

biblioteka

SVEDOČANSTVA

br. 24

Dubrovnik:
“RAT ZA MIR”

Biblioteka SVEDOČANSTVA br. 24

**Dubrovnik:
“RAT ZA MIR”**

Izdavač:
**Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji**

Za izdavača:
Sonja Biserko

* * *

Urednik:
Sonja Biserko

Priredio:
Branko Vojičić

Prelom:
Nebojša Tasić

Korice:
Ivan Hrašovec

Štampa:
Zagorac, Beograd, 2006.

Tiraž: 750

ISBN: 86-7208-119-6

* * *

**Dubrovnik:
“RAT ZA MIR”**

This Book has been Published Thanks to the Support Provided
by the Federal Republic of Germany Within the Framework
of the Stability Pact for South-Eastern Europe

Stabilitätspakt für Südosteuropa
Gefördert durch Deutschland
Stability Pact for South Eastern Europe
Sponsored by Germany

Sadržaj:

- Reč urednika 7

I KAKO JE POČEO "RAT ZA MIR"

- Rat za mir 1, dnevni list "Pobjeda", Podgorica, oktobar 1991. godine 15
- Rat za mir 2, dnevni list "Pobjeda", Podgorica, novembar 1991. godine . 96
- Rat za mir 3, dnevni list "Pobjeda", Podgorica, decembar 1991. godine .. 179

II POLITIČKI KONTEKST

- Skupština Republike Crne Gore, 8. sjednica, 20. septembar 1991. godine (stenografske bilješke) 249
- Skupština Republike Crne Gore, 4. vanredna sjednica, 4. oktobar 1991. godine (stenografske bilješke) 259
- Skupština Republike Crne Gore, 9. sjednica, 7. oktobar 1991. godine (stenografske bilješke) 328
- Kolumna Svetozara Marovića "Ponedjeljkom" u časopisu "Gledišta" (15. i 29. jul i 5. i 12. avgust 1991. godine) 392

III KAKO JE SVE POČELO I KAKO SE ZAVRŠILO

- Feljton u podgoričkom nedjeljniku "MONITOR" - "Rat za Prevlaku" Branka Vojičića (13. novembar 1992. - 18. jun 1993) 401

IV 14 GODINA KASNIJE

- Dosije "Rat za mir" u podgoričkom nedjeljniku "MONITOR", Branka Vojičića (1. oktobar 2004. - 4. februar 2005) 511

V NAKDNADNA PAMET

- Tekstovi Branka Vojičića u podgoričkom nedjeljniku "MONITOR" povodom izvinjenja predstavnika crnogorske vlasti 605

PRILOZI

• Presuda u slučaju protiv Pavla Strugara pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu	625
• Presuda o kazni u slučaju Miodraga Jokića pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu	829
• Svedočenje svedoka Tužilaštva Nikole Samardžića o Dubrovniku, pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu, u procesu protiv Slobodana Miloševića	859
• Svedočenje svedoka Tužilaštva, Nojka Marinovića, o Dubrovniku, pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu, u procesu protiv Slobodana Miloševića	886
• Svedočenje svedoka Tužilaštva, Smilje Avramov, o Dubrovniku pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu, u procesu protiv Slobodana Miloševića	894
• Izjave	895
• Reakcije	898

Reč urednika

I nakon petnaest godina od višemesečne opsade Dubrovnika, u Srbiji još uvek nema spremnosti da se prihvati istina o učešću srpske strane u napadu na ovaj grad, posebno kada je reč o učešću JNA u njemu. Svako pominjanje razaranja Dubrovnika nailazi na rezervu i nevericu u pogledu razmera razaranja, a često sledi i sumnja da je to ipak bila "hrvatska ujdurma" koja je imala za cilj sticanje nezavisnosti. Zbog toga je ova knjiga namenjena, pre svega, srbijanskoj i crnogorskoj javnosti. Pred čitaocem je kompilacija tekstova koje je priredio Branko Vojčić, novinar iz Podgorice. Namera je izdavača da upozna čitaoca sa hronologijom i pripremama za rat, ne samo na dubrovačkom ratištu, već i u celoj Hrvatskoj.

Krajem avgusta 1991. godine, JNA je zauzela Kijevo (hrvatsko selo okruženo teritorijom pod srpskom kontrolom u blizini Knina) i krenula ka Vukovaru. Hrvatska je, potom, blokirala kasarne i druge objekte JNA širom svoje teritorije. Zatim je JNA opkolila Vukovar i bombardovala ga dva meseca, dok nije pao, u novembru 1991. godine. Opsada Vukovara postala je simbol hrvatske borbe za nacionalno oslobođenje i privukla je pažnju međunarodne zajednice. Istovremeno, granatiranje Dubrovnika uzбудilo je celokupnu svetsku javnost. Reagujući na to, Matija Bećković na Drugom kongresu srpskog ujedinjenja u Čikagu kaže: "... iz oplakivanja gradova koji nisu postradali vidi se ravnodušnost prema hiljadama ljudi koji su pobijeni. Ispada da bi Hitler, da se sklonio u Dubrovnik, bio pod zaštitom UNESCO".¹

Dok traju ratne operacije u zemlji, odvija se međunarodna konferencija o Jugoslaviji u Hagu, kojom, u ime EZ, rukovodi lord Karington. Međutim, nakon što su Srbija i Crna Gora odbile da potpišu njegov plan o rešavanju krize političkim sredstvima, Evropska zajednica je pozvala sve jugoslovenske republike da, ukoliko žele, do 24. decembra 1991. zatraže priznavanja, koja bi razmatrala međunarodna arbitražna, takozvana Badenterova komisija.

U septembru 1991. počela su neprijateljstva između JNA i hrvatskih snaga na južnom delu hrvatskog priobalja. JNA je polako napredovala ka Dubrovniku i primorala hrvatske snage da se povuku iz dubrovačkog zaleđa. U periodu od oktobra do decembra 1991, u jedinicama JNA

¹ "Politika", 5. novembar 1991.

stacioniranim na području Dubrovnika bio je značajan broj rezervista i dobrovoljaca, prvenstveno iz Crne Gore i Hercegovine.

Posljednjeg dana septembra 1991, u skladu s direktivom Generalštaba SFRJ, izdato je naređenje da se blokira Dubrovnik, koje je predviđalo sledeći raspored snaga:

"[...] Većim delom snaga preći u napad glavnim snagama na pravcima: Ljubinje – Zavala – Slano; s. Ljubovo – Ivanica – Čibači i Grab – Dubravka – Molunat, a pomoćnim snagama obezbediti objekte i aerodrom Mostar u dolini Neretve, sa ciljem: uz avio, artiljerijsku i brodsku podršku jednovremenim i energičnim dejstvom razbiti snage na pravcima napada i izbiti na obalu, preseći jadransku magistralu na više mesta na odseku Slano – Prevlaka, blokirati sa kopna i mora Dubrovnik, aerodrom Čilipi i Prevlaku i onemogućiti manevar snaga neprijatelja, a zatim, obezbeđujući se sa pravca Ploče, pristupiti uništenju i razoružavanju okruženih snaga neprijatelja i biti u gotovosti za dalja ofanzivna dejstva u zapadnu Hercegovinu."

Admiral Jocić je prvi visoki oficir JNA koji je priznao krivicu za ovu vojnu operaciju 27. avgusta 2003. godine. On je u svom svedočenju, između ostalog, rekao da je "cilj operacije bio blokada grada Dubrovnika". Priprema operacije na Dubrovnik deo je šireg okvira ratne strategije kojom je Hrvatsku, i pogotovo njenu novu vlast, trebalo prikazati kao kontrarevolucionarnu, odnosno ustašku. Česti argumenti srpske strane su, da niko normalan ne bi napao Dubrovnik, jer je još 1979, kada je i demilitarizovan, uvršten u svetsku baštinu UNESCO. Pukovnik JNA, Nojko Marinović, koji je prešao na hrvatsku stranu, kao svedok Tužilaštva u procesu Slobodanu Miloševiću rekao je da je "Dubrovnik trebalo da bude operativna točka, a strateška crta je trebala biti Virovitica-Karlovac-Karlobag", te da je "vojni vrh formirao operativnu grupaciju pod nazivom Jugoistočna Hercegovina". Zamisao je bila da se napad izvrši u više smjerova, uz potporu ratne mornarice i zrakoplovstva, kako bi se što pre izbilo u dolinu rjeke Neretve gdje bi se izvršilo spajanje sa 10. brigadom iz Mostara, a operacija produžila u smeru Sinja, gdje bi se spojile sa snagama Kninskog korpusa. Strateški cilj bi bio izbijanje na zamišljenu liniju Virovitica, Karlovac, Karlobag. Čitava ova operacija imala je biti izvršena kroz etape: prva etapa operacije – dolina Neretve - 7 dana, druga etapa: spajanje sa Kninskim korpusom - 15 dana.²

Prema rečima svedoka Tužilaštva Nikole Samardžića, bivšeg ministra za spoljne poslove Crne Gore, u procesu protiv Slobodana Miloševića, 1. oktobra 1991. godine, objavljeno je da je Crna Gora napadnuta, zbog čega je JNA iz Crne Gore napala područje oko grada Dubrovnika. Meta napada bio je magistralni put. Tome su prethodile najave predsednika Crne Gore Momira Bulatovića i generala Strugara da se oko 30.000 "ustaša" sprema da napadne Boku Kotorsku. Zbog tog

² www.icty.nu.org

navodnog "napada", Ministarstvo unutrašnjih poslova Jugoslavije je vojsci stavilo na raspolaganje Terotorijanu odbranu (TO) jedinice specijalne policije kao pojačanje u operacijama na granici s Hrvatskom sa zadatkom da izvršavaju "borbene zadatke oružanih snaga u ratnom sukobu na granici između Crne Gore i Republike Hrvatske".

Tokom priprema operacija na jugu Hrvatske, Dubrovnik je imao posebno mesto u srbijanskoj propagandi. Naime, jedna grupa Dubrovčana (na čelu sa Acom Apolonijem) iz Beograda inicirala je ideju o formiranju Republike Dubrovnik. Među prvima koji su spominjali formiranje Republike Dubrovnik bio je Vuk Drašković, koji je to najavljivao godinu dana pre nego što je rat počeo. U medijima se plasirala sledeća teza: "Kada su se 1945. godine formirale republike, jedna grupa Dubrovčana s puno razloga zalagala se da Dubrovnik bude makar autonomna pokrajina (AP) ako ne i zasebna republika".³ Srpski mediji su čak objavili i proglas kojim se najavljuje "osnivanje Republike Dubrovnik koja je u sastavu republike Jugoslavije", čime se nastavlja tradicija Dubrovačke Republike koja je "ukinuta 1808. godine od strane Carevine Francuske". Narodna stranka Crne Gore u to vreme lansira ideju da se Dubrovniku vrati vjekovna samostalnost i nezavisnost. Dr Novak Kilibarda tada izjavljuje da su preduzete i konkretne mjere kako bi se narodu te regije omogućilo da se izjasni o svojoj budućnosti, jer od svih autonomija u Jugoslaviji, Dubrovačka Republika ima najviše istorijskog razloga da postoji. Kilibarda dalje zaključuje, da "Dubrovačka Republika treba da bude tampon zona između Crne Gore i Hrvatske, te da bi bilo pogibeljno da se vojska povuče sa dubrovačkog fronta, dok se prostor potpuno ne demilitarizuje".⁴

U suštini, ideja o autonomnoj pokrajini ili republici Dubrovnik već je najavljena Prilogom javnoj raspravi o ustavu Udruženja književnika Srbije (1988), čiji je predlagatelj bio Dobrica Ćosić. Naime, već tada se, u članu 16. predlaže "uspostavljanje punog nacionalnog i kulturnog integriteta svakog jugoslovenskog naroda pobjedonosno, nezavisno od republike ili pokrajine u kojoj se nalazi". Zatim, u članu 19. istog Predloga stoji: "Univerzalizovanje prava na obrazovanje autonomnih jedinica na područjima od posebnog nacionalnog sastava, ili posebnog istorijskog i kulturnog razvitka, a na osnovu slobodno izražene volje stanovništva tih područja".⁵ S obzirom da su druge jugoslovenske republike odbile zahtev Srbije da se u tom smislu menja ustav iz 1974. godine, ovi predlozi kasnije su postali deo ratne strategije Beograda, stvaranjem srpskih autonomnih pokrajina (SAO), masovnim etničkim čišćenjem, najpre u Hrvatskoj, a potom u Bosni i Hercegovini i na Kosovu.

Javnosti se u to vreme prezentiraju teze kojima se objašnjava da je "Dubrovnik nešto što spaja i da je on u prošlosti, a ne danas, današnji

³ Miroslav Pantić, "Politika", 17. avgust 1991.

⁴ "NIN", 19. novembar 1991.

⁵ "Književne novine", 1. april 1988.

Dubrovnik ostavimo po strani, barem onoliko srpski koliko je i hrvatski. (...) Na primer, grad Dubrovnik je velikim delom sagrađen sredstvima koja su stvorena, ako hoćete, upravo u Srbiji, od Nemanjinih vremena pa dalje, stalno. Inače, mislim da se Dubrovnik ne može vratiti sebi pomoću sile nego samo voljom njegovih ljudi (...) Zaprvo, verovatno bi bilo najbolje da Dubrovnik bude jedno zasebno telo, kao što je vekovima, odnosno tisućama godina, kako su govorili njegovi pesnici, živeo na svojoj neokrnjenoj slobodi”.⁶

Svetske reakcije na varvarsko rušenje Dubrovnika⁷ spremno je dočekala medijska kampanja koja je uporno tvrdila da su “gusti oblaci dima bili rezultat zapaljenih guma kako bi se stvorio utisak da Armija ne šteti stare dubrovačke Zidine”. Tome se dodaje i da “Sarajevo postaje, uz Dubrovnik, najpoznatiji jugoslovenski grad u svijetu - nimalo slučajno izabran i od JNA i od svjetske države da se od njega načini žrtva, a od Boga - da se na njemu namire mnogi dublji dugovi”.⁸

U medijskoj kampanji koja je pratila dubrovačku operaciju izgubili su se protestni apeli i saopštenja protiv destrukcije jadranskog “bisera”. Reagovala je, između ostalih, i grupa 18 članova SANU, koja je uputila apel javnosti za mirno rešenje sukoba u Jugoslaviji. Međutim, na redovnoj sednici SANU, održanoj 2. novembra 1991. godine, SANU se ogradila od ovog antiratnog apela uz tvrdnju tadašnjeg generalnog sekretara Dejana Medakovića, da apel ne predstavlja stav institucije već samo potpisnika. Najupečatljiviji pojedinačni protest bio je onaj, Mirjane Miočinić, koja je dala ostavku na mesto profesora na beogradskom Fakultetu dramskih umetnosti, a u svom pismu, koje je uputila fakultetu, kaže: “Suočena sa užasnim razaranjem zemlje koju i dalje smatram svojom domovinom, sa divljačkim rušenjem najvrednijih spomenika kulture u čijim su okvirima nastale i one duhovne vrednosti o kojima ja predajem na ovoj školi, s neizmernim ljudskim stradanjem, a svesna činjenice da u tome i kao žrtva i kao rušitelj ima krupnog udela narod kome sama pripadam, vođena dubokim osećanjem ogorčenosti i stida, ja Vas obaveštavam da u ovakvim okolnostima ne mogu i ne želim da držim nastavu na Fakultetu koji nije našao načina da se svemu tome usprotivi. S današnjim danom, dakle, ja prestajem da držim nastavu iz predmeta Istorija jugoslovenskog pozorišta i drame, u narednih mesec dana. Molim da mi se obustave sva novčana primanja za mesec oktobar, a ukoliko za to vreme u ovoj zemlji ne bude uspostavljen mir, ja ću napustiti ovu školu”.⁹ Mirjana Miočinić se nikada nije vratila na svoj fakultet, a njeno pismo palo je u zaborav.

⁶ Miroslav Pantić, “Politika”, 23. maj 1992.

⁷ Dubrovnik je demilitarizovan 1979. godine, kada je proglašen svetskom kulturnom baštinom UNESCO.

⁸ Jerođakon Jovan (Čulibrk), Ne-zaobilazne strategije, “JAGNJE BOŽIJE I ZVIJER IZ BEZDANA FILOSOFIJA RATA”, Cetinje, 1996, str. 127.

⁹ “Borba”, 15. oktobar 1991.

Gotovo je neverovatno koliko je akademika i intelektualaca svojim izjavama dalo legitimitet rušenju Dubrovnika i to upravo onih koji su najviše bili vezani za Dubrovnik, na primer, istoričara Radovana Samardžića, koji je napisao brojne studije o Dubrovniku. On tada izjavljuje da “situacija za Dubrovnik nije opasna”, te da je to “prostituisani grad hotelijera, gde dolaze američke babe, britanski pederi, glupi Francuzi i nemačke daktilogafkinje”.¹⁰ U istom duhu, Dobrica Ćosić je još pre rata velikodušno nudio Istru Italijanima, jer se Dalmacija imala podeliti između Srbije i Italije. Tada je antihrvatska kampanja bila na vrhuncu. Ne samo da je hrvatski narod označen kao “genocidan narod”, nego mu se istovremeno osporavalo i pravo na državu i kulturu. Otpor hrvatskog naroda koji je ustao protiv beogradske agresije bio je dočekan sa velikim iznenađenjem. Tako će vladika Atanasije Jevtić reći da je “primorje Dubrovnika, Konavala, Pelješac i Ploče, donji tok Neretve oduvek bilo hercegovačko primorje (...) Dalmacija i nije drugo nego bosansko-hercegovačko primorje”.¹¹ A Božidar Vučurević, usred antihrvatske histerije i rušenja Dubrovnika, izjavljuje: “Rušićemo fašiste, a Dubrovniku - šta bude”.¹² Vučurević nimalo ne krije da mu rušenje Dubrovnika predstavlja zadovoljstvo i u svom talibanskom zanosu kaže - “izgrađićemo još stariji i ljepši Dubrovnik”, poručujući gradonačelniku Dubrovnika da će mu biti ministar turizma.

Medijska kampanja u Srbiji i Crnoj Gori je sugerisala da napad na Dubrovnik ima opravdanje. Povodom apela grupe istoričara upućenog Jugoslovenskoj narodnoj armiji (JNA) i hrvatskim formacijama, pod naslovom “Sačuvajte Dubrovnik”,¹³ u “Politici” reaguje Dinko Davidov, koji kaže: “... niste smeli slati isto pismo oružanim snagama JNA i zavereničkim, neoustškim jedinicama. Na taj način ste izjednačili ono što se ne može izjednačiti. To je već podvala. (...) kako je moguće da uz sada pokazanu zabrinutost za sudbinu Dubrovnika, još niste pokazali malo brige o srpskim pravoslavnim crkvama i manastirima katastrofalno razorenim od ustaša u toku genocida nad srpskim narodom u II sv. ratu (...) A što se Dubrovnika tiče i naše vojske pred njegovim slavnim zidinama, nadam se da ćete smoci snage da se toj vojsci izvinite što ste joj se nedolično obratili. Ona krvari, a vi je poredite sa najgorim otpacima političke i vojne istorije novog doba”.¹⁴

U jeku rušenja Dubrovnika, Dobrica Ćosić će zapisati u svoj dnevnik, 1. oktobra 1991. godine, kako mu se javlja Milorad Vučelić koji mu uzbuđeno kaže da će “večeras ili sutra piti kafu na Stradunu, u Dubrovniku (...) Milorad klikće! Uzbuđuje ga i uzvisuje crnogorska hrabrost”.¹⁵ Ima i onih koji su svesni razaranja Dubrovnika, poput, na primer, Ljubomira

¹⁰ Sreten Vujović, “Srpska strana rata”, Nelagoda od grada, Beograd 1996.

¹¹ Atanasije Jevtić, Najgori od svih mogućih ratova, “Jagnje božje i zvijer iz bezdana filosofija rata”, Cetinje, 1996. str. 70-71.

¹² “Večernje novosti”, 27. oktobar 1991.

¹³ “Politika”, 5. oktobar 1991.

¹⁴ Dinko Davidov, “Politka”, 9. oktobar 1991.

¹⁵ Dobrica Ćosić, “Piščevi zapisi (1981-1991)”, Beograd, 2002, str. 398.

Tadića, filozofa, koji upozorava: “Ja sam od početka bio energično protiv osvajanja hrvatskih gradova. Mislim da je to što se radi sa Dubrovnikom i oko Dubrovnika velika glupost. Međutim, treba pomenuti da propagandno razaranje gradova ‘impresivno’ deluje. Ali, šta je sa srpskim selima koja su takođe razorena – to niko ne pominje. To se ne može zanemariti. Šta je, recimo, sa Mirkovcima koje je simbol tog razaranja? Nikom ne pada na pamet da stane i zaštitu razorenih Mirkovaca.”¹⁶

Presude za Dubrovnik, protiv generala Pavla Strugara i admirala Miodraga Jocića, već su donete, a za Vladimira Kovačevića, komandanta Prvog bataljona u Trebinju, poznatog pod nadimkom Rambo, presuda još nije doneta. Uprkos izrečenim presudama, kao i jednom priznanju (general Jocića), nizu dokumentarnih filmova prikazanih i u Srbiji, kao i brojnim svedočanstvima pojedinaca, percepcija o stradanju Dubrovnika nije se promenila. O tome govori i Smilja Avramov, koja je kao svedok Slobodana Miloševića u Haškoj sudnici izjavila: “Znam jedno da smo tvrdili tada, prema izveštajima koje smo dobili, da nije napadnut centar Dubrovnika, da nije razoren centar starog grada, nego da se borbe vode u okolini, to je, to je okolina koja ima poseban jedan naziv”. Međutim, na pitanje tužioca, koga je zanimalo da li postoji bilo kakvo opravdanje za napad na Dubrovnik, Smilja Avramov je odgovorila: “Gospodine, nije reč o Dubrovniku, nego je reč o Jugoslaviji, o državi Jugoslaviji, a Dubrovnik je sastavni deo Jugoslavije bio, ne Srbije”.¹⁷

Brojni učesnici pohoda na Hrvatsku i, posebno, na Dubrovnik ostali su nekažnjeni. Haški tribunal nije čak podigao optužnice ni protiv generala Veljka Kadrijevića, saveznog sekretara za narodnu odbranu, ni njegovog zamenika, admirala Staneta Broveta i načelnika generalštaba Blagoja Adžića, zatim, člana predsedništva SFRJ Borislava Jovića i predsednika kasnije krnje Jugoslavije Branka Kostića. Momir Bulatović i brojni crnogorski politički su i dalje akteri političke scene. Istina, neki od njih su se naknadno izvinili. U Srbiji to još niko nije uradio.

Sonja Biserko

I

KAKO JE POČEO “RAT ZA MIR”

¹⁶ “Duga”, 31. januar 1992.

¹⁷ www.icty.un.org, 8. septembar 2004.

**“Pobjeda”, specijalno izdanje
Titograd, oktobar 1991.**

RAT ZA MIR

Crna Gora je ovih dana iznova iskoračila iz mita i legende i svijetu pokazala svoje prepoznatljivo lice. U zgnusnom vremenu u kojem se događala istorija, u nizu dramatičnih i nestvarno stvarnih događaja, ona je opet ponosno i na velika vrata, umarširala u vječnost i nezaborav, onamo gdje joj je oduvijek i bilo mjesto.

Zahvaljujući ovom pokoljenju u naš život i svakodnevicu ušli su neki novi, uzvišeni i plemeniti junaci velikih srca. Oni isti dragi likovi i poznata, obična lica koja smo, koliko juče, sretali na ulici, poslu, fakultetskoj auli... obdarili su nas novim primjerima čojstva i junaštva koje su iskazivali na svakom koraku braneći mir i slobodu, čast obraza i svijetlog oružja.

Oni su svoju obavezu ispunili časno: odlučnošću da i na strašnom mjestu valja uspravno postojati, na djelu su pokazali privrženost svome kršu i rodnoj grudi, braneći je od ustaških bojovnika, njihovog fašizma, mržnje i zla. Nekih od tih rano stasalih, plemenitih mladića nema više među nama. Neka im je večna slava i hvala – oni su na oltar slobode i mira prinijeli najveću žrtvu, vlastiti život, i to im Crna Gora nikada neće zaboraviti.

Pred tobom je, poštovani čitaоче, sveska “RAT ZA MIR”, skromni spomen velikog mozaika sa brojnih ratišta, sa kojih je “Pobjeda” ovih dana opširno izvještavala. U njenih sto strana stao je mali dio jednog rata, a sa osnovnom porukom – da rata više nikad ne bude!

Izdaje i štampa: Novinsko javno preduzeće “Pobjeda”. Direktor i glavni i odgovorni urednik: Vidoje Konatar. Urednik izdanja: Šćepan Vuković. Prilozi u broju: Momčilo Popović, Milenko Vico, Mišo Drašković, Gojko Knežević, Milutin Labović, Vojin Božović, Jovan Stamatović, Mira Popović, Velizar Sredanović, Boban Novović, Dražen Drašković, Dragan Bošković, Jelena Samardžić, Marina Jočić, Dragan Grozdanović, Ratni reporteri: Dejan Vuković, Mensud Krpuljević, Stanoje Begović, Nikica Mihajlović, Dobrilo Malidžan. Saradivali: Milorad Bošković, Vladan Mićunović, Mirčeta Anđelić, Milenko Jelić, Rade Perišić, Stradimir Fatić, Tomislav Šoškić, Veliša Kadić, Gordana Vujović, Lada Đurović, Salko Luboder, Boro Jovanović. Tehnički urednik: Ksenija Radunović

K a k o j e p o č e o r a t z a m i r

Odgovor ustašama

Prema još nepotvrđenim vijestima, u jučerašnjim i današnjim borbama poginulo između pet i sedam stotina pripadnika hrvatske "šarene vojske", dok su u redovima JNA poginula četiri borca, a 47 ih je ranjeno. Vojska izbila na more kod Slanog u blizini Dubrovnika i odsjekla odstupnicu ustašama

Jutros, tek što se noć spremala da ustupi mjesto danu, dakle, nešto poslije pet časova, žitelje područja na uzavreloj i krvavoj granici između Crne Gore i Hrvatske probudile su žestoke detonacije od kojih su podrhtavala prozorska okna i vrata u ramovima. Jedinice JNA počele su da snažno tuku iz artiljerijskih oruđa najvećih kalibara – sa brodova, zatim sa Prevlake i Luštice, kao i sa Prijevora i Mojdeža, sela najbližih Hrvatskoj.

Tučeni su položaji ustaških paravojskih formacija u Molunatu, Konavlima, Vitaljini i drugim mjestima u okolini Dubrovnika.

Prije toga dejsvovala je avijacija.

Jeka moćnih artiljerijskih oruđa praktično od onda i ne prestaje.

Sada je 12 časova. Život u Herceg-Novom odvija se normalno ali ljudi pomno odslušuju potmule detonacije i još pominje zvanično nepotvrđene vijesti koje stižu, praktično, iz časa u čas.

Po njima, u Konavlima je juče i sinoć poginulo između pet i sedam stotina pripadnika "šarene vojske" Franja Tuđmana. Kupari su savrnjeni sa zemljom, srušen je TV repetitor na Srđu.

Do ovog trenutka novinarima u pres centru u Herceg-Novom dostavljeno je kratko zvanično saopštenje Službe za informisanje Vojno-pomorskog sektora Boka u kojem se kaže:

"U toku noći i jutro nastavljeno je sa žestokim napadima naših jedinica artiljerijom, a dejsvovala je i avijacija. Neprijatelj trpi gubitke i pokušava pregrupisavanje na nove položaje. Međutim, na svakom mjestu je tučen sa kopna, mora i iz vazduha.

Jedinica u rejonu Debelog brijega zauzela je mjesto Bani i nastaviće se daljim prodorom po dubini neprijatelja. Jedinice koje se nalaze sjevernije, vode žestoke borbe sa neprijateljem.

U mjestu Slanu jedinice kontrolišu magistralu, a ostale se približavaju ključnim tačkama za konačno razbijanje neprijatelja.

U jedinicama VPS Boka nema gubitaka.

Moral jedinica je na visokom borbenom nivou i neprijatelj se odlučno razbija".

Dok ovo javljamo, snažne eksplozije topova ne prestaju.

P i s m a : g o v o r s r c a

Pridružujemo suze žalosnice

To je bol svih nas

Potresne i ožalošćene i same kao majke, sestre i supruge ratnika na frontu, pridružujemo svoje suze žalosnice majkama, sestrama, sprugama i ostaloj rodbini zbog pogibije njihovih najmilijih u teškim i pravednim borbama na bojištima Hercegovine i Hrvatske. Sudbina koja nas je zadesila zajednička nam je i kad izginu: Žarko, Aleksandar, Rasim, Miodrag, Rajko, Adnan, Vladimir i kao da smo svi izgubili svoje najrođenije. Svako ime na crnoj listi smrti čitamo sa velikim bolom i ponosom što smo rođeni i odgajani baš na ovom kršu u slobodarskoj zemlji crnogorskoj i hercegovačkoj.

Posebno nas je ovdje u Boki pogodila smrt velikog komandanta, branioca našeg slobodnog neba, mirnog mora, kamenitih ulica, našeg sna i slobode, Krsta Đurovića. Njegovoj porodici izražavamo duboko i iskreno saučešće zbog njihovog i našeg nenadoknadivog gubitka.

Neka svaka naša suza žalosnica odjekne kao kletva nad ustaškim crnim legijama. Neka naša hvala do neba seže nad našim poginulim herojima i njihovim prerano prekinutim životima.

Kolo srpskih sestara Herceg-Novu

Borci Narodnooslobodilačkog rata hoće na front

Uz pomoć iskustva

Sve više potresen događajima koji se dešavaju u našoj zemlji, stradanjima srpskog naroda u Hrvatskoj, a posebno pogibijom naše djece, mučki ubijene od ustaške ruke u Hercegovini 1. oktobra, izjavljujem da sam spreman, psihički i fizički da se ponovo borim pod zastavom naše slavne Jugoslovenske armije. Siguran sam da moje raspoloženje podržavaju borci narodnooslobodilačkog rata Crne Gore, bez obzira na vjersku ili nacionalnu pripadnost i da su mnogi spremni da ponovo prihvate svijetlo oružje.

Tokom narodnooslobodilačke borbe, a i u ranijim ratovima, bilo je mnogo primjera da otac i sin stanu u isti borbeni stroj, pa nema razloga da tako ne bude i danas kada je ugrožena sloboda. Zostalom, to nalaže i naša ratna tradicija.

Ratno iskustvo boraca narodnooslobodilačkog rata je veliko i mnogo će pomoći našoj djeci koja sada doživljavaju prva vatrena krštenja. Prljavi rat nametnula je ustaška i druge fašističke organizacije u zemlji i van nje i ne smijemo dozvoliti da se ponovi genocid od minolog rata. U pitanju je dostojanstvo i ponos boraca koji su ginuli i prolijevali krv od Đevđelije do Triglava – širom Jugoslavije.

Zato predlažem da nadležni vojno-teritorijalni organi putem sredstava javnog informisanja, obavijeste borce NOR-a koji nijesu stariji od 70 godina, da se jave na određeno zborna mjesto radi upućivanja na front. Ovo je najjednostavnije, jer borci nijesu u stanju da satima čekaju i da se guraju u redovima da bi se upisali kao dobrovoljci. Mnogi od nas još su jaki da čvrsto drže oružje u rukama i siguran sam da odstupnice neće biti. Dajemo doprinos i zaštitimo mlade vojnike onoliko koliko je to u našoj moći.

Marko Kostić, penzioner Titograd

Iako sam star mogu da se borim Kad otadžbina zove

Gledam televiziju, slušam radio, pratim štampu. Mi smo u ratu a zemlju treba braniti, i narod od ustaško-fašističkih Tuđmanovih koljača i njihovih naredbodavaca koji ih snabdijevaju svim mogućim najmodernijim naoružanjem. Smatram da je došlo vrijeme da svi uzmemo oružje u ruke, da spriječimo genocide i uništenje onoga što je srpsko. Sada se, istina sa zakašnjenjem, u rat uključila Jugoslovenska narodna armija, i sada je treba pomoći, i to dobrovoljačkim odredima. Iako imam 63 godine prijavio sam se kao dobrovoljac Vojnom odsjeku u Titogradu, jer sam poželio zakletvu ovoj zemlji i ovom narodu da ću ih braniti, pa i život dati za srećnu budućnost našeg pokoljenja. Armija me je školovala da budem patriota i njen sam rezervni kapetan. Ne želim da budem starješina ako za to nema potrebe, već samo želim da budem borac sa puškom u ruci, u prvim borbenim redovima, među onim mladićima koji se junački bore i gone neprijatelja i uništavaju njegova uporišta.

Vaso Vujović, Titograd

Čika uredniče,

Molim te ako imaš mesta napiši ovo pismo mome tati. Možda će ga pročitati, i znati da smo dobro, da smo uz njega i da ga puno volimo

Puno hvala

Zdravo tata

Ne javljaš se. Ne znam tačno gdje si. Mama kaže da si negdje u Hercegovini sa drugovima vojnicima, da braniš mene i druge djece,

miran san i srećno djetinstvo. Uželio sam te se. Ai sam ponosan na tebe. Žalim što nas četiri brata nismo veći da stanemo tebi uz rame bio bi jači. Pozdravi sve tvoje drugove vojnike. Pobijedićete i vratiti se svojoj djeci.

Svi te puno volimo i pozdravljamo

tvoj sin Aco Srdanović, Titograd

Život nas je združio Selo za primjer

Selo Markovići na domaku Budve ima samo 20 domaćinstava, devetnaest maloletne djece, dvadeset žena. No i pored tako malog broja stanaovnika, sve živo se javilo u dobrovoljce. Prvo su iz sela otišli kao rezervisti Milovan Dačić, Dane Samailović i Musa Milić.

U dobrovoljce su se prijavili:

Ivanović Radomir iz Kraljeva,

Lazović Leko iz Prijepolja

Stijepović Jakov iz Žabljaka

Sekulić Radojko iz Prijepolja

Vasović Borisav iz Ivanjice

dr Aleksić Bosiljka iz Beograda

Bigović Nedjeljko iz Beograda

Bigović Nedjeljko iz Cuca

Nesimi Rizo iz Tetova.

Svi dobrovoljci žive u selu Markovići. Život ih je potpuno zbližio, združio i na zov Crne Gore dobrovoljno idu da brane njenu čast i slobodu. I doktorica Aleksić iako dosta slabog zdravlja, svjesna svoga ljekarskog poziva i etike, od oca Solunca, nije mogla da odoli, da se ne prijavi, da svojim ljekarskim znanjem pomogne našim vojnicima.

I Rizo Nesimi, koga niko nije prinudio, nije htio da se odvoji od svojih drugova, već ga je njegov lični patriotizam i ljubav prema Jugoslaviji gdje je rođen, opredijelio za borbu protiv Tuđmanovih ubica i zločinaca.

Ostali dobrovoljci, Srbi i Crnogorci, rame uz rame u najećem oduševljenju, kreću u boj kao i njihovi preci sa pjesmom "Neboje se cara ni cesara".

Krsto Radulović, te iste večeri ponudio je ravu za vojnike na frontu. Selo Markovići je na nogama i moglo bi da posluži za primjer. Ljudi, žene, dječaci, starci, sve živo je u ratnom naponu, puno gnjeva i srdžbe protivu podivljalih fašističkih hordi.

Dragan Komatina, Budva, selo Markovići

*Nije li došlo vrijeme da stvari uzmemo u svoje ruke?
Rod moramo odbraniti*

Ako njih Bog ne kažnjava za ponovljene najstrašnije zločine, neće ni nas za probuđenu svijest o potrebi da se borimo za istinu, pravdu i slobodu.

Ustaški koljači! Vaša kama i vaše laži dojadiše svakom poštenom Crnogorcu, Srbinu i Muslimanu-čovjeku.

Mi, od 50 do 65 godina starosti, što savladamo pojmove istine, pravde i slobode, moramo pomoći našim sinovima da u borbi za ove najsvjetlije ljudske ideale, što manje izginu i pobijede!

Primimo dio ratnog tereta.

Ruke nam ne drhte a oči nas služe. Noge nam nijesu potrebne, jer se bježati ne može i ne smije.

Sa oružjem u ruci u dobrovoljce! To traže kosti naših predaka. To traži budućnost naših potomaka. To traži čast i slava crnogorskog oružja.

Ne priznajemo da su naši očevi i djedovi bili bolji od nas. To i dokažimo.

Zato u dobrovoljce, jer se srpski rod mora odbraniti. U protivnom izgubismo našu vjeru, naša imena, naša prezimena i slobodu naše djece.

Sa oružjem u ruci bez ideoloških oznaka, složno, kao braća, u borbu protiv najvećih neprijatelja-ustaških sramnih hordi i kosovo-metohijskih bezumnika.

Ne dozvolimo da se srpske oči i prstići srpske djece nižu u đerdane. Neka su prokleti! Ako pobijede, neće biti kriva naša omladina nego mi. Zato u dobrovoljce!

Prvi korak je formiranje Inicijativnog odbora i dogovor o svemu o čemu se treba dogovoriti. Ko želi da uđe u Inicijativni odbor neka dođe 7. oktobra (ponedjeljak) u 16 časova na Marezu, kod Titograda. Za prisustvo molimo i predstavnike JNA.

Branko R. Đuričić, Titograd

*Crnogorke traže da se formiraju dobrovoljački odredi
Pozovite i mene*

Ne mogu a da vam se ne obratim u ovako teškim vremenima, kada čovjek nemilosrdno kolje čovjeka kao najkrvoločniju zvijer, a da ne osudim one koji su izbjegli vojnu obavezu i rezervu a jedu hljeb ove zemlje – proklet im bio!

Ustaška krv je podivljala, to više nije krv čovjeka, to je zvjerska krv, pa apelujem da se najoštrije osude svi izdajnici i oni koji su odbili da ranjenom bratu pruže ruku pomoći, gledajući mu smrt pred očima. Prokleće ih njihovo potomstvo i kosti izmučenih duša.

To nijesu ljudi, to su kukavice, i svoju bi majku izdali, jer ih je ova zemlja odgajila a protiv nje se bore.

Javljam se kao dobrovoljac i molim vas družu Eremija da pozovete i žene Crne Gore i Srbije u rezervni sastav. Vjerujem i duboko sam ubijeđena da će se prije odazvati od mnogih muškaraca. Odazvaće se i majke sinova vojnika. Ja nemam sina da bi ga sjutra poslala da čuva granice moje rodne grude i njedara, imam šestogodišnju kćerku, ali zato kroz moje vene teče krv čovjeka, krv rodoljuba, krv patriote, krv Jugoslovenke.

Svuda ispod moje kože protiče krv ove zemlje i u mojim grudima osjećam bol, moje srce je ranjeno kada vidim kako moju zemlju ruše, njene kuće i gradove, moj narod kolju. Bože, šta se ovod ešava sa nama, sa srpskim imenom i narodom?! Spriječite svako krvoproliće i dajte mi oružje i uniformu da idem, sa vama, da negujem ranjenog brata i njegovu ranu ublažim. Zašto nema žena bolničarki, kuvarica?

Neka ovo moje pismo bude jedan apel crnogorske žene i majke, žene Srпкиnje koja je spremna da pogine i da nesebično da svoj život za svoj narod i otadžbinu.

Drugarski vas pozdravljam i molim da u rezervni sastav pozovete naše žene, djevojke, majke, a među njima mene, najprije od svih.

Nada Golović, Ulcinj

*Pismo jednog srednjoškolca
Neka pobijedi mir*

Od vijesti do specijalne emisije, od specijalne emisije do dnevnika, od dnevnika u neizvjesnost. Bol, strah i suze, naša su stvarnost.

Daleko od mira i sretnih dana ispunjenih ljubavlju, živimo i strahujemo u ratu.

Rat. Riječ koja u sebi nose hiljade ljudskih života, hiljade neprospavanih noći, hiljade razornih mina. Svaki je dan duži od godine, a svaka noć mračnija od prethodne. Širi se miris baruta i dima. Liste sa imenima poginulih i ranjenih su sve šire i duže. A neprijatelji su nam dojučerašnja braća. Rat se osjeća u kući, u školi, na ulici, fudbalskom igralištu. Kolone tenkova, topova i minobacača su sve duže. Broj mobilisanih vojnika sve je veći. U rovovima, sa mitraljezima u rukama, leže i čekaju početak borbe hiljade Jugoslovena. Hiljade njih već su u borbi. Majke, sestre, kćerke tuguju za onima koji su smjelo dali svoj život za mir. Okreću se stranice istorije.

Ko to želi da nam ukrade budućnost? Ko to smije? Dovoljno je sjetiti se djece sa Kozare pa se još jače boriti za mir. Nećemo dozvoliti da se zbog nećijih zajedljivih želja ponovi Jasenovac.

Zato pozdravljam sve vojnike (tenkiste, pilote, puškomitraljesce), koji se bore za mir i slobodu na ovom malom krševitom Balkanu. Pozivam

ih u ime moje generacije da istraju u ovom surovom ratu jer pobjeda mora biti na strani pravde. Ponosim se svim dobrovoljcima iz Nikšića, Titograda i svih ostalih mjesta moje Crne Gore.

Vjerujem da će djeca ponovo u miru ići u školu i da će se na njihovim crtežima, umjesto pušaka, tenkova i bombi, ponovo naći bezbrižna dječja mašta. Želim da ponovo zavlada ljubav i prestane rat. A ja sam samo jedna od hiljade mojih vršnjaka koja se boji, nada i moli za mir.

Jelena Borovinić, učenica Titograd

I to je život Kad se vojnici vrate

Iz "Pobjede" sam prije neki dan saznao da potkrovlje kuće koja se vodi na moje ime, a gdje sam 1958. godine počeo da savijam siromašno porodično gnijezdo, i sa suprugom Milevom izrodio četiri sina, koji su odslužili JNA, inspekcija hoće da mi ruši. A potkrovlje sam dao jednom sinu da stvori sebi krov nad glavom.

Ako je nešto i pogriješio u gradnji, neka to sačeka dvojicu mojih sinova, Milorada i Milutina, koji su trenutno na odsluženju svog časnog duga prema zemlji, kao rezervisti JNA u Hercegovini. Pogotovo treba sačekati Milutinov povratak, jer je ta dogradnja njemu namijenjena. Ako se, daj Bože, vrate živi, neka inspekcija dođe na čast i razgovor.

Rajko Pavićević, Titograd

M o m i r B u l a t o v i ć

Ne odustajemo od mira

Nikada u istoriji Hrvatska nije imala kontrolu nad Prevlakom, a za posljednjih 160 godina čak nijedan građanin nije mogao imati nikakav pristup na Prevlaku, jer je taj dio Austrougarska pretvorila u svoju bazu, a nastavile stara i nova Jugoslavija

Na teritoriji Hrvatske, u području Popova polja napadnute su, nedavno, mučki i iz zasjede regularne jedinice JNA sastavljene od rezervista iz Crne Gore. Napad su izvršile paravojne hrvatske jedinice koje su za tu svrhu prešle bosanskohercegovačku granicu. Njima su očito pomoć dali pojedini pripadnici lokalnog stanovništva hrvatske nacionalnosti.

Danas je potpuno evidentno i jasno da klevete i optužbe protiv crnogorskih rezervista, nijesu bile slučajne, nego su dio smišljenog i organizovanog napada na život mladih ljudi iz Crne Gore.

Nikada u istoriji Hrvatska nije imala kontrolu nad Prevlakom, a za posljednjih 150 godina čak nijedan građanin nije mogao imati nikakav pristup na Prevlaku, jer je taj dio Austrougarska pretvorila u svoju bazu, a nastavile stara i nova Jugoslavija.

Postoji inicijativa da se u slučaju potpunog osamostaljenja Hrvatske i njenog izlaska iz Jugoslavije, povedu razgovori između Hrvatske, s jedne strane i Crne Gore, odnosno ostatka Jugoslavije, s druge strane, o regulisanju i pravničkom uspostavljanju granica u predjelu Prevlake i Vitaljine. To nije zahtjev za izmjenu granica, već je za to zahtjev za pravedno ekonomsko, vojno, kulturno, ekološko, teritorijalno-morsko i epikontinentalno postavljanje granica.

Umjesto da se ova inicijativa prihvati, mi smo doživjeli masakr naši mladih rezervista i to na teritoriji BiH, koja se do sada nije smatrala ratnim područjem.

Potpuno je normalno da JNA poslije ovakvog masakra mora preduzeti sve mjere i upotrebiti sva raspoloživa sredstva da odbrani živote i dostojanstvo svojih vojnika. Svaka armija na svijetu to bi davno učinila i ne bi trpjela ovo što trpi JNA.

Preporučujemo Evropskoj zajednici da na tromeđi BiH, Crne Gore i Hrvatske uputi više posmatrača i da utvrde činjenice koje su ovdje iznošene.

Sigurni smo da grupa posmatrača koja je držala konferenciju za štampu u Dubrovniku i optuživala JNA za agresiju na ovja grad nije napravila dobar, a vjerovatno, zbog nepoznavanja činjenica, ni pošten posao. U isto vrijeme dok su držali konferenciju za štampu, nekoliko kilometara od njih, mučki su napadnuti i ubijeni vojnici JNA iz Crne Gore.

Crna Gora nema, niti je ikada imala paravojskih formacija. Njena jedina armija je JNA, proizašla iz herojskog rata protiv fašizma, koji je na teritoriji Jugoslavije bio sadržan ne samo u okupatorskim njemačkim jedinicama, nego još više u ustaškim i četničkim formacijama.

Crna Gora ne odustaje od svojih predloga za mirno rješavanje jugoslovenske krize i ne mijenja ništa u globalnom prilazu njenog rješenja. Međutim, Crna gora moraće da preduzme sve mjere da bi zaštitila svoje građane, a posebno svoje vojnike slji služe u JNA.

Netačne tvrdnje

Tvrdnja da JNA ruši pred sobom, uključujući bolnice, škole i crkve potpuno je netačna. Ako u svojoj odbrani Armija sruši objekat sa kojeg se na nju puca, ne može joj se ništa prigovoriti niti sa vojnog, niti sa humanitarnog stanovišta. Pitamo sve učesnike konferencije: ako se u ratnim operacijama na zvonik crkve postavi snajperista, mitraljez ili raketni bacač, da li je takav zvonik sakralni ili vojni objekat.

Crna Gora sa puno dokaza, bez ikakve sumnje, stalno se zalagala i dalje se zalaže za mirno rješenje jugoslovenske krize. Međutim, Crna Gora i nijedan njen stanovnik ne može ostati ravnodušan ako se tako na podmukao način ubijaju njeni sinovi, kao što se to dogodilo na potezu Slano – Ravno.

Slobodarski duh

Događaji u Hercegovini na granici sa Hrvatskom, uzbudili su probudili slobodarski duh svih stanovnika Crne Gore. Biće potrebno mnogo napora i takta da se smire duhovi u Crnoj Gori i da se ponovo uspostavi snošljiviji mir na tromeđi BiH, Crne Gore i Hrvatske.

Događaji na hrvatsko-crnogorskoj granici na potezu Debeli brijeg – Rt Kobilica, i područjima sela Vitaljine i Prevlake koji se nalaze na teritoriji Hrvatske, pokazuju da su hrvatske paravojsne snage bez prestanka uznemiravale, napadale i provocirale vojnu zonu JNA na Prevlaci u skladu sa opštepoznatom i već usavršenom taktikom hrvatskih oružnika da napadnu sve jedinice i kasarne na teritoriji Hrvatske.

Međutim, pozicija vojne baze – kasarne na prevlaci, razlikuje se od svih ostalih u Hrvatskoj. Ona je duboko uvučena u teritoriju Crne Gore i apsolutno dominira ulazom u Bokokotorski zaliv čija dužina obale doseže blizu 30 odsto ukupne dužine obale Crne Gore.

(Iz izlaganja na vanrednoj sjednici Skupštine Crne Gore)

S a s k u p š t i n s k e g o v o r n i c e : P o g l e d k a r a t i š t u

Čekajući mir

MITAR ČVOROVIĆ: "Sa hrvatskom vlašću više nema pregovora. Došlo je vrijeme da se naplate sve ratne štete koje je ova republika počinila Jugoslaviji".

NIKOLA DŽUOVIĆ: "Naši saveznici nijesu samo Srbi. već i svi oni koji su protiv fašizma koji je nametnut prevarenom hrvatskom narodu".

RADOJICA VLAOVIĆ: "Crna Gora je pravna država i jedina naša otadžbina. Zna se šta čeka one koji neće da je brane".

BRANKO MEDENICA: "JNA nije imala drugog izbora do da se stavi u zaštitu naroda, a crnogorski borci su na svojoj teritoriji i na svom terenu na kojem ratuju sa ustaškim bojovnicima".

BRANKO BUJIĆ: "... Crnogorski borci imaju hrabro srce, ali nemaju dovoljno ratničkog znanja. Znam da je pravda na našoj strani ali se plašim da nam se u Dubrovniku ne ponovi Taraboš na kojem je izginulo deset hiljada ljudi".

BEBA ŽAKOVIĆ: "Nikad više ne bih prihvatila domovinu u kojoj bi se zatekla i Hrvatska".

ANĐELIJA BORIČIĆ: "Uvijek će se pominjati heroji ali još više izdajnici".

VASILIJE KUSOVAC: "Moramo zaboraviti ono što nas dijeli, budimo svjesni trenutka u kojem se Crna Gora nalazi".

BOZIDAR ZONJIĆ: "Dosta nam je pristrasne Evrope. Moramo joj staviti do znanja da ćemo svoju sudbinu sami rješavati".

NIKOLA KRAPOVIĆ: "Postoje vremena kada se mora pribjeći sili da bi se porazila sila. I ma koliko neko bio pacifista danas je prilika da se odazovemo ljudskoj i građanskoj dužnosti, izražavajući žaljenje zbog poginulih boraca".

MEVLUDIN NUHODŽIĆ: "Otvorila su se vrata pakla ali je sudbina svakog ekstremnog nacionalizma ista – takav nacionalizam završava na ruševinama".

ŽARKO RAKČEVIĆ: "Po mom mišljenju osim na hiljade mrtvih, šablonskih kolektivnih zahvalnica i nekrologa, serije metalnih pa onda na brzinu sklepanih drvenih sanduka, razrušene privrede, gladi, bezdušne mržnje i izgubljenih iluzija, neće nam mnogo šta drugo ostati".

GORAN BULAJIĆ: "Možda smo jedini narod u kojem se čestitaju rane. Ovaj rat će i to izbrisati. Kako čestitati rane koje su dobijene od snajpera sa prigušivačem? To se dešava od Kurda u našoj zajednici koju još nazivao Jugoslavijom".

SLOBODAN VUČUROVIĆ: "Bio je posljednji čas da se reaguje na provokacije od strane Hrvatske. Jer, mjesecima je narod Herceg-Novog bio maltretiran a hrvatske vlasti postavljale su prepreke od Sutorine do Konavala. Zato, da ne bi dalje ulazili u sukobe oko granica, to sad treba trajno razgraničiti".

BUDIMIR SIMONOVIĆ: "Kakvo je to pregovaranje, kakva je to situacija dok nam mjesecima i nedjeljama toliko ljudi u kasarnama živi bez vode, hrane i struje, a iz dana u dan ginu od pripadnika HDZ-a i MUP-a Hrvatske".

SLOBODAN VUJAČIĆ: "Naši momci na tim ratištima, i pored svih teškoća, ne odustaju. Ne može voditi Crnogorce onaj kome dezertira 600 vojnika i onaj ko ne zna da vodi vojsku".

SEFER MEĐEDOVIĆ: "Mi smo za mirno rješavanje problema. Ali, ako to nije moguće onda i silom ali svi zajedno. Kad je u pitanju otadžbina zaboravljaju se sve naše političke čarke".

MILO MARKOVIĆ: "Ovaj rat koji sad vode Jugosloveni je rat protiv fašizma".

DERĐ ĐOKAJ: "Ni jedan vojnik nije poginuo na teritoriji Crne Gore. Ako ovaj rat sruši Dubrovnik onda će to biti još jedna tragedija".

RATKO VUKOVIĆ: "Ratuje im najgora ološ svijeta i plaćene ubice. A ovamo, Hrvati se fale demokracijom dok vade oči i paraju stomake.

FERID ŠARKINOVIĆ: "Jugoslovensku narodnu armiju niko ne osjeća kao svoju osim Srbi i Crnogorci. Ona ima naoružanje za koje je izdvajala čitava Jugoslavija".

NOVICA STANIĆ: "Ako je istorija učiteljica života, mi smo loši đaci. Srpski narod niti je imenovao niti dostojno sahranio svoje žrtve koje su mu Hrvati učinili. Duskora, nije bilo nadgrobnika niti mjesta gdje bi se svijeca mogla zapaliti".

PAVLE MILIĆ: "Ovu Crnu Goru svojom krvlju i svojim životima stvarali su naši djedovi, kako i gdje mi to znamo. Ne smijemo zaboraviti, međutim, da ni jedna kap srpske krvi do danas nije prolivena od strane nekog Malisora. Međutim, ovi ekstremi koji se bahato ponašaju u parlamentu neće moći tako dugo da čine. Siguran sam da će im biti tijesno u Crnoj Gori".

RISTO VUKČEVIĆ: "U raspravi je ispoljen visoki stepen istovjetnog mišljenja o bezbjednosnoj situaciji u Crnoj Gori, uz razumljive razlike i odstupanja. Jasno je na čijoj je strani u ovom trenutku pravda a na kojoj izdaja Jugoslavije".

"Ostaje mi da podsjetim na iskonsko i dugovremeno političko opredjeljenje Crne Gore da mi druge armije osim Jugoslovenske armije nemamo i da je sasvim logično i politički dosljedno to što smo pokušali, zajedno sa oružanim snagama Jugoslavije, u saradnji i koordinaciji da se suprotstavimo tim sumanutim i pomahnitalim planovima".

Momir Bulatović, predsjednik Predsjedništva Crne Gore

B o ž i d a r B a b i ć , m i n i s t a r o d b r a n e C r n e G o r e

Na silu – silom

Pošto ustaške vlasti i njihove oružane formacije nijesu sprovele nijedan dogovor, već sve bezobzirnije blokirali i napadali kasarne i druge vojne objekte morali smo preduzeti odlučne mjere da to spriječimo. Crna Gora je maksimalno pružila političku i svaku drugu podršku

Noseći poruke vrhovništva mlade hrvatske demokracije, hrvatski cvijet u licu bojovnika, zengovaca, mupovaca, okorjelih kriminalaca i plaćenika stigao je i na naše prostore. Tuđman, Stipe i druge ustaške glavešine potrudili su se da pod barjak okupe i Rugovine istomišljenike, Bugare, Rumune, Kurde

i ko zna sve koga. Nastojeći da nam sve te poruke preko njih što prije stignu upućuju ih kroz cijevi pušaka, mitraljeza, minobacača na jedinice JNA, na sela, na ljude... Prelistavamo izvještaje 9. VPS.

Dugačak spisak provokatora

- U preletu preko Dubrovnika 31. 7. otvorena vatra na dva aviona RV i PVO. Izvode se radovi na zaprečavanju i utvrđivanju u rejonu Debeli brijeg;

- Pučanstvo se 1. avgusta poziva u dobrovoljačke odrede, a 2. avgusta nastavljaju se radovi na zaprečavanju i utvrđivanju na prostoru Debeli brijeg – Brgat;

- Četiri cistijerne sa patrolom vojne policije 13. avgusta zadržavano je nekoliko puta na putu za Split. Kod Ploča provocirani i maltretirani;

- Pojačana kontrola i gomilanje više mupovaca na Debelom brijegu zapaženo je 25. avgusta. Osmatra se kasarna na Prevlaci, a 28. avgusta 1991. godine povećano je prisustvo MUP-a na punktovima i saobraćajnicama opštine Dubrovnik. Kod vinarije primijećen PA top. Put ka Debelom brijegu prekopan. Kod sela Brsečina primijećeno oko 200 pripadnika ZNG. U rejonu sela Vitaljina 4. septembra čula se pucnjava iz streljačkog naoružanja. Na vatru nije odgovoreno, a 9. septembra hrvatski radio je dao obavještenje da su brodovi RM pucali na obalu u prolazu Harpati. Demantovano, ali je cilj posignut.

- Na komunikacijama, punktovima i raskrscima prema Crnoj Gori i BiH 12. septembra povećavaju se snage MUP-a i ZNG, dotur novih sredstava za zaprečavanje i rušenje. "Slobodna Dalmacija" piše: "Kumboru ne treba vjerovati";

- Na Debelom brijegu i selu Vitaljini 14. 9. postavljene su prepreke, a okolina minirana;

- Znatno povećane snage ZNG i MUP na teritoriji dubrovačke opštine primijećeno je 16., 19. i 20. septembra.

- U noći 22. septembra provokacija na objekat "Kupica";

- U Vitranjini su 23. 9. uočeni MB i topovi u selu Misletići. Na provokaciju MUP-a odgovoreno je vatrom – raketama, a 24. 09. u 7,15 i oko 20,00 časova pripadnici MUP-a i ZNG otvorili vatru na položaje naših jedinica u rejonu sela Ivanjica. Na drugu provokaciju uzvraćamo vatrom;

- Snajperska vatra sa prigušivačem otvorena je na položaje naših snaga u rejonu sela Zvinje, otvorena je 25. 9. a primijećen je pokret i razvoj formacija MUP-a i ZNG u rejonu sela Pločice, sela Misletići. Kota 465. Upozoreno vatrom. Povukli se, ali prekide vatre koriste da poprave svoj položaj.

- Snage MUP-a i ZNG počele su 26. septembra pokrete ka selu Špulje i Zvinje na našoj teritoriji. Upozoreni vatrom vratili su se prema s. Vitaljine.

- Od 26. – 30. 09. svakodnevnih pokušaji napada na kasarnu na Prevlaci i prema s. Sutorina. Napadi MB na s. Malta i Prijedor. Na svaku vatru odgovoreno mnogo dužom i žešćom vatrom.

- Ovo su bile samo neke od svakodnevnih oružanih provokacija na granici Crne Gore i BiH u građanski rat, usložila situaciju u zemlji i dovele strane trupe da sačuvaju mladu ustašku demokraciju od okupatorske armije i četnika kako to oni kažu.

- Pošto ustaške vlasti i njihove oružane formacije nijesu sprovele nijedan dogovor, već sve bezobzirnije blokirali i napadali kasarne i druge vojne objekte, pripadnike JNA i članove njihovih porodica, ŠVK je preduzeo, kao što znae, odlučne mjere da se tome stane na kraj. Crna Gora je maksimalno pružila političku u svaku drugu podršku iz više razloga. Evo tri:

Razoružati ustaše

Stalnim provokacijama i sve otvorenijim ispoljavanjem teritorijalnih pretenzija ustaške vlasti u Hrvatskoj, bezbjednost Crne Gore bila je neposredno ugrožena;

Oružanim snagama Jugoslavije Crna Gora daje punu podršku. JNA je i crnogorska i jugoslovenska po svom biću i namjeni. Naši mladići služe vojni rok i u garnizonima na teritoriji Hrvatske. zar treba postavljati pitanje zašto sada van Crne Gore? Hoćemo li ostaviti pripadnike JNA i sve one koji žele da žive zajedno same na nemilost ustaškim zvjerima? Zar nije granica tamo gdje je naš vojnik, vojnik JNA napadnut? Treba konačno na silu odgovoriti još većom silom i primorati ustaške vrhovnike, poglavnike i stožernike da u svoju suverenost za kojom žude, mogu otići, ali malo drukčijim načinom nego kako su zamislili.

Sve ono što je učinjeno do sada bilo je u skladu sa tim opredjeljenjem. Mobilizacija na teritoriji Crne Gore izvedena je, o čemu je javnost obaviještena, vrlo uspješno, tako da su ratne jedinice JNA i TO, potpuno popunjene kako u ljudstvu tako i savremenim naoružanjem, krenule na izvršenje postavljenih zadataka.

Nastala situacija i jasna opredjeljenja široko prihvaćena od najvećeg broja stanovništva Crne Gore, od lidera pojedinih stranaka ne samo da nijesu podržana nego su javno i otvoreno pozivali vojne obveznike da se ne javljaju u ratne jedinice. U situaciji kada je ugrožena sloboda i prosperitet Crne Gore to predstavlja ne samo krivično djelo nego najveću izdaju. Ja i ovom prilikom kao građanin Crne Gore tražim i zahtijevam da prema tim ljudima i onima koji su postupili po njihovim savjetima pravosudni organi preduzmu zakonske mjere. Crna Gora je pravna država, što nedvosmisleno znači da smo svi, bez obzira kako stranački orijentisani, dužni i obavezni da zakone te države sprovodimo. Zakone iz oblasti vojne obaveze tim

više, jer od njihovog poštovanja zavisi popuna OS a time i njena borbena sposobnost.

K a d s e l j u d i n a đ u u n e v o l j i

Zajedničko srce

Ko može pobrojati sve one koji u ovim trenucima žele da pomognu. Jer, u nesreći se čovjek naslanja na čovjeka

Neko je zapisao: nema veće pomoći od pomoći ljudima kada se nađu u nevolji. A nas je takva nevolja ovih dana 1991. godine snašla. Izginuli su mladi ljudi braneći Jugoslaviju. Ostavili za sobom nezbrinute porodice. Ucviljene majke i očeve, nejaku djecu. Baš u tim i takvim teškim trenucima naši ljudi dokazuju da su ljudi. Spremni da pomognu. Ublaže makar donekle bol i nagomilanu tugu. Ovaj reporter ovih dana našao se u čudu. Pomoć koja pristiže porodicama poginulih boraca, ranjenih vojnika, odvažnih ratnika – rezervista je velika a prostor da se to dobročinstvo zabilježi mali. Mnogi jednostavno donesu robu, obuću, dio svoje male plate i predaju je Crvenom krstu, ne želeći da se njihovo ime nađe u novinama. Ko nebi u ovakvoj mucij pomogao. “Pomoć stalno pristiže”, “Uz lijepe želje i pečena jagnjad” – Mještani Pavinog Polja posjetili su ratište i borcima ponijeli čak 63 pečena jagnjeta, dva pečena vola i veće količine osvježavajućeg pića, cigareta i uz to 100.000 dinara. Vojni invalid Radomir Ilijin Sekulić Bato za ratnike je izdvojio čak 20.000 dinara. Radnici “Radoja Dakića” svim svojim rezervistima na frontu ukupno 600.000 dinara. Radonja Dedić došao je u Crveni krst Crne Gore da uplati za porodicu poginulog borca 5000 dinara i “uzgred” se prijavio kao dobrovoljac – hoće na front. Porodici Radisava Srdanovića, koji je otišao u rat, ostavljajući za sobom petoro maloljetne djece, dodijeljen je stan. Učenici Osnovne škole “Sutjeska” – prvaci sakupili su pare za njegovog sina Aca, koji je samo nekoliko dana pred pogibiju napisao najdirljivije i najpatriotskije pismo svom ocu. Pismo koje je svaki borac izrezao iz novina i stavio ga u mali džep da mu grije grudi. Ko može nabrojati sve one koji ovih dana žele da pomognu, koji pomažu.

I ja se zaista plašim danabrajam jer mogu napraviti nepravdu prema onima brojnim penzionerima, službenicima bez plate, ljudima koji su dali krv, studentima koji su se odrekli bonova za ručak i večeru zbog ratnika, koji brinu za njihov miran san, ako ga još ima, jednom romu iz Titograda koji ima deveto djece, a koji će, kako reče, poći da ako ne hljeba da krv.

Pomoć je velika kao nesreća. A u nesreći se ljudi najbolje poznaju.

I s t o č n a H e r c e g o v i n a

Vrhovništvo gomila trupe

Bjesni propagandni rat. Dok teče primirje, vrhovništvo koncentriše jake snage na desnoj obali Neretve. Nevesinje napustaju ekstremni DHZ-a i SDA

Hercegovinu i danas obasjana toplo sunce. Plavo nebo iznad planina Veleža ne paraju avioni JNA, a na položajima koji su zaposjele crnogorske ratne jedinice, izuzetno je mirno.

Dok oružje miruje, pravi propagandni rat odvija se svom žestinom. Oni koji su u prilici da slušaju radio stanice Split, Čapljinu i Mostar, hrane se providno smišljenim lažima. Tuđmanovi "informatori" javljaju da se crnogorske jedinice ponašaju kao okupatori, da pljačkaju i teroriraju ovdašnji narod i da ih zbog toga pripadnici MUP-a zarobljavaju. Od ovoga, naravno, nije ništa tačno. Zarobljenih nema, svi vojnici i starješine koje smo danas posjetili na položajima kod Stoca, Čapljine i kod vojnog aerodroma u Mostaru su živi i zdravi, dobro se osjećaju i disciplinovano izvršavaju sve predviđene zadatke.

Uz tekući propagandni rat, prema dobro obaviještenim izvorima, hrvatsko vrhovništvo, uporedo, na desnoj obali Neretve kontroliše jake snage. U formacijama od 250 do 300 vojnika, Tuđmanovi bojovnici žure da zaposjednu važnije strateške tačke.

Saznajemo, takođe, da je juče u Lišticu prispjelo oko hiljadu takozvanih gardista, naoružanih snajperima i bacačima čehoslovačke i njemačke proizvodnje. Policijske stanice Stolac, Čapljina i Neum potpuno su se stavile u službu hadezeovske politike. Put Mostar – Čitluk pripremljen je za miniranje i kontrolišu ga naoružane seoske straže. U jednom kamenolomu kod Čitluka improvizovano je streljište za Tuđmanove bacačije. I u Kardeljevu nema mira. Pripadnici MUP-a zaplijenili su 15 teretnih vojnih auta koja bi im eventualno poslužila za "maskiranje" akcije protiv pripadnika JNA. U Zapadnoj Hercegovini u toku je pojava skidanja registarskih oznaka sa automobila, a to je znak da se ekstremi sa ovog područja pripremaju za diverzantske akcije.

Bilo kako bilo, vojnici i starješine Titogradskog i Užičkog korpusa JNA, kao i vazduhoplovne baze u Mostaru strogo poštuju primirje, ali su budni.

- Prisustvo ratnih jedinica iz Crne Gore na našem terenu stvorilo je uslove sigurnosti i dalo nam je još više elana za izvršavanje zadataka, riječi su Živomira Ninkovića, komandanta avijacijske jedinice, i Boža Novaka, komandanta raketnog puka.

Crnogorski rezervisti, pod zastavom JNA, svojim prisustvom uspokojili su ovdašnji srpski narod i sve one kojima je stalo do mira.

Njihovo prisustvo jedino smeta čelnicima HDZ-a i SDA koji vode ustašku politiku protiv JNA.

Izvršno vijeće Nevesinja danas je razmatralo političko-bezbjedonosnu situaciju u ovoj opštini, koju je ovih dana napustilo nekoliko muslimanskih porodica. Svim žiteljima Nevesinja, bez obzira na vjersku i nacionalnu pripadnost, zaključeno je, garantuje se miran i spokojan život. Ovaj grad, naglašeno je, u toku proteklih dana napustili su samo ekstremi iz redova SDA, koji su pljuvanjem i provokacijama dočekali crnogorsku vojsku.

U Mostaru život teče normalno. Lica ovdašnjih žitelja nijesu smrknuta onako kako bi to željelo hrvatsko vrhovništvo, koje uporno nastoji da ubijedi ovaj narod da živi pod okupacijom JNA i "crnogorske četničke vojske". Polja oko Mostara i Nevesinja su "živa". U toku je berba grožđa i duvana. Kod Nevesinja, na jednoj plodnoj njivi, danas smo vidjeli rezerviste i seljake kako zajednički vade krompir...

Crnogorci u Divuljama

Četa mala, ali odabrana – iz sastava Titogradskog korpusa nalazi se u Divuljama. Sinoć smo razgovarali sa starješinom ove vazduhoplovne baze, koji je pun hvale na račun Crnogoraca, koji su u pravom svjetlu predstavili crnogorsko oružje.

Svi vojnici i starješine ove jedinice su živi i zdravi i uspješno izvršavaju zacrtane zadatke na obezbjeđenju heliodroma u Divuljama.

N a r a t i š t u

Dubrovnik "brane" Kurdi!

Jedinice JNA stigle na tridesetak kilometara od Dubrovnika. U gradu pod Srđem ustaše i razni bjelosvjetski plaćenici planiraju zaumni scenario rušenja drevnih klturono-istorijskih spomenika. U Vitaljini se, umjesto "šahovnice" vijori jugoslovenska trobojka

Razbijene ustaške horde i razni bjelosvjetski Tuđmanovi plaćenici – među kojima ima Kurda, Bugara, Rumuna, Turaka, Iračana, pa čak i Filipinaca – pružaju posljednji otpor jedinicama JNA i rezervistima koje su stigle nadomak Dubrovnika.

Danas su vođeni žestoki okršaji oko Čilipa, Grude i još nekih mjesta u Konavlima u kojima su učestvovali artiljerija, mehanizovane oklopne jedinice i pješadija. Djelovale su i jedinice uz morsku obalu. Oslobođen je Molunat, a u Vitaljini, snažnom ustaškom uporištu, danas poslije podne,

na Crkvi svetog Spasa, zavijorila se jugoslovenska trobojka, umjesto "šahovnice".

U redovima jedinica JNA i rezervista, bar koliko je poznato do slanja ovog izvještaja, nema poginulih niti ranjenih.

Juče je na zidinama Dubrovnika jedan čas bila istaknuta bijela zastava. Potom je zamijenila šahovnica, a trojica izbjeglih Dubrovčana, koji su istakli znak predaje, kazivali su danas da su dvojica njihovih sugrađana, koji su, takođe, učestvovali u ovom činu, likvidirani.

No, bilo kako bilo, Dubrovnik se nalazi u snažnom obruču i samo je pitanje dana kada će ustaše i raznobojna Tuđmanova vojska, koja spas traži u starom gradskom jezgru, biti prinuđena da se preda.

Ostavljeni zlikovci, saznaje se, sačinili su zaumni scenario rušenja drevnih kulturno-istorijskih spomenika u Dubrovniku, u očajničkom nastojanju da spasu glavu. Praktično, Dubrovčani su njihovi taoci.

Zbog toga će JNA, koja se striktno pridržava načela da ne nastrada nijedan civil, čak i po cijenu sopstvenih žrtava, a uz to nastojeći da ne ošteti vrijedne kulturno-istorijske spomenike, morati da uloži dodatne napore da bi ostvarila postavljeni zadatak: da ustaše polože oružje.

Situacija u istočnoj Hercegovini

Bojovnici ne miruju

Položaj oko Mostara pojačavaju se dobrovoljcima iz Nikšića. Danas stigli i pojedinci iz Valjeva, koji su se pokajali. Umjesto zakazanog mitinga u Mostaru održano kulturno-umjetničko veče

Tuđmanovi bojovnici koji juče i danas trpe velike gubitke, oko Slanog, Stona i Dubrovnika, sinoć ipak nijesu napali mostarski aerodrom. Razbijene ustaške horde sada više vode računa kako da spasu živu glavu i nemaju vremena da razmišljaju o eventualnim protivudarnim akcijama jedinica Titogradskog i Užičkog korpusa JNA.

Bilo kako bilo, jedinice JNA, koje obezbjeđuju mostarski aerodrom su uvijek budne i spremne da neutrališu napad bilo kojeg neprijatelja, pa ma koliko on bio obučen.

Jedinica JNA 2277, kojom komanduje starješina Krsto Đerić, danas je pojačana velikim brojem dobrovoljaca iz Nikšića. Položaji oko Mostara svakodnevno su borbeno jači, a onamo je danas stigao i jedan broj Valjevaca. Napuštanjem položaja nedavno kod Nevesinja, neki Valjevci su konačno shvatili da to znači i gubljenje vojničke časti. Pojedinci su se pokajali, pa se sada ponovo vraćaju u jedinice JNA.

Tenzija ratne psihoze u Mostaru i uopšte u dolini Neretve ne jenjava. Naprotiv, ovdje je stalno prst na obaraču, a oružje spremno da svakog trenutka progovori. Na položajima oko Mostara, u rovovima i na osmatračnicama, gdje se nalaze crnogorski rezervisti svuda vlada prava borbena gotovost i drugarstvo. Vojnici i starješine s nestrpljenjem očekuju komandu da učutkaju ustaše, koji još prijete i koncentrišu svoje trupe na desnoj obali Neretve. Saradnja vojnika i starješina je izvanredna. U zajedničkom stroju, pod zastavom JNA su i "aktivni" vojnici i rezervisti. Posebnu saradnju, crnogorski rezervisti imaju sa pripadnicima vazduhoplovne jedinice. Svaki borbeni let pilota, oni pozdravljaju sa oduševljenjem.

Ustaše u uniformama JNA

Danas smo iz pouzdanih izvora saznali kako su poginuli i ranjeni neki crnogorski rezervisti kod Slanog. Naime, ustaše obučene u uniforme JNA na položaju su se rukovali sa crnogorskim rezervistima, a nakon toga su, podmuklo i iznenada otvorili žestoku vatru... Inače, upravo saznajemo da se i u okolini Dubrovnika ustaše služe starim metodama. Postavljaju ultimatum pripadnicima JNA da će ako ih i dalje budu napadali, pred sobom stvoriti "živi zid" od taoca, što znači i žena i djece.

Sa pripadnicima jedinice JNA koja je upala u ustašku klopku u Čepikućama

Pogrešna strategija

Nakon tvrdnji da su gubitke pretrpjeli najviše zbog pogrešne komande, peživjeli borci Treće čete iz jedinice Savine divizije uglas poručuju: "Tražimo nove borbene zadatke, da časno osvetimo naše hrabre drugove"

U Trećoj četi iz jedinice koja nastavlja tradicije proslavljene Savine divizije, danas vlada tuga za izgubljenim drugovima. Prema nepotvrđenim informacijama u klopki, u koju je ova četa sinoć upala u selu Čepikuće poginulo je devet a ranjeno 15 njenih boraca. Za tolike gubitke pripadnici ove jedinice okrivljuju komandu. Tvrde, svi do jednoga, i da ih taj zadatak nije "sljedovao", jer su bili "jedinica u rezervi". To vezuju za ime generala Torbice, kojih ih je juče posjetio i pohvalio kao najbolju jedinicu na ovim položajima.

Ovo tvrde starješine i obveznici: Željko Medenica, Sreten Adžić, Veljko Darmanović, Mirko Rašović, Sala Sekulović, Zoran Vujačić, Ranko Adžić, Ranko Đalasan, Dušan Kuč, Vojislav Bulatović, Dražen Perutović,

Miodrag Bošković, Radisav Savić, Vojislav Klikovac, Nebojša Vujačić, Dejan Blagojević...

- Kako ne bismo sumnjali – kaže Mirko Rašović a ostali potvrđuju, kada nam je naređeno da ka Slanom idemo cestom u koloni po dva, jer je, navodno, teren slobodan. Tako smo postupili i upali u klopku. Mi Crnogorci ne kukamo zbog žrtava i rana, nego tvrdimo da su one bile nepotrebne i posljedica takve komande. Pomenuti zadatak mogli smo da izvršimo sa znatno manje žrtava.

Ova jedinica je duže vremena provela na vježbama, tako da je bila dobro osposobljena, i svi su jednom “dušom disali”. Samo zahvaljujući tome kao i izuzetnoj hrabrosti i samoorganizovanju, preživjeli su se izvukli iz ustaške zasjede, koja je, kako pričaju, ovoj četi bila treća klopka na položajima između Trebinja i Dubrovnika.

Pogrešnim smatraju i to što je ova jedinica ostavljena juče na nepovoljnom položaju za odbranu, tako da su je ustaške snage punih pet sati zasipale žestokom minobacačkom paljbom. Vatra je, inače, najavljena zvonjavom zvona na katedrali i to odmah po uzlijetanju helikoptera JNA u kojem je bio general Torbica.

Na sreću ova hrabra četa je izdržala i to “vatreno krštenje” i probila front do Slanog na obali mora. I, uz izričit zahtjev da doslovce objavimo njihov revolt svi uglas poručuju: “Tražimo nove borbene zadatke, da časno osvetimo naše hrabre drugove”.

Ovom njihovom svjedočenju samo da dodamo drugu stranu, njihovu komandu, nijesmo uspjeli da čujemo. Šta sve stoji u pomenutim primjedbama, utvrdiće, bez sumnje, nadležni organi JNA.

Živi smo i zdravi

Na položaju Vodovađa, iznad Grude, upravo smo pri odlasku na ratni zadatak seli dvojicu oficira, poručnika Ranka Matijaševića i kapetana Veljka Milića iz jedinice potpukovnika Milana Miličića.

- Javljeno je da smo poginuli, ali kao što vidite, živi smo i zdravi, rekoše nam u prolazu oficiri žureći na položaj. Njihovi drugovi dodadoše – ne samo živi nego hrabri i odvažni, a onima koji proturaju takve vijesti recite da nećemo nasjesti na prljavi propagandni rat, već ćemo disciplinovano izvršavati svoje zadatke.

Jedinice JNA zauzele aerodrom Čilipi

Na vratima Dubrovnika

Pripadnici JNA napreduju prema Cavtatu. Uskoro se očekuje zauzimanje i toga utvrđenja. Ustaše u povlačenju pale kuće. Konavoski hadezeovci “oživjeli” Pavelića

Toranj na donedavno međunarodnoj vazdušnoj luci, potom ustaškom uporištu, danas običnom razbojištu je pao. Uništena su mitraljeska gnijezda, koja su pokušavala da siju smrt, a posijala su vlastitu nesreću. Tenkovske jedinice JNA već su na domaku Cavtata, u selu Močići. Očekuje se skorašnji pad i toga mjesta, u čijem hotelu “Kroacija” se nalazio krizni štab.

Prema do sada pristiglim informacija, na strani jedinica JNA nije bilo žrtava. Vještim komandovanjem i pojedinačnom disciplinom vojnika, mučki ustaški snajperisti i tobđžije gađaju u prazno.

- Na sve načine, a najprije strpljivošću, pokušavamo da sačuvamo, koliko je to moguće, ljudstvo i tehniku – riječi su komandanta ratišta u Konavlima general-majora Branka Stankovića.

Ostaci ustaških formacija su i danas, pri povlačenju, koliko im je bilo dopušteno da stignu, palili kuće na Čilipima. Pokušavaju da krivicu prebace na JNA. U preostalim, nezapaljenim kućama, pronađeno je mnoštvo slika Ante Pavelića, uzora hrvatskih koljača, koje je osokolila Tuđmanova “demokracija”, čiji časnici su pravili lance od dečjih prstiju.

Zanimljivo, Pavelićeve fotografije su nađene u svim nespaljenim a zauzetim kućama na Čilipima. Treba li se onda čuditi stradanju toga, nagenocid spremnog naroda.

Ustaše su, dakle, poglavnika oživjele. Vidi se koliko uspješno. Nije li njima Pavelić još jednom popalio kuće? O okaljanom obrazu izlišno je govoriti, bar kada su čuvari njegovog “djela” u pitanju.

Jučerašnja iznenadna pogibija komandanta Vojno-pomorskog sektora, kapetana bojnog broda Krsta Đurovića, bolno je odjeknula na ratištu. Od podmukle ustaške ruke pao je vojnik, i čovjek. Prvi od svih pripadnika jedinica kojima je komandovao. Teško je, po vojničkim iskustvima i čudno, kada komandant gine. Ali, general Đurović je poginuo časno. Da časnije ne može biti.

Akcije su u toku. Jedinice u trećoj borbenoj liniji i dubokom zaleđu pretražuju teren. Zarobljavaju sakrivene ustaše.

Prva linija je, rekosmo, u predgrađu Cavtata. Na vratima Dubrovnika.

Na vijest o smrti Krsta Đurovića

Komandant – prva žrtva

Za njega je, kao i za sve nas koji ovih dana živimo sa strepnjom i zebnjom za život svakog borca na ratištu, bilo najvažnije da proteklih dana u Vojno-pomorskom sektoru Boka nije bilo ljudskih žrtava. On je prva

Komandant vojno-pomorskog sektora Boka, kapetan bojnog broda Krsto Đurović prva je žrtva u ovom Vojno-pomorskom sektoru. Nema, valjda, novinara ovdje u Herceg-Novom, koji svojoj redakciji na vijest o smrti Krsta Đurovića nije ovo saopštio.

A koliko juče komandant Đurović, povodom ofanzivnih akcija JNA naratištu oko Dubrovnika, mogao je s ponosom da saopšti da ljudskih žrtava u borbenim dejstvima jedinica vojno-pomorskog sektora nije bilo. Za njega je to, kao i za sve nas koji ovih dana živimo sa strepnjom i zebnjom za život svakog borca na ratištu, bilo najvažnije. Komandant Vojno-pomorskog sektora Boka na djelu je pokazao proteklih dana vještinu ratovanja – u sektoru dejstva jedinica sačuvati živu silu. Zato je, osim dobre praklike, i ratničke mudrosti trebalo i mnogo više. Ljudsko srce. Čak i oni koji komandanta Đurovića nijesu lično poznavali, danas, dok slušaju saopštenje Vojno-pomorskog sektora Boka, telegrame saučešća, riječi bola i tuge njegovih drugova, saboraca, poznanika, komšija iz Herceg-Novog, Kotora i Tivta, mogu osjetiti kakav je čovjek i ratnik bio.

Vojnici su ga proteklih dana, možda, tek bolje upoznali. Sa njima je, baš kao pravi komandant, bio na prvoj borbenoj liniji. Iako protivnika ni jednog trenutka nije potcjenjivao (“radi se o vještoj gerilskoj taktici”) smjelost je, kao i njegov saborac general-potpukovnik Jevrem Cokić, pokazivao ličnim primjerom.

Vijest o njegovoj pogibiji bolno je odjeknula među ratnicima. uvjerali smo se u to na mnogim linijama fronta oko Dubrovnika. Najteže je na sektoru dejstva njegovih jedinica. Oni su ga i najbolje poznavali. Smrt drugova, i starješina, u ovim ratnim danima među borcima se drugačije doživljava. Umjesto skrhanosti, bola, suza, neki unutrašnji naboj. Dostojanstvo, snaga, dodatni moral. Rat mijenja psihologiju ljudi. To smo mogli i danas osjetiti na prvoj liniji fronta, neposredno pred početak borbi za aerodrom Čilipi. General major Branko Stanković, koordinator akcija na sektoru oko Čilipa, povodom jučerašnje nesreće kaže: “To nam je vrlo teško palo. I kao ljudima i kao starješinama i kao potčinjenima. Ali, u ovoj situaciji to je, čini mi se, dalo jedan dodatni zamah operaciji. Kad drugovi i starješine ginu na takav način, inat u borcima da se istraje još je veći.

Porodici Đurović i Komandi Vojno-pomorskog sektora Kumbor neprestano stižu telegrami saučešća. I od zvaničnika i običnih ljudi. Učinili su to danas brojni Novljani.

Za razliku od ratišta, vijest o smrti ovdje se prima drugačije. Suze u očima, skrhanost, bol. Osjetili smo to na svakom koraku, u kontaktu sa Novljanima, posebno onima koji su Krsta lično znali, prije svega kao čovjeka. Običan, jednostavan, skroman. Svakako ponajbolji učenik svojih roditelja učitelja Lazara i Tanje Đurović, koji pamte generacije cetinjskih, grahovskih, nikšićkih i kotorskih đaka.

Zabilježeno u bijelopoljskom vojnom odsjeku

Majka Zlatija hoće na front

“... Nemoj nas obrukati, nego tamo kad budeš opalio onako muški, neka sve grmi” Rajko Božović, svome jedincu, sinu Vesku, pred odlazak na front

Sin Radule mi je već na frontu. Radun se danas prijavio u dobrovoljce. Hoću da idem sa svojim sinovima. Hoću da na frontu budem majka svim onim borcima koje su majke ispratile sa ponosom i strahom nabranik slobode. Nijesam vična oružju, ali znam da kuvam, da operem i pokrpim vojničku odjeću. Danas svi, a majke u prvom redu, treba da budu uz svoje borce. Ne mogu da shvatim majke koje idu da iz vojničkih redova izvuku svoje sinove. Nijesu oni njima draži nego nama naši, ali znam da život bez slobode nije život.

Zato ne žalim ni sinove ni sebe, rekla je u bjelopoljskom Vojnom odsjeku Zlatija Drobnjak, gdje je došla da se upiše u kolonu odlučnih koji idu na branik slobode. Inače, spisak bjelopoljskih dobrovoljaca je sve duži. Prekjuče je odavde otišla prva grupa dobrovoljaca na front. U Vojnom odsjeku je svaki dan puno onih koji hoće da bez zadržavanja krenu na prvu borbenu liniju. Među njima su Sonja Krgović, Zlatija Drobnjak i Stanica Marinković.

Među crnogorskim artiljercima na Grabu

Desetka iz rodoljublja

Odbrana otadžbine ne može da čeka, poručuju artiljerici koji na ratištu polažu ispit iz drugarstva i patriotizma

Dabogda vam vazda pucalo! Ovako se danas u Trebinju i okolnim selima dočekuje svaka kanonada iz dalekometnih topova koji gruvaju dolje, na prilazima Dubrovnika.

Danas je naša ekipa, zajedno sa predstavnicima Lutrije Crne Gore, posjetila na položajima hrabre artiljerce – rezerviste iz haubično-artiljerijske divizije. Na položaju su zajedno Danilovgrađani, Pljevljaci, Titograđani, Nikšićani, Kolašinci. Vuksan Bjelica, radnik građevinskog “Crna Gora”, Borislav Čolović, Mijat Kovačević, Vidak Asanović, Miodrag Vuković, Gordan Bojić, Vojislav Terzić, Sreten Krstović, Milorad Zečević, Goran Kovačević, Stojan Dimitrov, Željko Vlahović, Hamdo Kordić, Vjekoslav, Obrad, Miro i Dragan Mrdak, Božidar Popović. Tu su i vojnici Stojan Dimitrov iz Strumice, pa Ibrahim Aljemi iz Gostivara.

Priče ovih momaka su iste: pobijedićemo ustašku soldatesku i bjelosvjetske plaćenike koji prijete Jugoslaviji. Satjeraćemo ih iz njihovih jazbina našim topovskim granatama, jer oni nijesu ljudi sa kojima se može govoriti o miru. Uzalud im je, kažu, i to što su dobro naoružani i dobro utvrđeni. Nemaju ono što imaju naši artiljerci – junačko srce i moral pobjednika. priče koje su nam ispričali potvrđuju te riječi. Na ovaj položaj stigla su četiri dobrovoljca, četiri Vlahovića. Interesantna je priča o Željku Vlahoviću, vojniku koji se vratio sa regularnog odlusženja vojnog roka, prespavao jednu noć kući i pošao na bojište kao dobrovoljac. Ili, priča o dvojici braće Obradu i Miru Mrdaku, koji su u borbu povelili dva sina – Vjekoslava i Dragana.

Uspjeh ove jedinice umnogome zavisi i od topografa Mila Raičkovića iz Pljevalja. Njegovi drugovi kažu da ne zna da odbije zadatak i da je prosto nepogrešiv. Za moral je zadužen Kruščić iz Bijelog Polja. Ispričali su nam i o "slučaju" Gorana Kovačevića iz Danilovgrada. Javnost je već bila obaviještena da je on teško ranjen, a on je na bojištu, sa grupom drugova, upravo tada uhvatio jednog hrvatskog mupovca.

Među braniocima Jugoslavije na ovom položaju ima i radnika, studenata i direktora. Sreli smo i dva rudara – dva drugara, Gordana Bojića iz Rudnika uglja Pljevlja, sada komandanta pozadinskog voda haubičke jedinice i Vojislava Terzića, njegovog sugrađanina. Nema tu šta da se priča – kažu u glas. Osvojićemo Dubrovnik, razoružati sve fašiste u Hrvatskoj. Jedino će se tako vratiti mir ovoj zemlji. Što se naše jedinice tiče, drugarstvo je za priču, moral takođe. Poručujemo našim porodicama, drugovima i prijateljima da smo dobro, zdravo i da mislimo nanjih.

A da rodbina i prijatelji neprestano brinu najbolje se može vidjeti na putevima od Trebinja prema porištu ratnih sukoba. Svuda automobili sa registracijama crnogorskih gradova, sa majkama i očevima zabrinutih lica. Dok je naša ekipa boravila na ratnom položaju, Miodragu – Burdu Vukčeviću došla je u posjetu čitava porodica. Otac Vasilije Vukčević, penzionisani potpukovnik, majka Darinka, domaćica, i brat Zoran, radnik "Karneksa" iz Vrbasa. Naravno, po starocrnogorskom običaju, našalo se tu i nove crnogorske loze i pečenja.

Ovakvih i sličnih priča može se zabilježiti mnogo. Recimo o Budimiru Raziću, bokseru titogradske "Budućnosti", koji je prvi u svim okršajima, ali i apsolutu Elektrotehničkog fakulteta Radomanu Vranešu iz Pljevalja koji nije htio ovih dana da izadana ispit, iako ga je pripremio. Ispit, kaže on, može da sačeka, ali odbrana otadžbine ne. Ovo je moj ispit iz drugarstva, patriotizma i rodoljublja. Obećavam da ću ga, kao i svi moji drugovi, položiti. Naravno, niko i ne sumnja u to.

U sestriinom zagrljaju

U predahu između dva okršaja zabilježili smo i susret brata i sestre Sretena i Mire Krstović iz Golubovaca. Mira je zaposlena u Lutriji Crne

Gore i dok su njene kolege uručivale pomoć ovog kolektiva vojnicima na Grabu, ona je išla od grupice do grupice, tražeći svog brata. Ubrzo je došao. Susret je bio dirljiv.

Ovo nam je prvo viđenje poslije petnaestak dana, kaže Mira. I to na položaju. Ponosna sam zbog toga...

- A meni je krivo što sam obmanuo crnogorsku javnost, šeretski će Sreten. prije dva dana sam Televiziji izjavio da ću se jutros okupati na Dubrovačkoj rivijeri. Izgleda, međutim, da ću morati sačekati još koji dan, jer su se ovi fašisti dobro ukopali i utvrdili. Međutim, ući u Dubrovnik dan ili dva dana kasnije i nije toliko važno. Važnije je biti oprezan, pa pobijediti sa što manje gubitaka, kaže Sreten.

Ranjenik pomaže ranjeniku

Titogražane Miroslava Drakulovića, Zorana Jovičevića i Milorada Pavičevića kao i Milivoja Bulatovića iz Kolašina zatekli smo na Odjeljenju hirurgije. Oni su povrijeđeni na putu između Ravnog i Slanog. Ubijedeni su da je najgore prošlo, a čim se oporave spremni su za povratak na front.

- Postrojeni smo, po komandi generala Torbice, ispod šahovnice kod groblja, da bi nam podijelili municiju. Nijesmo je svi ni dobili kada su snajperisti zapucali. Meci su ljeteli sa svih strana. Puno drugova mi je stradalo. Drugarstvo i moral u jedinici su za svaku pohvalu. Povrijeđeni je pomogao povrijeđenom, kaže Zoran Jovičević koji ima ustrelnu ranu kuka.

Nada u povratak

Računajući da smo u Dubravi završili posao pripremili smo se za novi napad. Međutim, na samom izlazu granata je pogodila mene i nekoliko drugova, priča Titograđanin Marjan Hajcman, vojnik iz jedinice "Veljko Vlahović", kome je povrijeđena lijeva ruka. Iznerviran što se to desilo baš poslije uspješne akcije on duže vremena nije htio da odlazi sa ratišta po pomoć ljekara.

- Naređenje potpukovnika Koprivice da idem u bolnicu prihvatio sm, veli Marjan, uz njegovo obećanje da će me brzo vratiti u jedinicu. Pošto je urađena plastična hirurgija, čim rana malo zacijeli Marjan se nada, kaže, povratku drugovima.

"Dragi moji drugovi i braćo Crnogorci, ja sam ranjen u borbi 1.10.1991. godine i trenutno se oporavljam od zadobijenih rana. Zato vas puno pozdravljam i želim da izdržite do kraja. Ja ću vam se pridružiti čim makar malo rane zarastu. Zato braćo naprijed, ja sam sa vama.

Borislav – Boro Ivanović

P a n o r a m a

NIKŠIĆ: Grad velikog crca

Danas je iz nikšićke kasarne prema hercegovačkom ratištu otišla još jedna četa sastavljena od oko 70 vojnika dobrovoljaca. prema riječima načelnika Vojnog odsjeka i Teritorijalne odbrane Nikšića, potpukovnika Momčila Perovića, broj dobrovoljaca iz Nikšića zaključen sa današnjim danom je 1.128.

“Broj dobrovoljaca je impozantan. Međutim, problem je nedostatak dijela opreme, što naši dobrovoljci ne mogu da shvate, već hoće odmah s puškom u ruci da jurišaju. Tražićemo preko Komande korpusa da nam se obezbijedi oprema srazmjerno prilivu dobrovoljaca. Moramo, ipak, u tome biti oprezni jer dio opreme moramo sačuvati za odlučujuće akcije koje dolaze, kaže potpukovnik Perović.

ŽABLJAK: Poklonili vola

TripkoNovosel, ugledni poljoprivrednik sa Bosače kod Žabljaka, i Budimir Andeselić, vozač Zajednice NP “Durmitor”, udružili su novac, zajednički kupili vola, jutros ga utovarali na kamion i odvezli na ratište kod Dubrovnika. Transport ovog neobičnog poklona za vojnike obezbijedio je SKI Centar Durmitor ustupivši odgovarajući auto i vozača. Sa njima je otišao i Dajo Vojinović, radnik Kulturno-turističkog centra koji je kupio više šteka duvana i nekoliko flaša pića da časti vojnike.

Na frontu redovnih vojnika i rezervista, raspoređenih u jedinice JNA, sa ovog područja ima više od 200. Znatno je i broj dobrovoljaca, među kojima su i Milovan Baranin i Žarko Krstajić, koji su prekuče samoinicijativno otišli i prijavili se u ratnu jedinicu.

ULCINJ: Primjer izviđača

Izviđački odred “Niko Đakonović” organizovao je prikupljanje pomoći za izbjeglice sa hrvatskog ratišta, kao i za borce JNA. U apelu koji je upućen građanima traži se da oni daju odjeću, obuću, ćebad i hranu dužeg roka trajanja.

MOJKOVAC: Hoće na front

Iz mojkovačke opštine se do sada na frontu nalazi, ili je spremno da tamo ode ukupno 784 borca ili svaki 13 stanovnik opštine – rekao nam je Stojan Drobniak, načelnik Odeljenja za narodnu odbranu pri SO. Dobrovoljac aje ukupno 133, mada se njihov broj povećava. Na front je otišlo 37, a nstrpljenje za poziv onima koji su se javili sve više raste. Zbog toga je na front otišlo desetak ljudi više. Sastav dobrovoljaca je različit i po godinama i po strukturi. Ima ih od 20 do 60 godina starosti.

PLAV: I Muslimani protiv fašista

I prije nasrtaja hrvatskih bojovnika najedinice JNA u neposrednoj blizini granice Crne Gore, na poručju plavske opštine bilo je interesovanje za stupanje u dobrovoljačke jedinice, u prvom redu među stanovništvom crnogorske nacionalnosti. Do sada se prijavilo 23 dobrovoljca, među kojima tri Muslimana i jedna djevojka. To je Senka Gojković iz Velike, kojoj su dva brata aktivne starješine JNA, a treći se nalazi u jedinicama rezervnog sastava. Prijavljivanje i dalje traje i očekuje se narednih dana broj dobrovoljaca bude povećan.

Prvi sse 3. oktobra, javio Petar Bojović, penzionisani milicioner iz Grnčara kod Gusinja. Danas smo saznali da je sutradan, ne čekajući da dođe nared za upućivanje u jedinice, sam otputovao prema Hercegovini i, najvjerojatnije, već se nalazi na ratištu. Ostali čekaju da budu pozvani.

ŠAVNIK: Dosad 60 dobrovoljaca

Iz najmanje po broju stanovnika opštine u Republici već se nalazi 200 rezervista u ratnim jedinicama na ratištu u Hercegovini. Odjeljenju za naodnu odbranu dosad se prijavilo 60dobrobojaca, a interesovanje je izuzetno veliko.

HERCEG-NOVI: Pomoć stalno pristiže

Pomoć koju Hercegnovljani prikupljaju za borce i pripadnike JNA, koji se nalaze od Trebinja do Dubrovnika, svakodnevno se uvećava. Poredhrane, sokova, cigareta, prikupljena su i znatna novčana sredstva. Novac uplaćuju pojedinci, mjesne zajednice, razna udruženja. Tako je Špiro Vuksanović iz Zelenike uplatio 10 hiljada dinara, Crkva sv. Bogorodice iz Bijele – pet.

BUDVA: Dobrovoljaca sve više

Prema podacima iz Odjeljenja za narodnu odbranu u Budvi, posljednjih nekoliko dana, ovom odjeljenju javilo se 260 dobrovoljaca iz ove opštine, među kojima su i dvije žene.

Dvadeset pet dobrovoljaca prije dva dana već sejavilo ratnim jedinicama na traničnom području između Crne Gore i Hrvatske. Znatno broj njih otputovao je danas u okviru odreda Teritorijalne odbrane ove opštine.

BIJELO POLJE: Neće da čekaju

Juče su iz Bijelog Polja na front poslala 52 dobrovoljca. Inače, interesovanje za dobrovoljni odlazak u redove JNA iz dana u dan sve je veće. Prostorije Vojnog odsjeka pune su ljudi, koji zahtijevaju da idu odmah u borbu. Orgnaima TO zbog toga bilo je teško da ispoštuju zahtjev pretpostavljene komande o slanju 52 dobrovoljca.

- "Hoću da se borim protiv fašista". "Kad mladiginu, sramota je sjediti uz ognjište", "Neću da osramotim tradiciju predaka" – vojnički kratko, rekli su nam Jole Rondović, Lazar Mrdak, Mićun Vuković i Milenko Bošković.

KOTOR: Podrška i solidarnost

Podrška i solidarnost žitelja kotorske komune sa borcima na braniku slobode i domovine, ispoljava se u raznim vidovima. Akcija na prikupljanju pomoći za borce, za porodice rezervista, poginulih i ranjenika i sve one kojima je, u ovim dramatičnim trenucima, potrebna pomoć je u punom jeku: radnici "Jadrana" iz Perasta šalju pun kamion hrane kasarni u Kumboru. Učenici OŠ "Veljko Drobnjaković" iz Risna sakupili su 1.500 dinara. U MZ Radanovići sinoć je sakupljena samo za dva sata 52 hiljade dinara, a mještani Radanovića poslaće cijelo stado od 40 ovaca, naravno, pečenih, vojnicima na frontu. Ribar Mirko Lazarvić iz Bigove, pokloniće vola vojnicima i rezervistima, a ponudio je smještaj za jednu porodicu izbjeglica u svom domu.

Žene Škaljara, Prčanja, Dobrote i drugih mjesta, otvorile su punktove za prikupljanje hrane, pića, sredstava za higijenu i drugih stvari, neophodnih borcima. I juče je nekoliko radnih organizacija uputilo pun kamion hrane na front na graničnom području sa Hrvatskom, a u pošiljci se našla i ogromna torta koju su umjesile žene "Jugopetrola" za sve vojnike koji ovih dana slave rođendan.

ROŽAJE: Ćutnja i strepnja

Ratna događanja na granici Crne Gore, Hrvatske i u Hercegovini, u rožajskoj opštini prate se ćutanjem. Zapravo, nema zvaničnih reagovanja ni jedne od političkih stranaka, a nijesu se oglasili ni opštinski forumi. Ratni okršaji, istina, izazivaju strepnju i strah, a izvještaji sa ratišta prate se sa izuzetnom pažnjom.

Ugao gledanja naratne događaje ovdje zavisi od stranačke i nacionalne pripadnosti. Prema već ranije izrečenim ocenama SDA, JNA je izgubila obilježje jugoslovenske i narodne vojske. Kod Crnogoraca i Srba, međutim, primjetno je raspoloženje prema JNA. No, uprkos različitim gledanjima ovdje je mirno i nema međunacionalnih i drugih incidenata. Život teče, uz miris ratne psihoze, naizgled uobičajeno, a na nemirna vremena podsjeća i mobilisani rezervni sastav milicije. Sa žaljenjem se primaju vijesti i slike poginulih mladića. Prema nezvaničnim saznanjima, sa područja ove opštine u ratnim jedinicama koje se nalaze u zoni ratnih dejstava ima svega desetak rezervista. Podsjetimo, posljednja mobilizacija ovdje je naišla na veoma slab odziv. Danas smo saznali da su se Sekretarijatu za narodnu odbranu u Rožaju javila dva dobrovoljca spremna dakrenu na prvu borbenu liniju. To su Feriz Luboder i Mojsije Babović.

CETINJE: I djevojke u stroju

U Cetinju se javilo oko 450 dobrovoljaca. Među njima je i 11 žena i djevojaka, koje žele da se pridruže svojim drugovima. Na ratištu preko hiljadu rezervista iz Cetinja časno izvršava svoje borbene zadatke. Danas je, kako doznajemo, u ime svih dobrovoljaca njih dvadesetak bilo kod predsjednika Skupštine opštine i tom prilikom su tražili da odmah dobiju uniforme i naoružanje, te da se smjeste do odlaska na front u kasarne. Inače, 15 dobrovoljaca je već upućeno sa materijalnim sredstvima u jedinicu 2331. Mirko Gardašević, sekretar Vojnog odsjeka u Cetinju, obavijestio nas je da su najodgovorniji predstavnici cetinjske opštine prije neki dan posjetili cetinjske borce iz brigade "Veljko Vlahović", na ratištu u blizini Trebinja, a svoje drugove na Debelom brijegu posjetili rukovodioci Sindikata "Obod".

Inače, danas je u Cetinju pojačana akcija pružanja pomoći porodicama vojnih obveznika koji se nalaze u ratnim jedinicama.

Po riječima Slobodana Martinovića, sekretara Crvenog krsta Cetinja, u toku sjutrašnjeg dana dio porodica će biti posjećen i pružice im se adekvatna pomoć. Inače, akcija je stalna. Na spisku dobrovoljnih davalaca krvi je preko 40 osoba. Istovremeno, teče akcije pomoći za 21 izbjeglu porodicu iz Slovenije i Hrvatske, koje su ovdje našle utočište.

TITOGRAĐ: Želja od hiljadu želja

Od početka ratnih operacija jedinica JNA u Hercegovini i na granici Crne Gore i Hrvatske, Vojni odsjek u Titogradu pod stalnom je "opsadom". Ovoj ustanovi svakodnevno se prijavljuju stotine dobrovoljaca. Samo su im godine različite – želja im je ista, velika: hoćemo, vele, u prve borbene redove, i to odmah.

Objašnjenja da će svi biti upisani, da budu strpljivi i da će ih pozvati ako bude potrebno, često nailaze na negodovanje. Kako da mirno čekamo, kažu u glas, kada tamo naša braća, prijatelji i komšije biju tešku bitku. Hoćemo da im pomognemo, da što prije završe posao sa rušiteljima Jugoslavije.

- Hoću da branim svoju otadžbinu i da pomognem braći Srbima. Nema tu šta mnogo da se objašnjava, kaže 56-godišnji Stefan Rašović iz Fundine.

Među desetinama dobrovoljaca danas smo zatekli i sedamdesetogodišnjeg Veljka Radosavovića. S partizanskom knjižicom u rukama strpljivo čeka da ga upišu u podugačak spisak. – I 1941. sam krenuo u rat. Imao sam 19 godina. Iz najuže familije otišlo nas je 12. toro, vratilo nas se troje. Današnje zlo je isto kao ondašnje. Petnaest mojih je sada na bojom polju – povešću ih još 20. Neću da čekam da mi fašisti dođu na kućni prag. Treba ih otjerati što dalje, poručuje Veljko Radosaović.

- Ko je rodoljub, ko je bio u armiji i tamo se zakleo da ne bi trebalo da to pogazi i da ima dilema. Tražiću da me odmah pošalju na prvu liniju

fronta. Treba neprijatelja udarati svom snagom, da zapamti da ne može raditi šta hoće, kaže 27-godišnji Svetislav Lučić, rodom iz Manastira Morače.

I 40-godišnji Boro Mikić, kuvar, otac troje djece je nestrpljiv: hoće u borbu.

- Pošteni ljudi, veli, ne bi trebalo da čekaju. Mjesto im je na frontu.

U drugom redu je i 44-godišnji Radovan Vuković, inženjer u "Radoju Dakiću". Otac je dvoje djece. Njegove misli su ovih dana daleko od najbližih, egzistencijalnih i podstanarskih nevolja.

Svima koji su stasali za oružje, koji mogu da nose pušku mjesto je na frontu. Ne mogu više da čekam poziv pa sam odlučio da se prijavim u dobrovoljce, kaže Vuković.

- Ja sam bio oslobođen vojske, ali u situaciji kada se hrvatska vlast drznula da atakuje na Crnu Goru i na njenu slobodu, svi rodoljubi treba da stanu pod komandu JNA. Spreman sam da odma odem na bojište i da pomognem braći, prijateljima i komšijama, kaže radnik Kombinata aluminijuma Čedo Mijović, otac četvoro djece.

DANILOVGRAD: Visok patriotizam

I pored činjenice da je znatan broj Danilovgrađana mobilisan i uključen u redove Jugoslovenske narodne armije, nadležnima se prijavilo već 150 dobrovoljaca za odlazak na bojište. Taj broj raste, zahvaljujući svijesti građana ove opštine, kažu u Operativnom odboru za praćenje, koordinaciju i sprovođenje mjera odbrambenih priprema. Odbor je inače formirao informativni punkt u Sekretarijatu za narodnu odbranu.

IVANGRAD: Svi hoće na front

Odziv Ivangrađana na posljednjoj mobilizaciji nije bio zadovoljavajući. Međutim, od kako je "zagustilo", već nekoliko dana vojni odsjek bukvano je opsjednut dobrovoljcima između 18 i 60 godina, koji traže da odmah budu upućeni na krizno područje. Za sada ih je preko 200. Raduje i to što među dobrovoljcima ima i Muslimana, a prijavile su se, čak i tri žene: Olga Stojković, Senka Gojković i Milka Marković. Mujko Adrović, pedesetogodišnjak iz Vrbice kod Ivangrada tražio je da bude upućen u Petu proletersku udarnu brigadu, čiji je vojnik bio prije 35 godina.

BAR: Sa pjesmom na bojište

Veliki broj dobrovoljaca i stopostotni odziv do sada pozvanih teritorijalaca, pokazali su da u barskoj opštini ima mnogo više rodoljuba nego što smo mogli pretpostaviti. Za ove riječi pohvale, koje je izrekao komandant opštinskog štaba TO Danilo Mijović, zaista ima mnogo opravdanja. Jer, od boraca koji pripadaju onim jedinicama, a pozvani su na samom početku mobilizacije – skoro niko nije izostao.

O raspoloženju i borbenom moralu najbolje je govorila pjesma koja se zaorila sinoć, kada su teritorijalci, svrstani pod jugoslovenskim barjakom, krenuli na borbene položaje u okolini Grude. Ispraćeni od roditelja, rođaka i prijatelja, kao da su jedva čekali da stignu na ratište. Nijesu pokazivali ni trunke straha i zabrinutosti, iako ovu protivdiverzantsku jedinicu očekuju izuzetno opasni zadaci. Naime, s obzirom da se na prostorima kojima su prošle jedinice JNA, ponovo pojavljuju ustaški bojovnici, Barani će definitivno "čistiti" teren.

Komandant Danilo Mijović kaže da su barski teritorijalci dobro obučeni, moglo bi se reći pravi specijalci za ove poslove, a među njima ima i onih koji odlično poznaju teren na kojem će djelovati. Neophodno je samo da budu oprezni i da primjenjuju ono što znaju.

Inače, Mijović ističe da će mobilizacija pripadnika TO već danas biti nastavljena, tako da će uskoro svi teritorijalci iz barske opštine biti pod oružjem.

KOLAŠIN: Odbrana slobode

- Preko hiljadu Kolašinaca trenutno se nalazi u uniformi JNA na položajima gdje se brani Jugoslavija. Odjeljenju narodne odbrane do sada se prijavilo 200 dobrovoljaca od kojih se njih 50 već nalazi na frontu. Među dobrovoljcima ima i žena, kao što su Vukica Vlahović i Zorica Bukilić.

SO Kolašin, Crveni krst, sve stranke, društvena preduzeća, ustanove i Sindikat uputile su proglas građanima Kolašina da se pomognu porodice ratnika, kao i porodice koje su našle utočište u kolašinskoj sredini. Pomoć u novcu treba uplaćivati na žiro račun Opštinskog Crvenog krsta 20110-678-1445. Upućeno je i pismo ratnicima na frontu u kojem se kaže: "Ispunjeni ponosom na vas i na vaš udio u ovoj borbi preporučujemo vam da organizovamo vodimo brigu o vašim porodicama. Ta je briga postala svakodnevna obaveza organa naše opštine, preduzeća, ustanova, službi i brojnih pojedinaca. To shvatamo kao dio naših obaveza ratnih obaveza. Nećemo dozvoliti da ni jedna porodica naših ratnika ostane nezbrinuta, a to znači, bez ogreva, bez hrane i drugih potreba za život. Neka vam ta sigurnost olakša sve teškoće, koje rat i ratni položaji neminovno donose. Stojte čvrsto na braniku naših granica, ne dajte fašistima da ostvaruju mračne ciljeve, budite hrabri i postojani, kao što ste do sada bili.

I sportisti se javljaju u dobrovoljačke odrede

Bokseri idu u stroj

Kompletna bokserska ekipa "Mornara" želi da ide na ratište u Hrvatskoj i Hercegovini. Fudbaleri "Sutjeske" i "Borca" iz Banjaluke daju krv

Iako se na čitavom području Slavonije i Baranje u Baniji, SAO Krajini, srednjoj i južnoj Dalmaciji i Hercegovini vodi rat protiv povampirenog ustaštva i fašizma, u drugim djelovima Jugoslavije, tamo gdje hadezeovska politika nije pustila pipke, sportska takmičenja odvijaju se nesmetano.

Većina sportista, međutim, nije ravnodušna prema svemu što se događa na širokom ratnom frontu. Potvrđuje to i niz primjera. Veći broj sportskih ekipa nastupa u podmlađenom sastavu, jer, njihovi stariji drugovi, prvotinci, već su u prvim borbenim redovima među pripadnicima rezervnog sastava JNA. Zbog toga su, na primjer, budbaleri "Čelika" iz Nikšića, "Iskre" iz Danilovgrada, "Gorštaka" iz Kolašina i mnogi drugi u minulim fudbalskim utakmicama nastupili sa gotovo juniorskim sastavima, a "Luka Bar" i "Orjen" iz Bijele su morali svoje utakmice da odlože na neka bolja, mirnija vremena.

Ima i primjera da su čitave ekipe pristupile dobrovoljačkim odredima. Tako, na primjer, 19 bivših i sadašnjih boksera barskog "mornara" na čelu sa svojim trenerom Radovanović Jovićevićem, izrazilo je želju da se bori na bilo kojem jugoslovenskom ratištu.

- Čim je objavljen poziv dobrovoljcima, odmah smo se javili nadležnim vojnim i milicijskim organima – kaže Jovićević. Već smo bili u Trebinju, ali smo vraćeni sa obrazloženjem da trenutno nijesmo potrebni, ali da budemo spremni za poziv.

U ovoj "ratnoj ekipi", pored trenera Jovićevića, nalaze se i istaknuti bokseri Veselin Bujić, zatim omadinski vice-šampioni države Milutin Durutović i Goran Anđelić, Željko Lazović, Momo Krivokapić, profesionalac Milorad Ćurković, kao i mnogi drugi.

Fudbaleri "Sutjeske" i njihovo rukovodstvo će se uključiti u akciju dobrovoljnog davanja krvi za povrijeđene ratnike, vojnike i rezerviste sa područja Crne Gore.

- Dogovorili smo se da poslije nedjeljne utakmice sa "Borcem" odemo u nikšićki Medicinski centar i damo krv, kaže šef stručnog štaba Sutjeske Darko Kovačević. Vjerovatno će to uraditi i fudbaleri Borca, jer su takvu želju već izrazili.

Potezi barskih boksera i fudbalera "Sutjeske", vjerujemo, neće ostati usamljeni.

Z a p i s i s a r a t i š t a

Ustaše bježe, pale i pljačkaju

Borbe sa šarenom hrvatskom vojskom u povlačenju vode se oko Čilipa. Narod iz sela evakuisan. Bezobzirni plaćenici opljačkali svoje dojučerašnje jazbine. Mnoge kuće razorene, teren miniran. Visok borbeni moral jedinica JNA

Ratno prijepodne tone u još jedan neizvjesni dan. Borbe se vode iza Grude, nadomak aerodroma Čilipi. Konavosko polje i okolina sela Dunave, Ljotu,, Lovornu, Popoviće..., pritisla nekakva čudna tama, dim. Grupa naših vojnika ispred bivše kafane "Jadran" na Debelom brijegu. Ne zaustavljaju nas, granica je slobodna, prohodna, ali na vlastitu odgovornost, jer snajperisti i ostaci ustaških formacija izlaze iz svojih rupa i otvaraju vatru. Podmuklo kao što su i naučili.

Zaustavljamo se kod rezervista koji sjede na dojučerašnjim ustaškim grudobranima, napravljenim od vreća sa pijeskom. Hercegnovski ugostitelj Petar Bjeladinović Bego prilazi, uzima "Pobjedu" i uvodi nas u razrušenu kafanu – postaju. Na šanku ostaci šunke, flaše od viskija, polupano suđe. Granate su ih, izgleda zatekle na ručku. Ni viski, kađe, nijesu imali kad da ponesu.

- Lijepo su se provodili – komentarišu Ranko Čizmović iz Orinića, Paško Gecaj iz Zelenike i Radenko Seratlić iz Nikšića.

U međuvremenu stiđu i radnici "Pobjedine" štamparije u Herceg-Novom Rajko Jovanović i Rajko Kostić.

Nose hranu, sokove i cigarete na front. Darove koje je sakupio njihov kolektiv.

Pucnjava iz pravca Čilipa odliježe. Bilježimo i izjave, ili bolje, imena Bajra Mušovića iz Nikšića, Dragana Pavlovića iz Leskovca, Nikole Ćipranića iz Župe, nikšićke... Dobro smo, živi i zdravi, poručite. I ne zaboravite – i sjuta "Pobjedu".

Na putu prema Grudi, iza razorenih teških kamiona, natovarenih kamenim gromadama, koji su trebali da poslažu kao barikade, zaustavlja nas Predrag Vukomanović iz Budve. Ne idie baš do Grude, upozorava. Teren je oslobođen, ali snajperisti vrebaju. Pucaju iz zasijede, dodaje Ilija Madžor.

- Jutros su naši tamo uhvatili šest ustaša – kađe fudbaler "Mogrena" Dušan Cvijović.

- I komandanta – dodaje Velibor Petković, takođe Budvanin.

Nailazi "Bokatursov" autobus. Ide, vjerovatno, da pokupi zarobljene ustaše, vele naši sagovornici.

Kuće u selu Gruda su razorene. Bivše kafane, takođe. Ostale su od njih samo reklame i natpisi. U žalosnim ustaškim zbjegovima više ni žive duše. Garavni zidovi svjedoče o žestini sukoba. I naravi njihovih nasilnih "gostiju", koji su svoje domaćine u povlačenju opljačkali. Umjesto slobode i obećane demokratije, donijeli su im nesreću, izgnanstvo, sirotinju... Ni dva zdrava krova u ovom najvećem konavoskom naselju nijesmo vidjeli. Moguće da ih ima, ali nema vremena za zadržavanje. Podivljali snajperisti ne praštaju. Nišane na koga stignu.

Iz pravca Čilipa odliježe pucnjava. Brdo iznad sela Popovići dimi. Barikada od bivšeg kamiona na magistrali. Odlučujemo da se vratimo.

Svaki avanturizam u ovim krajevima i vremenima može da bude preskup.

Nailazimo na bateriju poručnika fregate Branislava Kekovića, tridesetdvogodišnjeg starješine iz Zagarača. Posade teških haubica zauzimaju položaj, podešavaju nišanske sprave. Čekaju naređenje, a kada ono stigne, teško ustašama. Granate mogu da ih stignu i do 30 kilometara, priča Keković.

Sinić je bilo žestokih okršaja u selu Popovići, objašnjava Goran Malović iz Đenovića. Pucjava je trajala oko pola sata. Neki naši su stradali od nagaznih mina.

- Nema potrebe da srljamo. Valja sačuvati ljudstvo. Moraju vojnici da shvate da se zbog nediscipline, ili male nepažnje gubi glava – dodaje poručnik Keković.

Milorad Dragović, pripadnik voda policije iz Pete crnogorske, na "picgaueru", kojim upravlja Branislav Paunović, pokazuje rupe od ustaških kuršuma. Šoferšajbne nema, a metak je okrznuo i volan. Srećom, zabišao je grudi vozača Paunovića.

- Ovim vozilom smo- kažu – prije nekoliko dana, i na izbušenim guma, a izvukli tijelo našeg poginulog drugara Petra Nikčevića.

Ratni okršaji u okolini Čilipa ne prestaju. Kekovićeve tobdžije čekaju zapovijest, a Milivoje Mračević iz Sutorine uvjerava da se ustaše više neće vratiti. Dvoje staraca, koje su ustaški zlikovci opljačkali i ostavili bez igdje ičega, dolazili su jutros i tražili pomoć od vojske. Dobili su je, kako našoj narodnoj vojsci i dolikuje.

Na borbenom položaju sriječemo i razvodnika Petra Gudurića iz Novog Sada. Već devet mjeseci je u sivo-maslinastoj uniformi, a ovo mu je prvo ratno iskustvo.

- Ostaću dok bude trebalo – kaže. Na kraj vojnog roka i ne pomišljam. Ovdje na ratištu se ne gleda ko je rezervista, ko redovni vojnik. Svi smo, u stvari, redovni, potpuno isti, isto mislimo i radimo.

Tako govori razvodnik Petar, uz glasno odobravanje svojih drugara. Sloga je očigledna, jača i od haubica sa obližnjeg položaja. Uostalom, to je uvijek i krasilo našu Narodnu armiju.

Iz Nikšića nove kolone dobrovoljaca

Dubrovnik uskoro Libertas

Brojni dobrovoljci iz Nikšića koji čekaju drugove iz Titograda i Kolašina da što prije izvrše popune na ratištima u Hercegovini poručuju: "Oslobodićemo Dubrovnik"

Danas iz Nikšića na ratište, kao i na novi ratni raspored, kreću brojne kolone dobrovoljaca. S razlogom nećemo pisati o njihovoj brojnosti jer, kako sami istakoše – neka neprijatelj više strepi. Poput drevnih crnogorskih običaja, s veseljem se ide u rat. Pucaju mnogi, a stariji upozoravaju: "Štedite municiju za neprijatelja".

Prepoznamo mnoge od njih. Među njima je i Mito Vukićević, profesor književnosti na Filološkom fakultetu u Nikšiću koji sinu objašnjava kako se puška, prilikom pucanja, čvrsto priljubljuje uz obraz. Pa, "sve za obraz, a obrazi za glavu", kaže svom mlađem sinu profesor Vukićević. U krugu nikšićke kasarne su i njegovi studenti Željko bojić, Saša Miličić, Spasoje Gardašević, Ranko Bošković... I oni o obrazu. Jedna misao je – slobodna. Neki poput malih privrednika Branka Mičkovića i Veselina Mihailovića nam oštro vojnički podvikuju: "Napišite da mo za sada jedini od naših kolega, privatnih trgovaca i vlasnika brojnih kafića, krenuli u prbe borbene redove".

Aleksa Radović je, kaže, dvoje djece i suprugu ostavio nezbrinute, a komandant TO potpukovnik Momčilo Perović, nema vremena za razgovor, jer treba što spremnije dobrovoljce poslati na front.

Naš vodič Dragan Šakotić, pomoćnik komandanta za mobilizacijske jedinice, priča o izuzetnom moralu koji je usađen u ove ljude. Svi u jedan glas poručuju: "Dubrovnik mora pasti, uskoro će biti Libertas, slobodan grad".

Dojučerašnji predsjednik OK SSRN, Miodrag Damjanović u žurbi kaže: "Ovo je pravi narodni front! Neposredno jedan do drugog, rame uz rame, nastariji i najmlađi dobrovoljci: stari profesor Andrija Baćović, i mladáni 18-godišnji Darko Draganić.

Dragan Šakotić upoznaje nas sa 20-godišnjom Nikšićankom Olgom Radović, ratnim obveznikom u elitnoj četi snajperista. Olga poručuje: nadam se da me oko neće izdati. Za front se spremaju i Mirko Krivokapić, koji je došao, čak iz daleke Australije sa svojim sinovcem Brankom iz Titograda. Mirko kaže: kad sam čuo da je moj narod ugrožen od zloglasnih ustaških hordi, ni trena se nijesam dvoumio da se latim svijetlog oružja.

Nikšićku kasarnu svakog trena opsijedaju novi dobrovoljci. Ima ih već oko hiljadu, spremnih da krenu u boj. Međutim, ono što ih zbunjuje jeste nedostatak opreme, za što nemaju objašnjenje ni u komandi. Jedinstvena je i gromoglasna poruka ovih patriota: "Jedva čekamo metke".

Sa puta ka frontu prema Debelom brijegu

Snajper vidi i noću

Žestoke borbe između jedinica JNA sa dobro naoružanim i dobro utvrđenim ustašama. Rastjerani su, ali ih još ima

Dosadašnja pravila više ne važe. Na front prema Ivanjici, ali i prema svim ostalim, osim vojske, ne može se bez specijalne dozvole vojne komande iz Trebinja. Iz Volujka, sela na šest kilometara od Trebinja prema Dubrovniku, vojna patrola vraća civile nazad. Potpukovnik Janković objašnjava da crnogorske brigade, nadomak Ivanjice, vode žestoke borbe sa dobro naoružanim i dobro utvrđenim ustašama. Prelaska nema. Blokiran je put i na drugoj strani – od Trebinja prema Debelom brijegu, pa potpukovnik savjetuje da e ne pokušavamo probiti. Ipak, prema Grabu, selu na 13 kilometara od Trebinja, nekako prolazimo. Da je uz veliku vatru tuda prošla i vojska, vidi se duž makadamskog puta. Obrušene stijene, mrtva stoka, ostavljeni automobili, izrešetani saobraćajni znakovi. Mukla tišina.

Teški zadah kravljih leševa širi se unaokolo putem prema Dubrovniku. Dobrovoljac Vesko Simović iz Nikšića, kojeg smo zatekli u Ljutoj, sa dijelom brigade "Sava Kovačević", priča da su one spasile borce. Bile su ispred nas, "digle" su ih mine. Nedaleko od Ljute, prema Debelom brijegu sa obje strane puta, olupine od aviona. Nikšićanin Marko Krstić, vođa ekipe za snabdijevanje jedinica na frontu, priča – oboren je iz jedne kuće, nedaleko odavde, oko 16,30 časova prekjuche. Koliko je kuća, toliko je ovdje bilo i ustaša. Dobro su naoružani. Rastjerali smo ih, ali ih ima još. Sakriveni, vrebaju u okolnim brdima, gađaju iz snajpera. Nemoguće ih je sve očistiti, kaže Radomir Vujačić, takođe iz Nikšića, koji ovdje ratuje sa svoja dva brata, Pericom i Draganom. Perica je, nastavlja on, sada van stroja. Ranjen je na Grabu, u bolnici je. Sa drugovima svakoga dana tražimo jedinice na frontu, doturajući im municiju, hranu...

Rafalno su nas juče gađali na Grabu, priča Radojica. Jednog našeg druga, sinoć oko 18 časova, granata je izbacila iz vinograda pravo na asfalt u Ljutoj, kaže Milorad Kopivica, pokazujući rupu od snajpera na šoferšajbni vojnog "tama". Zaradio sam je u selu Popovići. Sa njima na frontu je i Milivoje Popović iz Titograda. I njega smo našli u blizini Ljute. Ekipe mehaničara – Omer Mustafić, Miodrag Pavićević i Đorđije Ćurković održava vojna vozila za snabdjevanje jedinica. Dok se probijamo ka jedinicama, vrebaju nas iz okolnih brda zaostale ustaše, ali ih i mi "smičemo", kaže Veliša Petrović, Nikšićanin. Mrak već pada. Sa vojnom kolonom od šest vozila iz podnožja Ljute, u koju smo stigli "nasvoju ruku", za jednim vozilom krećemo nazad za Trebinje. Uzana vijugava cesta. Primičemo se Mrcinama, donedavno ustaškom gnijezdu. U blizini katoličke crkve gore sijena, crne kuće izavaljenih vrata, bez prozora, izrešetane fasade. Muk. Sablasnu tišinu odjednom su zaparali isprekidani pucnji. Kolona se zaustavlja.

Vojska odgovara rafalno iz automata. Fijuču meci, čaure prašte na sve strane. Opet tišina. Idemo dalje. Kolona pravi "osmice" cestom. To je, ako ga ima, jedini način da se snajper izbjegne, on i noćšu vidi kao

danju. Nadomak Graba opet pucnji. Vojska odgovara – opet iz rafala. Opet "osmice". Konačno, i trebinjska svijetla.

Na početku Žestoki razgovori

"... Sa mnijima se više nema šta razgovarati. Pogotovo u situaciji u kojoj besprizorno gaze obećanja a našu Narodnu armiju nazivaju srbočetničkom, okupatorskom i kako sve još ne. Naši razgovori su postali veoma žestoki, za neka normalnija vremena i neprimjereni. Ali, drugačije se sa njima ne može.

Velimir Đurđević, predsjednik SO Herceg-Novi

Razbijeni i raspamećeni Tuđmanovi nesrećnici u Konavlima ne prezaju ni od najstrašnijih zločina

Ustaše silovale djevojčicu

U selu Dubravka na kućnom pragu bajonetom zaklan Hrvat Baldo Đuraš, jer nije želio da ispred njegovog doma bude postavljen top. Prije toga ustaše su mu silovale suprugu i 10-godišnju kćerku! Snajperska vatra na Debelom brijegu na novinara "Večernjih novosti" Sava Gregovića

Razbijene ustaške i raznorazni bjelosvjetski Tuđmanovi plaćenici, među kojima ima "pasa rata" od Albanije i Makedonije, preko Afrike i Azije, pa sve čak do Šri Lanke, izgubili su i posljednji ljudski osjećaj. Opkoljeni i zatočeni u Cavtatu i Dubrovniku oni se spremaju i na očajnički pokušaj da sruše grad i time spasu glavu – a s druge strane za to optuže JNA – ali ih ima dosta koji su ostali na širokom oslobođenom prostoru od Herceg-Novog ka gradu pod Srđem, kojim je ovih dana prošla JNA.

Ostrvljeni, poput najkrvoločnijih zvijeri ne biraju ni ciljeve ni sredstva. Njihovi snajperisti oglašavaju se svakog dana. Iz podzemnih tunela iskaču raspamećene ustaške formacije, a u svojoj nemoći ne štede ni svoje.

Tako se juče u selu Dubravka zbio događaj koji može ući u antologiju svjetskog besčašća i zločina. Naime, ustaše su došle do kuće Balda-Baja Đuraša, inače zaposlenog u robnoj kući "Agrum" u Grudi. Htjeli su da njegov dom pretvore u svoje uporište i pružaju otpora jedinicama JNA i da na njihovom kućnom pragu postave top. Nesrećni Đuraš, inače Hrvat, zamolio je ustaše da poštede njegovu kuću i porodicu. Uslijedilo je nešto što se teško može sresti u filmovima sa najzaumnijim scenarijom: "Nesrećni

Tuđmanovi "bojovnici" silovali su, naočigled Đuraša, njegovu suprugu, a potom – što prevazilazi sve granice ljudskog razuma – i njegovu 10-godišnju kćerku. Njega su zatim zaklali bajonetom.

Ovo je jedan od najekstremnijih događaja koji se na danas mirnom, ali prividno mirnom ratištu u Konavlima, zbio. Razbijeni ustaški bojovnici, naime, koriste svaku priliku da otvore vatru na pripadnike JNA, civile, na sve što se kreće. Danas prije podne na Debelom brijegu, dakle, na administrativnoj granici između Crne Gore i Hrvatske, umalo je nastradao reporter "Večernjih novosti" Savo Gregović. Upravo u trenutku kada je od patrole tražio prolaz za put dalje, prema Cavtatu, na njih je otvorena snajperska vatra. Srećom niko nije stradao.

Inače, danas oružje na ratištu prema Dubrovniku miruje. Poštuje se jučerašnja Odluka Predsjedništva SFRJ. Cavtat je u gvozdenom obruču. Vrlo brzo može biti oslobođen od ustaških "bojovnika", kojih ima, prema nekim procjenama, najmanje dvije hiljade, ali se čeka šta će reći političari. Dubrovnik je, takođe, odsječen. Ovdje, dakle, danas vlada mir, koji je – veoma nemiran.

U Sekretarijatu za narodnu odbranu opštine Herceg Novi do danas se prijavilo nešto manje od 300 dobrovoljaca koji žele na front. Svi su razvrstani po godinama i vojno-evidencionim specijalnostima. Podaci o njima dostavljeni su, kako je to praksa i u ostalim opštinama, nadležnoj komandi, koja će zavisno od potrebe, pozivati i upućivati dobrovoljce na ratište.

Interesantno je napomenuti da među prijavljenim dobrovoljcima ima i osam žena.

Iz dana u dan, otkako je počeo rat na ovim prostorima, broj izbjeglica na području hercegnovske opštine stalno se povećava. Prema podacima dostavljenim danas trenutno ih je gotovo 500, odnosno 115 porodica. Juče je sa područja Konavala, koji pružaju stravičnu sliku napuštenosti, kao i sa područja Čilipa i Dubrovnika, u Herceg-Novu prebjeglo 20 lica hrvatske nacionalnosti.

Svakodnevno pristiže pomoć vojnicima na frontu, kao i porodicama poginulih i ranjenih boraca. U Herceg-Novom gotovo da nema preduzeća, društvenog ili privatne ugostiteljske i trgovinske radnje, mjesne zajednice, aktiva žena, kućnog savjeta koji nijesu pohitali da prikupe pomoć. Samo u materijalnim sredstvima do danas je u ovom gradu prikupljeno gotovo 500 hiljada dinara.

Prema podacima Opštinskog odbora Crvenog krsta iz ovog grada, do danas se prijavilo više od 300 dobrovoljnih davalaca krvi.

Juče je i ministar za narodnu odbranu Crne Gore, pukovnik Božidar Babić posjetio ranjene borce u vojnoj bolnici u Meljinama. Čestitao im je na pokazanoj hrabrosti i izrazio želju za uspješno i brzo ozdravljenje.

Soba za mučenje

Na jednom uzvišenju iznad Slanog u pećini nalazi se soba za mučenje pripadnika JNA i srpskog življa. Tu su pronađene najmodernije sprave za rastezanje, vađenje očiju u zuba. Konopci i žice za davljenje. Ustaška mučilišta prevazilaze sve što zdrav razum može da shvati.

Borci brigade "Veljko Vlahović" u Dubravki

Ni svijeću nijesu ugasil

Osvajajući Dubravku, jako ustaško utvrđenje u Hrvatskoj, borci Brigade "Veljko Vlahović" nijesu ni taknuli tamonju katoličku crkvu, koju je, kako na njoj piše, gradio hrvatski kralj Tomislav. Ma čija bila, crkva je za nas kulturna baština i svetinja. Zapucali bismo na nju samo u slučaju da su tu ustaška utvrđenja, kažu borci ove brigade. U crkvi smo tako danas zatekli čak i upaljene svijeće.

"Nametnuti rat ćemo dobiti, baš kao što smo takve protivnike kao što su oni pobjeđivali čitave naše istorije.

Samo ovoga puta ćemo ih pobijediti i završiti zajednički život sa njima, nadam se za sva vremena. Pri tome, Boka će ostati tamo gdje joj je mjesto u sastavu Republike CrneGore, a nadam se da će se u toj diobi i formiranju nove državne zajednice u kojoj ćemo živjeti i granice sa Hrvatskom povući mnogo prirodnije i logičnije nego što su to uradili priučeni boljševički kartografi, čiji je izgleda jedini cilj bio da nad Crnom Gorom, u dijelu Boke Kotorske, ostave hrvatsko starateljstvo".

Milo Đukanović, predsjednik Vlade Crne Gore

"Bilo je grozno i jezivo. Uvukli su nas u jedan klanac iz kojeg nije bilo izlaza. Tukli su nas snajperima sa svih strana, imali su i prigušivače, pa se nije znalo ni odakle pucaju. Ranjene nijesmo mogli da izvlačimo. Peša Nikčević i ja smo otišli u Davidoviće da spasavamo jednog ranjenog i tu je Peša pao. Ostalo se zna: ako Armija ne krene žešće - slabi su nam izgledi. Mora se svom silinom naprijed..."

Mirko Nikčević, vojnik

Informisanje "Pobjeda" na frontu

Naši vojnici na frontu oko Dubrovnika sa nestrpljenjem očekuju novine, da vide kako se izvještava sa ratišta. U poplavi različitih, često potpuno suprotnih viđenja, njihov je sud najmjerodavniji. Svakog dana naša redakcija šalje na front besplatno 500 primjeraka lista "Pobjeda"... Sudeći po vojničkim reagovanjima, veoma su zadovoljni slikom rata koju nudi "Pobjeda".

Na fotografiji: Vidoje Konatar, direktor i glavni i odgovorni urednik "Pobjede" u posjeti vojnicima na ratištu u Slanom.

Božidar Vučurović
Svaka čast!

Kao što smo već javili, naša redakcija šalje 700 primjeraka lista "Pobjeda" rezervistima i vojnicima na frontu. Oni su, kažu, veoma zadovoljni, a zadovoljstvo nije krio ni Božidar Vučurović, predsjednik SO Trebinje, koji je prilikom jučerašnjeg susreta i razgovora sa Vidojem Konatarom, direktorom i glavnim i odgovornim urednikom izjavio:

"Svaka čast vašoj, odnosno našoj 'Pobjedi'. Ona je osvijetlila obraz informisanju. Pogotovo sa ratišta, jer je 'Pobjeda', kao i crnogorski narod, od prvog trenutka sa nama."

Zapisano u Slanom, dan po ulasku jedinica JNA

Tragovi mržnje i izdaje

Ustaška utvrđenja odaju temeljite i dugogodišnje pripreme Hrvatske za rat protiv Jugoslavije. Soba za mučenje boraca JNA, posebno Srba i Crnogoraca, istoriji nepoznat stepen mržnje, a vidni su i tragovi izdaje u armijskim kasarnama. Uprkos svemu tome, Slanome je slobodu donijela crnogorska jedinica, kapetana Svetozara Ražnatovića

Žestoke su se borbe vodile 5. i 6. oktobra za oslobođenje Slanog. Do ovog primorskog gradića jedinica Titogradskog korpusa JNA, kojom komanduje potpukovnik Radoman Radović, prevalila je front dug dvadesetak kilometara. Od sela Ravno, ustaškog uporišta nadomak Popovog polja, pa preko Orahova dola i kojih sve ne gudura, morala je da "čisti" teren od dobro utvrđenih fašističkih snaga MUP-a i Zbora narodne garde Hrvatske. Da to nimalo nije bilo lako, dovoljno pokazuju ostaci "načičkanih" bunkera, zasjeda, mitraljeskih gnijezda, pokušaja miniranja puta...

Ipak, za naše borce ni to nijesu prepreke. Do cilja su, što je najvažnije, stigli bez gubitaka. Prvi oslobodioci koji su ušli u Slano bili su borci crnogorske jedinice kojom komanduje rezervista Svetozar Ražnatović.

Kada je, gledajući se na puškomet s neprijateljem, ova jedinica zauzela dominantne kote i objekte u ovom mjestu, izvještači su bili na nekoliko kilometara udaljenom komandnom položaju. Dalje kretanje ka prvoj borbenoj liniji nije bilo dozvoljeno. U 15 sati, tog dana, raport veziste: "Sveto je sa tenkom ušao u Slano", unio je oduševljenje među borce Desete crnogorske. Tek narednog dana sreli smo, u Slanom, tog hrabrog kapetana Sveta Ražnatovića i njegove borce.

Srećni što su izvršili i ovaj ratni zadatak, predusretljivo nam pokazuju trofeje, osvojena utvrđenja i preostala ustaška uporišta. Dobrovoljac Tomislav Urošević, sa kojim je ovdje i mlađi sin Stevan, a stariji Dejan je u Petoj crnogorskoj, pokazuje šahovnicu koju je zamijenila jugoslovenska trobojka. Zatim: protivoklopne i protivtenkovske rakete sa sistemom za vođenje, ručni bacač njemačke proizvodnje, četiri "brede"... Tu su i tragovi izdaje. Prpratna dokumentacija za "brede", naime "otkriva" da su u ustaške ruke "stigle" iz vojnog skladišta u Šibeniku.

Dragoslav Radulović i Vidosava Strugar objašnjavaju da se Hrvatska temeljito i dugo pripremala za rat protiv Jugoslavije i srpstva. Kao dokaz pokazuju, u jednom brdašcu, pećinu pojačanu betonom i pretvorenu u skladište goriva i municije. Nešto iznad nje je nekoliko, takoše betoniranih, mitraljeskih gnijezda, a na samom vrhu pedesetak metara dug i kamenom zidan rov. "Mlada hrvatska demokracija" se samo "uselila" u ova betonska utvrđenja. Ona su, sasvim je vidljivo, za taj čin građena bar nekoliko godina ranije, po strategiji razrađenoj još u vrijeme maspoka.

Jezivi su i tragovi mržnje. Uz jedno betonirano mitraljesko gnijezdo nalazi se mračna soba za mučenje boraca JNA, posebno je namijenjena Srbima i Crnogorcima. Sprave za vađenje očiju i zuba, žice za davljenje i drugi ustaški rekviziti, najmonstruoznije koje pamti ljudski rod, nijesmo zatekli – predati su nadležnoj komandi JNA.

Iz obzidanog rova sada se sa ustašama preostalim u naselju, "preko nišana" gledaju naši borci. Dok Zoran Vešović, Miodrag Miljenović, Božo Borožan, Zoran Adžić i Vlado Bulatović, na primjer, budno motre na neprijatelja, Jugoslav Bradić, Vlado Drobnjak, Ljubisav Nišavić, Veljko Kovačević i Branislav Popović se, uz kartanje, odmaraju. Atmosfera u jedinici mirna, prosto da čovjek ne vjeruje da su na svega sto-dvjesto metara udaljenosti ustaše zabarikadirane u katedrali i hotelu "Osmine".

Ni tamo ih neće još dugo biti – poručuju naši borci, uz upozorenje da pri povratku, kilometar-dva vozimo "osmice", jer, kažu, vrebaju ustaški snajperisti. Poslušali smo ih.

Među borcima iznad opsjednutog Cavtata

Oružje, zasad ćuti

Jedinice JNA spremne da, svakog trenutka, oslobode najžešće ustaško uporište na vratima Dubrovnika. Priča kapetana Voja i Zorana. Osamdeset dvogodišnji Đuro Bekić iz KOnavala: "Vojnici su me spasili": Junaci jučerašnjeg dana – vojnik Srđa Popadić, poručnik Abdulah-Dino Manović i mitraljezac Ranko Vukčević

Cavtat je u gvozdnom obruču jedinica JNA. Na osnovu jučerašnje odluke Predsjedništva SFRJ, one su sinoć prekinule vatru, utvrdile se na dostignutim položajima i čekaju dalja naređenja.

Samim tim, ustaški zlikovci su pošteđeni, bar do sljedeće komande za napad. Ali, njihovi snajperisti, dobro maskirani, svakovrsnim prevarama vični, ne miruju. Vrebaju ljudske glave, ne prezaju ni od najgnusnijih ubistava. Vojnici to dobro znaju i drže se na oprezu.

Navikli, međutim, na svakakve ustaške podvale, od kojih ni malo ne strijepe, borci Pete crnogorske i brigade "Sava Kovačević" iskoristili su vatreni predah za čišćenje oružja i sušenje pokislih uniformi. Cijele protekle noći, jače od neizvjesnosti na frontu, zasipala ih je plaha jesenja kiša. Jutros su našli vremena i za prepričavanje jučerašnjih ratnih događaja.

Dvojica neustrašivih

Još na Debelom brijegu, petnaest kilometara od prve borbene linije, vojna policija nas upozorava da prema Cavtatu nije uputno. Snajperisti izlaze iz svojih jazbina, vrebaju i ne praštaju. Ekipa "Pobjedinih" reportera uzima u kola vojnika Dragoljuba Agramovića iz Nikšića. Vidio sam juče čovjeka koji je u Zvekovici iznad Cavtata, sa balkona, između dvoje djece, pucao na pripadnika Armije. Ne libe se oni ni od čega, priča nam.

Na položaju ispred Čilipa, zatičemo pokisle vojnike iz Brigade "Sava Kovačević". Krsto Bošković, magistar ekonomije, zaposlen u Željezari "Boris Kidrič", ima primjedbi na račun crnogorskih ljekara:

- Gdje im je Hipokratova zakletva? Umjesto da su ovdje na frontu, da formiraju i pokretnu bolnicu, naši ranjenici gube živote zbog nemogućnosti da im se pravovremeno pruži pomoć. U brigadi smo imali svega četiri ljekara, od kojih su trojica zubari. Jedan je poginuo. Sramota za one koji po crnogorskim medicinskim centrima samo slušaju izvještaje sa ratišta.

Koji kilometar dalje, nailazimo na jedinicu kapetana Voja Nikčevića. Pokazuje nam zarobljeni tenk kojim su se itekako dobro poslužili. Bilježimo imena posade: vojnik Zvezdan Stojanović, zvani

"šef", desetari Admir Sreljić i Zoran Aleksić, vojnici Milan Kljajić i Nenad Stanišić, složna družina, nema šta. Vidi se to u kratkom susretu.

- Ovladali smo ovom raskrslom i mogućili čitavoj tehnici i ljudstvu dalji prolaz i zauzimanje aerodroma Čilipi – govori komandir čete, kapetan Nikčević.

Prilazi komandant bataljona kapetan Zoran Vučurović. Hvali komandira Voja Nikčevića.

- Na potezu od Kumbora dodaje nema takvog vojnika – veli.

Vojo se "vadi" da je takva čitava njegova četa, da on sam ništa ne bi mogao da učini.

- Da nije tebe, ne bismo ni mi bili ovakvi, dodaju vojnici.

Vojska pomaže

Koju stotinu metara naprijed sriječemo dvojicu vojnika – Ljubišu Macanovića i Joška Branka. Najviše im je, kažu, zasmetala sinoćna kiša. Traže "Pobjedu".

Nailazi osamdesetdvogodišnji Đuro Brkić iz sela Radovčići u Konavlima. Jedva korača, a u staračko naručje obgrlio kese sa vojničkim konzervama, hlebom, sirevima.

- Ovo mi je vojska dala – kaže. Ko je doveo do rata? Niko, luda pamet. Iz sela su svi mlađi izbjegli, ostala ju starčad kao i ja. Gladujemo.

- Dva dana ništa nije jeo – u prolazu dodaje vojnik, koji se ne predstavlja. Biće vremena i za priču, doviknuo je.

Naprijed pokisla vojska, minirana benzinska pumpa, razorni toranj i aerodromska zgrada, izrovani asfalt. Na putu trnje, topovske i čaure od protivavionskih mitraljeza... Bilježimo imena: Momo Popović, dobrovoljac iz Zete, Velibor Radulović, inženjerac Pete crnogorske, Branko Gošović, Zoran Franetić, Lazar Tovjanin, Nebojša Vukčević, Radovan Bajović, koji upućuju pozdrave ženi i djeci u Nikšiću, Kselin Gutić, Miodrag Janković, koji pozdravlja "svu Crnu Goru", Miodrag Lakić i Slavko Milošević... Svi kivni na ustaše, pogotovo one što su im mučki drugove poubijali i izranjavali.

Poručnikova priča

Priči, pozdravima i upoznavanju nikad kraja. Bilježnica je pretijesna da sve to prihvati.

Vojnici nam pokazuju svojeg druga Srđu Popadića. Zovu ga Tajson. Juče je, kažu, zarobio trojicu ustaša. Četvrti je u obračunu poginuo. Na pitanje – kako je to bilo, Srđa kratko odgovara:

- Jednostavno. Vidio sam ih, pošao prema njima. Moja puška je prva opalila. Ostali su se predali. Ostalo je bilo stvar rutine.

Vojnik Saša Živković je zarobio šahovnicu. Spalio je na podgoričkoj pijaci, kada se, kaže, ako bogda vrati.

Malo podalje, vojnici nas upućuju na poručnika Abdulaha-Dina Manovića. Juče je sa posadom svojeg transportera izvukao i spasao petočlanu posadu tromblonom pogodenog i uništenog tenka.

- Bio sam u pratnji tenka – kaže Manović. Iz jedne kuće čovjek je izašao i tromblonom pogodio tenk. Posada je iskočila. Prišao sam i u transporter uvukao dvojicu. Ostali nijesu mogli da stanu od oružja i municije. Nakon toga sam se ponovo, sa majorom Vojinovićem vratio po ostale. Našli smo ih ranjene između dva zida. Bili su spremni i da pucaju jedan u drugog samo da ih se ustaše ne dočepaju. Čovjek koji je gađao tenk ponovo se pojavio na vratima kuće iz koje je pucao. Vidio ga je mitraljezac Ranko Vukčević – Čiča.

- Rafalom sam ga unio u kuću – kaže Ranko. I to mu je bilo malo.

Napuštamo položaj iznad Cavtata. Cijevi su, kažu, spremne za odlučujući napad. Za oslobođenje utvrđenja i stanovništva, kojim ustaše silom dijele oružje. Ko neće da ga uzme, zna se – metak u potiljak.

S a h e r c e g o v a č k o g r a t i š t a

Sve je na nišanu

Na prvim borbenim linijama hercegovačkog ratišta, uprkos proklamovanom primirju, sve je u znaku veće budnosti i borbene gotovosti. Ništa se ne prepušta slučajju i sve je na nišanu. Tako je na borbenim položajima na Volujcu, u Mrkonjićima na visovima između Oboda i Kupara, ali i u pratećim jedinicama.

I odmah nepobitna ocjena: borci Jugoslovenske narodne armije spremni su svakog trenutka nastaviti svoj usiljeni borbeni pohod ne budu li hrvatske ustaše snage učutale. Borbeni moral, junački ponos i odlučnost da se ide do sloma fašističkih snaga Hrvatske, uočljivi su kod svakog borca JNA.

Proteklih dana i noći poginula su dva pripadnika jedinica Operativne grupe hercegovačkog ratišta, jedan od vatre snajpera, a drugi ručne bombe. Petorica su povrijeđena, od čega tri lakše. Dok ovo javljamo nijesu zvanično obavljena njihova imena.

Inače, današnji dan jedinice JNA provode u skladu naredbe Generalštaba JNA – obustavili su vatru i utvrdili se na dostignutim položajima, ali su odlučni da, u slučaju bilo kakvog napada ili provokacije, uzvrate još žesće.

Moral u usponu

Potvrdili su to borci jedinice starješine Slavka Drinjaka sa položaja u rejonu Volujca: Ranko Rakočević iz Titograda, Mićo Ranković, Jovan

Radević i Radoš Damjanović, svi iz Mojkovca, te Radosav Vukasović iz Trebinja. Oni su nam ispričali da već dva dana čiste teren od postavljenih mina. Ovdje su već 24 dana i vidljivo je, a to su i sami potvrdili, da im je moral i borbena gotovost u stalnom usponu.

Isto, ili slično, čuli smo i od Miomira Vukićevića – Čage i Senada Pačariza iz Ivangrada. Oni su nam rekli da su njihovi minobacači iz artiljerijske jedinice starješine Vlahovića i dalje spremni da žestokom vatrom uništavaju neprijateljske položaje.

Razgovarajući sa borcima na položajima, čuli smo, s obzirom na bezbroj dosadašnjih podlih prevara od strane ustaških snaga, otvorene sumnje u primirje. To su nam potvrdili i borci sa položaja na visovima između Oboda i Kupara: Slobodan Femić i Dušan Sekulić iz Bijelog Polja, Miloš Perišić, sa Golije, koji su sinoć imali oštar sukob sa ustaškim snagama u blizini Kupara. primirje ne priznajemo dok ne osvetimo naše borce, čija je junačka pogibija za nas postala zakletva, rekao nam je Dušan Sekulić, rezervista iz Bijelog Polja. Isto su nam rekli i Pljevljaci, Rajko Golubović i Janko Pejović iz jedinice starješine Matovića, dodajući da, uprkos činjenici što su nedjeljama na borbenim položajima, ne osjećaju ni strah ni umor.

Da odlučne i hrabre borce JNA mnogo ne opterećuje ishod primirja i da su svjesni svoje obaveze u odbrani otadžbine, potvrdili su nam i Mirko Grujić, Radule Obrenović, Dragomir Bulatović (svi iz Kolašina), te Bećir Ljuljanović iz Dinoše kod Titograda.

Bogati ratni plijen

U informaciji za javnost, koju je danas oko podne novinarima dostavila Služba za informisanje operativne grupe hercegovačkog ratišta, kaže se da su ustaške snage pretrpjele poraze na svim pravcima na kojima su se u toku jučerašnjeg dana i noći sukobljavale sa jedinicama Operativne grupe. Pouzdano je utvrđeno da u njihovim redovima ima 16 mrtvih i da ih je 42 zarobljeno. Njihove redove, iz dana u dan hvata sve veća panika koja se manifestuje i kroz bezobzirnost i nebiranje sredstava da bi sačuvali gole živote. Rijetko je naći zarobljenika koji plačnim i molećivim glasom neće istaći da je ratovao protiv svoje volje i da ni po koju cijenu ne bi ušli u formacije SNG i MUP-a Hrvatske. Na položajima oko Cavtata, Zvekovice, Planinkovca, sela Kovačići, nakon razbijanja ustaških snaga, pronađen je bogati ratni plijen: veće količine razne municije, naoružanje i rakete. Zloglasni Osojnik i dalje se uporno brani, ali smo u današnjim razgovorima sa borcima na terenu čuli da imaju poseban motiv da ga što prije sprže.

Iz pouzdanih izvora saznajemo da su u prljavi rat protiv snaga JNA, uključeni i hrvatski radio amateri, jer je u dosadašnjem borbenom dejstvu uništen ustaški sistem veza. Takve amaterske poruke vrlo lako hvataju jedinice veze JNA.

Strijeljanja u Cavtatu

Panika u ustaškim redovima više se ne može sakriti. Ona je vidljiva na svakom dijelu teritorije koju svakodnevno osvajaju jedinice JNA. Najbolji dokaz ustaške panike je bezobzirnost i surovost koju bojovnici sada usmjeravaju prema civilima u zatočenim hrvatskim gradovima.

Iz pouzdanih izvora smo saznali, da su poslije nasilne mobilizacije u Cavtatu, ustaše izvršile masovno strijeljanje onih koji su odbili da prime oružje. Strijeljani civili sa kamionima prevoze na ratište, a zatim vraćaju, kako bi se stvorila predstava da su poginuli na frontu.

Na ratištu oko Cavtata i Dubrovnika oružje učutalo

Osluškiivanje mira

JNA striktno poštuje dogovor o prekidu vatre kojeg su i juče kršile paravojne formacije Hrvatske. Cavtat i Dubrovnik i dalje u neprobojnom okruženju. Vojska čvrsto drži zaposjednute linije

Već dva dana na ratištu oko Cavtata i Dubrovnika umuklo je oružje. JNA se strogo pridržava dogovora o prekidu vatre u Hrvatskoj. Zaposjela je čvrsto liniju Zvekovica – Obod – Pomolac – Slano. primirje se koristi za popunu borbenog obezbjeđenja jedinica, pregled tehnike i čišćenje oružja. I za odmor boraca.

Hrvatske paravojne formacije, međutim, koriste dvodnevno primirje za dovlačenje novih snaga, njihovo pregrupisavanje, a danas su, u dva navrata, kako su uostalom navikli, prekršile dogovor o primirju.

Otvorena je, naime, vatra na brod JNA kod Slanog, kao i na jedno vojno vozilo nedaleko od Molunata. JNA nije odgovorila na ove provokacije. Naprotiv, danas se obratila stanovnicima Vitaljine i Konavala da se vrate u svoje domove iz kojih su ih istjerale ustaše i raznorazni Tuđmanovi plaćenici. Vojska im nudi mir i pomoć.

Najneposredniji vid te pomoći pripadnici JNA pokazali su danas, kada su prilikom takozvanog čišćenja terena od Debelog brijega do Cavtata, nailazili na mogle stanovnike, uglavnom stare osobe, koje su bile pobjegle ispred ustaškog zuluma. Ovi ljudi su ponovo u svojim domovima, a vojska im garantuje mir i bezbjednost. Danas su se, prilikom čišćenja terena od ostatka razbijenih hordi i ustaških zulumčara, narodnoj vojsci predali mnogi koji su bacili oružje, Tuđmanove uniforme, a bogme, i raznorazne iluzije.

Na području Herceg-Novog pristižu nove izbjeglice iz Hrvatske.

Ovdje, dakle, zvanično vlada mir. Varljivi u koji, istinu govoreći, gotovo niko još ne vjeruje.

Jedan je, naime, mir koji slijeće na orlovskim kandžama. I koji kontroliše – smrt na obaraču.

O d M o s t a r a d o Ć i l i p a

Herojika i humanizam

Primjer vojnika Živka Raškovića već prerasta u legendu. Mali privrednici iz Nikšića veliki patrioti i humanisti

Danas oružje, bar privremeno miruje. Što donosi svaki naredni sat, to je velika nepoznanica? Međutim, sigurno je da su u dosadašnjim borbama jedinice JNA i teritorijalne odbrane pokazale izuzetnu umješnost, hrabrost i upornost u odbrani zemlje i deblokiranju kasarni.

U borbama vođenim prethodnih dana na tromeđi Crne Gore i Hrvatske i Bosne i Hercegovine, na svim ratištima ispoljena je izuzetna hrabrost jedinica i pojedinaca. Tako su pojedinci iz sastava borbenih formacija VPS "Boka", odnosno Titogradskog i Tuzlanskog korpusa zadivili hrabrošću i snalažljivošću. Vojnik Živko Rašković, mitraljezac iz sastava Pete crnogorske udarne brigade, na ovom ratištu već je gotovo prerastao u legendu. On je spasio grupu pripadnika JNA, koja je bila upala u unakrsnu vatru ustaških zločinaca. Ne dvoumeći se nijednog trenutka, hrabri vojnik Rašković vješto je zašao iza leđa plaćenih i domaćih fašista i prinudio ih na predaju. Tako su 20 ustaških zločinaca umjesto punih ruku izvađenih dječjih očiju i isječenih prstiju, morali da podignu svoje krvlju uprljane ruke ispred ubitačnog Raškovićevog oružja, koji ih je sproveo tamo gdje će biti ocijenjeni njihovi zločini, za koje se mora odgovarati.

Osjećaj patriotske odgovornosti i solidarnosti naroda sa ratnicima svjetla obraza ogleđa se i kroz primjere mladih privrednika iz Nikšića: Vladimira Mrvaljevića, Sloba Živkovića, Gojka tončića, Vasa Pejovića, Raja Božovića, Radoja Adžića i Bana Kontića. Oni su samo nekoliko časova nakon zauzimanja aerodroma na Čilipima posjetili oslobodioce na prvim borbenim linijama i donijeli im ručak od 900 obroka, za čitavu jedinicu.

Ovakvi i slični primjeri svakodnevna su pojava na ovim prostorima, a to upravo ukazuje na opravdanost borbe koju vodimo, ne protiv bilo kojeg naroda sa ovih prostora, već protiv povampirenih snaga fašizma.

LJUDSKE TRAGEDIJE: Jedna nada je prekinuta

Mali veliki ljudi

Koliko sam danas bila srećna zbog toga što su moja djeca napisala, toliko sam bila ozlojeđena kada sam u tom istom broju vašeg cijenjenog lista pročitala one stravične i bezumne riječi Jevrema Brkovića, kaže Saeta Srdanović

Od kada je juče u "Pobjedi" objavljeno potresno pismo osmogodišnjeg Aca Srdanovića, pisano nejevštom dječjom rukom i iz srca, telefoni u stanu Radisava Srdanovića, u ulici Vuka Karadžića broj 13 u Titogradu, neprestano zvonili. Javlja se rođaci, prijatelji, znani i neznani. Svi bi željeli da malog simpatičnog i tihog deliju, učenika trećeg razreda Osnovne škole "Savo Pejanović", čvrsto zagrlje, jer ih je sadržina pisma do te mjere dimnula da ne mogu dočekati da ga vide i izljube.

- Alo, da li je to stan Srdanovića... gdje mi je drug?
- Koji drug... Radisav, on je na ratištu, odgovara majka Saveta.
- Ne taj, znam gdje je on, nego ovaj drug što je jutros u "Pobjedi" napisao

onako potresno i dirljivo pismo...

- Još nije došao iz škole...
- Poljubite ga i recite mu da je od jednog čike zaslužio najveću čokoladu, i još ponešto.

- Ko je to?
- Nije važno...

Zazvonili smona vrata stana Radisava Srdanovića, 35-godišnjeg rezerviste koji se već nedjelju dana, sa svojim drugovima iz ratne jedinice Titogradskog korpusa nalazi u prvim borbenim redovima negdje u Hercegovini.

Vrata otvara njegova supruga Saveta, dok se radoznali i nestrpljivi šestogodišnji Aleksandar i petogodišnji Milan, razočarani pokunjiše:

- A gdje je naš tajo...?

Do jutros sam, moram vam priznati, bila zabrinuta i sjetna jer se Radisav nije javio. Ne znamo ni gdje je, ni kako je. Ali, kada sam pročitala pismo koje su najverovatnije pisala moja djeca zajedno, Sanela i Aco, kao da sam dobila krila. Oni su mi očitali pravu lekciju, veli Saveta i pošto obrisa suzu sa lica počeo da priča odlučnije i s ponosom koji joj ozari lice.

- Ako Radisav čuje da sam bila sjetna biće povuci – potegni. Jer, on se ni jednog trenutka nije pokolebao kada je dobio poziv za mobilizaciju. Rekao je: ja idem, snađite se... Ako nešto zatreba javi se mojim drugovima. On se još nije javio, a ja se sa petoro djece – Sanelom, Acom, Aleksandrom Miljanom i Goranom snalazim. Nije baš lako, ali kad se mora ništa nije teško. Živimo od pozajmica, jer ne radimo ni on ni ja... Snalazila sam se i kad je on 45 dana bio u rezervi, kad nam je prošle godine izgorio čitav stan u potkrovlju iste ove zgrade... I sad se nalazim u ovom stanu koji smo dobili privremeno do opštine, mada su

već dolazili da nas iseale. Sad nam je najteže, ali istovremeno i najlakše na srcu, jer sam ispunjena ponosom i srećom kada Radisav, zajedno sa svojim drugovima, brani ponos i čast Crne Gore i Jugoslavije, kada brani mir i slobodu..."

Dok Saveta priča četvorogodišnji Miljan traži od svoje majke pare za sladoled.

- Nema sine moj... Ujutro treba da kupim tri hleba".

- Koliko sam danas bila srećna zbog toga što su moja djeca napisala, toliko sam bila ozlojeđena kada sam u tom istom broju vašeg cijenjenog lista pročitala one stravične i bezumne riječi Jevrema Brkovića, koji Hrvate naziva braćom, te najveće ustaše koji onako kolju vojnike, vade im oči, legalnu vojsku Jugoslovenske narodne armije, pa među njima i Radisava, naziva četnicima, potomcima zloglasnog četničkog vojvode Pavla Đurišića. Zar tako da blagi i kleveće vojnike koji su ostavili svoju djecu bez hljeba i mlijeka i otišli da brane slobodu, Crnu Goru i Jugoslaviju. Sram ga bilo..."

No, ja sam srećna kada vidim da me nijesu zaboravile komšije, drugovi Radisavovi... Podstaknuti pismom moje djece dolaze još češće, donose banane, grožđe, nude pomoć. Ispunjeno mi je srce i zbog te brige i zbog toga što se radisav nalazi na braniku svoje domovine.

Kroz otvoreni prozor stana dopirao je dječji žagor. Sa njima su i petoro maloljetne djece Radisava Srdanovića, koje su u pismu svom tati zapisali: "Ne javljaš se. Ne znamo tačno gdje si. Mama kaže da si negdje u Hercegovini, sa drugovima vojnicima da braniš naše i druge djece miran san i srećno djetinjstvo. Uželio sam ti se. Ali sam ponosan na tebe. Žalim što nas četiri brata nijesmo veći da stanemo tebi uz rame, bio bi jači. Pozdravi sve tvoje drugove vojnike. Pobijedite i vratite se svojoj djeci. Svi te puno volimo i pozdravljamo". Tvoj sin Aco Srdanović, Titograd"

Telefon u stanu Radisava Srdanovića i dalje zvonio.

Tata se nije vratio

Pismo je "stiglo" na ratište. Otac se javio telefonom. Bio je kratak. Rat je: "čuvaj mi djecu"...

Otac je već deset dana bio na ratištu, negdje u Hercegovini. Njegov osmogodišnji sin Aco Srdanović napisao mu je pismo, koje je "Pobjeda" objavila 28. septembra.

"Čika uredniče, molim te ako imaš mjesta, napiši ovo pismo mome tati. Možda će ga pročitati i znati da smo dobro, da smo uz njega i da ga puno volimo".

Zdravo tata. Ne javljaš se. Ne znam tačno gdje si. Mama kaže da se negdje u Hercegovini. Sa drugovima vojnicima, da braniš naše i druge djece miran san i srećno djetinjstvo. Uželio sam ti se. Ali sam ponosan na tebe. Žalim što nas četiri brata nijesmo veći da stanemo tebi uz rame. Bio bi

jači. Pozdravi sve tvoje drugove, vojnike. Pobijedite i vratite se svojoj djeci. Svi te puno volimo i pozdravljamo. Tvoj sin Aco Srdanović”.

Pismo je “stiglo” na ratište. Otac se javio telefonom. Bio je ratak. Rat je: “Čuvaj mi djecu...”

A samo pet dana kasnije sa tog istog ratišta stigla je vijest: tridesetčetvorogodišnji borac Radisav Srdanović je poginuo.

Sa borcima u istočnoj Hercegovini

Pamćenje pušku nosi

Podvizi crnogorskih boraca na ovom ljutom hercegovačkom kamenu prelaze u viteštvo. Takva vojska ne može izgubiti rat, kaže potpukovnik Ilija Kovačević iz Nevesinja

Puškomitraljez mi je pretežak, ali sam došao puške da se latim, veli komandant teritorijalne odbrane Bileće starina Đorđe Milojević iz Vranjske kod Bileće. Najstariji, kažu, među dobrovoljcima – rođen 1919. godine. Za vrijeme drugog svjetskog rata robijao je u Njemačkoj. Previše, kaže, pamti da bi mogao kući da sjedi. A priče o Crnogorcima i junaštvu, potpukovnik Ilija Kovačević iz Užičkog korpusa kojeg smo zatekli u nevesinjskoj komandi, dobro je, veli, upamtio. Ličile su nam, ponekad, priznaje, to potpukovnik, i na bajku. Od prije mesec dana on, međutim, pamti nešto sasvim drugo. Podvizi crnogorskih boraca na ovom ljutom hercegovačkom kamenu prelaze u viteštvo.

Takva vojska ne može izgubiti rat, veli Kovačević. Da ustađe nemaju kud, uvjeren je i Simeon Karadžić, dobrovoljac iz Podravske Slatine. Ostao je bez posla i kuće. U nju su se uselili mupovci, porodicu je, priča on, srećom navrijeme prebacio u Beograd. A on dobrovoljno stigao u jedinicu među crnogorske borce na mostarski aerodrom. Dobro je obezbijeđen, kaže Krsto Đorić, potpukovnik. Nećemo dozvoliti da nijedan avion odavde padne u ustaške ruke, kažu borci crnogorske jedinice koja ga obezbjeđuje – Mijat Rajić, Bogoljub Radović, Nikola Eraković, Božidar Vulcanović, Blagoja Zorić, Zdravko Cicmil, Slavko Radović, Vukan Jovanović, Žarin Dubljević – svi Nikšićani.

Trn u oku

Potpukovnik Aleksa Jovanović iz Titograda i Bjelopoljac Žarko Perišić, kapetan I klase, kažu da su ovi avioni trn u oku ustašama, odnosno HDZ-u. A ni Mostar nije bez njih. Poručujemo im zato da nijedna “ptica” sa ove piste neće poći u njihove ruke, dok je, makar, jednog vojnika u Jugoslovenskoj narodnoj

armiji, kažu Risto Perović, kapetan iz Danilovgrada, i Ljubo Marković, major, Nikšićanin. Tako misle i ostali, a svojim drugovima na frontu oko Dubrovnika, Cavtata i Slanog obećavaju da će imati punu podršku avijacije.

Narod iz okoline Mostara, uglavnom Srbi, mada je bilo i Muslimana, prije neki dan, za artiljerijski praznik, došli su na aerodrom da čestitaju sa deset peciva. Čule su se i gusle. Nikšićanin Vuksan Jovanović od njih se ne odvaja. I u rezervu je sa njima pošao. Ne šalju svi Mostarci jedinicama zdravice i peciva.

Kao jedan

- Ima dosta i onih koji bi nam poslali kuršume, ili su to već uradili. Provokacija je bilo, a ima ih često, priča major Marković, ali im i mi odgovaramo. Složni smo, a borbeni moral je na visini, nema stranačkih podjela ni ekscesa u vojsci. Koliko smo jaki to će vidjeti ustaše ako krenu, kažu Manojlo Pušica, Milisav Rađenović, Novo Zajović, Miodrag Rajović, Momčilo Roksandić, Miloško Dubljević, Slavko Nikolić.

- Dobićemo rat, koji su nam ustaše nametnule i koji na žalost, odnosi živote naših boraca, uvjereni su Krsto Stanojević, Luka Jovanović i Milan Guzina, koji su u Nikšiću ostavili direktorske fotelje i stigli da brane Jugoslaviju. Nek se stide svi dezerteri, gotovo uglas kažu pobratimi Milan Damjanović i Vlado Kadić, dok sa tugom pričaju kako je oko 18 časova juče, nadomak aerodroma, poginuo njihov drug Željko Đurković iz Nikšića.

Dvojica Željkovih drugova u posljednjem trenutku su se spasili. Vozač je, potom, pobjegao, a patroli na koju nailazimo, odmah iznad Mostara, ostavljajući aerodrom i crnogorske borce na putu za Nevesinje ne može ni ptica da pobjegne.

U ovom dijelu Hercegovine još je mir. Neki kažu, varljivi. Zato otpada, savjetuju nam, bliži put za Trebinje – preko Foče. Sigurniji je pravac Nevesinje – Tacko – Bileća za Trebinje, a tamo susrijećemo samo rijetke prolaznike. A vojne i milicijske patrole udvostruče se čim padne mrak. Na kočnicu se odmah pritiska – za oklijevanje slijedi metak – prvi u vazduhu.

Pismo jednog osnovnoškolca

Imenik napaćenih

Kada mi neko kaže da sam izbjeglica, istinski se uvrijedim...

Otišla sam iz mog grada. Iz mog voljenog Herceg-Novog. Napustila sam školu, drugove, drugarice, moju malu neurednu sobu izlijepljenu posterima. Napustila sam roditelje!

A nebo je svuda drugačije i čini mi se, najljepše u Herceg-Novom. Tamno modro boja osuta je svijetlim tačkicama, more primamljivo... I poslednji dan, prije nego što sam otišla, kada sam čula: "Pakuj se krećemo"! izletjela sam vani i samo gledala obalu prekrivenu muljem, i more, koje je zapjenilo i izbacuje kojekakve otpatke i morską travu. Suze su same išle: "Da li ću se vratiti? Kako mi neodostaje mir! A ljeti sam se ovdje bezbjedno kupala, i nijesam imala pojma šta nam se sprema. Eh, vrati se divna prošlosti!"

Sada živim u Nikšiću. Lijepo mi je. Kada mi neko kaže da sam izbjeglica, istinski se uvrijedim. Ja nijesam ni kukavica, ni izdajnik. Ovdje idem u školu. Ali, niko ne može da zamijeni moj stari razred. Moj Herceg-Novi mi toliko nedostaje. Nedostaje mi staro društvo, roditelji, išarani zidovi škole, polomljene trafike i nedostaju mi moji strogi nastavnici. Nedostaju mi i grad, i duh grada. Toliko volim i čeznem za nečim što nekad nijesam ni zapažala.

Zašto? Zšto sve to? Zašto pokolj, svađe? A sve ide previše daleko. Nikada neće biti, kao što je nekada bilo. Hrvatska, Slovenija, Crna Gora, Srbija, Makedonija, BiH, nikada više zajedno. A samo se pitam zašto i ko nam ote mir?

Dug je spisak napaćenih, i mnoga su srca ispunjena čamotinjom i jadom. Mnogi su uplakani i mislim da nema nikog ko može lijepo da živi. Iako imamo se – nemamo ništa. Kad čujem istinsku patnju i sama patim. Sada je glupo tražiti krivca – nađimo izlaz u razumu.

Tanja Pavićević
Herceg Novi

M o z a i k

LJUBINJE: Dobri domaćini

Mnogi mladi ljudi iz Ljubinja i drugih mjesta SAO Hercegovine uključili su se kao dobrovoljci u borbu protiv ustaških bojovnika na ovom prostoru. Juče smo u Ljubinju sreli Đorđija Batinića, predsjednika Izvršnog odbora Skupštine opštine, koji je takoreći dan-noć na nogama skupa sa ostalim članovima kriznog štaba u ovom mjestu.

Pokušavamo, koliko smo u moći, da doprinesemo što uspješnijem završetku ove borbe, pa i mještani Ljubinja širom otvaraju vrata za borce svih brigada bez obzira odakle su, pozivaju ih na ručkove i želi svako od njih da ih ugosti, kaže Batnić.

Stane li kolona na nekoliko trenutaka u Ljubinju, mještani za nama trče s gajbama hrane, voća, kaže Rajko Đurašković, rezervista iz Titograda. Osoblje hotela, takođe je otvorilo vrata za borce koji biju bitku za mir i za sigurnost ljudi ovog kraja.

KAD SU LJUDI – LJUDI SA VELIKIM "LJ": Ratnici za Adaletu

Punih 20 dana Barani se nalaze na prvim borbenim linijama oko Dubrovnika. Zatiše su Barani iskoristili na najljepši mogući način. Solidarno su prikupili 56.000 dinara za liječenje teško oboljele Adaletke Kardović iz Rožaja. Da će život dan po dan, sedamnaestogodišnje Adaletke iz Rožaja biti produžen odlaskom za Bombaj, to je nada svih. Neizvjesnos će potrajati, ali porodica Kardović sigurno će od ove pomoći pokušati da nađe pravi lijek za svoje teško oboljelo dijete.

"Sa ratnog porišta u okolini Dubrovnika iskrene želje za uspješno liječenje i brz oporavak dragoj Adaletki Kardović uz naš sakupljeni prilog od boraca i starješina III bataljona devete crnogorske brigade pod komandom kapetana Rada Radomana i pridodate čete minobacača kapetana Četkovića"

U ZNAKU TRADICIJE: Blizanci na ratištu

Blizanci, Božidar i Milorad Petrićević iz Meteriza kraj Cetinja nalaze se na prvoj borbenoj liniji u Slanom. Od opkoljenog neprijatelja ne dijeli ih više od stotinak metara. Ustaške zločince traže preko nišana. Zdravo su i dobro, a porodici poručuju da neće obrukati porodičnu vojničku tradiciju.

ŽENE U BORBENOM STROJU: Četa mala, ali odabrana

- Pored 1.200 rezervista i 474 dobrovoljca, danas saznajemo da je na Cetinju prijavljeno i 20 žena dobrovoljaca: Ljubica Jaša Pravilović (1936), Katarina Vlada Jovićevića (1952), Milka Milovana Mirkovića (1965), Mileva Blaža Šofranac (1948), Slavica Ljuba Božović (1961), Bosiljka Andrije Kraljević (1938), Vojka Đura Božović (1954), Zorica Milenka Đurović (1971), Anđelija Boška Radišić (1970), Radmila Vasilija Konstantinović (1952), Biljana Dušana Brnović (1971), Slavka Momira Batizić (1962), Marina Velimira Perunović (1956), Radmila Đorđije Ivanović (1936), Slavka Dragoljuba Ivanović (1958), Nada Jovana Radović (1969), Jovanka Špira Samardžić (1955), Nevenka Marka Bećira (1948) i najmlađa Vojislava Sava Ivanović (1975).

RANKO JOVOVIĆ: Povratak u "Gorski vijenac"

Ovo je čas istorije. Kada je najteži mi smo najbolji, rat je za nas inspiracija. U malim stvarima mi se teško snalazimo, ali u velikim događajima, mi smo se oduvijek pokazivali kao odabrani svijet. Ovaj rat je odbrana naše časti, odbrana čovjeka, odbrana Njegoša, Vuka, Karađorđa, odbrana oca i sina, odbrana nas samih...

Crnogorci, kao biser srpskog naroda nijesu tek tako nazvani srpskim Spartancima, a Crna Gora srpskom Spartom. Ja danas nijesam došao ovdje da držim govore, ja sam došao da se poklonim našim hrabrim borcima koji su poginuli za čast srpskog naroda, njima, junacima. Oni su izašli iz "Gorskog vijenca", ali se ponovo vraćaju u "Gorski vijenac". Ne znam šta da kažem dalje.

KAKO SE BRANI CRNA GORA: Poruka Peroviću

Srđa Bauković, borac crnogorske jedinice sa hercegovačkog bojišta poslao je sljedeću poruku "Recite Slavku Peroviću i njegovim istomišljenicima neka se manu prljave politike, a ako im je zbilja stalo do Crne Gore neka dođu da je ovdje brane sa ostalim poštenim Crnogorcima".

DOBROVOLJCI: "Bezimeni"

Dobrovoljci koji su stigli iz Kolašina i Mojkovca smješteni su između Trebinja i Ljubinja u rejonu Mrkonjića. U našoj četi kojom komanduje starješina Marko Ristić, su Kolašinci i Mojkovčani, pričaju Marko Bulatović, Novo Mulević i Slavko Bogavac. Naši sugrađani moraju biti osvećeni. Naoružani smo i opremljeni pa nam najteže pada iščekivanje. Dogovorili smo se da svoju četvu zovemo "Bezimeni".

Iz njihovih riječi i pogleda kao da izbijaju rafali. Kako li će tek biti ustašama kad se nađu pred njihovim nišanima.

DELFIN JOCA IZMEĐU RATA I MIRA: More je more

Delfina Jocu ošamutili i zbunili bubnjevi rata, ali je odbio da upliva u bezbjedne vode otvorenog plivačkog bazena u Kotoru

U ovim danima, kad je miris rata ispunio svaku poru u životu Kotora, u srcima ljudi ovog drevnog grada našlo se mjesta za ljepotu i plemenitost prirode, brižnost za, u ratu bespomoćno biće – delfina Jocu. Za dragog stvora, pozera, glumca, artistu i plivača, koji je postao turistička atrakcija, medijska zvijezda, zaštitni znak Bokotorskog zaliva, prijatelja iz mora, kojeg je kotorska Skupština zaštitila svojom zakonskom odlukom.

Našao se Joco ovih dana u vodama gdje tišinu plavetnih dubina remete eksplozije protiv diverzantskih mina, u Tivatskom zalivu kod Remontnog zavoda. I bilo mu je kao nikad: uginule ribe na pretek, kao u nekom hotelu za delfine, sve servirano na površini mora. Joco samo treba da zine. Ali, iako dobrog apetita, delfin Joco pametna i nežna životinja kojoj, izgleda, i ne prija rat. Eksplozijama uzburkano more ga je ošamutilo i oneraspoložilo. Stručnjaci iz Zavoda za biologiju mora u Kotoru su ga našli, detaljno pregledali i ustanovili da je izuzev emocionalne ustresenosti, sasvim dobro. Odgovorni u kotorskoj opštini su juče preduzeli sve da se delfin Joca skloni na sigurno mjesto u otvoreni gradski bazen. Međutim, delfin Joca, iako je krenuo za čamcem prema svojoj mirnoj luci, u posljednjem trenutku se predomislio, okrenuo peraja i otplovio prema unutrašnjosti zaliva. Sloboda je drža od svega. Nadajmo se da će omiljeni delfin još dugo poživjeti u njoj i da će Kotorani, kao i brojni turisti, dugo uživati u njegovim vragolijama.

Kad je ubijanje u krvi

Zlu vježba smrt

Plan za rasno čistu Hrvatsku. Teror, fanatična mržnja i genocid nad Srbima i JNA. Kako "kapetan Zulu" vježba zemljake..

Opisati sve zločine na kojima počiva ustaška vlast u Hrvatskoj bilo bi pretenciozno, jer mašta i zločinačka perfidnost klero-fašista u ovom ratu prevazilaze sve do sada znano. Ustaša Davor Markobašić uhapšen je ovih dana i strijeljan. To je onaj monstrum koji se dičio ogrlicom koju je napravio od dječjih prstića. Ovaj zlikovac je bio osuđen kao nekrofil na trinaest i ipo godina robije. U najšarenijoj vojsci na svijetu koja sada ubija i pljačka po Hrvatskoj sličnih pojedinaca ima mnogo.

Samo vlast u čijim je metodama i praksi ljudski život sveden na mržnju i koja privileguje i razvija fašistički mentalitet može da stvori vojsku od svjetske ološi, kriminalaca i umobolnika.

Poznat je "recept" koji je Markobašiću i sličnima dao maha. Na jednom sastanku u Vukovaru Vladimir Šeks je objasnio plan za rasno čistu Hrvatsku. Patološki tipovi i umobolni kriminalci, kazao je ovaj advokat, čine prve redove hrvatske vojske. Sa njima takođe u prvim redovima, ljudi iz mješovitih brakova Jugoslovena. Tamo bi u Hrvatskoj ostali čisti Hrvati da uživaju u plodovima "suverene i nezavisne".

Teror, fanatična mržnja i genocid nad Srbima i JNA osnove su političke metodologije vrhovnika. Odavde već nije tajna da se na strani hrvatskih paravojnih formacija bori i priličan broj terorista i legionara koji su stekli vojna znanja u afričkim zemljama gdje su ratovi, kao cinici kažu, "dio folklor". Jedan od njih, Hrvat po nacionalnosti, smjestio se u Kumrovcu, uzeo je ime nekog bivšeg brata nesvrstanog, te se sada zove "kapetan Zulu" i vježba zemljake kako da ubijaju Srbe i pripadnike JNA.

Ovi plaćenici kojima je ubijanje "u krvi", a koje engleski legionari zovu "psi rata" unose pojačani teror te se odlično idejno slažu sa hrvatskim zločincima. Njih nije lako kontrolisati i vjerovatno su preduzeli i političku vlast na pojedinim terenima "božje zemlje", kako je genocidni mislilac Ante Starčević svojevremeno tepao Hrvatskoj.

Svaka zemlja iz koje potiče ova ološ koja je uzdanica paravojnih formacija u Hrvatskoj, pere ruke od njih, a neke kurdske organizacije su se veoma jasno ogradile od "takve djelatnosti" svojih sunarodnika. Jedan britanski plaćenik ovih dana je izjavio da će "hrvatske borce naučiti stvarima koje užasavaju". Ruku na srce, i bjelosvjetske ubice mogu mnogo da nauče od svojih učenika Markobašića i družine.

Vođena fanatičnom mržnjom prema srpskom narodu i svemu što je jugoslovensko ovi primjeri govore da je hadezeovska vlast po mnogo

čemu čak gora od svog uzora, one Pavelićeve između 1941. i 1945. godine.

Iako znaju za ovakav tok izabrane politike hrvatski intelektualci čute. Odista teško se sada tamo boriti za neki drugi princip izuzev hadezeovskog.

Čuti hrvatska inteligencija u Zagrebu i zbog činjenice što su u Dubrovniku stacionirane legije i što je time oskrnavljeno ono što je u dosadašnjim ratovima bilo neprikosnoveno. A nikada se nijedna vlast u historiji civilizacije, kao ova u Banskim dvorima u Zagrebu, nije igrala sa sudbinom Dubrovnika. Da li će Tuđman, protivno pravilima o zaštiti svjetske kulturne baštine, smjestiti plaćenike i njihovo oružje na Stradunu i Lovrijencu i tako izvršiti zločin nad svjetskom kulturnom baštinom, pokazaće možda već idući dan.

Guslari-dobrovoljci iz Bijelog Polja

Rafali iz gusala

Kad se udruže gusle i puške onda se zna – ustala je Crna Gora. Ko bi vjerovao našim pjesmama kada danas ne bi bili na prvoj liniji, pričaju Dušan Šekularac, Radojica Bugarin i Sloba Femić

Iz kamena pjesma izgovara. Odavno ponosnije glas guslara nije kretao prema nebu. Kad slobodotvorac gusla onda i zvijezde počinju da poštuju zemlju. I njene hodočasnike.

Gusle između neba i zemlje.

Nebo je ono kad se prkosno ispravi glava. Zemlja je kamen koji pridržava nišan oslobodioca.

Između – gusle. Dobrovoljci iz guslarskog društva “Starac Milija” iz Bijelog Polja, Dušan Šekularac, Radojica Bugarin – Laco i Sloba Femić.

Kakav bi to crnogorski rat bio bez gusala. Može li Crnogorac pušku i gusle razdvojiti. Jer li to recept za ovaj teško shvatljivi inat crnogorskog karaktera – puška i gusle.

Prva je linija fronta. Dolje su Kupari i more. I ustaški snajperi, naravno. Crnogorci i za primirje imaju svoje oružje – gusle.

- Ko bi vjerovao našim pjesmama kada danas ne bi bili na prvoj liniji kaže Dušan Šekularac. Nas trojica se uopšte nijesmo razmišljali. Borba i sloboda se podrazumijevaju kad kažeš guslar. Nama rat dođe kao neko stručno usavršavanje. Zараđujemo prvo grlu i duši da junake u pjesmu stavljamo. Kad god ne pucamo onda guslamo. Red rafala red gusala.

“Gusle moje da vas nije bilo,
cjelo bi se srpstvo poturčilo”.

Borci jedinice kapetana Perovića koji su prva linija pred ustaškim strahom, priznaju da je sa guslama lakše ratovati. “Gusle ti kroz dušu prolaze”, pričaju nam Jovan Šišević, Dragan Đokić, Zoran Vukčević i ostali. Imaće priliku Dušan Radojica i Sloba, članovi guslarskog društva “Starac Milija” iz Bijelog Polja da mnoge svoje saborce iz Cavtata do Slanog stave u stihove. Biće to još jedan ulazak Crnogoraca u pjesmu. A kad Crnogorac uđe u pjesmu onda je i ishod borbe izvjestan i odlučan.

Veselin Vuković iz Rovaca sa svojim brkovima i pogledom baš kao da je izašao iz snage pjevača. Čuju oni naše gusle uvjerava me. I strah ih je naše pjesme. Kad god zaguslamo počnu da gađu snajperima.

Puške i gusle nastavljaju da čuvaju prvu liniju. Tako se kažu pravi historija. Došao je opet red da pokoljenje za pjesmu stvarno ispravi suludosti nerazumno privadenih vođa.

Red rafala, pa red gusala. Radojica Bugarin upozorava da se gusle čuvaju kao glava. Čini mi se da ih snajper dokači bilo bi mi ko’ da mi je glavu zakačio. Gusle su nam ovdje i informisanost i nastava iz morala. Često puta i hrana kada kuvari zakasne ili zakažu.

Kad se udruže puške i gusle onda se zna – ustala je Crna Gora. Dovoljan razlog da se srce krvnika sa svih koordinata ispune zebnjom i strahom. Hercegovačkim kamenom ovih dana gledamo crnogorsku historiju. Vraćamo se unazad i idemo naprijed. I ništa nema da ne vidimo i da nam nije jasno. Stoljeća prolaze ispred nas i polako počinjemo da shvatamo i razumijemo svoje zadatke zemaljske.

- To što sam guslar nekako mi dođe obaveza više da u svemu ovdje prednjačim, priča Slabo Femić. Nije lako, ali sve izdržavamo. Pomažemo jedni drugima. Pomažu nam i gusle. Kad zapjevam kao da me čuju moji kući, kao da ih vidim.

Gusle krađu prostor i vrijeme. Glas pjevača i pogledi rantika znaju da ih sada gledaju njihovi preci i njihovi potomci. Gusle spajaju vjekove. Sa guslama u redove jedinice starješine Perovića kao da dolaze svi oni junaci koji su nam sa usana i iz srca pričali priču o slobodi.

More u pogledu, gusle u srcu, ruka na obaraču. Odněkud se starac Milija useljava u dušu. Ponos prve linije preći će u pjesmu zajedno sa ljudima koji drže i imaju branik.

Oružje na dubrovačkom ratištu još miruje

Čekajući (na)pad

Već treći dan na prvoj borbenoj liniji iznad Cavtata vlada prividni mir. Vojnici očekuju napad, ili pad ustaške soldateske, pripremajući cijevi i za jedno i za drugo. Crnogorski parlamentarci u Herceg-Novom

Ratni okršaji su bili isuviše žestoki da bismo ih za samo dva dana varljivog primirja zaboravili. Na ratištu iznad Cavtata i dubrovačke rivijere i danas je vladao varljivi mir. Borci Pete crnogorske brigade "Sava Kovačević" i drugih jedinica iskoristili su zatišje i lijepo vrijeme za konsolidaciju svojih redova, čišćenje oružja, pa i odmor. U iščekivanju narednog dana, za koji se na položaju nikada ne zna šta će da donese, jedinice JNA za to određene pretražuju teren po konavoskim selima.

Dosadašnja "otkrića" u tome, nimalo lakom, i još manje bezbjednom zadatku razotkrila su pravu strategiju prljavog ustaškog ratovanja. Velika podzemna skloništa, tuneli, prave vještačke pećine, otkriveni su ispod aerodromske piste na Čilipima. Od ovakve unaprijed zadate "obrambene taktike" bolovali su i novi graditelji kuća. Mnoštvo je nedavno urađenih, ili naknadno dograđenih skloništa. O tunelima da se i ne govori. Konavosko polje je, da li u vrijeme melorizacije ili u doba odbrane mlade demokracije, sa svih strana potkopano podzemnih katakombama. U svakom slučaju, Tuđmanovi oružnici su ih, nanovo očišćene i pripremljene, vješto koristili. Kada im nije uspijevalo da ovozemaljskim putevima umaknu nišanu Jugoslovenske narodne vojske, bježali su podzemnim, samo njima znanim putevima. Mnogi od njih još nijesu ni otkriveni, niti se zna šta se u njima nalazi. Možda u tome leži dio odgovora na veoma prisutno pitanje – gdje ustaški bojovnici skrivaju svoje poginule?

Na to pitanje će, vjerovatno, odgovoriti neko od preživjelih Tuđmanovih plaćenika, ali, zasad sigurno se zna da je u Čilipima otkriveno otužje i municija raznih kalibara i proizvodnje, mine ručne izrade sa krupnim ekserima, "dum-dum" meci, penkala, upaljači i novčanici, koji su, u stvari, predstavljali mine. Pronađeno je i stotinak savremenih radio-stanica, kojima su ustaški zlikovci slali vlastite i prislušivali tuđe, najčešće armijske razgovore.

Uz ova nazovi iznenađenja, borci JNA svakodnevno otkrivaju i obezglavljene (žive i mrtve) ustaše. Samo juče su pronašli desetak hadezeovaca, koji presvlačenjem civilnih odijela pokušavaju da izbrišu ustašku prošlost. Zanimljiv je slučaj izvjesnog Lovra Šutala. U prvi mah predstavio se kao konobar iz Čapljinje, koji ide da obiđe svoju kuću u Močićima, nedaleko od aerodroma Čilipi. Kada su ga vojnici malo pritegli i u automobilu mu pronašli oružje i člansku kartu HDZ-a sa njegovom fotografijom, uspio je da samo slegne ramenima.

Hoće li i vrhovnik Tuđman nad prljavštinama koje njegovi "časnici" svakodnevno čine imati vremena da povije ramena?

Ne sramotite vojsku

U svakom izvještaju sa rtišta, tokom proteklih dana, među borcima Pete crnogorske i Brigade "Sava Kovačevića" imali smo priliku da među Srbima i Crnogorcima pomenemo i više imena muslimanske nacionalnosti.

Na frontu, u to smo se uvjerali, borci se, bar po tom ključu, neprebrojavaju. Na nacionalnost ne gledaju.

Prisjetimo se samo poručnika Abdula Rahmanovića, koji je, ne štedeći vlastiti život, spasio petočlanu posadu od ustaškog tromblona u uništenom tenku. Nije pitao koje su nacionalnosti.

No, poručnik Abdul nije usamljen. Selim Gutić nosi bombu, poklon za Tuđmana. Zef Nikač, iz Spuža ide, veli, u borbi protiv ustaša da ne bi oni krenuli na njegovu djecu. A da smo ih pustili na Debelom brijegu, to bi se dogodilo.

I da ne pominjemo ostale. Nije fer. Sve ih ne možemo nabrojati, a njihov broj grijeh je i za jedno ime umanjiti. Ako ne zbog javnosti, i zbog njih samih, ono zbog tobožnjih "učitelja" muslimanskog naroda koji svoje saplemenike pozivaju na dezerterstvo iz JNA.

Mogla bi gospoda da dođu na prvu liniju fronta, pa da vide kako se njihovi "štićenici" ponašaju. Možda bi ih ponečemu i podučili. Makar nekoj novoj stranici "zaboravljene" istorije.

Neka ih na nju opomenu u Jugoslovenskoj narodnoj armiji poginuli: Edin Hrapović, Naser-Naso Mrkulić, Rasim-Meho Muratović, Ahmet Dautović, Adnan Škrijelj, Neriman Hodžić, Taip Aljiu, Alfri Zlfin, Šaban Ramadani, Redžep Norman...

Slava poginulima. Pomenutim i nepomenutim.

Neka njihovom herojskom, prije svega ljudskom smrću ne licitiraju svi oni koji joj nijesu dorasli. Pa ni po nacionalnoj liniji. Uostalom, sa prve borbene linije se sve drugačije vidi. Grije je mutiti pogled svojim hrabrim ratnicima. Podmetati im kojekvakve nacionalističke smicalice.

Parlamentarci s ranjenicima

Danas je delegacija Skupštine Crne Gore, na čelu sa potpredsjednikom dr Asimom Dizdarevićem, obišla ranjene borce u risanskoj i kotorskoj bolnici. Nakon obilaska parlamentarna delegacija vodila je razgovore u Skupštini opštine Herceg-Novi, u kojoj je svakim danom sve više izbjeglica, pa i onih sa područja dubrovačke Opštine.

U razgovoru sa novinarima dr Dizdarević je istakao da su svi ranjeni i oboljeli vojnici dobro smješteni, da im se ukazuje adekvatna medicinska zaštita i njega. To potvrđuje i činjenica da je samo jedan borac u bolnici podlegao ranama zadobijenim na ratištu. On je tom prilikom, na pitanje o izbjeglicama, naglasio da je neophodna veća pomoć republičkih organa hercegnovskoj Opštini u kojoj se broj beskućnika stalno povećava. Istakao je i činjenicu da u Crnoj Gori ima opština koje uopšte nemaju izbjeglica, kao i to da Federacija za ove namjene već duguje našoj Republici 300 miliona dinara.

Danas će parlamentarci posjetiti i ranjene borce u Vojnoj bolnici Meljine.

Na frontu u Popovom Polju

Recka za svakog ustašu

Svako zna svoj posao, predah između borbi nije odmor nego samo razmjena savjeta za sljedeće okršaje

Kiša koja je sinoć padala, inspirisala je novi vojnički slogan – kisnu samo velike i pobjedničke vojske. I ako ne bude sunca, grijaćemo se pobjedama. Ova vojska, jugoslovenska i narodna može samo da pobijedi. A to se onda zove Jugoslavija.

Vlado Cikarski, iz Skoplja, smijehom krije zbunjenost, ali obećava da će narednih 159 dana, koliko mu je ostalo do završetka vojnog roka, biti zajedno sa rezervistima iz Kolašina. U Kolašinu gdje služi vojsku, ili na frontu, bude li trebalo. Stižu riječi hvale. Kad mu Bato Milošević pomene Kira Gligorova, Vlado Cikarski odmahuje rukom.

Jeste, zvaće se to Jugoslavija.

Selo Zavala. Borci 10. crnogorske brigade, Bracan Šćepanović, Bato Milošević, Rašo Minić, Dušan Đurović-Duča, Miraš Cvijetić-Cile, Aco Tomović, Mišo Milićević, Zoran Baković, Zarija Barać, Srđa Klikovac, Slavko Domazetović, Zoran Šćepanović, Savo Dragojević Marko Šćepanović, Svetislav Vujisić, Rajko Perišić i Dragan Bulatović.

Svako zna svoj posao, predah između borbi nije odmor nego samo razmjena savjeta za sledeće okršaje. A biće ih još, uvjerava nas Tonko Bulatović. Dok ne završimo rat i ne dokrajčimo protivnika, ne idemo odavde. Zoran Bulatović-Zofa, jedan je od aktera bitke kod Osojnika, počeo je na svojoj pušci da stavlja zarez za svakog ubijenog ustašu. Neće biti mjesta za zarez, uvjerljivo priča Zof. Budo Minić, iz Kolašina, jedan je od rijetkih dobrovoljaca kojeg je zapala privilegija da se dokopa prve linije fronta. Razlog da se zapjeva – fino stoji patizanska bluza – je, između ostalog i Dušanka Raičević iz Mojkovca, poručnik JNA, borac sa prve linije fronta. Svim majkama i sestrama koje nedjeljama sa zebnjom iščekuju vijesti sa ratišta, bar pola brige bi im palo sa srca kada bi se srele sa Dušankinim osmjehom, koja ne poznaje strah i dileme. Ja sam vojnik, ja imam otadžbinu, otadžbina mora biti slobodna. Tako se zatvara krug. Dok govori Dušanka kao da komanduje.

Kod mjesta Zavala naišli smo i na jedinicu Pete proleterske crnogorske brigade. Potporučnik Zoran Vukotić, vojnici Zoran Rašović, Milan Jovičević, Mišo Terzić, Đorđe Stojanović, Milivoje Kovačević, Darko Bojanić, Zoran Popović, Mileta Bakrač, Miomir Bojević, Nikola Popović, Veselin Đurašević, Veselin Šćepanović, svi iz Titograda, poručuju da su živi i zdravi, svoj zadatak će, kažu, uspješno izvršiti i nije im teško.

Na položajima na Popovom polju sreli smo jedinicu koja je prije nekoliko dana stigla iz Danilovgrada. Nebojša Belojević, Pavle Vojinović,

Mirsad Jarović, Dragan Ivanović, Zdravko Stanišić i Slavko Todorović, poručuju da znaju zbog čega su ovdje i da će svoje zadatke izvršiti najbolje što mogu.

Svaka riječ koja se čuje je riječ uvjerenja i odluke. Neka bude borba neprestana, ali ustaša više neće biti, grmi Ljubo Rakočević. Borci govore očima. A očima se najiskrenije priča. U svakom oku sloboda... velika kao pogled.

Braća

Na putu od Nikšića prema Trebinju naša ekipa je imala neobičnog stopera. Rezervista Zoran Mihaljević, iz Titograda, zaustavio nas je u Nikšiću. Priča, išao je da vidi brata koji se nalazi u bolnici u Meljinama, a ranjen je prije dva dana u borbama za Cavtat. Priča Zoran da je zrno snajpera prošlo kroz vrat njegovog brata ali, sećom, nije pršljen zakačio. Vraća se u svoju jedinicu, inženjerac je, kaže, i brat će se vratiti na bojište samo da malo ozdravi.

Marko Joksimović, iz Pljevalja od prvog dana borbi je na terenu pored Slanog. Zatekli smo ga na mjestu zvanom Zavala, gdje je došao da posjeti svoga brata Milana. Već prekaljeni borac Marko, nevoljno priča o borbama, opasnim snajperistima. Ističe samo da mu hvali sna na mekom jastuku, jer ovaj je od kamena, a noći su sve prohladnije.

Zavala

U kamenu, na brdu iznad Zavale, na položaju Teća četa 10. crnogorske. Nijesma gledao u klanac. U Čepikućama. U Podosoju, gdje su ustaše gledale na nas, ostalo je šest boraca, ove čete, a 18 je ranjeno, pričaju Saša Seklić, Gavriilo Durković, Radovan Laković. Šest sati tukle su ih ustaše vatrom iz minobacača, snajpera i mitraljeza. Desetkovani, izašli su iz tog pakla, ali ne i pokolebani. Idemo dalje, kaže Milosav Popović, poručnik, vojnici Zoran Knežević, Veselin Uščilić, Ranko Vukčević, Milorad Bečić. Dva i po satastajali smo nepomični. I na najmanji pokret snajper se oglasi, priča Laković. Tek kada su se oglasili bestrajni topovi poručnika Vlahovića, počeli smo i mi da zauzimamo položaje i otvaramo vatru. Oko 17 časova učutaloje vatreno gnijezdo ustaško. Kad je počeo sumrak počeli smo i borbu za ranjenike – satima smo ih izvlačili sa poručnikom Popovićem, kaže Čedomir Vujović, slušajući samo fijuke metaka i jauke. Dok smo izvlačili teško ranjenog Božidara Milikića molio je da ga ostavimo, dane izginemo zbog njega, prisjeća se borac Mirko Grujić. Borbu za ranjenike desetak sati vodili su i borci Prvog odjeljenja Sanitetskog voda: Novelja Bulatović, Božidar Četković, Mirko Grujić, Vuk Perović, Radonja Zorić i Bedrija Lukčević.

Situacija u istočnoj Hercegovini

Hadezeovka pucala na rezerviste

Mostar se otvara za svakog, ali ne i za pripadnike JNA. U službi ekstremista i bivši fudbaler Veleža Jadranko Topić. Nikšićani ne napuštaju Divulje

U interesu mira i zaštite kulturnih i istorijskih spomenika, Mostar će biti otvoren i neutralisan grad, odluka je Izvršnog odbora mostarske Skupštine opštine. Ova odluka treba već sutra da stupi na snagu, a hoće li se proglasiti još jedna odluka koja će obuhvatiti i uvođenje vanrednog stanja u gradu na Neretvi, za sada jenezvjesno.

Izvjesno je, međutim, da HDZ, odlukom o "otvorenosti i neutralnosti" Mostara – ovaj prostor želi da zatvori za pripadnike JNA, a otvori za Tuđmanove jurišlje, koji svoje horde koncentrišu u Lištici, Čitluku i na desnoj obali Neretve.

A, koliko je hadezeovcima ovdje zaista stalo do mira, najbolje kazuje činjenica da su juče u sumrak, ispred mostarske kafane "Delfin", odjeknuli pucnji. Ovoga puta, bez ikakvog povoda, pušćanu paljbu na crnogorske rezerviste Veska Đurđevca i Rešida Mulića – otvorila je Fata Vlaović. Srećom, sve se dobro završilo, pripadnici vojne policije, koji ovdje imaju pune ruke posla, efikasno su reagovali.

Lideri HDZ i SDA, koji imau većinu u Skupštini opštine, pod plaštom navodnog mira i trenutnog primirja, ipak ne miruju. Rade organizovano, sve u cilju blaćenja ugleda JNA, čije jedinice ovdje uglavnom popunjavaju rezervisti iz Crne Gore. Zato u gradu na Neretvi nema mira. Vojni policajci su sinoć uhapsili Osmana Balića, građansko lice na službi u JNA, kako izviđa i snima vojne položaje u selu Znojnice.

U slobodarskom Mostaru ekstremi iz redova HDZ na sve načine pokušavaju da spriječe širenje jugoslovenskih ideja. U te svrhe koriste se svim i svačim: prijateljima, ucjenama i drugim oprobanim fašističkim metodama. Jedan od aktuelnih ekstremista je i nekada popularni fudbaler Veleža Jadranko Topić, inače, sada vlasnik kafea "Korner". Prema pouzdanim izvorima, Topić videokamerom snima skupove onih građana koji iskazuju podršku JNA i Jugoslaviji. Među vođama HDZ- snimci se analiziraju a prema identifikovanim učesnicima skupova sprovodi se organizovani teror!

Na položajima oko Mostara i vojnog aerodroma i danas vlada relativan mir. Vojnici i starješine, koji nastavljaju tradicije Šeste crnogorske narodnooslobodilačke udarne brigade su živi i zdravi. Imaju dovoljno hrane, odjeće, obuće, oružjai municije i, što je najvažnije, borbenog morala. U rovovima i pod šatorima život teče u ratnim uslovima. Jedino nijesu

poboljšani uslovi za efikasniji rad sanitetske čete, koje je izmeštanje iz "šatorskog grada" u neki tvrđi objekat, zaista neophodno.

U današnjem telefonskom razgovoru sa potpukovnikom Jovom Strugarom, komandantom vazduhoplovne baze u Divuljama, saznali smo da crnogorski rezervisti nijesu izmjestili položaj, kako su to juče javili neki dnevni listovi. Pripadnici ove male, ali odabrane crnogorske jedinice, još su na zadatku u Divuljama, gdje odvažno obezbjeđuju veoma važan vojni objekat.

Taksisti love u mutnom

Ratna situacija, izgleda, ponajbolje odgovara pojedinim nikšićkim taksistima. Kraće odsustvo rezervista, koji koriste da posjete svoju rodbinu, pojedini taksisti "kažnjavaju" skupim "turama". Po riječima starješine Dragana Potpare, njegovi drugovi Jovović, Janičić, Čelebić, Đurović, Miljanić i još neki rezervisti su ogorčeni na visoke cijene taksi usluga na relaciji Nikšić – Mostar. Za uslugu na ovom pravcu pojedini taksisti naplaćuju od osam do 12 milijardi starih dinara!

Dok traje primirje na hercegovačkom ratištu

Ustaše u suknji

Nišani crnogorskih jedinica u Hercegovini spremni su i na rat i na mir. Primirje poštuju na kompletnoj liniji fronta, ali im ustaški neprijatelj ne da mira. Sporadične pucnjave bilo je gotovo na svim prvim borbenim linijama – naročito prema Ivanjici, iznad Kupara, Mlina, Debelog brijega. Ako naruše sporazum o primirju na bilo koji način i bilo gdje, Armija će dejstvovati bez posebnog upozorenja, kaže pukovnik Dragoljub Đurđev, pomoćnik komandanta za moral. Pokreti naših jedinica su takvi da ni u jednom momentu ne bismo isprovocirali neprijatelja. Ali, njihov sistem veza smo žestoko narušili, a njih iz mnogih utvrđenja razbili, pa se kriju po pećinama. Zato su sporadične pucnjave sasvim normalne pri bijegu, kaže pukovnik.

Neprijatelj se prurušava da bi se izvukao iz okruženja, na razne načine – oblaćeci uniformu Jugoslovenske narodne armije. Prurušavaju se čak i u žene, pa se ubacuju na slobodnu teritoriju, onu pod kontrolom JNA. Cilj im je izvlačenje informacija do kojih, zbog narušenih veza, ne mogu da dođu.

U Trebinju se juče i danas često čulo da vojska i milicija hapsi po dvojicu, trojicu ili četvoricu mupovaca, i zengi u uniformama JNA. Zvanične podatke o broju uhapšenih nijesmo uspjeli da saznamo. Potvrđeno je,

međutim, da su radio amateri uspostavili vezu sa Dubrovnikom. Svima koji su iz Trebinja preko ovih veza htjeli da se čuju sa svojim rođacima u dubrovačkoj opštini, nije udovoljeno. Radio amateri ne stižu da prenesu sve poruke, pa je danas apelovano da se Trebinjci malo strpe.

Profesija ratni izvještac

Nema imena na metku

Za tri mjeseca na hrvatskim ratištima poginulo je 20 novinara i tehničara

Izvještavanje sa ratišta u Hrvatskoj postalo je jedno od najopasnijih zanimanja na našoj planeti. Drugog dana, osmog po redu primirja, na Baniji je poginula ekipa TV studija Šabac – novinar Zoran Amidžići tehnički saradnici Borivoje Petrović i Dejan Milićević, kao i rezervni kapetan Sreten Ilić. Oni su iz zasjede pogođeni ustaškim projektilom. Početkom nedjelje poginuo je Milan Žegarac, novinar “Večernjih novosti”, koji se na radnom zadatku našao okruženim hrvatskim gardistima i pokošen je mitraljezom.

Prema saznanjima do kojih se došlo konsultovanjem zvaničnih i nezvaničnih podataka, za tri mjeseca na ratištima u Hrvatskoj poginulo je 20 novinara i tehničara.

Dugogodišnji vijetnamski rat u svoju crnu hroniku ubilježio je živote 145 novinara i 19 pod stavkom “nestali”. Reporter TV kuće “Skaj” označio je rat u Hrvatskoj žešći po novinare od vijetnamskog. U svakom slučaju, matematičke oerpracije i sve što se, doživljava na ratištu, govore o potpunoj nezaštićenosti profesije ratni reporter i jednoj tragičnoj slici i poruci. Konvencija o zaštiti novinara izvještača, napravljena na osnovu rezolucije UN iz 1980. godine, ne poštuje se. Taj dokument obavezuje na solidarnost izvještača prema drugim kolegama i zabranjuje da se ponašaju kao strane u sukobu.

Nestali

“Novinare treba svuda štiti, jer ako se to ne čini kako će se saznati istina o onome što se događa”. Ovo su riječi Andreja Vinogradova, generalnog direktora Ruske informativne agencije “Novosti”, izgovorene povodom nestanka sovjetskih novinara Viktora Nogina i Genadija Kurinoja. Mihail Gorbačov, predsjednik SSSR, obratio se jugoslovenskom rukovodstvu i hrvatskim vlastima da pomognu kako bi se saznalo bar nešto o sudbini nestalih novinara. Uzalud, Franjo Tuđman i Stipe Mesić očigledno imaju “pametnija posla” od spasavanja novinara.

Saeznoj vladi nije ni na kraj pameti da se bavi primjenom međunarodnih konvencija za ratne izvještače. U Saveznom sekretarijatu za informisanje podataka o postradalima nema. Novinari potpisuju svaki svoj izvještaj, metak namijenjen njima je anoniman.

Dok se nekako i može doći do podataka o reporterima koji su izgubili život na ratištima u Hrvatskoj, broj povrijeđenih, onih na koje se pucalo i broj maltretiranih rijetko se bilježi. “Pobjeda” je utorak zabilježila da je na Debelom brijegu od ustaškog snajperiste umalo nastradao dopisnik “Večernjih novosti” iz Budve Savo gregović u trenutku kada je tu, na administrativnoj granici Crne Gore i Hrvatske, od patrole tražio prolaz dalje.

Oni koji se odluče da budu ratni izvještači u svoj zanat ukalkulisali su nemali rizik i za vlastiti život. Nijedan rat nije prošao bez žrtava izvještača. Zalivska “pustinska oluja” odnijela je živote četvorice novinara.

“Pobjeda” je o događajima na jugoslovenskim ratištima, koji su ove godine uzdrmali svijet, obavještavala svoje čitaoce iz SAO Krajine, Banije, Istočne Slavonije i ratišta u blizini Dubrovnika i Trebinja. Taj posao su obavljali: Momo Popović, Vasko Radusinović, Jovan Plamenac, Milenko Vico, Milutin Labović, Čedo Radusinović, Mišo Drašković, Vojin Božović, Dragan Grozdanović, Dragan Bošković, Jovan Stamatović, Gojko Knežević, Veselin Rakčević, Jelena Samardžić, Marina Jočić i Mira Popović. Naravno tu su i svi fotoreporteri: Mensud Krpuljević, Dejan Vuković, Dobrilo Milidžan, Stanoje Begović i Nikica Mihailović.

Ista slika

O pratećim posljedicama ovog rata, doživljajima i slikama novinari koji su rat vidjeli izbliza imaju svoje priče. “Zbjegovi, mrtvi, paljenja, stradanja – to je svuda ista slika”, priča sa dubrovačkog ratišta Mile Jelesijević, iz TV Revije”, novinar sa iskustvom iz mnogih svjetskih sukoba. Bio je reporter u Polisariju (Španska Sahara) gdje je od države dobio Orden za hrabrost, bio je u Kampučiji, Iranu, Iraku i prvi je od svjetskih reportera stigao u Bukurešt.

“Poslije velikih svjetskih nesreća, na žalost, sada smo u našoj zemlji. Šta mi je najteže bilo? – ponavlja naše pitanje Jelisićević. Poslije pokolja Srba na Plitvicama, kada sam u povratku ka Kninu vidio kroz 18 srpskih sela 18 srpskih pravoslavnih crkava srušenih, pa spaljenih 1941. godine od ustaške ruke. Do tada nijesam znao ni da postoje ova svetišta. Zlikovci koji su ih srušili isti su kao oni koji su ih ostavili neobnovljenim do današnjeg dana. Tada se u meni srušilo sve o Titu i njegovoj ideologiji”.

Naš sagovornik je kao reporter prošao prvom borbenom linijom od Huma-Slanog-Mrcina-Čilipa do Vitaljine.

“Ovakve ljude kao Nikšićane majka nigdje ne rađa. Oni su poseban soj po hrabrosti”, kaže Jelisićević.

Na ratištu je i Božidar Milošević, novinar "Politike", jedan od doajena novinarstva u Crnoj Gori koji je još 1963. godine izvještavao o događajima u Kubanskoj revoluciji. "Nijesamratni reporter, ja sam profesionalac. Ne mogu da shvatim da se na našem Primorju nešto dešava od Jadranskog Sajma do rata, a da ne budem tu – kaže Milošević. "Ovi mladi ljudi iz "Pobjede", Radija i TV Crne Gore obavljaju svoj posao visoko profesionalno. Često unose duh u ovu muku. Kod aerodroma Čilipi, neposredno iza zauzeća objekta, snimatelju TV Crne Gore Danilu Živaljeviću viknem: "Snimaj onu dvojicu mrtvih Kurda", a on onako podgorički: "Snimio sam ih, ali nijesu mi dali intervju". "Najviše sam oduševljen u ovom ratu onim ljudima koji smireno obavljaju posao čišćenja. To je najopasniji zadatak u ratu. A najhrabrije ga radi četa iz Bara kapetana Gojka Lekovića" kaže Milošević.

Pakao Vukovara

Jovan Plamenac, ratni izvještač "Pobjede" iz Slavonije i Zapadnog Srema, bio je u centru pakla u Vukovaru sa vojnicima koji su čistili "tačke smrti" – snajperiste. Nijesam znao ni gdje je Vojska. Na skeli za Borovo Selo, kad nije bilo opasnosti, osjetio sam "nešto", to stanje koje zovemo strah. A poslije, u paklu Vukovara, poslije sam bio u Božjim rukama. Uvijek možeš biti pogođen. Na ulazu u kasarnu u Vukovaru čuješ zvuk, pa tresak granate. Trčiš. Isti zvuk. Šanse da te ne pogode nema. Trčeći i hvatajući zaklon smanjuješ priliku da ne budeš pogođen. Liniju slobode u Vukovaru nemoguće je precizno definisati. Posljednji put na ratište sam pošao sa pilotom koji vozi zarobljeni ugandski avion. Otišao je u Vukovar da traži ženu. A svaka smrt koju sam vidio ima svoju priču", kaže Plamenac.

Rat ima svoju unutrašnju logiku, emocionalna stanja i trenutke koji su mogući samo u okolnostima koje izazivaju opasnost i blizina smrti. A profesija reporter u traganju za strašnim, dragocjenim tkivom života ima svoje specifičnosti, bio rat ili mir, ili pak neko stanje između.

Povratak vampira

Potpisnik ovog teksta je, kao izvještač sa iračko-iranskog ratišta, objavio u "Pobjedi" i zapis "Stope pustinjskog psa" o jednom plaćeniku, kojih je u tom ratu bilo veoma malo. Ko je tada, prije jedne decenije, mogao očekivati da će povampirena vlast u Hrvatskoj angažovati svu bjelosvjetsku plaćeničku ološ kao saradnike za genocid nad Srbima i istrebljivanje svega što je jugoslovensko.

Crni bilans

Međunarodni novinarski institut u Pragu saopštio je da je u prošloj godini ubijeno 43 novinara, uhapšeno 145, a kidnapovanih i nestalih je 16. Isti institut u '89. godini bilježi 73 novinarske žrtve, uhapšenih 354, ranjenih 22, dok je onih kojima se izgubio svaki trag 38. Prema broju poginulih novinara i dalje je najcrnje mjesto Latinska Amerika, gdje su, uglavnom, žrtve narkomanije.

Hronika srmti stranaca

Britanska TV mreža "Skaj" posljednjeg dana septembra objavila je svoju crnu hroniku.

Na spisku poginulih su Egon Skotland iz "Zidojče cajtunga" koji je stradao 26.jula u blizini Gline.

Danski novinar Ervin van der Mast izgubio je život 16. septembra, negdje između Okučana i Stare Gradiške, Pjer Blanše, izvještač "Huvel obervatera" poginuo je 19. septembra u Petrinji, a švajcarski novinar Danjen Riđen, takođe u Petrinji, 16. septembra.

Prema podacima Međunarodnog novinarskog instituta u Pragu, na koje se poziva Udruženje novinara Srbije, pomenutoj crnoj hronici treba dodati i imena austrijskih reportera i dvojice stranih novinara o kojima nema detaljnijih informacija.

Milorad Bošković

"Oni koji se nijesu odazvali pozivu za mobilizaciju su kukavice i otpadnici. Pitam se kako će oni dočekati sokolove iz boja. Neka im majke kukaju što nijesu odnijevile patriote i vojnike. I onaj šljam i sram, Jevrem Brković, neka zna da mu izdaju neće oprostiti roditelji vojnika i rezervista"

Radomir Peković, Nikšić

Sa dobrovoljačkim jedinicama u Mrkonjiću

Kada srce komanduje

Vasilije Vukosavljević iz Nikšića javio se u dobrovoljce, iako su mu tri sina na ratištu

"Ova četa odabrana, spremno ide na Tuđmana" – bijela grla ne štede sebe. Ustaše se i naše pjesme plaše.

Među ratnicima koji su osvojili Slano

Odvažni osmjesi

Gradić gotovo bez stanovnika. Razbijeni izlozi, netaknute radnje, apoteke, kafići. Umjesto šahovnice na katedrali istaknuta trobojka. Crnogorski rezervisti hrane porodice koje nijesu izbjegle iako su nekima djeca mupovci

“Ne mogu da vjerujem da ste se probili u Slano i stigli do nas. Vi ste, zaista, prava novinarska ekipa koja je došla do mira, da se uvjeri da je na brodu “Perast” istaknuta jugoslovenska trobojka. Možete slobodno napisati da je Slano oslobođeno od ustaša i da im u Dubrovnik preko Slanog ne može doći pomoć”.

Ovim riječima Sveto Ražnatović, starješina crnogorskih rezervista koji su oslobodili Slano, zajedno sa drugovima iz Užica, Kraljeva, Čačka, izrazio je čuđenje prilikom susreta sa našom ekipom, jer akcija “čišćenja” u ovom gradiću još traje. No, pođimo redom.

Od Veličana, preko Mrkonjića i Orahova dola, pa planinskim bezdanom do Slanog na moru, ništa nije prepušteno slučaju. Specijalne dozvole izdate od Štaba Operativne grupe hercegovačkog fronta ne treba stavljati u džep, jer se na skoro svakom kilometru moraju pokazivati, bez obzira da li se ide asfaltom ili blatnjavim i izrovanim putevima preko Popova polja, ili planinskim surovim bespućem... Odvažnim borcima ništa ne može proći neopaženo. A, onda srdačan prijem, topli pozdravi, osmjesi na licima, kraća zadržavanja.

Negdje na pola puta za Slano prilazimo artiljerijskoj formaciji, za koju nam odmah rekoše da je “internacionalna crnogorska brigada”. Obrazložilo je činjenicom da je sačinjavaju borci iz skoga 15 crnogorskih opština, a najviše iz Titograda, Mojkovca, Kolašina... Odvažni artiljerci Goran Popović, Rajko Žarić, Dževdet Pepić, Radovan Jokić, Veljko Perunović i drugi skoro u glas poručiše: “Mi smo zdravo i dobro i znamo šta nam je raditi. Našima puno pozdrava”.

Slano je slobodno

Ni traga od umora. Kao da su danas obukli uniforme. Zapažamo daje rijetko ko neobrijan ili neuredan. Na ulazu u Slano tražimo komandanta Sveta Ražnatovića iz zetske Bistrice, čiji su borci osvojili Slano. Iako ranjen u desnu ruku i oko pojasa, ne pada mu na pamet da odustane od vođenja jedinice, a za to što je ranjen veli: “Obične su ogrebotine”.

- U četvrtak smo blokirali komunikaciju od Slanog ka Dubrovniku, a odmah potom zauzeli ovu vrlo važnu stratešku tačku, priča nam

Ko, zapravo, dobrovoljce poziva u rat. Tek kada smo postavili pitanje, shvatili smo svoju grešku. Mi dobrovoljci, rečenica kao mina. Nagazi je ponos i eksplozija ponos!

Mrkonjići, Hercegovina. Dobrovoljačke čete iz Nikšića, Titograda, Kolašina i Mojkovca. Major Petko Bošković iz Tomaševa, rođen 1929. objašnjava da je ovo prvi put da se od dobrovoljačkih četa formira dobrovoljački bataljon. To je jedinstven slučaj u istoriji JNA. Došli smo da zamijenimo crnogorske vojnike. Mladi imaju pravo na budućnost, a mi obavezu da im je omogućimo.

Bogoljub Tutić, Drago Milošević, Darko Drljević, Otaš Četković, Nikola Nišavić, Vukašin Konatar, Jovica Delić, Željko Minić, Zoran Pavlović, Boško Filipović i Duško Stefanović – nesrpljivo očekuju susret sa zlikovcima.

Vujadin Đukić je 25 godina bez jednog bubrega.. Budimir Bulatović priznaje: “Mi se svađamo sa starješinama, mi tražimo borbu” Vukojica Rondović je iz Tomaševa, a Petronije Ignjatović iz Leskovca, iako među najstarijima, ali svoje godine shvataju kao obavezu da prednjače. Mićun Vuković, Ljibisav Popović, Dragan Jokić, Nenad Šuković, Mirko Šćepanović, Stevan Radojević, Milorad Grbo, Rade Rakočević...

Bilo je negodovanja kada u saznali da treba da idu na bojevo gađanje. Mi smo pokoljenje sa puškom stasalo. Starješina Marko Ristić priča da svakog dana pristizu novi dobrovoljci. Nalazimo se u Staroj Crnoj Gori. Odbraćemo njene granice. Pozdravi sve borce na frontu, sve ranjenike. Pozdravi “odjeljenje Gimnazije u Mojkovcu koje nas je ispratilo na front.

Veljko Vuković – Đure je ljubimac jedinice. Raodvan Puletić, iz Kolašina, jedan je od najmlađih boraca. Božo Rakočević, iz Trijenka, i Tripko Janković, sa Žabljaka, imaju zajedno 120 godina. Svejedno, puška zadrhtati neće, o srcu da ne govorimo.

Nestrpljenje – odlika je dobrovoljaca iz Nikšića u razgovoru ističu kako jedva čekaju da odu na front da bi zamijenili umorne drugove. Većina od njih sumnja u primirje koje traje već dva dana. Smatraju da će ga neprijatelj iskoristiti za dovlačenje novih snaga.

Ovog puta razgovarali smo sa najstarijima u ovoj dobrovoljačkoj četi. Vasilije Vukosavljević na frontu ima tri sina, jedan je na položajima kod Cavtata, drugi negdje u Hercegovini, treći u Mostaru. Poručujem da budu hrabri i odvažni, a on se prijavio u dobrovoljce kako bi čuvao svoju i tuđu djecu.

Slično njemu razmišljaju i njegove kolege Mladen Sukloć, Mitar Bašić i Tomislav Radović. Među nikšićkim dobrovoljcima, praktično sa svojim bivšim učenicima, nalaze se i penzionisani profesori Miloš Vuković i Andrija Bačović koji svojim primjerom “predaju” patriotizam. Kažu da im ne pada teško vojnički život, spavanje pod šatorom. Plaše jedino da nam opet sudbinu ne budu krojile velike sile, a da se naš glas slabo čuje.

Ražnatović. – Prije toga imali smo dva ljuta okršaja sa utvrđenim ustaškim snagama i evo konačnog cilja – Slano je slobodno.

U okršajima za Slano zarobljeno je 26 ustaša. Među njima je bio i predsjednik Mjesne zajednice – okorjeli hadezeovac u čijoj kući je nađeno mnogo oružja, municije i ratne opreme. Sva upozorenja komande ove formacije, upućena ustaškim snagama da se predaju, nijesu urodila plodom. Onda je uslijedilo ono što je moralo. Crnogorski rezervisti sa kolegama iz Kraljeva, Užica i Čačka su ih usredseđenom vatrom naprosto izjurili iz Slanog.

Mnogo hvale čuli smo na račun minobacačlija ove jedinice. Njihov komandir Radojica Đurović, advokat iz Mojkovca, kaže da im je bio povjeren izuzetno važan zadatak, te da su ga obavili kako su najbolje znali. Tu, na samom ulazu u Slano, zatekli smo borce: Zorana Sekulića, Veska Raičevića, Budimira Vlahovića, Mladena Mudrešu, Branka Popovića, Ratka Terzića, Zorana Vukićevića i mnoge druge.

Netaknute radnje

Prošli smo kroz centar Slanog. Polomljeni izlozi, a u radnjama sve netaknuto. U apoteci isto, iako je izuzetno bogato snabdjevena. Na nedirnutoj katedrali vijorila se jugoslovenska zastava, a isto znamenjene lepršalo je i na jarbolu usidrenog broda “Perast”. Tu, u neposrednoj blizini hotela “Admiral”, kraj kioska “Vjesnika” bili smo na mjestu gdje je poginuo hrabri borac Miodrag Ražnatović. Tragovi su užasavajući.

U gradu je ostalo nekoliko hrvatskih porodica, koje hrani i obezbjeđuje formacija Sveta Ražnatovića.

- Ništa im ne fali i ne smije faliti, pa makar ih bilo mnogo više, kaže odvažni starješina.

Putem uz Kamaradu broj 5, stižemo do kuće Kate i Ročka Smrdelja. Kata je sama u kući. Ročko otišao da posjeti dvije usamljene bolesne starice, a kćerka Vesna je “tu negdje”. Suznih očiju priča nam Kata, da su joj sina odveli hadezeovci prije 15 dana, i da o njemu ništa ne zna. Nudi piće i kafu, pokazuje srdačnost, ne prestajući da hvali ljubaznost pripadnika JNA.

Sin među HDZ-ovcima

Nedaleko od kuće sriječemo njenog supruga Ročka koji na pitanje zna li šta o sinu, uzvraća: “Pa, i mojega sina su odveli, kao što ste vi mnoge druge ovdje doveli”. Brzo reaguje Ražnatović: “To je velika razlika zbog koje, uostalom, i ratujemo”. Slijedi raport borca: “Druže komandante, zaplijenili smo par ustaških uniformi i nešto ratnog pribora”.

Od hotela “Admiral”, duž plaže, izlazimo na drugu stranu Slanog, gdje su se vodile najžešće borbe. Ruševine duž čitave glavne ulice. Osjeća

se garež. Ispred zgrade banke lunjaju četiri mačke. Nešto dalje razrušen kiosk “Vjesnika” i razbacane neraspakovane novine. Kroz razbijen izlog mesare zadah truleži. Vide se i puni rafovi mješovite robe. Ispred picerije uredno postavljeni plastični stolovi i stolice. Naravno, bez gostiju. Grad pun svega, a bez stanovnika...

Na izlazu opet borci. Pokazuju nam tek pronađenu raketu. Raketu kakvom su možda ustaše gađale Banske dvore, vele, pronašli su starješine Jovan Janković i Saša Kovačević. U blizini su i Milorad Daganjak, Bajram Orahovac, Milovan Koprivica i drugi. Kilometar dalje kuhinja, kod koje zatičemo kuvare Zdravka Rakočevića i Mirka Konatara. Kažu da za dobre borce mora imati i dobre hrane. Nešto dalje nailazimo na Miodraga Popovića, Dragana Žarića i Dževdeta Derviševića. Sva trojica su iz Titograda. I svi isto poručuju “Neka naši za nas ne brinu”.

Neko iz Komande nas upozorava da što prije napustimo položaje, jer noću svašta može da nam se dogodi. Polazimo srdačno pozdravljeni i, tek što smo prošli par kilometara, čujemo jaku eksploziju. Potom drugu. Od boraca koji nas zaustavljaju čujemo da to inženjerci uništavaju pronađene mine koje su postavile ustaše. Kraći zastoj opet i krećemo planinama, za kićenim hrabrim borcima iz Crne Gore.

Tuneli smrti

Ispod hotela “Admiral” u centru Slanog postoji tunel, širok koliko “stojadin”. Povezan je sa morem, ali i sa kanalizacionom mrežom kroz čitavo naselje. Sa prozora “Admirala” ustaški snajperista ubio je Miodraga Ražnatovića, dvadesetogodišnjaka, jedinu žrtvu iz pozadinske jedinice njegovog rođaka Sveta, koji je uz pomoć artiljeraca i tenkista, kao i specijalaca iz Užica, Kraljeva, Čačka, zauzela Slano.

Za tako nešto nijesmo znali, pa smo neoprezno prišli “Admiralu”. Prvo nas je upozorio naš pratilac, a ubrzo su stigla i borna kola, koja su nas evakuisala sa ovog opasnog mjesta. Kasnije su nam objasnili kako iz ovog hotela, ali i iz mnogobrojnih šahtova u akcije noću izlaze mupovci i “zenge”. Danju samo poneki zaostali ustaša iz snajpera gađa našu vojsku. Naravno, ukoliko ga ne likvidiraju i on se izgubi u ovim neispitanim tunelima smrti.

Kapetan Sveto

Sedam ljeta sam u Slanom prodavao povrće, lubenice i dinje. Mještani su bili blagorodni, mirni, brinuli su o svom poslu. Kada sam sa vojskom došao na položaj prema slanom dočekali su me neki drugi ljudi. Zvijeri. S hordama “zengi” i mupovaca “doček” su nam pripremili minama. Nijesmo imali izbora. Odgovorili smo još žešćom vatrom. U

jednom trenutku nijesam mogao zaustaviti suze. Zar da pucam po Slanom. Po mom Slanom, gdje sam uvijek bio dobrodošao. No, to nije bilo više Slano, već osinjak izbezumljenih ustaških zlikovaca. Uostalom, da su se na ovakav "doček" pripremali i više od godine, dovoljno ilustruje i pećina za mučenje koju su bili pripremili za zarobljenike, priča nam Svetozar Ražnatović, stariješina jedinice koja je prva ušla u Slano. Kapetan Sveto, kako ga zovu vojnici, (koji ističu da bi zbog njegove hrabrosti i glau dali za njega) je kategoričan: "Mi jesmo rezervisti, ali smo dokazali spremnost na kojoj nam može pozadivjeti i redovna vojska.

Uostalom, zar mi nijesmo prvi ušli u Slano, i, na žalost, oslobođenje ovog gradića platili jednim mladim životom..."

Na ratištu iznad Cavtata i Dubrovnika

Primirje još traje

Jedinice JNA vrše pretres terena, nailazeći na zanimljiva "otkrića", koja razgolićuju ustašku doktrinu ratovanja, ali i politiku. Gliseri iz Dubrovnika u Cavtat dovlače nove oružnike, a vraćaju mrtve, ranjene i žive koji imaju zlato da plate. Narod Vitaljine se vraća kućama

I danas je mirno na prvim borbenim linijama iznad Cavtata i Dubrovnika. Ratnici vidaju rane, pripremaju naoružanje i opremu. Ustašama se nikad ne zna. Napadaju mučki i iznenada, kada se najmanje nadaš. Do date riječi i vojničkog obraza drže taman koliko i do lanjskog snijega. Toliko im je otprilike stalo i do vrhovnikovih naredbi i do života konavoskog naroda koji su, tobože, branili.

Korda i doglavnici

Pripadnici jedinica JNA pretražuju sela u zaleđu fronta. Čiste ih od sakrivenih hadezeovaca i njihovih pomagača plaćenika. To je, kažu, i naježi dio posla.

Pored zaostalih "gardista", vojnici nailaze i na prava skladišta municije hrane i ljekova, dovoljna za opremanje i većih vojnih formacija. U jednoj kući je, primjera radi, nađeno oko trista špriceva, što navodi na tvrdnju da su Tuđmanovi bojovnici odsutne bojeve vodili pod dejstvom narkotika. Ni ta pretpostavka, ako je i tačna, ne može "pokriti" njihove zločine – presječene ljudske vratove, silovane žene i djevojčice, opljačkane kuće naroda kojeg su "čuvali" od "srbo-četničke armije".

Borci JNA su u zaseoku Bačev Do, u kući hadezeovskog zastupnika i okorjelog ustaše, koji je vedrio i oblačio ne samo Konavlima nego i

Dubrovnikom, Luka Korda, pronašli više nego zanimljiv materijal. Iza odbjeglog kriznog štaba Konavala, koji se nalazio u Kordinom zamku, ostale su skice, planovi, spiskovi i municija američke proizvodnje, veće količine eksploziva... Ali, u Kordinoj kući, koja je, uz veliki broj odaja sa televizorima i video-rikorderima, imala i više rezervnih komandnih mjesta i mitraljeskih gnijezda, pronađene su i zanimljive fotografije. Na njima su, zna se, Luka Korda, Franjo Tuđman, Šime Đodan i ostali vrhovnici i doglavnici HDZ. Zapaženo mjesto pripalo je i dopisniku "Slobodne Dalmacije" višemjesečnom saradniku "Liberala" i "Monitora" i poznatom "poznavocu crnogorskih prilika" Luka Brailo. Njegova podsjetnica imala je istaknuto mjesto na Kordinom stolu.

Dalje pretraživanje terena se nastavlja. Biće, vjerovatno, još zanimljivih "otkrića", koja do srži razgolićuju ustašku doktrinu ratovanja, odnosno njene protagoniste sa ovoga područja.

Narod se vraća

U ratnom vrtlogu izbjegli narod konavoskih sela, posebno Vitaljine, izgleda da je shvatio prevaru ustaških vlasti, izmjerio dubinu ambisa u koji su ga gurnule, pa se polako vraća u svoje domove. Normalno, vraćaju se oni što nijesu krvarili ruke i špijunirali Tuđmanovoj soldateski. Ali nije rijetkost da se među njih ubacuju i ustaški špijuni i zlikovci kojima je bilo malo izgubljenog rata i počinjenih zločina.

Može primirje potrajati i mjesecima, ali teško će mir stići u ove krajeve. Niko ga ne može ni naslutiti, a kamoli pretpostaviti kako će on, nakon svega što se dogodilo, nakon toliko krvi da izgleda.

U proteklim "mirnim" danima primećuju se brzi čamci i gliseri, koji iz Dubrovnika u Cavtat dovoze nove ustaške snage, a u povratku, vjerovatno, prevoze poginule časnike, koji po Tuđmanovim zakonima zaslužuju pravi grob i sahranu.

Zlatom do – Dubrovnika

Saznaje se da je velika hladnjača u Cavtatu, u mjestu Baninovo, puna poginulih "gardista", koji čekaju red na sahranu. U grobljima "lijepo njihove", ili u morskim talasima, a za to već pripremljenim katakombama.

Silom prilika zatečeni narod, koji iz Cavtata želi da pređe u Dubrovnik, tom jedinom pomorskom vezom – gliserima – za vožnju mora da položi suvo zlato. Ko ima odlazi, ko nema ostaje. I to su dostignuća "mlade demokracije" u ratnim uslovima.

U Herceg-Novom smo u proteklim danima mogli da sretnemo i roditelje iz Bosne čija djeca se nalaze u lečilištima za astmatična oboljenja u Cavtatu. Do djece ne mogu da stignu. Još manje da ih izvedu. Ustaše

vjerovatno neće prezati da ih upotrijebe i kao živi štit ili taoce u svom prljavom ratu.

Primirje još traje.

Put Herceg-Novi Trebinje

Već je izvjesno da se u dogledno vrijeme, a možda i više nikada, neće moći koristiti jadranska magistrala prema Dubrovniku i dalje prema Trebinju. Slično je i sa lokalnim putem kroz Konavle, Debeli brijeg – Grab – Trebinje.

U Ministarstvu za privredu Crne Gore je, po riječima predsjednika Izvršnog odbora SO Krsta Tomaševića, postignut dogovor da hercegovačka i trebinjska opština sačinje zajednički zahtjev za rekonstrukciju puta Meljine – Vrbanj – Grab – Trebinje i dostave ga vladama Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Uskoro će i komisija, sastavljena od stručnjaka za puteve Crne Gore, obići ovu putnu trasu i predložiti mjere za njenu sanaciju i rekonstrukciju.

Pomoć

Dugačak je spisak hercegovačkih radnika kolektiva i pojedinaca koji svakodnevno uplaćuju pomoć za borce na frontu, odnosno za izbjeglice, kojih u ovom gradu, prema najnovijim podacima, ima 478, odnosno 120 procenata.

Ovoga puta izdvajamo primjer preduzetnika Nenada Šušića, koji je jedinicama JNA i TO uputio dvije hiljade dolara i 15 hiljada dinara. Šušić je uz to stavio na raspolaganje i svoju mehanizaciju za izvođenje zemnih radova.

Tamo gdje se vrijeme mjeri nišanom

Obarač na ustaškom strahu

Ovdje se sve zove i odaziva slobodom. Moji borci su vojska i po, kaže Đuro Vujošević, komandir Trećeg odjeljenja. Na stotine ustaških snajperista u prvim bunkerima. U dubrovačkoj Župi svaku noć ustaše zapale po jednu srpsku kuću

Korak traži zemlju između kamena i neuspjeva. Žurimo ka frontu na području iznad Dubrovnika. Tamo gdje se vrijeme mjeri nišanom i oprezom. Sunce nas vrelinom podsjeća da smo negdje blizu mora.

Uskoro se i plavetnilo useljava u pogled. Sad smo u zaklonima. Kupari i Dubrovačka Župa su već iselili život iz sebe. U najbližim kućama su snajperisti. Na magistrali prema Dubrovniku kolone uništenih automobila.

Ništa se ne miče. I more je sablasno mirno. Ustaše čute svoj strah. Jedinica starješine Danila Perovića se brine za njihov nespokoj.

Srđan Dedić i Grujica Ramović iz Titograda su već 10 dana na najisturenijim položajima. Krenuli su iz Trebinja u prečišćavanje terena. Grupa po grupa, brdo po brdo. Savladali su mine i ubačene "trojke". Sa ovog položaja dva dana žestoko su pomjerali ustaše prema Dubrovniku.

Đuro Vujošević je komandir Trećeg odjeljenja čiji se pogled pruža ka moru. Ali i ustaškim snajperima. – Moji borci su vojska i po. Priča: svjesni smo da su Crnogorci rođeni zato da bi branili i odbranili slobodu. I sinoć je bilo puškaranja. Imamo informaciju da je stotinu ustaških snajperista u prvim bunkerima. Sa prvim mrakom ustaše se premještaju prema Dubrovniku. U dubrovačkoj Župi svaku noć zapale po jednu srpsku kuću.

- Oko, nišan, obarač. Satima u istom položaju. Neke pojedinosti iz pozadinske organizacije, morale bi biti efikasnije. Ne kriju to Batrić Vujačić, Jovan Šišević, Dragan Đukić, Dževdet Omerićić, Dejan Šćepanović, Rešid Rojević, Branislav Sinđić, Nebojša Vukićević, Novo Vujadinović, Petar Popović, Mihajlo Ivanović. Teško je kad bi mi htjeli da razmišljamo o tome, kažu. Na prvoj liniji fronta krvotok drugačije funkcioniše. Pamet zaboravlja sebe i svoje ime. Ovdje se sve zove i odaziva slobodom.

Mihailo Ivanović nam pokazuje grančice koje otkidaju snajperisti. Nervozni zbog primirja su i Goran Vujičić, Danilo Perović, Slavko Vujotić, Branislav Prelević, Slavko Božović.

- Da ga ne sklopiše već bi smo rat završili i dobili, veli Vlatko Raičević, takođe Titograđanin. Do mora, sa minobacačem stigao je i Veselin Vukotić iz Rovaca. – Gledam ga sa ove kose već sedam dana, a okupat se ne mogu, sa osmjehom priča Veselin. Kad zatreba Veselin nosi i do 30 kilometara. Od minobacača se ne odvaja.

Iz Kupara često odjekuju plutoni. Primirje se ne poštuje.

Branimir Prelević iz Titograda u uniformi je od 19. septembra. I, ama baš ništa mu nije teško, kaže. Jedino što do položaja ne dopire štampa i pošta. Ali, informacije sa terena ne manjkaju, zahvaljujući internom sistemu obavještavanja. – Ovo primirje izuzetno je otežavajuća okolnost za borce na najisturenijim položajima. Jer, smatraju da je sve ovo trebalo riješiti sistemom – ili, ili. Ovako...

Tu pored njega je 45-godišnji Ramiz Šabotić, takođe iz Titograda. Iako među najstarijim na ovim dijelima fronta, kaže, ne posustaje iza mlađih i hrabrijih. – Eh, gdje bi sada bili da nije ovog primirja, veli Ramiz. – No, to su neke druge glave odlučile. Nije moje da o tome razglabam. Moje je da izvršavam zadatke.

U kamenitoj uvali našli smo i Ramizovog vršnjaka Radivoja Vujovića, sa Cetinja.

- Pored dva sina evo i mene u uniformi JNA – kaže Radivoje. Sin mi je oficir u Nišu, a mlađi u vojsci u Bitolju. Nemam šta da vam kažem, osim da vas zamolim da pozdravite moje Cetinjane. Bilo je užasno teško i vruće, ali za nas nema nerješivih situacija – dodaje njegov sugrađanin Dragan Martinović. Nijesam optimista, uvjeren sam da će i ovo primirje proći kao i sva dosadašnja.

Uz kameni grudobran naišli smo na Stanka Vujadinovića, radnika obezbjeđenja u Titeksu. Kaže, ima dosta teškoća u ovoj pustari, ali kada treba jurnuti sve dođe na svoje mjesto.

Starješina Danilo Perović priča kako su poslije ponoći pod snajperskom vatrom izvlačili 11 izbjeglica, među njima je bila i jedna Mađarica. Pomagali su nam i mještani Trebinja. Ustaše najčešće gađaju noću. Primjere koriste da se naoružaju. – Vojska se zato ljuti jer ne razumije primirje, kaže mr Slobodan Radonjić, inače republički savjetnik za obrazovanje. Kako i neće kad svakodnevno sa ovih stijena gledamo kako se oni tamo grupišu i sređuju redove da ponovo udare. Ali, riješeni smo – nema povlačenja sa ovih položaja, tvrdi Radonjić i dodaje malo smo ljuti na aktivnu vojsku što ne dolazi do ovih kosa. A i vi ste prva ekipa novinara koja je došla na ovaj ljuti primorski kamen. Čak i prije oficira, aktivista, kažu, Drago Rovčanin, Miodrag Vukašinić, Vojin Kontić, Zoran Bajčeta, Mitar Šurković... Umor na licima ratnika pretvara se u ponos, ponos kao bajrak, a bajrak kao juriš.

Crtica sa ratišta Jusufove misli

Na najisturenijem borbenom položaju brigade “Veljko Vlahović” u ljutom kršu iznad mora našli smo i Jusufa Kepića, rezervistu iz Titograda. Podatak za ovdašnje ratne prilike sasvim uobičajen, da nije u pitanju nešto na šta su nam ukazali Jusufovi saborci.

Jusuf je kod kuće ostavio nezbrinutu ženu i šestoto djece o kojima već 23 dana ne zna ama baš ništa. Ni oni o njemu. No, za njega, priča nam, nije ni važno kako mu je i kako se osjeća, pa ni to hoće li se živ vratiti. Ali, kad ga već pitamo, veli, priznajem mnogo mislim o djeci i ženi.

- U jedno sam siguran. Ja ovdje ratujem i, hvala bogu, nijesam sam, ali dobro znam da izuzetno teški životni rat sada vodi i moja žena. Samo mogu da pretpostavim kako joj je. No, znajući je kakva je, siguran sam da će i ona dobiti svoj majčinski rat.

I z d r u g o g u g l a

Pucaj, kad te ubiju!

Primirje traje, a vojnici ginu. Voda i struja za ustaše. Koliko ćemo još crnogorskih groblja okititi cvijetom u miru izginule mladosti? Mesić traži oružje za Hrvatsku, Marković i Lončar zastupaju zemlju koje nema. hoće li gospodin Antal pomoći Jugoslovenskoj armiji?

Uvijek smo bili originalni. Prvo na putu u socijalizam, u “ravnopravnost svih naših naroda i narodnosti”. Znamo gdje je taj put završio. Ali, evo, originalni smo i u ratu. Vodimo ga na samo naš, jugoslovenski način.

Da se ne prisjećamo Slovenije, izdaja i veleizdaja. Sitno bješe u odnosu na ono što nam se danas dešava.

Iskrena je jedino laž, kojoj uporno, i uz pomoć bjelosvjetskih i domaćih “izmiritelja”, nasjedamo. Ništa novo. Lažima smo bar mi vjerovali, s njima se rađali, rasli, ponosili se.

Ove potonje su nešto krvavije.

Ukratko. Krenuli su crnogorski borci prema Mostaru i zapadnoj Hercegovini. Ne ni u kakvim dobrovoljačkim ordijama i osvajačkim četama, kako im se podmetalo, nego u regularnim jedinicama za nas jedine Jugoslovenske narodne armije. Znamo kako su dočekani. Teže od ustaških kuršuma iznad Čapljine pogađali su ih ćorci proustaške be-ha propagandne mašinerije. Laži!

Otvoreno je ratište prema Dubrovniku. Ustaške formacije su trpjele ogromne gubitke. Ali i u crnogorska i hercegovačka mjesta stizali su limeni sanduci. Groblja su obnavljana humkama hrabrih, uglavnom mladih ratnika. Nije bilo vremena ni da ih čestito ožalimo. Čekale su se nove vijesti sa fronta – pad Cavtata i Dubrovnika, polaganje oružja Tuđmanovih crnokošuljaša i plaćenika.

I gle čuda. Umjesto bijelih zastava, uslijedilo je još jedno primirje. Ko zna koje po redu. Gospoda Tuđman i Kadrijević ponovo su se “dogovorili”. Sklopili varljivi ratni mir. Na čiju štetu!?

Borci Pete crnogorske, Desete hercegovačke, brigada “Sava Kovačević”, “Veljko Vlahović” i drugih, zastali su na domak Cavtata i Dubrovnika. A bilo je pitanje sada kada će ući na “vrata Orlandova grada”. Utihnulo je hrvatsko oružje, ali nijesu gašeni motori dubrovačkih glisera kojima ustaše dopremaju nove snage na bojište. Ustaše popunjavaju desetkovane redove. Naši, po običaju, još jednom čekaju. Čekaju novi, mučki napad hrvatskih oružnika, nove (nepotrebne!) pogibije. I nove vijesti.

A one su jutros bile više nego tragične. Ustaše su u vrijeme tobožnjeg primirja, mučki i iznenada kako su i navikle, iz zasjede pucale na kolonu vojnih vozila. Poginula su trojica, a pet boraca je teže i lakše ranjeno.

Može li gospodin Kadrijević, pa i uz pomoć domaćih i stranih mentora, opravdati njihove pogibije?

Do kada ćemo, u "miru", crnogorska groblja kititi cvijetom mladosti?

Koliko će još sela i bratstava jednostrani Kadrijevićev mir u crno da zavije?

I ne samo to. Juče je, saopštavaju, pod prismotrom evropskih posmatrača, postignut dogovor između armijskih vlasti i, po prevarama, već poznatih dubrovačkih emisara da se dozvoli priključivanje vode i struje Dubrovniku. Humano, nema šta. Samo kada ustaše ne bi i danas, kao sinoć, mučki pucale na naše vojnike!

No, dok ustaške laži, uz pomoć prevarenih, traže, pa i skidaju nove nedužne skalpove, legitimni predsjednik bivše Jugoslavije Stjepan Mesić traži od Francuske (baš od nje!) oružja za svoju "lijepu". Njegov drug miner iz Banskih dvora Ante Marković vjerovatno će primiti izaslanika Ujedinjenih nacija Sajrusa Vensa. Zajedno sa Budimirom Lončarom, dakako. Koga će vrli primjeri i njegova "desnica", gospodin ministar, u tim razgovorima zastupati nije teško odgonetnuti. Sve je već poznato da nema mjesta nagađanju.

Ne bi trebalo nagađati ni o odluci Antalove, mađarske vlade, povodom najnovije molbe jugoslovenskih zvaničnika da sa svoje teritorije, iz Slovenije, preko njihove države (Mađarske) povuku vojsku i naoružanje na neko bezbjednije mjesto. Čudi samo jedna sitnica u tom zahtjevu, a to je da vojska iz Slovenije neće biti upotrijebljena na hrvatskom ratištu.

Armijo, Armijo!

Pucaj, kad te ubiju!

U podnožju Ravnog, dok gruvaju topovi

Osvetićemo drugove

Ravno će zaista biti ravno, kažu crnogorski borci koji su danas topovima tukli ovo ustaško gnijezdo

Topovi iz Popova Polja od ranih jutarnjih časova tukli su danas Ravno – ustaško gnijezdo, gdje su sinoć, oko 20 časova, poginula četiri borca Jugoslovenske narodne armije iz Crne Gore a četiri teško ranjena. Dio ove jedinice JNA, koja je u ovom selu izvršavala zadatke, ustaše su propustile da prođe a na ostatak otvorile žestoku rafalnu vatru, kaže potpukovnik Radoman Radović, komandant operacije i istočnoj Hercegovini, Crnogorski specijalci prvi su priskočili u pomoć ranjenim drugovima.

Radio vezom smo obaviješteni da je naša jedinica pretrpjela teške gubitke u podmuklim napadima od ustaške strane. Zvali su upomoć iz Ravnog i mi smo, ne gledajući u tren oka bili na licu mjesta. Pod žestokom vatrom Tuđmanovih bojovnika izvlačili smo ranjenike. Izvlačili smo ranjenike, pričaju vojnici Ognjen Bogojević, Goran Stešević, Slobodan Radović, Dragan Banjević, Žikica Nikolić, Milo Milivojević, kapetan, koje smo zatekli jutros rano u podnožju Ravnog. Jednog odčetiri naša poginula druga nijesmo uspjeli u toku noći da izvučemo. To smo uradili jutros oko sedam časova, priča major Radosav Tadić.

Šest hrabrih specijalaca iz Crne Gore koji su vodili bitku za ranjenike u Ravnom pričaju da su i pored žestoke pucnjave praćene zapomaganjem ranjenih, pod kišom kuršuma uspjeli da drugovima ukažu prvu pomoć i smjeste ih u sanitetska vozila. Odstupnica je štitila ranjenike koji su bili pogođeni u glavu, grudni koš i noge. Najteže nam je padalo dok smo slušali jauke i zapomaganja – brate spašavaj.

Komandant Radović kojeg smo danas zatekli na samom ratištu kazao nam je da su uspjeli da uhvate četvoricu ustaša koji su učestvovali u pravljenju zasjede u Ravnom. Major Tadić dodaje osvetićemo drugove koji su pali za odbranu domovine. Više nas nikada neće prevariti ustaše i zlikovci. Mi ni metka prvi nijesmo opalili od kada je primirje potpisano. A oni na nas pucaju nemilice.

Prosto ne mogu da vjerujem da su mi drugovi sinoć u Ravnom stradali jer sam samo nekoliko sati prije toga bio u centru ovog sela. Naizgled sve je bilo mirno. Od ustaša ni traga ni glasa kaže dobrovoljac Dragan Šćepanović iz bijelog Polja. Još jednom se dakle potvrdilo da ustaše danju napuštaju naseljena mjesta pa se u prvi sumrak vraćaju i podmuklo vrebaju i ubijaju naše borce. Njihovo primirje kao što se vidi obična je laž, pa vojnici više neće tolerisati njihova lažna obećanja o tobožnjem miru. Do večeras, kako ističu borci na ovim prostorima Ravno bi trebalo da zaista bude ravno. A da će tako i biti ne treba sumnjati jer su dok smo napuštali prve položaje u neposrednoj blizini Ravnog topovi minobacači i haubice tukli i neprestano pogađali ustaška gnijezda u ovom selu. Gust dim je obavijao ovo mjesto a specijalci su već krenuli na čišćenje terena.

Uhapšeni Rumuni

Danas su u Komandu mjesta, četiri rumunska plaćenika, koje su borci jedinica JNA uhapsili u brdima iznad Zavale. Sa njimaje bio i jedan ustaša iz ovih krajeva. Svi su u pritvoru. Oni su se pravdali da nemaju nikakve veze sa ustašama, već da su krenuli u berbu grožđa.

Žena špijun

Jednu četrdesetogodišnju ženu, stoperku iz Trebinja, čije ime nam iz razumljivih razloga danas nije saopšteno, uhvatili su crnogorski borci u selu Mesari u blizini Zavale. Prilikom pretresa kod nje su nađene specijalne šifre, imena ljudi kojima je tebalo, kako je priznala, da dostavi podatke i prenese ustaška naređenja. Sve ovo je pronađeno u njenom intrinimnom vešu. Osim šifri, kod ove žene je pronađena i hrpa novčanica po 500 dinara. Ona je prilikom hapšenja izjavila da je taj novac zaradila berući grožđe kojeg, usput rečeno, na ovim prostorima, zbog stalne pucnjave, niko ne bere.

Ništa od primirja na hercegovačkom frontu

Na vatru odgovoreno vatrom

Artiljerci starješine Jure Komšića i borci iz Valjeva tukli ustaško Ravno. Kobna i krvava zasjeda na putu Rupni Do – Ravno

Nešto prije 14 časova artiljerci iz jedinice Jure Komšića ponovo su, danas drugi put, tukli ustaško mjesto Ravno. Veliki topovi 130 milimetara, nemilosrdno pogađaju ciljeve u ovom, betonom obavijenom, zloglasnom ustaškom selu u kojem je sinoć oko 19 časova borcima iz jedinice starješine Radomana Radovića namještena zasjeda kada su poginula četiri a ranjeno tri vojnika rezerviste.

- Ravno će još danas, i pored bunkera i utvrđenja, biti sraunjeno sa zemljom. Naše drugove osvetićemo desetostruko, kaže starješina Radosav Tadić, jedan od onih koji je učestvovao u izvlačenju poginulih i ranjenih.

- Sve je bilo po propisima. Išli smo u grupama da ispitamo teren za lociranje jedne naše jedinice u Popovom Polju, kaže starješina Izet Tutundžić, koji je zajedno sa Dobrilom Sekulićem predvodio vojnike. – Kada smo izvršili zadatak i vrćali se, posredstvom radio veze rečeno nam je da idemo kroz selo Ravno. Znali smo da je ono ustaško gnijezdo, i bili smo maksimalno oprezni. Na ulasku u selo, pregrupisali smo se, ispred pustili čelne izviđače na čelu sa kapetanom Sekulićem. Izviđači su primijetili dva-tri lica koja su pretrčavala ulicu. Odmah poslije njihovog upozorenja otvorena je vatra upravo iz crkve pored koje smo prolazili i iz još nekoliko okolnih objekata. Minut dva trajao je njihov napad. Gađali su nas snajperima sa prigušivačima. Poslije sat i po, stigla nam je pomoć i izvukli smo ranjene i poginule. Tako smo mislili do jutros, kad je prijavljen nestanak vojnika rezerviste iz Bijelog Polja, Ratka Tomislava Krstića. Ponovo s moralo u selo, i na žalost, Krstića smo izvukli, ali mrtvog. Bila je to četvrta žrtva sinošnjeg podmuklog napada.

Napali su nas s lijeve strane, kaže starješina Sekulić, koji je zajedno sa kolegom Čovićem predvodio izviđače. Pokošeni ljudi su popadali, čuli su se jauci. Odmah smo zalegli, bacili se u zaklone. Neprijatelj je žestoko napao iz neposredne blizine, sa 30 do 40 metara. kada smo odgovorili, udaljili su se zabili negdje po podrumima ispod zemlje...

Razgovarali smo u logorskoj prostoriji, u Popovom Polju. Upravo u vrijeme razgovora počelo je dejstvo naše artiljerije na Ravno. I sada, kada napuštamo ovo mjesto u 15 časova, topovi prosto grme. Lijepo se vide – veliki oblaci dima su iznad ustaškog Ravnog...

Ubijaju iz zasjede

Na našu molbu da nam da izjavu oko najnovijih događaja i stanja u jedinicama, general major Radomir Eremija, glavnokomandujući na hercegovačkom frontu nije pristao. Uputio nas je na starješinu Radomana Radovića čije jedinice djeluju na ovom terenu. Na pitanje o kakvom se prekidu vatre i primirju na ovom frontu radi, samo je rekao: "Ma, kakvo primirje i prekid vatre! Vidite da oni to ne poštuju, gađaju mi jedinice artiljerijom, ubijaju iz zasjede vojnike..."

Pun kazan za staricu

Koliko staje neopreznost? Da li smo još četiri mlada života!? Dan prije u jednoj kući u Ravnom vojniku, koji izviđaču i čiste teren, naišli su na jednu staricu, u čijoj je kući bio pun kazan. Na pitanje, šta to radi, ona je odgovorila da kuva ručak za sebe. Dobar apetit ima ova baba, ovo je najmanje za trideseticu", primjetio je jedan vojnik. Sve je ostalo na ovoj šali, odnosno opaski, a sljedeća noć je pokazala da je baba kuvala i za ustaše. Očigledno, jedan je od njihovih, jataka, milom ili silom.

Ili, kada ispituju mještane, uglavnom starije osobe, kažu nam u Komandi Radomana Radovića: Djeca su nam u Zboru narodne garde ne kruju ali mi tu ništa ne možemo. Evo, ubijte nas.

Naravno, vojska to neće, jer nije okupatorska.

Specijalno izdanje "Pobjede" "RAT ZA MIR" zaključujemo priložima koji su u redakciju pristigli do 12. oktobra 1991.

Hoće li biti nove sveske zavisi od situacije na frontu – od toga hoće li i dalje biti rata ili će na bojištima, konačno, zavladati mir.

Oni su pomogli izlazak ovog izdanja:

Lutrija Crne Gore, Auto-moto savez Crne Gore, Mala privreda - Industriaimport, Skupština opštine Danilovgrad, VUP Danilovgrad, DD osiguranje Lovćen

**“Pobjeda”,
Titograd, novembar 1991.**

RAT ZA MIR - 2

Kad smo prošlog mjeseca štampali specijalno izdanje “Pobjede” “RAT ZA MIR”, živjeli smo u uvjerenju da će rat ovih dana biti bliska prošlost a naša sveska spomenar i svojevrсно svjedočanstvo jednog vremena u kojem su mnogi hrabri i uzvišeni ratnici branili slobodu, čast i mir od vaskrslog fašizma. Na nsreću, prevarili smo se: prošlo je toliko vremena a rat se ne predaje već bijesni svom žestinom; dugi dani ispunjeni zebnjom i iščekivanjem otegli su se u nedogled a velikoj drami gotovo da se ne vidi kraj.

Herjozam, dostojanstvo, bol, tuga, briga... to je oih dana svakodnevni život Crne Gore. Njena mladost nalazi se na prvoj borbenoj liniji sa koje svakodnevno stižu novi primjeri ljudske uspravnosti i veličine, ali i bolne vijesti o smrti najdražih i najrođenijih. Iz ratnog pakla Crna Gora iznosa izraja znana i već viđena – mala a velika, hrabra i humana, gorda i ponesena, uvjerena da utoj borbi plemenitosti i mržnje, dobra i zla, svjetlosti i mraka pravda uvijek ora biti samo na jednoj strani. Crna Gora je i ovog aputa, kao uvijek u svojoj istoriji, izabrala onu pravu, dostojno sledeći trag svog genija i vladike, Petra Petrovića Njegoša, i njegove pjesničke oporuke: “Al’ tirjanstvu stati nogom za vrat / to je ljudska dužnost najsvjetlija”.

Tim mladićima izašlim iz “Gorskog vijenca” i namjerenim da se u njega ponovo vrata posvećeno je ovo izdanje “Rata za mir”.

Izdaje i štampa: Novinsko javno preduzeće “Pobjeda”. Direktor i glavni i odgovorni urednik: Vidoje Konatar. Urednik izdanja: Šćepan Vuković. Prilozi u broju: Momčilo Popović, Slavoljub Šćekić, Milenko Vico, Mišo Drašković, Jovan Plamenac, Gojko Knežević, Milutin Labović, Vojin Božović, Jovan Stamatović, Mira Popović, Velizar Sredanović, Boban Novović, Dražen Drašković, Dragan Bošković, Jelena Samardžić, Marina Jočić, Dragan Grozdanović, Dragoslav Milačić, Vasko Radusinović, Veselin Rakčević, Dragan Perović, Jovanka Ljubenko, Jusuf Redžepagić i Demo Pepić. Foto reporteri: Dejan Vuković, Mensud Krpuljević, Stanoje Begović, Nikica Mihajlović i Dobrilo Malidžan. Tehnički urednik: Ksenija Radunović

Ponedjeljak, 14. oktobra: Vrijeme takozvanog primirja, ali se opet gine. Komandant Vojno-pomorskog sektora “Boka” viceadmiral Miodrag Jokić izjavio da se sužavanjem blokadne linije oko Dubrovnika u stvari preduzimaju mjere za sprječavanje ubacivanja ustaških grupa u zaleđe vojnih jedinica. Zatišje u Hercegovini.

Utorak, 15. oktobar: Pripadnici JNA zauzeli Cavtat bez ijednog ispaljenog metka. Hrvatski oružnici napustili grad prepuštajući oko 1.500 stanovnika gladi, žeđi i zaraznim bolestima. Armija obezbjeđuje hranu, vodu i prevoz. Predstavnik evropskih posmatrača Adrijan Stigner izrazio zadovoljstvo razgovorima o omogućavanju snabdijevanja Dubrovnika.

Srijeda, 16. oktobar: Hrvatski oružnici minirali dio magistrale između Cavtata i Mlina. U Cavtat uplovio brod za evakuaciju djece, starih i bolesnih. Očekuje se da krenu i mališani iz Bosne, koji su Tuđmanovi vojnici držali kao taoce i štit u borbi sa JNA. Komandant Titogradskog korpusa general-major Radomir Eremija izjavio da ustaše opet ne poštuju primirje.

Četvrtak, 17. oktobar: Jedinice JNA napreduju prema Dubrovniku. U Osojniku zarobljen 21 ustaša. Hrvatska uporišta Ravno i Slano u plamenu. Očekuje se da padnu Čepikuće. Ustaše su iz Trnove pobjegle na brzinu ostavljajući municiju i sanitetski materijal.

Petak, 18. oktobar: Na dubrovačkom ratištu se puca i pregovara. Sastali se predstavnici evropske misije, JNA i dubrovačkih vlasti, a istovremeno hrvatske formacije artiljerijom tukle po položajima JNA kod Kupara i Plata. Demantovano “otkriće” Radio Dubrovnika da je Trebinje porušeno.

Subota, 19. oktobar: Deseto proglašeno primirje doživljava sudbinu prethodnih. Hrvatski bojovnici otvarali artiljerijsku vatru kod Brgata, Suše i Kupara. Jedinice JNA zarobile oko 300 zengovaca i gardista.

Nedjelja, 20. oktobar: Jedanaest pripadnika JNA ranjeno je u vrijeme primirja koje je poštovala samo jedna strana. Iz svojih utvrđenja u Kuparima hrvatske formacije su neprestano otvarale vatru. Armija konačno odgovorila u namjeri da blokira Kupare.

Ponedjeljak, 21. oktobar: Jedinice JNA napadnute u rejonu Mliana i Plata. Poginula tri dobrovoljca. Hrvatska štampa širi laži o tome da je Dubrovnik srušen. Predstavnici Armije izjavili su da će omogućiti posmatračima UNESKO da uđu u grad.

Utorak, 22. oktobar: Pokrenute kršenjem primirja ustaških bojovnika, snage JNA stigle na pet-šest kilometara do Dubrovnika. Artiljerija JNA prokročila put pješadiji koja je popodne ušla u Srebrno i Kupare. Evropski mirovnjaci, izgovarajući se nemirnim morem nijesu došli na razgovore u Cavtat.

Srijeda, 23. oktobar: Žestoki artiljerijski okršaji oko Kupara, Srebrenog i nadomak Dubrovnika u kojima je učestvovala i Jugoslovenska ratna mornarica.

Četvrtak, 24. oktobar: Predstavnici JNA saopštili da je u jučerašnjem sukobu u predjelu Ivanice, Brgata i Osojnika poginulo pet a ranjena 24 borca. Zarobljeno 150 pripadnika ZNG i MUP-a.

Petak, 25. oktobra: Hrvatska strana sinoć zatražila prekid vatre, a danas napala položaje JNA. Armija je odgovorila i potisla hrvatske bojovnike iz Gornjeg i Donjeg Brgata i sa Dubca. Komandant VPS "Boka" Miodrag Jokić izjavio da su jedinice JNA stigle na tri kilometra od Dubrovnika. Ravno i Slano: treći dan mira.

Subota, 26. oktobra: Odgovarajući na vatru pripadnici JNA potisnuli zenge i mupovce nadomak Dubrovnika. Ustaše dva puta kršile primirje i u Dubrovačkoj Rijeci. Vrhovna komanda JNA još jednom demantovala glasine o bombardovanju Dubrovnika koje nemilicije šire hrvatska sredstva informisanja.

Nedjelja, 27. oktobra: Oružje na dubrovačkom ratištu mirovalo. Armija postavila uslove, a dubrovačke vlasti odugovlače sa odgovorom, očigledno na "mig" iz Zagreba. Traži se da Dubrovnik preda oružje, te da odu svi plaćenici. Novi zarobljenici na hercegovačkom ratištu.

Ponedjeljak, 28. oktobar: Slike neoštećenog Dubrovnika obišle svijet i demantovale laži hrvatskih medija. Na ratištu oružje mirovalo. Na hercegovačkom ratištu zarobljeni desetak ustaša koji su mučki napali položaje JNA.

Utorak, 29. oktobar: Mir na ratištu. Ambasadori Velike Britanije, Italije i Grčke sa vojnim atašeima tih zemalja doputovali u Dubrovnik. Oko dvjesto žitelja Konavala vratili se na ognjište.

Srijeda, 30. oktobar: Nastavljeni pregovori evropskih posmatrača, dubrovačkih vlasti i JNA. Konvoj brodova koji predvodi Stjepan Mesić primiče se Dubrovniku. Iznad Metkovića pogođen sanitetski helikopter JNA, uprkos primirja. Pilot srećom bezbjedno spustio letjelicu na heliodrom u Divuljama.

Četvrtak, 31. oktobra: Dubrovčani lukavstvima pokušavaju da izvrđaju odgovore na jedanaest armijskih zahtjeva. U Zapadnoj Hercegovini ustaše sprovode Tuđmanovu zapovijest o blokadi svih od 18 do 60 godina. Pripadnici JNA napadnuti u rejonu Ston-Slano, Čepikuće, Mikuljev Krst, Mravinjaci i Butijeri.

Petak, 1. novembar: Hrvatske baterije bljuju sa zidina Starog grada vatru prema položajima JNA u Dubrovačkoj rijeci i iznad Slanog. Armija povukla svoj predlog o deblokadi Dubrovnika, jer odgovori nijesu stigli. Specijalci JNA ušli u Mali Zaton i Orašac. Dubrovačkim gospodarima ostavljeno na volju šta da rade sa hercegovačkim crnokošuljašima i bjelosvjetskim vagabundima. Nema mira ni na hercegovačkom frontu.

Subota, 2. novembar: Žestoke borbe u prijedelu Čepikuća. Hrvatske snage minobacačima tukle položaje JNA oko Mojkova, Slanog, Čepikuća i u Mravincima.

Nedjelja, 3. novembar: Pripadnici MUP-a Hrvatske minirali put iznad Dubrovnika. Snajperisti ne miruju. Pucnji unutar zidina Dubrovnika nagovještavaju sukobe "pravaša" i HDZ-ovaca.

Ponedjeljak, 4. novembar: Minobacačima iz Starog grada napadani položaji JNA na Žarkovici, Dubcu i Brgatu. Ambasador za ljuska prava Luk Buras na pomen da je u Dubrovniku ubijen zarobljenik pripadnik JNA, "proslavio" se izjavom da je tog dana poginuo i jedan pas. Misija EZ obišla Ravno, Velju Među i Trčinu.

Utorak, 5. novembar: Nastavljene vatrene provokacije iz Starog Grada. Spriječeni pokreti Tuđmanovih jedinica u Dubrovačkoj rijeci. Pokret ustaša iz pravca Stona i Metkovića.

Srijeda, 6. novembar: Borbe u rejonu Čepikuća, Butijeri, Poljice i Podimoć. Na ustaški napad JNA odgovorila. Uočeni pokreti hrvatskih paravojnih formacija u Metkovićima, Čapljini i oko Mostara.

Četvrtak, 7. novembar: Žestoke borbe na hercegovačkom ratištu i nove žrtve. Vatrene okršaji u rejonu Slanog prema Čepikućama, ka Stonu, iznad Miholjevog krsta i Trnova. Minobacačka vatra i iz rejona Nuncijata, Lazareta, Srđa, Starog Grada, čak i iz bolnice.

Petak, 8. novembar: Novi neuspjeli pregovori JNA, predstavnika EZ i dubrovačkih vlasti. Viceadmiral Jokić: "Ući ćemo u Dubrovnik, ako nam bude naređeno". Demantovane laži da su borci u Slanom opkoljeni.

Subota, 9. novembar: Sa Lokruma, Straduna i sa pokretnih vozila hrvatske snage minobacačima napadaju položaje JNA. I pored najave Bosanka nije osvojena. To su, nažalost, platili borci specijalnog voda iz Herceg Novog koji su ušli u ovo mjesto: troje poginulih i više ranjenih. Trojica boraca nestala. Iz Čepikuća ponovo ustaše otvorile vatru.

Nedjelja, 10. novembra: Položaji JNA na Žarkovici, Brgatu, Dubcu pod žestokom vatrom. Specijalci MUP-a Crne Gore uprkos rafalima sa područja Bosanke izvlače ranjene i poginule drugove.

Ponedjeljak, 11. novembar: Dramatični sukobi u Dubrovačkoj rijeci i na terenu Bosanke. Iz Srđa se uporno puca na položaje JNA. Ustaše se oglašavaju i sa drugih područja, a i iz Starog Grada. Stiglo više od hiljadu dobrovoljaca iz Crne Gore. Nema mira na hercegovačkom ratištu odakle se ustaše najčešće oglašavaju sa područja Čepikuća.

Utorak, 12. novembar: Prilaze Dubrovniku, ustaška uatvrđenja, pripadnici JNA osvajaju "tačku po tačku". Na Lokrumu oko hiljadu ustaša. Hrvatski radio javlja o velikom broju poginulih. Gusti crni dim kulja iz Dubrovnika, a pripadnici JNA tvrde da su to ustaše zapalike automobilske gume.

P I S M A

Pismo učenika borcima na frontu U svakoj riječi – srce

Borci Drugog bataljona brigade "Veljko Vlahović" iz Titograda, u vrijeme priprema za odlazak na front, boravili su u Osnovnoj školi u Doljanima. Tom prilikom su se upoznali sa djecom i kolektivom ove škole, pa je sklopljen i veliki broj prijateljstava.

Borci ove jedinice otišli su na front 1. oktobra i učestvovali u borbama na području Konavoskih dvori. Takođe, bila su prva jedinica koja je ušla i zauzela Plat. Nakon toga jedinica je povučena iz aktivnih dejstava, radi kraćeg odmora.

Tada je dobila jedno izuzetno dirljivo pismo od učenika Osnovne škole u Doljanima. Tekst, crteži, kao i potpisi učenika ganuli su pripadnike ove jedinice i još više povećali njihovu spremnost za dalje akcije na što bržem uništavanju ustaških i fašističkih hordi koje divljaju u tom dijelu Jugoslavije.

Djeca su, između ostalog, napisala ovako: "Mi još nismo naučili sva slova, zato smo zamolili naše starije drugove da nam pomognu. Šaljemo vam ove male ruke, koje jedva čekaju da vas zagrlje.

Ova srca, iako puna strepnje i straha, kucaju za vas.

Neka ovo cvijeće pokriva sve staze i puteve kojima gazite.

Iako daleko, mi smo uvijek sa vama. Neka vas sreća i ljubav prate i da vas što prije nama vratite".

Za drugi bataljon brigade
"Veljko Vlahović"

Budimir Kalezić, kapetan I klase

Poruke majkama koje traže da im se vrate sinovi Idemo mi umjesto njih

U "Pobjedi" od 26. oktobra, u članku "Zabrinute majke", između ostalog navedeno je i sljedeće: "Apelujemo na Skupštinu Crne Gore da vrati naše rezerviste na granicu naše Republike. Samim tim spriječio bi se uvlačenje Crne Gore u prljavi građanski rat".

Shvatljivo nam je da su zabrinute i uplašene za živote svojih najbližih, ali nam nikako ne može biti shvatljivo da zahtijavate da se rezervisti vratena granice naše Republike. A šta sa crnogorskim odnosno srpskim življem, širom Krajine, Slavonije, Like, Korduna i Banije? Zar ih ostaviti same da se bore za svoj fizički i duhovni opstanak? Zar ostaviti zatočene vojnike u kasarnama Hrvatske? E, drage naše PTT-ovke, znajte

da su i to sinovi majki, braća, muževi i tako dalje. Znajte i ovo: potomstvo nam ne bi oprostilo ako ne bi pritekli u pomoć srpskoj braći koja krvare na krvavim razbojištima oko srpskih gradova Gline, Vukovara, Pakraca, Petrinje, Borova, Knina i drugih mjesta. Posebno smo iritirani ašim iskazima da bi se sa povlačenjem rezrvista spriječilo uvlačenje Crne Gore u prljavi građanski rat. Da je rat prljav, tačno je. Da ne može biti prljaviji, i to je tačno. Da nam je kao takav nametnut, više je nego tačno. Ne prihvatiti ga, bilo bi svojevrsan kukavičluk. Zar dozvoliti hrvatskim ustašama i drugom bjelosvjetskom ološu da prave ogrlice od prstiju djece naše srpske braće?

E, nećemo dozvoliti mi, dobrovoljci novoformirane Treće lako-pješađijske udarne titogradske brigade! Svojim potpisima jasno dajemo na znanje da odlučno idemo da tučemo neprijatelja na svim frontovima do konačne pobjede.

Neđo Mrvaljević, Bogić Božović, Aleksandar Laković, Rajko
Lukačević, Slobodan Milošević, Čedo Miranović, Dragoljub Pejović, Jovan
Ražnatović, Zoran Rašović, Danilo Jokić, Ilija Garić, Filip Četković,
Milan Šćepanović, Dimitrije Kovačević, Nikola Kaluđerović, Miroslav
Miličković, Milisav Prelević, Gojko Popadić, Dobrivoje Milić, Milovan
Abramović i drugi.

Ratna situacija i ljudska solidarnost Moba za ratnika

U selu gornja Ržanica, opština Plav, jedna moba podsjećala je na one nekadašnje, ali u drugim selima. Otašević Vukomir – Vulja, rezervni kapetan prve klase JNA, otišao je kao pripadnik oružanih snaga Titogradskog vojnog korpusa u rat protiv krvoločne ustaške i plaćeničke bande Tuđmanove i Mesićeve. Ostavio je Vulja suprugu, četvero djece i ostarjelu majku. Ostala je nesakupljena letina.

Zato su Vuljini bliski prijatelji samoinicijativno, ne čekajući proglas Vrhovne komande JNA i Predsjedništva i Vlade Republike Crne Gore da se pomože nezbrinutim porodicama vojnika koji su otišli u boj protiv ustaša, protiv fašizma, u odbranu slobode, organizovali mobu u ovom plodnom i pitomom selu Gornjeg Polimlja. Na kratkom jesenjem sunčanomdanu moba je, bez odmora, sa elanom i entuzijazmom, ručno, motikama sa čitavenjive iskopala i sakupila krompir.

Dok se sunce klonilo zapadu iza vrhova Viskatora, mobari su, zadovoljni završenim poslom, što su pomogli porodici ratnika da blagovremeno, prije kiša i snjegova sakupi letinu, zapjevali pjesmu onu koja priliči ovim ratnim uslovima. Eho pjesme se čuo do planinskih vijenaca

Visitora, Šita, Mokre planine i Čakora koji okružuju ovaj slobodarski kraj, gdje su se odvajkada ražali ratnici za slobodu, "gdje motika zvoni, gdje se klepka čuje".

I dok kapetan Otašević sa ostalim ratnicima negdje na ljutom hercegovačko-primorskom kršu brani slobodu ovog naroda, mi im poručujemo peko "Pobjede" da ne brinu za svoje porodice. Pomoći ćemo im, a mlade generacije će ne samo pamtit i ovakve mobe, već će njegovati slogu, jedinstvo i međusobnu solidarnost.

Miodrag Barjaktarević-Bago
Ivograd

Zdravo tata!

Ne znam gdje si, ali sam ti ipak napisala ovo pismo. Jer, ako se brzo ne vratiš da se podsjetiš na moje pismo. Žao mi je što je rat, a još više mi je žalosnije što te evo devet dana nema. A i čuju se noću povremeni pucnji. Želim tebi i tvojim drugovima mnogo sreće. Ne znam hoćeš li pročitati ovo pismo ali ako ga pročitaš znaj da te puno volimo, tvoja Dajana, Monika i tvoj mali Vladan. Čao tata i vrati se.

Dajana Čejović, Titograd

*Građani Kolašina vojnicima na frontu
Uz vas smo!*

Dragi drugovi vojnici

Ispunjeni ponosom navas i vaš udio u ovoj borbi, mi vam poručujemo da organizovano vodimo brigu o vašim porodicama. Ta je briga postala svakodnevnica svih organa naše opštine, svih naših preduzeća, ustanova i službi, i mnogih pojedinaca. To shvatamo kao dio naših ratnih obaveza. Nećemo dozvoliti da nijedna porodica našeg ratnika ostane nezbrinuta, a to znači bez ogrijeva, bez hrane i drugih potreba za život.

Budite sigurni u to i neka vam ta sigurnost olakša sve teškoće koje rat i ratni položaj neminovno donose. Stojte čvrsto na braniku naših granica, ne dajte fašistima da ostvaruju mračne ciljeve, budite hrabri i postojani kao što ste do sada bili. Čuvajte se, jer je evidentno da prljavi rat kakav su započeli i kakav vode Tuđman i njegovi legionari, veoma lako odnosi ljudske živote.

Srećno svim ratnicima Crne Gore, srećno svima pripadnicima JNA i TO sa područja kolašinske opštine.

Građani, ustanove i preduzeća
iz Kolašina

*Pismo komandi titogradskog korpusa
Ratnici naši, sretni vam uspjesi*

Svim borcima ratnih jedinica na tromedi Crne Gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine čestitamo postignute uspjehe u izvršavanju borbenih zadataka za konačan slom ustaško-fašističkog zla. Istovremeno izražavamo žaljenje za neminovnim gubicima pokojnih junaka u ovom suludom ratu, spremni da maksimalno pomognemo ugroženim porodicama poginulih i ranjenih boraca, znajući da ste svjesni uzvrišene patriotske dužnosti i pravednih ciljeva borbe. Izražavamo vam punu podršku i našu apsolutnu spremnost i riješenost da se u svakom trenutku, kad to zatreba, neposredno ključimo, sa vama, u borbena sadejstva za slobodu i integritet Crne Goe i Jugoslavije.

Ponovo uz vas, građani Mjesne zajednice Podbišće kod Mojkovca, sa zborna povodom sprovođenja aktivnosti u vrijeme neposredne ratne opasnosti.

Dubrovnik ostaje u blokadi

Oružje gasi žed

Razgovori o deblokadi Dubrovnika, nakon mučkih ustaških metaka koji siju smrt, prekinut. Dubrovčanima postavljeno osam uslova. Ako ih ispune, dobiće i vodu i struju

Sinoć je u selu Gruda poginuo Petar Medigović. Još jedan vojnik ubijen je mučki iz ustaškog snajpera. Koji po redu, u vrijeme takozvanog primirja?!

A juče su, samo nekoliko sati prije Petrove pogibije, održani razgovori na Čilipima o deblokadi Dubrovnika. Trebalo je da se danas nastave, ali nijesu.

Danas je komandant Vojno-pomorskog sektora "Boka" viceadmiral Miodrag Jokić, u razgovoru sa Televiziju Crne Gore, i uz "soliranje" novinara ostalih redakcija, rekao da je Dubrovčanima postavljeno osam uslova koje bi valjalo da ispune da bi dobili vodu i struju. Prvi i suštinski uslov je predaja i razoružanje svih paravojnih formacija i svođenje broja pripadnika MUP-a nanivo od januara ove godine.

Dakle, ako Armija u ovom zahtjevu istraje, položeno ustaško oružje će ugasiti žed u Dubrovniku. Sudeći po dosadašnjim obmanama dubrovačkih, ustaških vlasti, koje, uprkos žednom pučanstvu, slušaju direktive iz Zagreba – žed će da potraje.

A snajperistima, skrivenim po kojekakvim katakombama konavskih kuća, nikad se ne zna.

Doduše, vice-admiral Jokić danas je izjavio da se sužavanjem blokadne linije oko Dubrovnika, u stvari, preduzimaju mjere za sprečavanje ubacivanja ustaških grupa u zaleđe vojnih jedinica. Ali, nameće se pitanje – koliko je takvih, skrivenih cijevi ostalo u već “prečešljanom” zaleđu?

Armija će, rečeno je, nastaviti sa akcijama dok Tuđmanove časnike i plaćenike ne prisili na predaju.

Živomir Ninković, komandant vazduhoplovne jedinice u Mostaru

U dobri čas Crnogorci

Prisustvom crnogorskih rezervista mi smo dobili još šira krila. Nimalo me ne uzbuđuje ustaška presuda na smrt. Sve zadatke Vrhovne komande izvršićemo profesionalno i blagovremeno

Za neja, u nebeskim visinama gotovo da nema tajni. U “galebu” ili “orlu”, bilo da je u borbenoj akciji, ili u izviđanju, potpukovnik JNA Živomir Ninković, jednostavno gospodari situacijom. Iako još nije napuni četiri decenije života, komandant je jedne elitne vazduhoplovne jedinice. Hrvatska, ustaška vlast ga je proglasila ratnim zločincem, a ovih dana ta ista vlast, u nekada “crvenom” Splitu, izrekla mu je smrtnu presudu!

- Nimalo me to ne uzbuđuje, kaže smirenim tonom Ninković. Poznato mi je od koga je došla ta presuda i kako je uslijedila. Tome, jednostavno, ne obraćam pažnju. Ne zanima me! Moji drugovi piloti i ja imamo daleko važnije poslove koje nam diktira trenutna situacija. A Situacija je ovakva: ni rat – ni mir!

- Odnedavno ste na ovom prostoru sa vašom jedinicom. Imali ste puno borbenih dejstava. Pomagali ste pješadiju, naročito crnogorske rezerviste u borbama protiv Tuđmanovih bojovnika oko Slanog i Dubrovnika?

- Da, učestvovali smo u tim borbenim dejstvima. To je, ja bih rekao, profesionalno obavljen posao, kako to JNA radi. Koordinirali smo dejstva sa jedinicama kopnene vojske, analizirali akcije, planirali zadatke, grešaka nije bilo i tako ćemo raditi ubuduće.

- Na aerodrom su pristigli crnogorski rezervisti, koji čuvaju avione i pistu od hrvatskih ekstremista. Kakav je Vaš utisak rezervistima?

- Prisustvo crnogorskih rezervista dalo nam je još veća krila! Na svakom koraku ja u njima primjećujem čojstvo, junaštvo, čast i poštenje. Crnogorci su, uostalom, uvijek bili takvi. To me impresionira! Dragi su nam, dobro su došli, zajednički analiziramo zadatke i odlično saradujemo.

Oni su jedan od elemenata zaštite aerodroma. Imaju precizne zadatke i to veoma važne i bez njih se sigurna odbrana ne može zamisliti. A, kad je o odbrani aerodroma riječ, ona je postavljena po svim propisima naše vojne nauke. Za onog ko bi se usudio da napadne aerodrom, to bi značio veliki, neposredni i konkretni bumerang.

No, u mislima ustaša rađa se i takva ideja. Ona se, u stvari, rodila 1941. godine, a takav scenario su sada prepisali njihovi sljedbenici. Imali su namjeru da napadnu aerodrom, pobiju pilote, pokolju viđenje Srbe i našim avionima zagospodare nebom. Za njih je bilo veliko iznenađenje kad su ovdje stigli Crnogorci. A oni su došli u minut do dvanaest!

- Trenutno vlada primirje. Vi poštujete odluku Vrhovne komande, ali koliko Vi vjerujete u ovakva primirja?

- Nikoliko! Mi ćemo i dalje disciplinovano izvršavati odluke Vrhovne komande. Naša avijacija ni do sada nije ni jednom zatajila. Nijesmo kršili primirje i tako ćemo se i ubuduće ponašati. A dokle će to biti tako – vidjećemo. Mi smo tu da se odbranimo od mračnjaštva, da zaštitimo mirni narod, a ljudi ove zemlje kasnije neka se izjasne o političkom uređenju. Ako budemo primorani da vodimo borbena dejstva, sasvim je sigurno da ćemo sve zadatke izvršavati uspješno. Treba da se zna da mi još u minulim akcijama nijesmo koristili ni deset odsto našeg potencijala...

Hrvatsko vrhovništvo i još neke profašističke strukture uporno nastoje da nas odvoje od naroda. Taj scenario specijalnog rata dobro nam je poznat. Mislim da ni u tome neće uspjeti. Mi smo iz naroda, moji piloti nijesu došli sa Marsa! Ja sam rođen Glamočanin, znam šta je život, šta su ljudi, i ne pada mi na pamet da pucam u civile. Vjerujem da će biti sve kako patriotski narod Jugoslavije kaže...

Na frontu od Popova polja do Zavale

Hrabrost liječi rane

Popovo polje liči na jezero. Konačno ćemo u Ravno, poručuju artiljerci Titogradskog korpusa. U improvizovanoj bolnici pomoć ukazana 768-ici boraca

Popovo polje više nije polje – od sinoć je jezero. Sve pliva u vodi i blatu. Jedino teški vojni kamioni prolaze putem od Mrkonjića preko Veličana do Zavale. A iz Polja, dok se nekako probijemo do jedinica Titogradskog korpusa, vojska izvlači tehniku iz vodenog okruženja.

Nije to ništa, vojsku, odavno se to zna, prati kiša, da ne kažemo i još ponešto, kažu, pomalo u šali, danilovgradski artiljerci koji su sinoć

Priče sa fronta

Dva ratna druga

Bojištem se pronio glas: pao je komandant Krsto Đurović... Dvadesetjednogodišnji Dejan Bogojević iz Titograda – prvi mu je priskočio u pomoć. Ali ustaški snajperista je bio brži...

Bio je 23. septembar. Snajperista u crnoj majici, iz usaškog gnijezda iznad sela Vitanjina, digao je snajper na vojnika JNA...

Počeo je rat:

Kažu da Herceg-Novci nikad nije bo tih kao tog dana. Autobusi iz Konavala nijesu došli. Na pijaci nije bilo grožđa. Đaci su se prorijedili, prolaznici takođe. Samo su kamioni sa oznakama JNA remetili tišinu i žurili ka Debelom brijegu. Pratili su ih brižni pogledi i mnogo ruku koje su mahale. Slično je bilo svuda na putu – ka frontu i Nikšiću. Trebinju. Svuda kuda su prolazili crnogorski rezervisti.

Na jednom od tih kamiona sjedio je i Dejan Brankov Bogojević iz Titograda. Dvadeset jednu godinu je imao. I mnogo snova u očima. Otpozdravljao je, pričaju njegovi drugovi, dječacima na raskrscima što su pozdravljali kao pravi vojnici. Pošao je da im zaštiti miran san.

Prevlaka – vrata Boke. Debeli brijeg. Front prema Dubrovniku. Prokleta Ravno. Vojnički život. Ustaše što vrebaju. Pale su i prve žrtve. U Dejanovom domu u Titogradu – zebnja. Majka Vasilja kao i hiljade majki u Crnoj Gori – strepi, otac Branko ponosan na sina vojnika stegao srce, brat Stojan sve češće zagledan negdje u daljinu.

Kobni 5. oktobar

A onda dolazi kobni 5. oktobar. Na ratištu je pao komandant Vojno-pomorskog sektora Boka, kapetan bojnog broda Krsto Lazarev Đurović. Linijom fronta se pronio glas – pao je komandant Krsto. A, ko nije čuo za njega? Nema vojnika, nema starješine. Običan, jednostavan, skroman čovjek. Omiljen komandant. Ratnik sa srcem. Komandant sa kojim su se vojnici dičili. Zadojen ljubavlju prema rodnom kršu i zakletvom predaka, prvi je u pomoć hrabrom komandantu priskočio Dejan Bogojević...

Pao je i Dejan Bogojević.

U kući njegovog oca Branka uselila se tuga. U bratstvu Bogojevića u Staniseljićima – takođe. U srce svake crnogorske majke. Dva hrabra Crnogorca – komandant Krsto i vojnik Dejan otišli su u priču o tome kako se brani rodna gruda. Postali su dio crnogorskog krša koji ih je odnjihao. Do plejade "vitezova mrijet naviknutih". Priča o dvojici hrabrih vojnika ima, međutim, još jednu stranu. Ponosnu koliko i odbrana rodno praga

stigli sa južnih položaja u Popovo polje – Dragan Kaluđerović, Željko Otašević, Milan Pavićević, te njihovi drugari Zarija Koprivica iz Spuža i Nikola Todović iz Pljevalja. Tehnika je izvučena, a do prvog mraka i poslednji kamioni. Lazar Čolović kaže da će noćas konačno u Ravno, kojeg su juče naši drugari spravili, a mi ćemo ga "betonirati". Kapetan Dobroslav Bojević, koji iza sebe, kažu, ima duge ratničke staze (od Gruda preko Konavala do Popovog polja) priča da je lako komandovati ovako hrabrom vojskom. Na ratištu su mi i tri brata, Veselin, Rajko i Miladin, svi Nikšićani. Da smo ranije bili ovdje, već bi davno Ravno palo, osmehujući se priča kapetan. A profesor Branko Pavićević, pita: sretoste li mi gdje ustašu Mustafu Delića, kojeg smo na Grabu, sa još dvojicom koljača, uhvatili ja, Željko Otašević i Milan Pavićević prije tri dana? Otpremili smo ga u bilećki zatvor, kaže profesor. Olovku je puškom zamijenio i Nasto Bulatović, novinar iz Titograda. Završili smo zadatke na južnomfrontu, sad smo ovdje, kaže Bulatović. Biće i ovdje brzo završeni zadaci, dodaju borci Budo Bečić, Dragan Četković, Dragoljub Bojić, Miško Peković, Raco Kostić, Lakić Tomić...

Ostavljamo artiljerce, a prema Zavali i improvizovanoj bolnici, probijamo se zahvaljujući vojsci. Dr Momčilo Bulatović sehvali da od jutros u ovom hercegovačkom kamenu ima bolnicu, ništa goru nego u Titogradu. Do sada smo, priča doktor, bili u šatoru, dolje u Polju, a od jutros u srpskoj kući sa pravim bolesničkim sobama. Do sada smo ja i kolege doktori – Dragan Knežević, Radonja Zeković, Nenad Vučković, Milovan Bogavac, Srbo Đorđević i dr zajak ukazali pomoć 768-ici boraca, i mi u tom momentu u njemu nijesmo vidjeli neprijatelja, već pacijenta, mada znamo da se oni prema našim borcima tako ne bi ponašali. Kad je vidio da i njega lječimo kao i ostale, obratio mi se: doktore ako preživim, dođite kod mene na Korčulu. Te krvoločne zvijeri kad zarobite, onda progovori njihovo kukavičko srce, kaže doktor.

Dobru saradnju ova improvizovana bolnica ima i sa trebinjskom. Ni jedan povriježeni vojnik ne čeka više od pola sata da bi dobio i najkomplikovaniju medicinsku pomoć, ako mu je potrebna. Prvu ima odmah, ovdje na terenu.

Najviše problema imao sa dobrovoljcima, objašnjava doktor Bulatović. Stigli su na front i teško bolesni ljudi u godinama – jedan je recimo sa svježim moždanim udarom nedavno operisan... Trebalo bi zato sve dobrovoljce prije upućivanja na front detaljno pregledati.

Danas je u ovoj bolnici, poslije kiše, bilo dosta posla, ali ništa ozbiljno, uglavnom, prehlade, reuma... No i kad je teže, hrabrost liječi rane. Naši borci, teško ranjeni u Ravnom, a dovedeni ovdje, nijesu ni jauknuli, prisjećaju se u bolnici.

ili ognjišta. Naime, iako skrhani bolom zbog pogibije svog Dejana, njegov otaca, majka i brat nijesu zaboravili – tugu u domu Đurović. Drhtavom rukom Dejanov brat Stojko je ispisao riječi saučešća:

“Porodici proslavljenog komandanta Krsta Đurovića – Kotor

Gubitak vašeg dragog Krsta nije samo vaš gubitak. To je gubitak za JNA i Crnu Goru. To je svijetli primjer, do sada nepoznat u istoriji ratova, da prva žrtva bude komandant jedinice kojom je komandovao. Naš dejan, naša prva sreća i radost, prvi je potrčao da pomogne svome komandantu i poginuo od iste zlikovačke – ustaške ruke.

U velikom bolu, ponosni smo što je pao uz svog komandanta, a bol i tugu dijelimo zajedno.

Nadamo se da ove naše velike žrtve neće biti uzaludne.

Roditelji i bratstvo vojnika Dejana Bogojevića iz Staniseljića – Lješanska nahija”.

Riječi utjehe

Već sutradan, iz Kotora u Staniseljiće krenule su riječi utjehe za roditelje i brata dvadesetogodišnjaka, čiju su mladost presjekli ustaški rafali.

“Primismo vaš telegram saučešća za našim Krstom, saznavši ime vašega junaka koji je nesebično žrtvovao svoj mladi život pokušavajući da izvuče ranjenog komandanta. Dugujemo njemu i vama neizmjernu zahvalnost u velikom bolu i tuzi izražavamo vam najdublje saučešće za vašim Dejanom. Ovih dana ćemo lično doći i položiti cvijeće na grob vašega junaka.

S poštovanjem porodica Đurović”.

Smrt vojnika i komandanta ujedinila je ove dvije porodice. Prije nekoliko dana Đurovići su došli u Staniseljiće. Sa buketima ruža i riječima utjehe, poklonili su se hrabrom vojniku. Za nekoliko dana pići će povorka Bogojevića u Kotor da oda poštu hrabrom komandantu Krstu Đuroviću.

I jedni i drugi se mogu ponositi njihovim grobovima...

Dok oružje miruje

Prepredene ubice

Maglovita noć na izviđanju po hercegovačkim brdima. Uhvaćeni stranci s patikama na nogama i eksplozivom u džepovima. Pomorac “doplovio” i dobrovoljce

Po nekom nepisanom pravilu kiša uvijek prati vojsku. Juče, dok je oružje mirovalo, ona je bila neprijatelj sporazuma. No, već oko podne nebo

se razvedrilo i sa njim i lica pokislih pripadnika JNA. Iskorišćen je ovaj pekid vatre da se očisti oružje i oprema. Pepričavaju se događaji.

- Mnogi su moji drugovi iz Mojkovca na ovim ratištu – veli nam dobrovoljac Božidar Filipović, koji, inače, radi u Beogradu. Odlučili smo da pomognemo oružjem. Teški su uslov, ali izdržimo. Teže nam pada ova kiša od one olovne. Od nje se nadamo gdje sakriti Prije neko veče, dok smo čistili teren blizu Slanog i snijeg je provijevao, bila je magla, prst pred okom se nije vidio. Ali, išli smo korak po korak, pridržavajući se rukama za stijene. Morali smo. Duga je bila ta noć, duža od godine. Rezao nas je kamen po rukama. Na pola puta do logora Petru Žuriću, koji je bio sa nama u grupi, pao je komad stijene na nogu. Jedva smo nas petorica rukama i puškama svalili tu stijenu. Petar je prebačen u trebinjsku bolnicu gdje je operisan i sad se oporavlja.

- Teški uslovi za ratovanje – kaže Gojko Radović, takođe dobrovoljac iz Mojkovca. I gromovi su protiv nas. Neka, i ovo će se izdržati. Izdržljivi smo mi momci. Pa rat je tek počeo... Slušali smo mi dosta o zlodjelima ustaša, grozili se tih priča. Sad se susrijećmo sa njihovim nasljednicima. Gori su od svih zlikovaca.

Bogoljub Tukić nam veli da je svaki deseti Mojkovčanin na frontu.

- Puste su mojковаčke ulice. Ostali su samo starci, žene i djeca – kaže Tukić. Morali smo doći, ovdje su nam život ostavili komisije vršnjaci. Pa da zar mi sjedimo kući! Svaki od nas ima ratnih doživljaja. Evo jednog od mojih: naša patrola, u kojoj sam bio i ja, uhvatila je dvojicu starijih ljudi. Mislili smo da su bezazleni mještani. Nosili su patike na nogama, neku staru odjeću, a u njedrima dinamit. Bili su se uputili ka logoru. To su prave zvjerke.

- Ustaše su prepredene ubice. Tek sad vidimo da su se oni drugo pripremali za ovaj rat – dodaje Bučko Bulatović. Lukavi su i spremni na najgroznija zlodjela. Najteže je bilo prvih dana dok smo se privikli, sad je već lakše.

Slično nam priča Mitar Smolović, koji ističe da mojковаčki dobrovoljci govore oružjem i dodaje da su oni ovdje da ratuju i brane slobodu.

- Kad smo došli – kaže on – znali smo da ovo nije vježba već pravi rat. Nije ovo mjesto za mamine maze!

Među mojковаčkim dobrovoljcima, kojima komanduje poručnik Marko Ristić (inače profesor fiskulture), nalazi se i Branko Pejović – pomorac.

- Iskristio sam odmor da pomognem drugovima, kaže Branko. Težak je moj posao, pa mi ovaj rat ne predstavlja teškoće. Ratovalo se nekad u težim uslovima, pa su se ređale pobjede. I mi moramo pobijediti. Jedino nam smeta što, kad krenemo, slijedi komanda o prekidu vatre. No, komande se moraju poštovati.

Mojkovački dobrovoljci ne znaju za strah, to kažu i njihove starješine, ali je sigurno da u tom junaštvu moraju biti i oprezni. Samo tako mogu sačuvati glavu i doprinijeti da se ovaj rat što prije okonča.

U jedinicama kapetana Rada Radomana

Paštete i poljski kreveti

Treći bataljon Desete crnogorske brigade zapriječio je odstupnicu ustašama iz Dubrovnika na zapad. Vojnička principijelnost

Kad se kaže: "barski bataljon", to izaziva averziju kod mnogih, skoro svih crnogorskih boraca u Hercegovini i oko Dubrovnika. Vjerovatno je to zbog reformističke vlasti u Baru i uticaja te politike na odziv boraca pri mobilizaciji. Ali, barski bataljon ne postoji. Postoji bataljon u kojem je skoro trećina sastava iz Bara, a ostatak čine ostaci jedinica koje, takođe, nijesu mogle da budu formirane. Tako ovaj bataljon, kojim komanduje kapetan Rade Radoman iz Virpazara čine i Ivangrađani, Bjelopoljci, Andrijevićani, Pljevljani, Rožajci, Titograđani, Nikšićani.

Zaposjeli su Planikovo brdo i zapriječili jadransku magistralu na tom dijelu, prekinuvši odstupnicu ustašama iz Dubrovnika prema Zapadu.

Oni su oslobodili od ustaša Gornje i Donje Majkove. I pored prethodnog minobacačkog dejstva, najhrabriji ustaše su ih sačekali. Nekoliko njih pucali su iz automobila na udarno odjeljenje koje vodi kako kaže kapetan Radoman "ludo hrabri" potporučnik Željko Kovačević. Sa potporučnikom Kovačevićem, momkom koji još nije napunio ni 25-tu, jurišali su Vojin Spičanović, Ranko Petranović, Drgan Cicvarić, Željko Klasić, Žarko Leković, Goran Vukašević, Milorad Barac, Zoran Jovović, Dragan Ostojić, Milorad Vuletić, Stojan Sjekloća i Željko Milić.

Da čovjek ne povjeruje

U Gornjim Majkovima u kući – kafani Iva Oblizala, našli su ustašku dokumentaciju imena i prezimena dva voda "gardista" koji su se borili, našli su i radio stanice, nekoliko pakovanja dum-dummetaka, propagandni materijal...

Mare Bulat živi poviše Ivanove kuće. Pobjegla je, pa se vratila. Vratila se zbog stoke, kaže. Kaže i da su ovi momci, vojnici dobri. Spremi im pogaču ispod crepulje. Oni joj plate više nego im traži. Proda im i jaja. Za pogaču i pet jaja dobije 150 dinara. Danas joj momci iz odjeljenja potporučnika Kovačevića nude da oberu vinograd. Sve su to Crmničani, stručnjaci za tu rabotu. Ona neće. Kad ne može sin da joj dođe iz

Dubrovnika. Ne, ne, sin joj nije ustaša. Niko u selu nije ustaša. Ni Ivo Oblizalo. Tako kaže Mare.

(Interesantno, od 15-tak ljudi koji su ostali u oba Majkova, sin osim Mare, kažu da nemaju sinove, imaju samo kćeri).

Ante Oblizalo kaže da mu je izlaz kroz ormar u pećinu iza kuće, ono što svi u selu prave. I zaista, mnogi iz kuća mogu izaći u pećinu.

Vojska kapetana Radomana je mnogo toga našla u Majkovima. Tu je u maju dolazio Šime Đodan. Priredili su mu veliku feštu. Ostala je njegova fotografija sa počastvovanim mještanima ispred škole. Našli su drvenu kamu sa urezanom "šahovnicom" i godinom 1971. Kod sijede starice, koja je ostala u selu, i za njom stalno ide prelijepi pas ptičar, našli su "papirno srce" na kojem piše: "Otvori ovaj list naći ćeš moje srce". Kada otvoriš piše: "Otvori moje misli i naći ćeš koga ljubim". Kada i to otvoriš – fotografija iz rata, sa mnogo naroda, i preko veliku "U".

Da čovjek ne povjeruje koliko je ustaštvo duboko u hrvatskom narodu.

Antun Pešija, lokalni iseljenik u SAD, u Mičigenu, ohrabren početnim uspjesima HDZ, doveo je u Majkove, brodom, prije pola godine američko vino, alat, 50 odijela, elektromotore, pumpe, gume "mišelinke", opremu za kupatilo, brdo poštanskih koverata, ustašku literaturu, automobil "ford automatik"... To su mu našli u kući u bunkeru. Kuća mu je otišla u vazduh. Ima još jedn u Dubrovniku, u ulici JNA broj 14.

Pošao da vidi tetku

Sada vojska kapetana Radomana kontroliše jadransku magistralu. Uхватili su desetak Hrvata koji su bili, naravno, u posjeti Dubrovniku, četiri Rumuna i jednog Hrvata iz Bosne sa njima, drogiranog Hrvata koji je, kaže, pošao da vidi tetku kod Slanog, šefa protokola predsjednika opštine Dubrovnik. Taj šef protokola je ženskog roda i u svom polnom mjestu je bio sakrio prilično novca i jednu šifrovanu poruku (sve to je stalo).

Jedinica kapetana Radomana je uglavnom po okolnim brdima. Išli smo sinoć sa njim na brdo Drvenjak (na kojem nema ni jednog drveta, sve goli kamen). Na tom uporištu dobrovoljačko odjeljenje: komandir Rajko Pavićević i vojnici: Momo Pođanin, Zoran Boričić, Srećko Bakić, Vojo Perišić, i puškomitraljezac Aleksa Adžić, Ljevorečanin od 63 godine.

Okolo brdo do brda. Na svakom po jedno odjeljenje.

Vraćamo se u sumrak, idemo pored kuća. Radoman spava u šatoru, na polomljenom poljskom krevetu. U kućama ne smiju da spavaju ni vojnici. Nijesu se dolično ponašali kada su ušli u selo. Razapeli su šatore, zidaju kamena skloništa. To je kapetanov odnos prema ratu. Obišli smo mnogo jedinica na ratištima, ali principijelnijeg vojničkog ponašanja nijesmo sreli, nego u ovoj jedinici. Kapetan Radoman jede paštete i nareške, isto tako i

ostali članovi komande njegove jedinice: kapetan Slavko Kalezić, Dragan Ivanović, Branko Plamenac, poručnici Bojica Pešić i Mijo Jovanović i potporučnik Vojo Plamenac.

Jedinica kapetana Radomana u ovom ratu nije imala ni poginulih ni ranjenih u borbi.

S a p o l o ž a j a

Sestra među braćom

Goranka Marinović je dobrovoljac. Kako se osjeća na ratištu? Ovo je njen naslov: kao sestra među braćom

Betonski kanal nije ukrotio Trebišnjicu. Voda se ovih dana razlila po Popovu Polju, po kalugavom drumu, bujice su i oko šatora na položaju Savine brigade. U neposrednoj blizini "šatorskog grada" su plantaže još neobranog grožđa. Po prilici, ove godine se neće ni brati. Na dva puškometa je selo Ravno. Nije ravno, ali tako se zove.

Ispod jednog brežuljka, nadomak logora, s vremena na vrijeme odjekne rafal. Plutoni se razlikuju kroz jesenju sumaglicu, prelijeću preko polja, odliježu od okolnih brda. Odjek rafala, kao odjek smrti, gubi se, izumire...

- Kiša i čekanje. To nas najviše ubija ovih dana, kaže Svetozar Žugić, oficir u Štabu Savine brigade. Ali, šta se može, mora se. Neprijatelj je tu, ispred vas, nevidljiv je. Ipak, znamo zašto smo ovdje i ništa nas ne može zadržati da krčimo naše puteve...

I ništa do sada, zaista, nije moglo zadržati vojnike i starješine, pripadnike brigade koja nosi ime legendarnog komandanta Save Mizare. Prošla je ova brigada dugi i naporni put. Držala je ključeve blokade Dubrovnika, savladala je mnoge teškoće, a njene starješine su izračunale da je ova jedinica prešla 780 kilometara. Od toga, pod borbom najviše.

Andrija Baćović, prosvjetni radnik iz Nikšića, dobrovoljno je stupio u redove ove jedinice. Zaboravio je Andrija na išijas, na reumu, na sijevanje u krstima. Uz mlade, i on se nekako osjeća mlađi, poletniji, hrabriji, ali:

- Najviše se plašim hrabrosti naše mladosti. Jurišaju kao da ispred njih ne stoji jedan podli neprijatelj. Da, baš podli. Pucaju, mučki, s leđa... znaju da podignu bijelu zastavu, a onda ospu rafalom. Naši motivi su jaki, jači od svakog neprijatelja. Pobijedićemo sigurno, u to niko ne može posumnjati.

Tajanstveni mir u Popovu Polju remete isprekidani rafali. Znamo i ko puca. To su oni nestrpljivi borci koje ubija dosada. A iščekivanje je, ponekad, i veliki neprijatelj. Svjesni su toga starješine, ali šta se može.

- Bolje da pucaju od sržbe, čekajući komandu za napad, nego da to čine iz straha, kaže Ranko Četković, major. Razumijemo mi naše borce. Željni su okršaja protiv ustaša.

U ovoj jedinici su borci bez straha i mane. Tu su, između ostalih, Dragoje Bulatović, Pero Radović, neustrašivi jurišlija Rašković, pa Mikonja Bečanović, Veselin Krulanović, Radoje Jokić. Tu su i oni koji ne traže zaklon. A to je i opasno.

- Svako zrno, ipak, ne pogađa, kaže odlučno Marko Rončević. Pa i ako neko od nas pogine, znamo zašto smo tu i zašto dajemo živote. Moramo probuđenim fašistima i ustašama pokazati ko smo i što smo, moramo ih, kako je naš Njegoš rekao, dovesti "k poznaniju prava".

Iz Popova Polja blatnjav makadam vodi u selo Mrkonjiće. Tamo su vojni policajci. Pored njih ne može ni ptica da prođe. Među odvažnim momcima u šarenim uniformama je i Goranka Miranović iz Titograda. Dobrovoljka je Goranka: došla je da se bori. A kako se osjeća na položaju?

Lijepo, osjećam se kao sestra među jakom braćom...

Ratne priče: drug do druga, junak do junaka

Kolašinci, lijepo vam je ime

Shvatili smo da smo upali u klopku. Ustaše su nas držale na nišanu. Znali smo da moramo biti hladnokrvni. Izlazimo iz kola i počinjemo da se ponašamo kao izvidnice. To nas je spasilo...

Rat provjerava drugarstvo. Ali ga i učvršćuje. Ljudi jedni u drugima prepoznaju sebe. Svoje strepnje i očekivanja, svoje juriše i odluke. Naš posljednji rat bio je između ostalog i rat drugova. Onih svakodnevnih, običnih ljudi, koji su do nedavno u tandemima arčili vreme igranjem karata kapljicom, šetnjom, bioskopom.

Onda je odjednom došao ispit. Težak i neizvjestan kao što to može rat da bude. Odgovor je bio jedino moguć – zbijamo se drug do druga, borba neće biti duga. Velika priča ratnih drugarstava sastavljena je od mnoštva detalja, koji su se odvažno uputili ka istoriji, gdje im je i mjesto. Ovo je samo jedna epizoda. Kolašinska...

Osojnik je sijao smrt

Đuro Milošević i Veljko Živković – Žiška u Kolašinu bez svojih drugova nijesu ni mogli, ni htjeli. Bablju gredu su zamijenili Osojnikom, bilijarski štap automatskom puškom, kafiće hercegovačkim stijenama koje su pridržavale nišan krvnika.

Čepikuće su uzele danak. Osojnik je sijao smrt. Nastao je haos, teži od svih gubitaka. Trebalo je spasavati ranjene, izvući mrtve, obavijestiti ostatak jedinica da je naredeno povlačenje.

- Treća četa je već bila stradala, priča Veljko Živković – Žiška. Tamo su nam bili svi drugovi. Odlučili smo da se probijemo do mjesta okršaja. Ja i Zlatko Milošević uzimamo terensko vozilo iz Komande. Palimo ga na žice i krećemo. Vjetar i kiša ulaze u vozilo. Kad smo se približili, sreo nas je Ranko Adžić, koji je izvukao ranjenog mitraljesca Božidara Milikića. Umotavamo ga vjetrovkom. Božo krvari. Čizma se nije micala sa papučice gasa. "Ostavite me, nemojte tako ludo voziti, čuvajte vaše glave", govorio je Božo. Za sedamdeset minuta stigli smo u Trebinje.

Opet smo krenuli ka Čepikućama. Dugo smo lutali, tražili put. Tek u zoru osjetili smo barut. Nijesmo našli vojsku i mislili smo da se već probila. Produžili smo dalje. U Trebinju sreli smo civila. Zamotana mu lijeva ruka. Rekao nam je daima vojske naprijed. Tek kasnije smo shvatili zašto je dugo smišljao odgovor.

Tragovi na kamenu

Stigli smo na mjesto gdje se sinoć vodila borba. Razbacana oprema i oružje. U kamenu prepoznajemo tragove. Počeli smo da sumnjamo da je vojska ovuda prošla, pokupila bi oružje. Shvatili smo da smo upali u klopku. Ustaše su nas držale na nišanu. Znali smo da moramo biti hladnokrvni. Izlazimo iz kola i počinjemo da se ponašamo kao izvidnica. To nas je i spasilo. Vraćamo se nakon što smo saznali gdje je položaj naših jedinica, koje još uvijek nijesu znale da je naredeno povlačenje. Obavijestili smo Komandu. Dok se pominju helikopteri i avioni, kojima se, navodno, treba da izvuku mrtvi i obavijeste živi, nas sedmorica sami odlučujemo da izvučemo svoje saborce i drugove.

Vlatko Milošević, Veljko Živković – Žiška, Branko Vlahović, Đuro Milošević, Dragan Kljajić – Džaja, Boško Mirović, Željko Kljajić, sami sebi naređuju zadatak koji se zove – drug.

Prolazimo kroz Ravno. Opkoljavamo kuće. Starac ćuti. Žena plače. Prst nam poigrava na obaraču. Ipak ga, nekako, kontrolišemo. Tek kad počinjemo pretres, daje nam koverat sa hiljadu dinara, na kojem piše ime vojnika kome su pare namijenjene. Produžili smo dalje. Znali smo otprilike gdje su naše jedinice. Vozilo smo sakrili i nastavili pješke. Zauzeli smo položaj i počeli da zovemo naše. Branko, Darko, Miličko... Dvogledima smo se prepoznali. Sretali smo se srećom i tugom, brigom i odlučnošću.

Sa našim saborcima iz Kolašina – Mirom, Veskom, Rođom, Labudom, Darkom,, Brankom i ostalima – krenuli smo da izvučemo mrtve drugove. Sreli smo dio barske jedinice koji su nam dali kamione i ljude

da nam pomognu. Uskoro smo došli do mještana koji su bili ucijenjeni i primorani da izvuku poslednje mrtve oslobodioce sa Čepikuća...

Priča o vjernosti i požrtvovanosti kolašinskih boraca u danima hercegovačke istorije prenosila se od čovjeka do čovjeka. Drug do druga, junak do junaka. Oči stisnutih suza kretale su pjesmu: Kolašinci, lijepo vamje ime...

I z b i l j e ž n i c e

Braća po oružju

Dobrovoljci, među kojima i tri druga iz IGM "Radoje Dakić", koji su se na frontu pobratimili, popunili Treću četvu Prvog bataljona Desete crnogorske, kojaje stradala na Čepikućama

Oktobarska kiša dosadno sipi. Rezervisti i dobrovoljci se okupili, ubijaju vrijeme. Sati su predaha i neizvjesnosti kada i gdje u akciju...

Dva brata Srećko i Balša Raičević su ostavili svoj kafić u Karađorđevoj ulici u Titogradu i prijavili se u dobrovoljce. Prvi je krenuo Balša, za njim stariji Srećko. Da se bratu nađe pri ruci, da brani čast i obraz crnogorskih ratnika...

Među dobrovoljcima su i Zoran i Bogdan Boljević, stasiti mladići, zatim Miodrag Radović, Igor Marković, Milutin Rajović, Bajo Šušlavčević, rezervisti Svetozar Ulićević, Momir Stijepović, Zdravko Knežević...

Svi su oni došli da popune Treću četvu Prvog bataljona Desete crnogorske brigade. To je ona, već legendarna četa koja je stradala od mučkog ustaškog napada, u Čepikućama.

Među njima, odvažnim dobrovoljcima, trojica su posebna. Banja Katnić, Radovan-Kušo Jovanović i Milan Radonjić su radnici IGM "Radoje Dakić". Pošli su u vojni odsjek, prijavili se u dobrovoljce i, ne čekajući red, odmah došli na front.

- Kad doznao šta je bilo u Čepikućama, zgrabio sam vojnu opremu, vojnu knjižicu u džep, i pravac Orahov do. Sa mnom su došli moji najbolji drugovi – Jovanović i Radonjić. Sada se ne razdvajamo.

Radovana Kuša Jovanovića svi su u jedinici odmah prepoznali, još više zavoljeli. To je onaj brkati mladić, koji se među prvima popeo na stepenice Skupštine Crne Gore i tražio smjenu svih birokrata.

- Pošao sam od našeg milog predsjednika Momira, priča Kušo, i rekao: – Momire, rat je, drugovi su mi na frontu, ja ne mogu da sjedim kući... Evo vojne knjižice, ne treba mi, ako ne pođem na položaj...

I njemu, i Banji i Milanu je udovoljeno. Vojne vlasti su ih odmah uputili na front.

- Mi smo ti ovdje kao familija, veli Katnić. Teren se čisti skoro svaki dan, zarobimo i po nekog "zengu". uglavnom se svi poznajemo iz civilstva, tako da nesporazuma kod nas nema. Dokle će potrajati? Ne znamo. Jedno, ipak, svi dobro znamo – ostajemo dokle god smo potrebni, sve dok ne završimo posao. Ovaj narod je u strahu, ali neod nas već od ustaških hordi koji ih ubijaju, na silu tjeraju da sarađuju s njima. Ko odbije, pale mu kuću, siluju ženu, čak i djevojčice. Pustoš ostavlja iza sebe, pa to pripisuju nama. Ali, narod zna da mi nijesmo okupatori, da smo im, zapravo, jedina zaštita.

Za tri drugara, dobrovoljca iz "Radoja Dakića" Banju, Milana Radovana vezan je još jedan momenat – pobratimili su se. Rat ih je još više zbližio. Upravo se pripremaju, rekoše nam, da zajedno sa svojimkapetanom Zoranom Popovićem idu na ratnu mobu Radovanu. Kiše su, Rašo je na Zabjelu, kod podvožnjaka u Titogradu, ostavio suprugu, maloletnu djecu. Tek je započeo kuću – postavio ploču, ali kiša već radi svoje, pa moraju postavljati krov. Biće to moba ratnih drugova.

Tri ratna pobratima su i dalje na frontu. Pozdravljaju svoje porodice. Zdravo su i dobro. I hrabro!

Ratni dnevnik novinara

Čiko, daj mi kruha

Zapis iz hotela "Kroacija" u Cavtatu, u čijem se podzemnom skloništu, veoma prostranom i očigledno odavno i dobro pripremljenom ovih dana nalazi oko 700 osoba. Vojnici su htjeli da posjete djecu...

Radisav Dedić je poručnik. Komandant je minobacačkog bataljona u Petoj crnogorskoj proleterskoj brigadi. Svi ga jednostavno zovu Deda. Njegov bataljon je, vele, najbolji nacijelom ratištu.

A on, pravi vojnik. Rodom je iz Orahova u Kućima. Službovao je u Titogradu, a nedavno je prekomandovan u Bar. Rat ga je međutim, doveo ovdje. Dobio je stan u Baru, ali nije stigao ni da ga otključa. Zna samo da se nalazi u Makedonskoj ulici. Nije prije nekoliko dana bio ni majci na sahrani. Kako – kada ga je vijest o njenoj smrti zatekla u jeku operacije na ratištu, kada je njegov bataljon morao da Tuđmanove horde, koje uporedo keze zube na Boku i Crnu Goru, odbaci što dalje, na bezbjedno rastojanje od crnogorskih međa.

Vojnikove suze

Ne voli da priča, osim kada komanduje. I pohvali ljude iz svog bataljona: računace Ljubišu Lazovića i Nebojšu Stijepovića, inače svog

zamjenika poručnika Sava Popovića, potporučnika Božidara Martinovića. I ostale. Polovina bataljona je iz Titograda, a ona druga iz Mojkovca. Slažu se kao braća. Dejstvuju kao gromovi. Gdje je najtvrđe prvi su. U prethodna dva dana u to smo se pomalo i sami uvjerali.

Poručnik Ratko je pravi ratnik. Tvrd kao kamen. Dok govori ili komanduje (cigareta u muštikli mu se svejedno ne gasi), stiče se utisak da mu čovjek suzu iz oka ni kocem ne bi iskopao.

Ratko Dedić je, ipak, prekjuče plakao.

U Cavtatu je, sa svojim drugovima naišao na djevojčicu Draganu. Ona je ovdje sa majkom. Kada je vidjela vojnike, Dragana im je bojažljivo prišla i rekla:

"Čiko imaš li malo kruha, tri dana mama i ja nijesmo ništa jele". Poručnik Dedić je zaplakao. I kapetani Vladimir Janković i Blažo Janković. I još neki.

Uzmite, djeco

Prekjuče smo išli da posjetimo malu Draganu. I ostalu djecu, koja se, među 700 stanovnika Cavtata, Konavala i ostalih okolnih mjesta, nalaze u ogromnom i, očigledno odavno dobro pripremljenom skloništu u suterenu hotela "Kroacija".

Krećemo iz sela Zvekavica vozilom vojne policije. Za upravljačem je mlađani Radovan Tomašević iz Titograda, a tu su i kapetan Mustafa Baraković, jedan od najomiljenijih starješina na ovom ratištu, Vladimir Janković zadužen za moralno-političko vaspitanje, Blažo Janković, odgovoran za bezbjednost, inače nastavnik matematike u Osnovnoj školi "Vuko Jovović" u Danilovgradu i snajperista Mirko Šćepanović, radnik titogradskog KAT-a. Poručnik Dedić nije mogao sa nama.

Ulazimo u Cavtat i hotel "Kroaciju", kojeg su Tuđmanova sredstva informisanja, kao i još neka, odavno savnila sa zemljom. U njenim savremenim i veoma konformnim katakombama na stotine ljudi. Upravo se dijeli ručak.

Vojnici nose ponude djeci. Ima svega: hleba (tražila ga je Dragana), suhomesnatih proizvoda, konzervi, mlijeka, sokoba, jabuka...

U sobi 316 nema male Dragane i njene majke. Otputovale su dan ranije u Herceg-Novi. Odveli ih rođaci. Ima, međutim, dosta druge djece. Prilaze bojažljivo. Uz njih majke. Muškaraca malo. Drže se dalje od vojnika. I oni koji pruđu, nešto traže, uvjeravaju oficire. Bilježimo imena djeci: Irena Knežević, Ana Marić, Katarina Marić, Jelica Radoš, Anto Marić, Jurica Radiš...

Vojnici nude djecu. Daju im poklone u ruke. Ona stidljivo uzimaju. Prilaze im majke. Oslobodile se malo. Gajbe se polako prazne.

Oficiri u ručice djece guraju novčanike. U oku im suze. Vaš reporter petogodišnjoj Ireni Knežević, u džep pantalona stavlja jednu ratnu dnevnicu. Njenamajka kaže da to nije trebalo.

Napuštamo "Kroaciju" i vraćamo sena ratni polodaž.

Saznajemo da su ustaše upravo otvorile minobacačku vatru na pripadnike JNA i da je ranjeno više od 10 boraca.

Na mostarskom aerodromu – među crnogorskim rezervistima

Osam Vukčevića na položaju

Šezdesetčetvorogodišnji Milovan Vukčević Gavrilov iz Nikšića doveo na front tri sina, pet sinovaca i sestrića

Da nije kiše, dosadne, moglo bi se reći da je u redovima crnogorskih rezervista iz sastava Titogradskog i Užičkog korpusa, raspoređenih na širokom prostoru mostarskog vojnog aerodroma, stanje redovno.

Čitave porodice tih hrabrih, disciplinovanih i poštenih boraca obrelo se na hercegovačkom tlu. U jednom kutku aerodroma Jasenica, zaklonjeni stablima borova i zelenih košćela, zatičemo poveću grupu rezervista. Predstavljaju nam oniskog, stamenog, vesele naravi i vrlo elokventnog šezdesetčetvorogodišnjeg Nikšićanina, Milovana Vukčevića Gavrilovog. Penzionisan je trgovac, a u vojsci rezervni vodnik. Čin je zaradio daleke 1947. godine za vrijeme odsluženja vojnog roka u Prvoj poslijeratnoj generaciji vonika Jugoslovenske armije. Pitamo ga je li istina da je doveo čitavo pleme Vukčevića.

- Istina je, kaže, ne skrivajući ponos zbog toga. Na položajima u Hercegovini nas je osam i jedan u Vojvodini. Sin Gavriilo je rezervni kapetan JNA i sada je u vojvođanskim jedinicama. Ovdje su ostali: sin Milorad, rezervni poručnik, i Predrag rezervni potporučnik, pet sinovaca: Miloš je rezervni poručnik, Sreten rezervni potporučnik, a Pavle, Dragan i Miodrag su vojnici. I sestrić Željko Ivanović je sa nama.

Pitam ga kako su dospjeli ovdje.

- Momci su bili 42 dana na obuci, kao rezervisti na Krnovu. To ti je visoravan kod Nikšića. Kad je formirana nova rezerva, ova je pokrenuta. Bilo je to 19. septembra, kad sam i ja odlučio da pođem sa njima. Otišao sam u Kasarnu "13. jul", zakucao na vrata komandira Krsta Devića. Nazvao sam mu dobro jutro i rekao neka bude sretno i njemu i jedinici predstojećí borbeni zadatak. Rekao sam: tu su mi dva sina, pet bratića i sestrić, hoću i ja s njima. Sa oduševljenjem me je primio, rekavši da mu baš trebaju iskusni ljudi. I eto, tako sam i ja dospio ovdje, u Mostar. Ali, prije smo, po crnogorskom običaju, pošli da se zakunemo. Nijesmo znali kome, pa smo otišli u Grahovo, rodno mjesto Save Kovačevića, i zakleli se kod njegovog spomenika. Bili smo smo se spremali da tu logorujemo, ali su

naredili pokret. Rečeno je da idemo u Mostar, da branimo aerodrom, ako zatreba. I eto nas, tu smo!

- Dodaj još veli Milovan i da naše bratstvo Vukčevića potiče od hrabrih ratnika iz sela Mikulića, plemena Bjelice. Stari su zaradili veliku slavu još 1858. godine na Grahovcu. Tu mi je pradjed Đorđe posjekao devet turskih glava. Knjaz Danilo ga je darivao handžarom srebrnih korica.

Trnovo poslije ulaska jedinica JNA

Majore dođi opet

Vojska majora Milana Đokića neće ni grozd da ubere, ako ih mještani ne ponude

Hoće li ljeta 1992. godine major, sada starješina planinarske jedinice, Pljevljak Milan Đokić, ponovo doći u Trnovo, hrvatsko primorsko selo, koje već 15 dana gleda preko nišana? Poziv da ljetuje kod dvojice seljaka Hrvata, Nikole Gvozdenice i Nikole Jelića, major je već dobio.

- Dobili smo i mi što je major ušao u naše selo – osim dvije granate prije njegovog dolaska, na naše i kuće komšija ništa nije palo, pričaju nam ova dvojica mještana, moleći majora da svrati do njihove kuće na čašu "tankog" primorskog vina.

- Dočekalo nas je pusto selo Trnovo, prisjeća se major prvih ratnih dana. ustaše su u paničnom strahu pred nama bježale i potjerale narod ušume. Ubijedili su ih da vojsku ne smiju čekati, jer oni kolju Hrvate. Ostale su samo dvije starice i gladna stoka. Nijesmo mogli gledati da crkava – hranili smo je koliko smo mogli, priča major. Poslije šest dana stigli smo i mi, vratili se, pa šta bude, kađu mještani. Sad pozivamo sve komšije i meštane Trnova da se vrte, jer smo se ubijedili da vojska ne dira nevini narod, nego i pomaže koliko može, veli Gvozdenica.

- Ni mi više sami ne možemo da stignemo toliko posla da obavimo, treba sve prehraniti, dodaje Jelić. Srećan sam kad vidim da je, osim jedne kuće koja je pogodoena prvog dana, svaka zdrava. I svaka smokva, grozd i šipak je tu.

Major i njegova vojska neće ni da ih pogledaju, ako ih mi ne ponudimo, veli Gvozdenica. Niko od nas nije očekivao takvu vojsku. Svašta smo slušali, a mi se u politiku ne razumijemo, vjerovali smo, šta bi drugo?

Ne mogu vjerovati da sad jedem vojničku hranu, iako samkomunista, uz smijeh priča Jelić. Major nas nikada ne "preskoči". Kad nas je, u početku, pitao fali li nam ljekova, ili bilo čega, u sebi sam mislio na šta li nas ovo "navlači". Pomislim, kako se nijesmo poznavali. Upoznaćemo se, nadam

se, ljetos – kad nam major stigne bez činova. A, major ne skriva osmijeh, upućen spasiocima sela – tako on zove Gvozdenicu i Jelića.

Ratni dnevnik novinara

Susret u Cavtatu

Kad bi pogled ubijao, vojnici i oni što su sa njima, bili bi mrtvi. Šta je istina o tome koliko je ovdje bilo pripadnika MUP-a Hrvatske. "Kroacija" zbjeg visoke "A" kategorije

U hotelu "Kroacija" u Cavtatu čekao sam jednu novu godinu. Bilo je gala, veselo i mirno...

I bilo je davno.

U hotelu "Kroacija" kročio sam ponovo prekjuče. Vjerovatno poslednji put. I nije mi žao. Naime, toliko mržnje u očima ljudi koji se ovdje nalaze u skloništu ovog lijepog zdanja nijesam osjetio nikada u životu.

Da pogled može da ubije, kapetan Mustafa Baraković, Vladimir Janković i Blažo Janković, zatim snajperisti Mirko Šćepanovi, vozač Radovan Tomašević i vaš reporter – bili su na mjestu mrtvi.

Ljudi ovdje osjećaju stravičnu mržnju prema vojnicima. Dočekuju ih, da kako, sa širokim osmijehom, udvorički im se klanjaju, kunu se da nemaju veze sa HDZ, posebno sa snagama MUP-a. Istovremeno, prosto ih sažižu pogledom.

Kuda nestadoše MUP-ovci?

U Cavtatu je oštećeno možda deset odsto kuća. Nijedna u starom gradskom jegru. Gađane su samo one u kojima su bila ustaška uporišta. Ovdje je trenutno oko dvije i po hiljade žitelja i izbjeglica, uglavnom iz Konavala.

Najviše beskućnika, oko sedam stotina, smješteno je u suterenu hotela "Kroacija". To je, zapravo, zbog visoke "A" kategorije. Bezbjedan, sa veoma konformnim sobama i kuhinjama.

Stigli smo upravo u vrijeme ručka. Iz velikih, savremenih kazana ljudi dobijaju jelo i odlaze u sobe. Na pitanje oficira kako su i zašto ne iziđu napolje – jer nemaju čega da se plaše, odgovaraju namještenim osmijehom i okretanjem glave.

I onim pogledom punim mržnje.

Pitamo oficire znaju li koliko je u Cavtatu bilo pripadnika MUP-a Hrvatske, kuda su nestali, ima li ih tu i sada.

Odgovor ne može biti konkretan. Jedan broj ih se povukao preko Plata u Dubrovnik, stotinak ih je zarobljeno. Nijedan nije imao uniformu, ali su počeli da prokazuju jedan drugoga.

I danas ih je, među ovdašnjim žiteljima od 18 do 65 godina, dosta. Svaki – sklon je da vjeruje jedan oficir.

Kapetane, jeste li to vi?

U Cavtat nema struje i vode. Ustaše su minirale vodovod koji napaja ovaj grad. Prodavnice ne rade. Neke su radile dan – dva dok su imale nekih zaliha robe. Radi plinska pekara. Njen vlasnik je, naravno, Šiptar.

Radi i kafić "Mali kamen". Njegov vlasnik Marko (nemojte prezime, molim vas, veli) objašnjava da mu je dao naziv po ovdašnjoj omladinskoj plaži.

Kafe i sokova nema. Samo uvoznog piva i žestokih pića. Cijene su sasvim mirnodopske. Pitamo konobaricu sa širokim osmijehom, koji joj ne silazi sa lica, kako se zove jedno lijepo, rascvjetalo drvo pred kafićem.

- Ne znam jugoslovenski. Ja sam Rumunka, odgovara.

Za susjednim stolom sjede četiri starija mještanina. Okrenuli leđa vojnicima i ćute. Ne pitaju ništa.

Uz molo privezana dva ratna broda.

Potkovicom jedine ulice i širokim trotoarom prođe tek poneko. Nailaze dva mlada čovjeka i živo razgovaraju. Prekidaju dok prolaze pored vojnika. Prolaze. Jedan međutim, zastaje, okreće se i uporno gleda u naš sto, uokviren uniformama. Prilazi.

Hoću iz ovog pakla

Izvinite, veli, jeste li Vi kapetan Mustafa Baraković?

- Jesam, brate, a ti si – taj (ime mu ne smijemo pomenuti). bio si mi 1984. godine u komandi u školi rezervnih vojnih starješina u Bileći. I bio si dobar vojnik – odgovara mladi i energični kapetan koji je sav u pokretu i gestu. I kojeg vojska veoma poštuje.

- Šta radiš, kako si? – pita kapetan.

- A, kako... Eto, prije tri dana, kada ste vi došli izašao sam iz skloništa...

- Nijesi u uniformi, ozbiljno se šali kapetan.

- Nijesam, nijesu me mobilizirali. A, zamisli da jesu, morao bih da pucam u tebe.

Kapetan Baraković se smije:

- Dođi kod mene, daću ti vod, četu, bataljon. Ti si sposoban potporučnik.

- Kapetane, ne šali se, nego te molim (i utišava pri tom glas) da izvedeš odavde mene i starog. Ne možemo više u ovom paklu.

- Za koga si glasao? Jesi li član HDZ, pita ga kapetan.

- Kapetane, zaboga, ko je smio da ne glasa za Tuđmana.

- Ne znam, veseli moj, veli sjetno kapetan Baraković. A, za dozvolu ne brini. Ni ti, ni tvoj stari...

Situacija u dolini Neretve

Varljivo primirje

Starješina Krsto Đerić: Ko nam stane na put, loše će proći! Motiv jači od provokacija, kiše i iščekivanja

Jubilarno primirje, deseto po redu, vojnici i starješine jedinice 2277, koji nastavljaju tradicije Šeste crnogorske Narodnooslobodilačke udarne brigade, provode u znaku pune opreznosti i budnosti. U rovovima i na položajima oko Mostara, a posebno na obezbjeđenju vojnog aerodroma, rezervisti biju dane i noći u napetoj situaciji i iščekivanju, koje im zajedno sa kišom, predstavlja trenutno najtežeg protivnika.

Jedinicu uglavnom sačinjavaju rezervisti iz Nikšića, koju ovih dana posjećuju predstavnici društveno-političkog i privrednog života iz grada pod Trebinjem. Čest "gost" boraca na položaju je i dr Blagoje Cerović, predsjednik nikšićke Skupštine opštine, koji komandantu Krstu Đeriću, vojnicima i starješinama kaže:

- Vi vodite računa o vojsci i izvršavanju borbenih zadataka, a mi ćemo brinuti o porodicama nikšićkih boraca!"

Komandant jedinice Krsto Đerić "raportira":

- Što se tiče morala i elana, stanje u jedinici je iz dana u dan sve bolje. Probleme oko nestrpljivosti i iščekivanja, koji naročito zamaraju vojsku, nekako prevazilazimo. Naši borci su svjesni zadatka, znaju da čuvaju jedan posebno značajan objekat i dobro je što smo ovdje, a došli smo, što se kaže, u minut do dvanaest. (Ustaše su bile pripremile scenario da zauzmu mostarski aerodrom). Na bilo koju provokaciju od strane hadezeovaca, odgovorićemo žestokom vatrom, nastavlja Đerić. A, provokacija od strane Tuđmanovih ekstremista ima. U Čapljini su ustaše pokušale da zaustave i jednu našu vojnu kolonu. Intervenirali su policajci i tenkisti. Kad su vidjeli da sa crnogorskim borcima nema šale, ustaše su se, kako to obično rade, pozvale na primirje. Našim borcima ubuduće niko neće stati na put, bez obzira na bilo kakva primirja, koja su sa "druge strane" lažna. Da ste ih samo vidjeli sa kakvim žarom i hrabrošću su krenuli prema Čapljini! Ne vidim toga neprijatelja, koji nam može stati na put, a i ako stane, loše će proći – odlučan je potpukovnik Krsto Đerić.

U primirja ovdje više niko ne vjeruje. Kada se pomene ova riječ, vojnici i starješine nepovjerljivo vrte glavom.

- Ma kakva primirja, odmahuje rukom vojni policajac Rajko Đurović. To je čista farsa. ustaše traže primirje kad im je najteže, kad im ponestane hrabrosti i municije. Situacija ni rata ni mira, trenutno, njima najbolje odgovara.

Liju ovih dana dosadne mostarske kiše. Vodene bujice slivaju se oko šatora, a kratke pauze između padavina borci iskoriste da kolikotoliko prosuše uniforme i čebad.

Arsenije Gagović, penzionisani radnik nikšićkog SUP-a je dobrovoljac. Došao je ovdje da pojača redove crnogorskih boraca.

- Sin Zdravko mi je ovdje, brat Milisav je u Savinoj brigadi, na položaju oko Ravnog, a četiri sinovca su, takođe, među rezervistima, kaže mirnim glasom Arsenije i dodaje:

- Nešto je progovorilo iz mene, patriotizam, želja da zaštitim ugrožene, da tučem pomahnitale ustaše i fašiste!

Slično mišljenje imaju: 57-godišnji Vlado Kovačević, starješina Tale Bulajić, Miodrag Đurđić, zdravko Raičević, Dragan Jovović, Vojo Kovačević, Željko Golubović, Radisav Nikolić i kapetan Tadić. Njihove misli mogle bi stati i u dvije rečenice.

- Naši motivi su jači od ustaških provokacija, kiše i iščekivanja. Pobjedićemo.

Mostarsko nebo je tmurno. Neretva je nabujala, a na njenoj desnoj obali, za sada, Tuđmanovi bojovnici – čute, đudljivo zatišje, ipak, opominje...

Krvave borbe na dubrovačkom ratištu

Ustaše u Titovoj vili

Artiljerijski okršaj počeo u 12 časova. Obruč jedinica JNA oko ustaških utvrđenja u Sebrnom i Kupatima se steže. U orbu ušle i jedinice iz pravca Trebinja. Objekte JNA, pa i Titovu vilu u Kuparima sa podzemnim skloništima i tunelima, koriste hrvatsko oružnici za siguran zaklon iz koga mučki pucaju

Na jučerašnje napade ustaških formacija Armija je žestoko odgovorila. Njene jedinice su bile nadomak Kupara i Srebrenog, ali ustaše ne bi bile to što jesu kada još jednom iz svojih mračnih jazbina, mučki, kao što su i naučile ne bi otvorile vatru. Da bi izbjegle gubitke ljudskih života, jedinice JNA su se vratile na rezervne položaje. Granate iz ustaških minobacača, njemačke proizvodnje, dosezale su gotovo do aerodromske piste na Čilipima.

Nastupila je još jedna prohladna noć na ratištu. Srećom, bez kiše i novih pogibija. O jučerašnjim gubicima, kojih je predstavljaju borci, sigurno bilo, podaci još nijesu saopšteni.

Jutros smo među borcima Pete crnogorske brigade mogli da čujemo i vijest, koja je sve potresla. Dvojica starješina, koji su pokušali prije dva

dana da doture hranu vojnicima na najisturenijim položajima u rejonu Plata, najvjerojatnije su zarobljena. Tuga je obavila hrabra ranička srca, ali koljena ne klecaju. Kreću prema novoj, prvoj liniji fronta, odlučni da napokonskrše ustaški otpor. Da osвете drugove, kojima sasvim ljudski i od srca, umjesto tamnovanja u krvničkim rukama, žele smrt. Nadaju se, u stvari, da ih žive dželati nijesu dočepali.

Odlučujući boj

Bura raznosi i posljednje ostatke gareži na aerodromskoj pisti na Čilipima. Preostali vojnici se spremaju za pokret prema isturenim borbenim linijama. Detonacije minobacačkih granata odliježu gotovo sprženim brdima iznad Dubrovačke Župe. Nema vremena za priču. Kapetan Jakanović požuruje borce. Ustaše ne čekaju.

Kapetan Božo Saveljić iz Martinića, vodnik Diko Gačević iz Titograda, vezisti Marinko Rakočević, Milutin Žurić i Luka Bakočević iz Mojkovca, Mišel Konatar i Dejan Veljković, vojnici, komentarišu sinoćne događaje. Bilo je žestoko. O povrijeđenim i eventualno poginulim borcima se ništa ne zna. Naši sagovornici čekaju poziv da se uključe u prve borbene redove. Prije toga, ratna fotografija za uspomenu. Može i za prvu stranu.

- Povrijeđeni vojnici – priča kapetan Saveljić – mole da im se imena ne pominju u novinama i na radiju. Rane junački trpe, ali ne mogu otrpjeti brigu svojih porodica.

Koji kilometar prema Kuparima, u mjestu Obod, kolona tenkova. Čeka se naređenje. Borbeni kompleti su spremni. Vojnici takođe. Predstoji odlučujući boj.

Nailazi sanitetska ekipa. Vozač Vojo Tripković i doktor Blažo Vuković. Ima malo vremena za priču. A u ratu bar ima o čemu da se priča. Malo podalje, mještani sela Obod žene i djeca uzimaju vodu iz vojne cisterne. Nigdje muškog uva. Gdje su? Pucnjava iz pravca Kupara biva sve žešća.

A jedan pas, vučjak, ide između vojnika. Za razliku od svoga gazde, ne plaši se narodne vojske. Pa je ostao tu. A gazda...

Napad je osujećen

Doktor Vujović priča o još jednom psu, koji je zaboravio “pse rata” – bjelosvjetske ustaške plaćenike – i pristao uz naše vojnike. Ni jedan odlazak na izviđačka i stražarska mjesta ne propušta. Spava pored puškomitraljeza. Svaku noć na istom mjestu. Vojnici ga pokrivaju ćebadima. A on, iako pas, ne podnosi civile. Ni o njegovom gazdi ništa se ne zna.

Detonacije iz Kupara bivaju sve jače. Očekuje se, kažu, i vojska sa položaja iz pravca Trebinja. Čekaju se i kanonade sa brodova Jugoslovenske

ratne mornarice, koje su ustaše pokušale da “torpeduju” jednim gliserom. Napad je osujećen. Gliser se već dokopao morskog dna. I njegova posada, normalno.

Kakav će tek da bude sadašnji dan. Vojnici su odlučni da “umire” ustaške bande, koje se kriju po skloništima hotela u Kuparima. Čak i u podzemnim skloništima bivše Titove vile. Kako ih odatle istjerati?

Bliži se podne.

Još jedan težak okršaj je na pomolu. A evropska mirovna misija, saznajemo, napokon se odobrovoljila da dođe na razgovore sa predstavnicima Armije u Kupare. O čemu će se to više pričati?

U danu u kome granate imaju riječ.

Na putu prema Ljubinju

Nepomenica

Baba mučiteljica iz Koteza, sela koje gleda na Ravno, još je, kažu živa. Borci crnogorskih brigada nijesu je zatekli u kući

Zatvorena je i posljednja nekadašnja ustaška stanica na putu od željezničke u Ravnom do jame Jagodnjače u Ržanom dolu – kuća babe mučiteljice ili nepomenice. Srbi iz Koteza, sela na okuci na putu za Ljubinje, neće da kažu babino ime, dovoljan je, vele i samo jedan od dva nadimka. Čuli su za babu i borci crnogorskih brigada, koji su ovih dana, prije nego što su savrnili Ravno, posjetili babinu kuću. Ona je utekla, komšije iz Koteza kažu – još je živa. U dvorištu dvije žive, a malo dalje jedna mrtva krava. Među zidovima gar, pepeo, kamen, cigla... Soli nema. Prije pedeset godina, nje je u babinoj kući bilo najviše i nije je štedjela. Na žive rane Srbima koje su ustaše dovodili u tadašnju žandarmerijsku stanicu, nekada školu, a danas ruševinu, sipala je (danas baba) pregršti soli.

Ni danas u Kotezima nijesu zaboravili mučenika trgovca Rista Miljevića i njegovog sina Jova. Dok ih je u stanici, pričaju nam, škopio njihov dotadašnji nadničar Nikica, baba je dodavala so. A onda su ustaše, uhvaćene i izmučene Srbe dodavali jedan drugom do zadnje stanice – jame Jagodnjače u Ržanom dolu. Prije godinu dana ona je otvorena – kosti izvažene i pohranjene u novosagrađenu crkvu u Veličanima. Ona je u brdu, a u podnožju od početka ovog oktobra gruvaju crnogorski topovi i uz pomoć boraca Jugoslovenske narodne armije potiskuju ustaše – Tuđmanove plaćenika. Pretpostavlja se da su ustaše u Jagodnjaču bacile oko 500 ljudi, pričaju nam mještani Veličana, moleći da im imena ne pominjemo. Spisak 188 punoljetnih muškaraca iz Popova polja koji su u Jagodnjači završili, odavno se zna. Ostali su za nas bezimni, jer

su ih ustaše iz drugih krajeva Hercegovine dovodili vozom u Ravno, tadaje ovuda pruga prolazila. Odatle do jame stajali su samo kod babe i žandarmerijske stanice, prisjećaju se dok prolazimo crkvi u Veličanima.

Ako mi dugo pamtimo, vi zaboravite. Bolje je tako, drhtavim glasom veli nam, poslije malo ćutanja, starac Marko dok dvije jabuke nudi vojniku. Treću ostavlja uz crkvu.

Na ratištu kod Dubrovnika

Ustaše u obruču

Hrvatski oružnici zatražili prekid vatre, da bi još jednom, mučki osuli paljbu po položajima jedinica JNA u Kuparima, Srebrnom i na Ivanjici. Vojska uzvratila. Sukobi traju, a ustaše otvarju vatru i iz svojih utvrđenja u dubrovačkim hotelima

Nakon dvodnevni borbi u Dubrovačkoj Župi i uspješno izvedenog pomorskog desanta na Kupare, koje su ustaški bojovnici u bezglavnoj panici, odnoseći sa sobom poginule i ranjene, napustila, na dubrovačkom ratištu je zavladao zatišje. Prekid vatre su tražili hrvatski oružnici. Udovoljeno im je u 17 časova. Noć je protekla mirno, a u prijepodnevni satima specijalne jedinice JNA su, kako se to kaže, čistili teren u Kuparima i Srebrenom od zaostalih ustaša i minsko-eksplozivnih naprava.

Da svaki dogovor o prekidu vatrenih dejstava sa ustašama krako traje, da ga oni poštuju samo dok im je potreban da pregrupišu snage, pokazalo se još jednom. U 13 časova, ustaški minobacači su se ponovo oglasili sa visova u neposrednoj okolini Dubrovnika, ali i iz dubrovačkog hotela "Belvedere". Granate su padale po Kuparima i Dubrovačkoj Župi, a dolijetale su i u nešto južnije Srebno. Ustaške nišandžije podešavali su svoja oruđa prema brodovima Jugoslovenske ratne mornarice.

Pripadnici JNA su na iznenadni ustaški napad uzvratili jakom artiljerijskom vatrom.

Sačuvati Dubrovnik

Uprkos vijestima, koje u posljednje vrijeme uporno plasiraju hrvatska sredstva informisanja, a na koje "nasijedaju" i strane diplomate, pa i sami lord Karington, granate jedinica JNA i dalje zaobilaze zidine starog dijela Dubrovnika. Mada se u njima nalaze glavna ustaška uporišta, nijedno oruđe JNA, po riječima komandanta VPS "Boka" vice-admirala Miodraga Jokića, neće biti upereno na taj dio grada. A da Tuđmanova garda to obilato koristi, potvrđuje i njeno današnje otvaranje vatre, zapravo položaj sa kojeg je to činila.

- Nas je juče poslije podne i danas tukla minobacačka baterija iz reiona hotela "Belvedere" iz jednog usjeka koga nije lako pogoditi sa bilo koje tačke, sem sa mora i to veoma preciznom vatrom. Prema tome – kaže admiral Jokić – oni koji koriste svaku situaciju da lociranjem oruđa u urbanim gradskim reonima spriječe nas da ih neutrališemo, jer znaju da ćemo mi štitiiti gradske zidine.

MUP-ovci u sukunjama

To im je, izgleda, jedino i preostalo. Ustaške formacije su u vojničkom pogledu sasvim slomljene na ovom ratištu, i ne mogu da računaju na bilo kakve uspjehe. Opet će, vjerovatno, tražiti da armija popusti. ali, njen stav je odavno poznat. Predaja oružja, pa sve ostalo.

Danas je sa novinarima u PRESS-centru u Herceg-Novom razgovarao i komandant brigade "Veljko Vlahović", potpukovnik Kostadin Koprivica. Njegova jedinica, poslije trinaest dana vođenja gotovo neprekidnih borbi, stigla je na kratki odmor u Igalu. Iza njenog pohoda kroz dubrovačko ratište, ostala su oslobođena konavoska sela, ali i činjenica da je izgubila samo trojicu svojih boraca, dok je njih dvanaest, uglavnom, lakše ranjeno. Da se ne bi pogrešno shvatilo, i to je veliki gubitak, ali gubici su u nekim drugim jedinicama, ipak mnogo veći.

Komandant Koprivica je danas novinarima najviše govorio o onome što su zicali u zauzetim konavskim selima.

- Poslije žestokih okršaja kod Zvekovice, zarobili smo negdje oko 70 ustaša. Među njima je bio i jedan broj Kurda. Trojicu smo ubili kod Zvekovice i pronašli njihova dokumenta iz koji se vidjelo da su sa strane došli da ratuju u Hrvatskoj. Inače, taj narod u Konavlima je bio veoma pripremljen za ratovanje. Imali su u kućama po timbrdima radio-stanice, tačne spiskove mjesnih zajednica, dobro organizovane straže. Imali su oružje najsavremenije proizvodnje, a sudeći po utvrđenjima, sigurno su se dugo pripremali za rat, možda i napad na Crnu Goru.

Među mnoštvom, u poslednjim danima zarobljenih MUP-ovaca, otkriveni su i takvi koji su se u nekim kućama presvlačili u žensku odjeću, kape sa šahovnicom zamijenili maramama, a onda otvarali vatru na borce JNA.

Tačan broj ubijenih i zarobljenih se vjerovatno neće ni saznati, ali potpukovnik Koprivica pretpostavlja da je smrt u samo jednom tunelu kod Uskoplja, čije otvore su zarušili minobacačkim granatama, smrt našlo oko 250 ustaša.

Ratni okršaji se na Dubrovačkom ratištu nastavljaju, a borci Brigade "Veljko Vlahović", nakon kratkog osvježenja u Igalu, kreću u nove bojeve.

Taoci i izbjeglice

Nekoliko hiljada Srba, koji se nalaze u zatočeništvu u Dubrovniku, nikako da se dokopaju obale prema južnim lukama. Dubrovačke vlasti špekulišu sa njihovom tobožnjom odlukom da se ne iseljavaju. Neshvatljivo, čak isuviše providno, ako se zna da je do sada više od deset brodova sa izbjeglicama hrvatske nacionalnosti isplovilo iz Dubrovnika, prema Splitu.

Danas je desetoro staraca, žena i djece, brodom koji je iz Dubrovnika u Cavtat došla evropska misija, uspelo da stigne do Cavtata i dalje do Herceg-Novog.

Ako se ne dozvoli srpskom narodu izlazak iz Dubrovnika, kaže vice-admiral Miodrag Jokić, biće onemogućeno isplovljavanje brodovima sa izbjeglicama i prema Splitu i drugim hrvatskim lukama.

Zlatnici za ustaše

Tuđmanove horde su, po riječima potpukovnika Kostadina Koprivice, bile veoma dobro opremljene. Kojim i kolikim parama, teško je reći. Ali, borci iz Brigade "Veljko Vlahović" su kod Konavskih dvora zarobili i četiri sanduka zlatnika i srebrenjaka.

- To je neprocjenjiva vrijednost – kaže – koja se sada nalazi u našoj Komandi. Bili su se pripremili da ih voze. Iznenadili smo ih našim dolaskom.

Među borcima u Rupnom Dolu

Uz zvuke kuršuma i frule

"Predaj se bagro ustaška". Za sporadičnu pucnjavu ne haju. Kod starješine Pavlovića postoji samo jedna komanda – za mnom

Osamsto kilometara je za Savinom brigadom – preko Lokve, Čilipa, Mostara, Kosova Polja, Zavale, Ravnog, stigli su do Rupnog Dola. I u ovom ratu, ostali smo legendarna brigada. Savino ime nijesmo iznevjerili, s ponosom pričaju borci Slobodan Varajić, Dragan Čizmović, Božidar Vukanović, Dragan Kostić, Luka Radulović. Luka, koji je stigao iz Njemačke kad je u Jugoslaviji zagustilo kaže – pišite o kapetanu Voju Nikčeviću i Marinku Pavloviću, aktivnom starješini iz Bileće, koji nam je pridružio i uspješno nas vodi kroz bitke. To su legende. Nema druge komande Palovića osim – za mnom. On do sada nikada nije viknuo naprijed. Idemo samo naprijed – dokle bude

trebalo ovoj Jugoslaviji. Za nas ona postoji, kaže Dragan Kostić, ratno ime Pičilica. To je zato što ga svuda ima, prolazi i kroz kišu kuršuma – jednostavno, što bi rekli, piči. Zato su ga borci Drugog bataljona Savine brigade predložili za visoko odlikovanje. U šali dodaju da se boje da mu ga neće imati ko potpisati. Jer, ne zna se ko je predsjednik Jugoslavije. A Dragan je, pričaju u Rupnom Dolu, spasio borce prije pada Ravnog. Držali smo položaje oko Ravnog, bili štit za ustaše. Vojska je bila cijeli dan do noći bez hrane, vode, ćebadi. Nije se, do njih moglo doći. "Pičilica" je dobrovoljno krenuo u Zavalu. Bili smo ga prežalili, dodaju njegovi drugovi, jer je pucalo sa svake strane. On, međutim, samo kaže: prošao sam osam kilometara pješke te noći između šest ustaških bunkera u Ravnog. Poslije smo ih uništili. U jednom od njih našli smo oružje i municiju – jugoslovenske proizvodnje.

Pucalo je sa svake strane

Od 40 dana ratovanja, nijesmo pet noći mogli spavati u tvrdom objektu, dodaje Čedo Topalović. Dug ratni put, položaji, uglavnom prvi, vatrene linije, kao i ova u Rupnom Dolu, u kojem su ustaše i danas sporadično pucale na borce Jugoslovenske narodne armije sa okolnih brda. Najvatrenije je, ipak, bilo, prisjećaju se borci Savine brigade, na Čilipima. Tada je pao naš drug i hrabri borac Milutin Nikolić, kad je video da Milutin gine, doktor Pero Nikčević, pomažući ranjenom drugu krenuo je naprijed ne štiteći se ničim, da osvoji bunker. Osvetili smo ga, a grob ćemo mu posjetiti kad dobijemo ovaj rat, kaže starješina Vojo Nikčević, dodajući da se ponosi što komanduje takvom jedinicom.

Poslije krvave Grude 51-godišnjem starješini Nikčeviću i njegovoj vojsci kao da je dosadna sporadična ustaška vatra. Signalima smo se tada sporazumijevali sa starješinom Pavlovićem, prisjeća se Nikčević. Krst je bio znak za raskrnicu prema Čilipima. Moji borci su po cesti polijegali da bi držali odstupnicu tenkovima. U Rupnom Dolu je i vojnik Živko Rašković, takođe Nikšičanin. Starješina Strahinja Bulajić, priča Živko, kojeg zovu "Vojvoda", zarobio je 19 ustaša i šahovnicu skinuo sa jarbola i postavio jugoslovensku trobojnicu. Nezaboravna je i Živkova komanda. Grupi Tuđmanovih bojovnika uzvikuje Živko: "predajte se bagro ustaška" Živko o tome nerado priča. Samo tiho dobacuje: imam i ja slabosti, nijesma bez straha. Ne razlikujem se od mojih drugova. Zaradio je Rašković i čin razvodnika, a za ono "vojvoda", uz osmjeh dodaje da nema teo veze sa prvim ratom, iako mi je pradjed ovu titulu nosio. Priče o ratnim herojstvima Savine brigade prekidamo na kratko, podsjećanjem potpukovnika Miodraga Jovanovića, načelnika štaba na glasine o nedoličnom ponašanju nekih crnogorskih boraca.

U punom naletu

- Za primjer može da posluži ponašanje mojih vojnika. Ni vočku nijesu ubrali, ako im nije bilo naređeno. Priče koje i do nas stižu da vojska pljačka, obična su laž. Moji vojnici na tako nešto nijesu ni pomislili, a kamo li uradili. To neko samo želi da nas ocrni i demoralise. Evo, imali smo i zarobljenika. Korektno smo se prema njima ponašali, kaže starješina Jovanović.

Za sporadičnu pucjavu u Rupnom Dolu ne mari ni Šulo Karadžić. Sa drugovima, u jednoj uvali preabira utiske iz minulih ratnih dana. Nijesu male. Najteže nam pada, kaže, kada smo u punom naletu, a stigne naredba o prekidu vatre. Na isto se žale i Dragiša Bulajić i Bogić Perišić, koje saborci zovu Mirko i Slavko, iako već odbrojavaju petu deceniju. Napuštamo Rupni Do. Umjesto zvuka kuršuma, prati nas zvuk frule sa usana Spasoja Antovića.

Zapisano na hercegovačkom ratištu

“Franjo” boračka razbibriga

Na tom ratnom putu, jedinice kojom komanduje Mikonja Bečanović, nije bilo gubitaka, a ranjen je samo jedan borac

Jedno od najžešćih ustaških uporišta – selo Ravno, već desetak dana kontrolišu jedinice JNA, ali brojne vojne kontrole i danas upozoravaju da tamo nije bezbjedno poći.

To je potvrdio i kapetan Raške, Mikonja Bečanović, komandant jedinice koja e nalazi u Ravnom. On kaže: “Mi uspješno kontrolišemo situaciju na ovom trenu, ali to ne znači da je kretanje slobodno. Svakodnevno nas zalutale ustaše provociraju snajperskom vatrom. Niko ne može garantovati da se to i vama neće desiti. Zato se čuvajte pri povratku”. Na pitanje koliko su bezbjedni borci ove jedinice, Bečanović objašnjava da su straže maksimalno pojačane, tako da ovuda ni ptica ne može neprimijećena da poleti.

Kao da zbog toga, ovdje nema ptica. Jedino “papagaj” Franjo prati ovu jedinicu. Papagaj je “ratni trofej” Veska Bigovića i ostao je miljenik svih boraca. Nose ga i paze još od Dubravke i u šali kažu: “To je jedini mupovac od kojeg ne čuvamo leđa”.

“Papagaj Franjo” je prava boračka razbibriga. A briga im je dosta. I mimo ratnih. Mr Krsto Bošković je, na primjer, prekinuo specijalizaciju i rad na doktorskoj disertaciji. Hasan Gaši je kući ostavio troje maloljetne djece i suprugu... Ipak, Gaši kroz istinski osmijeh tvrdi: “Dobro li je sa Crnogorcima”. Tako vele i Mujo Asanovski, Sabrija Tiganj i Mujo Koljenović.

Uz dobro drugarstvo, poboljšani su i uslovi za život. Bez obzira koliko sam, objašnjava Krsto Bošković, u civilstvu bio razmažen, brzo sam se navikao na ratne uslove. Jedinica je sada dobro snabdjevena svim potrebitinama. U to smo se lično uvjerali, odazvavši se ljubaznom pozivu boraca na vojnički ručak.

Nije, onda čudno što Nenad Srdanović, zvani “doktor” poručuje svojim kolegama – privatnicima u Crnoj Gori: “Hvala im na poklonima, ali ne bi trebalo da prave reklamu šaljući nam hranu. Neka se i oni late puške”. On, takođe pominje da mu je čast što je u redovima JNA i što Jugoslajiu brani od fašizma.

Tako poručuju i Milan Seratlić, Ljubomir Kostić, Mitar Jokić, Dragan Vasiljević, Milan Lipovac, Đorđe Raičević, Radomir Stolica, Miodrag Petrović, Radovan Kuvelijć, Mirko Malović.

Svi su oni pod svojim nogama osjetili ljuti hercegovački krš kod Graba, preko Cavtata, do Ravnog. Na tom dugom putu uspješno su izvršili svaki borbeni zadatak. I, što je najvažnije, svi su živi, samo je jedan borac ove jedinice ranjen.

Sve više zarobljenih ustaša na hercegovačkom ratištu

Dolijale zvjerke

Među zarobljenicima nije mali broj okorjelih ustaša koji su do lakta okrvavili ruke u namjeri da po svaku cijenu ostvare hrvatske fašističke ciljeve

Garnizon JNA u Bileći, u kojem je trenutno lociran logor, ovih je dana postao tijesan da primi sve ustaše koje naše jedinice svakodnevno zarobljavaju na hercegovačkom ratištu. Za nekoliko stotina “bilečkih” zarobljenika, ova robija je, bez sumnje, pravi spas. Jer, kako ističe komandant garnizona pukovnik Milan Stublinčević, ovdje su preduzeli sve mjere da se u potpunosti ispuštuje pravilo JNA i međunarodne konvencije o humanom odnosu prema ratnim zarobljenicima. Uslovi smještaja ne razlikuju se od onih koje imaju pitomci ovdašnje škole rezervnih oficira, a i hrana im nije lošija od one koja se sprema za borce JNA na frontu. Redovno i besplatno dobijaju novine, cigarete i higijenski materijal, a odnedavno preko Crvenog krsta, stižu im paketi od rodbine. Porodice zarobljenika, vojska obavještava o njihovom zdravstvenom stanju. Zbog toga smo – kaže Stublinčević, veoma ljuti na posmatračice Evropske zajednice zato što ne vide kako se hrvatska strana odnosi prema zarobljenim pripadnicima JNA. primjera radi, ni danas ne znamo da li je u životu, a kako li gdje je

general Milan Aksentijević sa grupom oficira, koje su ustaše poodavno zarobile. Kako to da se evropski posmatrači ne potrudu da saznaju nešto o sudbini tih ljudi.

I dok, prema našim saznanjima, hrvatske fašističke snage nimalo ne poštuju međunarodne konvencije o ratnim zarobljenicima, ozdravlju ustaša u bilećkom logoru brinu, priča Stublinčević, specijalisti sa VMA i sanitetski bataljon Užičkog korpusa. Jedina neprijatnost dogodila se 12. ovog mjeseca, kada je umro zarobljenik Niko Braić. Njegovu smrt, čelnici HDZ BiH i drugi, iskoristili su da plasiraju laži, da je, navodno Braić, mučen i ubijen u logoru. To je pznaa laž iz arsenala HDZ-a, kako bi se bacila ljaga na JNA. Istina je, tvrdi Stublinčević u sledećem: "Braić je umro prirodnom smrću, od infarkta, dan prije privođenja u logor, tome postoje izvještaji ljekara i vojno istražnog sudije. Garantujem da u ovom logoru niko nije primijenio silu prema zarobljenicima. Čak nam građani zamjeraju zbog tako humanog odnosa i komfora koji smo pružili ustašama".

Vojne vlasti su, napominje Stublinčević, svjesne da među zarobljenicima ima i onih koji su iz straha i pod pritiskom primili oružje HDZ i prešle u redove MUP-a i Garde. Neki su, što je potvrđeno, jedva dočekali da padnu u ruke borcima JNA. Međutim, nije malo ni okorjelih ustaša, koji su orvavili ruke i bili krajnje opredijeljeni da po svaku cijenu ostvare hrvatske fašističke ciljeve. No, dolijale su i te krupnije zvjerke, kao što će, uvjeren sam, i svi ostali zločinci – veli Stublinčević.

Iz Čepikuća, Miholjevog Krsta, Stona, Butijera, Trnova

Ustaše nadiru

Jedinice majora Milana Đokića, već treći dan uspješno odbijaju nalete ustaša koji se Slavnom približavaju u kolonama

Ustaše, zenge i mupovci svim silama pokušavaju da se probiju iz pravca Čepikuća, Mohošnice, Miholjevog Krsta, Stona i ostalih reiona hercegovačkog ratišta prema Dubrovniku. Minobacačkom i streljačkom vatrom i danas su oni gađali jedinice Jugoslovenske narodne armije koje su ih gotovo stegle u obruč i čvrsto drže predio na potezu Ravno – Orahovi Do – Slano – Trnovo, prema Mravincima i Miholjevom Krstu. Iz pravca Neuma i Slanog u kolonama ustaše nadiru i otvaraju vatru, gdje god primijete da ima jedinica Jugoslovenske narodne armije. U posljednja tri dana, a naročito danas, borbe su učestale.

Ne biraju sredstva i način da se domognu Dubrovnika, objašnjava starješina Čedo Vučićević iz Pljevalja, čiji borci na nišanu drže Čepikuće

i Butijere. Odgovaramo im žestoko i onemogućavamo da se grupišu. Nećemo dozvoliti, dok je naših minobacača i pješadije, da se sastave razbijene ustaše iz ovog dijela hercegovačko-hrvatskog ratišta, kaže starješina.

Dok nam starješina Vučićević danas oko 13 časova, u okolini Slanog, pokazuje brdo iza kojeg ustaše nadiru, kaže komanda: "Drugi vod brzo na minobacače. Razdaljina 6,89, pravac Butijeri, pali. Detonacije. Osmatrači javljaju da je već iz drugog puta pogodak bio stopostotan, kažu nišandžija Dragiša Spajić, njegov pomoćnik Mladoje Mrdak, te ekipa goran Knežević i Veljko Mrdak. "Izvjebali smo se. Imali smo kad, zato je već druga mina uvedena u cilj", kažu borci Milenko Čolović, Milenko Šljukić, Dragan Bajić, Izet Ćirlija, Radmilo Joksović, Ljubiša Krvavac, Milorad Laković, Milomir Popadić, Lazar Petrović i drugi.

Juče smo, priča nam Vidoje Šljukić, gađali ustašku kolonu od 30 vozila – luksuznih i teretnih. Samo su tri vozila uspjela "da preteknu". Sve ostalo smo rasturili. Ni ovaj pokušaj da se probiju kroz naše redove iz sela Butijeri nije uspio ustašama. Jednog njihovog izviđača smo ubili, a drugog ranili. Htjeli smo da ga sahranimo iako je neprijatelj, ali lešu nijesmo mogli prići od žestoke vatre. I u selu Rudinama smo ih juče i danas žestoko razbili. Računamo da na ovom potezu sa kojeg nadiru ima oko dvjesto ustaških leševa. Toliko smo ih najmanje ubili – kažu borci ove jedinice, uglavnom Pljevljaci. I u današnjoj akciji posebno se istakao nišandžija Erdin Selimović. Sa ustašama borci lako izgleda izlaze na kraj, ali im je hladnoća koja se u dolini Neretve i Hercegovini ne pamti u ova doba godine mnogo teža, kaže Ljubomir Kršikapa, 58-godišnji dobrovoljac iz Pljevalja. No, vojska ovdje već gradi barake, niče pravo vojno naselje. Spremamo se za veće hladnoće i nadamo se da ćemo se brzo na njih navići, vele oni.

Za čuenog ustašu Ivana Primorca, koji se, prije desetak dana, bježeći pred jedinicama JNA, presvukao u civilno odijelo a uniformu sa šahovnicom ostavio u brdima iznad Trnove, rat je završen. Ubili smo ga, i to baš granatom, priča nam starješina Čedo Vučićević. Ubijen je i još jedan ustaški "časnik" iz ovog dijela Hrvatske. I to je jedan od razloga što ustaše bezglavo bježe po ovom kamenjaru, pričaju nam vojnici. I dok se pozdravljamo sa pripadnicima jedinice kojom komanduje major Milan Đokić, odjekuje: "Momci i ovog puta cilj je pogođen".

Čepikuće

Ustaše su, po današnjim procjenama Jugoslovenske narodne armije, napustile Čepikuće. Najvjerovatnije su ostavile samo manje grupe u ovom već zloglasnom mjestu. Ostali su se, sa ustašama iz druih reona, izgleda pokušali probiti prema Dubrovniku. Pouzdana informacija znaće se najvjerovatnije već sutra.

Zlikovci zapomažu

U ustaške veze uspjeli su da “uskoče” vezisti jedinice koju smo danas posjetili. U njihovim redovima je veliki haos. To smo juče mogli da slušamo na našim aparatima, kaže Vučićević. Zapomažu, pominju mrtve i ranjene, traže pomoć...

“Nije daleko pretpostavka da će ustaše, kojima nije stalo ni do kakvih vrijednosti, osim do vlastite kože, same razoriti stari Drbrovnik, kako bi to nedjelo pripisale jedinicama JNA. Znaju da im nema spasa, pa se na osnovu dosadašnjih iskustava ne bi trebalo čuditi ako Banske dvore ‘presele’ u zidine Dubrovnika”.

Vice-admiral Miodrag Jokić, komandant VPS “Boka”

Raport sa hercegovačkog ratišta

Neki čudni bojovnici

Dok vojska poštuje primirje ustaše pucaju. Tuđmanovi bojovnici – crni ko opanak

Danas su ustaše na hercegovačkom ratištu kršile dogovor o primirju. Na jedinice Jugoslovenske narodne armije, u rejonu Popovog Polja, otvarale su minobacačku vatru i sporadično pucali iz streljačkog naoružanja iz pravca Velje međe i Pećine. Jedinice druge operativne grupe, kako nam je danas saopšteno u Centru za informisanje, poštuju primirje. Ali, odlučno odgovaraju na svako otvaranje vatre na njihove položaje. Tako su i danas borci jedinice, kojom komanduje major Milan Đokić u predjelu Slanog, Čepikuća, Miholjevog krsta, bili prinuđeni da djeluju minobacačima na kolone ustaša, koji uporno pokušavaju da se probiju preko Slanog na južni front. Upornosti im ne fali, iako su borci JNA uspjeli da ih desetkuju.

Uvježbavanje ruke

Sporadične pucnjave bilo je danas i na drugim rejonima hercegovačko-hrvatskog ratišta. Među borcima JNA nema poginulih i povrijeđenih. Prema nezvaničnim podacima, u redovima ustaša bilo je gubitaka. Crnogorskim borcima, koji su navikli da su stalno u pokretu, ovo primirje je, kako rekoše borci brigade “Veljko Vlahović”, kojim komanduje potpukovnik KonstadinKoprivica, pomalo i dosadno. Na

Grabu, gdje se već nekoliko dana spremaju za nove zadatke, danas smo ih posjetili. Iza sebe imaju dug put od Dubrvke, Ljute, Lovorna, Oboda, Zvekovice, Plata, Mlina, Šoline... Izgubili su pet boraca, a 16 je zbog povreda, van stroja. No, to ih nije pokolebalo, kažu borci Duško Đuranović, Miomir Jokić, Vujadin Bobičić, Drago Pušonja, Uroš Đurović, Đarko Lambulić, Njako Pavićević, Ranko Gojković, Miladin Šćekić... Među njima je i 62-godišnji Aleksa Kažić, koji se odlučio da dobrovoljno učestvuje u ovom ratu, kada je na televiziji video kakve sve zločine rade ustaše.

- Grozio sam se priče i slike o tome kako ustaše prave od dječjih prstića niske. Gledajući šta je sve od njih zarobljeno, a šta su bili pripremili za mučenje Srba iz ovih krajeva, jednostavno nijesam mogao da odolim. Jeste da sam već u godinama, ali sam dugo bio lovac, pa mi pješačenje po ovm hercegovačkom kamenu ne pada teško, kaže Aleksa.

Ove trenutke predaha vojska koristi, priča starješina Branko Čavor, za obuku i uvježbavanje ruke. Pripremaju se i objekti za duži boravak. Zbog ratnih zalsuga, brigada Kostadina Koprivice je predložena i za visoko odlikovanje, kažu starješine Jovo Raičević, Danilo Jovanović, Strahimir Živaljević. Ljuti su ovi borci na one koji su dezertirali, ali kažu, bolje je što su otišli, jer sada bar znamo ko je pored nas u borbenom stroju.

Unaprijed slavili

Za izviđače ove brigade, kažu da su neustrašivi – pravi ratnici. Prisjećaju se jedne akcije iznad Konavala kad su zarobili pet zengi, među kojima je bio i jedan stožer. Oduzeli su im dva automata, veću količinu municije, bombe, radio stanicu i vozilo, pričaju borci prof. Ivan Đikanović, komandir jedinice, Miško Aćimić, Velimir Čukić, dobrovoljac iz Nikšića, Irena Đuričić, Ranko Knežević, Zdravko Božović, Radoje Đukić, Branko Martinović, Marinko Komatina, Dragan Novović i drugi. Na Zvekavicu su, pričaju dalje, od mještana saznali da su u Tuđmanovim redovima zaista bili bjeloslavski probisvijeti i plaćenici – Mađari, Rumuni, i nekakvi crni kao opanak (tako narod za njih kaže). Došli su mnogo ranije nego su borbe počele. Bančili su, šenlučili i pjevali. Unaprijed slavili pobjedu, ali čim je zapucalo, pričaju mještani Zvekavice, odmah su se dali u bjekstvo.

Crnogorci, međutim, ne bježe. Ići ćemo dokle ovoj zemlji bude trebalo, uglas kažu pripadnici minobacačke baterije: Goran Mihaljević, Nikola Mrvaljević, Milo Kruščić, Luka Krvavac, Dimitrije Pejović, Milika Sekulić, Ratimir Mišnjić...

Dan u Cavtatu i Kuparima

Sunce nad zgarištem

Ništa više nije, niti će, vjerovatno, biti kao što je bilo. Tragovi rata su neizbrisivi. Jednako u uništenoj prirodi, razorenim kućama i ljudskom sjećanju. Zašto je sve ovo trebalo Tuđmanovoj "demokraciji"? I dlje odjekuju pucnji u blizini Dubca, a crni dim svjedoči da rat nije završen. Samo je sunce ostalo isto

Karavana od nekoliko vozila sa novinarima kreće prema Cavtatu. Na Debelom brijegu uobičajena kontrola. Kroz Konavle već viđene slike razorenih kuća, garavih zidova, izgorelih prozora, sprženih čempresa... Nigdje žive duše. Tuđmanov prvo hadezeovski, a sada osvjedočeno ustaški sat je stao. Njegova crna kazaljka pokazuje nevolju vlastitog naroda, gurnutog u ambis rata, samouništenja.

Kako li je tim ljudima koji su, umjesto obećane demokratije i blagostanja, dobili veliku nesreću, izgubili domove i sve što u njima imali, od uglednih domaćina pretvorilo se u kolonu beskućnika? Da li su mogli i da predpostave, dok su listom glasali za svoju "HDZ zna se", potom na ličnu kartu, i be nje, zaduživali švercovane kalašnjikove i, najposlije, njihove cijevi okrenuli protiv regularne armije zemlje u kojoj su tako lijepo živjeli, šta će ih snaći.

Nije li ustaška laž, još jednom, pobijedila ono ljudsko u do juče mirnom narodu? Kako je uspjela baš ovdje da nađe pogodno tle, da se razgrana i zakloni vidik prema komšijama u koje su se, koliko juče, zaklinjali?

Kada su konavoski domaćini lagali? Do prije koji mjesec svoje susjede u Herceg-Novom, Trebinju, na Zubcima, ili danas lažu sebe? Kako god bilo, laž je krvavo plaćena.

Opet kontrola u Čilipima. Da nije kontrole i ponekog rijetkog, uglavnom, vojnog vozila, pomislio bi čovjek da putuje ili, bolje reći, lebdi kroz neki od krugova pakla.

Put u pakao

Sve crno, garavo. Kiša sprala garež sa okolnih popaljenih brda, pa umjesto primorskog rastinja "iznikao" avetinjski bijeli kamen. Samo je, izgleda, sunce ostalo isto. Ali ono je dovoljno visoko da bi bolovalo garež prljavog ustaškog rata.

Blago suncu.

Na putu prema Zvekovici i Cavtatu ista slika. Tovari čaura raznoraznih kalibara šješadijskog i artiljerijskog naoružanja. Gdje su završila njihova razorna zrnevlja?!

U Cavtatu, bar na trenutak, gubi se slika rata. Ispred hotela "Albatros" samo nekoliko "zaboravljenih" vozila. U centru grada zajedno vojnici i civili. Prodavnice ne rade. Kafane takođe. Otvorena je jedino poluprazna apoteka i jedna, još prazniji butik. Trgovci stoje ispred vrata. Nema potrebe da budu za pultovima. Kome je do trgovanja.

Malo podalje, blizu gradske luke, narod uzima vodu iz vatrogasne, sada vojne cisterne. Neki od prolaznika nose pod rukom vekne hleba. Jedan od kioska je otvoren. Prodavačica je napolju. Šta će i ona unutra. Izašla je da isprati podnevno sunce...

Mirnim moem od Dubrovnika približava se "Atlasov" brod. Na obali potpukovnik dr Radosav Svičević, pregovarač u ime JNA, čeka svoje današnje sabesjednike. U međuvremenu, daje izjavu novinarima. Govori o čemu će se danas razgovarati. Hrvatska strana je prije dva dana priznala da su na ovom ratištu zarobljena trojica pripadnika JNA. Potom su broj smanjili na dvojicu. Sada pominju samo kapetana Jovetića i vodnika Vučkvića. O trećem zarobljenik ništa. Da li su ga ubili? Armija će, preko posmatrača Evropske zajednice, pokušati da sazna nešto i o njihovoj sudbini.

Brod sa pregovaračima Evropske zajednice i dubrovačke opštine stiže. Jedan od Dubrovčana šalje, po vojnim starješinama, lijekove i jedno pismo za neku mještanku iz Cavtata. Vojska prihvata da uruči pošiljku. Bože, pa zar ovi ljudi međusobno ratuju?

Pregovori počinju u hotelu "Cavtat". Među prolaznicima srijećemo poznatog stomatologa Blaža Zlopašu. Poslijenekoliko mjeseci prinudnog izgnanstva, vratio se u Cavtat. Sada je ovdje Armija, pa je sigurno i Blažu. Upoznajemo i Đura Vragolova, mještanina. Pokazuje nam svoju kuću, zove da navratimo. Obećava knjigu u rodoslovu zubačkih plemena. Sve to u vrijeme ratno, kad kuršumi dijele pravdu.

Otac uz sina

Jedan od vojnih starješina, čije ime ne zapisujemo jer im je zabranjeno da novinarima daju izjave, onako lične informacije radi priča nam da je ostao još veliki dio Cavtata neprečesljan. I grada i stanovnika. Nekako je, isuviše, kaže, onih "koji su došli na berbu grožđa". Nijedan grozd nije ubran evo punih pedeset dana, a oni su, biva, zbog toga u Cavtatu. Uglavnom su iz Čitluka i zapadne Hercegovine. Hrvati i Muslimani. Ko će da im vjeruje? Najveća opasnost prijeti u tobožnjem miru.

Od Cavtata prema Kuparima ista slika. Topovske čaure i sanduci u kojima su bile dopremljene granate govore da je bilo gusto. Istu priču potvrđuju i spaljene kuće u kojima su bila ustaška uporišta. Magistrala u Ljutoj, koju su ustaše minirale, nadajući se spasu, nekako je prohodna. Kroz Mline mnoštvo prevrnutih automobila, jedan autobus i jedno vojno

vozilo. U Kuparima, na samom ulazu u do juče vojno odmaralište, a danas još neispitano razbojište, nailazimo na pripadnike iz jedinice Luke Grbovića. Bilježimo imena: Milosav Braco Ćipranić, Mirko Kaluđerović, Boban Ninković, Dragan Jevtović, Radoje Pekšić, Miodrag Krivokapić, Blažo Stanišić, Čedo Bošković. Među njima su dvojica rezervista – otac i sin Đuro i Lazar Dabović iz Zelenike. Na pitanje da li čuva sin oca ili obrnuto, kažu – podjednako. A nije im bilo lako. Ova jedinica je iz pozadine do prvih borbenih linija snabdijevala borce municijom i materijalno-tehničkim sredstvima. Sve to bez gubitaka.

Dolazi "reno" trebinjske registracije. Izlazi Milovan Milićević sa kćerkom Radom. Dvadeset godina su živjeli u Srebrenom. Idu da vide šta im je sa kućom Rada traži i brata Radovana, koji je, pretpostavlja, negdje u Dubrovniku, zajedno sa babom Petrom, koja je preživjela tri rata.

Gore oko Dubca se povremeno puca. Crni dim opominje da rat traje. Vojska čisti teren, kažu. Ostalo je, misle, pedesetak ustaša koji se kriju po selima Dubrovačke Župe i u Industrijskoj zoni ispod Dubca. Možda će vatra da ih istjera.

Put prema Herceg-Novom pust, kao i obično. Može se voziti i lijevom stranom.

Na hercegovačkom ratištu se i dlaje puca

U paklu rata

Ustaše pucaju i sa Žarkovice prema Brgatu. Na Ivanici uhvaćena četiri Tuđmanova plaćenika

Minobacačima, rafalima, snajperima i iz ostalog pješadijskog naoružanja, ustaše su danas otvarale žestoku vatru na jedinice JNA iz rejonu Ćepikuća i sela Stona. Tuđmanovi zlikovci i bjelosvjetski plaćenici, nijesu danas poštovali primirje ni u rejonu Miholjev krst i sela Lisac. Pucali su i sa Žarkovice, prema Brgatu. U početku provociraju, a potom otvaraju vatru na vojsku, gdje god je primijete. Borci jedinica JNA, koji i dalje, uprkos žestokom napadu ustaša, drže položaje oko Mravinaca, Slanog, Rupnog Dola, i Ravnog, uzvrćaju bez milosti. Mada vojne vlasti već nekoliko dana ne saopštavaju podatke novinarima o poginulim i ranjenim borcima, prije nego što obavijeste porodice, saznajem da u redovima JNA nema žrtava. Računa se da ih na drugoj (ustaškoj strani) ima, po nekim izvorima, na stotine.

Naročito u posljednjih nekoliko dana, od kada MUP-ovci i gardisti pokušavaju svim silama da se probiju prema Dubrovniku, broj žrtava je veliki. Borci crnogorskih jedinica, koji drže ove položaje, kažu da neće

ustašama poći za rukom da se probiju prema Dubrovniku – protjeraćemo ih artiljerijom, koja tuče iz rejonu Slanog, i pješadijom, što je moguće dalje. Da bi se približili Dubrovniku, preko Slanog, ustaše koriste sve moguće načine. Čak se presvlače i u uniforme JNA, a u njihovim kolonama izviđači Armije su primijetili i vojna vozila.

Presvlače se i u civilna odijela. Četiri lica u civilu uspjeli su da uhvate borci JNA u predjelu Ivanice. Kod njih su pronađene puške, radio stanica i maskirna odijela. Odavno se zna da se ustaše prerusavaju i u žene. U rejonu, koje drži JNA, pokušavaju da ubace svoje špijune ljepšeg pola, radi otkrivanja položaja.

Vojska je, međutim, odlučna da ide dalje. Odustajanja nema, rekli su nam danas i u bilećkoj kasarni.

Odustajanja nema

U Školi rezervnih oficira, gdje se na obuci nalazi ratna jedinica pripremaju se starješine za rukovođenje i komandovanje jedinicama JNA, koje bi dejstvovala u rejonu hercegovačko-dubrovačkog ratišta. Komandant Škole, pukovnik Milan Stublinčević kaže: "Daj Bože da ne zatreba, ali ako bude trebalo ova ratna jedinica rezervnih vojnih starješina, poslije ove obuke, biće potpuno spremna. Na pitanje, da li to znači da vojsci, koja je ovih mjesec i po ratovanja bila na najtežim i najisturenijim položajima, stiže zamjena, pukovnik odgovara – vjerovatno. Mi moramo uvijek biti spremni, naročito da precizno upotrijebimo svo pješadijsko naoružanje – posebno ručne bacače i "zolje". A da, će biti baš precizno upotrebljeni, uvjerali smo se i danas, boraveći u ovoj jedinici, koja je uglavnom sastavljena od ljudi iz šireg reona Bileće i Nevesinja. Od vježbi bez predaha, posjetiocima ovog hercegovačkog grada moglo se učiniti da se ovdje vodi žestoki rat. Detonacija za detonacijom.

Najstariji među starješinama na obuci, 51. godišnji Vojislav Vujović, kaže: "Volio bih da mi ne zatreba ovo znanje, stečeno ovih dana u Bileći, ali..."

Stručnjak za obuku

- Branićemo otadžbinu. Kompletanu možda, nećemo moći da odbranimo, ali ovaj narod koji hoće da živi u njoj, odbranimo. To ustašama mora biti jasno, kaže Vujović. Nema odustajanja, kategoričan je i potpukovnik Tihomir Kundačina, inače penzioner, Stručnjak je za ovakvu vrstu obuke, znanja mu ne fali, pa je došao da pomogne mlađim kolegama. Milosti nećemo imati za ustaše i Tuđmanove plaćenike, kaže Tihomir završava gađanje iz ručnog bacača. Vojni stručnjaci kažu – za desetku. Takve ocjene su danas dobili i ostali njegovi drugovi. Jedan stari tenk na

poligonu u Bilečkoj kasarni, koji je služio kao meta, poslije vježbi, više nije ličio na sebe. A, najmanje o sebi brine potporučnik Stefan Bekan.

Spreman je za front, a i porodica koju je ostavio, voli, priča nam on, da je u redovima boraca – gdje bi drugo. I desetar Dragan Biberdžić kaže da su uslovi za obuku rezervnih starijina ovdje izvanredni, a škola je najsavremenija u Jugoslaviji.

Elektrana Plat

Za tri, najkasnije četiri dana, u rad će biti puštena hidroelektrana Plat. Snabdijevanje strujom i vodom u Cavtatu i okolini tada će biti normalizovano.

Kurir Vladimir

Među rezervnim starijinama u bilečkoj kasarni, danas smo zatekli i devetogodišnjeg Vladimira Trklju iz Bileće. Ovom učeniku IV/2 razreda Osnovne škole u Bileći, maskirna uniforma dobro stoji.

“Kupila mi je mama u Beogradu, da bih bio komandantov kurir” kaže Vladimir. Došao sam i rekao komandantu Milanu Stublinčeviću:

“Druže pukovniče, došao sam da obavim svoj ratni zadatak”, pozdravljajući u stavu mirno, pokazuje nam Vladimir susret sa komandantom.

Dubrovačko ratište čeka

Trajni mir, ili...

Na južnom dijelu dubrovačkog fronta ni danas nije bilo oružanih sukoba. Pripadnici JNA “čiste” teren u Dubrovačkoj Župi. Pregovori još jednom održani u Cavtatu. Stigao i gospodin Mesić

Ni danas, bar na južnom dijelu ratišta oko Dubrovnika, nije bilo oružanih sukoba. Pripadnici JNA su čistili teren u selima Dubrovačke Župe i u Kugarima od zaostalih ustaša i podmetnutih eksplozivnih naprava. Bilo je pojedinačne pucnjave i eksplozije, ali to je, kažu vojnici, u ovakvim akcijama sasvim očekivano.

U hotelu “Cavtat” i danas su održani pregovori između posmatrača Evropske zajednice, dubrovačkih vlasti i Jugoslovenske narodne armije. Nakon razgovora, predstavnik JNA potpukovnik dr Radoje Svičević je novinarima izjavio: - Mi smo dali predlog gdje bi trebalo da se nalaze naše snage, druga

strana je iznijela neke male primjedbe na to. Ostaje da se sutra to definitivno uredi, a to podrazumijeva da je potrebno urediti i to gdje će i suprotna strana imati svoje oružane formacije. Između naših i njihovih snaga postojala bi jedna tampon zona, ali bilo bi omogućeno normalno funkcionisanje života.

Druga stvar o kojoj se danas pregovaralo bili su zarobljenici. Hrvatska strana je već rekla da su zarobljena trojica pripadnika JNA. Armija je tražila da joj dostave imena. Kada su to Dubrovčani učinili na spisku su bila samo dvojica – kapetan Jovetić i vodnik prve klase Vučković. Pojavio se jedan paradoks, očito da tu postoji jedno zamešteljstvo s našim ljudima koji se nalaze kod njih.

Na pitanje, da li je raspravljano o jedanaest tačaka pregovore, koje je Armija ponudila suprotnoj strani za deblokadu Dubrovnika, dr Savičević je rekao:

- Ne, suprotna strana pokušava da izbjegne raspravu o tim tačkama. Ostavljeno je da se o tome raspravlja u četvrtak, mada je bila jedna napomena od strane Dubrovčana da naši predlozi odudaraju od ukupnog rješavanja problema u Hrvatskoj.

Razgovori će, dakle, biti nastavljeni, a konvoj od 14 brodova koji je krenuo iz Rijeke, prema saopštenju Informativne službe Vojno-pomorskog sektora “Boka”, jutros u 6 časova je zaustavljen od strane brodova JRM. Na čelu konvoja nalazio se motorni brod “Slavija” i remorket “Borac”. Na brodu “Slavija” bio je i gospodin Stjepan Mesić. Nakon izvršene kontrole brodu “Slavija” odobreno je uplovljavanje u dubrovačku luku. Na brodu je bilo 340 putnika, a u toku je kontrola ostalih brodova. Prema informacijama sa “Slavije”, očekuje se dolazak još trideset dva različita broda i čamca.

Dakle, gospodin Mesić je stigao u Dubrovnik. Hoće li poznati miner iz Bosanskih dvora još jednom da primijeni svoj odveć poznati scenario, ili će možda da zlo ne čuje vrhovni komandant oružanih snaga Jugoslavije da posjeti neku od jedinica JNA na dubrovačkom ratištu?!

Mesiću se zna samo to da je – mesić.

Raport sa ratišta u istočnoj Hercegovini

Šest kilometara vatre

Ustaše ni juče nijesu prekidale napade na jedinice JNA na reonu Ston – Slano – Čepikuće, Mikuljev krst, Mravinjci i Butijeri. Za koji dan biće izvučeni desantirani vojnici iz Nikšića u Krivuljama. Izvjesni konflikt između političkog rukovodstva Crne Gore i Srbije ne odražava se na moral boraca – kaže general Milan Torbica

Sinić, kao i danas, ustaše su otvorile žestoku vatru na jedinice JNA, koje čvrsto drže reon prečnika oko šest kilometarana potezu Ston – Slano – Čepikuće – Mikuljev krst – Mravinjaci – Butijeri. Kako saznajemo, među crnogorskim borcima nema žrtava, dok ustaška strana, po nekim procjenama, već nekoliko dana trpi velike gubitke.

Prvim linijama fronta civilima ni danas pristup nije bio dozvoljen. Očekuje se da će novinari ući u ovaj vatreni reon najkasnije sutra ili prekosjutra. Informacije koje, međutim, stižu sa prvih borbenih linija govore da artiljerijske jedinice JNA, stacionirane u okolini Slanog, žestoko tuku ustaške položaje.

U sjevernom dijelu hercegovačkog ratišta, na području Nevesinja, Gackog i Čapljine, i danas je bilo mimo. General major Milan Torbica, komandant Uzičkog korpusa, odgovarajući na pitanja novinara na konferenciji za štampu koja je danas organizovana u Nevesinju, istakao je da su pripadnici Korpusa, sastavljenog od vojnika iz Užica, Valjeva, Kraljeva, Čačka, Čapljine... Među njima su i vojnici iz Nikšića, koji su uz rezerviste iz sjeverne Crne Gore učestvovali u ratnim operacijama na potezu Popovo Polje – Slano.

- Zadatak su dobro izvršili – kaže Torbica. Naše jedinice su ovdje da bi spriječile međunacionalne sukobe, u čemu su dosad imale uspjeha, i nijesu tačne tvrdnje nekih stranačkih lidera u Bosni i Hercegovini da se politička situacija u ovom dijelu Hercegovine iskomplikovala otkad smo mi došli. Nije tajna da se ovdje bilo da i sada ima stranačkog naoružavanja stanovništva. Najproblematičnija tačka je Čapljina. Tu su pripadnici HDZ-a davno počeli sa napadima na kasarnu, oficire i njihove porodice. zbog toga smo bili primorani da Centar za auto obuku preselimo i Čapljine i tu stacioniramo našu jedinicu. Prilikom dolaska na ovaj teren bili smo napadnuti od strane pripadnika HDZ-a koji su pokušali da spriječe naš ulazak u ovaj grad, ali ako zatreba i još ćemo vojnika dovesti.

Prilikom dolaska u Čapljinu kao i Višegrad, pripadnici HDZ-a otvoreno su napadali kolonu. Tom prilikom njima se predao 21 vojnik. Tačno je da su se vojnici predali sa naoružanjem. Ali, oni su jedva čekali da se predaju – to su Hrvati i Muslimani. Jer, onaj koji ne želi da se preda ne može biti ni otet.

Nikšićani koji čuvaju aerodrom u Mostaru od napada ustaša biće, najvjerovatnije, ubrzo zamijenjeni jedinicom iz Požege, koja je već jednom dolazila do Trebinja.

Pitamo da li ima šansi da bukne ustanak na ovom dijelu Hercegovine. General Torbica odgovara: – Ako budemo trezveni, ali svi, do sukoba ne bi trebalo da dođe. Ako, ipak, bukne, biće krvi do koljena.

Podsjećamo generala još jednom na Čepikuće.

- Ja nijesam izdajnik – kaže general Torbica. Ne može jedangeneral biti kriv za lošu taktičku procjenu – tu su komandiri odjeljenja i jedinica koji

izvode operaciju. Ja nikoga nijesam postrojjavao pod šahovnicom, za što su me optuživali. U Trebinju smo saslušavali dvojicu uhapšenih, koje smo pustili jer nijesu izgledali kao neprijatelji. Nijesu zvana zvonila prije masakra u Čepikućama. A kad se to dogodilo ja sam bio u Slanom, i na onom potezu su moje jedinice izvanredno izvršile zadatak. Presjekli su komunikacije Popovo Polje – Zavala – Slano. Potom je na moje mjesto došao general Eremija. Kad sam otišao sa ovog terena, samo što nijesu zaplakali Radomir Radović i Drago Todorović.

Varljivi mir na dubrovačkom ratištu

Krug oko pakla

Na južnom dijelu dubrovačkog fronta ni juče se nije pucalo. Brigada "Veljko Vlahović" popunjava "praznine" na zpcima. Dojučerašnja ustaška uporišta Brgat, Dubac i Kupari u rukama narodne vojske. Potpukovnik Koprivica priča ratne strahote

Na ratištu oko Dubrovnika vojska, ova naša narodna, pretresa teren, hvata sakrivene ustaše. Danas obećani, organizovano novinarski put u Cavtatu na pregovore već poznatih zaraćenih strana nije bio odveć izazov. Saopštenje će, ionako, da uslijedi.

Krećemo putem pakla. Oko već dobro poznatih ratnih kota i gubilišta. Od Herceg-Novog do Vrbanja, tek poneko vojno vozilo. Dalje, prema Zubcima i Trebinju, austrijski makadam. Ni sve vještine našeg odavno provjerenog vozača Voja Bečića, kome je volan ispunio radni, a bogme evo i ratni vijek, ne mogu da izbjegnu rupe na ogoljenom putu.

U međuvremenu, priča o Austriji. O našem avionu koji, po najnovijim obavještenjima, austrijske vlasti neće da vrate. Boje se da ne bi učestvovao u ratnim operacijama protiv njih ili njima bliskim. Ni mi njima ne vraćamo put, jedinu saobraćajnicu, koju su nam između Herceg-Novog i Trebinja, ostavili za vrijeme svoje vladavine. Jest da je nikakva, ali za ove prilike je više nego pouzdana. Zaboravili smo, silom prilika, dakako, puteve bratstva i zajedništva kroz Konavle, pa se ponovo i iznenada, vratili austrijskoj cesti. Možda se i s njom stiže u, prešu, obećanu Evropu.

Vojska na odmoru

Od tri kafane na Grabu, ni jedna ne radi. A vojnici brigade "Veljko Vlahović", isti oni narodi borci koji su oslobađali Grudu, Ljutu, Zvekovicu i Plat, čekaju naređenje za pokret. Kuda? U nove ratne okršaje, da kuda!

Ratne priče sa dubrovačkog ratišta

Nišandžije Mila Drobnjaka

Borbe su malaksale, a vojska zauzela sve značajnije položaje iznad Dubrovnika. Ustašama preostalo samo da provociraju, da na podao način, kao što su i naučili, otimaju nove ljudske žrtve

Mada na ratištu, dok je rata i oružja, nikada mira ne može biti, jutros je vladao nekakvo čudno zatišje u konavskim selima i mjestima Dubrovačke Župe. S vremena na vrijeme, poneka vojna kontrola. "Može dalje", nakon obaveznog legitimisanja, govore vojnici. Prema Dubrovniku nije uputno. Jer su ustaše, bježeći od Brgata i Dubca, put minirale, dovukle nove olupine kamiona i automobila, načinile barikade... Kao da ih to može spasiti.

U komandi mjesta, uobičajeno. Opet legitimisanje, pozdravljanje, začetak priče.

Potporučnik Zoran Beljkaš i vodnik Božo Perović iz motorizovanog bataljona, koje sačinjavaju, uglavnom, rezervisti Bara, Budve, Tivta, Kotora i Herceg-Novog, ne kriju ljutnju na novinare. Stalno su na položaju, pišu o jedinicama, a nikako da njih posjete. Pitaju ih, kažu, kad odu kući i pričaju o ratovanju, "gdje ste vi bili, kad vas nema u novinama i na televiziji"?

A oni su zaista bili za svo vrijeme borbi na dubrovačkom ratištu u prvim redovima. Od Debelog brijega, preko Vitaljine, Đuranića, Pločica, Molunta do Cavtata. Onda preko Dubravke i Grba do osvojenog Brgata.

Biće vremena za priču i o ovim ratnicima. Samo da se rat završi, da nove borbe ne "zatra" one prošle, da svakodnevicu ne obilježe nove pogibije. Nepravdu pokušavamo, bar djelimično, ispraviti i ovom prilikom.

Borba za ranjenog druga

U komandi mjesta, pukovnik Gavro Kovačević priča o ulasku u selo Martinoviće, tu na kraju Dubrovačke Župe. Ustaše su ranile poručnika Bora Šturanovića. Čitava četiri sata su ga držale pod jakom mitraljeskom i snajperskom vatrom. Nijesu dozvolili našim borcima da ga izvučemo. Tukli su sa zvonika crkve na Brgatu.

Onda su u sami sumrak, borci jedinice Mirka Seferovića, poručnika Milorada Radunovića, zvanog Raduna, uspjeli da izvuku poručnika Bora, ranjena, ali, srećom, ne smrtonosno. U pokušaju izvlačenja poginuo je vojnik Branko Krvavac. Hrabro, kako borcu i dolikuje.

Zanimljiva je priča o jednom vojniku, kome, na žalost, nijesu mogli imena da se sjete. Bio je ranjen. Prvi put u borbi, drugi put, metak ga je

U Komandi jedinice zatičemo potpukovnika Kostadina Koprivicu. Na obližnjem poligonu se puca. Vršimo doobuku vojske, kompletiranje jedinice materijalno-tehničkim sredstvima, i kadrovsku i materijalnu pripremu za pokret kaže. Kuda će ova jedinica, koja je na ratištu u Konavlima, za čitavih trinaest dana borbe, ostavila samo četiri borca, a zarobila na desetine ustaša, sivušno je da pitamo. Potpukovnik Koprivica priča dogodovštine...

U Platu i Mlinima naišao je na svoje prezimenjake Koprivice. Možda i dvjesta godina nijesu znali jedni za druge. Danas se gledaju preko nišana. Oni su u Tuđmanovoj soldeteski, on u našoj narodnoj vojsci. Pitala ga je jedna žena što će da joj se dogodi s kućom. Komandant je pitao dje su joj sinovi? Nije znala". Komandant je izvadio zaplijenjeni spisak. Obojica su bili u Tuđmanovoj "gardi". Kuća je doživjela sudbinu ostalih ustaških uporišta na ovom terenu.

Duga je priča komandanta Kostadina Koprivice. Duga i potresna. Jedan dio smo već i objavili. Onaj o zatranim ustašama, a bilo ih je oko 150, u železničkom tunelu od Uskoplja prema Glavskoj. I onaj o 1.500 za otpremu pripremljenih pršuta u Dubravci i o zlatnicima u Ljutjoj, kod Konavskih dvora. Ne mogu se zaobići ni zaplijenjeni ustaški planovi da se sa braćom Albancima sastanu u mjestu Haj-Nehaj, nadomak Bara, kad za to dođe vrijeme.

Zarobljeni spiskovi, planovi, slike i druga arhivska građa su predati nadležnoj komandi. Biće dobra podloga za buduće, bolje hroničare.

Plotuni sa obližnjeg streljišta odjekuju. Vojska se ne šali. Ratno je vrijeme, veliki broj je dobrovoljaca, valja ih dobučiti. Ustaše ne praštaju.

Ništa s desna

Put prema Trebinju gotovo pust. Na Aleksinoj Međi, patrola milicije. Ne zaustavlja nas. Idemo prema Dubrovniku. Na Dužima, pa na Ivanici, Brgatu i Dupcu vojna policija kontroliše. Pitamo, više u šali, možemo li desno, dolje prema Dubrovačkoj rijeci, Žarkovici i Bosančici, najvećim ustaškim utvrđenjima. Vojnici se smiju. Kao da žele reći: "Ajte, samo se prvo pozdravite s glavama".

Kome se tamo ide. A ni njih nema s tih strana. Ni jednog vozila. Ništa s desna. Rekli su što su imali da kažu. Ubuduće ćemo da vidimo. Njima se nikad ne zna.

Kroz Kupare, Srebrno, Mline, Plat, Obod, Zvekovica, Čilipe, Gruđu i Pločice uobičajene slike. Sve je već viđeno. Porušene kuće, zapaljena brda, polupana auta oko puta.

Stižemo u Herceg-Novu. Krug oko pakla je zatvoren. Bar ovoga puta. Sjutra ćemo slušati nove vijesti, voziti nekim drugim cestama, pisati već napisane priče. Iznova.

pogodio prilikom izvlačenja, na nosilima. Imao je sreću da dva puta bude pogođen i preživi.

Borova hrabrost

Priče se ređaju. Jedna drugu sustiže. Ratni dani teku kroz sjećanje, teško ih je pratiti. Ipak, neustrašivog, pa i previše hrabrog borca Bora Dobranjanina iz Budve svi ovdje često pominju. Pukovnik Kovačević priča:

- Boro je sa drugovima bio na položaju na Žarkovici. Ustaše su istakle šahovnicu na zloglasnom uporištu Bosanka. Negdje u prvi mrak, Boro je odlučio da je skine, krenuo je motorom. Nastala je pucnjava, čuli smo da je poginuo. Ispostavilo se da nije, nego da je zarobljen.

A Borov šezdeset trogodišnji otac Branko nalazi se u dobrovoljcima. U jednoj jedinici u Titogradu. Spreman da skine šahovnicu sa bosanke, koja mu je sina u zarobljeništvo odvela. I to na ustaško, koje ne poznaje međunarodne konvencije i pravila ponašanja prema ratnim zarobljenicima.

Ćutljive nišandžije

Sagovornici u komandi mjesta, posebno pukovnik Gavro Kovačević, hvale jedinicu Mila Drobnjaka. Minobacačku bateriju, "koja ubacuje minu, ako zatreba, i u čašu".

Stižemo i do njihovih položaja. Tišina. Otvori bacača hladno "gledaju" na ustaške položaje, granate su odložene. Borci malo podalje od njih. U svakom času spremni da napune, nanišane i potegnu konopac.

Nude nas kafom i rakijom. Za priču nijesu osobito raspoloženi. Ne za onu koja će biti objavljena u novinama. Važno je ratovati, a biće vremena za opisivanje rata, kažu. Komandant jedinice potpukovnik Luka Milović pristizhe i spasava stvar.

- Podijelili su nas – kaže – na borce i neborce. O jednima se piše, a do nas, koji smo sve vrijeme na prvim, ali baš prvim borbenim linijama, niko ne dolazi. A što se tiče Drobnjakove baterije, ona je kostur jedinice. Dok ona ne "počisti" teren ostali borci ne mrdaju. Toliko su sposobni da mogu da pogode gdje iglom ubodeš. Nijesu to mogli naučiti u vojsci. Pogotovo ne da gađaju noću i na pokretne ciljeve. Izvještali su se u ratu. Ništa im ne promakne.

Nakon komandanta, i starješina Drobnjak, škrto i bez posebnog isticanja bilo kojeg borca, dodaje:

- Dogovor je naša najjača strana. Sve radimo kolektivno, kako se dogovorimo. Puštamo ljude da skoknu do kuće, da obiđu porodicu, drugi rade za njih. Kao što se vidi, dosta uspješno.

Prolazi Dragan Rašeta. Kaže da je na ratištu proslavio 36. rođendan. Pokazuje sat koji su mu drugovi kupili.

Cijevi još miruju. Drobnjakove nišandžije čekaju nove ciljeve. Čekaju...

Situacija u dolini Neretve

Zri li mir?

Hrvati i Muslimani iz sela Gljnica otvaraju svoje domove vojsci. Zlatko Tomas, doskorašnji kapetan JNA predvodi Tuđmanove bojovnike. Jedinici neće kući

Da u dolini Neretve ima nagovještaja mira i početnih oblika saradnje, između pripadnika JNA i stanovništva, govore primjeri iz sela Gnojnica, koje je naseljeno uglavnom hrvatskim i muslimanskim stanovništvom.

Pripadnici JNA, rezervisti iz sastava jedinice 2277 koji već duže vrijeme borave na položajima u ovom selu, pričaju da im žitelji Gnojnice otvaraju vrata svojih toplih domova. Prije samo 20 dana mrzovoljno su ih gledali i provocirali. Sada im nude hranu i piće.

Da li je ovo nagovještaj mira, ili je u pitanju nešto drugo – teško je znati. Ipak, ovo primirje valja istaći.

- Muslimani, Hrvati počinju da shvataju da su ih njihovi lideri jednostavno lagali! Naši vojnici su ponašanjem dokazali da nijesu nikakva "okupatorska i četnička vojska". Idu ovim prostorima isključivo mira radi – kaže kapetan Turo Međedović.

- Malo je u dolini Neretve lijepih primjera o miru. više je onih koji upozoravaju na eskalaciju ratnih sukoba. Tako je, dojučerašnji kapetan JNA Zlatko Tomas koji je dugo starješinovao i na titogradskom aerodromu, ovih dana u Luštici oformio tri naoružane jedinice sa oko 300 bojovnika. Prethodnica njegovih jedinica, prema pouzdanim izvorima, zaposjela je brdo Galac i sve topovske cijevi okrenuo je Tomas prema svojim dojučerašnjim drugovima. Tomas posjeduje stan u Titogradu koji je zadržao poslije formalnog razvoda sa suprugom. Sve je urađeno uoči stvaranja Tuđmanove "demokracije".

Među pripadnicima JNA, koji se nalaze u Mostaru i neposrednoj okolini, borbena gotovost je na visini.

Redovi rezervnog sastava JNA popunjeni su i velikim brojem vojnika – jedinaca. Dugo se već govori da se takvi vojnici zamijene i vrate kućama, ali mnogi od njih ni takvo naređenje – kažu, ne bi izvršili.

- Jeste jedinac sam, imam majku i šest sestara, ali kako bih se ja osjećao da se sada vratim kući. Sezonski sam radio ljetos u Bečićima.

Međutim, kad sam čuo da se moja jedinica uveliko mobilise požurio sam da je stignem – priča Milutin Vukotić iz Nikšića, i nastavlja:

- Ni pod kakvom cijenom sada ne bih ostavio svoje drugove. Oni se nalaze na borbenom položaju i obavljaju časne zadatke. Ko želi da ide kući sećno mu bilo. Ja ostajem i neću da brukam sebe i svoju porodicu.

Novi sukobi na dubrovačkom ratištu

Ustaše “dižu” mrtve

Ustaške baterije iz utvrđenja u Dubrovniku jutros otvorile artiljerijsku vatru na položaje JNA u Dubrovačkoj rijeci i iznad Slanog. Nijesu poštovali ni svoj praznik – Dan mrtvih. Mesić napuštio Dubrovnik, Armija povukla svoj predlog o deblokadi tog grada, a specijalne jedinice VPS “Boka”, bez borbe, ušle u Mali Zaton i Oršac

Još jednom su, ko zna koji put u ovom prljavom ratu, ustaški bojovnici pogazili riječ i podlo, kako su i naučili, otvorili vatru na jedinice JNA. U jutarnjim časovima, granatama iz minobacača i topova, iz svojih utvrđenja u Dubrovniku, koji toliko uporno “spasavaju” od projektila naše Armije, zasuli su položaje vojnih jedinica u Dubrovačkoj rijeci, iznad Slanog i Petrovog Sela. U prvi mah, po riječima potpukovnika Gavra Kovačevića, Armija nije odgovorila. Učinila je to tek onda kada su životi njenih pripadnika na položajima bili ugroženi.

Ustaše su pucnjavom obilježile duhovni praznik svoga naroda – Dan mrtvih. A njihove vlasti su, koliko juče, tražile da se danas ne puca. Možda ih je osokolila isprazna posjeta poglavnika Mesića, koji je sa svojom “svitom” od trideset brodova jutros napustio Dubrovnik. Bilo kako bilo, hrvatski oružnici, skupljeni s koca i konopca, nemaju obzira ni prema mrtvima, ni prema njihovim porodicama kojima, zarad svojih prljavih ratnih ciljeva, nijesu dopustili ni svijeće čestito da upale. Kako li se tek prema živima odnose.

Današnji pregovori između JNA, posmatrača Evropske zajednice i dubrovačkih vlasti nijesu održani. Pretvoreni su u razgovore. O čemu više i pregovarati, kada je dubrovačkoj strani, a čini se i njenim evropskim pomagačima, preči diktat iz Zagreba od sudbine vlastitog grada i naroda. A optužbama nikad kraja. Nakon propale priče o razaranju Dubrovnika u igri su nove, nogo tanje karte. Evropski mirovnjaci su protestovali kod predstavnika JNA da su njihove jedinice gađale brod kojim su plovili od Dubrovnika prema Cavtatu. Nakon uvjeravanja, pa i izvinjenja, unaprijed i za neučinjeni grijeh, od strane kapetana fregate Sofrenija Jeremića, povukli su svoj protest. Dubrovčani su se pridružili tvrdnjom da su vojnici juče

ranili njihovih šest stanovnika. I ta tvrdnja je, po riječima potpukovnika dr Radoslava Svičevića, brzo pala u vodu. Ispostavilo se da su ih ranile ustaške granate. Dubrovčani su se još jednom ugrizli za jezik, ali bez posljedica. Navikli su na to pa im i dokazana laž više ne smeta.

Armija je povukla svoj predlog od 11 tačaka o deblokadi Dubrovnika, ostavljajući mogućnost za dalje pregovore, a specijalne jedinice VPS “Boka” danas su, bez opaljenog metka, i na odobravanje mjesnog stanovništva, ušle u Mali Zaton i Orašac.

Ustaše “dižu” mrtve. Živi im, eto, sve manje vjeruju. Na potezu su dubrovački gospari i njihovi hercegovački, šiptarski, rumunski i ko zna čiji crnokošuljaši i ubice.

Na hercegovačkom ratištu – 46. dan

Orden bolnici

Bolnici u Trebinju – Plaketa JNA. Odlikovanje za hirurško odjeljenje. U žestokom sukobu preksinoć dosta žrtava na hrvatskoj strani

Dan kao i drugi – ratni. Nebo sivo i suvo, ustaški mitraljesci i snajperisti opet su zatezali obarače – u Čepikućama, Majkovima, Stonu, Slanom ni danas ništa novo. Tuđmanovi plaćenici pucali su po vojnim položajima iz minobacača i snajpera. Među borcima JNA, kako saznajemo, nema žrtava.

Iz vojnih izvora ti podaci se već odavno ne mogu dobiti. Prije nego što obavijeste porodice oni ne saopštavaju imena poginulih. Koliko je sinoć oko 20.30 časova na ustaškoj strani bilo poginulih tačno no ne može da kaže. istina je, međutim da su na južnom dijelu hercegovačkog fronta u rejonu od Slanog prema Dubrovniku ustaše doživjele pravi masakr. Po scenariju, koji priređuju u Slavoniji, pokušali su pod velom noći da se privuku jedinicama JNA na prvim borbenim linijama.

Nije im uspjelo, saopšteno nam je danas u Informativnom centru druge operativne grupe. Vojska je bila budna i žestoko uzvratila. Doživjeli su ono što su nama priželjkivali, kažu vojne vlasti.

Na Čepikućama je i danas bilo novosti. Vojni osmatrači su primijetili pokrete ustaških snaga u ovom zloglasnom mjestu Hrvatske snage pojačavaju aktivnosti širom zapadne Hercegovine. Vojska primirje poštuje, ustaše ne. Puca samo kad na nju zapucaju. Iako se u njenoj blizini ne puca, na frontu je, nije pretjerano ako se kaže, na prvoj liniji, i trebinjska bolnica. Danas joj je u posjetu i obilazak ranjenika došao i komandant druge operativne grupe general Pavle Strugar sa visokim oficirima JNA. Sa poklonima, kako bi drugo. Najvažniji je jedan novi rentgen aparat.

Zamjena za stari, bez kojeg je bolnica ostala zbog silne upotrebe u 40 dana rata.

Rat koji nam je nametnut stvorio je značajni broj medicinskih problema, istakao je general Strugar. Maksimalnim angažovanjem cjelokupnog osoblja bolnice u Trebinju, sačuvani su životi svih ranjenika, koji su prošli kroz ovu medicinsku ustanovu. Ranjene i povrijeđene branioce Jugoslavije sačekao je naš patriotizam, stručni profesionalni odnos. Na predlog naše komande SSNO odlikuju vašu ustanovu Plaketom JNA. Hirurško odeljenje odlikovano je Ordenom rada, a više vojnih obveznika i starješina na službi u bolnici unaprijediće se u viši čin.

Zahvaljujući se na priznanju, direktor trebinjske bolnice dr Dobroslav Đuk je naglasio da je bolnica i kadrom i opremom spremno dočekala posljedice ratnih sukoba. Bolnicu smo pretvorili u veliku hiruršku ustanovu. Svi ranjenici poslije tretmana u našoj bolnici uspješno su nastavili dalje liječenje. Veliku pomoć imali smo od medicinskih ustanova i susjednih opština, a naročito Nikšića, Titograda, Risna...

Dubrovniku ne treba oružje

- Znamo svi šta je Dubrovnik. Ali takođe znamo da nema ništa vrednije od ljudskih života. Mi imamo jedini cilj da razoružamo paravojne formacije, da donesemo miran život dubrovačkom narodu i svim drugim narodima. Samo tražimo da ustaše polože oružje. Onima koji su krenuli da fašizmom ostvaruju svoje ciljeve staćemo nogom za vrat, kazao je danas general Pavle Strugar, komandant Druge operativne grupe.

U predjelima oko Dubrovnika, kao što je Lapad, Babin Kuk, Dubrovačka rijeka, ustaše ne poštuju primirje. Principijelno smo ponudili humanitarni poziv da se stanovništvu Dubrovnika omogući normalan život. Međutim dolaskom Mesića i njegovim mitingom preko Jadrana (a kako saznajemo Letica sprema novi miting i poziva sve vlasnike brodica da krenu) pokazalo se da fašističke horde sakupljene sa svih strana nijesu voljne da razumnim putem uspostavimo mir. Kad Dubrovnik položi oružje imaće mir i normalan život. Mi stari grad nećemo dirati. Kao primjer da vojska želi samo mir neka posluže sela oko Dubrovnika, gdje su protivnici položili oružje i sada narod živi normalno i slobodno, kazao je general.

“Mitropolit crnogorsko-primorski i skenderijski, gospodin Amfilohije, posjetio je danas ranjenike u trebinjskoj bolnici. Razgovarao je sa predsjednikom SO Trebinje Božidarom Vučurovićem. Našao je mitropolit vremena i da obiđe borce na frontu. Gost je bio brigade ‘Veljko Vlahović’. Borci su ga srdačno pozdravili, čak i uz gusle. Guslao je i mitropolit odlomak iz Mojkovačke bitke”.

Prvom linijom fronta Majkovi – Slano

Bez pobjede doći neće

Nikad se nezna otkud će doći metak ili granata. Bilo i ranjenih, ali, srećom lakše. “Naša vatra bješe jača, Dro gađa iz bacača”

Naše majke nemaju šta da traže pred Skupštinom Crne Gore. Mi se nećemo vratiti bez pobjede, dok i posljednjeg Tuđmanovog plaćenika ne istjeramo. To napišite, kaže nam Ivangrađanin Rade Lalević, dok gledamo ka moru sa Gornjih Jamkova. I na nas gledaju ustaše minobacačima i nikad se ne zna kad će nam poslati koju granatu. Kao i sinoć mogu i sad, sasvim mirno, kao da nam pokazuju put, upozorava vodnik Slobodan Jelić, takođe Ivangrađanin.

I juče su nas gađali pokretnim bacačima sa rejonu Čepikuća. Ovdje nikad nikom nije sigurno. Možda smo zato i prva novinarska ekipa koja je prošetala Majkovima. Na borbu su borci odavno navikli. Kad je nema pomalo je dosadno, kažu Titograđanin žarko Jelišić i Ivangrađanin Tomislav Keković. U pauzi između minobacačkih detonacija prisjećaju se borci brigade Radomana Četkovića ranog puta. Vojo Masomičić iz Petrovca na Mlavi priča kako su njegovi drugovi uhapsili jednu četrdesetogodišnju ženu špijuna sa šiframa i imenima ustaša. Vojo, šale se njegovi saborci, najviše voli da priča tu priču. A Žarko nam pokazuje vojni automobil: za 40 dan arata za njim je ostalo šest hiljada kilometara.

U Majkovima ostavljamo i Vojslava Berilažića, Ranka Vojvodića, Zorana Nikolića, Milenka Obradovića, iz Sutomira, Bogoljuba Igumanovića iz Bara. U Slanom, u podnožju brda gdje su otkriveni ustaški hodnici za mučenje, prvo sretamo 22-godišnju dobrovoljku Zoru Milanović – Trebinjku. Sa crnogorskim borcima Zora je u Sanom tek dva dana. Pravi su drugovi. Kao braća su mi. Sa njima me nije strah, a i ja se ponašam kao dječko, osmjehujući se kaže Zora. U Slano iz Slovenije je stigao potpukovnik Elmir Mulajić iz Bosanske Krupe. Opasnije je ovdje nego u Sloveniji – tamo smo imali kulturnijeg protivnika, kaže nam Mulajić. Hrvatski bjelosvjetski plaćenici ništa ne poštuju. Da im ne daj bože padnemo u ruke znam šta bi me čekalo. I na Dan mrtvih za koji su sami tražili obustavu pucnjave, žestoko su nas gađali minobacačima sa Čepikuća i Lisca.

Slano je i ovih dana ponovo ustaška meta. Neće proći ni ptica preko Slanog, ako joj mi ne dozvolimo. Takva je vojska kapetana Sveta Ražnatovića, kažu borci Milorad Vuksanović iz Titograda, Vuk Kovčanin iz Bijelog Polja, njegov zemljak Vukašin Korać i Ljubisav Mišević. A Crnogorci uvijek moraju biti prvi. Prvi smo ušli i u Slano. A prije ulaska ustašama smo poslali 1.400 granata, prisjeća se Dušan Rakonjac iz Bijelog Polja i Rajko J. Radonjih iz Kuća kod Titograda.

Kapetan Sveto, tako ga vojska zove, vodi nas ka Slanom, pored tenkova, na kojima su Kraljevčani Dragan Lukić, Sibin Janićijević, Miloš Nikšić... Sa Crnogorcima smo kao braća. Mi štitimo njihovu pješadiju, a oni nas.

Vojska ovdje na obali mora ne zna za strah. Iako je svakodnevno ustaše gađaju, i pored otga što je okružuju brda u okolini Čepikuća sa kojih vrebaju pokretni bacači, a sa ostrva snajperi, rafali, topovi... Ako i neko od nas iz Slanog ode do kuće u Crnu Goru onda je to zbog bližnjih, ne zbog sebe, dok šetamo obalom Slanog, priča nam Zoran Sekulić iz Danilovgrada, pomoćnik komandanta za moral u ratu, a u miru šef pravnog odsjeka u Ministarstvu za privredu Vlade Crne Gore. Sve ovdje imamo, samo informacije nemamo. A Crnoj Gori poručujemo da se ne brine toliko mnogo o nama, da ne strahuje, mi smo ratnici i junaci, već navikli na rat ali i na pjesmu. Borci sa Slanog njom su nas i dočekali – uz gusle. Čule su se stare crnogorske pjesme, ali i novije ratne. Naša vatra bješe jača, Đuro gađa iz bacača” Gusle ne mogu bez rafala. To je, rekoše nam borci, pozdrav za novinare.

Dok razgovaramo u komandi u Slanom stiže major Milan Đokić, koji drži najisturenije položaje prema Čepikućama. Žestoka je vatra po nama otvorena zadnja dva dana. Imali smo i ranjenih, srećom lakše, priča nam major, za koga se već proćulo da su ga ustaše zarobile. Srećom nijesu, kaže nam major, ali sam čuo da je zamnom raspisana potjernica, a svota ogromna.

Ostavljamo komandu. Već smo u Drugom bataljonu u Četvrtoj bjelopoljskoj četi, koja j i danas na položaju. Prvi su se, kažu, srel i sa mupovcima i ratnom obalom Jadrana. Čekamo ih i sad na nišanu kažu borci. Nek se zna, onima kojima nije jasno, ovdje na obali mora, branimo Crnu Goru. Tako poručite, kaže nam uglas ova četa dok ostavljamo Slano.

Iz izgubljene bilježnice

Sobni generali

Dugo smo, isuviše dugo, ratovali u miru. Dijelili odlikovanja, unapređenja, medalje za hrabrost zarađene manevarskom municijom, na pretpostavljenim ratištima. A cijela zemlja je bila ratište. “Pucnjava” nije prestajala. Jednako, ili makar približno, na unutrašnjeg i spoljnog neprijatelja. Da bi igra rata bila što ubjedljivija, jedinice smo dijelili, jedinice iste vojske, na “crvene” i “plave”. Znalo se “plavi” su uvijek morali da budu pobijeđeni. Ćorcima, dakako.

Svaka vježba je “bila uspješna”. Taman posla da ne uspije. Uspijevali su i komandanti “crvenih”, oni koji su bili predodređeni za više činove,

konformnije stanove, veće plate i druge prinadležnosti, koje obični smrtnici – radnici, činovnici i obična inteligencija – nijesu mogli ni da sanjaju.

I bilo im je lijepo. Imali su beneficirani radni staž. U više nego zaslužne penzije odlazili su naboljim godinama, kao pravi ranici be opaljenog metka u živo meso. Tako lijepo su umjeli da pričaju o ratu koji nijesu omirisali, o bratstvu i jedinstvu koje su oni skovali, o partiji koju su održali... Obični smrtnici su njihove govore po mjesnim zajednicama otvorenih očiju slušali. Divili se. Bili ushićeni i srećni što je dotični drug “ratnik” u njihovoj sredini.

Ali, došao je pravi rat.

Najeći broj penzionisanih ratnika u miru mirnodopske činove, višesobne stanove i pozamašne penzije čuvaju kao jedine “ratne” trofeje. Ratne planove, “strategiju”, razrađuju po komšiluku, rjeđe po kasarnama. U međuvremenu, obavljaju i druge kućne poslove. Idu u trgovinu, kritikuju prodavačice, jer “ja sam taj i taj”, a onda, u časovima ratničkog opuštanja, šetaju kućne ljubimce. Očešljane pse, koji prestiž znače.

Na drugoj strani, na pravom ratištu, krvare radnici treće smjene, seljaci koji ni drva za zimu nijesu pripremili, jedinci rezervisti i očevi dobrovoljci. U istom, uglavnom, sirotinjskom stroju.

Kućni “generali” , a i penzionisani zastavnik je za svoju neuku okolinu general, za to vrijeme, razrađuju taktivu privatnog rata. U svojim udobnim višesobnim stanovima. Čekaju debele penzije i pričaju. Kada svojim ženama dosade – idu na front”. Šetaju kućne ljubimce.

a na pravom frontu se, zamislite gine.

Situacija u istočnoj Hercegovini

Zenge u Kombinat

Propagandni rat dobija nove dimenzije. U proteklih 30 dana mostarsko naselje Cim “ojačano” za hiljadu novih stanovnika

Dosadna kiša i danas natapa dolinu Neretve, u kojoj vlada tajanstveni mir. Ipak, mir je krupna riječ i ne izgovara se tako često na ovim prostorima, jer situacija kakva je odavno prisutna u Mostaru i okolini, a posebno na desnoj obali Neretve u širokom Brijegu, Čitluku, Posušju i drugim mjestima, ne obećava ljepše dane.

Naprotiv, po onoj narodnoj – da se nešto iza brda valja – već je viđeno i prisutno. Tuđmanovi oružnici su svoje snage locirali na desnoj strani Neretve i za sada – ćute.

Uz naoružanje, koje su okrenuli prema vojnom aerodromu, hrvatski ekstremisti “unapređuju” psihološko propagandni rat. Glavni im je

cilj omrznuti kod lojalnog naroda pripadnike JNA, a posebno jedinice rezervnog sastava iz Crne Gore koje danonoćno drže položaje na važnijim mjestima oko Mostara.

Iz pouzdanih izvora saznajemo da su neke proizvodne hale Aluminijumskog kombinata odavno ispražnjene i da se u njima sada nalaze snage takozvanog Zbora hrvatske narodne garde. Ovaj podatak je najnoviji dio hadezeovskog arsenala, koji se inače zdušno zalaže za "mir na ovim prostorima". Strah od istine, odnosno pravog stanja na ovim prostorima, ogleda se i u jučerašnjem saopštenju HDZ-a Mostara. Pokušava osuditi prisustvo rezervista, jer, navodno, na ovom području je do njihovog dolaska vladao red i mir. Zvuči vrlo cinično rečenica u kojoj se kaže: "Zatvorite sve vaše rušilačke, razaračke i imperijalističke maše i idite. Idite odakle ste došli. Neka vam je sretan put, a nas ostavite da sami hranimo svoju sreću". Svjedoku ovdašnjih događaja, slika i prilika, ovo mora da zazvuči kao laž koja nema presedana u prljavoj kampanji protiv svega onoga što ima i prizvuk jugoslovenskog.

Mnoge stvari nijesu jasne na ovim prostorima. Kako se može objasniti, primjera radi, činjenica da se naslje Cim za posljednjih dana uvećalo za preko hiljadu novih stanovnika. U ovom naselju na ključnim saobraćajnicama i danas su postavljena mitraljeska gnijezda. Kako se može objasniti da Tuđman komanduje u BiH?! Njegova naredba da muškarci od 16 do 60 godina ne mogu napustiti zapadnu Hercegovinu, bez odobrenja tamošnjeg kriznog štaba, besprijekorno se sprovodi, a na ovakvu odluku "neutalci" Alija Izetbegović, Jure Pelivan i druzi bosansko-hercegovački čelnici, uopšte ne reaguju.

Po riječima dežurnih ljekara, u vojnom stacionaru za protekli period, medicinska pomoć je pružena jednom broju rezervista. Riječ je o infekcijama sistema za disanje i mokrenje. Danas smo u stacionaru zatekli petoricu rezervista: Radivoja Mijuškiovića, Đorđija Vujovića, Željka Utješinovića, Zorana Milenkovića i Milorada Lalatovića. Riječ je o rezervistima koji boluju od prehlade srednjeg intenziteta.

Male ratne priče

Zastava

Koliko boraca, toliko i ratnih priča. Jednu, tu u mimohodu priča borac prve čete, prvog bataljona brigade "Veljko Vlahović" koji je želio da ostane anonimn.

- Dvadeseti dan je na frontu u okolini Mlina, kod Dubrovnika. Borci uspješno odolijevaju podmluklim ustaškim snajperistima. U jednom trenutku, dok sam u zatišju gledao osvojene kuće i okolinu zapitao sam

se – a gdje je crnogorska zastava?! Sjetio sam se one naše goranske, koja se decenijama viorila dok smo našim crnogorskim goletima sadili drveće. Otputovam sam u titograd i donio je na ratište. Trebalo je isturiti na neku od "zarobljenih" kuća. Borac Željko Boljević ni trenutka se nije dvoumio. Dok su iz ustaških jazbina siktali snajperi, Željko je crnogorsku zastavu postavio na krov jedne kuće. Zastava se viorila. Kada su je ostali borci u osvit zore ugledali, lica su im se odjedanput ozarila, a u srcima počelo da kuca jače. Ustaški snajperisti, ozlojeđeni ovakvim gestom, zasipali su ovo mjesto još jače i češće, ali je zaista opstala. Podizala je borbeni moral svih naših boraca, i podsjećala na priče o zastavama i barjaktarima iz prošlih ratova.

Na osvojenoj kući na Mlinima ostala je crnogorska zastava, a mi smo krenuli u akciju čišćenja terena, i zauzimanje zadatih lokacija. U jednom okršaju Željko boljević ranjen je u nogu. Hitno je prebačen u Vojnu bolnicu u Meljinama. Vijest o ranjavanju borca, vještog i hrabrog barjaktara iz titograda, odjeknula je bolno među nama, njegovim drugovima, koji su tek ovdje na ratištu, gdje se "na mucu poznaju junaci", upoznali Željka Boljevića, kojeg su do tada samo znali iz viđenja i sa njim se pozdravljali na ulici... Poslije oporavka Željko se ponovo priključio svojim drugovima u Brigadi "Veljko Vlahović". Rekao nam je da mu je u bolnici bilo neobično i da je jedva čekao da nam se pridruži. Zajedno sa njim u ovoj Brigadi nalazi se još nekoliko boljevića, dobrovoljaca, ali samo jedan Željko – barjaktar.

U kasarni "Maršal Tito" u Titogradu

Otadžbina iznad svega

Među dobrovoljcima brigade "Titograd", koji čekaju odlazak na ratište, ima i ljudi od 70 godina

Od čovjeka može biti jači samo patriotizam, srce nekad uzdrhti od straha, ali ako je puno Jugoslavije, strah se zaboravi. Zapravo, ovo su riječi mnogih pripadnika brigade dobrovoljaca, koji u kasarni "Maršal Tito" u Titogradu čekaju naredbu Vrhovne komande za odlazak – negdje na ratište.

- Od prvog dana rata ovi ljudi su ovdje na obuci – kaže pukovnik Momčilo Dragičević. Ima tu i onih koji se prvi put susrijeću s puškom, ali i onih koji su davne 1941. godine omirisali barut. Ovdje su uglavnom dobrovoljci iz Titograda, Bara, Ulcinja, Herceg-Novog, Budve i Cetinja. Nijesu došli, kako oni sami kažu, da odmaraju, već da e pripreme i obnove staro znanje o oružju.

Među ovim dobrovoljcima sreli smo i Špira Lagatora, penzionisanog pukovnika sa punih 70 godina, borca Prve proletherske.

Svjestan je Špiro da revolucija, koju je njegova generacija započela, nije završena. Fašizmom nije završio svoje.

- Nas stotinu starih ratnika, koji smo u Beogradu, javili smo se kao dobrovoljci za odlazak na ratište – kaže Špiro Lagator.

Lazar Radević iz Bara nam je rekao da je patriotizam preči od života, pa ga je to natjeralo, ako se tako može reći, da bude dobrovoljac. istu priču smo čuli i od Gorana Vujisića, takođe iz Bara, Sloba Prelevića (koji već ima 60 godina) sa Cetinja. Svi oni kažu ko je iole volio Jugoslaviju, staće na njen branik.

Šta će nam sutra život kad djeca izginu, a mi starci mirno posmatramo njihovu pogibiju – kaže Prelević.

Puniša Burić je radnik "Košute" sa Cetinja u danilovgradskom pogonu. Nije želio da šije opanke, već sa puškom da kroji svoju sudbinu.

Lidija Kažić i Sofija Vukčević stale su u istom stroju rame uz rame sa svojim saborcima. Sa njima je i Slađana Todorović iz Herceg Novog. Ne mare što su žene, jer i one u srcu nose patriotizam.

Krenućemo gdje nam naredi Vrhovna komanda, jer smo pod njihovom komandom.

Osojnik, Ljubač, Zaton: kud narodna vojska prođe...

Srećna će se zemlja zvat'

Kiša spojila nebo i zemlju. Pogled stao u kap. Magla kontroliše carstvo vidika i želje. Bez daha za pjesmu, zviždućemo: "Čuje se odjek koraka po kamenju hercegovskom..."

Staza se zove kamen. Siguran i ponosan kao da hoće da potraži naš umor i nesigurnost. Ne damo se. Odbijamo odmor i pauzu. Slažu se sati i kilometri...

Na čelu Slobodan Bokan, u sredini Radenko Korika, na začelju Mihailo Mijanović. Smještamo pogled na selo Ljubaču. Zasajemo. Kiša je odavno stigla do srca. Magistrala, kuće, praznina. Selo Ljubača ćuti. Za trenutak. Sačekaju nas Đorđije Škulić i Milan Vučinić. Pogled prve linije dijeli novinarima opreznost i ljubaznost.

Bez ispaljenog metka

Vojnici JNA su ovdje ušli bez ispaljenog metka. Narod je pružio ruke vojsci. I vojska je pružila ruke narodu. Pet dana smo u kući Mika Musladina, priča vodnik Dušan Jelić. Kako su nas primili? Šta ja znam, u početku se osjećao neki strah. Sada je to popustilo. Jeste, ušli smo bez

opaljenog metka. Porazgovarali i dogovorili se na obostrano zadovoljstvo. Tako se to kaže, je li. Oni sa malom djecom su izbjegli prije našeg dolaska. Sada se, poslije našeg poziva, vraćaju u selo.

Kuća hrvatska. Veranda, suva česma, lavor sa tragovima davne vode, vile i lopata. Protrčava mačka. Sačekuje nas vatra ognjišta. Domaćin ne ustaje. Zove se Niko Musladin. Lice sačuvalo vrijeme. Izgovara: dobro došli. Zašto u njegovom pozdravu tražimo sumnju i podozrenje?

Priča: Možemo li, pitaju. Možete. Dočekao ih sokom, kafom, konjakom. Vojska je moja. Oni idu na kartanje, ja im puške čuvam. Priznaću vam – sina, nevjestu i unuka od devet mjeseci sam poslao od kuće. Da neko preživi, jeste... Gurali smo "fiću". Nije mogao da upali. Drugi dan smo otišli Peru na pregovore. Pukovnik mi kaže: Prijatelju, idite vi doma.

Niko vas neće dirat, kad vojska dođe. Vi slobodno radite sve svoje poslove.

Tada mi je bilo lakše. Dođem kući, žena mi se uplašila. Neće da leži. Strah i komšije. Dvije noći smo presjedeli pored ognjišta. Svi ćute i čekaju. Treći dan me pozove kapetan Dragan. Dogovorili smo se. Laknulo je.

Koliko ih je pošlo iz sela? Iz moje kuće sedmoro. Kapetan je rekao neka se vraćaju. Pet vojnika mi spava u kući. Niko Musladin prepričava istoriju dobrosusjedskih odnosa sa okolnim srpskim selima.

Krug od 16 kilometara

A vojsku kapetana Dragana Pavićevića nijesu u Ljubaču dočekali svi mještani. Dok se on spuštao niz kamenitu kosu ka selu, mlađi ljudi otišli su na drugu stranu – izbjegli. Sad se vraćaju, priča nam Dragan. Pokajali se, valjda. A, vide da mi nikog ne diramo ko položi oružje. Sad se dobro slažemo. Kažem "dobro", jer moram da priznam, kaže nam kapetan Dragan, nit su mještani priželjkivali vojsku, niti vojska njih, ali sad je mnogo bolje nego što smo i jedni i drugi pretpostavljali. Uostalom mi smo bez metka ušli u Ljubač. Oni su ostali bez struje prije mjesec dana, a poslije i bez namirnica. Donosimo im brašno, šećer, ulje. Nije vojsci teško, iako je to dva satahoda do Osojnika. Oni nama daju smeštaj, priča kapetan.

- Jeste li ikad vidjeli ovakav kamen, pita Dragan Mrdić, dobrovoljac iz Trebinja i trener džudo-kluba "Leotar". Dok se provlačimo kroz šiblje i litice, a više ne brišemo lice od kiše, prst drži na obaraču automatske puške. Cio klub je otišao u dobrovoljce – Tihomir Golubović je u specijalcima, Miroslav Minić sa Miroslavom Šarencom negdje ka Ivanići. Radojica Deretić i Šćepan Kraljević tamo u Glavskoj, Nikola Lojević, kad sam posljednji put čuo za njega bio je ka Zavali, nastavlja priču Dragan, ane vidimo se kroz maglu. Gusta, mogli bi je sjeći. Iznad Zatona smo, pretpostavljaju vojnici Mihailo Mijanović, Radenko Kukrika, Dragan Vujasinović. Magla nas tjera samo da pretpostavljamo da smo na obali mora, poslije tri i po sata

pješaćenja. Vjetar, i magla odlaze. Zaton se otkriva, a Dragan Vujasinović komanduje: imate samo tri minuta za snimanje.

Magla se vraća. A, mi ka Osojniku. Kažu, kraćim putem. On je bio dug 16 kilometara. Vratila se i kiša, ne više sitna. Gruvaju topovi sa juga, ali i sjevera. Zvijuču meci – vojska nas hrabri, to je u daljini. Odjednom kuća, krov šupalj, ona u tišini. Prije tri dana ovdje, na pola puta od Zatona prema Osojniku, bilo je žestoko. To znaju vojnici koje smo ostavili u Ljubaču – Faru Pivodić, Milan Tešić, Dragan Jelić, Božidar Tasovac, Miroslav Komnenić, Milan Vučinić, Đorđe Škulić. Lukavo su nas čekali, bila je to žestoka borba. Malo dalje nosila. Na njima su ustaše vukle ranjene. Približavamo se Osojniku – zatvaramo krug od 16 kilometara. Prsti sve bliži obaraču. Garaža, vojska, pjesma: "...srećna će se zemlja zvati...". Ovo nekada jako ustaško utvrđenje sada drže vojnici Milivoje Kljajić, Miroslav Dangubić, Zdravko Ninković, Dragan Ambulija.

Naš vozač Slobodan Bokun u hrvatskom domaćinu prepoznaje zarobljenog komšiju. Dva sela podijeljena sa tih nekoliko kilometara. Stoku na ispašu su zajedno tjerali. Počinje priča o djedovima.

Ja znam ljude i Ljubače, priča Slobodan Bokun. Tražio sam da ja pregovaram sa njima.

Slobodan Bokun spušta ruku na rame domaćice Mare Musladin. Pogledi drže čas iz istorije zajedničkog života. Nekadašnjeg i budućeg.

Na vijest o pogibiji Svetozara Ražnatovića, rezervnog kapetana I klase

Osmijeh kapetana Sveta

Ima vijesti koje stižu i prije agencijskih. Tako je i vijest o pogibiji kapetana Sveta Ražnatovića iz Zete, koji je prije ravno mjesec dana sa svojim rezervistima oslobodio Slano od ustaša, stigla u Crnu Goru onako kako smo to u našoj vjekovnoj ratnoj i slobodarskoj tradiciji navikli. Od usta do usta, od druga do druga, šapatom sa prvih borbenih položaja do krševite otadžbine koju je branio.

Poginuo je kapetan Sveto na hladnom novembarskom suncu, negdje između Slanog i Stona, predvodeći sinove i braću, kako je iz milošte zvao svoje vojnike. Presjekao ga je ustaški rafal "primirja" prilikom izviđanja, koje kao komandir nije morao obavljati. No, nije morao Sveto ni pod snajperskom vatrom isticati jugoslovensku trobojku na katedrali u Slanom, prilikom oslobađanja ovog mjesta, pa je, opet, to lično učinio. I da ne nabrajamo. Od Ravnog do Slanog. Uvijek Svetovi rezervisti prvi, i on ispred njih.

Kada smo bili među ratnicima koji su osvojili Slano i presjekli put ustašama za Dubrovnik, njihov komandant nije bio među prvima.

Naprotiv. Drugovi su ga jedva natjerali da govori za štampu. Bio je ljut, jer je izgubio 20-godišnjeg borca Miodraga Ražnatovića. Na umirivanje saboraca: "Pa i ti si ranjen na dva mjesta", samo je odmahnuo rukom.

O tome nije htio da govori. Ipak, i tvrdo ratničko srce je popustilo kada namje pokazao mjesto pogibije njegovog vojnika, inače bliskog rođaka. U kapetanovim suznim očima bol.

"Ništa vam ne smije faliti dok je naša jedinica u Slanom" . obraćao se Sveto Kati i Ročku Smrdelju, hrvatskom bračnom paru, jednom od rijetkih koji je ostao nakon bjekstva hrvatske armade. Na njihovu priču kako ne znaju gdje im je sin, Sveto samo odmahuje glavom. Smeška se. Kada smo izašli iz kuće, tiho nam govori: "Sina smo im uhvatili, jedan je od hadezeovaca koji su pružali najžešći otpor, ali šta ćeš... ljudi smo..."

Silazimo ka pristaništu, uz pratnju od nekoliko vojnika. Ispred nas Sveto. Opominje: "Idite uz zidove, jer još ima skrivenih snajperista".

Slušamo ga bez pogovora, jer to ovdje svi čine. U blizini usidrenog broda "Perast", Sveto pokazuje pijacu gdje je sedam ljeta prodavao povrće, lubenice, dinje. Ne može da vjeruje kako su se do juče ti mirni mještani, preko noći, pretvorili u zvijeri.

Sunce se topi u zalivu. Suton označava kraj našeg boravka u opasnoj zoni. Pri samom polasku, na skalinama Slanog, pronalazim metalni novčić. Začudo, stari jugoslovenski dinar.

Eto, bar nešto jugoslovensko pronađeno ovdje, komentariše Sveto. Predajem mu novčić u znak zahvalnosti za metke ustaških bojovnika koje je lično oduzeo i poklonio nam kao suvenir. Uzvraća kratko, vojnički: "Kad se završi rat, donijecu vam ovaj dinar u redakciju "Pobjede". I, naravno, ispraća nas njegovim prepoznatljivim osmjehom.

- Osmijeh kapetana Sveta za nas je najstroža zapovijest prisjećamo se riječi njegovih vojnika, koji su isticali da bi za njega i glavu dali. Kako će sad bez osmjeha kapetana Sveta...

Sa dubrovačkog ratišta

Ustaše miniraju primirje

U posljednjih 48 časova na položaje JNA iz gradskog jezgra Dubrovnika upućeno preko 300 mina. U najnovijem apelu Armija podsjeća Dubrovčane na čast, tradiciju i odgovornost pred potomcima

Politički realisti su ponovo u pravu. Ustaše su, ipak, samo ustaše. I najmanjeim je stalo do haških papira i Tuđmanovih obećanja o prekidu vatre. Vatrene mržnje usmjerilaje za posljednjih 48 časova

Ljudi rata: kapetan Dragan Pavićević

Oficir i džentlmen

Starješina u odredu TO Trebinje, koji je sa svojim ljudima razoružao zloglasni Osojnik, a sada Dubrovnik brani od ustaša iz zapadne Hercegovine

Kao da je stigao iz Holivuda. Iz nekog američkog ratnog filmskog spektakla. Likom, stasom, uniformom – glumac. Ovaj ne statira, znali smo. Ovaj igra glavnu ulogu.

Scenario je, doduše, bio surovo životniji, a snimanje bez piro tehnike. Metak je, dakle, bio metak. Kadrovi su se smenjivali filmskom brzinom. Od Trebinja, preko Osojnika do Ljubače i Zatona.

Kapetan Dragan...

Kapetan Dragan Pavićević. Starješina u Odredu TO Trebinje, koji je sa svojim ljudima razoružao zloglasni Osojnik. Sada Dubrovnik brani od ustaša iz zapadne Hercegovine.

Selo Ljubača. Kapetan Dragan Pavićević pronalazi nas u kući Mika Musladina. Spontani protokol: evo kapetane, otvaraju se vrata verande, vojska se razmiče i pojavljuje se kapetan.

Ušao sam sa četiri vojnika u Ljubaču, priča kapetan Dragan Pavićević. Vrlo kratko smo se dogovorili sa mještanima. Neki mlađi nas nijesu sačekali, ali se ovih dana na naš poziv vraćaju. Mještani su nam obezbijedili smještaj, a mi njima hranu. Pješačimo i po dva sata da bi ovi ljudi imali namirnice.

Osojnik, kapetane! Smije li se, o tome ćemo kad ovaj rat dobijemo. Udar nam kontru: zašto hoćeš od vojnika da ti objašnjava kako je uradio ono što je njegov posao i zadatak. Tu ti nema filozofije: plan, naređenje, izvršenje.

Razgovaramo, a još nam u glavi izgled vojnika kada se pojavio kapetan. Evo kapetana... Drug koji se poštuje, starješina koji se uvažava, čovjek koji nudi sigurnost.

Ja, vojnik kapetana Dragana Pavićevića.

Rečenica ponosa. A ponos kao od strijene odvaljen. I spremnost jednako uništava kao stijena.

Vladimir Ilić je dobrovoljac. Stigao je iz Sarajeva. Čuo za kapetana Dragana Pavićevića. Tražio ga je i našao. Mnogi moji drugovi krenuli su u dobrovoljce, priča. Najviše je Crnogoraca, Nikšićana. Ima i onih drugova koji su postali dobrovoljci na drugoj strani.

Svi su se vratili prije nego što su i otišli. Lako je držati govore po sarajevskim kaficima.

Kapetan dragan pitamo. Šta da ti kažem – ramena kreću ka nebu. Vidiš i sam: brat, drug, starješina.

300 mina prema položajima JNA. Jaka minobacačkavatra otvorena je iz reona Nuncijate, Lazareta, Srđa, bolnice, Starog grada, po položajima Armije u reonu Žarkovice, Dubca i Brgata. Jedinice JNA su uzvratile, ali tek nakon što su o ustaškim napadima obavijestile predstavnike misije Evropske zajednice koja se nalazila u Cavtatu na pregovorima. Borbe su trajale oko dva časa, nakon što je ustaško oružje začutalo.

Sudeći po najnovijem apelu komande Vojnoprimorskog sektora "Boka", pripadnici JNA još koriste i oružje razuma, želeći da sačuvaju ono što se u opštem bezumlju sačuvati može.

- Građani svijeta, Jugoslavije i Dubrovnika, smatramo da je vrijeme pokazalo ko vodi prljavu igru sa Dubrovnikom, ko manipuliše sa njegovim poznatim trgovcima i gosparima i ko hoće te divne, trgovački i duhovno orijentisane ljude, da žrtvuje zbog zaštite bjelosvjetskih plaćenika koji su uveli u grad, stavili ih pod zaštitu tog drevnog grada i UNESCO-a. JNA, po kojoj ustaški plaćenici djeluju sa zidina dubrovačkog grada, nije uzvraćala vatrom, iako je po međunarodnom ratnom pravu imala zakonski okvir da to uradi. Borbene jedinice JNA, ističe se, između ostalog, u apelu, neće ući u grad. Nijedan pošten Dubrovčanin neće ući u grad i biti tretiran drugačije osim kako mu na osnovu kulture i tradicije pripada. Omogućite, zahtijeva se dalje, da se na miran način izvrši razoružanje paravojnih formacija i naoružanih političkih ekstremista. Neka vam Cavtat posluži kao primjer i potvrda da JNA ne djeluje po svom stanovništvu, osim onda kada se vaše kuće i važi životi žrtvuju radi ekstremista koji vas koriste za svoje prljave ciljeve – pominje Dubrovčane JNA, podsjećajući ih na istoriju, kulturu, tradiciju, na obaveze prema potomcima.

Ustaše su u stanju prikupljanja i pregrupisanja snaga. Sa Mesićem je, potvrđuje i danas potpukovnik dr Radoslav Svićević, u Dubrovnik stigla 114-ta brigada od 700 ustaša, među kojima je i 25 plaćenika. Vojska je znala za konvoj od 30 brodova, ali je, kaže Svićević, ćutala iz bezbjednosnih razloga. Iz Rijeke je najavljen novi konvoj sa, čak, 100 brodova, na čijem čelu će se naći, najvjerovatnije hrvatski vrhovnik Franjo Tuđman. Tuđman i družina strijepe da Dubrovčani ne otvore kapije vojnicima i ne prihvate ponuđeni predlog JNA. Inače, pretpostavlja se da postoji uključivanje pojedinih Dubrovčana u novoosnovani pokret za samostalnu dubrovačku republiku. Pokret – tvrde upućeni, postoji. U samom gradu gardisti se surovo obračunavaju sa svima koji su im sumnjivi i za koje se pretpostavlja da nijesu lojalni crnokošuljašima.

Ustaše svakodnevno pokreću nadu i razum. Ni jedanaesto primirje ne znači ništa. Bezumnici su uknjižili nove smrti, pa je današnji – relativno miran dan, dan koji samo podsjeća na novu zavjeru.

Pavićevići su se raširili od Dubrovnika do Vukovara. Iz naše kuće na ratištima su još dva brata, priča kapetan Dragan. Jedan u Dvor na Uni, a drugi oko Dubrovnika.

Mi smo Kuči, a tamo je Marko Miljanov zauvijek naučio šta je čojstvo, a šta junaštvo.

Pitanje svih pitanja, za kapetana. Kapetan Dragan Pavićević i Kapetan Dragan? Ima li sličnosti.

Opet smjeh. Lice sigurno i zadovoljno. Izgleda da nam se životni putevi sastaju na određenom mjestu, kaže. Opet, ja sam kapetan Dragan Pavićević, a on je kapetan Dragan isk.

Molimo za slovo o okršajima. Bilo ih je dosta. Pobjedili smoustaše i stigli do Ljubače.

- Zašto je vaš osmijeh tako siguran, a priča suva i kratka?

Znamo da odgovoriti neće. Trenutno nam je najveći neprijatelj vrijeme. Vrijeme, kao meteorološki faktor i vrijeme kao iščekivanje. Znaš, kreni, pođi, stani. Pa onda primirje. Pa ond, a oni po nama, pa mrtvi i ranjeni. I opet iz početka.

Kapetan ne krije – problem su primirja. Vjerovatno onaj koji je naredio primirje zna zbog čega je to uradio. Ali...

Stanovnici sela Ljubače na usnama imaju samo jedno ime: kapetan Dragan. Strah i poštovanje. Prije ovo drugo. Hrvat, Miko Musladin kaže: "Moj kapetan".

Hoće li ovaj nesrećni hrvatski narod ikada shvatiti kapetana Dragana Pavićevića, svoga oslobodioca. I sve ostale koji u Hercegovini biju bitku za narod i čovjeka, protiv fašizma i zvijeri.

Spontano postrojen, novinarski stroj predaje raport kapetanu Draganu Pavićeviću.

Riječ je jedna.

Pobjeđuj, kapetane.

Na vratima Dubrovnika

Pregovori s mirisom baruta

U Cavtatu nije postignut ni minimalni sporazum između Armije i predstavnika dubrovačkih vlasti. Na samom ulazu u Dubrovnik Armija sa osmatračnice na Žarkovici, odgovorila na pucnje iz sela Bosanka

U Kupare i Srebreno, život se vraća. U ratnom metežu, brojke se izgovaraju kao ohrabrenje. Umjesto 52 stanovnika, koliko je bilo onog dana kada je Armija očitala lekciju gospodinu Franji, danas je u Srebreno 120 povratnika – mještana. Komandant mjesta,

potpukovnik Savo Janković, kaže da je profunkcionisala i nova i ratna vlast. Oformljen je Opštinski odbor za snabdijevanje. Proradila je prodavnica, a iz sela Makoše, s mješovitim stanovništvom, stigao je poziv predstavnicima Armije za posjetu. Ona će, tvrde u Komandi mjesta biti i učinjena. Učiniće vojnici ponovo što je na njih nalik: humani gest, ili bar novi pokušaj da uspostave, tuđom zaslugom, pokidane veze.

Samo koji kilometar dalje na isturenoj liniji surovog fronta, surov je vojnički život. Iščekivanje... Prokleta ustaško utvrđenje, a do juče minijaturno selo Bosanka. Iz Bosanke su od ranih jutarnjih časova, valjda pregovaračima u int, stizali pucnji. Rafali upućeni ezervistima iz Herceg-Novog, Nikšića, Titograda, Bara, dobrovoljcima iz Beograda... U 13 časova i 15 minuta, sa osmatračnice na Žarkovici, JNA je otvorila vatru. Prema Bosanki, prema utvrđenjima neprijateljskih formacija. Na kapiji Dubrovnika, po svoj prilici, sve je manje strpljenja, a sve više vojničke hrabrosti. Hrabrosti koja se ne izmišlja u novinskim napisima, već je postala način vojničkog života. Toliko stvarna da na priču o njoj imaju pravo samo vojnici.

I ovaj dan je u biltenu jugoslovenske svakodnevice dan apsurd. U Cavtatu je na apsurd podsjećala svaka riječ Đura Kolića, predstavnika dubrovačke vlasti. Predsjednika, gle čuda, u hrvatskoj "demokraciji" Vijeća udruženog rada u dubrovačkoj opštini. Čini se da u Hrvatskoj mnogi samoupravno odlučuju o ratu i ratnim obmanama. Obmanjenaje, ko zna koliko puta, i domaća i svjetska javnost, zbog navodno strašnih napada na Orlandov grad. Kolić je i danas ponovio da je JNA i juče Dubrovčanima slala granate i to čak, na gradski zatvor.

O njihovoj sudbini danas se samo bez rezultara pregovaralo. Hrvatska strana bi za sve isti aršin, JNA traži da joj se udovolji: tri starješine za 25 mupvaca i gardista. Gardisti su i najveća smetnja pregovorima. JNA traži da napuste grad za sve vremena. Franjina garnitura, međutim, na tom pitanju gradi svoje: biti ili ne biti.

Jaz se produbljuje, a pregovori se nastavljaju. U nedjelju po zvaničnim informacijama, uslijediće nova runda. Kolić će se u međuvremenu, konsultovati sa svojom političkom centralom. Za nju je i danas rekao da je glavna i da je Dubrovčani slijepo slijede. Prirodno, po njemu Dubrovnik je hrvatski. On je oduvijek to i bio kako bi rekao Kolić, iznerviran pitanjem, šta je sa pokretom za Dubrovačku republiku. O tome šta se krije iza zidina, najbolje znaju oni koji su u njima. O njihovim sukobima ponešto je stiglo i do javnosti. O konačnom izgonu i razoružanju, govore jedino pripadnici Armije. Još kada bi komanda požurila, kažu vojnici. Nezvanično doduše. Zvanično slična pitanja postavljaju brojni, a komanda VS "Boka" je i sama najavila da strpljenje ima kraja.

Sa dubrovačkog ratišta

Napadaju i sa Straduna

Na mirovne predloge JNA ustaše odgovaraju surovo. Sa Lokruma, Straduna, pokretnih vozila mine po položajima na Dubcu, Brgatu i Žarkovici. Dva poginula i više ranjenih u okršajima u ustaškom utvrđenju Bosanka

Rat se na dubrovačkom ratištu tek zahuktava. Sudeći po jučerašnjim i današnjim borbama ustaše poštuju naređenja pretpostavljenih. Ono što je u Cavtatu rekao predstavnik dubrovačkih vlasti obistinjuje se. Na armiju se puca iz svake kuće, sa svakog mjesta...

Stradun je najmanje svetinja onima koji se zaklinju u svete ciljeve "demokracije". Zenga sistem efikasno funkcioniše. Sa pokretnih vozila, upućuje se granate, zatim se položaji mijenjaju a plaćenici skrivaju iza zidina starog grada do nove prilike. Selo Bosanka još nije osvojeno iako je armija pokušala ulazak još juče u popodnevnom časovima. Ustaše su sačekale ulazak specijalnog voda iz Herceg-Novog, a zatim napravile krvavi pir. U vodu komandira Jova Grubača stradalo je 70 odsto ljudstva. Kompletni podaci o mrtvima i ranjenima oš se ne saopštavaju javnosti, jer je u toku dana vojska ometana prilikom izvlačenja onih koji su ostali na prostoru Bosanke, u kojoj je juče bilo oko 74 mupovca. Ono je izjava jednog zarobljenika mada naši borci tvrde da ih je u Bosanki mnogo više.

Major Petar Petričević je danas novinarima potvrdio da je armija ušla u Bosanku i da očekuju da uskoro i u tom selu i u Dubrovniku ugledaju bijelu zastavu. Ako zastave ne bude rata će biti i dalje, obećao je major Petričević.

Sa dubrovačkog ratišta

Bosanka gori!

Borbe sve žešće. Na Žarkovicu, Brgat, Dubac, padaju stotine granata. JNA danas preduzima akciju vađenja tijela ranjenih i poginulih na terenu Bosanke. Herceg-Novi u tuzi prima potpunije podatke o desetkovanom vodu Jovana Grubača

Svako hrvatsko selo imalo je svoje streljiste. Ne slučajno, kažu danas ratnici na Brgatu, Dubcu i Žarkovici. Dobro skriveni, očito dugo pripremani oni nijesu obeshrabreni ogromnim plamenom iz konačno osvojene Bosanke.

Ispod Srđa, međutim, prikrivena mitraljeska gnijezda dokaze o običnim ustaša šalju iz minuta u minut. Tokom cijelog jučerašnjeg i današnjeg dana na Brgatu je surova borba, u toku je akcija čišćenja, na Žarkovici je pravi pakao. Savlađujući strah pred snajperskom vatrom, oni kojima vojska nije zanimanje, ipak obavljaju posao. Najcrnji ratni bilten se kompletira. Ljudi, koji su prethodnog dana dočekivali novinare, i ostali zauvijek upamćeni, nestaju, ginu ili ih pak ranjene odvoze do obližnjih vojnih bolnica.

Dubrovnik je ipak utvrđeni vojni garnizon. To je mogo vjerodostojnija misao od one koju mirotvorci izgovaraju ne želeći da čuju silne pucnje s Lokruma, sa terase Belvedera... Na Žarkovici to ipak najbolje znaju. Satima već od granata i snajperskih metaka ljude spašava slučaj ili nečuvena ljudska hrabrost o kojoj ni novinari ponekad navikli na preuveličavanja još ništa nijesu dovoljno rekli.

Kapetan Marko Kuzman, vodnik Borislav Despotović, Esad Pupović, Slobodan Pavlović, Milutin Matković, Zdravko Bokić, Vjekoslav Petrović, najbolje znaju. U kolektivu čete TO iz Kotora je i 25-godišnji Zoran iz Tivta. O prezimenu ne govori zbog oca, koji kaže boluje od srca. Na žarkovici očito ratuju borci humanog srca. Nečuvena tuga za poginulim drugovima i odlučnosti da se Dubrovnik osvoji, smjenjuje se. Bosanka je ispred kao upozoravajući vatreni znak.

Mostarski monolozi

Rzapijanje boga

Mi smo vladali i znali smo da vladamo, a oni sada hoće da iskolju i njih i nas...

Šta ćete vi ovdje? Koji vas je Bog ovamo poslao? Kao, važniji smo vam mi nego naša djeca, žene, majke, sestre... Idite vi tamo kući, i mi ćemo dijeliti našu sudbinu. Pa neka bude, što mora biti...

Ja sam Musliman, a ko se svoje vjere stidi, čovjek nije. Kaže meni moja žena: pa šta se mi Muslimani bunimo. Vladali smo više od 500 godina, pa neka sada vladaju Srbi i Hrvati. Znam, kažem joj. Mi smo vladali i znali smo da vladamo. Ovi sada hoće da se iskolju, a neće ni da poštede nas Muslimane... Samo vi idite. Ostavite vi nas... Crnogorci nijesu Srbi, je li? Da, da... Vaš Bog nije naš. Vi ste vašeg Boga razapeli, zato što sam nije valjao. I sada ga razapinjete.

Šta vam valja? Ništa! Meni ste svi isti. I Srbi i Hrvati. Moje vikendice u Počitelju su zapamtile dobro. Bager ih je poravnio. Neka, to me i od Muslimana čeka. I oni će doći da me ruše, je li? Moj komšija Musliman, sada ima, a sutra? Ja imam, on nema. Doći će da mi otme, da me kolje...

Raport sa hercegovačkog fronta

Ustaše tuku iz Trnovice

Hrvatske snage svim silama nadiru, želeći da se probiju kroz položaje JNA, da bi pomogle ustašama u "odbrani Dubrovnika", ali neće proći – kažu borci crnogorskih jedinica

Poslije kraćeg zatišja, MUP-ovci i zenge ponovo su se danas oglasile u rejonu ispod Slanog i brdima iznad Čepikuća. Minobacačima su gađali položaj Jugoslovenske narodne armije, zapadno od Popovog polja – iz Dobrog dola i Trnovice. Dakle i sa teritorije Bosne i Hercegovine, ali i Hrvatski – Dobri do je u Bosni, a Trnovica u Hrvatskoj.

Ni u Čepikućama sene miruje – hrvatske snage svim silama nadiru, želeći da se probiju kroz položaje JNA, da bi pomogle ustašama u "odbrani" Dubrovnika, gdje se sada vode žestoke borbe. Izviđači JNA su i dans sa osmatračnica u ovom rejonu registrovali pokrete ustaša u već poznatim mjestima Mihov Krst, Ston, Trnovica, Neum i Metkovići.

Da prođe neće, i da upomoć dobrovoljačkim ustašama neće stići, sasvim je jasno, kažu borci crnogorskih jedinica, koji ove položaje drže već više od 50 dana. Da nije primirja ustaše bi bile davno rastjerane iz ovih jedinica utvrđenja – potvrđuju svi. Primirja najviše odmažu pripadnicima JNA. Mi ih gađamo samo pošto isprovociraju vatru. A kad su počele žestoke borbe oko Dubrovnika, ustaše u istočnoj i zapadnoj Hercegovini su postale sve žešće. Upotrebljavaju se – topove, minobacače 82 i 120 milimetara i to iz reona Orsula, Komovac i Rudine.

U borbama poslednja dva dana poginulo je, kaže se u današnjem saopštenju Pres-centra Druge operativne grupe u Trebinju, 30 zengi i mupovaca. Zarobljene su veće količine lakog artiljerijskog naoružanja, topovi od 20 milimetara, municija i oprema. Potopljena su, kaže se takođe u saopštenju, i dva čamca koja su narušavala blokadu Dubrovnika. Vojne vlasti ni danas, međutim, nijesu saopštile koliko ima gubitaka na strani JNA.

HDZ ne miruje odavno ni u zapadnoj Hercegovini, Ključa u Čapljini, Mostaru... Provokacije i prijetnje porodicama vojnih lica sve su veće, blokiraju i vojne kolone, bombama nasrću na vojnike.

U ovom momentu, niko ne može da procijeni, ili neće, hoće li doći do pogoršavanja stanja u ovom dijelu Hercegovine. A predsjednik Skupštine opštine Trebinje Božidar Vučurović kaže za zapdnu Hercegovinu – ona e davno svrstala i stala pod zastavu HDZ-a, šahovnicu.

Kakva ti je korist sine da pišeš? Kome pišeš. Ko te čuje? Kako te nije stid da bilježiš?

Piši: Husein Žuna ima samo jednu nogu. Vojni je invalid. Redovno prima penziju. Kao motociklista je branio boje Jugoslavije. Žuna sada ostario i nikome ne valja. Za koga da navijam? Ni za koga!

Ne, varaš se! Ja sam Musliman. Kod mene stola nema, još jedem iz činije. Daj mi olovku da ti napišem ko sam.

Na kutiji od cigareta, drhtavom rukom, Žuna ispistuje tri slova – SDA.

- To ti je Husein Žuna. A, Žuna je koristio državni Jugi. Kome sada koristi, kad nema Juge, nema države.

Hoćete li kod mene kući da se okupate, da se sredite, pa da idete odakle ste došli. Nijeste nam ovdje potrebni! Idite, inače...

Vrhove Veleža natkrili sivi oblaci. Najavljuje duge i dosadne mostarske kiše. Po mostarskim ulicama prodaju se bidoni puni goriva. Crna berza radi. Tu su i neizbježni ratni lešinari koji preprodaju oružje i devize...

U samousluzi "Merkus" čuje se glasno razmišljanj sredovječne kasirke Hrvatice.

- Gospe mi moje, zapalila bih i njih i njihov aerodrom! To su zlikovci, okupatori, oni došli da nam obezbijede mir. Vratit će se oni u Crnu Goru... Drukčije će se pisme onda pivati!

- Ako se Crnogorci vrate, onda je sa nama gotovo. Ja ovdje živim i najbolje znam ko su i kakvi su. Onoga dana kad je vojska stigla iz Crne Gore, napustili su svoja radna mjesta u "Sokolu". Ja sam ostala. Čega da se plašim? Pa, da nije vojske, ovdje bi bilo klanja. Gore nego 1941. Moje koleginice Hrvatice i poneka Muslimanka, kažu da ne mogu da ih vide očima. Ja u njima ništa ne vidim ružno. Mostar ima Neretvu, ima desnu i lijevu obalu. Ima Mostar sada i puno vojske. Neka je bude što više, naročito iz Crne Gore. Grad bez rijeke i bez vojnika ne bi valjao ništa...

Ovo ti kaže Nada... prezime nije važno. Ko zna šta bi se moglo da mi se desi. Hadezeovci su već pripremili grupe za likvidaciju Srba i viđenijih oficira.

Putujemo prema Nevesinju. Prolazimo kroz sela Gnojnice i Dračevice. Imamo i saputnike, Stanka Petrušića, novinara iz Građevinskog preduzeća "Crna Gora" i Miška Stijepovića, profesora fizičkog vaspitanja iz Nikšića.

"Teško je na Humu, naročito noću. Moramo biti budni. Na drugoj strani, na brdima su oni, ustaše. Ipak, t smo i znamo zbog čega smo tu. Navikli smo se na ratne situacije, kaže Stanko. Miško dodaje: "Umalo jednu večer da ubijem druga. On malo "veseo", prilazi.

Prst mi je bio na obaraču. Djelići sekunde su odlučivali. Kad se i to završilo, bratski smo se izljubili. Eto, tako je to u ratu".

U Nevesinju, na ulicama gužva, vojnici i civili. Djevojčica sa knjigama u ruci veselo maše i dovikuje: "Vratite se, mi vas molimo. Vojska nam je sada najmilija..."

Dva gepeka luksuznih automobila bila su dovoljna da prevezu pomoć koju je Crveni krst Bosne i Hercegovine uputio Crvenom krstu Trebinja. Da podsjetimo, u ovom gradu se nalazi preko 1.300 izbjeglica. No, nijesu bosanski humanitarci tako škrte ruke uvijek. Na svaki kilogram pomoći, upućen u Trebinju, Dubrovniku su poslali tonu. Osamdeset kilograma najednoj, a oko sto tona na drugoj strani.

Sekretar Crvenog krsta Trebinja Branko Dursun danas nam je kazao da oni nijesu protiv pomoći Dubrovniku. Pomoć treba, svakako, ali ne u ovakvoj srazmjeri. Prenebregavaju iz Crvenog krsta BiH da smo mi ratna zona sa toliko izbjeglica i grad koji je izgubio 15 mladih ljudi – od toga šest jedinaca.

Crveni krst ovog grada posjetio je, kaže nam Dursun, i predsjednik Crvenog krsta BiH dr Muhadin Alićehajić. Bolje, međutim, da nije ni dolazio. Nakon razgovora, on je zatražio samo da obiđe zatvorenike iz redova ustaša u Bileći, ali ne i ranjene u trebinjskoj bolnici.

I današnji sastanak Crvenog krsta BiH, koji je bio planiran da se održi u Trebinju, održan je u Mostaru. Nijesam htio prisustvovati, kaže sekretar Branku Dursun.

Žestoke borbe oko Dubrovnika

Zidine zaklon ustašama

Dramatično popodne u Dubrovačkoj rijeci i na terenu Bosanke: dva poginula, sedam ranjenih. Armija blokira sve prilaze, ustaše se fanatično brane. Major Pero Petričević: "Stare zidine više neće biti svetinja jer iza njih neprijatelji napadaju"

Poslednji sati na borbenim linijama prema Dubrovniku su dramatični. Borci na položajima kažu da su predvečerja već postala sastavni dio ustaške taktike. U toku cijelog prijepodneva akcija izvlačenja ranjenih i poginulih je ometana. Neprijateljski minobacači su tenkove Armije vraćali nekoliko puta sa terena prema Srđu. Ljude iz Teritorijalne odbrane Kotora sačekali su pri pokušaju da se probiju prema zadatom cilju. Tom prilikom poginula sa dva borca, a sedam je ranjeno.

Major Pero Petričević, za koga vojnici imaju samo riječi hvale, ponovo podsjeća da Dubrovčanima ne preostaje ništa drugo nego spasonosna bijela zastava. Zastava će biti garancija da im se neće ništa desiti, kao ni stanovnicima Cavtata. Ali ako uskoro nje ne bude, jedinice JNA više neće štiti dubrovačke zidine. Danas ponovo, kao u inat logici i razumu, na

Armiju se puca iz centra starog Dubrovnika, sa pet tačaka, kažu. Zidine su zaklon ustašama. Dubrovnik je, ipak, u vojničkoj blokadi, a u Dubrovačkoj rijeci ponovo je u 13,30 časova počela borba. Grčevita. Dobrovoljci iz Druge lake pješadijske brigade, koji su iz Titograda i iz drugih crnogorskih gradova stigli jutros, već su na prvoj liniji. S neprijateljem prsa u prsa, na još neraščišćenom terenu Bosanke.

U pozadini Crna Gora sahranjuje svoje heroje. Neprijateljski gubici su ogromni, ali to je samo njihova stvar, napominju borci. Rat je, na žalost, jedino zajednički.

Saopštenje informativne službe VPS "Boka" Plaćenici platili glavom

"I danas su vođene teške borbe na položajima oko Srđa, Komovca i padinama iznad Rijeke Dubrovačke. Ustaška vojska gubi vitalne objekte koje je zaposjedala, sve više dolazi u nepovoljan taktički položaj i sve težu situaciju, i u takvim okolnostima djeluje nekontrolisano iz svog raspoloživog naoružanja grada Dubrovnika.

Na svako djestvo ustaške vojske djelovano je svim raspoloživim oružjem, i u toku dana naše jedinice popravljale su i utvrđivale svoj taktički položaj na posjednutim objektima. U borbama iz prethodnog dana nađeno je više od 25 leševa ustaških profesionalaca, stranih profesionalaca, a među njima dva Crnca, jedan Holanđanin, jedan Argentinac, brojno pješadijsko i dio artiljerijskih oruđa i mnogo minsko-eksplozivnih sredstava, posebno veliki broj protivpješadijskih mina".

Na dubrovačkom ratištu dramatično

Grad mora pasti

Na ratište pristiglo oko 1.000 dobrovoljaca iz svih gradova Crne Gore. U toku popodneva u Dubrovačkoj rijeci dva poginula i sedam ranjenih. Borbe obnovljene oko 13.30 časova. Srđ neobično jako uporište

U Komandi u Kuparima, uz propusnice za borbene položaje, dobijaju se i prvi podaci. Sporadični izvještaji o nastavku borbi na Brgatu, Žarkovici i Dubrovačkoj rijeci. Poručnik fregate, Ranko Žutković, kaže da je pristigla i brigada iz Titograda. Druga pješadijska, sastavljena od onih kojima je Dubrovnik glavni cilj. Vodi ih komandir Slobodan Bojović, a među njima su i Rajko Kalezić,

JNA steže обруč oko Dubrovnika

Okršaji ne prestaju

Vatreno okruženje oko ustaških utvrđenja. Kapetan bojnog broda Milan Zec: u posljednja 24 časa razbijamo jednu po jednu utvrđenu tačku. Poručili smo da pokupe svoje mrtve, kako nalažu pravila humanosti, ali nijesu zainteresovani

Ustaše po svaku cijenu žele prikazati Dubrovnik u plamenu. Satjerane u обруč, traže posljednji izlaz.

Između Starog grada i hotela "Belveder" su, istina, gusti oblaci dima, ali naši vojnici tvrde da gore namjerno zapaljene gume, kako bi se stvorio utisak da Armija stare dubrovačke Zidine ne štedi. Bespoštedne se borbe rasplamsavaju i ovog, već petog dana, pred samim dubrovačkim vratima. Položaje Armije protivnici napadaju iz pravca Lapada, Babinog Kuka, iz Starog grada, iz uvale kod hotele "Belveder".

Borci JNA su sve vrijeme uzvraćali jakom artiljerijskom vatrom. Gađali su Srđ i okolinu. Zbog zaštite ljudstva, koje je izloženo lakoj minobacačkoj vatri, jedinice JNA su bile primorane da otvore snajpersku vatru i po Starom gradu, da bi neutralisale dejstva iz predjela brda Kolporel. Pripadnici Armije su ušli u Mokošicu, sa sjeverne strane Dubrovnika. Oklopno mehanizovanu jedinicu, kojom komanduje major Srba Zdravković, pomogla je u toj akciji pješadija. Pretpostavlja se da na ostrvu Lokrum ima preko 1.000 ustaša, jer na ulazu u Zaton jedinica poručnika Budimira Vukičevića, koja čisti teren, uspjela je da neutrališe grupu snajperista i u tom reonu otkrila pećinu, kroz koju se neprijatelj najvjerovatnije provlači i bježi prema Lokrumu.

Kapetan brojnog broda Milan Zec je danas izjavio da se pred Dubrovnikom ne radi o klasičnom ratovanju, već se u posljednjih 24 časa osvaja tačka po tačka, da bi se izbjegle ljudske žrtve. Danas do 14 časova poginulih nije bilo.

O tome kako ustaše postupaju sa svojim mrtvim jurišnicima, svjedoči podatak da na poziv Armije, koja je uvažavala humane norme, iako je i sama trpjela značajne gubitke, da protivnik pokupi svoje mrtve, niko nije odgovorio. U prvim časovima, nijesu se uopšte ni interesovali, a tek potom, kako izjavljuje kapetan Zec, oglasili su se prilično nedifinisano, valjda ustaškog reda radi.

Reda radi su, po svojoj prilici, i pregovori u Cavtatu. Dugo i bezuspješno vođeni, sada su obustavljeni. Hrvatska strana, koja je uplašena zbog borbi je sa njih izostala. A, borbe se i danas nastavljaju. Borci odužuju svoj dug.

Šta se u Dobrovniku dešava, teško je reći. Hrvatski radio javlja o velikom broju poginulih i ranjenih. Propagandisti žale, navodno za civilima, iako je izvjesno da Armija gađa samo sanažna utvrđenja u kojima su, po procjenama, i elitni plaćenici.

Dragoljub Uskoković, dr ekonomskih i pravnih nauka, ovdje sam jedan od jednakih, od hiljadu crnogorskih junaka, koji će sigurno ovaj rat ostaviti u svojoj herojskoj hronici.

Hronika jedanaestog novembarskog ratnog dana je opširna. U pozadini su sahrane i bol, naprijed utvrđenja, koja tek i nanovo treba zauzimati. Dans u Herceg-Novom sahranjuju Bogdana Popovića i Duška Pušića. Ni poslije nekoliko dana, nije izvučen njihov saborac, vaterpolista, Bojica Pejović. Jučerašnju akciju izvlačenja ustaše su ometale na najsuroviji način. Spašavajući ranjenog Buda Zarubicu, poginuo je Branimir Pajković iz Bara. Baja je potvrdio da i prljavi rat ima svoje svijetle primjere čojstva. O junaštvu se danss govori samo na prvim linijama. Doktor Đuro Marić i Danilo Kaščelan, iz Sanitetske službe, o svojim akcijama ne pričaju, o hiljadama metaka, dok su izvlačili ranjene. Danas međutim, nijesu propuštali da pomenu pravi podvig Miće Mitrovića iz Budve. Danilo Danilović ne komentariše prethodno borbeno veče, ali napominje detalj da su na Stradunu ubijena četvorica ustaša, cijela posada pokretnog transportera. Naš snajperista je bio precizan.

Precizno danas položaje neprijatelja osmatraju i ratnici iz Budve na položaju Gornji Brgat. Na 400 metara nadmorske visine izgovaraju se riječi: ništa nam njihovo ne treba, ali živjeti moramo i za sadašnjost i za budućnost. Doslovno ovako kaže Nikola Đakonović. Crnogorcima koji nijesu na frontu poručuje da se od fronta ne boje, jer ovo je pitanje naše časti, kaže Đakonović. Na ovoj visini, kao što se vidi, časno se bore i moji saborci Petar Janović, Milenko Gvozdenović, Čedo Dapčević, Drago Bulajić, Ivo Medigović, Đuro Tičić.

Ovdje smo već peti dan. Štitili smo juče odstupnicu našima. Posebno Kotorskoj bateriji. Oko Dubrovačke rijeke bilo je žestoko. Oni imaju svog izviđača koji precizno navodi rakete. Žestoko su tukli naše tenkove, koji su morali triput da se vraćaju. Prije tri dana nas je spasio samo slučaj. S erena smo se vratili pod kišom snajperskih metaka, a evo sada smo na položaju, ali danas ovo već nije opasno, jer su naši borci sišli u samo selo. Čini se da počinje borba prsa u prsa. Biće dramatično i u toku ove noći. Čuvajte se prilikom povratka, savjetuju ratnici iz Budve. A Budvani su i na Dupcu, Kapetan Milorad Tomović, Dragan Nedović, Sloba Parapid, Pero Barović, Saša Ivančević, Zoran Duletić, Mićo Vujović i Branko Ivanović.

Gore na Brgatu, već u 13.30 oglasila se snažna pucnjava. Borba je ponovo počela. Žarkovica je cilj za ustaše. U Dubrovačkoj rijeci dobrovoljci već ispunjavaju svoj ratni plan. Dubrovnik mora pasti. Major Pero Petričević je rekao jutros: "Zidine ga više ne mogu spašavati. One su do sada samo zaklanjale ustaše, a Crna Gora brani svoju čast.

Pukovnik Radomir Damjanović na mini-konferenciji za štampu u Trebinju

Crnci i Argentinci

Protivničkoj strani je vrlo malo, ili nimalo stalo da sačuva Dubrovnik – biser svjetske baštine, kazao je pukovnik Radomir Damjanović, zamjenik komandanta Druge operativne grupe u Trebinju. Da im je stalo oni bi predali oružje i istjerali iz grada ove plaćenike, koji su stigli nedavno i sa Mesićem, među kojima ima i crnih i bijelih, bjelosvjetskih ubica – Afrikanaca, Holandana, Njemaca, Argentinaca... Ipak, ponudili smo dubrovačkim ustaškim vlastima da ih pokupe i sahrane, bez obzira što su neprijatelji, kaže pukovnik. Njima, međutim, nije stalo. Četrdeset osam sati je prošlo, ali odgovora iz Dubrovnika nema.

Oni su nas i natjerali da djelujemo po Dubrovniku, mada namjeru nismo imali. Stari grad nikada taknuli nijesmo, a oni nas i otuda gađaju.

Vojnim transporterima ulazimo u Bosanku, a granate padaju

Miris mora i baruta

Topovi i minobacači gađaju, odjekuju rafali, miriše barut – pakao. Sa obje strane puta – ustaški leševi

Eksplozije na sve strane, granate padaju. Miris mora i leševi. Bosanka gori. Dubrovnik kao na dlanu – kulja gust, crni dim. Stari grad, ipak netaknut. Dimi i ispred vojnog transportera koji stiže u centar Bosanke. Umjesto pozora, plamen. To bukne ustaški bunker – ovdje je svaka kuća bila bunker. Tukli su nas iz svih oružja. I sada ovdje dok pretrčavamo dvadesetak metara livade prema borovoj šumi padaju ustaške granate. Tri-četiri vojnika trče ispred nas – prve novinarske ekipe koja je zakoračila u Bosanku. Puške su na gotovs, repetirane...

Komanda vozača transportera Šabana Hajdarevića, vodnika sa Sutjeske iz tještita i kapetana Mirolava Vukosavljevića, i za nas je izvršna. Imamo samo desetak minuta druženja sa Bosankom. Tako "komanduju" ustaške mine, koje su i danas sa Lokruma padale po Bosanki. Ne stižemo ni imena vojnika ispred nas da zabilježimo. Oni idu prema Srđu, a i on dimi. Topovi i minobacači gađaju, odjekuju rafali, miriše barut – pakao.

Samo hrabro, mi vas štitimo, bodre nas vojnici. More bliješti. Sa obje strane uskog puta u Bosanki, pet ustaških leševa. Uniforme plave i maskirne – zenge i mupovci. Muve popadale po njima. Jedan ugljenisan,

drugi bez pola glave, vrata i ramena... Pogodila ga mina. Ima i crnih. Čekali su vojsku, gađali što su više mogli.

Njihova ruka uzela je nekoliko mladih vojničkih života, ovdje na Bosanki. To je Mesićeva vojska, stigla s njime i konvojem u Dubrovnik, brodom "Slavija". Čim su se iskrkali, popeli su se po ovim brdima iznad mora i tukli nas. To Dubrovniku nije trebalo, kažu nam vojne starješine.

A, dok su oni ustaškoj HDZ-ovskoj politici i vlasti trebali – držali su ih. Sad na njihove leševe ne okreću glave. Nudili smo dubrovačkim vlastima da ih pokupe i sahrane, iako su neprijatelji i plaćenici, ali...

Leševi leže i na izlazu iz Bosanke – ispred dvorišta jedne kuće i automobila, gotovo sprženog. Vodnik Šaban i Banjalučanin Pavo Bijelić, nišandžija na transporteru, naređuju da se ne smijemo pomaljati na gornju stranu – transportera – samo ispred njega. Prate nas eksplozije i rafali. Vojska vodi grčevitu borbu sa ustašama. Pašće i oni u Dubrovniku, dovikuju nam vojnici, dok napuštamo Bosanku i preko Žarkovice, Gornjeg i Donjeg Brgata, Ivanice, stižemo u Trebinje.

Velika akcija "Pobjede"

Fudbaleri za borce

Dok se na hrvatskom ratištu vodi ogorčena borba sa raznim fašistodnim hadezeovskim grupama i bjelosvjetskim plaćenicima, dok kolone izbjeglica napuštaju svoje vjekovne pragove i sklanjaju se ispred pomahnitalih tuđmanovih bojovnika, dok mnogi mladići iz Crne Gore ostavljaju svoj život u odbrani domovine, Sportska rubrika "Pobjede" je, pored ostalog, pokrenula veliku akciju "Fudbaleri za borce". Cilj ove humanitarne akcije da se prikupi što više sredstava i uruči porodicama poginulih vojnika, naravno, preko opštinskih organizacija Crvenog krsta.

Ideja o organizaciji prijateljskih utakmica odmah je naišla na veliko odobravanje ne samo fudbalera i njihovih trenera, već cjelokupne sportske javnosti. Svi su željeli da daju svoj skroman doprinos ovoj akciji, a odigrane su i dvije utakmice. U Titogradu su igrali Budućnost i Sutjeska, ako i veterani ova dva kluba, a zatim u Nikšiću Sutjeska-selekcija novinara, što je ustvari fudbalska reprezentacija Crne Gore. Selektoru novinarske ekipe odazvali su se svi pozvani igrači iz Budve, Baa, Kotora, Cetinja, Titograda, Bijelog Polja i Pljevalja. Oni su prije toga bili gosti "Pobjede", svi su o svom trošku putovali u Titograd, a sudijska organizacija Crne Gore je donijela odluku da arbitri koji vode ove utakmice sude besplatno.

U akciji "Fudbaleri za borce" uključili su se i padobranici Aero-kluba "Špiro Mugoša" iz Titograda koji su, prije početka utakmice na stadionu pod Goricom, izveli atraktivne skokove.

- Ideja o organizovanju jedne ovakve akcije je izvanredna i svi treba da daju svoj doprinos kako bi ona u cjelosti uspjela – kažu mnogi igrači, stručnjaci i fudbalski radnici. – Spremni smo da pomognemo i naredne akcije “Pobjede”, kako bi bar malo pomogli porodicama naših palih vršnjaka i drugova.

U pripremi je i niz drugih fudbalskih mečeva, jer sada svi klubovi žele da budu organizatori utakmica sa humanitarnim karakterom. Tako, naprimjer, u pripremi su utakmice Hercegovina-Crna Gora u Trebinju, Vojvodina-Crna Gora u Vrbasu, a želju da gostuju u Crnoj Gori izrazili su i fudbaleri iz Makedonije.

Po svemu sudeći, akcija “Fudbaleri za borce” prerašće u akciju “Sportisti za borce”, jer sada predstavnici i drugih sportskih disciplina žele da se uključe u ovu humanitarnu manifestaciju.

A, njihova zajednička poruka glasi:

- Drugovi borci, nijeste sami.

Borci nježnijeg srca

Crnogorska je tradicija: kada puške zapjevaju i huk rata nagovijesti nove stranice istorije, žene ovog podneblja postanu majke i sestre. Raduju se, tuguju, čekaju. Ovoga puta i ratuju, a primjeri Zore Miljanović, Lidije Kažić, Milke Đaković, Sofije Vukićević, Milanke Dašić i Slađane Todorović, koje su se dobrovoljno prijavile za front o tome svjedoče. Rat jeste, ali šarm i ženstvenost ni uniforma nije mogla da “ubije”.

Ratne priče: kašiku vode, družu...

Braćo...

Od prvih dana mi se ne zovemo imenima. Jedan drugog oslovljavamo sa – braćo

Banja kod Slanog, novembra. – Prolazi li vrijeme? Niče li išta osim dana i noći. Kako odbraniti pravo na juče. Najteži i najdalji detalj svake naše priče je vrijeme. Zastanemo, i onda počnemo da se pomažemo nečim dogođenim. Vrijeme mjerimo događajima.

Ono kad smo bili dva dana bez vode...

Recimo...

Zatražili smo priču. Zamolili da za trenutak ljubaznosti vojničke kave zamijeni vojnička priča. Jednako ponosna i mučna.

Sada smo ponosna, ispravlja me Ratko Milajić. Mi od muke pravimo ponos, razumiješ li. To ti je naše zanimanje i profesija. Mi ti mirišemo na istoriju.

Ratko Milajić iz Rečina, Mileta Obrenović sa Blatine, Agan Šabanović iz Bijelog Polja, Miloš Višnjic iz Kolašina.

Plave oči Ratka Milajića krivudaju od naše pažnje. Dva dana bez vode...

Jeste. Išli smo od Orahovog dola prema Slanom. Spuštali se brdima dva dana. Umor i žeđ polako troši čaturice. U stvari, nemaš vremena da misliš o vodi. Čekaš metak. I spremaš metak.

Onda vidiš, čaturica laknula. Zatreseš, a vodu skoro i ne čuješ. Odlazemo želju za vodom. Idemo dalje. Mislimo tjeramo žeđ.

Ništa. Žeđ je kao avet. Pojavljuje se sa svih strana.

Uzmeš čaturicu, i ne osjećaš ništa u njoj. Onda grlic na usnama. Prava ideja je naređenje sebi. Popij sve.

A sve je – da gutljaja.

Čuješ korake i glas iza sebe. Počinje dioba gutljaja. Samo okvasimo usne, razumiješ.

Našli smo u kamenu ustajalu vodu. Vadim kašiku iz porcije, i dijelimo je. Kašika za svakoga. Idemo dalje. Opet kamen, ali sada vode ni za kašiku. Okvasimo prst i pređemo njime preko usana.

Ratko Milajić kao da se znoji dok priča: Krenem da zavijem duvan. Kartica ispod jezika ostaje suva. zamisli...

Voda je stigla helikopterom, nastavlja Mileta Obrenović. Podijelili smo je kao braća. Svaka čaturica jednako.

Opet, dobro je, prekida ga Ratko Milajić. Ovo smo ti ispričali tek onako. Nemoj da misliš da se mi žalimo. Sve smo mi spremni da otpimo, samo da zadatak bude izvršen.

To izgleda kada se priča da je strašno, nadovezuje se Agan Šabanović. Takvo je drugarstvo da nam ništa nije teško. Od prvih dana mi se ne zovemo imenima. Jedan drugoga oslovljavamo sa – braćo.

Braćo...

Braćo, ko jena redu za stražu.

Borci Pete čete Drugog bataljona 10. crnogorske brigade.

Ili, puno kraće – braćo.

Mi smo Svetovi vojnici. Vojnici Sveta Ražnatovića. Sveto je za vojnika bio majka. Hoće da je najbrži u sjećanju i poštovanju Agan Šabanović.

Po nekoj tajnoj komandi počinje ćutanje.

Da mi je neko rekao da mi toliko čovjeka može biti žao, ne bih vjerovao, kaže Milić Višnjic.

Stalno na čelu, čovječje. Glava se nemoćno vrti. Još se traži objašnjenje. Zašto je metak htio Sveta.

Vrijeme za priču ističe. Reći će nekada: ono kad su bili novinari. I vrijeme će mjeriti time.

Dvojica će na nišan. Druga dvojica naslonjeni jedan na drugog potražiše malo odmora. Kada odoli san, budimo onog drugog.

Braćo, ne mogu više.

Opet, dobro je. Prate nas smijehom. Pogled nam naređuje sigurnost. Ljudi koji su zaboravili svoja imena. Ljudi koji su braća. Braćo, vi možete sve...

Zapis sa dubrovačkog ratišta

Na granici 50 dana

*Vojna policija na Debelom Brijegu, zaustavlja, pregleda, legitimise...
Vijesti o primirju ne primaju se baš oduševljeno*

Ustaše nijesu mogle dalje. Na Debelom Brijegu ispriječila se Crna Gora. Već 50 dana vojna policija ovdje zaustavlja, legitimise, neda da se crnogorski krš obruka. "Tražili ste, gledajte", zapisali su na jednoj kući u Kuparima. Legitimacije se ovdje moraju pokazati. Ovo je vrijeme u kojem se legitimisu patriote i izdajnici, heroji i kukavice. Ovo je vrijeme za istoriju. Crnogorci su, bar na njenim granicama oduvijek domaćini.

Put do prve linije dubrovačkog ratišta vodi već danas prema Dubrovačkoj Rijeci. Tamo su ratnici iz Nikšića, Titograda, Bara, Kotora... Crnogorci na Debelom Brijegu su prva kapija na putu do ratišta. Danas na ratištu nije žestoko. O primirju se govori. Cetrdesetak domaćih novinara i tri televizijske ekipe iz Francuske, Njemačke i Holandije stigle su u Kupare. Evropljani iz mirovne misije su još u Dubrovniku, ali hoće da ga napuste. Iz luke Zelenika, nakon pregleda, isplovio je brod "Slavija". Hrvatske vlasti su tražile mir, navodno da sačuvaju mirotvorce i pokupe mrtve. Poručnik Fregate Rajko Milosavljević objašnjava ekipi njemačke televizije da se na Brgat, Žeravicu i u Bosanku ne može. Hrvatska strana nije voljna da se vide leševi plaćenika. Armija dokazuje da je spremna da uvaži humane norme po principu: u svemu nadvisiti one koji i nijesu dostojni pomena.

Na kapiji Crne Gore, na Debelom Brijegu vijesti o primirju ne primaju se baš oduševljeno. Rezervista Slobodan Novaković iz Herceg-Novog, poziva da se ide s njim, ali zvanično naređenje novinari danas poštuju. Na Debelom Brijegu pripadnici vojne policije prepoznaju prijatelje, njih i počaste. Iznad puta je jugoslovenska zastava. Na improvizovanom stolu, sipred prikolice, crnogorska trpeza, s kasetofona dopire refren: nek cvijeta cvijeće, nek lista gora, dug prema zemlji vraćat se mora... Iza refrena su imena: djela su oduvijek krastila prave ljude.

Na Debelom Brijegu Veljko Ognjenović, Rade Borović, Zdravko Tomašević, Zoran Šabanović, Radoje Miković, Crnogorci iz Novog i sa

Cetinja Milan Antelj je stigao iz Gajdobre, Aleksandar Miljević, čak iz Vukovara. Ostao je bez kuće u kojoj je živio samo tri mjeseca. Doveo je porodicu i roditelje i Herceg-Novi kao izbjeglice. Tu je ulaz, ali su borbene linije tamo dalje. Crnogorci su pred Dubrovnikom. Ustaše mole za primirje. Neka pokupe plaćenike, kaže Armija. Neka.

Naši borci danas izvlače samo heroja Voja Papovića, jurio je ispred svojih ratika i ostao na Srđu, zauvijek. Zauvijek će Crna Gora ličiti na samu sebe. Na kapijama su njeni časni ratnici. Refren s njihovog kasetofona, njima je u čast. Tamo gdje je Lovćen slavni, tamo pokraj plavog mora... Na Debelom Brijegu moraju se pokazati propusnice. Crnogorci mogu u pjesmu i u istoriju. Vlatko Vujović iz Tanjuga u povratku pjeva: "O Jelo, O jelena, Crnogorko sa Lovćena"... Crnogorkama u čast, jer one i dalje rađaju slobodare. U smrt svi mogu, ali u istoriju odlaze samo izabrani.

Dubrovačko ratište

Tuđman molio za primirje

JNA osvojila sve utvrđene tačke na ulazu u Dubrovnik. Brod "Slavija" isplovio iz luke Zelenika prema Dubrovniku. Hrvatske snage ponovo otvarale vatru na položaje JNA

Protekla noć na dubrovačkom ratištu kao da se trudila da bude uvod u primirje. Bila je, kažu vojnici, nešto mirnija, ali se ipak pucalo. Prethodni dramatični dani već su hornika surovog ratovanja za svaku tačku, svako neprijateljsko utvrđenje, posebno na ulazu u grad, koji je, štiteći se istorijskim nasleđem, zaštitio mnoge zlikovce i plaćenike. Na brdu Srđ danas je u toku akcija izvlačenja tijela poginulog zastavnika, Vojina Papovića.

Dobrovoljci iz svih crnogorskih gradova, koji su stigli prije dva dana, krenuli su prema Komolcu. U Kuparima su jutros novinarai obaviješteni o najnovijem primirju, koje se, kako je rekao kapetan bojnog broda Milan Zec, sklapa na zahtjev hrvatskih vlasti. Predstavnicima sredstava javnog informisanja nije dozvoljena poseta prvim borbenim linijama, jer je protivnička strana zahtjevala diskreciju u akciji izvlačenja svojih izginulih plaćenika, koju je najavila. Da li je to jedan od stvarnih motiva, pokazaće vrijeme. Što se tiče evropskih mirovnjaka, i njima kao da je vrijeme isteklo. Žele odlazak iz Dubrovnika i ne traže nikakvu zamjenu. Brod "Slavija", koji je zadržan u luci Zelenika, a koji prevozi članove misije iz Splita, uputio se prema Dubrovniku. Isplovljavanje je dozvoljeno, nakon pregleda tereta i potvrde da se na brodu pored 69 članova posade, nalaze samo hrana i lijekovi.

Pored toga što je primirje već juče nagovješteno, a prve vijesti o njemu je objavio francuski radio, iz Informativne službe PS "Boka" stiglo je danas sopštenje u kome se, između osalog, naodi da su hrvatske snage otvarale vatru na položaje Arnuhe. Pucalo se sa Starog grada, i sa linije Trnovca, Čepikuće, Rudine... Hrvatske paravojne formacije koriste za prikrivanje i brze manevre i podzemne prolaze. Na sreću, Armija nije imala gubitaka ni u ljudstvu ni u tehnicima. Potopljeno je pet čamaca, koji su pokušali da se probiju u dubrovačku luku. Aktivirani su i poznati kanali dovođenja novih snaga iz zapadne Hercegovine, kaže se u saopštenju Informativne službe za Hercegovinu.

Bilo poštovano ili ne, primirje je danas tema o kojoj se najviše govori. Preporučavaju se prethodni događaji, jer je cijelih pet dana ratna mašinerija radila punom parom. U istoriji ratovanja ostaju časni primjeri hrabrosti i čojstva. Mnoge su priče neispričane, mnogi podvizi, iako stvarni, nalik su na nemoguće. ali, po svemu sudeći, rat j i dalje vrlo moguć, jer vojni zvaničnici najavljuju pokrete ustaških snaga na području Hercegovine.

(Prethodno specijalno izdanje "Pobjede" "RAT ZA MIR" zaključili smo priložima koji su u redakciju dospjeli do 12. oktobra 1991. godine. Ovo izdanje zaključujemo priložima pristiglim do 14. novembra)

Oni su pomogli izlazak ovog izdanja:

Lutrija Crne Gore, Kombinat aluminijuma Titograd, Duvanski kombinat Titograd, D P "Štampa" - Titograd, "Galenika" - Titograd

**"Pobjeda",
Titograd, decembar 1991.**

RAT ZA MIR - 3

Uzalud su bile sve nade, iščekivanja i pozivanja na razum – prođe, evo, i treći mjesec a na dubrovačkom i hercegovačkom ratištu borbe i dalje traju. Rat polako postaje dio naše svakodnevice i način na koji se živi, a bezbrižni, spokojni dani sele se u uspomene, sjećanja i prošlost. Djeca su zamijenila svoje igračke pa se, umjesto sa lutkama, igraju sa čaurama; odrasli su, mahom, na bojištu, a u gotovo svaki dom širom Crne Gore uselila se briga za onima koji su već odavno daleko od kuće, ili tuga za najdražima kojih više nema.

Varljivo primirje odzvanja od krupnih riječi i velikih obećanja, pregovaračke misije smjenjuju jedna drugu, prvi dogovor naslanja se na drugi, treći, četvrti, deseti... Tuđmanova "šarena vojska" na svakom koraku dokazuje kako joj se ništa ne može vjerovati – sva primirja para mržnja koja odnosi nove mlade živote u koje se puca na najpodmukliji mogući način.

Rat je! Ali, Crna Gora i u ovome ratu – najprljavijem od svih dosadašnjih – pokazuje da se može vojevati i na viteški način. Uspravna i dostojanstvena, uvijek na visini svog imena, tradicije, čojstva i junaštva, ona i u ovom vremenu ima svoje Mandušiće i Mićunoviće, svoje nove heroje i ratnike velikih, golubijih srca.

Njena mladost poručuje iznova: fašizam neće proći! A jedan stari borac – dobrovoljac za to ima spreman recept – ili će zavladata mir ili će "šahovnica" biti matirana.

Izdaje i štampa: Novinsko javno preduzeće "Pobjeda". Direktor i glavni i odgovorni urednik: Vidoje Konatar. Urednik izdanja: Šćepan Vuković. Prilozi u broju: Momčilo Popović, Milenko Vico, Mišo Drašković, Jovan Plamenac, Gojko Knežević, Milutin Labović, Vojin Božović, Jovan Stamatović, Mira Popović, Velizar Sredanović, Boban Novović, Dražen Drašković, Dragan Božović, Dragan Grozdanović, Dragoslav Milačić, Vasko Radusinović, Jovanka Ljubenko. Foto reporteri: Dejan Vuković, Mensud Krpuljević, Stanoje Begović, Nikica Mihajlović i Dobrilo Malidžan. Tehnički urednik: Ksenija Radunović

Hronika rata

Petak, 15. novembar: Današnji dan na ratištima prošao je, uglavnom, mirno. Iz dubrovačke luke isplovio je brod "Slavija": luka Zelenika, pišu novine, postala je u popodnevnim satima tužno stjecište svakovrsnih ljudskih sudbina.. Stotinak žena i djece traže svoje nove domove – odraslim Srbima, prema pravim informacijama, zabranjeno je ukrcavanje na brod spasa.

U bolnici Meljine ranjeni borci i danas strepe za drugove na frontu. Primirje je – dan kada se najviše gine.

Subota, 16. novembar: I to se događa: tokom današnjeg dana na dubrovačkom ratištu primirje nije kršeno. Komanda operativne grupe za JNA za Hercegovinu saopštila je da su sinoć u rejonu Rijeke Dubrovačke hrvatske snage otvarale vatru na položaje JNA. Sudeći po saopštenju Komande, pomorska blokada Dubrovnika se striktno sprovodi, a juče je u gradsku luku, nakon detaljne kontrole, uplovio brod sa delegacijom UNICEF-a.

Predstavnici Dubrovnika i član evropske misije danas nijesu došli u Cavtat. Aktivisti Crvenog krsta, Trebinja i Dubrovnika su uzalud čekali – svi dogovori odloženi su za 24 časa. Za optimizam i nadu nema mnogo mjesta – na sceni je trinaesto primirje.

Nedjelja, 17. novembar: Oružje u istočnoj Hercegovini miruje već treći dan. Ali, nema mira ni tokom primirja: dolinom Neretve, prema Stonu i Neumu, pregrupišu se i gomilaju Tuđmanovi bojovnici.

Dubrovnik je danas okružen tišinom – oružje je utihnulo, ratnici su predahnuli. "Naš stav je jasan, kaže Božidar Čelebić, kapetan bojnog broda. Tražimo da se paravojne snage povuku sa pojedinih tačaka – Srđa i Dubrovačke Rijeke – a da se ustaše predaju našim jedinicama".

Ponedjeljak, 18. novembar: Nade se nijesu ostvarile ni ovog puta – predstavnici Dubrovnika ni danas nijesu došli na ranije zakazane pregovore. Do istinskog mira njima je, izgleda, stalo koliko do lanjskog snijega, bez obzira što je grad i dalje u totalnoj blokadi i sa kopna i sa mora.

Šta je razlog novom nedolasku? Juče je, kako je saopšteno, susret odložen zbog nemirnog mora, a danas je, s dubrovačke strane, izostalo svako obrazloženje. Novinarima je ostalo da nagađaju i oni to svoje pravo neštedimice koriste: možda im je zasmetalo sunce, piše u jednom izvještaju koje je danas vazda obasjavalo Cavtat i dubrovačku rivijeru.

Utorak, 19. novembar: Ono što ne mogu da postignu u otvorenoj i časnoj borbi, Tuđmanovi crnokošuljaši nadoknađuju u vrijeme tzv. primirja – na dubrovačkom ratištu danas su pale nove žrtve. Ustaški bojovnici otvarali su vatru iz Čajkovice, Sustjepana, Ržata i Mokošice, a u toku noći položaji pripadnika JNA zasipani su minobacačkim projektilima.

U Cavtat su konačno stigli dubrovački pregovarači. Održan je i sastanak predstavnika Crvenog krsta Trebinja, Dubrovnika i Herceg Novog, a razgovaralo se o evakuaciji djece i upućivanju eventualne pomoći građanima zatočenim u Dubrovniku.

Srijeda, 20. novembar: "Selo Ravno je bilo jako ustaško uporište čiji stanovnici su aktivno učestvovali u pripremama i u napadu na pripadnike JNA. Zbog toga su armijske snage prilikom ratnog dejstva na pravcu Popovo polje – Orahov Do – Slano, bile primorane da djeluju po objektima u tom selu", kaže se u saopštenju Komande Užičkog korpusa. Selo Ravno, ističe se nadalje, raspolagalo je sa terorističkom grupom od 60 ustaša koje su obučavali oficiri Zbora narodne garde.

U šestoj crnogorskoj brigadi koja uspješno obavlja zadatke na obezbjeđenju mostarskog aerodroma teku ratni dani. Za odgovoran odnos prema zadacima i obavezama stigle su prve nagrade i priznanja: izviđač Miško Vujović nagrađen je knjigom "Gorski vijenac".

Četvrtak, 21. novembar: "Mi, ovdje u Njemačkoj, i pored svih nedaća još vjerujemo da postoji Jugoslavija a mislimo da će i postojati", pišu ovih dana naši iseljenici iz Bavarske, oni koji, po svojim klubovima, prikupljaju pomoć za svoju braću, rođake i prijatelje kojima "dani protiču uz naku nezapamćenih strahota i razaranja".

Novinari su danas bili u prilici da posjete Mokošicu, mjesto u koje su juče ušle jedinice JNA. Zdravko Bazdan, ovdašnji mještatinin kaže: "Jče je bilo bolje nego prekjuče, danas je bolje nego juče. Narod je dočekao vojsku sa zadovoljstvom – kraj ove velike drame polako se nazire.

Petak, 22. novembar: Prema informacijama iz vojnih izvora ni današnji dan na ratištima nije prošao mirno: ustaše su otvarale vatru iz Čepikuća i Sustjepana, a pucalo se i na području Dubrovačke Rijeke. Tamo gdje se ne puca na pripadnike JNA stanovništvo i objekti su potpuno bezbjedni; vojnici su na tim teritorijama ne samo čuvari od nadirućeg fašizma već i oni koji se staraju o hrani, lijekovima i dopremanju vode za lokalno stanovništvo.

Krug oko Čepikuća je zatvoren; pitanje je vremena kad će se i ovdje zavioriti jugoslovenska zastava.

Subota, 23. novembar: Ustaški redovi osjetno su prorijeđeni: ovih dana izvršena je nasila mobilizacija u Neumu i Metkovićima a mobilisani ratnici "šarene vojske" poslani su na hercegovačko ratište. Prema vojnim izvorima ustaše se raspoređuju na pravcu Čepikuće – Smokovljani – Trnave – Rudina odakle je, tokom dana, otvarana vatra na pripadnike JNA, iz snajpera i minobacača.

Nedelja, 24. novembar: Jedinice JNA kontrolišu dio sela Čepikuće. Ovaj podatak još nije potvrđen od vojnih izvora, ali je sasvim izvjesno da su jedinice JNA ušle u dio Čepikuća. Oružje na južnom dijelu dubrovačkog ratišta miruje a Armija nastoji da normalizuje život u Mokošici. U

oslobođenom Cavtatu održan je zbor građana dubrovačke opštine na kome je ozvaničena inicijativa da Dubrovnik povrati stari sjaj, dobije autonomiju i ponovo postane oaza mira.

“Inicijativa za osnivanje dubrovačke republike starijeg je datuma”, veli Ivo Land, ugledni stanovnik Cavtata. “Pokrenuli su je Dubrovčani na početku Tuđmanove vladavine. Ali, onda je došao Tuđman, i uz pomoć policije, spriječio nas u toj namjeri. Njemu nije u interesu da Dubrovnik bude slobodan i da, u slozi i miru, živi sa braćom i susjedima”.

Ponedjeljak, 25. novembar: “Zdravo tata! Žao nam je što nijesmo veći da i mi budemo s tobom. Želimo da se ovaj rat brzo završi i ti se vratiš kod nas, a i drugi očevi kod svoje djece. Pozdravi sve svoje drugove”... To svome ocu, na frontu, piše Dragica, Slavka, Biserka, Nenad i Predrag Peković.

Pale su Čepikuće: nakon borbe prsa u prsa pripadnici JNA ušli su u ovo ustaško utvrđenje.

Utorak, 26. novembar: Nakon jučerašnjih borbi koje su svom silinom trajale, na južnom dijelu dubrovačkog fronta danas je bilo mirno. Ustaške snage, sa svih strana okružene borcima JNA, teško potučene u posljednjim okršajima, kao da silom prilika poštuju četranesto primirje.

Pripadnici JNA i danas su radili na normalizaciji života u Mokošici. Maratonski pregovori i demilitarizaciji Dubrovnika trebalo bi da se nastave. Armijski uslovi su jasni: predaja oružja i odlazak plaćenika pa onda – mir i normalan život. Dubrovčani bi rado prihvatili ovu ponudu, ali o sudbini grada pod Srđem odavno se odlučuje u Zagrebu.

Srijeda, 27. novembar: Ustaške trupe i dalje sa Sustjepana povremeno otvaraju vatru na jedinice JNA, dok predstavnici dubrovačkih vlasti, po direktivama iz Zagreba, odugovlače sa odgovorom na armijske uslove. Dubrovačka strana, po riječima potpukovnika dr Radoslava Svičevića, pokušava da prikaže kako je problem Dubrovnika više evropska i svjetska, njego njihova briga.

Četvrtak, 28. petak, 29. i subota 30. novembar: Sa hercegovačkog ratišta stižu vijesti koje govore o tome da su jedinice JNA ušle u Podgoru, Mihov Krst i Mravince. Starješina Veselin Raičević, čiji vojnici drže Mravince, kaže: “Ustaške snage odavde više nikada neće zapucati”.

U Dubrovniku su nastavljani pregovori o demilitarizaciji ovog grada. Gospodin Bernar Kušner, ministar u francuskoj vladi, prisustvovao je razgovorima u Cavtatu. Kaže da je zadovoljan njihovim tokom kao i predlogom da u Dubrovnik ne dolaze “plavi šlemovi” već “plava garda” Ujedinjenih nacija.

Nedjelja, 1. decembar: Po ko zna koji put iščekivanja su iznevjerena – pregovori o sudbini Dubrovnika nalaze se pred totalnim krahom. “Sve ono što smo mi predlagali, kaže potpukovnik Radoslav Svičević, oni su uporno izbjegavali. Navodno, pedložiće oni nešto drugo. Naš predlog sporazuma,

koji je od posrednika ocijenjen kao veoma dobro i konstruktivno urađen dokument, Dubrovčani ne prihvataju. Predlažu nekakav sporazum koji se ne dotiče bitnijih stvari, a prije svega predaje oružja”.

Ponedjeljak, 2. decembar: Od demilitarizacije Dubrovnika, za sada, nema ništa: crnokošuljaši i dalje ostaju u gradu i oko njega, dok jedinice JNA drže dostignute položaje. Bliži se zima – kako će biti jednima i drugima, javljaju novine, nije teško pretpostaviti.

Uslovi koje je postavila Armija su sasvim jasni i od njih se ne odstupa – predaja oružja i odlazak hrvatskih paravojnih jedinica iz Dubrovnika, pa sve ostalo. Sanje iščekivanja traje: Zagreb, vjerovatno, čeka “plave šlemove” ili, možda, novu ofanzivu ustaških trupa iz zapadne Hercegovine.

Utorak, 3. decembar: Danas u 16 časova, iz rejonu Sustjepana, otvorena je streljačka vatra po položajima jedinica JNA u rejonu Stare Mokošice. Na vatru je odgovoreno iz svog raspoloživog naoružanja pa je ustaško oružje, namah, učutalo. Na dubrovačkom ratištu, dakle, nema ni mira ni pregovora...

Srijeda, 4. decembar: Ustaški topovi i minobacači gađali su danas, gotovo čitav dan, iz Stona, po položajima JNA. Pale su i nove žrtve – jedan borac je poginuo a dvojica su ranjena.

“Nama je naređeno da ne pucamo – bez obzira što nas oni gađaju – dok ne stigne komanda. A oni ne prestaju sa vatrom. Zato se mi ljutimo na primirje, ono nam uzima živote”, izjavili su novinarima vojnici Veroljub Konatar, Vesko Šćepanović, Mišo Kapisoda, Zdravko Rakočević i Gojko Vučićević. I drugi su saglasni: u danima primirja na frontu je mir najmanje prisutan.

Četvrtak, 5. decembar: Bez prisustva posmatrača Evropske zajednice i dubrovačkih vlasti, sa ministrima hrvatske vlade danas je pregovarao komandant Vojno-pomorskog sektora “Boka”, vice-admiral Miodrag Jokić. I dok je na dubrovačkom ratištu danas bilo mirno, žestoke borbe vodile su se oko Stona.

U dubrovačkom naselju Vojnović, u popodnevnim časovima, danas je došlo do žestokog okršaja među ustašama. Između sebe su se obračunavali pripadnici HOS-a i Zbora narodne garde. obračun je bio toliko jak pa su morali da interveniše i MUP-ovci koji su, umalo izvukli najdeblji kraj.

Petak, 6. decembar: Ništa od mira na dubrovačkom ratištu: jučerašnje pregovarače danas je zamijenilo oružje. U borbama koje su, po ustavljenom običaju, započeli ustaški oružnici, poginuo je jedan, a ranjena su četiri vojnika. Nezvanično, pominje se da je broj i poginulih i povrijeđenih veći.

Poslije žestokih borbi pripadnici naših jedinica zauzeli su tvrđavu Srđ, ali se u njenoj okolini i dalje vode borbe sa ostacima ustaške vojske.

Subota, 7. decembar: Nakon jučerašnjih borbi koje su bile najžešće na tvrđavi Srđ, danas se pucalo sa Sustjepana i iz luke u Gružu. Pregovori o sudbini Dubrovnika još traju, a nezvanične vijesti o broju ljudi koji su juče poginuli i ranjeni zbunjuju i javnost i novinare.

Nedjelja, 8. decembar: Nakon žestokih borbi proteklih dana, danas je, između predstavnika JNA i hrvatske vlade, sklopljen novi sporazum o obustavi vatre na relaciji Dubrovnik-Ston i uspostavljanju brodskih veza između Dubrovnika i okolnih mjesta. Brodom se sada može i do ostrva, a Dubrovčanima će biti omogućeno i ivođenje radova na popravci elektroinstalacija i vodovoda. Ipak, demilitarizacija Dubrovnika, oko koje se se vrtjelo u posljednje vrijeme, moraće da sačeka bolje dane – Dubrovnik i dalje bespogovorno sluša Zagreb, a on nije spreman da čuje i sasluša nevolje ovdašnjih običnih građana i ljudi koji se svakodnevno uvjeravaju da ih politika Franja Tuđmana gura u totalnu propast.

Ponedjeljak, 9. decembar: Počela je realizacija sporazuma o normalizaciji života u Dubrovniku. A na hercegovačkom ratištu mir visi o koncu: član Predsjedništva BiH Ejup Ganić, tvrdi da u Hercegovini nema paravojnih hrvatskih snaga, dotle zenge mirno šetaju Neumom. Decembar je: oni kojima je do kupanja i sunčanja odavno su otišli kući.

Utorak, 10. decembar: Zahvaljujući nedavno postignutom sporazumu između JNA i hrvatske vlasti u luci Gruž sve je više brodova. Jedan brod koji su danas u Zelenici sa nestrpljenjem iščekivali, međutim, nije stigao: nemirno more je odložilo predviđenu razmjenu zarobljenika. Brod sa zarobljenicima iz Splita nije mogao da isplovi – rodbina koja željno očekuje svoje najbliže drugovaće sa nadom još 24 časa.

Ako se izuzme incident na Srđu, gdje je eksplodiralo nekoliko mina, dan na dubrovačkom ratištu protekao je mirno.

Srijeda, 11. decembar: Tišinu u selima nadomak Stona danas nijesu parali Meci. Primirje vlada i na dubrovačkom ratištu ali se niko ne usuđuje da prognozira koliko će trajati taj varljivi mir. I da li se on, uopšte, tako može zvati: danas su u Mokošici, na "prečešljanom terenu" otkrivene četiri pješadijske mine, ručne izrade i ogromne razorne moći. Upućeni vele – ubijaju u prečniku od 120 metara i mogu da usmrte i po sto vojnika.

Četvrtak, 12. decembar: Grčki brod "Rodod 2", nakon dva dana bezuspješnog čekanja, danas je doveo zarobljenike u luku u Zelenici. Jovan Grozdić, vojnik iz Zaječara, kaže da se nije nadao da će izaći na slobodu, a Vukadin Stanojević dodaje: "S njihovim mučenjem ništa se ne može izjednačiti".

Poslije tri dana primirja, minobacači hrvatskih paravojnih iznova su jutros žestoko tukli armijske položaje na hercegovačkom ratištu. Vojska je bila prinuđena da uzvrat i odbije napad. Pokazalo se, i ovoga puta, da ustaše koriste svako primirje za pregrupisanje i jačanje svojih snaga i položaja.

Najjisturenija linija fronta nalazi se na četiri-pet kilometara ispred Neuma.

Petak, 13. decembar: Na hercegovačkom frontu sukobi ne prestaju: u borbama nadomak Neuma jedan borac je poginuo a trojica su ranjena. Na najnovije napade jedinice Druge operativne grupe uzvratile su žestoko – uništena je ustaška minobacačka grupa.

Na području Dubrovnika mješovita komisija brine o normalizaciji života: opravljaju se saobraćajnice, elektroinstalacije, vodovod... Kapetan fregate, Sofronije Jeremić, kaže da će najteže ići sa normalizacijom saobraćaja od Dubrovnika ka Dupcu i Komovcu. Razlog? Ustaše su ovu dionicu magistrale namjerno oštetile.

Subota, 14. decembar: Poslije žestokih borbi, začutalo je oružje na hercegovačkom ratištu. Ali, kako saopštavaju vojne vlasti, uočljivo je grupisanje hrvatskih paravojnih snaga na teritoriji opštine Neum. Novinar podsjeća: kad ne pucaju na jedinice JNA ustaše se spremaju za još žešći napad koji, po običaju, uslijedi nakondva-tri dana tzv. primirja.

Nedjelja, 15. decembar: Hoteli na Babinom kuku kod Dubrovnika oštećeni su u krovnom dijelu a neznatno je oštećeno i nekoliko zgrada u Starom gradu. Očekuje se da će pregovori između dubrovačkih vlasti i JNA uroditi plodom. Ali, rat traje a u njemu je do sada bilo mnogo očekivanja. Treba li reći – gotovo sva su iznevjerena.

Ponedjeljak, 16. decembar: Na dubrovačkom ratištu i dalje se poštuje dogovoreno primirje. Mir je ispunjen zebnjom – šta će se dogoditi u dolini Neretve. Iako ovdje obje strane poštuju odluku o primirju, prepričavaju se i komentarišu vijesti iz zapadne Hercegovine, gdje se i dalje nagomilavaju hrvatski bojovnici sa teškim naoružanjem.

Utorak, 17. decembar: Uprkos dogovora na dubrovačkom ratištu primirje je prekršeno. Nije utvrđeno ko je izazvao oružani incident na Bosanki i Žarkovici. Hrvatski oružnici imaju pune ruke posla – danas miniraju put kod Gruža.

Sa dubrovačkog ratišta

Luka tuge

Na brodu "Slavija" koji je napustio luku Zelenika, preko 2.000 izbjeglica. U Herceg-Novom ostalo oko 200 ljudi

Mnogo neizvjesnosti pratilo je isplovljavanje broda "Slavija" iz dubrovačke luke. Juče u 13.03 sati, uz neopisivu gužvu, kako su ispričali strani novinari, civili, prispjeli na brodu, su se ipak ukrcali. Žene i djeca stigli su u Luku Zelenika, gdje su nešto nakon 17 časova počeli pregovori

zaraćenih strana, uz posredništvo evropskih mirotvoraca. Uslovi koje su prvobitno postavljali za nastavak pregovora, ispoštovani su. "Slavija" je prevezla bolesne, ranjene, žene i djecu. Po prvim informacijama, istina nezvaničnim, Srbima – muškarcima bio je zabranjen pristup brodu spasa, ne tako davno čuvenom Mesićevom "brodu mira".

Luka Zelenika postala je u popodnevnim satima tužno stjecište još tužnijih ljudskih sudbina. Iz Dubrovnika sestra i majka, u Herceg-Novom brat, nedovoljno kadar da ubijedi izbjeglice da na ovoj strani nema ni četnika ni zlikovaca. Na ovoj strani i sinoć je bilo mnogo volje da se postigne, bar minimalan sporazum sa protivnicima u ratu, komšijama u bivšem miru. Stranim novinarima, kojih je mnogo, nakon noći pregovora, pruženi su uslovi da budu još objektivniji, ili pak pristrasniji, u zavisnosti odakle dolaze. Domaći hroničari ratne drame su pred novom dilemom: da li je noć mogla biti uopšte mirna, iako se nije pucalo, da li je moguć mir na mjestu gdje je rat zaustavljen na pola. U Dubrovniku su ostali fanatici, to kažu čak i pojedini strani posmatrači domaćih prilika. A, prilike su i dalje krajnje neizvjesne. Predlog Armije nije prihvaćen, a traženo je da JNA kontroliše Dubac – Brgat – Golubov Kamen – Zaton i da pripadnici hrvatskih snaga napuste Srđ i Dubrovačku Rijeku, što ni u toku najnovijih pregovora nije naišlo na odobravanje. Umireno oružje nije umirilo strasto vlastodržaca, naviklih da se demokracijom zaklinju uvijek kada su pred porazom. Pred Dubrovnikom Tuđman je poražen. To je neosporno. Njegov vapaj za primirjem je pouzdan znak da je Armija u posljednjim žestokim borbama uspjela da njegovim snagama nanese teške gubitke. Prve informacije kazuju da je samo u jednom danu ginulo desetine Tuđmanovih plaćenika. Srđ je dugo bio najviša i najtragičnija tačka i za naše borce. Osam podzemnih spratova i austrougarska građevina kao da su istrajavale u prilog najnovijem političkom savezništvu. Iskrenih saveznika mira i dalje je premalo na hrvatskoj strani. Nikoli Oboljenu, predsjedniku Vijeća udruženog rada opštine Dubrovnik, sinoć je na brodu "Slavija" bila sporna definicija grada Dubrovnika. Oboljen želi da grad pod Srđem bude pod maksimalnom kontrolom hrvatskih snaga. Fanatična vlast je, istina, prekontrolisala sve kartone Dubrovčana i mnoge od njih mobilisala. Najatraktivniji gradski hoteli u prethodnim danima bili su utvrđeni bunker. Bunker kojih više nema. "Belvedere", "Argentina" i drugi su već danas bivši luksuzni hoteli. Ništa neobično, jer je na našim prostorima i nasušni mir postao luksuz. Juče je zaključeno da, ipak, ima šanse, kao i mnogo puta do sada. Ako je neko na vratima mira, to su zasigurno izbjeglice koje su ostale u Herceg-Novom. Njih je oko 200, potvrđuju aktivisti Crvenog krsta. Ostali su otputovali negdje dalje, zajedno sa evropskim mirotvorcima, koji su već kazali da se neće vraćati.

U bolnici Meljine ranjeni borci i danas strepe za drugove na frontu. Primirja su bila najtragičnije obmane.

U ž i ž i

Prevlake nigdje!

Kako je na ratnoj njemačkoj generalštabnoj karti izgledala i gdje se nalazila granica između Italijana i Njemaca u Boki kotorskoj

Kakvo li će, i koliko, biti prevlačenja oko Prevlake, Bog sam zna i njegovi Njemci!

Što se nas tiče, to je jasno da jasnije ne može da bude – nema Crne Gore bez morskih vratiju, bez... Da izbjegnemo patetiku i onome što samo zlikovci neće i ne žele da vide. Ili vide, ali im se ne sviđa do što vide. Kao uostalom ni onima kojima je to poluostrvo pripalo tek tako, ofrlje, jednim potezom pera, ali s dalekosežnim posljedicama. O tome svjedoči mnogo svetih crnogorskih pogibija, kojih, bar na ovom potezu ne bi bilo da nije te i takve granice i na granici, na vratima Boke kotorske, kasarne. Ma, kakve kasarne – više od toga! Znaju i stotine oficirskih prebjega, koji su u posljednjih nekoliko mjeseci, s toliko tajni u tašnama postali stožernici i njihovi pobornici.

Znaju to i oni koji su tu i takvu granicu inaugurisali, pa sada mogu i da seire i da se kaju. Ali, znali su to i nešto bolje, odnosno realnije, jedni drugi nedobronamjernici, osvajači, okupatori znani nam – Njemci i Italijani, još od 1928. kako je to ubilježeno prvi put u njihovoj ratnoj generalštabnoj karti, ustvari strategijskoj mapi, na kojoj su jasno ubilježene granice između onoga što će da bude njemačko, i onoga što je italijansko.

Ta mapa je, što bi se reklo, inovirana, precizno rečeno 30. avgusta 1942. godine, i ona sa svom njemačkom pedantnošću, opet pokazuje isto, tj. ono što je bilo ucrtano četrnaest godina kasnije – da je granica njihove teritorije, hoću reći Hrvatske, zaprepašujuće bar za neke, daleko gore, sred Konavala, ispod samog Cavtata, pa onda preko Graba, udara kopnom ka Grahovu i preko ledenica se spušta k risanskom zalivu i produžava k Albaniji.

Onaj drugi korak grnaice, dobro se to vidi, ide uz samu dalmatinsku obalu, odvajajući Mljet i ostala ostrva, brojna, sve gore do ispod Senja.

No, to je drugo pitanje. I može se reći – tuđe. A ovo je naše, i kako sada stvari stoje, biće još poprilično. Pošto nema te umne glave, ujedno pametne i dobronamjerne, ili ne bar za sada, u cijeloj Evropi, a Jugoslaviju da ne vrijeđamo, koja će iz ovolikog zamešteljstva izvući neranjivu glavu.

Zato, kao prilog našoj budućnosti, evo i ova njemačka karta iz prošlosti, sa, što bi rekli neki – relevantnim činjenicama.

Zapisano u Šestoj crnogorskoj brigadi na mostarskom aerodromu

Nemamo dostojnog protivnika

Tako kažu borci Prvog bataljona i poručuju da se neće vratiti dok ne izbave svoje drugove iz opsadiranih Divulja

Na položaju Prvog bataljona Šeste crnogorske brigade, koja obezbjeđuje mostarski aerodrom, juče su bile uobičajene vojničke aktivnosti. Njih je pratila muzika sa kasetofona, a najveselije je bilo u prvom vodu druge čete. Prekjuče je, povodom Dana brigade, pohvaljen, pa veselje još traje.

Dobrovoljac Milan Andrijašević priča kako je ovamo krenuo, prkoseći žestokoj antiarmijskoj propagandi, čim su stigli rezervisti iz Crne Gore. Sa njima je i Mirko Bulajić. Na poziv za mobilizaciju odazvao se, iako je desetak dana prije preživio predinfarkt i boluje od angine pektoris. Duško Kovačević pozdravlja crnogorske borce na dubrovačko-hercegovačkom bojištu, a ostali uglas dodaju da bi im bilo lakše da su zajedno. Jer, kako reče Radoš Čosović, iščekivanje je teže nego li borba.

Kad je Bosanac okupator Mostara...

Dragoljub Zmajević se ljuti na neravnopravnost i tretman boraca i pita kada će biti mobilisani privatnici koji "i u ovim ratnim uslovima debelo šicere". Pita, takođe, zašto sinovima nikšićkih direktora ne posluži za primjer sin predsjednika opštine, koji se nalazi na dubrovačkom ratištu. A vezista Radomir Jovović poziva na front odbornike i poslanike. Odgovornije bi se, veli, tada ponašali.

Pojedinačna i sitna nezadovoljstva ne utiču, međutim, na slogu u jedinici. Mileta Bjelić to objašnjava riješenošću članova raznih stranaka da stranačko djelovanje ostave za neka drua imena, a dok traje borba za otadžbinu svi su, veli rame uz rame. A ta sloga "dolazi s glave". Komandant bataljona Mišo Knežević i njegov pomoćnik Radinko Čvorović djeluju ličnim primjerom. Oni, kako kažu borci, spavaju u rovju, kako bi borcima moglo pripasti udobnije mjesto. Ovako nad komandantovim krevetom prokišnjava.

Nasuprot dobrodošlici, jastrebovi HDZ i SDS crnogorske rezerviste nazivaju četnicima. To nas, kaže vojnik Mirko Cmiljanić, veoma pogađa, a česte su i druge provokacije. Izvan kasarne morano se organizovano kretati. Pod stražom idemo čak i na poštu, kad hoćemo rodbini da sejavimo. I kapetan Esad Šarac kaže: "Veoma meje povrijedilo to što su nas u Mostaru proglasili okupatorima. Ova jedinica je radom i ponašanjem

dokazala da to nijesmo. Kakav sam ja to okupator Mostara, kad sam rođen i odrastao u Bosni u Višegradu? U Nikšiću sam inače, već sedam godina. Supruga i djeca su mi tamo. Nigdje ih nijesam sklanjao, u Nikšiću im je najbezbjednije".

Briga za drugove u Divuljama

Kapetan Treće čete Velimir Jovović ističe brigu svojih boraca za 59 drugova koji su opsadirani u Divuljama. Od pretpostavljenih komandi traže da se svi borci izvuku iz obruča, ili da se to prepusti ovom bataljonu. Prvi bataljon se odavde neće vratiti dok ne izbavi svoje drugove.

Moralna savjest minobacačke čete je, kažu borci, Dušan Kilibarda, a zaštitni znak Čedomir Vučić. Za dobro raspoloženje "zaduženi" su guslar Naod Zeković (dobrovoljac), frulaš Staniša Stojanović i pomoćnik nafruli Budislav Mitković. Po najstarijem borcu Mileti Krstajiću nastala je interna lozinka čete "vojnici Mileta", a za rođendansko slavlje danas se pobrinuo Nedjeljko Orbović – navrišo je 32 godine.. Ređaju se tako, zaduženja pripadnika Minobacačkog voda, koji je, uz starješinu Nikolu Calića, pohvaljen od komandanta Korpusa.

Nezaobilazni su i kuvari: Veljko Perunović, Radovan Miljanić i Vlado Bošković, koji nam nude vojnički pasulj. A dok Milutin Adžić gradi držalo za sjekiru, ostali iz kuvarskog odjeljenja posmatraju ovu "pokaznu vježbu".

Pokazuju nam i pjesme u desetercu. Za novopečenog vodnika prve klase Veselina Kandića, na primjer, piše: "Završio školu pivsku / a bosansku diplomira, uz dodatak škole banjске / eto vrsnog oficira". I dok borci jedini o drugima recituju pjesmu, iz jednog šatora odjekuje: " U Zagrebu sadićemo cvijeće, al ga Tuđman miristi neće".

Sa dubrovačkog ratišta

Bure ometa primirje

Svi dogovori odloženi za 24 časa, odnosno do danas u podne. Vojne vlasti ponovo upozorile da neće tolerisati napade iz Starog grada

Predstavnici Dubrovnika i član Evropske misije danas u 12 sati nijesu došli u Cavtat. Uzalud su ih očekivali aktivisti Crvenog krsta Trebinja i Herceg-Novog. Svoj nedolazak, kako je saopšteno u Pres cetnru u Herceg-Novom "mirovnjaci" iz Dubrovnika su opravdali jakim "jugom", odnosno nevremenom i nemirnim morem, po kojem, po našoj procjeni, iz "drevnog grada" može isploviti i najmanja barka, a kamoli "mirovni" brod!.

Više je nego sigurno da se radi o novim "manevrima", o pregrupisanju paravojnih ustaških formacija, ali pokušavaju odlaganja "dogovora" u nedogled. Svi ti dogovori odloženi su za 24 časa, dakle do sutra u podne. A JNA želi da postigne dogovor.

U svojim predlozima JNA je dubrovačkim vlastima sročila devet tačaka, još prekjuče. Vojne vlasti su, po ko zna koji put, upozorile da više neće tolerisati napade iz Starog grada... Da bi se stanje u Dubrovniku normalizovalo zahtjeva se od nelegalnih, paravojnih formacija da polože oružje.

Trinaesto primirje traje već treći dan. Jedinice JNA poštuju dogovor, što se sa sigurnošću ne može reći za ustaše. Kako nam je u razgovoru rekla juče Milena N. iz Trebinja, koja je brodom "Slavija I" iz Dubrovnika uplovila u izvjesniji i sigurniji život u luku Zelenika, po Dubrovniku se svašta dešava. Stradunom "šetaju" do zuba naoružani, bjelosvjetski plaćenici, drogirani i pijani. Pucaju, siluju. Mrak imje pred očima, jer struje u drevnom gradu nema već danima. Sve je manje i hrane. Bili su sklonjeni po podrumima, a Srbima, stalnim stanovnicima Dubrovnika, svaki izlazak iz grada je strogo zabranjen. Za njih ne važe propusnice, oni su zatočeni, u ovom slučaju i branioci, htjeli to ili ne.

Da i će sutra "mirovnjaci" doći na pregovore?

Situacija u zapadnoj Hercegovini

Najave lažnih napada

Ustaške snage koncentrišu se u dolini Neretve, a mostarske vlasti bojkotuju mobilizaciju jedinica JNA

Sinoć je lažno nagoviješteno da će hadezeovski ekstremisti napustiti mostarski aerodrom. Ali, jedinice JNA, koje ga obezbjeđuju to nije nimalo uzbunilo. One su spremne da osujete svaki pokušaj ustaških paravojnih formacija da se domognu aerodroma.

HDZ je, takođe, maksimalno pojačao kampanju protiv JNA, a u tu svrhu tempirane laži plasira posredstvom Rado Mostara, vrlog ustaškog uporišta koje čuvaju naoružani jastrebovi HDZ-a. Ima čak i oružanih ali bezopasnih provokacija. Prije neki dan je, na primjer, nepoznato lice pucalo iz lovačke piške na vojni objekat u selu Jasenica.

Antiarmijska kampanja uveliko otežava i mobilizaciju jedinica JNA u Mostaru. Koalicija HDZ i SDA u tome su se pridružili i Durakovićevi komunisti, prerušeni u Socijalističku demokratsku partiju. Njen opštinski odbor juče je pozvao Mostarce da se ne odazovu pozivu za mobilizaciju, koju je gradski parlament, jednostavno, proglasio nelegalnom.

Uprkos tome, građani Mostara se, kako i ističu vojni izvori, javljaju svojim jedinicama i kažu da bi rado došli u rezervu kada bi im se obezbjedio poziv Opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu. U protivnom, izgubili bi posao i druga elementarna prava građana...

I pored takvog pritiska, sve je veći broj dobrovoljaca iz redova srpskog i muslimanskog naroda.

U Nevesinju (koje je u istočnoj Hercegovini, ali pripada mostarskom vojnom okrugu) mobilizaciji se, međutim, odazvao izuzetno visok procenat obveznika.

Ustaške snage se, inače, svakodnevno koncentrišu u dolini Neretve. Pripremaju se, kako saznajemo od dobro obaviještenih izvora za tzv. drugu liniju odbrane nezavisne Hrvatske. A ta linija će, po prividnoj zamisli Tuđmanovih bojovnika, kada JNA oslobodi Dubrovnik od ustaških formacija, biti na potezi Klek – Neum.

Report iz Cavtata

Varljivi mir

Jedinice JNA poštuju dogovor o prekidu vatre. Predstavnici Dubrovnika nijesu došli na pregovore u Cavtat.

Informativna služba Vojno pomorskog sektora "Boka" izdala je danas saopštenje u kojem se kaže da jedinice JNA poštuju dogovor o prekidu vatre koji traje već pet dana. Pripadnici Armije strogo se pridržavaju primirja i svaka druga priča je netačna. Naime, Hrvatski radio je javio da u okolini Dubrovnika jedinice JNA djeluju sa svojih pozicija na hrvatske oružane snage. Ova informacija, kaže se u saopštenju, je netačna i još jedna je u nizu dezinformacija koje Hrvatski radio duže vremena širi.

Da je informacija Informativnog centra VPS Boka tačna i sami smo se uvjerali. Na putu prema Cavtatu i Kuparima ni sinoć, ni danas prije podne, nije se čuo nijedan jedini plotun. Oružje je utihnulo, ratnici su predahnuli... Očekuju se dogovori predstavnika JNA i Dubrovnika.

Juče je u Cavtatu trebalo da se sastanu predstavnici Crvenog krsta Trebinja, Herceg-Novog i Dubrovnika. Nevrijeme, odnosno jaka bura, bio je razlog (kako su sami naveli) što Dubrovčani nijesu došli. Susret je odložen za 24 časa, dakle za danas u podne, ali Dubrovčani nijesu ni danas došli. Tako je i ovaj pokušaj da se posredstvom humanitarnih organizacija uspostavi kontakt propao. Očigledno, njimaje više stalo do oružja JNA, nego da iznađu rješenje za blokirani Dubrovnik.

Naš stav je jasan, rekao je kapetan bojnog broda Božidar Čelebić, koji u ime JNA učestvuje u pregovorima. Tražimo da se paravojne snage

povuku iz pojedinih tačaka – Srđa, Dubrovačke Rijeke, a ustaše predaju našim jedinicama.

Nije riječ o paravojnim, već legalnim jedinicama hrvatske vojske, uzvrća iz drvnog grada Nikola Obljen, jedan od predstavnika Dubrovnika u pregovorima. Dogovaramo se, tvrdi Obljen, da odredimo užu gradsku zonu, a kasnije ćemo nastaviti sa pregovorima o deblokadi cijele dubrovačke opštine.

Naravno, ovo je daleko od zahtjeva JNA, koja čvrsto stoji na svojim pozicijama, ali Obljen ima neke svoje fiks ideje o mogućem rješenju nastale situacije oko Dubrovnika.

Nezvanično saznajemo da je brod "Ilirija", zbog kvara na mašini, ostao kod Dugog otoka. Kuda je plovio, zna se – prema Dubrovniku. Navodno, trebalo je da dopremi pomoć Dubrovčanima u hrani i lijekovima ali ima indicija da je ovo još jedan pokušaj da se Tuđmanovim plaćenicima dotura nova "svježa hrana" (municija) uz vjerovatno nekoliko desetina novih "bojovnika". I pored velikog nevremena jedinice JNA uspijevaju da Dubrovnik i sa kopna i sa mora drže u blokadi, pa je i ovaj pokušaj "lijepo Tuđmanove" propao.

Na dubrovačkom ratištu

Provokacije bez odgovora

Dubrovnici ni danas nijesu došli na pregovore. "Sveti Marko" u Gružu. Novi pokreti ustaških jedinica na Lokrumu. Snajperski meci u Rijeci Dubrovačkoj

Oružje na dubrovačkom ratištu i danas je više ćutalo nego mirovalo, na neprestane, doduše manje provokacije sa hrvatske strane, pripadnici JNA nijesu odgovarali. Poštovali sus primirje, koje je daleko do mira na ovom području. Ne zbog straha od snage hrvatskih oružanika nego zbog činjenice da ustaško puškaranje nije ozbiljnije ugrožavalo položaje naših jedinica.

Jedinice JNA, dakle, poštuju dogovor o prekidu vatre, kontrolišući svaki pedalj zauzete teritorije nadomak Dubrovnika. Grad je i dalje u totalnoj blokadi, i sa kopna i sa mora.

Koaliko je i u takvim uslovima dubrovačkim vlastima stalo do mira i pregovora sa predstavnicima JNA, pokazao je njihov današnji, četvrti zaredom, nedolazak u Cavtat. Uzalud su ih čekali vojni pregovarači i aktivisti organizacije Crvenog krsta iz Herceg-Novog i Trebinja. Dubrovački "gospari" kojima je u prethodnim danima "škodilo nemirno more", danas nijesu našli za shodno n da o razlogu svoga nedolaska

obavijeste drugu pregovaračku stranu. Možda im je zasmetalo sunce, koje je, neštedemice, zasipalo Cavtat i (njihovom voljom) spaljene kuće na dubrovačkoj rivijeri. Možda nespemne nišandžije da u vrijeme pregovora, kao što su naučili, odapnu granate po položajima pripadnika JNA.

Bilo kako bilo, sve su prilike da ni od 13. pokušaja da se primirje na ovom području održi, te da uz pomoć humanitarnih organizacija i pregovori krenu sa mrtve tačke neće biti ništa.

"Sveti Marko" u Gružu

Danas je u Dubrovačku luku uplovio brod italijanske ratne mornarice "Sveti Marko". Njegov ulazak omogućila je "viša komanda" iz Beograda, a na brodu je, pretpostavlja se, hrana i sanitetski materijal za stanovništvo Dubrovnika. "Sveti Marko" bi trebalo da prema italijanskoj obali ponese oboljene i ranjene Dubrovčane. Koliko će se na njegovoj palubi naći onih što im je pomoć zaista neophodna, a koliko onih što traže spas iz opkoljenog Dubrovnika, ostaje da se nagađa. U svakom slučaju, iskustva sa Mesićevom "Slavijom" upućuju na različita zaključivanja.

Zašto bi u ovimratnim vremenima i "Sveti Marko" bio izuzetak? Pa i sa "pasošem" Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.

Dubrovnici Republika?

Prilično monotonu atmosferu u hercegovačkom pres centru "porematio" je navodni proglas: "Privremene vlade Republike Dubrovnik", u kome se, zamislite, kaže: "Osniva se Republika Dubrovnik, koja je u sastavu Republike Jugoslavije".

Sve to u vrijeme u kome najveći dio Dubrovčana, potpomognut ratničkim nadničarima iz Zapadne Hercegovine i bijelog svijeta, puca u tu istu Jugoslaviju. U njenu narodnu armiju, u dojučerašnji vlastiti mir.

Ipa, u "proglasu" od deset tačaka kaže se da bi Reublika Dubrovnik nastavila tradiciju prekinutu 1908. godine od francuske carevine, da njena privremena vlada priprema program razvoja po kome će u dogledno vrijeme biti ostvarena puna zaposlenost stanovništva uz dohodak od 12 hiljada dolara po stanovniku, da će Dubrovnik postati slobodna bescarinska zona južne Evrope, te da će u njemu biti sjedište međunarodne jadranske banke...

Ne sumnjajući u to da u dans (bogme i juče!) ustaškom Dubrovniku ima i ovako prema Jugoslaviji, Evropi i svijetu nastrojanih Dubrovčana, neke "sitnice" iz "proglasa privremene vlade" nemoguće je zaobići. Prvo, nepotpisani dokument pisan je ekavicom. Drugo, samostalna dubrovačka republika nije ukinuta 1908. nego dvije godine ranije. Takođe, i najvažnije, da je Dubrovniku bilo stalo do izlaska iz (Nezavisne) Republike Hrvatske

ne bi na njevoj teritoriji u odnosu na broj stanovnika Tuđmanov HDZ dobio najveći broj glasova, niti bi žitelji te opštine tako zdušno pucali u pripadnike JNA, ne libeći se ni najgnusnijih podlosti nezabilježениh u dosadašnjim ratovanjima.

Navodno “proglas” koji je, eto, onako nepotpisan i neovjeren, donio jedan od dubrovačkih izbjeglica, podijeljen je, kažu, po selima dubrovačke opštine. Koja su to sela, ako se zna da se svi seljaci, mahom, nalaze među zidinama Starog grada?

No, bez obzira na “proglas”, koji uveseljava, lijepo je, makar nakratko, gotovo u snu, povjerovati u jednu ovakvu inicijativu. Utoliko ljepše što se, primjećeno je, ustaše na Lokrumu ponovo grupišu, što u Dubrovačkoj rijeci pucaju na borce JNA, što iz zapadne Hercegovine, s onu stranu Neretve, po običaju – prijete.

Možda, Republici Dubrovnik!

B i l j e š k a

Put bez povratka

“Mijenjam stan u Zagrebu od 120 kvadrata za manji u Titogradu, ili bilo gdje na Crnoorskom primorju. Javiti se...” “Mijenjam kuću od 400 kvadrata na najljepšem mjestu u Zadru za bilo kakav stan, ili manju kuću na Crnogorskom primorju. Uslužni telefon...”

Ovakvih oglasa samo u jednom danu u “Pobjedi” izbrojili smo – osam. I ova žalosna statistika dokazuje da je kolona izbjeglica, Srba i Crnogoraca iz Hrvatske, svakim danom sve duža. Doduše, o egzodusu koji se ogleda u novinskim oglasima, malo ko danas vodi računa. Zahtjevi ovakve vrste se ne registruju ni u Crvenom krstu, ni u Matici iseljenika, ni u jednoj humanističkoj organizaciji. O njima u Hagu i Evropskoj zajednici nijesu, jednostavno, ni čuli.

A riječ je o – putu bez povratka...

Koliko li samo ojača i nevolje stane u ovih nekoliko običnih riječi – “mijenjam kuću”... Koliko razorenih porodica, uništenih brakova. U njima se ogleda genocid ustaša, plač djece, ojač majke koju tjeraju sa ognjišta i glave porodice koja je ostala bez radnog mjesta. I još nešto: nigdje se danas tako vjerno ne odslikava naša stvarnost kao u onih nekoliko riječi. Zamislite – čitav jedan radni vijek, sve što ste stekli, dajete u bezcijenje. Sve – zbog slobode. A sloboda se ne može ničim zamijeniti.

Ovih dana Jugoslavijom bijesni još jedan rat – medijski. Međutim, svemedijske blokade padaju pred ovakvim oglasima. U njimanema ni trunke propagande, ni pisanja “po diktatu”: njih piše samo život. Oni su najpouzdaniji svjedoci da se genocid nad Srbima i Crnogorcima u

Hrvatskoj ponavlja, da fašizam uzima danak u nevinim dječim životima. I sve to pred očima čitavog svijeta. Pred Hagom, pred Evropskom zajednicom, pred Ujedinjenim nacijama.

Dokad?

Nove žrtve na dubrovačkom ratištu

Govor mržnje

Ustaški zlikovci juče ubili Bata Radusinovića, a ranili Dmitra Ukšanovića. Oružje se oglašavalo i u toku protekle noći. Razgovori u Cavtatu nastavljani. Crnokošuljaši šetaju Stradunom

Najnovije, trinaesto po redu primirje, po već ustavljenom običaju, odnijelo je još jedan život. Juče je u Mokošici ustaška zasjeda, mučki, kako je i navikla, ubila rezervistu Bata Radusinovića iz Titograda i ranila Dmitra Ukšanovića iz Virpazara. Hrvatski oružnici su još jednom, po ko zna koji put, dokazali da im dogovor o prekidu vatre, koji su sami tražili, ne znači ništa. Ali, potvrdili su i to da se njihovo prljavo oružje i krvožedna ćud ne mogu slomiti nikakvim pregovorima, nego samo oružjem.

Sinić su ustaški bojovnici, ili očajnici svjedno, otvorili prvo vatru iz pješadijskog naoružanja iz Čajkovice, Sustjepana, Ržata i Mokošice, da bi u toku noći položaje pripadnika JNA tukli i minobacačkim projektilima. Prema dosad pristiglim, mora se priznati, dosta oskudnim informacijama, na strani Armije nije bilo poginulih i povrijeđenih.

Nakon višednevnih odlaganja i providnih izgovora za nedolazak dubrovačke strane, danas su u Cavtatu nastavljani razgovori izeđu predstavnika JNA, Evropske zajednice i dubrovačkih vlasti.

Ipak, pregovori

Dubrovački pregovarači konačno su stigli u Cavtatu, ali ni ovoga puta nije im manjkalo gosparske drskosti. Njihov predstavnik Đuro Kolić nije se udostojio ni da uzvрати pozdrav potpukovniku dr Radoslavi Svičeviću. Kako li bi se tek gospodin Kolić ponašao da su kojim slučajem ustaške snage u poziciju koju ima JNA?

Prije početka pregovora, a potpukovnik Svičević je obavijestio novinare o tome da predstavnici Armije neće odustati od svojih već poznatih uslova za deblokadu Dubrovnika, među kojima je glavni – predaja ustaškog oružja. Govoreći o našim zarobljenicima koji se nalaze u Dubrovniku, istakao je da se sa njima korektno postupa, a što se razmjene zarobljenika tiče, o njoj će biti riječi i u današnjim razgovorima.

Na novinarsko pitanje važi li još onaj predlog da će Armija za trojicu svojih boraca dati 25 zarobljenih ustaša, dr Svičević je odgovorio:

- Važi. Ako treba daćemo im još i pet, i trideset... Nema više znači jedan naš čovjek nego njihovih dvadest ili trideset, samo, ipak, nužnije i korektnost u svemu tome. Mora se voditi računa i o nekom paritetu prilikom razmjene zarobljenika.

Potpukovnik Svičević je obavijesio novinare o tome da su brodovi "Sveti Marko" i "Ilirija", koji su u prethodnim danima uplovljavali u dubrovačku luku, prošli propisanu armijsku kontrolu. Doduše, "Ilirija" je pri isplavljanju iz Dubrovnika pokušala da izbjegne tu kontrolu, ali je vraćena i pregledana po važećim propisima.

U pauzi razgovora potpukovnik Svičević je obavijestio novinare da se razgovori odvijaju u okviru već poznatih jedanaest tačaka za deblokadu Dubrovnika. Svi su izgledi, rekao je, da će dubrovačka strana pristati da ustaške snage napuste Dubrovnik, da Armija ostane na prije mjesec dana ponuđenim položajima, te da će biti utvrđene i kontrolne tačke sa kojih će evropski posmatrači nadgledati primirje.

Inače, danas su se u Cavtatu sastali i predstavnici organizacija Crvenog krsta Trebinja, Dubrovnika i Herceg-Novog. Razgovarano je o evakuaciji djece i upućivanju eventualnih pomoći i poruka građanima zatočenim u Dubrovniku. Detaljnije informacije o tome, takođe, više puta odlaganom dogovoru za sada nema.

Šetnja Stradunom

Glavna dubrovačka ulica danas je vrvila od šetača. Sa armijskih položaja moglo se lijepo vidjeti da je najviše crnih uniformi. Da li se to Tuđmanovi crnokošuljaši pozdravljaju sa svojim do sada sigurnim utočištem, ili jednostavno pokušavaju da isprovociraju pripadnike JNA na visovima iznad Dubrovnika, ostaje da se nagađa. U svakom slučaju "Iako im je da šetaju, kada znaju da mi nećemo otvoriti vatru", komentarisali su naši vojnici.

I dok ustaše i njihovi jataci Dubrovnikom šetaju, konavoskim selima prijete zaraza većih razmjera. Informacija epidemiloške službe hercegovačkog Doma zdravlja, koja je obišla teren, još je u tajnosti. O njoj je danas razgovarano na zatvorenom sastanku u Herceg-Novom. Po riječima načelnika društvenih djelatnosti Skupštine opštine Rada Božovića, dogovoreno je da se u što skorije vrijeme pristupi sanaciji terena. A to podrazumijeva otklanjanje svih postojećih i potencijalnih izvora zaraze – uginulih domaćih životinja, pokvarene hrane, neispravne vode za piće, itd.

I eto, u ovom prljavom ratu, do sada kažu najprljavijem dvije krajnosti. Na jednoj strani ustaški zlikovci ubijaju naše vojnike, a na drugoj vojska štiti njihova sela i domove od zaraze!

Hoće li tu nepobitnu istinu "uspjeti" da čuju makar posmatrači Evropske zajednice!

U posjeti vojnoj bolnici u Meljinama

Hrabrost nas je održala

Borko Blažević: Granata mi je raznijela prst, prostrijeljene su mi obje noge, ležao sam polumrtav u Platu tri dana i dvije noći

Plat, Bosanka, Žarkovica, Srđ – mjesta su strašne ratne drame. Na vrata života ponovo su pokucali slučajno preživjeli junaci. Bolnica u Meljinama je njihov novi poligon, poligon na kome vode nove bitke za djeliće zdravlja, za prste, za ruke, oči...

Borko Blažević iz Mojkovca, to najbolje zna. Možda je nepristojno prepričavati običnim riječima neobičnu patnju. Tri dana i dvije noći ležao je ranjen. Ispod nekog zida u Platu, u ustaškom okruženju. Prostrijeljene noge, žeđ nepodnošljiva. Život na izmaku, a mandarine iznad, koje se ne mogu dohvatiti. Kao u svakom paklu, do apsurdna istinita ljudska drama. Pred Borkovim bolom i nakon mjesec dana liječenja u Meljinama, riječi se izgube, a hrabrost presahne. Jeidno se on nadao da će naši doći, i došli su da ga prihvate kao mrtvog, ne vjerujući sopstvenim očima. U Meljinama je Borkova nova linija. Na prvoj granici između velikog bola i ljudskog ponosa, uspješno izražava sva pitanja onih koji ne vjeruju da su čuda moguća. A da jesu to će morati da prihvati i njegov sin Dražen koji ima tek dva mjeseca, jer je rođen kada mu je otac otišao u bitku između života i smrti...

"Mene su izvukli sa mrtvim Bojicom Pejovićem, a za Bojicom, znate, tuguje cijeli ovaj grad", priča Goran Kosić iz Igala. Izvlačili smo heroja, pod kišom metaka. Ranjen sam u butinu, metak je izašao iza kičme. Nije strašno, kažu ljekari. Istina je da će Crnogorce i dalje ljekari morati liječiti od njihove hrabrosti, a ona se ovih dana useljava u mnoge domove, poništila patnje i prognala sve druge događaje.

Ovo je vrijeme u kojem vas oduševi onaj u kojeg se nijeste nadali. Budu Zarubici treba vjerovati. Zaprijetio je majci da ne smije zaplakati, jer su sve žrtve podjednako teške, kaže. U porodici Zarubica ranjena dva brata. Jedan pored drugog u Meljinama, treći je imao saobraćajni udes kada je žurio da iz Arandjelovca stigne, misleći da su mrtvi u strašnoj noći hercegnovskog voda u Bosanki i na Srđu. Do Srđa su stizali komandiri poput Bojice koji su danima ponavljali da je kralj Nikola uvijek govorio: naprijed za mnom, a da su to neki počeli zaboravljati.

- Naše su rane ništa prema Borkovim, kod njega se mora otići, opominju braća Zarubica, a meci još u tijelima, valjda za nastavak bitke

koju su započeli. Moramo se ponovo vidjeti na frontu, poruke su umjesto ispraćaja. Na frontovima su se kraljevi dokazivali, idući naprijed, ispred vojske. .. Tako se jedino osvaja sloboda... Ljudskost je već osvojena, Budo Zarubica je ranjen proveo dan i noć, strepeći za sudbinu Minja Bulata, koji je kroz strašnu noć, sipred ustaških straža probijao da potraži spas za ranjene drugove...

Drugovi iz bolnice u Meljinama nijesu obični bolesnici. Noga će ostati, nada se. I Veljko Nikić misli da posljedica neće biti. Rat je jedino posljedica naše tragične zablude... Ratnici su najmjerodavniji da o tome progovore. Golub Milović, Dušan Backović, Gojko Mandić su već ispisali svijetle stranice sopstvenog života.

Život u bolnici u Meljinama omeđen je jedino humanim odnosom osoblja, riječima hvale za načelnika Dragoslava Bata Lakićevića. Granica slobode i ljudskosti je jedina koja se na ovim prostorima iz dana u dan osvaja. Sve drugo je odbrana, odbrana čojstva, nova pjesma u gusala Božidara Lepetića, izgovorena pred junacima u bolnici.

Izvan bolnice je primirje, ratnici kažu – nedefinisan prostor na kojem se oni teško snalaze. Ustaše se pregrupisavaju a junaci strepe za život onih koji su u Rijeci dubrovačkoj, na ratnoj stranici u drugom činu drame koja bi se mogla nastaviti.

Situacija u zapadnoj Hercegovini

Bunker do bunkera

Ekstremisti HDZ-a porušili više mostova prema Hrvatskoj, a ostale, kao i puteve, pripremili za rušenje. Na mnogim pravcima uočena priprema zaprečavanja i bunkerskih utvrđenja

Mnogi mostovi između Bosne i Hrvatske dignuti su u vazduh. I ostale su ekstremisti HDZ-a pripremili za rušenje. Strategijski značajne puteve, takođe. Uočena je na mnogim pravcima intenzivna priprema za zaprečavanje minsko-eksplozivnim ili drugim preprekama. Na strateškim tačkama nalegerovani su džakovi sa pjeskom a bunkerska utvrđenja, mitraljeska gnijezda.

Vojni izvori, zatim, navode da, uz odobrenje čelnika BiH, prilaze nekih mostova čuvaju snage koje ne pripadaju MUP-u Bosne. One vrše i obuku (i žitelji BiH) za rukovanje i gađanje ovim sredstvima – od streljačkog naoružanja do protivoklopnih protivavionskih raketa “stingr”, a iz vojnih skladišta oteli su i topove “Bofors”. Izrađuju i minobacače, ručne bombe i druge eksplozivne naprave. To čine u pogonima “UNIS-a” i Aluminijskog kombinata u Čitluku, Grudama i još nekim mjestima. Vrše i druge pozadinske pripreme.

Najveća koncentracija ustaških snaga je, inače u Metkoviću. Odatle vrše popunu svojih snaga na dubrovačko-hercegovačkom frontu. Samrtnički su to trzaciji. JNA nagovještava skori slom fašizma i ovom njegovom uporištu.

Ustaše su, čini se, mnogo uspješnije na propagandnom nego bojnopolju. Posebno se drsko fabrikuju laži protiv Armije. U tome im velikodušno pomažu i bosanski funkcioneri. Ministar odbrane BiH Jerko Doko je, na primjer, opštinskim sekretarijatima za narodnu odbranu uputio sljedeće uputstvo: “Još jednom vas podsjećam da su zahtjevi vojnih organa za mobilizaciju ratnih jedinica nelegalni, jer nijesu u skladu sa odlukama vlade i Predsjedništva BiH. Prema tome, to zahtjeve vojnih organa vratite uz obrazloženje da nijesu nadležni da direktno komuniciraju sa vama po navedenim pitanjima”. Shodno tome, opštinski činovnici nijesu vojne pozive dostavili obveznicima. To je, uz javnu propagandu, prouzrokovalo slab odziv rezervista Mostara, Stoca, Lištice i Čapljine.

Komandu Užičkog korpusa iznenadilo je, kako ističe potpukovnik Ilija Kovačević, apel mostarskih intelektualaca građanima da se ne odazivaju na mobilizaciju. To je u suprotnosti sa njihovim stavom da vojne objekte u Mostaru i okolini treba i mogu da obezbjeđuju rezervisti sa ovog prostora.

Sve to, međutim, nije spriječilo mobilizaciju ratne jedinice 5916. Njen komandant, pukovnik Miloško Pantelić objašnjava da je popunjena obveznicima iz istočne Hercegovine (Nevesinje, Ljubilje, Trebinje, Bileća i Gacko). Vojni odsjeci u ovim opštinama učinili su maksimalne napore za što bolju organizaciju mobilizacije. Zato je i odziv prema planu. U Mostaru, Stocu odziv je nedovoljan i na drugi poziv, mada se patriote javljaju uprkos prijetnjama ustaša. Iz Lištice i Čapljine niko nije došao u ovu jedinicu. Ipak, ona je popunjena i spremna da u nešto izmijenjenom sastavu uspješno izvrši svaki ratni zadatak.

Hercegovačko ratište: nekad su tu bile ustaše...

Sloboda u Mokošici

Narod prihvatio vojsku kao oslobodiocu. Zajednički napor ka normalizaciji života. Dubrovčani sve mekši u pregovorima

Sloboda se svakog dana primiče Dubrovniku. Uprkos očajničkim pokušajima i provokacijama ustaša kojima prikrivaju svoje rasulo i strah, svakog časa je izvjesnije da će republika slobode konačno početi da živi slobodu. To je epilog današnjeg dana koji je protekao u pregovorima, kojima se nastavlja normalizacija života na oslobođenoj teritoriji. Ustaše su

sporadičnom pucnjavom i danas pokušavale da sačuvaju svoje posljednje dane boravka na ovom prostoru.

Novinari su danas bili u prilici da posjete Mokošicu u koju su juče ušle jedinice JNA. U današnje pregovore, koji su se takođe odvijali u Mokošici, JNA je prema riječima pukovnika Radomira Damjanovića, ušla sa zadatkom da se nastavi razoružanje nove i stare Mokošice. Prikupljanjem preostalog dijela naoružanja stvoreni su uslovi da ovaj narod konačno odahne od ustaškog terora, rekao je pukovnik Damjanović. Sa predstavnicima Dubrovnika treba da bude postignut dogovor da se ovakvim postepenim čišćenjem terena nastavi dalje oslobađanje. Mi se nećemo povlačiti ni metar sve dok posljednji ustaša bude u Dubrovniku. Do tada ostaćemo na svojim položajima. Ustaše ne mogu braniti Dubrovnik, mogu samo nanijeti zlo narodu koji tamo živi.

Dok čekamo predstavnike Evropske zajednice koji i ovim kašnjenjem dokazuju da dovoljno ne razumiju jugoslovensko vrijeme i prostor, sa talasa Radio Dubrovnika stiže vijest da se u tom gradu poziva stanovništvo da se javi u krizni štab radi odbrane grada. Vojni izvori sumnjaju u to, dok od šarolike novinarske ekipe stiže vijest da su ustaše privoljeli jedna tridesetak Dubrovčana ovoj obavezi. Kasnije će nam i predstavnik dubrovačkih pregovarača reći da se vjerovatno radi o laži hrvatskih medija.

Za oklopnim transporterom ulazimo u Mokošicu. Narod i vojska pomiješani. Specijalne jedinice JNA čiste teren. Stigli smo do svakog podruma i kuće, kažu. Francuz Kušner koji predvodi Evropu i pukovnik Radomir Damjanović koji predstavlja Jugoslaviju, poslije kratkog dogovora na kiši odlaze u konobu "Mia", gdje se pregovori nastavljaju.

Visokospratnice Mokošice obilježene tragovima borbe. Sa terasa vire pogledi nade. Došla je vojska. Oslobodioci koračaju. Jedno: narod i vojska. Predstavnik Dubrovnika kao da je zbunjen. Približavamo mu diktafon. Pričajte o kapitulaciju gospodina Nikola Obuljen. Otpoštovaćemo sve što smo dogovorili. Nikakvi dobrovoljci u Dubrovnik nijesu pozvani s obzirom da imamo čvrsto primirje koje želimo sačuvati. Pređaćemo vatreno oružje da bi izbjegli sve moguće incidente. Napređujemo korak po korak. Mislim da ćemo preživjeti do konačnog rješenja.

A šta je konačno rješenje, gospodine Obuljen.

Ono što je Dubrovnik bio i prije ovog sukoba. Mi hoćemo demilitarizovani Dubrovnik.

Mokošica pružila ruke vojsci. Zdravko Bazdan iz civilne zaštite radi svoj posao. Tako kaže: juče je bilo bolje nego prekjuče, danas je bolje nego juče. Narod je dočekao vojsku sa zadovoljstvom. Nazire se kraj ovoj dramu.

Vjetar i kiša najavljuju novi život u Mokošici. Završavaju se današnji pregovori. Pred novinare izlazi pukovnik Radomir Damjanović.

- Sa zadovoljstvom smo konstatovali zajedno sa predstavnicima EZ-a i Dubrovnika da život u Mokošici počinje da teče normalno, – rekao je pukovnik Damjanović. Humanitarna pitanja će i dalje nastaviti da se rješavaju. Dozvolićemo kretanje do Dubrovnika i dovoz hrane iz Dubrovnika. Predata su nam pisma naše trojice zarobljenika koji kažu da su dobro.

Razgovaramo, a čuju se pucnji. Desio se incident. Pukovnik objašnjava: kod Sustjepana se desio mali incident. Na vatru se mora odgovoriti vatrom. Incident nećemo proširivati. Ići ćemo na ovakve razgovore. Povlačenja JNA neće biti. Jedino u tim uslovima možemo razgovarati. Djelimični problem je nastao oko predaje oružja jr mi tražimo da se oružje preda nama a ne predstavnicima Evropske misije.

Transporter se okreće. Negdje daleko i dalje se čuju pucnji. Ostavljamo Mokošicu. Ostavljamo život.

Novi život u novoj Mokošici.

Sa pripadnicima Četvrtog bataljona Šeste crnogorske brigade

Bjelopoljci časni borci

“Nijesu tačne glasine, koje prenose bjelopoljske “bukadžije” da su starješine ove jedinice dezertirale. Od prvog dana smo bili sa vojskom, na časnom zadatku u obezbjeđenju mostarskog aerodroma”, tvrdi komandant bataljona Žarko Perišić

Kada komandant jedinice za svoje borce kaže: “izvršavaju sve zadatke, zadovoljstvo je raditi sa njima”, jasno je o kakvoj je jedinici riječ. A, baš tako nam je rekao komandant Četvrtog bataljona Šeste crnogorske brigade, kapetan Žarko Perišić. s razlogom je zadovoljan što sa mostarskog aerodroma odlaze s ocjenom više komande da je ovaj bataljon, u minula dva mjeseca, uspješno štitio povjereni rejon. Pri tome, niko se nije ni ogrebao. U vojničkom kolektivu je zavedena sloga. Među Crnogorcima su i dvanaestorica Muslimana. U zavičaj su juče pošli sa još čvršćim drugarstvom.

- Nijesu nas – veli Perišić – pokolebale ni glasine, koje su se prenosile u Bijelom Polju da su starješine ove jedinice dezertirale. Od prvog do posljednjeg dana bili smo sa vojskom – na časnom zadatku u obezbjeđenju mostarskog aerodroma. Laži o nama prenose oni koji se u miru ponašaju kao “bukadžije – patriote”, a kad zagusti nigdje ih nema. Kriju se da ne bi pošli na front. Nijesmo ni mi, napominje komandant bataljona u Mostar došli zbog besposlice, ostavili smo porodicama dosta neriješenih problema.

Dobrovoljac Radojica Bošković, je na primjer, u Tomaševu ostavio šestoto nedovoljno zbrinute djece, a u jedinici je bio primjer. Nedavno je, povodom Dana brigade, nagrađen. Tada su pohvaljeni i Izet Osmanović i Jasmim Omerović, jedan od najprimjernijih vojnika. Svoj dio vojničkog posla pošteno su odradili i Maruf Hidžibegović, Nedžad Kanalić...

Kapetan Novelja Madžgalj je pokazao da je dobar oficir, baš kao što je i učitelj tri đaka u bjelopoljskom selu Sokolac, do kojeg pješači 13 kilometara. U sličnim uslovima proveli su manje-više svi bjelopoljski rezervisti. Zato su se, kaže Predrag Cvijović, brzo navikli na ratne uslove.

- Najviše nam je – kaže Cvijović, smetala netrpeljivost i podozrenje, koje se osjećalo u svakom selu s hrvatskim stanovništvom. U kafani, takođe, sumnjičavi pogledi, koji bronamjernika prosto strijeljaju. Samo, nadamo se da će i oni shvatiti šta im je Tuđman donio.

Na dubrovačkom ratištu

Pregovori uz pogibije

I juče održani pregovori između predstavnika JNA i dubrovačkih vlasti, kojima su prisustvovali i predstavnici Evropske zajednice. U pauzama između dva susreta, ustaše uzimaju nove vojničke živote. Pregovori, ipak, traju. Mokošica oslobođena

Bezbroj puta je potvrđeno, ne samo na dubrovačkom ratištu, da se ustaškoj soldateski nikada ne može vjerovati. Najnoviji dokaz za to je i juče otvorena vatra kod Sustjepana, samo koji kilometar dalje od Mokošice, u kojoj su Tuđmanovi krvoloci polagali oružje. Jedan pripadnik JNA je izgubio život, drugi je teško ranjen. Imena, zvanično, još nijesu saopštena.

Ali, nameće se jedno drugo, ili bolje jedino pitanje: gdje će biti kraj ustaškom bezobrazluku i gotovo naivnoj popustljivosti armijskih vlasti?

Ako svaki dan u tobožnjem primirju odnosi po jedan život, a životi su, znamo najskuplji; ako će današnje ubice, obično presvučene u civilna odijela i jagnjeće kože, sutra, do prve sledeće prilike, postati "lojalni građani"; ako će ima ta ista Armija dijeliti hleb i vodu – ko će, i čime, da opravda pogibije u primjeru usmrćenih vojnika?!

Šta bi se to s takvom krvoločnom družinom, a izgleda nijesu ništa bolji ni oni koji ih u svakodnevnim razgovorima sa dubrovačke strane zastupaju, moglo dogovoriti?

Sinić je otvorena i minobacačka vatra po položajima pripadnika JNA, a dubrovački predstavnici su već jutros imali dovoljno licemjerja da svom sabjesedniku u ime vojnih vlasti Radomiru Damjanoviću, u

Mokošici čestitaju generalski čin. Da mu odaju priznanje na hrabrosti i zaslugama u pregovorima.

To umiju samo – Dubrovčani. Ali zašto ti isti Dubrovčani iz svoga grada ne protjeraju ustaške "časnike", ako im već do njih nije stalo? Ili, žitelji Mokošice su, bar tako je izgledalo, jedva dočekali svoje oslobodioce-pripadnike JNA. Međutim, nijesu htjeli da piju vodu iz njihove cisterne, nijesu htjeli da odaju zlikovce, presvučene u civilna odijela, koji su predavali oružje.

Ni one što su u mučkim, pa i posljednjim zasjedama, okrvavili ruke.

Pregovori se nastavljaju. Mokošica je gotovo oslobođena, na redu je Dubrovnik. Uz koliko novih žrtava, mučkih ubistava i poniženja?!

Hercegovačko ratište

Ni mir ni rat

Bojovnici pucali iz Čepikuća i Sustjepana. Zatvoreni krug oko Čepikuća. Pregovori se nastavljaju

Ustaše je strah od primirja. Strah je na njihovim obaračima. Pucaju u svoje sjenke i traže spas u svojim nekontrolisanim refalima. Oni, naravno, ne poštuju primirje kao što nikada do sada nijesu radili. Ovoga puta, njihovo nepoštovanje primirja je manjeg intenziteta. Ne zbog njihove želje da otpoštaju dogovor, već zbog gubljenja glave pred činjenicom da je JNA zatvorila krug oko Dubrovnika i oko Čepikuća.

Prema informacijama iz vojnih izvora, ustaše su otvarale snajpersku i minobacačku vatra iz Čepikuća i iz Sustjepana. Pucalo se po reonu Dubrovačke Rijeke.

Gubljenje Dubrovnika ustaše pokušavaju da prikriju svojim aktivnostima u Zapadnoj Hercegovini. Kako javljaju vojni izvori, koji nastavljaju sa izviđanjem i grupisanjem snaga na komunikacijama između Metkovića i Neuma. Neum počinje polako da se uvlači u ratne sukobe. Ova opština, sasvim otvoreno pruža usluge ustašama, a prekjuče su sa njene teritorije gađani položaji jedinica JNA. Očigledno da je ovaj grad određen da bude probni balon, kada je rat u BiH u pitanju.

I dok je ustašama cilj – ako oni u sadašnjem haosu uopšte imaju cilja – da se primirje ne održi, jedinice JNA na dostignutim položajima dosljedno primjenjuju dogovor o primirju. U jedinicama je intenzivirana obuka i preduzete su mjere na borbenom obezbjeđenju.

Na oslobođenim teritorijama vojnici i starješine ulažu maksimalne napore na normalizaciji života. Tamo gdje se ne puca na pripadnike JNA

svi objekti i stanovništvo biće bezbjedni. Vojnici su na tim teritorijama, ne samo čuvari od ustaškog fašizma, nego i oni koji hrane, liječe i dopremaju vodu.

Hercegovačko ratište, uz žestoke odgovore na ustaške provokacije, ipak i danas prolazi u znaku iščekivanja šta će biti sa Dubrovnikom. Nedjelja bi trebalo da bude dan kada bi iz ovog blokiranog grada trebale početi da odlaze ustaše. Kapitulacija Dubrovnika bi nesumnjivo bio veliki udarac ustašama na ovom frontu. Uz sav oprez, koji prljave ustaše zalsužuju, ovdje se očekuje da bi 29. novembar, dan nekadašnje jugoslovenske republike, mogao biti i dan stvaranja nove dubrovačke republike.

Na dubrovačkom ratištu

Po starom scenariju

Ustaške grupe ne prestaju sa otvaranjem vatre na položaje pripadnika JNA

Jučerašnje otvaranje vatre na pripadnike JNA iz rejona Sustijepana i Stare Mokošice, prema jutros izdatom saopštenju Informativne službe Vojno-pomorskog sektora "Boka", bila je samo još jedan nizu potvrda da dubrovačkim vlastima i njihovoj "vojsci" nije do primirja. Odlučnim odgovorom JNA, neprijatelj je brzo ućutkan, a u našim jedinicama nije bilo povrijeđenih. Jedinice JNA i do sada su upozoravale krizni štab Dubrovnika da svoje militantne pojedince i grupe stavi pod kontrolu i spriječi šire sukobe. Armija će na buduće provokacije neprijatelja odgovoriti svim raspoloživim sredstvima i uništiti njegove vatrene tačke.

Tako piše u današnjem saopštenju, ali ustaški bojovnici i njihove vođe, izgleda, ne heju mnogo na upozorenje i dogovore. U rejonu Mokošice i Sustijepana i tokom protekle noći bilo je sporadične pucnjave. Danas, između 10 i 12 časova ponovo su se oglasili ustaški rafali. Pucalo se najčešće sa uzvišenja kod crkve u Mokošici.

Pripadnici JNA nastavljaju sa takozvanim čišćenjem terena. I danas su odjekivale eksplozije otkrivenih mina, koje su hrvatski oružnici postavljali gdje su stigli, neštedeći ni privatne kuće.

Juče je u crkvi u Mokošici otkrivena radio-stanica, a danas i jedna pećina nadomak mjesta, koja je imala i telefonsku vezu sa svojim "štabom" u gradu, a iz koje su ustaše otvarale vatru na borce naše Armije.

Juče je u Mokošici zarobljeno desetak ustaša. Akaicja čišćenja se nastavlja, pa je očekivati da će ih biti još više. Uhvaćenih sa oružjem i u uniformama, ali u civilnim odijelima, svejedno.

Sa crnogorskim artiljercima koji su bili na Baniji

Dušo moja ratnička

Pali: Mila majko širi ruke dvije, vraća ti se ratnik sa Banije

Šatorsko krilo se stislo u koščatom vojničkom planu. Prsti izvlače poslednju kišu i vlagu. Kiša se više ne prepričava. Ona je naviknuta. I pobjeđena.

Najistureniji položaj artiljeraca jedinice starješine Spasoja Stanišića. Ratnici koji su nedavno stigli sa Banije.

Sastavili se pogledima i pričom. Osjećamo se nekako drugačije. Nigdje toliko vojničke bliskosti. Nigdje toliko malo prostora između ratnika i njihovih duša.

Zovu nas Banijci. I mi kažemo: mi, Banijci.

Uvjeravaju nas pjesmom. Sami je smislili, samo je pjevaju.

Mila majko, širi ruke dvije, vraća ti se ratnik sa Banije.

Dok pjesma ide, kao da im se duša pokreće. Izbacivanje srca – to je naša pjesma.

Izvršili smo na Baniji svoj zadatak, priča Saško Savljević. Omogućili smo deblokadu kasarne. Znali smo zašto i za koga to radimo. Radislav Čipović još ne može da zaboravi doček Banijaca. Narod spojio hleb, so i suze. Šta ima čovjek više. Zadatak smo izvršili. Izvršićemo i ovaj u Hercegovini. Ostaćemo dok god bude trebalo. Jedanod najstarijih boraca je 54-godišnji Veselin Radonjić. Sa ovim momcima osjećam se kao mladić. Svaki zadatak sa njima je lako izvršiti. Zadužen sam za moral. Prošetam od topa do topa. Ovim ljudima ne treba previše priče.

Pero Milošević, Ranko Perović, Novica Damjanović, Mojsije Marković... Izdržavamo sve. Iskustva sa Banije nam pomažu. Navikli smo na krš. Hercegovački kamen nam je domaći.

Miomir Zečević i Ćiro Vujović, pozdravljaju Podgoricu.

Milan Đurović je izviđač. Sada sa slušalicom mijenja druga.

Vatra naložena. Vuče vodu iz mokrih uniformi. Toplota izvlači riječi.

Kreće razgovor.

Otac i sin Ljulđuraj. Sin jedinac, a otac dobrovoljac. Došao za sinom. Vidio sam da je potreba. Tu je i moj kamion.

Albanci smo. Zašto?

Ovo je Jugoslavija, Jugoslavija se brani. Uvijek ćemo je braniti.

Blažo Đurković je strijelac protivavionac. Pozdravlja sve Crnogorce.

Kolega Radojica iz Radija Crne Gore najavljuje sljedećeg sagovornika.

Ovo ime ćemo lako zapamtiti.

Vojnik Milo Đukanović.

Artiljerac.

Počinje komanda. Đezdeset, 25, daljinar. zvone dodiri gvožđa i čelika. Pali.

Pjesma unosi strah u ustaško srce: Mila majko širi ruke dvije, vraća ti se ratnik sa Banije.

Mokošica: tamo gdje strah umire

Život je pronađen

Tek kada je počela bitka za hleb, koji je donijela vojska, shvatili smo koliko su zatočenici Tuđmanovog straha bili daleko od života. Žena, čiji živci nijesu izdržali rat, više – ubijte me

Oni nijesu htjeli rat. Jedan od mnogih, reći ćete. Oni su platili danak ratu. Oni su dočekali svoje oslobođioce. Mnogi tek treba da ih dočekuju. Ljudi i sudbine Mokošice.

Tragovi rata tjeraju na pitanje: šta je Dubrovniku ovo trebalo. Prolazimo mjestima čija imena su nam u danima ratnih okršaja zvučala tako misteriozno. Komovac, Rožat, Mokošica.

Eno ih na terasi. Mokošica se pretvorila u pogled. Balkoni su njihova prava linija. Poslije će nam reći da je Mokošica nekada imala i 12 hiljada stanovnika. Sada ih je tek oko dvije hiljade.

Evropska zajednica i Francuz Kušner iskrcajavu se iz "Atlasovog" kombija. Pukovnik Radomir Damjanović je sociolog. Sociolog, optimistički Francuzu ponavljaju dubrovački pregovarači.

Ljudi Mokošice završavaju prvi objed slobode. Podrumi su naravno, prošlost. Lica odavno stisnuta i napaćena najavljuju svečanost. Prva, po običaju, led probijaju djeca, koja prilaze vojnicima, zanimajući se za oružje. Fotoreporter hvataju mališanov osmjeh i ruku vojnika koja nježno prolazi kroz dječakovu kosu.

"Čuveni" dubrovački pregovarač Nikola Obuljen danas nekako suviše crn u licu. Očigledno mu ovoliko naroda na ulici, i njihovo druženje sa vojskom, nije po volji. Tiho objašnjava dubrovački blokirani život. Čovek se na sve privikne. Pomaže nam obilna kiša, koju skupljamo sa krovova. Odziv na mobilizaciju nije velik u Dubrovniku. Ljudima se ne ratuje. Ali, na žalost, o tome ne mogu sami odlučiti. Dubrovačkom području ne treba oružje.

Nikola Obuljen svoju tihu i patetičnu ispovijest završava riječima jednog seljaka iz Vitaljine, koja "nam je sada toliko daleko". Na obje strane će preživjeti barem po jedan čovjek, i oni će opet biti susjedi.

Ispred konobe "Mia", gdje se odvijaju pregovori, skuplja se sve više stanovnika Mokošice. Ima nam ovdje i Srba i Hrvata i Muslimana, priča naš sagovornik, koji se ne predstavlja, ali za kojeg saznajemo daje Nedin brat, pa Nedu koju niko od novinara ne poznaje, treba pozdraviti. Ovdje su vam radnici i sirotinja, oni koji nijesu imali gdje pobjeći. Najteže je bilo sa malom djecom. Počele su zarazne bolesti.

Niko od naših sagovornika nije obrijan. Pitaj slobodno: zadnji put sam vodu na sebe stavio u oktobru.

Vojska stiže sa cistjernama vode. Kolone sa bidonima i probuđenom vedrinom postrojavaju se. Gospođo, pazite red, stariji gospodin opominje jednu vlasnicu žedī.

zdravko Bazdan iz Civilne zaštite priča o danima kaa su tamburale, "kako to mi kažemo", granate. Život se vraća. Svakoga dana ga je više. Snabdijevanje je takođe bolje. Sa vojskom pravimo mostove.

Naš sagovornik je izgovorio dva slova K.S: Bilo je strašno. Po pet dana nijesmo imali kruha. Nije bilo plina. Gdje god pođeš, sa svakog brda pucaju. Žalosno je ovo, šta se radi. Civili nijesu krivi. Zašto moja djeca spavaju 52 dana u šupama? Nahlađena gladna.

Pored nas u bolnicu odvođe ženu, čiji živci rat nijesu izdržali. Ubijte me, više.

Dobrica Stojanović svoju kuću iznad Mokošice napustio je početkom oktobra i već danima je u podrumu. Kad padne noć, žene bi počinjale sa panikom. Stigla je vojska i svima je lakše. Nema više toliko dilema. Očekujemo da se uvede red, najvažnije je da se životi zašтите.

Ljudi više nijesu na terasama. Sada su pored nas. Umorna i pocrnjena lica, počinju sakupljanje vedrine. Život više nije nigdje drugo. Život je ponovo pronađen.

U očekivanju sporazuma o demilitarizaciji Dubrovnika

JNA nije okupator

Oružje na južnom dijelu dubrovačkog ratišta miruje. Armija nastoji da normalizuje život u Mokošici. U oslobođenom Cavtatu održan zbor građana dubrovačke opštine na kome je ozvaničena inicijativa da Dubrovnik povрати stari sjaj, dobije autonomiju i postane oaza mira. Prva javna riječ istine o Armiji

Na južnom dijelu dubrovačkog ratišta danas je, bar u prijedpodnevnim časovima, vladao mir. Teško je vjerovati da je obezglavljene ustaške bojovnike na prekid vatre obavezlo juče

potpisano, četrnaesto po redu, primirje. Prije će biti da ih je "urazumila" odlučnost Jugoslovenske armije da na svaku provokaciju još žešće odgovori, zapravo njena očigledna nadmoćnost na ovom ratištu.

Život u oslobođenoj Mokošici polako se normalizuje. Uspostavljena je i vojna komanda mjesta, koja, uz ostale neodložene poslove u ovakvim prilikama, vodi računa i o snabdijevanju stanovništva životnim potrepštinama, prije svega hranom i vodom. Do prije koji dan zatočenom stanojstvu, posebno onom srpske nacionalnosti, omogućeno je da napuste mjesto i uputi se ka bezbjednijim staništima – najčešće prema Trebinju i svojim selima koja su napustili, tražeći bolji život u gosparskom Dubrovniku.

I zvanično – Dubrovnik republika

Prije nekoliko dana obnarodovani, posve anonimni proglas o ponovnom uspostavljanju dubrovačke republike, u koji se s razlogom moglo sumnjati, ipak je imao realnu podlogu. Danas je u hotelu "Kroacija" u Cavtatu održan zbog gražana toga mjesta, konavskih sela, Dubrovačke Župe i samih Dubrovčana, koji su uspjeli da umaknu ustaškim vlastima. Okupili su se ljudi, kojima je država vlastita sloboda od obmane krvave Tuđmanove demokracije. Osnovali su vanstranački pokret za formiranje dubrovačke republike, koja bi imala punu samostalnost i predstavljao oazu mira pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija.

Gdje su realni dometi ovog pokreta, pogotovo u ovo ratno vrijeme, nezahvalno je i naslućivati. U svakom slučaju, imponovalo je svim oslobodoljubivim ljudima ono što se na današnjem zboru čulo.

Inicijativa za osnivanje dubrovačke republike, rekao je danas ugledni Cavtaćanin Ivo Land, starijeg je datuma.

- Za vrijeme vladavine Tuđmana, Dubrovčani su pokrenuli ovu inicijativu. Došao je Tuđman i policijom ih u tome spriječio. Njemu nije u interesu da Dubrovnik bude slobodan, da živi sa braćom i sa susjedima.

Dubrovnik je, rekao je gospodin Land, poznat cijelom svijetu. Taj svijet će mu pomoći da obnovi ono što je razrušeno.

U sličnom tonu govorio je Dubrovčanin Aleksandar Apoloni. Možemo biti srećni, rekao je, što smo se danas okupili u slobodnom Cavtatu i naglasio:

- Mi uživamo ovdje slobodu. A Jugoslovenska narodna armija nikada okupatorska sila, kako fašističke i ustaške vlasti pokušavaju da je ocrne. Ona nam ovdje garantuje slobodan život i uslove da vlastitim naporima opravljamo ono što je ratom porušeno.

Ideja živi odavno

Ideja za formiranje Republike Dubrovnik, po riječima gospodina Apolonija, živi odavno, ali nije smjela da se slobodno izražava. Ona traži jedno sasvim drugo uređenje i od onoga koje su Dubrovčani imali od 1944. a pogotovo od ovoga u posljednjim godinama.

- Više se nećemo naći u situaciji – kaže da nam uvoze ratove, da nam uvoze horde, da nam uvoze mržnju. Došlo je vrijeme da podignemo glave, da kažemo da dubrovački kraj i grad pripadaju Dubrovniku.

Jedan od čelnika Narodne stranke Crne Gore, koja se odavno zalaže za formiranje nezavisnog Dubrovnika, i poslanik Crnogorskog Parlamenta dr Mitar Čvorović pozdravio je okupljene građane, naglasivši da Crnogorcima, koji se nalaze u redovima JNA, nije do zauzimanja ovih prostora, nego do dobrosusjedskog života.

Na kraju dnašnjeg skupa formiran je i Odbor od 12 članova koji će voditi brigu o realizaciji ove inicijative.

Sjutra se očekuje odgovor dubrovačkih vlasti na ponuđeni sporazum o demilitarizaciji Dubrovnika i uspostavljanju trajnijeg mira na ovom području. Za večeras je najavljeno tuđmanovo obraćanje naciji. Hoće li mu vijesti iz Dubrovnika biti teže od pada Vukovara?!

Susreti oko fronta

Starac i jabuke

Poći ću ovih dana tamo na Srđ da vidim Todorov mramor – priča starina Đorđo Kecojević iz Miruše. Da obiđem sinovljeve drugove. I jabuke ću im ponijeti što ih je Todor gajio...

Bila je srijeda, 20. novembra. – Kiša koja kažu uvijek prati rat i ratnike nije ih iznevjerila ni ovoga puta.

Bileća se danas nekako uvukla u sebe. Sivo nebo. Sivi ljudi. Neobjašnjiva tišina. To se očigledno vojska sprema na neki novi zadatak. A onda, daleko dolje prema moru nebo raspara reska detonacija.

Vazda vam pucalo, kao za sebe kaže starina ispred gradske pošte. Poznajem ih ja, ono su naše haubice, kaže sjetno. Pričao je meni moj Todor kako je to kad grunu minobacači.

I tako poče ova priča. Još jedna ratna. Gorštačka. Priča o čovjeku iz ovoga krša i njegovoj vjekovnoj borbi za opstanak. Tamo, na tom Srđu, ostao sam bez sina Todora, kaže više za sebe 65-godišnji Đorđe

Hercegovačko ratište

Čepikuće oslobođene

Ustaše potisnute na liniju Donta Doli – Smokovljani – Drijen. Veliko zadovoljstvo među pripadnicima JNA zbog razbijanja ovog godinama utvrđenog mjesta

Juče su jedinice JNA oslobodile selo Čepikuće. Oslobođena su još i sela Točionik i Rudine. Do ofanzivne akcije prema Čepikućama došlo je zbog sve učestalijih ustaških provokacija sa ovog položaja. Prema riječima komandanta Druge operativne grupe generala Pavla Strugara, vojska je odgovorila žestoko: i vatrom i pokretom jedinica. Otpor ustaša je bio jak, ali i dejstvo JNA ubojito i sinhronizovano.

Čepikuće su, inače, već odavno najčešće pominjana riječ na hercegovačkom ratištu. Zidine i utvrđenja ustaške mržnje donijele su najviše gubitaka među pripadnicima JNA na hercegovačkom ratištu. Zbog specifičnog geografskog položaja i jakih, godinama građenih utvrđenja i zaklona, Čepikuće su bile teško osvojiva tačka.

Nema zvaničnih podataka o gubicima ustaša, ali se oni procjenjuju na više stotina. Ustaše su potisnute na liniju Donta Doli – Smokovljani – Drijen.

Kako su oslobođene Čepikuće?

- Znali smo da su jake snage ustaša koncentrisane u Čepikućama, priča nam 21.godišnji borac Predrag Bijelović iz Nikšića, koji je u borbama kod Čepikuća zadobio eksplozivne povrede na ruci i nozi. Dobrovoljačka brigada iz Nikšića, brigada "Veljko Vlahović" i Savina brigada imali su zadatak da zatvore обруč sa svih strana Čepikuća. Naša brigada je u petak uveče došla na ulaz u selo Čepikuće. Ustaše su bile na 800 metara od nas. Gledali smo ih, svi maskirani. I ljudi i transporteri.

- Dobili smo zadatak, veli Bijelović, da postavimo oznake prema kojima bi djelovala naša avijacija. Sa nama su bili i osmatrači za davanje artiljerijskih koordinata. Primijetili su nas i počeli da nas gađaju minobacačima. Osjetio sam krv i gelere. Pored mene je bio Đole Dragić, koji je, takođe, ranjen, a odmah do njega i Ilija Pavićević, koji je poginuo. Ne žalim rane, samo kad su Čepikuće osvojene. Poslije Čepikuća sve će biti lakše, kaže Predrag Bijelović.

Miomir Debić je komandovao vodom koji je krenuo na Čepikuće. Bilo je žestoko. Ustaški položaj bio je povoljniji. Znali smo da je najvažnije neutralisati njihove minobacače. Rekao sam svojim ljudima da pronalaze njihova minobacačka gnijezda. Kad bi otkrili odakle gađaju, onda smo ih "zoljama" uspješno uništavali"

Jedinice JNA poslije ulaska u selo Čepikuće nastavljaju sa čišćenjem terena, koje se izvodi postupno i planski, kako bi se sačuvali životi. Poslije ovog velikog ustaškog poraza i značajnog strateškog pomjeranja

Kecojević iz sela Miluše. A imao je samo 22 godine. I mnogo planova. Kad se sjetim – 4. novembra je napunio 22 godine. Poći ću ja ovih dana tamo. Da vidim sinov mramor. Da mu upoznam i ostale drugove. Ponijeću im i malo jabuka, od onih što je Todor gajio. A ako zatreba evo i mene da ga zamijenim.

Ovako u stvari počinje priča o herojskoj pogibiji Todora Kecojevića koja se ovih dana u selima Miruše, Petrovića, Kljakovići, Vrađenovići i drugima prepričava uz ognjišta. Pričaju o njoj i vojnici u kasarnama u Bileći i Trebinju, Todorovi školski drugovi iz Trebinja i radnici u Fabrici alata gdje je radio. A todor Kecojević je bio rezervista Trebinjskog bataljona. Na bojištima je od prvog dana rata. Prošao je sve bitke – od Osojnika do Bosanke, Ivanjice i Srđa, gdje je 12. novembra pao. Novine su tih dana šturo zabilježavale da je junački poginuo neustrašivi Todor Kecojević, da je bio hrabar i odvažan. Da je pao braneći Jugoslaviju i njenu slobodu.

Drugovi koji su ga izvukli pričaju, međutim, opširnije. Onako – iz srca kako to uvijek rade saborci. Todor je uvijek bio u prvim redovima, uvijek u jurišima. Kod njega se znalo za ono – bomba pa za mnom drugovi.

Bilo je to 12. novembra oko 5 sati poslije podne. Borbe žešće nego ikad ranije. Ustaški bunker odolijevaju. Todor kreće u još jedan juriš. Bunker se trenutno pretvorio u buktinju. Iz drugog dolijeće bomba. Todor je, pričali su njegovi drugovi na sahrani u selu Miluše, vraća. Pada još jedan bunker. Todor sa drugovima kreće na treći. Ponovo bomba. Ponovo jauci iz bunkera. Računao je da je i treći uništen. Ali...

Todor Đorđev Kecojević se uspravlja kao legendarni Sava iz priča. Tako i završava – usaški rafal je bio brži. Drugovi ga izvlače. Nosila. Kola hitne pomoći za Trebinje. Ali sve je kasno. Na sahrani u selu Miluše okupilo se mnogo svijeta. I staro i mlado iz ovih krajeva. Ocu Đorđu se skamenilo srce. Braća Žarko i Branko u uniformama JNA. Todorov drug rezervista Orbović koji je prvi dotrčao do smrtno ranjenog Todora priča tiho.

- Vazda je hercegovačko-crnogorski krš davao heroje, ali maloje bilo takvih kao što je Todor Kecojević. Za njim smo mi vojnici bili spremni poći i u vodu i u goru.

Tako je Todor Kecojević otišao u legendu.

A kad je odlazio u rat rekao sam mu – pazi se sine a posebno da ne padneš u ruke neprijatelju, priča nam njegov otac Đorđo. Ne sjekiraj se, odgovorio mi je. Za tu priliku uvijek nosim jednu bombu.

I kad smo izlazili iz Bileći je padala kiša. Grad je bio avetinjski pust, nigdje žive duše. Samo silueta starca u magli ispred gradske pošte. Otac junaka Todora Kecojevića ostao je zagledan prema moru. I sinovljevom mramoru.

jedinica JNA, među njenim pripadnicima sazrelo je uvjerenje da protiv disciplinovanog i organiovanog djelovanja JNA ustaše nemaju šta da traže.

Za hrabro i vojničko držanje, pripadnike Druge operativne grupe pohvalio je i general Pavle Strugar.

- Iako se pojedini borci i preko sto dana nalaze na borbenim položajima, moram reći da se radi o izuzetno hrabrim, smjelim, izdržljivim i iznad svega borbenim ljudima i jedinicama. Oni su sebe i dokazali i žrtvovali za naš zajednički cilj – da se sačuva mir, da se spriječi širenje ratnih sukoba i da jednom dođe kraj pogromu Jugoslavije, rekao je Strugar.

S druge strane, ustaše pokušavaju da nekako prikupe ono malo snage i morala što im je preostalo. Novi i svježi ljudi se pokušavaju pronaći u Čapljini i ostalim mjestima zapadne Hercegovine, gdje se narod svakodnevno zastrašuje najavama o navodnom napadu JNA.

P o v o d i

Mir, rat je

I četrnaesto primirje traje. Kako? Kao i prethodnih trinaest. Dokle? Do petnaestog susreta jugo-pregovarača sa svjetskim izmiriteljima, vjerovatno. Ili do dolaska plavih (crnih?) šljemova”.

Ali, i oni nas nekako zaobilaze. Ko nas, ovako nezaobilazne, ne bi želio zaobići?

Mirovne snage će, kažu, stići kada uspostavimo “stabilan”, što će reći, trajan mir.

Zašto bi, onda, dljemovi – plavi, crni, i bilo kakvi – uopšte ulazili među nas tako “stabilno” izmirene. Da nam pokažu kako se oružjem, nakon krvavog rata brani mir? t lekciju smo već naučili. I debelo platili, dakako.

Može li, u stvari, biti mira na ovim prostorima?

Sva dosadašnja primirja su, a bilo ih je trinaest – iznevjerena. Kršili su ih oni što su i započeli rat. A ni ovo, četrnaesto, pa makar bilo potpisano i u okrilju Ujedinjenih nacija, sve su prilike, neće biti dugog vijeka. Vrhovnik Tuđman ga u sinočnjem obraćanju naciji nije ni pomenuo. Ne treba se čuditi.

Nije lako sirotom generalu.

Banski dvori odavno “prokišnjavaju”. Nešto od njegove, Antine i Stipine mine, mnogo više od detonacija iz zauzetog Vukovara, ali ništa manja i od “potrea” u Dubrovniku i na Jelačića placu, na kome Paragine pristalice, zasad još mirno, traže puštanje njihovog Tuđmana na slobodu.

A gdje li su tek sljedeći potresi zbog neizmirenih, olako preuzetih računa – i para – za stvaranje Nezavisne Hrvatske? Gdje su obećane, i naplaćene, nuklearke u lijepoj njihovoj? Gdje je obećana hrvatska u “povijesnim granicama”? Gdje...?

Sve je pod nogama “srbo-komunističke armije” i u “izdaji” nekih zapadnih vlada koje je “podržavaju”. Ponešto u Paraginoj zatvorskoj ćeliji, masovnim grobnicama izmasakrirane srpske nejači. U lakovjernom generalovom zanosu da šakom bjelosvjetskih plaćenika, gomilom podivljalih ustaša i tovarom mađarskih “kalašnjikova”, uz neizbježne “srbosjeke” i sjekire domaće proizvodnje može da vaspostavi svoju mladu (ustašku) demokraciju. Da potamani Srbe, pridobije Muslimane, usreći “pučanstvo”.

Vrhovnik je, mora mu se priznati, dosta toga i uspio da učini. Nemoguće je nabrojati zločine, koje su njegovi krvožedni sljedbenici počinili. Ali, kraj “njihove lijepe” već senazire.

Ipak, kakva je razlika između Tuđmana i Parage! “Vojska” i jednog i drugog je ubijala nedužni narod, sjekla dječje prstiće, divljala po nedoklanim leševima... Možda je jedino razlika u crtanju karata “lijepe njihove”. Tuđman je “stigao” do Zemuna, Drine, Budve... Paraga do Kalemegdana, Kosova, Ulcinja...

Tuđman je u očima zapadnjačkih političara i “čelične ledi”, demokrata. Paraga je neofašista, ekstremni desničar. Kompas je izgubljen. Ni svi desničari, pod evropskom “demokratskom lupom” nijesu na desnoj strani. Previše je “ljevaka”. Nema više Firera i Dučea, ali Genšeru se nešto prohtjelo da se njegova flota okupa u Jadranskom moru. I on sam, svakako. Možda u društvu Alojza Moka. Tuđman bi im, ako ga Paraga ne odmijeni, dijelio kockaste kostime s aprvim bijelim poljem i kukastim krstovima na vidnom mjestu, palio motore jahti za najjužniji Jadran, nudio bivše predsjednike Jugoslavije i njene vlade za pratioce...

Ipak, ako bi se gospodinu Genšeru, Moku i ostaloj, poglavniku naklonjenoj, gospodi prohtjelo da stignu i do “južnih mora”, nije isključeno da bi vrhovnik za vodiča poslao svoga “crnogorskog Gebelsa”, Jevrema. Kako li bi im tek “trinaestojulski slavodobitnik”, svojim svečanim drljevićevim štapom, sa plave pučine pokazao čuke preko kojih se mogu popeti na Lovćen. Do razorenog troba Vladike Rada. Ni najmanje se ne bi crvenio. Dokazao se u njihovoj službi i nadmašio svoje prethodnike.

Šta je Sekule prema Jevremu?!

Sinoć nas je Ješo, sa svojim proslavljenim štapom – nožem, položenimna nekom od stolova Hrvatske televizije, onako telefonom, uvjerio da je nadmašio svojeg duhovnog, bogme i ideološkog, ako hoćete i izdajničkog učitelja.

Ustvrđi nesrećni Jevrem, tamo iz neke ustaške jazbine, da Armija, ova naša jugoslovenska, ubija crnogorske rezerviste. Deset na jednom

mjestu. U Čepikućama, u Hercegovini. Onoj, još uvijek Istočnoj. Samo zbog toga što nijesu hrjeli da idu u pljačku hrvatskih kuća. Zaboravni neznanik, a nije mu čuda kad je toliko dugo u "lijepoj njegovoj", da, njegovoj, da crnogorsko rukovodstvo nije "pučističko" nego od naroda izabrano, bar ovoga puta.

Pozvao je raspamećeni, ili (U)pamćeni Jevrem Crnogorce da se daju upamet. Koje Crnogorce! Vjerovati je da ih je toliko malo da je mogao i pisma da im napiše. Sa tačnim adresama. Te da ih vrhovnikom poštom rasturi na "crnogorske" sto-posto tačne adrese.

Srećno, Jevreme

Bilo kakvo polemisanje i dokazivanje izmišljotina je izlišno. Ako ustaše traže, javi se opet. Navili smo, Vjeruj, niko te neće demantovati. Možeš da se vratiš i u Titograd. Prezrenje se ničim ne može nadomjestiti.

Čak ni pljuvačkom.

Svako ima svoga – Paragu.

"Ova vojska nije od juče - ona je došla sa Kosova, borila se u Maričkoj bici, na Ceru, Mojkovcu i Fundini, Nevesinjsku pušku opalila, a danas nas evo u Mostaru. Nesaglediva je i nepoznata neprijatelju ova vojska. Smeta nam jedino što nemamo dostojnog protivnika".

Kosto Ninković, pjesnik, borac u Šestoj crnogorskoj brigadi

Na dubrovačkom ratištu

Primirje traje

Na južnom dijelu dubrovačkog fronta i danas je bilo mirno. Ustaške snage, sa svih strana okružene borcima JNA, a u posljednjim okršajima i propisno potučene, kao da silom prilika poštuju četrnaesto primirje. Bar do sada, jer njihovoj podloj čudi se nikada ne zna.

Oružje, ipak, ne miruje. Pucnjava se mogla čuti i u samom Dubrovniku. Pretpostavlja se da dolazi do oružanih sukoba između samih Tuđmanovih bojovnika. Podjela je jasna. Na jednoj strani MUP-ovci i lokalno stanovništvo, a na drugoj pripadnici Zbora narodne garde, uglavnom plaćenici i "dobrovoljci" iz zapadne Hercegovine, kojima nije ni do mira ni do Dubrovnika. Njihov "zanat" je prolivanje krvi.

Pripadnici JNA i danas su radili na normalizaciji života u Mokošici. Sa ovim mjestom uspostavljena je gotovo svakodnevna auobuska veza iz Trebinja. Armija dozvoljava građanima da napuštaju Mokošicu, odnosno da se u nju slobodno vraćaju. Ipak, kako je novinare danas obavijestio potpukovnik Gojo Đurašić, komandant mjesta, u Mokošici ima još u

civilna odjela presvučenih oružnika. Za sada slobodno šetaju, ali Armija iscrpno radi na njihovoj identifikaciji. Sud pravde ih sigurno neće zaobići.

Sjutra bi trebalo da se već maratonski pregovori o demilitarizaciji Dubrovnika nastave. Armijski uslovi su jasni. Predaja oružja i "iseljavanje" plaćenika, pa – mir i normalan život. Dubrovačka strana, izgleda, namjerno odugovlači svoje "da" na ovakav sporazum, a u pregovore će, po svemu sudeći, biti uključen i zvanični Zagreb. Vrhovništvo ne želi tako lako da ispusti iz ruku pred međunarodnom javnosti svoj glavni adut – Dubrovnik. Još manje da preda svoje snage i oružje, koje bi se mogle upotrijebiti na nekom drugom, ili možda ponovo na ovom frontu. A što "pučanstvo" nedjeljama već oskudijeva u svemuu svom gospodarskom gradu, kao da nije njegov problem.

Zapis sa ratišta

Dobrovoljac Feruđi Bocola

Ovo je moja zemlja. A zemlja mora da se brani. Kad je najteže – najjače. Ko izgubi zemlju izgubio je sebe.

A ko je izda... teško mogu da nađem našu riječ koja bi ga opisala – tiho govori vojnik u Popovom polju, među artiljercima u Veličanima. Čelo mu se polako bora, ruke masne od nafte, a naglasak ga odaje – Jugoslavija mu nije prva domovina. Feruđi Bocola, Italijan, u miru privatnik. Moji su, objašnjava Bocola, za vrijeme prvog rata ostali kod Crnogoraca. Ni ja se nijesam vratio u Italiju. Imam tamo rođaka, ali...

U Popovo polje, među artiljerce, stigao je Feruđi dobrovoljno. Talijan sam, ponavlja Feruđi, zapravo Jugosloven italijanskog projekla, ali kad sam video da rasturaju našu zelju Slovenci, pa Hrvati i neki drugi zli ljudi, nijesam mogao da izdržim. Javio sam se da pomognem u odbrani. Otišao sam među moju braću, Crnogorce. Sad sam ovdje na haubicama i volim kad pucaju – kad se zemlja trese.

Mogao sam možda i bolje da pomognem. Da budem na, kako se to kaže, prvoj borbenoj liniji, ali drugovi me raspoređiše u artiljerijsku jedinicu. Kažu – tu sam najpotrebniji. Da me krivo ne razumijete, dodaje Bucola, ja nijesam za rat, uvijek glasam za mir, ali ne mogu da ne branim zemlju.

A Feruđi je pravi majstor za vojni vozni park i mašineriju. Popravlja sve – kamione, picgauere, pronade brzo "boljku" i na topu, minobacaču... Vječito umazan, Feruđijev radni dan često završava oko ponoći. – Brzo sam se navikao. Čovjek može da podnese se – kad ima motiv.

"Selimo" Bocolu nakratko preko mora – podsjećamo ga na ekonomsku blokadu Jugoslavije za koju je dva prsta digla i Italija. Čelo mu se opet bora.

Ćuti – ima ljepših stvari, čuo sam da malo dalje od nas, prema Ravnom, posadu na jednom topu zovu “Jugo-garnitura”, sa osmjehom će Feređi.

Mi smo vam skraćena “Jugo-garnitura”, u šali kažu sedam momaka na topu u podnožju Ravnog. T smo, izgleda, svi koji želimo da živimo u Jugi – Zijad Topčagić je iz Gračanice, Predrag Nešić iz Topole, Mustafa Murtezi i Naim Arifi iz Uroševca, Jovan Todorović iz Titograda, Remzi Šehadini iz Tetova i komandir Ljubomir Joković. Da nam je doveti ove naše posvađane političare u Popovo polje, bar dva sada kad zakiši u Hercegovini, zaboravili bi na svađe. Kad bi se, kažu njihovi drugovi, svi slagali kao ova garnitura na topu – vladao bi mir. Politiku ne pominju, a najbolje se, veli slažu Albanci i Srbi. Spore se jedino ovdje, u ratu, oko ženske ljepote i dobre kapljice.

Dobri ljudi izgubljeni u mraku fašizma

Prijatelji stari, gdje ste?

Poslije rata ništa neće biti kao prije. Preklana nejač, pali borci, srušene kuće, neizbrisiva praznina... A iz nekih gradova, prijatelji dugo neće dolaziti

Ko se još ne sjeća predivne pjesme iz naslova ovog teksta i mnogih drugih kojima nas je opčinjala Tereza, ali na mom Radiju više nema njenog glasa. I nije mi žao. Žena, čija je zvijezda možda najsajnije sjala u Beogradu, zapjevala je nedavno, u rodnom Dubrovniku, bojovnicima u crnim košuljama i sa “čiroki” frizurama. Iznevjerila je naše simpatije, dokazujući da nije iskreno mislila kad nam je pjevala o univerzalnim dobrima, o ljubavi, prijateljstvu.

Ovih dana sa Dubrovnikom nas vezuju vijesti sa ratišta, ali i lijepe pjesme, sada u instrumentalnoj verziji. Za taj grad mene vežu i neke lijepe i bolne uspomene. Sjećanje na pjesnika Milana Milišića, jednu od prvih žrtava fašizma u drevnom Orlandovom gradu. Sklop srećnih okolnosti učinio je da mi, u davnim studentskim danima u Beogradu, taj predobri čovjek bude prijatelj. Bio je neko ko je znao da prijatelja sasluša, da mu u svako doba pomogne. Šarm i čistota, gotovo nestvarni čak i u onim dobrim, starim vremenima. Najljepši Dubrovnik koji znam bio je onaj u Milanovm pričama. Ali, ta vremena su davno prošla. O novim knjigama svog starog druga saznala sam iz novina. Tako sam saznala da više nije među živima. Nijesam željela da povjerujem, mada to nikome ko je poznao Milana Milišića ne može biti preveliko čudo. Fašističkom mraku koji je pao na staru tvrđavu morao je zasmetati takav čovjek.

Od surovosti u kojoj živimo vjerovatno se svi branimo uspomenu iz mladosti i neke bolje prošlosti. Iz studentskih dana, pored Milana Milišića, i nekih drugih dobrih ljudi, neizbrisiv trag na sve što jesam ostavio je i predivni prijatelj Ambro. Pravo ime – Ambrozije. Prezimena mu se više ne sjećam. Momak koji je govorio da je po nacionalnosti Srbin. Od svog hrvatskog porijekla zadržao je samo prvo slobo, i bio je miljenik iz generacije davnih sedamdesetih koji su slobodno vrijeme provodili u “Kolarcu”. Odavno Andro nije među živima.

Imao je sreće da ne dočeka ovaj rat.

Iz nekih još davnijih dana, došao je još jedan lik. Mladen Matić, Zagrepčanin. Sarađivali smo u studentsko doba, kao novinari – saradnici omladinskih listova. Godinama smo razmjenjivali pisma – knjige, a nijesam znala šta je po nacionalnosti. Sve do maspoka. Kada mi je neobično mirno rekao da su susjedi, i nekadašnji drugovi, u tihoj Dalmatinskoj ulici odredili i jedan platan za njega. Odavno su nam se putevi razišli. Ipak, ovih dana, često mislim na njega. Da li je taj blistavi intelektualac, praški student, drug i saradnik Gorana Markovića i Srđana Karanovića, još u Zagrebu? I kako mu je? Da li je živ, ili ja na vrijeme uspio da pobjegne iz tog ludila.

Male ljudske uspomene, koje pritiskaju i progone, prosto ne pristaju da ostanu čovjekova intima. Toliko je sve to bilo isprepletano, pa valjda i nema mnogo ljudi koji sličnih uspomena nemaju. Kojima neko drag nije ostao tamo odakle prijateljski glasovi više ne dolaze.

Danas su moji prijatelji na ratištu, srce zadržati na svaku vijest o novom puškaranju. Noću, kad pljušti kiša, san ne dolazi. Kako li je njima? ali, dušu svoju spasavamo i sjećanjem i brigom za neke druge ljude. Prijatelje iz mladosti, ili one koje nijesmo znali ali smo ih voljeli. Da li će Slavenka Drakulić, koja tako sjajno koristi um i pero, ikada moći da se iz dobrovoljnog izgnanstva vrati u Zagreb kakav je voljela? Šta li je sada sa Lordanom Zafranovićem koji je malo prije opšteg fašističkog haosa imao hrabrosti da napravi potresnu i nadasve poštenu dokumentarac o Jasenovcu? Da li je neki stari drug najzad okrenuo telefonski broj divne glumice Mire Furlan, koja je zbog “beogradskog grijeha” sama i zaboravljena u svom zagrebačkom stanu?

Poslije rata, ništa neće biti kao prije. Preklani dječiji vratovi, pali mladići, izmasakrirana nejač... Neizbrisiva praznina. Ni nove kuće, podignute na zgarištima, neće biti kao stare. Uspomene će blijedeti, siromašiti nam dušu. A iz nekih gradova, prijatelji nam dugo neće dolaziti.

Zvijezde nad Čepikućama: u srcu stijena – u venama osveta

Koračala je zakletva

Ja izgubiti ne umijem. Borba prsa u prsa je vrlo zanimljiva stvar

Kada smo prvi put čuli to ime ruke su nam bile na glavi, hvatale su nevjericu i bol kojima je naša svijest tražila odgovor na prve žrtve hercegovačkog rata. Tamo negdje u prvim danima oktobra.

Od tada su nastavile da žive u svakom našem tekstu, u svakoj vojničkoj priči, u tužbalicama majki i leleku očeva. I u našoj potrebi za osvetom, naravno.

Čepikuće. Kad mržnja iznikne iz kamena, pa se onako skrivena rasporedu udubljenjima i izraslinama zemaljskim, a ne bude htjela ništa više, bez da se njome zove tuđa nesreća.

Ustaške snage otvarale su vatru iz rejonu Čepikuća. Ponavljali smo danima. Vojničke majke su nas sačekivale – šta su to Čepikuće.

Ond aje započelo zatvaranje obruča oko Čepikuća, živjeli smo sa tom operacijom. Čepikuće su bile hercegovački Vukovar. Svaki ratnik koji je krenuo prema Čepikućama, umjesto krvi, osjećao je osvetu koja teče.

Tri dana priprema

U srcu stijena, a u venama osveta. Ja izgubiti ne umijem. U nedjelju 24. novembra oslobođene su Čepikuće. Naša brigada dobila je zadatak da uđe u selo Čepikuće, priča optukovnik Konstadin Koprivica, komandant brigade “Veljko Vlahović”. Znali smo da su Čepikuće poznato ustaško uporište još u drugom svjetskom ratu. Malo je poznato da u drugom svjetskom ratu Čepikuće nijesu vojnički osvojene, već ih je neprijatelj napustio. Tri dana su trajale naše pripreme za napad. Išli smo pravcem Grada – Budinica, odakle se jedinica jedino mogla spustiti do Čepikuća. Zbog takvog položaja, nije mogla dejstvovati artiljerija. Prolazili smo uz najveću opreznost i zato nijesmo imali gubitaka.

Dok smo ulazili, ustaše su imale jaku minobacačku vatru. Vidjevši da smo došli do sela, počelo je njihovo panično bježanje. Ostavljali su oružje, mrtve, zaplijenili smo četiri minobacača i jedan top.

Naša jedinica, koja je djelovala iz pravca Škrbina, došla je u neposredni kontakt sa ustašama. Ustaše su bile u našim uniformama. Imali su krstove na kapama. Došlo je do borbe prsa u prsa. Nekoliko ustaša je likvidirano a ostali su uhvaćeni.

U nedjelju, 24. novembra u devet časova i 15 minuta borci brigade “Veljko Vlahović” izvršili su odlučujući napad na Čepikuće. Trajao je nepunih dva sata. Dok ulazimo u Čepikuće i pozdravljamo se sa vojnicima, otkrivamo neko do sada nepoznato zadovoljstvo ratnih pobjeda koje jednako dijele i ratnici i ratni izvještači. Aleksa Kažić, Milosav Brajković, Vasilije Lopičić, Srđa Čelebić, Rajko Stojanović, Savo Radević, Božo Prelević, Radivoje Rakočević, Vojo Ivanović, Risto Radulović, Dragan Vukotić, Momčilo Pejović, Milan Radulović, Miodrag Novović.

Bili smo dobro pripremljeni i organizovani. Tenkovi su nas pratili. Tri kilometra prije ulaska u Čepikuće, poslije pet sati borbi, razbili smo ustaše. Šest mrtvih ustaša smo uspjeli da prebrojimo.

Kiša se spušta sa šlema. Nekad kroz kap vidiš kako protrčava ustaša. Provjeravam gdje su mi bombe. Borba prsa u prsa je vrlo zanimljiva stvar. Smije se. Zna da je postao ratnik. Poslije Čepikuća, nepobjedivi ratnik. Bilo je žestoko, ali dobro smo se držali. Imali smo četvoricu ranjenih od granata.

Mijo (prezime nije važno), komandir specijalnog voda je, prema riječima svojih drugova, na strašnom mjestu postojao. Riječ mu je suva: izvršio sam zadatak, neka o tome priča komanda. Pokazuje nam kosu koju su ustaše tukle mitraljeskom i snajperskom unakrsnom vatrom. Mijovi specijalci osvojili su vis koji je do tada bio neosvojiv. Oj Tuđmane, jel moguće da su pale Čepikuće.

Oprezna komanda

Grla se slažu u pjesmi. Miodrag Radović, Miško Mijač, Đoko Stanojević, Dragan Kaluđerski, Radoman Krstajić, Miodrag Borozan, Vaso Filipović, Đoko Popović, Dejan Tatar, Neđo Kaluđerović.

Aco Bulatović nam objašnjava kuda je djelovao sa svojim drugovima. Marka Bušurovića, zbo sličnosti sa Savom Kovačevićem, zovu – Sava. Takav je u borbi. Komanda je bila oprezna. Sačuvali smo ljude.

Kad su pale Čepikuće, ustaše su kao pruće. Kao prut nad vodom, dodaje neko.

Pjesma dolazi do neba. Ne primjećujemo da se spustila noć. Kao da i zvijezde prihvataju našu pjesmu. Zvijezde nad Čepikućama.

Mjesec nadgleda okolne visove. Prisjećamo se riječi sa kojima su ispraćeni crnogorski heroji ovog rata. Riječi zakletve su ušle u život. A kad zakletva postane život, onda i oni nad čijim grobovima je stvarana srcem kao da su živi.

I kao da su među nama.

Opet se sa crnogorske zemlje stiglo do zvijezda. Eno pogledajte nebo iznad Čepikuća.

Sa oslobođenim zarobljenicima u Morinju

Iz zatvora u – dobrovoljce

Iz sabirnog centra u Morinju danas oslobođeno 59 lica za koje je utvrđeno da nijesu učestvovali u hrvatskim paravojnim formacijama. Savo Šošo, koji je pobjegao iz dubrovačkog zatvora i predao se pripadnicima JNA, iz zatvora odlazi u dobrovoljce. Grešni ostaju

Nakon toliko ratnih dana na dubrovačkom frontu, novinarima je danas dopušteno da posjete zatvor, ratnom terminologijom – Sabirni centar u Morinju.

Krećemo “organizovano” ispred hercegovačkog Doma JNA. Na čelu poduže kolone vozila major Radojica Pavićević diktira tempo. Vjerovatno i uslove našeg boravka među zatvorenicima. A pitanja naviru.

Hoćemo li tamo zateći ljude krvavih ruku, plaćene ubice, dojučerašnje poznanike? Kako izgledaju, liče li na ljudski rod, umiju li da govore naški, sanjaju li izgubljeni nož...?

Tek je deset časova, Bokotorski zaliv se kupa u prijatnoj sunčevoj svjetlosti, a u Morinju hlad. Neko od kolega na kapiji vojnog objekta, silom prilika pretvorenog u zatvor komentariše: “Ovo mjesto je stvoreno za tamnicu”.

Čekamo. Ali s vanjske strane kapije. Nigdje zatvorenika. Na terasi jednog od objekata vojnici. Stiže im vozilo sa zamjenom. Pozdravljaju ga aplauzom. Prijatnije je vjerovatno u kasarni. Nakon izvjesnog vremena, dolazi komandant sabirnog centra. Starješina čije ime, iz “poznatih” razloga, ne zapisujemo.

Dužni ostaju

. Danas ćemo – kaže komandant – osloboditi 59 lica za koja smo utvrdili da nijesu učestvovala u naoružavanju, pripremama i izvođenju borbenih dejstava protiv jedinica JNA. Drugo, ima tu lica koja smo pustili zbog njihovih godina starosti, iz humanih razloga, iako imaju nekih grehova iz prošlog rata. Oni će biti prebačeni do komandi mjesta u Grudi, Cavtatu, Srebrenom i Mokošici.

U Sabirnom centru ostaju oni što su bili u sastavu paravojnih formacija. Njihov broj nije saopšten, ali je rečeno da među njima nema bivših aktivnih vojnih lica, nego samo rezervnih vojnih starješina, koji su “presvukli uniforme” i učestvovali u ratu protiv JNA.

Među zatvorenicima najbrojniji su žitelji konavoskih sela i dubrovačke rivijere. Slijede “dobrovoljci” iz zapadne Hercegovine i

Bosne. Što se, pak, nacionalne strukture tiče, najbrojniji su Hrvati i Muslimani, a među njima se nalazi i jedan Srbin, koji je bio u sastavu ustaške specijalne jedinice.

Toga Srbina – ustašu nijesmo uspjeli da vidimo, kao ni ostale zlikovce, koje vojne vlasti “u interesu istrage” kriju od očiju javnosti, ali smo mogli da razgovaramo sa petoricom danas oslobođenih zarobljenika. Ostali, obaviješteni smo, nijesu željeli da se pojave pred novinarima.

Pravo u dobrovoljce

Od petorice momaka koji su pristali da razgovaraju, samo je jedan želio da kaže ime i prezime. Ostali sse boje i predstavljanja i slikanja. Nije čudo. Hrvati su, vraćaju se u Konavle i u Dubrovnik. A kona, možda postoji i neki drugi razlog.

Savo Šošo, Jugosloven, od oca Srbina u Dubrovniku je živio godinama. Bio je i omladinski aktivista, ali u posljednje vrijeme došao je u sukob, kaže sa hadezeovskim vlastima. Mupovci su ga, početkom rata, uhvatili na putu prema Ivaljici i Trebinju. Nekoliko dana je odležao i u ustaškom zatvoru. Tukli su ga i maltretirali. Po izlasku iz tamnice, iako sa ograničenom slobodom kretanja, uspio je da izbjegne do Dubca i preda se pripadnicima JNA. Njegova “krivica” je sada utvrđena. Pušten je na slobodu, ali ne pada mu na pamet da ide prema Dubrovniku, gdje ima stan. Krenuće u Trebinje na brzinu se javiti ocu, koji živi u Dračevu u Popovom Polju, pa onda – pravo u dobrovoljce.

Ostala četvorica “bezimernih”, ali od danas slobodnih sabesjednika, uglavnom ističu korektan odnos pripadnika JNA u Sabirnom centru u Morinju i čvrstu odluku da više nikad neće da se odazovu na hrvatsku mobilizaciju. Da im vjerujemo.

Napuštamo Morinj, polovično obavljena posla. prave ustaše nijesmo vidjeli. A i da jesmo, bojim se da bi nam ponestalo pitanja.

Sve su već rekli.

Predstavnici dubrovačkih vlasti odugovlače pregovore

Dubrovnik čeka Zagreb

Pregovori o demilitarizaciji Dubrovnika traju. Ustaške grupe i dalje sa Sustjepana povremeno otvarju vatru na jedinice JNA, a predstavnici dubrovačkih vlasti, po direktivama iz Zagreba, odugovlače sa odgovorom na armijske uslove, očekujući pomoć evropske unije

Mada su ustaše, skupljene na dubrovačko ratište s koca i konopca, odavno rekel što su imale, razgovori još traju. O demilitarizaciji Dubrovnika i dalje pregovaraju predstavnici JNA i čelnici toga grada, uz promjenljivi sastav stranih posmatrača. U pauzama između dva susreta pregovarača, hrvatski oružnici, najčešće sa Sustjepana, otvaraju vatru po borcima naše Armije.

Prethodne noći, njihovim mitraljezi i snajperi su se oglašavali između 2 i 4 časa. Armija je odgovorila. Nakon adekvatne opomene, zavladao je mir koji traje do ovih časova.

Pregovori su i danas održani. Umjesto konačnog odgovora na po svemu korektno predloženi, pa i od stranog posmatrača dr Stefana de Misture podržani sporazum od strane Armije, Dubrovčani nude neke nove papire, nejasne uslove i što je najvažnije, vlastitu demobilizaciju ustaških snaga. Naime, danas su tražili da se prvo Armija povuče sa položaja oko Dubrovnika, pa da onda hrvatske paravojne formacije napuste grad. Pod čijom kontrolom?

Govoreći novinarima o novim dubrovačkim "papirima", komandant Vojno-pomorskog sektora "Boke" vice-admiral Miodrag Jokić je, pored ostalog, istakao da će Armija morati da postavi rok za konačni dogovor. Ne mogu se unedogled držati vojne jedinice na sadašnjim položajima i u zimskim uslovima. Postoji realna pretpostavka da će našim borcima ponestati strpljenja. Utoliko prije što ustaške provokacije praktično ne prestaju.

Dubrovačka strana u pregovorima, po riječima potpukovnika dr Radoslava Svičevića, pokušava da prikaže da je problem Dubrovnika više evropski, pa i svjetski, nego njihova briga.

Predstavnik dubrovačke pregovaračke strane Nikša Oguljan je nakon razgovora rekao da su se danas pregovarači za još jedan korak približili. Stvari se rješavaju postupno i dosta sporo. Ima i dosta razlike u gledanjima, ali činjenica je da postoji dobra volja da se stvar dovede do kraja.

A gdje će, i kada, biti kraj? Poslije nekog novog, po običaju mučkog ustaškog napada na jedinice JNA; nakon definitivnog razračuna dubrovačkog pučanstva sa domaćim i uvoznim crnokošuljašima, ili po pozivu iz ruiniranih Banskih dvora? Pregovori se nastavljaju.

Nastavljeni pregovori o demilitarizaciji Dubrovnika

Stiže plava garda?

Dubrovačke vlasti i dalje odugovlače sa potpisivanjem sporazuma o predaji oružja i evakuacije ustaških oružnika i plaćenika iz grada. Pregovarači prihvatili ideju da u Dubrovnik stignu pripadnici plave garde Ujedinjenih nacija

Pregovori o demilitarizaciji Dubrovnika su nastavljani. Hotel "Cavtat" je i danas, po ko zna koji već put, primio predstavnike JNA, dubrovačkih vlasti i posmatrača. Pred početak današnjih razgovora, potpukovnik dr Radoslav Svičević je izjavio novinarima da će suština današnjih razgovora da bude sporazum o normalizaciji života i rješavanje dubrovačkog pitanja. Osnova toga sporazuma je demilitarizacija Dubrovnika, predaja oružja i nakon toga, razgovor o uspostavljanju linije razgraničenja i postavljanje kontrolnih tačaka koje bi zauzeli posmatrači iz Evropske zajednice.

Na novinarsko pitanje da li se primirje poštuje, dr Svičević je odgovorio:

- Sa naše strane se poštuje, međutim, kod njih postoji tendencija da provokacijama isceniraju narušavanje toga primirja. Mi na sitnije provokacije nećemo odgovarati, ali ako bude ozbiljnijeg ugrožavanja života naših pripadnika, normalno je da ćemo odgovoriti. Očito je da i oni znaju neku mjeru – pokušavaju minirati neke puteve, otvaraju sporadičnu vatru iz streljačkog naoružanja, ali uglavnom bez posljedica.

Tačno u 11 časova, u luku Cavtat uplovio je brod kojim su doputovali iz Dubrovnika pregovarači te opštine i strani posmatrači. Mnoštvo okupljenih građana Cavtata aplauzom su dočekali dolaznike. Među njima je bio i ministar francuske vlade Berner Kušner.

Pregovarači su se uputili ka hotelu "Cavtat" na još jednu rundu maratonskih pregovora, a okupljeni građani su još dugo stezali obruč oko posade broda i članova Crvenog krsta Dubrovnika, očekujući poruke od svojih, zatočenih u Orlandovom gradu.

Na rivi u Cavtatu srijećemo i Miša Moretija. Član je nedavno formiranog dvanaestočlanog inicijativnog odbora za ostvarivanje dubrovačke samostalnosti ili – Republike Dubrovnik.

- Zapamtio sam – kaže – evo dva rata. Onaj prošli i ovaj sadašnji. Treba uraditi sve da se rješenje kroz rat ne nalazi. Ovo što je do sada urađeno treba da bude jedna velika pouka. Činjenica je da mi ovdje u Cavtatu ne donosimo neka velika rješenja i odluke, ali to ne znači da ne možemo učestvovati u njihovom donošenju. A da bismo učestvovali moramo da formiramo jedan širi front, da animiramo narod i ovo pučanstvo koje se sada zavuklo po hotelima, koje živi u strahu, neizvjesnosti i neinformisanosti. Sa njim se do sada malo razgovaralo.

Zadatak inicijativnog odbora koji je i danas održao sastanak u Cavtatu i već pristupio izradi svojeg programa djelovanja je, po riječima Moretije, da se okene narodu, da mu pruži svaku vrstu humanitarne pomoći, kako bi taj narod shvatio da će on ubuduće biti glavni akter u donošenju odluka.

Mišo Moreti i danas izjavi da je najpreči zadatak demilitarizovati područje dubrovačke opštine, a samo koju stotinu metara dalje, u hotelu "Cavtat" zvanični pregovori u ime dubrovačkih vlasti i danas su igrali na odavno poznatoj žici – odbijaju da pristanu na to.

Nakon prvog dijela današnjih razgovora pred novinare su izašli potpukovnik dr Raoslav Svičević, Bernar Kušner i predstavnik dubrovačkih vlasti Nikola Oguljen.

Gospodin Kušner je rekao da je zadovoljan današnjim razgovorom. Obje strane su se složile da u Dubrovnik ne dolae plavi šlemovi, nego plava garda Ujedinjenih nacija.

Potpukovnik Svičević je dodao da se predstavnici Armije nijesu složili, nego su tu ideju prihvatili kao korisnu, ali ona je moguća tek nakon predaje oružja i povlačenja hrvatskih oružnika i plaćenika iz toga grada. Objasnio je zatim da je tzv. plava garda neka vrsta stalne policije Ujedinjenih nacija, te da raspolaže samo ličnim naoružanjem – pištoljima, za razliku od plavih šlemova, koji se regrutuju na sasvim drugi način i predstavljaju oružanu silu.

Po riječima dubrovačkog predstavnika Nikole Oguljena ispada da i nije bitno kada će hrvatske paravojne formacije predati oružje. Bitno je da stigne plava garda, a onda bi i to došlo na red.

Neko se očigledno pravi naivan.

Zapadna Hercegovina: između mržnje i oružja

Široki Brijeg tijesan ustašama

Zapadna Hercegovina odavno ratuje. Samo što je oko pet hiljada veterana iz ovi krajeva naratištima od Dubrovnika do Vukovara. Ipak, ovi ratnici se vraćaju kući. Padaju im uporišta, a valja braniti svoje

Svi putevi od Mostara prema zapadnoj Hercegovini su blokirani. Uvjeravamo se već kod Pologa, gdje je neposredno prije poraza JNA u Sloveniji prvi put od 1945. zaustavljena narodna vojska. Zaustavljaju navodno mupovci BiH s uperenim kalašnjikovima i u odjeći rezervne milicije. "Stojadin" mostarske registracije je izgleda jedino srpsko, kako naglasi jedan mupovac, što će danas u Široki Brijeg.

"Varate se", komentariše, doduše mnogo kasnije kada smo se udaljili od redarstvenika, vjerovali ili ne, roženi Sremac Živadin, koji ide da pravi kobasice u "bivšu" tazbinu. Žile potom dodaje: "Selo Dobrič s desne strane puta, koji dalje vodi za Imotski, je srpsko".

Na pitanje kako prolaze ove kontrolne stanice kad nijesu ptice, Žile samo slaže ramenima. Čuti.

Putem, s obje strane, mitraljeska gnijezda. Ne vidimo cijevi. Kiša ne prestaje. Ne pamti se da je ikada polje Blato ovako bilo poplavljeno – kažu ovdje.

Njofra ima banku

Prilikom ulaska u Lišticu, danas opet Široki Brijeg, kafana s lijeve strane. I naravno, nova kontrola. Iako kiša sve jače dobuje po krovu kola, iz kafane odjekuje: "Ustani bane". Izlaze pijane zenge, u maskirnim odijelima, kakve imaju specijalci JNA. Otkriva ih jedino oznaka na rukavima. Ništa strašno. Upozoravali su – u Lištici ustaško gnijezdo – ne idite. Uvjeravamo se koliko je istina Izetbetovićeva izjava o "neutralnosti BiH" u hrvatsko-srpskom, odnosno srpsko-hrvatskom ratu. Istina, u Širokom Brijegu, Grudama, Tomislavgradu, Posušju, Livnu i Imotskom niko neće kazati – ovo je Bosna i Hercegovina, čak ni Hercegovina. Vrlo su kratki i jasni: "Ovo je Hrvatska"...

Ostavljam Žileta da pravi kobasice. Otrgnuo sam se kontroli, uprkos molbama da prisustvujem klanji svinja. Danas je nedjelja, 24. novembar. zaista je studen. Kišu i buru zamijenio je hladanvjetar. Počelo je i da se izvedrava. Naš domaćin Nikola i Žile popuštaju. Pustili su me da sa Nikolinim sinom Stankom obiđem kafiće po Lištici, i da se uvjerim – kako ni đavo nije tako crn.

Prilikom silaska s Mokrog stopirao nas Zlatko. Psuje ko kočijaš. Pominje i oca i mater Franji Tuđmanu. "Njofra je čista komunjara", objašnjava Zlatko, i nastavlja: "Sinu je obezbijedio udoban život u Austriji, otvorio banku "Croacia", a mi ginemo kao kreteni za dom". Moj domaćin ga tješi: "A šta si drugo očekivao".

Dica sa "stingerom"

U kafiću "Dakan" sjaj i bijeda. U enterijeru kakav ćete rijetko vidjeti i u ekskluzivnim kafeima zapadne Evrope, golobradi mladić sav u crnom odlaže "stinger uz šank. Iako nema ni osamnaest ljeta bahato se ponaša. Psuje. "Isusa ti, kad će to piće više.. "Uzi" ne isputša iz desne ruke. Stariji se smiju. Navikli su. Glasno komentarišu:

"Tako je kad dica idu u rat".

Prisjećamo se, sada već smiješnih tvrdnji vojnih vlasti: "Zapadna Hercegovina se intenzivno naoružava". Pobogu, ovdje se djeca igraju "stingerima". Zapadna Hercegovina odavno ratuje. Smo što je oko pet hiljada veterana iz ovih krajeva na ratištima od Dubrovnika do Vukovara. Ipak, ratnici se vraćaju kući, padaju im uporišta, a valja braniti svoje.

Nastavljamo "šetnju" po Širokom Brijegu. Na robnoj kući i hotelu "Park" šahovnice. Pored njih jedina jugoslovenska oznaka: svijetleća reklama "Jugobanke". Nevjerovatno da je o(p)stala. Jugoslavija nije ovdje opstala, očito. To potvrđuje i nekoliko grupa takozvanih paravojnih formacija. Od mupovaca, zengi, crnokošuljaša, hosovaca, i ko zna koga sve ne.

Pada mrak i po Širokom Brijegu. Naša "šetnja" se bliži kraju. Na to opominje i Stanko, kome nikako nije jasno porijeklo svog imena. "Nema veze" – mrmrlja, onako sebi u bradu.

Ispred naših kola ispriječio se kombi. Preko čitave strane ispisano: "Za dom spremni" ... Stanko, jeste li zaista spremni?" Smije se. Kaže: "Pitaj one sa kojima smo pili po kaficima". Obecavam. Sjutra ću. Malo morgen.

Na hercegovačkom ratištu nema mira

Tuđmanovi komandanti bježe

Bježanje ustaških starješina sa fronta uslijedilo poslije svađe u njihovim redovima u kojoj prednjače – Paragine snage

Ni danas, na Dan ujedinjenja Srba, Slovenaca i Hrvata (1. decembar 1918. godine) nije bilo mira na hercegovačkom ratištu. Oglasili su se ponovo ustaški minobacači i snajperi. Vojne položaje su gađali iz ejona sela Dontadoli i Šmoklovljana. Ni ovoga puta nijesu bili dovoljno precizni pa u redovima JNA nema žrtava. To je znak, kažu vojne vlasti, da su ove hrvatske paravojne snage uspjele da se skoncentrišu u ovom rejonu poslije panike koja je zavladała u njihovim redovima nakon pada čepikuća i ulaska vojske u kompletan rejon na potezu prema Slanom, čime je zatvoren krug na ovom području.

No, nije na sve ustaške snage jednako djelovalo gubljenje ovih važnih strateških kota. Dok jedni pucaju na vojsku, drugi predstavnici zenga i mupovaca bježe. Zna se i koji – čak i poimenično. Za sada se, međutim, njihova imena ne saopštavaju.

Kako saznajemo od vojnih vlasti uspjeli su da pobjegnu i neki čuveni komandanti i gardisti jedinica zengi. Svi su Splićani, kažu vojne starješine koje drže položaje prema Hutovu i pravcu Stona. U ovom pravcu, naročito u Neumu, već nekoliko dana čuje se puškanje u krugovima paravojnih hrvatskih snaga.

Po svoj prilici bježanje ustaških starješina sa fronta uslijedilo je poslije svađe u njihovim redovima, u kojoj izgleda prednjače Paragine snage. U svakom slučaju na ovom prostoru se nešto čudno događa, kaže se u vojnim krugovima.

Oni uporniji ne odustaju od napada na vojsku. Potpukovnik Drago Teodorović, starješina koji je sa vojskom ušao u ovaj vatreni reon kaže da nema dana da ih hrvatske paravojne snage ne provociraju minobacačima 80 i 120 milimetara. U Metkoviću je u toku mobilizacija sastava MUP-a i zengi. Otkriven je i pokret zengi prema Neumu i Hutovu – njihovim sada glavnim uporištem. Svoje redove su ustaške snage zbile na otoku Pelješac,

u koločepčkom kanalu Đontadoliju i Stonu. Pokušavaju u vojne krugove da ubace i diverzantske grupe. Za sada su svi njihovi pokušaji otkriveni. To kao kamuflaža im služi uniforma JNA, do koje su izgleda uspjeli da dođu provaljivanjem u magacine TO u Hrvatskoj i Bosni, u mjestima koja oni drže.

Dosadilo nam je više da sve ovo gledamo i da ne možemo reagovati, jedino u slučaju ako smo žestoko ugroženi, kažu vojnici sa, kako se to obično kaže, prve linije fronta – Bećir Kalač, potpukovnik koji je već danima na liniji iznad Banića, Goran Knežević iz Plava, Slaviša Kneževih iz Bijelog Polja, Jovan Radulović iz Pljevalja, njegov komšija boban Ještović, profesor Nadžib Kočan iz Ivangrada, Jakup Šabanović iz Bijelog Polja...

Pregovori o sudbini Dubrovnika pred totalnim krahom

Ništa od dogovora

Predstavnici dubrovačkih vlasti još jednom dokazali da im se ništa ne može vjerovati. I juče data obećanja danas izigrali. Šta Dubrovčani čekaju?

Dubrovački gospari, koji podjednako slušaju svoju prevrtljivu trgovačku ćud i direktive iz Zagreba, danas su skinuli i posljednju providnu koprenu sa "svoje" politike. Nedjeljama, pa i mjesecima su odugovlačili da, kao u ovom ratu očigledno poražena strana, pristanu na uslove JNA za normalizaciju života u gradu. Stalno su nalazili nekakve izgovore (nemirno more i slično) a oružje koje je trebalo da predaju i uvezene ustaše za koje je traženo da napuste Dubrovnik, donosili su nove pogibije borcima JNA. I tako, iz primirja u primirje. U međuvremenu, Tuđmanovom štabu Dubrovnik je bio glavni adut pred svjetskom javnošću. propagandna mašinerija je radila, a to što pučanstvo toga već pomalo ukletog grada nema ni vodu ni struju, što šarolika hrvatska "garda" nad njim sprovodi zulum, nikom ništa.

Danas se potvrdilo ono što se moglo i ranije naslutiti. Od iznevjerenih očekivanja umorio se i francuski ministar gospodin Berner Kušner, koji po drugi put boravi u Dubrovniku. Sve dosadašnje priče i pogađanja pale su u vodu. Gospodin Kušner se ipak nečemu nada, a najpoznatiji pregovarač u ime JNA potpukovnik dr Radoslav Svičević kaže:

- Sve ono što smo mi predlagali oni su izbjegavali. Navodno, predložice nešto drugo. Mi ćemo ocijeniti ima li smisla više i razgovarati. Naš predlog sporazuma, koji je od posrednika ocijenjen kao veoma dobro i konstruktivno urađen dokument, Dubrovčani neprihvataju. Predlažu

nekakav sporazum koji se ne dotiče bitnijih stvari – predaja oružja. Juče i dana smo se najviše oko toga bavili i ništa nijesmo postigli. Dubrovačka strana izbjegava da govori o tome Postavlja neke druge uslove, a to su da se Armija prvo povuče pa da onda oni predaju oružje, što je zaista potpuno neprihvatljivo.

Najžalosnije je, po riječima potpukovnika Svičevića, što time najviše gube stanovnici Dubrovnika. A uz samo malo dobre volje s njihove strane, sv se moglo riješiti. U njihovu korist najviše.

I dok Dubrovnik ostaje u mraku, ustaše koriste priliku da još koji put otvore vatru po položajima JNA. Sinoć su iz svojih utvrđenja iz sustjepana snajperskom vatrom zasipale Mokošicu u kojoj se nalaze jugoslovenski borci.

Primijećeno je i pregrupisanje snaga na Sustjepanu. Nemirno je i u dolini Neretve, a gotovo svakodnevno vatra se otvara u Stonu. Čekaju li to Dubrovčani pomoć i zapadne Hercegovine, ili neku novu tuđmanovu krvavu lažu. Možda iz džepa vrhovnikovih ministara, koji će uskoro stiću u Dubrovnik.

Ratni "turizam" na Dubrovačkoj rivijeri

Rijeka sa dva lika

More je, jedino, kao nekad. Ptice stanarice i ptice selice. Noć, a Dubrovnik kao na dlanu

Naši stariji čitaoci se vjerovatno sjećaju riječi one melodične pjesme: "Vijesti govore rat, a vijesti govore mir". Otprilike i ovih ratnih, jugoslovenskih dana, skoro trideset godina poslije emitovanja ovog muzičkog hita, sa Dubrovačke rivijere isti zvuci. Istina, već nekoliko dana ovdje se ne puca. Oružje je utihnulo. Novinar, nažalost, ne može da izvještava o pravom miru, niti o hiljadama turista, koji su u praznične dane uz rođendan Jugoslavije, pohodili ove krajeve, šetali Stradunom, bivovali u ovdašnjim velelepni objektima. U njima, ipak, i danas ima "turista". Neobičnih i iz raznih krajeva sveta. Došli su ovamo, ne da odmaraju, ne da za odmor plate, ne da ostavljaju dolare i marke, već da ubijaju. Za taj svoj "turizam" Tuđman im je obećao veliku "plaću".

Ne znamo koliko su naši dojučerašnji "prijatelji" Kurdi, Rumuni i "predstavnic" drugih "nesvrstanih" dobili novca za ovaj posao, ali pouzdano možemo tvrditi da su i dan danas u Dubrovniku, gradu istorijskom, gradu zbog čijih su kamenih zidina ovih dana u svijetu mnogi digli glas. Grad Dubrovnik, a u njemu, gle ironije, pri kraju 20. vijeka bjelosvjetski plaćenici, ili kako ih nazivaju "psi rata", pokušavaju da naplate dnevnicu od Tuđmana, ali bogami i da spasu živu glavu.

Primirje, četrnaesto, ili petnaesto (više se uostalom ne može ni brojati), donijelo je ovog rođendanskog praznika još postojeće Jugoslavije kakav-takav mir. Praznik. Novembar, suncem obasjan grad, a u njemu naoružani ljudi. Na Osojniku, Mokošici, Kuparima, Zatonu, Osječnici, takođe ljudi pod punom ratnom opremom. Jedni na druge gledaju preko nišana. U ove dane, prije par godina, odavde smo mogli da izvještavamo o zimskom turizmu. Danas, slika sasvim druga.

Rijeka Dubrovačka. S jedne strane u Sustjepanu šetaju MUP-ovci i "zenge". Na drugoj strani, u Staroj i Novoj Mokošici, patroliraju pripadnici jedinica Jugoslovenske narodne armije. I jedna i druga vojska obavlja svoj dio posla. Tamo u Sustjepanu viori se "šahovnica". Ovamo, preko puta, na samo pola kilometrana katedrali jugoslovenska trobojnica. Mir – prividni. Na sreću, niko ne puca. U novom dijelu prigradskog naselja Dubrovnika – Mokošici, čini se 'kao da se vrše pripreme za turističku sezonu. Dva kamiona komunalnog preduzeća iz Dubrovnika odvlače tone i tone smeća. Na ulici i djeca, i vojska, naoružanje i dječji zmajevi. Dječak Dado Belan kaže da poznaje Ttovu vojsku i gardiste. Na naše pitanje koja mu je vojska milija, odgovara – "diplomatski" – Jugoslovenska narodna armija. A na pitanje gdje mu je otac, kaže da je nešto poslom u Dubrovnik. Starac Josip vozi na biciklu džak brašna. Sa njim je i supruga Mara. Pitamo ih radoznalo, novinarski, otkud im brašno. Skoro uglas odgovaraju: "Doturila nam vojska". Opet radoznalo pitamo: "Čija vojska?" Naša, a's ti gospe!" "Ma, koja naša", nastavljamo. "Jugoslovenska, da koja?", odgovara starica. Novinar je uporan i pita provokativno, ne trebakriti: "Zar to nijesu četnici?" Slijedi odgovor, vještački ili ne: "Daleko smo od svih političkih zbivanja, rat nas ne interesuje. Priznaju Jugoslaviju i Jugoslovensku narodnu armiju. Ajde, da im vjerujemo..."

"Turisti" sa oružjem

U kamenoj kući na samoj obali mora, zatičemo penzionisanog vojnog starješinu. Po nacionalnosti je, reče, Makedonac. Ovdje je već petnaest godina. Uživa penziju i očigledno blagodeti mediteranske klime. Kuća velelepna a u njoj samo on. Na pitanje gdje su mu ostali članovi porodice, odgovara: "Svojim poslom. Žena i kćerka na ostrvu Koločep (navodno pobjegli pred ratnim vihorom). Sin – ne znam? Donosi nam fotografiju mladića u vojničkoj uniformi. Kaže da mu je to budući zet i da ga je JNA zarobila. Pripadnici JNA koji su već duže prisutni ovdje i koji dobro poznaju situaciju, "opominju" Makedonca da mu je i sin već odavno u redovima MUP-ovaca. I ovo je, valjda, dio ovog ratnog kolorita sa obala Rijeke Dubrovačke.

Gore na Osojniku, sasvim druga slika. Jedinice JNA i moćno naoružanje govore suprotno. Oružje ćuti, na sreću, ali ako zatreba može svakog momenta biti upotrebljeno. Starješina ili bolje rećeno glavnokomandujući jedinice Srba Zdravković iz ćasa u ćas izdaje komande svojim "podćinjenima". Njihov pomoćnik, kapetan Blažo Janković je i ovog praznićnog dana na radom mjestu. A, to znaći u obilasku jedinica "Snima" stanje i referiše pretpostavljenima.

Približava se novembarska noć. Tobože praznićna. Raketaši, minobacaćlije i drugi pripadnici JNA, uz pomoć savremene tehnike, vide Dubrovnik kao na dlanu. Dubrovnik, koji ovih dana ni malo ne lići na grad blagostanja, turizma. Zašto ga već ne napuste oni kojima su ovamo put otvorili dolari i marke?

Na dubrovaćkom ratištu

Mir, ali do kada

Pregovori o demilitarizaciji Dubrovnika doživjeli neuspjeh. Armija ćeka potez dubrovaćkih vlasti, one ministre iz Banskih dvora, a Tuđmanova vlada plave šljemove. Primirje još traje

Uprkos višemjesećnim prićama i, mora se priznati, vješto odigranim pomiriteljskim ulogama od strane dubrovaćkih predstavnika, od demilitarizacije Dubrovnika za sada ništa. Crnokošuljaši ostaju u gradu i na nekim taćkama oko njega, sa samim tim – grad bez vode i struje. Jedinice JNA drže dostignute položaje. Bliži se zima a kako će biti i jednim i drugim nije teško pretpostaviti.

Puna dva mjeseca dubrovaćki trgovci su, po insturkcijama Zagreba, otezali potpisivanje sporazuma o predjaj oružja. Juće su konaćno pokazali pravo lice. Smi će da zakažu sljedeći sastanak, da saćine tekst vlastitog sporazuma. Drugim rijećima, oni će da diktiraju uslove. Istovremeno, iz Zagreba je emitovana vijest da će u Dubrovnik stići trojica ministara hrvatske vlade, koji će voditi dalje pregovore sa Armijom. O ćemu?

Uslovi koje je Armija postavila su sasvim jasni i od njih se ne odstupa. Predaje oružja i "iseljavanje" hrvatskih paravojnih formacija iz Dubrovnika, pa se ostalo. Stanje iščekivanja graje. Zagreb vjerovatno ćeka plave šlemove. Ili možda novu ofanzivu ustaćkih trupa iz zapadne Hercegovine.

U svakom slućaju, varljivi mir na jućnom dijelu dubrovaćkog fronta, bar tokom protekle noći i ćanas nije narušavan. Pripadnici jedinice JNA u Donjoj Mokošici, po rijećima zamjenika komandant mjesta kapetana Božidara Velićkovića, još ćiste teren od zaostalih mina i nastoje da omoguće

stanovništvu da se vrati u svoje domove. Telefonska veza sa Dubrovnikom besprekorno funkcioniše. Svakodnevno od Mokošice saobraća i brod iz Dubrovnika i autobus iz Trebinja. Samo trista metara odatle, na Sustjepanu, ustaše više pregrupisavanje snaga. Tuđman najavljuje povratak izbjeglica u Dubrovnik. Pominje se i svita od tri stotine brodova. Medijski trik ili istina, ostaje da se vidi.

Kakav – takav mir još traje.

Zapis iz bolnice

Teški biljezi

Rijeći su suvišne. Svaka soba je prića, svaki ranjenik, svaka rana... Sve kao da se saželo u dvije rijeći – rat i nadu koja se zove mir

Svjež decembarski vjetar donosio je kroz prozore bolnićke sobe miris palmi i ćetinara. Misao na plavu Boku odluta u protekla bezbrižna ljeta. Sunćana ljeta, puna šarenila i kupaća, slobode i razbibrige, brodića, barki i restorana koji su mirisali na parfeme i vino, svježu morsku ribu. A gore u brdu bolnica okružena zelenilom i ljudima koji svakog ćasa ulaze. Dolaze u posjetu ranjenicima. Mir i bjelina. Tihi razgovor, dah ratišta. Tu u bjelini mira i nade usidrile se drame, ljudske nevolje i sudbine, oćajanja i kajanja, hrabrost i nedorećenost. Pred tim podvizima, zgusnutim prićama, rijeći nedostaju. Suvišne su. Svaka soba je prića, svaki ranjenik, svaka rana, pogled što odluta tamo prema ratištu.

- Ćini se da niko ovdje nije oćajan, ni ljut, ni uplašen. Sve kao da se saželo u dvije rijeći – rat i nadu koja se zove mir. Kao po komandi, kažu: "Dobro smo i zdravo", a prikovani su za postelje. A da li je baš tako. To nam možda niko neće reći. Ranjenici su optimisti. Ljekari i medicinsko osoblje još veći.

Hvala vam, drugovi

- U ovoj bolnici od poćetka rata samo su dva ranjenika podlegla povredama. Jedan u transporteru od Trebinja do Risna. Nemu niko nije mogao pomoći. Rane su bile smrtonosne... To nas je potreslo, veli tiho Branislav Radojćić, neurohirurg, upravnik bolnice, dok nam pokazuje spisak na kojem se nalaze imena trinaest ranjenika.

U sobi 303, dva ranjenika. U krevetu pored prozora ćetrdesetogodišnji Radomir Vujisić, grafićki radnik iz Titograda. Kad nas ugleda, lice mu se ozari, a u oćima zaiskriše suze.

- Sretne ti rane, junaće!

Zapis sa dubrovačkog ratišta

Bombe, slike i prilike

Mali Zaton – velike nevolje. Mokošica sa dva lica. Zašto Tuđman ne navraća u kafanu "Orson". Bilo kuda, Slavko svuda

Na ratištu oko Dubrovnika oružje, zvanično, miruje. Tako kažu "knjige" – ugovori i dogadžaji o primirju. Potpise na njih stavljaju i jedni i drugi. Istina, JNA i dalje ima, uglavnom, stalnu grupu za pregovore. Sa druge strane, što bi narod rekao, pregovarači se mijenjaju "kao na macu". Mijenjaju se, ali po svemu sudeći, imaju istu ćud i odavno poznate namjere. Ipak, predstavnici JNA i dalje strpljivo troše mastilo, potpisuju nova primirja, a na neispunjavanje obaveza iz starih kao da se zaboravlja.

No, možda je i to specifičnost onog našeg "bratstva – ubistva" kojem se svijet "divio". Divi se i danas, na neki drugi način. Očigledno, taj svijet smo o jadu zabavili, a gle ironije – koliko do juče, govorilo se da u njemu "Jugoslavija ima ogroman prestiž"... Presitgli smo ga, izgleda, samo po zlu i nevolji, pa i danas da imamo sto "Galebova", sto "brodova mira" (i pod uslovom da je živ jedini zapovjednik) mir teško da se mogao vratiti na ova područja.

"Njihova" armija

Kad je o "Galebu" riječ da se "zadržimo" na moru. "Istorijski" brod više ne plovi svjetskim morima i okeanima. Umjesto njega područje oko Dubrovnika, u koje je često uplovljavao, pohode neki drugi, čudni, brodovi sa još čudnijim putnicima i "turistima". U svijet ne odlaze podaci o blagostanju u Jugoslaviji. Zamijenili su ih podaci o mrtvim i ranjenima, podaci o prljavom ratu, u koji su uključeni i naši dojučerašnji "nesvrstani prijatelji" koji ovih dana zajedno sa Tuđmanovim bojovnicima "brane" drevni grad. Popoglavnikovoj zapovijesti obavljaju odgovornu dužnost – da od "srbočetničkog" oružja spasu Dubrovnik. No, poglavnikovim bojovnicima je mnogo više stalo da spasu žive glave.

Decembarski dubrovački pejzaž, odozgo sa Osojnika izgleda kao i minulih zima. Samo dvogledom se mogu vidjeti tragovi rata. Na Osojniku, nimalo pitkom za bivak onih kojima je stalo do Jugoslavije stanje, vojnički rečeno, normalno. U jedinici Srbe Zdravkovića svakodnevna aktivnost. Koliko do juče bili su ubijeđeni da se mir, zaista, vraća na ratišta. Iz pretpostavljene komande stigla su im naredjenja da se vatrane otvara, bez prijekne potrebe. Na žalost, na pripadnike JNA iz susjednog Sustjepana i gore sa Srđa otvoriše žestoku minobacačku i artiljerijsku vatru. Nije bilo dvojbe – ako se žele

- Dobro došli, drugari, odgovori odsječno Radomir, i pridiže se i kreveta, zaboravljajući na teške rane u nogama.

- Mi smo došli da te vidimo i donesemo ovaj skromni poklon od tvojih drugova iz "Pobjede".

- Hvala vam drugovi...

Pozdravljamo Radomira i mislimo o tome da li će ikada stati na svoju lijevu nogu, koju je zdrovila granata... Hoće li moći raditi na štampanju lista, koračati ulicama svoga grada... Odlazimo u nadi i želji... Mahnu nam blago rukom i isprati osmjehom.

U istoj bolničkoj sobi još jedan ranjenik, pedesetdevetogodišnji ribar Ivo Sabiljan iz Slanog, koga su, kako reče, ranili vojnici u svojoj kući. Jedni ga ranili, a drugi mu ukazali pomoć i dopremili do bolnice. U ratu, a posebno ovom, teško je brzo i precizno spoznati ko je mupovac, a ko nije. Niko nezna kako je u bolnicama "tamo". U ovoj u Risnu, svisu samo ranjenici i pacijenti. Ljudi kojima treba pomoći. Eto, rat je učinio da u istoj sobi liječe rane ranjenici iz dva suprotna tabora. Ali ribar Ivo ne misli tako.

Neću, ako ne moram

Ne želim da pričam kako se sve to desilo, ali sam dirnut brigom i pomoći koja mi se ovdje pruža... Sve ovo nije trebalo da se desi, i žalosno je da ginu ljudi, da se ranjavaju. Mene su pitali hoću li u dobrovoljce. Rekao sam – neću, ako ne moram. Nijesu me prisiljavali i tjerali. Ostao sam u kući. Onda se desilo to što sam vam ispričao. Propaganda je učinila svoje... Jedan moj sin je pošao u redove mupovaca, a drugi se na vrijeme evakuisao prema Pelješcu. Od tada ništa ne znam za sinove, a ni oni za mene... A prije rata bilo je sve dobro. Dolazili su sa svih strana. Osjećali smo se svi kao jedna nacija. Niko nije pitao ko je odakle... a sada, eto, ne znam može li se sve ovo ponovo popraviti, vratiti vjera u suživot. Mislim da su za ovo krivi političari. Kada bi se njima radilo o glavi, drugačije bi se ponašali i radili, drugačije mislili, veli Ivo.

Ranjenik Veljko Perović dodaje: "Ako se rat ne završi dok ovdje ležim, eto me ponovo tamo... a, opet mislim, bolje je da se završi da ne ginu mladi ljudi. Pozdravite mi sve drugove na ratištu i ne zaboravite ove humane ljude, doktora Zekovića i ostale, koji su nam kao roditelji.

A teško ranjeni Milan Seratlić iz Nikšića ima tri molbe. Da se puno zahvalimo bolničkom osoblju, da se svi iz rata vrate kućama živi i zdravi i da svi budu odvažni borci kao do sada – borci Savinog minobacačkog voda 120. I svi drugi.

životi spasiti na vatru se mora odgovoriti. I bi tako. Na drugoj obali Dubrovačke rijeke otužje učuta. Niko ne vjeruje da su se "mupovci" i "zenge" zaista umirili. I ovih nekoliko mjeseci rata i ratna iskustva dovoljni su dokaz da oni ne poštuju, ama baš nikakvo primirje.

Vjetar kao nije uspio da jače uzburka Dubrovačku rijeku. U Mokošici život se, čini se, vraća u normalnu kolotečinu. Ima dosta mještana – Hrvata koji su se vratili na svoja rodna ognjišta. Na susprotnoj strani na ostrvu Koločep ima takođe dosta onih mlađih koji su svakog časa spremni da naruše primirje. U Mokošici svi stariji mještani danas povoljno govore o Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Dobili su od njih brašno, ulje, i druge potrepštine. Ni od jednog od njih ne možete čuti one riječi mržnje vezane za JNA. Danas je JNA "njihova" armija. Da li tako i misle?

Sliku svoju ljubim

Krećemo prema Malom Zatonu. Usput susrijećemo neustrašive borce starješine Dragan Sakića. Trebalo bi dosta prostora da se opišu njihova dejstva na ovom prostoru. Đorđe Pejović, Blažo Mašković, Dragan Maraš, Ranko Mirotić i njegovi drugovi, po riječima svog pretpostavljenog, valjano su obavili svoj dio posla. U Malom Zatonu smještena je i jedinica starješine Milana Vidakovića. Pretežno to su borci iz Mojkovca: Igor Raičević, Radosav Grdinić, Nenad Jovanović, Ljubomir Đorić... već su odavno ovdje na moru.

Tu pored mora je i kuća Nika Gverovića. Niko je, koliko do juče, bio vlasnik čuvene kafane "Orson". Čuvene više po boravku viđenih hrvatskih demokrata i po ustaškim "specijalitetima" nego po drugom što bi ovaj objekat činio turističkim. Čusmo da je ovdje česti gost bio poglavnik Tuđman. Danas ga nema ovdje. Ipak, ostale su priče o njegovim boravcima. A kad je o gostima "Orsona" riječ, da li slučajno ili ne, u ovom objektu pronađene su i dvije fotografije gospodina Slavka Perovića. Snimci su napravljeni negdje na ovim dubrovačkim prostorima, u vrijeme kada je gospodin Slavko prisustvovao sastancima ogranka Liberalnog saveza. Naravno na tim sastancima, kao što se i na fotografijama vidi bila je obavezna i šahovnica.

Vlasnika kafane Nika Gverovića nijesmo zatekli u Malom Zatonu. Očigledno ima mnogo važnijih poslova u Dubrovniku, gdje i dalje nastavlja da dokazuje lojalnost poglavniku. Kamo sreće da je sam. Od mnogih iz Mokošice, Malog i Velikog Zatona ni traga ni glasa. Dobri poznavaoči ovdašnjih prilika kažu da nijesu daleko. Tamo su, ili u Dubrovniku ili na Koločepu. Pripremaju se za novi ratni "turizam". Pripremaju nove bombe, eksplozivna punjenja i nova zlodjela.

"Jugoslavija postoji i postojaće. Zato se i borimo protiv fašizma. Kad su sto mladića iz moga mjesta, Muslimani reformisti, bacili oružje, istog trena sam odlučio da se prijavim u dobrovoljce. Poručujem i onima koji nijesu htjeli da se odazovu pozivu da se domovina, obraz i čast ne brane bacanjem oružja - već srcem".

Momčilo Kovačević, 63.godišnji dobrovoljac iz Bijelog Polja

Na dubrovačkom ratištu

Oružje ćuti

Oružje od prekjuče miruje. Počela realizacija sporazuma o normalizaciji života u Dubrovniku. Danas u Zelenici razmjena zarobljenika. Stižu i prvi brodovi sa pomoći Međunarodnog crvenog krsta za izbjeglice

Prije dva dana, između vojnih i hrvatskih vlasti potpisan sporazum o bezuslovnom prekidu vatre, danas je poštovan. Istina, juče su najnovije primirje prekršile hrvatske snage otvaranjem snajperske vatre na jedan autobus koji je prevezio putnike do luke u Mokošici. Srećom, niko od putnika nije povrijeđen, a ustaško oružje je, bez "opomene" od strane Armije, začutalo.

Danas su u Mokošici između predstavnika JNA i Hrvatske ratne mornarice vođeni pregovori o normalizaciji života u Dubrovniku, zapravo, o uspostavljanju i kontroli brodskih linija do Luke Gruž.

Za nekoliko dana se očekuje nastavak pregovora predstavnika JNA sa vrhovnim vlastima. Prema riječima komandanta Vojno-pomorskog sektora "Boka", vice-admirala Miodraga Jokića, izgovorenim na juče održanoj konferenciji za štampu, hrvatska strana, koju su činila trojica ministara u vladi, do sada je uporno izbjegavala da razgovara o demilitarizaciji Dubrovnika. Nastoje da dobiju u vremenu i da prije povlačenja oružnika iz Dubrovnika, Hrvatska stekne međunarodno priznanje svoje nezavisnosti. Armija je, ipak, pristala da izvrši djelimičnu deblokadu Dubrovnika.

Sjutra bi, prema doduše nezvaničnim informacijama, trebalo da bude obavljena i razmjena zarobljenika u Zelenici. Hoće li do nje doći i po kom principu će biti izvršena, ostaje da se vidi. Poznato je da trojica boraca JNA odavno tamnuju u dubrovačkom zatvoru, a da se na desetine, možda i stotine hrvatskih oružnika nalazi u sabirnim centrima u Morinju i Bileći.

Za sutra je najavljen i dolazak dva broda sa humanitarnom pomoći međunarodnog Crvenog krsta, namijenjenoj izbjeglicama u Herceg-Novom.

Razmjena zarobljenika u Zelenici

Svi za – “polovinu”

Grčki brod “Rodos 2” nakon dva dana bezuspješnog čekanja, juče doveo zarobljenike u zeleničku luku. Umjesto najavljenih 36, razmijenjena samo 22 lica. Ostali nijesu “htjeli”

U prljavom ustaškom ratu i svemu onome što sa sobom nosi, ništa se više ne može znati. Odavno već “na riječ”, u primirjima ginu vojnici. Ustaški časnici i plaćenici, ne držeći do date riječi, odapinju obarače, krše dogovoreno. Puna dva dana rodbina, novinari, predstavnici vojnih i civilnih vlasti na zubatom suncu u Zelenici čekali su najavljenju razmjenu zarobljenika. Ali brod, kojim su naši borci i “uhićeni” civili trebali da stignu “plutao” je od Mljeta do Tivta. zarobljenici na putu do slobode, kako su danas pričali u zeleničkoj luci, puna dva dana nijesu ništa jeli. Glad je nadzirao veoma arogantni Ric Majer, predstavnik međunarodnog Crvenog krsta, dakle humanitarne organizacije iz Ženeve. Koliko je, danas data, njegova izjava uvjerljiva, nije teško prosuditi. A Majer je, po uplovljavanju “Rodosa 2” u Zeleniku izjavio: “Neki zarobljenici, njih četrnaest, nijesu htjeli da dođu u Zeleniku. Mi ih nijesmo vidjeli, ali nam je tako rečeno i hrvatske vlasti su nam garantovale da su njihove izjave tačne”.

Desetine za jednog

Koliko je gospodin Majer istinito obaviješten neka ostane na njegovoj savjesti. Koliko, opet, hrvatske vlasti manipulišu zarobljenicima, “kojima su porodice i kuće u Dalmaciji”, takođe. Ali, danas samo saznali da se među četrnaest hrvatskih zarobljenika, kojima je “draži Split od Zelenike nalaze i dva pukovnika JNA – Bogoslav Blagojević i Milomir Vučković. Prosto je neshvatljivo u čijoj “vojsci” (ili zarobljeništvu) su ostala ova dvojica starješina.

Dok su predstavnici vojnih vlasti na brodu “Rodos” pregovarali sa izaslanicima međunarodnog Crvenog krsta i hrvatske vlade, na plato zeleničke luke su stizali autobusi sa zarobljenicima iz sabirnih centara Morinj i Bileća.

Gledamo te ljude – ubice. Pričamo o njihovim rukama. Koliko su još krvave, da li su uspjeli da speru krvavi talog ispod nokata, hoće li se ponovo sutra pojaviti na Srđu, Sustjepanu ili Šipanu...

Kolega mi pokazuje starijeg čovjeka u kapi “francuzici”. Gleda nas, onako, iz autobusa i smije se. Čijoj se to glavi smije? Ali, šta se tu može. Možda će im (ne)dokazana krivica biti odvagana drugom prilikom, kada ih ponovo zarobe naše jedinice.

Nameće se jedno drugo pitanje. Ko će da im sudi na način kako su oni “sudili” našim borcima?! I, nijesmo li svi, i živi i mrtvi, bivši, sadašnji i

sjutrašnji branioци svoje zemlje i granice danas postiđeni, po principu: “Svi za polovinu”.

Trebalo je da u zeleničku luku uplovi 36 naših boraca. Pristigla su samo 22. Hrvatskoj strani je, računajući i neka ranija oslobađanja, vraćeno svih 273 bojovnika. Punih šest autobusa bivših ili budućih ustaša.

I sve nekako kao da se mi njima izvinjavamo.

Gledam čovjeka u “francuzici”. Priznao je, kažu mi, da je pucao. Ali, tobože, nije ubijao. U koga je, onda, gađao?

Ipak, taj Konavljani ode. Možda ćemo se ponovo sresti. Ko zna u kakvim ulogama? U autobusu za razmjenu, ili u sobi za mučenje?

Susreti

Autobusi sa hrvatskim oružnicima već satima čekaju da se isprazne. U međuvremenu, prilazi starija žena. Objašnjava obezbjeđenju da je majka pripadnika ZNG Mića Koprivice iz Konavala. Majka prilazi sinu. Vojnik iz obezbeđenja “moli” novinare da ne snimaju ragovor. “Neka na miru popričaju”

Stiže i poznati bokser, dojučerašnji borac Radonja Šturaković iz Nikšića. Traži među našim borcima svog druga Ćipranića iz Nikšića. A poslije toga saznaje da se u jednom od autobusa sa hrvatskim oružnicima nalazi njegov zarobljenik Damir Kos. “Bilo je to na Bosanki, iznad Dubrovnika. Nosio sam ga preko hiljadu metara, a stalno me je molio da mu ne vadim oči. Rekao sam mu da to naša vojska, koju je on služio, ne radi. Nije vjerovao, jer hrvatska televizija drugačije govori”. Snimatelji i fotoreporteri su imali priliku da danas slikaju Radonju i Damira zagrljene. Naći će se, rekoše, u nekim mirnijim vremenima. Ako ta vremena dođu, normalno?

Izlaze zarobljeni borci JNA. Izmoreni su, blijedi. “Ove njihove smo ugojili. Svaki ima po stotinu kilograma, a pogledaj ove naše. Evo ih kao “škoranci”, dovikuje vojnik iz obezbeđenja Mario Moskov.

Mario je u pravu. Zarobljenici kažu da već dva dana nijesu ništa jeli, a tek ono ranije... bolje da se ne priča.

Jovan Grozdić, vojnik iz Zaječara, kaže da e nije nadao da će izaći na slobodu. Vukadin Stanojević, rezervista iz Niša, na pitanje kako im je bilo, kaže: “Dajte mi jednog njihovog da vam pokažem”. Na našu primjedbu da to ipak ne bi “uspio”, potvrdno odgovara. S njihovim mučenjem ništa se ne može izjednačiti. Potvrđuje to i vodnik Rašo Ilić, pokazujući svoje lice, nos, modrice. Ustaška mučenja ostavljaju trag, a Rašo još priča da su po dvije noći stajali u stavu mirno.

Razmjena je, ipak, obavljena.

Hoće li današnji zarobljenici sa hrvatske strane biti sjutrašnji bojovnici i zarobljenici? Sve je u ovom prljavom ratu moguće. Pogotovo od takvih ljudi.

Na dubrovačkom ratištu

Tri odlaganja

Za prekjuče predviđena razmjena zarobljenika, zbog nemirnog mora, odložena za danas. A juče, dolazak zarobljenih u Luku Zelenika odlagan tri puta. Primirje se na dubrovačkom frontu, uglavnom, poštuje

I danas je ponovljena jučerašnja slika u zeleničkoj Luci. Okupljeni novinari, predstavnici Crvenog krsta i građani su u 11 časova očekivali najavljenju razmjenu zarobljenika. zbog "tehničkih okolnosti" odložena je za 13 časova. Onda, zbog toga što brod iz Splita nije prispio, za 18. Ako se ima u vidu činjenica da su juče trojica boraca JNA pušteni na slobodu, valjalo bi očekivati da nije nikakva manipulacija sa bilo koje strane po srijedi, nego da je stvarno bura omela razmjenu.

Ipak, primirje na dubrovačkom ratištu, kako-tako, traje. Istina, čuje se da je hrvatska bojna otvarala vatru sa ostrva Šipan na borcu JNA u Stonu, na šta je Komanda Vojno-pomorskog sektora "Boka" uložila protest dubrovačkim vlastima, ali, prema do sada pristiglim informacijama, na strani jedinica Armije nije bilo povrijeđenih. Jedinice JNA, uz to, nijesu uzvraćale vatru.

Danas su u Mokošici održani još jedni razgovori između predstavnika JNA i hrvatskih vlasti o normalizaciji stanja u Dubrovniku i njegovoj neposrednoj okolini.

Pominje se i podatak da su se prethodnog dana jedinicama JNA u području Zatona predala četiri pripadnika Zbora narodne garde Hrvatske.

Mada se još pouzdano ne zna ni koliko je Dubrovnik u proteklim danima razrušen, ni ko ga je razrušio – ili njegovi "spasioci ili napadači, danas je Hrvatski radio emitovao vijest da se na području Dubrovnika i Stona poštuje primirje, ali i da se radi na raščišćavanju i sanaciji grada, jer je "humanitarnim koridorom stigao i građevinski materijal".

Preko istog mikrofona Dubrovčanima se obratio i ministar u vladi Hrvatske Ivan Cifrić, uvjeravajući da je nakon zaključivanja primirja stvorena jedna druga klima za život u Dubrovniku i pozivajući građane da se maksimalno organizuju za normalizaciju stanja.

Danas su u naselju Mokošica održani razgovori između predstavnika JNA i dubrovačkih vlasti. Razgovarano je o stvaranju povoljnijih uslova za život na dubrovačkom području.

- Sve tačke dogovorenog sporazuma su iscrpljene – rekao je novinarima kapeta bojnog broda Božidar Čelebić – i sada predstoji iznalaženje tehničkih mogućnosti da se sve to realizuje, odnosno da se uspostavi kopneni saobraćaj, izvrši opravka elektro i vodovodne mreže.

Čelebić je istakao i to da su suprotstavljene oružane snage "reducirane na bliskim tačkama", te da će se o definitivnoj demilitarizaciji Dubrovnika razgovarati na narednim sastancima.

Sve bi to bilo lijepo, kada bi bilo i konačno. Ali, po riječima starješine Mića Vojvodića, i danas su u Mokošici, i to na "prečešljanom frontu" otkrivene četiri pješadijske mine, ručne izrade, takozvane "prasice". One su ogromne razorne moći. Ubijaju u prečniku od 120 metara i mogu da usmrte i stotinu vojnika.

I ovaj "detalj" ukazuje na to da je na ovom području daleko mir, ali da i među "lojalnim" stanovništvom ima još dosta hrvatskim vlastima nastrojenih bojovnika. A vojska dijeli i vodu i hranu njihovim porodicama, vjerovatno i njima samima.

Tako to biva u prljavom ratu.

Među barskim dobrovoljcima u Trstenu

Mještani vjeruju vojsci

Pripadnici JNA iz jedinice Jordana Vujovića brane najistureniju tačku na dubrovačkom ratištu. U dane primirja i pregovora – normalizacija života. Najteže je kada pogine drug, kažu hrabri barski dobrovoljci.

Zahvaljujući dobrovoljcu Draganu Tomaševiću ekipa "Pobjede" danas je, u iščekivanju najnovijih pregovora i dogovora u Mokošici, dospijela do najisturenije tačke na dubrovačkom ratištu, na obalu Trstena, mjesta koje su zauzeli i obezbjeđuju hrabri dobrovoljci iz Bara.

- Ovo smo zauzeli prije neki dan i čekamo naređenje da idemo dalje, kaže Miloš Kavedžić, starješina. Dani su primirja, kojem ne vjerujemo ni ja niti moji vojnici. Ipak, sa mještanima, onima koji nam vjeruju, uspostavili smo kontakte i pomažemo im da se polako vrate u normalan život. Kažu, tek sada osjećaju sigurnost, jer mupovci, zenge, ustaše nijesu ih štedjeli – oduzimali su im sve, ucjenjivali, proganjali – glave su im bile u torbi.

U Trsteno su se vratila 83 mještanina. Među njima su braća Ivo i Miljenko Trojanović.

Jesmo Hrvati, kaže Ivo, ali nikako ustaše. Mi volimo sve dobre ljude, bez obzira na vjeru i ispovjest. Vjerujemo pripadnicima JNA koji su nam dopremili vodu, obezbijedili struju, hranu, ljekove...

Drug do druga...

Branko Dubljević iz Pive, radi i živi u Baru. Blažo Milošević iz Nikšića, takođe. Sa njima u stroju već tri mjeseca su Bajram Bežović, Rade

Rajković, Milosav Šćepanović, Milan Kalpačina, Obrad Zečević... Ne zaboravite, vele guslara Lakića Radovića iz Barica koji takođe živi i radi u Baru. U predahu njegove strune dođu kao melem na ranu.

Sve sami Barani (samo su oni na ovoj najisturenijoj tački).

- Najteže je kada ti pogine drug, kaže starješina, dobrovoljac Luka Popović koji je 22 godine radio u JNA. Penzionisao se i otišao u Njemačku. Tamo je vidio na TV da ustaše kolju i ubijaju, čak i djecu. Odmah je došao u Jugu i evo ga među svojim na prvim borbenim linijama.

Kapetanu Milutinu Kovačeviću je šezdeseta. "Nosi" ih kao mladić.

- Ovo je samo moj skroman doprinos, kaže Kovačević. Spreman sam da dam i život za Jugoslaviju, jer tako sam vaspitavan. Obišao sam cijelu zemlju i zato žalim, ne mogu prežaliti kad vidim šta se od nje radi. Šta to Tuđman misli i njegovi ustašoidni sljedbenici... Vojsku sam služio 1953. godine. Nažalost u inostranstvu, u deželi. Šta ćemo sve dočekati, kuda će nas ovi povampireni secesionisti odvući?!

Oružje u pećinama

Pri ulasku u Trsteno, u kojem je juče i nekoliko prethodnih dana bilo uglavnom mirno, pripadnici JNA dočekani su žestokom vatrom. Iz pećina iznad ovog mjesta bjelosvjetski plaćenici u Tuđmanovoj soldateski, zenge, ustaše gađali su nemilosrdno.

- Bilo je to prije dvadesetk dana, kaže starješina Novica Simićević. Kada smo mjesto osvojili, kao i okolna brda, u pećinama smo pronašli velike količine oružja koje su ostavili ustaše, bježeći glavom bez obzira.

Dok kamera našeg fotoreportera Mensuda Krpuljevića snima normalizaciju života na najisturenijem dijelu fronta – dolazak vojnih cisterni s vodom, dijeljenje hrane građanima, uglavnom hrvatske narodnosti koje nijesu zbrinuti, šetnju građana Trstena i Mokošice koju smo ostavili nekoliko kilometara iza nas – slušamo jezivu priču dobrovoljca Dragana Tomaševića.

- Noć, gusti mrak, priča Dragan. Ni prst pred oko se ne vidi. Mi u razmaku idemo naprijed. Odjedanput šumom i brdom odliježi krici žena i djece. Shvatamo – to su ustaše snimili svoja nedjela, zločine koje zdrav razum ne poznaje. Ujutro smo u jednoj kući našli čovjeka kome su kožu skinuli. Objesili su ga za njegovu kožu na ramenima, o gredu i odrali ga kao životinju. Tu smo našli i jednu ustašku maskirnu uniformu. U gornjem džepu bila su kliješta koja koriste veterinari. Da čovjek ne povjeruje kada sve to vidi, koliko mržnje može ljudski stvor nositi u sebi.

Draganova priča je mnogo duža, potresnija. U stvari, to je monolog čovjeka koji je video nešto u šta ne želi da povjeruje, ali te stravične slike proganjaju i njega i njegove drugove.

Savo Konjević, Dragan Vučinić, Zoran Simić, Dragan Vukićević, Božidar Drašković, Tomislav Milić – Bečko žale se da su ih mještani po

dolasku proglasili četnicima. Ubrzo su se uvjerali u suprotno. Danas, dok smo razgovarali, vojnici JNA su im uz pomoć vojnih agregata, osposobili mjesni vodovod.

Pri povratku iz Trstena u Mokošici zatičemo sestre srpskog kola iz Trebinja. Predvodi ih Jelena Odavić. Donijele su hrabrim vojnicima domaćih kolača, sokova. I veliku, iskrenu želju da ih sreća i hrabrost posluži u ratnom vohoru.

Rat, dječaci i djevojčice

U ime dječijih suza

"Molim sve Jugoslovene, u ime dječijih suza i suza naših svakodnevnih, prestanite sa ratom. Molim vas, odrasle, koji vjerujete u Boga i čovjeka da nam ne ubijate očeve, ne rušite naše kuće – drage i tople.

Mi, mala djeca, prestali smo da se igramo rata jer vidimo da je to ružna igra. Zato i vi prestanite".

Mirko Kruščić, učenik VII razreda, Bar

"Evo, ovo je metak koji probija pancir... Metak obojen crnom i crvenom bojom". Ovo je od snajpera, ovo je mađarski, za kalašnjikov".

Aleksandra Lalušić,
sedmogodišnja djevojčica koja se, odnedavno,
umjesto sa lutkama, igra sa čaurama

"Bila sam u posjeti ranjenim vojnicima u bolnici u Meljinama. Oni su nas branili od ljudi koji su htjeli da nas muče i ubiju. Ja sam pričala sa njima. Oni su bili radosni što smo ih posjetili. Prenijela sam im pozdrave i želje za ozdravljenje i mir od mojih drugova i drugarica".

Sandra Guska, učenica I razreda, Zelenika.

Poštovani uredniče,

Molim vas da ovo pismo objavite u vašem listu "Pobjeda" kako bi stiglo i do moga tate koji se nalazi u Kninu.

Dragi tata,

Znam da si u Kninu. Otišao si prije mjesec dana a svojim drugovima da briaš Jugoslaviju od ustaša i bojovnika koji su nam oduzeli vedro djetinjstvo i mir.

Za samo nekoliko dana je Dan Republike – 29. novembar. To je tata i tvoj rođendan.

Molim sve Jugoslovene u ime dječjih suza da prestanu sa ratom da mi najmlađi možemo da se igramo, učimo i sanjamo bezbrižne snove.

Svim rezervistima čestitam Dan Republike, a tebi tata srećan 34. rođendan.

Vesna Jovićević, Balšića 17, Titograd

Dragi tata, ja sam te se puno uželio a ti mi se uopšte ne javljaš. Ja ti svakog dana idem u školu, donosim petice, ali tebe nema da ih vidiš, da se obraduješ i da mi ih platiš, kao što si me naučio. Tata, molim te javi se, jer do sada sam brojao kako si otišao. Prošla su 42 dana a to je za mene mnogo. Dragi tata, kada vidim vojnika na ulici ja pomislim da si ti, pa potrčim da vidim, ali kad vidim da nijesi neka me tuga uhvati i suze mi na oči dođu. Tata, pozdravi svoje drugove vojnike, izvrši tvoj zadatak a onda pomisli na nas, pa nam se vrati.

Tvoj sin

Darko Mađarić, učenik I razreda škola "Olga Golović" – Nikšić

Dragi tata, mi te volimo i želimo da se što pre vratiš.

Jelena

Naši reporteri javljaju iz Dubrovnika

Stradun, golubovi i rat

Hoteli na Babinom kuku kod Dubrovnika oštećeni u krovnom dijelu, kao i nekoliko zgrada u starom gradu. Stradun pun šetača. Pregovorima do boljih uslova života

Pište što vidite, a imaćete šta vidjeti – riječi su Luke Braila, predstavnika Društva hrvatskih novinara iz Dubrovnika koji je jutros dočekaio grupu novinara koja se brodom Argos prebacila od Mokošice do Dubrovnika. I samo što kročismo sa broskog stepeništa na dok luke Gruž kamera HTV i novinar stvoriše se ispred nas.

Šta mislite o ovom ratu? Šta se priča o Crnoj Gori? Da li ste do sada bili gdje na ratištu...

Došli smo da pišemo, a ne da dajemo izjave! – odgovaramo kratko.

- Da, i ovo su srpski četnici, majku im...! dopire iz gomile koja se vrti po luci. Dočekala nas je mržnja koja ubija iz svakog pogleda. Kolege iz Dubrovnika, ipak, ljubazni. Pripremili su se za ovaj dan. Vode nas tamo gdje su padale granate. Rat je, to se ne može izbjeći.

Na Babinom kuku, ispred hotela "Tirena" nekoliko zapaljenih vozila. Krov ovog i hotela "Plakir", "Arbosi" i "Minčeta" oštećeni. Sakla popucala, a na zidovima tragovi metaka.

. Pa zar su sa Žarkovice mogli puškom dovde dobaciti? I kakva su to zrna koja "zaobiđu hotel pa ga pogode negdje otpozadi"? Ko je pucao? – pitamo Joška Jelenika, direktora Radio-Dubrovnika.

- Kako ne? – tvrdi on. Sad nam je jasno da su u Dubrovniku vođene borbe između hrvatskih oružnika.

Autobusom "Atlasa" idemo do Straduna. Hrvatske informativne kuće stalno javljaju da je Stradun sraunjen sa zemljom. Kad tamo – ljudi šetaju. Misa tek što je završena. Golubovi su imidž ovog šetališta, kao i prije rata. Jedino nas oni ne strijeljaju pogledima. Rat. Stradun, i golubovi.

- A ko su ti ovi, Joško? – pita jedna postarija žena. Novinar iz Crne Gore, Beograda i Novog Sada.

- Šta će ti, moj Joško, da vodiš četnike po Dubrovniku... – odmahnu i udalji se.

U starom dubrovačkom jezgru nekoliko kuća je pogođeno granatama. Ljudi koriste sunčan dan da prikrpe prozore daskama, miješaju beton, čiste šut i staklo. Da nije toga, u Ulici Ruđera Boškovića i stepeništem prema Stradunu, niko ne bi rekao da je rat.

Žali nam se slikar Jovo Grbić kako je jedva izvukao glavu i spasio staru majku. Kuća mu je uništena. Žalije mu je slika nego kuća.

Podne je. Stradun sve puniji. Kafići i butici ne rade. Okovani su daskama. Pred jednim izlogom stoji Đelo Jusić. Oko njega nekoliko mladića. Nedjelja je na Stradunu bogomdana za pljačkanje. Ispred jednog restorana dijele namirnice, odnekud je stigla pomoć. Red od stotinak ljudi i žena. Otvorena je i jedna prodavnica, ali je poluprazna.

- Nemojte, sve je nagrđeno – uporno će jedan mještatinin. Kad tamo – Akvarijum kao i prije rata.

Na svakom koraku uniformisani mladići. Velika značka šahovnica na kapi, a naljepnica narukavu. Začudo, bez oružja su, izuzev onih u luci i na Babinom kuku, gdje je najvjerojatnije i štab Zbora narodne garde u hotelu "Dubrovnik prezent".

U ulici "Široka", takođe u starom gradu, još nekoliko kuća oštećeno. Jedan od koelga pita Joška Jelanića da li su odavde pucali zengovci . – Ma hajte ljudi, ko je pucao odavde?!

- Ne znamo – odgovaramo mu, ali neko je ubijao borce JNA.

Joško sleže ramenima i odmah nastavlja. "Ovo nam je Onofrijeva česma, eto, i ona je pogođena".

A ove vreće sa pijeskom oko nje?

- Šta znam – kaže Joško.

Ima štete u Dubrovniku. Rat je. Ne može se ginuti samo na jednoj strani. No, i mi kao i naši sagovornici nadamo se da će pregovarači između dubrovačkih vlasti i JNA uroditi plodom. Počeće ovaj grad da živi kao nekada. Prići će rat, ostaće Stradun i golubovi.

Crnogorske izbjeglice iz Albanije žele na front

Krv nije voda

Protiv Srbije i Crne Gore se okrenula cijela Evropa. Želimo da pomognemo i s puškom u ruci stanemo u stroj od Knina, Vukovara, Dubrovnika. Bilo gdje, samo da pomognemo braći po krvi, poručuje više stotina izbjeglica – dobrovoljaca iz Crne Gore

Želimo svim srcem da nam se status što prije riješi, jer od toga zavisi hoćemo li poći na front. A da odemo na ratište imamo veliki razlog. Krv nije voda! Hoćemo da pomognemo u odbrani otadžbine, pravoslavlja. Ovo su osnovne poruke više stotina crnogorskih izbjeglica iz Albanije, iz prihvatnog logora na Glavi Zete, koji suse samoinicijativno prijavili kao dobrovoljci i izrazili želju da se bore u redovima JNA.

Inicijativa je potekla od mladih, tako da se veliki broj sposobnih u logorima za izbjeglice u Crnoj Gori upisao u spisak dobrovoljaca, predali ga nadležnim i čekaju odgovor. Međutim, kako je zvanično potvrđeno, ne može im se izaći u susret sve dok se ne riješi njihov status.

- Ako bude potrebno, ići ćemo na front. Kao svi građani koji vole Jugoslaviju. Da nije bilo Jugoslavije, ni mi ne bi došli ovamo, govori Stanko Ajković, koji je u našu zemlju prebjegao sa četvoročlanom porodicom. Dvadesetčetvorogodišnji Stevan Ceklić, među prvima se prijavio u dobrovoljce. Njegova želja da, kako kaže, pomogne braći na frontu bila je toliko da je samoinicijativno, na silu, pošao do Slanog, Čepikuća, Ravnog... Ali, pored razumijevanja za njegov patriotizam, vratili su ga sa fronta.

- Na ratištu su me primili drugarski, ljudski. Nijesu mi dozvolili da se borim, ali sam sa njima dijelio i dobro i zlo. Crnogorci su najhrabriji ratnici. Zato jedva čekam da se moj status riješi i da se vratim među ratne drugove, kaže s uzbuđenjem Stevan Ceklić.

Listajući poduži spisak dobrovoljaca u logoru na Glavi Zete, primjećujemo da je najviše upisanih Zlatana: Slavko, Dušan, Ndjeljko, Milenko, Zeka, Rade, Mirko, Bogić, Marko, Vido, zatim Brajovića: Ndjeljko, Vuko, Vladimir, Anto. Tu su, potom Marko i Jorgovan Krstović, Vasilije i Slobodan Sekulić...

Šesnaestogodišnji Drago Brajović, se, sa svojom starijom braćom Vladimirom i Ndjeljkom, među prvim prijavio u dobrovoljce, ali je zbog godina odbijen. Ipak, on uporno želi da sa svojom braćom pođe na front. Tamo gdje ginu naša braća, veli mlađani Drago Brajović, mi moramo ići da im pomognemo, da se odbranimo. Slične priče i želje imaju i ostalih četiri stotine dobrovoljaca. Iako još nijesu riješili svoj egzistencijalni položaj, iako je mnogo njih odvojeno od porodica – trenutno najviše misle na to kako da pomognu Crnogorcima i Srbima na frontu. Oni koji to ne mogu, šalju

svoje sinove, kao što je to uradio Savo Zlatičanin. Njegovi sinovi Milenko i Drago na spisku su za dobrovoljce. Svjesni su da se čitava Evropa okrenula protiv Srbije i Crne Gore. Tim prije žele da je odbrane i s puškom u ruci stanu u rovovima od Knina, Vukovara, Dubrovnika... Bilo gdje, samo da pomognu braći!

(Prethodno specijalno izdanje "Pobjede" "RAT ZA MIR" zaključili smo priložima koji su u redakciju dospjeli do 14. novembra. Ovo izdanje zaključujemo priložima pristiglim do 18. decembra)

Oni su pomogli izlazak ovog izdanja:

Lutrija Crne Gore, Kombinat aluminijuma Titograd, Duvanski kombinat Titograd, DP "Štampa" - Titograd, "Galenika" - Titograd

(Napomena priređivača: svi tekstovi objavljeni u prvom poglavlju preuzeti su iz posebnih izdanja dnevnika "Pobjeda" koji su štampani u Podgorici ujesen 1991. godine, tokom operacije JNA na tzv. dubrovačkom ratištu)

II

POLITIČKI KONTEKST

SKUPŠTINA REPUBLIKE CRNE GORE
SLUŽBA ZA INFORMATIVNO-
-DOKUMENTALISTIČKE POSLOVE
YU: ISSN 0544-9111

STENOGRAFSKE BILJEŠKE

sa sjednica od 20. septembra, 4. oktobra, 7. oktobra, 17. oktobra
i 24. i 25. oktobra 1991. godine

TITOGRAĐ, 1991.

8. SJEDNICA SKUPŠTINE REPUBLIKE CRNE GORE
OD 20. SEPTEMBRA 1991. GODINE

DNEVNI RED

- Usvajanje Deklaracije o ekološkoj državi Crnoj Gori.

GOVORILI: dr Mitar Čvorović, mitropolit Amfilohije Radović, dr
Branko Kostić, mr Momir Bulatović i mr Zoran Žižić.

PRESEDAVAO dr RISTO VUKČEVIĆ,
PREDSJEDNIK SKUPŠTINE

- Početak u 12 časova –

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Otvaram 8. sjednicu
Skupštine Republike Crne Gore.

Utvrđeno je da sjednici prisustvuje preko 80 poslanika, pa Skupština
može da radi i punovažno odlučuje.

Odsustvo sa sjednice najavili su poslanici: Vojislav Jovanović, Novo
Stanišić, Vaso Đukanović, Slavko Perović, tako da je njihovo odsustvo
opravdano.

S obzirom da sjednica ima i svečani karakter, pozvani su da
joj prisustvuju: predsjednik i članovi Predsjedništva Republike Crne

Gore, predsjednik i članovi Vlade Republike Crne Gore, predsjednik i članovi Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, predsjednici republika, odnosno predsjednici predsjedništva republika, predsjednik Saveznog izvršnog vijeća, savezni sekretar za inostrane poslove i savezni sekretar za razvoj, ministri za ekologiju republika i predsjednici odgovarajućih radnih tijela skupštine SFRJ i skupština republike, kao i članovi Komisije Skupštine Republike Crne Gore za zaštitu prirode i čovjekove sredine, predstavnici Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, predstavnici Univerziteta "Veljko Vlahović" u Titogradu, Princ Nikola Petrović – Njegoš, vrhovni poglavari vjerskih konfesija u Jugoslaviji i Crnoj Gori, predsjednici skupština opština u Crnoj Gori, ambasadori zemalja Evropske zajednice, Sovjetskog Saveza, Sjedinjenih Američkih Država, Austrije, Norveške, Japana, Australije i Brazila, šef Delegacije Komisije evropskih zajednica u Jugoslaviji, predstavnici regionalnih evropskih integracija, specijalizovanih organizacija Ujedinjenih nacija i predsjednici Svjetske banke i Evropske banke za obnovu i razvoj, predstavnici ekoloških društava, pokreta i stranaka iz zemlje i inostranstva, istaknuti naučni radnici iz oblasti ekologije, predstavnik Nacionalnog parka "Plitvice" i predsjednici skupština nacionalnih parkova Crne Gore, članovi Savjeta za zaštitu životne sredine, predstavnici Omladinskog savjeta Crne Gore i Saveza studenata.

Pozdravljam sve prisutne poslanike i goste koji su se odazvali pozivu da prisustvuju sjednici Skupštine, i želim im ugodan boravak u Crnoj Gori.

Takođe pozdravljam na poslatim telegramima, čestitkama i željama za uspješan rad naše Skupštine.

Skupština je, kao što je poznato, na sjednici održanoj 2. i 3. aprila 1991. godine, jednoglasno prihvatila Inicijativu Predsjedništva Republike Crne Gore da Skupština Republike Crne Gore da izjavu o namjeri da se Crna Gora proglasi ekološkom državom.

Poslije višemjesečne i svestrane rasprave i konsultacija vršenih u Republici, Komisija za zaštitu prirode i čovjekove sredine, na sjednici održanoj 11. septembra 1991. godine, utvrdila je Predlog deklaracije o ekološkoj državi Crnoj Gori koji ste danas dobili.

Shodno sazivu, za dnevni red ove sjednice predlažem samo jednu tačku – USVAJANJE DEKLARACIJE O EKOLOŠKOJ DRŽAVI CRNOJ GORI.

Da li neko želi riječ?

Izvolite.

Riječ ima poslanik profesor Mitar Čvorović.

Dr MITAR ČVOROVIĆ: Poštovani poslanici, uvaženi gosti, gospodine predsjedniče, Narodna stranka Crne Gore nema u načelu ništa protiv ideje da Crna Gora postane ekološka država.

Međutim, imajući u vidu sve okolnosti u kojima se održava ovo zasijedanje Skupštine Crne Gore, predlažemo da se sa dnevnog reda skine Deklaracija o ekološkoj državi Crnoj Gori i da se njeno usvajanje odloži za neka buduća bolja vremena.

Postoji više razloga za ovakav predlog, a ja ću od njih iznijeti samo jedan.

Jednostavno i najkraće rečeno, danas nije vrijeme za donošenje ovakve deklaracije, jer u zemlji bijesni rat koji može da izmijeni kartu Evrope, a ne samo Crne Gore.

Danas, kada se na teritoriji još važeće federalne države vodi krvav rat do istrebljenja jednog dijela srpskog naroda, prvenstveno treba rasprajati o ratu, odnosno aktivnostima vezanim za taj rat.

Danas je bilo normalno da smo saslušali izvještaj predsjednika Predsjedništva o razgovorima koje je vodio, i o daljim akcijama koje je naumio da izvede, i predsjednika parlamenta da nas obavijesti šta su naši ministri do sada uradili ili šta bi trebalo da urade.

Danas je vrijeme da razgovaramo o granicama sa Hrvatskom, jer već sutra može biti kasno. Može se dogoditi da to ostane nezapaženo i da Crna Gora izgubi veoma važne teritorije za suverenitet Boke, a samim tim i Crne Gore.

Čemu tolika žurba da se što prije odredi međunarodni status Crne Gore kad nam predstoji mnogo posla oko toga da prvo vidimo sa kim ćemo i kako ćemo. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Čvoroviću.

Da li još neko želi riječ?

Pošto se niko dalje ne javlja za riječ, želim samo da kažem, da mi sva upozorenja o kojima je govorio poslanik Čvorović imamo u vidu, pomno ih pratimo, i Skupština i Predsjedništvo, i nadam se da naćemo propustiti bilo šta u vezi napomena o kojima je rekao.

Što se tiče ove tačke dnevnog reda, mi smo se ranije, u nekoliko navrata, jednoglasno složili da jedan ovakav dokumenat donesemo.

Mi smo se i obavezali u Skupštini da to uradimo na jednoj od prvih sjednica i radi toga smo koristili upravo ovu priliku iako smo svjesni svih teškoća i složenosti koje nas prate i u kojima upravo ovih dana živimo i radimo, ali, posebno treba da naglasim i to, sve to što se zbiva ne smije da nas izbaci iz kolosjeka našeg normalnog tekućeg rada, pri čemu, naravno, uvažavamo i sve teškoće i okolnosti o kojima je gospodin Čvorović ovdje govorio i upozorio nas.

Za riječ sejavio gospodin mitropolit Amfilohije.

Izvolite.

AMFILOHIJE RADOVIĆ: Gospodine predsjedniče, gospodo poslanici i uzvanici ovoga skupa,

Od srca pozdravljam u ime Mitropolije crnogorsko-primorske ovaj skup i ovu uzvišenu zamisao i brigu o čistoti prirode u kojoj se rađamo i u kojoj živimo, čistoti prirode koja, podrazumijeva se, pretpostavlja čistotu i očišćenje ljudskog bića i sveukupnih ljudskih odnosa.

Pažljivo sam pročitao Deklaraciju, odnosno onako kako je ona objavljena u jutrašnjoj "Pobjedi", čujem da je u međuvremenu bilo nekih izmjena, pa mi dozvolite, iako nijesam član parlamenta, ali sam na neki način član ovog naroda i odgovoran za ljepotu i zdravlje ovog tla na kome smo rođeni i na kome živimo, da u vezi te deklaracije, koju načelno prihvatam i odobravam, samo umolim, ukoliko je to moguće, da se ovaj treći ili četvrti pasus malo drugačije formuliše. Ja imam utisak da tu ne dolazi do izraza ono što je izuzetno bitno, a to je uzajamnost između čovjeka, ljudske zajednice i onog ašto čovjek jeste, što nosi, i prirode kao takve. Kao da je priroda suprotstavljena čovjeku i onome što jeste, i kao da čovjek i ono što on nosi sa sobom, se postavlja na drugo mjesto, u drugi plan, čak se upotrebljava i taj izraz – na drugi plan. Pročitacu ovdje tu rečenicu koja glasi: "Zato i stavljamo u drugi plan naša nacionalna, vjerska, politička i druga ubjeđenja i osjećanja, da bismo Crnu Goru pretvorili u ekološku državu".

Ekologija je ekologija sveukupnosti ljudskog postojanja i samo kao takva ona može dati prave, istinske rezultate.

Čovjek koji se ne oslobodi od samoživosti, samoživosti kao najopasnijeg otrova za ljudsko pojedinačno i zajedničko biće, taj čovjek nikada, bez obzira na sve države i na sve zakone neće biti u stanju da uspostavi pravi, istinski, čovječni odnos prema prirodi.

Ja bih bio slobodan da predložim ovom uzvišenom tijelu da se ovaj pasus drugačije formuliše. Smatram to za potrebno jer je ovo istorijski trenutak i mislim da nam on sam nameće da se ne držimo formalnosti jer ovo je božja ljepota, a mi smo zenica te ljepote.

Ja bih ovako otprilike formulisao ova dva pasusa: "Bez obzira na naša nacionalna, vjerska, politička i druga ubjeđenja, znamo i prihvatamo da su dostojanstvo i svetinja ljudskog bića organski povezani sa svetinjom i čistotom prirode, jer čovjek i priroda u njemu i oko njega cjelovito su jedno u svojim dubinama i po svome smislu i naznačenju. Stoga je oduvijek zloupotrebu čovjeka pratila zloupotreba prirode. Zato, opredeljujući se i boreći za dostojanstvo čovjeka i njegovog zajedničkog življenja, pozvani smo da se borimo i za dostojanstvo prirode, protiv bilo kakve njene zloupotrebe. Pri tom ne gubimo ni za trenutak iz vida da ekologija prirode pretpostavlja i zahtijeva ekologiju duše i svekolikih ljudskih odnosa. Otuda za nas stvaranje od Crne Gore ekološke države znači cjelovito gledanje na čovjeka, njegovu zajednicu i prirodu, u njihovoj uzajamnosti i sveukupnom prožimanju. Istinski zdravo i čisto ljudsko življenje i stvaralaštvo zahtijevaju zdravu i čistu prirodu i obratno. Priroda

očekuje istinske i prave ljude da joj očuvaju dostojanstvo i otkriju smisao. Donošenjem ove deklaracije Crna Gora kao država opredeljuje se da prema prirodi uspostavi, između prirode i samog čovjeka dostojan odnos i poziva na mudrost i sve ljude da spriječe ekološku katastrofu koja nam prijete".

To je završetak već postojećeg pasusa.

Izvinjavam se što sam, možda, malo bio opširniji, ali mislim da je trenutak istorijski i da sa ovog skupa ne bi ni tekst trebao da izađe koji ne bi odgovarao i trenutku i njegovoj namjeni, i prirodi, i nama samima koji živimo na ovim prostorima. Hvala vam. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: hvala.

Za riječ se javio drug Branko Kostić, potpredsjednik Predsjedništva Jugoslavije.

BRANKO KOSTIĆ: Uvaženi poslanici, dragi gosti,

Osjetio sam za potrebno da se javim u vezi predloga koji je dao gospodin Mitar Čvorović, poslanik Skupštine Crne Gore.

On je, obrazlažući svoj predlog da se usvajanje Deklaracije danas skine sa dnevnog reda, kao jedan od razloga pomenuo jedno izuzetno osetljivo pitanje. Ukoliko ne bi dali pravi odgovor, u jednom dijelu naše javnosti, posebno u Crnoj Gori, u trenutku kada je mnogo naših mladića pošlo iz naših domova i obuklo uniformu, razlozi koje je on naveo, mogli bi da naiđu i na nerazumijevanje u dijelu naše javnosti.

S tim u vezi, ja bih želio da kažem da Deklaraciju koju danas skupština treba da usvoji i sama činjenica da danas, i u ovim uslovima Skupština Crne Gore ima to na dnevnom redu, treba da pokaže domaćoj i međunarodnoj javnosti da su Crna Gora i njeni građani okrenuti miru. Ova Deklaracija koju danas usvajamo predstavlja dokument za generacije koje dolaze.

Ratna katastrofa se približava i granicama Crne Gore. Hrvatski bojovnici su nagomilali svoje snage i na našim granicama. Iako smo mi i danas i juče i stalno govorili da se Crna Gora ne brani samo na njenim granicama, ja bih podsjetio da bogata istorija i naša bogata prošlost, na koju s razlogom možemo biti ponosni, pokazuje da su Crnogorci najčešće bili u situaciji da s njiva idu u rat i da se iz toga rata opet vraćaju na njive. Ako nam taj rat bude nametnut, ako tu avet rata ne budemo mogli izbjeći, ond amožemo s ponosom i gordi na svoju prošlost reći da Crna Gora ni ovog aputa neće izostati, kao što nije ni do sada.

Ovaj čin danas treba da bude opomena upravo onima koji nameću rat, onima koji misle da snagom sile mogu preko noći i blickrigom uspostaviti ono što može da bude na štetu drugih naroda koji čine ovu Jugoslaviju, da ih upozori da smo mi okrenuti miru, ali isto tako i da im kažemo, ukoliko nam to bude nametnuto i ukoliko ratom budu tražili rješenje i razrješenje krize, da se ne zavaravaju da ni na tom polju Crna Gora i njeni građani neće izostati.

Zbog toga mislim da ove razloge koje je gospodin Čvorović iznio ne bi trebalo prihvatiti, nego da bi, zbog razloga o kojima sam govorio, poslanici Skupštine Crne Gore, trebali danas da usvoje ovaj dnevni red i da usvoje Deklaraciju o ekološkoj državi.

Hvala. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Da li se usvaja predloženi dnevni red?

Molim poslanike koji su za predloženi dnevni red da dignu ruku.

Da li ima neko protiv?

Protiv je glasalo pet poslanika.

Pema tome, konstatujem da je prihvaćen dnevni red – USVAJANJE DEKLARACIJE O EKOLOŠKOJ DRŽAVI CRNOJ GORI. (Aplauz)

Pošto se ovaj dokumenat donosi na inicijativu Predsjedništva Republike Crne Gore, molim magistra Momira Bulatovića, predsjednika Predsjedništva, da uzme riječ.

Mr MOMIR BULATOVIĆ: Poštovani predsjedniče, uvaženi poslanici, dame i gospodo,

Možda nema boljeg povoda od ovog mjesta i ovog vremena da se prisjetimo dviju najčudesnijih ljudskih sposobnosti. Vjerovatno nikada nećemo dovoljno biti upućeni u tajne prirode koja je čovjeka obdarila sposobnošću maštanja i sposobnošću uništavanja. One se, samo naizgled, nalaze na krajnjim polovima ljudske psihe i stvaraju privid da jedna drugu potpuno isključuje.

Maštajući, ljudski rod je otkrio beskonačnost svojih mogućnosti. Dokućio je svoje mjesto u univerzumu, napustio planetu, ušao u mikrokosmos i pronikao dio ogromne tajne života. Čovjek, taj vječiti nezadovoljnik, uvijek je težio ka višem, boljem i potpunijem, ispunjavajući time sam smisao svog postojanja. Ređale su se tako ideje i vizije, pokreti i ciljevi, uvjerenja i ideali, ali nikad se nije moglo pobjeći od one druge, mračnije strane nas samih. Koliko je samo nejednakosti stvorio užareni pokloč da svi ljudi jesu isti u pravima, pred bogom i pred zakonom. Koliko je mržnje rodio zahtjev za bratstvom? Koliko je ljudi robovalo zbog slobode, koliko laži je rođeno pod okriljem istine i koliko nepravde učinjeno u ime čovjekoljublja?

Da li je to priroda pred ljudski rod stavila iskonsko iskušenje obdarivši nas istovremeno da možemo da stvaramo i uništavamo, da se pomažemo i međusobno ubijamo, da pamtimo i zaboravljamo, učimo i grijeshimo.

Ovo, poštovana gospodo, nijesu velike misli. Ovo su tek velike ljudske dileme rođene iz iskušenja kojima smo i danas svjedoci. Mi bismo danas trebali da izrazimo riješenost da već od sutra počnemo da mislimo, radimo i živimo u potpunom skladu sa prirodom. Tome nas vodi želja da sebi damo dopunski smisao i da se iskušamo u nečemu što na prvi pogled može da liči na utopiju.

To ćemo, međutim, učiniti tihim glasom. Nadjaćaće nas vihor građanskog rata koji se nadvio nad ovom nesrećnom i izmučenom zemljom. zaboće nas taj besmisao i ljudske žrtve, ali i mogući osmijeh poruge i riječ kritike kako nije pravo vrijeme da se stvara ekološka država.

Nekome drugome naš će glas nalikovati zujanju komaraca u kovačnici gdje svjetski džinovi kuju pogrebni pokrov planeti na kojoj živimo. šta je bistrina naših rijeka i čistota vazduha kojeg udišemo u odnosu na tone hemikalija i smoga koje dnevno proizvodi zahuktala svjetska mašinerija?

Mnogo toga, dakle, već jeste ili će tek biti protiv naše namjere. Ali, jedan veliki i bezbroj značajnih razloga ići će nam u prilog.

Bez obzira nasve, uvijek je pravo vrijeme da se živi i o životu razmišlja jer kad tako ne bi bilo, ne bi nam ništa preostalo od samog života.

Crna Gora se među prvima, donedavno nazivanim socijalističkim zemljama, počela oslobađati istorijskih zabluda i komunističkog jednonumlja. Dugo je bilo vrijeme u kojem su nas uvjerali, a mi ćutke podnosili, da živimo u najboljem od svih mogućih svijetova. Valjda nam i zbog toga tako teško, nespretno i polako ide ovo dvogodišnje otrežnjenje. Raskrštajući sa jednim, morali smo, međutim, dobro da pazimo da se ne susretnemo sa drugim, moguće još gorim, jednonumljem, idolopoklonstvom moćnim vođama i beznačajnim poslušnicima. Kolektivnim razumom svih njenih građana i mudrošću njene političke misli, Crna Gora je odoljela iskušenju da pravi dašak ove nove slobode udahne plućima kiptećim od nacionalnog zanosa.

Zato Crna Gora nije odmah i ne pitajući za cijenu požurila da proglasi nekakvu smosalnost, suveenost i nezavisnost. Ona, uostalom, za takvim spektakularnim proglašenjima nema naročite potrebe, budući da se na taj način suštinski veoma malo može promijeniti. U najboljem slučaju, time se može tek terapeutski djelovati i na neke nacionalne komplekse.

Zahvaljujući dostojanstvu i hrabrosti naših predaka, njihovoj borbi za slobodu i istoriji državnosti Crne Gore, ono što neki grčevito pokušavaju da ostvare sada i ovdje, Crna Gora živi već odavno.

Crnogorci su stalno zagledani u budućnost. Sa ovih brda se vjekovima gledalo dalje i vidjelo bolje. Kamen na kojemu smo rađani, kao da nas je, odbijajući od sebe, približavao zvijezdama. Zato kada smo danas pred još nednom od vječitih životnih raskrsnica, biramo put izražen u namjeri da Crnu Goru, u mjeri svojih i ostalih raspoloživih snaga i moći, pretvorimo u ekološku državu.

Ideja da program razvoja Crne Gore usmjerimo ka ostvarenju ovog cilja, izazvala je veliko interesovanje ne samo domaće, već i međunarodne javnosti. Pri tome gotovo da nema osporavanja njenog značaja i veličine. Sa radošću smo suočeni sa saznanjem da veliki broj mislećih, stručnih i

afirmisanih ljudi već danas nesebično želi da pomogne u projektovanju konkretnih radnji, postupaka i procedura koji će ideju da Crna Gora postane ekološka država postepeno približavati stvarnosti. Ima, naravno, i brojnih nedoumica, nevjerica, pa čak i sasvim sitničavih sporenja oko stvari koje, u odnosu na sam projekt, ne bi smjele da okupiraju pažnju. Oспорava se i ono što uopšte nije dovedeno u pitanje kao, na primjer, autorstvo idejnog naziva, ali i prerano se razmišlja o raspodjeli zasluga i ocjeni pojedinačnih doprinosa. ako je ideja univerzalna i ako je široko prihvaćena, što nesporno jeste, pitanja poput ovih ne samo da nijesu aktuelna, već u dobroj mjeri protivuriječe njenoj osnovnoj sadržini.

Istorija i kultura građana i naroda Crne Gore snažno je određena pripadnošću ovom prostoru. Stoga pokušaj da se vratimo svojim izvornim duhovnim vrijednostima i ubrzano omogućimo porast materijalnog blagostanja svih stanovnika Crne Gore, nikako ne može ići na račun prirode čiji smo nerazdvojni dio.

Srećom u nesreći dosadašnjeg razvoja pred nama je mogućnost da svoj donedavno najveći nedostatak pretvorimo u sopstvenu nedostiznu prednost. Naime, nerazvijenost i siromaštvo Crne Gore sačuvali su najveći dio našeg prostora od procesa industrijalizacije koji nezaustavljivo degradira prirodu i svijet u cjelini. Kada je svima postalo jasno da se tim putem ne stiže nikud, za mnoge je ili već prekasno, ili izuzetno teško i skupo da pokrenu klatno prirodne ravnoteže u suprotnom smjeru.

Crna Gora, opamćena brojnim gorkim iskustvima, zabludama i promašajima, danas bira put učenja na tuđim greškama. zaista bi bilo suludo da nastavimo da uništavamo prirodu da bismo je jednog dana, koji može da bude i nikad, vraćali u današnje stanje. U tom ogromnom procesu koji stoji pred nama, u tom izazovu koji nije samo naš, već moguće i svjetski, moraćemo da učinimo sve što drugi već znaju, ali i da sami otkrivamo nove istine.

Budućim Ustavom Republike ovu ideju treba zaštititi od prolaznih i dnevnih političkih interesa. Pravo na zdravu životnu sredinu već odavno nominalno ulazi u korpus osnovnih ljudskih prava i sloboda, ali će trebati učiniti i korak dalje, pa zakonskim putem zaštititi prirodu, ustanovljavajući i krivična djela protiv nje. U okviru veoma preciznog i međuzavisnog zakonskog sistema obezbijediće se striktno poštovanje najviših svjetskih standarda i normativa u ovoj oblasti, uz obavezu da i sami spuštamo granice dozvoljenih oštećenja prirodne sredine.

U osnovi svih ovih rješenja stajace filozofski, etički, sociološki, pravni, ekonomski i drugi aspekti fenomena nazvanog ekološka država. Iza takve odluke, takođe, morace biti osmišljena analiza, ocjena pozitivnih i negativnih ekoloških efekata, kao i dominacija dugog roka i svojevrstne ekološke profitabilnosti. Unutar takvog okvira biće otvoren prostor svim slobodnim maštanjima, hrabrim kreacijama i profitabilnim

invencijama. Stvorićemo uslove da u Crnoj Gori djeluju svi koji žele da žive, rade i zarađuju, unutar zdrave i očuvane prirode, svi koji su svjesni neophodnosti postindustrijskog durštva i koji, u želji za zaradom, vode računa o vremenskim i univerzalno duhovnim relacijama. Tu će biti mjesta za sve "zelene" ovog svijeta, sve ideologije, vjere, kulture i filozofije. Jer, ekologija najbolje pokazuje da je etika modernog čovjeka, etika dobra i tolerancije. Moje dobro može biti samo dio opštet dobra, a moja sloboda to nije ukoliko se ostvaruje na račun drugoga.

Iako se, posebno u današnjim vremenima, može učiniti da sudbina čovječanstva, a time i nas samih, ne leži isključivo u našim rukama, dužni smo da upregnemo sve svoje moći i znanja da zaustavimo i preusmjerimo neke pogibljene tokove. Pretpostavljam da danas svako od nas ima posebnu viziju o tome šta, u stvari, treba da bude Crna Gora kao ekološka država. Ukoliko je tako, sva ta različitost može samo da raduje. Do istog cilja se može doći na mnogo načina. Ukoliko se, međutim, danas saglasimo da od svih poznatih i očekivanih mišljenja počnemo da slažemo ekološko-državni mozaik, moguće je da smo za početak uradili dovoljno.

Cilj je daleko pred nama ali svakim, ma koliko značajnim korakom, bićemo mu sve bliže. Uostalom, možda ovo i nije put kojim će do kraja stići ove generacije ali, misleći na one koji tek dolaze, dužni smo da njim krenemo. Hvala. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem predsjedniku Bulatoviću i predlažem, s obzirom da pored primjedbi, odnosno sugestija koje je mitropolit Amfilohije Radović dao na tekst Deklaracije, postoje još i primjedbe i sugestije koje su priložene ovdje Predsjedništvu Skupštine od strane Saveza reformskih snaga, napravimo pauzu da bi se Komisija za ekologiju, na čelu sa poslanikom dr Kavarićem, odnosno šefovima klubova, kao i sa predstavnikom Predsjedništva, drugom Marovićem, povukla da pogleda tekst, uzme u obzir sugestije, izvrši najneophodnije korekcije kako bismo danas prihvatili prečišćeni tekst.

Molim Komisiju da se povuče i uradi ovaj posao, a mi za pola sata da uživamo u ovom lijepom sunčanom danu.

- Sjednica prekinuta u 12 časova i 45 minuta, a nastavljena u 13 sati i 50 minuta -

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Molim poslanike i drage goste da zauzmu svoja mjesta.

Taode molim potpredsjednika Vlade, koji je radio u grupi, da pročita prečišćen tekst Deklaracije poslije intervencija koje su ovdje bile u prethodnom dijelu našeg zasjedanja.

Molim potpredsjednika Žižića da uzme riječ.

Mr ZORAN ŽIŽIĆ: Dragi gosti, poštovani poslanici,

Skupštinska komisija za ekologiju je zaista ozbiljno i seriozno razmatrala sve primjedbe koje su se čule na današnjoj sjednici i primjedbe koje je skupština dobila pismenim putem. Posebno su uzete u obzir primjedbe koje idu za potiranjem svojevrsnog dualizma između čovjeka i prirode, što je na neki način bilo izraženo u Deklaraciji.

Komisijaje prihvatila odgovarajuće izmjene Deklaracije i ja ću vamsada pričitati integralni tekst Deklaracije sa izmjenama.

Dakle, Deklaracija sada glasi:

“DEKLARACIJA O EKOLOŠKOJ DRŽAVI CRNOJ GORI

Mi, poslanici Skupštine Republike Crne Gore, svjesni smo da je, zbog ugrožavanja prirode, zaštita identiteta prostora na kome živimo i djelujemo postala naš neodložan i pravovremeni posao.

Svjesni duga prema prirodi, izvoru našeg zdravlja i inspiracije naše slobode i kulture, posvećujemo se njenoj zaštiti u ime sopstvenog opstanka i budućnosti potomstva.

Prihvatamo da ni jedna razlika među nama nije toliko velika koliko su velike promjene kojimaje izloženo naše prirodno okruženje.

Bez obzira na naša nacionalna, vjerska, politička i druga ubjeđenja i osjećanja, znamo i prihvatamo da su dostojanstvo i svetinja ljudskog bića organski povezani sa svetinjom i čistotom prirode. Čovjek i priroda u njemu i oko njega cjelovito su jedno u svojim dubinama i po svom smislu i naznačenju.

Stoga je oduvijek zloupotrebu čovjeka pratila zloupotreba prirode. Zato, opredjeljujući se i boreći se za dostojanstvo čovjeka, pozvani smo da se borimo za dostojanstvo prirode.

Donošenjem ove deklaracije Crna Gora prema prirodi uspostavlja državni odnos i poziva na mudrost sve ljude da spriječe ekološku katastrofu koja nam prijeti”. (Aplauz).

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Dobro.

Zahvaljujem drugu Žižiću i ranoj grupi, odnosno Komisiji za ekologiju.

A sada stavljam na glasanje tekst Deklaracije.

Molim poslanike koji su za Deklaraciju, da dignu ruku.

Da li ima neko protiv?

Konstatujem da nema glasova protiv.

Da li ima uzdržanih?

Takođe konstatujem da nema uzdržanih.

Objavljujem da je Skupština Republike Crne Gore donijela Deklaraciju o ekološkoj državi Crnoj Gori. (Aplauz)

Zaključujem sjednicu. Hvala.

- Sjednica je završena u 14 časova -

SKUPŠTINA REPUBLIKE CRNE GORE

4. vanredna sjednica

od 4. oktobra 1991. godine

DNEVNI RED

- Političko-bezbjednosna situacija u Republici

GOVORILI: Božidar Babić, dr Mitar Čvorović, Ranko Jovović, Nikola Džuović, dr Radiš Knežević, Radojica Vlaović, Ranko Medenica, Branko Bujić, Ljubica-Beba Džaković, Anđelija Boričić, dr Vasilije Kusovac, Božidar Zonjić, Mevludin Nuhodžić, mr Žarko Rakčević, mr Momir Bulatović, Goran Bulajić, Slobodan Vučurović, dr Slobodan Vujačić, Budimir Simonović, dr Sefer Međedović, Đerđ Đokaj, dr Milo Marković, Vasilije Đakonović, Ratko Vuković, Ferid Šarkinović, Đerđ Berišaj, Vojislav Dragović, dr Novica Stanić, Mustafa Čapuni, Pavle Milić i Miodrag Vuković.

PREDSJEDAVAO dr RISTO VUKČEVIĆ, PREDSJEDNIK SKUPŠTINE

- Početak u 12 sati i 10 minuta -

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Otvaram 4. vanrednu sjednicu Skupštine Republike Crne Gore. Pozivam poslanike i sve prisutne da minutom ćutanja odamo poštu pripadnicima JNA poginulim u borbama za odbranu Crne Gore i Jugoslavije.

Slava im!

Odsustvo sa sjednice najavili su poslanici: dr Ranko Milović, mr Miodrag Pejović, mr Srđa Božović, Miodrag Koljević, Radovan Rakčević, mr Milutin Lalić i Dragan Kujović. Od ovih jedan broj je u rezervnom sastavu JNA.

Telegrami za ovo vanredno zasijedanje nijesu uručeni sledećim poslanicima: Ivanu Draškoviću, Milisavu Đuroviću, Skenderu Elezagiću i Ramu Braliću. Ovi poslanici nijesu došli, telegrami su vraćeni, prema tome za ove poslanike imamo obavještenje da ne prisustvuju sjednici.

Prema predatim evidencionim listićima, sjednici prisustvuju 82 poslanika, pa Skupština može da radi i punovažno odlučuje. Ima još, naravno, i nepredatih listića pa će se u toku daljeg rada utvrditi definitiv

broj, ali i sada je brojka dovoljna da Skupština može da radi i punovažno odlučuje.

Za dnevni red, kako je u sazivu najavljeno, predlažemo samo jednu tačku – POLITIČKO-BEZBJEDNOSNA SITUACIJA U REPUBLICI.

Da li se slažete sa ovako predloženim dnevnim redom?

S obzirom da je prihvaćen dnevni red, o političko-bezbjednosnoj situaciji u Republici uvodno izlaganje podniće pukovnik Božidar Babić, ministar narodne odbrane Republike Crne Gore.

Izvolite.

BOŽIDAR BABIĆ: Druže predsjedniče, poštovani poslanici,

Noseći poruke Vrhovništva mlade hrvatske demokracije, hrvatski cvijet u licu bojovnika, zengovaca, mupovaca, okorjelih kriminalaca i plaćenika, stigao je i na naše prostore. Tuđman, Stipe i druge ustaške glavešine potrudili su se da pod barjak okupe i Rugovine istomišljenike, Bugare, Rumune, Kurde i ko zna sve koga. Nastojeći da nam sve te poruke preko njih što prije stignu, upućuju ih kroz cijevi pušaka, mitraljeza, minobacača, na jedinice JNA, na sela, na ljude.

Prelistavamo izvještaje Komande 9. Vojnopomorskog sektora:

31. 07. u preletu preko Dubrovnika otvorena vatra na dva aviona ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane. Izvode se radovi na zaprečavanju i utvrđivanju u rejonu Debeli Brijeg;

1. 08. pučanstvo se poziva u dobrovoljačke odrede;

2. 08. nastavljaju se radovi na zaprečavanju i utvrđivanju na prostoru Debeli brijeg – Brgat;

13. 08. četiri cisterne sa patrolom vojne policije zadržavano je nekoliko puta na putu za Split. Kod Ploča provocirani i maltretirani;

25. 08. pojačana kontrola i gomilanje više mupovaca na Debelom brijegu. Osmatra se kasarna na Prevlaci.

28. 08. povećano prisustvo MUP-a na punktovima i saobraćajnicama u opštini Dubrovnik. Kod Vinarije primijećen protiv avionski top. Put ka Debelom brijegu prekopan. Kod sela Brsečina primijećeno je oko 200 pripadnika tzv. Zbora narodne garde;

4. 09. u rejonu sela Vitaljina čula se pucnjava iz streljačkog naoružanja. Na vatru nije odgovoreno.

9. 09. 1991. godine hrvatski radio je dao obavještenje da su brodovi ratne mornarice pucali na obalu u prolazu Harpati. Demantovano je, ali je cilj postignut;

12. 09. na komunikacijama, punktovima i raskrscima prema Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, povećavaju se snage MUP-a i tzv. Zbora narodne garde. Dotura se nova količina sredstava za zaprečavanje i rušenje. "Slobodna Dalmacija" piše: "Kumboru ne treba vjerovati";

14. 09. na Debelom brijegu i selu Vitaljini postavljene su prepreke. Okolina je minirana;

16. 19. i 20. 09. znatno povećane snage tzv. Zbora narodne garde i MUP-a na teritoriji dubrovačke opštine;

22. 09. noću provokacija na objekat "Kupica";

23. 09. u selu Vitaljini uočeni minobacači i topovi. Na provokaciju MUP-a odgovoreno vatrom i raketama;

24. 09. u 7,15 i oko 20.00 časova pripadnici MUP-a i tzv. Zbora narodne garde otvorili vatru na položaje naših jedinica u rejonu sela Ivanjica. Na drugu provokaciju uzvraćeno vatrom;

25. 09. otvorena snajperska vatra sa prigušivačima na položaj naših snaga u rejonu sela Žvinje. Primijećen pokret i razvoj formacija MUP-a i Zbora narodne garde u rejonu sela Pločice, Miletići, kota 465. Upozoreno je vatrom. Povukli se, ali prekide vatre koriste da poprave svoj položaj.

26. do 30. 09. svakodnevni pokušaji napada na kasarnu na Prevlaci i prema selu Sutorina. Napadi minobacačima na selo Malta i prijevori. Na svaku vatru odgovoreno je mnogo dužom i žešćom vatrom.

Ovo su samo bile neke od svakodnevnih provokacija na granici Crne Gore i Hrvatske da bi se po zamisli njihovih vrhovnika uvlačenjem Crne Gore i Bosne i Hercegovine u građanski rat usložila situacija u zemlji i dovele strane trupe da sačuvaju mladu ustašku demokratiju od okupatorske armije i četnika, kako to oni kažu.

Pošto ustaške vlasti i njihove oružane formacije nijesu sprovele nijedan dogovor, već sve bezobzirnije blokirali i napadali kasarne i druge vojne objekte, pripadnike JNA i članove njihovih porodica, Štab Vrhovne komande je preuzeo, kao što znate, odlučne mjere da se tome stane na kraj.

Crna Gora je maksimalno pružila političku i svaku drugu podršku iz više razloga. Evo tri:

1) Stalnim provokacijama i sve otvorenijim ispoljavanjem teritorijalnih pretenzija ustaške vlasti u Hrvatskoj, bezbjednost Crne Gore bila je neposredno ugrožena;

2) Oružanim snagama Jugoslavije Crna Gora daje punu podršku. JNA je i crnogorska i jugoslovenska po svom biću i po svojoj namjeni. Naši mladići služe vojni rok i u garnizonima na teritoriji Hrvatske. Zar treba postavljati pitanje zašto sada van Crne Gore? Hoćemo li ostaviti pripadnike JNA i sve one koji žele da zajedno žive sa nama na nemilost ustaškim zvjerima? zar nije granica tamo gdje je naš vojnik, gdje je vojnik JNA, napadnut?

3) Treba, konačno, na silu odgovoriti još većom silom, i primorati ustaške vrhovnike, poglavnike, stožernike i ko zna još šta, da u svoju suverenost za kojom žude, mogu otići, ali malo drugačijim načinom nego kako su to zamislili. Sve ono što je učinjeno do sada bilo je u skladu sa tim opredjeljenjima.

Mobilizacija na teritoriji Crne Gore izvedena je, o čemu je javnost obaviještena, vrlo uspješno, tako da su ratne jedinice JNA i TO potpuno

popunjene, kako u ljudstvu tako i savremenim naoružanjem, krenule na izvršavanje postavljenih zadataka. Nastala situacija i jasna opredjeljenja široko prihvaćena od najvećeg broja stanoništva Crne Gore, od lidera pojedinih stranaka, ne samo da nijesu podržana, nego su javno i otvoreno pozivali vojne obveznike da se ne javljaju u ratne jedinice. U situaciji kada je ugrožena i sloboda i prosperitet Crne Gore to predstavlja ne samo krivično djelo, nego i najveću izdaju. Ja i ovom prilikom kao građanin Crne Gore tražim i zahtijevam, da prema tim ljudima i onima koji su postupali po njihovim savjetima, pravosudni organi preduzmu određene zakonske mjere.

Crna Gora je pravna država što nedvosmisleno znači da smo svi, bez obzira kako stranački orijentisani, dužni i obavezni da zakone te države sprovodimo. Zakone iz oblasti vojne obaveze, tim više, jer od njihovog poštovanja zavisi popuna oružanih snaga, a time i borbena sposobnost.

Još jednom, Crna Gora je onakva kakava jeste, i mala i velika, i siromašna i bogata, napadana i uvijek odbranjena, danas tužna, ali i ponosna. Na njenim prostorima ima mjesta za svakog poštenog čovjeka. One koji misle da bi od Crne mogli napraviti račun bez krčmara, upozoravamo da će ih snaći slična sudbina kao i one kojima jedinice JNA i naši junaci u njima, ovih dana nanose odlučne udarce.

Ofanziva koja e izvodi već tri dana na širem području Dubrovnika i Konavala ima osnovni cilj da se bez ikakvih uslova azoružaju sve ustaške snage i naoružano stanovništvo na tom prostoru. Mogu da vas obavijestim da se operacija izvodi uz stalnu podršku avijacije, artiljerije, raketnih jedinica i pomorskih snaga. Ustaške snage su rasječene na nekoliko cjelina i u toku je njihovo razbijanje i razoružavanje.

Jedinice JNA koje su popunjene rezervnim sastavom sa teritorije Crne Gore primjerno izvršavaju svoje zadatke. Ponavljam, to su jedinice JNA, a ne crnogorske jedinice, i one će dejstvovati po planovima nadležnih komandi JNA.

Pripadnici ovih jedinica, i pored velikih napora, pa i neizbježnih gubitaka, ispoljavaju izuzetno požrtvovanje i hrabrost. Sve glasine koje su dolazile sa prostora koji pokrivaju sredstva informisanja iz BiH demantovane su rezultatima na bojnopolju. Jedinice JNA i teritorijalne odbrane nezadrživo idu prema krajnjim ciljevima.

Čitamo izvještaj Vojno-pomorskog sektora Boka:

- Kapetan bojnog broda Krsto Đurović obišao je sve jedinice u prvim borbenim redovima.

- Inžinjerijske jedinice Vojnopomorskog sektora vrše razminiranje grupa mina i minskih polja na pravcima kretanja jedinica.

- U 14,22 časa jednoj četi predalo se 22 mupovca i zengovca u selu Mikulići gdje su bili okruženi. Svi povrijeđeni primljeni i zbrinuti u

Vojnomedicinski institut Meljine; vojnici i starješine bore se hrabro, odlučni su da razbiju neprijatelja, prisile ga na predaju i izvrše postvljene zadatke.

Ovaj prljavi rat, koji nam je nametnut, nije mogao proći bez gubitaka. Gubitak svakog borca koji je časno izvršavao zadatak odbrane svoje države ne može utješiti porodicu, rodbinu, njegove drugove i sve nas zajedno. Ustaški zločinci smrtno su pogodila 28 pripadnika oružanih snaga od čega 12 sa teritorije Crne Gore. Teško nam je svima, a najteže njihovim najmilijim. Svaka suza je bolna, ali Petre, Milutine, Minja, Ranko, Vojislave, Rasime, Tomislave, Milovane, Željko, Radisave, Vukota, Aleksandre, vaše djelo ostaje i nadahnjuje. Zločince će stići zaslužena kazna.

Ranjeno je 144 pripadnika oružanih snaga, od čega 79 sa teritorije Crne Gore. Svima je obezbijeđena i pružena potpuna medicinska pomoć.

Tog događaja naprostoru Crne Gore i njenim neposrednim granicama, bio je povod za masovni odziv dobrovoljaca koji se stalno povećava. Jedan broj je uključen u jedinice JNA još u toku mobilizacije, a vojni organi vrše pripreme za slanje novih grupa dobrovoljaca.

Cijeneci da bi davanje daljih, detaljnijih podataka, koji se tiču stručnog izvođenja same operacije, bilo više od koristi neprijatelju, pa vas molim da me razumijete i da se zadovoljimo ovim informacijama o toku operacija. Hvala. Aplauz.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem pukovniku Babiću, ministru narodne odbrane.

Otvaram diskusiju o ovom uvodnom ilaganju i o tački dnevnog reda.

Ko želi riječ?

Riječ ima poslanik Mitar Čvorović.

Izvolite.

Dr MITAR ČVOROVIĆ: Poštovani poslanici, gospodine predsjedniče,

Građani Crne Gore danas, u ovim teškim vremenima, imaju pravo da do detalja budu obaviješteni kako o bezbjednosnom stanju u Republici, tako i o njenom okruženju, te da znaju odnos Republike i JNA i njihove međusobne obaveze.

Zbog toga je od izuzetne važnosti da danas ova Skupština postavi prave ciljeve pred JNA i tačno odredi stanje u kome se danas Crna Gora nalazi, jer stanje ni mira ni rata nije dobro iz više razloga od kojih svaki pojedinačno može ugroziti njenu bezbjednost i njene vitalne interese.

Moram odmah reći da vrijeme ne radi za nas, već za naše neprijatelje i da treba raditi odlučno i vrlo brzo.

zato ću ja ovdje iznijeti neke predloge Kluba poslanika Narodne stranke, koji će, nadam se, doprinijeti iznalaženju najboljih rješenja.

Prvo i prije svega, imajući u vidu dosadašnji razvoj događaja i programa ustaške vlasti, konačno je, nadam se, postalo svima jasno, da sa

tom vlašću nema pregovora niti dogovora i da zbog toga pred JNA treba odmah postaviti zadatak da u najkraćem mogućem roku vojnički porazi ustašku vojsku.

Nakon toga od Hrvata treba naplatiti sve ratne štete proizvedene u ovomratu i sve dugove koje imaju prema Jugoslaviji, pa im zatim treba dati onoliko teritorija koliko mi ocijenimo da im po međunarodnom pravu i pripada, i onda ih sa tom teritorijom izbaciti iz Jugoslavije.

Naglašavam da ih treba izbaciti, jer nadam se da je srpskom narodu, a i ostalim narodima sa kojima su do sada bili u Jugoslaviji jasno da sa njima niti je bilo niti može biti zajedničkog života, pa pokoljenjima treba staviti do znanja opomenu, da se sa njima jesno udružili, ali da smo ih na kraju izbacili, a ne razdružili ili otcijepili, jer će taj soj opet pokušati da zataška svoju podmuklu narav i opet nam nametne njihov stil kad im bude odgovaralo.

Narodna stranka predlaže kao dokaze da je ovo najbolji način rješavanja ove krize što potvrđuje ponašanje Izraela, danas politički jedne od mudrijih i iskusnijih država na svijetu.

Da vas podsjetim, Izraelje probleme svojih granica riješio onako kako je sam ocijenio da je ispravno. Zatim je nesvrstani svijet na čelu sa našim velikim vođom i učiteljem digao takvu galamu od koje bi svak zazirao izuzev mudrog Izraela, koji je znao da je to samo magla koja za kratko zamračuje pogled, pa je postepeno dokazivao svoje stavove i danas ubijedio svijet da je bio u pravu.

Ukoliko bi se dogodilo da u kratkom roku zadatak koji je postavljen Jugoslovenskoj narodnoj armiji ne bude mogao biti izvršen, ratne operacije treba prekinuti i JNA postaviti na etničkim i istorijskim granicama srpskog naroda i tu granicu bez uzmicanja braniti.

Sledeći naš predlog je da se raščisti pitanje da li je Crna Gora u ratu ili nije.

Ovo pitanje je usko povezano sa prethodnim, jer ako želimo da JNA uspije da izvrši posavljene zadatke, onda joj moramo pomoći i u ljudstvu i u materijalnim dobrima, a ne kao što to do sada činimo, ostavljajući pojedine građane pasivnim na sve akcije u kojima bi u ratnim uslovima inače bili obavezni. Nejasno je, prije svega, da li je uopšte moguće da građani jedne države ginu i prolivaju krv u sukobu sa oružanom silom druge države, a da te dvije države nijesu u ratu. Konkretno, građani Crne Gore i građani Srbije prolivaju krv u sukobu protiv oružane sile Hrvatske, a Crna Gora i Srbija tvrde da nijesu u ratu sa Hrvatskom.

Zaista je to neobična činjenica. Ali i mora biti nejasna i neobična kad se ima u vidu način na koji su nastajale granice između današnjih jugoslovenskih nazovi država, jer te države nijesu imale osnovne osobine država, a to su međunarodno priznate i na tom pravu uspostavljene granice. Umjesto toga postoje administrativne granice koje neki

administrativni djelovi dosadašnje Jugoslavije žele da proglase za države, pa bi to možda mogao biti razlog da se praktično rat nema kome objaviti. Međutim, i to stanje se može prevazići ako se izvrši opšta mobilizacija i JNA potpuno osposobi i u ljudstvu i u materijalu tako da može izvršiti postavljeni zadatak, o čemu ću nešto kasnije govoriti detaljnije.

mi smo još iznenađeni zbog čega legalne vlasti Crne Gore i Srbije nijesu u svojim republičkim skupštinama već odavno prihvatile predloge Narodne stranke Crne Gore da se ponište administrativne granice, koje su danas glavni razlog ratnih sukoba koji se vode pa tako i eliminisala osnovni razlog zbog kojih se taj rat danas vodi.

Osim toga, na taj način nestala bi zabuna izazvana kod međunarodne zajednice, jer ona nije shvatila naše zavrzame i administrativne granice, koje za njih predstavljaju svetinju i zbog koje je, s pravom, kažnjen, recimo, Irak kad je prekoračio granice Kuvajta.

Sledeće važno pitanje je da se raščisti status JNA u novim uslovima.

Ja sam u toku nekoliko zadnjih dana bio na frontu i razgovarao sa nekim od komandnog kadra JNA u čijim se redovima, moram to sa ponosom reći, nalazi jedan broj članova i simpatizera Narodne stranke Crne Gore.

Ti razgovori, a i neki raniji postupci komandnog kadra, iznad svega toliko žrtava u prvom danu rata, ubjeđuju me da komandni kadar JNA mora shvatiti da on sam ne predstavlja JNA i da je ona oružana sila zato što u njoj nazajedničkom poslu učestvuju građani kao vojni obveznici, čiji su životi mnogo važniji od nećijih ideoloških ili bilo kakvih drugih postavki i da će samo sa maksimalnom pažnjom i znanjem oni moći biti sčauvani, a u isto vrijeme ciljevi postignuti.

Zbog toga zahtijevamo energičnu istragu protiv onih koji su bili dužni da učine sve da našu vojsku, kojoj nije u tradiciji da na takav način trpi tolike gubitke, dovedu u takvu situaciju. Nije tačna konstatacija da ovo nije podesno vrijeme za smjene. Micijenimo da je upravo obavezno to danas činiti i osloboditi se svih nesposobnih, a naročito svih pripadnika komandnog kadra koji su po nacionalnoj pripadnosti u dilemi kako nastaviti ovaj rat.

Zbog nejasnog statusa JNA imamo mnoge dileme od kojih se, recimo, jedna od najvažnijih postavlja danas kad je JNA oslobodila od ustaške vlasti jedan dio teritorija koje su bile pod administrativnom upravom Hrvatske. Naime, postavlja se pitanje pod čijom će administrativnom upravom sada biti te teritorije, budući da JNA nije oružana sila jedne administrativne cjeline.

Ja cijenim da niko danas ne može reći da je JNA osvojila teritoriju za neku saveznu državu, ali mi je takođe vrlo jasno da se na tim prostorima mora uspostaviti neka vlast, jer je to pravilo u svim ratovima i na svim

oslobođenim teritorijama. Inače, nama se može dogoditi da ponovimo staru grešku – da idemo korak naprijed, a dva iznad i ponovo dovedemo u pitanje sve uspjehe koje smo postigli.

Zbog toga Narodna stranka Crne Gore predlaže da es zapadna granica Crne Gore prema administrativnim teritorijama Hrvatske odredi na oslobođenoj teritoriji tako da zaštitimo vitalne interese Crne Gore, a to su, prije svega, vodovod od Plata i saobraćajnica koja nas povezuje sa Hercegovinom i Srbijom i da zatim tu granicu branimo i vojnički i diplomatski, a da se na teritoriji grada Dubrovnika i Dubrovačke župe formira autonomna Dubrovačka republika, kako je to kroz isotriju bilo i kako bi Crnoj Gori najviše odgovaralo. Vrijeme je da objasnimo našim komšijama u Konavlima i Dubrovčanima da ovo nije rat protiv njih, već za njihovo dobro, jer ne treba zaboraviti da su njihovi proizvodi bili baš na našim trpezama i da njihov interes ne može biti, niti je ikada bio ono što im je obećao i vara ih u isto vrijeme Franjo Tuđman, kao što je to, uostalom, činio i svaki drugi Franjo. Možda ne treba to ni naglašavati, ali ja ću, ipak, istaći da Crna Gora od međunarodne zajednice treba da traži, iz razloga bezbjednosti da se graniči sa Dubrovačkom republikom, a ne nikako sa Hrvatskom, jer su se Hrvati u dosadašnjoj istoriji pokazali kao genocidan narod i nikakvi susjedi i da ih zbog toga Crna Gora ne želi ni ubuduće.

Na kraju da kažemo naše mišljenje o mobilizaciji i dobrovoljačkim jedinicama.

Kao što je svima poznato, Narodna stranka Crne Gore je odavno tražila da se formiraju dobrovoljački odredi u cilju zaštite srpskog naroda. Ubijedeni smo i danas da je to bio prvi put da se preduhitri ovo što danas moramo raditi.

Međutim, gospodo poslanici, mi mislimo da je danas isuviše kasno za takvu akciju. Kad to kažemo imamo u vidu, prije svega, činjenicu da dobrovoljci nijesu niti mogu biti topovska hrana bilo kome, a oni bi ovako fizički i materijalno nepripremljeni to zaista i bili.

Osim toga dobrovoljce danas upisuju u knjige i vraćaju ih kući, a to stvara neki lažni utisak da nema potreba za opštom mobilizacijom, odnosno svim onim radnjama koje iza toga čine dolaze, a to je prelazak na proizvodnju u ratnim uslovima i ostalo što je neobično važno ako se zna da vojsku treba snabdijevati i proizvoditi mnogo više nego do sada.

Pored toga treba u fabrikama mijenjati programe i proizvoditi opremu i naoružanje koje će nam sigurno trebati, jer se ovaj rat neće završiti tako brzo, kako mnogima izgleda. Zato Klub poslanika Narodne stranke predlaže da danas donesemo odluku i da izvršimo opštu mobilizaciju i pređemo na ratne uslove privređivanja i tako, ako ne možemo formalno objaviti rat Hrvatskoj, naše građane ne ostavljamo u uvjerenju da se događa bilo šta drugo do nametnuti prljavi rat koji hoće da ošteti i ponizi Crnu Goru, što ne smijemo dozvoliti.

Na kraju ja vas molim, ospodo narodni poslanici, da ne odlažemo rješenja i da sa više pažnje, nego što je do sada bio slučaj, saslušate i usvojite naše predloge, jer su oni i do sada uvijek bili konstruktivni. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem gospodinu Čvoroviću.

Ko se dalje javlja za riječ?

Riječ ima poslanik Jovović.

RANKO JOVOVIĆ: Gospodine predsjedniče, drugovi i gospodo poslanici,

Ovo je čas istorije. Rat je za nas inspiracija – pa makar to bio i prljavi rat. U malim stvarima mi se često slabo snađemo, ali u velikim stvarima, kad se brani čast, kad se brani zemlja, kad se brani nacija i sloboda, onda su tu Crnogorci odabrani svijet. Ovaj rat, koji nam je nametnut, normalno mi ćemo ga voditi i dobiti, kako je rekao predsjednik Đukanović, jer ovaj rat je odbrana naše časti, odbrana čovjeka, odbrana sebe, odbrana Njegoša i Vuka i Karađorđa, odbrana oca i sina, odbrana naše antičke slavne prošlosti, a Crnogorci kao biser, kao ratnički biser srpskog naroda nijesu tek tako dobili ime srpski spartanci, a Crna Gora Srpska Sparta. Ja sam prije svega ovdje da se poklonim tim našim slavnim ratnicima koji su već položili živote za nas, za srpski narod, za čast srpskog naroda. Ja nijesam ovdje došao da držim govore, govori njima nijesu potrebni. Svi su to ljudi koji su na izvjestan način izašli iz “Gorskog vijenca” i ponovoće se vratiti u “Gorski vijenac”. Ja se nadam da u ovo doba zla i velike patnje i velikih muka naših, da su svi ti ljudi, sve te naše žrtve, da su već na nebu kako mi to imamo običaj da kažemo. Slava i čast su na našoj strani to evo ponavljam, i Bog je na našoj strani, i istina je na našoj strani, i tradicija je na našoj strani, i stvarnost je na našoj strani. Mi moramo braniti svoja polja, pšenice, svoje crkve, manastire, svoje sakralne objekte, mi moramo braniti naše rijeke, mi moramo braniti sve. Ne vjerujem da ima Crnogorca danas, koji, ako se sjeti Njegoša, ne bi branio ovo što branimo danas, jer ipak postoji neka mogućnost da će izaći pred Njegoša i ostale srpske vitezove da parafraziram “Gorski vijenac”.

Ne znam šta da kažem dalje. Mislim da je u ovih nekoliko rečenica osnova moga mišljenja. Ja sam kao 99% Crnogoraca, prije svega, čovjek, ratnik, pa tek onda nešto treće. Ja se nadam, ustvari ja mislim da je to tako, da ćemo svi sutra ako treba poći na front. Ja mislim da će poći predsjednik Republike i predsjednik Vlade i da ćemo mi svi poći zajedno sa njima, odnosno oni sa nama. Među nama nema nikakvih razlika. Ovo su teški trenuci, ovo nije pretjerivanje i mi moramo svi biti zajedno i obući uniforme i ići na front. Taj je rat koji će trajati, po mojoj ocjeni, dok se ne slomi kičma fašizmu, odnosno ustaštvu kao najgorem fašizmu. Taj rat se neće lako završiti i osnovno je da slomimo uz pomoć Narodne armije. Cio srpski narod i svi oni narodi koji hoće i koji vide priliku, ljudsku priliku

da žive u nekoj Jugoslaviji kakvu budemo mogli stvoriti a čije su osnove na izuzetan način u Boegradu na konferenciji beogradskoj na izvjestan način već naznačeni. Ja nemam što više da kažem, bar za sada, sem da sam spreman, kao što smo svi ovdje spremni, da sutra obučen uniformu i da idemo na front. Hvala. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Jovoviću.

Ko želi dalje riječ?

Za riječ se javio poslanik Nikola DŽuović, a zatim poslanik Knežević.

Izvolite.

NIKOLA DŽUOVIĆ: Poštovani druže predsjedniče, poštovani kolege poslanici,

Želim da vam prenesem pozdrave iz hercegovačkog kraja i da vas uvjerim da je naša privrženost Jugoslovenskoj narodnoj armiji i ovoga puta došla do izražaja. Narod našeg kraja zdušno prati šta se događa i sa pijetatom se sjeća naših poginulih vitezova koji su i ovaj put odbranili dostojanstvo i slobodu Crne Gore i čuvaju je zajedno sa Jugoslavijom i sa Bokom u Crnoj Gori i Jugoslaviji upravo za Crnu Goru i za Jugoslaviju. Vjerujemo da drugog puta nije bilo i da se nije moglo drugačije odgovoriti na sve ono što nam se događalo. I mislim da zaključci našeg Predsjedništva Republike i naše republičke vlade od prije neki dan i zaključci našeg Predsjedništva s Vrhovnom komandom upravo idu na način koji je u ovim okolnostima najbolji – da slijedimo ono što odgovara našoj slobodarskoj tradiciji i što čuva naše dostojanstvo i naš ugled pred samim sobom, pred našim narodom i pred miroljubivim i slobodoljubivim čovječanstvom. Naši saveznici, uvjeren sam, nijesu samo Srbi, nijesu samo Crnogorci, već svi oni koji su protiv fašističkoga zla koje je nametnuto prevarenome hrvatskom narodu. Ja se nadam i vjerujem da će vremenom, možda će to potrajati duže, pokajati se svi oni koji su olako dali povjerenje onima koji danas naustaški način vladaju Hrvatskom. Neki od njih već to kajanje izražavaju. Zovu svoje nekadašnje profesore, pa ih pitaju: “Zar vi, profesore, mislite da smo mi ustaše?” Mi možemo da kažemo da će uvijek biti saveznici s nama, braća s nama, drugovi s nama, oni koji budu borci protiv fašizma, protiv ustaštva i svega onoga što to slijedi, ali isto tako moramo da kažemo da se to mora i dokazati, da ne može to ostati samo na riječima. Vi znate dobro da ova granica između Crne Gore i Hrvatske praktično nije postojala. Konavljani, Vitaljani išli su u školu, dolazili na pijacu, radili u “Prvoborc”, u “Komunalnome, u “Gradskome vodovodu”, ponašali se sasvim slobodno, prodavali svoje proizvode, trgovali slobodno, išli po selima i prodavali vino i rakiju. Jesu li nas oni prevarili? Neki jesu, ali vjerujte daleko su više oni prevarili sebe i doveli su sebe do toga da će se stidjeti, što neki već čine sada, ne onda kad su ih zarobile naše jedinice, nego neki, nadam se, i prije.

Je li moguć sutrašnji dan zajednički s njima? Kao čovjek nadam se da će biti ali zato moramo da im kažemo, onima koji još mogu da sačuvaju svoje poštenje, da naprave taj napor i da to dokažu. Uvjerensam da će međunarodna javnost shvatiti istinsku istinu u kojoj se nalazi danas Crna Gora u kojoj se nalazi ovaj pošten dio Jugoslavije. Mi moramo sa naše strane napraviti više napora da prava istina dođe i da postane dio njihova saznanja. Biće nam tada sigurno lakše. Možda ćemo morati napraviti napore za koje do juče nijesmo bili spremni, opet možda zbog neke naše naivnosti, vjerovanja da će biti dobro itd. Vjerujem da ćemo se najbolje odužiti našim palim vitezovima i borbama koji su danas na frontu u prvoj borbenoj liniji ako budemo na njih mislili, s njima saosjećali, popunjavali njihove redove i što bolje, disciplinovanije i produktivnije radili tamo gdje smo – u preduzećima, u školama, u ustanovama itd. Vjerujem da je ovo što su naša rukovodstva zaključke donijeli dobar put da pobijedonosno izađemo iz ovoga svega sa žarkom željom da nam se naši momci zdravi u pobjedi vrate. Hvala. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Džoviću.

Riječ ima poslanik Knežević.

Dr RADOŠ KNEŽEVIĆ: Gospodine predsjedniče, gospodo poslanici, drugovi i drugarice,

Današnja situacija je ratna. Gotovo na svim frontovima hrvatska fašistička vlast i slovenačka kleronacionalistička dežela ustali su protiv Jugoslavije i srpskog naroda. Polaze, prvo, sa cijepanjem države, srpskoga naroda i njihovih teritorija. Drugo, podstiču na ustanak Šiptare, Muslimane, Makedonce. Treće kompromituju Srbiju kod svih naroda svijeta. U tome im pomaže katolička crkva, najveća zlikovačka organizacija koju je svijet stvorio, kao i bivše fašističke zemlje velike i male. Iskoristili su oslabljenost Sovjetskog Saveza i udaljenost nekih prijateljskih zemalja. Sama Hrvatska i Slovenija ne predstavljaju ništa bez pomoći bivših fašističkih zemalja i nekadašnjih naših saboraca. Srpski oslobodilački pokret u Hrvatskoj ne može nikako slomiti. Njihova pravedna borba je na liniji svih slobodarskih naroda.

U ovom ratu učestvuje Jugoslovenska narodna armija koja je napadnuta i fizički i medijski na najbeskrupulozniji način, a koja ih je do juče branila od elementarnih nepogoda, pravila puteve, podizala vodotornjeve i, jednom riječju, pomagala u svemu i svačemu. Danas je ta ista armija napadnuta iz svih mogućih oruđa. Dužnost svakog patriote ove zemlje jeste da se stavi u službu Jugoslovenske narodne armije ili oslobodilačkog pokreta SAO Krajine ili SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema. Zato podržavam odluku Predsjedništva Crne Gore i Vlade Crne Gore o mobilizaciji i slanju jedinica na ratna područja.

Nova ustaška tvorevina krvavo se obračunava sa srpskim narodom u Hrvatskoj, čak i sa hrvatskim demokratskim opredijeljenim ljudima. Njihova životinjska orgijanja morala su izazvati odgovore na

suprotnoj strani i kod Jugoslovenske narodne armije koja je jedina ostala jugoslovenska institucija od bivše Jugoslavije.

Rat koji se vodi u Hrvatskoj je specifičan, obogaćen sa mnogo raznovrsnih elemenata. Na svim velikim poprištima počev od Herceg-Novog, Dubrovnika, Knina, Banije, Korduna, Pakraca, Osijeka, Vinkovaca i Vukovara svugdje su hrvatske i plaćeničke trupe u rasulu. Zato smatram da neprijatelja treba dotući i ne birati sredstva kako to učiniti. Hvala. (Aplauz).

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Kneževiću.

Ko želi dalje riječ?

Izvolite.

Ima riječ poslanik Vlaović.

RADOJICA VLAOVIĆ: Mislim da smo, bar mi u Crnoj Gori, odavno toga svijesni da se ne rađamo samo zbog oca i majke nego i zbog otadžbine. Ovo je vrijeme kada, pored srca koje nama nikada nije falilo i nedostajalo, moramo imati mudrost i biti potpuno trezveni s obzirom na situaciju u kojoj smo i s obzirom na sve što nas je zadesilo i što nas može zadesiti. No, ne treba zamjeriti i ako ovdje poneko emotivno progovori, a i ja sam danas iz Mojkovca u kojem danas sahranjujemo dva čestita vojnika. Evidentno je da je protiv naše volje razgrađen pravni i politički sistem u Jugoslaviji. Mi smo u Crnoj Gori i bili i ostali za svako mirno, ljudsko i sporazumno rješavanje svih pitanja, kako međusobno, tako i sa našim susjedima, ali ne mirno po svaku cijenu, nego mirno i pravično. U ovom trenutku možemo konstatovati, a to smo već i čuli, da je mobilizacija u Crnoj Gori uspješno i dobro završena do sada, no junake nije teško ni mobilisati.

Dobro je i to što zaista iz sata u sat imamo sve više dobrovoljaca koji su spremni da pomognu, na frontu, ili braći ili sinovima, ili komšijama ili kumovima. Ono na čemu insistiraju, pošto sam i ja vojnik, i prije nekoliko dana došao iz svoje jedinice, a vojnici, a i građani, jeste maksimalna opreznost u ovom trenutku na što je moguće viši stepen ravnomjernije podjele kompletnog tereta u mobilizaciji i ljudstva i materijalnih sredstava, jer zaista moram u ovom trenutku da potvrdimo da je Crna Gora pravna država, da je otadžbina jedna i da za one koji neće da brane otadžbinu zna se šta ih čeka, čeka ih sankcija.

Činjenica je da je u pojedinim opštinama, sa lokalnim samoupravama, mobilisan veliki broj ljudi. Taj primjer je i u Mojkovcu. Ali, isto tako i činjenica je da imamo jedna broj ljudi iz određenih opština koji se ne odazivaju. To ne smijemo dozvoliti i treba preduzeti zakonske mjere u svim tim slučajevima da se to ne bi dešavalo.

I na kraju, koristim ovu priliku da pozdravim sve drugove borce, a nećete zamjeriti ako posebno pozdravim svoju prvu četvu u V crnogorskoj brigadi. Hvala. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Vlaoviću.

Za riječ se javio poslanik Medenica.

RANKO MEDENICA: Druže predsjedniče, poštovani poslanici,

Svjedoci smo da se "zao duh oteo iz boce". Svojom bezumnom politikom i prljavim djelima raščinja Jugoslaviju. Svoje bezumlje izvodi najprljavijim sredstvima, on kolje, vadi oči. Svojom nacionalističkom i koljačkom politikom pokušava da sije mržnju unutar jugoslovenskih naroda. Pri takvom ponašanju ustaških hordi šta je drugo mogla činiti Jugoslovenska narodna armija već da se stavi u zaštitu nedužnog naroda. Njih fašisti i ratnohuškači nazivaju okupatorima dok oni prolivaju krv da sačuvaju čast i goli život poštenih građana.

Što se tiče crnogorskih pripadnika koji se nalaze u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, oni brane i teritoriju Crne Gore i svaku teritoriju koja je ugrožena od pomahnitalih ustaških bandi. Crnogorcima nije prvi put da svojim junaštvom svetlaju obraz braneći svoju otadžbinu i dok se dio drugih ne odaziva na mobilizaciju ili dezertira, oni ginu da na ovim prostorima zavlada mir. Otuda ova Skupština trebala bi da svojim odnosom ohrabri odnos Jugoslovenske narodne armije u odbrani teritorije Crne Gore i svih drugih teritorija na ovim prostorima. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Medenici.

Ko želi dalje riječ?

Poslanik Branko Bujić ima riječ.

Izvolite.

BRANKO BUJIĆ: Druže predsjedniče, kolege poslanici,

Negdje sam našao da je, kad je Austro-Ugarska objavila rat Srbiji, Nikola Pašić bio u jednoj kafani, ručao, dobio telegram, ustao, pročitao ga i rekao otprilike: "Austro-Ugarska nam je objavila rat, to je njen kraj, Bog je na našoj strani". Ja stvarno u boga ne vjerujem, vaspitan sam i vaspitavan tako, ali ovo je kraj Hrvatske ili bar onakve kakvu oni žele. Pravda je na našoj strani i mi ćemo pobijediti.

Međutim, postoji jedna druga stvar, ono što mene kao običnom čovjeku ne da da spavam. Ja se bojim još jednog Taraboša. Ja se bojim još jedne teške crnogorske pogibije. Stari su mi pričali, a i učio sam ponešto, da je na Tarabošu izginulo 10 hiljada ljudi, cvijet crnogorske mladosti. Ja se bojim Dubrovnika, da mi tamo opet ne izginemo. Jer, ratovati sa ubicama, ratovati sa kojekakvim ološem, trebaju znalci, a crnogorski borci, radnici, imaju samo srce, a bojim se ratnih znanja nemaju mnogo. Zato je velika istorijska odgovornost na Mila, na Momira, na našu vlast, na Branka Kostića, koji o nekim stvarima moraju da vode računa, jer ako dođe do toga, onda ništa više ne može zaustaviti Crnu Goru, jer ako se uđe u dubrovačke zidine, ja ovo govorim kao običan čovjek, ja se mnogo ne

razumijem u vojnu strategiju i taktiku, i ako bude borba prsa u prsa, nama će se Taraboš ponoviti.

Dozvolite nešto da kažem o mobilizaciji. Opet pominjem Taraboš. Stari su mi pričali da su u prve borbene redove prvo išli najstariji ljudi, pa onda ljudi srednjih godina, pa borci koji imaju po dva, tri brata. Ovi naši kad vrše mobilizaciju ne vode o tome računa. Nam je prije par dana poginuo jedan dječak, momak iz Boke, jedinač je bio u pet porodica. Ovo je Crna Gora. Mi imamo svoje specifičnosti i tu je trebalo da se vodi, i mora da se vodi o tome računa.

I još nešto, mi smo u ratu, priznali mi to ili ne. A zato imamo naših ljudi koji žive ovdje u Crnoj Gori, bolje žive nego što ja živim, i primaju mnogo bolju platu nego što ja primam, sada su u Albaniji. To je ovaj gospodin iz Ulcinja, ne znam kako se zove, predsjednik Skupštine opštine. Neko reče da mu, vjerovatno, ova država i dnevnicu daje. Ja vjerujem da je to tako. I da vam još nešto kažem, iz Ulcinja nema ni jednog jedinog vojnog obveznika koji je tamo mobilisan. Sa kim taj narod hoće da živi? Što to znači? ako mi krvavimo košulje svakih pedeset godina, znači oni mogu da ne krvave košulje. To nećemo tako. O tome taj narod (ne vidim ih ovdje), ili ih je vrlo mali broj albanske nacionalnosti, uopšte ne vodi računa. Toliko. Hvala lijepa.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem drugu Branku Bujiću.

Ko želi dalje riječ?

Riječ ima drugarica Džaković.

Izvolite.

Dr LJUBICA-BEBA DŽAKOVIĆ: Poštovane kolege,

Svjesna sam činjenice da Jugoslavija postoji 70 godina, a dugo sam vjerovala da postoji mnogo duže od sedamdeset godina i bila sam čista Jugoslovenka. Sad, poslije onih zločina ustaša nad srpskim narodom, nad djecom u Srpskoj krajini, nikada više ne bih pristala da u sastavu buduće Jugoslavije bude Hrvatska. Unaprijed se te Jugoslavije odričem, jer nikad ne bih mogla biti moja domovina.

Kroz ovo hoću da kažem da dajem punu podršku i odlukama Predsjedništva, Jugoslovenskoj narodnoj armiji i svima zajedno, i mislim da je vrlo mali prostor do Dubrovnika, nego bismo morali ići mnogo dalje, sve dotle dok ne uništimo potpuno ustaše i ne oslobodimo srpski narod koji onako divljački i zvjerski način muče i ubijaju. toliko i hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Poslanik Boričić, poslanik Kusovac, a zatim poslanik Zonjić.

Izvolite.

ANĐELIJA BORIČIĆ: Druže predsjedniče, poštovani poslanici,

U ovim teškim trenucima kada fašisti Hrvatske i međunarodni plaćenici hoće da pokolju sve što je srpsko i jugoslovensko, nadam se

da smo svi u Crnoj Gori napokon svjesni da moramo da pomognemo Jugoslovenskoj narodnoj armiji, da joj damo podršku i popunimo njene redove kako bi se razoružali kriminalci i koljači.

Iako se tuga uselila u naša srca zbog izgubljene braće i sinova, mi smo i ponosni što u Crnoj Gori, shodno tradiciji, veoma malo ima izdajnika i dezertera koji bi radije poljubili šahovnicu nego trobojku ili Kurda nego Srbina.

Mladi vojnici i ove jeseni su ispraćeni sa pjesmom i veseljem, iako smo svi znali šta može da im se desi. Posebno sam ponosna na crnogorske majke koje bez suze u oku prate i po tri sina u Jugoslovensku narodnu armiju, jer je bolje časno na frontu poginuti nego biti živi svjedok okupacije.

Vjerujemo da će naša Armija potpomognuta od naroda uspjeti da uništi crnokošuljaše i da ponovo zavlada mir u ovoj našoj Crnoj Gori i ostatku Jugoslavije. Uvijek će se pominjati heroji, a isto tako i izdajnici.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem drugarici Boričić.

Riječ ima poslanik Vaso Kusovac.

Dr VASILIJ KUSOVAC: Poštovano Predsjedništvo, poštovani i dragi poslanici,

Svjestan sam trenutka u kojem danas održavamo ovu Skupštinu, pa ću zbog toga i pokušati da sa nekoliko riječi potenciram ono što se zove ratnička prošlost Crne Gore i Crnogoraca i istovremeno i mudrost u određenim presudnim trenucima Crne Gore i Crnogoraca.

Počću sa onim Njegoševim stihovima "Krv je ljudska rana naopaka". U ovom sudbonosnom trenutku moramo imati u vidu i dati tumačenje Njegoševe duboko filozofske misli. Ona se može odnositi kako na našu ratničku prošlost, tako i na potrebnu političku mudrost.

Zaboravimo ovog trenutka sve ono što nas po dresovima, ili po ideološkim opredeljenjima dijeli. Ova Njegoševa misao treba da bude odrednica za opredjeljenje ovoj Skupštini, ovom domu. Mi moramo, u ovom trenutku, bez obzira na vjerska, nacionalna, ovakva i onakva opredjeljenja u Crnoj Gori, tražiti ono što je zajendičko, a to je otadžbina, to je domovina Crna Gora.

S obzirom da sam u toku svih zbivanja i događaja, onoliko koliko sredstava informisanja pružaju, moram reći da u ovom trenutku i sama Jugoslovenska armija izlazi na popravni ispit. Moramo priznati, bez obzira što sam na Armiju gledao s poštovanjem i kao na nekoga ko treba da bude čuvar integriteta, lične, fizičke, i materijalne bezbjednosti svih nas ovdje, da je ona u jednom periodu, u nazad dvije tri godine, ipak izgubila korak sa događajima, zbog toga što je vjerovala članovima Predsjedništva, članovima Vrhovnog štaba koji sad idu u privatne posjete (gospodin Mesić i gospodin Tupurkovski, bar tako smo informisani preko štampe). Armija

je zbog njih, zbog Mesića i Tupurkovskog, takvih i njima sličnih, propustila korak kada nam je najbolje mogla pomoći.

Državni udar je ipak u ljestvici rješavanja državnih kriza nekoliko stepenica više iznad ovog brloga u koji su nas oni uveli. Jugoslavija je došla na dno tog brloga zahvaljujući tim i takvim političarima koji daju sebi slobodu da u presudnim trenucima zemlje idu po svijetu u privatne posjete. No, u ostalom, koliko su to privatne posjete, to najbolje znaju oni koji mešetare na štetu Jugoslavije. Znači, u ovom trenutku Jugoslovenska narodna armija izlazi na popravni ispit za sve one propuste koje je u zadnje dvije-tri godine napravila kada je vjerovala mesićima i tupurkovskim i tako redom i tako dalje.

Druga stvar, koju sam htio reći, je da je moja i vaša velika ljubav Crna Gora i neka to ostane svima nama bez obzira na stranačka opredeljenja. A Tupurkovskom i Mesiću, i ostalim ustašoidnim elementima, koji nam ovako narušavaju, ne naš mir, posebno ne mojih vršnjaka i mene, nego ove naše djece, poručujem: "Tvrđje orah voćka čudnovata, ne slomi ga al' zube polomi". Hvala. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Kusovcu.

Riječ ima poslanik Zonjić.

BOŽIDAR ZONJIĆ: Poštovani poslanici, družo predsjedniče,

Mnogo je tragičnih momenata u našoj istoriji, čitava je naša istorija bila samo jedna veliki niz tragedija. Mi smo Crnogorci vjekovima ginuli, ali puno puta smo stradali, uprkos svome junaštvu na bojnim poljima, zahvaljujući toj takozvanoj demokratskoj Evropi. Moramo da rečemo da je Evropska zajednica sada angažovana da bi vratila mir Jugoslaviji, da bi spasila Jugoslaviju i da bi dovela do nekakvoga demokratskog rješenja. Međutim, u toj Evropi malo, čini mi se, imamo prijatelja, mi pravi Jugosloveni i Srbi, a imamo, i na drugoj strani, one snage kojima nije prvi put da ugrožavaju našu slobodu i nezavisnost. To su one zemlje koje smo mi vjekovima, a naročito u poslednje vrijeme, teško osjetili na svojoj koži. Mi moramo i tu da budemo odlučni. Dosta je nama Evropa krojila kapu. Kad jebilo razgraničenje između Srbije i Crne Gore, s jedne strane, i Turske carevine, vi znate da su evropske sile išle na našu štetu. To se dogodilo i 1913. kada nam je krvlju osvojeni Skadar oduzet. To se dešavalo i u novije vrijeme. Međutim, mi moramo konačno toj Evropi da damo do znanja da smo mi, prije svega, taj faktor koji će da rješava svoju sopstvenu sudbinu. Njima hvala ako imaju dobru namjeru i kada je imaju. Ali onda kad vidimo da su pristrasni, da nijesu objektivni, onda moramo da im rečemo – ne može to tako!

Pominju se nekakve međunarodne snage, tobože mirovne. Ko bi god došao naoružan u Jugoslaviju ne bi to bio prijatelj naš, to bi bio naš neprijatelj, to bi bio, drugim riječima, agresor. I na tome moramo da istrajemo.

Druga stvar. Malo se činilo na polju propagande. Srbija i Crna Gora jedno vrijeme gotovo ništa nijesu preduzimale da se svjetska javnost, demokratska javnost upozna sa istinom. Tek u novije vrijeme, ali sporo, saznaju šta se, u stvari, dešava u Jugoslaviji. A morala bi Crna Gora, iako mala, iako pod ratnim uslovima, iako u teškoj ekonomskoj krizi, ipak da nađe sredstava da se ta propaganda naša pojača.

Naše ambasade u inostranstvu nijesu predstavljale Jugoslaviju i njene interese, nego su, dobrim dijelom, predstavljale interese ustaške. Evo molim vas, kakav nam je bio ambasador recimo u Francuskoj, a to je naša oprobana prijateljska zemlja. On je bio jedan ustašoidni tip, izvjesni Božidar Gagro. To se moglo i ranije vidjeti. Zna li kako je drzak bio prema strancima, prema junacima sa Solunskog fronta one godine kad nije htio ni da ih primi. Prema tome, iako smo mi mogli da nadzremo u tim takozvanim diplomatima i ambasadorima iz Hrvatske i Slovenije neprijatelje Jugoslavije koji su protiv nje vodili propagandu, a prije svega protivu srpskog naroda. Moralo bi jednom da se riješi pitanje – ko to Jugoslaviju predstavlja u inostranstvu i da se opozovu svi koji su nedostojni. Predsjedništvo bi moglo da opozove sve te za koje zna da nijesu prijatelji Jugoslavije.

Isto tako, u redovima Armije pokazalo se da imamo izdajnika, ne samo Špegelja i Tuđmana koji su još ranije izdali, nego evo i u novije vrijeme i general Tus i admiral Grubišić i mnogi drugi. A mi smo poslali naše hrabre momke u JNA da sada gube živote i doživljavaju teška ranjavanja, mi smo ih poslali da brane našu domovinu, da brane ne samo Crnu Goru na njenim granicama, nego i van njenih granica i da brane čitavu teritoriju gdje živi srpski narod i gdje žive svi oni koji su za Jugoslaviju.

Međutim, pitamo se da nema još tamo među tim komandnim kadrom podmuklih neprijatelja koji su se pritajili, pa nam opet jednoga dana mogu navesti vojsku na očiglednu pogibiju. Da se vidi ko komanduje našim momcima, komanduje našim rezervistima, ko komanduje našom teritorijalnom odbranom. Po mom mišljenju oni koji ne dadu regrute ovoj zemlji, ne bi imali pravo da imaju u JNA svoje oficire. Kako mogu oni da komanduju tuđim sinovima, sinovima našeg naroda, a njihovi regruti ne dolaze pod njihovu komandu. Moramo jednom da raščistimo i tu situaciju. Neka bude manje oficira, ali ono što je – da je sigurno i da mi povjerimo svoje sinove, svoju braću, a ne da nam na podmukao način budu uvučeni u nekakvu novu klopku i da doživimo nove poraze i pogibije.

Ali, mislim da moramo da istrajemo, sa fašizmom moramo da se obračunamo. Na kraju krajeva, ne samo kad su u pitanju srpski krajevi, nego treba ići do samoga Zagreba, možda će nam čovječanstvo jednoga dana biti zahvalno što smo uništili jednu fašističku vlast, što smo uništili jedan stravičan režim kakav smo imali samo u II svjetskom ratu u vidu ustaša, a evo te se ustaše ponovo javljaju, iste one zločine koje su pravili,

prave ih opet, možda na jedan perfidniji način, ali oni su klali u drugom svjetskom ratu, pa opet kolju.

Naša Jugoslovenska narodna armija je tu, i svi mi treba da ih u tome onemogućimo. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujemo poslaniku Zonjiću.

Za riječ se javio poslanik Krapović.

Dr SLOBODAN KRAPOVIĆ: Druže predsjedniče, poštovani kolege poslanici,

Ja neću govoriti dugo. U ovo ratno vrijeme obavezan sam profesionalnim i etničkim opredjeljenjima, a nekim i čisto ljudskim ubjedenjima, pa moram reći, zapravo, izraziti svoju gorčinu i žaljenje zbog ljudskih patnji, bilo gdje da se dešavaju, zbog gubitka ljudskih života i zbog velikih materijalnih razaranja materijalnih i kulturnih dobara.

Međutim, koliko god neko bio ubijeden i pacifista, ja moram reći da sam jedan od tih, ipak se mora shvatiti da postoje okolnosti, da postoje vremena kada, nažalost, se mora pribjeći sili da bi se porazila sila i da bi se spriječilo veće zlo. U ovom smislu shvatam i angažovanje naše Jugoslovenske narodne armija koja je jedina snaga regularna i obavezna da to učini danas u Crnoj Gori. Ovo nije borba dva naroda, ne može se samo tako shvatiti, nije ni ideološka borba, nije ni borba za granice. Jedino je ispravno i mislim da je tako, da se ovo shvati kao borba, s jedne strane, snaga koje žele da obezbijede jedan normalni ljudski život u ravnopravnosti i slozi svih koji su na ovim prostorima, a s druge strane zaista snaga koje su svojim fašisoidnim licem i pojavljivanjem na ovim prostorima ugrozili sve nas koji ovdje živimo prijeteci da nas gurnu u jedan oganj bespoštednog građanskog rata, u jednu totalnu tragediju.

Da je ovo dobrim dijelom u Boki Kotorskoj, posebno Kotorskoj opštini, na ovaj način shvaćeno, želim potkrijepiti činjenicom da prilikom odziva na mobilizaciju, koji je bio u dobroj mjeri potpun, javili su se građani svih vjera, svih nacionalnosti, a tamo ih mnogo živi, javili su se građani i svih ideoloških orodjeljenja. Moram reći da, između ostalog, na našim borbenim linijama, u našim redovima, nalazi se i veliki broj pripadnika hrvatskoga naroda iz Boke Kotorske, iz Kotora, koji su tamo uzorni borci i uzorno izvršavaju svoje, prije svega, građanske, patriotske obaveze. To nam pruža nadu da ćemo i u ovo ratno, a i poratno vrijeme, za koje se nadam da će vrlo brzo doći, opet moći živjeti zajedno, opet u slozi kako je to vjekovima bilo u Boki Kotorskoj i da tamo i dalje ekstremi, bilo sa koje strane dolazili, neće naći svoje mjesto.

Hvala lijepo.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Krapoviću.

Za riječ se javio poslanik Nuhodžić.

MELVUDIN NUHODŽIĆ: Poštovani predsjedniče, poštovani kolege poslanici,

Činjenica je da su se vrata pakla otvorila i na granici Crne Gore, ali je činjenica da će Jugoslovenska narodna armija zatvoriti ta vrata pakla, a u paklu ostati oni koji su pucali na Jugoslovensku narodnu armiju. Svi smo mi očekivali da će stavovi Hrvatske i Slovenije doživjeti neku razumsku evoluciju po pitanju rješenja jugoslovenske krize, nažalost, do toga nije došlo, nego se umjesto toga razvija u tim republikama ekstremni nacionalizam, a sudbina svakog ekstremnog nacionalizma je da se njegov neznatni junak pojavi sa zastavom na ratištu kad oko njega budu sve ruševine, budu sve leševi. Takva će biti sudbina ekstremnog nacionalizma u ovim republikama.

Mislim da je trenutak u interesu građana Crne Gore, u interesu ljudi koji se nalaze na prvoj liniji fronta, da sve političke incidente ili politiku niskih udaraca, politiku neke medijske promocije ostavimo za neka druga vremena, jer je u interesu ljudi, rekao sam, koji se nalaze na frontu, u interesu svih građana Crne Gore.

U kontaktu sa građanima Bijelog Polja, u obavezi sam da prenesem neko mišljenje bar većine građana Bijelog Polja, koji izražavaju zabrinutost za živote ljudi koji se nalaze na granici u jedinicama Jugoslovenske narodne armije, koji su ponosni na ono što su oni uradili i što su uspjeli, ali i koji poručuju svima da ne ulažu svoj politički skromni kapital u težnji da se otvori u Crnoj Gori južni front ili da se Crna Gora podijeli, jer ulažu politički kapital u promašenu investiciju. Oni žele da Crna Gora, a to pokazuje i u ovim teškim trenucima, da je demokratska država građana bez imalo hiperbole i sad to pokazuje da je Crna Gora u odnosu na ostale djelove Jugoslavije mala oaza mira i da trebamo nastaviti sa tim aktivnostima sve u cilju boljeg sutra i uspješnog rješenja ovih teških trenutaka. Toliko. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Nuhodžiću.

Ko želi dalje riječ?

Ima riječ poslanik Rakčević.

Mr ŽARKO RAKČEVIĆ: Poštovana skupštino,

Dolazak ovdje moje je lični čin, on nije stav Reformske koalicije iz poznatih razloga.

Nije lako danas ovdje govoriti i posebno nije lako ukazati na jednu drugu stranu problema onako kako ja to vidim. Dakle, govorim kao poslanik, ovo nijesu stavovi ni Reformske koalicije, ni Partije socijalističa čiji sam predsjednik.

Ovdje sam zbog ozbiljnosti situacije, zbog toga što treba u ovom parlamentu raspravljati o ratu i o miru, o sudbini i budućnosti Crne Gore, Jugoslavije.

Moram izraziti lično nezadovoljstvo što se toliko dugo vremena ovaj parlament, u ovako delikatnoj situaciji nije okupio. Jer, sasvim su sigurno građani Crne Gore izabrali ovih 125 poslanika, ne da bi jedanput u 60 ili 70 dana se okupili, nego da bi se, prije svega, ovdje usvajala jedna politika u ovako teškim trenucima za Crnu Goru i za Jugoslaviju.

Ovaj rat je, po mom mišljenju, civilizacijski sunovrat ljudi koji žive na ovom prostoru. Zbog toga je, po mom shvatanju i unaprijed izgubljen. Jednom kad utihnu ratni bubnjevi, kad prođe elan obnove i izgradnje, i kad se bude na miru pravio saldo ovog besmislenog rata, ubijeđen sam da će takve ocjene biti dominantne.

Danas, ja ovo govorim iako sam svjestan vladajućeg načina razmišljanja koji ću poštovati kao građanin Crne Gore i kolektivno stvorene psihoze i sasvim razumljive i prepoznatljive crnogorske solidarnosti u nevolji, u smrti, u ratu.

Po mom mišljenju, osam hiljada mrtvih, prije svega bih volio, možda sam pesimista, možda, što reče Krapović, pripadam onoj kategoriji nedokazanih pacifista, ali mislim da će, osim hiljada mrtvih, osim onih kolektivnih i šablonskih zahvalnica i nekrologa, serija prvo metalnih, pa onda sklepanih drvenih kovčega, razrušene privrede, gladi i međunarodne izolacije, jedne nepovratke količine mržnje prema bližim i daljim komšijama na ovom prostoru, ostaće nam ništavne, izgubljene iluzije. Daj bože da griješim, jer moj grijeh kao pojedinca, koji pogrešno razmišlja, će biti mnogo manji nego grijeh onih koji su dominantni. Isključivost ovnova na brvnu skupo košta obje te zaraćene, sukobljene strane. Ubiješen sam da uz pomoć međunarodne zajednice političkim putem se mogao izbjeći ovaj sunovrat. Da se još moglo razgovarati za stolom, a ne na bojnopolju. Ono što bih volio danas ovdje u Skupštini je da, ipak, mi pokušamo prepoznati javno i jasno i definisati političke ciljeve, pa i ratne ciljeve. Ako neko to zna, ja bih volio da to bez uvijanja ovde kaže – koji je to politički i ratni cilj svih naših koji se nalaze na frontu. Ako je to deblokiranje kasarni, ja to apsolutno podržavam. Nemoguće je a nužno je povlačenje armije iz krajeva u Hrvatskoj, gdje se armija doživljava kao okupatorska sila. Ali je nužno, i mislim da je moguće. Prisjetimo se stavova Italije i evropskih zemalja, Hrvatska je pod velikim pritiskom da se to povlačenje iz onih gradova, iz onih kasarni gdje se JNA tretira kao okupatorska sila odvija na miran način. Prisjetimo se, i savjesti radi, i onoga što je bilo u Sloveniji. Ja sam Jugosloven i zagovarao sam federaciju zajedno sa većinom od vas. Je li 57 ljudi ili vjerovatno i više poginulo, je li pilot Hrapović poginuo braneći granice Jugoslavije? Je li se poslije toga povukla Jugoslovenska narodna armija? Kao čovjeku mi je nerazuman taj akt, ne samo što je po meni, i po mom skromnom pravnom znanju neustavan bio kad se JNA povukla sa granica, spoljnih granica Jugoslavije kao međunarodnog subjekta.

Dalje, da li je to u drugoj varijanti odbrana Crne Gore? Pomjerali smo crnokošuljaše, ekstremne fašiste i ustaše sa Prevlake. Prevalku, ulaz u Boku Kotorsku, u utrobu Crne Gore, i obranjenje Otranta, svi oni koji imaju malo vojnog znanja šta bi to značilo da kontroliše neko van granica Crne Gore. Ali, dokle sad seže odbrana Crne Gore? (polemika).

Ja moram reći takođe, ako su to ti znatno skromni ciljevi do te linije, o kojoj je ovdje govoreno, linija Virovitica – Karlovac – Karlobag – Ogulin odnosno, o kojima je ovdje govoreno ili okupacija Zagreba da je, po mom mišljenju, to nažalost, antisrpska politika iz razloga što će biti ogromne ljudske žrtve. I da će biti ne samo to, nego da će osvojene biti značajne teritorije gdje srpski živalj nije dominantan i da će se, na žalost, to pretvoriti u međunarodnu izolaciju i Srbije i Crne Gore. I da će te teritorije, iako mi to ovdje pričamo, biti oduzete. Dopustićete mi da završim ono što sam ja mislio, što predlažem.

Meni je drago što su se i ovdje prisjetili stvari, pogibije naših, mojih i vaših predaka na Tarabošu i pogibije mojih predaka u Trstu, pa je ipak bilo nešto malo drugačije. Mislim da ne smijemo biti suviše etnocentrični, misliti da je centar svijeta ovdje. Da može doći do jednog epiloga koji ne bi bio dobar ni za Srbiju ni za Crnu Goru. Strah me da se onda ne pojavi ponovo priča o dobitnicima u ratu i gubitnicima u miru. Tačno je da sada Evropa ne posjeduje instrumente stabilizacije i to se pokazalo. Ali ja mislim da instrumenti KEBS-a i Evropske ekonomske zajednice se formiraju i da se može desiti ono nepovoljno po nas u toj varijanti.

Na drugoj strani, mislim da zbog moguće i realne secesije Hrvatske i stvaranje nezavisne države Hrvatske, ova armija bi trebala da zaposjedne isključivo teritorije u Kninskoj Krajini, djelove Baranje, Slavonije gdje je dominantan srpski živalj, živalj koji ima negativna istorijska iskustva i ne samo istorijska nego i aktuelna iskustva. Iz tog razloga mislim da bi Armija trebala da ostane na tim pozicijama sve do raspleta jugoslovenske krize i raščišćavanja sa fašoidnom vlašću u Hrvatskoj. Minimum za srpske krajeve u Hrvatskoj ne može više biti, jasno, kulturna autonomija, kakva je nekad odbijena, pa poslije prihvaćena, nego to mora biti jasno definisana i kontrolisana teritorijalna autonomija za Srbe na sadašnjim administrativnim granicama Hrvatske.

O jednom drugom kompleksu pitanja u vezi sa Jugoslovenskom narodnom armijom i nekih izjava koje objektivno izazivaju različita viđenja. Savezni sekretar za narodnu odbranu izjavljuje da je Predsjedništvo Jugoslavije razbijeno, da se Skupština raspala i da Štab vrhovne komande komanduje. To je ono zbog čega sam i na sastanku u Titogradu inicirao i tražio da se ova skupština ne može izuzeti od odgovornosti za sudbinu Crne Gore i svih građana Crne Gore, parlament zasijeda ranije. Ono što bi možda trebalo ovdje reći da se ne ponove greške u komandovanju, treba se prisjetiti izjava očevidaca koje smo imali prilike da čujemo, o izjavama

generala – ajte vi, slobodan je teren, dokle se čuju pucnji. Izvinite, molim vas, i dva Rakčevića su tamo ranjena. Ja mislim da se ove stvari ne smiju više ponavljati, upravo ove greške. Ovo su izjave dva ranjenika, dva čovjeka koji pripadaju ovoj Republici. Tačno je da je veliki broj oficira sposoban za komandovanje, ali mislim da je nužno i slažem se tu sa predlogom Narodne stranke, treba i te kako preispitati sad na početku ovog rata neke stvari, jer mislim da će ovaj rat suviše dugo trajati, mnogo duže nego što se to nekima čini, da će tek tako lako poći i osvojiti sve do Pule i do Zagreba i da će biti procvat poslije toga. Mislim da bi te stvari trebalo raščistiti.

Posebno nezadovoljstvo izaziva što u okviru Užičkog korpusa, u okviru kojeg su i poginuli i ranjeni pripadnici JNA iz Crne Gore, dolazi do dezerterstva 600 ljudi. I to su stvari o kojima treba voditi računa. Predsjedništvo Makedonije već dva roka ne šalje vojnike tamo, jer ima jasno prepoznatljiv stav, a komanda Treće vojne oblasti i dalje je u Skoplju. U okviru jedne republike koja, dakle, ovo pod čim potpada Crna Gora koja ima sasvim drugačije stavove od dominantnih stavova u Crnoj Gori.

Ono o čemu bi trebalo povesti više računa je pokušati organizovati razgovore o odzivu Muslimana i Albanaca. Treba se zapitati zbog čega je to tako. Nijesu svi ti ljudi islamski fundamentalisti i separatisti. Veliki broj građana muslimanskog naroda i Albanaca je učestvovao i pod Kraljem Nikolom branio Crnu Goru, a u antifašističkoj borbi učestvovao. Ja mislim da je takav odnos samo priprema za jednu užasno lošu situaciju i poslije tog rata u Crnoj Gori. Zato sam da se sa najuglednijim predstavnicima ta dva naroda, odnosno narodnosti u Crnoj Gori, razgovara na najvišem državnom vrhu i da se pokuša otkloniti nesporazumi i jasno definisati politički ratni ciljevi Crne Gore.

Ono što bih volio da kažem i što mi je drago što se ovdje čulo u dvjema diskusijama, ja kao građanin i kao čovjek koji ima dosta prijatelja hrvata, ne podržavam one koji govore o hrvatskom narodu kao genocidnom narodu. Jasno razlikujem i podsjetit ću vas na moje razmišljanje iz januara prošle godine o karakterisanju ustašoidne vlasti u Hrvatskoj i prije nego što je došla na vlast, a to je objavljeno i u "Borbi" i u "Pobjedi". Na žalost, bio sam u pravu. Ali ja ne mogu prihvatiti da se hrvatski narod u ovoj Skupštini tretira kao genocidni narod. To ne mogu prihvatiti ni zbog onih građana hrvatske nacionalnosti koji žive u Crnoj Gori, i koji su lojalni građani Crne Gore, kao ni zbog onih čestitih ljudi koji nijesu dali glas za HDZ i ja sam svoj minut ćutanja oćutao ne samo našim poginulim nego i onim nevinim civilnim žrtvama rata u Hrvatskoj koji nikad nijesu ni glasali, niti pomislili da glasaju i da daju glas za HDZ. I čuvajmo se te euforije. Jeste dosta naših ljudi poginulo, ali nemojmo narodima ipak tako suditi. Razlikujmo ustašoidnu vlast od naroda, ne gurajmo ih napakim postupcima sve u jedan isti tor. 1941. je bilo 10%

ustaša. Ne pravimo sada situaciju, kako reče jedan Hrvat – Jugosloven, da 99% postanu ustaše.

I na kraju dvije stvari u vezi sa teritorijom Crne Gore, jer je i zbog toga zakazana ova Skupština. Ja ću vas podsjetiti ono što svi znamo da smo više neprijateljstva i više zla nanijeli u drugom svjetskom ratu, jedni drugima, nego što su nam to nansijeli, nažalost Italija i Njemačka. U ovom vremenu plediram da se to crno-bijele podjele, partizansko-četničke, ideološke, prevaziđu. Imam jasno opredjeljenje prema prošlosti, ali nije vrijeme za takve podjele. Mi smo tražili, i mislili smo da je dobro iako se situacija iz dana u dan sve više zaoštava i postaje po malo smiješno to traženje, da se formira paritetna stranačka komisija u ovom parlamentu shodno volji naroda Crne Gore (dakle sedam ljudi, četiri poslanika, to je bio vaš predlog, pobjedničke partije, a po jedan ove tri opozicije) da bi ispitala aktuelnost priče o naoružanju po stanačkoj ili ideološkoj, ali po nacionalnoj osnovi u Crnoj Gori. Ako se neko od vas slaže s time, možda bi bilo dobro za radi mira u kući, kad smo već u ovakvoj situaciji, ipak formirati tu komisiju kako bi se preduprijedilo ono pasje vrijeme u kome opet neće biti pobjednika. Dobro bi bilo da se te stvari i to mućenje situacije prevaziđe jasno definisanim odgovorom i te parlamentarne grupe i nadležnih ministarstava.

Na kraju, Ranko Jovović, kojeg poštujem i kao poetu i kao dosljednog čovjeka, je rekao stvari sa kojima se ja ne mogu složiti. Moji, kao oslunski dobrovoljci, i po ocnu i po majci, nijesu poginuli kao Srbi iako su ratovali i za Srbiju i za Crnu Goru. Takođe, u drugom svjetskom ratu moji nijesu ginuli, i nemojte ih prekrštavati, kao Srbe, nego su poginuli kao Crnogorci. I sada dva rođaka, koja su tamo ranjena, se pišu kao Crnogorci, i nema potrebe da ih neko prekrštava i da priča da su poginula dva Srbina. Dozvolimo da su to građanska prava i da jedan broj ljudi, 380 hiljada u Crnoj Gori, misli tako i ja se nadam da ćemo to konačno shvatiti – da su i srpska i crnogorska vojska zajedno ratovala mnogo puta i zajedno ginule, ali nema potrebe bar tako generalno uzimati elementarna ljudska prava. Ja sam Crnogorac i kad budem išao, ići ću kao Crnogorac. Nema potrebe za nečim što se zove zloupotreba jednog normalnog građanskog opredjeljenja. Hvala vam na pažnji.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Riječ ima predsjednik Predsjedništva drug Momir Bulatović.

Mr MOMIR BULATOVIĆ: Zahvaljujem.

Neću previše zadržavati vašu pažnju zbog obaveze koju imam u 2 sata. Iskoristio bih priliku, da ne izmislim svoje stavove, nego da, eventualno, samo pružim neka objašnjenja ili neke dopunske informacije kojim državno rukovodstvo Crne Gore u ovom trenutku raspolaže.

Naročito je, možda, dobar trenutak i povod poslije diskusije poslanika Rakčevića da se o tome kaže.

Bez obzira što je postojalo negodovanje, ja mislim da je poslanik Rakčević pokrenuo niz veoma značajnih pitanja i mislim da je ovdje bio prisutan jedan dosta konstruktivan pristup. Meni samo smeta da se u ovom trenutku, kada svi znamo šta se desilo, pravi neki opšti pledoaje protiv rata i da se kaže – sad smo svi gubitnici i sad smo jedni ravni drugima zato jer se kao ovnovi sukobljavamo na jednom brvnu. Mislim da te riječi nijesu dobro odmjerene zbog toga što ne odgovaraju realnoj situaciji, a ta podjednaka krivica i sa jedne i sa druge strane je karakteristika koja je Jugoslaviju upravo dovde dovela. Mi nikada nijesmo u našoj istoriji imali odlučnosti da kažemo ko je to prvi počeo i kojim putem ide, pa smo uvijek sa nekih saveznih visova šamare dijelili i lijevo i desno, vodeći računa o tome da nam se niko ne naljuti.

No, s druge strane, kažem, to je možda malo pokvarilo utisak koji sam ja stekao iz ovog izlaganja, pokrenuto je niz zajedničkih pitanja.

Ja bih htio samo da ukažem na sledeće – da se državno rukovodstvo Crne Gore ne zanosi nikakvom ratnom i ratničkom euforijom. Da upravo sada na Konferenciji u Hagu naš ministar Samardžić iznosi stavove koji predstavljaju rekaicju na sadašnju situaciju. Mi smo i u stanom telefonskom kontaktu.

Ja ću vam sasvim kratko i u nekim tezama iznijeti, ne prejudicirajući raspravu koja će biti u ponedjeljak na redovnoj sjednici Skupštine, da smo informisali Konferenciju o Jugoslaviju u Hagu, da su na teritoriji Hrvatske u području Popovog polja napadnute nenadno, mučki i iz zasjede regularne jedinice Jugoslovenske narodne armije sastavljene od rezervista iz Crne Gore. Napad su izvršile paravojne hrvatske jedinice koje su za tu svrhu prešle bosansko-hercegovačku granicu. Očitu pomoć njima su pružili pojedini pripadnici lokalnog stanovništva hrvatske nacionalnosti. Danas je, napomenut ćemo i dalje, evidentno i jasno da klevete i optužbe protiv crnogorskih rezervista nijesu bile slučajne, nego su dio smišljenog i organizovanog napada na život mladih ljudi iz Crne Gore. Događaji u Hercegovini na granici sa Hrvatskom uzbudili su i probudili slobodarski duh stanovnika Crne Gore. Događaji na hrvatsko-crnogorskoj granici na potezu Debeli brijeg, Rt Kobilica i u područjima sela Vitaljine i Prevlake koji se nalaze na teritoriji Hrvatske pokazuju da su hrvatske paravojne snage bez prestanka uznemiravale, napadale i provocirale vojnu zonu JNA na Prevlaci u skladu sa opštepoznatom i već usavršenom taktikom hrvatskih oružanika da napadnu sve jedinice i kasarne na teritoriji Hrvatske. Međutim, pozicija vojne baze, odnosno kasarne na Prevlaci, razlikuje se od svih ostalih u Hrvatskoj. Ona je duboko uvučena u teritoriju Crne Gore, i apsolutno dominira ulazom u Bokotorski zaliv, čija dužina doseže blizu trideset odsto ukupne dužine obale Crne Gore. Nikada u istoriji Hrvatska nije imala kontrolu nad Prevlakom, a za poslednjih 150 godina, čak, ni jedan građanin nije mogao imati nikakav pristup na Prevlaku, jer je

taj dio još Austro-Ugarska pretvorila u svoju bazu, a nastavila stara i nova Jugoslavija. Postoji inicijativa, i ona je već saopštena u Hagu, da se u slučaju potpunog osamostaljenja hrvatske i njenog izlaska iz Jugoslavije, vode razgovori između Hrvatske s jedne strane, i Crne Gore, odnosno ostatka Jugoslavije s druge strane, o regulisanju i pravičnom uspostavljanju granice u predjelu Prevlake i Vitaljine. To nije zahtjev za izmjenom granice, već je to zahtjev za pravednim ekonomskim, vojnim, kulturnim, ekološkim i teritorijalno-morskim i epikontinentalno postavljenim rješenjima. Umjesto da se ova inicijativa prihvati, mi smo doživjeli masakr naših rezervista i to na teritoriji Bosne i Hercegovine koja se do sada nije smatrala ratnim područjem. Potpuno je normalno da Jugoslavenska narodna armija poslije ovakvog postupka mora preduzeti sve mjere i upotrijebiti sva raspoloživa sredstva da odbrani živote i dostojanstvo svojih vojnika. Svaka armija na svijetu to bi odavno učinila i ne bi trpjela ovo što trpi JNA. Tvrdnje da JNA ruši sve pred sobom, uključujući bolnice, škole i crkve, potpuno su netačne. Ako u svojoj odbrani armija i sruši objekat sa kojeg se na nju puca, ne može joj se ništa prigovoriti, niti sa vojnog, niti s humanitarnog stanovišta. U svakom slučaju, u ratnim operacijama, ukoliko se na zvonik crkve postavi snajperista, mitraljez ili raketni bacač, taj sakralni objekat postaje istog trenutka vojnim objektom.

Crna Gora se, bez ikakve sumnje, sa puno dokaza stalno zalaže za mirna rješenja jugoslovenske krize. Međutim, Crna Gora i nijedan njen stanovnik ne može ostati ravnodušan ako se na tako podmukao način ubijaju njeni sinovi, kao što se to dogodilo na potezu Slano-Ravno. Preporučujemo takođe Evropskoj zajednici da na ovoj kriznoj tromedi BiH, Crne Gore i Hrvatske uputi posmatrača i da utvrdi činjenice sa kojima ih upoznajemo.

Mi smo takođe sigurni da je grupa posmatrača koja je držala konferenciju za štampu u Dubrovniku i optužila JNA za agresiju na ovaj grad, da nije napravila dobar, a vjerovatno zbog nepoznavanja činjenica, ni pošten posao. U isto vrijeme, dok je državna konferencija za štampu, par kilometara od njih mučki su napadnuti i ubijeni vojnici JNA iz Crne Gore. Crna Gora nema, niti je ikada imala paravojnih formacija, njena jedina armija je JNA, proizašla iz herojskog rata protiv fašizma koji je na teritoriji Jugoslavije bio sadržan, ne samo u okupatorskim njemačkim jedinicama, nego i ustaškim, četničkim i ostalim formacijama. Crna Gora ne odustaje od svojih predloga za mirno rješenje jugoslovenske krize i ne mijenja ništa u globalnom prilazu u njenom rješenju. Međutim, Crna Gora mora da preduzme sve mjere da bi zaštitila svoje građane, a posebno svoje vojnike koji služe u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Predlažući da se konferencija nastavi, potpisujući i predlog o produženju mandata posmatračkoj misiji, mi se pridružujemo racionalnim apelima da se ovi problemi ne mogu riješiti vojnim, nego isključivo političkim sredstvima.

I samo da napravim još jedan kratki osvrt na ono što se može smatrati kao pitanje, kritički sud, ili upozorenje uvaženih poslanika za ovom vjernošću.

Odgovornost državnih organa Crne Gore u ovom trenutku je jako velika i vjerujte da od nje niko ni ne misli da pobjegne.

Mi se nalazimo u jednoj situaciji, koja je svakome od nas jasna i poznata, da se radi o vojnicima, o građanima iz Crne Gore koji su u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, a da Jugoslovenska narodna armija, postupajući po važećem ustavu i svojom linijom komandovanja i rukovođenja, ne može da zavisi ni od koje republičke volje ili državne garniture. Međutim, treba se zaista podsjetiti naših istorijskih iskustava i bojati se da nam se ne ponovi Skadar, da nam se ne ponovi velika pogibija. I u odnosu na to što je poslanik Bujić pitao, mislim da nikome nije na kraj pameti da pošalje naše momke u ulične borbe u sam Dubrovnik.

Mislim, da bismo trebali da pozdravimo pokušaj i odlučnost Predsjedništva SFRJ da uspostavi svoju funkciju i da na taj način da i podršku, ali i preuzme političko vođstvo i rukovođenje nad Jugoslovenskom narodnom armijom. Pozicija Jugoslovenske narodne armije je svima nama, čini mi se, dosta poznata, naravno različito je tumačimo, ali objektivne poteškoće i način na koje su one prevazilazene do sada u zbirnom svom izrazu dali su debelog razloga državnom rukovodstvu Crne Gore da i dalje pruža punu podršku jedinicama i komandnom sastavu Jugoslovenske narodne armije.

Sve nas je strahovito pogodio gubitak velikog broja života naših građana, propadnika jedinica Jugoslovenske narodne armije. Najviše nas je ipak pogodio onaj gubitak za koji se sa relativno ograničenim vojnim znanjima može reći da je bio suvišan i nepotreban.

U tom smislu ja se zaista pridružujem onome što je u ime Kluba poslanika Narodne stranke izrekao gospodin Mitar Čvorović, pravo je vrijeme uvijek svako vrijeme da se vode odlučne istrage, da se vrše smjene, ali isto tako na bazi ovih informacija koje mi imamo, mi smo u situaciji da vam predložimo sledeći stav i sledeću informaciju.

Državno rukovodstvo Crne Gore je upoznato sa idejnim rješenjem i odlukom, planom operacija koje se vode na tom području. Iz, naravno, razumljivih razloga to u ovom trenutku ne možemo da saopštimo, ali na bazi naših iskrenih ubjeđenja radi s o racionalnom planu koji, prije svega, želi da sačuva živote pripadnika jedinica Jugoslovenske narodne armije, da smanji očekivanja i velika ratna razaranja, ali da se definitivno i do kraja obračuna sa tim naoružanim formacijama. Ono što je važno, to je snažno ubjeđenje da se time ne postavljaju nikakve nove granice. Ali kad neko pita gdje je granica, mi moramo da kažemo da je ona iza dometa oružja koje imaju u ruci upravo te formacije. Vi se sjećate da je bila informacija da su okrenuti topovi nepoznate proizvodnje i većeg kalibra prema

Herceg-Novom i prema Igalu i zaista u tim trenucima, kada nam prijete neposredni pogrom i ne samo ljudi, pripadnika oružanih formacija, ovdje se mora primijeniti ratna logika, ratna taktika i vještina, a ostaviti na taj način prostor da se u političkim pregovorima, ne samo u Hagu, nego ako treba i u neposrednim kontaktima, ta pitanja razrješavaju, ali moramo sebi skinuti s vrata mogućnost i opasnost da nam neko, kad god to poželi, baci na krov naše kuće minobacačku granatu.

Predlozi koje daje republičko rukovodstvo Crne Gore u odnosu na konkretno stanje na ratištu uvažavaju se i poštuju.

Naš je utisak da u konkretnom slučaju u ovim operacijama nije moglo biti uopšte riječi o bilo kakvoj izdaji, već se radilo o sticaju nesretnih okolnosti i o jednoj tipično vojničkoj grešci. Zbog toga, imajući takođe u vidu da su naši borci brzi, nestrpljivi, emotivni spremni za borbu i žele da idu naprijed, mi smo informisani danas da je general Eremija, komandant Titogradskog korpusa, preuzeo dužnost umjesto generala Torbice, general Torbica je prešao na neko drugo zaduženje i radi se o tome da se stalno greške, koje su primijećene, otklanjaju u toku, u hodu, uvijek vodeći računa o tome da se mora obezbijediti i kontinuitet komandovanja, zaštititi, iskreno da kažem, i obraz svih tih ljudi za koja ja duboko vjerujem da nijesu izdajnici i da izdaja nije bila u pitanju.

Bilo je ovdje predloga da se radikalnije pretrese etnički sastav komandnog kadra. Ja moram da kažem da nijesam pristalica takvog rješenja. Ja bih zamolio sve one koji imaju emotivne nastupe sa ove vjernošću da se prisjete samo jedne činjenice da među onim limerim sanducima u kojima stižu poginuli ima zaista pripadnika svih naših naroda i narodnosti. Da ima mnogo ljudi pripadnika albanske nacionalne manjine, da u našim jedinicama sada ima Albanaca i da ima sinova jedinica Albanaca koje su doveli roditelji. I jednostavno, nikoga ne smijemo unaprijed da osudimo, ali istovremeno naučili smo da nikome ne smijemo unaprijed ni da vjerujemo, pa je zaista jako dobro sa stepenom povećane opreznosti svakome dati šansu, a onda vidjeti i kako se ta šansa koristi.

Što se tiče prigovora da nije organizovan prihvata i prijem dobrovoljaca, ti prigovori stoje. Mi smo u zadnjih nekoliko dana imali prilike da razgovaramo sa mnogo ljudi koji su željeli da istog trenutka pođu na front. Bilo je malo i sporosti, nenaviklonosti u vojnim strukturama da se taj posao riješi brzo. Veoma je teško na osnovu vojno-evidencijske sposobnosti i opremiti i kompletirati takve jedinice, svi bi htjeli odmah nafront, ali istovremeno treba uvažiti i ono upozorenje da nikoga na front ne smijemo poslati da bude topovska hrana. Mi na frontu u ovome dijelu koji je sada aktuelan imamo već toliko mnogo ljudi da se jednostavno postavlja pitanje da li uopšte treba sada, u ovome trenutku, da se šalju nove snage. No, istovremeno nađena je forma, i to može biti i kao značajno obavještenje, za sve dobrovoljce koji žele da se uključe odmah da se kroz

formiranje streljačkih vodova, vodova lako naoružanih, dobro međusobno poznatih drugova i prijatelja, pripoje jedinicama koje su već u borbi.

Znate, ljudi su nestrpljivi, emotivni. Ja sam imao prilike da sa mnogima od njih razgovaram, ali oni žele da idu na front. Onaj ko ih šalje na front mora da snosi odgovornost i za njih i za njihove porodice, tako da nestrpljenje koje je tu treba primjeriti ralnosti u kojoj se nalazimo.

Zašto bi, na kraju, trebalo se posebno odrediti i prema sve prisutnijem zahtjevu da se izvrši opšta mobilizacija? Ja mislim, ukoliko smatram da bi kroz taj zahtjev svi ljudi u Crnoj Gori i svi građani morali da ispunjavaju svoje zakonske dužnosti i svoje radne obaveze u punom svom značaju, onda bismo to mogli da kažemo da je to neophodno i prihvatljivo. Ali to je upravo urađeno i na podizanju odbrambenih priprema, radi se još na bazi operativnog programa Vlade koji je usvojen baš u julu mjesecu, tako da jedna proklamacija slične vrste ne bi mogla bitnije da promijeni stanje, jer mi vojske imamo, dobrovoljaca imamo, jednostavno ostaju nam oni životni i radni problemi koje treba da rješavamo u skladu sa programom Vlade.

U ovom trenutku moja je lična procjena i na bazi naših razgovora u Predsjedništvu Republike i u Vladi Republike Crne Gore da nam ne bi išlo u prilog niti da ima realnih potreba da proglašavamo opštu mobilizaciju.

Pitanja koja su ovdje nametnuta kao formiranje i stvaranje političkih i ratnih ciljeva Crne Gore su suštinska i značajna pitanja. No, imajući u vidu potrebu da o njima raspravljamo, kako nas je s pravom upozorio poslanik Rakčević, uz saznanje da nijesmo sami ni u Jugoslaviji, ni u svijetu, ja bih sugerisao da nankon rasprave koja će biti održana 7. ovog mjeseca na narednoj sjednici Skupštine, i nakon sagledavanja i pokušaja sagledavanja cjeline političkih pitanja, i ta pitanja postepeno stavljamo na dnevni red. Mislim da u ovom trenutku, uz ovako emotivne i prisutne tenzije koje imamo, ne bi bilo cjelishodno da donosimo neke odluke koje bi nas, možda, ograničile ili nam proizvele u međunarodnom, pravnom i u nekom drugom političkomokruženju kontra efekte.

Ja vam zahvaljujem na pažnji. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem predsjedniku Bulatoviću.

Ovim će se redom dalje diskutovati: poslanik Bulajić, pa poslanik Vučurović, pa poslanik Tomas, član Predsjedništva Vujačić i poslanik Simonović.

Ostali neka se prijave u vrijeme pauze koja će trajati 20 minuta.

- Nstavak poslije pauze -

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Dozvolite samo da upoznam Skupštinu da je do vanrednog zasijedanja Skupštine došlo nakon ocjene

Predsjedništva Crne Gore, predsjednika i Predsjedništva Skupštine Crne Gore i Vlade Crne Gore, a istovremeno i predsjednika i sekretara tijela Skupštine Crne Gore, zapravo inicijativa je najprije potekla na sastanku predsjednika komisija i odbora Skupštine.

Naravno, toj inicijativi pridružili su se i drugi, i pojedinci, i Omladinski Savez Crne Gore i Izvršni odbor Saveza studenata, koji su kasnije prispjeli. Prema tome, inicijativa za održavanje ove Skupštine je proistekla iz više izvora, a prije svega, kako sam napomenuo, iz organa Republike, bilo da se radi o tijelima Skupštine, bilo o Vladili ili Predsjedništvu Republike.

Na kraju krajeva, situacija je nametnula ovo zasijedanje.

Drugo, mi smo u međuvremenu primili i zahtjeve puno njih koji su željeli da prisustvuju ovoj Skupštini, ali, kao što je poznato, naše tehničke mogućnosti nijesu takve da smo mogli svima udovoljiti. I onda kad nijesmo mogli svima udovoljiti, mi smo stali na stanovište da prisustvuju ovom zasjedanju Skupštine oni koji su obavezni po Poslovniku.

Konačno, moram da kažem, primili smo i zahtjev koji je inače javno saopšten, zaključke i preporuke sa sjednica Omladinskog savjeta i Izvršnog odbora Saveza studenata. Taj dokument, kao i saopštenje koje je izdalo predsjedništvo opštine i Izvršni odbor Skupštine opštine Cetinje u pogledu neblagovremenog informisanja ili nepotpunog informisanja ili, bolje da kažem, neinformisanja o aktivnostima koje se zbivaju na Cetinju, a koje su zaista i veoma značajne i važne u pogledu podrške i svega ovoga što se sada zbiva, mi ćemo sva ta dokumenta dati Komisiji za politički sistem koju treba da obavežemo da nam na kraju pedloži zaključke sa ovog našeg zasijedanja.

Još samo sada da pročitam i ova tri prispjela telegrama.

Prvo imamo telegram vatrogasaca iz Titograda:

“Pozdravljamo Jugoslovensku narodnu armiju u svim njihovim naporima za očuvanje Crne Gore i svih ostalih djelova Jugoslavije. Mi vatrogasci javili smo se dobrovoljno Narodnoj odbrani da branimo lijepu domovinu Jugoslaviju”.

“Skupštini Crne Gore –

Mi dobrovoljci ne tražimo popunjavanje formulara, već ratnu opremu i prve borbene redove. Ako se budemo samoorganizovali i goloruki pošli na front ustaškim koljačima, onda će potomstvo staviti na čast to sadašnjim poslanicima i Vladi Crne Gore. Za slobodu nema gornje granice ni u godinama ni u zdravlju.

Vlatko Mandić – Slavonska 18 – Titograd”.

“Ne dozvolite da kao dobrovoljci ostanemo u zaleđini, i kao kukavice gledamo kako ginu naša djeca. Šaljite nas u prve borbene redove jer uzeh zarđalu pušku mojih predaka iz prošlog rata od kojih mi je samo to ostalo i odoh sam.

- Blagoja Radonjić – Vasa Raičković 32, Titograd”.

Eto to su telegrami.

- A sada molim da Odbor za politički sistem već sada počne, ako je to moguće, da radi kako bi poslije pauza bilo što kraća i da nam ponude zaključke.

A sada još ovo da saopštim. Prvo dobija riječ za repliku poslanik Čvorović, a zatim idu redom sledeći prijavljeni diskutanti: poslanik Goran Bulajić, poslanik Slobodan Vučurović, poslanik Dragiša Tomas, član Predsjedništva Slobodan Vujačić, poslanik Budo Simonović, poslanik Sefer Međedović, poslanik Đerđ Đokaj, poslanik Milo Marković, poslanik Vaso Đakonović, poslanik Ratko Vuković, poslanik Ferid Šarkinović i poslanik Đerđ Berišaj.

Eto to je lista diskutantata koji su prijavljeni i ja molim, a to je u interesu svih nas, a i situacije u kojoj radimo, da diskusije budu, po mogućnosti, što kraće.

Za repliku poslanik Čvorović.

Izvolite.

dr MITAR ČVOROVIĆ: Gospodine poslanice,

Ovo možda i nije republika, nego samo neko objašnjenje sa gospodinom Rakčevićem.

Istina je da sam ja u ovom svom izlaganju rekao da su se Hrvati u dosadašnjoj istoriji pokazali kao g enocidan narod. Ja mislim da ste vi, gospodine Rakčeviću, na to obratili pažnju. Ja se stvarno ne bavim istorijom, i ne bih želio sad da uopštavam stvari do te mjere, ali ne želim da u ovim godinama iznosim i neke proizvoljne stvari. Ja, ipak, znam da je, mislim, Ruzvelt tražio da se zbog onoga što su Hrvati radili u drugom svjetskom ratu stave pod posebnu pažnju Ujedinjenih nacija. Ali da pređemo peko toga. Ja još nijesam čuo da su hrvatski intelektualci u ovom vremenu digli glas protiv Tuđmanove ustaške politike, i to me naročito iznenađuje jer, kao u prvom i drugom svjetskom ratu i nijesu imali dovoljno informacija, ili možda nijesu bili u prilici da znaju što se radi, zaista danas mogu da vide šta Hrvati rade sa Srbima i na koji način to rade. I zato sam ubijeđen da nijesam pogrešio što sam ovo napisao ovdje. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Čvoroviću.

A sada redom kako sam najavio.

poslanik Goran Bulajić.

GORAN BULAJIĆ: Poštovani predsjedniče, poštovani poslanici,

Biću kratak. Osjećam i građansku i moralnu obavezu, da ne kažem poslaničku, kad se već pozivamo na istoriju, na pretke, na žrtve, na sadašnje stanje, da je grad Nikšić i ponosan i ojađen grad trenutno zbog poginulih, zbog ranjenih, zbog roditelja, braće, rodbine i svih ostalih koji sigurno sa velikim čuđenjem gledaju ovu Skupštinu i slušaju mnoge

govore sa izrazito političkim implikacijama koje ne mogu da shvate. Htjeli mi to ili ne, mi ratujemo, donose mrtve, ranjene itd. i mislim da nam nije još uvijek ta krv dovoljno pred očima.

Hoću da kažem da smo, možda, jedini narod u svijetu koji čestita rane. Mislim da će ovaj rat koji se vodi izbrisati i takvu jednu situaciju iz našeg istorijskog pamćenja, jer kako čestitati rane koje su zadate od snajpera i sa prigušivačem.

Uopšte je čudna psihologija ovog rata koji se vodi sa prigušivačem, gdje nas gađaju Kurdi na pragu od kuće u našoj zajedničkoj domovini koju još uvijek nazivamo Jugoslavijom.

Hoću da kažem da su, možda, crnogorski rezervisti u ovaj rat ušli prilično nespremni. Možda ta strategija vojna, i ranija i sadašnja, nije planirala jedan ovakav sukob. Ko sluša Radio_Nikšić mogao je u jednom tonskom zapisu skoro iz Mostara da čuje gusle. Naši ljudi čim su došli u taj garnizon ponijeli su gusle i ispjevali tu pjesmu u desetercu. Hoću da kažem, da mi i po biću, po nasleđu, po usmjerenju, ne pripadamo jednom ovakvom sukobu, te da moramo mnogo opreznije da ulazimo u sukob. Stoga sve ove konstatacije koje još uvijek doživljavamo kao uzgredne – da je neko pogriješio na ratištu, očigledno jeste pogriješio i da mi jednostavno ne smijemo da prelazimo preko tih situacija. Mi moramo da znamo ko je pogriješio, jer takav je rat i takvo je vrijeme.

Dalje šta hoću da kažem? Ja pripadam isto tako jednoj pacifističkoj orijentaciji, koja je ovdje pomenuta, upravo o kojoj je gospodin Rakčević govorio. No, mi ne ratujemo direktno sa Hrvatima, nas Kurdi i Rumuni tuku. Šta mi možemo da govorimo o Hrvatima? Oni nijesu još uvijek u tom direktnom ratnom okršaju.

Dalje, mi mnogo razmišljamo o Evropi, o tome što Evropa misli – jesmo li mi u ratnom stanju ili nijesmo u ratnom stanju. Evropa će da misli ono što misli i bez našeg prevelikog dokazivanja. Prema tome, smatram da moramo da budemo mnogo direktniji i konkretniji i prema građanima Crne Gore, na kraju krajeva, prema borcima koji su na položaju. Eto toliko sam htio.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Goranu Bulajiću.

Riječ ima poslanik Slobodan Vučurović, a neka se pripremi poslanik Dragica Tomas.

SLOBODAN VUČUROVIĆ: Poštovani poslanici, poštovani predsjedniče,

Biću vrlo kratak. Želim da pojasnim neke stvari jer mi se čini da pojedinima neke stvari nijesu jasne.

Mjesecima narod iz Herceg Novog koji je bio prirodno orijentisan da tuda ide, jer su putni pravci kroz Konavle, biva maltretiran od ustaške vlasti tamo, od tih naoružanih ljudi koji su malo po malo bivali sve opasniji,

koji su na kraju postavili žičane zapreke između Konavala i Sutorine. I to se tolerisalo do jednog momenta, a taj je kada su počele granate i meci da prašte po našim selima koja su blizu hrvatske granice. Prema tome, ova konstatacija o "dva ovna nabrvnu" ne može da stoji, jer nikako nije ova vojska suprotstavljena ovoj drugoj, jednake dvije vojske koje eto hoće da se biju, a pogotovo kada znamo da to Vrhovništvo ima apetite na dio ovog našeg lijepog Primorja, ne znam dokle su odredili granicu. Zato mislim da je zaista bio zadnji čas, možda je trebalo reagovati i davno ranije, možda bi to bilo bezbolnije. Mi smo jedanput odavde upozoravali šta se može desiti. Možda bi bilo bezbolnije da se tada reagovalo, no nikad nije kasno, a sigurno nikome rat nije mio ko nema namjere za nekakvim osvajanjem.

I kad pričam o osvajanju, malo bih pojasnio neke stvari. Čini mi se da treba u ovom momentu da se urade neke rabote da ova krv koja je prolivena, da ovi momci koji su izginuli, ne budu zaludu izginuli na tim ratištima koja su nam do juče bila komšijske njive. Moram da se prisjetim jednog, staroga, plemenitoga, polupismenog seljaka iz mojega sela koji je prije nekih tridesetak, možda i četrdeset godina, rekao – da Srbi što puškom dobiju na papir izgube. Da se ne bi i ovog puta nekakve stvari takve dešavale, da se ne bi stalno dokazivale i te granice podcrtavale, mislim da treba pod hitno u ovom momentu ograničiti dobro ovo što nam smeta, ne pretendujući ni na kakvu tuđu zemlju, ni na kakvu zemlju koja ne pripada ovom narodu. Ali i još nešto, predložiti Dubrovčanima, koji su s nama bili uvijek, pa i u prošlom ratu, dosta korektni, gdje nije bilo incidenata, jednu autonomiju koja nije u sastavu hrvatske države (ako je kad budu postavili, to bi bilo valjda prvi put da je postve jer ako ne bude tako, ocjenjujem po onome što narod misli iz krajeva koji su pogranični, da zaista ta granica nikad mirna biti neće, i mislim da će narod a i ova vojska uvijek da imaju posla na toj granici ukoliko Dubrovnik, koji je cijenjen i koji je kroz istoriju imao uvijek neku svoju autonomiju, nije pripadao nikad Hrvatskoj ne bude autonoman i time bude zaštićena i crnogorska granica i hercegovačka. Nemojmo zaboraviti da je tu i hercegovačka granica. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Vučuroviću.

Riječ ima poslanik Dragica Tomas, a zatim član Predsjedništva Slobodan Vujačić.

DRAGICA TOMAS: Željela bih da se obratim poslaniku, gospodinu Žarku Rakčeviću, ali ne kao repliku, jer uvažavam mnogo toga što je on rekao. Međutim, htjela bih samo da ga pitam – ako poštuje ovaj dom u kojem se svi mi danas ovdje nalazimo, a ja sam više nego sigurna da ga on poštuje, i ako se poštuje ozbiljnost trenutka u kome se danas nalazimo svi, smatra li da je ova sintagma koju je upotrijebio – sklepani sanduci – uvrijedljiva. Šta je time htio da kaže?

I još nešto, u vezi ovih "ovnova na brvnu", ja sam sigurna da je jedna strana na tom brvnu, oprostite, molim vas, ja sam sve va ssslušala, budite ljubazni, jedna strana na tom brvnu u ovom sukobu je ona koja brani humanost, dostojanstvo, mir i brani sve velike tekovine naše civilizacije. Kad kažem, naše, mislim na našu, Jugoslovensku, na tekovine naše jugoslovenske civilizacije. Ja spadam u ljude koji ni na jedan narod ne gledaju sa predrasudama. I slažem se sa svima onima koji ne dozvoljavaju da se generalno govori, jer ako i u jednom narodu postoji makar jedan procenat čestitih ljudi, ljudi koji su za poštovanje, treba se kloniti tih neodmjerenih riječi, jer ćemo mi sigurno doživjeti, i ja bih se tome iskreno radovala, da se ovo prevaziđe i da mi živimo u ovoj našoj lijepoj zemlji kao što smo nekada živjeli.

A, Ranko, oprosti, pošto se čuješ i tebi bih htjela nešto da kažem.

Prvo da kažem da sam ja nekada ovdje u ovoj Skupštini, dobro pamtim, rekla da se naša Jugoslovenska narodna armija zove Jugoslovenska narodna armija i da je tada, po mom mišljenju, bila narodna sigurno, a rekla sam da se iskreno nadam da će ostati jugoslovenska. Ja mislim da je ona i dalje i narodna i jugoslovenska, jer se u redovima naše armije bore momci iz svih naših republika, prema tome ona je još uvijek i jugoslovenska i narodna a, Ranko, što se tiče one uniforme koju si preporučio ovim našim momcima i malo starijim gospodi i drugovima koji se trenutno nalaze na čelu ove naše divne Republike, ja veoma cijenim njihov način borbe i oni mogu na svoj način, sa svojih mjesta, a to i rade, jako mnogo da doprinesu rješenju ovoga zla koje je sve nas zadesilo.

I još nešto bih htjela da kažem upućeno na račun crnogorskih majki, odnosno žena sa ovih prostora, crnogorskih.

Crnogorke su uvijek na ovim prostorima pratile sinove kao branioc miru i kao branioc domovine, a nikada, koliko je meni poznato, kao agresore. Tako i sada rade. I ove današnje Crnogorke, po mom mišljenju, su dostojne svojih majki i sve one, u to sam više nego sigurna, podjednako oplakuju i Peđu, i Aleksandra, i Edina, i Andana, i sve one koji su poginuli ili su ranjeni na ovom ratištu, i Rakčević, i Bulatović, i Nikčević, i Škrijele, i sve one čija će imena ostati zapamćena. A moram i ja Njegošem da e poslužim: "Čast i bruka žive dovijeka". Ja duboko vjerujem da će čast ovih naših junaka zaista živjeti dovijeka. O bruci neću da govorim danas. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem drugarici Tomas.

Repliku traži poslanik Rakčević.

Mr ŽARKO RAKČEVIĆ: Vrlo ću kratko.

Drago mi je da se ipak i u ovako teškoj situaciji ragovara na jedan normalan način, da se ne vrijeđamo Ovdje su različita mišljenja iznijeta na tolerantan način. Ja ću pročitati ovdje što sam napisao, a to se može čuti sa

magnetofonske trake. Evo što sam rekao: "Isključivost ovnova na brvnu ne koristi ni njima kao sukobljenim stranama, (sljedeća rečenica se odnosi na ljude) da sam ubijeđen da je još bilo mjesta za političke razgovore", tako da je, nadam se, svima jasno i da nema razloga za nesporazum.

Ovo što ste me vi, Dragice, pitali u vezi sa sklepanim sanducima, mogu da kažem da sam htio da izrazim svoj strah da se ovaj rat ne izrodi u jedan užasan rat i da sada pijetet prema mrtvima, koji mora biti isti prema svima i onima koji dolaze u mrtvačkim kovčezima od metala, i onima u sklepanim drvenim kovčezima. Hoću da kažem da me strah da ne bude na desetine, na stotine mrtvih, pa da se neće imati vremena ni za kovčege, ni za mrtve, kao što se vrlo često u prošlosti našoj događalo da se grobovi obilježavaju drvetom i krstom one granice gdje su ratovali crnogorski građani. Dakle, ni na kraj pameti mi nije bilo, niti mi je svojstveno ni prema kome da se tako odnosim, a posebno ne prema našim ljudima.

Tačno je, Mitre, da intelektualaca hrvatskih vrlo malo ima i koji su digli svoj glas (upadica: Nema ni jednog).

Ima, ja znam Milana Kangrgu, znam Srđana Dvornika, ali dobro, nema potreba da se ovdje ubjeđujemo, no ako nekoga interesuje mogu donijeti tekstove koji govore o karakteru fašističke vlasti u Hrvatskoj, govorim o intelektualcima, a ne o predsjednicima stranaka. Ja sam vrlo jasno to rekao i dokle god ima i jednog čovjeka koji se suprotstavlja tom bezumlju u Hrvatskoj, ja neću prihvatiti da su Hrvati genocidan narod. Dio hrvatskog naroda je 1941. godine činio zvjerstva, kao što i sad čini, ali ne mogu prihvatiti konstataciju da je hrvatski narod genocidan narod. Mi se u tome razlikujemo i nema potrebe stvarno oko tih stvari da polemishemo.

Neću vam oduzimati više vremena. Volio bih stvarno da oni koji su me saslušali, da me slušaju do kraja, a ako nekoga interesuje mou mu dati stenogram i da pogleda tačno što sam rekao. Ovo su osjetljive teme. Vodite računa o tome što sam rekao u cjelini, samo vas toliko mogu zamoliti.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Repliku ima, samo bih vas molio što kraće replike, jer ima puno diskutana.

Riječ ima poslanik Jovović.

RANKO JOVOVIĆ: Nevjerovatno je da Dragica Tomas meni prigovara da sam ja tjerao Bulatovića i Šukanovića da obuku uniformu. Ja mislim da oni meni daju primjer, da su oni to već pokazali svojom odlučnošću. Kontekst ti, Dragice, nije bio baš ljudski. Ja govorim o najboljem, na najvišem mogućem nivou etike, njihove. Ja sam rekao, oni i ja sutra, kad bude trebalo, ići ćemo na front. Mi smo već u uniformama na izvjestan način, to sam rekao u najboljem smislu te riječi. Kontekst je da budemo zajedno, a ne neki drugi kontekst koji može loše da se protumači.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Poslije ovih replika dajem riječ članu Predsjedništva Slobodanu Vujačiću.

SLOBODAN VUJAČIĆ: Smatram sasvim prirodnim što je sazvano zasijedanje Skupštine za danas, ali isto tako mislim da je to moglo da bude i ranije jer sam vjerovao, i onda i sad, da možemo u razgovorima, i susretima, i dijalozima da se bolje razumijemo itime na neki način da pokušamo, koliko je to moguće u ovome trenutku, da se spriječi krvoproliće, razaranja i velike ljudske nevolje koje su skoro i na tlu naše Republike Crne Gore.

Poštovani poslanici i poštovano Predsjedništvo, ja vam mogu reći ovo, da je sasvim drugačije ako se o bojištu i sukobu priča ovdje ili na nekim drugim mjestima, a drugačije kad vidite to bojište, i te ljudske nevolje i patnje, hrabrost njihovu i sve to zajedno. Ja sam bio svjedok zajedno s poštovanim Mugošom, ministrom zdravlja, kome izražavam posebnu zahvalnost za njegovu tako efikasnu, brzu i oštromnu inicijativu na području Hercegovine. On i ja smo gledali te limene sanduke, te ubijene ljude. Ja sam mislio da to više neću gledati, gledao sam za vrijeme onoga rata. Gledao sam te naše ranjene momke i njihovu rodbinu. Vidio sa, na žalost, i to koliko ima neke neorganizacije i neodgovornosti i nesnalaženja. U jednom trenutku u Trebinju, našem najbližem gradu, lijepom i tihom, bile su takve scene koje ja nijesam mogao dovoljno da razumijem, bar u prvom trenutku. U Trebinju su se kretali vrlo opasni ljudi razbijene vojske, one druge strane. Ja nijesam baš naivan čovjek, ali sam išao tim Trebinjem, moglo mi se nešto desiti, ne bi bila neka šteta, ali žao mi je naših teško ranjenih momaka. Drugovi koji su došli da isprate svoje poginule i da vide svoje ranjene drugove u tom trenutku više nijesu vjerovali nikom, možda nešto meni i dr Mugoši. Šta smo mi tamo učinili? Vi čitate u novinama, slušate na radiju i televiziji neke stvari koje jesu tačne manje više, a neke su potpuno netačne, neke su informacije takve prirode da je to zaprepašujuće, pa čak i o tome ko je poginuo ili nije poginuo i to, na žalost, sa mjesta najodgovornijih. Ja ovo ne govorim o sredstvima informisanja, nego o onim punktovima koji su najodgovorniji da pružaju najpotpunije informacije prema kojima mi zauzimamo ovdje stavove, pa i u Vladi i Predsjedništvu Crne Gore. Insistirao sam zajedno sa dr Mugošom da ni jedna ranjeni Crnogorac ne može nikakvim helikopterima se prevoziti u Sarajevo ili u Nevesinje, ili ma gdje drugo, jer su naše bolnice u Nikšiću, ova u glavnom gradu Crne Gore, na Cetinju, a posebno one u Meljinama i Risnu, potpuno spremne. Ova u Meljinama ima odgovarajuće prostorije i za ranjenike sa one druge strane. Ona će im pružiti usluge u duhu medicinskog kodeksa, zakletve i humanizma. Ovo valja znati i ja mislim da ta druga strana mora da zna kakav je naš odnos, kao što je vazda bio u istoriji i tradiciji. Duboko poštovanje i razumijevanje je na kraju krajeva ako govorimo o majkama i oni otuda su sinovi majki. Na žalost, u jednom drugom opasnom odnosu prema nama, mada ja znam i ovu istinu kad je svojevremeno vojvoda Mirko Petrović, otac našega svijetloga gospodara

knjaza i kralja Nikole i pobjednik sa Grahovca, došao u jedno mjesto, tamo su mu kazali: "Vojvoda, mi smo ostavili naše ljude glavu za glavu", Mirko je rekao ovo: "Nikada nije glava slobodara i časnog čovjeka što je glava onoga ko nije to. Trista onih ne valja zulumčarskih i tirjanskih jedne glave slobodarske. To su neka vremena koja mi držimo u svojem pamćenju istorijskom i svakom mogućem drugom, sad je nešto drugo. Naši ljudi na tim bojištima i na tim mjestima su ozlojeđeni nekim psotupcima, ali ni jednim jedinim trenutkom to ih ne navodi da odstupe sa svoga mjesta i da ne ispune ono zbog čega su tu, ali ni malo nije bilo zgodno, ja mislim da ima u novinama, o tome je nešto kazao naš predsjednik Bulatović, ne može voditi Crnogorce onaj kojem dezertira šest stotina vojnika, i ne može voditi vojsku onaj koji ne zna. Druga je to njegova strategija, taktika narodne odbrane. Mi znamo šta nas je koštalo i šta je značilo i samoupravljanje, nesvrstana politika i reforma zdravstva i prosvjete, ali mnoge stvari u sistemu odbrane moraju se iz temelja mijenjati. Moralno-političko vaspitanje, kako je bilo, to je falš-rabota, stim parolama se ne ide u boj, ni poziva na patriotizam.

Oprostite mi, ja sam veoma deprimirna, duboko me pogađaju ove pogibije, ova prolivena krv, osjećam se kao član Predsjedništva kad idem na saučešća da sam izvjestan krivac. Daleko bih drugačije ta saučešća izjavljivao tim majkama i sestrama, braći, da nijesam ovo što sam, ali to je tako kako je.

Ovo je neki mali izvještaj, mada mene nije birala Skupština i ja nijesam dužan da vam podnosim račun, ovo govorim prije svega radi javnosti koja nas sluša i gleda, čak sam pomislio zajedno sa dr Mugošom i ostalima, možemo li mi nešto da učinimo kao ljudi, kao humanisti da s prekine to krvoproliće. U ovom trenutku mislim da je to nemoguće i da se ide u jedan možda još jači sukob. Nadajmo se da neće biti ovoliko žrtava i da ćemo imati ipak neke sređenije i mirnije dane. No, želim i u ovom trenutku da se na Njegoša pozovem. Kad je otišao iz Dubrovnika rekao je: "Dubrovniče, Dubrovniče prelijepi grade, Dubrovniče, Dubrovniče, svačiji podložniče", ili "podvorniče". Je li Njegoš imao pravo da tako kaže ne znam.

Pazite, poštovani poslanici i ostali, ako je na nekoj pozorišnoj zgradi, istorijskom spomeniku, crkvi, locirana haubica i vrlo opasno oružje, a s tih mjesta ubijaju naše mlade momke, onda se više, vjerujte mi ne može gledati ni tvrđava, ni crkva, ni pozorište. Pođite od sebe, razumijte te mlade ljude, to nijesu više normalna stanja to su jedne psihoze teške, traumatične, čak i za mene sa nekim iskustvima.

Vrlo mi je drago da su izlaganja nekih poslanika, to su manje više poslanici svih stranaka, vrlo logična i trezvena. Posebno prihvatamo inicijativu poslanika Rakčevića da se sastanu naši ljudi, ne mora Predsjedništvo, to mogu biti akademci, književnici, istaknuti ljekari,

istaknuti zemljoradnici sa prvacima albanske i muslimanske narodnosti, kao što su to radili naši djedovi i očevi, pa da razgovaraju ljudski, lijepo, da se shvati, da se zna da je ovo Crna Gora i da ovdje važe crnogorski zakoni, a ne nikakvi drugi. Da se razumiju kao ljudi, da ti zakoni budu podjednako i naši i njihovi, jer smo jedno.

Ja ću navesti kao ilustraciju, kako je to bilo u Ulcinju. Niko od naših delegacija u vezi zemlje nije tako ljudski lijepo dočekao, tako srdačno kao predsjednik opštine Ulcinja. Mi smo stvarno oko zemlje sinoć savršeno lijepo radili. Ja sam kazao prijateljima i Ulcinja, da je daleko više u mom Nikšiću bila ugrožena crkva, čuveni manastir nikšićki, i seljaci i njihova imovina, nego u Ulcinju, prema tome nepravda nije vršena nacionalno, ni vjerski, nego podjednako prema svim ljudima, i zaprepašćuje me da danas taj čovjek s kojim smo posao završili, govori tako u nekoj drugoj zemlji, u nekoj drugoj prestonici. Njegova je Crna Gora isto koliko i moja, kao što je bila njegovih djedova i pradjedova. To su stvari zbog kojih se na neki način moraju u ovim trenucima polagati računi.

I još ovo. Molio bih vas i kao profesor, pedagog da to prenesete na svoje porodice i na druge ljude. Zlo vrijeme veli Sula Radov, naš stari pametar crnogorski koga je rasčinio knjaz Danilo što je sudio previše pravo. "Zlo vrijeme natoči čovjeka zlom". Ovo su zla vremena, teška vremena, nevoljna. Svi smo mi manje više nervozni, opori. I vi kao ljudi izabrani od naroda na prvim slobodnim, demokratskim parlamentarnim izborima poslije rata, pokušajte sa tim ljudima, svojim porodicama malko umirujuće, i stvaralačkije da kažete da je ovo jedna nevolja, jedno zlo koje će proći da, ipak, mi vjerujemo u razumne ljude i pregovore i dogovore i jedno veliko samopoštovanje.

I još nešto, za vrijeme pauze meni poslanici iz nekih opozicionih partija daju neke prigovore u vezi jedne skorašnje izjave, međutim, ne moraju sve te izjave u jednom trenutku da budu adekvatne i na pravom mjestu, mada ja moralno ne odstupam od te izjave, no treba shvatiti da su ovo trenuci gdje smo malo i prejaki, i nagli, i brzi i da očekujem da će i naredno zasijedanje Skupštine Crne Gore imati neki radniji, ne ovako opasni dnevni red, jer je ovo stanje ratne svijesti, može tako da se kaže, da ćemo malo raspravljati o nekim stvarima koje su vitalne za naš život i za naš opstanak.

Ja vam zahvaljujem na pažnji.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala drugu Vujačiću.

Riječ sada ima poslanik Budo Simonović.

BUDIMIR SIMONOVIĆ: Druže predsjedniče, poštovani poslanici,

Ja nijesam po prirodi staložan čovjek, ali bih zaista htio nekoliko stvari da kažem što staloženije i sve vas, kao i sve one koji prate ovo naše zasijedanje bih htio da zamolim da u ovom maglovitom vremenu sačuvamo što više prisebnosti da nekako stisnemo srca i da hladne glave o svemu raspravljamo i odlučujemo.

Kada je 1937. godine, bog zna kojim putevima gospodnjim, Mojsije Stevanović stigao na front u Španiji, napisao je odatle pismo svojim roditeljima, ocu Savu i pokušao da mu objasni zašto je krenuo tako daleko na jedan krvavi front, pokušao da objasni zašto je on i hiljadu sedamsto njegovih drugova iz Jugoslavije otišlo da e bori za špansku republiku.

U tom pismu on je napisao i sljedeću rečenicu: "Zmiju treba dočekati na tuđem pragu". Mislio je pri tom na avet fašizma koja se zahuktavala iz Španije i prijetila Evropi.

Čini mi se u ovom trenutku da ta rečenica tog gorostasnog studentskog lidera koji je hrabro pao u Španiji, treba da bude odgovor ili objašnjenje svima onima koji pitaju zašto naši momci sada odlaze i ovih dana ratuju van Crne Gore. To bi moralo biti objašnjenje prije svega onima koji su odložili oružje i koji su kazali da neće da se bore van Crne Gore. Onog trenutka kad dođemo u priliku da sa svojim pragova branimo svoje pragove, onda nam vjerovatno neće biti spasa i borba će biti uzaludna. Kada ovo govorim mislim prije svega na pripadnike albanske i muslimanske nacionalnosti, jer je među njima bilo najviše onih, kao što vam je poznato, mada ne samo među njima, koji su odbili da krenu i zaustave tu fašiodnu lavinu koja se valja hrvatskom i prije svega prijeti Hrvatskoj i hrvatskom narodu, a onda i svima nama.

Ovo ne govorim stoga što smatram da je to nekakvo opšte opredjeljenje ljudi i pripadnika tih nacija i nacionalnosti. Naprotiv, ja mislim da je to, ipak, prije posljedica jedne stare mudrosti – da kukavice nikada nijesu mogle sa sokolovima. Imali smo mi sličnih raskršća i sličnih raskola. Ja ću samo podsjetiti na jednu za koju ja, na sreću, znam iz knjiga. Bilo je to 1942. godine kada je trebalo krenuti iz Crne Gore i kada je tek svaki deseti krenuo van Crne Gore da se bori za slobodu, pa se ipak ispostavilo da su pošli pravim putem i da su se vratili kao slobodari. Ja vjerujem i ubijeđen sam da će se i ovi naši momci vratiti kao slobodari i da ćemo ih dočekati kao slobodare.

No, ovo je, čini mi se, prilika da i ja kažem, ali da vas zamolim prosto, da ni o jednom čovjeku ne sudimo po njegovoj kapi. Ja sam se uvijek trudio i našao sam to možda još iz kuće da čovjeka ne treba cijeliti po kapi, nego po onom šta mu je pod kapom. Ovdje je danas neko rekao da treba iz Armije otpustiti, možda grubo parafriziram, ali taj smisao je bio, da treba hitno otpustiti sve pripadnike hrvatske i slovenačke nacionalnosti, kao i nekih drugih nacionalnosti iz čijih redova je bilo izdajnika itd. Slažem se apsolutno da je bilo izdajnika, ali vas molim da svim ljudima pružimo šansu da se potvrde kao izdajnici ili kao rodoljubi. Ja ću vas samo podsjetiti na dva tri primjera, pa ćete vidjeti da sam ipak u pravu. Koliko do juče i ovdje na ovim prostorima kružile su priče o izdajstvu Kadrijevića, Broveta i njima sličnih. Poslije onoga što smo vidjeli i sinoć i preksinoć na televiziji i poslije svega onoga što se sada dogodilo, mislim da je svima nama jasno

da bi nam nešto ljepše ptice pjevale u ovom trenutku da je bilo mudrog državičkog rukovodstva, da u martu, daklene tako davno, poslušati tog istog Kadrijevića i njegov štab, odnosno ljude oko njega. I još jedna stvar. Ovdje se uporno spominju neki ratni ciljevi i posavlja pitanje: Šta su ratni ciljevi Crne Gore? Ja mislim, prvo, da treba raščistiti da li je Crna Gora u ratu ili nije u ratu. Objektivno, Crna Gora je u ratu, ali sve dok postoji Jugoslavija i Jugoslovenska narodna armija u čijem se sastavu danas bore momci sa ovog područja, ja to ne doživljam kao rat Crne Gore sa bilo kim drugim, nego kao odbranu Jugoslavije, kao odbranu od zla koje pokušava da nas rastoči i rasturi. Prema tome, o ratnim ciljevima ne može biti ni riječi. I treba jednostavno, i to je ovdje, čini mi se, neko takođe jasno i konkretno rekao, odnosno prevalio odgovornosti za mobilizaciju na Predsjedništvo, Vladu itd. Zna se ko vrši mobilizaciju pripadnika Jugoslovenske narodne armije i to treba konačno jasno staviti do znanja onima koji ne znaju da oko toga nema dvojbe, dok postoji Zakon, dok postoji ovaj sistem koji je još nasnazi.

I na kraju, ovdje su u sklopu priče o ratnim ciljevima, već neki počeli da zagovaraju ucrtavanje granica, nekakvih novih, itd.

Mislim da bi u ovom trenutku ucrtavanje takvih granica bilo sigurno još veća greška, još veći promašaj od onoga koji je napravljen poslije drugog svjetskog rata kada su te granice ucrtane tako kako su nacrtane. U ovom trenutku je najvažnije slomiti otpor i zaustaviti zahuktale horde hadezeovaca, mupovaca i dr. i obezbijediti mir, pa onda sjesti za pregovarački sto i oko toga se dogovoriti. Zato mislim daje to jedna od najkrupnijih zamjerki koju ja moram izgovoriti kolegi Rakčeviću koji je i danas insistirao da je trebalo još pregovarati. Kakvo je to pregovaranje, kakva je to situacija da mi na jednoj strani pregovaramo dok nam, recimo, mjesecima ili nedjeljama toliko ljudi u kasarnama živi bez vode, bez struje i bez hrane i svakog dana, iz dana u dan ginu od pripadnika HDZ-a i MUP-a Hrvatske. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Simonoviću. Zaita, molim poslanike da po mogućnosti, svoje diskusije i svoje stavove izlože što kraće.

Ima riječ poslanik Sefer Međedović, a poslije toga neka se pripremi poslanik Đerđ Đokaj.

Dr SEFER MEĐEDOVIĆ: Druže predsjedniče, uvaženi poslanici,

Poslije brojnih izlaganja na temu političko-bezbjednosne situacije u Crnoj Gori, od kojih su neka bila krajnje konstruktivna jer u punoj mjeri doprinose pravilnom tretiranju i razrješenju nastale krize i teške situacije u našoj zemlji i Republici, teško je reći nešto novo. Ipak, kao poslanik Demokratske koalicije, koja se u toku ove sjednice nije oglašavala, želim da istaknem da podržavamo sve one koji zagovaraju pravilan i pravedan rasplet sadašnje krize uz učešće svih građana dobre volje, bez obzira

na vjerska, stranačka i politička opredjeljenja. Jer smo ovdje čuli mnoge isključive diskutante koji zagovaraju samo svoj narod, i da niko drugi ne postoji više u ovoj zemlji. Ova sjednica treba da bude, po mom mišljenju, artikulacija mudrih čelnih ljudi na odbranu svih opšte prihvaćenih principa radi očuvanja Crne Gore kao suverene države, jer nam je to najpreči zadatak u ovom strašnomratnom trenutku. Svjestan sam da je sada mnoge stvari teško postaviti na svoja prava mjesta, jer mnogo toga nije pojednostavljeno od vrha do dna, niti su izdiferencirane relacije, jer kod nas se ne vodi klasičan rat – Jugoslavija protiv stranog zavojevača, kao što svi dobro znamo, nego građanski rat, koji je strašniji od svih ratova, kako istorija govori. Mnoge stvari mi Jugosloveni smo tek sinoć mogli da čujemo i razaznamo, a bili smo možda dosta u magli oko toga što se stvarno dešavalo u martu a šta sada. Naša koalicija, kao i ja lično, mislimo da nijesu za promjenu granica, nikakvu promjenu granica od postojećih. Pogotovo ne uz upotrebu sile, kako neki zagovaraju, jer bi to bilo bezumlje u kome svi gube. Dakle, mi smo za mirno rješavanje postojeće krize, ako je to sada uopšte moguće, na miran način, a ako nije, uz upotrebu oružja, ali bez favorizovanja bilo kojegnaroda ili bilo koje republike u Jugoslaviji. Svi zajednički. Nemojte mi zamjeriti, ali prema nekim diskutantima koje sam danas čuo proizilazi da ovaj rat vodi samo jedan narod i ako se ovaj rat kada završi u toj zemlji gdje je živio samo jedan narod i to srpski narod. Meni to lično smeta, jer mislim da je ovo zemlja i dalje velikog broja naroda i narodnosti Jugoslavije. Da je to tačno, da sam ja u pravu, rekli su to i drug Bulatović i još neki poslanici, da u limenim sanducima ne dolaze samo predstavnici srpskog naroda, nego i predstavnici Albanaca i predstavnici muslimanskog naroda. Osluškujući u tom smislu i tumačeći raspoloženje muslimanskog naroda, ističemo da je on spreman da brani i odbrani Crnu Goru zajedno sa svim ostalim narodima i narodnostima Crne Gore. Jer mi druge države nemamo osim Crne Gore, niti želimo da imamo drugu državu osim Crnu Goru. U svemu tome muslimanski narod želi da sačuva svoje dostojanstvo bez obzira što je manjinski narod u Crnoj Gori, jer ona mu je rodna gruda. U ovom teškom ratu netreba uništavati narod, pa ni hrvatski narod, jer hrvatski narod, po mom dubokom ubjeđenju, nije genocidan narod, i kolikoja iz istorije znam, ne postoji genocidan narod ne postoje čak ni genocidneideje kodurođeničkih plemena Afrike i Azije. Nego bi trebalo uništavati u hrvatskom narodu samo one bezumnike koji zloupotrebljavajući narodno povjerenje žele da ostvare neke svoje ciljeve i tu treba stvarno izdiferencirati i jasno kazati i najobičnijem čovjeku.

Dakle, treba sve uraditi da se vodi pravedan rat kako sa stanovništa opredjeljenja jugoslovenskog jezgra, ko je to to jugoslovensko jezgro, tako i sa stanovništa vojne strategije narodne odbrane, oružaneborbe Jugoslavije. Treba se isto tako boriti protiv euforije koja je u suštini neracionalna i opasna za ishod rata. Ja sam danas dirnut riječima o junaštvu crnogorskog

naroda kroz istoriju i današnjem patriotizmu mladića koji se danas nalaze na frontu, bez obzira na bujnost emocija iz kojih proističu takve riječi, i mislim, jer sam uvjerenja da je stvarno i tako bilo i da je danas tako, ali mislim da ovaj rat vode svi narodi i narodnosti Crne Gore. Zato zbog svega toga što sam rekao naša pozitivna uloga, mislim na Demokratsku koaliciju, ne može i neće biti opozicija kada je u pitanju otadžbina, jer otadžbina je preča od svega. Druge ove naše časti mi možemo raspraviti kada budu mirna vremena. A to samo u cilju zaštite od daljeg prolivanja krvi, zaštite ljudskih života i materijalnih dobara ogromne vrijednosti. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Seferu Međedoviću.

Riječ ima poslanik Đerđ Đokaj, a neka se pripremi poslanik Milo Marković.

ĐERĐ ĐOKAJ: Gospodine predsjedniče, uvaženi poslanici,

Ratni vohor u Jugoslaviji postaje sve opasniji, nemilosrdniji, i sve razorniji. Posljednje žrtve sa ratišta na Istočnoj Hercegovini, neprestana ratna razaranja, kako sa kopna, tako i sa mora u okolini dubrovnika, i samog Dubrovnika, strahovita razaranja na ovim područjima gdje se borbe vode, opominju nas da se drugačije ponašamo. Gospodo, nikom nije svejedno gledati uciviljene majke, djecu bez roditelja, žene bez supruga, opustošena sela i gradove koje smo mukotrпно gradili u toku ovih 50 godina. Svakog čestitog čovjeka jeza hvata gledajući strahote koje nam ovaj bratoubilački, bezumni i nemilosrdni rat nanosi. Sve to mora da natjera čovjeka da učini sve što je u njegovoj moći da se ova stihija zaustavi. Nijesu u pravu oni koji sa ove govornice, a i preko javnosti govore i tvrde da je Crnoj Gori nametnut rat, da Crna Gora nije u ratu itd. Crna Gora je do prije nekoliko dana važila kao najspokojnija republika, kojoj ni otkuda nije zaprijetila opasnost. Koliko je nama poznato nijedan vojnik ili građanin nije poginuo na području Crne Gore. Prema nepotvrđenim informacijama, sa hrvatske strane na ratištu kod Debelog Brijega bilo je preko 700 žrtava. Sasvim je sigurno da žrtve nijesu samo iz redova Tuđmanovih bojovnika, već i iz redova građana, tu vjerujemo ima i djece i nejakih. Kako se saznaje, Kupari su do temelja razrušeni, Konavli su isto tako zasuti paljbom svih oruđa, a ako ovaj krvavi rat uspije da uništi Dubrovnik, metropolu svjetske kulture, onda će to biti još jedna tragedija.

General Todorović je na sjednici Vlade Crne Gore napomenuo da je odziv Albanaca i Muslimana na opštu mobilizaciju ispod svake kritike. Ako je to tačno, onda treba znati i razlog. Albanci i Muslimani će položiti svoje živote ako ustreba za svoju domovinu Crnu Goru, ukoliko bi ona bila napadnuta, međutim, ona, po našoj ocjeni, još uvijek nije napadnuta, niti joj je prijetila opasnost. Albanci i Muslimani su nezadovoljni kada je u pitanju ostvarivanje njihovih prava. Možda izgleda sitno, ali i u glavnom gradu Crne Gore – Titogradu bivaju napadnuti sakralni objekti, Muslimana, o tome je i javnost bila obaviještena.

Gospodo, mi jesmo da se zemlja brani od raspada, ali ne bratoubilačkimratom, već mirnim putem, političkim dijalozima i putem konferencije u Hagu, preko Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija i drugih mirovnih snaga. Konflikti i krvoproliće danas u Hrvatskoj, sutra negdje drugo u našoj zemlji, neće razriješiti našu krizu. Juče smo Crnu Goru proglasili ekološkom državom. Pretvorili je u oazu mira, a danas na svim ratištima šaljemo naše sinove da ginu. Kome je to u interesu, i pitamo se kome nijesu od interesa mir i blagostanje? Da li je moralo da se naši konflikti bilo gdje rješavaju putem najstrašnijeg građanskog rata? Apelujemo na sve, uzdržimo se ratnih pohoda, poštujujmo iznad svega čovjeka, vratimo mir i blagostanje na ovom brdovitom Balkanu.

Na kraju, ne prihvatam one koji tvrde da su Hrvati genocidan narod, jer u svijetu nigdje nema neopoštenog i genocidnog naroda, a to što pojedini rade, to se nikada ne može pripisati jednom narodu. Ocjene koje je poslanik Rakčević iznio na ovoj sjednici mi prihvatamo.

I još nešto, pojedini poslanici iz opozicije doživljavaju niz neprijatnosti prilikom iznošenja svojih stavova ili mišljenja partija kojima pripadaju. Nerijetko im se prišiju razne etike i uvrede. Stiče se utisak da su konstruktivni dijalozi, borba mišljenja i parlamentarnosti u ovom parlamentu dosta deficitarni.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem gospodinu Đokaju. Evo se javlja opet poslanik Čvorović. Samo kratko, molim vas, jer ima diskutanata koji se još nisu javili.

Dr MITAR ČVOROVIĆ: Gospodine predsjedniče,

Hvala vam što ste mi dali riječ. Inače, htio bih da kažem gospodinu Đokaju, znae vi onu "Pustio bih ja njega, ali neće on mene". Ne radi se o tome što mi ne bismo popustili, nego vidite da ne može. A gospodinu Seferu Međedoviću čestitam kako je sve lijepo rekao, i to je dobro što je rekao. Međutim, htio bih da se objasnimo oko nečega. Mi smo isticali srpski narod zato što je on danas ugrožen na svim teritorijama u Hrvatskoj, i ostalim, nije to potcjenjivanje drugih naroda nego računamo da su drugi narodi bezbjedni i da tu nema naročitih problema.

Što se tiče komandnog kadra, molim vas da se razumijemo, kada smo govorili, mi smo rekli – komandni kadar koji zbog nekih situacija ne može da bude pouzdan. Ja, pošteno da vam kažem, ne zamjeram nekim ljudima što su pobjegli, nijesu hteli da pucaju na svoj narod. Sjutra kada bi me neko prisilio da pucam na svoj narod, ja ne bih mogao to uraditi. Zato treba da budemo svjesni činjenice da su ova ratna vremena, teška vremena i treba da budemo načisto s tim tamo gdje postoji mogućnost da nam se dogodi izdaja. Znači, treba biti oprezan. Ne kažem da ih treba hapsiti i da ih treba maltretirati, ali u ovom trenutku, u ovoj situaciji oni ne mogu da odgovore zadatku i ne treba ih stavljati, u krajnjoj liniji na iskušenje. Nije pomenut ni jedan drugi navod, nego samo komandni kadar Hrvatske. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem.

Riječ ima poslanik prof. Milo Marković, a neka se pripemi poslanik Vaso Đakonović.

Dr MILO MARKOVIĆ: Uvaženi poslanici, uvaženo Predsjedništvo,

Ja sam mislio da malo polemišem sa mojim dobrim đakom iz nekog vremena, Rakčevićem, ali izgleda moraću i sa nekim drugim. Pitao je Žarko šta da se brani. I odgovara, kasarne JNA i slaže se sa tim, i dobro je što se slaže da njih treba braniti. Slažemo se i mi. Drugo, Žarko kaže – granice Crne Gore i to je dobro. Ali ja imam drugo mišljenje. Granice Crne Gore se ne brane na Prevlaci, niti se brane na Gostunu ili eventualno na Čakoru. Činjenica je da su to granice Crne Gore, ali se granice Crne Gore brane svud tamo gdje je Jugoslavija, naravno ako smo svi za Jugoslaviju kao zajedničku domovinu, jer je Crna Gora sastavni dio Jugoslavije. Nijesu Crnogorci prvi put sada prešli granicu Crne Gore i da brane Crnu Goru. Branili su Crnogorci i neke druge teritorije krajem XIX vijeka, pa su Crnogorci išli i u Prvom svjetskom ratu, serdar Janko išao je s vojskom na Drinu, pa su Crnogorci išli u Prvoj proleterskoj, u Petoj crnogorskoj, u Četvrtoj crnogorskoj, na ostale teritorije Jugoslavije smatrajući, gdje god da su bili da su branili rodnu grudu – Crnu Goru i dostojanstvo crnogorskog naroda. No, osim toga, Žarko je postavio pitanje – kuda dalje? A ja, kao njegov profesor svojevremeno, mislim da treba ići dalje sve dotle dok se sretamo sa crnim košuljašima i sa crnim legijama. A to su danas, kao što su bili u toku Drugog svjetskog rata, simboli najvećeg zla koje je haralo, palilo i ubijalo ne samo u Jugoslaviji, nego i u cijelom svijetu. Ako to mladi ljudi ne znaju, i dobro je što ne znaju, neka pročitaju istoriju ili pitaju svoje očeve ili djedove šta je značio fašizam i šta je taj fašizam donio i Crnoj Gori, i Jugoslaviji, i progresivnom čovječanstvu.

Moram kazati, dragi moj Žarko, niko od nas ovdje ne računa da je hrvatski narod genocidni narod, niti ma ko od ovih ovdje koji sjedi misli da izjednačava hrvatski narod sa fašističkom soldateskom gospodina Tuđmana ili gospodina Mesića, a ja mislim da oni nijesu najgori jer tamo ima i gorih od njih.

Ja sam učesnik narodnooslobodilačkog rata i dobro se sjećam kada je Druga dalmatinska brigada u decembru 1943. i u januaru 1944. godine dolazila da oslobađa Crnu Goru i da je u novembru 1944. godine oslobađala Boku Kotorsku, ali isto se tako sjećam da je Prva proleterska sa ona dva bataljona crnogorska, Četvrta proleterska i Peta crnogorska ratovale na području Hrvatske i sa Hrvatima, sa hrvatskim partizanima bila braća i drugovi, tako da nikako nikome od nas i ne pada na pamet da smatramo hrvatski narod genocidnim narodom. To mogu da kažem bar u ime ovih drugova čijoj partiji pripadam. Ali da ne napominjemo Jasenovac, neka ga đavo nosi. Paveliću su donosili oči izvađene djece, i stavljali mu na radni sto, danas gospodinu Tuđmanu donose ogrlice od dječijih prstiju

i postavlja se pitanje dokle tako nešto trpjeti. Ja ne mogu, suviše sam emotivan, kada se sjetim da na pragu XXI vijeka ustaške horde, ne mogu se drugačije nazvati, kolju zarobljenih 13 mladića od kojih ni jedan nije imao više od 21 godinu. Drugovi, to je veoma teško. Teško je kada to gledaju majke tih mladića i ja teško vjerujem da jedna majka može da preživi kada vidi da joj 21 godišnjeg sina kolju na pragu XXI vijeka.

Neko je pomenuo, ne znam ko, učešće Hrvata u narodnooslobodilačkom ratu. To je vrlo evidentno učešće, ali ja ću vas podsjetiti na jednu činjenicu, da to učešće nije u početku rata bilo tako veliko. Njihov glavni šef i ideolog Vladimir Bakarić je rekao na Drugom zasijedanju AVNOJ-a: – Dozvolite da vas pozdravim u ime hrvatskog naroda jer sam vas na Prvom zasijedanju AVNOJ-a pozdravio u ime srpskog naroda. Prema tome, borbe su se vodile, drugovi, sa promjenljivom srećom. Prvih šest brigada narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije bile su srpske i crnogorske. Sa ponosom ističem tri i po brigade su bile iz Crne Gore. Nama to čini čast jer smo se borili protiv fašizma. Današnji rat koji se vodi u Hrvatskoj, ja kao građanin ne mogu kazati da je to rat koji vode Srbiji protiv Hrvata, to je rat koji vode Jugosloveni protiv fašizma. I ja mislim da je najbolja kvalifikacija ako kažemo da je to rat koji vode jugoslovenski narodi protiv fašizma. Na pitanje šta se podrazumijeva pod pojmom fašizma, a ne mogu a da ne upitam Žarka kao lidera Stranke socijalista zašto se nije ogradio od onog sramnog pamfleta koji je objavljen 26. septembra, a potpisale su ga 7 partija, da je naša partija vladajuća mafijaško-fašistička. Ogradili su se socijaldemokrati i ogradila se Socijalistička partija. Nijesam pročitao ove druge, ali su se potpisali i Socijalistička partija i partija socijalista, računam da je to tvoja partija, potpisale su se sedam partija, ali koliko sam ja pročitao, samo su se dvije partije ogradile – Socijalistička partija tj. partija Stankovića i Partija socijaldemokratska, njen se šef, Vujačić Vidak, ogradio. Ako sam što preskočio, izvinjavam se.

Vidite, da je naša partija mafijaškofašistička, ja ovdje, sa ovog mjesta, sa svom odgovornošću tvrdim da ne bi bilo 26 partija u Crnoj Gori, ne bi bilo ovoliko demokratije. Meni je drago što su se neke partije ogradile od toga što je potpisao Zbor za građanski mir, ili ne znam kako se zove, organizacija koja nas je 26. golemo napala. Jer, ako su svjesni ti koji su potpisali, treba da znaju šta znači mafijaško-fašistička vlast. To je objavljeno u "Pobjedi" od 26. septembra. Ko nije čitao može da pročita.

Samo kratko, borci Crne Gore, iako u poodmaklim godinama, tu su da idu sa vama mladima. Naravno, mi nijesmo u stanju da idemo onako kao što smo mogli ići u prethodnom ratu, ali za vama mladima ići ćemo i danas zajedno sa našom JNA koju smatramo čvrstim bedemom odbrane tekovina, ne samo tekovina narodnooslobodilačke borbe, nego civilizacije jugoslovenske, kako je neko napomenuo i u tom pogledu pozdravljam našu JNA u želji da posao, koji je započela, završi. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem drugu Markoviću.

Riječ ima poslanik Vaso Đakonović, a neka se pripremi poslanik Ratko Vuković.

VASILJE ĐAKONOVIĆ: Druže predsjedniče, drugarice i drugovi poslanici,

Znam da bi bilo mnogo uputnije da je nekoliko riječi o ovoj temi rekao neko ispred ovog Kluba poslanika većinske stranke dolje, kod nas u Ulcinju, međutim, svejedno, ja ću najkraće da prokomentarišem u kontekstu političko-bezbjednosne situacije u Crnoj Gori i neko gledanje sa aspekta našeg kraja.

Sigurno se poslije ovakvih diskusija koje smo čuli suviše se javljati za riječ. Ja to radim pod strašnim uticajem onoga što pomenu poslanik Bujčić, odnosno onoga što smo čuli u dva navrata na TV programu o prilikama u Ulcinju zadnjih dana, kao i onoga crnoga što se svilo nad mnogim mjestima Crne Gore, a ispred naše vlasti niko ne kaže riječ žaljenja i obrazloženja zašto smo mi jedina opština koja od vladajuće partije zvanično ne preuzima mjere solidarnosti i ne učestvuje u ravnomjernoj diobi zla kojeg imamo na pretek.

Teško je govoriti na ovom mjestu o ovoj temi u vrijeme kada se stotine domova u Crnoj Gori i šire u crno povijaju, kada roditelji gube svoje najmilije, kada prekonoc gube sav imetak kojeg su stvorili, kad je Crna Gora sva na noge s ciljem da odbrani svoje ognjište i svoju teritoriju, a u mom Ulcinju niko ne abera za sve što čuju i vide od strane većinskog življa albanskog. Ne nalaze za shodno dapozovu sve građane neovisno na stranačku pripadnost da vidimo skupa što nam valja raditi. Zaboravili su neki kako se na našem podneblju, kao rijetko gdje, demonstriralo istinsko bratstvo i sloga. ali, izgleda, to jebilo samo tada kada je trebalo pomoći i oprostiti.

Zaboravili su da je Ulcinj tako lijepo i bogato mjesto zahvaljujući pomoći šire društveno-političke zajednice i 1968. i 1979. godine i mnogo ranije. Zamjeriće nam svijet kada čuje TV komentar sinoć da se ulcinjski sposobni muškarci, Albanci, ne prijavljuju u rezervni sastav, da ih dosta ide vani a sve uz izgovor da ćemo da branimo samo naše granice.

Pitam javnost zar je to odgovor kojeg mogu da prihvate potomci onih boraca iz prvih ratova koji su se borili za oslobođenje i Ulcinja, Skadra i drugih mjesta.

Bio bih srećan ako su naši opštinski čelnici istinski u zabludi. Ali, sve sam bliže saznanju da je u pitanju njegova agonija. Imajmo na umu da agonija vodi u propast. Ja, kao sugrađanin, neskromno je reći, ali ću kazati, koji nijesam manje doprinio razvoju Ulcinja od ovih koji su sada na vlasti, preporučujem da upere kritiku protiv sadašnjeg rukovodstva Republike ako imamo razloga i ja ću se pridružiti, ali da shvatite da se rješenje

može naći samo u ovoj državi sa ovim narodom koji ga okružuje. Zato moram s ovog mjesta predložiti opštinskoj samoupravi jer na drugi način nemamo ni prilike da kao i sve druge opštine analiziraju jugoslovensku i crnogorsku situaciju i da organizuju svoj narod neovisno na nacionalni sastav, da e istinski uključi u rješavanje problema. Na taj način jedino možemo nastaviti suživot i garantovani našem potomstvu srećan život. Mi govorimo o ovoj temi unazad mjesec dana korektno, u prisustvu članova parlamentarne delegacije da bi dan kasnije ti isti ljudi osuli paljbu po crnogorskom rukovodstvu. Ne čini mi se da je sve to baš zabluda.

Završiću riječima – manimo se te velike agonije jer ćemo sve dovesti na ivicu ponora – poručuje veći dio naroda iz Ulcinja nadajući se da će se ovakvim pogledima priključiti i veći dio Albanaca jer su oni uvijek bili sposobni da ocijene šta valja raditi, pa se nadam da to neće izostati ni u ovim prilikama, kada će ponovo na našem prostoru zaživjeti povjerenje i međusobna tolerancija koja je neminovna ako se zna da se silom ne rješavaju problemi. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Đakonoviću.

Riječ ima poslanik Ratko Vuković, a neka se pripremi poslanik Ferid Šarkinović.

RATKO VUKOVIĆ: Poštovani predsjedniče, kolege poslanici,

Pitanje da li je Crna Gora u ratu, ja bih tretirao na sasvim drugačiji način – da li je Jugoslavija u ratu? Jer, mi smo sastavni dio jedne suverene, zvanično priznate države u svijetu. Prema tome, sa tog aspekta trebamo tretirati i da li je Crna Gora u ratu, i s kim je u ratu.

Moram da naglasim da se u Jugoslaviji već godinu dana odvija sukob između pobunjenog dijela jedne njene teritorije i legalne vlasti. Drugačije se ne može tretirati to u savremenom svijetu. Nažalost, moram da istaknem da se pobunila legalno izabrana vlast u tom dijelu teritorije Jugoslavije i da se vodi u ovom trenutku veoma krvav i prljav rat, po mnogo čemu specifičan. Specifičan je prije svega po surovosti, brutalnosti i zvjerstvima koje primenjuje fašistodna ustaška vlast u Hrvatskoj. Svjedoci smo nečuvenih zločina nad djecom, ženama, starcima, zločina nad pripadnicima JNA, svjedoci smo nečuvene pljačke, otimačinje, paljenja. U vojnim formacijama pobunjenog dijela Jugoslavije ratuje najgori ološ svijeta. To su plaćene ubice koje to rade profesionalno, a taj isti dio Jugoslavije se hvali demokratijom. Kakva je to demokratija kad se u njoj kolje, sijeku prsti, vade oči, paraju stomaci i to djeci, nemoćnim i nedužnim? Ono što me posebno čudi, to je da demokratski svijet o svemu tome čuti, praeći se da to ne vidi. A, nemoguće je da ne vidi. To se sve događa praktično na pragu 21. vijeka, kad je civilizacija zakoračila umnogome i kad je demokratija ovladala svijetom. Zašto demokratska Evropa i svijet o svemu ovome čuti posebno je pitanje i trebalo bi o tome da se dobro iscrpno pozabavi.

Ono još što ću da istaknem kao paradoks ovoga vremena i paradoks u kome se nalazimo jeste da se na čelu ove naše Jugoslavije nalazi čovjek i, da kažem, predsjednik Predsjedništva, a bojim se i još neki drugi koji su vođe ovakve genocidne tvorevine na tlu Jugoslavije. Neshvatljivo je i tragično za Jugoslaviju – da je pred demokratskim svijetom zastupaju baš ovakvi ljudi. Pitam se – dokle ćemo to mi moći da trpimo? Jer, svjedoci smo kako nas zastupaju i kako prenose laži o zemlji, na čijem su čelu i o narodu koji bi trebalo da vode.

Postavljam sad pitanje – JNA zar ne može da se drugačije ponaša nego što se ponaša? Zar nije njen zadatak da brani suverenitet i nedjeljivost Jugoslavije? Zar njen zadatak nije da sprečava genocid na ovom području i zar njen zadatak nije da brani pripadnike svojih jedinica? Ja jedino što mogu da zamjerim Armiji jeste što nije u početku bila daleko odlučnija u kažnjavanju svih onih koji su kršili norme, i međunarodne, i ljudske. Crna Gora je navikla da rađa ljude dostojne imena čovjeka, ljude koji ne samo da znaju ginuti za svoju slobodu, već i slobodu svoje braće i prijatelja, ljude koji znaju da se viteški bore i ginu i pobjeđuju daleko jače od sebe. Milo mi je što sam čuo da u našeim jedinicama JNA rame uz rame ratuju pripadnici naroda Crne Gore, ali moram da istaknem da u pojedinim djelovima Crne Gore ne postoji istovjetnost gledanja na bujanje fašizma i genocidno ponašanje koje se dešava na administrativnoj teritoriji Republike Hrvatske. Uz to sprečava se mobilizacija u jedinice narodne armije a pripadnici pojedinih naroda šetaju po susednim zemljama, odnosno po susjednoj emlji, sa zagonetnim, ili bolje rečeno, poznatim ciljevima.

Crna Gora jeste slobodna zemlja, odnosno zemlja slobodnih građana. Ali, Crna Gora nikada nije podnosila izdajice. Prema njima se znala ponašati. Zato želimo da svi oni koji žele da sa nama žive pod istim uslovima pod kojma živimo mi, to na djelu dokažu. Svi oni koji ne žele dažive sa nama ili kojima ne odgovara Crna Gora ovakva kakva jeste znaćemo da se odnosimo onako kako treba i kako zaslužuju.

Crna Gora ima vojnike u JNA ali i u Crnoj Gori, koji će braniti i odbraniti slobodu i svaki pedalj i Crne Gore i Jugoslavije onolike kolika će ona biti. Crna Gora jeste da se o zajedničkom životu dogovaramo i dogovaramo. Ali, ne želi dozvoliti da se pri tome otimaju teritorije koje ne pripadaju njima, niti može mirno da stoji i posmatra genocid nad svojim narodom nad pripadnicima JNA. Ovo ni po koju cijenu. To naši građani i u praksi dokazuju u JNA, a mi koji smo ostali, bar za sada, moramo se kao civili u radnim organizacijama i na drugim mjestima, moramo dokazivati u praksi da smo odgovorni i da poštujemo ono što ovi koji izvršavaju obaveze u JNA svjesno izvršavamo i njihove i naše obaveze. To i oni od nas očekuju. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Vukoviću.

Ima repliku poslanik Rakčević, a neka se pripremi poslanik Šarkinović, zatim Đerđ Berišaj, s tim što molim da članovi Odbora za politički sistem pođu u crveni salon i rade na pripremi zaključaka.

Mr ŽARKO RAKČEVIĆ: Tri pitanja mi je postavio moj profesor na koja treba da odgovorim.

Profesor je rekao da se granice brane onamo gdje je Jugoslavija. Vi se dobro sjećate i stava moga i Reformskih snaga o Jugoslaviji do skoba u Sloveniji. Na žalost, donijetaje antiustavna odluka da se povuče JNA sa granica Jugoslavije. Ja sam protiv te odluke bio. Zbog čega se JNA povukla sa spoljnih granica zvanično priznate SFRJ kao jedinog međunarodnog priznatog subjekta, vi to mene pitate, a ja sam rekao da je JNA počela da gubi karakter jugoslovenske u onom času kad se povukla sa granica jedne od republika Jugoslavije, Slovenije koja nije međunarodno priznata država. Zbog čega su poginuli naši momci tamo? Rekli smo da Jugoslavija nije bioskop da se u nju ulazi i izlazi kako ko hoće. Ova Skupština je usvojila taj stav i tu se nalaze ti stavovi, da bi poslije toga i Hrapović i toliko momaka izginuli. Prema tome, ne mislim uopšte da je vaše pitanje na mjestu, nego naprotiv.

Na žalost, JNA nije čuvala ono što je trebalo da čuva – spoljne granice. Ko čuva sad granicu prema Hrvatskoj? Eto zbog toga se dešava svašta. Zato se i uvozi oružje nesmetano tuda.

Što se tiče pitanje dokle treba da se borimo sa crnokošuljašima, ja ponavljam svoje opredjeljenje u vezi sa crnokošuljašima i paravojnim formacijama, da smo mi, kad je Predsjedništvo donijelo odluku i Vrhovna komanda, iz Partije socijalista, možda se neko sjeća tih saopštenja, insistrali da se dosljedno poštuje razoružavanje paravojnih formacija. Sada su to formacije koje niko ne kontroliše, koji su pod zapovjedništvom Parage, ili kojekakvih paraga i potpuno su izmakle kontroli svih. Jednostavno to su bande ubica koje lutaju teritorijom Hrvatske i čine neviđena zlodjela.

Ako mislite da treba da ih gonimo treba imati na umu činjenicu da aje narod Hrvatske u Rijeci, u Dubrovniku sa 85% glasova bio za HDZ. Najubedljivija pobjeda je bila HDZ-a u Dubrovniku. Pa ne očekujemo, valjda, kad bi bile kasarne u blokadi, da će nas tamo posipati cvijećem. Ja sam se samo zalagao da tamo, gdje je dominantan srpski živalj: u Krajini, Slavoniji i Baranji da ostane JNA i d čuva te krajeve od genocida. Ponavljam, da jestam za deblokadu kasarni, ali sam za to da se vojska povuče sa onih teritorija što je rekao neko u Skupštini Srbije, gdje iz svakog ćoška može neko da im puca u leđa. Moji rođaci, vaši rođaci u Puli ako oni neće, ako doživljavaju JNA kao agresorsku armiju, onda armija treba da se povuče. To su moja ramišljanja i rekao sam jasno gdje bi trebala, po mom shvatanju, da se povuče.

Na žalost, odluke Predsjedništva Makedonije i Predsjedništva BiH su vam dobro poznate a i poslije ovoga što se desilo u Sloveniji, naša armija

gubi karakter jugoslovenski. Ja bih volio da to bude drugačije, ali vrijeme će pokazati o čemu se tu radi. U svakom slučaju, i ovakva armija, i uz mali broj Hrvata, i mali broj Muslimana i Albanaca i Makedonaca (koji su zadnja dva regrutna roka odlukama Predsjedništva BiH i odlukama Makedonije preskočili regrutaciju, slanje u JNA – gubi karakter JNA) još uvijek je mnogo bolje, neuporedivo bolje, sa aspekta političke realnosti, jer ovo je potpuni pravni galimatijas. To nema više veze, nažalost, možda je bolje postojanje i ovakve armije i njihova želja da se bude tampon-zona nego formiranje stranačkih armija. Ja mislim da su ovo, ipak, činjenice. Hvala. Izvinite što sam vam uzео malo vremena.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Ima riječ poslanik Šarkinović, a neka se pripremi poslanik Berišaj.

FERID ŠARKINOVIĆ: Uvaženi poslanici,

Ja sam jedan od onih kojima se ni jedno od jugoslovenskih rukovodstava ne sviža, niti republička, niti ova savezna jer su nas doveli do ovoga. Njihovi rezultati su na vidjelu. Dobro bi bilo od ministra narodne odbrane Babića da razjasni ono kad kaže – da jedinice idu ka ciljevima, da znamo koji su to ciljevi ukoliko to nije neka tajna. Ja sam, ima dvije noći, kada je predsjednik Predsjedništva Crne Gore najavio da prirodne granice nijesu uspostavljene između Crne Gore i Hrvatske. Očekivao sam tada ratni sukob. Mene sada interesuje da li ovo Predsjedništvo sa Kostićem i Sejdom Bajramovićem može donositi ovakve odluke kakve donosi? Da li mogu četiri čovjeka donijeti ovo što su donijeli? Mislim da postoji ustavni haos u samom vrhu Jugoslavije za koju sam se zalagao, a izgleda da se ovim putevima rada gubi u nepovrat. Da li predstavnici dvije republike, i to iz jedne republike iz redova Albanaca natureni Sejdo Bajramović koji nema nikakvog povjerenja kod Albanaca, mogu donositi odluke kakve donose?

Molim vas, ja sam vas tako lijepo slušao i ministre i podministre, slušajte i vi mene, imam toliko pravo.

Govori se o JNA. Šta sa JNA? Da li je Slovenci osjećaju njihovom? Ne. Da li je Hrvati osjećaju njihovom? Ne. Da li je Makedonci, da li Albanci, da li Muslimani? Ne. JNA ni ja ne osećam kao jugoslovensku. Nju osjećaju samo Srbi i Crnogorci pa je možemo nazvati srpsko-crnogorskom, a ima oružje za koje su svi narodi Jugoslavije izdvajali i to oružje se koristi, a tamo gdje se god JNA pojavi, tu su nacionalna žarišta. Sjetite se da su tenkovi jurišali na studente u Beogradu, da su tenkovi jurišali na omladinu albansku na Kosovu. Dalje, tenkovi guše jednu atunomiju, a u isto doba se zalažu za neku drugu autonomiju. Ja jesam da narodi i nacionalne manjine zajedno odlučuju, ali ne da kad se kaže “mi znamo”, drugi moraju da se priklanjaju tome. Dok je svega ovoga, mira na Balkanu nema. Po mom mišljenju mira će biti ili kad svi budu imali oružje, ili kad se svi budemo razoružali. Ima paravojnih jedinica svugdje, naoružava se svugdje. Mi

smo puno puta insistirali da se vidi ko se po Crnoj Gori naoružava, da li ima stranačkog naoružavanja i sl.

Govori se o genocidnosti Hrvata, koliko se god neki ograđivali. Ja kao Musliman, da vam kažem, a vi to možda znate ako ste čitali, da su u drugom svjetskom ratu u Jugoslaviji procentualno, ne u apsolutnim brojevima, ginuli najviše Jevreji, pa Muslimani, pa Srbi. Muslimani su uglavnom ginuli. Branko Kostić reče da je izdaja podvajati četnike i partizane. Muslimani su ginuli od Srba i Crnogoraca. A tada su nazivani četnicima. Ovo je bilo, koliko god se vi s tim neslagali.

Da kažem još nešto. Ja nikada nijesam donio zaključak o genocidnosti. U velikoj Njemačkoj, koja je civilizovana, koja je počinjala mnogo toga što drugi nijesu, pojavio se fašizam, platili smo to sa 70 miliona žrtave, a eto sada opet pojavio se. Ima toga gotovo svugdje, samo je pitanje da li je došlo do izražaja ili ne.

Što se tiče napada na sredstva informisanja iz Bosne i Hercegovine, ja najmanje vjerujem sredstvima informisanja iz Crne Gore. To je moje pravo.

Što se tiče najave dobrovoljačkih odreda, oni su bili najavljivani još prije dvije godine. Još prije dvije godine se po Titogradu, po Crnoj Gori i po Srbiji zahtijevalo: "Dajte nam oružje" i "Ustaše" i ne znam što. Tražio je sadašnji potpredsjednik iz Crne Gore da se čuvaju ti meci. Čuju se prijetnje za političke neistomišljenike i za one što neće da idu u rat. Zašto se Muslimani ne odazivaju na poziv za rezervu. Zato što oni nijesu Muslimani, pjevaju: "Đurišuću mlad majore...", itd". Mi znamo za Đurišića da je u jednom zamahu 30 hiljada Muslimana zaklao, što djece, što silovanja. Sve ovo što vi govorite za ustaše, ja vjerujem i da jedni i drugi rade i da su radili.

I još nešto, ako se najavljuje preko televizije da su crnogorski rezervisti otišli sa jugoslovenskom i srpskom zastavom da skidaju negdje šahovnice, opet je to djelo Jugoslovenske narodne armije. Nemojte nas plašiti. Negdje sam pročitao, o čemu bih tražio i ova Skupština da zauzme stav, neki, ne znam ko je, kapetan, poručuje uglednom književniku Jevremu Brkoviću "Lijepo si nas nacrnio, sada razgonimo ustaše, brzo ćemo to srediti, a onda se vraćamo u Crnu Goru, mnogo si nas zadužio". Molim vas, ja vam kažem i ove isključivosti, ja sam namjerno ovo iznio. Ove isključivosti mogu da dovedu do još goreg. Nemojte da mislite, ovaj građanski rat koji je počeo može da bude uvod za druga žarišta, pa neće biti junaka, neće biti pobjednika, svi ćemo biti gubitnici. Nemojte misliti da se može na ovaj način izaći na kraj. Da li je iko od Herceg-Novog do Dubrovnika bio ubijen? Da li je ičija kuća bila zapaljena? Da li je koja kasarna bila blokirana? (Molim te, nije Prevlaka, Prevlaka je u Crnoj Gori koliko ja znam). Da se razumijemo. Ovdje se otvaraju pitanja. Kaže se, Crna Gora se brani. Kostić je na proglašenju ekološke države rekao da se

Crna Gora brani i mimo Crne Gore. Ja vam reko, sad će Crna Gora da se brani i u Hagu. Mislite da ćemo sa jedinicama i gore?

I još nešto. Pripremamo osnove za buduće uređenje Jugoslavije, a nema grnaica, nema ništa. Da li su granice one koje nudi Šešelji: Karlobag-Karlovac-Virovitica? Mislite li za nejasne ciljeve da će neko da ide u rat? Ne. U ovom smislu ima puno nejasnih stvari zato je red da ztv. JNA, ja je tako nazivam, i crnogorsko rukovodstvo kažu koji su ciljevi ovoga rata. Mi moramo jasno i glasno kazati što su ciljevi, a ne na ovaj način voditi rat. Ja toliko, za sada.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Ima sada riječ poslanik Berišaj, a zatim poslanici Dragović, Stanić, Čapuni i Pavle Milić itd.

Izvolite.

ĐERĐ BERIŠAJ: Poštovani predsjedniče, poštovana gospodo poslanici,

Teško je nešto novo reći kad čovjek diskutuje posljednji. Ja sam se odlučio, kao poslanik, da govorim iz svoje duše, ljudski, onako kako osjećam, ne obazirući se na stranačko nadmetanje. Po mom mišljenju ova je vanredna sjednica istorijska gdje se odlučuje o sudbini naše zemlje, a osobito Crne Gore, i zato ne bi trebalo da se stranački nadmećemo, posebno u situaciji kad naša djeca, naša braća ginu širom Jugoslavije.

Ima li išta teže, nego u jednoj zemlji gdje umjesto "Dobro jutro", čujemo vijesti o poginulima, ranjenim, o stotinam ljudi u zbje govima. Ima li išta teže, nego kad se širom naše zemlje vodi dvostruki rat, jedan oružani rat, a drugi je još teži i prljaviji, propagandistički, nacionalistički itd.

Meni, kao dugogodišnjem prosvjetnom radniku, teško pada razgovor sa mojim maturantima, četvrti razred gimnazije, i teško mi je objasniti našu današnjicu. A do juče naša zemlja je bila primjer, ne samo u Evropi, nego i u svijetu, da bi za kratko vrijeme postala primjer svih loših strana, ne samo u Evropi nego i u svijetu. To su činjenice. Teže mi je bilo, kad su ti mladi ljudi, maturanti, budući akademski građani meni, kao dugogodišnjem vaspitaču, govorili: "Profesore, pa vazda si nam govorio, dugo godina, o bratstvu, o jedinstvu, o Jugoslaviji, o ravnopravnosti ljudi, a danas mi mladi vidimo šta se dešava i šta se čini". Šta im mogu odgovoriti ja kao čovjek, kao vaspitač, kad su to činjenice. Dalje, pitaju učenici: "Profesore da li se točak istorije vraća unazad. Mi smo u težoj situaciji, kolege i kolegice, uvaženi poslanici, danas nego što smo bili za vrijeme bivše Jugoslavije. Mi smo ranije imali stranog okupatora, a danas imamo bratoubilački rat. Mi smo svi svjedoci kad majka kaže da će joj se djeca pobiti, jer je bila udata prvi put za Srbina, pa ima sina Srbina, a drugi put za Hrvata i ima sina Hrvata.

Budimo malo hladnih glava, ovo je hram pravde, ovo je gram gdje se moraju donijeti trezvene odluke. Jer, svemu ima lijeka, i kancer češće puta ne uništava čovjeka ako čovjek ima volju za život, čak može pobijediti kancer.

Mi smo danas oboljeli od kuge, nas su drugi otrovali. Ja neću ovdje da iznosi imena i prezimena jer nije ovdje čas istorije, nego ja kao čovjek ne priznajem da postoji loš narod. Ja ne priznajem da postoji genocidan narod. Ja poštujem srpski narod i crnogorski, jer poznajem istoriju njihovu i svoju istoriju. Ali poštujem tradicije srpskog naroda, slobodarske, demokratske. Ne poštujem nacionalističku borbu bila ona od strane Albanaca, Srba, Hrvata, Crnogoraca itd., jer taj nacionalizam doveo nas je do teške mržnje, do toga da jedan drugoga gledamo poprijeko. Naša odluka ovdje brzopleta može da uništi na hiljade mladih života naše djece, a naša trezvena odluka, naše trezveno razmišljanje može da spasi na hiljade i zato moramo nastojati svim silama, ne oduzimajući slobodu ni Crnoj Gori, ni crnogorskom narodu, albanskom ili muslimanskom, niti bilo kome u Jugoslaviji, da u zajednici sa svim demokratskim snagama ove zemlje razriješimo jugoslovensku krizu onako kako će biti najbolje za naše buduće generacije.

Konačno, nas je narod izabrao ne da širimo euforiju rata, i mržnju, nego da upravljamo i da idemo u budućnost sa svim ostalim naprednim ljudima ove zemlje, Balkana, Evrope, i da kažemo za naše buduće generacije tamo gdje ljudi žive dostojanstveno i niko nikoga ne pita koje je vjere, nacije, boje kože itd.

Ja sam rekao na početku da govorim iz duše kao čovjek, kao prosvjetni radnik, kao poslanik ne uzimajući u obzir stranačko opredijeljenje. Ja sam dugo godina bio komunista, a opredijelio sam se za Reformske snage, za ono što sam smatrao da je napredno, da je dobro za ovu zemlju. Praksa, život, istorija će pokazati ko je u pravu.

Bez obzira na nacionalnost, vjeru, mi moramo poštovati jedan drugoga. Ja ne mogu prihvatiti ocjenu da se Albanci ne odazivaju na poziv za rezervu i da dezertiraju. Juče sam bio u dvije kuće u Malesiji da vidim ranjene rezerviste, Albanaca. Ako nas armije bude mogla uvjeriti da brani interese ovog naroda, na ovom podneblju u našoj zemlji, onda sigurno neće ni Albanci niti ko drugi dezertirati. Meni je krivo što sam pet-šest godina čitao lažne stvari protiv albanskog naroda, protiv drugog naroda. Ja bih se stidio kao Albanac da sam vjerovao da je to tačno. Međutim, znao sam da su to napisali nacionalisti, šovinisti i oni ljudi koji su nas doveli dovde. Ne možemo mi reći da je hrvatski narod genocidni, niti mogu da kažem da je srpski narod nacionalistički nastrojen, velikosrpski, to ne mogu ja da kažem. Narod je dobar, ali rukovodstvo, oni koji rukovode nijesu, evo do čega su nas doveli. Istorijska je činjenica da je postojalo bratstvo i jedinstvo iako sad kažu da je to parola, ali ta parola nije ni komunistička parola ni monizam, ta parola je bila vjekovna na ovim prostorima. Prvaci malisorskih plemena u Manastiru Morači sastajali su se sa prvacima crnogorskih plemena da se zajedno bore protiv Turaka, zajedničkog neprijatelja a danas ovdje vrijeđamo jedan drugoga. Naša je otadžbina ova otadžbina, ova

republika. Molim vas, kolega, ja sam stanovnik ove zemlje, s tobom ovdje dijelim i dobro i zlo hiljadama godina, i ne možeš ti mene kao pripadnika albanske narodnosti da ćuškaš lijevo i desno. Ako budemo, kao što reče jedan poslanik, sazvali predstavnike, ugledne ljude Malesije, Albanaca i razgovarali, s njima ja mislim da ćemo doći do zajedničkog cilja. Ovako nemojmo da nasijedamo, jer u svakom žitu ima kukolja, jer ako govori Đerđ Beriša nacionalistički, šovinistički, to ne govori albanski narod. Ja znam, u Malesiji gdje živim, gdje dijelim i dobro i zlo, dio sam toga naroda, da on želi samo da živi ravnopravno sa crnogorskim narodom, da ne budu ni u kom pogledu uskraćeni kao pripadnici nacionalne manjine. Mi smo zadovoljni sa postignutim, ali ima i nekih sitnih stvari koje vrijeđaju ljude. Dao mi je što nije ovdje moj uvaženi kolega i prijatelj Novak Kilibarda da mu odgovorim na ono što je kazao da ne bi trebalo regrutovati za armiju Albanaca i Hrvate. Pa šta znači to? Da li je to genocidno postupanje prema jednom narodu u ovim prostorima? Pa zar mi nijesmo dali živote u toku narodnooslobodilačkih borbi? a mi smo bili zajedno sa vama i na Kajmakčalanu i na Bardanjolu, i na Neretvi i na Sutjesci, a sutra ćemo biti sa vama i moramo jer živimo zajedno, bilo gdje da e brani demokratija, sloboda Crne Gore, ali albanski narod neće da učestvuje ako osjeti da je bratoubilački rat na račun nekoga ili neke druge politike itd.

Apelujem na se moje kolege, nasve napredne snage ove naše republike, nije velika da ne može njome rukovoditi, a ima sve potencijale, istorijske, demokratske i sve, da daje primjer i ostalima, ne samo Jugoslaviji i Evropi. Apelujem da radimo na razbijanju ratnih i huškačkih stvari, te da spasavamo naše buduće generacije i da nastavimo život tamo gdje je budućnost, jer i mi smo dio Evrope, i moramo biti dio demokratskog svijeta. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujemo na ovim porukama, ali ja bih, stvarno, molio kolege poslanike da svoje diskusije usmjere na temu i da to bude što kraće ako može.

Izvolite, vi ste tražili repliku.

Izvolite.

FERID ŠARKINOVIĆ: Obraćam se predsjedniku Skupštine, koji za mene nije uvažen, zbog njegovog ponašanja.

Gospodine predsjedniče, nijeste ovdje sobni starješina, nego predsjednik Skupštine. Ako nemate bonton, donijecemo vam, pa ga pročitajte. Toliko. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Riječ ima poslanik Vojislav Dragović.

Nemojte molim vas, nema potrebe, pa kad dođete na red onda ćete govoriti.

VOJISLAV DRAGOVIĆ: Poštovani prisutni, gospoo, drugovi, braćo,

Crna Gora je opet u ratu. Nažalost, građanskom, prljavom, razarajućem, zavađujućem. "Pa šta-rekao bi neki naš ponosni predak – veliko čudo Crna Gora pa u ratu, i to mi je neka vijest". Danas poslije 46 godina neratovanja to je i te kako vijest. Majke, supruge, sestre, a bogme i po neka kćer opet ispraćaju svoje najdraže na srećan put. Neizvjestan u odnosu na život, ali veoma izvjestan u odnosu na ponos i konačni cilj i ishod borbe. Neponovljivi Ljuba Nenadović je rekao: "Kiša i rat, ma koliko ih željeli, brzo se dosade", posebno prljavi ratovi su sa učešćem crnih i šarenih legionara. Međutim, sad gdje smo, tu smo. Crnoj Gori je suđeno da odživi još jednu slavnu epopeju. Još jedno njeno pokoljenje je – za pjesmu stasalo. Žeđ za slobodom i pravdom može se utoliti samo vodom sa izvora čija je silina u bistrini, a snaga, želja i volja za voljom i tradicijom. Crna Gora ovako neispeglana, da kažem, nije ni velika a nije ni mala, kako se uzme. Stjenovitost i tvrdost kao da joj ne obezbjeđuju, čak narušavaju joj atribut abdomena otadžbine. Ona je, naime, dio njenog skeleta, bar jedno njeno rame. Na ramenu breme veliko kao Lovćen, lako kao pero, niko ne nosi tako teška bremena, tako stojički kao Crnogorci. Gdje bi mnogi posrnuli, oni tek počinju da trče.

Šta je moje da kažem u ovom teškom trenutku, a što mnogi predgovornici nijesu ponekad i veoma dirljivo ukazali?

Prije svega, želim da se sa pijetetom, sa bezgraničnim poštovanjem pokušam grabiti sa vilama u pletenju dostojnih vijenaca našoj paloj braći, našoj nastradaloj djeci, čiji ponos i prkos bi ustoličen na najviši pijedestal vrijednosti bitisanja, a čija će prerana smrt biti jedan od kamena temeljaca na kojima će biti osvojena i oslonjena budućnost. Vidim te, borče, vidim te, i kad gledam i žmurim i kad hodam vidim te i u snu i na javi, vidim kako nadireš, kako razdireš svoje i tuđe grudi i grudobrane. Kad te fizički unište, misle da si pao, a ti se tek tada uzdižeš, postaješ još veći, veliki, veličina, velikan veličanstvenosti, velemučnik, posaješ inspirator onima koji te slijede, a ponovljiv si samo ovdje kod nas.

Inače po prirodi sam pacifista. Posebno bih želio da ljudi rođeni pod našim parčedom neba žive u miru i slozi. Ne vidim razloga da budemo u zavadi. U tom cilju pozdravljam zajednički život svih ljudi dobre volje, bili oni Srbi, Hrvati, Muslimani, Crnogorci koji žele da jedan drugome budu na usluzi, a ne uzrok patnji.

Što se tiče genocidnosti nacije, ja ne bih umio ni znao da dam adekvatan odgovor. Međutim, pokšaću na primjeru Njemaca da komentarišem šta može da donese trenutak. U Njemačkoj sam boravio više puta. Ustanovio sam da je to u miru jedan miran, radan uljudan narod, ali povodljiv do zla boga. Nažalost, i nedopustivo poslušnan, kao da samo čeka da se javi vođa koji želi da proširi lebensraum, da uzvikne "Dojčland iber ales" i svi se svrstaju iza njega bespogovorno i postaju ratnici, ali i nosioci genocida. Poznato je njihovo jedna prema

50 i jedan prema stotinu, koje smo i mi okusili. Ne može se opovrći da naša razbraćenost, mislim samo na određeni dio ljudi pokušavaju da ih oponašaju. Nije ni čudo kad se zna kako su ih dugo služili. Kao da im je od njih prijenula arijevnost, rasna diskriminacija, potcjenjivanje. Sjetimo se inkriminisanog Tripala, inače dječaka, partizana od 14 godina, koji u vrijeme hrvatskog preporoda, kao šef hrvatske države izjavi: "Kažete mi da ne volim Srbe, vjerujte mi da to nije tačno, meni su svi jednaki, i Srbi i Cigani i Romi", i tu završava. zaista veličanstveno. O malicioznosti da se i ne govori. Nažalost, postoji vjerovatnoća da postoji veliki broj ljudi tamo, na onoj strani, koji biuništavali Srbe nožem, maljem, puškom, bilo čim. Nad tim se treba duboko zamisliti. Mislim da Srbi nijesu takvi. Zato želim Hrvatskoj i njenom narodu da se otrijezni, da ne dozvoli da vlastita i bjelosvjetska bagra blati njihovu zemlju i njihov narod, a nama nanosi užasno zlo, da živimo u miru, da umjesto što smo zaboravili da radimo, a učimo se da ratujemo, opet da počnemo da radimo, a da prestanemo sa ratom. Hvala na pažnji.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Riječ ima poslanik Novica Stanić, a neka se pripremi poslanik Čapuni.

Samo jednu repliku na ono što je kazao poslanik Šarkinović.

To su sve izmišljotine o sobnim starješinama itd. To je najobičnija laž. Ja sam imao prilike s tim stvarima da se sretmem i pisanijom družine u "Monitoru". Poslanika Šarkinovića moram da upitam – u kojoj republici, u ovoj zemlji, pa čak i u kojoj državi na Balkanu, bi mogao da priča ovo što je sve ispričao u ovom parlamentu? Da li bi mogao negdje, bilo gdje, tako nesmetano da izloži svoje koncepcije i poglede? Ja mislim da tu sredinu on ne bi mogao da nađe u ovoj zemlji, ni u Zagrebu, ni u Ljubljani, ni u Skoplju, o Tirani da ne govorim, i o Bukreštu itd.

Izvolite kolega Staniću.

Oprostite za ovu repliku koju sam sebi dao.

Dr NOVICA STANIĆ: Poštovano predsjedništvo, gospodo poslanici,

Ne znam da li vam je pao u oči jučerašnji broj lista "Pobjeda". Na prvoj strani krupnim crnim slovima je pisalo "Ustaše na koljenima", a jedini crnogorski dnevni list izašao je pod korotom. Pa sad zamislite tu "Pobjedu" za sto ili dvjesto godina nađe neko od historičara kako bi on to odgonetnuo "Ustaše na koljenima", a "Pobjeda" sa korotom.

I zato mislim, da se ne može ovdje govoriti, da onaj ko je kriv za ovu pogibiju, koju neki upoređuje sa Skadrom i Bardanjolom, odlaze na drugu dužnost, nego treba da se jasno i glasno kaže, da je smijenjen sa dužnosti. Jer, dokle ćemo se mi zavaravati i lagati.

Ja moram, kao ljekar i humanista da ovdje citiram jednu izjavu kapetana Dragana, koji je već postao mitska ličnost srpskog naroda a rekao

je da je za njega jako važno ostvariti ratni cilj, odnosno uspjeh, sa što manje sopstvenih, pa čak i protivničkih gubitaka. Mislim da je to velika stvar, i da to govori o humanosti srpskog naroda.

A da li je lakše ratovati, mnogi su se to danas i ovdje pitali, nego poštovati osnovna ljudska prava, svetinju pojedinca, jezika, vjere i pisma. Valjda je jasno da slobode može biti samo ako je ima za sve ljude. Ali na ovim balkanskim prostorima izgleda da nije tako. I ako je istorija učiteljica života, onda smo mi očigledno bili loši đaci, ili što bi rekao satiričar, maltretirali smo učiteljicu, da ne kažem težu riječ. Moram da vas podsjetim na jednu rečenicu, koju je Vladika Rade, svojevremeno napisao gatačkom valiji Huseinu Abdurahmanu. Vladika kaže: "Nije grijeh ko se odzla brani, pa i kad zlo čini, nego j grijeh ko zlo brani, pa i kad se milosrdem zaklanja". Mislim da je ova rečenica najbolji odgovor onima koji su se danas ovdje pitali za šta da se bore i ko je na pravoj, a ko na krivoj strani.

A ovo što sam pomenuo činjenicu, nijesam uradio slučajno. Odnosno istoriju kao učiteljicu života. Moj kolega Dragović malo prije pomenu da su Njemci u II svjetskom ratu, na ovim našim prostorima, ubijali 50 ili 100 Srba za jednog ubijenog Njemca. Ja mu se izvinjavam, ali moram da kažem da to nije genocid. To su mi objasnili pametniji ljudi od mene, koji to znaju. Njemci nijesu ubijali Srbe zato što su Srbi. Oni su ubijali za jednog ubijenog Njemca 50 ili 100 Srba. Prema tome, da Srbi nijesu digli ustanak, oni ih ne bi ni ubijali. Zbog toga to nije bio genocid, već ratna odmazda.

Ali genocid je ono što se desilo u NDH, tamo su Srbi ubijani samo zato što su narod druge vjere, nacije, pisma i jezika. Jezika za koji smo mislili d je isti jezik, ali evo ispalo je da nije. Prema tome, to je genocid. I to moramo da razlikujemo.

U Jad Vašemu, ako neko ne zna, da vas podsjetim, da je to muzej u Izraelu, u kome je sabrano milion i po imena jevrejske djece, postradale u II svjetskom ratu. Međutim, srpski narod svoju djecu pomorenu diljem ND Hazije, u toku rata, niti je imenovao, niti dostojno sahranio za proteklih 40 godina. Na našim najvećimgrobnim mjestima nije bilo nadgrobnika, niti mjesta gdje se mogla zapaliti svijeća. Evo samo da vam navedem jedan primjer. Na mjestu crkve koja je spaljena u Glini i u kojoj je pomoreno odnosno zapaljeno toliko ljudi, ostao je samo jedan čovjek živ i zvao se Ljuban Jednak; ja ne mogu da kažem, da li Boga ima ili nema, ali vjerujem u ono Njegoševo da "na dsvom ovom grdnom mješavinom, opet neka umna sila toržestvuje", tako je valjda nekim čudnim putevima gospodnjim imenom i prezimenom ovoga čovjeka trebalo pokazati, da je srpski narod za jednakost i ljubav. Da podsjetim zvao se Ljuban Jednak. Taj čovjek je i danas živ i kuća mu je ponovo zapaljena, nakon pedeset godina. A na mjestu te glinske crkve, iz koje je on jedini ostao živ znate li šta je podignuto, podignut je spomen dom sa samouslugom. Zato nije čudno što je najveći pisac srpskog naroda u Hrvatskoj rekao: "Ko je

jednom klan nekažnjeno, preporučio se za vječno klanje". Vidite koliko je bio u pravu.

Danas se ovdje vode velike diskusije oko toga, da li je hrvatski narod genocidan ili nije. Ja kao ljekar i humanista, to ne mogu da prihvatim. Mislim, čak da je to zamjena teza. Evo ja ću da vam ispričam jednu stvar. Mi u Pljevljima, sa Hirušskog odjeljenja, eć decenijama histološke preparate, to je ono kad operišemo ljude pa nađemo tumor i uzmemo parče tkiva, šaljem Patološkom zavodu u Zagrebu da vide pod mikroskopom da li je to maligno ili ne. Vjerujte da mi to šaljem i danas. Ja sam ne znam kojim to putevima stiže do Zagreba, ali vjerujte mi u ovoj ratnoj situaciji, za 15 dana dobijemo te izvještaje, primjerne kao što su uvijek bili. I zato ja kao ljekar i čovjek ne mogu da prihvatimda je taj narod genocidan, ali mogu da vam tvrdim ovo, da se tu pravi zamjena teza. Nije bitno to, bitno je nešto drugo: Da li je hrvatski narod za Jugoslaviju ili nije. Ja vam tvrdim da nije. Uostalom, to je pokazao i na referendumu. A mi stalno hoćemo da ga ubjeđujemo da bude za Jugoslaviju.

Molim vas, skoro ste mogli pročitati, 1919. godine, kada su htjeli nezavisnu državu Hrvatsku, kralj Aleksandar šalje vojvodu Mišića da vidi kakvo je stanje, a on mu na povratku kaže: "Vaše Veličanstvo, što se prije odvoje, to bolje za nas". Međutim, mi to nijesmo mogli pročitati do prije deset dana. Zašto nijesmo mogli pročitati? Da smo pročitali sigurno bismo nešto naučili. Prema tome, nije problem u tome da li je taj narod genocidan ili nije, ja mislim da nijedan narod nije genocidan, već da li je za Jugoslaviju ili nije.

Neko je rekao da hrvatska inteligencija danas čuti. Ja se ne čudim što ona čuti. Teško je tamo danas i govoriti. Ali se čudim jednoj drugoj stvari. Kako to da hrvatska inteligencija za 45 godina "svijetle budućnosti" iliti socijalizma, nije osudila to što se desilo Srbima u Hrvatskoj. To niko nije uradio. Prema tome, problem je u povijesnoj težnji hrvatskog naroda. I ne tečaju danas, ni Jugoslovenska armija, ni Srbija i Crna Gora, ni svi drugi koji su za Jugoslaviju, da oslobađaju hrvatski narod od vlasti HDZ-a. Pa zaboga tu HDZ-ovsku vlast je hrvatski narod izabrao na prvim slobodnim i demokratskim izborima.

Neka hrvatski narod vidi šta će sa tom vlašću. Ono što mi treba da zastupamo, to je da u Jugoslaviji treba da ostanu samo oni koji to žele.

Na kraju samo dvije rečenice, mislim da ne bi bio red da odem iza govornice, a da ne prokomentarišem diskusiju gospodina poslanika Šarkinovića. Ja mogu samo da mu čestitam što je govorio otvoreno i iskreno. Znaite, ako je išta višestranački sistem u ovoj zemlji donio dobro i pozitivno, onda je to da smo prestali da se lažemo. Dosta je bilo razgovora u rukavicama, o bratstvu i jedinstvu, a u životu je sve bilo drugačije.

Ja nikako ne mogu da prihvatim, ovo govorim kao člancrnogorske delegacije u Vijeću republika i pokrajina, zapravo ne mogu da shvatim tu

grupnu ljubav prema Jugoslaviji. Znae, mi u Vijeću republika i pokrajina nijesmo održali sjednicu već dva mjeseca. Ja tamo primam platu, a pravo da vam kažem sramota me, ali ne manje sramota od drugih, zato što radim volonerski u Pljevljima na Hirurškom odjeljenju, pa je bar na neki način pravdam. A nijesmo jer neće da dođu Slavonci i Hrvati, a Bosanci i Makedonci neće zato što neće ovi da dođu. Pa je li neko za Jugoslaviju, ili jeste ili nije, a ne ili smo svi za Jugoslaviju, ili nije niko. Tu teoriju ne mogu da shvatim. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala poslaniku Staniću.

Ima riječ poslanik Čapuni.

MUSTAFA ČAPUNI: Poštovani predsjedniče, uvaženi poslanici,

Nijeam imao namjeru da diskutujem, jer u stavovima druga Sefera Međedovića i gospodina Đerđa Đokaja iznijeti su stavovi Demokratske koalicije.

No, pošto me drug Vasilije Đakonović prozvao, želim da se uključim i da dam mali doprinos ovome o čemu se danas raspravlja.

Ja sam predstavnik opozicije, i opozicija uvijek ne misli isto kao vladajuća partija. Volio bih da nijesam u pravu i sada, jer bi tada bio sretan čovjek, zato mi dopustite da iznesem i nešto što imam utisak da zapostavljamo.

Ne želim da diskutujem o stvarima o kojima su drugi diskutovali. Rat je sredstvo kojim se produžava politika nasilja. Ima li tu ekonomskog interesai kji su to interesi? Ima ih, svakako, i smatram da i o tome treba da razgovaramo.

Mi se lako upuštamo u diskusiju nazivajući obje strane koje su u ratu, jednu četništvo, a drugu ustaštvom. Narodi nijesu ni četnici ni ustaše. I to svima nama treba da bude jasno, a i uvaženim poslanicima koji danas često puta upotrebljavaju te riječi.

Treba da razmišljamo i o posljedicama rata, jer su one evidentne i mi ćemo se suočavati sa tim posljedicama. Imamo danas problem izbjeglica, a o njima nijesmo dovoljno govorili, a to je gorući problem kojemu smo trebali više pažnje da posvetimo danas nego li tome da li je neko ustaša ili da li je neko četnik.

Lica koja žive kao manjina među Hrvatima, takođe su problem o kojem nijesmo govorili, a trebalo je i te kako da govorimo. Budući odnosi ovih manjina, koje će ostati u Hrvatskoj, i to je problem svoje vrste i o tome nijesmo govorili, a trebali smo govoriti.

Sada bih prešao na stanje u Ulcinju i šta Ulcinj opterećuje. Ja kažem da ratno stanje, da li je ili nije, u dosta velikoj mjeri utiče na stavove Ulcinjana, misli se Albanaca. Utiče u velikoj mjeri i manjinski tretman. Utiče u dosta velikoj mjeri naoružavanje na nacionalnoj osnovi i na patriotskoj osnovi. To sve opterećuje stanje u Ulcinju. Ja sam volio da je o tome pričao drug Vasilije Đakonović, međutim, on je to propustio, a nije propustio

da me prozove. Ja razmišljam naglas i kažem da odgovornost koja kasni nije satisfakcija, a da je prevencija lije, i zato se zalažem za preventivne mjere i za zastoj u tim odnosima i da mi ne krenemo kao bojovnici ili kao ratnici nego da dijalogom sve to pokušamo da prevaziđemo. Albanci u Crnoj Gori zalažu se za mir i kao ranije znaće da mir sačuvaju. U Ulcinju Crnogorcima ne prijete nikakva opasnost. Mi mir znamo čuvati, to smo dokazali i u prvom i drugom svjetskom ratu, a sačuvaćemo ga i sada, jer niko od Albanaca zlo ne misli ni jednom Crnogorcu. Svako kao što sam već rekao, jednonacionalno naoružavanje opterećuje stanje u Ulcinju. Albanci u Ulcinju i u Crnoj Gori žele mir u Jugoslaviji, jer ponovo se dijalogom svi odnosi moraju riješiti.

Ja sam htio da završim sa sledećim ovo moje izlaganje, međutim, moraću malo da i produžim.

Štetu od ovog do sada, i od onog što će doći, trpimo svi zajedno. Mićemo svi zajedno morati da živimo.

Mi ćemo svi zajedno tu štetu morati nadoknaditi. Nije vrijeme za replike. Vrijeme je za djelo i razumijevanje, sve drugo je bezvrijedno. U više navrata drug Vaso Đakonović poziva me, a to čini permanentno i drug Bujić, a bilo je diskusija i drugih koje se odnose na Albance, no one su tolerantne.

Drug Vaso Đakonović živi u Ulcinju, njemu su odnosi u Ulcinju bolje poznati, nego meni, jer je stariji od mene, a ne zaboravimo da je do juče bio predsjednik Skupštine opštine Ulcinj. Drug Vaso Đakonović zna kakvo je stanje u organima. Zna da u pojedinim organima imamo jednonacionalnu strukturu. Ja kažem jednonacionalnu, jer ipak se ta srazmjera mora poštovati. Mi smo o tome razgovarali kad je bila parlamentarna grupa. Ja nisam tio da opterećujem ovaj skup tim pitanjima, jer računam da će parlamentarna grupa podnijeti izveštaj o tome. Istovremeno je negativna nacionalna struktura i u odjeljenju narodne odbrane. Pa ako su to znali, a mislim da drug Bujić je sada i načelnik, onda svakako o tome su trebali nešto kazati. A posebno su trebali kazati, da li je istinito jednonacionalno naoružavanje i naoružavanje na nacionalnoj osnovi.

Drug Babić zna za stanje u narodnoj odbrani, a drug predsjednik zna za stanje vezano za ravnopravno učešće Albanaca u lokalnoj vlasti.

Drug Vaso je kazao da mi možemo riješiti te stvari u Ulcinju. Međutim, primijetio sam da Vaso napušta Skupštinu u Ulcinju, i to nekorektno, jer dijalogom se mora sve riješiti. Niko Vasu Šakonoviću nije ništa prebacio, sve je to moglo da se riješi i sve to može da se riješi. Međutim, izbjegavanje da se diskutuje o nekim temama negativno je, ne vodi dobrom jer mi sve odnose moramo rješavati otvoreno, razgovarati i dijalogom riješiti. A ako se kaže da su ti odnosi takvi, onda treba kazati jesu li takvi ili nijesu takvi. A ako su takvi, trebalo je predlagati mjere da se ti odnosi na drugi način rješavaju.

Da kažem i sljedeće, u Ulcinju nema agonije, ima je samo utoliko, ukoliko je istinito to da postoji jednonacionalno naoružavanje u Ulcinju, jednostranačko naoružavanje. To je vrlo neprijatno i neugodno, a još neugodnije je što u Auto-moto društvu stoje vreće pijeska u Ulcinju, u jednom mirnom Ulcinju, koji nije imao nikad tih problema.

Htio bih druga Vasa Đakonovića da podsjetim da je za vrijeme II svjetskog rata, kada je naišla grupa sa Kosova, da je taj Cafo-beg, Albanac, došao i rekao balistima: "Ja sam dovoljan ovdje za Ulcinj i za Crnu Goru, i vi meni nijeste potrebni i vratio ih je. I tako će se Albanci u Ulcinju ponovo ponašati u datoj situaciji. Pošto se sve stvari više puta ponavljaju, ja podržavam predlog Rakčevića da se formira jedna komisija od uglednih ljudi svih partija i stranaka koja bi ovo raspravila, da stavimo tačku na to. Da mi u zdravu nogu trn ne zabijemo Ja nijesam za to, a vjerujem da i Vaso Đakonović, ali očito da se u dovoljnoj mjeri ne slaže kad je ovo u pitanju. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Samo ja bih molio, Vasa, ako može kratko, jer ovo je van dnevnog reda.

Poslije replike Vasa Đakonovića, riječ ima Pavle Milić.

VASILIJE ĐAKONOVIĆ: Druže predsjedniče,

Vi me, vjerovatno, po slobodi, drugi put opominjete zbog replike. Meni je jako žao što ja moram dva puta uzastopno u vezi sa istom diskusijom, istog delegata, da se javljam. Zo mi je žao i zbog onih koji nas gledaju i onih koji nas slušaju.

Ja sam svjestan svega što sam izgovorio ovdje i svega što radim i svega onoga što predlažem. Vi se morate, drugovi, presabirati ičuti ono što je rekao i Međedović i neki drugi čija imena ne znam. Nijesam ja slučajno rekao da je agonija. Vi ste se vezali za neku priču koja je po nivou, možda, za raspravu na mjesnoj zajednici. Kroz aproksimacije iznosimo neke stvari mnogo osjetljivije koje unose nemir među narod, a mislim da je to zlo, i da će zbog toga navas koji se bavite tim stvarima pasti anatema. Time ne činite dobro svom narodu sa kojim mi živimo i koji će sigurno večeras više zamjeriti vama koji ovdje tako diskutujete nego meni kao Crnogorcu. Tačno je da sam bio predsjednik i d apoznajem odlično Ulcinj. I stariji sam od tebe, Cafo. Ali moramo jedno znati, meni je žao što moram da kažem, ja sam ovdje došao redovnim putem i u hodu, a ti na preskoke.

Ovo hoću da ti kažem da ti bude jasno, i da se obratim narodu mom koji me glasao, a to je tvoj narod, tvoje nacije. Ja kažem ko ne poznaje ulcinjske Albance, on je u strašnoj zabludi, to su ljudi kakvih malo ima, ima ih samo u Tuzima, to su Malesori. Mi znamo kakav je narod. Ali vjerovatno oni su se opredijelili da ih predstavljaju oni koji ne znaju da štite te vjekovne interese a to je dobrosusjedstvo. A to je dobrotvorni narod bio, ali vi to, dragi drugovi, zadnjih osam mjeseci ne želite i ja sam vama kao

nekakav predsjednik poželio uspjeha. A vi rješavanje pominjete sa nekom pjesmom o Vladimiru, a ne pitate se što preduzimam ja kao poslanik ovdje i trpim od svog naroda, od svoje nacije, od Crnogoraca, sve u želji da stvari smirimo ne bi li te aveti napustile naše redove. Prema tome, vi morate da shvatite da mi odlično znamo da nama ne prijete opasnost ni od koga. Ja ne znam, ali to je suviše da vi to pominjete – da ne treba da se naoružavaju Crnogorci, neka se naoružavaju i Crnogorci i poštene albanci, i poštene Crnogorci, a nepoštenom, bez obzira koje je nacije i vjere ne treba dati oružje, neka ga sam kupi i neka se ubije njime. Ali vi morate jedno imati na umu, da sam se ja javio ovlaš da pomenem jednu stvar jer mi se moramo stidjeti kao predstavnici 23 hiljade, što nas sinoć, i preksinoć, pominju po ružnom. A ja znam da nijesu ulcinjski Albanci, rođaci, prijatelji, moji i tvoji drugovi, takvi. Naprotiv oni su za mir i za slogu i batalimo Cafo ovdje priču o tome. Ja se izvinjavam ovoj Skupštini. Vjerovatno će ovo biti poslednji put da se javljam jer sve replike možemo na drugom mjestu da završimo. Ali moja napomena je bila i želja da kažem samo da se mi ipak moramo solidarizirati sa u crno zavijenim Nikšićem, i Kolašinom, i Titogradom. Ako tako rade ulcinjski Albanci, onda su se oni mnogo promijenili, ali ja sam siguran da oni to ne rade.

Da vam kažem i ovo. Ne kažem to slučajno, prodire to i do nas i vidim da neki ni dobro jutro ne kažu kako treba. A mnogi se iščuđavaju što tražimo da bude bijela zastava na Libertasu. Ja se pošto se malo razumijem u te stvari, ne upuštam i ne želim, jer smatrao sam da nijesam kvalifikovan da se o tome izjašnjavam. A tu neki obični činovnici i radnici se i u to upuštaju. Prema tome, ja sve ovo govorim u namjeri da se mi spustimo na naše probleme, da mi vratimo onaj mir i povjerenje koje smo imali. I ja to preuzimam zbog čega sa svojom partijom možda i ratujem ili polemishem, ali svakog danasve više je onih koji se uvjeravaju da ja to radim ispravno i sa željom da ne raspirimo stvar. Svuda ima agresivnih. To se primijetili i ovdje i svuda. A ja sam od onih, ne zbog straha, koji vidi da je jedino rješenje u razumu, u komuniciranju. I zato da vam kažem, ostavimo se naoružavanja, valjda će nas SUP naoružati jednako.

I da ti kažem i ovo, da ne zaboravim. Nakon raspravekad je bila parlamentarna delegacija, bio je korektan tretman i komentar. Rekli ste vi i o zastupljenosti u SUP-u itd. Zatekli ste vi, i mi, i oni koji su prije nas bili, zašto je popunjenost takva i ovakva da ne ulazimo u to. Ali prihvatimo dajte to zbilja. Sada se postavlja pitanje što mi sada toliko mnogo insistiramo na naoružavanju. Sumnjamo li mi da je taj SUP jednonacionalni? Zar on ne treba da štiti interese svih nas? Ja mislim da on štiti interese svih nas, a ako nije takav, ja nijesam za njega. Ali sam siguran da on takve interese štiti i tu ne može biti jednonacionalnog naoružavanja.

Čuo sam i završiću da je skoro bilo, prije neki dan, mobilisanje snaga rezervnog sastava policije i vidjele su se nekakve puške, pa nije to

sramota. Ali vas uvjeravam i završiću time, straha nema,, jer da ima straha Crna Gora ne bi držala granicu sa 100 vojnika. Ja sam bio prije tri noći da je obiđem, sigurni smo da nemamo opasnosti. Ali ako kiša pada kod komšije i tebi moraju biti mokre noge, burazeru. Prema tome, nije čudo što su se naoružali i što se Bokelji i svi mobiliju, jer bolje d se vode ti ratovi tamo, ali ja o tome ne bih želio da govorim, nek govore ljudi koji vode ovu Republiku.

Ja sam htio ono što svakoga dana primjećujem dolje da nas ljudi opominju i kažu nam: "Daj, angažujmo se, da ipak dođe do one homogenizacije", do one koju smo imali prije godinu dana, kad sam ja bio tamo. Hvala i oprostite.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Molim vas, ako možete za minut dva da završite, jer ljudi redovno čekaju na diskusiju.

DERĐ ĐOKAJ: Neću da polemišem sa gospodinom Đakonovićem, ali želio bih da istaknem:

Često se oko Demokratskog saveza u Crnoj Gori i preko javnosti, i preko ove govornice, a i sa drugih skupova u sredinama gdje ovaj savez djeluje, daju različite ocjene, čak i paušalne.

Preko sredstava javnog informisanja, odnosno preko "Pobjede", dozvoljava se nekoj novinarki zvanoj Ljubenko, da se nekorektno, čak iuvredljivo piše ne samo o Demokratskom savezu već i o Albancima u Crnoj Gori. Istina je da su legalnim putem predsjednik i potpredsjednik Demokratskog saveza u Crnoj Gori Mehmed Barli i Ljeka Ljuljđuraj pošli u albaniju da bi prisustvovali godišnjici Demokratske partije Albanije, koja se bori za demokratiju i protiv staljinističkih stega. Njihovo prisustvo ničim ne može da bude predmet kritike novinara ili bilo kome drugom. Oni tamo nijesu se isturili protiv Crne Gore ili protiv jugoslovenskih naroda. Prema tome, i gospodin Đakonović i osali koji su govorili o tome trea da se služe činjenicama. Da sam i ja dobio poziv, vjerovatno bih pošao. Ta partija do sada ničim se nije zamjerila Jugoslaviji, naprotiv želi da se kriza u Jugoslaviji rješava mirnim i demokratskim putem.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Riječ ima poslanik Pavle Milić.

PAVLE MILIĆ: Uvažena braćo i sestre, gospodine predsjedniče, gospodo novinari,

Dostina koji su izašli za ovom govornicom rekli su da nijesu imali namjeru da izlaze, a ja sam jedan od tih. Istina, podstakla me ekstremnost jedne grupe ljudi za koju smatram, kao i za sve one koji misle kao oni da će moći ovako da vršljaju i ovako da pričaju po Crnoj Gori, da će doći da će takvim pojedincima i ekstremistima biti tijesna ova Crna Gora. Jer ovu Crnu Goru svojom krvlju i životima stvarali su naši djedovi i mi znamo kako, gdje i na kakvim mjestima. Mi uvažavamo sve vjere i nacije, i poštujemo sve ljude dobre volje koji su spremni sa nama, pravoslavnima,

da žive kao što smo dosad živjeli, kao braća. Ja sam na jednoj Skupštini ranije kazao, a to je jedna sveta istina, i na veliku žalost u ovom narodu nije dosta puta obnarodovana od Skadarskog blata pa do kučkih Komova, na tim prostorima, nikad u svim ratovima, mukama i jadima i patnjama koje je preživljavao ovaj naš pravoslavni narod nije palo od strane Malesije kapi srpske krvi i to je za veliko poštovanje i danemaju nikakvih junačkih i ljudskih vrlina sem što imaju onu 48: kad je iz jedne familije nestala kompletna porodica, samo je u kući ostala mačka i baba, zbog časti i ponosa došao im je Crnogorac, Srbin u kuću, nijesu ga puštali nego su sa njim izginuli. Te prema tome, mi svi to poštujemo, ali ne možemo da poštujemo ovakvu ekstremnost i ovakve pojedince koji zagovaraju, praktično, međunacionalnu mržnju.

Drugo, htio sam ovome Rakčeviću, ali neđe strče, ne znam đe ojde. Istina je to što je Rakčević rekao, da je iz jedne časne porodice i ako ima igdje časnih porodica, onda su baš ti Rakčevići, koje ja lično poznajem i poznajem mnogo njih kako porodično tako i pojedinačno. Ali mi je na veliku moju, a na njegovu žalost, žao što je ovaj Rakčević ovakav kakav je i s kim se on udružio i s kim on radi i što on čini, on koji je jedan izuzetno lijepi intelektualac, a na veliku žalost ne priliči njegovom rodu da se ponaša i radi to što radi.

Treće, rekli su da naši ljudi prave terore tamo đe su na bojnim poljima. Svakome je jasno da je ovo bila velika nesreća i izdaja čim je ovoliko momaka izginulo i ovoliko cvijeta naše mladosti i ovoliko naših vitezova sa kojima e mi zorimo bez obzira na vjere i nacije, jer su izginuli i Muslimani, i Albanci, i Srbi, i Crnogorci i Hercegovci, a u stvari, izginuli su sinovi našega naroda. Kad su se povukivali ranjenici, jedan detalj koji je možda nevažan, ali je bitan, jedan ustaša je ispriječio traktor da ne mogu da prođu kola koja su vukla ranjenike, a oni su u međuvremenu uhvatili njega i nijesu ga ubili. Ko to može da uradi? To mogu da urade samo sojevi našega naroda.

Gospodina ministra odbrane opet ovdje nema, jer imam i njemu nešto da se obratim.

Gospodine ministre, način prihvata dobrovoljaca, koji je tamo u vojnom odseku, je ravan nuli ili ispod nule. Stotine ljudi tamo dođu, ne zna se kod koga da dođu, čekaju tamo satima da se prijave. Garantujem da na platnom spisku u vojnom odsjeku ima masa ljudi i mogli su se tamo postrojiti za jednim stolom i to da ide brzo, da ljudi ne čekaju. Ja sam danas donio spisak koji je uputio moj otaci moja porodica Ministarstvu odbrane Crne Gore i Ministarstvu unutrašnjih poslova gdje nudimo, naš otac sa sedam sinova, odmah da ide da pomaže svome narodu i da brani oltar domovine, nudimo veliku privatnu mehanizaciju kojom raspoložemo da je dadnemo na uslugu armiji, sve dok se rat ne bude završio. Tamo nijesam mogao za dva – tri sata danađem arhivarku koja radi u arhivi, nego je

zaključana kancelarija, a ratno je stanje. Te prema tome, nijesam ovo htio da reklamiram, nego da kažem vojnom odsjeku i svim službama da je ovo ratno stanje i treba dosta ljudi i treba ljudi na tim poslovima da budu mnogo ozbiljniji, jer oni ljudi koji su na frontu njima je život najjeftiniji kad je oltar slobode i otadžbina u pitanju, a mi ovdje bježimo sa radnih mjesta i ne zna se ko što radi i ko se čimbavi.

Reče mi Rakčević da je oficir, kakav žalosni oficir, pa nema takvoga oficira, ja ću sutra da odem nafront, koji je u ovom parlamentu, ili bilo gdje ekstremisao, nema sile da će on moći biti u tom bataljonu ili u toj četi. Ja sam sin ovog naroda i sve što budem mogao da učinim učiniću da se ova zemlja brani, poštujući sve vjere i nacije i razvijajući bratsku ljubav, inače ovo bratstvo i jedinstvo koje je bilo dosad, mi sad vidimo da je bilo lažno, da je bilo neistina i velikome Bogu hvala kad ste bacili tu bistu koja je bila nasred toga hodnika tu pobodena. Hvala vam.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem.

Izvolite, mada smo se bili dogovorili prije da niko više ne uzima riječ, ali izvolite.

Mr ŽARKO RAKČEVIĆ: Zaboljelo bi me da me nekim čudom stari uzurpant, špekulant Milić iz "Radoja Dakića" pohvalio. Ono što je on uradio i što radi ovdje je dobro poznato Podgoričanima i ljudima iz "Dakića". Vi nijeste intervenisali, predsjedniče, čitavo vrijeme dok je on vrijeđao. Ja, osim žaljenja, ne mogu ništa drugo da pokažem prema Pavlu Miliću, od uzurpacija zemljišta pa dalje što je sve radio od kada je došao u ovaj grad, a to je dobro poznato staropodgoričanima. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Ja mislim da nije vrijeđao.

Molim vas nemojte, pustite te stvari. Nije riječ o tome danas.

PAVLE MILIĆ: Gospodo,

Ja što sam rekao, rekao sam argumentovano i to je istina. Ovo što je rekao gospodin Rakčević, ili bilo koji čovjek njegovoga kova i njegovog kvaliteta može da reče šta hoće. U ovom gradu živim ja i moja brojna porodica, koja ništa nečasno nije učinila, inače vi biste to sigurno znali. Ovo što je rekao da sam špekulant, evo moj generalni direktor Drago Šofranac tu, pa neka kaže jesam li špekulant i što sam to prošpekulisao. A ja tebi, Rakčeviću, pred ovim svijetlim domom dajem riječ i jednu moralnu obavezu da će ti to biti vraćeno onako kako prostacima tvog kova i treba da bude vraćeno.

Hvala i izvinjavam se.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Nemojte, molim vas, o tim stvarima.

Dozvolite, u diskusiji danas je učestvovalo oko 40 poslanika. Diskusija je bila vrlo iscrpna, doduše dijelom malo i udaljena od teme o kojoj je raspravljano. Posebno raduje to što je ispoljen visoki stepen jednoglasnosti u vezi sa problemom o kojem smo raspravljali. Ima,

naravno, i onih koji imaju sasvim drugačije mišljenje, no važno je da se jedna ogromna većina slaže u ocjeni čitave situacije. Nije moje sada da ulazim i da obrazlažem ove stvari o kojima su mnogi poslanici ovdje govorili, ali moram samo jednu činjenicu da kažem. Ko pažljivo prati razvoj događaja u ovoj napaćenoj zemlji, i za koju, vjerovatno, se stiču svi uslovi za dalje patnje, zna se na čijoj je strani pravda, koje su to snage koje se bore za mirno razrješenje jugoslovenskog problema, a koje su snage na strani izdaje Jugoslavije, za cijepanje Jugoslavije na štetu onih koji su čvrsto odlučili da žive u Jugoslaviji, pa bila ona tolika kolika bude.

Ja bih sada, na kraju, zamolio predsjednika Odbora za politički sistem, poslanika Vukovića, da nam pročita predlog zaključaka Odbora i da ih saslušamo jer ćemo glasati o njima.

MIODRAG VUKOVIĆ: Druže pedsjedniče, kolege poslanici,

Na osnovu uvodnog izlaganja, predloga pojedinih klubova poslanika, predloga jednog broja društvenih interesa organizacija i rasprave vođene na sjednici Skupštine Republike Crne Gore 4. oktobra 1991. godine, povodom razmatranja političke bezbjednosne situacije u Republici, Odbor za poltički sistem Skupštine Republike Crne Gore pedlaže da Skupština Republike Crne Gore konstatuje da poslednjih dana kulminira opšta kriza u Jugoslaviji i da se ušlo u fazu njenog raspleta. Nedostatak spremnosti i odsustvo čak i minimuma političke volje državnih organa Republike Slovenije i Hrvatske da se kriza riješi na miran i demokratski način vodi njenom nedemokratskom raspletu. U Jugoslaviji su otpočeli krvavi međunarodni sukobi i svima u ovoj zemlji prijete katastrofa sa nesagledivim posledicama. Polazeći od interesa, izražene volje građana Republike Crne Gore, Skupština ove Republike, kao i svi njeni državni organi izražavali su vlastitu spremnost da doprinose da se svi ovi sporovi u zemlji, međurepublički, međunacionalni nespোরazumi politički sukobi i jednom riječju ukupna ustavna i politička kriza razriješe na legalan i civilizovan način. Na to drugi, slovenačko i hrvatsko rukovodstvo, prije svega, apsolutno nijesu spremni.

Posljedice politike državnih organa Slovenije i Hrvatske su oružane konfrontacije paravojnih formacija ovih republika, nelegalno naoružanih, sa oružanim snagama SFRJ koje su se već desile i još su u toku, kao i teškim međunacionalni sukobi sa ogromnim materijalnim i ljudskim žrtvama za koje izazivači sukoba snose istorijsku odgovornost pred domaćom i svjetskom javnošću.

Eskalacija krvavih sukoba u Hrvatskoj i politika hrvatskog državnog rukovodstva, kojom se taj sukob podstiče, suspendovala je ravnopravnost svih naroda u ovoj zemlji, ugrozila građanska prava i slobode. Ovih dana kao posljedica te politike direktno je ugrožena bezbjednost Republike Crne Gore, njen teritorijalni integritet, mir i sigurnost njenih stanovnika.

Skupština Republike Crne Gore i svi državni organi dužni su se toj politici energično suprotstaviti. Interesi Republike Crne Gore, sigurnost i mir svih njenih građana, suverenitet njene teritorije su najviši interesi koji se moraju do kraja zaštititi.

Rat koji se vodi na graničnom pojasu Republike Crne Gore sa Republikom Hrvatskom nametnut je Jugoslovenskoj narodnoj armiji od strane Republike Hrvatske. Rat je dokaz da prijetnje hrvatskog državnog rukovodstva i teritorijalne pretenzije prema Boki Kotorskoj i drugim područjima Republike Crne Gore nijesu bile prazne prijetnje. Granica Republike Crne Gore sa Republikom Hrvatskom je ugrožena agresijom ustaških formacija Republike Hrvatske.

Iz tih razloga skupština Republike Crne Gore ocjenjuje da se Republika Crna Gora angažovanjem jedinica JNA, a time i rezervnog sastava iz naše Republike kao njenog sastavnog dijela, na širem graničnom pojasu brani na organizovan i ustavom predviđen način. Skupština Republike Crne Gore konstatuje da se do sada preduzete mjere vojnih i državnih organa Republike Crne Gore odvijaju u skladu sa ustavom SFRJ, a usmjerene su protiv nelegalno naoružanih formacija Republike Hrvatske za koje je više puta u ovoj zemlji, zaključcima Predsjedništva SFRJ, traženo da se rasformiraju.

Crna Gora nema svoju vojsku, već vojni obveznici ove Republike na osnovu saveznih propisa koje Crna Gora i dalje poštuje, što je odraz njene jugoslovenske orijentacije i odlučnosti da brani jugoslovenske institucije koje to jesu, učestvuju u borbenim operacijama JNA protiv ustaških vojnih snaga. Time dilema da li je Crna Gora u ratu ili ne postaje bespredmetna. Crna Gora Jugoslaviju doživljava kao državnu zajednicu i dosljedna je u opredjeljenju da se sve promjene u ovoj zemlji moraju vršiti mirnim putem ali i da se na silu mora odgovoriti silom. Agresija ustaških oružanih formacija iziskuje potrebu pojačanja stanja pripravnosti svih snaga kojima ćemo uspješno zaštititi sve vitalne funkcije i integritet Republike Crne Gore.

Na osnovu svega Odbor predlaže da Skupština usvoji sledeće zaključke:

1. Skupština Republike Crne Gore u potpunosti podržava dosadašnje aktivnosti Predsjedništva Republike Crne Gore i Vlade Republike Crne Gore, a posebno one usvojene na vanrednoj sjednici ova dva organa 2. oktobra 1991. godine.

2. Skupština Republike Crne Gore podržava odlučnost Predsjedništva SFRJ da u novonastaloj situaciji uspostavi svoju ustavnu funkciju i preuzme političko vođstvo i rukovođenje nad JNA.

3. U toku je neobjavljen rat ustaških neofašističkih formacija Republike Hrvatske protiv Jugoslavije i JNA, rat protiv svih pokušaja da se političkim sredstvima razriješe sva sporna pitanja u ovoj zemlji. Skupština

Republike Crne Gore daje punu podršku jugoslovenskoj narodnoj armiji i njenoj namjeri da svojom snagom spriječi građanski rat, međunacionalne sukobe i genocid nad srpskim narodom i pripadnicima JNA u okupiranim kasarnama i članovima njihovih porodica. Republika Crna Gora u skladu sa Ustavom SFRJ odgovara svojim obavezama prema odbrani zemlje. Skupština Republike Crne Gore insistira na punoj koordinaciji i saradnji državnih organa Republike Crne Gore sa Vrhovnom komandom oružanih snaga Jugoslavije u cilju sprovođenja aktivnih odbrambenih dejstava oružanih snaga Jugoslavije.

4. Svi državni organi moraju uložiti napore i obezbijediti potpuno funkcionisanje ustavno-pravnog i političkog sistema u Republici Crnoj Gori. Državni organi Republike Crne Gore dužni su, u okviru svojih nadležnosti, energično eliminisati sve pokušaje do kojih u ovakvoj situaciji može doći sa ciljem destabilizacije prilika u samoj Republici Crnoj Gori.

5. Državni organi Republike Crne Gore, kao i svi subjekti predviđeni operativnim programom mjera na jačanju odbrambene sposobnosti Republike, koji je donijela Vlada Republike Crne Gore, dužni su svoje obaveze ispunjavati u potpunosti sve dok se politička situacija u okruženju Republike Crne Gore ne promijeni i dok traju borbena dejstva u graničnom pojasu sa Republikom Hrvatskom. Nadležni, posebno sudski organi, dužni su da prema svima onima koji su se oglašili o zakonske obaveze u ovom trenutku preduzmu zakonom predviđene mjere.

6. Dužnost je svih organa i institucija u Republici da se dodatno angažuju da život u Republici funkcionise na normalan način. Republički, lokalni državni organi dužni su da stvore neophodne uslove za potpuno funkcionisanje svih službi, posebno obrazovnih i zdravstvenih ustanova, radi saniranja posljedica sukoba koji su u toku.

7. Predsjedništvo Republike Crne Gore i Vlada Republike Crne Gore dužni su insistirati na stavu Republike Crne Gore sa jugoslovenskim i međunarodnim organima i javnošću da se jugoslovenska kriza riješi političkim sredstvima uz uvažavanje principa koje je Skupština Republike Crne Gore ranije konstituisala.

8. O političkoj budućnosti Jugoslavije, Skupština Republike Crne Gore zauzeće stavove na narednom zasjedanju koje je već zakazano za 7. oktobar ove godine, kada će raspravljati o toku i rezultatima Haške konferencije o Jugoslaviji i Beogradskoj inicijativi o uređenju odnosa o Jugoslaviji.

9. Skupština Republike Crne Gore poziva sve građane Crne Gore da lično doprinesu očuvanju mira i stabilnosti u Crnoj Gori. Skupština poziva sve političke stranke da uvažavaju težinu situacije u kojoj se nalazimo i u skladu sa moratorijumom na međustranačke nesporazume koji je dogovoren u ovoj Skupštini na jednom ranijem zasjedanju, interes Crne Gore i interes očuvanja mira među građanima i pripadnicima svih naroda

i narodnosti u Republici izdignu iznad pojedinačnih stranačkih interesa. Crnoj Gori je sada, pored hrabrosti koja je očigledna, potreban razum i mir, jer je ovo vrijeme kada se odlučuje o njenoj budućnosti. Zahvaljujem.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem.

Čuli ste tekst zaključaka.

Ko je za ove zaključke, molim da digne ruku.

Izvolite.

Dr MITAR ČVOROVIĆ: Poštovani poslanici, gospodine predsjedniče,

Ja moram da vam kažem da sam razočaran zaključcima. Sazvati vanrednu Skupštinu u ovakvoj situaciji, u kakvoj smo, i navesti ovih sedam zaključaka, osam, ne znam koliko ih je bilo, koje ja nijesam dobro razumio, koji su tako uopšteni, nijesu konkretni, mislim da je promašila Skupština. Skupštinu nije trebalo sazivati danas. Oprostite, druže Vukoviću, ja Vas mnogo cijenim i računam da je Odbor morao da bude mnogo konkretniji kada donosi ovakve zaključke.

Molim vas, ja sam bio na frontu i pitao oficira: "Šta ti misliš? "On kaže: "Moje je da se borim, a tvoje je, ako si političar, da kažeš zašto treba da se borim".

Ja danas iz ovih zaključaka ne vidim ništa. Mi ćemo nešto tako insistirati, ovo-ono. Ja sam očekivao da ćemo mi danas da kažemo – Skupština Crne Gore, na svojoj vanrednoj sjednici, toga i toga dana, zaključila je i recimo postavila zadatak Jugoslovenskoj narodnoj armiji da sruši i slomi ustaški otpor. Molim vas, pa šta je onda Skupština radila? zašto smo se skupljali danas? Onda danas nijesmo trebali o tome da pričamo. Ja sam mogao ovo sve što ste vi danas ovdje rekli da sjedim kući, da slušam televiziju i neki okrugli sto i da na tom okruglom stolu sve ovo diskutujemo što smo radili.

Ja sam danas očekivao da će to biti konkretni zaključci. Ovo je sve nešto zakukuljeno i zamumuljeno i nijesam uopšte zadovoljan s tim. Eto toliko.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Čuli ste primjedbe, odnosno jedan opšti komentar poslanika Čvorovića. Međutim, treba vidjeti šta su naše kompetencije u ovom slučaju.

Izvolite.

MIODRAG VUKOVIĆ: Samo kratko. Drugovi poslanici, gospodine predsjedniče,

Dužan sam da kažem, a to će posvjedočiti 12 prisutnih članova Odbora iz svih parlamentarnih stranaka, da je na sjednici Odbora vođena rasprava o svim stavovima svih stranaka. Prema tome, kvalifikacije koje je iznio kolega Čvorović mogu biti individualne kvalifikacije, a ja mogu da pitam jedino da li ih dijeli i prihvata ovih 12 članova Odbora koji su

stali iza ovog predloga zaključaka. Jedna jedina koju sam čuo od kolege Čvorovića konkretna primjedba je da zaključci nijesu konkretni i da Skupština Crne Gore treba da naredi Jugoslovenskoj narodnoj armiji da skrši otpor ustaških formacija. Mi smo pošli od ustavne definicije Skupštine Crne Gore. U Ustavu nigdje ne piše da Skupština Crne Gore komanduje Jugoslovenskom narodnom armijom. Ostale primjedbe nijesam čuo, pa ja molim da shvatimo da je demokratija da se izjasnimo i o Predlogu zaključaka. Mi smo ih ponudili ovakve kakve jesu.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Ako je sve stavove radilo 12 ljudi iz svih stranaka, ja ih stavljam na glasanje.

Ko je za zaključke, molim da digne ruku.

Da li ima neko protiv zaključaka?

Konstatujem da protiv nema.

Da li ima neko uzdržan? Uzdržana su tri poslanika.

Prema tome, konstatujem da su zaključci prihvaćeni.

Jedna napomena, molim vas, redovna sjednica, koja je zakazana za ponedjeljak, počće u 10 časova.

Oprostite, poslanik Rakčević moli za dvije riječi.

Mr ŽARKO RAKČEVIĆ: Ja vam se svima ovdje, bez obzira na stranačku pripadnost, izvinjavam što sam dopustio sebi da na takav način odgovorim. Izvinjavam se i onima koji su slušali i gledali to. Isprovociran sam. Ovo se ne odnosi na porodicu Milića – Pavle je neprimjerno to uradio. Izvinjavam se Skupštini.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

- Sjednica je završena u 18 sati -

9. SJEDNICA SKUPŠTINE REPUBLIKE CRNE GORE

od 7. oktobra 1991. godine.

1. Konferencija o Jugoslaviji u Hagu – tok i domašaji i

2. Osnove za uređivanje odnosa u Jugoslaviji (Beogradska inicijativa).

GOVORILI: Nikola Samardžić, mr Zoran Žižić, Božidar Zonjić, Slavko Perović, dr Damjan Šečković, dr Novica Stanić, dr Branko Kostić, dr Miloš Radulović, Đerđ Đokaj, Vaso Šukanović, Svetozar Marović, dr Jovan Kavarić, Vaso Đakonović, Mustafa Čapuni, Vojislav Novaković, dr Sefer Međedović, dr Mitar Čvorović, Dušan Mrdović, Ranko Jovović, dr Smajo Šabotić, Tahir Perezić, Vojo Đukanović, Radivoje Nikčević, Ranko Medenica, mr Branko Avramović, Rifat Vesković, Zagorka Vuković, dr Miomir Mugoša i Miodrag Vuković.

PREDSJEDAVAO dr RISTO VUKČEVIĆ,
PREDSJEDNIK SKUPŠTINE

- Početak u 10 sati -

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Otvaram 9. sjednicu Skupštine Republike Crne Gore. U ovom kratkom vremenu, između dvije sjednice, pale su, na žalost, nove žrtve među pripadnicima Jugoslovenske narodne armije, među kojima i komandant Vojno-pomorskog sektora Boke Kotorske, kapetan bojnog broda Krsto Đurović, pa vas pozivam da im minutom ćutanja odamo poštu.

Slava im!

Prema predatim evidencionim listićima sjednici prisustvuje 75 poslanika, pa skupština može da radi i punovažno odlučuje.

Odsustvo sa sjednice najavili su poslanici: mr Nikola Dragomanović, Velimir Bogdanović, Milovan Bošković i mr Milutin Lalić.

Na 8. sjednici održanoj na Žabljaku, omaškom sam u odsutne najavio poslanika Vasa Đukanovića, umjesto Vasa Đakonovića, Izvinjavam se poslaniku Đukanoviću.

Dobili se zapisnike sa 7. i 8. sjednice skupštine, pa pitam da li ima primjedbi na ove zapisnike.

Konstatujem da su zapisnici sa 7. i 8. sjednice usvojeni. Predlog dnevnog reda ste dobili.

Ima li predloga za izmjenu i dopunu dnevnog reda?

Konstatujem da je predloženi dnevni red usvojen.

Prije nego pređemo na rad, ja bih želio samo dva kratka obavještenja.

Skupštini je upućen određeni broj telegrama i pisama povodom sjednice koju smo imali prije neki dan, vanredne sjednice, i kratko da kažem, u većini tih telegrama a i pisama se daje podrška Skupštini, ali i upozorenje da isuviše dugo razglabamo, tako da se izrazim, o pojedinim pitanjima. Drugim riječima traži se od nas da u ovoj situaciji brže i efikasnije radimo.

I drugo, u pozivu za sjednicu najavljen je bio i ekspozice predsjednika Predsjedništva Republike Crne Gore mr Momira Bulatovića. Mi smo ocijenili da, radi informacije, iscrpnije izvještaje mogu dati o prvoj tački dnevnog reda, jer stalno boravi na Konferenciji u Hagu i u toku je čitavog rada ministar inostranih poslova drug Nikola Samardžić, a u vezi druge tačke dnevnog reda potpredsjednik Vlade magistar Zoran Žižić, tako da bi ova dva njihova uvodna izlaganja zamijenili ekspozice koji je treba da da drug Bulatović. Inače, mi smo na prethodnoj sjednici razmatrali političko-bezbjednosnu situaciju. Bićemo upoznati sa dokumentima o kojima treba da raspravljamo, pa predlažem da posebno čujemo ove referate, a zatim da vodimo diskusije o objekta tačke ujedno, i o Konferenciji o Jugoslaviji u Hagu – tok i domašaji te konferencije i o Osnovi za uređenje odnosa u Jugoslaviji – Beogradska inicijativa. Naš Odbor za politički sistem treba da prati ovu diskusiju i pripremi na kraju zaključke koje treba Skupština da prihvati.

Da li se slažete sa ovim predlogom? Slažete.

Prelazimo na prvu tačku dnevnog reda – KONFERENCIJA O JUGOSLAVIJI U HAGU – TOK I DOMAŠAJI.

Dajem riječ ministru Nikoli Samardžiću.

Izvolite.

NIKOLA SAMARDŽIĆ: Druže predsjedniče, drugarice i drugovi poslanici, dame i gospodo poslanici,

Živimo u vremenu kada se sudbonosni događaji smenjuju ne svakog dana, nego svakog sata. Zato bili kakvi dugo pripremani izvještaji ne bi vam mogli dati pravu sliku o haškim razgovorima i ocjenu o preduzetim aktivnostima naše delegacije na mirovnoj konferenciji o Jugoslaviji u Hagu. Zato ću pokušati da direktno, na osnovu prikupljenih materijala i na osnovu zabilježaka, saopštim vam osnovne činjenice koje su se događale u Hagu u toku pet sjednica kojima sam prisustvovao.

Prije nego što počnem izlaganje i iznošenje činjenica, htio bih da vas podsjetim da je crnogorska diplomatija u poslednjih šest mjeseci postigla, može se slobodno reći, zavidne uspjehe. Posjete predsjednika Vlade Crne Gore druga Mila Đukanovića Sovjetskom Savezu, odnosno

Ruskoj federaciji, zatim Italiji, zatim Austriji, kao i razgovori koji su vođeni sa vodećim ličnostima tih zemalja, pokazali su da Crna Gora ima i svoju glavu i svoj stav, ne samo o pitanju jugoslovenske krize nego i o pitanju međunarodnih odnosa i rješavanja konflikata u svijetu i Evropi.

Isto se može kazati za razgovore koji su vođeni ovdje na Svetom Stefanu sa predsjednikom Ruskog parlamenta Hazbulatovim, koji je bio u privatnoj posjeti, kao i činjenica da je crnogorska diplomatija postigla da Crna Gora postane punopravni član evropskih regiona.

Neću ulaziti u činjenice, ali to je kao uvod u razgovore koji su vođeni i koji su, kažem, doživljavali svoje obrte u Hagu od početka septembra do danas.

Prije svega da iznesem činjenice sa prve plenarne sjednice kojoj su prisustvovali predsjednici predsjedništava svih republika sa ministrima inostranih poslova zemalja Evropske zajednice u Hagu.

Na toj sjednici naš predsjednik Bulatović imao je zapaženo izlaganje, jer njegovo izlaganje nije bilo svađalačko nego pokušaj nalaženja mirnoga rješenja u teškoj jugoslovenskoj krizi.

Dakle, u Palati pravde početkom septembra izlaganje Bulatovića je bilo takvo da su poslije sjednice zatražili razgovor sa njim direktno De Mikelis ministar inostranih poslova Italije, Lord Karington, predsjednik Konferencije o Jugoslaviji, Francisko Ordinjes, ministar inostranih poslova Španije, bio je predviđen i razgovor, ali zbog zauzetosti nije održan, sa ministrom inostranih poslova Velike Britanije. Predsjednik Bulatović je imao i poseban razgovor sa ministrom inostranih poslova Grčke.

Ja čitave razgovore u Hagu na ministarskim konferencijama, poslije plenarne sjednice, na kojima su učestvovali predsjednici predsjedništava, mogu da podijelim u dva dijela.

Tok prvih sjednica je bio miran i pokazivao je određene rezultate u smirivanju, mada je bilo varnica, nesporazuma i svega, a u drugom dijelu – poslednje dvije konferencije, zbog događaja odnosno eskalacije ratnih sukoba u Jugoslaviji, bilo je određenih teškoća.

Ja želim da vas upoznam i sa prvim dijelom i drugim.

Često se kritikuje Vlada i Ministarstvo inostranih poslova, dakle crnogorska delegacija, da nemaju svoju određenu platformu ili da nijesu imali svoju platformu na Konferenciji u Hagu.

Ja ću pokušati da vas uvjerim dokumentima koji stoje na raspolaganju svima da nije tako. Crna Gora i te kako je imala svoju platformu, imala svoje stavove koje je uporno branila i držala se dostojanstveno. Branila je ugled Crne Gore kao republike i države.

Dozvolite mi da vam ukratko iznesem samo izvode iz tih stavova Crne Gore koje smo na prvoj ministarskoj konferenciji, dakle drugoj poslije sjednice predsjednika, o kojoj sam već govorio.

- Crna Gora aktivno se zalaže i uvijek se zalagala da se jugoslovenska kriza riješi mirnim putem, pregovorima zainteresovanih strana i na

demokratski način. Crna Gora će prihvatiti i pomagati da se realizuje svako rješenje koje ne ugrožava ljudska prava građana i nacionalna prava naroda i nacionalnih manjina, posebno prava onih nacionalnosti koje su na pojedinim teritorijama u manjini.

Crna Gora neće prihvatiti ni jedno rješenje koje bi ugrožavalo dostojanstvo i integritet Crne Gore.

Opšte je poznato da se Crna Gora od početka zalagala za očuvanje integriteta Jugoslavije i jugoslovenske federacije, s tim da se izvrše izmjene na relaciji između republičkih i saveznih organa kako bi nova federacija bila bolja od ove dosadašnje.

Danas smo na ovoj konferenciji spremni (dakle na konferenciji prvoj ministarskoj to je izneseno) da prihvatimo i druga rješenja koja bi bila kompromisna ali prihvatljiva za sve subjekte današnje jugoslovenske krize.

Često se zaboravlja stav Crne Gore kojeg je u svojoj Deklaraciji još početkom ove godine usvojio parlament naše republike. U toj Deklaraciji je jasno rečeno – da Crna Gora neće sprečavati niti ometati bilo koju republiku da izađe iz Jugoslavije ako to ogromna većina njenog stanovništva želi i ako se to uradi mirnim putem i dogovorom sa ostalim djelovima Jugoslavije.

- Poštujući u potpunosti pravo naroda Hrvatske i Slovenije ne samoopredjeljenje i otcjepljenje od Jugoslavije, Crna Gora je uvijek isticala da isto tako pravo ima i srpski narod koji živi u Hrvatskoj da se opredijeli i da živi i ostane u Jugoslaviji. Mi smo uvjereni da je pravično i mirno demokratsko rješenje položaja srpskog naroda u Hrvatskoj jedan od osnovnih faktora za sveukupno rješavanje jugoslovenske krize. Normalno, i to smo istakli. Takože, ova teza, odnosno ova formula za prava na samoopredjeljenje pojedinih republika i pravo manjina da isto tako imaju svoje pravo na samoopredjeljenje, da ostanu u Jugoslaviji, važi i za sve ostale manjine, ne samo za srpski narod.

Dužan sam da istaknem da je većina građana Crne Gore pokazivala i danas pokazuje ogromnu zabrinutost i zgražanje (oprostite, ali termim manjina koji sam upotrebljavao, oni ne razumiju termin narodnost) zbog ratnih aktivnosti u pojedinim djelovima Hrvatske. Cijela Crna Gora zahtijeva da ubijanje i ratne operacije moraju odmah da se pekinu. To je prvi i osnovni uslov za rješavanje jugoslovenske krize. Teško je govoriti o bilo kakvom uređenju i uspostavljanju novih odnosa između pojedinih jugoslovenskih republika u vrijeme kada se vode borbe i ginu ljudi. Crna Gora se zalagala i zalaže za postojeće granice između jugoslovenskih granica, da ostanu nepromijenjene, pod uslovom da Jugoslavija ostane kao država i međunarodni pravni subjekt. Ukoliko se Jugoslavija bude dezintegrisala, izvjesne korekture granica po prirodi stvari biće nužne i neminovne, ali to se mora postići mirnim putem i dogovorom, a ne nikako

ratnim operacijama i borbom. Iako bi se Crnu Goru najviše odgovarala jedna labava forma federacije, Crna Gora je spremna da razgovara i da prihvati i druga rješenja i druge oblike uređenja dosadašnje jugoslovenske države, pod uslovom da to bude prihvatljivo za sve učesnike jugoslovenske krize i da takva rješenja donesu trajan mir na Balkanskom poluostrvu. Zato smo spremni da između mnogobrojnih oblika uređenja složenih država razgovaramo o savezu ravnopravnih i suverenih država ili republika. Svakako, takav savez mogao bi biti prihvatljiv za sve. Mi u takvom savezu podrazumijevamo da bi bili utvrđeni i tačno regulisana prava i obaveze između pojedinih članica saveza, te funkcije i nadležnosti samog saveza.

Na kraju moram istaći da Crna Gora nije učesnica u jugoslovenskim sukobima. Naša republika je najmirnije i najstabilnije područje u Jugoslaviji (to je izneseno tada kada je to bilo, to je početak septembra). U Crnoj Gori nema straha od ratnih razaranja niti ratne psihoze. Crna Gora je i ovoga ljeta imala uspješnu turističku sezonu.

To su samo izvodi. Ovdje ko bude pažljivo gledao, daću tekst svima koji budu željeli, čini mi se da ni gdje nije pomenuto da je srpski narod manjina. Vrlo je teško njima objasniti tu razliku da srpski narod nije manjina u Hrvatskoj nego narod.

Dakle, to su stavovi koji su izazvali određene kritike i ovdje u Republici, a isto tako pojedinih članova Srpske delegacije – da nije dovoljno istaknuto to pravo srpskoga naroda, ne po pitanju manjina, nego ukupno kao nekakav zajednički nastup Srbije i Crne Gore. Ja i danas smatram i duboko sam ubijeđen da je stav crnogorske delegacije bio potpuno pravilan, potpuno dogovoren i u postojećim uslovima koristan za sve učesnike jugoslovenske krize.

Upravo radi takvoga stava Crne Gore, Crna Gora je i dobila na ugledu, što je pokazalo i određivanje mjesta sastanka predsjednika Miloševića i Tuđmana i generala Kadijevića u Igalu. Dolazak u Igalu državnika i sekretara za narodnu odbranu, i sami sastanak u Igalu je pokazao da se cijeni Crna Gora. Lord Karington je to javno i potpuno naglasio, dakle i prve i druge i treće sjednice i poručivao rukovodiocima crnogorskim da želi da Crna Gora bude ta koja će pomoći, kao najmanja republika, u rješavanju crnogorske krize u teškim odnosima koji danas vladaju u Jugoslaviji.

Međutim, treća i četvrta sjednica su održane poslije dolaska crnogorskih rezervista u Hercegovinu. Bosanski ministar Silajdžić oštro je napao dolazak crnogorskih rezervista, i čak je, ne baš mnogo biranim riječima, ocijenio ponašanje naših momaka u Hercegovini. Normalno da sam tada reagovao i ja oštro, uvjeravajući konferenciju, i poslije u kuloarima, i na svim ostalim sastancima koje sam imao, da to apsolutno nije istina.

Dakle, početak novog odnosa na Konferenciji je počeo prema Crnoj Gori, zbog odlaska i ponašanja crnogorskih rezervista u Hercegovini. I

ne samo ja, nego svi članovi crnogorske delegacije, već tada su počele komisije, oštro su reagovali i nijesu nikako dozvolili da se baca ljaga na crnogorske rezerviste. Priznali smo da su postojali pojedini slučajevi nekorektnog ponašanja, ali da se sva crnogorska mladost, svi crnogorski rezervisti, koji su pošli u Hercegovinu, nazivaju lošim imenima i da se vrijeđaju, to nikako nijesmo mogli dozvoliti.

Međutim, kratko, rasprava je bila i sa predstavnicima Hrvatske, sa doktorom Kačićem, a kasnije i sa doktorom Šeparevićem, ministrom inostranih poslova Hrvatske, koji je oštro napao angažovanje crnogorskih rezervista oko Dubrovnika. Mi smo im kazali – da je nama žao da se ruši ne samo Dubrovnik, nego bilo koja kuća u Hrvatskoj ili bilo koji drugi objekat koji nije vojni objekat. Ali, ako ta kuća, ako taj zvonik, ako ta bolnica u isto vrijeme ima mitraljesko gnijezdo, ima snajperistu, ili ima čak minobacače, onda to nije ni bolnica, onda to nije ni crkva, ni zvonik, niti je to sakralni objekat, nego je to vojni objekat. Takvo pitanje smo postavili otvoreno svakom članu konferencije da kaže što je to.

Dakle, ako želimo da mir bude u Republici Hrvatskoj, onda mora da se naprave dvije stvari:

- da se izvrši deblokada svih garnizona Jugoslovenske narodne armije u Hrvatskoj i
- da se ne upotrebljavaju u ratnim operacijama objekti koji nijesu za vojne operacije.

Takav stav crnogorske delegacije nailazi na razumijevanje ostalih učesnika, ali hrvatske delegacije sigurno nije. Mislim da je naš stav o tom pitanju bio jasan. Mi smo upravo zbog toga što ovaj teški rat pogađa i nas, jasno kazali da nam teško padaju sve te operacije koje se vrše po Hrvatskoj, naročito nam teško pada učešće crnogorskih dobrovoljaca i pripadnika Jugoslovenske narodne armije koji su mobilisani, ali da drugog izlaza nema dok se ne izvrši deblokada i dok pojedine zgrade, pojedini zvonici ne postanu ono za što su napravljeni, a ne vojni objekti.

Normalno da je u vezi sa ovim pitanjima i najviše nesporazuma i da je centralno pitanje zaustavljanje jugoslovenske krize i rasprava će se nastaviti i dalje u Hagu, kako u komisijama, tako i na plenarnim sjednicama Konferencije.

Moram da vas obavijestim u vezi sa pitanjem Ponte ostre. Po nalogu predsjednika Bulatovića stupio sam u kontakt sa hrvatskim predstavnicima kako bismo se dogovorili u vezi Ponte ostre, odnosno Prevlake. Na plenarnoj sjednici Konferencije u Hagu iznijeli smo i karte i pokazali da je Ponta ostra kao jedan nož u teritoriji crnogorskoj i zatvara ulaz u Bokokotorski zaliv, čije obale sa svim ostrvima i sve ono što pripada Boki Kotorskoj predstavlja 30% crnogorske obale. Mi smo iznijeli činjenice istorijske u vezi s tim koje su i dogovorene ovdje, koje je već predsjednik Bulatović iznio na prošlom zasijedanju Skupštine. Kao vrlo važna činjenica upravo je ta da čitavih 150

godina ili 160 godina tamo privatnici nijesu imali pristupa zbog hrvatsko-vojne baze, kako stare Austro-Ugarske i stare Jugoslavije, tako i za vrijeme rata. U novoj Jugoslaviji, Jugoslovenska narodna armija drži to kao posebnu vojnu bazu u kojoj nemaju pristupa obični građani. Dakle, Crna Gora ne može dozvoliti da umjesto Jugoslovenske narodne armije, koja je i crnogorska, jer mi nemamo nikakvih paravojnih formacija, dozvoliti da dođe neka druga armija, pa makar ona bila i prijateljska hrvatska armija, ako bi bila nekada prijateljska, u budućnosti.

Taj stav Crne Gore nije naišao na odziv i može se slobodno reći da smo trebali pristupiti ranije tim pregovorima. U dobroj namjeri mi smo tražili da se povede razgovor a ne da hoćemo da mijenjamo granice, nego hoćemo da napravimo jednu pravu granicu koja bi i u ekonomskom i kulturnom, čak i epikontinentalnom značenju pomorskoga prava bila pravedna i poštena, odnosno u skladu sa normama pomorskoga prava. Kad pominjem epikontinentalni pojas, i o tome smo raspravljali tamo, Crna Gora od dobijanja nezavisnosti, od ilaska na more, dobijanjem Bara i Ulcinja 1878. godine (od rijeke Željeznice pa sve do Ponte ostre držala je Austrija) ne samo da nije imala obalu, nego nije imala epikontinentalni pojas, sva bogatstva crnogorska koja bi pripadala Crnoj Gori do polovine Jadranskog mora, odnosno do spajanja sa epikontinentalnim pojasom Italije. I sad je ne bi imala ako bi Ponta ostra bila pod jurisdikcijom druge države.

Ukratko da vam saopštim da je Konferencija u Hagu organizovala tri komisije kojima su redovno prisustvovali naši predstavnici. Jedna komisija za ekonomska pitanja, drug Janko Radulović je u njoj, druga je komisija za prava manjina, a treća komisija je za odnose među republikama.

Na ovom posljednjem sastanku koji je bio, možda najburniji, ali koji je ministarsku konferenciju bacio u zasjenak, zato što su učestvovali predsjednici Milošević i Tuđman, i Kadijević, oni su bili u centru pažnje. Nije tačno ono što su pojedina sredstva informisanja prenijela – da je prihvaćeno da se granice neće mijenjati, nego da se granice neće jednostrano menjati i bez dogovora. Prihvaćeno je da će se sve tri strane, učesnice Konferencije, dakle njih trojica, zalagati odnosno da prihvataju alijansu, kako su rekli, alijansu umjesto savez suverenih republika. To možete da vidite i u ovom dokumentu, mada je ovaj dokument štampan u "Politici", ne znam da li je i "Pobjeda", znači posto je javan. Može on da izaziva određene komentare i određene nedoumice, međutim, ja smatram da je to dobar dokumenat koji treba da se poštuje, odnosno da se sprovede u djelo. Kad kažem da se sprovede u djelo, mislim, prije svega, na prekid vatre, jer ovaj dokumenat upravo to zahtijeva, a prekid vatre, ponavljam, ne može se desiti bez deblokade naših garnizona u pojedinim gradovima Hrvatske, a isto se tako ne može izvršiti prekid vatre ako se ne uzmu u obzir prava srpskoga naroda u Hrvatskoj. Kao velika novost na posljednjoj

konferenciji je dogovor predsjednika Miloševića, Tuđmana i generala Kadijevića da sutra, u utorak, pozovu predstavnike srpskoga naroda u hrvatskoj, dakle, SAO Krajine i SAO Istočne Slavonije i Baranje na razgovore u Hagu sa Lordom Karingtonom i predstavnicima Konferencije o Jugoslaviji.

Mislim da je to veliki napredak jer prvi put predstavnici srpskog naroda imaju mogućnost da iznesu svoja gledišta i da dokumentuju sve ono što se radi u Hrvatskoj.

Ja moram da naglasim i to da rječnik koji se mora upotrebljavati u Hagu je, ipak, drugačiji nego što mi svakodnevno govorimo. Tamo isto ima varnica, vrijeđanja, ali o tome neću da govorim, ali svaki put kada dođe do varnica, do vrijeđanja, nema nikakvog dijaloga i uspjeha nego obratno. Mora čovjek imati posebno jake živce, puno smisla za takt ako se želi bar nešto učiniti. Ja sam kao predstavnik Crne Gore u Hagu iznosio i žaljenje zbog rušenja pojedinih objekata u Hrvatskoj, kao i žaljenje što se borba vodi praktično između jednoga naroda, između naroda koji su potpuno slični, prema tome ovo je bratoubilački rat, i to teško pogađa crnogorski narod, ali drugog izlaza nema u situaciji kad su garnizoni u kojima su naši sinovi, naša djeca, okupirani. Zar da nam djeca umru ili poginu u zatvorskim kasarnama? Nema mira dokle je god položaj srpskog naroda u Hrvatskoj ovakav. Međutim, koliko god sa takvim faktom nastupate, ipak ne možeš ostati ravnodušnim kada suprotna strana kaže za našu mladost "rulja crnogorska". Zar možete dozvoliti da Petu crnogorsku, Savinu brigadu, njene borce nazivaju razbojnicima itd. Mogu vam reći da je bilo teških i velikih replika u vezi sa ovim pitanjima. Ja sam uvjeravao učesnike Konferencije, a takođe i predstavnike Hrvatske, da mi nemamo teritorijalnih pretenzija prema Hrvatskoj, da Dubrovnik osjećamo kao svoj grad i da će crnogorski vojnici koji su u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, čak i oni dobrovoljci (mi Crnogorci nemamo druge armije nego Jugoslovensku narodnu armiju, a oni imaju svoju nekakvu vojsku, nekakvu armiju) da se sačuva Dubrovnik. I ja mislim da i svi događaji do sada mogu potvrditi da Jugoslovenska narodna armija a i crnogorski vojnici u toj Jugoslovenskoj armiji učiniće sve da se sačuvaju starine Dubrovnika, ali ja sam isto tako naglasio u Hagu da su nam ipak mnogo važniji životi crnogorske mladosti nego bilo kakve istorijske, ma koliko bile vrijedne, i kuće, i tvrđave, i istorijski spomenici. Ovo inosim zbog toga što mi već imamo, nijesam uspio drugove rukovodioce Crne Gore ni da obavijestim o tome, poziv italijanske televizije da iznesemo svoje stavove o tim pitanjima, posebno o Dubrovniku. Predstavnik italijanske televizije pita da li će Crnogorci rušiti Dubrovnik, a odmah dakažemo da Crnogorci neće rušiti Dubrovnik, odnosno Crnogorci u Jugoslovenskoj narodnoj armiji.

Na međunarodnom planu se vodi ideološka bitka, odnosno propaganda – da se dokaže da su gradovi hrvatski srušeni i to je to

rušenje sada pojačano učešćem crnogorskih rezervista u Hercegovini i Dubrovniku.

Na kraju mogao bih da iznesem činjenice, a vi rasudite da li je moje izlaganje bilo dokumentovano. Prvog dana učešća u operacijama kod Dubrovnika poginuli su vojnici i oficiri Jugoslovenske armije, nogi od njih na teritoriji Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina znate, i ona je to isticala, nije ratno područje, no ako su oni poginuli, a jesu nateritoriji Bosne i Hercegovine, onda to dobija jednu određenu dimenziju – da je cijeli crnogorski narod ustao i postoa homogen u odbrani svoje teritorije, ali i da odbrani živote mladih momaka koji su otišli u Hercegovinu da izvrše vojni zadatak – očuvanje pojedinih vojnih objekata, deblokadu ili sprečavanje međunacionalnih sukoba, a prije toga bili su dobro kritikovani, čak i vrijeđani i, kao vrhunac svega, izgubili smo najmanje 15 života, crnogorskih života na toj teritoriji. Ja ovo ističem zbog toga što mena Konferenciji u Hagu bosanski ministar pitao da li zbog toga optužujem Muslimane, na što sam mu ja odgovorio da Muslimani bosanski nijesu učestvovali u tome. Stav Crne Gore, to sam već iznio, što bolje prijateljstvo, što veća saradnja s Muslimanima, ne samo u našoj Republici, nego svim Muslimanima u Jugoslaviji.

Poštovani poslanici, ja sam iznio usmeno, referat nijesam mogao pisati jer sam upravo došao. Spreman sam da sve što napišem, da sve činjenice koje su se dogodile u Hagu iznesem tako da možete ocijeniti i dobre i loše strane nastupa crnogorske delegacije u Hagu, ali vas uvjeravam da se događaji mijenjaju iz sata u sat, pa je potrebno ne samo nasutpanje ili govornička vještina koja, moram priznati nije mi baš bolja strna, sa plenarnim sjednicama, nego se mora posebno nastupati u kuloarima, odnosno u pojedinim susretima, a isto tako i na ručkovima koje oni stalno organizuju, gdje predstavnici Evropske zajednice, odnosno rukovodstvo Konferencije o Jugoslaviji žele da dovedu do, makar, nekakve saglasnosti strane koje su u suprotnosti. Dakle, čitav taj rad u Hagu ne sastoji se samo u tome kako ćete napisati jedan govor i iznijeti ga na plenarnoj sjednici, nego čak i više na susretima koji se dešavaju u holovima salona Ministarstva inostranih poslova Holandije.

Ja moram ovdje, pošto govorim našem parlamentu, da na kraju posebno izrazim zahvalnom Lordu Karingtonu koji je sigurno svjetska figura i čovjek sa ogromnim iskustvom u rješavanju ovakvih problema jer je rješavao pitanje Republike Zimbabvea, kao i čovjek koji je dugo bio sekretar Nato-pakta i diplomata u Engleskoj. To je stariji čovjek koji je na završetku svoje radne karijere preduzeo sve da postigne uspjeh u rješavanju jugoslovenske krize. To isto važi i za njegova dva pomoćnika, vrhunska diplomata, španskog i holandskog, gospodina Barhmana i Akvire de Sekresa koji stvarno čine sve moguće da dovedu u nekakav dodir stranke koje su u suprotnosti u Jugoslaviji.

Dakle, ovom prilikom odajem im punu zahvalnost, kao i predsjedniku Arbitražne komisije da pitanja koja ne mogu da se riješe na plenarnim sjednicama Konferencije, odnosno dogovorima pojedinih stranaka, riješi sa članovima Arbitražne komisije kojih ima pet.

Nadam se da vam nijesam oduzeo previše vremena. Nastojao sam da iznesem što više činjenica a molio bih kroz diskusiju vašu da ukažete na sve ono što treba u budućem radu popraviti, ili ono što treba nastaviti. Hvala vam.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem ministru Samardžiću.

Dajem riječ potpredsjedniku Vlade mr Zoranu Žižiću.

Rije ima mr Zoran Žižić.

Izvolite.

Mr ZORAN ŽIŽIĆ: Druže predsjedniče, poštovani poslanici,

Dozvolite mi da u ime Komisije za ustavna pitanja kažem nekoliko uvodnih riječi o Osnovama za uređenje odnosa u Jugoslaviji. Vi sigurno znate da je dva poslednja vijeka naše istorije dominantno obilježila jugoslovenska ideja, koju su pokrenuli najumniji i najdalekovidiji Jugosloveni u nastojanjima da južnoslovenske narode oslobode stranog gospodstva i da ih zaštite od snažnih asimilatorskih tendencija. Kao pandan toj ideji istovremeno sejavila i antijugoslovenska ideja, koja je prvobitno izražavala strane interese na Balkanu, a zatim se pojavila i kao oblik manipulacije nacionalnim interesima pojedinih jugoslovenskih narod.a Političke snage, koje se danas bore za ukidanje Jugoslavije odnosno za njeno rušenje iznutra, nastavljaju tradiciju upravo te antijugoslovenske ideje. Iako se po nekoj istorijskoj zakonomjernosti moglo očekivati da će antijugoslovenska ideja, uporedo sa razvojem i demokratizacijom Jugoslavije, slabiti i gubiti na značaju i aktuelnosti, ona je ponovo na djelu u ovoj punoj snazi i razornosti i ovaj rat koji se vodi upravo i jeste reinkarnacija te ideje. Ovaj dom se već izjasnio za uvažavanje prava na otcjepljenje u legalnoj i demokratskoj proceduri uz poštovanje inteesa, sloboda i prava drugih naroda i za rješenje ove krize koju imamo uz primjenu evropskih standarda, principa i procedura. Međutim, najmanje istu snagu i pravnu važnost, sa pravom na otcjepljenje, mora imati pravo građana, naroda i republika da ostanu u postojećoj državi i nastave da žive u njoj. Beogradska inicijativa jeste upravo izraz tog istorijskog i prirodnog prava, kao i afirmacija jugoslovenske ideje, koja je starija i od same Jugoslavije. I još nešto: njeno izvorište je u vjekovnoj težnji da se ovaj narod jedanput skraši u slozi i miru u demokratskoj državi i slobodnom društvu koji mu po istoriji, duhovnom biću, civilizacijskim i kulturnim vrijednostima i pripada.

Osnove za uređenje odnosa u Jugoslaviji mirnim i demokratskim putem polaze, prije svega, od slobodne volje građana i jugoslovenskih

naroda i zasnivaju se na slobodi kao vrhovnom kriterijumu za određivanje njihove historijske budućnosti. U ovim teškim trenucima naše nove historije, ova inicijativa je, bar što se tiče naše zemlje, usamljeni glas razuma koji nudi praktično jedini prihvatljivi put za civilizovano rješenje naše krize i izbjegavanje opšteg i pogubnog rata čiji se kraj i katastrofalne posljedice ne mogu sagledati, niti vjerno iskazati. Ne potcjenjujući i ne odbacujući miroljubive inicijative za rješenje jugoslovenske krize, koje dolaze iz inostrnstva, mi ipak moramo biti načisto da pravo rješenje mogu iznaći samo naši narodi i građani Jugoslavije, jer sopstveno rješenje uvijek polazi od sopstvenih životnih i historijskih interesa, dok svako strano i spolja insistirano rješenje nužno podrazumijeva težnju za nametanjem tuđih interesa. Mislim da Osnove možemo prihvatiti načelno, jer one predstavljaju dobru osnovu za raspravljanje i dalja uređenja i preciziranja odnosa u Jugoslaviji. I ono što je bitno jeste da Osnove ostaju otvorene za sve one koji žele nastaviti život u ovoj zajednici i za sve dalje dopune, razjašnjenja i uređivanja ovih odnosa.

I na kraju, jasno je da o učešću Crne Gore u ovoj zajednici i o odnosima koji će postojati u njoj, kao i svim detaljnim rješenjima, treba da se izjasne naši građani na referendumu. Toliko i hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem drugu Žižiću.

Čuli smo uvodna izlaganja i ove dvije tačke dnevnog reda – Konferencija o Jugoslaviju u Hagu – tok i domašaji i Osnove za uređivanje odnosa u Jugoslaviju – Beogradska inicijativa i time smo dobili povod za diskusiju. Ja molim poslanike da se jave za raspravu, a isto tako molim članove Odbora za politički sistem da prate raspravu kako bi nam na kraju iste ponudila određene zaključke koje danas treba da prihvati naša Skpština.

(Na zahtjev poslanika data je pauza koja je trajala od 10.50 do 13 sati).

- Poslije pauze -

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Poštovani poslanici,

Ko je pažljivo pročitao tekst onoga Dogovora u Hagu, mogao je da primijeti da se tamo ne pominje pravo naroda na samoopredeljenje. Pominju se samo prava manjina i odgovarajuća zaštita tih manjina. To je opasna stvar jer postoji mogućnost da nam to jednoga dana bude zloupotrebjeno, pogotovu ako naši pregovarači pristanu na termin – nacionalna manjina. Jer, zna se šta nacionalnoj manjini pripada, pripada joj samo autonomija. Međutim, Srbi u Hrvatskoj nijesu nikakva nacionalna manjina, nego to je narod. Kad smo se ujedinjavali 1918. godine ujedinjavali su se narodi, a ne republike u ovom današnjem obimu. Oni kao

ne razlikuju terminološki šta je manjina a šta je narod. Razlikuju oni to vrlo dobro jer u Evropi imaju nešto slično u nekim državama, npr. u Belgiji. U Belgiji imamo Valonce i Flamance. Ako bi tamo bili npr. Holanđani, onda bi ti Holanđani bili nacionalna manjina a svakako Valonci i Flamanci su narodi koji konstituišu tu državu. Prema tome, pregovarači treba da su uporni u tome i da ne dozvole da dođe do te terminološke zbrke jer se to u nekom momentu može veoma loše odraziti.

Inače, o autonomiji Srba nema ni govora. Srbi kao narod imaju pravo da se samoopredijele i svakako oni hoće da ostanu da žive u Jugoslaviji. Pominje se savez suverenih država. To ne može da dođe u obzir nikako jer bi tu, u stvari, naše današnje republike postale suverene države a prava te zajedničke države, ako bi to uopšte bila država, bila bi svedena na najmanju mjeru. Dakle, Srbi bi ostali razbijeni da žive u najmanje pet država. Oni, znači, ne bi time ostvarili svoj vjekovni san, svoj glavni nacionalni cilj a to je oslobođenje i ujedinjenje, iako smo se dva puta ujedinjavali, mi Južni Sloveni, 1918. i 1943. godine (da rečem tako). Znači taj savez suverenih država neke članice ne bi poštovale, poštovale bi ga samo onoliko koliko njima to treba, da iskoriste ekonomski i u drugom smislu ove druge, ekonomski slabije. Možda ih interesuje da sačuvaju zajedničko tržište i da nastave dalje sa eksploatacijom ovih južnih republika, kako nas inače nazivaju. Dolazi u obzir samo federacija, ali ne labava. Normalna jedna federacija, međutim bez Hrvatske i Slovenije. Ja mislim da je ma kakva država, ma kakva kombinacija došla u obzir sa Hrvatima i Slovencima, to je apsurd i da se treba toga romantizma našega osloboditi i od ostatka Jugoslavije stvoriti jednu federaciju koja bi bila normalna, gdje ne bi niko dominirao nego da svi koji je konstituišu budu ravnopravni.

Što se tiče Crne Gore, njoj ne treba više suvereniteta nego što ga ima sada kao Republika. Znači, ona bi kao i druge članice buduće te umanjene Jugoslavije dio svoga suvereniteta prenijela na Federaciju. To moramo da imamo u vidu jer proglašenje ma kakvoga suvereniteta Crne Gore, po mome mišljenju, je neopravdano jer se Crna Gora 1918. godine izjasnila na legalan i demokratski način da se ujedini sa Srbima u Srbiji i u drugim srpskim krajevima, što je potvrdila i u toku Drugog svjetskog rata i mislim da tu ne treba ništa više da se dira nego da ostane tako kako je.

I ovo da rečem, evo treći put je potpisano primirje koje Hrvati uopšte ne poštuju. Oni ga uporno krše. Kasarne neće da deblokiraju. Po mome nekakvome shvatanju, a vjerovatno da imam i istomišljenika i ovdje, ne treba više na to da se obaziremo, treba ići dalje do konačne pobjede, do konačnoga vojničkoga sloma ustaških hordi, do oslobođenja naših vojnika u kasarnama širom Hrvatske i do onoga stepena zaštite srpskih prava na tim teritorijama kako bi oni mogli tamo da uspostave nekakav normalan život. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Riječ ima poslanik Perović.

SLAVKO PEROVIĆ: U trenucima kada Jugoslavija umire i kad je definitivno mrtva, nalazim za shodno da vas podsjetim na nekoliko činjenica koje se tiču nastanka jugoslovenske ideje. Podsjetiću vas da je ideja jugoslovenstva nastala u glavama giganta južnoslovenskog uma, duha, intelekta i morala uglavnom takvih ljudi kao što su bili Petar II Petrović Njegoš i Josip Juraj Štrosmajer.

Kao što svaka velika ideja ima svoje loše tumače, pa se tumači odnose loše prema svojoj ideji, tako je, nažalost, i Jugoslavija, čim je stvorena, doživjela svoju degradaciju. Danas ova Jugoslavija, druga po redu, umire. Svi kažu da u njoj nijesu bili zadovoljni i svi: Slovenci, Hrvati, Srbi, Makedonci, Albanci i svi drugi koji žive u Jugoslaviji optužuju za taj svoj loš položaj one druge tamo preko, nikako ne videći u sebi samima neki razlog zašto je to tako bilo.

Ja ću vas ovom prilikom podsjetiti, po mom uvjerenju, na način kako su Crnogorci bili tretirani u ove dvije Jugoslavije, a za sve ono što su doživjeli ne optužujući nikako druge nego sebe same. Dakle, za sve ono što je crnogorski narod doživio i proživio u Jugoslaviji kriv je samo on i niko drugi.

Podsjetiću vas da je crnogorski narod, narod sa najdužom državno-pravnom tradicijom na Balkanu, sa gotovo desetovjekovnom tradicijom, takvom tradicijom koja je jaka, moćna, veličanstvena, snažna i slavna kao tradicija bilo kog drugog velikog evropskog naroda. Ta tradicija nije bila dovoljna da 1918. godine Crnogorcima, njihovoj časnoj vojsci, Crnogorcima-patriotama, Crnogorcima-Jugoslovenima obezbijedi dostojno mjesto u novoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca već je, podsjetiću vas, u ovom istom gradu održana jedna skupština koja se potrudila da sve samobotno crnogorsko poništi, potre. Nakon 1918. godine Crna Gora je bila izložena krvavom građanskom ratu koji je trajao neprekidno šest godina, jednom građanskom ratu čije odbleske i mi danas u Crnoj Gori trpimo.

Tako se to desilo po pitanju njene državnosti, po pitanju njene kulture, nema potrebe da vas ovdje podsjećam, a što se tiče njenog ekonomskog statusa, ona je u toj bivšoj kraljevini bila jedna od najzaostalijih, ako ne i najzaostaliya jugoslovenska provincija, takva provincija u kojoj niti dinara nije potrošeno za njen napredak u kojoj se nijesu otvarale škole, u kojoj se nijesu gradile ceste. Sve to što je urađeno tada u Crnoj Gori služilo je samo kao vrsta imidža novom jugoslovenskom režimu. To je bila takva provincija kojoj su otete ratne reparacije u iznosu od nekoliko stotina miliona zlatnih franaka. Potrošene su na druga mjesta, a mrvice od tih sredstava koja su utrošena u Crnoj Gori potrošene su radi izgradnje žandarmerijskih stanica kojima se crnogorski narod držao u pokornosti. Odgovor na takvo stanje stvari bio je veličanstveni Trinaestojulski ustanak kada su Crnogorci krenuli u svoje socijalno i nacionalno oslobođenje. Međutim,

komunisti, budući da pripadaju totalitarnoj strukturi mišljenja i vlasti, vratili su Crnogorcima državu, ali tu državu i tu formu državnosti nijesu nikako mogli, jer je to način razmišljanja, ispuniti stvarnim sadržajima koji bi Crnoj Gori omogućili onaj stepen suverenosti, onaj stepen vođenja vlastitih poslova koji bi im omogućio da žive i rade onako kako su to oni htjeli. U poslijeratnoj Jugoslaviji Crna Gora je dobila dio infrastrukture. Izgrađene su ceste, bolnice, putevi i puno toga je urađeno, što nikako ne smijemo zaboraviti, ali kao i svako tolerantno društvo, tako i komunizam umije da gradi ceste i puteve, da organizuje velika svjetska prvenstva, ali nažalost ne umije da pravi društvo kao zajednicu života i rada ljudi.

Danas se nalazimo pred konceptom tzv. treće Jugoslavije. Pred jednim konceptom iza kojeg više ne stoje niti Njegoš, niti Štrosmajer, niti pametni i plemeniti Južni Sloeni. Ja ne vjerujem u taj koncept treće Jugoslavije jer ne vjerujem u njene protagonise. Zato sam protiv usvajanja ove Beogradske deklaracije iz još jednog razloga. Kao pravnik znam da ovaj tekst ne bi prihvatila prosječna trgovačka pamet, smatrajući ga kao ugovor, jer u tom ugovoru ima takvih nepoznanica za koje se ovdje danas ne može napraviti suptilna analiza. Ali, sa pravnog stanovišta ovaj tekst je gotovo beznačajan.

Sada bih iskoristio priliku, dozvolićete mi, da vam pročitam jedan kraći citat iz jedne poslanice Petra I kada se on obratio Katunjanima, tačno 1822. godine, 8. juna, iz prostora razloga da bi se uočio tadašnji crnogorski mentalitet i ovaj sadašnji. Petar Sveti obraćajući se Crnogorcima kaže: "Vidjeći vašu neslogu i domaći rat u sva plemena od vaše nahije, ja s mojom najvećom žalošću i plačem vidim da ste svi sami sebi svojoj djeci najveći krvnici i neprijatelji i duševni i tjelesni i da svi đavoli i svi vaši neprijatelji od svijeta ne bi mogli toliko zla ni toliko štete i sramote vam učiniti koliko vi sami sebi činite. Vi ste od boga odstupili i straha božjeg izgubili. Vi ste grehotu i sramotu zaboravili, vi za dušu i poštenje ne mislite, vi se ne možete krvi bratske nasititi, vaša slava, vaše poštenje, vaša pohvala i dika, vaše junaštvo stoji u vaš domaći rat i neslogu u koju najviše svoju sreću i radost nahodite. Svi narodi neprestano rade da se iz nevolje izbave i oslobode, kako čujete. I vi i ostali Crnogorci u isto doba radite da svoju slobodu izgubite i da u vječnu sramotu i nevolju mimo svijeh ostalih naroda ostanete i niko vas ne siluje da tako činite nego vaša sopstvena volja i zli običaj koji ne hoćete nikako ostaviti. Vi nikoga ne slušate ko za dobro vaše radi i govori, a neka dođe koji lažov među vama, svi ćete mu vjerovati što vi reče, koji će biti od vas poštovan kao što su i prije poštovani bili neki za cara, neki za proroka, a neki za svetitelja i za čudotvorca. No, istinit i pošten čovjek nema među ovim narodom mjesta". Petar Sveti nastavlja: "Ja se čudim kako vi mislite živjeti jedni s drugima u rat i sa svakim naokolo sebe u nemir. Spomenite se Crnogorci, da vaše zlodejanije i samovoljstvo neće guveran cesarski trpjeti i da ja neću za vašu

djela vazda odgovarati, a vi da za to ni glave ne okrećete. Ja bih vas molio i zakumio da pogledate na naše biće i sastojanje i na sadašnja vremena i stvari od svijeta koje čujete, pa i da promislite za svoje življenje kako ćete živovati i svoju decu nakon sebe ostaviti da ve poslije ne proklinju. Ali znam što ve ja više molim da od zla prestanete i da za svoje dobro radite, i što se vi više zaklinjete da ćete slušati, to se vi skorije na vaša djela obična povraćate. Toga radi, niti vas mogu moliti ni zaklinjati, nego vi samo ovo kažem i govorim da poradi vašega samovoljstva i neposlušanja idete trčke na svoju pogibelj koja nije od vas daleko ako se na drugi način ne budete vladali. I ovo što vi pišem zapamtite i ovo pismo hranite od kojega ostaje pri mene kopija da ne rećete poslije da ja nijesam ispunio moju dužnost”.

Na ovakvo stanje 1822. godine treba postaviti pitanje – što se u crnogorskom mentalitetu izmijenilo za zadnjih 170 godina. Ja bih odgovorio u moje lično ime – ništa. Znači, 170 godina mi smo bili, faktički, u praznom hodu. Na ovo treba nadodati jednu jedinu rečenicu Pižona Jovanovića, čovjeka koji je bio sekretar Kralja Nikole, odnosno službenik Srbije koji je u jednom svom obavještajnom tekstu rekao sljedeću stvar: “Crnogorci su zaista čudan narod. Ovo je jedan od rijetkih naroda koji se ne upravlja prema vlastitom interesu, nego se upravlja prema svojim čuvstvima”. Kroz ova dva pola, dakle, kroz ovo što je Petar I rekao 1822. godine, a Pižon Jovanović rekao 1860. godine, treba shvatiti da Crnogorci nijesu postali politički narod, jer samo politički narod se upravlja prema vlastitim interesima, a ne prema čuvstvima. U tom smislu kažem da ova Beogradska inicijativa koja najavljuje treću Jugoslaviju, zapravo kako je to moj prethodnik rekao, u Jugoslaviju koja bi bila sastavljena samo od dvije federalne jedinice, kako to za sada izgleda, Jugoslaviju koju neće prihvatiti niti Makedonija, niti Bosna, niti Slovenija i Hrvatska, čini mi se da takvu Jugoslaviju, tu treću veliku zabludu crnogorski narod ne bi smio prihvatiti. Zato je moj predlog sasvim drugi i drugačiji – da se ova Beogradska inicijativa kao namjera ne prihvati bez obzira na plemenite ideale koji su stajali iza njene ugradnje i izgradnje, a da ovaj parlament još jedanput razmisli o proglašenju suvereniteta Crne Gore, a na osnovu toga suvereniteta odmah proglašenje o neutralnosti u ovom prljavom i besmislenom građanskom ratu koji odnosi nevine ljudske živote. Toliko sam imao da vam kažem. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Riječ ima dr Damjan Šećković, potpredsjednik Skupštine, a poslije njega dr Novica Stanić.

Dr DAMJAN ŠEĆKOVIĆ: Poštovani poslanici,

Onaj koji je ozbiljnije pratio društvenu stvarnost u Jugoslaviji u zadnjih godinu-dvije dana nije zatečen onim što se u ovoj zemlji zbiva. Ali razmjere i posljedice tih zbivanja jesu nepredvidive. Iako živimo sa iznenađenjima, ona su još uvijek moguća i to dvojako. Kako onih što se na našim prostorima zbiva, tako i onih koja mogu biti nametnuta spolja. Sve je,

dakle, moguće bez obzira na ubrzanje rješavanja naših problema u okvirima Haške konferencije. Ovo ističem zbog toga što je prosto nevjerovatno koliko se ovlaš prelazi preko lako vidljivih stvari i koliko se često srlja svjesno u nedosljednost karakterističnoj za inostranstvo i za političare iz separatističkih republika u našoj zemlji. Narod se takvim postupcima i radnjama često zbunjuje, ali je narodno pamćenje najpouzdanije pamćenje, a njegova je istina i prava istina, a bolje istineme nema od stvarnosti, a stvarnost je tragična. Jugoslavija je postala zemlja apsurdna. Njeno sadašnje vrijeme je krokodilsko vrijeme. Jugoslavija kao savezna država za neke postoji još samo kao međunarodno-pravni subjekat. Bijesni rat, gine se nemilice. Ratna razaranja i štete su za sada neprocjenjive. Prisutan je državni teror i genocid hrvatske vlasti nad srpskim narodom u Hrvatskoj, nad pripadnicima JNA i njihovih porodica, nadesetine i stotine izbjeglica iz Hrvatske. Sukob je internacionalizovan. Prvobitne odluke Hrvatske i Slovenije u junu o tzv. razdruživanju, proglašavanju svoje suverenosti i samostalnosti i nezavisnosti i nagoviješteno dananšnje otcjepljenje donijeli su najveću nesreću Jugoslaviji. Potvrdila se istina da je naše zajedništvo bilo zaista krhko, kako u staroj kada nijesu Hrvatska i Slovenija ni učestvovali u donošenju Vidovdanskog ustava, tako i u novoj Jugoslaviji kada su neki vrhunski političari iz ovih republika govorili da im je Jugoslavija samo prolazna stepenica i kišobran do potpunog osamostaljenja. Živjelo se, dakle, sa lukavstvom, licemjerjem, dvoličnošću i dovrtljivošću. Sve je decenijama pripremano da bi zadnjih godina doživjelo svoje ubrzanje. Tako smo došli u situaciju da u Federaciji faktički ne postoji državno i društveno uređenje koje je na snazi. Nijedan federalni organ, opet za neke, nema realnu ni faktičku vlast u ustavno-pravnom smislu. Savezni ustav i zakoni se ne primenjuju, oni su suspendovani odlukama pojedinih republika. To što se na političkoj sceni Jugoslavije dešava i kako rade neki predstavnici iz ovih secesionističkih republika više je za Riplija nego za državničko ponašanje i mudrost. Ekonomska politika Vlade doživjela je krah. Budžet Federacije faktički ne postoji, ne izvršava obaveze prema svojim korisnicima. Prešlo se na finansiranje osnovnih funkcija iz primarne emisije Narodne banke, što je najgore rješenje itd. Ekonomska kriza, dakle, spušta se do dna. Ne postoje, faktički, ni carinski sistem ni kompleks spoljnoekonomskih odnosa. Takoreći ne zna se kako funkcioniše monetarni sistem i kako se obavljaju funkcije vezane za emisiju novca i devizni kurs. Jednostavno smo pred ekonomskim haosem. To je društvena stvarnost Jugoslavije koja ugrožava egzistenciju njenih ljudi i koja je pripremana, organizovana planski već duže vrijeme i to ne samo unutar zemlje, od secesionista i kontrarevolucionara nego i izdašno pomagana spolja, i politički, i idejno i materijalno. Dokaz za to je zapadni trijumfalizam i likovanje kapitalizma nad porazom socijalizma, trijumf parlamentarne demokratije nad tzv. totalitarizmom, naoružavanje paravojnih formacija

čak i raketnim sistemima i hranom u obrocima iz redova NATO pakta itd., itd. Čovjek može biti samo slijep a da ne vidi da se aktuelizuju prilike koje su prethodile I i II svjetskom ratu. Velike sile tragaju za novim identitetom, sabiraju se gubici prošlih ratova, izražavaju neskrivene pretenzije za povratak izgubljenog. Stvaraju se šeme o novom uređenju i proširenju. Taj germansko-ugarski, vatikanski, pa čak i otomanski sindrom doliva ulje navatru jednom haosu u kojemu živimo. A Evropa kao da tek sada vidi da to može imati ozbiljne reperkusije na ukupnu njenu stabilnost, da požar može i njih zahvatiti. Jer raspad Jugoslavije i stvaranje više samostalnih država može izazvati apetite drugih, naročito onih koji smatraju da su u I i II svjetskom ratu oštećeni ili kažnjeni. A neki jugoslovenski narodi nerazumni, umišljeni, zaljubljeni u svoju etnodemokratiju i nacionalni kolektivizam, izabrali su najgoru varijantu – da ratom izađu iz krize i da ratom se rastanemo poslije 70 i nešto godina. Rat koji se vodi je prljav, genocidan, plaćenički i po svojim postupcima ravan onima koji su na vrhu liste po zločinima u istoriji. A ima li taj rat svoje ciljeve? Iako se često ističe da ih nema, ja mislim da ih ima i to jasne ciljeve, pripremane i razrađene odavno. Slovenija i Hrvatska su već se deklarirale. Slovenija hoće samostalnu i međunarodno priznatu i međunarodno priznatu državu i prva je nagovijestila to. Hrvatska ima nešto specifičnije definisane ciljeve. To je najjasnije formulirao potpredsjednik njene Vlade. On kaže: "Hrvatska je počela rat, ona hoće da iseli Srbe, hoće svoju državnost i samostalnost u administrativnim i povijesnim granicama, hoće državu Hrvata. Taj plan je odavno pripreman, kaže, a suština toga plana je i ostvarivanje povijesnog sna o razbijanju Jugoslavije. Kaže da su uspjeli razbiti Saveznu Skupštinu, Predsjedništvo, u Vladi su ostali još za vezu Marković i Lončar, a uspješno razbijaju JNA – još jedinog integrativnog faktora jugoslovenske zajednice. Srbija, kaže, da nije u ratu, a ciljoj je da svi Srbi žive u jednoj državi i da narod koji se bori za tu državu ne može biti bez svoje istorijske teritorije, svoje autohtonosti i ne može postati nacionalna manjina u nekoj drugoj državi. Ne osporava ničiji odlazak iz Jugoslavije na zakonom uređen način. Priznaje svakome pravo na samoopredjeljenje i otcjepljenje.

Crna Gora nije u ratu, ona želi da živi u miru i ne prihvata da su postojeće administrativne granice stalne, ni da joj neko odlaskom iz Jugoslavije u kojoj ona želi da živi odnese duši i zatvori vrata njenog mora. Druge dvije republike nastoje da ostvare svoju samostalnost, suverenost i nezavisnost, ili da, eventualno, žive u savezu suverenih država ili u nekakvoj labavoj federaciji. Rašomonijada koja se zove Jugoslavija se, dakle, nastavlja. Brojne su inicijative pokrenute i predlozi napravljeni o tome kako bi trebalo ujediniti i urediti odnose u Jugoslaviji. U Predsjedništvu SFRJ je od toga napravljena čitava knjiga koja sadrži čak 15 oficijelnih dokumenata i još 4-5 pomoćnih o budućim odnosima u Jugoslaviji. Četiri od njih su, po meni, najvažnija. To su: federalni model (to

je predlog Predsjedništva SFRJ), konfederalni model (hrvatsko-slovenski model), platforma Izetbegović – Gligorov i tzv. Beogradska inicijativa predstavnika Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije, ili Osnove za uređivanje odnosa u Jugoslaviji, o kojoj danas razgovaramo.

Treba napomenuti da se u Ustavnoj komisiji Jugoslavije radi na separatima o budućim odnosima u Jugoslaviji iz kojih bi trebao da proizađe konstitutivni akt o Jugoslaviji. Separati o ljudskim pravima i ekonomskim odnosima su pripremljeni, a radi se na nekim drugim separatima. Haška konferencija ima komisije od uglednih evropskih pravnikâ koja treba da ponudi osnove o budućem uređenju Jugoslavije. Treba da napomenem da nijedan od ovih separata nije išao na javnu diskusiju a prva tri od ova četiri izabrana, po mom mišljenju, su faktički prevaziđeni. Postavlja se pitanje mogu li se jugoslovenski narodi dogovoriti o budućim odnosima u Jugoslaviji i postojanju neke buduće Jugoslavije ili će im taj koncept biti nametnut od strane Evropske zajednice. Po onom što nas stvarnost upućuje, biće veoma teško. Agresivna i bestidna mržnja i zloba među jugoslovenskim narodima, naročito Srbima i Hrvatima, dovela je do nepovjerenja i nerazumijevanja, do neprijateljstva i rata. Sve to se izvodi u ime svetih i nespornih nacionalnih interesa. Kumuju tome masmediji i političari koji strah za vlastitu sudbinu sakrivaju brzometnim nacionalnim uspaljivanjem naroda. Stoga se s pravom ljudi pitaju može li se dalje živjeti zajedno iako se zna da to ruši rejting sistema koji pretenduje da je demokratski sistem. U Hrvatskoj se prijeti novim Jasenovcima i izgovara pogubna misao za Srbe: "Ta bratija mora iz ili pod hrvatsku zemlju". Propadanje ovoliko koncepcija o uređivanju budućih odnosa dokaz je nepopustljivosti i neodustajanja od namjere otcjepljenja. No, međutim, sve koncepcije i opcije mogu se ipak svesti na tri. To je federacija, konfederacija i nešto između. Ako se procenjuju sadašnje federacije u svijetu one se, iako ih nema čistih, ipak drže sa svim obilježjima modernih država, a konfederacije nijesu države, one su savez država. Ta koncepcija saveza država ili konfederacija otvara nekoliko spornih pitanja. To su unutrašnje granice, nacionalne manjine i njihov status, zatim neka spoljna obilježja suverenosti, kao što su proglašavanje nezavisnosti, međunarodno pravni subjektivitet itd., preko čega se u Jugoslaviji dosta teško može proći. Taj savez država ili konfederacija ostavila bi otvorenim sva sadašnja sporna pitanja. Zbog toga mislim da koncepcija tzv. Beogradske inicijative uspješno pomiruje federalni i konfederalni koncept. Jugoslaviju tretiramo modernom državom sa onim nužnim prerogativima države što je potrebno svakoj državi kao međunarodno-pravnom subjektu za što se moramo zalagati, a opet republikama daju veliku samostalnost.

S druge strane, ovaj koncept je otvoren za sve one koji žele tako reformisati Jugoslaviju. Ona pruža šansu svima za zajednički život, a objektivna analiza zajedničkog života u Jugoslaviji više od 70 godina

pokazuje da ima mnogo više elemenata koji nas povezuju od onih koji iniciraju raspad Jugoslavije.

Ovaj dokument je šansa da se mir očuva i unaprijedi, a mir je jedan i nedjeljiv. Ako se do njega ide različitim putevima, obično se sporo dolazi do cilja ili se zaluta. Ovaj dokument nudi minimum da bi se ostvario optimum u sadašnjem vremenu. Ko ni to neće, neka mu je srećan put, a u dosadašnjem suživotu se imalo mnogo gorkih iskustava.

Jugoslovenima će biti mnogo bolje da se o svojim odnosima sami dogovore, nego da im to stranci nameću. Iz iskustva se zna da su malim narodima u historiji uvijek sudbinu rješavali moćni. Tako se dešavalo da pobjednici postanu gubitnici ili da ono što se borbom ostvari, izgubi se na papiru. Interesi moćnih su ono što ih opredjeljuje za rješavanje a ne objektivna stvarnost onih o kojima rješavaju. Tako se, čini mi se, ponaša i Evropska zajednica u sadašnjoj jugoslovenskoj ratnoj krizi i krizi uopšte. prepoznatljivi su ti njihovi interesi i u sadašnjim prijetnjama,navijanju, preporukama i čak ultimatumima. Naš parlament svojom politikom treba da se založi i doprinosi da svoje probleme pokušavamo riješiti sami. Time čuvamo vlastito dostojanstvo državotvornog naroda koji je svoju slobodu sam osvajao. Hvala vam.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Za riječ se javio poslanik Stanić, a zatim potpredsjednik Predsjedništva Jugoslavije dr Branko Kostić.

Izvolite.

Dr NOVICA STANIĆ: Poštovano Predsjedništvo, gospodo poslanici,

Trenutak u kome se nalazimo predstavlja historijsku priliku za realno sagledavanje nacionalnih interesanaših naroda i za trasiranje njihove budućnosti. Mi ne smijemo propustiti priliku da obezbijedimo naše interese u skladu sa našim historijskim i etničkim pravima.

Ako se ruše sve tekovine starog komunističkog sistema, onda s punim pravom mi nesmiemo priznati administrativne granice, koje su utvrđene voljom jednog čovjeka, ili najviše nekolikoljudi iz Politbiroa KPJ. Stoga smatramo da je u ovom momentu najprirodnije da se poslije otcepljenja Slovenije i Hrvatske i samoopredjeljenja srpskog naroda u SAO Krajini i Slavoniji, organizuje nova, odnosno treća jugoslovenska država – federacija, kao suverena država ravnopravnih federalnih jedinica. Podrazumijeva se da tom prilikom mora doći do promjene granica između Crne Gore i Hrvatske, koje su ustanovljene voljom komunističkog vrha, potpuno proizvoljno i neprirodno.

Podrazumijeva se da Makedonija nema pravo da se jednostrano otcijepi, jer postojeća granica između Srbije i Makedonije je, takođe postavljena proizvoljno, voljom komunističkog vrha. Posredstvom imena Socijalistička Republika Makedonija, pojam Makedonije se proširio

na sjeveru, daleko izvan svojih historijskih i geografskih granica. Svaki pokušaj izmjene međunarodno priznate granice između Jugoslavije i Bugarske, Grčke i Albanije, otvara ponovo makedonsko pitanje u cjelini, koje zadire u teritorijalni integritet susjednih zemalja, posebno Grčke. To bi otvorilo veliku balkansku krizu sa nesagledivim posljedicama. Prema tome, u granicama sa susjednim državama, Jugoslavija mora insistirati na međunarodno priznatim granicama koje su utvrđene poslije balkanskih ratova: Londonskim ugovorom iz 1913, ugovorom u Bukureštu iz 1913, Pariskim mirovnim ugovorom iz 1919. i, konačno, Pariskom mirovnom konferencijom, neposredno poslije II svjetskog rata 1946. godine. Evropa ne smije danas dozvoliti olako poigravanje sa međunarodno priznatim granicama, jer ukoliko bi to tolerisala, to bi bio opasan presedan koji bi vodio direktno u III svjetski rat.

Mi ne smijemo propustiti ovu historijsku priliku da naše državno i nacionalno pitanje rješavamo na onim istim idejama i tekovinama na kojima ga je rješavala Evropa u XIX i XX vijeku (primjer ujedinjenja Italije i Njemačke). To znači da moramo odbaciti sve improvizacije i konstrukcije komunističke ideologije i vratiti se evropskoj civilizaciji, uvažavajući u rješavanju našeg pitanja i definisanju državnih granica sve historijske, etničke, demografske i civilizacijske faktore.

Ovaj parlament preuzima na sebe historijsku odgovornost ako propusti da se jasno odredi prema zahtjevima ovoga trenutka. Mi ne smijemo iznevjeriti ideje predaka i ogromne žrtve u više oslobodilačkih ratova da bi postigli oslobođenje i ujedinjenje naših naroda. Krajnji je trenutak da se vratimo težnjama naših najumnijih predaka i da izađemo iz tame i vrtloga u koji nas je bacio Josip Broz sa svojim saradnicima tipa Edvarda Kardelja i Vladimira Bakarića. Mi moramo hrabro i odlučno odbaciti naslage tih prepredenih neprijatelja naših naroda i interesai vratiti se našim instinktom, političkim, ekonomskim i kulturnim interesima koje moramo ostvariti na temeljima evropskih ideja i kulture i svesrdnu pomoć naših tradicionalnih saveznika.

Mi ne smijemo upasti u klopku onih snaga u Evropi, među kojima ne treba potcijeniti i neofašističke, koje žele da ovaj jugoslovenski prostor pretvore u niz malih samostalnih država, kojima bi one manipulisale kao igračkama. U tom okviru težnja ka nekakvoj samostalnoj državi Crnoj Gori, koja ne bi bila u zajednici sa cijelim srpskim narodom i ostalima koji to žele, značilo bi objektivno idenje na ruku tim snagama u Evropi. To bi, takođe, na ovim prostorima bio povratak idejama Sekule Drljevića i Štedimlje koje su već jednom propale u pokušaju da uz pomoć pape, Hitlera i ustaškog poglavnika Pavelića, Crnu Goru pretvore u antisrpsko gnijezdo. Afirmacija takvih ideja danas, značila bi najdublju izdaju ideja ne samo svih velikana Crne Gore poput Petra Petrovića Njegoša, nego i interesa najširih narodnih slojeva.

U tom pogledu, ova vlada i ovaj parlament ne smiju praviti bilo kakve kompromise, bilo da su u pitanju međunarodne konferencije, kakva je ova u Hagu, ili drugi međunarodni i jugoslavenski skupovi.

Stoga zahtijevamo da budemo detaljno obavještavani o stavovima crnogorske delegacije u Hagu i istupanjima ministra spoljnih poslova. Prirodno je da sve važne državne poslove moramo raditi javno i demokratski, bez zakulisnih dogovora, pred licem i očima čitavog naroda.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Riječ ima dr Branko Kostić, potpredsjednik Predsjedništva Jugoslavije.

Dr BRANKO KOSTIĆ: Uvaženi predsjedniče, uvaženi poslanici,

Na posljednjem susretu u Hagu vrhovnik Republike Hrvatske gospodin Franjo Tuđman je peti put stavio svoj potpis na Sporazum o prekidu vatre. U svakom od tih sporazuma preuzimao je obavezu da će deblokirati garnizone i vojne objekte u Hrvatskoj i svaki put je neizvršavanjem te obaveze obmanuo i domaću i međunarodnu javnost. Najnovijim sporazumom u Hagu Hrvatska se obavezala da će trenutno, bez ikakvih uslovljavanja, izvršiti deblokadu kasarni u Hrvatskoj u skladu sa odredbama Aneksa Sporazuma. Tuđman opet nije izvršio preuzetu obavezu. Juče popodne ministri Evropske zajednice izrazili su, pod navodnicima kako je to štampa saopštila, zaprepašćenje zbog nastavka sukoba u Jugoslaviji i postavili ultimativni rok za prekid vatre najavljujući u protivnom i primjenu ekonomskih sankcija protiv Jugoslavije. Sinoć, odnosno jutros sovjetski ambasador u Beogradu prenio mi je poruku Mihaila Gorbačova u kojoj on izražava zabrinutost zbog nastavljanja ratnih sukoba u Jugoslaviji i insistira na poštovanju sporazuma o prekidu vatre.

Jugoslavenska narodna armija je sada, prvi put od sukoba u Hrvatskoj, preuzela i ofanzivna dejstva. Pokret jedinica Jugoslavenske narodne armije nema za cilj osvajanje hrvatskih teritorija, niti hrvatskih gradova, već da putem sile skrši otpor hrvatskih oružanih formacija i deblokira naše kasarne na području Hrvatske. Danas se u Hrvatskoj nalazi oko 25.000 naših vojnika, civila na radu u Jugoslavenskoj narodnoj armiji i članova porodica naših vojnih starješina koji žive u uslovima blokade, ponegdje i više od dva mjeseca. Mi smo riješeni da i upotrebom vojne sile oslobodimo naše blokirane kasarne. To nije više vojno pitanje, već zadatak motivisan humanom brigom za naše ljudstvo koje tamo živi u nemogućim uslovima i moralni čin i odnos. U ovom parlamentu čije ste dostojanstvo i ozbiljnost još više uzdigli i svi vi uvaženi poslanici svojim stavovima sa prošle sjednice, a posebno naša mladost koja je sada na frontu i veliki broj ranjenih koji leže po bolnicama i konačno oni od kojih se ovih dana Crna Gora sa ponosom i tugom oprašta, izjavljujem u ime Predsjedništva

Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, da će Predsjedništvo SFRJ kao vrhovna komanda oružanih snaga obustaviti dalje pokrete Jugoslavenske narodne armije i obezbijediti prekid vatre onog momenta kada hrvatske oružane formacije izvrše deblokadu kasarni i objekata.

Zato pozivam ministre Evropske zajednice i lidere zemalja Evrope i ostalih zemalja svijeta da svoj uticaj djelotvorno iskoriste i konačno privole hrvatsko vrhovništvo da izvrši trenutnu deblokadu kaarni u Hrvatskoj onako kako su se na to obavezali u Hagu. To je jedini uslov s naše strane za prekid vatre. Ja lično nikada neću predložiti da Jugoslavenska narodna armija odustane od namjere da deblokira kasarne u Hrvatskoj ukoliko hrvatsko vrhovništvo samo ne izvrši tu deblokadu. (Aplauz)

S obzirom da se jedinice Jugoslavenske narodne armije približavaju Dubrovniku i da je ovaj rijetki biser svjetske kulturno-istorijske baštine već ugrožen, obraćam se građanima Dubrovnika i okoline, obraćam se hrvatskom vrhovništvu i čitavoj domaćoj i međunarodnoj javnosti: pripadnici Jugoslavenske narodne armije čiji najveći broj čine snage iz Crne Gore uključene u Jugoslavensku narodnu armiju čuvaće Dubrovnik jednako kao što bi čuvali svoj Kotor ili svoje Cetinje. Međutim, više hiljada Tuđmanovih bojovnika, koji su najmanje zainteresovani za Dubrovnik, već se koncentriše u starom gradu s namjerom da zloupotrijebe ovo kulturno-istorijsko mjesto, a prema nekim informacijama već su pripremili i miniranje pojedinih vrijednih objekata u Dubrovniku s namjerom da insceniraju napad Jugoslavenske narodne armije i da Armiju optuže za uništavanje grada.

Dubrovnik najbolje može zaštititi vrhovništvo Hrvatske. Ako oni nijesu spremni na to, najbolje mogu pomoći sami građani Dubrovnika i okoline. a ja pozivam i Evropsku zajednicu, i UNESKO, i druge zainteresovane da hitno pošalju svoje posmatrače na lice mjesta i za slučaj tragedije i uništenja grada ako ništa drugo, da svijetu bar kažu pravu istinu. Hvala vam. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem potpredsjedniku Kostiću.

Za riječ se javio dr Miloš Radulović, a onda Novaković.

Dr MILOŠ RADULOVIĆ: Gospodo poslanici, poštovani gospodine predsjedniče,

Crnogorci se, s obzirom na svoju dugu istoriju, odavno okupljaju u istorijskim trenucima da porazgovaraju o tome šta im valja raditi da bi učinili nešto dobro ne samo za sebe nego i za sve druge koji žive blizu njih i daleko od njih. Na taj način su pokazali da i u uskim geografskim prostorima imaju široke horizonte svojih misli, svojih želja i svoje spremnosti da učine sve što mogu za svoju ličnu dobrobit i dobrobit svih drugih. Sa te strane, bez obzira što bi se moglo navesti i poneki primjer surovosti, Crnogorcima se ne može ništa zamjeriti.

Ja sam se javio bez pripreme za diskusiju, jer sam smatrao da ćemo biti ovdje u ovim kriznim vremenima vrlo racionalni i dogovoriti se što da radimo, ali gospodin poslanik Perović je izašao da se javi i da reaguje kao Crnogorac. Ono što je on naveo i protumačio, a ne sumnjam da se radi o detaljima koji su izvučeni iz istorijskog konteksta, je neprihvatljivo za sve Crnogorce. Pozivati se na Petra I na ovaj način kako je on učinio, to nije Petar I.

Perovićev konačni zaključak da je ovo besmisleni rat teška je zabluda. Ovo nije besmisleni rat. Ovo je human rat na jednoj strani, a vrlo prljav, vrlo neljudski rat na drugoj strani. Mi smo na humanoj strani i zaključak, pozivajući se na Petra I, da se Crnogorci ponašaju prema svojim čuvstvima a ne pema svojim interesima, je prljava falsifikacija Petra I. Što u naučnom smislu znači odvajanje čuvstava, osjećanja od interesa u istorijskom smislu? Pa ko to dvoje može da odvoji ako ima dvije trunke razuma u svojoj glavi kada govori o istorijskim stvarima.

Prema tome, gospodo poslanici, ne smijemo dozvoliti zavaravanje. Mi predstavljamo narode Crne Gore, Crnogorce i druge narode koji žive na području Crne Gore. Moramo istorijski da razmišljamo i da preuzmemo odgovornost ovdje, svi, radi svih onih drugih koji se bore za one ideale koji nijesu prazni ideali. Uvijek su postojali ljudi koji se istinski bore za svoje ideale, a postojali su i drugi koji su gledali na interese u onom smislu kako ih ovdje interpretira gospodin Perović. A to nijesu interesi Crne Gore i crnogorskog naroda, niti drugih naroda i narodnosti koji žive na području Crne Gore.

Zbog toga, molim da budemo svjesni istorijskog trenutka u kojem govorimo o tako ozbiljnim istorijskim stvarima. Što se tiče druge tačke, gospodine predsjedniče i uvaženi poslanici, ja bih podržao one osnovne ideje koje su malo istaknute i u stavovima naše vlade i u stavovima Komisije za ustavna pitanja čiji sam i ja član. A to je otvorenost osnova za traženje rješenje jugoslovenskog problema. Mislim da to nije dovoljno istaknuto. Jer mi znamo kako smo u svemu tome razgovarali i znamo koliko smo bili fleksibilni. Ja mislim da smo mi u tome fleksibilni zbog toga što imamo takvo istorijsko iskustvo i što imamo moralno i svako drugo pravo da budemo i fleksibilniji i od mnogih drugih a da nam se možda trenutno zamjeri zbog toga što neko nije svjestan istorijskih dimenzija onoga o čemu se priča. To se ovdje i u ovoj Skupštini danas čulo, nažalost. Da budemo otvoreni i da stvarno izrazimo svoju misao onako kako odgovara našem istorijskom biću. Hvala. (Aplauz).

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Raduloviću.

Za riječ se javio Đerđ Đokaj, a zatim: Svetozar Marović, član Predsjedništva, poslanik Novaković, poslanik Međedović, poslanik Mrdović, poslanik Jovović i poslanik Šabotić.

ĐERĐ ĐOKAJ: Gospodo poslanici,

Šef francuske diplomatije Ronald Dima, komentarišući krizu u Jugoslaviji oko Predsjedništva Jugoslavije, pored ostalog, navodi:

“Čitava politička vlast je kapitulirala pred vojnom što je za žaljenje. A to znači da je izvršen udar. Oko ovog pitanja samo sam imao toliko, a na vanrednoj sjednici Skupštine rekli smo ono što smo i mislili. Albanci u pogledu slanja svoje djece u rezervu doživljavaju niz neprilika. U vezi s tim, prije par dana, grupa od nekoliko mladića iz reda albanske narodnosti pa i muslimanske, primila je poziv za rezervu i javila se vojnoj pošti 2331 u Danilovgradu. Kada je bilo vrijeme da se munija dijeli dvojici iz redova Albanaca i Muslimana rečeno im je da će municiju dobiti tamo. Oni su s pravom reagovali. Kada im je rečeno da idu na front, oni su napomenuli, citiram: “Ako je u pitanju da se Crna Gora brani, spremni smo da se borimo, ali van Crne Gore ne bi željeli da idemo”. Tada im je rečeno da polože oružje. U krugu ih je dočekala vojska te ih je fizički napala i nanijela im tjelesne povrede, čak su htjeli i noževima da se obračunavaju sa njima da nije intervenisao rezervni kapetan prve klase Drago Knežević. Najviše tjelesnih povreda imali su Siništaj Roko i Prelja Dedvukaj. Odustajali od odlaska u rat u Hrvatskoj nijesu samo Albanci i Muslimani već i Crnogorci. To je što se tiče prvog pitanja.

U vezi sa drugom tačkom dnevnog reda imao bih sledeće: Beogradska inicijativa o novom uređivanju nove buduće Jugoslavije predstavlja, po meni, još jedan pokušaj stvaranja velike Srbije. Predstavljanjem muslimanskog naroda Bosne i Hercegovine sa onima koji ne predstavljaju većinu još je jedan pokušaj da se legitimnim predstavnicima te republike onemoguću učešće u daljoj sudbini Bosne i Hercegovine.

Osnovama budućeg uređivanja Jugoslavije Albanci se smatraju nacionalnom manjinom, a čine tromilionsko stanovništvo. Dakle, Kosovo je po Ustavu iz 1974. godine bilo konstitutivni element Federacije, a po ovim osnovama ni to im ne može biti. Situacija na Kosovu, kao što znate, svakim danom postaje sve teža i komplikovanija. Zatvaranje, suspendovanje i raspuštanje svih pokrajinskih institucija, oduzimanje elementarnih ljudskih prava, situaciju na tom dijelu čine još težom. Albanci za ostvarivanje svojih prava moraju da se bore političkim i demokratskim sredstvima. Po našim ocjenama, sadašnja teza o budućem uređivanju Jugoslavije još više će učvrstiti tezu da svi Srbi trebaju da žive u jednoj državi, a ta teza za sve narode na ovim prostorima je opasna i neodrživa, jer bi sa sobom povlačila i drugu tezu, naime da svi Albanci ili drugi treba da žive u jednoj državi. Svaki pokušaj konkretizovanja pomenute teze nametnuo bi borbu ka nacionalnom ujedinjenju, a mi želimo da se međunacionalni sporovi rješavaju miroljubivim sredstvima, demokratskim dijalogima legitimnih predstavnika naroda. Svaku referendumsku odluku naroda Jugoslavije o suverenosti treba poštovati, naravno tamo gdje postoje svi

uslovi. Gledano sa istorijskog, etničkog i humanitarnog aspekta treba omogućiti proces sklapanja saveza između jugoslovenskih država, ali ne primjenom sile.

Takođe treba podržavati stvaranje kulturnih i drugih autonomija za dio naroda koji živi van matične republike. Demokratski savez i Demokratska koalicija stoga smatraju da osnove za buduće uređivanje odnosa u Jugoslaviji idu na štetu Albanaca a i drugih naroda i narodnosti u Jugoslaviji, te ih ne treba prihvatiti. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem.

Za republiku se javlja poslanik Vaso Đukanović.

Izvolite.

VASO ĐUKANOVIĆ: Druže predsjedniče, uvaženi poslanici,

Ne mogu a da ne kažem nešto u vidu replike koristeći svoje poslaničko pravo, a što se odnosi na neke, ja bih rekao kroatocentrične aspekte demokratije po receptu Đerđe Đokaja.

Đerđ Đokaj sa ove govornice govori o obespravljenosti albanskog naroda proglašavajući inicijativu o kojoj je danas riječ ovdje, kao inicijativu koja treba da afirmiše nekakve velikosrpske interese, što ništa drugo nije nego jedan tipični boljševički recidiv koji je još uvijek, nažalost, zaostao na ovim našim prostorima. Bilo bi daleko korektnije da se Đerđ Đokaj zapita otkud toliko njegovih sunarodnika sa druge strane linije, sa druge strane granice Crne Gore koji su okrenuli cijev prema Crnoj Gori. Ja znam, iako on to ne saopštava, da bi se Đerđ Đokaj našao vrlo rado zajedno sa njima, sa druge strane linije. Ja mu preporučujem neka smogne malo hrabrosti i neka umjesto govora kojeg ovdje drži po drugi put pred parlamentom i ispuni srcu tu još neostvorenu želju.

Đerđ Đokaj je prošli put ovdje pledirao da se palramentarno ponašamo Pošto je ovo za javnost, ja se ovdje pitam, zajedno sa vama – ima li išta elementarnije u parlamentarnoj demokratiji nego poštovati zakone donesene u parlamentarnoj proceduri. Ja ne znam na kakvim je pozicijama Đerđ Đokaj kad je principijelnost u pitanju, ili bolje rečeno, tu principa nema, u pitanju je zaslijepljenost mržnjom, sada se vidi prema kome i iz kojih interesa i razloga.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Ima riječ član Predsedništva Svetozar Marović, a neka se pripremi poslanik Novaković.

SVETOZAR MAROVIĆ: Poštovani poslanici,

Mnogo je problema koji nas ovih dana muče.

Teret mnogih neriješenih pitanja generacije prije nas pripala su danas našem vremenu i našoj generaciji. Istorija nam je ostavila nedovršenu prošlost, ostavila podjele, mržnje, i neostvorene interese. Teško je u ovom vremenu biti neutralan, kako nam preporučuju neki ljudi. Ni jedan moralan čovjek i ni jedan zreo narod ne može biti neutralan kad se pred njegovim očima ubijaju djeca, bestijalno zlostavljaju stari i bespomoćni ljudi i kad se

najagresivnije želi izdejtstvovati jednostranost odluka samo jednog naroda. Ipak, naše misli i osjećaji su danas više okrenuti prema ljudima koji su u uniformi Jugoslovenske narodne armije u poziciji da brane dostojanstvo i pravo na mir svakog naroda. Naši osjećaji i naš moral, pretpostavljam da dijelim vaše saznanje, pokazuju nam da je i tamo naše mjesto, da budemo sa njima, iako glas razuma i racionalnost funkcionalizma govori da, ipak, svako treba da radi svoj posao. No, u ovim našim prostorima i na ovom našem kamenu moral i osjećaji su uvijek sa puno značaja činili temelj naših odluka, čineći naš razum punim i sadržajnim.

Zato danas i akda sa amocijama možda i kažemo neku riječ više o tome, onda sam siguran da dijelimo saznanja, dijelimo zahtjev da danas Jugosloenska naroda armija, pa i jedinice koje se nalaze koje su od Debelog brijega krenule u to, kako je potpredsjednik Kostić rekao u ofanzivnu akciju, čine ono što smo zajednički mislili i zajednički dijelimo kao vrijednost, a to je udaljavaju opasnost od Crne Gore, zaustavljaju agresiju neofašizma koje logika jednog takvog poretka nesumnjivo više ili manje, prije ili kasnije, čini opasnim ne samo za sopstveni narod nego i za susjedne narode i za narode u široj zajednici. Istovremeno na taj način stvaraju se i pretpostavke za mirno rješenje jugoslovenske drame. Naša briga, zabrinutost, nažalost, lične nesreće, pa i kolektivna zabrinutost mogu dazatvore naše perspektive, za trenutak možda i ograničene vidike, zaustave razumnost i put mudrijim državnim odlukama. Zato je pred nama odgovornost da u ovom vremenu i odgovornost pred ovim ljudima i našim narodom podignemo i pogledamo i malo dalje. Naime, narodi, ili ni jedan narod koji je zadržavao svoj pogled samo za sebe nije mogao vidjeti ništa više od svoje sjene. Naš narod je gledao uvijek dalje, poštovao je sebe, ali je tražio put ka drugima. Pred našim narodom, dakle, danas su velika iskušenja. Njegove ciljeve i interese formirala je istorija a nama je pripalo, ovoj generaciji, da ih definišemo. Mi smo bili narod ne samo u junaštvu i nikada Crnogorac nije do kraja definisan samo junaštvom. Mis mo bili narod, doista, ratova i, doista, velike hrabrosti, ali i narod čojstva, kako su zapisli naši mudri i pametni ljudi. Jedino sa knjigom i jedino sa duhom junaštvo je dobijalo na snazi.

Nikada naš narod nije htio i niti je pristajao da nameće rješenja drugima. Zato danas, kada govorimo o tome kakva je budućnost našeg naroda ali i drugih naroda u ovoj zemlji kojid anas potresaju iracionalnosti i bolesti radikalnog i militantnog nacionalizma, kakva je dakle mogućnost za sve one koji hoće mir i koji hoće rješenje koje odgovara demokratskim zahtjevima i naroda i vremena.

Ja ću samo podsjetiti da je naša javnost i naša vlast od početka veoma precizno i jasno definisala svoje pozicije, bez obzira što danas mnogi, i oni koji pripadaju političkoj opoziciji, i oni koji ne žele prihvatiti takvu ulogu, ukazuju kako se već i vlast i politička javnost u Crnoj Gori

suviše brzo mijenja i suviše potpada pod uticaj nekih novih vjetrova. Dakle, crnogorska javnost i crnogorska vlast se od početka zalagala protiv jednostranih rješenja, ukazivali smo na opasnost jednostranosti, ultimativnosti i konfederalizma bez riješenih granica može ponuditi kao opšte rješenje za jugoslovensko pitanje. Pitanje granica, a i pitanje opredjeljenja pojedinih naroda da žive i ostanu u Jugoslaviji, bio je suviše jak ili suviše snažan razlog da bi ga mogao potcijeniti iole razuman i politički pismen čovjek. Odlučili smo i rekli da ne želimo da se odluke o sudbini Jugoslavije donose osim legalno, demokratski legalno. Dakle, da se odlučuje na način koji će uvažiti i institucije koje postoje i istovremeno omogućiti da se u prelaznom periodu na izvjestan način sačuva legitimnost i saveznih organa i saveznih institucija, da se u tom smislu moraju stahovito značajno uvažavati realne prilike za primjenu pojedinih principa. Pravo ili princip na samoodređenje pojedinog ili konkretnog naroda samo za sebe ne znači ništa ukoliko se princip ne konkretizuje i ne sagledaju mogućnosti njegovog ostvarivanja. Astraktni principi su doveli do sukoba i rata u Jugoslaviji. Sukob apstraktnih principa kojima su posebno mahali militantni i prilično agresivni vlastodršci hrvatskog neofašizma očigledno bili su onaj ključni razlog koji je Jugoslaviju doveo do ponora, kao što vidimo, opšeg građanskog rata. Tražili smo i govorili da Crna Gora i njen narod ne traži ništa drugo osim jednaka prava sa svim ostalim narodima i jednaka prava za držav i u državi koju su slobono izabrali i koju će slobodno izabrati. Zato smo, kao što znate, i predvidjeli da se o tome, o budućoj sudbini, uređenju, političkom obliku ili državnoj organizaciji građani Crne Gore neposredno i tajno odluče.

To su bile poruke, po našem saznanju i ne samo po našem, poruke mira i razuma. Takav pristup naišao je i na odobravanje ne samo pojedinih izabranih djelova evropske javnosti iako u toj Evropi, naravno, postoje različiti interesi, postoje različite snage i različiti planovi sa našom zemljom. Ipak, ne treba nam se činiti suvišnim da se zagledamo i da krajnje ozbiljno, kao što ćemo to činiti i danas i narednih dana, pratimo sve što se dešava na međunarodnoj konferenciji u Hagu. Sudbina naših naroda je nesumnjivo jednim dijelom i u vezi sa odlukama konferencije na kojoj prisustvuju i u čijem radu učestvuju predstavnici naših legitimnih organa. Naravno, ne treba se zanositi filantropijom Evrope, niti njenim altruizmom. Evropa to ne radi zbog neke posebne ljubavi prema Jugoslaviji, Evropa to radi samo zbog interesa. Evropa će nastojati da preko međunarodne konferencije nesumnjivo riješi problem Jugoslavije, ali na način na koji će zaštititi, prije svega, svoj interes. U tom sagledavanju i u tom saznanju mislim da svi skupa počnemo jasnije i preciznije dolaziti do saznanja da politika nije samo potez ili čin velike riječi ili velikog morala, nego da je politika doista etična i onda kad uvažava promjena okolnosti i kada shvata da se političke odluke moraju temeljiti na okolnostima i realnim prilikama

i, naravno, na jasno i precizno sagledanom interesu. Naše interese, dakle, potrebno je u ovim danima štititi i u Evropi, na konferencijama, diplomatskim znanjem i političkom vještinom. Moramo brzo učiniti da bi svoje interese i svoj narod zaštitili od svih iskušenja koje nam diplomatiji i umniji i vičniji narodi mogu možda u ovom trenutku učiniti. Stoga treba razgovarati argumentom i hladne glave. Vođenje predrasudama dovodi, po pravilu, do grubih ideologizacija i do očigledno nepreciznih saznanja. U tom smislu najilustrativniji je odnos prema Beogradskoj deklaraciji, odnosno Beogradskoj inicijativi. Bojim se da većina ljudi koji su i prije mene govorili, a imao sam priliku i da pročitam u sredstvima javnog informisanja, prema Beogradskoj inicijativi zauzimaju ideološki predrasudan stav. Nekima smeta ime. Možda da je iz nekog drugog mjesta potekla, možda bi bila bolja. Možda nekima smetaju protagonisti zbog toga što su predstavnici crnogorske i srbijanske vlasti zajedno sa jednim dijelom predstavnika političkog života i vlasti u Bosni i Hercegovini pokrenuli tu inicijativu. Ali pretpostavljam da ćemo se svi složiti da je ipak manje bitno ko je inicijator, da je osnovno šta ta inicijativa potencijalno nosi. Inicijativa je, prije svega, inicijativa principa ili inicijativa mogućnosti. Dakle, jedna mogućnost koja se u ovom vremenu kada svi oni kojima je stalo do mirnog rješenja doista treba da budu angažovani u traženju tih formula a sobom, moguće uvažavajući realnost, nosi. Ona je otvorena za sve i nijesu tačne konstatacije i ne mogu biti istinite da je to dokument krnje Federacije zato što je to inicijativa a ne dokument, zato što je ta inicijativa poslata svim republikama i zato što je to inicijativa koja po svojoj logici nosi visok stepen tolerantnosti za različite pristupe zajednice u rješavanju budućeg državnog uređenja, kažem, moguće. No, bojim se da neki kritičari Beogradske inicijative se u vezi sa njom ponašaju slično kao u vezi sa kritikom Jugoslovenske narodne armije.

Prvo mobilišu svoj narod i svoju političku javnost protiv toga da se oni ili, konkretno, njihovi građani odazovu mobilizaciji, a onda tu istu armiju kritikuju zato što je ona samo srpska ili crnogorska. Dakle, prvo odlučite da nećete prihvatiti bilo kakvu inicijativu koja ne odgovara samo ili isključivo vašim interesima, pa onda sve drugo što urade oni koji su dio vašeg političkog života i vaše društvene stvarnosti osudite da cilja nekim velikim planovima. Očigledno ovdje se sve vrti oko te, rekao bih, već prosto sablasne ideje o velikoj Srbiji.

Moram reći da se na takav način, objektivno, udaljavamo jedni od drugih i da predstavnici, politički predstavnici pojedinih naroda na taj način, čini mi se, neopravdano grubo kvalifikuju ili diskvalifikuju namjere drugih. Vjerujte da su predstavnici crnogorske vlasti u ovoj inicijativi učestvovali prije svega sa željom da artikulišu moguću oblik jedne racionalne zajednice u koju će ući narodi i oni dijelovi sadašnje Jugoslavije koji doista hoće slobodno živjeti u takvoj zajednici. Ona nije,

dakle, nikakva inicijativa represije ili jednostranosti, ona je inicijativa mogućeg i u tom smislu treba je, dakle, gledati. Da li će ona biti doista temelj budućeg ili drugojačijeg uređenja Jugoslavije, danas je teško reći. Ima puno predloga, puno inicijativa i puno faktora koji utiču na to. Svi mi, znate, imamo svoje političke ideale, ali u politici su mnogo značajniji interesi. Niko danas više ne može prihvatiti mnoge stvari koje su bile dio naše stvarnosti. Pretpostavljam i samo ću ponoviti da se u tom pogledu sigurno ne može prihvatiti mnoge stvari koje su bile dio naše stvarnosti. Pretpostavljam i samo ću ponoviti da se u tom pogledu sigurno ne može ni prihvatiti da se buduća jugoslovenska zajednica uređuje na način što bi se postojeće administrativne granice prihvatile ili konstatovale kao međunarodno pravne, definisale kao trajne i na izvjestan način bile garant međunarodno-pravne državnosti nekih novih zajednica. Crna Gor, na primjer, je posebno sudbinski zainteresovana za pitanja koja se tiču pitanja granica. U tom smislu smo već nešto govorili i već u tom smislu politička javnost govori. Ali, mislim da bi sasvim logično trebalo shvatiti da se od toga na koji će se politički način riješiti jugoslovenska državna drama zavisiti kakvi će interesi i kakvi će zahtjevi Crne Gore biti. Van svake sumnje je da Crna Gora mora već u ovoj fazi, u ovom trenutku, izraziti veoma jak i snažan interes i u skladu sa sadašnjim Ustavom, znači legalnim ustavom, pokrenuti inicijativu da se već sada sa Saborom Hrvatske i drugim organima, a to znači i mogućnošću da se takva inicijativa, koja je već jednim dijelom i pokrenuta na međunarodnoj konferenciji u Hagu, otvore pitanja granice Hrvatske i Crne Gore, posebno na koti Prevlaka. Crna Gora ima veliki interes da se to pitanje miroljubivo, dakle, bilateralno, sporazumno riješi. To nam dozvoljava i postojeći Ustav i to nam dozvoljava posljednji dokument, odnosno posljednja saglasnost koja je postignuta u Hagu u vezi sa kojim dokumentom su učestvovali predstavnici Srbije i Hrvatske i general Kadijević. U tom smislu mislim da treba svima staviti do znanja da se ne može postići sve. Problem pojedinih politika u istoriji čovječanstva, u istoriji pojedinih naroda bila je tragika njihovih maksimalističkih ciljeva. Mi moramo u ovom trenutku, i to je pred nama osnovni zadatak, shvatiti da nam je pripalo teško vrijeme da odlučujemo o nama, ali i o budućnosti Crne Gore i njenog naroda. Stoga nam ostaje sigurno da se poklonimo hrabrosti i da cijenimo hrabrost. Ali iznad svega da sačuvamo svoju mudrost i budemo razumni i hrabri u primjeni onoga što je naš obostrani, zajednički interes. Svaki narod ima svoju svijest, svaka svijest naroda ima svoju istorijsku i svoju sadašnju svijest. Stoga, kada donosimo odluke u ovom trenutku, naša je obaveza da sagledamo i jednu i drugu.

Završavajući ovaj dio razgovora htio bih samo napomenuti, da ne bih uzimao riječ ponovo, gospodinu Đokaju jednu stvar koju smatram posebno značajnom.

Veoma je značajno, gospodine Đokaj, što vi već nekoliko puta pokušavate da nas upozorite na značaj legalnosti. Ja cijenim vaše napore i cijenim značaj vašeg upozorenja, ali priznat ćete veoma je neugodno saznanje da o legalizmu govori čovjek koji u isto vrijeme sa ove govornice poziva na objašnjenje ili daje objašnjenje zbog nepoštovanja zakona kvalifikacijom procjene. Naime, ako se ne varam vi ste na prošloj sjednici, između ostalog, a sad ste ponovili to, rekli, kako albanski narod ne želi da se odazove mobilizaciji jer procenjuje da Crna Gora nije ugrožena. U isto vrijeme vi se pozivate na neke druge zakone. Moram priznati da posebno vaše, ne samo vaše podsjećanje, kako se brojem stiču neka prava, ne djeluje suviše ozbiljno, ali već postoje prilično, priznajem, prisutno, da zahtijeva jednu vrstu odgovora. Tri ili četiri miliona Muslimana danas koji žive u Francuskoj, na primjer, ili u nekim drugim zemljama, nije dovoljni razlog da bi Francuska bila ničija drugo zemlja ili država osim Francuza. Vi znate da je međunarodnim dokumentima i čitavim nizom međunarodnih konvencija riješeno pitanje naroda i narodnosti. Bilo bi veoma značajno, gospodine Đokaj, kad biste vi, koji se tako iskreno želite založiti za zakon, podsjetili i na te konvencije i kada bi u ime našeg naroda, odnosno u ime vaše narodnosti u Jugoslaviji, tražili ono što ta međunarodna dokumenta dozvoljavaju. Vi čitavo vrijeme govorite o zakonu, a čitavo vrijeme tražite neka veća prava, prava da procjenjujete kada ćete primijeniti zakon i pravo da procjenjujete kada ste narod a kada narodnost. Molim vas, to su veoma ozbiljne stvari, suviše ozbiljne da bi počivale na jednoj običnoj procjeni. Hvala. (Aplauz)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem članu Predsjedništva Maroviću.

Gospodin Đokaj želi repliku.

Izvolite.

ĐERĐ ĐOKAJ: Odgovor gospodinu Đukanoviću. Ja predstavljam u ovoj Skupštini pripadnike albanske narodnosti u Crnoj Gori. Albanci u Crnoj Gori, evo više od stotinu godina nikada nijesu okrenuli pušku ka Crnogorcima, naprotiv oni su na ovim prostorima živjeli zajednički, međusobno su dijelili zlo i dobro. Ako vi ne poznajete albanski mentalitet, onda proučavajte istoriju albanskog naroda, a zatim se pojavite za ovom govornicom, pa da mi uputite takve uvredljive riječi. Albanci na ovim prostorima žele da žive zajednički u miru i spokojstvu, ali na ravnopravnim osnovama. To što sam ovdje insistirao da se ne ostvaruju ustavom zagarantovana prava Albanaca u Crnoj Gori nikako ne znači da tražimo otcjepljenje od crnogorskog naroda.

Gospodine Maroviću, vaše napomene da ja tražim nešto što je nemoguće ne stoji. Sve što tražim to je legitimno i zakonski. Albanci na ovim prostorima žive vjekovima, autohtoni smo. Ko god misli drugačije taj se vara. Mi želimo, ponavljam, da zajednički dijelimo zlo i dobro, naravno na ravnopravnim osnovama. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Repliku ima dr Jovan Kavarić, pa onda Vaso Đukanović, pa Vaso Đukanović. Molim vas neka replike budu kratke, jer diskutanti koji su se prijavili redovno čekaju.

Dr JOVAN KAVARIĆ: Ovih dana sam po drugi put završio čitanje knjige Velimira Terzića, prvo izdanje, gdje u uvodu kaže: "Ovu knjigu ne pišem zbog toga kako je bilo, nego zbog toga da se 1941. godina nikada ne ponovi". Na veliku žalost, nama se to doslovno ponavlja. Neuralgične tačke izdaje u Jugoslaviji dokumentima opisuje Velimir Terzić. Ono što se danas događa u Bjelovaru sa kasarnom, u Osijeku i Sisku, Velimir Terzić je kao velikan, vojskovođa, naznačio, ali smo mi bili slabi đaci. Na žalost, zbog toga smo ga i protjerali. On je svojevremeno imao velikih teškoća u ovoj našoj sredini da bi ga vratili sa svojim imenom i prezimenom kroz ime jednog bulevara u ovom gradu i mislim da je to gradu čast. Ovo govorim iz sledećih razloga. Ova govornica je postala tribina za neke ljude koji ni po kakvim kriterijumima, siguran sam, ne uživaju ugled u sredini odakle dolaze, a veoma obilato koriste ove medije da se predstave tom narodu kao veliki i jedini prijatelj. Nekada su senatori u Crnoj Gori i članovi parlamenta bili plemenski prvaci, najugledniji ljudi iz najuglednijih i dokazanih porodica, ljudi iza kojih je stajala i porodica, i pleme, i narod, i nikome nije padalo na pamet da traži razliku prema tome kako se neko zove a kakvo mu je porijeklo. Na žalost, danas neki ljudi, umjesto takvih osobina, ističu u prvoj rečenici – ja sam po nacionalnosti to i to, to je njegovo zanimanje, to je njegova tragedija. Pa ima li smisla da nam se događaju scene kao što je to na prošlom zasjedanju Skupštine, kad u jednom prizemnom, veoma priprostom tekstu, čovjek govori o principima koji važe u svakoj pravnoj državi. Zar je to moguće da takav čovjek bude predstavnik naroda koji sa ove govornice može da kaže onako teške riječi predsjedniku Skupštine, kažem predsjedniku Skupštine, ja ne govorim po imenu i prezimenu. Vjerujem da takvog sistema na bijelom svijetu ne postoji. Zbog toga čvrsto vjerujem da mnogi ljudi koji su na brzinu dobili svoj mandat da ovdje sjede u bilo kakvoj provjeri ne bi dobili minimum da bilo koga zastupaju. Duboko me vrijeđa to da neko na osnovu tri-četiri imena ili prezimena hiperbolom, proizvoljnim tumačenjem, suprostavlja našu djecu jedne drugima. Čak i da se javi takav problem, mirotvorac, predstavnik plemena, to radi na drugi način, a ne ovako kako se to ovdje čini. Zbog toga sam siguran da će ljudi koji žive u sredinama odakle dolaze takvi poslanici veoma prepoznati politikantske namjere malog broja ljudi u ovoj Skupštini. Hvala. (Aplauz).

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Riječ ima poslanik Đakonović.

VASO ĐAKONOVIĆ: Poštovani poslanici,

Meni niti leže replike, niti ova materija i zato se ponašam kao jedan od prosječno obaviještenih poslanika i građana i ne upuštam se u ekspeze

ili bilo kakva stručna, naučna iskazivanja o ovoj materiji, ali sam se javio upravo zbog jedne kontradikcije, pa je dobro da se učni izvjesnim, a koju je ovdje predstavio gospodin Đokaj, profesor uvaženi naš i ozbiljan čovjek. Dobro je zbog toga da se jedna pometnja, jedna nedoumica skine da bi ovaj narod koji živi u mjestu gdje ja živim, a ne gdje vi živite, ipak imao jednu predstavu i da bi se znali dalje ponašati. Mi moramo danas ovdje, sa ove govornice, reći da li je to zabluda ili je lapsus. Vi ste u prvoj diskusiji kazali da, ako se želi homogenizacija srpskog naroda, onda mi to vežemo i za Crnu Goru. Ja mislim da bismo mi, ja ću prozvati ako je ovdje drug Perović, pošto je on istoričar i poznavalac ove materije, i kao poznanika i kao prijatelja zamoliću da nam pomogne da razobličimo istinu i da neke dileme i konfuzije skinemo odavde, jer se potvrdilo ono što sam ja i njemu rekao u tim proizvodljivim aktivnostima, da se manu oni Ulcinja i nas Crnogoraca i Albanaca, jer smo mi odlično živjeli i bez njihovoga prisustva, a on to nije uradio nego se latio za Institut i za neke podatke i unosi strah i nemir, mržnju i neće mu oprostiti niti ulcinjski Albanci, niti Crnogorci koji su decenijama i vjekovima živjeli vrlo složno.

Ja sam oduševljen ovim drugim što ste rekli, družo Đokaju, i tako i treba da se zaključa – da mi Crnu Goru postavljamo i analiziramo onako kako i trebe, ne vežući se ni za Srbiju i ne posmatrajući to sve kroz Srbiju i kroz nešto iz toga konteksta što bi htjeli vezati, a naslanjati se na Hrvatsku. Pustimo mi Srbe u Hrvatskoj i Hrvate u Srbiji i sve ostalo, a nastojmo da se mi u Crnoj Gori organizujemo upravo onako kako vi kažete, da smo svi ravnopravni, što ja potpuno podržavam, i da nema propusta, a ima ih moguće i od naše strane.

Ja ću završiti ovo i reći da me to raduje i kazati vam da se mi ne moramo ponašati kako vi tražite ovdje iza ove govornice, nego sve one napomene o kojima je govorio prošli put, ja ih neću ponavljati, naš poslanik iz Ulcinja, mi radimo sa našim Ministarstvom unutrašnjih poslova, ako treba i Narodne odbrane, da se izmisle i nova radna mjesta u Narodnoj odbrani, neće propanuti Crna Gora da se neka pravda zadovolji, ali nemojmo, jer je vrlo opasno, pometnju ćemo napraviti i nemojmo da Ulcinjani smatraju da mi treba sada da razmišljamo, odnosno da neko u Crnoj Gori od opozicionih partija smatra da ulcinjski narod treba da se homogenizira i da ide tamo gdje je drugi narod. Mislim da će vam to Perović, kao istoričar, ako se negdje pojavi ovdje, bolje objasniti, ali ipak ta država Crna Gora znamo da je stvorena krvlju kao i svaka druga, i mi se samo borimo za državnost crnogorsku. Ja ne poznajem, niti se upuštam u to, ali i meni, kao i dostini od vas, dosta je stvari nelogično oko ratovanja, ali računam da oni koje smo izabrali, neovisno iz koje stranke su oni došli nata radna mjesta, bi trebali da vode ovih par stotina crnogorskog naroda koji žive u Crnoj Gori, na pravi put i zato u njih treba vjerovati i sutra ćemo u druge, pa bili oni iz naše ili neke druge partije, a ne sumnjamo, jer

ta sumnja će napraviti zla u drugim krajevima koji još uvijek mirno žive i mislim da tu dilemu otklonimo i ne vežimo našu organizaciju i našu želju za homogenizacijom ako je tamo. Tamo će možda i biti, ali ovdje teško. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem.

Riječ ima Vaso Đukanović.

VASO ĐUKANOVIĆ: Druže predsjedniče, nije mi ni na kraj pameti da po preporuci gospodina Đokaja dodatno savladavam neke lekcije i stičem neka znanja, a pogotovo istorijska znanja, međutim, moram nešto da kažem u interesu istine.

Svi smo, nažalost, bili svjedoci još jednog grubog krivotvorenja istine i onoga što je ukazano iza ove govornice od strane Đerđ Đokaja. Đerđ Đokaj je pokušao ovdje da krivotvori ono što sam ja kazao ističući u prvi plan da nema Albanaca iz Crne Gore koji su s druge strane barikade i koji su okrenuli cijevi prema Crnoj Gori. Molim vas, Đerđ Đokaj je ovdje govorio o ugroženosti interesa i obespravljenosti albanskoga naroda na Kosovu, te prema tome Đerđ Đokaj tebao bi da se zapita, prije nego što se bude zalagao za, navodno, odbacivanje umanjениh prava Albanaca na Kosovu da vidi kud su silni kontingenti Albanaca sa Kosova koji se bore još poodavno u Tuđmanovoj armadi. To on jako dobro zna. On njih čak i pojedinačno zna, u to sam sasvim ubijeđen.

No, na kraju da ja više ne polemishem. Ovo što sam ja u replici kazao o gospodinu Đokaju, to i nije ni bitno, ali nadam se da će biti vrlo bitno za gospodina Đokaja ono što će mu reći naši drugovi poslije povratka sa fronta, a nadam se da će mu kazati nešto. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Za repliku se javio poslanik Čapuni.

MUSTAFA ČAPUNI: Uvaženi predsjedniče, uvaženi poslanici,

Ja danas ne želim da se dublje upuštam u analizu onoga što smo mi govorili na prethodnoj sjednici Skupštine. Imali smo tada političko-bezbjednosnu situaciju i bilo je predloga konstruktivnih npr. da se formira grupa i da se ta pitanja pretresu, da se sada ne opterećujemo tim pitanjima.

Javio sam se samo zbog toga da drugu Vasu Đukanoviću kažem da smo na ovo radno mjesto došli u skladu sa zakonom, da uživamo povjerenje masa i da, ako nije mu to poznato, još jednom pogleda taj zakon i pogleda te izborne materijale, pa tek tada kaže to što kaže.

Danas čujemo i neke prijetnje. Ja mislim da prijetnje nijesu dobre, one ničemu ne vode. Ne možemo mi cijeliti sami sebe, drugi će to uraditi, mada drugi imaju već formirano mišljenje o nama. O nama će imati formirano mišljenje, o ovome što sada radimo, i istorija. Ja ne želim dublje da ulazim u ovu problematiku, ali želim da se formira parlamentarna grupa i da se sakupimo i da raspravljamo otvoreno, da ne zamaramo parlament i javnost sa ovim pitanjima.

A kada je riječ o Onicijativi, najmanje se danas diskutuje o Inicijativi. Inicijativa kao inicijativa je uslijedila i mi treba da se izjasnimo o njoj, da kažemo šta mislimo o njoj, ali nam se i to uskraćuje. Ja samtram da je to neparlamentarno. Svačiju diskusiju uvažavam, svakoga treba uvažiti, pa i pogrešno mišljenje. U zemljama gdje imaju više iskustva s demokratijom kaže se da mišljenje se uvaženog gospodina ne uvažava ili uvažava, odnosno prelazi se preko tih stvari. Prema tome, ne moramo mi svaku repliku da učinimo kao ekspoze, ne moramo mi da se utrukujemo ko će kome teže riječi da uputi i ne moramo mi da prijetimo ljudima. Zato molim ovu Skupštinu da ipak, kada su u pitanju ovi odnosi, da drugom metodom to radimo, jer ničemu ne vode ovakve jednostrane diskusije. Međutim, činjenica je da nijesmo u situaciji da iznalazimo najbolja rješenja i s tim mi treba da se pozabavimo danas. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Znači više replika nema. Želimda pročitam imena diskutantata po redosledu i da dopišemo one koji su se kasnije javili.

Na redu je sad poslanik Novaković, pa poslanik Međedović, pa poslanik Mrdović, pa zatim poslanik Jovović, pa poslanik Šabotić, pa se javio poslanik Tahir Perezić, pa poslanik Mitar Čvorović.

Želi li još neko riječ?

Javio se član Vlade, ministar Abramović.

Nadam se da više replika neće biti.

Riječ ima poslanik Novaković.

VOJISLAV NOVAKOVIĆ: Poštovani poslanici, poštovano predsjedništvo,

Ja ću se, ako mi dozvolite, doduše sa malim zakašnjenjem, samo kratko nadovezati na besjedu prvaka Liberalnog saveza gospodina Slavka Perovića.

I zaživi u Crnoj Gori parlamentarna demokratija i obradova se narod da će buduća opozicija, zajedno sa onima koji su na vlasti, u konstruktivnom djelovanju raditi u interesu građana Crne Gore. I nastala Liberalni savez Crne Gore i Savez reformskih snaga Crne Gore i pretoči se Savez reformski snaga Crne Gore u Liberalni savez i zabrinuše se svi zajedno sa dudbinu Crnogoraca. Srbi im postadoše najveći neprijatelji, a Hrvati veliki prijatelji. Poče kulturna saradnja sa ustašama i fašistima i odnesoše svoju zastavu i staviše je pored one njihove i podržaše Stjepana Mesića, ustašu od glave do pete, i svog velikog vođu Antu, čijeg čarobnog osmjeha koji ih je tako dugo nadahnjivao optimizmom već odavno nema i optužiše nas da vodimo besmisleni građanski rat jer za njih je i borba protiv fašizma građanski rat. I sada ih je sve manje u ovoj sali i kad dođu nešto kažu, uzmu svoju literaturu i odu u ubijeđenju da su nešto pametno kazali.

U velikom strahu da me ne optuže i zatraže možda moj opoziv i ja sam uporno tražio neki eufemizam za riječ izdajstvo, ali ga na moju veliku žalost, a njihovu nesreću, nijesam našao.

I na kraju nešto bih rekao gospodi iz Demokratske koalicije. Vi zapravo uporno tražite nešto što već imate. Niti više niti manje od toga dobiti ne možete u ovoj Crnoj Gori. Ni jedna manjina na ovoj planeti nema prava koja vi imate u ovoj zemlji. Hvala.

(U nastavku sjednice predsjedavao je potpredsjednik Skupštine dr Asim Dizdarević)

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Ima riječ poslanik Međedović dr Sefer.

Dr SEFER MEĐEDOVIĆ: Uvaženi poslanici, uvaženo predsjedništvo,

U vezi sa tokom i domašajem Haške konferencije želim da kažem da podržavam stavove koje je iznijela crnogorska delegacija u Hagu, što nam je danas prezentirao ministar za inostrane poslove, s tim što bih dodao – svaki čovjek koji se osjeća Jugoslovenom mora da izrazi žaljenje što je došlo vrijeme da drugi o nama raspravljaju, tj. da Evropa raspravlja o nama, i to o Jugoslaviji koja je do prije nekoliko godina važila za politički najstabilniju zemlju u svijetu, bez ikakvih preuveličavanja to mogu da kažem, zemlju koja je bila uzor za ostvarenje sloboda i prava građana.

Sada je došlo vrijeme da se Evropa nad našom situacijom prosto sažaljeva. Kako je do toga došlo, teško je kazati i mnogo umnijim ljudima i mnogo obaviještenijim ljudima od vrha, čak i najviši organi u federaciji imaju različite stavove o tome. Ja znam da je višepartijski sistem, koji je nedavno uveden u Crnoj Gori i u Jugoslaviji, obećao da će u našoj zemlji biti još većih sloboda i prava građana, da će biti boljeg života, međutim umjesto toga došlo je, nažalost, do rata. Mislim da u svemu tome, a i danas u izvještaju ministra nijesu dovoljno razjašnjeni razlozi nastanka jugoslovenske krize sa stanovišta mišljenja ministara inostranih poslova Evrope. Možda bi bilo dobro da nam se na dio tih pitanja dadu adekvatni odgovori, na to imamo pravo. Ja lično smatram da Evropa o nama ne brine dušebrižnički zbog ljubavi prema Jugoslaviji, nego ona se plaši za sopstveni mir. Jer, poznato je iz istorije da svaki oružani sukob na ovim prostorima vodi ugrožavanju evropskog, pa i svjetskog mira. I može se desiti ono najgore, da u čitavoj ovoj situaciji mi svi upravo priželjkujemo intervenciju evropskih snaga iz Evrope, pa se može desiti da Evropa i presudi ovaj prljavi rat. U svemu ovome, mislim, da je uloga Crne Gore u Haškoj konferenciji bila alternativa sve do početka rata na Prevlaci. O tom ratu na Prevlaci neki smatraju da je to direktna pomoć Crne Gore Srbiji i u tome nalaze pasivnost na odazivanju vojnim obavezama Muslimana i Albanaca. Ja sam skoro čuo da je u Pljevljima uhapšeno 28 Muslimana rezervista, ne zbog toga što se nijesu odazvali vojnoj obavezi, oni su se uredno odazvali vojnoj obavezi, nego upravo zbog toga što su

bili razočarani ponašanjem jednog drugog dijela rezervista, nedoličnim ponašanjima drugog dijela rezervista i plašili su se za dalju sudbinu. Mislim da je danas ministar za inostrane poslove trebao da obavijesti ovaj skup i o najnovijim reagovanjima iz Haga na zadnju odluku Predsjedništva SFRJ da bismo na taj način imali kompletnu predstavu o toku i rezultatima Haške konferencije.

Ako se može govoriti o razlozima nastanka jugoslovenske krize mislim da bez pretjerivanja ima i određenog nejednakog tretiranja naroda u našoj zemlji. Na primjer, jedan narod može da formira jednu, dvije, tri autonomne pokrajine i da mu to bude podržano, tu nema nikakvih problema, a da drugi narod o tome ne smije da misli, pa se time legitimitet jednog naroda zasniva samo na većini, a ne na pravdi.

U vezi sa drugom tačkom – Osnove za uređenje odnosa u Jugoslaviji, ja ne bih htio da govorim o legitimitetu Inicijative. Inicijativa je jedan podstrek, jedna ideja. Ja bih htio da govorim o njenoj sadržini, mada se tu može i prigovoriti zašto se u obrazloženju Osnova ne daju razlozi zašto nije prihvaćena, na primjer, Inicijativa Gligorov – Izetbegović i, ako nije prihvaćena, zbog čega nije prihvaćena, da bismo mi znali zbog čega se daje Beogradska inicijativa kao predmetna, zatim, da li je ta inicijativa prihvaćena od strane Bosne i Hercegovine, jer smo zvanično obaviješteni, ja sam bar tako saznao iz sredstava informisanja – da zvanično rukovodstvo Bosne i Hercegovine nije dalo pristanak na tu Inicijativu, pa i o tome su trebali, možda, nekoliko riječi reći zvaničnici. Ja lično smatram da u sadašnje vrijeme ovu Inicijativu ne treba usvajati iz više razloga. Ja sam htio na početku da predložim da se odloži rasprava o ovoj Inicijativi.

Prvo zato što je u toku rat, a znamo da rat nosi uvijek veliku neizvjesnost. Drugo, Haška konferencija je u toku. Mnoge stvari se i tu prelamaju, i od Haške konferencije mnoge stvari će zavisiti i unutar Jugoslavije. Konačno, to je Inicijativa, to nije nikakva odluka. Što se tiče sadržine, mislim da u toj inicijativi nije dobro tretirano pitanje prava naroda, republika i građana. Mislim da bi trebalo naglasiti pravo građana, jer to je civilizacijski domet i to je civilizacijski cilj, a unutar prava građana pravo republika i naroda, ako bude više republika u toj budućoj Jugoslaviji.

U svemu tome, imajući u vidu i Hašku konferenciju, imajući u vidu i Osnove za uređenje odnosa u Jugoslaviji, mislim da mi svi zajedno, bez obzira na poziciju, opoziciju, moramo se boriti za suverenu Crnu Goru bez promjena granica jer svako prekranje granica može dovesti do većih sukoba sa nesagledivim posljedicama.

Uz predlog da se odloži rasprava, da se odloži donošenje odluke o Osnovama za uređenje odnosa u Jugoslaviji, nosim jednu moralnu obavezu da prenesem apel jedne majke koja je jutros sa mnom putovala vozom i kad je vidjela nas grupu poslanika uzviknula je da joj je sin jedinac

na frontu, a da ona ne može više da gleda kako se poslanici u Skupštini Crne Gore svađaju, misli na sjednicu od 4. X, pa je zamolila, preporučila da poslanici rade ozbiljno i ekspeditivno sve u cilju okončanja rata i vraćanja momaka sa fronta svojim kućama. Hvala.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Poslanik Mitar Čvorović ima riječ.

Dr MITAR ČVOROVIĆ: Poštovani predsjedniče, poštovani poslanici,

Mislim da je neobično važno da nešto raščistimo. Gospodin Međedović je rekao da je rat, odnosno da je napad na Prevlaku zapravo bila pomoć Crne Gore Srbiji. Da se tu raščistimo, jer je to dosta značajno, kasnije će se najvjerovatnije to uzimati kao nekakav početak nečega, pa će poslije biti priče oko toga ko je započeo sve to i da iz ove Skupštine odnosno na ovoj Skupštini ne ostane to nejasno. Prvo Srbija nije u ratu, to je nama svima jasno, da jeste u ratu drugačije bi se najvjerovatnije odvijao taj rat koji se događa na teritoriji Hrvatske. Ja mislim da bi on bio odavno završen. Meni je čak žao što Srbija nije u ratu, da tako kažem.

Drugo, da znamo da je sukob na Prevlaci počeo onog momenta kad su hrvatski bojovnici, odnosno ustaše, dovukli vojsku sa namjerom da ostvare plan koji im je zadalo vrhovništvo – da se osvoje kasarne, sve kasarne na teritoriji Hrvatske, pa budući da se kasarna na Prevlaci, na žalost, nalazi na teritoriji Hrvatske, oni su došli da je osvoje. Prema tome, ovo što se dogodilo bio je odgovor na napad, jer to više nije nikakva provokacija s naše strane, nego odgovor na napad i sve ovo što se desilo iza toga je zapravo neposredno uzrokovano ovim što se dogodilo. Prema tome, te tvrdnje da je Crna Gora poslala svoju vojsku, Jugoslovensku narodnu armiju da pomogne Srbiji su netačne, jer prvo Srbiji ne treba pomoć. Drugo, to je bila odbrana naših vitalnih i strateških tačaka, jer mi nikada ne smijemo dozvoliti da uđemo u bilo kakvu federaciju i konfederaciju, ili ne znam kakvu državu, bez Prevlake koja nam obezbjeđuje suverenitet nad Bokom.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Riječ ima poslanik Dušan Mrdović.

DUŠAN MRDOVIĆ: Druže potpredsjedniče, uvaženi poslanici,

Najveće žarište na Balkanu, kako nas Evropa tretira ovih zadnjih 10 godina, konačno je proključalo. Iz vulkanskog grotla poput lavine razvili su se nacionalizmi svih boja, a sa njima njihovi nacionalistički lideri, ljudi zamračenog i poremećenog uma, neonacisti i ustaše kao sinonimi fašizma u isključivoj i jedinjoj namjeri da se prizovu i ostvare svi genocidi kao aveti prošlosti. Sada je bar sve jasno. Skinute su maske i izvršena demistifikacija lažnih demokrata, patriota i rodoljuba i to gdje – u vrhovnoj komandi, u dijelu Predsjedništva SFRJ. Svako ko je gledao snimke sa sjednice Predsjedništva 12, 14. i 15. 03. 1991. godine, koji je pripremila informativna

služba SSNO-a, obistinile su se sumnje o lažnim rodoljubima poput Drnovšeka, Mesića, pa i Tupurkovskog i Bogićevića. Ova poslednja dvojica ni sadašnjim ponašanjima ne mogu oprati svoju sramotu, jer očigledno da se radilo o nepoštenim namjerama a ne o neznanju. Štab vrhovne komande praktično u to vrijeme nije imao i svoju vrhovnu komandu. A kako bi je imao kada je predsjednik ove države čovjek koga smo mi, neki poslanici, ako se dobro sjećate, na nekoj od ranijih sjednica bili poslali za Kamerun, ali ga neko otud vrati. Mislili smo i tada, a i sada, da ako nam je strani državljanin bio potreban za predsjednika države imali smo mnogo bolji izbor. Istorijsko pamćenje jedan ovakav slučaj još nije zabilježio. Ne treba se zato ni čuditi što nas ovakvi ljudi i na ovakav način predstavljaju Evropi i svijetu. Oni, mogli bismo to možda danas i zvanično reći, za nas su strani državljanin. Koliko tada, toliko i sada, tada bili samo formalno, a sada i stvarno.

Što se Beogradske inicijative tiče htio bih da kažem, da bismo bolje shvatili suštinu i karakter njen, a posebno način i mogućnost kao i stepen njene operacionalizacije date u nazivu Osnovi za uređenje odnosa u Jugoslaviji, prethodno bi morali znati odgovore na neka pitanja koja imaju, po mom mišljenju, globalni karakter.

1. Može li najveći savezni vrh reanimirati ovu saveznu instituciju u njenom pokušaju o stvaranju tzv. treće Jugoslavije?

2. Može li Skupština Jugoslavije, da tako kažemo, da preživi u sadašnjim ratnim okolnostima i neograničenoj međunacionalnoj mržnji i kako se sve čini u nezaustavljivom raspadu sadašnje jugoslovenske federacije. Kao što znamo, Savezno vijeće zasijeda ili je bar trebalo da zasijeda 10. oktobra 1991. godine, sada uz evidentnost ishodišta prisustva nekih delegata. Otcijepljeni delegati iz Slovenije i Hrvatske sigurno neće doći, a zašto bi i kada je to jedan isti scenario opstrukcije o blokadi rada sve što ima karakter saveznog organa. Ovo je gotovo izvjesno, bar kako se događaji odvijaju u posljednje vrijeme da to isto učine i makedonski, bosansko-hercegovački i kosovski delegati. Ukoliko bi ipak došli, to bi uradili ultimativno tj. da se ne usvajaju za sada nikakve inicijative i ne donose odluke dok se u Hagu ili na nekom drugom mjestu ne dogodi čudo koje se zove prestanak oružanih sukoba. Nepoštovanjem njihovih predloga ima nagovještaja da bi oni napustili parlament ovoga puta i definitivno, pa neka Srbi i Crnogorci sami rade što i ne bi bilo ništa strašno, ali to poslovnički ne bi bilo prihvaćeno. Ovo bi bile samo osnove za donošenje definitivnog odgovora na prethodno postavljena pitanja. Inicijativa je, po mom mišljenju, zasnovana na principima humanitarnog prava, proklamuje slobode, ravnopravnost, jedinstvo, kao i jednako građansko, političko i socijalno pravo. Međutim, nove odredbe u ovoj inicijativi morale bi imati neki drugačiji smisao, a neke bi morale pretrpjeti određenu korekciju. Tako iz Inicijative se ne vidi koji je državni oblik

buduće jugoslovenske zajednice. Da li će to biti konfederativni, kao savez država ili, pak, federativna zajednica, ili pak, možda, drugi oblik tipa asocijacije.

Drugo, da li su republike u sastavu jugoslovenske zajednice samostalne, nezavisne i suverene, jer njihov ustavno-pravni položaj opredjeljuje državni karakter buduće jugoslovenske zajednice. Da li granice jugoslovenskih republika treba da imaju unutrašnje granice tipa državnih granica, ili će ipak i dalje zadržati svoj administrativni status.

Ovo su samo neka pitanja koja bi u daljoj obradi morala poslužiti kao osnova u konkretizaciji principa budućeg dokumenta kome će ova Inicijativa biti platforma za dalje usavršavanje.

U pravcu ovih predloga za izmjene postojećih rješenja dala je mišljenje i Vlada Crne Gore sa namjerom da postojeći tekst poboljša kako u suštinskom, tako i u formalno-pravnom smislu. Jugoslavija i dalje mora biti otvorena država sa jasnim kompetencijama i atributima državne vlasti, pa i ovaj dokument i nakon prihvatanja treba da ostane otvoren za sve ideje usmjerene ovim ciljevima. Hvala.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Hvala.

Riječ ima poslanik Ranko Jovović.

RANKO JOVOVIĆ: Gospodine potpredsjedniče, gospodo poslanici,

Ja nijesam mislio da govorim danas, pošto sam prije neki dan nešto rekao,, ono što je trebalo, ali ipak ću nešto reći. Ja sam hvatao neke bilješke ovdje, mnogo sam toga hvatao, ali mislim da ne treba da pričam mnogo o tome, ja treba da budem, ako budem mogao kratak i istinit, što bih rekao, kao naš pucanj u neprijatelja.

Mislim da je osnovna stvar ta da se vodi rat, da naši sinovi i braća ginu, a da mi ovdje vodimo neke priče, izvinite, nijesam ja veći patriota nego ostali sigurno, ali, da mi stvaramo odbranu to je važno. Priče sa nekim ljudima koji se, nažalost, pozivaju na etiku i za koju je Marko Miljanov nekada rekao da su ljudi te etike, ali danas oni te etike nemaju.

Ja sam bio u manastiru Krka prije nekoliko mjeseci i vidio sam da su to ljudi Marka Miljanova i da su to Njegoševi ljudi i da su to baš ti ljudi u toj Kninskoj Krajini (ovo su digresije). Htio sam da kažem da je Beogradska inicijativa dobro polazište i da je treba podržati. Normalno, tu će biti još dosta posla, ali mislim da je to osnova koja može osmisliti neku jugoslovensku državu.

što se tiče haške priče i evropskih zemalja, da srpski narod ili neki drugi narodi mogu živjeti u bilo kakvoj alijansi ili nešto slično sa hrvatskim narodom i sa Slovencima, to je već nemoguće. Mislim da je to njihova jedna utopija. Oni treba da znaju da jedan Tuđmanog režim, ljudožderski, maltene za Tuđmana se može reći da je balkanski Bokasa, kako se zvao onaj tamo čovjek iz Afrike ljudožder. Ima tu ne samo metaforme. Slobodno

se može reći da taj Tuđman je to, i da naša delegacija da jednostavnim riječima kaže da nikakve saradnje ne može biti, nikakve konfederacije, bilo kakvog zajedničkog sadržaja sa tim zemljama kao što su Slovenija i Hrvatska.

Još sam htio da kažem neke stvari. Biću kratak. Nešto sam i ja nervozan zbog svega ovoga jer mi smo svi na frontu, jer je i u našim dušama i glavama i neko je sad tu rekao, neko od tih kritičara, ljudi koji tako lako pričaju o ovoj našoj nesreći. Osjećanja i pamet kod Crnogoraca – osnovno je, tako je i mislio i Sveti Petar. Emotivnost je kod Crnogoraca bila baš jaka pa ne bi je trebalo potcjenjivati, ne bi se održavala tako dugo Crna Gora da to nije bilo jako emotivno sunce. Normalno, Crnogorci su poznati kao i jedan od najpametnijih djelova srpskog naroda, pa time i balkanskih naroda.

Hoću da kažem još samo nekoliko rečenica. U stvari, ja sam htio da se nadovežem na ono što je rekao Miloš Radulović, koji je mnogo dobro govorio, i to mi se sve dopada, jer miloš ne može da laže jer mu je takvo ime, simbolika tog imena je baš takva.

Što se tiče Dubrovnika pravo da kažem, da mi Bog oprost, ja ne bih želio da se tamo iša ružno desi što se tiče Kneževog dvora ili Svetog Vlaha, ali mnogo više vrijedi prst jednog mog brata, druga i prijatelja nego sve to zajedno. Da mi Bog oprost, ja ne bih želio da se išta tamo ružno desi, niti Svetom Vlahu, niti Kneževom dvoru, ali više vrijedi jedna dječja suza nego sva materijalna i kulturna blaga na ovom svijetu. Hvala. (Aplauz)

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Hvala.

Riječ ima poslanik Smajo Šabotić:

DR SMAJO ŠABOTIĆ: Uvaženo predsjedništvo, uvaženi poslanici,

Najcrnje slutnje su se, nažalost, obistinile, Jugoslaviji je nametnut najprljaviji rat koji izaziva zgražavanje čitavog civilizovanog svijeta. U naručju nacinalističkih frakcija Saveza komunista Jugoslavije odnjugovani su nacisti i u svojoj najcrnijoj formi – ustaštvu. Još na proslavi godišnjice bitke na Neretvi u Jablanici 1989. godine, apelovali smo na progresivne snage Jugoslavije da zaustave povampireni fašizam da ne bismo došli u sadašnju situaciju da se ponovo borimo za slobodu za koju su se naši očevi već jednom izborili. Tada je to JNA mogla jednostavnije riješiti. No, nezdrava politička klima imala je uticaja i na JNA, koja je, ipak, veoma brzo i u hodu uspjela da se oslobodi ideoloških predrasuda, da na nogama preboli dječje bolesti političke višestranačnosti naroda, da amortizuje nacionalne, političke i vjerske razlike i borce ujedini i da na krilima otadžbinske i ljudske motivacije počne lomiti kičmu fašizmu. Umjesto nacionalnog izmirenja, umjesto da humani i duševni ljudi iz naroda u kojima su se javili zločinci, zamole za oprostaj nevine žrtve, sa stranica štampe, sa govornica izgovorene su zle riječi, minimiziranja žrtava i opravdanje zločina koje su sada na ratištu opasnije zazvučale u

vidu topovskih salvi. Zlo i bezumlje haraju bojištima i ljudskim dušama. Teško je, i veoma oporo, sada govoriti dok se na bojištima gine. No, možda istorijsko vrijeme mira još nije potpuno isteklo, pa naše borce pozdravimo uz poruku da, iako smo više vični peru nego puški ni nas naša srca neće osramotiti i da ćemo se mi, ako zatreba, uniformisati a dotle ćemo činiti sve što je u našoj nadležnosti da se rat što prije zaustavi pravednim mirom i da žrtve naših boraca ne budu uzaludne.

Pravedni mir je najbolji lijek od ratova a Beogradska inicijativa i zaključci Haške konferencije su najbolji recept za taj lijek.

Na kraju bih apelovao na gospodina Franja Tuđmana, koji ključeve zla drži u svojim rukama, da prestane sa vjerolomstvom, da raspusti ustaške i plaćeničke horde, da poštuje međunarodne principe o pravima čovjeka i tako poštedi i svoj i druge narode nepotrebnih žrtava. U protivnom ništa nam drugo ne preostaje nego da zlo učutkamo oružjem. (Aplauz)

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Hvala.

Poslanik Tahir Perazić ima riječ.

TAHIR PERAZIĆ: Dame i gospodo, uvaženi potpredsjedniče,

Dozvolite da se i ja uključim u diskusiju o nekim bitnim stvarima, mada se nijesam pripremao za diskusiju, ali, eto, osjećam potrebu.

Mislim da ovakvim postupcima i načinom razmišljanja teško ćemo doći do zajedničkog dogovora. Nijesam neki političar, ali imam utisak da većina od nas malo zna o nekim bitnim stvarima koje su vrlo važne za našu sadašnjost i budućnost.

Prije svega nešto o svrsi ratovanja. Neko kaže da rat ima oslobodilački karakter, neko kaže da rat treba da oslobodi zarobljene vojnike, neko kaže da treba da obezbijedi Crnoj Gori strateške granice, neko kaže da treba da uništi Tuđmanovce, neko fašizam itd. Znači, mi ukoliko se ne opredijelimo ovdje da donesemo zajedničke odluke šta hoćemo i šta želimo i kako ćemo rješavati, onda ništa nećemo postići sem što slušamo jedni druge i tako prođe vrijeme dok krenemo kući, uzmemo dnevnicu, a nema ništa od toga.

odnos prema unutrašnjim i spoljašnjim granicama. – Neko kaže da treba spoljašnje granice biti nedirnutu, neko kaže da nećemo Slovence i Hrvate primiti u buduću Jugoslaviju, neko kaže da ćemo mijenjati zajedničkim dogovorom. Nikad granice se ne mogu lako mijenjati. Jedna strana hoće jednu a druga drugu, tako da se ne mogu dogovorom rješavati granice. Moj stav je da unutrašnje i spoljašnje granice budu onakve kakve jestu. Inače, po meni nije toliko bitno kakva će ta Jugoslavija biti. hoće li biti konfederativna ili federativna, uglavnom bitno je da mi živimo zajedno i srećno. Ako živimo svi srećno, nije bitno kako će se zvati.

Upotreba sile nikako ne dolazi u obzir. Protiv toga ne da smo mi ovdje, nego čitav svijet je protiv sile. Ispada da više nas voli svijet nego što mi sami sebe volimo.

Stav prema autonomiji. – Neko kaže da treba autonomije podržavati u Hrvatskoj, neko kaže da treba i u Bosni, regionalizovati Bosnu, neko tamo oćutkuje nasilje prema pokrajinama koje su čak bile i konstutivni elementi federacije. Mislim da tu baš treba principijelnosti, inače mi osuđujemo jedni druge za neprincipijelnost, a u stvari mi nijesmo principijelni u tome uopšte. Trebalo bi da se ova Skupština opredijeli za to. Za pokrajine koje su bile kao konstutivni element federacije i za buduće pokrajine koje bi se formirale. Ja nemam ništa protiv formiranja novih pokrajina.

Stav prema JNA. Ja ne znam kako se može zvati JNA da li je to jugoslovenska ili nešto drugo, ali ukoliko JNA ima stav da se povuče sa teritorije Slovenije, da se povuče sa teritorije Makedonije, da se povuče sa teritorije gdje žive čisto Hrvati, onda znači ne može biti opredijeljena za Jugoslaviju, nego ona bi bila prosrpska armija. Ukoliko, kako neki predlažu Armija treba da se skoncentriše tu gdje ima Srbe pozadi, onda to znači da ona vodi brigu samo za srpski narod a ne za druge koji su živjeli do sada u zajednici i koji namjeravaju da žive u istoj zajednici.

Recimo pitanje Makedonije. – Vi znate da u Makedoniji žive oko 700 hiljada Albanaca, a ako se otpusti Makedonija iz naše zajednice, onda to znači da niko ne vodi brigu o tim Albancima koji žive u Makedoniji. Prema tome, shvatljivo je, mi ne možemo da ginemo u jednom takvom ratu, za takvu JNA koja ne vodi brigu o Albancima. Eto provokacije, sad neko kaže- u Albaniji, a ja bih rekao neka se i svi Srbi sakupe u Srbiji. To nije rješenje.

Stav prema nacionalnoj manjini – ja ne kažem da smo bili ugroženi u takvoj mjeri, ali ima neke stvari koje možda za nekog nijesu bile bitne. Međutim, trebalo je da se rješavaju, treba da nam je jasno, da se revanšizam pojavio u Crnoj Gori od 1981. godine, tako recimo, jedino mi Albanci u Crnoj Gori nijesmo imali pravo na upotrebu albanske nacionalne zastave, a imali su, recimo, Albanci u Makedoniji, u Srbiji i na Kosovu. Prema tome, nema šta da se ljutimo oko toga, možemo dogovoriti se oko toga šta nanosi štetu i šta ima koristi od toga, inače kad su već realizovane neke bitne stvari može i to. Imali smo osnovnu školu, srednju školu, sve to koja izloži mnogo ekonomskih troškova i šta ja znam. Zašto da bude problem onda nacionalna zastava? Nije to toliko bitno recimo jedna zastava, hoću li je upotrijebiti ili ne. Ali legalizovati to, znači mnogo, jer bilo je slučajeva, recimo da se nekome našla zastava u kući, nacrtana ili u nekoj knjizi, pa pošao u zatvor zbog toga. A to je vrlo važno

Drugo, ja sam bio u drugim, zapadnim zemljama, recimo, u Americi, bio sam i u Njemačkoj. Tamo se upotrebljava bilo koja zastava. Niko ne vodi računa o tome kakvu zastavu imaš ili šta nosiš, kakvu košulju nosiš i šta ja znam. Međutim, mi smo bili kritikovani i kako se nosimo. Da li imamo crvenu košulju i crne pantalone i šta ja znam. Zbog toga treba neka stvari razmotriti i naći odgovarajuće rješenje.

Stav prema Predsjedništvu Jugoslavije. – Ja ne znam da li ovo Predsjedništvo sada može da bude legalno od četiri člana. U stvari, to su predstavnici dvije republike Crne Gore i Srbije. Ja ne mogu da računam člana Predsjedništva sa Kosova, a Srbija ne priznaje Kosovo da je konstitutivni element Federacije nego kad mu treba onaj član otuda da bi dobio dva prsta onda priznaje Bajramovića koji ne može dobiti ni dva glasa kad bi se pitali narodi sa Kosova.

Ko je ugrožen u Jugoslaviji. – Ne znam ko je ugrožen i ko nije ugrožen. Kad su ugroženi Srbi, onda, boga mi, svi su ugroženi. Ako je ugrožen jedan najveći narod, onda je ugroženo i Kosovo jer je ono bilo u sastavu Srbije. Tada se nijesu spominjale ugroženosti u drugim republikama jer trebala im je podrška iz Hrvatske, da bi se i oni složili s tim da su Srbi na Kosovu ugroženi. Međutim, kad su riješili problem Kosova, onda je ispalo da su Srbi ugroženi i u Hrvatskoj. Sada je ispalo da su Srbi ugroženi i u Bosni i Hercegovini. Zato su se formirale srpske pokrajine da bi se oslobodili od Muslimana.

Istorijske prilike. – Šta su to istorijske prilike? Svako ima istorijske prilike i kad bi svi mi trčali za te prilike, onda ne bi niko doživio te istorijske prilike. Mislim da mi svi ostavimo te istorijske prilike i nastavimo miran život i nastavimo da i dalje živimo zajedno.

Zajedništvo u Ulcinju. – Ja mislim da je u Ulcinju bilo nekih trzavica, ali, ipak, možemo se time ponositi u odnosu na druge krajeve, i sa sadašnošću i sa prošlošću a nadamo se da će tako biti i u budućnosti. Međutim, pojavljuju se neke stvari koje ne doprinose zajedništvu. Ne možemo se mi složiti, recimo, s članicama: “Pješice do slobode”. Ne znam šta to znači, ali znam da ništa nema istine od toga počevši od boje mercedesa do načina nabavljanja toga mercedesa i do načina “pješačenja” do granice. Ja to tvrdim moralno, i materijalno, i krivično da nema u tome ništa istine.

Drugo, ne može se oprostiti jednom predsjedniku da pođe u Albaniju ako je on predsjednik Partije. On može da pođe kao svi ostali predsjednici drugih partija gdje bude pozvan. Na kraju krajeva neće odlučiti predsjednik partije gdje će poći nego predsjedništvo te partije će odlučiti da li će poći tamo predsjednik ili neko drugi. Sada se u Ulcinju najavljuju i neki mitinzi, tobož mitinzi zajedništva. Niko nema protiv zajedništva, ali nije se pitao za taj miting niko od političkih faktora u opštini. Ja sam danas saznao kad sam vidio taj oglas tamo da je sutra neki miting zajedništva. Mi znamo šta su nam donijeli mitinzi istine od Beograda do Ljubljane. Zato mislim da nije sada vrijeme mintiga nego je ratno stanje i nema potrebe u Ulcinju za nekakve mitinge, jer nemamo nikakvih problema. Jedino, možda je nekome stalo do toga da uplete neki politički čvor da bi nešto dobio od toga, ali mislim da neće imati koristi iko od toga. Bolje da se manemo toga. Hvala, samo toliko.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Za repliku se javio ministar Vojo Đukanović.

VOJO ĐUKANOVIĆ: Mislim da ovom gospodinu poslaniku nije prvi put da vrši zamjenu teza ovdje oko zastave. Jasno je šta je narod a šta je nacionalna manjina. Sve ono što po međunarodnim propisima pripada jednoj nacionalnoj manjini, a to su Albanci u Crnoj Gori, imaju čak i više od toga. Pominju se škole, nađite mi vi u Americi i igdje u Evropi da ima u srednjem usmjerenom obrazovanju nastava na albanskom jeziku, a ima vas dosta i u Francuskoj, i Njemačkoj, i Americi. Bio sam u Kvinsu mjesec dana u Americi, gdje žive Albanci i ima ih sigurno stotinak hiljada, nigdje tu zastavu albansku nijesam vidio. Tamo se nosi samo američka zastava i nikakva više. Nijednu srednju školu na albanskom tamo nemaju Albanci, niti imaju univerzitet kao što vi imate ovdje. Prema tome, daleko veća prava albanska narodnost u Jugoslavija ima nego ijedna narodnost u svijetu i nacionalna manjina.

Ovo drugo oko rada Predsjedništva, molim vas. I tu se stalno brkaju teme. Je li Predsjedništvo na sjednici gdje su bili šest članova jednoglasno ocijenilo da je zemlja u stanju ratne opasnosti da se onda primjenjuju sasvim druge odredbe zakona. Te odredbe kažu da Predsjedništvo može da radi u sastavu u kojem radi, da se odluke donose većinom, a nikome od članova Predsjedništva nije zabranjen rad da dolazi na te sjednice Predsjedništva. To što pojedinci svjesno pokušavaju da blokiraju rad Predsjedništva, na čelu sa ustašom Mesićem, onda je jasno o čemu se radi. To treba jasno kazati. Mislim da se te teze ne mogu zamjenjivati.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Hvala.

Evo replika, Perazić.

TAHIR PERAZIĆ: Mislim da nema nikakvog smisla upoređenje nas sa onim Albancima koji žive u Francuskoj, to ne dolazi u obzir. Mi smo etnički, tu živimo i tu smo živjeli oduvijek i prema tome mi ne tražimo albansku zastavu u Beogradu gdje ima preko 60 hiljada Albanaca, nego tražimo tu gdje smo rođeni a gdje mogu Srbi da dolaze sa svojom, koju god žele, zastavom. Ne sa zastavom koja je legalna nego koju god oni žele, oni mogu da dođu i da je upotrijebe a da mi ne možemo svoju nacionalnu zastavu. To sam mislio.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Hvala.

Molim da koristimo pravo po Poslovniku za repliku.

TAHIR PERAZIĆ: Nema problema. Mene to uopšte ne interesuje. Na kraju krajeva ja neću da se opredijelim prema Crnogorcima kako oni žele, da li oni žele da budu Crnogorci ili Srbi, to uopšte nije moj problem. Neka se svakome ispuni želja.

Još nešto, nema Predsjedništva, to je dva prema četiri. Ako se ne računaju pokrajine dva, a ako se računaju pokrajine znači one jesu pokrajine, one jesu konstitutivni elementi, oni trebaju imati svoju

skupštinu i druge organe. Prema tome, ja ne mogu računati predstavnika Kosova koji nema svoju skupštinu. Molim.

Mene se ne tiče, nije u pitanju ovdje Mesić uopšte, u pitanju je Predsjedništvo, ko učestvuje u tom Predsjedništvu.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Ipak se udaljavamo od dnevnog reda.

Za repliku se javio poslanik Radivoje Nikčević.

RADIVOJE NIKČEVIĆ: Ja se prvo izvinjavam vama svima ovdje prisutnima, a i onima koji nas gledaju. Morali bismo mi poslanici koji sjedimo, koji se uvijek pozivamo na volju narod, a danas više nego ikada, a imam osjećaj da ne zastupamo volju tog naroda. Naš narod, naši ljudi su danas na ratištima. Mnoge majke, braća, i među njima mi koji ovdje sjedimo ne znamo gdje su, šta je sa njima. Danas se mi pitamo kakvi su ciljevi rata, je li legalna odluka Predsjedništva, kakva je ovo JNA, gdje su Srbi ugroženi, pa valjda je svima nama jasno ovdje u ovom parlamentu, crnogorskom narodu i svima u ovoj zemlji, a ta istina ide i van ovih prostora, ko je ugrožen. Vi ste imali ovu jednu temu, u subotu, petak – je li tako? Danas su dvije značajne teme: Konferencija Jugoslavije u Hagu – tok i domašaji i Osnove za uređivanje odnosa u Jugoslaviji. Mnogi ovdje sa svojim diskusijama su promašili i vraćaju se ponovo na tu temu. Na mnogim skupštinama o sada, koje smo mi održali, sa 60, 70 i 80 značajnih tačaka dnevnog reda mnogi poslanici traže ove i slične teme, o navodnoj ugroženosti. Neko od poslanika, mislim da je uvaženi čak i delegat Skupštine Jugoslavije koga smo mi ovdje izabrali na demokratski način, a koji nas nije nikada ni zastupao, niti će nas zastupati, gospodin Čapuni rekao da ćemo čak u odsutnom trenutku svi biti zajedno. Sad treba da budemo zajedno. Kažete da dijelimo i dobro i zlo. Daj da ga sad dijelimo.

Gospodine Đerđ Đokaj, vaš smijeh mi je poznat i u Komisiji za izbor i imenovanja. Pokušao sam danas deset puta da se uzdržim da vam ne repliciram, ali to u ovom trenutku vam kažem – zajedno sad treba da budemo, zajedno tamo na onom frontu, poslije ovoga, ne bih rekao kao što je rekao Vaso Đukanović, ali moraćemo se zapitati poslije ovoga, ko se nije odazvao ovom svetom pozivu za mobilizaciju, da li ima pravo da živi u toj budućoj zemlji. Hvala. (Aplauz.)

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Hvala.

Riječ ima poslanik Mitar Čvorović.

Dr MITAR ČVOROVIĆ: Poštovano predsjedništvo, poštovani prorijeđeni poslanici, (nije ni čudo, dugo smo ovdje, svi smonervozni),

Ja ću gledati da ovo što prije izložim, a cijenim da moram to da kažem, mađa se nijesam pripremao posebno jer sam računao da Deklaracija danas neće imati mnogo protivnika i da je to logična stvar i da smo svi za to. Međutim, diskusija gospodina Perovića prisilila me je da izađem i da kažem nekoliko riječi.

Treba biti politički slijepac pa ne vidjeti da Crna Gora danas skoro da i nema šansi da ostane kao potpuno suverena država. Pored toga što pretpostavljam da je svima ovdje jasno da Crnu Goru i Srbiju povezuju zajednički jezik i pismo, zajednička slavna i tragična prošlost, zajednička pravoslavna vjera, ipak moram reći da tu postoji još mnogo drugih razloga.

Evo, recimo, ako pođemo od okruženja Crne Gore, odmah će nam biti jasno, da u ovim teškim vremenima Crna Gora mora imati mogo čega više nego što to sada ima da bi uopšte očuvala suverenitet.

Dodamo li tome podjele koje su na ove prostore donijeli neki ljudi koji su zaslijepljeni mržnjom, onda nam je jasno da Crna Gora skoro da i nema šansi da opstane kao nezavisna država.

Može li neko danas poreći da je Crna Gora ekonomski skoro potpuno okrenuta prema Srbiji. Naša trgovina i svi vitalni putevi idu preko Srbije. Naš razvoj i budućnost okrenuti su prema Srbiji. Naš put u Evropu ide preko Beograda. Na kraju, može li neko od vas, gospodo poslanici, reći da je logično da treba da postoji tamo negdje iza Bijelog Polja, nekakva carinska postaja na kojoj treba da dođe 200 hiljada Crnogoraca koji danas žive u Beogradu i Srbiji, ili je možda logično da na toj postaji čeka milion građana Srbije da dođu na naše Primorje da ljetuju. Ne, gospodo, nije to interes Crne Gore i ja mislim da naš interes zapravo stoji u federaciji sa Srbijom i sa svim onim republikama koje žele da priđu toj federaciji. I zato je ova Deklaracija jedna dobra polazna osnova koju treba danas usvojiti i dograđivati tako da nikad u budućnosti ne dođemo u situaciju da zavisimo od nekoga, nego da svojim radom i trudom izborimo časno mjesto u toj federaciji.

Htio sam zbog toga da kažem nešto o tekstu Deklaracije. Čini mi se da tačka 5. koja glasi: “Republike i narodi Jugoslavije mogu istupiti iz Jugoslavije...” itd. nije logična. Jer, recimo, nemoguće bi bilo narodu u Bosni, nekom narodu iz Bosne da se opredijeli da izađe iz Jugoslavije ako Bosna neće da izađe iz Jugoslavije. Zato vas molim da obratite pažnju na ovaj stil i da se ovo pročisti, da ne bismo kasnije imali velikih problema kao što smo to imali problema sa Ustavom iz 1974. godine.

isto tako, recimo, tačka 6. stav 2. kaže: “Unutrašnje granice između jugoslovenskih republika mogu se mijenjati samo njihovim sporazumom na osnovu volje jugoslovenskih naroda itd.” Mislim da bi tu trebalo da stoji “Unutrašnje granice između jugoslovenskih republika su administrativne”. To je vrlo značajno, da ne dođemo opet u situaciju kroz nekoliko godina da raspravljamo o tome, pa da nas Evropa ne razumije, jer oni ljudi kad kažu država, znaju država u granicama koje imaju sve atribute koje priznaje međunarodno pravo.

Dalje, kažem tačka 7. Jugoslavija se zasniva na ravnopravnosti jugoslovenskih naroda i republika, a već je rečeno u tački 1. da je Jugoslavija

zajednička država ravnopravnih naroda, republika i građana. zbog čega sve to sve tako ponavljati? Zar to ne može malo da se pročisti?

Tačka 8. "Državljeni republike istovremeno su i državljani Jugoslavije". Pogledajmo tačku 3. kaže: "Jugoslavija je subjekat međunarodnog prava", to je osnovno u međunarodnim odnosima u svemu istupa kao suverena država, u oblastima utvrđenim Ustavom Jugoslavije. Nećemo valjda početi ponovo da dodjeljujemo nekakva državljanstva i toj novoj federaciji kao što smo to dosad činili, pa smo zbog toga imali velikih problema.

I na kraju, da kažem, ja sam u načelu za ovu Deklaraciju. Nju treba usvojiti, jer očigledno je da danas mi nemamo boljeg izbora i da je to jedini pravi izbor. Neću da naglasim da je to, ima godinu dana, moja stranka rekla, ali možda nije mjesto da to odavde govorim.

Sad bih htio nešto da komentarišem gospodina ministra inostranih poslova, jer ja sam očekivao da će povodom prve tačke, odnosno njegovog izlaganja, biti neke diskusije. Nažalost, čini mi se da se niko nije osvrnuo. Ja moram da vam kažem, gospodine ministre, da vi nijeste mogli ni pomisliti, a ne reći da srpski narod može biti negdje manjina na teritoriji Jugoslavije, bez obzira što to ne razumije strani svijet. Mi smo očekivali od vas da vi njima objasnite, kako se ne može dogoditi da na teritoriji današnje Jugoslavije Srbi budu manjina.

Molim vas, da počemo od najjednostavnije stvari, ako kažemo da su granice između republika administrativne granice, to drugim riječima znači da na teritoriji Jugoslavije ne postoje granice. Ne postoje granice bar u onom smislu koje bi jedan narod mogle da pretvore u manjinu, kao što je to, recimo, slučaj sa albanskim narodom koji ima svoju državu Albaniju, koja ima međunarodno priznate granice i zbog toga Albanci u Jugoslaviji moraju biti manjina.

Isto bi se dogodilo i sa srpskim narodom, kad bi granice Hrvatske, na šta Hrvati i insistiraju, postale međunarodno priznate. Onog momenta kad bi bile međunarodno priznate srpski narod bi tamo bio u manjini, odnosno on bi bio manjina nacionalna, i zbog toga se prolila sva ova silna krv. Zbog čega onda, kad su oni dobili kulturnu autonomiju, još kad je Rašković razgovarao o toj kulturnoj autonomiji. Oni nijesu zadovoljni kulturnom autonomijom baš zbog ovoga jer ne žele u Hrvatskoj da budu manjina. Zbog toga su prolili krv, zbog toga i sad prolivaju krv, i na nama je da im pomognemo najviše što možemo. I da vi objasnite Evropi, jer Evropa nije mogla da shvati ni da pojmi ni naše uređenje ni mnogo čega toga što se kod nas dešavalo. Nijesmo ni mi bili svi načisto šta se sve dešava i kako se to kombinuje i kako se definiše, pa narod, pa narodnost, pa bog zna čega smo sve još tu bili iskomplikovali. Ali, danas kad se rješava sudbina tog naroda ne možemo dozvoliti da mu vi ne kažete, da vi ne kažete gospodi u Evropi, da ne objasnite to njima. Ne kažem ja da treba to agresivno ili na

neki drugi način, ali to se mora reći. Ta silna krv koja je tamo prolivena nije se prolila zbog toga da bi Srbi u Krajini dobili nekakvu blijedu autonomiju, ili nekakav poseban politički status. I to je ono zbog čega mi danas treba da formiramo državu, a to je ova Deklaracija. Samo se ja bojim da je uopštena i da neće dovesti do brzog formiranja ove države. Jer jedino brzo formiranje ove države može da spasi da se ne dogodi da interesi srpskog naroda budu oštećeni u Krajini.

Osim toga, nije mi jasno da ste vi tako tvrdo rekli da je Crna Gora spremna da prihvati onaj predlog koji su činili Izetbegović i Gligorov, čini mi se o onoj konfederaciji ili nešto. Meni se čini da bi vi kao diplomata, oprostite nemojte od mene učiti, ja nijesam stvarno od ove struke, i skoro sam ušao u politiku, vi sigurno svi to bolje znate, ali slušao sam, godinama sam slušao, kako se te diplomate izražavaju, nikad ih nijesam dobro razumio, pa zar nije bilo bolje da se kaže da sa pažnjom razmatramo takav jedan, mogli smo da kažemo da sa pažnjom razmatramo takav koncept i da će se narod izjasniti naknadno o tome svemu.

Ne možete vi reći da će Crna Gora prihvatiti to. I o ovome što predlažemo sad mi smo uvijek govorili da treba raspisati referendum. Ne možemo mi biti unaprijed vidoviti pa reći – narod Crne Gore će se izjasniti i prihvatiti to tako. Da vidimo na referendumu za što će se izjasniti. Ovo su inicijative koje treba da nas dovedu do toga da se možemo kvalitetno izjašnjavati.

Čini mi se da nijeste mogli da kažete da je Crna Gora spremna, mogli ste da kažete da sa pažnjom možemo razmatrati to, ali tako odreženo reći, već je na neki način stavljeno, stavili ste nas u položaj da se mi kasnije moramo složiti s tim.

Što se tiče Ostre ponte, nije mi ostalo jasno, da li ste vi gospodine ministre, jasno i glasno kazali naš zahtjev da se granica sa Hrvatskom mora mijenjati i da mi tu ne ostupamo pa makar morali voditi rat s njima oko toga. a znate ako Hrvatsku međunarodno priznaju, ond aće taj rat biti kažnjem, kao što je kažnjen Irak kad je napao Kuvajt. Jer međunarodne granice su svetinja, zbog toga oni vas nijesu razumjeli. Ovo što mi imamo ovo su nekakve zavrzlake i administrativne granice.

Ja vas molim da nam kažete da li je to sad ušlo u proceduru u Hagu. Da li će se o tim granicama raspravljati u Hagu, kad se bude raspravljalo o granicama Hrvatske?

Što se tiče Dubrovnika, molim vas, mi smo ovdje na prošloj sjednici govorili o tome. Doduše, ta vanredna sjednica, ja nijesam bio zadovoljan tim zaključcima jer su doneseni dosta uopšteno, ali mi se čini da je u tim zaključcima juče trebalo, odnosno prije neki dan trebalo da uđe status Dubrovnika koji nama odgovara kao autonomna pokrajina, zbog naše bezbjednosti. Ne govorimo mi to zbog hira ili zbog neke želje da se dopadnemo nekom, nego zbog bezbjednosti, jer smo sigurni da kontakt sa

Hrvatskom u istoriji, budućnosti i u istoriji, odnosno i budućnosti neće biti siguran, i da smo mi zbog toga kao narod zainteresovani da se graničimo sa nekim drugim a ne sa Hrvatskom.

Ja vas molim da mi ovdje treba da se sakupljamo, treba da se dogovorimo i da vidimo šta će naš ministar na sljedećoj sjednici reći da ne bude ni on čovjek u zabludi, da mu zaključci budu jasni, nedvosmisleni i da se oko toga poslije ne sporimo je li baš rečeno to što je on zastupao, ili nije rečeno to što je zastupao. Eto toliko. Hvala.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Hvala.

Evo ministar Samardžić.

NIKOLA SAMARDŽIĆ: Poštovani poslanici, ja stvarno cijenim kritike koje se iznose na rad delegacije u Hagu, konkretno na moj rad. Ali, ipak, moram da odgovorim i da kažem da pojedine konstatacije nijesu tačne, propisuje mi se i ono što nijesam rekao, i ono što nijesam zastupao.

Ovo se ne odnosi samo na Narodnu stranku, nego i stranku kojoj pripadam. Pošto je moj prethodnik jasno posavio pitanja, onda ta pitanja zaslužuju i odgovor.

Pitanje o Ponti oštroj, ja sam je nazvao ponta ostra, ali nije u pitanju samo Ponta ostra, nego i Prevlaka. Tu je, vjerovatno, i dio teritorije još, dokle i koliko ja to ne mogu u Hagu, niti ovdje da kažem, ali zastupao sam sljedeće, i to sam vam jutros pročitao.

- Crna Gora se zalagala i zalaže da postojeće granice između jugoslovenskih republika ostanu nepromijenjene, pod uslovom da Jugoslavija ostane kao država i međunarodno pravni subjekt, ako se granice ne mijenjaju.

Ukoliko se Jugoslavija bude dezintegrisala, a već se dezintegriše, dvije su republike otišle, onda korektura granica biće nužna i neminovna. Tako je zastupano u Hagu.

Nećemo mijenjati granice ako Jugoslavija ostane, ali ako Jugoslavije nema, ako neka republika odlazi, dakle s tom republikom ćemo raspravljati o granicama, pa smo i preduzeli inicijativu oko toga, i tome sam jutros jasno govorio. I normalno, ja u Hagu ne mogu da kažem kao predstavnik Crne Gore – mi ćemo ratovati, nego mi ćemo razgovarati o granicama. Ja nijesam pošao u Hag, niti ste me poslali da tamo objavljujem rat, nego da razgovaram o ovim pitanjima.

što se tiče federacije, odnosno što se tiče konfederacije i saveza ravnopravnih i suverenih država, tu je naš stav, naše delegacije bio u Hagu jasan. Mi smo kazali, ako ćete da vam pročitam ponovo to što sam jutros i kazao da Crna Gora želi federaciju koja će biti bolja od ove sadašnje, ali ako ne može da bude te federacije, da smo spremni da razgovaramo, da vam pročitam ponovo: "Spremni smo da razgovaramo i o ostalim složenim oblicima uređenja države".

šta je tu nejasno, i šta tu treba kritikovati, recite mi, gospodo poslanici, i drugovi poslanici, pa da to popravimo.

Gospodine Čvoroviću, recite mi koje bješe ono treće pitanje?

(Čvorović govori s mjesta – ne čuje se).

To je najvažnije pitanje, upravo to. Tako je.

Ja sam jutros, kada sam čitao, rekao o tome. To vam mogu ponovo pročitati, čak vam mogu dokumente, gospodo poslanici, iz Narodne stranke i svake druge, i ove kojoj pripadam, i iz Reformskih snaga, i Demokratske akcije, svima da podijelim, da samo umnožim, pa da vidite što sam sve govorio tamo.

U svakom izlaganju sam govorio – srpski narod u Hrvatskoj, i to sam i jutros pročitao. Istina zbog toga što mnoge tekstove moram da prevodim sa engleskog na srpski, u jutrošnjem izlaganju pomenuo sam manjine što se odnosilo, valjda, i na srpski narod. Jer, da vam kažem, tamo postoji Komisija za manjine gdje se rješava i o položaju srpskog naroda u Hrvatskoj. Mogu vam sigurno kazati, a to će i ostali drugovi koji su učestvovali tamo reći da smo se borili da se drukčije nazovu. Međutim, tu nema pomoći, tako se komisija zove. Mi jedino možemo da u toj komisiji učestvujemo, ili da ne učestvujemo.

Stav crnogorske delegacije, nema nikakve sumnje, mi smo to iznosili u svim tekstovima, ko želi može da ih vidi je – srpski narod u Hrvatskoj.

Međutim, ono što sam i jutros kazao, a to želim i da ponovim, mnogi naši izrazi iz samoupravljanja i socijalizma njima su apsolutno nejasni, odnosno ne znaju šta znače. Nema te sile da mogu to razumjeti, ne zato što engleski jezik, kako neko jutros reče nije ili jeste bogatiji od našega, mada je on jedan od najbogatijih jezika na svijetu, ali on ne zna naše izraze. Jednostavno mu znače ili drugo, ili uopšte mu ne znače ništa. Ne znači mu ništa ni – narodnost. Ne znači mu ništa ni – mjesna zajednica, ne znači mu ništa – osnovna organizacija udruženog rada, ama baš ništa.

Tu nema toga ko to može prevesti. Mogu vam reći da dok sam bio u Australiji, privrednik Australijanac mi kaže: "Ja sam dosad mislio da radim s Jugoslavijom, ali kad si mi ovaj zakon pokazao, ja vidim da je taj engleski jezik preveden lijepo, lijepo odštampan kod nas u Beogradu, sve je to lijepo što si mi pokazao, ali ja jednu jedinu riječ ne razumijem, i od sada neću da radim s Jugoslavijom". Neću da ulazim u ta pitanja, ali to se postavlja i u Hagu. I u Hagu je taj problem, ne samo crnogorske delegacije nego svih, čak i onih koji najviše napadaju komunizam. I oni isto upotrebljavaju te izraze, i hrvatska delegacija, i slovenačka, čak i gospodin Rupel, koji odlično govori engleski i erudita je, ne može mu se to negirati, ne može da prevede te i takve izraze. Pravo da vam kažem, ja osjećam određeno poniženje pred ljudima koji dolaze tamo da nas mire i uređuju.

Dakle, ovo što me neko optužuje da sam protiv srpstva, ili crnogorstva, ili protiv linije partije, ili protiv ovoga, tone stoji, sve to nema

veze. Trudim se da branim interese koje ste vi postavili i ovaj narod. Ja sam iznio nekoliko puta i ovo – da nije dobro što smo mi tamo, čak sam i tamo to iznio. Jer, 1914. godine Srbija je ušla u prvi svjetski rat što nije dozvolila da je neko tamo ispituje da li ima neko u Srbiji ko je nagovorio Gavrila Principa da ubije F. Ferdinanda. Nije to dozvolila. Danas je druga situacija i moramo da ovo radimo, i nemojte me zbog toga danas cijeli dan optuživati, mada sam spreman da odgovorim na sva pitanja poslanika koji tvrde da sam rekao nešto što nijesam, ili da su me drukčije razumjeli.

Eto, to je odgovor na tri glavna pitanja koja je postavio gospodin Čvorović.

I četvrto pitanje – tampon-zona Dubrovnika.

Rasprava je i o tome bila. Ja vam moram priznati da sam tvrdio da mi nemamo pretenzije prema hrvatskoj republici, teritorijalne, ali da imamo da nam Boka nije zatvorena. To sam rekao, to sam tvrdio, i to sam uporno tvrdio i iznosio i raspravljao. Čak mogu da vas i ovaj visoki dom obavijestim da sam sa dr Hrvojem Kačićem, koji je predsjednik Odbora Sabora za vanjske odnose, dugo razgovarao o mogućnosti dogovora da se mirnim putem pomjeri granica. U tom razgovoru je učestvovao i član crnogorske delegacije, ovdje prisutan, drug Momo Knežević, ministar pravde. On je obećao da će prenijeti predsjedniku Tuđmanu sve te naše stavove. Ja vjerujem da je to on i učinio, međutim, ja sam vam jutros kazao da je vjerovatno to bilo kasno, ta inicijativa.

Dr Hrvoje Kačić je pokušao svim silama da razumije naš stav i mnoge stvari je i razumio, on je rekao: “Ja sam spreman da večeras potpišem da se to demilitarizuje, ali što to vrijedi ako gospodin Šeparević, ministar inostranih poslova, kad sam mu to pomenuo (tada je bio u Njujorku) skočio kao oparen, kako se uopšte usuđujem da ja to s njim razgovaram o svetoj hrvatskoj zemlji”, a da znate ista su dva člana delegacije

Dakle, nije o tim pitanjima lako razgovarati, mislim teškoće postoje, a morate priznati niko od nas nije profesionalni diplomata, ovo što je rekao gospodin Čvorović da on nije, a nijesam ni ja, gospodine Čvoroviću. ali sigurno činim najbolje što mogu da zaštitim interese ovoga naroda, posebno u ovim vremenima u kojima ljudi ginu.

Ja sam u Hagu kazao da smo mi u Crnoj Gori jedinstveni: i Muslimani, i Albanci, i Hrvati. Ova današnja Skupština pokazuje da baš nijesmo takvi. Ja sam njima dokazivao da mi u Crnoj Gori živimo u miru, da je stanje dobro u Boki Kotorskoj, gdje Hrvati zajedno žive sa Srbima i Crnogorcima u potpunom miru i radu, i da je to primjer kako treba živjeti i kako treba urediti Jugoslaviju. To sam dokazivao.

Kad se radi o Dubrovniku, bilo je ovdje mišljenja da ja previše ističem tu istorijsku vrijednost Dubrovnika. Sigurno je da je ističem dosta, ali sam i jutros kazao i ponavljam, i tu se slažem sa prethodnikom iz Narodne stranke, važniji mi je život jednog momka crnogorskog, nego sve zidine

dubrovačke. I to sam kazao u Hagu. Kada sam jutros vama govorio o tome, to je zbog međunarodne javnosti. Ja sam donio tu ogromnu literaturu i to ko želi može da vidi kako se mnogo raspravlja o tome da se sačuva Dubrovnik. I ja sam za to, i svi smo mi ovdje rekli, ko je god diskutovao rekao je da treba da se sačuva Dubrovnik, i neka se sačuva.

Dakle, još jedanput da pojasnim stav. Uporni smo bili, svi članovi Delegacije, da kažemo da krv koja se lije u dubrovačkoj regiji, u nekadašnjoj dubrovačkoj republici, gdje ginu momci crnogorski, ali ne samo na teritoriji Dubrovnika nego i na teritoriji Hercegovine, je zbog toga što mi moramo da deblokiramo kasarne, ne samo onu u dubrovačkoj regiji, nego i sve ostale kasarne koje su po Hrvatskoj od kojih je veliki broj, kako se tvrdi, čak preko trideset, palo gdje naši momci doživljavaju poniženja, a oni koji se nijesu predali doživljavaju stravične sate.

Budite sigurni da smo svi članovi Delegacije, uključujući i mene, bili uporni na stavu – da nema mira dok te momke ne deblokiramo.

A drugo, to je naša, Jugoslovenska armija.

Ono što me jutros nijesu pojedini razumjeli ili nisu htjeli da me razumiju, ja sam dokazivao da Crnogorci nemaju nikakvih odreda drugih, oni imaju samo Jugoslovensku armiju. S ponosom sam pričao o toj armiji i branio je.

Možda se neko ideološki neće sa mnom složiti, ali to nije razlog da me optužite za slabo predstavljanje naše republike i našega naroda u Hagu.

Za Jugoslovensku narodnu armiju Hrvati su tvrdili da je ona samo srpska armija, a da Crnogorci ginu za nju i da bismo im dokazali da to nije tačno, pokazivali smo im spisak poginulih ljudi na bojištu. Imena su bila takva da se vidjelo da je tamo bio i Albanac, i Musliman, i Hrvat, i Crnogorac, i jedan Srbin. To mi je bio argumenat da im kažem: “Vidite gospodo, nije to baš srpska armija kako vi to tvrdite, odnosno kako kažu predstavnici Hrvatske, armija koja čini agresiju i genocid nad hrvatskim narodom, jer oni tvrde to, upravo da se genocid vrši nad hrvatskim narodom. Mi smo sa puno argumenata dokazivali da to nije tačno i budite sigurni da visoki predstavnici Zapada Lord Karington i njegova dva pomoćnika shvatili su naša stanovišta i praktično odobravali.

Ja vas neću zadržavati, ali bih iskoristio priliku još jednom, nemojte shvatiti da je bilo ko od delegacije na čelu sa mnom protiv ove inicijative. Mi jesmo za Inicijativu. Ali dajte prostora crnogorskoj delegaciji, bila ona u ovom sastavu dosadašnjem, ili u nekom drugom, da može da raspravlja o svim oblicima budućeg uređenja Jugoslavije ili dijela Jugoslavije. Inicijativu treba prihvatiti, to je moje mišljenje, jer mi smo željeli federaciju i dalje želimo federaciju, ali ako ona ne može, treba delegaciji dati mogućnosti, osobito Komisiji za odnose među republikama, da imaju i fleksibilniji stav koji smo do sada zauzimali. Nemojte danas donijeti odluku takvu – samo

Inicijativa i ništa drugo, jer i poslanici četiri stranke iznijeli su mišljenje da nije baš Inicijativa savršena, čak je i Vlada dala velike primjedbe. Prema tome, mi danasne bismo mogli da donesemo odluku – prihvatamo samo Inicijativu i ništa drugo, ako ne želite da zatvorite, da potpuno suzite mogućnosti, prostor delegaciji Crne Gore koja bude nastupala u Hagu. Ja mislim da ste me razumjeli, bez obzira na sve ove kritike. Ja pokušavam da ovdje, zbog ozbiljnosti trenutka, učinim sve što se može učiniti i budite sigurni da su tamo drugačiji nadzori, drugačije pristupanje rješavanju tog problema bez obzira na naše zaključke. Ali dajte, pomognite, svaka kritika, svaka primjedba i svaki predlog će dobro doći koji bi nam pomogao da izađemo iz ove krize, a prije svega da prestane rat, da prestane ubijanje. Hvala.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Samardžiću.

Za repliku se javio najprije Vojo Đukanović, ministar za privredu, zatim poslanik Ranko Medenica, pa poslanik Mitar Čvorović.

VOJO ĐUKANOVIĆ: Ja ću kratko.

Isto kao što pojedini poslanici idu u jednu krajnost tako i poslanik Čvorović ide u drugu krajnost koja je za Crnu Goru neprihvatljiva. Tvrdnja da Crna Gora ne može opstati kao potpuno suverena nezavisna država je potpuno netačna. Sa svojim resursima: pomorskom privredom, turizmom, aluminijumom, čelikom, hidroenergijom i šumama, svojom istorijom i svojim građanima može opstati samostalno bolje nego ijedna druga jugoslovenska republika. Mi smo okrenuti Srbiji, ali saradnju treba graditi isključivo na čisto ekonomskim principima, jer je sve drugo besmislica i kratkog daha, a to je pokazao i razvijeni svijet. To je najbolje i za Srbiju i Crnu Goru. Isto tako okrenuti smo prema Bosni i Hercegovini, ali isto na ekonomskim principima. Izabraćemo onaj vid zajedništva koji najbolje odgovara svim građanima Crne Gore, a ne onaj koji zagovaraju pojedinci. Hvala.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Javio se poslanik Medenica.

RANKO MEDENICA: Gospodine Čvoroviću,

Ja ne ulazim u to kakav je vaš odnos i odnos vaše stranke prema Beogradskoj inicijativi, niti u vaš odnos prema crnogorskom identitetu, ali reći danas da Crna Gora ne može da opstane i da brani svoj teritorijalni integritet i to danas, kada ga upravo brani, mislim da su veoma krupne riječi i da to zahtijeva da se reaguje.

Ja moram iskoristiti priliku da kažem da znam, iako raspoložem ogromnim znanjima iz istorije, da je još u prošlom vijeku Crna Gora, boreći se za slobodu na Balkanu koji je čitav bio pod velikom turskom imperijom, uspjela da sačuva svoj identitet i da bude priznata njena državnost od strane velikih sila.

Danas, takođe, kada se pozivamo ko koliko daje za odbranu Crne Gore i Jugoslavije, možemo vidjeti da se jedan dio rezervista ne odaziva na mobilizaciju. Jednima smetaju obilježja, drugima što ta odbrana nije na kućnom pragu. Jedni i, to velika većina, bježe, dezertiraju, a naši mladići ginu.

S obzirom na ovo što sam iznio, mislim da ne može da stoji vaša izjava da Crna Gora ne ože da se brani i odbrani.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Poslanik Čvorović ima riječ.

Dr MITAR ČVOROVIĆ: Da krenem od gospodina Medenice, jer zaboraviću.

Gospodine Medenica, nije isto vrijeme danas i prije sto godina. Okruženje se žestoko izmijenilo i mnogi uslovi se mijenjaju. Prema tome, ta upoređenja su potpuno nepotrebna danas. Mislim da je to svima nama jasno, a ako ste željeli da kažete neko drugo upoređenje moglo je, ali to ne stoji. To što smo se mi svojevremeno klali sa Turcima, drugo je bilo okruženje. Sada je drugo okruženje. Imamo brojne i jake neprijatelje i to danas reći treba i dokazati. Ja ne znam, gospodo poslanici, da li bi neko od vas došao u ovaj dom da raspravlja danas o Inicijativi za formiranje federacije ako nije ubijeđen da je to najbolje rješenje. Vidite, danas smo u prilici da tražimo najbolja rješenja, a ne polovična ili bilo kakva rješenja. Najbolje rješenje. Znae, u razvijenom svijetu najbolji je ministar. Onog momenta kada budu imali boljega, oni ga odmah zamijene sa onim boljim, ili predsjednik Vlade ili bilo koji. Zato oni i uspijevaju. ako imamo bolje rješenje grehota ga je i sramota danas ovdje ne reći, jer ćemo oštetiti Crnu Goru na taj način. Zato smo se i skupili ovdje. Ja smatram da je federacija najbolje rješenje, sva druga su slaba i ne mogu da opstanu. To važi i za gospodina Đukanovića. Da je tačno ono što je rekao danas mi bismo imali nacionalni dohodak onakav kakav ga imaju zapadne zemlje. Mi se danas nalazimo u situaciji da se nalazimo, to je i sam rekao, da smo u kolapsu, da nam je privreda još i u prošloj godini bankrotirala, da se država zapravo nalazi u situaciji da preživljava i to kako da preživljava, da ne pominjemo. Nemojte me vući za jezik da ne pričam šta bi se dogodilo sutra, recim, da nam Vojvodina ne isporuči žito ili nešto tako. Pustimo, da ne pričamo o tome. Bez čelika se može, ja nijesam čuo da ljudi jedu čelik. Ostavite se vi toga. Ne kažem da je Crna Gora potcijenjena i da u tu federaciju treba da uđe na mala vrata i da bude neko ko treba da bude izdržavan. naravno, treba praviti federaciju i njoj naći pravo mjesto da svojim radom i zalaganjem i svojim resursima i prirodnim bogatstvima izborimo mjesto za poštovanje u toj federaciji, jer u federaciji je nama mjesto. To je ono što se tiče ova druga dva prigovora.

Ja se gospodinu ministru za inostrane poslove obraćam. Molim vas, gospodine ministre za inostrane poslove, nemojte da pomislite da

sam ijednim dijelom svoje svijesti imao namjeru da vas ovdje ponižavam ili želim na neki način da vam rasklimam položaj, ili nešto oko ostavke ili nečega. Ni najmanje o tome nijesam mislio. Znao što mi je cilj bio. Cilj mi je bio da se ovdje izjasnite da vidimo jesu li vam jasni naši zaključci. Znao ti zaključci, koje mi donosimo, dosta često su su nekako uvijeni, nijesu konkretni. Čudi me da vi za dva mjeseca dok razgovarate nijeste tražili da se Skupština sastane. Ima stvari koje moraju da se rasprave ovdje, pa da vi sa jasnim stavovima, što se kaže, serbes, sa zaključcima u džepu odete na razgovore. Ja znam kolika je to težina na vama bila kada vi imate jedan zaključak, a ne znate je li se što u međuvremenu promijenilo. Ali mi smo tu, mi smo spremni da svakog momenta kada vi kažete – treba mi Skupština da se skupimo i da se dogovorimo. Ovo danas što ste rekli – Deklaracija o federaciji srpskih zemalja, odnosno federaciju Crne Gore i Srbije i onih pokrajina koje žele da se priključe toj federaciji, onda je to dosta suženo i vi nećete imati mnogo brige oko nekih drugih velikih razmišljanja i glavobolja. Jer ako se mi danas opredijelimo ovdje, to je naša volja i to je volja ovog naroda i onda vi ne možete pogriješiti. Toliko sam htio. Hvala.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Hvala.

Prije nego što dam riječ ministru Branku Abramoviću, želim da predložim da se članovi Odbora za politički sistem povuku i da na osnovu svega danas izloženog, a rasprava je zaista bila opširna, donesu stavove, odnosno zaključke.

Molim ministra Abramovića da uzme riječ, a neka se pripremi poslanik Ljubisav Knežević.

BRANKO ABRAMOVIĆ: Poštovano predsjedništvo, poštovani poslanici i ostali prisutni,

Odmah bih želio da napomenem da sam zaista nezadovoljan ponašanjem pojedinih poslanika. Rekao bih, veoma nedoličnim ponašanjem i zloupotrebom ove govornice i potpuno se slažem sa doktorom Kavarićem koji je to isto istakao. Mnogima ova govornica služi za zloupotrebu, za raspirivanje mržnje, a ne za konstruktivno djelovanje. Sve se to ponavlja iz sjednice u sjednicu i to više nije slučaj nego pojava. Zbog toga apelujem na Predsjedništvo i tražim da se primijene odredbe Poslovnika Skupštine Crne Gore, kao i ostali zakonski propisi sa kojima se ovakvo ponašanje reguliše. Dok mi u Vladi radimo po 12 do 15 časova, borimo se svakodnevno da se ova republika izvede iz krize, dotle drugi, koji se ovako ponašaju, pojedinci kritikuju zlonamjerno, nekonstruktivno, ne predlažu nikakva rješenja i nemaju nikakve rezultate, dozvoljavaju sebi da nam otežaju i ovako tešku situaciju.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Ja bih molio druga ministra, uz svo uvažavanje, Skupština je ipak poslanička i dužnost je predsjedavajućeg da upozori.

BRANKO ABRAMOVIĆ (nastavlja): Dok naši drugovi i djeca ginu, mnogima nijesu, bajagi, jasni ciljevi rata, a fašisoidna hrvatska vrhuška pokupila je svu ološ ovog svijeta, zna se u kojem cilju, u cilju ostvarivanja svoje genocidne politike. Takvi pojedinci čine zlo, rekao bih, prije svega ovom narodu jer ga navode na pogrešan put, na bratoubilački rat, a s druge strane služe tuđinu, služe fašisoidnoj ideologiji Hrvata i ostvarivanju Velike Albanije, a ne Velike Srbije kako je to istakao jedan od prethodnih poslanika. Ne vjerujem da će moći ti ekstremisti navesti bratski muslimanski narod ili druge narode da upere cijevi protiv crnogorskog naroda, već se nadam da će zajedno stati rame uz rame sa crnogorskim narodom i okrenuti cijevi prema zajedničkom neprijatelju.

Želio bih da naglasim, pošto je ovdje bilo, od strane nekih poslanika, primjedbi na život Albanaca u Crnoj Gori, njima ništa ne fali, i to je činjenica. Više su izgrađeni i bolji je standard područja gdje žive Albanci, nego gdje žive oni koji su vjekovima ginuli za ideale časti i slobode Crne Gore. Zbog toga se nadam da ćemo ginuti zajedno protiv istih neprijatelja ako hoćemo i ako želimo da živimo zajedno u našoj Crnoj Gori. Oni koji tako ne čine, mislim da im nema mjesta u Crnoj Gori, eto im oni za koje se zalažu. Takođe, bih želio da ne nikne sjeme koje je posijao premijer Ante Marković, no ono je nažalost niklo, rodilo je oružje u hrvatskoj, a znamo kakava je bila žetva, žetva je bila krvava. Ne dozvolimo da to sjeme niče, niti da se začine sa ove govornice. U toj želji sam se i javio i želim zaista da ovu govornicu iskoristimo konstruktivno i da budemo jasni. Hvala.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Molim poslanika Kneževića da malo sačeka jer imamo prijavljene dvije replike – poslanika Mustafe Čapunija, a zatim poslanika Veskovića.

MUSTAFA ČAPUNI: Na današnjoj skupštini više poslanika naglas razmišlja o budućim odnosima Crnogoraca i Albanaca po okončanju rata u Hrvatskoj. Mislim na diskusiju druga Nikčevića i druga Đukanovića Vasa, a i još neko reče da će naići represivne mjere prema albanskom narodu u Crnoj Gori. Ja mislim da se prema tim stvarima treba odrediti Skupština, jer su to velike stvari i preko takvih diskusija se ne može preći. Dalje, malo prije drug abramović, ministar u svojoj diskusiji poziva se na neka svoja razmišljanja – da se neko zalaže za Veliku Albaniju, da su cijevi uprte na crnogorski narod, da Albancima ništa ne fali, eto im one za koju se zalažu. Ja mislim da nivo diskusije nije parlamentaran i da mi svi u Skupštini trebamo da vodimo računa o tome šta kažemo i šta činimo kada istupamo na Skupštini. Da li se u toj situaciji dijeli mišljenje partije, odnosno naroda kojeg predstavljamo. Htio bih da ukažem da danas zaboravljamo da smo u izmijenjenim prilikama, da Skupština nije jednopartijska, da nije više u pitanju monizam, već da je u pitanju pluralizam i da sa pluralizmom moramo živjeti, možemo i drugačije razmišljati i poslovnikom, odnosno zakonom je opredijeljeno kako se donose odluke. I zato stvarno ukazujem na veći stepen strpljenja kada su u pitanju

ti odnosi i na uvažavanje i suprotnih mišljenja drugih predstavnika. Htio bih danas da primijetim da je pred Demokratsku koaliciju bilo postavljeno pitanje da li da prisustvujemo ili da ne prisustvujemo. Opredijelili smo se da prisustvujemo upravo zbog ovog momenta koji je sada, jer smo kazali da ne teba sada da vodimo čarke oko toga da li d prisustvujemo ili ne prisustvujemo, da li smo zapostavljeni ili nijesmo zapostavljeni. Međutim, nijesam posve siguran da li ćemo i ubuduće dolaziti na sjednice skupštine ukoliko se bude nastavilo sa ovim načinom tretiranja. Primjećujem da jedna partija već danas nije pristupila, a to su Reformske snage, sa izuzetkom gospodina Perovića, danas nikog nema i trebalo bi se tim pozabaviti. Šta je i ko to dovodi stanje do usijanja te danas partije u manjini napuštaju Skupštinu. Ja kažem ukoliko je potrebno neka se na partijskim nivoima raspravi o tim pitanjima, a izgleda da je to potrebno, jer ovako nesprenni ne smijemo doći na Skupštinu. Ja kažem da sigurno i mi imamo svojih nedostataka, ali budite uvjereni da je veća odgovornost partije na vlasti nego li opozicije, i da je opozicija upravo regulator, ne mora ona uvijek dobro i uredno da rezonuje, ali svakako je ona ta koja treba da javno i neometano iznese svoje viđenje i da njeno viđenje bude argumentima istisnuto. Neće se naći niko uvrijeđen ukoliko se nudi bolji predlog, bolji dokaz jer je to u interesu naroda.

Želim da kažem i sledeće: da opoziciju u Crnoj Gori čini jedna trećina crnogorskog naroda, da to često puta vladajuća partija zanemaruje. Zanemareno je kada je u pitanju sastav Vlade i logično je da mi u Vladi nijesmo zastupani. A ako nijesmo zastupani na neki način smo i oštećeni. (Na primjedbu predsjedavajućeg da vodi računa o vremenu, Čapuni je nastavio). Ja ću još jednu rečenicu da kažem.

Druže potpredsjedniče, i drugovi iz Predsjedništva, ja mislim da treba ipak da primijenimo Poslanik i da svi mi trebamo svoje poslanike, u zavisnosti od stepena njihove diskusije, koje zahtijeva izvjestan stepen parlamentarnosti, da vodimo neku disciplinu i da ukažemo da to i to ne valja i to nije na nivou skupštinskog rada i discipline. Toliko i hvala.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Molim vas, dogovorili smo se da replika ne traje preko dva minuta.

Riječ ima poslanik Rifat Vesković.

RIFAT VESKOVIĆ: Uvaženo predsjedništvo, gospodo poslanici,

Ja samo kratko jednu repliku gospodinu ministru. Ono što je gospodin ministar rekao nema nikakve veze sa poljoprivredom, a bolje bi bilo da je o tome nešto govorio, jer ovo što je govorio nema mnogo veze sa istinom. Prvo, radi se o zamjeni teza. Gospodin ministar od početka ovog nastupa današnjeg nama poslanicima ovdje prijeti, a zapravo mi smo ti koji treba da kontrolišemo Vladu, a ne Vlada nas. Ja ne znam kako može da prijeti i kada smo mi poslanici, na demokratski način izabrani i kako neko može nas da smjenjuje i razrješava dekretom. Nije tačna tvrdnja i ne može nikako da stoji tvrdnja da mi nemamo podršku naroda. To ću dokazati. Ako neko smatra

da nemamo, neka se zakažu novi izbori, pa da vidimo ko ima podršku, a ko nema.

Još samo da odgovorim određenom gospodinu koji je maloprije rekao da su Muslimani manjina u Crnoj Gori. On je to rekao javno i bez imalo stida. Nikako ne možemo da prihvatimo tu konstataciju. Evo gospodin je tu. Muslimani jesu manjinski narod u Crnoj Gori po broju, ali nijesu manjina. Eto toliko, izvinjavam se.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Hvala.

poslanik Novaković ima riječ.

VOJISLAV NOVAKOVIĆ: Ja ovdje nijednom nijesam rekao da su Muslimani manjina u ovoj zemlji. Muslimani suu ovoj zemlji narod, ali su Albanci u ovoj zemlji manjina i nadam se i duboko sam ubijeđen da će to ostati i dalje, sa svim pravima koja im sljeduju. I još nešto. Tačno je da diskusija našeg ministra Abramovića nema veze sa poljoprivredom, no, ako je on ministar poljoprivrede, valjda ima pravo da govori i o drugim stvarima. A družo Veskoviću vaše ponašanje, vaš istup nema veze salijepim ponašanjem. Hvala.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Riječ ima ministar Abramović.

Mr BRANKO ABRAMOVIĆ: Ja se izvinjavam, ali stvarno ne mogu da ostanem ravnodušan poslije ovakvog istupa Veskovića. Tim prije što je rekao da ništa ministar nije rekao o poljoprivredi. Danas nije riječ o poljoprivredi. Ja sam govorio, na žalost, o onoj poljoprivredi koja je imala krvavu žetvu a znate na šta mislim, na Sloveniju, mislim na uvoz oružja, na posijano oružje u Hrvatskoj. Zato sam govorio i mislim da je danas ovdje mjesto da govorimo o toj poljoprivredi i da raščistimo neke stvari i upravo ih danas rasčišćavamo.

Međutim, prethodne govornike – poslanike Đokaja, Čapunija, Perazića, Veskovića ne mogu osloviti sa onim što očekuju "gospodo" jer da bi neko bio gospodin on mora da ispuni kriterijume, prije svega da se kulturno ponaša, da je obraovan, da uvažava drugog, da je korektan, da je objektivian, da je tolerantan i da poštuje zakon. Želim im reći da ne truju sa ove govornice i ne odapinju otrovne strijele jer će im se to vratiti kao bumerang i od svog naroda kojeg predstavljaju. a mi želimo da živimo srećno i složno sa narodima i narodnostima u Crnoj Gori. Da volimo Crnu Goru kao jedinu rodnu grudu. Toliko i hvala.

POTPREDSJEDNIK dr ASIM DIZDAREVIĆ: Shvatio sam intervenciju ministra da mi predsjedavajući ne vodimo dovoljno računa o Poslovniku, pa bih molio sve poslanike da ubuduće vode računa, ne o sadržaju onoga što hoće da kažu, nego o načinu na koji to iskazuju. Red bi bio jedanput da ovdje, u ovom parlamentu, o tome vodimo računa.

Molio bih da replike prestanu, jer racionalno se ne ponašamo ni danas, kao ni mnogo puta do sada. Poštovani poslaniče Đokaj, ne želim da vam oduzmem pravo, ali izvolite ako hoćete.

Ako ne želite, onda riječ ima poslanik Ljubisav Knežević, pa onda poslanik Zagorka Vuković.

LJUBISAV KNEŽEVIĆ: Poštovano predsjedništvo, poštovane kolege poslanici,

U vrijeme kada je domovina u opasnosti mi vodimo pomalo besmislene i pomalo ništavne razgovore, naročito pojedinci. I ovi što često izlaze neka se presaberu. Ne možemo mi ovdje slušati hiljadu puta neke koji žele izgleda više da se slikaju nego da nešto kažu. Katon je jednom prilikom rekao: "Više volim da naši uspjesi ostanu bez blagorodstva nego zla djela bez kazne". Ne bismo ovo danas ništa pričali da hrvatske ustaše nijesu počele ono što su počele – od želje da priznaju Kosovo republiku pa do naoružavanja i svega toga što se desilo. Molim vas, mi u prvom redu danas ovdje govorimo o Jugoslaviji i svi oni koji na svoj stranački način, ili ma kako drukčije žele da govore, neka govore, ali ja govorim o Jugoslaviji. Ovdje je u pitanju borba JNA protiv ustaša, fašizma koji je i u Evropi počeo da živi preko Hrvatske. Otrgao se taj bijesni pas i Tuđmanu i svima i sada kolje i po Dubrovniku i svuda. Zar nijeste čuli da su te iste ustaše ubile gradonačelnika Dubrovnika? Zar mi ovdje ne osjećamo tu opštu opasnost, molim vas? Hitler se povampirio. Mi treba da budemo ovdje, mi smo jedan parlament crnogorskog i ostalog naroda, svih koji žive u Crnoj Gori i ako sada hoćemo stranački da se pregonimo i nadgornjavamo dok nam ljudi ginu za jednu svetu stvar. Svi oni koji se prave da ovdje ne znaju kakav se rat vodi, oni ne čine to što čine prave patriote i ljudi, jer zna se kakav se rat ovdje vodi. Postavljati danas to pitanje, ne samo da je destruktivno nego je, po mom mišljenju, neprijateljsko. Znamo za šta ginemo. Ja sam skoro imao prilike da budem u tom dijelu kod Trebinja. Ti momci su toliko optimizmom i srećom nadahnuti da je nevjerojatno. Imam utisak da liče na naše borce iz NOB-e koje sam ja dobro zapamtio.

Prema tome, molim vas poslanici, bolje je da se mi ovdje javimo kao dobrovoljci i da idemo u jedan sveti rat, nego što držimo pridike da nas kritikuje narod koji ovo gleda. Mi moramo shvatiti u kakvoj smo situaciji danas. Jeste na dnevnom redu Inicijativa beogradska, jeste na dnevnom redu Haška konferencija, ali to sve zavisi od nas. Ko će da razbije jedinstvo nego mi sami ovdje koji se gložimo i koji zajedno pijemo kafu a onda drukčije mislimo. Ne možemo mi u ovom trenutku drukčije misliti kad je domovina u pitanju. Ne može se postavljati pitanje hoće li Crna Gora da osvoji Dubrovnik, molim vas, to su besmislene stvari. Ovdje je u pitanju Jugoslavija, odbrana Jugoslavije. Mi sada optužujemo što ratujemo protiv nekoga koji je Jugoslaviju počeo da razbija i koji je razbija. Pa protiv koga ćemo da ratujemo? Ko razbija ovu Jugoslaviju? počelo je od Kosova. Težnja da se tu minira i da se traži da bude republika Kosovo. To je prvi besmisao, pa onda onaj drugi Tuđmanov zahtjev da se Srbinu brišu iz Ustava. To su polazne osnove, molim vas, izbrisati jedan narod, koji je u ovoj zemlji

većinski, iz Ustava, pa to mogu samo fašisoidne duše. Vi sinoć, koji ste slušali, tamo je bilo o Paveliću. Pavelić je rekao: "Naš najbolji saveznik je mržnja". Pa zar tu ima komentara, molim vas. Ako se mržnjom branimo što ćemo postati? Ne treba mi međusobno ovdje da se punimo mržnjom. Zar su shvatili neki stranački predstavnici da je mržnja osnov svega? Ovdje je u pitanju patriotizam. Ne možemo oprostiti onima koji se nijesu odazvali da idu da brane domovinu danas kad je u opasnosti.

Ja sam htio nešto reći o Beogradskoj inicijativi i o Haškoj konferenciji, ali pošto se već povukla Komisija ja da kažem samo toliko da su sve inicijative dobre. Niko ne odbacuje sigurno ni onu inicijativu Izetbegovića i Gligorova, jer, moramo da pravimo drugu Jugoslaviju i to opet za stolom, a krvarimo danas. Ja sam se dolje uvjerio, molim vas, da je hrvatski narod srećan, makar dobar dio, kad dođu vojnici i kada ih zaštite od ustaša koji već čine ono što čine, a zna se šta čine. Hajte da živimo u zabludama. Crnogorski narod je narod patriotizma, osjećanja i prema tome treba shvatiti, njegovi tenuci sad dolaze. Pokazuje se ljubav prema domovini, spremnost da se žrtvuje za tu domovinu. To ako ustaše ne znaju, one su se otrgle totalno. Mi ne kažemo da je čitav hrvatski narod ustašoidan narod, fašisoidan narod. Ali, možda i ne smiju da se čuju oni. Vidite li da ćute. To je narod koji pokorno prima svakog poglavara od Pavelića pa do Tuđmana. Mi smo slobodarski, drugi narod. Nama je preča sloboda nego svi životi da ih na hiljade imamo. Živimo u gladi, bijedi, u svemu, ali sloboda nam je svetinja, osjećanje patriotizma. Kod nekih naroda to, nažalost, nije. Prema tome, mi što duže govorimo, onda sve više dolazimo u konflikte i u svađe. Treba da se shvati, ne otići u JNA iako stranački predstavnici to zagovaraju, onda su oni ti koji se suprotstavljaju nama, mislim da oni idu na jednu liniju neprijatelju. Mi ne možemo njima dozvoliti da oni jednostavno tu pored nas čine to što čine. Zovu da se ne ide u Armiju, zovu da se ne ide u rezerviste, pa šta misle? Hoćemo li sutra opet zajedno da živimo?

Prema tome, molim poslanike da ne dolazimo u onaj konflikt u koji smo dolazili, mada pojedini to izazivaju. Evo Slavko Perović, otišao je, rekao je, bacio je nekakvu minu i otišao. Ne može čovjek pošteno ni da mu odgovori na ono sve što je rekao. Da se mi ovdje presaberemo. Mi moramo biti parlament crnogorskog naroda koji želi ovaj rat da dobije i mora ga dobiti. Taj crnogorski narod je u sastavu Jugoslavije, odnosno JNA koja danas bježi za ovu Jugoslaviju. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Kneževiću.

Riječ ima poslanik Zagorka Vuković.

ZAGORKA VUKOVIĆ: Poštovani predsjedniče, poštovani poslanici,

Ja sam izašla ovdje da dam jedan predlog, pa ću prvo od njega početi. Naime, predlažem da naša Skupština uputi zahtjev Evropskoj zajednici da

natjera gospodina Stjepana Mesića da drži sjednice Predsjedništva. Mi smo kao Jugoslaveni, a svi smo ovdje pretpostavljam to, doživjeli prvo veliko poniženje kada nam je drugi izabrao predsjednika. Naime, natjerao nas je da ga izaberemo. Ova Skupština, niti naš crnogorski predstavnik u Saveznom predsjedništvu nijesu pristali na gospodina Mesića. Mi smo svi bili svjesni da je sve ono što on predstavlja u dubokoj i etičkoj, i istorijskoj, i ljudskoj suprotnosti sa onim što je tradicija Crne Gore i, ako hoćete, svih naroda koji su ovdje do sada mirno živjeli.

Dakle, kada je ta uvažena i poštovana Evropa tako zdušno bila za gospodina Mesića, zašto ga ne natjera da drži sjednice Predsjedništva. Ukoliko naša Skupština ima pravo da takav neki zahtjev uputi Evropskoj zajednici, ja predlažem da ga uputi iz prostog razloga što bi se i tada vidjelo da gospodin Mesić radi samo ono što njemu odgovara, a ne ono što odgovara Jugoslaviji. On nije ni došao da bude na čelu zemlje da bi joj od pomoći bio, znamo zašto je došao.

Još bih jedan ovdje problem potencirala. Mi, nažalost, danas ovdje govorimo o posljedicama, o posljedicama jednog dijela i jednog moralnog i političkog bankrota Ante Markovića. To su posljedice. Da nije bilo oružja koje je uneseno u Hrvatsku pod njegovim blagoslovom, manje bi se mi oko svega ovoga mučili. Zašto taj uvaženi Ante Marković, uvaženi za mnoge, lično ne pripadam tima, zašto on ni jednom u ovoj strašnoj krizi Predsjedništva ne opomenu, da ga svi čujemo, gospodina Mesića i da kaže da je on obavezan da drži to Predsjedništvo, da ga on barem kao čovjek koga često tamo pozivaju, opomene na to. To isto važi i za gospodina Lončara. To su neuralgične tačke naše države i naše diplomatije. Ja vjerujem našem gospodinu ministru spoljnih poslova da se on tamo osjeća jako ponižen i to je strašno, a to je istina. I još da kažem gospodinu ministru, da mi je milo što je ovaj drugi put izašao da objasni neke stvari koje su u prvom njegovom javljanju ovdje bile prilično nedorečene. Meni je apsolutno jasno i drago mi je što je tako da se naša delegacija bori za ono što je ova Skupština donijela. Hvala. (Aplauz.)

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem poslaniku Zagorki Vuković.

Riječ ima poslanik Čvorović.

Dr MITAR ČVOROVIĆ: Budući da se ovdje vodi taj krvav rat, naši ljudi tamo ginu, nekako je Parlament bio dosta udaljen od toga svega, pa bih htio da predložim da danas napravimo jednu grupu parlamentarnu od 10 ljudi koja će obići naše ranjenike u bolnicama i kontaktirati sa našim ljudima na bojištu. Ja pristajem da budem član te grupe.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Zahvaljujem na predlogu.

Ministar Mugoša ima riječ.

Dr MIOMIR MUGOŠA: Izvinjavam se predsjedniku i uvažanim poslanicima, ali bih htio da kažem sledeće:

S obzirom da je velika fluktuacija ranjenika kroz mnoge zdravstvene ustanove u Crnoj Gori, to nije preporučljivo iz više razloga. Mi iz Vlade, i lično ja kao ministar, obišli smo linije fronta i ranjene i mogu vam reći da je u ovoj nesreći, veoma mali broj teško povrijeđenih boraca. Uglavnom, to su lakši ranjenici od kojih su mnogi vraćeni u jedinice. 35 je već na svojim pređašnjim položajima, 25 je već vraćeno kući, a najveći broj je ranjenika sa lakšim povredama. Ima ljudi koji su oboljeli i da nijesu ranjeni i ima nešto malo nervno šokiranih. S obzirom da hiruške ekipe rade, to poslanici hirurzi najbolje znaju, ne bi ih trebalo ometati i remetiti rad i praviti dodatne gužve u tim zdravstvenim ustanovama.

Inače, što se tiče same linije borbenih dejstava tamo i nije preporučljivo da e ide, jer to armija iz bezbjednosnih razloga ne dozvoljava. Ja vas uvjeravam da su apsolutno svi ranjenici zbrinuti, a mi smo u svakodnevnom, takoreći minutnim kontaktima sa operativnim jednicama Armije. Prema tome, od prvih borbenih dejstava, odnosno od prisustva zdravstvenih radnika na prvoj liniji fronta, pa do zdravstvenih ustanova, vjerujte da teče sve sasvim kvalitetno. Od svih povrijeđenih koji su smješteni bili u našoj zdravstvenoj ustanovi, u trebinjskoj bolnici, jedan je podlegao povredama. Nažalost, to je komandant Đurović, i još jedan vojnik iz Trebinja koji je ležao u bolnici u Risnu. Ja vas uvjeravam da trenutno, ja sam malo prije izašao, od teško povrijeđenih naših boraca nijedan nije u životnoj opasnosti.

Inače, svako ko se interesuje može dobiti pravovaljane informacije u Informativnom centru Vlade koji se nalazi u zgradi Crvenog krsta, a dostupni su i telefoni da se lično čovjek uvjeri. Prema tome, službe i organizacije koje su zadužene i za redovne i vanredne prilike, redovno prate sve, a ukoliko ocijenite da treba parlament o tome da se izvještava, to je najmanji problem da uradimo. Inače, ja ću još ići da obiđem teren, pa ako bude nešto novo bićete informisani. Smatram da sam vam dovoljno saopštio podataka i da nema potrebe da se ide, a vjerujte da ljudi dobro znaju šta se i danas ovdje priča. Prema tome, mene kao ljekara, najviše bi svi poslanici, odgovorni za zdravstvo, zadužili da zaista ne vodite ovakve diskusije kakve ste vodili do sada. To ljudi tamo znaju a mnogi od njih žele i vraćaju se natrag. Mislim da ih ne obeshrabrimo, jer svi ne možemo biti u prvoj liniji fronta. Najbolje je da mi ovdje ljudski i korektno završimo ovaj dio posla za koji smo izabrani od bilo koje stranke i bilo kojeg naroda i vjerujte da će to biti najveći doprinos i jedna psihološka potpora kakva je potrebna pacijentima bez obzira na vrstu povrede, bez obzira na naciju a ovdje među ovih 369 imena niko nije birao kako će biti povrijeđen, ni ko će biti povrijeđen – Albanac, Musliman, Crnogorac, Srbin ili neko drugi. Ja vas uvjeravam, imate podatke, da se ovdje ljudi žestoko i hrabro bore a imao sam prilike neposredno da se uvjerim da su ljudi ginuli do zadnje ispaljenog metka. To su ljudi koji vode rat, koji se hrabro i krvavo bore i

ne pitaju ko je koje vjere i nacije. Koga bude interesovalo to su sva imena i prezimena onih koji nijesu dezertirali. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala drugu ministru, ali ja bih bio za predlog druga Čvorovića. Predlažem da svaka stranka odredi po dva čovjeka i da običu ranjenike, razgovaraju sa njima, bez obzira u kakvom se stanju nalaze, a drug ministar i potpredsjednik Skupštine dr Dizdarević da to organizuju i da se to uradi u toku naredna dva-tri dana.

Slazete li se sa ovim predlogom? hvala.

Mislim da smo mi dužni da to uradimo, jer mi smo predstavnici ovog naroda. U ime ove skupštine i ovog parlamenta to treba da se uradi.

Sada dajem pauzu do 5 sati.

- Nastavak sjednice u 17 sati -

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Molim kolegu Vukovića da pročita zaključke.

Poslanike takođe molim da zauzmu svoja mjesta.

MIODRAG VUKOVIĆ: Kolege poslanici, družite predsjedniče,

Na osnovu rasprave vođene danas na sjednici Skupštine u Osnovama za uređivanje odnosa u Jugoslaviji o tzv. Beogradskoj inicijativi i Konferenciji o Jugoslaviji u Hagu, Odbor za politički sistem predlaže Skupštini Republike Crne Gore da usvoji sledeće zaključke:

1. Skupština Republike Crne Gore je informisana o dosadašnjem učešću Delegacije Republike Crne Gore na Konferenciji o Jugoslaviju u Hagu i konstatuje da je nastup Delegacije Republike Crne Gore na Konferenciji temeljen na zaključcima i stavovima Skupštine Republike Crne Gore.

2. Skupština obavezuje Delegaciju Republike Crne Gore da u daljem radu insistira na principijelnom opredjeljenju Republike Crne Gore da se svi sporovi u Jugoslaviji moraju i mogu riješiti političkim pregovorima. Delegacija Republike Crne Gore je dužna da insistira na iznalaženju takvih rješenja budućeg uređenja odnosa u Jugoslaviji kojima će se u potpunosti garantovati i zaštititi puna i jednaka prava svih građana, republika i naroda u Jugoslaviji.

3. Skupština Republike Crne Gore obavezuje Delegaciju Republike Crne Gore da u pregovorima bude otvorena za sve inicijative koje vode pravilnom i principijelnom rješenju jugoslovenske krize pri čemu je dužna da o rezultatima konferencije redovno obavještava Skupštinu Republike Crne Gore.

4. Delegacija Republike Crne Gore je dužna na Konferenciji da otvori pitanje granica između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Pri tome Delegacija Republike Crne Gore treba da insistira na stavu da postojeća administrativna granica između Republike Crne Gore i

Hrvatske zbog istorijskih, geografskih i drugih interesa koji proizilaze iz vojno-strategijskog položaja Prevlake i cijele Boke Kotorske ne predstavlja rješenje u skladu sa opšte prihvaćenim principima i standardima međunarodnog prava o određivanju granica.

Delegacija Republike Crne Gore je dužna obavijestiti Konferenciju u Hagu da skupština Republike Crne Gore izražava spremnost i predlaže Saboru Republike Hrvatske da odmah, a u skladu sa Ustavom SFRJ, otpočinu pregovori dvije republike kojim će se pitanje granica riješiti konačno na principijelan način.

5. Skupština Republike Crne Gore prihvata u načelu osnove za uređenje odnosa u Jugoslaviji i zaključke Ustavne komisije Skupštine Republike Crne Gore u vezi sa istim.

Skupština Republike Crne Gore ocjenjuje da Osnove predstavljaju jednu od inicijativa i dobru podlogu za dalji rad na iznalaženju najboljih rješenja budućeg uređenja odnosa u Jugoslaviji. Skupština RCG konstatuje da su Osnove za uređenje odnosa u Jugoslaviji otvorene za sve one koji žele nastaviti život u zajednici i za sve dalje dogradnje, dopune, razrješenja i preciziranja definisanja budućih odnosa.

6. Skupština Republike Crne Gore konstatuje da će o položaju Republike Crne Gore u novoj zajednici i odnosima u njoj konačnu riječ dati građani Crne Gore ličnim izjašnjavanjem na referendumu.

Dužan sam na kraju da vam kažem da, od 12 članova Odbora za politički sistem, predlog zaključaka koji sam saopštio prihvatilo je njih 10. Jedan kolega poslanik iz Demokratske koalicije glasao je protiv, a jedan takođe iz Demokratske koalicije se uzdržao. Hvala.

PREDSJEDNIK dr RISTO VUKČEVIĆ: Hvala.

Čuli ste predlog zaključaka Odbora za politički sistem, pa molim poslanike koji su za predloženi tekst zaključaka da dignu ruku. Hvala.

Da li ima neko protiv? Protiv su četiri poslanika.

Da li ima neko uzdržan? Uzdržan je jedan poslanik.

Prema tome, konstatujem da su zaključci koje je predložio Odbor za politički sistem prihvaćeni i time je naša sjednica završena.

Hvala.

- Sjednica je završena u 17 časova i 10 minuta -

Ponedjeljkom

Mir II

piše: Svetozar Marović

Priznajem da bih volio da nijesam čuo tu izjavu. Ne u Crnoj Gori. Na to me je natjerao više patetični ton i namještena važnost čovjeka koji je, kažu, govorio u ime devet opozicionih partija. Ne znam u ime koliko je njihovih sljedbenika i birača govorio. Ne znam ni kojoj se javnosti želio obratiti taj obnovljeni glas "Ivana Duraka". Čuo sam, međutim, da će svi oni ubuduće svoju aktivnost preduzimati u ime Građanskog odbora za mir. Da, najavili su miting. Miting za mir.

Velike ideje, kao i velike riječi, nerijetko služe prikrivanju (gubljenju traga i pravih namjera). Ipak, iza velikih ciljeva teško je sakriti male interese. Ali, kome se upućuje zahtjev za mir. Onima koji ubijaju i nasilno proganjaju cijele narode? Onima koji pucaju na sinove naše zemlje?! Onima čije su cijevi okrenute prema našim građanima? Onima čiji nas redarstvenici dočekuju oružjem i prijetnjom?

Želi li crnogorska opozicija njima govoriti o miru? Nažalost, ne. Oni još uvijek ne vide, ili ne žele vidjeti, razlike. Crna Gora je za njenu opoziciju ista kao neofašizam na vlasti, kao militarizovana društva, paranojne nacionalne države patuljastih vođa imperijalnih planova i nečistih savjesti. "O, učini, Bože neka me ova gorka čaša mimoiđe".

Koliko zavisnosti, neistine i neautentičnosti u toj poslanici. Govori se o miru a vidi vlast, ili sebe na vlasti. Naravno, ne vidi se ono što im za tako nešto nedostaje. Od vlasti i zavisnosti od nje ne vidi se ni svoj narod, ni njegove potrebe. Sve je vlast i oko vlasti.

Neke partije, kao i ljudi, sazrijevaju vremenom. Ima i onih koje ostaju iste. No, to je njihov izbor i pravo. Ali, postaje već dosadno. Osim što je vjerujem neefikasno slušati te ponavljane formule istine. Hoćemo evropske standarde i evropski život, govore nam...

No, iz Evrope nam donose istrošene, pogrešne i marginalne stvari. Znam da nijesam obaviješten tako dobro kao naši "reformisti". No, čuo sam za antiheroizam. Pročitao sam da je u Beogradu objavljen poziv za dezertstvo. Možda se tom pozivu nije priključio Građanski odbor za mir.

Poruke su im, međutim, skoro identične. Takve pozive i poruke danas upućuju potomci nekadašnjih čuvara pravde i slobodijada. Da li je

moguće ostati nijem na zlo i nepravde? Nikada farizeji jeruzalimski ne bi razapeli Ivana Duraka. Ali, Hrista su razapeli.

Kako istina zatami pred strašću? Treba imati puno istine, poručuju nam. Naročito nedokazivih. Zar je moguće da se na to opredeluju oni koji vjeruju da su čuvari razuma, privrženici nauke i vlasnici dobra? Mir je potreban svima. Našoj opoziciji i nama koji vjerujemo da mir treba braniti. Ne samo apelima, politikom poze i etikom art efekata. Braniti ga treba istinom, pravdom i zajedništvom naroda.

O, kada bi to svi shvatili?

"Gledišta", 15. jul 1991.

Ponedjeljkom

Iluzije

piše: Svetozar Marović

U politici se ništa ne dešava slučajno. Ili se tako čini. Politika se više priželjkuje kao djelatnost ponavljanja uspješnog i dobrog. No, politika je čsto trajanje ili obnavljanje nedovoljno uspješnog i lošeg. Takvoj politici bliža su ona javna činjenja koja nijesu previše pod uticajem razboritosti, vrline i blagonaklonosti. Aristotel je govorio da nije uvjerljivo zalaganje niti trajna politika. Koja krivo rasuđuje zbog svoje nerazboritosti ili pak, sve i da valjano rasuđuje, usled moralne izopačenosti, ne govori ono što misli ili, na kraju, ako su razboriti i čestiti, ali nijesu dobrohotni usljed čega se dešava da ne savjetuju šta je moralno najbolje. Iako im je to poznato.

Ipak postoje politike, i narodi koji pristaju na ponavljanje istorije poraza. Takva politika obično počiva na načelu samoobmane. Ona je nerealna, njeni ciljevi fiktivni a očekivanja maglovita. Ideologija takve politike i njeno legitimaciono sredstvo je po pravilu mržnja.

Naša situacija tragično potvrđuje moć jedne kolektivne iluzije na vlasti i njene paranoje. Osnovi današnje hrvatske nacionalne politike nijesu novi. Čak šta više. To, što je nekada Ante Starčević samo govorio, Radić priželjkivao a Maček pripremao. Tuđman je zapisao u ustavu svog naroda. Naravno, danas većini razumnih i objektivnih posmatrača ne treba posebno objašnjavati temelje savreme "hrvatske suverenosti". Oni su postojali samo na papiru kao i njihovo državno pravo. Već su drugi zapisali da su Hrvati pet puta u svojoj istoriji otvarali širom vrata pozivajući strance da ih zaštite. Prvi put poslije ubistva Zvonimirovog u Kninu oni su pozvali mađarskog kralja Ladislava II. Drugi put, kad su 1527. godine poslali habzburgovce da ih prime u svoju carevinu. Treći put kad su predali

sve prerogative prenoseći ih na Mađarsku 1790. godine. Četvrti put kada su tražili 1918. zajedničku državu. I najzad peti put 1941. kada su otvorili rata pred Hitlerom i Musolinijem. U tom periodu nije zabilježeno da su na bilo koji način imali međunarodnopravni subjektivitet.

Sigurno je, da se istorija svog naroda voli. Teško je međutim prihvatiti obavezu da se ona i poštuje. Naročito od drugih naroda Hrvatski nacionalni pokret imao je tu sposobnost da sopstvenu samoobmanu ustanovi kao postulat i pravilo zajedničkog života drugih naroda i druge države, da sopstvena iskušenja i istorijske poraze učini svojim nacionalnim pobjedama. Njena potreba i zavisnost od Jugoslavije proizvodila je više osjećanja krivice kod drugih naroda nego saznanje sopstvene odgovornosti za zajednički život. To što je Stjepan Radić i njegova Hrvatska seljačka stranka izbjegavala i nije nikada formalno priznala akt ujedinjenja ni državu Jugoslaviju, samo je dio te nacionalne politike i njene moći da iluzije univerzalizuje, a licemerje i obmane učini temeljem javnog života.

Neka saznanja koštaju više i za ovladavanje njima poterbno je duže vrijeme i više iskušenja. Treba se međutim okrenuti zahtjevima ovog vremena i biti sa razumom i zahtjevom za mir. Mir treba svima, očevima i majkama, mir treba državi i svakoj uspješnoj politici. Treba nam konkretan mir a ne mir solipsističke udobnosti i metafizičke neodgovornosti. Za mir treba preuzeti odgovornost. Moralnu i političku. Da li će to shvatiti oni koje državno predstavlja Tuđman i njegovo vrhovništvo? Ne znam. Mir ne zavisi samo od nas koji smo spremni učiniti sve da se mir sačuva i da se mir doživi. To je odgovornost svih i svako preuzima odgovornost za drugojačije ponašanje. Prije svega pred sopstvenim narodom.

“Gledišta”, 29. jul 1991.

Ponedjeljakom

“Vlak mira”

piše: Svetozar Marović

U “Borbi” od 2. avgusta pročitao sam da Stranka zelenih Austrije, zajedno sa drugim evropskim strankama, organizuje “vlak mira” iz Zagreba za Brisel i Strazbur. Vlak kreće iz Zagreba 12. avgusta i, kako je najavljeno, trebalo bi preko Graca, Salzburga, Minhena, Štutgarta, Frankfurta, Bona za Brisel i Strazbur, stići četiri dana kasnije. Istog dana, “Politika” je informisala da je na Cetinju održan antiratni miting, gdje su glumci iz Zagreba i Beograda okupljenim građanima govorili o miru. Jedni odlaze u Evropu, drugi su već u Crnoj Gori. O tim manifestacijama

ne znam više. Ipak, spoljašnje okolnosti, ne i namjere, koje poznajem koliko njihova objavljenost to dozvoljava, kao da žele pokazati da su uzaroci narušavanja mira, kao i subjekti rješenja, prije svega, iznad ljudi, naroda, vlasti i teritorija na kojoj je mir danas najviše ugrožen. Možda je miting za mir danas nemoguć, ili besmislen u Hrvatskoj. To je problem na koji je danas moguće samo ograničeno uticati. No, neki i ne žele uticati. Šta više, takav napor čine suvišnim i nevrjednim.

Ko iskreno govori, doprinosi miru. Da li se te hrišćanske poruke danas sjećaju oni kojima je do mira. Bojim se da znam šta će se o mom narodu, njegovoj paganskoj destruktivnosti, vizantijskoj krivici i balkanskoj nesreći govoriti iz “vlak mira”. Treba li očekivati nešto više od naše krivice za rat, koji prijete i odgovornosti za žrtve kojih, nažalost, već ima dovoljno. Treba li očekivati nešto više od onih koje prikriveni ciljevi, neznanje i istorijske predrasude udaljavaju od morala u kojem NAS zadržava širina i krhkost naše slovenske duše. No, “vlak mira” ne treba se plašiti.

Priznajem da strah i brigu izazivaju više tegobe naše sudbine, koja nam otežava saglasnost i potrebu zajedništva. Skoro da sam siguran da ne znam ili ne mogu dovoljno razumijeti poruke o miru, koje se upućuju mom narodu i njegovim građanima. Da li je našo narod želio i da li želi da uništi svoju državu? Da li je za njega Jugoslavija suvišna? Da li je naš narod i da li su njegovi građani i vlast formirali nove vojske, garde i redarstveništa? Da li su krijumčarili oružje i to oružje upotrebili protiv drugog naroda i građana? Da li su lišili neki narod, ili određene građane građane nekih prava koja su imali u postojećoj državi? Da li naš narod postavlja nove granice i njih brani mitraljeskim gnijezdima? Odakle danas dolaze izbjeglice u ovoj zemlji? Gdje se danas koriste plaćene ubice i u ime kojih interesa i za koje vlasti se angažuju crnokošuljaši i obnavlja fašistička semantika? Da li naš narod, građani i njihova vlast, izbjegavaju mirna rješenja, ili se zaboravlja da su bili spremni prihvatiti i ona s kojima se nijesu u potpunosti slagali, kako bi sačuvala mir i održavala mudrost i racionalnost vlasti?

Vrijedi li ponavljati sve ovo. Većina to zna. Znam i to da su mnoge stvari danas neuporedivo složenije. Možda su zato jedinstvenija rješenja politike poze, ali šta znači ili može značiti toliko insistiranje na miru, okrenuto samo jednom narodu. Da li iz tih festivala mira treba zaključiti da je pred crnogorskim narodom i crnogorskim građanima danas obaveza da prihvate sve što im se nameće od hrvatskog vrhovništva, njihovih gardi i redarstvenika, da je dužan da mirno prati stradanja srpskog naroda u Hrvatskoj, da se mimo njegove volje ruši njegova država i njemu nameću nove granice, da bi dokazao da je za mir. Da li to znači da na minobacače treba odgovarati kontemplacijom i gandizmom.

O bože, bojim se da mir dobija na značenju samo onda kada ga naš narod želi sačuvati za sebe i svoje potomstvo. Treba li da taj narod u miru

nestane, pa da dokaže da je za mir i Evropu, za zajedništvo i dostojanstvo. “Blago mirotvorcima: oni će se sinovima Božijim zvati”.

“Gledišta”, 5. avgust 1991

Ponedjeljkom

Veze

piše: **Svetozar Marović**

Prije neki dan Bon je najavio posebnu pomoć Sloveniji i Hrvatskoj. U isto vrijeme kancelar Kol je izjavio da u Jugoslaviji postoje agresori i oni koji se brane. Naravno, hrvatska vlast po njemu ne pripada prvima. Dan kasnije Genšer prima Tuđmanovu poslanicu o međunarodnoj pravnoj formuli za priznavanje, ne znam da li moguće nezavisne Hrvatske.

Postoji mnogo poznatih razloga za takvo držanje nemačke administracije. Oni su ne samo istorijski, ili samo romantičnih naboja. Pored velikih slova i iskustava o zajedničkom interesu, kulturi, geografskoj i duhovnoj bliskosti, postoje dva razloga koja kroz posebna iskustva izrazito vezuju hrvatsku nacionalnu politiku i državni njemački interes.

Prvo, to je moć da se poraz pretvori u pobjedu.

Simbol Njemačke je bio i ostao vojska. Svaki Njemac je na nju bio ponosan. Vjervanje u vojnu obavezu za sve, uvjerenost u njeno dublje značenje i strahopoštovanje, za Njemce je bilo uticajnije nego tradicionalne religije. Versajskim ugovorom raspuštena je njemačka vojska. Zabrana vojske bila je za svoj narod kao zabrana religije. Činjenica da je Bizmark osnovao drugo njemačko carstvo u Versaju, pozvelivala je ime ovog dvorca sa jednim od najvećih trijumfa njemačke istorije. Potreba za pobjedom počivala je podjednako na sjećanju trijumfa i pamćenju poreza. Tako je i Hitler na izvjestan način bio samo izvršilac kolektivnog zahtjeva da se Versajska rana, koja je za Njemce bila otvorena i koja je krvarila, mora zacijeliti. Sadržaj pokreta kako je pisao E. Keneti bio je koncentrisan u toj jednoj rečenici. Poraz koji se mora pretvoriti u pobjedu. Njemci su u međuvremenu doživjeli još jedan poraz. Danas se čini da su na putu da taj poraz najtrijumfalnije prevladaju. Simbol vojske i osvajanja prekriven je modernijom tematikom.

Hrvatska istorija nije bila tako značajna za evropske narode. Ona se zato morala dodatno proizvoditi u glavama njenih militantnih nacionalista. Zarobljenost nepostojećim činjenicama i velikim iluzijama temelj je hrvatskog državnog prava. Pozivanje ili pristajanje na stranu dominaciju u hrvatskoj istoriji, nazivalo se i naziva “povijenošću” njihove “nezavisne

državnosti”. Hrvatska nacionalna politika dva puta je u novijoj istoriji bila na strani onih koje su Evropa i svijet porazili. I u jednom, i u drugom slučaju poraz je bio i temelj njihove jedine realne državnosti.

Druga veza koja postoji između hrvatskog i njemačkog nacionalno državnog interesa je postupanje prema pojedinim narodima. Njemci su sebe odredili i odnosom prema Jevrejima. Hrvatska nacionalna politika je to činila u jednom odnosu prema Srbima. Ljudi su još i danas zapanjeni činjenicom da su Njemci mogli otići tako daleko, da su mogli trpjeti ili previđati zločine takvih razmjera ili učestvovati u njima.

Hrvatska nacionalna politika je u svom temelju imala i ima zahtjev za uništenje Srba na prostorima takozvanih “povijesnih teritorija”.

Evropa je sačuvala sjećanja na zločina nacionalsocijalizma. Kao opomenu i upozorenja. O zločinima hrvatske nacionalne politike do skoro je bilo nedozvoljeno govoriti. Bio je to ideološki tabu. Zabranjeno sjećanje. Danas se hrvatska nacionalna politika ponovo pokrenula. Došla je, kao i ranije, sa oružjem, crnim uniformama i klanjem nedužnih. Srbi su to zapamtili i zato su bili spremni da je razumiju prije ostalih i da na nju odgovore odbranom. Toliku agresivnost hrvatske nacionalne politike moguće je objasniti na način koji tu politiku i trećim razlogom vezuje za njemačke kolektivne projekcije. Osjećanje kolektivne obezvrijeđenosti koje je nastajalo poslije poraza i koje se moglo nositi cijelog života, proizvodilo je posebnu psihologiju masa u ovim kolektivima. Takva masa ne zaboravlja svoje obezvrijeđivanje. Po pravilu, ona nastoji da pronade nešto bezvrijednije. Potrebno je nekoga poraziti da bi se oni mogli prezirati kao što su prezirali njih. Zato su porazi oduvijek “žurili” pobjedama. Stvarnim ili izmišljenim. No, od istorije se ne može pobjeći. Ni od odgovornosti pred humanističkim i progresivnim svijetom.

Da bi se oprostilo, treba se pokajati. Tu je i razlika između jednog i drugog naroda, jedne i druge politike, Vili Brant je to u Njemačkoj uradio. Danas u Hrvatskoj većina Hrvata ne osporava politiku Tuđmana. Oni su snaga te politike.

“Gledišta, 12. avgust 1991.

(Napomena priređivača: tekstovi u ovom poglavlju sadrže stenografske beleške sa nekoliko zasedanja Skupštine Crne Gore, u jesen 1991. godine, kao i nekoliko novinskih kolumni Svetozara Marovića, tada istaknutog funkcionera crnogorske vlasti, objavljenih u časopisu “Gledišta” u leto 1991. godine)

III

**KAKO JE SVE
POČELO I KAKO SE
ZAVRŠILO**

FELJTON “MONITORA”: “RAT ZA PREVLAKU”

(13. novembar 1992. – 18. jun 1993)

Branko Vojičić

*Crnogorskim ratnicima kod Dubrovnika ni danas nije jasno šta je bio ratni cilj vrijedan njihove borbe, njihovog zanosa i hrabrosti * Kako je Crna Gora dobila Jugoslaviju, a izgubila obraz i Prevlaku * Kako je predsjednik Bulatović pozivao u “antifašistički front protiv pomamljenog ustaštva” da bi, sada, izjavljivao da je od početka bio za mir, te da je Crna Gora platila dovoljno veliku cijenu za “nespretno izvedne operacije kod Dubrovnika” * Čija je Prevlaka * Kako je sve počelo i završilo...*

DO DUBROVNIKA I NATRAG

Posljednji vojnik Vojske Jugoslavije – komandant Prevlake, pukovnik Miodrag Miladinović sa najbližim saradnicima – napustio je Konavle i poluostrvo Prevlaku, 20. oktobra – tačno u 20.30 sati! Tako je, saglasno sporazumu Čosić – Tuđman, YU-vojska u potpunosti napustila širi region Prevlake, objekte predala na čuvanje posmatračima Ujedinjenih nacija i ponijela sa sobom sve što se ponijeti moglo. Čak i krevete i ćebad, što je navodilo na misao da ona nema namjeru da se ikada više tamo vrati.

Bio je to epilog godine dana uzaludnog ratovanja na dubrovačkom frontu. Naša vojska je morala da se povuče 15 kilometara u dubinu crnogorske teritorije, a da do današnjeg dana nije jasno zašto je morala da prelazi granicu i otvara front sve do Dubrovnika. Tako je bilo od prvog dana “dubrovačke operacije”, jer su protagonisti “teorije” da se Crna Gora brani izvan njenih granica – dr Branko Kostić i mr Momir Bulatović – javno priznali, nakon što su obišli crnogorske rezerviste na hercegovačkim i dubrovačkom položajima, do crnogorskim ratnicima na frontu u okolini Dubrovnika nije jasan ratni cilj “vrijedan njihove borbe, njihovog zanosa i hrabrosti”. I 165 poginulih boraca! (Ako su tačni zvanični podaci).

Šta se govorilo

Pošto je, valjda, svima jasno šta je Crnoj Gori donio rat – “slavu” varvara i poniženje – sada se naslućuje šta će donijeti mir za koji se naprasno opredijelila ratnohuškačka garnitura na valsti, ali tek pošto je na vlastitoj koži osjetila prezir i snagu svijeta, te pogubnosti političke zavisnosti od drugih i ratovanja za tuđe interese, pa makar to bili, navodno, interesi “ugroženosti srpstva”. A sve je počelo, kao “patriotska obaveza” radi odbrane Boke i kasarne na Prevlaci, da bi se završilo povlačenjem – sve do Kumbora i demilitarizacijom poluostrva Prevlaka.

Prvog oktobra 1991. godine, – nakon programirane medijske pripreme i incidenta na crnogorsko-hrvatskoj granici, Jugoslovenska narodna armija je, prema tvrdnjama zvaničnih medija, “iz pasivne odbrane prešla u ofanzivnu akciju”. Kako je precizirala tadašnja “Pobjeda”, “počela je da ustaške položaje tuče artiljerijskim oruđima”. Tačno godinu poslije – takođe 1. oktobra, 1992. u Ženevi je postignut dogovor da se Vojska SRJ povuče sa Prevlake za 20 dana, a cijela oblast oko spornog poluostrva demilitarizuje i tamo rasporede posmatrači UN. To je bila srž sporazuma od osam tačaka postignut između predsjednika Dobrice Ćosića i Franja Tuđmana, što je naišlo na burne reakcije (više u Srbiji nego u Crnoj Gori) – u rasponu od komentara da je to “konačni ishod ratne kompanije čiji osnovni kreatori moraju priznati poraz politike koja se vodila pod sumarnim geslom – “Rat za mir” do optužbi da je došlo do izdaje zemlje i priznanja Titovih granica.

Silovita oružana operacija JNA na kopnu, moru i vazduhu na pravcu prema Dubrovniku, zvanično motivisana odbranom Prevlake i Crne Gore, završila se zaposjedanjem dijela hrvatske teritorije i bombardovanjem znamenitog grada pod Srđem. “Konavli su u plamenu. Sve gori. I Konavoski dvori. Sve. Uništavaju aerodrom. Pistu razaraju. Sve odnose. I staklena vrata sa ograde. Ni barabe ovako nisam zamišljao” – čuo se iz Dubrovnika potresni poziv “svima”, tamošnjeg radioamatera Dubravka Lasića Duba, čiji tada bilješan dnevnik najbolje svjedoči o tragičnim danima vječnog grada Dubrovnika i njegovim očajničkim pozivima u pomoć. “Višecijevni bacači...! Tuku i Knežev dvor... I Stradun... Hoteli gore... Od Debelog brijega do Zvekavice sve uništeno! Pljačkaju, pale, miniraju, odnose željezne stubove ispod odrina... Ako pakao ovako izgleda – suviše je paklen...

Još smo tu...!”

Šta se događalo

Tako je bilo na dubrovačkoj strani. Tako smo zaradili epitet – varvara. A rat je počeo, prema uvjerenjima jugo-crnogorske strane, zbog toga što su hrvatske oružane formacije ugrožavale garnizon na Prevlaci i samu teritoriju Crne Gore. “Lično sam bio prisutan tog septembra u Herceg

Novom kada je palo osam mina od 82 mm na prostor Crne Gore. Prije toga bilo je snajperske i druge vatre, i morali smo odgovoriti”, svjedočio je kasnije general-pukovnik Pavle Strugar, ondašnji komandant TO Crne Gore, a potom komandant Druge armije Vojske Jugoslavije.

Strugar, međutim, nije objašnjavao, niti je to mogao, kako je moglo da se dogodi da su na Dubrovnik upućene i jedinice crnogorske teritorijalne odbrane, uz JNA i specijalce crnogorskog MUP-a. Dakle, jedinice “unutrašnje vojske” kojima isključivo komanduje crnogorski republički vrh, a da oficijelna vlast javno tvrdi da nije u ratu, a potom da joj je rat – nametnut, dali da ga vodi JNA koja je u nadležnosti federacije. “Nametnuti rat ćemo dobiti, baš kao što smo takve protivnike kao što su oni pobjeđivali čitave naše istorije” – rekao je crnogorski na vanrednoj sjednici Predsjedništva i Vlade Crne Gore (održane 2. oktobra 1991. godine), dodajući: “Samo, ovoga puta ćemo ih pobijediti i završiti zajednički život sa njima, nadam se za sva vremena”. Izrazio je uvjerenje da će nova granica sa Hrvatskom biti povučena “mnogo prirodnije i logičnije nego što su to uradili priučeni boljševički kartografi”, naglasio je Milo Đukanović.

Svetozar Marović, generalni sekretar vladajuće stranke – Saveza komunista, sada Demokratske partije socijalista, izjavio je na istoj sjednici dase “sukob nije mogao izbjeći”, te da su “nekada fašisti imali Jevreje, a ustaše Srbe i da smo vjerovali da se istorija nikada neće ponoviti, ali život se ponavlja, a i tragedija istorijska”. “Nije bilo moguće drugačije obezbijediti mir, a moguće ga je bilo zaštititi silom, jer je sila na mir napala i krenulo zlo. Nekih puta je zlo poterbno staviti pod kontrolu većom snagom i većom moći”, govorio je tada Marović. I dok su mediji detaljno javljali o tragičnom bilansu prvih okršaja sa “ustašama”, naglašavajući da su jedinice JNA popunjene crnogorskim i hercegovačkim rezervistima na domak Dubrovnika, istovremeno su prenosili riječi Momira Bulatovića, koje je “prvi čovjek” Crne Gore izgovorio na sjednici državnog vrha 2. oktobra: “Crna Gora nema namjeru da osvaja, porobi i pobijedi ni Republiku Hrvatsku, ni hrvatski narod, već je samo sastavni dio antifašističkog fronta protiv pomamljenog ustaštva, čija nam blizina stalno prijete”.

“Ostaćemo sami”

Upravo u momentu kada se pod firmom patriotizma tražio juriš na Dubrovnik, a dr Risto Vukčević, predsjednik crnogorskog Parlamenta cjelokupnu opoziciju nazvao “običnom bandom izdajnika”, nedeljnik “Monitor” (na karov zgrade redakcije je tih dana bačena bomba!) objavio je komentar pod naslovom “Ostaćemo sami”, čija je svaka rečenica aktuelna i dan danas. U njemu je tada poručeno da će onima koji su otpremljeni da se bore protiv fašizma, jednom neko morati da objasni kako to da njihovoj borbi nije stigla podrška ni iz jedne zemlje svijeta, a kako se desilo da se

KO JURIŠA NA KOBILU

Kako je počeo "rat za mir"?

Crnogorski književnik Jevrem Brković, prije nego što je bio primoran da napusti Crnu Goru jer je za njim bila raspisana potjernica, zapisao je u svoj dnevnik 1. oktobra 1991. godine sljedeće: "Desilo se ono što niko normalan nije želio; Crna Gora je od jutros u ratu s Hrvatskom! Jugo-armija i crnogorski rezervisti napali su Hrvatsku druž čitave granice sa Crnom Gorom. Isto se dešavalo i u Hercegovini. Crnogorski rezervisti su povučeni s mostarskog aerodroma, vraćeni u Trebinje i na Zubačke Uble da odatle budu upotrebljeni, kao prethodnica, za napad na Dubrovnik. Ovo što se ovih dana i danas dešava spada u najveću sramotu crnogorskog čovjeka: dozvolio je da bude zloupotrebjen od strane zadržanih srpskih generala i srpske armije što se još prikriva pod imenom jugoslovenska i narodna. Da crnogorsko državno rukovodstvo ima crnogorske časti i dostojanstva, da nije pučističko i slugansko, ono ne bi dozvolilo ovakvu zloupotrebu Crne Gore i crnogorskih rezervista, i to u ratu koji Srbija vodi za uspostavljanje velike Srbije i definitivno prisvajanje i utapanje Crne Gore".

Zvanična propaganda je na stvari gledala drugim očima.

Evo "Pobjedinog" izvještaja: "Jutros, tek što se noć spremala da ustpi mjesto danu, dakle, nešto poslije pet časova, žitelje područja na uzavreloj i krvavoj granici između Crne Gore i Hrvatske, probudile su žestoke detonacije od kojih su podrhtavala prozorska okna i vrata u ramovima. Jedinice JNA počele su da snažno tuku iz artiljerijskih oruđa najvećih kalibara sa brodova, zatim sa Prevlake I Luštice, kao i sa Prijevora i Mojdeža, sela najbližih Hrvatskoj.

Tučeni su položaji ustaških paravojnih formacija u Molunatu, Konavlima, Vitaljini i drugim mjestima u okolini Dubrovnika. Prije toga, djelovala je avijacija. Jeka moćnih artiljerijskih oruđa, praktično, od onda i ne prestaje.

Sada je 12 časova. Život u Herceg Novom odvija se normalno, ali ljudi pomno oslušuju potmule detonacije i još pomnije zvanično nepotvrđene vijesti koje stižu, praktično, iz časa u čas. Po njima, u Konavlima je juče i sinoć poginulo između pet i sedam stotina pripadnika 'šarene vojske' Franja Tuđmana. Kupari su srađeni sa zemljom, srušen je TV repitator na Srđu.

Do ovog trenutka novinarima u pres centru u Herceg Novom dostavljeno je kratko zvanično saopštenje Službe za informisanje Vojno-pomorskog sektora Boka u kojem se kaže:

'U toku noći i jutro nastavljeno je sa žestokim napadima naših jedinica artiljerijom, a djelovala je i avijacija. Neprijatelj trpi gubitke i pokušava pregrupisanje na nove položaje. Međutim, na svakom mjestu je tučen sa kopna, mora i iz vazduha.

njihovoj domovini upravo zbog te borbe prijeti najrigoroznijim kaznama. Kome će – kad dođe vrijeme – biti ispostavljeni računi za prolivenu krv? Ko li će onda biti optužen za izdaju?

Nije prošla godina dana, a crnogorski predsjednik, magistar Momir Bulatović koji je pozvao u "antifašistički front protiv pomamljenog ustaštva", izjavljuje da je od početka bio za mirno rješenje, da je Crna Gora platila dovoljno veliku cijenu za "nespretno izvedne operacije kod Dubrovnika", te da Prevlaku nijesmo predali. Uostalom, veli, "u neposrednim borbama za Prevlaku nije poginuo nijedan borac JNA", pa mu je savjest čista, a kolega na državnom vrhu, premijer Milo Đukanović da su da bi sačuvali mir krenuli u rat, jer su Hrvati htjeli da osvoje Boku, (bio je to onaj "rat za mir") a sad se, navodno, borimo "mirom za mir".

Univerzalni cinizam

"Cinizam navodne borbe protiv fašizma razobličio se baš tu, pred zidinama Dubrovnika" – pojasnio je u intervjuu "Monitora" bivši crnogorski funkcioner Veljko Milatović, koji je progovorio poslije osam godina čutanja. "Tu se pokazalo da to nije rat za zaštitu ugroženog srpskog življa u Hrvatskoj, za što je imalo osnova, već da vojni i politički stratezi imaju mnogo krupnije planove", rekao je Milatović. "Sve je to bila jedna smišljena priprema. Tvrdim da nije bilo stvarne ugroženosti naše teritorije, ali je nekome trebalo da se stvar zaoštri što je više moguće" – kazao je poznati ratnik – narodni heroj iz II svjetskog rata. "Možda drug, narodni heroj i bivši državnik iz svoje kuće na šetalištu "Pet danica (u Herceg Novom) i u voćnjaku u Ratiševini nije vidio takozvane "ježeve" na kapiji kasarne Prevlaka, snajperiste na crkvi u Vitaljini, skladište municije i eksplozivnih naprava kod iste crkve, mitraljeska gnijezda na Debelom brijegu", odmah se javio da obavijesti Milatovića "Pobjedin" dopisnik iz Herceg Novog M. Vico, koji je poprilično doprinio stvaranju ratne psihoze i mržnje prema Hrvatima. "Možda nije čuo ni za pretresanje i maltretiranje putnika na hrvatskoj granici, udaljenoj svega nekoliko kilometara od Herceg Novog, o pretresanjima pogrebnih povorki još manje... Još u proleće postavljena tabla u teritoriji njegove bivše države, stotinjak metara ispod Debelog brijega, prema 'svježim' sadnicama južnog (hrvatskog) voća, vjerovatno ništa nije značila" – maliciozno Milatovića "rastura" komentator "Pobjede", nesvjestan da je tim navodima o događajima na crnogorsko-hrvatskoj granici, najbolje dezavuisao zvanično opravdanje: da se otpočne rat, osvoje Konavli, ide u pljačku i otimačinu sve do Dburovnika. Još manja je bila briga za onoliku pogibiju mladih ljudi, i na jednoj i na drugoj strani.

"MONITOR", 13. novembar 1992.

Jedinica u rejonu Debelog brijega zauzela je mjesto Bani i nastaviće sa daljim prodorom po dubini neprijatelja. Jedinice koje se nalaze sjevernije, vode žestoke borbe sa neprijateljem. U mjestu Slanom jedinice kontrolišu magistralu, a ostale se približavaju ključnim tačkama za konačno razbijanje neprijatelja. U jedinicama VPS Boka nema gubitaka. Moral jedinica je na visokom borbenom nivou i neprijatelj se odlučno razbija’.

Dok ovo javljamo, snažne eksplozije topova ne prestaju” – kaže se na kraju prvog ratnog “Pobjedinog” izveštaja sa dubrovačkog fronta.

Televizijski i radio auditorijum su, međutim, imali čast da tog dana vide i čuju komandanta Vojno-pomorskog sektora “Boka”, kapetana bojnog broda Krsta Đurovića. Da ne bi bilo mnogo nagađanja šta se to odjednom događa i šta je cilj borbi prema Dubrovniku, Đurović je, pred kamerom, vojnički šturo, izgovorio da pripadnici njegovog sektora izvršavaju tri zadatka: “Na kopnu, ima da obezbijede razoružanje paravojnih formacija naširem prostoru sela Vitaljine i da obezbijede da sa kopna ne može biti ugrožen Bokokotorski bazen i kasarna Prevlaka. Na moru, ima da blokiraju Dubrovnik i pomorsku komunikaciju i sadejstvuju primorskom krilu kopnene vojske na obalnom rubu”.

“Kako je jutro mojim prijateljima u Konavlima? Mislio sam i govorio im ljetos da ih Crnogorci nikada neće napasti. I onisu meni to isto govorili. Prevarili smo se, dobri moji Konavljani, i to grdno” – zapisao je (1. oktobra 1991.) književnik Brković u svoj dnevnik. Nije vjerovao da se nešto slično može dogoditi, sve dok u Titogradu nije vidio neobičan prizor.

“Napad na Dubrovnik je pitanje sata. Titograd je pun nekakvih raspojasanih rezervista. Sjede po kafanama i pijanče, psihički se pripremaju da kolju Hrvate i uništavaju sve hrvatsko. Ko ih je samo na tako nešto naputio? Ulicama idu ibjjesno, siledžijski i kivni na sve oko sebe. Gledaju mrko poprijeko. To je njihova primitivna predstava kako ratnik treba da izgleda. Ratnik strašilo! Ratnik razbojnik! Ratnik pljačkaš i bezumnik! Među njima je dosta onih što su, pored obavezne crvene zvijezde na kapi, sa strane prikačili i četničku kokardu, ima i mrtvačkih glava na kapama. Ima ih koji ispod raskopčane vojničke bluze nose veliku majicu s likom Drže Mihajlovića Čiče” – unosi je pojedinosti pjesnik u svoj dnevnik i pitao se: “Otkuda kod jednog soja Crnogoraca tolike mržnje prema Hrvatima, kada nama taj zaista bliski narod nikada ništa našao nije učinio?” Brković misli da je tome dosta doprinijela srpska svetosavska crkva u Crnoj Gori, četništvo i srpstvo kao ideologija. “Ipak su toliko prljavoj mržnji najviše doprinijela crnogorska posrbljena sredstva informisanja, monstruzna četnička ‘Pobjeda’ i sveopšta medijska okupacija Crne Gore. Crnogorska televizija i Radio ni po čemu nijesu crnogorski. Radio i Televizija u Crnoj Gori su postali

pokrajinske srpske stanice, releji za preuzimanje i emitovanje užasnih laži i manipulacija beogradske televizije i radija”.

Predosjećajući šta se iza brda valja, pjesnik je toga, 30. septembra 1991. godine, ustao rano i napisao Apel kojim moli, preklinje i zaklinje “pomahnitale nove varvare” da poštede Dubrovnik i Konavle od razaranja. Apel je naslovio: Dubrovnik izvan mržnje i zločina! a do dana današnjeg nije objavljen u crnogorskim medijima. Ubrzo je za pjesnikom raspisana potjernica i on je morao da bježi iz Crne Gore.

Nije samo Brković predviđao šta će se uskoro dogoditi. “Monitor” je tih septembarskih dana nagovijestio da se pokušaj uvlačenja Crne Gore u srpsko-hrvatski sukob može ostvariti jedino permanentnim potenciranjem opasnosti od velikohrvatskih pretenzija i provociranjem sukoba sa Hrvatima kod Debelog brijega. “Informacija da je na crnogorsko-hrvatskoj granici primijećeno grupisanje snaga MUP-a i Zbora narodne garde, kao i da su postavljene prepreke, radi sprječavanja bijega pri punoj brzini”, predviđena je kao medijski šok koji bi i onako ispravne mozgove, podvrgnute nečuvenom informativnom “tretmanu”, trebao pripremiti za uzvišeni cilj – odbranu crnogorske teritorije! Još kada se sve začini riječima predsjednika crnogorske Vlade da ‘austroougarska monarhija neće odustati od naknade da izađe na Mediteran’ i sve to veže sa dobroznanim hrvatskim svojatanjem Boke, onda je buđenje patriotizma i poziv na oprez najmanja što se u ovom trenutku može očekivati od crnogorskog građanina”, pisao je “Monitor” koji je tada upozoravao da se grupisanje hrvatskih snaga ni izbliza ne može uporediti sa brojnošću Vojske i mobilisanih crnogorskih građana s ove strane granice.

Da li je Dubrovnik na redu? – zapitao se “Monitor”. Odgovarajući na postavljeno pitanje, upozorio je da se na dio poznatog scenarija radi uvlačenja Crne Gore u rat provociranjem sukoba kod Debelog brijega i brda Kobile, sasvim “slučajno” nadovezalo saopštenje tzv. Demokratske stranke, koja nas upozorava da su sporne granice “povučene neprirodno, proizvoljnim odlukama AVNOJ-a, da je Crna Gora tako izgubila važnih 200 metara teritorije na ulazu u Zaliv (priobalni dio brda Kobile i polja Vitaljina, kao i poluostrvo Prevlaka) i da sve to, u slučaju priznanja Hrvatske od strane evropskih država, pod hitno treba tražiti nazad. “Slučajnost” je, pisao je “Monitor”, naravno i to što su pomenuto saopštenje vladavine javne kuće čitale uvijek nakon opisa situacije na crnogorsko-hrvatskoj granici. Iz činjenice da je tzv. Demokratska stranka od osnivanja služila kao port-parol vladajuće, tada nijesu izvučeni valjani zaključci.

Ipak, “Monitor” je bio duboko svjestan da će provociranje graničnog sukoba – prikazujući da je za sve kriva hrvatska strana – ići tako daleko da će osvajanje Dubrovnika predstaviti kao nužan korak ka postavljenom cilju: “Svi Srbi u jednoj državi”, jer i u Dubrovniku, ne zaboravimo, živi nekoliko stotina Srba. Da je takva akcija pripremljena, kao dokaz,

navedeno je da su kao zapete puške spremni trebinjski mladići, koji "već mjesecima niti oru, niti kopaju, samo pjevaju i čekaju..."

"A ako sumnjičavo vrtite glavom u nevjerici da neko takvo kulturno-istorijsko blago može učiniti objektom dejstva, pogledajte na vašim ekranima nekad prelijepi Osijek, koji danas djeluje avetinjski. Možda je to, ipak, samo uvertira. Zato, za svaki slučaj, prisjetite se panorame Dubrovnika. Možda baš vama bude naređeno da topovske cijevi okrenete u pravcu Pila, Straduna ili Babinog kuka?! Hoćete li naređenje izvršiti – otvorio je moralnu dilemu "Monitor".

"MONITOR", 20. novembar 1992.

"PEDALJ ZA BOKU" - DO NERETVE

Ratna "aktivna dejstva" crnogorskih rezervista pod okriljem JNA (zajedno sa hercegovačkim) na otvorenom bojištu između Trebinja i Dubrovnika, uz ozbiljne gubitke, kao i žestoki okršaji uz crnogorsko-hrvatsku granicu, u zaleđu Dubrovnika, u kojima učestvuju, osim jednica JNA, i snage crnogorske TO i specijalci MUP-a Crne Gore, kao da su, posvemu sudeći, definitivno odgonetnuli jednu, manje-više, vještački nametnutu dilemu: ima li Crna Gora, ili nema, teritorijalnih pretenzija prema drugim republikama.

Tako je pitanje novog razgraničenja Crne Gore i Hrvatske, koje su mjesecima prije otpočinjanja dubrovačke "odiseje" zagovarale pojedine opozicione stranke, prije svega prosrpske orijentacije, aktuelizovano sa najmjerodavnijeg mjesta, izjavom crnogorskog premijera Mila Đukanovića (od 3. oktobra 1991.): "Ovoga puta završićemo zajednički život sa njima, nadam se za sva vremena. Pri tome, Boka će ostati tamo gdje joj je mjesto, u sastavu Republike Crne Gore, a nadam se da će se u toj diobi i formiranju nove državne zajednice u kojoj ćemo živjeti i granice sa Hrvatskom povući mnogo prirodnije i logičnije, nego što su to uradili plaćeni boljševički kartografi, čiji je, izgleda, jedini cilj bio da nad Crnom Gorom, u dijelu Boke Kotorske, ostave hrvatsko starateljstvo".

Ko je u Crnoj Gori prvi zatražio razgraničenje zbog rta Oštro, koji zalazi u Bokokotorski zaliv, a pripada Hrvatskoj, u "administrativnim granicama"? Ko je pominjao Neretvu kao zapadnu "prirodnu granicu" Crne Gore, a ko formulisao "minimum crnogorskih aspiracija" prema Hrvatskoj i Bosni? Kako su na to reagovali crnogorski zvanični mediji i vladajuća garnitura, a kako opozicija?

Iako je i ranije bilo sporadičnih napomena da je crnogorsko-hrvatska granica pravljena na štetu Crne Gore, što je naročito aktuelizovano zbog hrvatskog svojatanja Boke Kotorske, tek 13. maja 1991. godine, crnogorska

javnost je saznala da se u nekim crnogorskim političkim krugovima ozbiljno razmišlja o potrebi korigovanja crnogorsko-hrvatske granice, ali na štetu Hrvatske. Upravo je "Pobjeda" 13. maja 1991. uz naznaku: "drugi pišu", prenijela tekst koji je u "Demokratskoj riječi", glasilu medijski uticajne Demokratske stranke veoma bliske vladajućim socijalistima, izašao tek 4. juna 1991. "Pobjeda" ga je, iz tog lista, prenijela 22 dana prije nego što je uopšte objavljen?! Kakav kuriozitet u svjetskom novinarstvu? Čemu, onda, tolika žurba?

U tekstu pod naslovom "Pedalj Boke", glavni i odgovorni urednik "Demokratske riječi" (budući savjetnik ministra), Ranko Rajković, upozorava da postoji opšta nemuštosť u vođenju politike konkretnih problema, kada "crnogorske nacionalističke stranke" u svojim saopštenjima pominju Hrvatsku. "Prvo joj se izvinu, a onda ponešto po pravilu nebulozno i promrmljaju na njen račun". Tako su, ističe Rajković, narodnjaci epski opsjednuti teritorijama starih srpskih zemalja. "Prijetite" i mjerkaju Pelješac, Korčulu i Dubrovnik, toliko da odvrte na teritorijalnu pretenziju pretenzijom i prihvate "verbalni dvoboj".

"Komunisti se prave da nijesu čuli hrvatske pretenzije na Boku" i svoje nereagovanje, kasnije, tumače političkom pristojnošću. Jer, tobože, jasno je da svi znaju kako je besmisleno odgovarati na neke stvari koje se, navodno, podrazumijevaju, ističe Rajković, upozoravajući da se svi politički činoci u republici ovakvim reagovanjima odnose državnički neodgovorno prema teritoriji Boke Kotorske koju je predsjednik Republike Hrvatske, Franjo Tuđman, više puta javno svojatao.

Kao "tipičan primjer komunističkog recidiva", Rajković je apostrofirao saopštenje Liberalnog saveza "koji tobože brani Crnu Goru". Povodom hrvatskih prava na teritoriji Boke, ova partija ubjeđuje Hrvate da se "neće tražiti ni pedlja više od Boke", ali da neće pristati ni "na pedalj manje", što po Rajkoviću ne znači ništa više od onog bezličnog usklika koji smo slušali godinama, koji se ponovo može okrilatiti stihovima: "Tuđe nećemo, svoje nedamo".

Treba izvesti druge mjere u političkim pregovorima – ubijeden je Rajković. Njegov tekst je, inače, udarno plasiran u "Pobjedi", u kojoj je njegova stranka, koja nema u parlamentu ni jednog poslanika, imala stalno otvorene rubrike, pa se njen glas (zna se i zbog čega) daleko čuo. Piše još: "Ukoliko dođe do raspada Jugoslavije prvi potez Crne Gore mora biti razgraničenje njene teritorije u Boki po principu geostrateškog i geofizičkog jedinstva zaliva". Prema mišljenju Rajkovića "ovo znači da se ne smiju priznati sada postojeće administrativne granice, povučene u socijalističkoj Jugoslaviji metodom uspostavljenih kabinetskih protektorata. Tim podjelama rt Oštro, koji zaklanja ulaz u Boku, pripada hrvatskoj teritoriji". On napominje da je "stara asutrijska ideja da sa par fortifikacijskih prepreka na Prevlaci kontroliše čitavu Boku, prenešena

i očuvana u Ustavu nove Jugoslavije. Tako čitav zaliv pripada republici Crnoj Gori, a geostrateška kontrola zaliva, kao jedine mirne luke na Jadranu i Mediteranu, pripada Republici Hrvatskoj. "Dok se Hrvatska i Crna Gora nalaze u Jugoslaviji ove činjenice se ne moraju posmatrati kao problem", kaže Rajković, ali podvlači da tako ne može ostati "dođe li do uspostave novih država na teritoriji Jugoslavije". Jer, ukoliko ostane postojeća granica, "Bokotorski zaliv bi postao najveća mišolovka na svijetu".

"Pedalj više za Boku", obrazlaže Rajković, "ne znači teritorijalne pretenzije, već uspostavljanje geografskog jedinstva koje se gubi suspenzijom integrativnog faktora jedinstvene države na ovom području. On sugerira da bi se razgraničenje moralo vršiti prema normama i konvencijama međunarodnog prava u ovoj oblasti, uz početni uslov – uvažavanje subjektiviteta Jugoslavije. On, takođe, stavlja do znanja da bi ovo pitanje što prije trebalo raspravljati Hrvatska i Crna Gora.

U "Pobjedi" (kasnije i u "Demokratskoj riječi") prvi put je objavljena i karta koja sve to ilustruje. Objavljivanjem novih karata (čak dvije) uz program "minimuma crnogorskih aspiracija", kako ih vidi rukovodstvo Demohrišćansko pravoslavne stranke, na pet udarnih stubaca "Pobjede" od 5. jula. 1991. projekat širenja crnogorske države dobija na zamahu, čemu zdušno u jedra duva Narodna stranka Crne Gore. Naime, marginalna i kontroverzna stranka, Demohrišćanska pravoslavna, čije je rukovodstvo, čim su počele "operacije" na dubrovačkom frontu, zatražilo od JNA da njene malobrojne članove isturi na prvu liniju fronta, izložila je "Pobjedi" svoj projekat po kome će Crna Gora, u perspektivi, obuhvatiti više od milion stanovnika i teritoriju veće od dvadeset hiljada kvadratnih kilometara koji je "geopolitički, prirodno, privredno, i po mentalnom sklopu stanovništva, cjelovit i jedinstven" i koji se, naravno, može ostvariti, jedino – nasiljem!" "Granice minimuma crnogorskih aspiracija", prema "demohrišćanima", izgledalo bi ovako: Crnoj Gori trebalo bi da pripadne cjelokupna teritorija tzv. Dubrovačke republike (Dubrovnik, Konavli, primorski pojas do ušća Neretve, Pelješac i ostrva Mljet, Lastovo i Korčula), pa Istočna Hercegovina do Neretve sa Mostarom, stara Hercegovina na liniji: Bjelašnica-Romanija-Rijeka Prača-Drina-Lim (što uključuje Foču, Kalinovnik, Čajniče i Rudo).

Raspad Jugoslavije ne ugrožava Crnu Goru, koja bi, u tom slučaju, kako misli rukovodstvo ove stranke, za svega nekoliko časova anektirala Prevlaku (rt Oštro), čime bi se stvorila geopolitička stabilnost u Bokotorskom zalivu. Međutim, po ovom scenariju, ističu "demohrišćani" Crna Gora po prvi put u svojoj impozantnoj istoriji ne bi odgovorila svojoj istorijskoj obavezi da bude garant sigurnosti onom dijelu stanovništva koji je zbog pripadnosti pravoslavnoj matici, prepušten, kako potenciraju, na milost ili – što je već izvjesno – na nemilost šovinističkom

genocidu u Hrvatskoj, što se pokazalo istorijskom konstantom". "Demohrišćani", posredstvom dnevnika "Pobjeda", upozoravaju da bi, u tom slučaju, kulturni i duhovni razvitak Crne Gore, zauvijek nosio pečat koji crnogorska istorija ne bilježi, pečat izdaje, "onih nesretnika u SAO Krajini, koji su, podsjećamo, u 80% porijeklom iz Crne Gore". Slijedi uputstvo:

"Crnogorska država mora im pomoći na jedini način, koji je politički i vojno realan: da obuhvati navedeni teritorij do Neretve, što bi dalo osnovu za dalje pregovore o njihovoj sigurnosti. Više se od Crne Gore ne može tražiti, jer je ovo od nje i više nego dovoljno".

I Narodna stranka Crne Gore je u više navrata, prije oružanog propalog pohoda na hrvatsku teritoriju, pominjala rijeku Neretvu kao moguću novu crnogorsku granicu u slučaju demontaže Jugoslavije, što nije ništa drugo nego slijeđenje ciljeva Crne Gore u ratu sa Turskom 1876-78. godine, kada je kao zapadna "prirodna granica" Crne Gore određivana rijeka Neretva do Konjica. Dr Mitar Čvorović, tada član Glavnog odbora ove stranke i šef stranačkog kluba poslanika u crnogorskom parlamentu, u izjavi za "Borbu" (od 1. oktobra 1991. godine) kaže da je u ovom trenutku problematična samo granica sa Hrvatskom, pošto je državna. Ostale granice, ukoliko ostatak Jugoslavije bude federativno uređen, mogu ostati kakve i jesu, pošto bi i u buduće bile administrativne. Ukoliko, pak, BiH ne bi ušla u tu novu federaciju, nego bi bila razbijena, Narodna stranka bi podržala pripajanje istočne Hercegovine Crnoj Gori, ako bi to sami Hercegovci željeli, isticao je dr Čvorović. Ubrzo se, međutim, pokazalo da su se planovi "narodnjaka", "demohrišćana" i još nekih drugih poklopili sa ratnim igrama generala i političara.

"MONITOR", 27. novembar 1992.

KREĆE "POMOĆ" DUBROVNIKU

U jeku medijske kampanje i priprema ovdašnje javnosti da se Crna Gora mora braniti izvan njenih granica, polovinom septembra 1991. godine, Glavni odbor Demokratske stranke uputio je crnogorskoj Vladi i Skupštini Crne Gore javni memorandum u kojem se podržava njihovo stanovište da su granice između jugoslovenskih republika, kao federalnih jedinica, interna stvar SFRJ, da su znaci unutrašnje, administrativno-teritorijalne podjele SFRJ, te da nemaju niti mogu imati međunarodnu zaštitu. U memorandumu se još ističe da je Demokratska stranka početkom te godine, u svome listu (taj tekst je objavljen 4. juna 1991.), "javno i argumentovano" upozorila da je granica između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske, po pravcu sjeverozapad-jugoistok, od Debelog

brijega, vrhom brda Kobila do rta Kobila, u vodama Boke Kotorske, "povučena neprirodno, proizvoljnom odlukom AVNOJ-a za koju do sada nije nađeno valjano objašnjenje".

Po tumačenju "demokrata" ovako određena granica kopno, koje predstavlja jugozapadnu stranu ulaska u Boku (priobalni dio brda Kobila i polja vitaljina, te čitavo poluostrvo Prevlaka), uključuje i teritoriju Republike Hrvatske, na kojoj ona sada vrši administrativno-upravnu vlast, a koje zapljuskuju unutrašnje vode zaliva Boke Kotorske. Ukoliko osamostaljenim i međunarodnim priznanjem Republike Hrvatske ova granica bude ozakonjena i međunarodno priznata, zaliv Boka Kotorska će, sa stanovišta međunarodnog prava, izgubiti status unutrašnjih morskih voda, sa svim, po Republiku Crnu Goru, štetnim posljedicama, kaže se dalje u javnom memorandumu ove stranke.

Demokratska stranka pozvala je Skupštinu i Vladu da, bez odlaganja, postave Republici Hrvatskoj zahtjev za sporazumu korekciju međusobne granice, tako što bi zapadna strana ulaza u zaliv Boke (priobalni djelovi brda Kobila i polja Vitaljina i čitavo poluostrvo Prevlaka) bila pripojena teritoriji Republike Crne Gore, te da tu granicu, istovremeno, učine spornom pred međunarodnim forumima EZ, KEBS-a i Evropskim parlamentom.

Poslije oglašavanja Demokratske stranke Crne Gore i nepravednoj "administrativnoj granici" između Crne Gore i Hrvatske, dva dana uoči otpočinjanja ofanzive i vojnog prelaska graničnog pojasa na Debelom brijegu, oglasila se Narodna stranka Crne Gore. Na konferenciji za novinare predstavnici Glavnog odbora ove stranke (održana je u Herceg NOvom, očigledno u funkciji predstojećeg napada) istakli su, da granica između Crne Gore i Hrvatske nije regulisana i da nema svoju istorijsku vrijednost. Neprihvatljivo je gomilanje vojske na administrativnoj granici jer stacioniranje vojske na toj liniji, istovremeno, znači priznanje te granice kao zvanične. Postavlja se pitanje: Zbog čega JNA ne zauzme položaje sa kojih se na njih napada sa hrvatske strane, ukoliko je vojska još jugoslovenska i brani Jugoslaviju.

Žestoke zamjerke zbog oklijevanja i neodlučnosti upućene su generalu Veljku Kadijeviću i sumnjivim potezima SIV-a čiji je on ministar, jer, tvrdili su, u redovima JNA i uopšte u odbrani zemlje nastupilo je haotično stanje zbog čega su ovi faktori isključivi krivci. Zbog toga je potrebno konačno definisati šta je to JNA, jer Jugoslavija, očito, više ne postoji.

U izveštaju dopisnika "Borbe" od 1. oktobra 1991. (dakle, na dan otpočinjanja napada!) navode se riječi čelnika Narodne stranke, iz kojih se, očigledno, vidi njihova "upotrebna vrijednost". "Zbog čega se Crna Gora stiti da kaže kuda treba da bude granica između Crne Gore i Hrvatske" – pitao se dr Mitar Čvorović, član Glavnog odbora ove stranke. "Osim toga,

u raspravljanju o granicama mi neželimo da imamo nikakve kontakte sa Hrvatskom i predlažemo da Dubrovnik proglasi Dubrovačku republiku. Mi ćemo im u tome pomoći. Mi predlažemo da se pređe na granice koje će zaštititi naše interese i ta granica mora biti na potezu Brgat – Dubac – more kod Kupara. To je granica sa koje se brane interesi Crne Gore i to Skupština Crne Gore treba da potvrdi".

Dr Novak Kilibarda, predsjednik Narodne stranke, bio je još konkretniji i slikovitiji: – "Dodjeljivanje Prevlake Hrvatskoj je zaobilazanje međunarodnog prava, jer ako od jednog geografskog detalja zavisi ekonomski poredak jedne regije – taj geografski detalj mora pripadati toj regiji" – rekao je dr Kilibarda. – "Boka je kao kuća, a vrata joj drže drugi. Zato je Crna Gora životno zainteresovana da se te granice isprave".

Privrženici ratne opcije tako su, uz svakodnevno medijsko satanizovanje opcije, mirovnjaka i "genocidnih Hrvata", dobili opipljiv povod za ono što je odavno bilo planirano da se uradi. U tom pogledu, zanimljivo je pismo čitalaca "Na redu je Dubrovnik", objavljeno u "Monitoru" 20. septembra 1991. godine. Dragan Marković iz Budve, piše da je sa još četvoricom "liberala" sjedio u restoranu kod "Nika Krpe" u Budvi kad je naišao novinar Nebojša Jevrić, ličnost poznata u svijetu paravojski i podzemlja, inače, povezana sa policijom. "Jedan od mojih drugova htio je da tuče, drugi da ga baci u more, a ja sam predložio da ga odvedemo za sto i glumimo Šešeljeve pobornike", piše ovaj Budvanin.

Glumili su naivne, ali iskrene "bijeke" Crnogorce, zabrinute za sudbinu srpstva i ispravnost poteza srpsko-crnogorskih voždova. Tako su saznali: Jevrić je u Budvi zbog dogovora, odnosno prenošenja naređenja iz Beograda u vezi napada na Dubrovnik, to jest, provociranja sa srpske strane bilo svakog sukoba, ali tako da izgleda da je krivac Hrvatska. Jevrić im je pokazao sarajevski "AS" u kome piše da je on organizovao prenos 15.000 automata iz Crne Gore u Hercegovinu. "Sve što piše – tačno je", kazao im je Jevrić, osim da je on organizator. Sve to je organizovao jedan Nikšičanin čiji identitet nije htio da otkrije. Potom je Jevrić počeo da priča silne detalje iz njegovog razgovora sa Brankom Kostićem, tada predsjednikom Predsjedništva SFRJ, sa kojim se, nekoliko dana prije, napio u Budvi... Jevrićeve reportaže iz Konavala čitali smo, kasnije, u "Dugi" i "Pobjedi", a a slikao se i go u bazenu spaljene kuće Tereze Kesovije (objavljena fotografija u "Dugi"), dok se na TV hvalisao kako je, kao novinar, ubijao "ustaše".

Radio Herceg Novi je (2. oktobra 1991.) javio da se jugoslovenska trobojka "od prije nekoliko časova" viori na prevoju Debeli brijeg, zapravo graničnom prelazu između Crne Gore i Hrvatske, koji je, do toga dana, bio blokiran od strane Tuđmanovih bojovnika. Debeli brijeg nalazi se pod kontrolom Centra bezbjednosti iz Herceg Novog – rečeno je u informaciji hercegnovskog radija, koju sjutradan prenosi dnevnik "Pobjeda". U tom

izvještaju se kaže još: "Saznali smo takođe, da je nakon žestokih okršaja koji traju od jutros, a u kojima je upotrebljena teška artiljerija i avijacija, i pješadija krenula u takozvano 'čišćenje' terena u Konavlima i da je duboko zašla u pravcu Dubrovnika. Iz štaba Vojno-pomorskog sektora Boka saopštavaju da se 'ustaški bojovnici' i 'razni bjelosvjetski plaćenici', iako više nego razbijeni, koncentrišu oko naseljenih mjesta tražeći spas u privatnim kućama, crkvama, bolnicama. Tu se utvrđuju nadajući se da će biti bezbjedni uz civile o kojima, po starom običaju, ne vode nikakvu brigu" – stoji u tom saopštenju.

I jedinice JNA iz garnizona Prevlaka, krenule su u "čišćenje terena" sa kojega su "ustaški bojovnici" juče i danas potisnuti. Na redu je selo Đurinići, odakle su "Tuđmanovi bojovnici" dugo snajperima provocirali ovaj garnizon. Artiljerijskom vatrom tuče se i Molunat – javio je "Pobjedi" njen urednik, ratni reporter, Momčilo Popović, 2. oktobra 1991.

Inače, crnogorsko-hrvatsko razgraničenje na Debelom Brijegu, prije nego što je nasilno izvršeno, aktuelizovano je još početkom juna 1991. godine. Stručnjaci iz hercegnovskog i dubrovačkog katastra 12. juna, ni u drugom pokušaju, nijesu uspjeli pronaći na kartama graničnu liniju na Debelom brijegu između Republike Hrvatske i SR Crne Gore. Geometri su se, po dogovoru, sastali na spornom mjestu, uporedili svoje karte, ali poslije dva sata (baš kao 10. juna), samo konstatovali da se one ne podudaraju. Tada je odlučeno da se iz Arhiva mapa u Splitu zatraže originalne karte "za dvije katastarske opštine i zapisnici o razgraničenju istih".

Pitanje granične crte postalo je sporno početkom juna 1991., nakon što su, na dan samita republičkih lidera u Stojčevcu, radnici "Hrvatskih auto-cesta" na Jadranskoj magistrali, na Debelom brijegu, postavili tablu s natpisom "Republika Hrvatska" koja je dan poslije postavljanja osvanula izrešetana mecima".

"Dobio sam obavještenje od građana da je ta tabla postavljena 40 metara unutar teritorija Herceg Novog, pa sam odmah pozvao svog kolegu u Dubrovnik", izjavio je dopisniku TV Crne Gore iz ovog grada, Velimir Đurđević, predsjednik Skupštine opštine Herceg Novi. "Gospodin Poljanić razumno je prihvatio moje obrazloženje da tabla nije postavljena na pravo mjesto, a pogotovo ne u pravo vrijeme, pa smo se dogovorili da se ona odmah skine, da se osnuje stručna komisija od po dva geometra iz dvije opštine, koji će identifikovati liniju razgraničenja katastarskih opština Sutorina i Pločice".

Radnici "Hrvatskih auto-cesta" istog dana uklonili su tablu a ubrzo su se sastali geometri da utvrde graničnu liniju. Međutim, karte im se nijesu složile, granična crta izgubila se negdje na kartama iz 1830. i neke. "To su planovi još od Austrije, stari oko 150 godina, i ne slažu se u oko 70 metara" – izjavio je TV Crne Gore, Pero Ljubić, direktor za katastar opštine Dubrovnik. "Nakon provjere stanja u zemljišnim knjigama i katastru

u Dubrovniku, ponovo smo uporedili stanje i ponovo došli do istih zaključaka".

Isto je potvrdio i geometar Miodrag Koprivica iz Herceg Novog, samo što je on dodao da je utvrđeno da se tabla nalazi u sredini tog spornog terena. "Od te table granica je, prema našim kartama, 35 metara prema Dubrovniku, a prema kartama kolega iz Dubrovnika 40 metara prema Herceg Novom". Tabla je skinuta dok se geometri ponovo ne sastnu, a tog sastanka više nije bilo. No, uprkos nastojanju da se svemu tome ne daju isključivo političke konotacije, "Pobjeda" nije mogla odoljeti. U svom poznatom ratnohušakačkom maniru, postavila je pitanja: "Koliko li će jednom vrhovništvu trebati novca za table na svim ulazima iz drugih republika u 'lijepu njihovu', pa još ako 'odmetnici' budu u njih i dalje pucali?! Možda će to biti dodatna investicija za zapošljavanje politikom besposlenih političkih

radnika, koji su se već prekvalifikovali za – bojom i krvlju – ispisivanje svoje Nezavisne"...

Tako je pisala "Pobjeda", koja je unaprijed sumnjala u iskrenost dogovora i konsultovanja detaljnih i originalnih karata iz Arhiva mapa u Splitu. "Karte će, vjerovatno, stići", piše ovaj list, "ali koliko originalne, ostaje da se vidi". "Pobjeda" na sve to podsjeća jer dobro zna da "nije riječ o katastarskim opštinama, nego o međudržavnoj granici, a pitanje je i suviše ozbiljno da bi ga riješavali opštinski geometri". Težinu ovih ograda i upozorenja službenog dnevnika trebalo je ozbiljno uzeti u obzir, pogotovo nakon zahtjeva da se koriguje crnogorsko-hrvatska granica i na Prevlaci. Ubrzo se vidjelo i zašto.

"MONITOR", 4. decembar 1992.

POTRAGA ZA IZDAJNICIMA

Za razliku od vladajuće stranke i opozicionih stranaka iz tzv. "srpskog bloka", druge crnogorske opozicione stranke nikada nijesu izražavale mišljenje da je potrebno korigovati sadašnje crnogorske granice. Najizričitiji stav, u tom smislu, formulisao je Liberalni savez Crne Gore, najjača opoziciona stranka. On je, u najkraćem, izražen stavom: "Ni pedlja više, ni pedlja manje". Za liberale i druge političke snage, koje insistiraju na crnogorskoj nacionalnoj osobenosti, osim činjenice da su od početka bili protiv mijenjanja granica silom, posebno je bilo neprihvatljivo da se Crnoj Gori priroji Istočna Hercegovina, ne samo iz straha da bi tada Crnogorci mogli postati manjina u vlastitoj državi.

Zbog takvog principijelnog stava, crnogorska demokratska opozicija je dobila zvanični epitet – "izdajnička". U trenutku kada se, pod

izgovorom da je to najviši stepen patriotizma, tražio juriš na Dubrovnik, dr Risto Vukčević, predsjednik crnogorskog Parlamenta, opoziciju je nazvao – “običnom bandom izdajnika”! I to samo zbog toga što je, ne vjerujući u objektivnost državnih medija – iskusila je to na vlastitoj koži – odbila da učestvuje u razgovoru sa predstavnicima “vlasti”, ukoliko taj bliski susret “prve vrste” ne bude direktno prenošen posredstvom državnih medija.

A kada vladajuća partija, kroz usta predsjednika Parlamenta, opoziciju nazove “bandom izdajnika”, vrag je odnio šalu, jer se teško može dokazati da onaj koji je tu etiketu javno plasirao nije bio svjestan punog značenja vlastitih riječi i njihovog odjeka u (već ratnički pripremljenoj) crnogorskoj sredini. Uvlačenju Crne Gore u rat, prethodilo je buđenje ratnog zanosa i potenciranje stereotipne podjele na patriote i izdajice, čime su, dobili odriježene ruke svi oni koji su zagovarali ratnu opciju da rade šta žele. Kad je rat proglašen “odbranom časti” svi oni koji su se opirali logici da se oružjem traži izlaz iz “balkanske krčme” proglašeni su – izdajicama, čak, ustašama, a zna se šta u ratnim vremenima to znači.

Kada je opozicija zatražila od vladajuće partije da se nedvosmisleno izjasni da li stoji iza riječi predsjednika Skupštine dr Rista Vukčevića, a ako ne stoji, zatražili da predsjednik napusti svoju funkciju, ponovo se oglasio Vukčević. “Postupak opozicije objektivno je izdajnički”, prokomentarisao je Vukčević. “U vremenu kada ginu desetine i stotine Jugoslovena, kada i Crna Gora prinosi žrtve u nametnutom joj ratu, moje reagovanje je moralo biti takvo kakvo je. Zato nijesam spreman da na zahtjev opozicije podnesem ostavku”, rekao je on. Uslijedili su komentari podrške u kontrolisanim medijima: “Ovakvi gestovi opozicije više priliče uvrijeđenim snašama nego ozbiljnim političarima” (Marina Jočić u “Pobjedi”), a, potom su počeli da se pismima javljaju “vjerni” čitaoci: “Čitav poštenu narod tako misli, a doktoru Vukčeviću je bastalo da to kaže...”

Da li je dr Vukčević, u predvečerje dubrovačke propale ofanzive, bez demagogije i uvijanja, u stvari, samo rekao ono što se u najvišim strukturama vlasti već bilo odomaćilo. “Dokazali ste i pokazali ko, zapravo, stoji iza sramnih, klevetničkih, prljavih, fašističkih natpisa koji se mogu čitati u ‘Pobjedi’, ko, zapravo, stoji iza uređivačkih politika radija i televizije Crne Gore, ko stoji iza, zdravom razumu neshvatljivog, primitivizma i čitavih gejzira mržnje kojima se, posredstvom ovih medija, truje nevini crnogorski građanin” – napisao je Slavko Perović u pismu upućenom predsjedniku Skupštine Crne Gore koje su zvanični mediji, po starom dobrom običaju, prećutali.

“Vaša ‘politika’, zapravo, najobičnije sluganstvo beogradskoj ultradesnici (koju nikako ne želim identifikovati sa srpskim narodom), doživjela krah”, nastavlja Perović. “Sve što se zapisali u izbornom

programu – pogazili ste. Ne pomažu tu nikakve izjave o ekološkoj državi. Molim Vas, kakva je to država u kojoj veća prava imaju biljke, ribe i životinje, nego konkretni ljudi!?”. Aludirajući na golootočku prošlost predsjednika Parlamenta, Perović u tom pismu još ističe da njegovo (Vukčevićevo) obraćanje opoziciji, terminologijom korišćenom tom prilikom, dokazuje da je Crna Gora danas, jedan veliki Goli otok, nasukan na evropski kontinent. A kad je o izdaji riječ, “zar je trebalo učiniti da Vas moram podsjetiti kako ste se i Vi ponijeli u onim vremenima kada je zaista strani vojnik bio na jugoslovenskim granicama?”

Pos sjenkom rata u Crnoj Gori je likvidirano i ono malo slobode i građanskih prava osvojenih prethodnih godina. Izjavom predsjednika, Momira Bulatovića, na zajedničkoj sjednici Vlade i Predsjedništva Crne Gore (2. oktobra 1991.) da je hrvatska “ustašoidna vlast” naoružala u Crnoj Gori istomišljenike i razgranala šijunsku mrežu, dato je “zeleno svjetlo” za zastrašujući lov na “izdajnike” i mirotvorce, u čemu su prednjačili režimski mediji, objavljivanjem potjernica i poziva na linč – u stilu: “Narod će im suditi”, čime je zaprijetila smrtna opasnost svima koji su bilo šta progovarali na račun aktuelne vlasti ili, pak, apelovali za mir. Nije slučajno što su pravovjernici i borci za “ugroženo srpstvo” i sa skupštinske govornice svojim političkim protivnicima prijetili “povratkom ratnika” i Vartolomejskom noći.

U trenutku kada je u Crnoj Gori poodmakla rehabilitacija četničke izdaje i četničkih simbola, a jedini dnevni list “Politika” najavljuje feljton u kome se tvrdi da je likvidiranje četničkih ostataka na Zidanom mostu “najveća kasapnica srpskog narod,a najveća strahota koja se da zamisliti”, dok se svi zatočnici Golog otoka amnestiraju krivice za idzaju zemlje (uz nevidno stradale), te glorifikuju “golootočkim mučenicima”, predsjednik crnogorskih boraca NOB-a Vlado Kapičić, proglašen je “izdajnikom”. Njegov “grieh” bio je što je govorio na antiratnom mitingu (17. jula 1991. u Podgorici) i što je bio protiv ratnohuškačke politike i prljavog rata u zemlji. Revoltiran i razočaran, najviše u svoje saborce, Kapičić je podnio ostavku na sve funkcije.

“Novina – ubica”, kako ovdje s razlogom karakterišu ratnohuškačku “Pobjedu”, počela je da objavljuje pisma grupe “Crnogoraca” iz Dubrovnika (provjerom u Dubrovniku utvrđeno je da se radi o izmišljenim imenima), u kojima se “energično protestuje” protiv javnih istupanja Slavka Perovića, Jevrema Brkovića, Rajka Cerovića, Sretena Zekovića, te poziva da se oni učtkaju. Budući da je “Pobjeda” prednjačila u pozivima na linč, pjesnik Jevrem Brković je, već 30. maja 1991, u svom dnevniku zapisao: “Desi li se, a to se sada, u ovakvoj paranoičnoj crnogorskoj situaciji, lako može desiti, da me neki sumanut svetosavski fanatik likvidira, za moju smrt će biti, prije svih, odgovorna neodgovorna ‘Pobjeda’, to jest glavni i odgovorni urednik (i

DOBIĆEMO "NAMETNUTI RAT"

sramotnik), vazda alkoholisani Vidoje Konatar. Taj nesretnik iz broja u broj pušta tekstove u kojima se govori o meni kao 'najvećem izdajniku crnogorskog naroda'. Pod tom odrednicom Konatar i njegovi konatići podrazumijevaju srpstvo i srpski narod u Crnoj Gori!. Dakle, "Pobjeda" iz dana u dan, evo neko užasno prljavo doba, njeno, huška onaj njen "narod", necrnogorski, da me javno linčuje ili noću tajno likvidira. I ne samo mene: slično rade i Slavku Peroviću, Rajku Ceroviću, Mladenu Lamparu, Novici Samardžiću, Momiru M. Markoviću, Branku Banjeviću, dr Vukiću Puleviću, Zuvdiji Hodžiću i drugima, zapravo svima što se javno iskazuju kao protivnici sadašnjeg srpskog i velikosrpskog trenda u Crnoj Gori".

U tu hajku na glavu pjesnika uključio se i glavni urednik TV Crne Gore, Božidar Čolović, koji je prvih dana "dubrovačke operacije" bio strahovito nervozan, jer (iako im je to izričito poručivao!) njegovi reporteri "sa terena" nijesu mogli da pošalju, ni jedan snimak poginulog "ustaše", od onih sedamstotina koje su, navodno, poginuli prvog dana u sudaru sa jugo-vojskom. Čolović je sa malog ekrana, povišenim tonom, upozorio Brkovića, ali i režisera Veljka Bulajića i sve članove društva "Montenegro" u Zagrebu, da paze šta rade. Poručio je: "Crnogorci ne zaboravljaju"! Posljedice su bile: Brkovićev stan u dva navrata je kamenovan (uz pucnjavu). O tome je obaviještena policija, no njena aktivnost završavala se – kao u slučaju kamenovanja 8. avgusta – blagosiljanjem počinioca!

Strah od upiranja prstom i ekskomunikacije iz 1991. posvećenog kruga "patriota", doveo je do stišavanja opozicionog mišljenja, čak, i potpunog prekida svakog djelovanja pojedinih partija. U apelu domaćoj i svjetskoj javnosti (11. septembra 1991.), Crnogorski PEN centar upozorava: "Mas-mediji pod kontrolom zvanične vlasti – koji djeluju u uslovima ratnog stanja, iako nije proglašeno – pozivaju javnost na linč kulturnih radnika, pisaca i novinara koji ne podržavaju vladajuće bezumlje". Šestorici urednika i novinara, suspendovanih u septembru 1991. s posla u RTV Crne Gore (a potom otpuštenih) zbog saradnje s nezavisnim "Monitorom" – dok one koji su saradivali sa režimskim i bliskim novinama nijesu dirali – u peticiji objavljenoj u "Pobjedi", poručeno je: "Neka ih plaća Tuđman, u RTV ne mogu primati platu za pljuvanje na svoj narod".

U drugoj peticiji (potpisi su, opet, bili nečitki), kaže se: "Vrijeme je da odete". Na pitanje: kuda, slijedi odgovor: "Idite, Debeli brijeg nije daleko". Kažu i ovo: "Naše vojnike ovih dana paroglašavaju četnicima, okupatorima, koljačima, lopovima... za šta ima da zahvale samo vama i vama sličnim i slici koju ste o Crnoj Gori proturili s one strane 'grane'. Za to što ste uradili, naš narod ima samo jednu riječ, a ona je teža i od najcrnje klevete – izdaja".

"MONITOR", 11. decembar 1992.

Radio Crne Gore javlja o brzom napredovanju jugo-vojske i rezervista u svom "oslobodilačkom" pohodu protiv ustaša, Kurda, bjelosvjetskih plaćenika, kojih su, kako je slušaocima saopšteno – puni Konavli i Dubrovnik. Sa fronta, međutim, ubrzo stižu gotovo panične vijesti o velikoj crnogorskoj pogibiji na hercegovačkom frontu. U blizini Slanog, kod sela Čepikuća, crnogorski rezervisti naišli su na dobro postavljenu zasjedu i već prvog dana rata, platili veliki ceh – desetine mrtvih i stotine ranjenih. Platili, kako izgleda, srpski ceh jer je svemu tome, kako su kasnije ispričali ranjenici, kumovao srpski general Torbica, koji je neiskusnim vojnicima naredio: "Idite slobodno, dok ne zapucaju!"

Strašna pogibija je pomutila uspjeh crnogorskog oružja na dubrovačkomf rontu, javnost je bila zaprepašćena, tražena je osveta, razbuktao se ratnički zanos, upravo ono što je generalu Torbici i bio cilj da se postigne. Komanda Titogradskog korpusa odmah je, 2. oktobra 1991. godine, pozvala vojne obveznike da se hitno jave na mobilizacijsko zborište, a "Pobjeda" je, da bi umirila javnost, saopštila podatak iz vojnih izvora da je na strani snaga MUP-a 600 – 700 poginulih. Javljeno je i ovo: "Tokom cijelog današnjeg dana (radi se 2. oktobru 1991.) i sinoć snage Jugoslovenske narodne armije žestoko su tukle prilaze Dubrovniku. Iz pouzdanih izvora saznajem (riječ je o uhvaćenom tonskom izvještaju glavnog urednika Radio Nikšića Milana Stojovića) da su sa zemljom sravnjeni svi važniji objekti i hoteli, benzinske pumpe i radio-toranj, kao i dubrovačka luka. Vatra iz artiljerijskog oružja pripadnika JNA nije prestajala cijelu noć. S njom je počeo i ovaj dan. Komandanti jedinica JNA na ovom području, s kojima sam se sreo sinoć, jasno su rekli da su odlučili da danas primoraju na predaju MUP-ovce i gardiste stacionirane u Dubrovniku, te da umjesto nekadašnje zastave grada Dubrovnika moraju istaći – bijelu".

Drugog oktobra 1991. uveče održana je vanredna sjednica Predsjedništva i Vlade Crne Gore. Izvještaj je podnio pukovnik Božidar Babić, crnogorski ministar za narodnu odbranu. Oružane snage uspješno izvode ofanzivnu operaciju na širem prostoru dubrovačkog područja – počeo je svoje izlaganje Babić i dodao da se "praktično sprovodi razoružanje svih paravojnih formacija koje ustaške vlasti već duže usmeravaju prema teritoriji Crne Gore i Hercegovine" sa osnovnim ciljem, kako je rekao, "da građanski rat prenesu i na te prostore". Babić, dakle, nije pomenuo Prevlaku kao povod, još manje da je Hrvatska napala Crnu Goru.

Ističući da je rukovodstvo Crne Gore više puta upozoravalo "ustaške vlasti" da provokacije bojovnika i plaćenika na ovom prostoru neće proći, Babić je, prilično siguran, nagovijestio da dolazi kraj "ustaškim

zlodjelima" jer jedinice angažovane u "operaciji" uspješno i efikasno izvršavaju postavljene zadatke. "Ustaške snage su dezorganizovane, nanijeti su im veliki gubici, okružene su i rasječene na nekoliko grupa čije je uništenje u toku. Dejstvo naših jedinica, objasnio je blijeđi Babić, pratila su velika zaprečavanja, rušenje puteva i snajperska vatra bezočnih zločinaca koje će ubrzo stići zaslužena kazna". Na žalost, i ovaj bezočni rat koji vodi, Babić objasni, ustaška vlast, nije prošao – bez gubitaka. Zatim je istakao da se vojnim organima javlja sve više dobrovoljaca "koji traže da odmah idu na front". "Izaći će se u susret njihovoj želji i patriotskom osjećanju" – nagovjestio je on.

Pavle Strugar, komandant Teritorijalne odbrane Crne Gore je sa dozom gorčine istakao da je odziv pripadnika JNA iz redova Muslimana i Albanaca bio ispod svakog minimuma, što je automatski u glavama ostrašćenih bilo ravno izdaji. Komentarišući kako je došlo do velikih žrtava, Strugar je upozorio da treba imati na umu da je ovo ratno stanje, da su to tek početni gubici i da treba očekivati još žrtava! "Logično je bilo da žrtve prvog dana budu i najveće, zbog neiskustva i nesnalazjenja jedinica u novonastaloj situaciji", kazao je on, obrazloživši žrtve na hercegovačkom frontu time što su dobro uvježbane "ustaše" dobro upoznale svoj teren. Ali, pored toga, u njihovim redovima su plaćenici, kao što su Kurdi, čija su zvjerstva nadaleko poznata – otkrio je Strugar koji je, potom, apelovao na republičke organe da osmisle sadržaj života građana i prilagode ga ratnom stanju.

"Sada je rat nametnut od ustaških vlasti, a žrtve koje su pale, neminovne su kao cijena kojom se plaća sloboda. No, te slobode neće biti ukoliko ustaške vlasti i dalje budu na granici sa svojim ratnim jedinicama" – stručno je prokomentarisao Pavle Bulatović, republički ministar unutrašnjih poslova. Ministar se, potom, pohvalio da "nas ustaška politika nije ni malo iznenadila", te da je Ministarstvo preduzelo niz aktivnosti na povećanju nivoa odbrambene zaštite u Republici. Objelodanio je da je pozvano 70 posto rezervnog sastava MUP-a, ali da se on, navodno, još nalazi na izvršavanju redovnih zadataka, a te da ni jedan od njih nije uključen u vatrena dejstva.

Potom je riječ uzeo dr Miomir Mugoša, ministar zdravstva, i obavijestio da je Crna Gora spremna da sa ovog ratišta, "a i šire" prihvati sve ranjene uz, normalno, pacijente iz naše Republike, ali nije pojasnio činjenicu kako to da je titogradski Klinički centar počeo da se pripema za prijem ranjenika, oslobodivši cijelo krilo za njih, mnogo prije nego što su dejstva počela, upravo, dan nakon što su u Igalu, Tuđman, Milošević i Kadrijević u prisustvu lorda Karingtona potpisali primirje na svim ratištima u Hrvatskoj?!

"Nije bilo moguće drugačije obezbijediti mir, a moguće ga je bilo zaštititi silom, jer je sila na mir napala i krenulo zlo. Nekih puta je zlo

potrebno staviti pod kontrolu većom snagom i većom moći", izjavio je tada Svetozar Marović, generalni sekretar vladajuće DPS i član republičkog državnog predsjedništva. Govoreći o "sukobu koji se nije mogao izbjeći", Marović je slikovito objasnio da su "nekada fašisti imali Jevreje a ustaše Srbe i da smo vjerovali da se istorija nikad neće ponoviti". Na žalost, kazao je on, život se ponavlja a i tragedija istorijska. "Danas, kad se naši vojnici i građani nalaze u situaciji da se stave u odbranu slobode, treba podsjetiti čitav svijet da se JNA bori za mir, da bi se obezbijedilo pravo svakom čovjeku da se može slobodno živjeti, da ima slobodu svog mišljenja i savjesti, da odlučuje o svojoj sudbini, da traži rješenja kako bi se jugoslovenska zbilja i tragedija mirno razriješila" – objasnio je Marović razloge "dubrovačke operacije", pa je, eto, ispalo da je JNA angažovana da kod Dubrovnika ostvari upravo ono što je nedostajalo Crnoj Gori.

Naši napaori da jugoslovensku krizu riješimo mirnim putem nijesu urodili plodom – konstatovao je Milo Đukanović, crnogorski premijer. Razlog: "Zato što smo, kao sagovornika sa hrvatske strane, imali ustaše, licemjere, kriminalce, raspomamljene krvoloke, riječju, plaćenike, čiji je zadatak da razbiju jugoslovensku državu". Oni u tom cilju, kazao je Đukanović, ne biraju sredstva: vrše genocid nad srpskim narodom, izivljavaju se nad pripadnicima JNA, ucrtavaju nove granice, tzv. nezavisne i naravno, demokratske države Hrvatske: "Od Crne Gore bi htjeli Bar, Boku, a našu republiku bi, iz jasnih taktičkih razloga pretvorili u ono ratište, kako bi dekoncentrisali i pažnju javnosti, ali i oružane snage sa svoje teritorije".

"Hrvatska vlast je, po svaku cijenu htjela rat i – ima ga!" – uskliknuo je Đukanović, dodavši: "Iako nam ratovanje, istorijski gledano, kud i kamo više priliči, izbjegavali smo ga sve dok je to bilo moguće, sve dotle dok ustaške formacije nijesu najdirektnije ugrozile Crnu Goru i živote njenih građana". Svjestan da je njegova argumentacija na tankim nogama, Đukanović se, potom, okomio na miarotvorce i opoziciju: "Kao i uvijek do sada naši neprijatelji obezbijedili su pomoć jednog broja naših dičnih sunarodnika – građana Crne Gore. Ni oni nas ne iznenaduju. Od njih smo sve to već doživjeli. Ne iznenaduje nas, ovoga puta, ni otvorena izdaja Crne Gore i crnogorskog naroda, jer oni odavno u tom narodu nemaju nikakav ugled. Zato će njihova galama, navodno mirotvorna, u suštini, podlo-politikanska i izdajnička, biti još jedan pucanj u prazno", kazao je ratnički raspoloženi premijer a njegove riječi, kao i Momira Bulatovića na istoj sjednici, pokrenule su hajku na "izdajnike".

"Znamo ko su hrabri, časni i čestiti ljudi, koji su svoj život stavili na raspolaganje domovini. Znamo da oni nijesu pošli da čine pohare, ni razbojništva, ni pokrštanja, niti bilo kakvu agresiju", unaprijed se ogradio Đukanović, koji je potom dodao da "znamo ko su oni koji pišu pisma izvinjenja, ko su oni što pišu ambasadorima ia traže od njih spasenje

od, navodno, fašističke vlasti u Crnoj Gori i brojni drugi koji ovu nesreću, što nam se događa, pokušavaju da iskoriste za svoje prizemne neuspjehe i izlječe svoje komplekse" – udario je donom "Milo britva" po opoziciji i pred TV-kamerama poručio: "Sačuvaj Bože ovaj narod od takvih ljudi"?!

Da ne bi bilo dilema, premijer Đukanović je osjetio za potrebu da izjavi: "Nametnuti rat ćemo dobiti, baš kao što smo takve protivnike kao što su oni pobjeđivali čitave naše istorije. Samo ovoga puta ćemo ih pobijediti i završiti zajednički život sa njima, nadam se – za sva vremena. Pri tome, Boka će ostati tamo gdje joj je mjesto, u sastavu Republike Crne Gore, a nadam se da će se u toj diobi i formiranju nove državne zajednice u kojoj ćemo živjeti i granice sa Hrvatskom povući mnogo prirodnije i logičnije, nego što su to uradili priučeni boljševički kartografi, čiji je, izgleda, jedini cilj bio da nad Crnom Gorom, u dijelu Boke Kotorske, ostave hrvatsko starateljstvo". Đukanovićevo poruka je bila jasna – bratstva nema, a na starateljstvo ne pristajemo!

"MONITOR", 17. decembar 1992.

PROTIV "POMAMLJENOG USTAŠTVA"

Predsjednik crnogorskog parlamenta dr Risto Vukčević bio je, takođe izričit: "Nama je rat nametnut i o tome treba da se izjasne parlament i njegove stranke". Vukčević je podsjetio na osnovno pitanje koje se neprestano potencira, a to je pravo naroda na opredeljenje kao jedno od osnovnih ljudskih prava. Dodao je, potom, da je Armija prihvatila stav po kojem ne treba da bude tamo gdje je neće. No, sva ta pitanja, smatra Vukčević, valja razmotriti na vanrednom zasjedanju Skupštine Crne Gore, koja treba da se održi 7. oktobra 1991, saopštivši učesnicima vanredne sjednice da tako nešto traže i izvršni odbori Saveza studenata, omladinskog savjeta i Studentskog doma.

Nikola Samardžić tadašnji ministar inostranih poslova Crne Gore, posebno se osvrnuo na očekivanje od predstojećeg haškog sastanka. Događaji na granici prema Hrvatskoj, a posebno ovi koji su se danas desili na relaciji Ravno-Slano, pokazuju da su gubici naših jedinica dobrim dijelom napravljeni baš na teritoriji koja ne pripada Hrvatskoj nego Bosni i Hercegovini, gdje su došli MUP-ovci iz Hrvatske i naše jedinice napali iz zasjede – kazao je on, ističući da to govori da je Crna Gora napadnuta od strane MUP-a Hrvatske i da je to smišljeno, da je riječ o napadu na JNA i na crnogorske momke, koji najbolje, najpoštenije, služe JNA. "Ja sam to otvoreno rekao i njima i delegaciji bratske Srbije da naši momci valjanije služe, nego momci iz Valjeva", naglasio je Samardžić. On, međutim, nije pojašnjavao kako je to Crna Gora bila napadnuta od

strane Hrvatske u Bosni i Hercegovini i šta su to crnogorski momci (u uniformi JNA) tamo tražili.

Samardžića je još nešto mučilo, ne samo problem kako objasniti pred svjetskom javnošću ulazak Crne Gore u rat. "Mislim da će na sastanku u Hagu u petak biti dosta teško. Juče su i u Dubrovniku posmatrači dokazivali kako je Dubrovnik napadnut od Armije i Crnogoraca, a u isto vrijeme naši momci su ginuli u Hercegovini", glasno je razmišljao ministar. "Ovo je možda drugačiji jezik od ovoga što govorimo, ali je cilj da se dokaže da smo napadnuti i da vršimo svoju dužnost i branimo svoju zemlju", dosjetio se ministar spoljnih poslova, a potom formulisao zvanični crnogorski stav oko poluostrva Prevlake: "Kod pitanja Prevlake mi moramo da dokazujemo da je Prevlaka dio naše teritorije Crne Gore i da to nikada nije bilo Hrvatsk. Sa kojim pravom oni sada da to uzimaju i da to napadaju? Ovo sve doživljam kao veliku tragediju i nesreću. Kada je to tako, ima da se borimo i da se branimo". Interesantno je da će crnogorski ministar Samardžić neposredno prije nego što je podnio ostavku na ovu funkciju, povodom napada beogradske štampe, kritikovati napise u "Politici" u kojima se ističe da Prevlaka nikada nije bila hrvatska. Samardžić je potencirao da se takvim netačnim pisanjem otežava postizanje dogovora oko Prevlake.

U završnoj riječi, predsjednik Momir Bulatović "aktivnost jedinica JNA" na području koje graniči Crnu Goru od Republike Hrvatske proglašeno je posljedicom dugovremene i nerazumne politike hrvatskog rukovodstva, a cilj im je, po Bulatoviću, obračun sa nelegalnim ustaškim formacijama". Savezni organi su sistematski onesposobljavani da vrše svoju ulogu, Armiji nijesu data ovlaštenja da razoruža paravojne formacije onda kada je to bilo na vrijeme i kada se moglo uraditi, tako da se oružje gomilalo, a emocije rasle pod uticajem gebelsovske propagandne mašine. Samo zahvaljujući takvoj propagandi, koljači i ubice, plaćenici, i probisvijeti mogli su biti prikazani kao izvorne demokrate, a oni koji su jedva živu glavu izvlačili, ispod pomahnitale kame, bivali su opisivani kao teroristi i četnici – kazo je Bulatović, požalivši se dok se pregovaralo da političku krizu u Jugoslaviji treba rješavati isključivo mirnim putem, "sve manje skriveno od očiju javnosti realizovao se plan raspada Jugoslavije".

"Hrvatska vlast je, izgleda, odlučila da ponovi najmračnije stranice istorije Jugoslavije, ali i cijelog čovječanstva, budući da od fašizma savremeni svijet ne poznaje veće zlo" – ocijenio je Bulatović, povodom otpočinjanja operacija JNA u Konavlima. Bulatović je tom prilikom govorio o istorijatu koji je doveo do rata, ali, na žalost, iz njega se ne vidi da je Hrvatska prva napala Crnu Goru kojoj je nametnut rat, pa se morala braniti – napadajući sve do Dubrovnika! Evo kako je to predsjednik Bulatović opisao: "Republika Crna Gora je, dozvolićete mi da podsjetim, dok su se

njeni komšije naoružavali i sve bezobzirnije ispoljavali teritorijalne pretenzije na Boko Kotorsku, nastojala da misli o problemima sadašnjice i budućnosti, ali i da odvrati druge od beskorisnog vrćanja i lutanja po istorijskim zabludama, pravima i idealima. Ukazivali smo mnogo puta da teorija krvi i tla, hrvatska pušk o hrvatsko rame, hrvatska krv u časnicima hrvatskog tla i slični idiotizmi, pripadaju 17 vijeku evropske civilizacije. To smo radili, ne samo iz dubokog ubjeđenja, već i zbog hrvatskog naroda, sa kojim su Crnogorci vjekovima nastanjivali iste prostore, dijelili dobro i zlo i sa kojim će, bez obzira na sadašnje događaje i prisutne velike emocije, i dalje biti makar prve komšije. Na našu žalost, neurotični generali, lažljivi pukovnici i ostarjeli ustški emigranti, bili su jedini sa kojima se moglo razgovarati, budući da je hrvatski narod upravo njih i njihove poslušnike izabrao da ih vode u najdemokratskiju demokraciju. Čak i vjekovima razumni Dubrovčani i Konavljani počeli su u ljudima iz Crne Gore, onima sa kojima zajednički rade i stanuju, da vide neprijatelje, četnike, ili one koji ugrožavaju mir i njihove živote.

Mjesecima su gomilane trupe na administrativnoj granici, uz stalan osmeh i uvjeravanja da je to isključivo zbog odbrane Suverene i nezavisne Republike Hrvatske. Nijedan od naših zahtjeva i apela da se te snage povuku i granica stvarno demilitrizuje, koje smo upućivali državnom rukovodstvu Hrvatske Saveznim organima i konferenciji u Hagu, nije urodio plodom. Više hiljada MUP-ovaca, pripadnika Zbora narodne garde i crnokošuljaša raspoređeno je i stacionirano prema Crnoj Gori. Zaposjeli su i strateško važne visove koji pripadaju teritorijalno Bosni i Hercegovini, odakle su mogli da ugroze živote i imovinu građana Crne Gore.

Planirli su i planiraju diverzantsko-terorističke aktivnosti, naoružali su svoje istomišljenike u samoj Crnoj Gori i postavili obaveštajnu mrežu. Dugo prisutna karakteristika i brojne izjave da crnogorsko primorje, uključuju i Bar pripada Hrvatskoj, trebalo je sasvim očigledno biti pretočeno u stvarnost.

To su,, dakle, bili razlozi da se krene u napad, u Bulatovićevoj verziji. On, doduše, nije propustio priliku da crnogorskoj javnosti poruči da je vrijeme “za svakog od nas teško i da svako od nas snosi ogromnu ličnu odgovornost, mnogo zebnji, zabrinutosti za naše najbliže, za našu braću, sinove, drugove koji se upravo sada nalaze na onim prostorima sa kojih se, sada, iskonski i istorijski jedino može braniti i odbraniti Crna Gora”. Bulatović je objelodanio svoje mišljenje da smo “dužni prema momcima, koji se sada nalaze na frontu da isključivo prema njima odmejavamo svaku našu aktivnost i da mjerimo i razmišljamo kako se ona može održati na njihovu borbenost, njihove živote i njihova uvjerenja”.

Bulatović je, međutim, svjestn posljedica našao solomonsko rješenje, predloživši da se konstatuje, bez obzira “što smo ovdje danas

rekli mnogo suprotnih misli”, da u ovim sadašnjim zbivanjima “Crna Gora nije u ratu” i da “naše aktivnosti treba primjeriti i odgovoriti na način koji će biti maksimalno moguć, sličan onom normalnom i uobičajenom načinu života”. Završavajući svoju besjedu povodom otpočinjanja operacija na dubrovačkom frontu, predsjednik Bulatović je rekao: “Crna Gora nema namjeru da osvaja, porobi i pobijedi ni Republiku Hrvatsku ni hrvatski narod, već samo sastavni dio antifašističkog fronta protiv pomaljenog ustaštva, čija nam blizina stalno prijeti”. Tako je za otpočinjanje “dubrovačke ofanzive” sa najmjerodavnijeg mjesta za njen cilj pronađen dobar razlog – slamanje ustaštva i fašizma u Hrvatskoj. A kada je tako, vojska se neće zaustaviti do Zagreba! Bulatović, kao što se vidi, nijednom jedinom riječju nije pomenuo Prevlaku kao povod.

“Ostaje mi da podsjetim na iskonsko i dugovremeno političko opredjeljenje Crne Gore, da mi drugu armiju osim JNA nemamo i da je sasvim logično i politički dosljedno to što smo pokušali, zajedno sa oružanim snagama Jugoslavije u saradnji i koordinaciji, da se suprotstavimo tim sumanutim i pomahnitalim planovima” tada je govorio Bulatović. Sada, kada se jugo-vojska morala povući sa tog područja i Prevlake, nije ni trepnuo kada je rekao da je Crna Gora platila dovoljno veliku cijenu za “nespretno izvedene operacije kod Dubrovnika”!

Bulatović je potom predložio (što je, razumije se, prihvaćeno) da se u zaključcima konstatuje da su državni organi Crne Gore dužni da stalno prate razvoj političke situacije i tok borbenih dejstava na ratištu u neposrednom okruženju Crne Gore i da ocjenjuju te “aktivnosti” – “isključivo kao dio odbrambenih dejstava oružanih snaga Jugoslavije”, pošto se, navodno, radi sa “stanovišta Crne Gore i aktivnih odbrambenih dejstava”. Kao drugo, rekao je, možemo da konstatujemo, da je i dalje neophodno ostvarivati punu koordinaciju i saradnju sa JNA. To treba citirati: “Odlučnost koja je ispoljena na svim frontovima, kao i izvršenje i započete promjene unutar JNA, daju dodatne razloge da državni organi Crne Gore izraze punu podršku Štabu vrhovne komande i to u sadašnjem personalnom sastavu. Kontakti koje je državno rukovodstvo posljednjih dana ostvarilo sa prvim ljudima Štaba Vrhovne komande (mislim na generale Kadijevića i Adžića), produbili su i definitivno učvrstili povjerenje koje proizilazi iz naše dosadašnje međusobne saradnje i identičnosti ciljeva, ciljeva da se zemlja odbrani i odbrani od nasilnog raspada, čime se tek stvaraju uslovi da se trajno rješenje ostvaruje političkim sredstvima”.

Cilj je, dakle, da se cilj prvo vojno postigne a potom rješenje ostvari političkim sredstvima.

“MONITOR”, 25. decembar 1992.

RAZGRANIČENJE BEZ GRANICA

Nakon što je predsjednik Bulatović na vanrednoj zajedničkoj sjednici Vlade i Predsjedništva Crne Gore (održanoj 2. oktobra 1991) aminovao "aktivna ratna dejstva", sazvana je vanredna sjednica Skupštine Crne Gore (već 4. oktobra prošle godine), koja je trebalo da odgovori na pitanje: "Koji su ratni ciljevi Crne Gore" Ministar odbrane u crnogorskoj Vladi, pukovnik Božidar Babić, izjavio je (na početku zasjedanja) da su osnovni razlozi zbog kojih je Crna Gora pružila maksimalnu političku i svaku drugu podršku Štabu Vrhovne komande JNA – "stalne provokacije i sve otvorenije ispoljavanje teritorijalnih pretenzija ustaške vlasti u Hrvatskoj, zbog kojih je bezbjednost Crne Gore bila neposredno ugrožena".

Drugi razlog: JNA je i crnogorska "po svom biću i namjeni". "Naši mladići služe vojni rok i u garnizonima na teritoriji Hrvatske. Zar treba postavljati pitanje zašto sada van Crne Gore? Hoćemo li ostaviti pripadnike JNA i sve one koji žele da žive zajedno same na nemilost ustaškim zvjerima? Zar nije granica tamo gdje je naš vojnik, vojnik JNA napadnut?" – upitao je ministar Babić, za koga nije bilo dvojbi: "Treba konačno na silo odgovoriti još većom silom i primorati ustaške vrhovnike, poglavnike i stožernike da u svoju suverenost, za kojom žude, mogu otići, ali malo drugačijim načinom nego kako su zamislili.

Ministar Babić nije propustio priliku da kaže da su jasna opredjeljenja u ovakvoj situaciji široko prihvaćena od najvećeg broja stanovnika Crne Gore, da su pojedini stranački lideri "otvoreno pozivali vojne obveznike da se ne javljaju u ratne jedinice". On je to ocjenio kao izdaju i krivično djelo te, sa skupštinske govornice, zatražio da se, prema tim ljudima i onima koji su postupili po njihovim savjetima, preduzmu zakonske mjere.

Predsjednik poslaničkog kluba Narodne stranke (bliskog tadašnjeg saveznika vladajućih socijalista) dr Mitar Čvorović rekao je da sa hrvatskom vlašću nema pregovora. JNA treba u najkraćem roku "da porazi ustašku vojsku", nakon čega slijedi nadoknada ratne štete proizvedene u ovom ratu i sve dugove koje ima prema Jugoslaviji. Zatim im treba dati onoliko teritorije koliko "mi ocijenimo da im po međunarodnom pravu i pripada" i onda ih izbaciti iz Jugoslavije. Ukoliko bi se, pak, dogodilo da u kratkom roku zadatak koji je postavljen JNA ne bude mogao izvršiti, ratne operacije treba prekinuti i JNA postaviti na etničkim i istorijskim granicama srpskog naroda i "tu granicu, bez uzmicanja braniti".

Što se granica Crne Gore sa Hrvatskom tiče, dr Čvorović misli da se njima moraju zaštititi vitalni "crnogorski objekti" – vodovod Plat i magistralni put prema Hercegovini. Dubrovniku bi trebalo dati punu autonomiju. "Crna Gora od međunarodne zajednice treba da traži da se graniči sa Dubrovačkom republikom", precizirao je ratne ciljeve poslanik Čvorović, koji je zatražio da se, konačno, raščisti da li je Crna Gora u ratu

ili nije. "Da li je to uopšte moguće, da građani jedne države ginu i prolivaju krv u sukobu sa oružanom silom druge države, a da te dvije države nijesu u ratu" – upitao je Čvorović, tako da je sigerisao i odgovor.

Ratko Jovović, takođe poslanik Narodne stranke, kazao je da je ovaj rat "odbrana naše časti" i da će se u njemu pobijediti (vidi boks), dok je Branko Bujčić, poslanik vladajuće stranke, bio izričit u tvrdnji da je ovaj rat "kraj Hrvatske", ili barem kraj Hrvatske "kakvu je oni žele". "Nikada više ne bih prihvatila domovinu u kojoj bi se zatekla i Hrvatska", izjavila je Ljubica Džaković, poslanik vladajuće stranke, upozoravajući da je potrebno "ići dalje" od dubrovačke teritorije, samo da bi se zaštitio srpski narod "nad kojim ustaše ponovo čine genocid".

"Kuda dalje" od dubrovačke teritorije, samo da bi se zaštitio srpski narod "nad kojim ustaše ponovo čine genocid". "Kuda dalje?" – zapitao se i odmah ponudio odgovor dr Milo Marković, takođe poslanik vladajuće stranke. "Nema stajanja", kaže on, "sve dok se sriječemo sa crnokošuljašima, crnim legijama".

Na pitanje – "Koji su ratni ciljevi Crne Gore, pokušao je odgovoriti novinar Budo Simonović, poslanik DPS. On kaže da je Crna Gora u ratu, ali, sve dok postoji Jugoslavija, o ratnim ciljevima ne može biti riječi. U sklopu toga neki već ucrtavaju granice, što bi bila – po Simonovićevom mišljenju – veća greška nego u prethodnom ratu. "Prvo treba obezbijediti mir, otjerati horde, pa onda sjesti za pregovarački sto" – kazao je on. Simonović je ponudio i odgovor na pitanje: "Zašto naši momci ratuju van Crne Gore" i to "onima koji su odložili oružje". Govoreći o 1.700 dobrovoljaca koji su otišli u Španiju da ratuju, citirao je jednu rečenicu iz pisma: "Zmiju treba dočekati na tuđem pragu".

Pošto se izjasnio, da je za njega ovaj rat "civilizacijski sunovrat ljudi na ovom prostoru i zbog toga je već izbuljen", mr Žarko Rakčević, poslanik Saveza reformskih snaga za Crnu Goru, govoreći "u lično ime", zatražio je da Crna Gora definiše svoje političke i ratne ciljeve. Na njegovo direktno pitanje: "Dokle sada seže odbrana Crne Gore", iz poslaničkih klupa se čulo: "Do Zagreba!". Rakčević je, nakon toga, primijetio da je razmišljanje o granicama: Karlobag – Karlovac i dalje antisrpska politika. Upozorio je na opasnost od međunarodne izolacije Crne Gore i Srbije i opstanak da zauzete teritorije u tim granicama budu oduzete, kao što se to dešavalo kroz istoriju, u slučaju Skadra i Trsta. Pa, ipak, Rakčević je izjavio da on smatra da JNA treba, eventualno, da u Hrvatskoj zaposjedne one teritorije na kojima je srpski narod većinski, a da nakon toga treba politički rješavati status tih teritorija. On je, takođe, izrazio svoje nelsaganje sa onima poslanicima koji hrvatski narod smatraju genocidnim.

"To što Muslimani i Albanci neće u rezervu, rezultat je nejasnih ciljeva ovog rata. To nije njihov rat" – kazao je Ferhid Šarkinović, poslanik Stranke nacionalne ravnopravnosti, koji je podvukao da JNA nikom sem

Srba i Crnogoraca ne osjeća kao svoju. "Ona ima naoružanje za koje je izdvajala čitava Jugoslavija" – bio je izričit i dodao: "Ni jedan vojnik nije poginuo na teritoriji Crne Gore. Ako ovaj rat sruši Dubrovnik, onda će to biti još jedna tragedija!" Dok je poslanik Radojica Vlaović upozoravao da je Crna Gora pravna država i da oni koji neće da brane otadžbinu "zna se šta ih čeka", Pavle Milić iz Narodne stranke je priprijetio:

- Ovu Crnu Goru svojom krvlju i svojim životima stvarali su naši djedovi – kako i gdje, mi to znamo. Ne smijemo zaboraviti, međutim, da ni jedna kap srpske krvi do danas nije prolivena od strane nekog Malisora. Međutim, ovi ekstremisti, koji se bahato ponašaju u parlamentu, neće dugo moći tako da čine. Siguran sam da će im biti tijesno u Crnoj Gori.

Predsjednik Predsjedništva, Momir Bulatović, podržao je, kao konstruktivne, većinu Rakočevićevih predloga, ali mu je zamjerio zbog "jednog opšteg pleoajea protiv rata" i zbog podjednake raspodjele krivice na sve. "Događaji na hrvatsko-crnogorskoj granici, na potezu Debeli brijeg – Rt Kobilica, i u područjima sela Vitaljine i Prevlake, koja se nalazi na teritoriji Hrvatske, pokazuju da su hrvatske paravojne snage bez prestanka uznemiravale, napadale i provocirale vojnu zonu JNA na Prevlaci, u skladu sa opštepoznatom i već usavršenom taktikom hrvatskih oružnika da napadaju sve jedinice i kasarne na teritoriji Hrvatske, objasnio je Bulatović, ali je odmah činio distinkciju:

"Međutim, pozicija vojne baze – kasarne na Prevlaci, razlikuje se od svih ostalih u Hrvatskoj. Ona je "ističe Bulatović, "duboko uvučena u teritoriju Crne Gore i apsolutno dominira ulazom u Bokokotorski zaliv, čija dužina obale doseže blizu 30 odsto ukupne dužine obale Crne Gore". Za Bulatovića, dakle, nije sporno da Prevlaka teritorijalno pripada Hrvatskoj, jer se nalazi na teritoriji Hrvatske, pa je pojasnio: "Nikada u istoriji Hrvatska nije imala akontrolu nad Prevlakom, a za posljednjih 150 godina čak ni jedan građanin nije mogao imati nikakav pristup na Prevlaku, jer je taj dio Austrougarska pretvorila u svoju bazu, a nastavile stara i nova Jugoslavija". Da li to onda znači da je posljednjih 150 godina Prevlaka bila - crnogorska?! Nikako!

Bulatović je, prvi put, otkrio da "postoji inicijativa da se u slučaju potpunog osamostaljivanja Hrvatske i njenog izlaska iz Jugoslavije, povede razgovor između Hrvatske, s jedne strane i Crne Gore odnosno ostatka Jugoslavije, s druge strane, o regulisanju pravila o uspostavljanju granice u predjelu Prevlake i Vitaljine, ali nije saopštio ni jedan detalj ko je i kada pokrenuo tu inicijativu. Umjesto činjenica, Bulatović je samo rekao da to nije zahtjev za izmjenom granica, već za pravično razgraničenje (ponovo je izbjegao da kaže čiji). "Umjesto da se ova inicijativa prihvati" (koja inicijativa i čija inicijativa, ko je i kada i kome uputio), mi smo doživjeli masakr naši mladih rezervista i to na teritoriji BiH, koja se do sada nije smatrala ratnim područjem".

Kada su u pitanju politički i ratni ciljevi Crne Gore, Bulatović je sugerisao da se takva pitanja postepeno stavljaju na dnevni red. Njegova je preporuka da se ne donose nikakve odluke, u vezi sa tim, koje bi proizvele ograničenja i kontraefekte u međunarodnom, pravnom i nekom drugom okruženju. Bulatović je, međutim, kazao da treba pozdraviti odlučnost Predsjedništva SFRJ da uspostavi svoju funkciju rukovođenja JNA, te da nije potrebna opšta mobilizacija.

"MONITOR", 1. januar 1993.

OBRAČUN SA "IZDAJNICIMA"

Ni sjednica Skupštine Crne Gore, održana 7. oktobra 1991, nije dala odgovor na pitanje: koji su ratni ciljevi Crne Gore na dubrovačkom frontu. Pa ipak, tokom prvih nedjelju dana stiglo se do Cavtata, te se moglo zaključiti (sudeći po ratnim izvještajima državnih medija) da je glavni zadatak – razbijanje i uništavanje hrvatskih paravojnih formacija – bio završen. Međutim, nije jenjavalo raspoloženje da se i dalje ratuje i "ide do kraja", sudeći po "popularizaciji" rata, čak i u parlamentu, što je rezultiralo dugačkim spiskovima dobrovoljaca iz svih crnogorskih opština, te spremnošću nekih ratnika da se bore "čak do Berlina!"

Uvijek raspoložen za borbu, potpredsjednik tadašnjeg "krnjeg" Predsjedništva SFRJ, dr Branko Kostić, ujedno i član Vrhovne komande JNA, objasnio je poslanicima i cjelokupnoj javnosti, da je JNA, navodno, preuzela tu ofanzivu "iz razloga humanosti", radi, kako reče, "deblokiranja kasarni i zaštite ugroženog srpskog življa", iako se ne zna da taj princip upravo ne važi za dubrovačku teritoriju, na kojoj djeluju jedinice iz njegove republike. "Danas se u Hrvatskoj nalazi oko 25 hiljada naših vojnika, civila na radu u JNA i članova porodica naših vojnih starješina, koji žive u uslovima blokade, ponegdje i više od dva mjeseca. Mi smo riješeni da i upotrebom vojne sile oslobodimo naše blokirane kasarne. To više nije vojno pitanje, već zadatak motivisan humanom brigom za naše ljudstvo koje tamo živi u nemogućim uslovima i moralni čin i odnos", kazao je Kostić. Interesantno je, da je ovih dana, dr Kostić, u TV debati predsjedničkih kandidata, izjavio da je, u stvari, pravi cilj "dubrovačke ofanzive" bio da se zauzme sve do Neretve, pa da se onda, iz takve pozicije, Hrvatskoj diktiraju uslovi razgraničenja!!

"U ime Predsjedništva SFRJ" Kostić je, pred crnogorskim parlamentom, izjavio da će "Predsjedništvo SFRJ", kao vrhovna komanda oružanih snaga, obustaviti dalje pokrete JNA i obezbijediti

prekid vatre, onog momenta kada hrvatske oružane formacije izvrše deblokadu kasarni i objekata JNA u Hrvatskoj, prema sporazumu u Hagu. "To je jedini uslov za prekid vatre. Ja lično nikad neću perdožiti da JNA odustane od namjere da deblokira kasarne u Hrvatskoj, ukoliko hrvatsko Vrhovništvo samo ne izvrši tu deblokadu", poručio je Kostić.

Nikola Samardžić, tadašnji ministar inostranih poslova Crne Gore, za prekid operacije kod Dubrovnika postavio je dva uslova: deblokiranje kasarni i nekorišćenje za ratne operacije objekata koji nijesu za to. "Ministar inostranih poslova Hrvatske Šeparević posebno je oštro napao angažovanje rezervista oko Dubrovnika. Mi smo na to odgovorili da nam je žao da se ruši, ne samo Dubrovnik, nego bilo gdje u Hrvatskoj, bilo koja kuća i bilo koji objekat koji nije vojni. Ali, ako su to mjesta za mitraljeska gnijezda, snajperiste, minobacače, onda to nije ni bolnica, ni crkva, niti je to neki sakralni objekat, nego vojni obbjekat! Takvo pitanje smo postavili svakom članu Konferencije u Hagu... Dakle, ako želimo mir, onda u Hrvatskoj moraju da se naprave dvije stvari: da se deblokiraju svi garnizoni JNA u Hrvatskoj i da se ne upotrebljavaju u ratnim operacijama objekti koji nijesu za vojne operacije. To je naišlo na razumijevanje ostalih delegacija, ali ne i hrvatske", objašnjavao je Samardžić detalje svog diplomatskog debija na ministarskoj Konferenciji u Hagu. Za prvi dio Konferencije kazao je da je protekao u konstruktivnom djelovanju crnogorske delegacije. Međutim, drugi dio, odnosno treća i četvrta sjednica, održane su poslije dolaska crnogorskih rezervista u Hercegovinu. "Bosanski ministar inostranih poslova, Silajdžić, ošto je napao njihov dolazak, na šta sam ja", rekao je još Samardžić, "reagovao. I ostali članovi delegacije nijesu dozvoljavali da se baca ljaga na crnogorske rezerviste i njihovo ponašanje. Govorili smo da, možda, postoje pojedinačni ekscesi. Nijesmo dozvoljavali da se crnogorska mladost vrijeđa".

Samardžić je obavijestio o diplomatskoj aktivnosti Crne Gore da se sa Hrvatskom postigne mirovni dogovor oko Prevlake. "Po nalogu predsjednika Predsjedništva Crne Gore mr Momira Bulatovića", rekao je Samardžić, "stupio sam u kontakt sa hrvatskim predstavnicima po pitanju Ponte Oštre, kako bi se napravio nekakav mirni dogovor o ovom pitanju. Na Konferenciji u Hagu iznijeli smo i karte, i pokazali da je Ponta Oštra kao most na teritoriji crnogorskoj i zatvara ulaz u Bokokotorski zaliv, čije obale, sa svim ostrvima, i sve ono što pripada Boki Kotorskoj, čine 30 posto crnogorske. Iznijeli smo i istorijske činjenice, kao i to da čitavih 150 godina tamo privatnici nijesu imali pristupa, zbog toga što su to vojne baze, kako Austrougarske tako i stare Jugoslavije, tako i za vrijeme rata – neprijatelja, okupatora koji je držao te teritorije, tako isto i JNA".

"Crna Gora ne može dozvoliti da umjesto JNA (a Crna Gora nema druge armije) dođe neka druga, pa bila to makar i prijateljska

hrvatska armija" – dodao je Samardžić, ističući da ovaj stav nije naišao na neki odziv. "Možda smo ovom pitanju trebali pristupiti ranije. Taj razgovor ne znači da hoćemo da mijenjamo granice, nego da hoćemo da napravimo jednu pravu, istinsku granicu koja je u ekonomskom, kulturnom, pa čak i epikontinentalnom značenju pomorskog prava bila pravedna i poštena." U zaključcima koji su usvojeni na kraju zasjedanja parlamenta stoji da je delegacija Republike Crne Gore "dužna na Konferenciji u Hagu" da otvori pitanje granica između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Pri tome, crnogorska delegacija treba da insistira na stavu da "postojeća administrativna granica između republika Crne Gore i Hrvatske, zbog istorijskih, geografskih i drugih interesa koji proizilaze iz vojno-strategijskog položaja Prevlake i cijele Boke Kotorske, ne predstavljaju rješenje u skladu sa opšte prihvaćenim principima i standardima međunarodnog prava o određivanju granica".

Zaključeno je, takođe, da je crnogorska delegacija dužna da obavijesti Konferenciju u Hagu da Skupština Republike Crne Gore izražava spremnost i predlaže Saboru Republike Hrvatske da, odmah, a u skladu sa Ustavom SFRJ, otpočnu pregovori dvije republike kojim će se pitanje granica riješiti konačno i na principijelan način.

Ovo zasjedanje parlamenta ostaće upamćeno po prijetnjama "povratkom ratnika" poslanicima koji se nijesu složili sa ratnom opcijom. Poslanicima demokratske koalicije (albansko-muslimanski blok), koji, kao i cjelokupna demokratska opozicija (izuzev "narodnjaka" i "srpskog bloka"), nijesu podržali politiku vladajuće stranke oko uvlačenja Crne Gore u rat, ministar za poljoprivredu, Branko Abramović, poručio je sa skupštinske govornice (uz direktan prenos): "Ako neće da se odazovu patriotskoj obavezi, nema im mjesta u Crnoj Gori". Drugi poslanik vladajuće stranke, takođe Nikšićanin (Radovan Nikčević) je u početku bio nježniji, tražeći da Crnogorci, Albanci i Muslimani "sada dijele dobro i zlo", da bi, potom povisio glas i pokazao prstom: "... A poslije rata, zna se! Moramo se zapitati ko je zaslužio i ko ima pravo da živi u ovoj zemlji, a ko ne!", Vaso Đukanović, takođe Nikšićanin i poslanik vladajuće stranke (tada još nije bio napustio njene redove), ipak je bio najdirektniji: "Plaši vas velika Srbija, a i prosrpska armija. A, što je sa vašim sunarodnicima? Kuda su sada silni kontigenti Albanaca, koji se bore u Tuđmanovoj armiji? Znete vi čak i njihova imena!... Nadam se da ćete znati odgovor kada dođu naši s fronta!!!".

"Povratkom ratnika" prijetilo se i reformističkim poslanicima, Slvaku Peroviću i Žarku Rakčeviću. Nakon sjednice parlamenta, u zvaničnoj "Pobjedi", jedan Nikšićanin je pretio BžRakčeviću: "Za izdajnike nema popravnog, slijedi samo zaslužena kazna". Tome se nije čuditi, kada je prethodno "Pobjedin" komentator Milenko Vico (ovih

KOSTIĆEVE PRETPOSTAVKE

dana bio je na izornoj listi Srpske radikalne stranke) narodu objasnio da su nas "izdali svi izdaji vični". "Neka gospoda 'mirotvorci', na čelu sa predsjednikom već bivše boračke organizacije (sada ćemo, izgleda, dobiti novu) i ostalim šćardžijama, posjete makar jednu ratnu jedinicu JNA i Crne Goe; neka im iznesu svoje već raspoznate stavove. Vidjeli bi kako bi prošli među tim svojim Crnogorcima, svojim po geografskoj, možda i nacionalnoj pripadnosti"!.

"Dosta je njima izdaje i prazne priče. Ljudi ginu. I s pjesmom kreću u novu borbu, u smrt... u pobjedu. Divota ih vidjeti. Poginule ljudski ožaliti. Ne ginu za Jevrema, Slava, Žarka i njima slične. Nego za svoju otadžbinu, za svoj narod i svoju Armiju. Časno! Gdje će izdajice da se dočepaju časti. Možda u Tuđmanovom parastosu, koji izgleda počinje", stoji u 'komentar' Milenka Vica objavljenom u "Pobjedi" 5. oktobra 1991, sa ovakvim zvršetkom: "Peta crnogorska je jutros otišla u rat. Bez suza i straha. Pozdravite nam Crnu Goru, poručite".

Upravo u danu, kada je "Pobjeda" publikovala izvještaj sa sjednice Skupštine Crne Gore, novinari ovog dnevnika prenijeli su poruku Slavka Perovića sa borbene linije Ravno-Slano. "Srđa Bauković, borac crnogorske jedinice sa hercegovačkog bojišta, poslao je slijedeću poruku: Recite Slavku Peroviću i njegovim istomišljenicima neka se manu prljave politike, a ako im je zbilja stalo do Crne Gore neka dođu da je ovdje brane, sa ostalim poštenim Crnogorcima". "Pobjeda" prenosi sa fronta i poruku nikšićkih boraca i pjesniku Jevremu Brkoviću: "Lijepo si nas nacrnio. Sada razgonimo ustaše. Brzo ćemo to oposliti. A, onda se vraćamo u Crnu Goru"...

Pritisici i huškanja se, međutim, ne završavaju na tome. Stan pjesnika Brkovića dva puta je kamenovan (uz revolverске hice). U redakciju "Monitora", u kojoj su se nalazili glavni urednik i saradnik, uletjela je "čestitka" za pedeseti – jubilarni broj lista. Bačen je eksploziv na krov privatne kuće u kojoj je redakcija bila smještena. Eksplozija je probila kroz i plafon kuće, ali, na sreću, niko nije povrijeđen. Da ne bi bilo zabune kome je "poklon" upućen, vlasniku kuće ili "Monitoru", na uličnom parkingu razbijena su stakla na automobilu glavnog urednika. Naprava velike razorne moći eksplodirala je i u dvorištu titogradske džamije. Od detonacije su popucala stakla na džamiji, kancelariji Islamske zajednice i na nekoliko okolnih kuća. Telefonske prijetnje "izdajicama", na sreću, ostale su samo prijetnje. Nije se ostvarila "inicijativa" izvjesnog Bakića (objelodanjena, gdje bi drugo, u "Pobjedi"), da se javno identifikuje "ljudsko koraov" i saopšte imena svih koji su bacili oružje, "da im ne dozvolimo da se koriste blagodetima slobode kad nijesu spremni da se žrtvuju".

"MONITOR", 8. januar 1993.

Zbog čega se ratuje za Dubrovnik? U ratu koji JNA vodi protiv oružanih hrvatskih formacija, kao glavni cilj ističe se – deblokiranje kasarni i drugih vojnih objekata. No, dilema nestaje ako se zna da u Dubrovniku nema ni jednog vojnog objekta, osim vojnog odmarališta u Kuparima. Zbog čega je, onda, bilo potrebno ratište i osvajanje Dubrovnika, kao ratni cilj?

Protagonisti "teorije" da se Crna Gora brani izvan njenih granica – što je navelo jednog poslanika opozicije da u crnogorskom parlamentu ironično primijeti da bi, u tom slučaju, trebalo osvojiti i Hag, jer se i tamo brani Crna Gora – dr Branko Kostić i mr Momir Bulatović, konačno, javno su priznali da crnogorskim ratnicima na frontu u okolini Dubrovnika nije jasan ratni cilj "vrijedan njihove borbe, njihovog zanosa i hrabrosti", ali tek kada su obišli borce na frontu i onako u civilu izvršili smotru.

"Ja pretpostavljam", rekao je 13. oktobra, 1991. nakon obilaska "fronta", potpredsjednik Predsjedništva Jugoslavije dr Branko Kostić, "da je svakom vojniku na frontu jasno koji su ciljevi ovih akcija, zbog čega sam angažovao JNA, a to je: da se onemoguće oni koji dugo i kontinuirano razbijaju Jugoslaviju i kojima je cilj da razbiju JNA kao jedinu legalnu oružanu silu, koja bi trebalo da stane u funkciju zaštite Jugoslavije i naroda koji žele da žive zajedno". Napad na Dubrovnik znači, nije otpočeo radi odbrane Boke i kasarne na Prevlaci, još manje zbog blokiranih kasarni. Otpočeo je – Kostić je to javno saopštio u prisustvu velikog broja predstavnika domaće i svjetske štampe – zbog odbrane Jugoslavije, to jest, da se spriječi dalje njeno razbijanje i razbijanje JNA!

Upravo zbog toga što se nije željelo otvoreno reći koji je glavni cilj pokreta crnogorskih trupa u Hercegovini i prema Dubrovniku (Kostić je pred TV reporterom s ponosom istakao: 98 posto pripadnika JNA, koji učestvuju u tim ofanzivnim "aktivnostima" su sa područja Crne Gore), ratnicima je kao razlog naveden: odbrana Jugoslavije! Zbog toga, dr Kostić i "pretpostavlja" da bi im moralo biti jasno zašto ginu. Međutim, taj Kostićev stav, direktno opovrgava predsjednik crnogorske vlade, Milo Đukanović, izjavom da ćemo se ovoga puta konačno razgraničiti sa Hrvatskom "za sva vremena", otvoreno iznoseći teritorijalne aspiracije na djelove hrvatske teritorije kojom ona kontroliše ulaz u Boku, ne pomišljajući da je taj problem bilo moguće riješiti pregovorima dviju strana.

Ako je, zaista, cilj ratnih operacija kod Dubrovnika, kako reče Kostić, bio da se onemoguće oni koji dugo i konstantno razbijaju Jugoslaviju (Kostiću, naravno, ni na kraj pameti nije moglo pasti da u tome glavnu ulogu ima Slobodan Milošević i njegovi trabanti, zaneseni idejom stvaranja velike Srbije!), onda je svima moralo biti jasno da će

biti krivi do koljena. Jer, sudeći prema tadašnjoj Kostićevoj terminologiji, to se odnosilo, kako na Slovence i Hrvate, tako i na Albance, potom na Muslimane i Makedonce, da ne pominjemo Crnogorce, čiju naciju ovaj veliki zaljubljenik i zarobljenik srpstva i Slobodana Miloševića – ne priznaje, odnosno smatra komunističkom izmišljotinom. Tako je, veli, “otkrio” u svom istraživanju, mada je doktorirao kao ekonomista. Kostić decidirano kaže: Angažovao sam JNA! Pošteno je priznao svoj “uticaj” na vojni vrh. A samo koji mjesec ranije, sa mjesta potpredsjednika, osporavao je legitimno pravo predsjedniku Predsjedništva, Stjepanu Mesiću, da sam umjesto kolektivnog šefa države, komanduje Armijom. Za gospodina Kostića, to “uputstvo” ne važi. A, i kako bi*

Na vanrednoj sjednici crnogorskog parlamenta poslanik opozicije mr Žarko Rakčević je tražio odgovor na pitanje: koji su to ratni ciljevi Crne Gore, no predsjednik Bulatović je izbjegao da o tome išta kaže. Jedini odgovor, koji je, tim povodom, želio (ili mogao) da da bio je da se radi o “vrlo značajnim pitanjima”, koje bi odložio za neki “cjelishodniji trenutak” bilo je očigledno da su im razlozi koje su navodili kao opravdanje za rat koji je pod plaštom JNA Crna Gora vodila protiv oružanih formacija Hrvatske (po zvaničnom tumačenju: Crna Gora nije bila u ratu, što je bilo uvredljivo za sve veći broj onih koji su se vraćali kućama u limenim kovčezima) – odbrana Boke, Prevlake, deblokiranje kasarni – bili samo izgovor za stvarne ciljeve.

Uostalom, samo dva dana uoči ulaska Crne Gore u rat, potpredsjednik Predsjedništva SFRJ, dr Branko Kostić, povodom sve učestalijih čarki na graničnom području, za RTV Crne Gore, novinarki Vinki Jovović, izrazio je “lično mišljenje” da hrvatsko vrhovništvo i ne pomišlja da napadne Boku Kotorsku i Crnu Goru! “Hrvatske oružane formacije pokušavaju da napadima na ovdašnju, praktično dosad jedinu nenapadnutu kasarnu na Prevlaci, izvrše pritisak, kako bi se ona odavde pomjerila”, objasnio je Kostić i dodao “to im neće poći za rukom”. U međuvremenu, započeta vojna ofanziva uz učešće aviona, brodova, tenkova i silne vojske (što specijalaca MUP-a Crne Gore), dobila je novo obrazloženje. “Hrvatska vlast je po svaku cijenu htjela rat i ima ga” (Milo Đukanović), “Preduzeli smo ofanzivu iz razloga humanosti” (Branko Kostić) radi deblokiranja kasarni i zaštite ugroženog srpskog življa. U “slučaju Dubrovnik”, ni prvi, ni drugi, ni treći razlog, ne postoje. Koji je, onda, bio stvarni?

Iako su gotovo svi u parlamentu isticali da je Crna Gora uvučena u prljavi rat (u replici Slavku Peroviću, poslanik dr Miloš Radulović je rekao: “Ovo nije besmislen rat. Ovo je human rat, na jednoj strani, i prljav, na drugoj”), u zaključcima je usvojeno da se ne ratuje, već “vrše aktivna odbrambena dejstva”. Ili, isticano je kako Hrvatskoj treba reći “zbogom za sva vremena”, a na kraju je predloženo Saboru Hrvatske

da odmah otpočinu razgovori o novom razgraničenju “na principijelan način” između Crne Gore i Hrvatske. Takav teški cinizam naveo je g. Miodraga Vlahovića iz Građanskog odbora za mir da izjavi da “takvi zaključci moraju biti smiješni i istovremeno tragični, jer su rezultat pokušaja aktuelne vlasti da opravda besmisleni, besciljni i ničim izazvanu agresiju na Dubrovnik”.

Tada su najotvorenije o crnogorskim ratnim ciljevima govorili predstavnici Narodne stranke, za koju njeni lideri kažu da je srpska ali i demokratska partija, te Vojislav Šešelj, četnički vojvoda koji je obilazio dubrovačko-hercegovački front i vršio smotru jedinica. Vođa Narodne stranke, dr Novak Kilibarda, izjavljuje da u slučaju sukoba Srba i Hrvata, Crna Gora “ima moralnu obavezu da napadne Hrvatsku tamo gdje joj je to najbliže”. No, kada se iscrpe moralni razlozi, na red dođu i oni pravi, vrlo praktične prirode: korigovanje granice i nuđenje (nasilno) Dubrovniku posebnog statusa, kako bi postao neka vrsta tampon zone između Crne Gore i Hrvatske. Te razloge “praktične prirode” elaborirao je u parlamentu dr Mitar Čvorović u ime “narodnjaka”. “Crna Gora od međunarodne zajednice treba da traži da se graniči sa Dubrovačkom republikom”, bila je kruna Čvorovićevih, i ne samo njegovih planova. I jedna druga, marginalna stranka na crnogorskom političkom nebu, Demohrišćanska (pravoslavna) stranka, čije je rukovodstvo, zajedno sa šefom stranke Predragom Popovićem, dobrovoljno otišlo na front, izložila je svoj (?) projekat širenaj crnogorske države – sve do Neretve!

Niko iz vladajuće partije, bilo u parlamentu bilo van njega, nije se usprotivio tim novim kartografima, niti oponirao Čvoroviću. Još je manje neko u režimskoj, ratnohuškačkoj štampi obesnažio, u najmanju ruku, ogromni zalogaj “demohrišćana”. Predsjednik Bulatović, koji je izbjegao da sa skupštinske govornice saopšti naciji ratne ciljeve Crne Gore, 13. oktobra 1991, u Kostićevom društvu, izjavio je TV reporteru: “Taj ratni cilj, ma koliko sada bio jasan, u nekom svom naslućivanju, za narednih nekoliko dana, mora biti nedvosmislen u svim konkretnim opredeljenjima”. Bulatović se, tada, složio sa Brankom Kostićem da već za narednih nekoliko dana, “ni na nivou državnog Predsjedništva Jugoslavije, JNA, a konačno, i Republike Crne Gore, neka pitanja moramo učiniti – nedvosmislenim”.

“Za sada je nedvosmisleno samo to da se “, kako reče predsjednik Bulatović, “u rukama crnogorskih ratnika nalazi ogromna sila i oni bi, zaista, prostor i ove kulturno-umjetničke i istorijske vrijednosti, mogli da zbrišu za 24 sata!! Njihovi drugovi ginu, a oni još uvijek imaju strpljenja. Imaju te humanosti u sebi da poštede taj narod koji se nalazi na ovim prostorima od njihove same i bezumne vlasti”.

“MONITOR”, 15. januar 1993.

POČETAK "VIŠEDNEVNE VJEŽBE"

Bilo je očigledno: osvajanje Dubrovnika (zvanično: radi se o oslobođenju!) trebalo je da predstavlja opipljiv ulog u budućim političkim pregovorima oko granica i krajina u Hrvatskoj. Smatralo se, a to je potvrdio i sam Kostić u TV debati predsjedničkih kandidata (decembra 1992), da bi to mogo biti upotrebljiv adut u rukama krnje Jugoslavije (ili velike Srbije – svejedno), kada dođe do definitivnog odvajanja i razgraničenja sa Hrvatskom, pretpostavljajući da bi hrvatsko vrhovništvo za Dubrovnik bilo spremno da da ustupke na drugom području. Izvjesno je bilo, kako tada tako i danas, da onaj koji je s bilo kojim motivom krenuo na Dubrovnik, znao je, morao je znati, da će oči svijeta biti uperene u njega, da taj "poduhvat" nije učinjen "bez neke".

Konačno, objašnjavajući smisao ratnih operacija na dubrovačko-hercegovačkom frontu, gdje su upućeni crnogorski rezervisti (jedni, navodno da štite poremećene međunacionalne odnose u Hercegovini, drugi, jer im je na Debelom brijegu rat nametnut), Bulatović je (5. januara 1993. u TV predstavljanju predsjedničkih kandidata) dao najnovije tumačenje da je to urađeno "radi odbijanja ustaških snaga od teritorije Crne Gore, ali i zauzimanja i kontrole tačaka strateški značajnih za bezbjednost Crne Gore".

"Tako su", objasnio je predsjednik Bulatović, "stavljani pod kontrolu aerodromi u Mostaru i na Čilipima, presječena glavna komunikacija kojima bi se mogle skoncentrisati snage za ugrožavanje bezbjednosti Crne Gore i, što je posebno značajno", kako je istakao, "evakuisana su značajna skladišta s municijom, gorivom i oružjem koje nije smjelo pasti u ruke neprijateljskoj strani, koja su se nalazila dolinom toka rijeke Neretve".

I dok je čitavo vrijeme rukovodstvo tvrdilo da Crna Gora nije u ratu, da ga nikome nije objavila i da ne želi da osvaja ničije teritorije ni gradova, sada, međutim, Momir Bulatović, pravdajući se pred argumentacijom Branka Kostića da crnogorsko rukovodstvo nije bilo izdajničko, sa zadovoljstvom priznaje, da je "Crna Gora zdušno, čitavim svojim bićem, podržala JNA u odbrani teritorija koje pripadaju Crnoj Gori, zaštititi njene bezbjednosti, ugrožene od tadašnjih hrvatskih paravojnih formacija i sprečavanju genocida nad srpskim narodom (prije svega u Hercegovini)".

"U ratnim operacijama", podičio se Bulatović, "učestvovao je i veliki broj jedinica Teritorijalne odbrane Crne Gore koji su, po tada važećim zakonodavstvu, bile pod komandom i odgovornošću Republike Crne Gore, odnosno Predsjedništva ove republike". "Uprkos nedovoljnoj obučenosti i slaboj materijalno-tehničkoj opremljenosti ovih jedinica, Predsjedništvo Crne Gore je uvijek davalo saglasnost, a time", kako je podvukao "da budemo kranje iskreni, kršilo Ustav SFRJ, da se ove jedinice angažuju i van teritorije Crne Gore". I Kostić je (7. januara 1993.) objelodanio novo

objašnjenje: "Prihvatanje 'Haškog dokumenta', "jer taj dokument predviđa nepovrijedivost republičkih granica. Nije tačno da je pitanje Prevlake riješeno sporazumom Tužman – Čosić, u praktičnom smislu. Prevlaka se gubi Vašim pozivom crnogorskim rezervistima sa Banije da dođu u Crnu Goru. Prevlaka se gubi u trenutku kad ja insistiram da sa snagama protjeramo 'ustaše' do Neretve, Vi dolazite u Beograd tri puta da tražite da se jedinice JNA vrate u Crnu Goru. Da smo tada to učinili ne bi danas bilo ni šahovnice na Kobili, niti bi 'ustaške formacije' danas bile na sedam kilometara od Trebinja"...Kako su te dileme na vlastitoj koži proživljavali crnogorski rezervisti, pokazuzje autentično svjedočenje jednog od njih (D. Đuranović) koji je u svoj ratni dnevnik bilježio pojedinosti "sa lica mjesta" iz kojih se vidi mnogo što-šta:

... Deset dana je prošlo od uručenja poziva za "višednevnu vojnu vježbu". Uglavnom smo vrijeme provodili u obližnjoj kafani na Zlatici, popodne i uveče smo, osim dežurnih u šatorima, bili kućama. Povremeno, oficiri bi nas zaposlili zadacima čišćenja naoružanja ili sređivanja vojnog logora. Ništa nije govorilo da će se ova vježba razlikovati od prežasnijih. Samo mali broj vojnika je bio upoznat sa podatkom da je brigadu "Veljko Vlahović" u toku ljeta "transformisana" iz brigade rezervnog sastava u tzv. "ratnu jedinicu", te na taj način otpala pod direktnu komandu Generalštaba JNA. Vijesti o "gomilanju jedinica hrvatskog MUP-a na granici Crne Gore" malo ko od vojnika je ozbiljno shvatao, jer je preovladavalo mišljenje da Hrvati ne mogu držati liniju fronta kod Knina, u Slavoniji i Baranji, a kamoli još i napadati nas, u cilju zauzimanja teritorije Crne Gore. No, vijest o upućivanju nikšićke brigade u Hercegovinu odjeknula je dosta uznemiravajuće. Ne dugo, zatim, prostrujala je vijest da će i naša brigada biti upućena van Crne Gore. Niko od oficira iz komande nije znao, ili nije htio reći, da li su glasine tačne. Njihova potvrda je vrlo brzo stigla. Na postrojavanju brigade, 30. septembra 1991., komandant, pukovnik Kostadin Koprivica je rekao da komanda "... raspolaže podacima o postojanju naoruženih grupa ljudi u široj okolini Trebinja, čiji je jedini cilj izazivanje incidenta u Hercegovini. Nikšićka brigada je dobila zadatak obezbeđenja aerodroma u Mostaru, a mi treba da vršimo obezbeđenje šireg rejona Trebinja. Brigada će biti smještena u jednoj kasarni u Trebinju..."

U ranim jutarnjim satima, prvog oktobra 1991. godine, vojnici brigade "Veljko Vlahović" (oko 1.300 vojnika) ukrcali su se u kamione i pod okriljem mraka uputili pravcem Titigrad-Nikšić-Trebinje. Kolona od šezdesetak vozila je u osvit zore prošla kroz Trebinje. Iako je bilo prohladno oktobarsko jutro, veliki broj mještana stajao je pored puta, pozdravljajući nas sa uzdignuta tri prsta. Očigledno, Trebinjci su bili obaviješteni o dolasku brigade. Djeca su trčala za kamionima tražeći od vojnika da dobace koji metak. Starac od nekih osamdesetak godina mahao je štapom i vikao za nama: "Udavite ih u... Sve ih u more pobacajte..."

Takozvana "kasarna u Trebinju" bila je vojni poligon Grab, mjesto udaljeno nekih petnaestak kilometara od Trebinja, u pravcu hrvatske granice. Prilazeći poligonu vidjeli smo nekoliko baterija haubica, ukopanih u poljima pored puta. Tek što je brigada počela da se raspoređuje, začula se zaglušujuća buka dalekometne artiljerije. Nenavikli na slične situacije zaprepašćeno smo zurili u užarene cijevi haubica. Čitavog dana artiljerija je tukla u pravcu Konavala. Rat je mogao da počne!

Tog jutra, drugog oktobra, brigadi je podijeljeno ratno sljedovanje municije. Pritom, niko od oficira "ništa nije znao", o daljem kretanju brigade. Komanda se klonila tzv. "nepotrebne priče". Doduše, svima je bilo jasno da naša krajnja destinacija nije "kasarna u Trebinju", niti je naš krajnji cilj "smirivanje nacionalističkih strasti u dolini Trebišnjice". Gledao sam u veliku gomilu municije i bombi i znao sam da skorog povratka sa "višednevne vojne vježbe" neće biti. Znao sam da se mnogi nikada neće vratiti... Išli smo na Hrvatsku...

Izviđači, pogotovu izviđači komande, po definiciji predstavljuju elitnu jedinicu svake veće vojne formacije. Zadaci osmatranja, pravilnog lociranja neprijateljskih položaja, izvoženje brzih i djelotvornih akcija, moraju zahtijevati mlade, dobro obučene i fizički maksimalno pripremljene vojnike. Ne znam da li je naša "vojna doktrina došla do drugačijih" zaključaka, tek posmatrajući strukturu i obučenosť jedinice izviđača kojoj sam pripadao, teško da se moja jedinica mogla nazvati "elitnom". Bilo nas je dvadesetak. Samo četvorica od nas su prilikom služenja redovnog vojnog roka bili u izviđačima. Petorica su prešla petu deceniju života. Topografske karte, osim, možda, kapetana, niko nije znao čitati. Doduše, jedinica je na raspolagnju imala jednu, izblijeđelu i pocijepanu topografsku kartu. Uređaji veze su bili neispravni, te ih nijesmo ni ponijeli iz Titograda. Tri durbina, koja je jedinica zadužila, završila su u kućama onih koji su ih i "zadužili". Kompasa nijesmo imali. Naoružani smo poluautomatskim puškama ("papovkama") koje nijesu podesne, niti su namijenjene, za blisku borbu, koja je najčešći oblik borbe prilikom eventualnih izviđačko-diverzantskih akcija. Poznavanje borilačkih vještina zasnovalo se, kako bi to teoretičari nazvali, na "individualnom iskustvu", što će reći: zavisilo je od toga koliko ste se puta u životu potukli...

Lična hrabrost

Crnogorska javnost je posredno saznala da su Bulatović i Kostić obilazili ratnike na dubrovačko-hercegovačkom ratištu u blindiranim vojnim transporterima, čime su, najvjerovatnije, iskazali ličnu hrabrost. Naime, predsjedniku Bulatoviću, kao gostu kontakt emisije Radija Crne Gore, poslije "haškog zaokreta", stiglo je i ovako pitanje: "Borci iz Grude tvrde da su vam priredili valjan doček, a da ste vi prošli blindiranim

automobilima?" Bulatović je odgovorio: "Boravak na dubrovačkom ratištu, za mene je bio skopčan sa ugodnim i neugodnim scenama. Prvo, neugodno je bilo što sam u Hagu direktno optužen da sam, zajedno sa potpredsjednikom Kostićem, otišao da izvršim smotru jedinica koje treba da sruše Dubrovnik. To su uradili i gospodin Mesić i Tuđman, u njima svojstvenom tonu. Ušli smo u dva oklopna transportera, u jednom je bio potpredsjednik Kostić, u drugom ja. Poslušali smo savjete i, faktički, ultimativna upozorenja generala koji su bili na tom bojištu. Nikakvog posebnog razloga nijesmo imali da se više bojimo za svoje živote. Jednostavno, rečeno nam je da tko mora biti zbog naših funkcija". Rečeno – učinjeno, jednostavno, nema šta.

"MONITOR", 22. januar 1993.

"ISTINA" ODAVNO NAPISANA

Istoga dana, drugog oktobra, oko 20 sati, moja jedinica ukrcala se u kamion uz objašnjenje: "Idite tu, do nikšićke brigade..." Dva sata vozili smo se uskim makadamom. Napregnuto smo kroz otvore na ceradi kamiona posmatrali okolinu, ali već je padao mrak i vidljivost je bila slaba. Najzad, vozač zaustavi kamion i ugasi svjetla. Izašli smo iz kamiona. Razaznah da se nalazimo u malenom klanču. Čuli su se glasovi u blizini. Vozač reče da su to vojnici nikšićke brigade. Mislili smo da je to naše privremeno "odredište", ali nas kapetan razuvjeri: "Meni su rekli da idemo do nekog sela Dubrava, ili Dubravka... i tamo treba da sačekamo brigadu". Rapsoredili smo se u kolonu po dvojica i nastavili putem dalje. Hodali smo pun sat. Put je na pojedinim mjestima izrovan granatama. Čaure od pješadijskog oružja zazveče pod čizmama. Nailazimo na tjelesinu krave raspolućenu granatom. Zebnja se uvlači u sve nas. Repetiramo puške. Nastavljamo dalje. Od mjesta gdje smo izašli iz kamiona, udaljili smo se nekih sedam-osam kilometara. Odjedno, uzvik zapara tišinu: "Stoj! Ko je tamo?!" Svi smo se ukipili. Stežem pušku, otpuni je mrak, ne može se razaznati prilika koja se nalazi pred nama. Najzad, kapetan se sjeti da bi bilo dobro odgovoriti: "Mi smo – izviđači, brigada 'Veljko Vlahović'". Glas iz mraka procijedi: "Brzo... dođite ovamo. Nas je ovdje petorica iz nikšićke brigade". Prišli smo. Umotani u ćebad petorica momaka šćućurena između dva velika kamena kraj puta. Ispričaše da su tog dana bile žestoke borbe. U klanču koji smo prošli brigadu su im sačekali snajperisti i nastla je opšta zbrka. U haosu i metežu koji je nastao nije bilo nikakve komande, svak se snalazio kako je umio i znao. Brigada se izmjestila na povoljniju poziciju, a njih petorica su zanoćili na ovom mjestu i čekaju jutro da se priključe svojim. Misle da naprijed ne bismo smjeli, jer bi mogli upasti u kakvu

zamku ili doći pred nišan, ukoliko u selu Dubravka ima hrvatskih vojnika ili MUP-ovaca. Radio-uređaje nijesmo imali, već je prošla ponoć i nijesmo imali drugog izbora do da zanoćimo gdje smo i zastali...

Probudio sam se u zoru. Uopšte nijesmo postavljali stražu te noći. Promrzli, nepripremljeni za ovakve situacije, zaspali smo od umora. Bili smo lak plijen, ali smo imali sreće. Kapetan nam je tog jutra objasnio šta treba da radimo: "Mi, u stvari, sada treba da uđemo u to selo Dubravka. Tamo, izgleda, ima mupovaca koje naša artiljerija nije istjerala iz skrovišta. Za koji sat artiljerija će ponovo tući. Poslije toga mi idemo na čišćenje terena..."

Toga jutra prvi put sam učestvovao u akciji "čišćenje terena".

Toga jutra prvi put sam primoran pucati na čovjeka.

Toga jutra prvi put sam bio neposredni učesnik rata.

Dnevni list "Pobjeda" tih dana će zabilježiti da su "hrabri izviđači brigade Veljko Vlahović u borbama za selo Dubravka ubili četvoricu ustaša, a u povlačenju su ustaše opljačkale i zapalile kuće u tom selu. Novinara "Pobjede" moja jedinica je prvi put vidjela 7. oktobra, dva dana pošto je objavljen tekst u "Pobjedi". Istina je bila odavno napisana.

Četrnaestog oktobra 1991. "oslobodili" smo Plat i Kupare. Moja jedinica je prenoćila u velikoj, dvospratnoj kući pored magistralnog puta. Slušam jutarnje vijesti, Radija Crne Gore. Javljaju da je "... skršen žestok otpor ustaških snaga kod Plata. U juerašnjim borbama, ustaške snage su imale velike gubitke, a među poginulim su pronađeni i leševi stranih plaćenika..." U svoj dnevnik bilježim taj izvještaj. U ovih petnaest dana ratovanja, mnogo smo slušali o stranim plaćenicima. Među vojnicima je vladao strah od padanja u ruke raznim Kurdima, Nijemcima ili Afrikancima. Zapravo, u tih petnaest dana niti smo se suočili sa pravom vojničkom formacijom, niti je uhvaćen ili ubijen i jedan "bjelosvetski plaćenik". To ne znači da tvrdim da ih nema, ali naša jedinica nije "upoznala" niti jednog.

Plat je osvojen, praktično, bez borbe. Hrvatske snage, očigledno malobrojne i bez naoružanja većeg kalibra, jednostavno su se povukle prema Dubrovniku. Dočekale su nas napuštene kuće. Počeo je uobičajeni "obilazak kuća". Kao mravi, sa jasnim, preciznim zadatkom, vojnici se razilaze u potrazi za ratnim plijenom. Ništa što može imati "upotrebnu vrijednost" ne izmiče pažnji. Na velikoj cijeni su video-rikorderi, oni su lako nosivi, a veoma "naplativi". Slično je sa kasetofonima, televizorima. One stvari koje se ne mogu ponijeti, uništavaju se sa temeljitošću koja užasava. Ostaju samo goli zidovi. To rade stalno isti ljudi, ali niko im se ne smije suprotstaviti. Ljudi su naoružani i nikome od nas se ne rizikuje život zbog "časti i poštenja". Oni koji bi, po pravilu službe, bili dužni to spriječiti – oficiri – ne reaguju na takvo ponašanje. Kao da postoji tajni, nepisani, prećutni dogovor: "Ti mene ne pitaj gdje idemo, ja tebe ne pitam šta nosiš"...

Toga jutra dobijamo naredu za pokret. Ne znamo kuda, jer komanda uvijek izbjegava "nepotrebnu priču". Procurila je vijest da je izdata naredba za povlačenje ka Njivicama, jer brigadi stiže zamjena. Petodnevni odmor! Niko od nas u tu priču ne može da vjeruje, a svi takvu vijest priželjkujemo. Srca su nam zatreptala od same pomisli da postoji mogućnost da uskoro vidimo porodice. Iako smo prošli niz teških trenutaka, našima u Titogradu je psihički mnogo napornije. Napeto slušajući dnevnik, mogli su samo nagađati u kojem dijelu Hrvatske se nalazimo i ostala je samo nada da neće čuti ime i prezime nekoga od nas na strašnom "prebrojavanju" onih koji se živi neće vratiti. Nešto poslije 10 sati kapetan je potvrdio da su glasine tačne i da je zadatak naše jedinice, izviđača, nadzor dijela puta dok se glavna brigada ne povuče. Raspoloženi odlazimo na odredište. Raspoređujemo se duž magistrale, sve do mjesta gdje su hrvatske snage minirale dio puta, ne bi li spriječili ili usporili napredovanje JNA ka Platu. Inženjerci su taj posao obavili za jedan dan i tuda smo prošli 14. oktobra na putu ka osvajanju ("oslobađanju") Plata od "mupovaca, ustaša i bjelosvjetskih plaćenika".

Pucali na svoje

Poslije vatrenog krštenja kod sela Dubravka, slijedeći zadatak moje jedinice je: pretraga sela Dunavo, pet šest kilometara udaljenog od našeg logora. Akcija "čišćenja terena". Potpukovnik i naš kapetan daju kratke i korisne savjete. Desetak minuta teorije za posao specijalaca. Dovoljno obuke za brzu smrt.

Oprezno, tog četvrog oktobra 1991., ulazimo u selo. Stare, kamene kuće izgledaju napuštene. Zamandaljena vrata, skopljene škure na prozorima. Oslobodilačku vojsku ne dočekuje pjesma i radost. Narodna vojska bez naroda. Pucamo u vrata i prozore, u krovove kuća. Pucamo iz predostrožnosti... i straha. Obijamo kuće i pretražujemo ih. Jedna, druga, treća... Izgleda da nema žive duše u selu. Napetost lagano popušta. Ponašamo se komotnije, šenluči se, kao na svadbama.

Zapraštaše meci nad našim glavama. Bacamo se na zemlju. Meci prašte na samo nekoliko metara od nas. Niko nije kadar podići glavu. Zatresa se i tlo pod nama. Minobacačke granate. Svi smo u grču, ne pomjeramo se. Ko puca? Odakle? Nemamo odgovora na pitanje, radio veza ne postoji, nemamo nikakav plan. Jedini plan je: nekako izvući živu glavu iz ovog pakla.

Puna dva sata bili smo izloženi ubitačnoj vatri minobacača i pješadijskog oružja. Velika doza sreće i okolnost da smo se sklonili u kamenjar, te bili solidno zaštićeni, učinili su da nijesmo imali mrtvih niti ranjenih. Tek poslije smo saznali da su na nas pucali vojnici III bataljona naše brigade! Naime, videvši u selu Dunavo vojnike i čuvši pucnjeve, oni su mislili da pred sobom imaju hrvatske vojnike. Kako ih niko nije

obavijestio da su izviđači poslani na pretraživanje terena oko sela, bataljon je po nama "žestoko uzvratilo". Tek kada je komanda, poslije puna dva sata opšte pucnjave, shvatila da je greška, obavijestila je III bataljon da pucaju – na svoje saborce.

Prilog vojnoj doktrini

Vojnici II bataljona brigade "Veljko Vlahović", nerazumno izloženi minobacačkoj vatri na Platu, prilikom povlačenja brigade ka Njivicama, uporno su, te večeri, 15. oktobra, tražili razgovor sa komandantom Koprivicom. Tek kada su zaprijetili da će potpuno demolirati vojni hotel u Njivicama, komandant se pojavio pred vojnicima. Ogorčeni brojnim greškama komande (bataljon je imao jednog poginulog i nekolicinu teže povrijeđenih), vojnici su vrlo brzo počeli postavljati "nezgodna pitanja": po čijoj su naredbi crnogorski rezervisti poslani van granica Crne Gore? koji je krajnji cilj brigade? ide li se do Neretve? i mnoga druga. Pošto je pukovnik Koprivica ocijenio da su pitanja provokativna, došlo je do žučne prepirke, kojom prilikom su neki vojnici uperili puške u pukovnika. Samo zahvaljujući prisebnosti nekolicini vojnika, pukovnik je izvukao živu glavu. Većina vojnika II bataljona su odbili da idu van granica Crne Gore.

Komanda je našla solomonsko rešenje. Na brzinu je od dobrovoljaca i vojnika II bataljona, koji su prihvatili da idu dalje sa brigadom, formiran IV bataljon, pa je brigada formalno imala četiri bataljona, iako drugi bataljon nije stvarno egzistirao, do kraja operacija na dubrovačkom ratištu. To je bio naš prilog vojnoj doktrini organizacije borbenih formacija.

"MONITOR", 29. januar 1993.

TRISTA VOJNIKA U KLOPCI

Iznad Kupara, nekih dvijesta-trista metara, gledao sam napušteni kamenolom. Ugledah vojni kamion koji toga jutro, prilikom osmatranja, nijesmo opazili. Nekoliko ljudi užurbano je trčalo oko njega. Daljina je bila velika, pa se nije moglo razabrati šta ti ljudi rade. Ipak, nešto nije bilo u redu. Ti vojnici su bili suviše daleko da bi se moglo zaključiti da se radi o borcima brigade "V. Vlahović". Pozvan kapetana da i on pogleda. Tri vatrena bljeska iz pravca kamenoloma razjasnili su stvar. Minobacači. Prva granata pala je na nekih par stotina metara od nas. Iz mora se podigao pjenušavi stub vode i začula se potpuna detonacija. Komandu nijesmo mogli alarmirati (radio uređaje nismo imali), a komandant brigade je, zasigurno, već bio u Cavtatu. Odjednom, jaka eksplozija zatresla je tlo pod našim nogama. Stotinak metara niz put prema Cavtatu inženjerci su

minirali put. Prema prethodno sačinjenom planu, inženjerija je trebala u 12 sati minirati magistralu, po prethodnom povlačenju brigade. Brigada je kasnila sa povlačenjem, ali to komandu inženjerije nije mnogo brinulo – oni su obavili svoj dio posla. Kompletan II bataljon brigade i naša jedinica našli smo se u sopstvenoj zamci! Od puta je ostao usjek kojim se moglo proći samo u koloni po jedan. Rastrčali smo se po putu, upozoravajući vojnike koji nijesu shvatili o čemu se radi, mislili su da sve teče normalno. Nebo se zamračilo, od eksplozije padoh na zemlju. Hrvati su vrlo brzo odredili pravu daljinu. Dopuzah do kamena pored puta i šćućurih se uz njega. Sve je praštalo. Osjetih se potpuno bespomoćnim; čučeci, zgrčen ored kamena, iščekivao sam sudbinu. Napeto slušam zlokobni zvižduk granata. (Kažu da kada čuješ taj zvuk ostaješ živ, jer granata pada dovoljno daleko od tebe.) Rukama grčevito stežem pušku, kao da mi ona može što pomoći. Osmi, deveti, deseti granata... Iako mi tuđni u ušima, čujem jauke. Izvirujem iza kamena i gledam niz put. Desetak ljudi leži na asfaltu, vidim da se neki previjaju u grčevima. Strah me je da ustanem, da im pomognem. Osvrćem se, ugledah kolegu iz jedinice. Pogledi nam se susretoše i kao da smo prećutno donijeli odluku. Naglo smo ustali i potrčali prema ranjenima. Dotrčavamo do najbližeg. Prepoznajem ga: Terzića. Šrapnel ga je pogodio u nogu, u predjelu butine. Krv lipti. Hrabar je, samo škrguće zubima, ne ispušta glasa. Unosimo ga u kampanjolu koja stoji napuštena na putu. Od saniteta ni traga. Vidim kako Miloševića sa još jednim drugom nose mladića od nepunih dvadeset godina. Mladić je sav u krvi, pogođen u prižedjelu kičme. Noge mu se beživotno vuku po putu. Trčimo dalje. Ispred nas, licem prema zemlji leži vojnici. Okrećemo ga. Staklaste oči netremice zure u nebo iznad nas. Vojnik Majić iz II bataljona više nije sa nama. Unosimo ga u kampanjolu i polažemo pored Terzića.

Granate su prestale padati. Hrvati, ili više nemaju municije, ili su zadovoljni učinjenim. Kroz dim vidim vojnike kako pokunjeno ustaju iza svojih skloništa. Poslije straha dolazi snaga i bijes. Čuju se psovke. Traži se komandant. Koprivice nema sa vojnicima, on vjerovatno i ne zna šta se dogodilo u ovih pola sata. Saniteta nema. Moramo sami naći načina da nesrećne ranjenike prebacimo do najbliže bolnice. Tek sada vidim da mi je unfiroma sva krvava. Ruke takođe. Obuzima me bijes, kao i druge. Volio bih "popričati" sa nekim iz komande. Da pitam: kako je moguće ostaviti trist vojnika u zamci? Kako je moguće da tri minobacača izbace iz stroja skoro trećinu tzv. "udarne brigade"? Htio bih pitati: znače li im što naši životi?

Htio bih postaviti i druga, suštinska pitanja: koji je naš cilj? Zašto napadamo Dubrovnik kad tamo nema niti kasarni, niti "srpske manjine"? Zašto poharismo i popalismo Konavle? I mnoga druga pitanja motaju se po glavi. Ipak, neću ih pitati. Znam da ni oni ne znaju odgovor. Oni su samo izvršiooci. Prava "komanda" i nije bila sa nama. Ona se nalazila na nekom drugom mjestu.

Nije ni to nama Crnogorcima prvi put”.

Tih oktobarskih dana (1991) na dubrovačkom ratištu još jedan crnogorski ratnik (rezervista) vodio je dnevnik. Bio je to novinar “Monitora” Veseljko Koprivica, koji je bilježio prizore rata onako kako ih je doživljavao. Evo šta je vidio u jednom hrvatskom selu, a tako je, kaže on, bilo na svakom koraku u spaljenim Konavlima.

“U Donjoj Ljutoj već smo dva dana. Naselje se i dalje detaljno “čisti”. Pješadija tuče kuće u podnožju, a minobacači i protivavionci naselja u brdu. Rafali ispaljeni protivavionskih topova presijavaju se na suncu i njihovu smrtonosnu putanju pratimo sve dok se ne izgube u oblacima dima i prašine nad pogođenim kućama.

I dolje, oko puta Herceg Novi – Dubrovnik, mnoge konavoske kuće pretvorene u zgarišta. Obavezno stradaju one u kojima su nađene šahovnice, propagandni hazeovski materijal i oružje. Sudbina ostalih zavisi od “kućnog vaspitanja” onih koji imaju bombe. U više kuća pronađeno je zaista dosta oružja, municije, spiskovi članova HDZ-a, članske karte...

Od silne pucnjave iz sela se razbježalo i ono malo stoke koju smo zatekli u selu. S vremena na vrijeme, po kukuruzištima i vinogradima, viđamo poneku svinju i kravu. Začudo, niko ih ne dira, iako do nas pristižu priče o tome kako ostale jedinice masovno kolju svinje, ovce, koze i telad za bogate gozbe.

Po dvorištima i oko puta razbacane razne stvari: odjeća, posteljina, flaše stolice, bicikli, televizori, video-rikorderi, fotografije... Na stotine fotografija razbacano po kućama i dvorištima. Uspomene iz vojske, sa vjenčanja, rođendana, škole... Bezbrizna prošlost u haotičnoj sadašnjosti!

Unutra, u kućama – kao da je prošao tajfun. Sve ispreturano, izgaženo, polomljeno. Razbijeni regali, izvnuti dušeci, razbacane knjige, ikone, suvenirni, namirnice... Nijesu pošteđene ni dječije sobe: izgaženi i rastureni školski udžbenici, sveske, igračke... Nije bilo milosti ni za lutke!

Na jednom stepeništu skupocjena vjenčanica. Na njoj otisak vojničke čizme. Simboličan spoj romantike i sile!

Na fasadama kuća uveliko se ispisuju krstovi sa ocilima, “Ovo je Srbija”. “Za ovo vam je kriv Tuđman”, “Smrt ustašama”, SPO... čak i imena i prezimena rezervista! Iz podruma dopire miris prosutog vina i rakije iz ogromnih buradi. Domaće piće degustira se na licu mjesta.

- Viđi bogštva, majku im ustašku! Nema čega nema. Sve im ovo treba spaliť, pa neka im onda tuđman pomogne, čuje se iz grupica koje neumorno pretražuju bogate i napuštene domove.

- Ljudi, šta to, pobogu radite? Imate li vi porodicu, djecu, gdje će vam duša, preklinju osvetoljubive “borce” ostali, zapanjeni onim što im se pred očima dešava.

Poneko im uzvrat: “Ćut’, gori si no oni! Znete li vi šta oni nama rade po Kninu i Slavoniji”, ili ljutito opsuje. Mnogi se i ne obaziru na prekore svojih drugova, nego predano čiste teren”...

Na mnogim mjestima režu pršutu i meze uz vino, rakiju ili viski. Drugi probaju sir iz ulja...”

* * *

Dok zlato, devize, pršute, tehnička roba, luksuzni automobili bez registracija, “Atlasovi” kombiji, stoka... “pristigli” u Crnu Goru iz bogatog i pitomog dubrovačkog kraja, svjedoče kakvim su se to, u stvari, “čišćenjem terena” i “oslobađanjem” napuštenih sela, u vrijeme navodnog primirja, bavili neki crnogorski rezervisti u uniformama JNA, ovdašnja javnost informisana je samo o pljačkama ustaša.

Policiji i pravnoj državi nimalo nije smetalo što se tih dana titogradskim bulevarima utrkivali luksuzni automobili bez registarskih tablica, na kojima je sprejom ispisano “TO Crne Gore”, iz kojih je teštala muzika ili se orila pjesma polupijanih rezervista. Onima kojima nije jasno odakle su ta silna kola i kako su dospjela ovdje, nije trebalo mnogo objašnjavati kada su vidjeli “Atlasove” kombije u službi crnogorskih rezervista.

“MONITOR”, 5. februar 1993.

“NA SILU ODGOVORITI SILOM”

Podsjetimo: u “otvorenom pismu” koje je predsjednik Momir Bulatović početkom jula 1991. uputio predsjedniku Slovenije Milanu Kučanu, koji je, povodom pisma dr Branka Kostića (tada potpredsjednika Predsjedništva SFRJ), ponovio da zarobljeni vojnici, savezni službenici i civilna lica iz Crne Gore i Srbije mogu biti pušteni na osnovu intervencija republičkih predsjednika, crnogorski šef države kaže da “o JNA ne može da odlučuje ni jedna posebna republika, a još manje bilo koji njen predsjednik”. To, međutim, nije značilo i distanciranje od djelovanja i akcija JNA, već pozivanje na Ustav i zakonske propise, čime je predsjednik Bulatović dokazivao da se doslovno pridržava propisa. “Nacionalna vojska koju je Republika Slovenija formirala i, pod Vašom komandom upotrijebila, kardinalni je promašaj politike koju vodite”, pisao je Bulatović Kučanu, opominjući ga da ona, “kao što vidite”, upravo nagoni i druge da formiraju svoje nacionalne armije, nakon čega bi – u šta, na žalost, sve manje sumnjam – buknuo potpuni i sveopšti građanski rat.

Bulatović nije pošao putem formiranja nacionalne armije, on je srcem i dušom stao iza JNA. Šestog jula 1991, javnost je saznala da su predsjednici Bulatović i Đukanović obilježili artiljerijske jedinice iz sastava Pete proleterske i prisustvovali, u sklopu mjera povišene borbene

gotovosti, bojevom gađanju. Uz operativni armijski sastav nalazili su se i teritorijalci, tada mobilisani, što je bila prava prilika da se provjeri i stepen njihove obučenosti. U prisustvu visokih gostiju obavljeno je i artiljerijsko gađanje gaubicama velike vatrene moći i dometa, a drđžavni mediji su požurili da jave: "Vježba uspěla!" i da prenesu riječi tadašnjeg komandanta Titogradskog korpusa, general-majora Radomira Eremije: "Sve jedinice i strukture na teritoriji Crne Gore spremne su, da u slučaju potrebe, izvrše one zadatke koje po pitanju obezbeđenja zemlje imaju". Eremija je posebno naglasio da mobilnost jedinice mora postojati sve dotle dok god budu ugroženi teritorijalni integritet i suverenitet zemlje.

Dva dana nakon što su crnogorski vrhovnici obišli vojnu vježbu, javnost je 9. jula 1991. upoznata sa izjavom Predsjedništva Crne Gore da jedinice JNA, sastavljene od rezervnih vojnih obveznika iz Crne Gore, neće se upotrebljavati za napad na bilo koji jugoslovenski narod ili narodnost. Posebno neće biti angažovane u Sloveniji. Njihov osnovni cilj je odbrana i zaštita Crne Gore i shodno tome, biće angažovane u Crnoj Gori ili "na teritorijama gdje žive oni jugoslovenski narodi koji žele da ostanu u Jugoslaviji (čitaj: srpski narod!).

Analizirajući rezultate mobilizacije, u sklopu državnog odbrambenog programa Crne Gore, republičko Predsjedništvo je izvuklo slijedeće najvažnije ocjene: Prvo, odziv vojnih obveznika nije bio na očekivanom i zadovoljavajućem nivou, tako da se jednim dijelom popuna jedinica morala vršiti iz rezerve vojnih obveznika. DRugo, značajan broj vojnih obveznika je potpuno politički dezorijentisan, pa je umjesto patriotskih osjećanja, stvoren prostor za političke manipulacije i nagađanja među vojnicima i starješinama rezervnog sastava. Treće, mobilizacija je, takođe, pokazala da krhka linija mira u Crnoj Gori najviše i najpre može da ugrozi otvoreno ispoljavanje nacionalizma i separatizma. Posebno je evidentno bilo nacionalističko ponašanje vojnih obveznika albanske nacionalnosti sa područja opština Bar i Ulcinj. Četvrto, najveći propust, ipak, napravljen je u sprovođenju naređenja da se vojni obveznici izjasne da li su spremni da izvršavaju postavljene zadatke ili, ukoliko to nijesu, da napuste svoje jedinice...

Obraćajući se u ime Predsjedništva Crne Gore svim građanima, a posebno vojnim obveznicima, predsjednik Bulatović je istakao da u svakom trenutku moramo biti spremni da branimo i odbranimo mir, imovinsku i ličnu sigurnost svih građana Crne Gore i pripadnika onih naroda ili njihovih djelova koji izraze spremnost da sa nama žive u zajedničkoj državi, u međusobnom razumijevanju, ravnopravnosti i slozi. "Oko nas, nažalost, ima dosta onih koji smatraju da svoje političke ambicije i ciljeve mogu ostvariti oruđjem i silom. Na silu se, međutim, jedino silom i može odgovoriti", kazao je Bulatović, ističući da se Crna Gora nikada u svojoj istoriji nije predavala i nikada nije bespomoćne ostavljala bez zaštite. "Sigurno znam da to neće uraditi ni sada", poručio je on.

"Nakon pola vijeka, Crnu Goru opet tjeraju da se primakne oruđju i da pokaže čojstvo i junaštvo. Rat nam nije cilj i ne želimo da do njega dođe. Imamo mi dosta poslova da ih u miru posvršavamo. Inače, tvrdu im vjeru treba dati da neće dobro biti ako mi nerzumne oko nas budemo učini pameti" – besjedio je i prijetio predsjednik Bulatović 12. jula 1991, u Titogradu na svečanoj akademiji, povodom pola vijeka ustanka crnogorskog naroda. U septembru su počeli praktični koraci. Komanda Titogradskog korpusa 15. septembra 1991. pozvala je sve vojne obveznike i davaoce materijalnih sredstava i stočnih grla iz popisa ratne jedinice 2277 da se odmah jave na mobilizacijsko zborište svoje ratne jedinice. "Zbog nalog pogoršanja ukupne političko-bezbjednosne situacije u zemlji, naročito u Hrvatskoj, gdje je došlo do eskalacije širih razmjera", naređena je, takođe, i mobilizacija ratne jedinice 6247 u Vojno-pomorskom sektoru Boka.

Istoga dana (20. septembra 1991) kada je na Žabljaku proglašena "prva ekološka država na svijetu", kada su uniformisani đetići iz rezervnog sastava Titogradskog korpusa upućeni u Hercegovinu da tamo uspostave "narušene međunacionalne odnose", predsjednik Bulatović je, na konferenciji za štampu podno Durmitora, izjavio "da mi možemo u svakom trenutku obustaviti mobilizaciju". Pošto je mobilizacija već bila obavljena, povodom divljanja crnogorskih rezervista po Hercegovini, Bulatović je u kontakt emisiji TV Crne Gore (25. septembra 1991) ocijenio da je riječ "o kontinuitetu jednog medijskog rata". Nakon provjere podataka i kontakata i komuniciranja sa našim ljudima koji su u oruženim snagama Jugoslavije na toj teritorji, sa zadovoljstvom mogu da kažem da su najveći dio tih priča, 88 posto, koje su lansirane na njihov račun, potpuno izmišljene, proizvoljne i bez osnova – tvrdio je Bulatović u momentu dok su crnogorski gledaoci mogli da prate "Yutel" iz sarajevskog studija i svojim se očima uvjere u prizore šenlučenja crnogorskih rezervista. "Da je stvarno crnogorska vojska, što joj nikada u istoriji nije bilo svojstveno, na taj prostor došla da se sa nekim obračunava, ja vjerujem da taj ne bi imao prilike da širi takve vijesti i dezinformacije", naglasio je Bulatović.

I dok je predsjedavajući potpredsjednik "Predsjedništva SFRJ" , dr Branko Kostić, u svom "ekološkom" istupu na Žabljaku govorio kako se "Crna Gora ne brani samo u njenim granicama", dok su jedinice rezervnog sastava Titogradskog korpusa sređivale stanje u Hercegovini, nije bilo problema. Ali, kada je, nedugo zatim pala i prva žrtva pod nerazjašnjim okolnostima, rezervista Miomir Bakrač, radnik Fabrike elektroda u Plužinama, predsjednik Bulatović se odmah ogradio navodnim "neznanjem za pokret jedinica na teritoriju BiH", zbog čega je od generala Kadijevića zatražen "dolazak u Crnu Goru radi davanja potpunije informacije", što ovaj nije učinio do dana današnjeg (niti će, jer je davno podnio ostavku).

DO POSLJEDNJEG CRNOGORCA

Šta je još predsjednik Bulatović govorio u vrijeme "haškog zaokreta" na talasima Radio Crne Gore 23. oktobra 1991, a što je ostalo prećutano u crnogorskoj javnosti sve do danas?

- Crna Gora sada ima više rezervista nego sva Srbija zajedno. Ja nemam ni jedne jedine riječi kojom bih mogao opravdati da umjesto rezervista iz Republike Srbije, koji su napustili pojedina ratišta, treba sada da idu i bore se sami i gotovo psihički nesprenni i neobučeni građani Crne Gore. Da umjesto nekih ljudi – koji se, čak, i ne nazivaju dezerterima, nego ih zovu povratnicima – treba da idu naši momci i da, vjerovatno, izgube glavu, a da ne znaju zašto se sve to radi, rekao je Bulatović.

Bulatović je ovu temu varirao na više načina, budući da je bilo dosta onih koje nije pokolebao svojom argumentacijom, koji su stalno potencirali da je on "izdao srpstvo i Srbiju". Jednom slušaocu je sve objasnio na ovakav način: "Vidite, Hrvatska hoće da ostvari svoj, kako oni kažu, tisućuljetni san o svojoj nezavisnoj državi. Najefikasnije sredstvo za ostvarivanje tog plana je – neofašizam. To je nešto što dovodi građane ove Republike, pripadnike oružanih snaga, tzv. zenge, mupovce... u poziciju da ukoliko odstupe sa fronta, automatski im slijedi metak u potiljak. To je takva organizacija koja hoće, ne pitajući za cijenu – a imao sam prilike da čujem gospodina Tuđmana koji je rekao: 'Ma kakve milijarde dolara, bitno da se ostvari nacionalni san Hrvatske' – da ostvari svoj cilj. Nasuprot te organizacije, imate organizaciju koja nije dovoljno mobilisana i koja nije sve svoje potencijale stavila u ratni sukob. Ako je u Hrvatskoj takav fašistički režim, ja ne znam zašto Skupština Republike Srbije raspravlja o nacionalnim simbolima i hoće li biti himna 'Bože pravde', ili ne. Iskreno da vam kažem, ja ne mogu da prihvatim da se, u takvim okolnostima, gdje ljudi dnevno ginu, na ekranima TV Beograd, prečesto i neukusno pojavljuju i pjesme i zabavno-muzički programi, uz tvrdnju da Srbija nije u ratu".

Slušalac je pitao: "Dio rezervista na dubrovačkom ratištu je pošao s ubjeđenjem da se uspostavlja prirodna granica na Neretvi i da se bori za pravoslavno slovenstvo. Drugi – da tjeraju 'ustaše' do Zagreba i da se opet vrata na Debeli brijeg, odakle su i pošli, jer gospodin Predsjednik tvrdi da Crna Gora nije u ratu i da neće okupaciju hrvatskih administrativnih granica. Misli li Predsjednik da je ijedna zemlja u prošlosti dobila rat, a da joj vojska ne zna zašto se bori?". Bulatovićev komentar je bio:

- Pokrenuto je suštinsko pitanje. Tačno je da vojska mora da zna cilj svoga angažovanja i tačno je da je i to jedan od pokazatelja društvene krize, a samim tim i krize u kojoj se nalazi JNA. Republika Crna Gora nema apsolutno nikakvih pretenzija da uzme Dubrovnik, nego se, čak štaviše, nada da će se ovi nesporazumi što prije razriješiti, pa da ćemo opet

Bulatović će i Aliji Izetbegoviću, kada je bosanski predsjednik zatražio povlačenje oružanih kolona iz Crne Gore "istim pravcem kojim su i došli", reći da je nemoćan. "Vi znate da Predsjedništvo Crne Gore nije izdalo nikakvu naredbu, s toga me čudi da od mene zahtijevate nešto što je van ustavnih i zakonskih ovlaštenja Predsjedništva Republike" – odgovorio je u pismu naprasno iznenaženi Bulatović. Kada su međutim, hiljade mobilisanih crnogorskih rezervista pod okriljem JNA, 1. septembra 1991. prešli svoje republike u ratnom pohodu prema Dubrovniku, iz pravca Debelog brijega i Trebinja, službena verzija kako Crna Gora nije u ratu, pala je u more – pred čvrstim argumentima: limenim kovčezima pripadnika njene ugašene mladosti koji su počeli da pristižu, učestvovalo, i sa jedne i sa druge strane.

Tek u vrijeme "haškog zaokreta", predsjednik Bulatović je progovrio drugačijom argumentacijom, kao, recimo, u kontakt emisiji Radija Crne Gore tih dana (23. oktobra 1991) koja je "omela" Predsjednika da ne prisustvuje "konsultativnom" sastanku u "Predsjedništvu SFRJ" najodgovornijih funkcionera "naroda koji su posebno zainteresovani za očuvanje Jugoslavije". Na pitanje jednog slušaoca: "Kako se osjećate u društvu Brkovića, Perovića i drugih izdajnika?" Bulatović je odgovori: "Sada se kaže: ostala Srbija sama, a Crna Gora, odnosno Momir Bulatović ne samo da je u društvu Brkovića i Perovića, nego je u društvu Tuđmana, Izetbegovića, Gligorova i ostalih čelnika republika. Može se to pitanje, sa stanovišta vojnog faktora, postaviti na sasvim drugačiju osnovu: nije Crna Gora u ovom trenutku nikoga ostavila. Moguće je, čak, tvrditi da su ostavili Crnu Goru i prepustili joj da rješava mnogo teže probleme nego što ona ima snage i nego što joj pripada".

- Crna Gora nije u poziciji izdajnika, kazao je Bulatović, jer je ona iskoristila sve svoje mobilizacijske tendencije. Ne bježe Crnogorci sa ratišta, nego se dešava da ih napuštaju njihovi drugovi. Ja ne znam koji su razlozi i, koje su političke opcije u pitanju, ali samo mogu da pretpostavim stepen ogorčenja naših boraca na frontu, kojima sigurnost u živote čuva haubički divizion, koji preko noći ostane bez ijednog člana svoje posade. Ja, stvarno, mislim da se toj povampirenoj fašističkoj i ustaškoj ideologiji treba suprostaviti silom, ali ne može sama Crna Gora da ratuje i ne može Crna Gora sama da ispravlja sve nepravde ovoga svijeta. Ukoliko neke smatra da treba tako da bude, da opet treba da izginemo "za krst časni i slobodu slavnu", nema nikakvih problema da to ocjeni ovaj narod i ova Skupština. Ali, iskreno da kažem: ja lično nikad na sebe ne bih mogao preuzeti ulogu da budem vođa naroda koji treba da bude namijenjen za žrtvovanje i koji treba da bude popovska hrana!".

"MONITOR", 12. februar 1993.

moći da dođemo kao turisti, pa makar i kao državljani neke druge države, u Dubrovnik i na Stradunu da u Gradskoj kafani popijemo kafu.

Odgovarajući na pitanje: "Da li je pristajanje na Haški sporazum taktički potez, to jest, da li je dogovoreno s Tuđmanom da se u zamjenu za pristajanje na sporazum dobije Prevlaka, ili je to varijanta da se onemogućući ekonomska blokada Srbije preko Crne Gore?", Bulatović je rekao da sporazum sa Tuđmanom apsolutno nije u pitanju. "Nakon Haške konferencije razgovarao sam sa Tuđmanom. Taj razgovor nije bio prijatan ni za jednog ni za drugog. Pri tome je napomenuo da su oni dužni da zanemare sve lične animozitete, i to što jedan drugoga, zasigurno, ne volimo premnogo", da se on i Tuđman ne smiju svađati, jer zbog toga treba da padnu stotine glava ljudi koji su sukobljeni u ratu. "Mi moramo da uložimo maksimum truda u pokušaju da pronađemo mirno rješenje. Riječju, nijesmo trgovali sa gospodinom Tuđmanom i ovu odluku smo donijeli isključivo iz svoje glave, na bazi procjena za koje i dan-danas držimo da su realne".

"Da li sam izdao Jugoslaviju – evo razmislite šta je od Jugoslavije još ostalo. Pokušajmo da razmišljamo van šablona. Kažete – kraj Jugoslavije. Mi moramo biti svjesni da su brojne zemlje nestajale sa političke karte Evrope i da to ne bi bio nikakav presedan. Podsjetimo da je DDR, 10. industrijska zemlja u svijetu, izbrisana sa karte Evrope. Postoji nešto što je izvan naših moći i shvatanja pri sadašnjoj logici. Postoji nešto što će neko nazvati kapitulanstvom, ali jeto realan odnos međunarodnih snaga, a posebno onda kada je izgubljen balans između 2 supersile. Sada postoji samo jedna supersila koja, očigledno, traži svoj put i svoje interese. Ti interesi se lome preko naših leđa i mi ćemo, poput drugih brojnih zemalja, proći jednu golgotu iskušenja, ali nema nam druge, moramo živjeti u skladu sa okolnostima koje su takve, prilagođavajući ih našim potrebama, duhovnim i ostalim vrijednostima..."

Kakva je sudbina JNA? "Moramo biti svjesni da očuvanje JNA, kao oružane sile koja će štititi interese srpskog naroda, (crnogorski Bulatović nije pominjao!), jeste prevashodni interes i svih republika i naroda koji su opredijeljeni za očuvanje Jugoslavije, ali istovremeno i veliki rizik. Onoga trenutka, ukoliko izostanu politička rješenja, kada se Zapad odluči da prizna međunarodno-pravni subjektivitet Republici Hrvatskoj, tog trenutka je ona, bez obzira kako mi nazivali JNA, defakto, okupatorska vojna sila na teritoriji Republike Hrvatske. Ako mi nijesmo spremni da u vojnom pogledu problem u Hrvatskoj razriješimo, onda moramo prihvatiti mirovne napore" – kazao je Bulatović. "To ne treba tumačiti na bazi iskustava sa dubrovačkog fronta koji je više nego uspješan i na kome ima i previše oružanih snaga JNA. Treba imati u vidu, evo sada ste pročitali da se još ne zna šta se oko Vukovara dešava, jednostavno Armija nema dovoljno snaga i gotovo sa radošću prihvata

svaki mir ne bi li se i ona, unutar sebe, konsolidovala, kao što to radi protivnička strana".

Zar nije dovoljno čuvati granice Crne Gore, s obzirom na to da niko nije pozvao na opšti rat? – uslijedilo je pitanje. Bulatović se nije složio "sa logikom" da se Crna Gora brani na svojim granicama i pominjući domete savremenih oruđa i oružja i karakter savremenih dejstava, primijetio je: – "Ukoliko, recimo, nemam nekakve podatke, razmišljam, Hrvatska zahvaljujući podršci iz inostranstva uskoro nabavi rakete 'zemlja-zemlja', onda se može iz Zagreba pogoditi Titograd".

Slušaoci su pitali Bulatovića da li JNA ima namjeru da se povuče iz BiH, ukoliko to zatraži ova Republika. Predsjednik je rekao: -

"Zaista, prestajem da vidim svaku nadu u mirno razrješenje ovih nevolja i krize u kojoj smo sada, ukoliko se u BiH ne nađe mirno i racionalno rješenje. Umro je odavno, što reče moj prijatelj, Jovan Cvijić koji je mogao da crta granice po etničkim i po nekim drugim karakteristikama. Za BiH, u kolko ne bude mirnog sporazuma, između srpskog i muslimanskog naroda, prije svega, ne ostaje nikakva druga mogućnost nego opšti sukob koji bi se brzo prenio na sve teritorije u Jugoslaviji. To što se pucalo u Hrvatskoj, iz sela u selo, minobacačkim raketama, u BiH bi, u toj najnepovoljnijoj opciji, bilo da puca komšija na komšiju, iz jedne kuće u drugu kuću. Zaista bi bilo katastrofalno zamisliti takvu situaciju".

Postavljeno je pitanje: da li je tačno da ste Vi prihvatili Haški dokument u dogovoru sa Slobodanom Miloševićem kako bi on imao više vremena da se s Armijom pripremi za odbranu navodne Jugoslavije, odnosno velike Srbije, da bi ona, ukoliko uslijedi blokada, imala prolaz kroz Crnu Goru?

- Čak i da to jeste, ja molim slušateljku da uvaži da ja to ne mogu da kažem. Treba biti realan pa vidjeti da nijedno rješenje u Evropi ne može da bude na štetu interesa bilo kojega, posebno najbrojnijeg, naroda na Balkanu. Pred nama je druga, treća i naredna runda dogovora u Hagu i dugoročna diplomatska borba koja je bolja nego da se proširuje borba na ratištima.

Kada je upitan: da li on lično ima nekoga na frontu, od bliže rodbine, Bulatović je rekao: – Moj rođeni brat nalazi se na frontu. Osim njega, tamo su još dva brata od tetke. Mislim da gotovo nema porodice u Crnoj Gori, koja nema nekoga na front. Mi smo mogli samo da aktiviramo one spiskove koji su postojali unazad nekoliko godina, a nije tajna i odavno se zna da se za par stotina marka tada moglo, možda može i sada, dati odgovarajućem činovniku da vam pocijepa i baci taj papir...

Komentarišući tezu da će se "Srbija boriti do posljednjeg Crnogorca", Bulatović je istakao: – "Kada bi Srbija imala ovakav odziv rezervista kao u Crnoj Gori imala bi i ogromnu snagu. A kada se govori o opštoj mobilizaciji ona u Crnoj Gori je praktično i ostvarena, pa nam je

šansa sada za smjenu. Zaista, smatram da za sve one iz Crne Gore koji nijesu tamo dobrovoljno, ne treba staviti etiketu – dezertera, i to ćemo usaglasiti sa Vrhovnom komandom. Postoji snažno raspoloženje da se na djelove ratišta u Republici Hrvatskoj ne treba ići i mi ćemo zahtijevati od Štaba Vrhovne komande da se novoupućeni rezervisti iz Danilovgrada i Titograda u Dvor na Uni organizovano i vojnički vrte”.

Čuo od svog đeda

Bulatovićev potez u Hagu jedan slušalac Radija, tokom Predsjednikovog gostovanja u kontakt-programu, okarakterisao je kao promjenu mišljenja, na što je Bulatović odgovori: “Ne radi se o promjeni mišljenja, već o uvažavanju realnosti. Jednostavno, sukobljene i suprotstavljene politike u Jugoslaviji dovele su do toga da ovo predstavlja možda jednu od posljednjih šansi i prekretnicu za mirno rješenje krize.”

- Bio sam izložen kritikama što sam izjavio da crnogorski narod ima svoje, crnogorsko ime a srpsko prezime (što sam čuo od svoga đeda). Ta naša etnička slika, konačno, sve ove emotivne reakcije, pokazuju tu duboku vezanost Crne Gore i Srbije i moguće je da sve ovo što smo do sada uradili neće biti dovoljno racionalno u odnosu na emocije koje su genetski usađene u Crnogorcima, koji stvarno smatraju da su povlašćeni dio srpstva i srpske nacije”, prokomentarisao je Bulatović neke izlive emocija.

“MONITOR”, 19. februar 1993.

DO POSLJEDNJEG CRNOGORCA

Dva dana nakon skupa održanog (24. novembra 1991.) u cavtatskom hotelu “Kroacija”, na kojem je, u prisustvu nekoliko bivših Cavtaćana, gomile novinara, vojne policije i vojnog komandanta mjesta, formiran nekakav inicijativni odbor pokreta za demilitarizaciju i autonomiju dubrovačke republike, što je, po završetku skupa, kao ideju oduševljeno pozdravio Mitar Čvorović, šef poslaničke grupe Narodne strane u crnogorskoj Skupštini, oglasila se zvanična crnogorska vlast. Ovoga puta, principijelnim stavom – “nemamo pravo da drugima propisujemo rješenja!”

Tek kada je, poslije svega u Cavtatu, bez glasanja (prećutnim odobravanjem) izabran inicijativni odbor od 11 članova, za govornicu je izašao Mitar Čvorović, pozdravljajući inicijativu koja je potekla od lidera “narodnjaka” za stvaranje dubrovačke republike. Objasnio je da su Crnogorci u ove krajeve došli u sastavu JNA da bi štitili poštene građane, naglasivši da mu je razaranje Konavala teško palo i, na kraju, poručio: “Mi

smo uvijek imali dobru saradnju. Imaćemo je i ubuduće, ali to će biti lakše, ako usvojite ovu inicijativu”.

Na zvanične crnogorske reakcije nije trebalo dugo čekati. Član državnog Predsjedništva i generalni sekretar vladajuće Demokratske partije socijalista, Svetozar Marović, sa skupa budvanskog ogranka ove stranke, poručio je: “Čvorović može da govori u svoje i ime svoje stranke, ne i u ime Crne Gore. Međutim, na osnovu onoga što sam pročitao u štampi ništa loše nije rekao, već samo ono što većina u Crnoj Gori misli. Ali, sudbinu Dubrovnika neće moći rješavati samo naše želje i samo ono što je primjereno našim interesima, da kao tampon zonu imamo jednu slobodnu republiku, slobodan kulturni narod... Ali, mi znamo da će o svom statusu odlučivati sam dubrovački narod!”

Nešto ranije, kada je republički premijer, Milo Đukanović, 18. novembra 1991. posredstvom zvaničnog Sekretarijata za informisanje Crne Gore, demantovao ono što je rekao u Bariju, prilikom posjete italijanskoj oblasti Pulja – da je Vlada Crne Gore zatražila od JNA da, paralelno sa deblokadom kasarni, odmah napuste teritoriju Dubrovnika – jasno je kazano – “da Crna Gora nema namjeru da osvaja, niti ruši Dubrovnik. Dubrovnik je dio teritorije druge države i tamo treba i da ostane!”

To isto potvrdio je, lično, premijer Đukanović u izjavi novinarima, po povratku iz Grčke. Decidno je rekao: “Stav državnog crnogorskog vrha o pitanju Dubrovnika je više puta javno saopšten. Mi smo kazali da nas Dubrovnik ne interesuje. Niti nas interesuje njegovo rušenje niti, pak, njegovo osvajanje. Naprotiv, smatramo da Dubrovnik treba da ostane u sastavu republike u kojoj se nalazi i da će, već, Dubrovčani pronaći sebi neko prihvatljivije rješenje”.

Đukanović je još rekao da se crnogorski vrh posebno zalagao da se u operacijama kod Dubrovnika moraju štititi životi civilnog stanovništva i naravno kulturno-istorijska dobra Dubrovnika, ali ni jednom riječju nije objasnio šta su Crnogorci tražili kod dubrovačkih zidina, koji su bili motivi napada na Dubrovnik. U Dubrovniku se ne brane ni Srbi, niti deblokiraju vojne kasarne, pa sigurno nikoga, ponajmanje međunarodne subjekte, može impresionirati zalaganja crnogorskog vrha da se samo ublaže posljedice jedne nerazume odluke, a sve ostane u njihovim rukama.

Paradoksalno je da će, marionetsko crnogorsko rukovodstvo morati da primi na sebe mnogo veću odgovornost od njihovog naredbodavca, jer Crna Gora ne može da pere ruke i kađe da je u Dubrovniku ratovala samo JNA! To, kako je tih dana pisao “Monitor”, iz više razloga: Prvo, sam Bulatović je obilazio ratište i hrabrio svoje borce, što se Miloševiću ni jednom nije desilo. Sva oficijelna crnogorska vlast je, prije neposrednog oružanog sukoba, tvrdila da Crnoj Gori prijeti opasnost i da joj je rat, navodno, nametnut. Dakle, ona ga je zvanično prihvatila, mada bez papira o tome. Na Dubrovnik su upućene i jedinice crnogorske

Teritorijalne odbrane, kojima bi morao upravljati republički državni vrh i, što je još poraznije, Crna Gora je na dubrovačko ratište uputila i svoju policiju, dakle "unutrašnju vojsku", koja je isključivo podložna civilnim republičkim orgnima vlasti. Niko više ne može negirati činjenicu da je, recimo, policijski odred crnogorskih specijalaca prvi upao u Cavtat...

Inače, poslije četničkog vojvode, dr Vojislava Šešelja, proglas bez potpisa i pečata (pisan ekavski) o proglašenju Dubrovnika republikom, u sastavu Brankove i Sejдове Jugoslavije (niko ne zna koga je i kada donio), odmah je euforično pozdravio Srbin iz Banjana, dr Novak Kilibarda. On je, vidno raspoložen, priznao: Narodna stranka Crne Gore odavno je lansirala tu ideju!

Neumoran u lansiranju srpskih autonomija po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ovaj političar "đavolske metafore" i zaljubljenik i zarobljenik kosovskog mita i memorandumske opcije "svi Srbi u jednoj državi", kada su autonomiju zatražili "neravnopravni" Muslimani u Sandžaku, poručio je – Crna Gora i Srbija neće dozvoliti da ih neko i dalje razdvaja, stvarajući islamske enklave. Međutim, kada pomisli na tuđe teritorije, Kilibarda se prisjeti crnogorske prošlosti, kada se odriče vlastite teritorije, države, nacije i prošlosti čini to u korist tvorevine u kojoj bi se Crnogorci mogli da osjećaju kako hoće, ali bi se morali pomiriti sa činjenicom, da bi živjeli u – srpskoj državi.

Eto, taj svoj recept Kilibarda je zdušno ponudio i Dubrovčanima. On kaže da "od svih autonomija, koje se sada formiraju, dubrovačka republika ima najviše istorijskih razloga da postoji", ali, eto, ne u hrvatskoj već u srpskoj državi?! "Taj mirni narod tako bi se jednom trajno smirio, a uz to dubrovačka republika treba da bude poželjna tampon-zona između Crne Gore i Hrvatske", smatra Kilibarda. Kilibarda čak veli da je o toj fiks ideji razgovarao i sa ambasadorom SAD-a Vorenom Zimermanom "i on me je izuzetno pažljivo saslušao". Američki ambasador je istoga dana pažljivo saslušao i Slavka Perovića, lidera liberala, ljutih Kilibardinih protivnika, ali je to Kilibarda zaboravio, jer mu se ne uklapa u "strategiju".

Kilibarda ocenjuje "pogubnim i pomisao da se vojska povuče sa dubrovačkog fronta, "dok se prostor Dubrovnika potpuno ne demilitarizuje". To je bilo u redu, ukoliko je tada podrazumijevao da se smjesta sa tih područja povuče JNA, za koju Šešelj tvrdi da je "najbolja srpska vojska". Ali, Kilibarda nije ostao nejasan: "To može potrajati i pet, i sedam godina, za koje vrijeme bi se stvorili uslovi da se narod ove regije izjasni o svojoj budućnosti", kao da to već nije bilo učinjeno prilikom prvih višestranačkih izbora.

"Mi jesmo srpska, ali prije svega smo demokratska stranka", često ističu u Narodnoj stranci. Ako su demokratska stranka, onda to podrazumijeva da poštuju demokratski izraženu volju naroda i građana. Ako je tako, onda Kilibarda mora da zna, upozoravao je naš list, da u

dubrovačkoj opštini ogromnu većinu stanovništva čine Hrvati, te da je na izborima, s 80 odsto glasova, tu pobijedila Hrvatska demokratska zajednica, u čijem programu nema ni naznaka o stvaranju nove dubrovačke republike.

"Javnosti nije poznato da su u međuvremenu Dubrovčani promijenili volju a, zasad barem, nema ni signala da bi to moglo uskoro učiniti na sugestije iz Crne Gore", pisao je "Monitor", dodajući da je "teško vjerovati da će, u ovakvom evropskom okruženju, organizacija eventualnog izjašnjavanja Dubrovčana kako će i skim živjeti biti povjerena oružanim snagama Jugoslovenske armije".

"Sada smo preduzeli i konkretne mjere da se narodu te regije, koji je, prema našim saznanjima, izuzetno zainteresovan za to, omogućiti da se izjasni o svojoj budućnosti", izjavio je Kilibarda. Ako hoćemo pošteno, Dubrovčani su bili, prije svega, "izuzetno zainteresovani" da se prekine vojna okupacija i da JNA, odnosno crnogorski rezervisti, napuste Konavle. O budućnosti će odlučiti oni sami.

"MONITOR", 26. februar 1993.

ŠTA HOĆE MIROVNJACI

Dok se vlast u Crnoj Gori verbalno zaklinjala u to da je za mirno i demokratsko rješenje krize u Jugoslaviji, pratično je pospješivala stvaranje ratno-huškačke atmosfere. Kada se, početkom jula 1991. činilo da će u najmanjoj bivšoj (i sadašnjoj!) jugoslovenskoj republici preovladati ratna retorika, više stranaka, udruženja i pokreta formirali su Građanski odbor za mir pokušavajući da, u posljednjem momentu, zaigraju na – kartu razuma.

- Mi smo krenuli u te akcije početkom jula, u doba velike medijske pomame na svaku akciju sličnog tipa – objašnjavao je Rade Bojović, koordinator Građanskog odbora za mir, u intervjuu "Borbi" 9. avgusta 1991. – u Crnoj Gori, gdje je, po našoj procjeni, najizraženija medijska blokada mirotnih akcija, to je bio veliki rizik. U momentu velike harange na tzv. dezertere, u momentu "lomljenja rezervnog sastava u Crnoj Gori, izvukli smo antiratni miting u Titogradu Mislili smo da je došao posljednji momenat da se u Crnoj Gori čuje neki glas razuma".

Zašto je po Bojovićevom mišljenju bio posljednji momenat za glas razuma? Evo (njegovog) objašnjenja: "Mi u Građanskom odboru za mir bili smo vrlo rezignirani nakon izlaganja predsjednika Momira Bulatovića na svečanoj akademiji u čast Trinaestojulskog ustanka. Dio tog govora bio je politički nepromišljen, neodmjeren, imao je konotacije mržnje. Smatramo, takođe, da se i u slučaju Bulatovićevog izlaganja na Vučjem

Dolu radilo o vrlo neprimjernom govoru. Takvi govori ne doprinose miru, već se uklapaju u nešto što se može nazvati ratnohuškačkom politikom.

Od momenta osnivanja Građanskog odbora za mir, zbog činjenice da je dio opozicije uključen u njega, partija na vlasti, bolje rečeno čelnici te partije harangirali su protiv nas. Oni su željeli da nas optuže da mi preko ovakvog djelovanja želimo da dižemo sopstveni politički rejting. Mi to i radimo, ali je tragedija, po njihovom mišljenju, u tome što mi nijesmo zajedno sa njima na istom poslu”.

Tek što je objelodanjeno da je formiran Građanski odbor za mir i da se planira miting za mir, cijelu ideju dočekao je “na nož” zvanični ideolog Svetozar Marović, generalni sekretar vladajuće DPS i član republičkog državnog Predsjedništva. On je u svojoj rubrici “Ponedjeljkom” u tada veoma ratnohuškački raspoloženoj “Pobjedi” 11. jula 1991, napisao: “Priznajem da bi volio da nijesam čuo tu izjavu. Ne u Crnoj Gori. Na to me je natjerao više patetičan ton i namještena važnost čovjeka koji je, kažu, govorio u ime devet opozicionih partija. Ne znam u ime koliko je njihovih sljedbenika i birača govorio. Ne znam ni kojoj se javnosti želio obratiti taj obnovljeni glas Ivana Duraka. Čuo sam, međutim, da će svi oni ubuduće svoju aktivnost preduzimati u ime Građanskog odbora za mir. Da, najavili su miting. Miting za mir.

Velike ideje, kao i velike riječi, nerijetko služe prikrivanju (gubljenju traga i pravih namjera). Ipak, iza velikih ciljeva teško je sakriti male interese. Ali, kome se upućuju zahtjev za mir.

Velike ideje, kao i velike riječi, nerijetko služe prikrivanju (gubljenju traga i pravih namjera). Ipak, iza velikih ciljeva teško je sakriti male interese. Ali, kome se upućuju zahtjev za mir. Onima koji ubijaju i nasilno proganjaju cijele narode? Onima koji pucaju na sinove naše zemlje? Onima čiji su ciljevi okrenuti prema našim građanima? Onima čiji nas redarstvenici dočekuju oružjem i prijetnjom?”, pisao je Marović i optuživao “mirotvorce” da govore o miru a vide vlast, ili sebe na vlasti.

“Iz Evrope nam donose istrošene, pogrešne i marginalne stvari” objašnjavao je narodu Marović karakter mirotvornih poruka. Kaže: Pročitao sam je u Beogradu objavljen poziv za dezerterstvo. Možda se tom pozivu nije priključio Građanski odbor za mir. Poruke su im, međutim, skoro identične. Takve pozive i poruke danas upućuju potomci nekadašnjih čuvara pravde i slobodijada. Da li je moguće ostati nijem na zlo i nepravde? Nikada farizeji jerusalimski ne bi razapeli Ivana Duraka. Ali, Hrista su razapeli, mudro će Marović, koji je svoju logu poistovjetio sa Hristovom. Zato i kaže: “O, učeni, Bože, neka me ova gorka čaša mimoide”.

Marovićeva direktiva bila je dovoljan signal da otpočne hajka na mirotvorce, koji su se, narednog, 12. jula 1991, oglasili svojim prvim proglasom u kojem se kaže: “Danas je junaštvo ne ići u rat!” bio je to,

u stvari, njihov poziv građanima da dođu na antiratni protesni zbog zakazan za 17. jul 1991, na Trgu Ivana Milutinovića u Titogradu, pod nazivom “Stop fašizmu!”

Na optužbe koje je u svojoj redovnoj rubrici u “Pobjedi” iznio Svetozar Marović, u ime Građanskog odbora za mir reagovao je Miodrag Vlahović, ali u “Monitoru” jer je taj tekst “Pobjeda”, po svom “demokratskom” običaju, odbila da štampa. Pod naslovom “Rat” Vlahović odgovara na Marovićevu rubriku “Mir”. Vlahović prvo kaže da je tačna Marovićeva konstatacija: “Od vlasti i zavisnosti od nje ne vidi se svoj narod, ni njegove potrebe. Sve je vlast i oko vlasti”, jer, veli, precizniju definiciju onoga što čini on i vlast kojoj pripada niste mogli dati.

- Stvari su, međutim, još gore od toga. Prepričavajući ili ponavljajući nerazume posljedice onoga od kojeg ste zavisni, govorite o nekakvom “ratu za odbranu mira”, na sva usta i sve strane izjavljujete da se kriza u Jugoslaviji treba riješiti “mirno i demokratski”, a istovremeno, licemjerno razbijate JNA, stvarajući “dobrovoljačku nacionalnu vojsku”, vodeći te “dobrovoljce”, na prevaru i prisilu, u besiljni građanski rat. U besmisleno klanje – mada Vi, izgleda, ne volite teške riječe, pisao je Vlahović (“Monitor”, 19. jul 1991) ističući: “Ostaje da se još samo dogovorite sa gospodinom Kilibardom oko oblika kape i krenete. Sve ostalo je, izgleda, u redu”.

“Ne želimo i nećemo da ubijamo, koljemo i uništavamo druge jugoslovenske narode. Ne želimo ni da ponavljamo tragične krvave podjele i mržnju u Crnoj Gori, koje nas samo mogu unesrećiti i još više udaljiti od Evrope koja, začudo, postaje vaša najomraženija riječ”, poručio je Vlahović Maroviću. “Smeta Vam miting za mir, a nijesu Vam smetala okupljanja čije su poruke bile ‘štedite municiju, trebaće vam’”.

Građanski odbor za mir uputio je, u međuvremenu, otvoreno pismo Predsjedništvu SFRJ u kome traži da odgovori na pitanja: ko komanduje JNA, da li Predsjedništvo ili general, i ko je naredio da se JNA razvrstava po principu dobrovoljnosti čime se od nje stvara jedno ili dvonacionalna vojska. Obratili su se i Predsjedništvo SR Crne Gore 15. jul 1991). Ističući da je neophodan “maksimum dobre volje i minimum tolerancije” s ciljem zaustavljanja procesa dezintegracije i spašavanje zemlje od ratnog holokausta, u obraćanju Građanskog odbora za mir republičkom Predsjedništvu kaže se da je očito da “koncentrisano ludilo” prisutno i u Crnoj Gori, u glavama ljudi izaziva “zbuđenost, moralnu skrušenost i osjećaj paranoidnog straha od rata”. “Mi ne treba da vodimo rat da bismo navodno spasili mir, već naprotiv, treba da vodimo mirnodopsku politiku da do rata ni u kom slučaju ne bi došlo” – osnovna je poruka. Vođeni velikom i plemenitom misijom – borbom za mir, zatražili su priliku da se posredstvom TV-dijaloga, sučele sa nekim od članova državnog Predsjedništva u želji da se otklone “konfuzije u javnosti”.

Umjesto TV-dijaloga, sljedećeg, 16. jula 1991, predsjednik Momir Bulatović uputio je otpozdrav na predlog Građanskog odbora za mir. Pošto im je održao lekciju da su se obratili kolektivnom šefu države na neki način kojije potpuno neprimjeren komunikaciji uobičajenoj po civilizovanim normama (dopis nije bio potpisan i nije bila dostavljena adresa, već samo kontakt telefon), Bulatović ocjenjuje da "iako neki događaji u Crnoj Gori daju povoda za narastanje zabrinutosti, ova Republika srećom još uvijek nije pravo mjesto za organizovanje antiratnih mitinga". "Zato sam slobodan da vam predložim, da umjesto Titograda, vaš skup održite negdje na teritoriji Slovenije, u kriznim žarištima u Hrvatskoj ili na Kosovu", ironisao je predsjednik Bulatović.

Optužujući "mirovnjake" za "nerealnu i lažnu simetriju", Bulatović izražava neslaganje sa njihovom ocjenom o uzrocima sadašnjeg stanja, osebno ne sa ocjenom da je "teška situacija u zemlji... prevashodno rezultat pogrešne i neodgovorne politike aktuelnih nosilaca vlasti". S toga, ističe Bulatović, budući da ste već izrekli presudu i na naš račun, jednostavno ne želim da mene ili moje saradnike pokušate da "urazumite" i ubijedite u ispravnost vaših stavova.

Bulatović je, na kraju, obraćajući se "gospodi iz Koordinacionog odbora", ustvrdio da mu "uvijek ostaje nejasno": u ime koga vi govorite? Sudeći po intonaciji, zaključio je da je to "u ime svih građana Crne Gore i Jugoslavije. Za tako nešto trebalo je na demokratskim izborima steći pravo vršenje vlasti ili se, veli on, radio o robovanju sindromu da svoju spoznaju identifikujete sa opštim, što, takođe ne bi trebalo da je kod vas u pitanju. "Ipak, vi hrabro izvodite nedvosmislene opšte sudove ne samo o političkim pitanjima, već i o stanju psihičkog zdravlja zajednice. Paranoidne strahove utvrđuju i otklanjaju specijalisti ljekari, a ne političari amateri" – hrabro je predsjednik Bulatović skresao u brk onima koji su ga pozivali na dijalog o miru.

Proglas Građanskog odbora za mir

Građani Crne Gore,

Posljednjim saopštenjem Predsjedništva SR Crne Gore naša Republika se uvlači u predstojeći besmisleni građanski i bratoubilački rat, sukob u kome neće i ne može biti pobjednika, i koji ovoj zemlji, Crnoj Gori i Jugoslaviji, i svima koji u njoj žive, može donijeti samo razaranje, patnju i smrt.

Vlast u Crnoj Gori nam mjesecima obećava prosperitet i mir. Umjesto toga, životi naših sinova, očeva, braće i muževa obećani su i predati za borbu "i van granica Crne Gore".

Time je vlast pogazila sva svoja obećanja i dovela sve građane, pred kojima je odgovorna, u smrtnu opasnost.

Nastupio je završni čin jugoslovenske tragedije: bjesomučnom propagandom republičke vlasti u Jugoslaviji uzele su nam duše, a sada hoće i života.

Nacionalističke vojne formacije su već postrojene i sučeljene. Posljednjim odlukama, kojima se i ne znaju izvorišta i donosioci, JNA se pokušava pretvoriti u jednu od njih. Oni koji ne žele da u tome učestvuju izloženi su šikaniranju i progonima.

Građani Crne Gore,

Mi predajemo našu mladost u ruke onih koji tvrde da se bore za Jugoslaviju i za mir. Tragična je obmana i nečuvvena podvala da se Jugoslavija može održati bratoubilačkim pokoljem.

U takvom besmislenom sukobu i besmislenim pogibijama može se samo produžiti vlast svih naših republičkih ratnohušakačkih vrhuški. Da li je njihov dalji opstanak na vlasti vrijedan naših života?

Građani Crne Gore,

Budite mudriji i hrabriji od svojih vođa. Ne dozvolite da vas uvuku u besciljni građanski rat, kome po žrtvama i razaranjima ne bi bilo premca u našoj istoriji.

Ne idite u taj krvavi bratoubilački sukob i učinite sve da drugi to ne čine.

Za Crnu Goru i Jugoslaviju danas nema višeg i važnijeg cilja od mira i života dostojnog ljudi.

Danas je junaštvo ne ići u rat.

U Titogradu, 12. jula 1991. godine

Građanski odbor za mir

"MONITOR", 5. mart 1993.

"NI PRECI NAM NIJESU BJEŽALI"

Dok se očekivao odgovor dvaju predsjedništava na poziv Građanskog odbora za mir, član republičkog državnog Predsjedništva (inače, nezavisni kandidat izabran na tu funkciju na prvim višestranačkim izborima), prof. dr Slobodan Vujačić, izjavio je u "Monitoru":

- Besmislena je optužba da građane Crne Gore vodimo u rat. Rat je najgora stvar i sve treba učiniti da do njega ne dođe, ali se ne može ići do kraja i robovati bolesnim kompromisima. Naši preci nijesu bježali i dezertirali pa nećemo ni mi, tako da se ne varaju oni koji misle da će obnoviti austrougarsku monarhiju. Nema izlaza na Jadransko more, ni Beču, ni Berlinu, ni Pešti! – kazao je on.

Pošto je "dubrovačka oslobodilačka operacija" grubo demantovala ono što je dr Vujačić ocijenio "besmislenim" (u "Monitoru" 19. jula 1991), ovaj član crnogorskog državnog vrha kasnije će u jednoj izjavi za "Borbu" komentarišući stav crnogorskog ministra odbrane Božidara Babića da "za Prevlaku nema pogađanja", reći: "Mislim da se svi slažemo da su bivše ili administrativne granice ne samo nedefinisane već i problematične. Uostalom, danas se na AVNOJ i njegove odluke skoro niko i ne poziva. Smatram da se problem Prevlake može riješiti političkim odlukama putem konstruktivnih i objektivnih rasprava i dogovora". Naravno, dr Vujačić ne objašnjava ko je gurnuo crnogorske građane u rat sa Hrvatskom, ali smatra da se "taj mali dio teritorije", koji je, kako veli, predstavljao i predstavlja "markantnu tačku za ulaz u Boku Kotorsku" mora i treba razriješiti u duhu svega onoga što se zove pravo i jedne i druge strane i u duhu bitnih osnova međunarodnog prava.

"Valja imati na umu, ali Crna Gora se na to ne poziva, da je uoči drugog svjetskog rata u okviru Zetske banovine, taj prostor pripadao njoj, odnosno Crnoj Gori", pojašnjava dr Vujačić. Doduše, ističe on, i granice banovine nijesu bile striktno definisane i određene. Poslije onoga što se desilo, dr Vujačić vidi da je dovoljno bilo nepotrebnih sukoba, rušenja i krvoprolića i vjeruje, sam kaže, da Prevlaka ne bi smjela biti uzrok za nove nevolje i nesreće.

Prvi masovniji mirotni skup u Jugoslaviji održan je upravu u organizaciji Građanskog odbora za mir, u tadašnjem Titogradu 17. jula 1991. godine, gdje se okupilo više od pet hiljada ljudi koji su zdušno izrazili svoj antiratni protest. Na ovom antiratnom mitingu mladi Crne Gore poručili su da su spremni braniti zemlju od spoljnog agresora, ali da ne žele da učestvuju u jugoslovenskim ratnim sukobima, niti da nasijedaju na providne političke igre aktuelnih lidera koji svoju vlast čuvaju, a svoju su djecu sklonili vani. "Oni na vlasti i oni oko vlasti su, izgleda, spremni da nas uvuku u nerazumni i besciljni rat, da nas svrstaju na jednu od dvije zaraćene nacionalističke strane u sukobu koji već traje", kazao je Miodrag Vlahović otvarajući protestni zbor. On je rekao da je JNA "mučki razbijena" na jedno ili dvonacionalnu vojsku, koja treba zarad nečijih tuđih interesa i tuđih projekcija da se uključi u sukob "nacionalista u Jugoslaviji", koji snuju bolesni san o tome kako se ubijanjem i klanjem, krvlju, patnjama i razaranjima, novim mržnjama i tragedijama, mogu iscrtati nove granice, podići zidovi između naroda.

Vlast i njeni istomišljenici iz pojedinih partija, kao i poslušnici u državnim emdijima, optužuju ljude koji neće u dobrovoljačke odrede da su dezerteri i otpuštaju se sa posla, znajući da čovjeku sa ovih prostora nema veće optužbe i osude od toga da ga zovu izdajnikom, kukavicom i dezertrom – rekao je Vlahović, naglasivši da vlast u Crnoj Gori mora raditi ono što hoće građani a ne da šalju vojsku van naše Republike i

slušaju ono što im se govori o određuje van Crne Goe. Dezertstvo je brijeg iz regularne i disciplinovane, po zakonu i Ustavu organizovane savezne vojske, a ne iz novih nacionalističkih vojnih formacija, kojima, samo još treba promijeniti kape (ovi na vlasti su izgleda saglasni), pa da krenu u besmisleno klanje i nerazumno "izdajničko" ubijanje – kazao je on. Na kraju je vrhovnim vođama, koji se, kako je podvukao, zovu Franjo – Milošević, poručio: "Vi imate vlast ali ne raspolazete našim životima!"

Uz apele svim ljudima dobre volje na vlasti i oko nje; da se okane ratnih igara i vrate razumu i slozi; koje su izrekli predstavnici mladih; predsjednik Crnogorske boračke organizacije Vlado Kapičić ocijenio je da su "maske pale", pa se zato lansiraju teorije o skraćenoj Jugoslaviji. "Ne treba nam teza 'neka ide ko hoće iz Jugoslavije', jer ni tada neće biti mira na nekim njenim novim granicama", rekao je Kapičić i poručio da se ne treba uključivati u dobrovoljačke odrede. Taj njegov govor održan na antiratnom mitingu bio je njegov najveći "griješ" koji je izazvao promjenu raspoloženja nekih boraca i njihovih organizacija prema njemu, naročito nikšićkog ivangradskog i hercegnovskog odbora koji su povelili hajku da se Kapičić ukloni sa političke scene. Zbog podjela u boračkoj organizaciji koje su potom nastale, Vlado Kapičić je podnio ostavku, izjavivši da ne želi da učestvuje u razjedinjavanju te organizacije.

Nakon titogradskog antiratnog skupa, uslijedilo je protestno okupljanje na Cetinju (31. jula, na kojem je prisustvovalo više od tri hiljade građana), mirotni protest u Tivtu (9. avgusta 1991, takođe sa oko tri hiljade učesnika), te antiratni skupovi u drugim crnogorskim opštinama. Istovremeno, državni masmediji i čelnici vladajuće partije nijesu prestajali sa ratnohuškačkom politikom i nastojali su, po svaku cijenu, kompromitovati djelovanje crnogorskih i jugoslovenskih mirotnoraca kao "izdajnike". To je toliko bilo bezočno i donom da je prvi koordinator Rade Bojović 19. jula 1991. glavnom uredniku "Pobjede" Vidoju Konataru poslao otvoreno pismo u kome se ne krije iznenađenje "količinom laži, mržnje i nebuloznih razmišljanja Pobjedinih karikaturnih novina" koji pokušavaju oklevetati djelovanje i smisao Građanskog odbora za mir.

"Očigledno je da bilo koji politički ili javni stav, ukoliko ne nailazi na podršku 'Pobjedinih' naredbodavalaca, postaje predmet najtužnijih novinarskih komentara u istoriji žurnalistike, naravno, ako izuzmemo konkurentsku nacional-socijalističku štampu iz tridesetih godina ovog vijeka", kaže se u tom pismu i "Pobjedine" 'proizvođače neistina' podsjeća na istorijske sudbine sličnih projekata. "Jako nam je žao što vas čak i mirnodopska opredijeljenost Građanskog odbora za mir iritira i izaziva nespikoj, ali mi smo prinuđeni da bez obzira na vašu patološku rafiniranost djelujemo u skladu sa našim ljudskim osjećajima", pisao je Bojović glavnom uredniku crnogorskog dnevnika dodajući da će ih ubuduće takvi objesni komentari i osvrti "initi raspoloženim za proučavanje psihopatoloških

fenomena ovdašnje svakodnevice". "Želim vam skori kopernikanski moralni zaokret. Ipak, da ne budemo naivni, sjećate li se Tartifa?", stoji na kraju tog pisma.

"Pobjeda" je još žešće nastavila da karikira saopštenja i ono što je izgovoreno na pres konferencijama, a naročito su je boljale "optužbe" na račun podanika crnogorske vlasti" i to što su crnogorski mirotvorci uspostavljali ravnotežu između zaraćenih strana u Hrvatskoj, tumačeći to "simetrijom po istini", ali ne na štetu hrvatske već srpske istine o tamošnjim ratnim zbivanjima. Rješenje je, potom, pronađeno u prećutkivanju saopštenja i apela. Takvu sidbinu zadesilo je saopštenje Građanskog odbora za mir (21. oktobar 1991) u kome je rečeno da se, odvođenjem crnogorskih rezervista na ratište u okolini Vukovara, Crna Gora i definitivno uvlači u građanski rat u Jugoslaviji.

"Umjesto hitnog i безусловnog povlačenja jedinica rezervnog sastava koje djeluju u pravcu Dubrovnika unutar granica Crne Gore, dolazi do još jednog nepotrebnog i nerazumnog izlaganja crnogorskih mladića smrtnoj opasnosti". Zato Građanski odbor za mir apeluje na vlast u Crnoj Gori da svim raspoloživim sredstvima utiče da se obustavi svaka vojna aktivnost u kojoj učestvuju građani Crne Gore i da po svaku cijenu spriječi krvoproliće i besciljne žrtve. I na ovaj apel, kao i na sve ostale, od apela studenata do onih koje je potpisalo više hiljada građana i intelektualaca, vlast je ostala – nijema. Nažalost, Građanski odbor za mir (njegovim aktivnostima rukovodila je petočlana ekipa: Rade Bojović, Miodrag Vlahović, Zoran Ljumović, Vladan Simonović i Miodrag Vujošević) prestao je da radi poslije pisma kojeg je, u ime Građanskog odbora, potpisao i uputio na adresu ambasada u Beogradu Zoran Ljumović, zbog unutrašnjih razmimoilaženja oko posljedica i efekata tog pisma. Kako je prethodno to pismo objavila "Pobjeda", stvorena je fama da se radi o "izdajničkom potezu", pa je uslijedilo ograđivanje opozicionih političkih partija od takvog postupka. A u pismu se samo insistira na mirnom rješenju jugo-krize, te ističe da Crna Gora nije spremna da prihvati nikakvu "krnju Jugoslaviju", da je crnogorska aktuelna vlast na strani Miloševića i da zajednički vode – anticrnogorsku politiku!

Dvadeset četvrtog jula 1991. i Studentska liga za mir, osnovana unutar Saveza studenata Crne Gore, uputila je apel za mir u kojem pozivaju da se ljudi ne odazivaju "bezočnim pozivima na građanski rat". Kao pripadnici jedne od generacija mladih ljudi koje bolesni umovi nacionalističkih lidera žrtvuju za ostvarivanje svojih sitno-političkih interesa moramo podići glas protiv bezumlja i haosa u koji nas vode. Ne smijemo im dati šansu da ostvare svoje krvave planove. Naš zadatak kao mladih intelektualaca jeste da im se suprotstavimo snagom svoje mladosti i progresivnošću svojih ideja. Rat u koji nas vode ne može nam donijeti ništa osim mržnje i stradanja, a to ne može biti ideal nijednog mladog čovjeka

bilo gdje se on nalazio i bilo koje političke orijentacije on bio" – stoji u tom apelu koji u zvaničnim medijima nije dobio publicitet.

"Svoj puni doprinos ovoj zemlji jedino možemo dati kao dobri inženjeri, ekonomisti, pravnici, ljekari, a ne kao vojnici pomahnitalih i razularenih hordi u koje bi nas vrlo rado svrstali. Naša jedina šansa je mir, jer jedino u miru snaga argumenata može biti jača od snage oružja" – uzaludno su upozoravali crnogorski studenti i pozivali sve mlade ljude da učine sve da zaustave "ovaj voz bez povratka u koji nas svim silama guraju".

"MONITOR", 12. mart 1993.

"IZDAJA" STUDENTSKOG FORUMA

Zbog toga što je Crna Gora uvučena u ratni sukob sa Hrvatskom, a "Predsjedništvo Jugoslavije", pod dirigentskom palicom predsjedavajućeg, podpredsjednika dr Branka Kostića, zavelo vanredno stanje, crnogorska demokratska opozicija proglasila je maratorijum na svoje političke akcije. U međunarodnom pres centru u Beogradu, predstavnici crnogorskih opozicionih stranaka objasnili su (4. oktobra 1991.) razloge za to.

"U uslovima vanrednog stanja ne postoji mogućnost za djelovanje opozicionih partija. Zato će Socijalistička partija i Savez reformista Crnogorskog primorja proglasiti maratorijum na političko djelovanje" – kazao je tom prilikom Miodrag Marović, predsjedavajući Reformske koalicije. Marović je još rekao da su se ove dvije stranke odlučile na to i zbog uvrede koju im je nanio predsjednik crnogorske Skupštine, dr Risto Vukčević, koji je opoziciju nazvao "bandom izdajnika". "Dok se izvodi masovna mobilizacija i pokretanje jedinica izvan Crne Gore, mimo ustavnih organa ove republike", istakao je Marović, "opozicione partije ne žele da vanrednim mjerama svojim djelovanjem daju legitimitet".

Stranka Jugoslovena, Nezavisni komunisti i Partija socijalista, koji će uskoro potom stupiti u koaliciju, smatraju da, naprotiv, treba da pojačaju političko djelovanje, ali da treba da prekinu svaku političku komunikaciju sa vladajućom strankom, kako je kazao njihov predstavnik Miodrag Vlahović. "Crna Gora je uvučena u ratni sukob, ničim izazvana, pa su vlasti zbog toga izgubile legitimitet" – potencirao je Vlahović, dodajući da je krnji sastanak u "Predsjedništvu Jugoslavije", na kojem je Kostić uzeo dizgine u svoje ruke, samo jedna od faza vojnog ili državnog udara.

"U vrijeme kad se od nas, pod izgovorom patriotizma, traži juriš na Dubrovnik, ostaje nam samo da pokažemo da su nam ruke čiste i da ne želimo učestvovati u tom bezumlju", rekao je Miodrag Vukmanović, član najužeg rukovodstva Liberalnog saveza, upozorivši da se u režimskim

novinama objavljuju potjernice za opozicionarima kojima prijeti sasvim ozbiljna – smrtna opasnost! Liberalni savez Crne Gore ukazivao je, po riječima Vukmanovića, da se sve ovo može desiti, ističući da se zbiva upravo ono što nijesu željeli. “Umjesto da Crna Gora postane demokratska, ona je servis za prljave poslove one vlasti koja je juče konstituisana u Beogradu”, kazao je Vukmanović, naglašavajući da su im ruke čiste, jer sve ovo nijesu htjeli.

U teškim okolnostima po crnogorski narod, kada su glavne opozicione stranke proglasile maratorijum na svoje političko djelovanje, uz Građanski odbor za mir, formiran 11. jula 1991, čiji su osnivači: Jugoslovenska narodna stranka, Socijalistička partija, Partija socijalista Crne Gore, Socijal-demokratska stranka CG, Nezavisna organizacija komunista CG, UJDI, Demokratska alternativa, Studentski forum, Evropski pokret u Jugoslaviji i Crnogorsko vijeće Evropskog pokreta, istaknuto mjesto u crnogorskom mirovnom pokretu pripalo je Studentskom forumu Crne Gore.

Politički angažman Studentskog foruma, kao nezavisne organizacije slobodno udruženih studenata, počeo je, nikako slučajno, upravo 10. marta 1991. u toku martovskih demonstracija u Beogradu. Spontanim okupljanjem, jedan broj studenata, prvi u Crnoj Gori, podržao je beogradske studente i osudio podršku crnogorskog državnog Predsjedništva srpskim vlastima, a time i izvođenje tenkova na ulice. Tako se rodila ideja o nastanku Studentskog foruma kao alternative studentske organizacije, s ciljem da doprinosi demokratizaciji ovdašnjih teških prilika i što bržem uklapanju Crne Gore u savremene integracione tokove. “Studentski forum CG prvi je u Crnoj Gori reagovao na pokušaj državnog udara u Sovjetskom Savezu. Dok je situacija još bila neizvjesna, uputili smo riječi podrške studentima Moskovskog univerziteta i ruskom lideru Borisu Jeljcinu”, ističe kao kuriozitet Branislav Radulović, jedan od “glavnih” u ovom udruženju crnogorskih studenata.

U toku postojanja, u periodu najvećih iskušenja za sve građane ex Jugoslavije, aktivisti Studentskog foruma trudili su se da svojim mnogobrojnim inicijativama skrenu pažnju na tragične posljedice nacionalističkog ludila, u koje su nas uvlačile, kako su isticali, republičke oligarhije. Bili su inicijatori Studentske lige za mir, koja je neposredno uoči rata okupila predstavnike studenata iz svih republika bivše Jugoslavije (jun 1991). Nastavak ove ideje zdušno su blokirali predstavnici Saveza studenata Beograda (Nikčević i kompanija) lansirajući tezu: “Mi jesmo za mir, ali mi smo i predstavnici jednog naroda koji ima svoje istorijsko dostojanstvo koje se u ovom trenutku ne može braniti mirnim putem”. Uprkos tome, crnogorski Studentski forum je bio jedini u ex Jugoslaviji koji je imao kontakt sa svima. Dobili su pismene čestitke od Saveza studenata Ljubljane za njihov predlog statuta nove studentske asocijacije

bivših republika, a Nebojša Medojević, lider Studentskog foruma, dobio je poziv da bude gost Zagrebačkog sveučilišta u vreme kad je rat u Hrvatskoj već počeo. Te pozive i čestitke u trenutku ratnohušakačke ofanzive u Crnoj Gori, oni tada nijesu smjeli javno iznositi.

Bili su, već smo naveli, među inicijatorima i konstituentima Građanskog odbora za mir u Podgorici i uestnici i organizatori nekoliko mirovnih skupova tog odbora (jul, avgust 1991). Učestvovali su u organizaciji velikog JUTEL-ovog koncerta za mir u Sarajevu i “u sopstvenoj režiji” organizovali nekoliko mirovnih manifestacija (pomen žrtvama rata, rok koncert) koje su bile posjećene i podržane od građana. U junu 1992. održali su manifestaciju pod nazivom “Vratite nam budućnost”, na kojoj je bilo prisutno više hiljada građana Crne Gore. Neka ostane upamćeno da ovi studentski aktivisti nijesu naišli na razumjevanje nekih sveštenih lica iz crkve Sv. Đorđa u Podgorici, koji im nijesu dozvolili da kupe svijeće koje su te večeri namjeravali upaliti za pomen svim žrtvama (ne samo palim vojnicima JNA što je bio do tada običaj!) besmislenog rata. Indikativno je kako su državni mediji propratili ovu manifestaciju. Skup od nekoliko hiljada ljudi pred crnogorskim parlamentom za Radio Crne Gore pratio je honorarni dopisnik Katarina Brajović koja je ovako izvjestila: “Ispred Skupštine Crne Gore, u organizaciji takozvanog Studentskog foruma, nekolicina ljudi je zapalilo svijeću za spomen žrtvama rata”...

Odmah po izbijanju rata u Sloveniji studentu su tražili hitno povlačenje građana Crne Gore iz JNA i preispitivanje ponašanja Vrhovne komande u slovenačkim događajima. Kako im je, na njihov zahtjev, bilo omogućeno da njihovi predstavnici učestvuju u radu vanredne sjednice crnogorskog parlamenta, u ime studentske delegacije crnogorskoj javnosti se obratio Nebojša Medojević. Isprovociran primitivno-fašističkom atmosferom u skupštinskom zdranju i mnogobrojnim pozivima na opšti rat u odbranu “ugroženog srpstva” (Pavle Milić, Božidar Zonjić, Mitar Čvorović, Vaso Đukanović...) Medojević je, između ostalog, rekao: “U vremenu kad je zemlja pred sveopštom katastrofom i besmislenim krvavim ratom nije previše teško govoriti vatrene govore i izigravati patriote pozivajući se na slavnu i traganu prošlost Crne Gore i gurati njene građane u smrt i stradanja. Ali, upravo u ime tolikih crnogorskih žrtvi i patnji ima li iko više pravo da ponovo žrtvuje tolike mlade živote zarad ostvarivanja bolesnih nacionalističkih ciljeva?”.

Kada su u septembru 1991. godine rezervisti iz Crne Gore krenuli u operaciju “RAM” za osvajanje Dubrovnika, Studentski forum Crne Gore je sa nekoliko saopštenja i konferencija za štampu, a potom i peticijom hiljadu studenata i profesora Univerziteta, energično zatražio da se svi studenti koji se nalaze u tim jedinicama odmah vrata na svoje fakultete. U atmosferi euforije nacionalizma i militantnih velikosrpskih grupa koje su slobodno djelovale po Crnoj Gori, ne treba posebno naglašavati kakve

su sve pritiske i prijetnje zbog takvog stava morali da istrpe. Ipak, razvoj događaja je veoma brzo pokazao koliko su bili u pravu.

Iako su državni mediji sve učinili da karikiraju zahtjeve crnogorskih mirotvoraca, pa i studenata, vješto koristeći činjenicu da je oficijelna studentska organizacija, odnosno njeno rukovodstvo, bila uključena u ratnohuškačko kolo, lansirajući spasonosnu tezu da studenti treba da uče, a ne da se bave politikom, djelovanje Studentskog foruma nije prošlo nezapaženo, kako od demokratske javnosti tako i od strane vlasti i JNA. Upravo zbog toga su, gotovo svakodnevno, doživljavali najbezočnije medijske napade, "studentskih" predstavnika i zvaničnika. Vojni pozivi, telefonske prijetnje, javni pozivi na linč (Svetozar Marović, Branko Kostić, Pavle Strugar...), pa čak i fizička razračunavanja, bila su dio organizovane hajke protiv Studentskog foruma. Oni su, međutim, i u takvoj atmosferi u kojoj su posebnu ulogu u satanizovanju mirotvoraca odigrali mnogi novinari zvaničnih medija, nastavili da reaguju. "Ni jedna politička stranka ni udruženje, a pogotovo ne Branko Kostić, nemaju pravo na mandat da o sudbini građana i države Crne Gore odlučuju bez predhodno izražene volje građana Republike", saopštili su povodom Kostićeve Konvencije o Jugoslaviji...

Mada su sebe doživljavali kao "pokret otpora na Univerzitetu", što je bilo pretenciozno, tačno je da je djelovanje Studentskog foruma, bez obzira na to što se nije mogao pohvaliti masovnošću, bilo izuzetno dragocjeno za život na Podgoričkom univerzitetu. Oni su, zajedno sa drugim građanskim pokretima i udruženjima, pojedinim političkim strankama i nezavisnim medijima i rijetkim novinarima, koliko toliko uspjeli da sačuvaju moralni kredibilitet Crne Gore pred demokratskom svjetskom javnošću. Iako su stalno bili pod "specijalnim tretmanom" državnih medija, policije i vojske, njihovo djelovanje doprlo je i do međunarodne javnosti, tako da su uspjeli da stupe u kontakt sa raznim mirovnim organizacijama. Njihovi gosti bili su istraživači Međunarodnog instituta za mir, a preko svojih članova bili su zastupljeni i na sesiji Međunarodnog parlamenta u Veroni...

"MONITOR", 19. mart 1993.

"OPASNA" PREPISKA

Sedmog oktobra 1991. godine Skupština Crne Gore pokrenula je inicijativu za razgovore sa Saborom Hrvatske o razgraničenju između ovih dviju republika, pa je dr Risto Vukčević, predsjednik parlamenta, pisao predsjedniku Sabora Hrvatske dr Žarku Domjanu. Riječ je i Inicijativi za sporazumno određene morske i kopnene granice između Republike CG i Republike Hrvatske (sa obrazloženjem), potom o kratkom propratnom

pismu dr Vukčevića. Slijedi odgovor dr Domjana, a zatim drugo pismo dr Vukčevića, kojim potvrđuje njegov prijem, te, na kraju, još jedno pismo u kome se poziva delegacija Sabora na razgovore u Titogradu.

S obzirom na činjenicu da nijedan crnogorski medij nije u cjelosti objavio sadržinu pisama dr Rista Vukčevića, te odgovor dr Domjana, a o njima se vodila velika rasprava u predizbornom duelu Kostić-Bulatović, "Monitor" ih objavljuje u cjelini. U pomenutoj Inicijativi za sporazumno određivanje morske i kopnene granice između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske, koja nosi datum 8. oktobar 1991. godine i poziva se na zaključak Skupštine Crne Gore, piše sljedeće: "Uvažavajući riješenost Republike Hrvatske da postane suverena i nezavisna država, Skupština Republike Crne Gore konstatovala je da takva odluka, pored ostvarivanja niza državno-pravnih pitanja, mijenja i status dosadašnje granice između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Naime, unutrašnja granica između dviju federalnih članica, u okviru jedne državne zajednice, treba da postane državna granica u međunarodno-pravnom smislu, a u obalnom moru, koje je do sada bilo zajedničko, bez međusobne granice, mora se odrediti granica. Takođe, mora se uspostaviti razgraničenje i u epikontinentalnom pojasu, koji je do sada pripadao Jugoslaviji".

Dalje se u Inicijativi kaže da, po ocjeni Skupštine Crne Gore, "postojeća granica u predjelu poluostrva Prevlaka otežava pravedno i racionalno razgraničenje u obalnom moru i epikontinentalnom pojasu "pa se zato izražava uvjerenje da su potrebne manje korekcije, kako bi postala granica mira između dvije susjedne države. Time bi, piše dalje, "bili poštovani principi i standardi međunarodnog prava i uvažene istorijske, kulturne, geografske i ekološke karakteristike Boke Kotorske i Crne Gore u cjelini".

U tekstu Inicijative potom piše da Crna Gora nema nikakvog interesa da se na graničnom području sa Republikom Hrvatskom nastavlja sukobi, razaranja i gubici ljudskih života. "Vjekovima, bez obzira na politička uređenja, građani sa tih područja su živjeli u miru i međusobnom uvažavanju. Zato je to bila i zona turizma, poznata u svijetu po ljepotama vašeg Dubrovnika i naše Boke Kotorske". Na kraju, u Inicijativi se kaže: "U iskrenom nastojanju da što prije dođe do takvih odnosa, obraćamo se Saboru Hrvatske sa inicijativom da dijalogom i pregovorima razriješimo sva sporna pitanja, uključujući i pomenuto pitanje morske i kopnene granice". Ukoliko Sabor prihvati ovu inicijativu, dalje kontakte treba ostvarivati preko gospodina Nikole Samardžića, poslanika našeg parlamenta i ministra inostranih poslova Crne Gore, sugeriše se hrvatskoj strani.

Obrazloženje pomenute Inicijative počinje konstatacijom (proizilazi iz zasjedanja parlamenta od 4. i 7. oktobra 1991), da "Republika Crna Gora nije u ratu sa Republikom Hrvatskom niti ima pretenzije prema njenim teritorijama. Rezervisti iz Crne Gore u rejonu Dubrovnika i u Hercegovini

pripadnici su JNA, koja je jedino nadležna za njihovo angažovanje i raspoređivanje. Zato s ene može prihvatiti stav Sabora da je Crna Gora izvršila agresiju na Hrvatsku. Naprotiv, Crna Gora se zalagala i zalaže se za mir, prijateljske i dobrosusjedske odnose sa Hrvatskom”.

Navodi se, potom, ocjena Skupštine CG, “da produžetak ratnih dejstava u rejonu Dubrovnika i u Hercegovini može uništiti glavne privredne grane Dubrovačke regije i Crne Gore – turizam i pomorstvo i napominje da je ključno otvoreno pitanje u odnosu sa Republikom Hrvatskom “u ovom trenutku” pitanje poluostrva Prevlake, koja duboko ulazi u Bokokotorski zaliv. “Treba imati u vidu da dužina obale Bokokotorskog zaliva čini 30 posto ukupne dužine obale Crne Gore”.

U obrazloženju Inicijative dalje se kaže da postojeća kopnena granica između Crne Gore i Hrvatske otežava razgraničenje obalnog mora, koje je do sada bilo zajedničko i bez međusobnih granica. Pri postojećoj granici, potrebno bi bilo napraviti razgraničenje ne samo u teritorijalnom moru, nego i u unutrašnjim morskim vodama bokokotorskog zaliva u blizini Prevlake i sela Vitaljine. Zato treba povesti razgovore o manjoj korekciji kopnene granice u predjelu Prevlake i Vitaljine, čime bi omogućili lake i, u isto vrijeme, pravedno uspostavljene granice na vodenim područjima oko Prevlake.

Hrvatski sabor se, potom, upoznaje sa nekim činjenicama koje su, po mišljenju crnogorske strane, nesporne:

“Prevlaka je poluostrvo koje, velikim dijelom, zatvara ulaz u Bokokotorski zaliv i dominira nad njim. To je, bez sumnje, strategijska tačka na kojoj su prije 150 godina locirane vojne baze, prvo Austrougarske, a zatim predratne i posleratne Jugoslavije.

Nijedno privatno lice nije imalo pravo pristupa ovom prostoru, pa ni građani konavoske regije. Zauzvrat, vlasnicima zemljišta isplaćena je odgovarajuća nadoknada. U čitavom ovom periodu nije bilo stanovnika na ovom prostoru, sem vojnih lica. Sada je tamo baza JNA. Njenim povlačenjem to bi postala baza hrvatske armije u bokokotorskom zalivu. Crna Gora ne prihvata da joj ulaz u Boku Kotorsku zatvara jedna strana vojna baza, pa makar to bila armija prijateljske Hrvatske.

Hrvatska teritorija u Boki zahtjeva diobu unutrašnjih morskih voda u tom zalivu. Vjerujemo da bi razgraničenje morskih voda unutar bokokotorskog zaliva stvorilo prilične teškoće i smanjivalo bi mogućnost razvoja turizma u pribrežnom Herceg Novom i Igalu. Razgraničenje teritorijalnog mora, a zatim epikontinentalnog pojasa u predjelu, odnosno produžetku Prevlake, zbog njenog geografskog položaja, neminovno će nanijeti ekonomske štete Crnoj Gori”.

U obrazloženju Inicijative se, potom kaže da se ne može negirati činjenica da ovakvi i slični razlozi, kada je u pitanju Prevlaka, osjetno povećavaju ratnu psihozu kod dobrog dijela crnogorskog stanovništva. Oni osjećaju da bi Crna Gora bila zakinuta i oštećena, ako Prevlaka pripadne

drugoj državi i na njoj bude strane armije. To je recidiv kolektivne svijesti crnogorskog naroda o nepravdi koja mu je učinjena odlukom Berlinskog kongresa 1878. godine o Crnogorskom primorju. Tada je najveći dio crnogorske obale, od Bara (rijeka Željeznica) do Igalu, bio razgraničen tako što je uski pojas obale pripadao Austrougarskoj, a brda i duboko zaleđe Crnoj Gori. Time je siromašno crnogorsko zaleđe na tom prostoru bilo odsječeno od svoga mora i svih pogodnosti i bogatstva koje bi mu moglo pružiti.

“Osjećaj takve nepravde, bez obzira što se radi o neuporedivo manjem obimu i prostoru, javlja se kod crnogorskog stanovništva kada je riječ o Prevlaci”, kaže se na kraju obrazloženja Inicijative i podvlači da je iznošenjem ovih činjenica “potpuno jasno” da Crna Gora nema teritorijalnih pretenzija prema Hrvatskoj, nego jedino želju da se upotrebom stvarnih istorijskih i postojećih argumenata sporazumije i dogovori sa Republikom Hrvatskom o uspostavljanju trajnog mira između dviju susjednih država i dvaju prijateljskih naroda.

Sedam dana pošto je dr Risto Vukčević poslao pismo sa Inicijativom i njenim obrazloženjem, stigao je odgovor dr Žarka Domjana, predsjednika Sabora Republike Hrvatske. U tom pismu datiranom 15. oktobar 1991. dr Domjan potvrđuje prijem Vukčevićevog pisma i konstatuje: “Sigurno je da bi bila povoljnija klima za raspravu i dijalog da je Vaša inicijativa uslijedila prije nego što je nastupila agresija na Hrvatsku sa teritorija Crne Gore. Ovu činjenicu, zaista, sam dužan sa žaljenjem konstatirati”.

Domjan, potom, upoznaje dr Vukčevića da u zaključcima Sabora od 8. oktobra 1991. hrvatski Sabor nije imenovao Republiku Crnu Goru kao agresora nego Republiku Srbiju, tzv. JNA, odnosno ono što je od nje ostalo. Tom prilikom je među zaključcima usvojen izričit zahtjev upućen Republici Crnoj Gori da ne dopusti da se njen teritorij koristi za ratne operacije protiv Republike Hrvatske.

Što se tiče inicijative za određivanje morske i kopnene granice između naših dviju susjednih republika dužan sam Vam skrenuti pažnju da je u skladu sa članom 4. zaključka Republike Crne Gore delegacija Republike Crne Gore na konferenciji o Jugoslaviji u Hagu bila dužna otvoriti pitanje granice između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Budući da je to već, nažalost, i učinjeno, smatram da dok se postupak vodi u okviru Haške konferencije, djelovanju koje su obje naše suverene Republike dobrovoljno pristale, ne čini mi se da je uputno, da u onom dijelu vaših pretenzija u kojem ste se obratili na organe ovog međunarodnog autoritativnog i kompletnog tijela možemo paralelno raspravljati, navodi se dalje u Domjanovom pismu.

Međutim, nastavlja dr Domjan, uvjeren u mirotvornu opredeljenost hrvatskog Sabora i svih organa Republike Hrvatske,

PRANJE PRLJAVIH RUKU

saglasan sam da se svi sporovi moraju i mogu riješiti političkim pregovorima i drago mi je da ovaj stav koncidira sa opredeljenjem izloženim u točki 2 zaključka Skupštine Republike Crne Gore. Stanovitu nadu da se na ove naše prostore može povratiti mir i dobrosusjedski odnosi, a s tim u vezi i plodonosni međusobni kontakti ulijeva mi Vaša konstatacija iz točke 3 "Inicijative" da citiram da "Crna Gora nema nikakvog interesa da se na graničnom području sa Republikom Hrvatskom nastavljaju sukobi, razaranja i gubici ljudskih života". Budite uvjereni da je to odlučan i moj stav i da se u tome ne razlikujemo ni od raspoloženja hrvatskog naroda a time i raspoloženja hrvatskog Sabora, stoji u Domjanovom pismu.

Domjan potom ističe da ga ohrabruje takođe iznesen stav u obrazloženju inicijative da "Crna Gora nema teritorijalnih pretenzija prema Hrvatskoj" i sa zadovoljstvom a istodobno i sa puno odgovornošću želim istaknuti da ni Hrvatska nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema Crnoj Gori. Budite uvjereni da ćemo učiniti sve moguće da se zbog činjenice suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske ne nanese nikakva ekonomska šteta Crne Gore. Vjerujem da postoje opravdane mogućnosti da ni u čemu teritorij Crne Gore, a time i područje Boke Kotorske ne dođe u nepovoljnije položaje nego što su ranije bili. To se sigurno odnosi i na dragocjene mogućnosti razvoja turizma u pribrežnom prostoru Herceg Novog, Igala a time cijelog ekvatorija kako su žitelji Boke Kotorske i do sada koristili i uživali.

Dr Domjan potom naglašava da je bitan preduslov da se obnove i unaprijede dobrosusjedski odnosi između stanovništva dubrovačkog i bokokotorskog područja, koji su tradicionalno bili dobri i primjerom prijateljske saradnje da se što prije preduzmu sve potrebne mjere kako bi se "zaustavila agresija na Hrvatsku sa teritorija Crne Gore". "Osobno me brinu navodi koje Vi iznosite da postoje razlozi kojima se povećava ratna psihoza kod dobrog dijela crnogorskog stanovništva".

Budite uvjereni da smo i u ovim dramatičnim trenucima spremni odgovorno surađivati na uklanjanju tih povoda i sa žaljenjem želim konstatirati da je velik nedostatak da me ranije o tome niste obavijestili jer Vam je poznato da je deklaracija o samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske hrvatski Sabor donio još krajem lipnja ove godine, ističe dr Domjan, rezimirajući na kraju, da prihvataju predlog da se uspostave neposredni kontakti i pozivaju, od vas imenovanog, g. Nikolu Samardžića, poslanika Vašeg parlamenta, te ministra inostranih poslova Crne Gore, da posjeti Zagreb sa svojim saradnicima što prije (bez odlaganja). U potpisu, s poštovanjem dr Žarko Domjan.

"MONITOR", 26. mart 1993.

U pismu koje je 16. oktobra 1991. godine dr Risto Vukčević, predsjednik Skupštine Crne Gore uputio dr Žarku Domljanu, predsjedniku Sabora Republike Hrvatske, potvrđuje se prijem Domljanovog pisma i konstatuje da je ono shvaćeno "kao glas razuma i nastojanja da sve sporove riješimo mirnim putem".

Dr Risto Vukčević uvjerava dr Žarka Domjana da je "naš uticaj na JNA prilično ograničen", ali da "pokušavamo sve što možemo da u području Dubrovnika pomognemo smirivanju postojećeg stanja početku, makar postpenog, povlačenja jedinica JNA". Vukčević smatra da bi "naše zalaganje kod Armije bilo daleko plodotvornije ukoliko bi prestale pojedinačne akcije prema njenim pripadnicima. Svaka pojedinačna pogibija ili ranjavanje vojnika JNA, otežava naše zalaganje kod Armije i naše napore za smanjenje ratne psihoze u Republici".

"Vjerujemo da su prvi rezultati naših napora već vidni jer su predstavnici Armije sa dubrovačkim vlastima dogovorili da se popravi uređaj za snabdijevanje vodom i uključi struja. Ulazak jedinica JNA u Cavtat i Zvekovicu shvatili smo kao dogovor između JNA i predstavnika dubrovačke opštine, uz posredovanje međunarodnih posmatrača. Učinićemo sve što možemo da se stanovnicima dubrovačke regije pomogne i ublaže posljedice ratnih dejstava", navodi se dalje u Vukčevićevom pismu.

Dr Domjan se obavještava da Nikola Samardžić, ministar inostranih poslova Crne Gore, neće moći "sjutra i prekosjutra" doći u Zagreb zbog obaveza i predlaže da se u Hagu (18. oktobra 1991) sastanu dr Franjo Tuđman i mr Momir Bulatović, sa saradnicima, i rasprave bitna pitanja, a da detalje konkretizuju njihovi saradnici u daljem razgovoru, ukoliko to bude potrebno. Sugerise se potom, da bi za uspješan tok razgovora između republika Hrvatske i Crne Gore bilo korisno da u njima učestvuju i predstavnici parlamentarnih odbora za vanjske poslove, dr Hrvoje Kačić (Hrvatska) i dr Asim Dizdarević (Crna Gora).

Posljednji dokument u prepisci Vukčević-Domjan je pismo dr Rista Vukčevića predsjedniku Sabora od 23. oktobra 1991. godine u kojem se poziva delegacija Sabora, odnosno hrvatskih vlasti, da dođe u Titograd na razgovore. Vukčević predlaže da se ti razgovori obave, 24. oktobra, odnosno 26. ili 27. oktobra u Titogradu. Potom se sugerise, da ukoliko im ovi termini ne odgovaraju, da predlože termin susreta, a očekuju i blagovremeno obavještenje o sastavu, terminu i načinu dolaska delegacije. Ne prejudicirajući sastav delegacije, Vukčević iznosi predlog da bi najcjelishodnije bilo da delegacije predvode predstavnici odbora za spoljne poslove Sabora Hrvatske i Skupštine Crne Gore, dr Hrvoje Kačić i dr Asim Dizdarević.

U javnosti nije poznato da li je bilo daljih kontakata na relaciji Domjan – Vukčević, ali se zna da je do predviđenog sastanka delegacija dva parlamenta došlo u Titogradu. Rezultata nije bilo, niti je moglo biti, jer ključeve rata i mira na dubrovačkom području držala je JNA i komanda u Beogradu, na čelu sa dr Brankom Kostićem. A o kakvom se kamenu o vratu radilo najbolje pokazuje argumentacija kojom je dr Kostić pokušao da optuži predsjednika Bulatovića da je “haškim zaokretom”, a potom tajnom prepiskom i dogovaranjem sa Hrvatskom, zaboio nož u leđa srpskom narodu u Krajini, BiH i Srbiji. Dr Kostić je na crnogorsku političku scenu, posredstvom Udruženja ratnika 1991-1992. uveo na velika vrata sukob sa crnogorskim političkim vrhom prijeteći “kompromitujućim dokumentima” kojima se pokušava dokazati da je vlast Crne Gore “kolabirala sa vlastima ustaške Hrvatske”.

Sukob se počeo nazirati onog trenutka kada je Udruženje ratnika kandidovalo dr Kostića za predsjednika Republike, a ovoj tu kandidaturu objeručke prihvatio mimo volje svoje Demokratske partije socijalista koja je za to mjesto nominovala mr Momira Bulatovića. Dr Kostić je na sva zvana najavljavao povratak na autentičnu politiku vladajuće stranke, a Udruženje ratnika saopštilo da ima u posjedu dokumenta “iz kojih se može utvrditi da je aktuelna vlast u Crnoj Gori kolabirala sa vlastima ustaške Hrvatske u vrijeme najžešćih borbi, dok smo mi krvarili na ratištima širom bivše Jugoslavije”. Javnost je tada obaviještena da je predsjednik crnogorske Skupštine dr Risto Vukčević potpisao nekoliko dokumenata, u ime Skupštine, iz kojih se može vidjeti da je aktuelna crnogorska vlast “priznala NDH tri mjeseca prije nego što su to učinile Ujedinjene nacije”, što je trebalo da u neobaviještenom narodu izazove reakcije. Nije, međutim, navedeno da je dr Vukčević cjelokupnu prepisku i kontakt sa hrvatskim predsjednikom Sabora i vlastima temeljio na zaključcima crnogorskog Parlamenta, od 7. oktobra 1991, i u skladu sa načelima člana 5. stav 4. Ustava SFRJ i člana 3. stav 3. Ustava Republike Crne Gore, dakle postojećih ustava, koji omogućavaju promjenu granica na osnovu dogovora između republika.

Udruženje ratnika je izdalo saopštenje u kome se tvrdi da se iz dokumenata koje posjeduju (iz prepiske Vukčević-Domjan) vidi da “vlast ustašku vojsku naziva prijateljskom, a ta vojska, kao što je poznato našoj i svjetskoj javnosti, vrši najgnusnije zločine nad srpskim življem i našim vojnicima, koji su u to vrijeme bili zatočeni po kasarnama širom Hrvatske”. Udruženje je, potom, zatražilo od dr Vukčevića da podnese neopozivu ostavku na funkciju predsjednika Skupštine Crne Gore, a “od svih koji su učestvovali u ovim izdajničkim rabotama” traži se, takođe, da podnesu neopozive ostavke na funkcije koje obavljaju, kao i da povuku eventualne kandidature. Na kraju je zaključeno da će Udruženje ratnika podnijeti krivičnu prijavu Republičkom javnom tužiocu protiv potpisnika

dokumenata “koji znače veleizdaju Crne Gore, naroda crnogorskog i nas ratnika”.

I dok je predsjednik Udruženja ratnika 91.92 Milisav Popović “Borbi” izražavao čuđenje da je dr Risto Vukčević mogao da potpisuje ono što je potpisao u vrijeme kada je njegov sin bio na ratištu kao rezervista u JNA, predsjednik Vukčević je, u istom listu, saopštio da za sve te optužbe nema ništa novo da kaže. “Mi smo i tada bili za mirnu opciju raspleta jugoslovenske krize”, veli on, podsjećajući da je, u tom pogledu, Skupština Crne Gore jasno deklarirala još na početku svog mandata februara 1991. godine a to je, ističe on, kasnije potvrđivala na nizu svojih sjednica, pa je to najkonkretnije uradila 2. i 7. oktobra 1991, i tada pokrenula inicijativu za razgovore sa Saborom Hrvatske o razgraničenju između ove dvije republike. “Mi smo u tom pogledu dostavili hrvatskom Saboru inicijativu, njeno obrazloženje i zaključke Skupštine, pa se ne radi ni o kakvim tajnim dokumentima već o zaključcima koji su poznati najširoj javnosti, jer su sve sjednice Skupštine otvorene i prenošene preko RTV”.

“Na osnovu tih zaključaka – ističe dr Vukčević – “vođeni su razgovori između Skupštine Crne Gore i Sabora Hrvatske, tako da ni tu nema ništa tajno. To, ustvari, predstavlja uporno nastojanje Crne Gore i njene aktuelne vlasti da na miran način riješi razgraničenje granica sa Hrvatskom. To je bilo u skladu sa našim cjelokupnim opredeljenjem, u skladu sa Ustavom SFRJ i ondašnjim Ustavom SR CG, koje smo mi poštovali sve do formiranja SRJ i donošenja novog Ustava. Čudi samo to, što su te stvari bile poznate i akterima koji danas smatraju da je to bila neka tajna. Uostalom, to su znali is vi građani Crne Gore i o tome je u više navrata govoreno u Skupštini, a pogotovu u okviru užeg republičkog rukovodstva kojem su pripadali neki od tih koji danas to uzimaju kao grijeh aktuelne vlasti i izvode na osnovu toga kojekakve zaključke i presude”.

O kandidaturi Branka Kostića za predsjednika Republike, koji je, u stvari, manipulišući jednim dijelom članstva Udruženja ratnika ovo humanitarno udruženje koristilo za vlastite političke igre, dr Vukčević je rekao: “Treba imati granicu, makar elementarnih moralnih ponašanja, jer smo svi, u krajnjoj liniji, ljudi, pa i bitka za vlast morala bi imati ljudske granice. Na žalost, u ovom trenutku ima ljudi, koji crkavaju za vlašću, ali ne shvatam one koji crkavaju za svakom vlašću”, zaključio je dr Risto Vukčević u svom reagovanju u “Borbi” (9. decembra 1992).

Činjenicu da u Vansovom planu nema niti jedne riječi o Prevlaci, jedna od potpisnika – Borislav Jović je sredinom oktobra 1992. godine, kada je trebalo ispoštovati dogovor Cosi-Tuđman o povlačenju jugo-vojske sa dubrovačkog područja i demilitarizovati Prevlaku i staviti je pod kontrolu UN, obrazložio kardinalnom greškom koju je počinio predsjednik Bulatović još u Hagu. Jović je u Saveznom parlamentu, pred licem jugoslovenske javnosti, izjavio da je Prevlaka ispuštena iz Vensovog

plana samo zato što je predsjednik Bulatović u Hagu saopštio da će pitanje Prevlake biti riješeno na bilateralnom crnogorsko-hrvatskom planu.

Na Jovićeve optužbe reagovao je (20. oktobar 1992.) predsjednik Bulatović u Skupštini Crne Gore. Bulatović je tom prilikom podsjetio: "Četvrta tačka tog zaključka (Skup. Crne Gore od 8. okt. 1991) na koju su, očigledno, brojni novokomponovani dušebrižnici o Prevlaci zaboravili da uopšte postoji, govori da je delegacija Republike Crne Gore dužna da na Konferenciji Hagu otvori pitanje granice između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Pri tome, delegacija Crne Gore treba da insistira na stavu da postojeća administrativna granica između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Pri tome, delegacija Crne Gore treba da insistira na stavu da postojeća administrativna granica između Republike Crne Gore i Hrvatske, zbog istorijskih, geografskih i drugih interesa koji proizilaze iz vojno-strategijskog položaja Prevlake i cijele Boke Kotorske ne predstavlja rješenje u skladu sa opšteprihvaćenim principima i standardima međunarodnog prava o određivanju granica.

Nadalje, delegacija Crne Gore dužna je da obavijesti Konferenciju u Hagu da Skupština Crne Gore izražava spremnost i predlaže Saboru Republike Hrvatske da odmah, a u skladu sa Ustavom SFRJ otpočinu pregovori dviju republika kojim će se pitanje granica riješiti konačno i na principijelan način"...

"MONITOR", 2 april 1993.

STVARNOST ZAMAGLJENA PROPAGANDOM

Da, to je stvarno tako urađeno" – nastavio je Bulatović – "nezavisno od toga što se i kako sada politički manipuliše, potvrđuje dopis koji je ovoj Skupštini, u ime Sabora Republike Hrvatske, uputio dr Žarko Domljan i gdje se, između ostalog, kaže: 'Što se tiče inicijative, za određivanje morske i kopnene granice između naših dviju susjednih republika, dužan sam vam skrenuti pažnju da je, u skladu sa članom 4. Zaključaka Skupštine Republike Crne Gore, delegacija Republike Crne Gore, na Konferenciji o Jugoslaviji u Hagu, bila dužna otvoriti pitanje granica između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Budući da je to, nažalost, kaže prof. Domljan, 'već i učinjeno, smatram da dok se postupak vodi u okviru Haške konferencije, djelovanje koje su obje naše suverene republike dobrovoljno prihvatile, ne čini mi se uputno da, u onom dijelu svih pretenzija u kojem ste se obratili na organe ovog međunarodnog autorativnog i kompletnog tijela, možemo paralelno raspravljati.' I, evo, čudne li istorije" dodao je Bulatović, "oko jednog za nas veoma dragocjenog i značajnog komada tla, ja se moram pozivati na Žarka Domljana, da bi se odbranio od neosnovanih optužbi svog dojučerašnjeg prijatelja i kolege".

"To se sve dešavalo, dakle", podsjeća Bulatović, "prije Haške sjednice, zbog koje me je Borisav Jović pred jugoslovenskom javnošću optužio što sam prihvatio isto ono što je prihvatio i njegov predsjednik Slobodan Milošević, 4. oktobra, u tom istom Hagu. Odluku da se postupi na način kako je i uradio Predsjednik Ćosić u Ženevi na prethodnim susretima sa predsjednikom Tuđmanom donio je Vrhovni savjet odbrane na sjednicama od 8. i 10. jula. Ovdje se predamnom na stolu nalazi stenogram sa te sjednice i ja se nadam da će veoma brzo biti stvoreni uslovi da se taj stenogram objavi.

Međutim, sada se, ponavljam – i to je osnovno mitov mog izlaska ovdje – pojavljuje ideja da se taj isti sporazum i ta ista veoma teško i mučno, donešena odluka, čiju smo realizaciju sada, upravo i na našem prostoru doveli do kraja, poništi. Ja molim ovu uvaženu Skupštinu da ima u vidu kakve su posljedice predloga da se poništi sporazum Ćosića i Tuđmana...

Mi bismo, u takvoj situaciji, morali da definišemo novu politiku. Politiku koja bi od svijeta bila shvaćena i prihvaćena kao politika koja ne teži miru nego bi trebala da bude politika ratnog osvajanja i nastavka rata, te bi, prema tome, sudbina naše međunarodne izolacije u sadašnjoj situaciji bila potpuno zapečaćena".

Bulatović je, potom, poslanicima objasnio kako je, u stvari, došlo do Odluke Vrhovnog savjeta odbrane u vezi sa Prevlakom.

"Kao što znate, gospodin Borisav Jović je tada bio predsjednik Državnog komiteta za saradnju sa Ujedinjenim nacijama i koliko god on sad javno nijekao svoju ulogu jasno se vidi da, ne samo da je učestvovao u čitavom radu te sjednice, nego je, konačno, učestvovao, zajedno sa mnom, i u neposrednoj formulaciji tih zaključaka. Zašto zajedno sa mnom? Zato jer smo nas dvojica nastupali ekstremno suprotstavljene stavove na toj sjednici. Naime, sadašnji veliki borac za Prevlaku, dr Borisav Jović, zahtijevao je bezuslovno povlačenje sa Prevlake. Zahtijevao je da se konstatuje da je Prevlaka hrvatska teritorija. Tvrdio je da ne smijemo ni na koji način da uđemo u sukob sa Savjetom bezbednosti Ujedinjenih nacija. Konstatovao je da Srbija neće da ratuje i da gine zbog Prevlake i ukazivao da je naš bezuslovni međunarodni položaj, da nijesmo u stanju da postavljamo bilo kakve uslove OUN"...

"Ako ne vjeruje da je istina da je gospodin Momir Bulatović na Konferenciji u Hagu (na Karingtonovoj konferenciji), izjavio da će pitanje Prevlake biti riješeno u direktnim pregovorima između njega i gospodina Tuđmana, neka Đukanović pročita stenogram sa te sjednice" – poručio je Borisav Jović, tada savezni poslanik i lider Socijalističke partije Srbije, nakon Đukanovićeve izjave u kontakt-emisiji TV Crne Gore (isto veče kada je Jović u saveznom parlamentu optužio Bulatovića) da je Jović napao Bulatovića. "Pošto je sve što sam rekao istina i to istina koja javnosti

nije bila poznata, a presudna je za razumijevanje toka rješavanja pitanja Prevlake, ne vidim razloga da se iznošenje istine smatra napadom", pravdao se Jović.

Tri dana nakon što je Jović jugoslovenskoj javnosti odlučno saopštio: "Govorio sam istinu", dnevnik "Borba", u rubrici "Borba saznaje" (23. okt. 1992.) objavio je vijest da je Jović, najvjerovatnije, uništio stenograme. "Stenogram sa sjednice koja se održavala u Hagu 18. oktobra 1991. kao i stenogram razgovora najviših rukovodilaca Srbije i Crne Gore, vođenih uoči Haške konferencije oko pitanja Prevlake, po svemu sudeći – dobili su noge! Kako 'Borba' saznaje, u arhivu ih nema, a tvrdi se čak i da su uništeni po nalogu Borisava Jovića!" – piše ovaj dnevnik čiji je novinar pokušao (bezuspješno) da "na licu mjesta" provjeri Jovićeovu poruku Bulatoviću preko "TANJUGA-a" da "ničim ne može dokazati svoje tvrdnje".

Povodom uvlačenja Crne Gore u rat sa Hrvatskom, Crnogorski P.E.N. centar i Crnogorsko društvo nezavisnih književnika uputili su (8. okt. 1991) apel domaćoj i svjetskoj javnosti. "Crna Gora je uvučena u apsurdni rat koji znači tragediju za sve jugoslovenske narode. Podsjenkom toga rata u Crnoj Gori je likvidirano i ono malo sloboda i građanskih prava osvojenih posljednjih godina. Svako mišljenje ili postupak koji nije u skladu sa politikom zvanične vlasti, satanizuje se do neslučenih razmjera i smišljeno se atakuje na pojedince i institucije", kaže se u tom apelu.

Domaća i svjetska javnost potom se obavještava da je državno tužilaštvo Crne Gore pokrenulo krivični postupak i predložilo pritvor za književnika i potpredsjednika Crnogorskog PEN centra, Jevrema Brkovića, zbog javno saopštenog mišljenja, što nije ništa drugo do oživljavanje zakona o verbalnom deliktu; da je na člana PEN-a, književnika Milorada Popovića, ispaljeno pet hitaca na javnom mjestu; da su masmediji pod kontrolom zvanične vlasti, koji djeluju u uslovima ratnog stanja, iako ono nije proglašeno, pozivaju javnost na linč kulturnih radnika, pisaca i novinara koji ne podržavaju vladajuće bezumlje. "To isto se čini i sa govornice Skupštine Republike Crne Gore! Telefonom se svakodnevno prijete našim članovima i njihovim porodicama da će biti zaklani. Kulturne institucije koje imaju sopstveni identitet ukidaju se, a njihovi radnici izbacuju na ulicu. Tamo gdje vlast nema kontrolu atakuje se svim sredstvima, kao u slučaju nezavisnog nedeljnika 'Monitor', u čiju redakciju je šestog oktobra 1991, podmetnut eksploziv", navodi se dalje.

Obavještavajući javnost o stanju u Crnoj Gori i položaju kulturnih radnika, Crnogorski PEN i Crnogorsko društvo nezavisnih književnika pozivaju da se svim sredstvima pomogne "da se ovom bezumlju stane na put". "Dosadašnjim angažovanjem u jugoslovenskoj krizi međunarodni politički činici su preuzeli odgovornost i za našu sudbinu. Okolnosti nas prisiljavaju da tražimo njihovo pojačano angažovanje", stoji na kraju ovog apela upućenog sa Cetinja.

Poziv na mir svim jugoslovenskim narodima uputio je tih dana i praukun kralja Nikole, crnogorski princ Nikola Petrović Njegoš, posredstvom francuskog Radija. Svjestan, kako sam kaže, da takvi pozivi zvuče pretenciozno i da praktično nijesu od velike koristi, princ je na ovaj način želio i da izrazi svoje suprotstavljanje zbog događaja u Jugoslaviji.

"Kao i svi ljudi dobre volje, duboko sam potresen stradanjem ljudi i porodica u ovom ratu. Ako ima ljudi kojima nešto znači ime koje nosim, neka me poslušaju i neka se potrudite danas i sutra, i kad izgube svaku nadu, svim sredstvima i na svakom mjestu, da zaustave besmisleni građanski rat" – govori princ Nikola i dodaje – "to nije rat koji zahtijeva hrabrost i širokogrudost, već rat u kojemu je sramota i ubiti i biti ubijen. Ako ništa drugo, pokažite ličnim primjerom da je to sramotan sukob – nemojte u njemu učestvovati!"

Ističući da rat u Jugoslaviji nije rat između naroda, već "orgija neuračunljivih političara" i propagande koja uvlači cijele narode u zločine zbog kojih će generacije ispaštati, crnogorski prijestolonasljednik kaže da sve značajnije političke odluke moraju biti donesene u miru, poslije dugog razmišljanja i pod vođstvom odgovornih državnika. Posebno se obraćajući Crnogorcima ("mojoj braći"), princ Nikola je izrazio mišljenje da nikakav građanski rat u BiH, Hrvatskoj ili bilo gdje drugo u Jugoslaviji, nije i njihov rat. "U Evropi je već čuju vijesti o tome da Crnogorski izazivaju neredu u Bosni i jurišaju na Dubrovnik. Ako su vijesti o takvim neobjašnjivim pohodima tačne, onda se plašim da će ova generacija Crnogoraca ne samo uzalud iskrvaviti, već i osramotiti slavnu prošlost svoje države. Napadi na Dubrovnik, koji Crnogorci moraju poštovati više od drugih ljudi, jer razumiju njegovu slobodarsku prošlost, mogu da se pretvore i neoprostive zločine protiv čovječnosti i kulture. Naravno, ako bi Crna Gora bila napadnuta, svi bi je branili kako smo to radili vjekovima", poručivao je princ.

"Ne znam kako vama, pripadnicima jugoslovenskih naroda, izgleda iznutra taj rat, jer vam je stvarnost zamagljena propagandom, ali hoću da vam poručim da, odavde iz Pariza, svi vi skupa, kao i svi mi koji smo istorijom, osjećanjima i imenima vezani za vas, djelujemo koliko tragično toliko i besmisleno" – rekao je na kraju ovog poziva na mir princ Nikola Petrović Njegoš.

Pismo Voja Stanića

Kada su operacije na dubrovačkom ratištu uzele najviše maha, istaknuti slikar, akademik Vojo Stanić uputio je Predsjedništvu Crnogorske akademije nauka i umjetnosti i članovima Akademije pismo koje je završilo u arhivi, ili u košu. Jer, do danas niko iz Akademije nije reagovao, niti je javnost upoznata sa sadržajem tog pisma.

"Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti - Titograd. Neizdrživi pritisak na savjest natjerao me je da napišem ovo pismo zbog događaja oko

Dubrovnika, a naročito u samom Dubrovniku, koji je juče bombardovan. Taj slavni grad, koji se, više od ma kojeg drugog, može podičiti kontinuitetom kulture i civilizovanog života - u surovom vjekovnom okruženju, najezda najmoćnijih siledžija svijeta - danas doživljava najgore dane u cijeloj svojoj istoriji. Taj grad, koji je ponos cijelog slovenstva, danas se uništava iz razloga koji to ne mogu nikako opravdati. To uzbuđenje, kako nam je poznato, cio kulturni svijet, a izazvalo je plemenitu reakciju i velikog broja uglednih članova SANU. Kako je to slučaj koji se najviše odnosi na odgovornost i savjest Crne Gore, mislim da bi čutanje Crnogorske akademije bilo nešto nedopustivo i ja bih bio do krajnosti razočaran na našu Akademiju, ako bi se o ovo oglušila.

S poštovanjem, Vojislav Stanić, slikar, član Akademije”.

“MONITOR”, 9. april 1993.

KNJIŽEVNICI I “PISCI S KACIGAMA”

Poslije delirijuma pisaca i vladajućeg političkog i vojnog establišmenta zbog, tobože, nadohovat ruke približenog sna o ujedinjenju vojnom silom svih Srba u jednu veliku Srbiju i osvajanja “srpskog Dubrovnika” (i ja sam davno, u gimnaziji učio po istoriji srpske književnosti Pavla Popovića, da je srpski) izgleda da je nastupilo izvjesno otrežnjenje, bar u Srpskom PEN centru. On je, naime, odlučio da se od politike krvoprolića i mržnje distancira i odbio je da primi Vladinu subvenciju, jer želi da bude nesputavan u svojoj misiji.

Ovako je akademik dr Pavle Mijović, predsjednik Crnogorskog PEN-a u intervjuu “Monitoru” 1. novembra 1991, prokomentarisao tadašnji “trenutak istine”, pozitivno ocjenivši to što je ugledni srpski pisac i PEN-ovski veteran, Predrag Palavestra, zatražio u odnosu na hrvatski – zajedničko djelovanje protivu besmislenog ubijanja omladine i rušenja naše i svjetske kulturne baštine. To što nijedno zvanično glasilo nije objavilo ni retku iz Ohridske deklaracije, proistekle na skupu PEN centra Jugoistočne Evrope, akademik Mijović je ovako vidio: “Eto, tako je u Crnoj Gori primljeno ono za što se zalagao cio slobodoumni svijet!” Time su, po Mijovićevim riječima, naravno, krivi i pisci (ne pominjem, kaže, i novinska piskarala), naročito oni pisci koji su stavili na glavu kacige i vaskrsavaju pokojnu Dubrovačku Republiku kao srpsko crnogorsku tampon zonu s krajinama u Hrvatskoj. Sramno je što su se time zanosili pisci, ističe Mijović. Evo još nekoliko Mijovićevih odgovora na pitanja “Monitora”, iz kojih se vidi “držanje” naših pisaca tih dana.

MONITOR: Nije da su baš svi takvi?

MIJOVIĆ: Istina je da nijesu i to je, valjda, jedina utjeha. Ali, mnogi i sad čute. Čute li čute i pošto se oglasio UNESKO o Dubrovniku kao svjetskoj baštini kulture, pošto su se svi pisci svijeta deklarirali protiv ubijanja i

građanskog rata u našoj zemlji. Naši se pisci ni u metaforičkoj formi ne oglašiše. Nama, kao i čitavoj svjetskoj intelektualnoj javnosti nije jasno, zašto na primjer, čuti pjesnikinja koja je tražila pomilovanje za sve i koja je prva digla gas da se Radovanu Zogoviću, poslije jedne i po decenije, dozvoli oglašavanje u javnosti. Mi pamtimo njenu hrabrost u to zlosrećno vrijeme, ali ne prihvatamo čutanje ni kad pisce ophrvaju duge godine, jer se i na samrtnoj uri pišu testamenti. Zar sada, kad je najpotrebnije, čitaoci ne mogu doznati šta je u testamentu pisac ostavio u amanet? Trebalo bi da bude ono što su rekli zemljaci ove pjesnikinje, Valjevčani, kojima je opredjeljena etiketa izdajnika zato što su jedino časno postupili. Zar ona nije na njihovoj strani?

MONITOR: Nijesu svi srpski pisci začutili, ima i među njima izuzetaka. Šta kažete o takvima u Crnoj Gori.

MIJOVIĆ: U najodsutnijim trenucima neki crnogorski pisci su naš PEN-centar nipodištavali ili napadali. Značajna imena crnogorske književnosti, uglavnom se ne javljaju ni na stranicama časopisa ni u novinama. Jedan, kojega veoma cijenim, okrenuo je svoju liru od tristije savremenog života i stvarnosti ka “znamenitostima” o kojima smo učili u predratnim čitankama. Drugi, koji je najsnažnije opisao uzaludno mojokovačko žrtvovanje Crnogoraca zaboravio je svoju maticu, koja je za njega “dar i prokletstvo”, kako je rekao njegov bliski drug Veljko Vlahović. Darovala ga je Crna Gora talentom, a proklela što joj je okrenuo leđa. Jedan je romanima oživljavao etos starih Crnogoraca koji su na Tarabošu dobrovoljno išli u prve redove da ne ginu unuci. Sad drhti pri pomisli jesu li unuci stali na stranu vjekovnih protivnika ili im je sinula bar iskra dedovske etike i morala. On ni to ne može da kaže, a kamoli da u ime unuka protestuje! Jedan, najslavniji, svu Crnu Goru vjenčao je lovorovim i bršljanovim vijencima heroja lelejskih gora u oba rata. Njih je, izgleda, preselio sad u pitomo Primorje da ratuju pod bedemima drevnog Dubrovnika i da pljačkaju najbogatiji i najcivilizovaniji kraj ne samo Jugoslavije, nego i Balkana. I sve, tobože, jer je i sveti Petar Cetinjski ratovao tamo, zajedno sa Bokeljima. Jesu, zaista, tamo su oni junački ratovali, ali ne protivu Dubrovčana i Dubrovnika nego protiv Napoleonovih osvajačkih grenadira. Treba li ga podsjetiti da je Napoleon u Puškinovoj pjesmi sa zaprepašćenjem pitao: Kako je to zlo pleme koje se ne boji njegove sile? Ili na pouku o dvosmislenom crnogorskom reagovanju što su lake francuske lobanje, koje su namjesto kamenih kugli upotrebljavali crnogorski ratnici igrajući buća? Koliko li su tek lake glave sadašnjih uspaljenika pred ovim gorostasom svjetske riznice, koji sa Bokom Kotorskom i Kotorom – oba pod najvišom zaštitom UNESKO-a, jer predstavljaju devedeset odsto čitavog kulturnog blaga južnog Jadrana! Služi nam na čast što smo to rekli prvi u Ohridu i što je to ušlo u zajedničku Ohridsku deklaraciju.

MONITOR: Što biste preporučili kulturnim radnicima da sad urade?

MIJOVIĆ: Najoportunije bi bilo da počnu stopama drugih časnih ljudi – da dadu ostavke na svoje titule u ustanovama koje su se obrukale, da dobiju,

učeeće u književnim i kulturnim priredbama kad zemlja vri u krvi i pobunama da razbiju te svoje idiotske tv kutije od kojih očekuju pamet i savjet kako da e ponašaju, da se priključe pokretu za mir majki, sestara, udovica, roditelja preko čijih kućnih pragova više neće zakoračiti njihov jedinac i omladine koju su bestidno napali za svoj jedini heroizam, za svoju pravu crnogorsku vitešku tradiciju da ne ubijaju nikoga osim ljutoga porobljivača. Da na taj način – izbjegnju “slavu” jednog Knuta Hamsuna ili našeg Matije Beckovića, koji je izmislio i lansirao neljudsku poruku “ćutati dok govori oružje”. Zar tako poručuje “najveći” pjesnik srpskog Olimpa, kojega čak proglašiše “drugim Njegošem”?!

MONITOR: Nije li to prejak prijekor od strane jednog dijela crnogorskih pisaca učlanjenih u Crnogorski PEN?

MIJOVIĆ: Nije! Nije, makar to govorio samo jedan od njih! Bilo je dovoljno da samo jedan Zola uzvikne “OPTUŽUJEM” – da se cjelokupna francuska javnost okrene ka zaštiti jednakosti građana. Bilo bi dosta da zauvijek umuknu novinska ratnohuškačka piskarala da je, kojim slučajem rekao nešto slično onome što je Zola rekao neki od pisaca na koje sam aludirao. Takvoga, međutim, majka Crnogorke ne rodi, zar!?

* * *

Crnogorski književnik Milorad Popović (inače, član Crnogorskog PEN centra) obratio se početkom oktobra 1991. godine pismom predsjedniku Bulatoviću kojim mu skreće pažnju na bolno iskustvo iz 1918. godine, ali, očigledno, ni ono, kao i pismo književnika Vojislava Vulanovića (takođe, člana Crnogorskog PEN-a), sačinjeno od jedne jedine rečenice, nije pomoglo da se zaustavii “dubrovačka operacija” razvaljivanja a Crnogorci povuku, to će, međutim, ostati upamćeno u svijesti naroda a služiće na čast crnogorskim ponovcima, za razliku od političara koji su gurnuli svoj narod u besmisleni rat u kome je bilo “sramota ubiti ili biti ubijen” (princ Nikola). Evo tih pisama:

“Gospodine Bulatoviću,

Crna Gora je u ratu! Prvi put u svojoj istoriji bez jasnih i javnih ciljeva. Marionetsko rukovodstvo Crne Gore, pod vašim rukovodstvom, gurnulo je građane Crne Gore u rat, navodno da brane Jugoslaviju, državu koja više ne postoji, iako Vam je jedini stvarni cilj da crnogorska vojska uspostavi još uvijek imaginarne granice takozvane Velike Srbije. Na žalost, tragični scenario koji je danas priređen Crnoj Gori, gotovo je identičan sa državnim olitikom Srbije prema Crnoj Gori u Prvom svjetskom ratu, koja je svog ratnog saveznika pokorila oduzevši mu državnu i nacionalno ime, što je jedinstven primjer u istoriji ratova i savezništava. Ni danas crnogorskom vojskom ne komanduje Crnogorac, nije li general Torbica novi Petar Pešić?! No, ako je Crna Gora u onom ratu i imala možda nekih moralnih razloga da bude na strani Srbije u ovom trenutku ih svakako nema. Bolno iskustvo iz 1918. godine i činjenica

da su Crnogorci sa Hrvatima iz Dubrovnika i Konavala uvijek živjeli, kako je govorio naš najveći Dubrovnik i državotvorac sveti Petar Cetinjski, u “bratskom miru i tišini”, ne daju nam za pravo da za bilo čiji račun gazimo hrvatsku zemlju, rušimo njihove gradove, uništavamo kulturnu baštinu.

Istog trenutka kada je crnogorska vojska kročila na hrvatsku zemlju, u očima cijele Evrope naša je država postala agresor, što će joj donijeti katastrofalne posljedice, ne samo u oralnom smislu – Crnogorci su bili poznato do ove Vaše vladavine kao narod koji ljubi svoju slobodu ali i slobodu i prava svih drugih naroda – nego i ekonomsku bijedu i međunarodno demoniziranje i izolaciju.

Gospodine Bulatoviću, Vi kao predsjednik – još uvijek Republike Crne Gore, svakako znate, da nam Hrvati i hercegovački Muslimani, nijesu uzeli ni gradove, ni svetišta, ni zemlju, ni gore, ni vode, kao i da je sadašnje granice između jugoslovenskih država nasilno nemoguće mijenjati. Stoga će rukovodstvo na čijem ste čelu snositi svu odgovornost za pojedinačne i za opštu tragediju koja će zadesiti crnogorski narod i sve građane Crne Gore. Elem vaše pristalice nijeste samo naoružavali za ovaj besmisleni rat protiv drugih naroda već i za Vartolomejsku noć u kojoj će biti likvidirani vaši politički neistomišljenici.

No, bez obzira na nesreću koja se dogodila našem narodu, Crnogorci će se vratiti prvobitnom značenju svoga imena: tradiciji ćojstva, čiji je aksiom – braniti drugoga od sebe – prepoznatljiv i uzoran u hrišćanskoj i evropskoj tradiciji.

Na kraju je potrebno ponoviti: Jugoslavija više ne postoji, i jedini politički, ekonomski i nacionalni interes Crnogoraca kao istorijskog i državotvornog naroda i svih građana Crne Gore je da naša država krene putem mira i samostalnosti.

Vi ćete, ipak, ostati zapamćeni u crnogorskoj istoriji, kao predsjednik koji je osporavao svojoj državi ono što je za većinu stranih državnika nesporno – crnogorska samobitnost i suverenitet.

Milorad POPOVIĆ, književnik.

* * *

Predsjedniku Predsjedništva i Predsjedništvu Republike Crne Gore
Kumim vas svetim Vasilijom, svetim Petrom, vječnim pregnućima i vječnom slobodom crnogorskom, grobovima junaka naših nenadmašnih, po brdima i ravninama našim posijanim, po krajevima drugim u nevoljama razasutim, poklonjenim najveličanstvenijim idealima ljudskim, zaklinjem vas čašču, uspravnošču i imenom ćovjeka, narodom ovim što se žrtvuje i pati, zaklinjem vas ćitavom zemljom našom, svim pred ćim se valja pokloniti i žrtvovati – zaustavite izvedenu vojsku, ne uvodite je u strašno krvoproliće, ne

dajte da se lomi i razvaljuje Dubrovnik, ne okupajte kamenje zaludnom krvlju, ne pustite grijeh toliki na ovo vrijeme, ne razarajte veliko dobro naše, našu ljudskost, našu unutrašnju čistotu i uzvišenost neka meci ne probadaju biserni vazduh, neka se ne remete i ne mute Božje ljepote i čuda, ne ugledajmo se na peksine i ne idimo za njima, za nerazumnima, huljama i zločincima, jer kolač koji oni mijese neće biti medena pogača, već ne-hljeb ispucao i gorak, umješten od crnice i krvi, od poraza, stradanja i nesreće, ne činite da naše vrijeme stane, otrešite krvavu kabanicu s naše-šilje, oslonimo se na ljubav, a ne na silu, neka naglost ne zakloni duševnost, tako će se najbolje poraziti nečovječnost, molim vas i preklinjem svojom velikom mukom, zaustavite i vratite vojsku u naše veleljepne gore, da nam stoljetnim pregnućima stečeno ime ne pogine, ne pote se i ostane oširoko da živi, da pred nama ne bude mučnina i noć, već dobrota, pravednost i zora, izvojujte najveću pobjedu naroda crnogorskog!

Vojislav VULANOVIĆ, književnik

DUBROVNIČE OPROSTI

*Dolaze rušitelji s istoka i juga,
Pod krvavom zvijezdom čizmaši,
Topništvo neko silno i posluga,
Gdje su se tako surovo pronašli?*

*U njima bezdušje golemo kipti:
Ukaže se dvorac, otrijum, portal –
Nesme srdit i jednom vandal,
On samo to zna i to može biti.*

*Nije iz Duklje taj sumračni svijet,
Koliko mržnje, krvništva i zlosti!
S tobom na duši svi će oni mrijet,
Oprosti im, Dubrovniče, oprosti!*

*Oni su bez svetitelja, Vlaho sveče,
Cetinje i Ostrog poniženi čame,
Sve se naše surva i poreče –
Ruši li se to i temeljni kamen.*

*Ljubljana, 10. XI 1991.
Jevrem BRKOVIC*

“MONITOR”, 16. april 1993.

POGIBIJA ILI UBISTVO KOMANDANTA BOKE

Slijed bitnih činjenica u vezi s pogibijom komandanta Boke u oborenom helikopteru u Konavlima, kako ih je objavila titogradska “Pobjeda”, ukazuje na mnoge kontradikcije u službenom opisu ovog događaja. Je li Đurović uklonjen zato što je “zakazao u junaštvu?” Tri verzije pogibije kruže u narodu i među oficirima JNA. O tome je u “Slobodnoj Dalmaciji” od 30. januara 1992. godine pisao Žarko Radović, bivši visoki oficir JNA. Po pisanju “Pobjede” slijed bitnih činjenica za (ne) razumijevanje događaja izgleda ovako:

“Dana 5. X 1991. godine, oko 11 sati, novinar Miško Drašković, prema izvještaju poslatom iz Mostara 6. X (tekst “Vitez u ratu”), vodi razgovor s generalom Jevremom Cokićem i to “na zadnjem sjedištu ‘kampanjole’ u Trebinju, pred njegov polazak na ratište prema Dubrovniku”. General je razgovor završio “sa vedrinom u licu” i ostao. Novinar leti “gazelom” za Boku u društvu s, makar u Splitu “legendarnim”, Živomirom Ninkovićem (za znance, pilot-lovac na činove) i Slbodanom Tomićem, “ljekarom dobrovoljcem”. U Kumboru, “uz kafu i lozu razgovaralo se o prilikama na ratištu”, kod kapetana bojnog broda Krsta Đurovića. Među ostalim, novinar bilježi: “Stigla je vijest da su zauzeti Čilipi, da se ustaše povlače prema Cavtatu. Razbijene grupe mupovaca i gardista pokušavaju da pronađu spas u špiljama, uz samu morskobalu”. Razgovor je završen “oko 13 časova i 20 minuta”, nakon što ih je Krsto savjetovao kako da lete, jer “ustaše su se pritajile, može biti opasno”. Tekst završava riječima da su “podmukli ustaški rafali oko 15 časova i 15 minuta prekinuli zamisli hrabrog...”

Istog dana, informativna služba SSNO, “kasno večeras”, obavještava javnost: “Danas, 5. oktobra 1991. godine u 15 časova i 15 minuta, u širem rejonu aerodroma ‘Čilipi’, u visini sela Popovići, od strane ustaških oružnika pogoden je i oboren helikopter ‘gazela’ u kojem su se na izvršenju borbenog zadatka nalazili general-potpukovnik Jevrem Cokić i kapetan bojnog broda Krsto Đurović. Tom prilikom teško je povrijeđen kapetan bojnog broda Krsto Đurović, koji je od zadobijenih povreda preminuo”.

Dana 6. X iz Herceg Novog, novinar Jelena Samardžić izvještava da, “koliko juče komandant Đurović” kazao joj je kako “ljudskih žrtava nije bilo”. Isti novinar, 7. X nastavlja priču iz istog mjesta: “Njegovom mudrom vođenju dejstava jedinica VPS Boka, u ofanzivi snaga JNA, njihovi pripadnici mogu da zahvale što do sada među njima nije bilo ljudskih žrtava. On je prva”.

U čitulji pripadnika VPS Boka toga dana može se pročitati da je njihov komandant “poginuo od ustaške ruke, izvršavajući borbeni zadatak u prvim borbenim redovima”.

Na sahrani, 8. X, iz pera novinara Lade Đurović, može se čitati i ovo: “Vice-admiral Miodrag Jokić govorio je u ime Ratne mornarice, istaknuvši

podatak da je pokojni Đurović, dan prije smrti, odlukom potpredsjednika Jugoslavije, vanredno unapređen u čin kontra-admirala“.

Nije prošlo ni deset dana, a “Pobjedin” novinar J. Stamatović, pod naslovom “Dva ratna druga”, u istom listu, od 17. X, piše: “Front prema Dubrovniku. Ustaše što vrebaju. Pale su i prve žrtve. U Dejanovom domu u Titogradu-zebnja. A onda dolazi kobni 5. oktobar. Na ratištu je pao komandant VPS Boka, kapetan bojnog broda Krsto Lazarev Đurović... Zadojen ljubavlju prema rodnom kršu i zakletvom predaka, prvi je u pomoć hrabrom komandantu priskočio Dejan Bogojević... Ali, ustaški snajperista je bio brži. Pao je i Dejan Bogojević”. (Na 33. strani specijalnog “Pobjedinog” izdanja “Rat za mir” piše i ovo: “Inače, taj narod u Konavlima je bio veoma pripremljen za ratovanje... Imali su oružje najsavremenije proizvodnje, a sudeći po otvrđenjima, sigurno su se dugo pripremali za rat, možda i napad na Crnu Goru”.)

Paralelno s informisanjem građana Crne Gore o događajima na bojištu, neizbježno kreće neformalna produkcija i razmjena informacija. To je kompenzacija za službenu dezinformisanost i normalna težnja građana da saznaju istinu. Što se tiče pokojnog Krsta, narod je “predanjem” došao do triju verzija njegove “pogibije”. U narod se računaju i neki oficiri JNA.

Prva ukazuje da je Krsto ubijen u kancelariji. Jednog dana došlo je nekoliko oficira kopnene vojske i nakon duže svađe... Po drugoj je Krsto ubijen u helikopteru. Treća veli kako je nakon izlaska iz helikoptera, u rejonu sela Popovići, grupa rezervista otvorila vatru... Drugi nesretnik, mladi Dejan, koji se tu zatekao – pobunio se, pa je i on likvidiran.

“MONITOR”, 23. april 1993.

ZAGONETNA SMRT KOMANDANTA ĐUROVIĆA

Kao uvertira događaju od 5. X dešavalo se mnogo toga. Valja izdvojiti samo činjenice koje su u vezi i s ovim događajem:

- Samoubistvo admirala Barovića, koji se odrekao prilike da herojski pogine u prvim borbenim redovima protivu “ustaša, Kurda i bjelosvjetskih plaćenika”;

- “Defetističko” ponašanje dijela oficira u opkoljenim kasarnama zahtijevalo je prijeko potrebne mjere. Služba bezbjednosti (popularnija kao KOS) preuzima komandu. Nastupa pod geslom: “Dosta je bilo defetizma. Imamo ovlašćenja da smenjujemo i postavljamo na licu mjesta”. Argumenti za dodatna ovlašćenja stajali bi po strani – naoružani do zuba;

- Period uoči i nakon 20. IX., makar što se komande VPS Boka tiče, spada u žanr horora. Trebalo je podnijeti strahovite pritiske, političke i vojne prirode, iz okruženja. Komanda “Boke” prisutna je, istovremeno,

od pretpostavljenih, susjeda, novoformirane komande operativne grupe, ratno-osvajački raspoloženih generala i političara. U takvoj vojno-političkoj klimi mora se i mobilizacija dovršiti. Uz naglašeno nečastan cilj, jasno je da to nije moguće uspješno obaviti;

- Nakon vijesti o hapšenju kapetana bojnog broda Đurovića i Milišića, sve se čini da se ona prepolovi. U komandu VPO prvo stiže informacija da je i Đurović uhapšen. Nakon par dana ona se službeno demantuje;

Vjerovatno bi bilo previše da nakon admirala Barovića i drugi Crnogorac, kao potencijalni admiral, zakaže u “junaštvu”. A Crnogorce je valjalo motivisati u agresivnom “ratu za mir”. Nakon svega toga, Krsto, koji se svakodnevno javljao telefonom komandi VPO, prestao je to činiti. Umjesto njega, do dolaska admirala Jokića, s njegovog telefona mogao se čuti đeneral Strugar.

U takvoj situaciji, stigla je i vojnogenijalna direktiva da komandant VPS, s manjeg dijela, napadne veći dio svoje zone odgovornosti. Zato što je u njemu narod birao vlast koja nije po volji naredbodavca. Uz to, napad je “odbrambenog” karaktera. Ima li na svijetu komandanta koji je nešto slično doživio?

General Cokić, koji će se naći u “gazeli”, oko 11 sati, ostaje u “kampanjoli”, u Trebinju, spreman za polazak na dubrovačko “ratište”. Novinar Drašković stiže u Kumbor. Od kraja razgovora (oko 13,20 sati) do Krstove pogibije ostalo je manje od dva sata. Informacija o razgovoru, s aspekta aktuelnosti i ranga sugovornika, morala bi biti hitna. Šalje je redakciji tek sjutradan – iz Mostara. Valjda je trebalo sčekaati službenu verziju događaja kako bi koordinacija “informisanja” bila ubjedljivija. Premda je čuo službenu informaciju o događaju i tačno vrijeme, za njega je i to oko 15 sati i 15 minuta.

Poslije 13,20 sati (kada?) Krsto helikopterom leti u smrt i to svjesno. Kako treba letjeti, novinaru je lijepo savjetovao. Sebe nije znao?! Postupa suprotno svakom vojničkom i zdravorazumskom rezonu. Ili ga pri letu na to navode novinari i general Cokić? Odakle li je general to činio kada “kampanjolom” obilazi “ratište”? Odjednom, na volšeban način, našao se u istom “oborenim” helikopteru. Pravi “saborac”, izvan svake sumnje?!

Krsto gine u “prvim borbenim redovima”?! Seoce Popovići je najzabitije u tom kraju, iznad mora, i udaljeno od Čilipa prema Herceg-Novom, vazdušnom linijom, oko pet kilometara. Komandant Krstovog ranga obično se kreće glavnim pravcem i na težištu “dejstava” svojih snaga. Ako tako ne radi, onda griješi. To je on sigurno znao. Prema situaciji, selo Popovići nije mu bilo od nekog interesa. Vidjelo se da su Čilipi zauzeti, da “ustaše” bježe ka Cavtatu i traže spas uz samu morsku obalu. “Pobjedine informacije “kažu da je Krsto išao na “ustaše”, baš uz morsku obalu, izvan glavnog pravca i najmanje 5-6 kilometara iza linije fronta. Gdje su tu prvi borbeni redovi i elementarna (vojna) logika?!

Prema saopštenju SSNO-a, helikopter je pogođen i oboren od "ustaša". To je moguće, kao i to da strada samo jedan od četiri čovjeka u njemu. Ipak, bio bi red da svjedoci opišu događaj. Tim prije, što su izvan životne opasnosti i dostupni novinarima. Budući da je helikopter oboren na "oslobođenoj teritoriji", nije problem s mjesta događaja dati njegov detaljan opis. Svjedoci koji su pokupili povrijeđene, nakon obaranja helikoptera, takođe nemaju šta reći. To javnosti nije potrebno?!

Vojnik Dejan Bogojević nakon pada helikoptera, prvi je priskočio u pomoć svom komandantu. To znači da su "ustaški oružnici" i Dejanova jedinica bili u borbenom rasporedu na istom prostoru, veličine najviše dometa jednog snajpera. Kako to da njegova jedinica nije upozorila helikopter na prisustvo "ustaša"? Interesantan je i taj "ustaški snajperista". Pogodio je samo Dejana, a tu su mu i povrijeđeni general i drugi "rentabilniji" ciljevi. Kako se "pogođeni i oboreni" helikopter nije zapalio? Što je bilo s onima koji su "drugi" priskočili u pomoć?...

Informativna služba SSNO kaže da je "teško povrijeđen kapetan bojnog broda Đurović". Prema nekrologu, iz usta admirala Jokića, u vrijeme pisanja saopštenja SSNO "kasno večeras", najmanje 24 sata, radi se o kontraadmiralu Đuroviću. Je li moguće da informativna služba SSNO, poslije toliko vremena, ništa ne zna o vanrednom unapređenju pokojnika, od 4. X 1991?

Nijesu kontradikcije samo u neposrednoj vezi s pogibijom One posredne, isto tako, ilustruju neobjektivnost. Jedna od najvećih je da narod u Konavlima, koji je bio "veoma pripremljen za ratovanje... možda i napad na Crnu Goru", nije do Čilipa uspio ubiti nikog prije do komandanta VPS? Kakva odbrana tako jakih snaga, a kako briljantan napad "oslobodilaca"? Događaji za istoriju ratovanja ili ljudske gluposti – birajte! Ipak, nvinar J. Stamatović tvrdi da su do 5. X "pale i prve žrtve". Koje? Zar to nijesu Krsto i Dejan, "dva ratna druga"?

Iz svega, nije veliki problem izvući najvjerovatniju verziju događaja, kao rekonstrukciju mozaika, kojem nedostaje nekoliko kamenčića. To autor ovih redaka – uz molbu rodbini poginulih da mu oproste što dira svježe rane – prepušta onima koji bolje znaju što se, zaista, dogodilo. Ako hoće i ako smiju progovoriti."

NOĆ SA DUBROVNIKOM

I

*Svi smo u opsadi ovih crnih dana,
sve nas podjednako tuku, moj Gosparu,
i s kopna, i s mora – sa svih strana
samo grmi: barut! barut! barut!*

*Ne poznajem nikoga sred dima i tmuše,
ali ipak ćutim onu mržnju staru,
koju nekogović sipa, obezdušen,
na sve što smo bili, moj dični Gosparu.*

*Njegovo je ovo vrijeme, i meci,
a naša je patnja u suzi skrivenoj,
što je svojoj mrtvoj dugujemo djeci
kad budemo, nekad, smjeli da plaćemo.*

II

*Zašto li se sjetih tragičnog Solina,
onog velegrada krasnih sarkofaga
što ga, nakon dvije hiljade godina,
zatrapše zemljom pa ode bestraga.*

*Nije onda bilo ni rata, ni flote,
ni pijane rulje njihove i naše;
mogao se Solin spasiti strahote,
mogao je, ali – ipak nije spašen!*

*A, šta tebe čeka, Gospodine Grade,
u ovoj noći bratske krvomutnje,
dok, krvnici mirno svoj posao rade?
Ne daj, Bože, da se steknu moje slutnje!*

*Vitimir Vito NIKOLIĆ
Podgorica, 11/12 XI 1991.*

"MONITOR", 30. april 1993.

SUMNJE OSTAJU

Na osnovu čega Crna Gora polaže pravo na poluostrvo Prevlaku, kada se ono nalazi u granicama Hrvatske. Zašto je donedavno, prvo čovjek Crne Gore, mr Momir Bulatović, sav svoj politički autoritet založio na kartu Prevlake, poručujući (valjda, ne samo Crnogorcima) da "ni po cijenu rata, Prevlaku nećemo dati Hrvatskoj", te da će ona biti u Jugoslaviji jer su "svi argumenti" na crnogorskoj strani, budući da "Prevlaka nikad nije bila hrvatska".

Istorijski kriterij, u ovom slučaju nije relavantan – nikada nije postojala utvrđena granica između Crne Gore i Hrvatske. Koliko je tačno

da onaj ko je držao Boku imao je i Prevlaku, isto tako je tačno, da onaj ko je imao Prevlaku imao je i Boku. Crna Gora se ne poziva na etnički kriterijum tražeći Prevlaku, jer je ovo poluostrvo – nenaseljeno. Tamo su bili smješteni vojni objekti, najsavremenija elektronika i sistem podzemnih tunela, odakle se osmatralo i kontrolisalo more, od Otrantskih vrata do italijanske obale, pa je iz toga ugla riječ o strateškoj tački, što posebno dobija na težini i zbog činjenice da će u Boki biti usidrena gotovo cjelokupna flota “treće Jugoslavije”. Ako bi Hrvatska zadržala Prevlaku, Bokokotorski zaliv se više ne bi mogao smatrati unutrašnjim morem, već bi postao dio teritorijalnog mora kako Crne Gore tako i Hrvatske. Na potezu rt Oštro – ostrvo Mamula, bio bi stvoren međunarodni moreuz u kome bi obalne države morale da “trpe” pravo neškodljivog prolaza za sve strane, trgovačke i ratne brodove, pod uslovom da ne remete red, mir i bezbjednost obalne države. Dakle, kontrola ulaska i izlaska brodova vojske Jugoslavije iz svoje baze u Boki pripala bi – Hrvatskoj, što bi slikovito rečeno bilo: “Boka je kao kuća, a vrata joj drže drugi” (Novak Kilibarda). Krunski je, dakle, argument – Prevlaka je nedjeljivi dio Boke!

Ako Crna Gora zaista hoće prema Hrvatskoj da gaji dobrosusjedske odnose, u pravu su svi oni koji ističu da strategijski Prevlaka za Hrvatsku nema nikakvog značaja. Međutim, kada tvorcima “zajedničke države” ističu da će Prevlaku lakše dobiti stvarajući državu od koje će zazirati svi na Balkanu (“pravimo najjaču državu na Balkanu”), onda Prevlaka za Hrvatsku ima izuzetan strategijski značaj. Jer, koliko je u tom slučaju važna za Jugoslaviju, važna je i za Hrvatsku, da ne pominjemo NATO pakt ili neke druge “čimbenike” kojima je i te kako stalo da ostvare kontrolu najjače sile na Balkanu. Kao i one koji se još zanose fikcijom da je Boka bila ili da će postati hrvatska. Drugačije bi bilo, razumije se, da je Crna Gora proglasila suverenost, te da se zalaže za otvaranje granica i jačanje međusobno strhovito narušenog povjerenja. S druge strane, nakon posezanja za silom, mora se računati da će se objektivno ispriječiti teškoće – psihološke prirode. Uz trećinu teritorija bez kojih je ostala Hrvatska proglašenjem srpskih krajina, još jedan gubitak više, za hrvatsku politiku bio bi ravan nacionalnoj izdaji. Drugačije bi bilo, da je Crna Gora ostala po strani. Sada dokazivati silne primopredaje Prevlake, od vojvode Sandalja Hranića do Franje Tuđmana, te polagati pravo na osnovu zetske tapije, isto toliko je naivno, kao što je bilo naivno obrazloženje da je Prevlaka branjena rušenjem Dubrovnika. A tek prijetnje ratom, u uslovima totalne internacionalizacije “jugoslovenskog slučaja” kada je Crna Gora zajedno sa bratskom Srbijom “uplovila” u totalnu ekonomsku blokadu međunarodne zajednice, više je nego smiješno.

Šansa Crne Gore je u – miru i argumentima! Prije svega, – u – demokratiji, jer svako bi volio takvog susjeda, pa bi se, kako tako, našlo rješenje i za taj “pedalj Boke” oko koga, evo, godinu i po histeriše crnogorska vazalska vlast. I ne samo ona!

Svojevremeno je Liberalni savez Crne Gore povodom nekih hrvatskih pretenzija na teritoriju Boke, javno saopštio svoj stav – nećemo pristati ni na pedalj manje, niti ćemo tražiti pedalj više od Boke, što je poslužilo vlasti i njenim epogonima da ustvrde suprotno da u pregovorima sa Hrvatima “treba izvesti druge mjere”, što je u krajnjoj liniji rezultiralo ratom. I šta je time postignuto? Hrvatska je postala nezavisna država, a Crna Gora grca pod sankcijama međunarodne zajednice, dok je Prevlaka stavljena na raspolaganje snagama UN iza kojih faktički stoji SAD. “Ustupanje Prevlake UN znači dobrovoljno pristajanje da jugoslovenska flota postane, na sopstvenoj teritoriji, talac” – mišljenje je ne samo novog komunističkog pokreta već vascijelog srpskog bloka koji je pozivao na borbu neprestanu i to – do posljednjeg Crnogorca. Doduše, sve više je realizma, pa nije iznenadila ni ocjena lidera Narodne stranke, dr Novaka Kilibarde, da Prevlaka nije za Crnu Goru izgubljena u Ženevi nego u haškoj kolebljivosti gospodina Bulatovića i u nesposobnosti njegove vlasti i partije da se izdejstvuje pravedno rješenje Prevlake prije nego što je Hrvatska dobila međunarodno priznanje. Za razliku od Kilibarde, predsjednik Bulatović je ubijeđen da je jasno svakome ko pogleda geografsku kartu da je Prevlaka integralni dio Crne Gore, odnosno Jugoslavije. Ako je tako, šta su crnogorski rezervisti tražili u Konavlima i pod dubrovačkim zidinama?

Deklaracijom – učesnika svečanog proglašenja Savezne Republike Jugoslavije 27. aprila 1992. godine, nova “zajednička država” Srbije i Crne Gore saopštila je svijetu (i obavezala se!) da nema teritorijalnih pretenzija ni prema kome u svom okruženju, i da ostaje “striktno privržena principu neupotrebe sile u rješavanju bilo kakvog otvorenog pitanja”. Poruka je jasna – Jugoslavija, sastavljena od Srbije i Crne Gore, ostaje u sadašnjim, avnojevim granicama ovih dviju republika, što je trebalo, u neku ruku, da djeluje umirujuće na Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju, kao i na međunarodnu javnost koja se naivno nadala da će se time otkloniti uzroci ratnih sukoba u Hrvatskoj i BiH.

Međutim, predsjednik Momir Bulatović samo desetak dana poslije toga, u intervjuu u prvomajskom broju “Pobjede”, saopštio je da “Prevlaka mora da pripadne Crnoj Gori”! Ova streteška tačka na vratima Boke, teritorijalno je u bivšoj SFRJ pripadala Hrvatskoj (inače je bila u posjedu JNA), pa je bilo razumljivo novinarsko pitanje: “Na jednoj strani je Prevlaka, a na drugoj ustavno opredeljenje da nova Jugoslavija neće imati teritorijalnih pretenzija prema drugim republikama”.

- Nažalost, dogovori koji su jedno vrijeme uprkos ratnim sukobima išli u poželjnom pravcu, ovoga puta su zapali u izvjestan ćorsokak. Ne želim da širim nikakvo uznemirenje u javnosti, ali od strane Republike Hrvatske saopšteno nam je da su veoma male šanse da se problem riješi mirnim putem, te da kod njih narastaju snage koje bi ne samo da uzmu Prevlaku nego i dobar dio Boke – rekao je Bulatović, ističući da “Prevlaka

mora da pripadne Crnoj Gori i mi smatramo da, koristeći principe međunarodnog prava i konstruktivne političke dogovore, iznalaženjem jednog veoma prihvatljivog kompromisa, granica između Hrvatske i Crne Gore odnosno Jugoslavije mora biti korigovana na taj način da Prevlaka pripadne Crnoj Gori”.

- Mi smo od Hrvatske samo tražili pravedno razgraničenje koje podrazumijeva da međudržavna granica mora da poštuje principe i norme međunarodnog prava. Upravo takvo pravedno razgraničenje je predmet naših političkih razgovora – veli dalje predsjednik Crne Gore izražavajući “nadu da će i u samoj hrvatskoj državnoj politici preovladati razum i da će pregovore koje vodimo o miru usmjeriti na taj način da ne izazivamo ponovne međusobne sukobe i – rat”.

Za razliku od predsjednika Bulatovića, crnogorski ministar odbrane, pukovnik Božidar Babić, (kasnije je unapređen u čin general-majora) izjavio je za “Borbu” da na dubrovačkom ratištu” ostaje status quo sve do rješenja pitanja Prevlake”, i nadamo se da ćemo sa Hrvatskom to pitanje rješavati mirnim putem”!

“MONITOR”, 7. maj 1993.

STRATEŠKI INTERESI

Tcjelu kampanju oko Prevlake tih dana uključili su se i zvanični mediji. Među njima i Radio Crne Gore. Evo kako:

“Crna Gora ni po koju cijenu ne može odustati od Prevlake – vrata Boke – ukoliko želi da očuva svoj suverenitet” – poručio je jugoslovenskom auditorijumu u jedničkoj emisiji “Zeleni megaherc” drugog programa Radio Beograda i Radija Crne Gore, magistar Zoran Žižić, potpredsjednik Vlade Crne Gore. Ističući da je Prevlaka sada briga ne samo Crne Gore već i “nove Jugoslavije” koja se mora čuvati “svim snagama i svim sredstvima”, Žižić je najavio nastojanje da se mirnim putem, kroz nastavak pregovora sa Republikom Hrvatskom, riješi ovo pitanje, a rat je ostavio kao krajnje, i, kako je rekao, iznuđeno sredstvo. Prvi put pomenuo je i mogućnost da se pitanje Prevlake riješi zamjenom teritorija, ali tu mogućnost nije dalje precizirao.

Potpredsjednik magistar Žižić naučno je ocijenio da su razgovori sa Hrvatskom u početku vođeni dobro, ali da je u posljednje vrijeme došlo do izvjesnog zastoja, te da se ne radi o teritorijalnim zahtjevima već smao o razgraničenju, odnosno preciziranju granica, pa je zatražena pomoć međunarodne zajednice. “Iako se Prevlaka nalazi unutar administrativnih hrvatskih granica, Hrvatska nikada nije imala punu jurisdikciju na ovoj teritoriji”, tvrdio je Žižić i navodio tu svoju tvrdnju kao “jak” argument

u budućim pregovorima, te da je sama granica kod Prevlake” potpuno divergentna” od uobičajenih principa za uspostavljanje granica, pa je u postupku stvaranja novih država neophodno razgraničenje, što, kako reče, međunarodno pravo i međunarodna praksa poznaju u više slučajeva.

Predstavljen kao čovjek koji može kompetentno da kaže nešto o Prevlaci, beogradski studio emitovao je izjavu dr Aleksandra Vlaškalina Pačua, doktora pomorskog prava i člana grupe za kombinovani transport UN koji je u prvoj rečenici ustvrdio: “Prevlaka nije hrvatska teritorija nikad bila, ona je uvijek bila jedan zaštitni parapet za Boku, a, kao što je poznato, Boka Kotorska nije nikada bila u sastavu hrvatske države”.

Ako nije hrvatska, zašto se onda razgovara sa njom o Prevlaci? uslijedilo je pitanje voditeljice. Dr Paču je pojasnio: “Ko drži Prevlaku, ima dominaciju nad Bokom. Onaj ko ima pretenzije na Prevlaku, taj ima pretenzije i na Boku Kotorsku”.

Dr Paču tvrdi da “sadašnji posjednici Prevlake (JNA) štite sadašnji status Boke, pa oni nijesu agresori”. Međutim, kako je rekao, mi sadašnjom redistribucijom ovih prostora na slovenskom jugu, imamo duboko zaboden klin pod grlo sadašnjeg srpsko-crnogorskog entiteta nove Jugoslavije i taj klin je uperen pravo na Prevlaku. To, po dr Paču, objašnjava i vojne operacije u odnosu na Dubrovnik. “Nije ni u kom slučaju tu došlo do neke agresije na Dubrovnik, nego je došlo do samoodbrane Boke Kotorske”, rekao je samouvereno, potencirajući da onaj ko drži Prevlaku zapravo drži aortu ne samo Boke (jer može svakakog časa da uđe u nju) nego i ciljeve transverzale Beograd-Bar, koja je od vitalnog značaja za “novu Jugoslaviju”.

Dr Paču se, međutim, ne bi zadovoljio samo Prevlakom, on traži još: “Sama Prevlaka još nije dovoljno obezbjeđenje za Boku. Mnogo veće i sigurnije obezbjeđenje bilo bi ako se taj prostor izvan Prevlake još proširi za jedan neutralan – koridor saniter – kao garancija za mirno odvijanje odnosa na tom prostoru... “Dr Paču sanja, naime, “da se tu oko Prevlake i iznad Prevlake, restaurira cjelokupna Dubrovačka republika kao potpuno neutralna zona, čime bi bila stvorena granica koja bi bila na korist i sadašnje Jugoslavije i Hrvatske a najviše na korist Dubrovnika”?!

Učesnik pomenute kontakt emisije Miroslav Lazanski, predstavljen kao stručnjak za vojna pitanja, odmah se složio sa mišljenjem jednog slušaoca “da se Evropi ne može mnogo vjerovati”, te saopštio tezu da “onoliko koliko budemo jaki, toliko ćemo moći zadržati ovog teritorija koji je preostao”. “U ovom svijetu sile i snage i odustva svakog međunarodnog poretka, sve se ne može dobiti mirom, nekad je potrebno i ratovati”, pojasnio je ovaj apologeta postupaka Jugoslovenske armije. Lazanski je “stručno” objasnio da je Boka glavna uporišna tačka Jugoslovenske mornarice. Budući da je taj prostor Jadrana pogotovo “za ovakvu ratnu mornaricu” jako mali, ukoliko bi Prevlaka ostala podijeljena, onda bi to u

vojnog pogledu otežavalo boravak i cjelokupnu aktivnost ratne mornarice nove države na području Boke.

Lazanski živi u uvjerenju da će se neki modus vivendi sa Republikom Hrvatskom morati pronaći, vjerovatno – zamjenom teritorija!! On kaže da je Hrvatskoj jasno da će nova Jugoslavija biti odlučna da dobije Prevlaku, te preporučuje hrvatskom vrhovništvu da ne insistira na tom komadu teritorije koji, kako je reko, za Hrvatsku baš apsolutno ne znači mnogo, osim obećanja koja su političari dali da neće dati nijednu stopu te teritorije. Lazanski sve posmatra i kroz ratnu prizmu. Kaže: Hrvatska taj rat oko Prevlake samostalno, bez podrške neke velike sile, ne može dobiti. U vojnom smislu, to je Hrvatskoj jedino “slijepo crijevo”, tu su linije komuniciranja sa centralnom Hrvatskom jako izdužene, konfiguracija terena odgovara JNA na tom području. “Ratovati za Prevlaku je unaprijed izgubljena bitka, pa ja mislim da će hrvatski političari ići na mirnu opciju i zamjenu nekog drugog terena za teren Prevlake”, kazao je glasnogovornik armijskog vrha, Lazanski.

Početak avgusta 1992. godine dnevnik “Pobjeda”, u dvanaest nastavaka “dosijea”, sugerše crnogorskoj javnosti da je “Prevlaka – jugoslovensko biti ili ne biti, mjesto gdje se gubi ili dobija Jugoslavija”. “Pobjeda” se odlučila na ovaj korak priznajući da se o problemu Prevlake u Crnoj Gori malo zna, čak se i miješaju dvije “crnogorske Prevlake (kao što je to učinio u jednoj TV emisiji voditelj TV Crne Gore Milorad Popović). Prevlaka se tretira kao “vruća tema”, a prezentirana su samo ona mišljenja koja idu u prilog tvrdnji da je Prevlaka uvijek bila crnogorska.

Iako je gotovo očigledno da je Prevlaka sa vojne tačke gledišta svoj ključni značaj izgubila zbog efikasne uloge savremenog ratnog vazduhoplovstva, a u uslovima vazdušne premoći napadača nema gotovo nikakav značaj, za ministra odbrane Crne Gore Božidara Babića (bio je na toj funkciji u vrijeme napada na Dubrovnik) Prevlaka je najvažnije strateško uporište naše Republike. “Prevlaka je, zaista, strateški interes Crne Gore, a istovremeno i Jugoslavije. Taj dio obale, praktično, nikada nije pripadao Hrvatskoj, pa je iluzorno da ga i sada svojataju. To se ni sa istorijskog, geografskog, vojnostrateškog, pa i moralnog gledišta ne može drugačije posmatrati”, govorio je Babić.

Babić, međutim, nije krio da je svjestan da o Prevlaci ima drugačijih mišljenja i to usred Crne Gore”, a posebno je apostrofirao tadašnjeg ministra za inostrane poslove Nikole Samardžića. “I pored toga”, kaže Babić, “što mnogi eksperti za vojna pitanja i međunarodno pravo tvrde da je Prevlaka, od Franje Josifa naovamo, vojna baza i što je nedavno pronađen posjedovni list u kojem se kaže da je nosilac imovine prava na 240 hiljada kvadratnih metara na Prevlaci – Jugoslavija, ima mišljenja da je Prevlaka data Hrvatskoj”.

Babić ističe da takva tvrdnja otiče otuda što je i austrijska vojska i vojska stare i nove Jugoslavije plaćala nadoknadu vlasnicima, zato što

se nalazi na njihovom zemljištu, ali, kako veli, posjedovni list govori da je nosilac imovinskog prava na zemljište Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. Jugoslavija, dakle, koja je, po Babiću, otkupila zemljišta na Prevlaci, a ne zakupila. Po Babiću, u vodu pada i tvrdnja da je Prevlaka data Hrvatskoj banovini 1939. godine sporazumom Cvetković-Maček. “Jer da je to istina, morale bi se znati granice između Hrvatske i Zetske banovine, a da je bilo razgraničenja ono bi bilo ništavno, jer Hrvatska banovina nije imala elemente državnosti. Osim toga, u sastavu Zetske banovine bili su i Dubrovnik, Pelješac, čak i Korčula”, pa sve to, po Babiću, govori da je Prevlaka crnogorska, mada ne navodi argumente tome u prilog.

I istoričar dr Jovan Bojović, direktor Istorijskog instituta Crne Gore, stručno tvrdi da je Prevlaka uvijek bila vojna baza, da tu nije bilo stanovništva, niti civilne vlasti. Okupatori koji su se smenjivali držali su taj važan dio Boke. Poslije propasti Austrougarske monarhije preuzela je vojska stare Jugoslavije. Za vrijeme okupacije Jugoslavije i njene aprilske podjele 1941. godine, Boka Kotorska do Gruda pripala je Italiji, a ne Nezavisnoj državi Hrvatskoj, stvorenoj pod patronatom Njemačke. Konačno, konstatuje Bojović, poslije oslobođenja tu je stacionirana JNA. Znači, dakle, Prevlaka nikada nije bila hrvatska, ističe Bojović, ali ne dokazuje kada je postala crnogorska, jer, argumentacija koju navodi to ne potvrđuje, već da je to više od 150 godina bila vojna baza u posjedu vojski koje su se tamo smenjivale.

Direktor Republičke uprave za imovinsko-pravne odnose i katastar Milivoje Žurović, iako se zna da na poluostrvu Prevlaka, poslije drugog svjetskog rata nijesu obavljani katastarski primjeri jer je tamo bila vojna baza, otkrio je javnosti da nema, koliko se zasad zna, nikakvih katastarskih ili drugih dokumenata o poratnom razgraničenju između Crne Gore i Hrvatske u predjelu Prevlake. Đurović, čak, tvrdi da Prevlaka nikad nije bila Hrvatska.

“MONITOR”, 14. maj 1993.

PREGOVORIMA ILI RATOM

Prevlaka je bila izgovor za početak rata oko Dubrovnika. Sada valja izmisliti izgovor za poraz, pa je Prevlaka, opet, postala vještački problem – upozoravali su mnogi analitičari koji su se bavili ovom problematikom. Iz mnoštva tih analiza, u ovom feljtonu objavljujemo viđenje novinara Miloša Vasića iz nedeljnika “Vreme” od 10. avgusta 1992. godine, koji je na popularan i analitički način dočarao domete crnogorskog juriša na Prevlaku. Evo tog teksta:

Prevlaka je jezičak, prst od kamenja dugačak 2.500, a širok 500 metara, uperen na jugoistok; zatvara ulaz u Boku Kotorsku sa otvorenog

mora i sa nje se efikasno kontroliše pristup ovom najdubljem zalivu u Jadranu. Zato je na njenom krajnjem jugoističnom dijelu – Oštrom rtu – stara austrougarska tvrđava, kasnije dograđivana, koja je pandan drugoj takvoj tvrđavi na otočiću Mamula, 2 km istočno, usred moreuza kojim se u Boku ulazi. Najviša tačka Prevlake ima 61 metar nadmorske visine, a sjeverozapadni prilaz je tako nizak da ga je nekada plavilo more, pa se čamac mogao prevući u vrijeme plime (odatle, kažu naziv Prevlaka). Granica između Hrvatske i Crne Gore ide grebenom sjeverno od Prevlake same, pravcem sjeverozapad-jugoistok, prateći obalu na udaljenosti od oko 1500 metara, da bi do Bokokotorskog (tačnije Hercegnoškog) zaliva stigla oko 500 metara jugozapadno od rta Kobilja. Tako je, dakle, spoljna zona obale u Hrvatskoj, a unutrašnja zona u Crnoj Gori.

Sa vojne tačke gledišta, Prevlaka je kao i Boka Kotorska – svoj ključni značaj izgubila pronalaskom ratnog vazduhoplovstva, a u uslovima vazdušne premoći napadača nema nikaav značaj. To nije smetalo Ratnoj mornarici trule Jugoslavije da – iz veoma praktičnih razloga, uostalom – Prevlaka izbuši podzemnim skladištima za naoružavanje brodova, položajima za obalsku artiljeriju i da tamo postavi pomorske radare i nešto protivavionskih sistema. Kao i neke druge instalacije (bihaćki aerodrom itd.), Prevlaka je jedno od otjelotvorenja statičko-defanzivnog, sterilnog načina mišljenja bivše JNA.

Prva upotreba Prevlake u vojno-političke svrhe desila se prošle jeseni, pod izgovorom da valja odbraniti strateški veoma važnu Prevlaku od “ustaških bojovnika kojih je pun Dubrovnik”, počela je čuvena dubrovačka operacija Podgoričkog korpusa. Tom trajavom i loše vođenom akcijom postignute su tri velike štete i niti jedna jedina korist (s tačke gledišta namjere napadača). Prva šteta – i najveća na duži rok – jeste potpuno uništenje svih turističkih kapaciteta Dubrovačke rivijere nepotrebnim razaranjem i sistematskom pljačkom; tako su istočni Hercegovci u radosti i veselju pomogli nikšićkim rezervistima da ubiju jedini izvor prihoda koji su ikada imali i jedini izlaz na more koji im je bio dostupan. Druga šteta je u tome što je Dubrovačka operacija privukla pažnju svjetske javnosti koja za Dubrovnik zna, a za Nikšić ili Vučurevića nikada nije čula, pa je iz te neinformisanosti ispaao strašan međunarodni skandal, koji će kasnije dovesti do direktnih pretnji vojnom intervencijom (ona još nije isključena, i to baš na tom terenu). Treća šteta je u tome što se hrvatska strana s prvom uvrijedila do te mjere da je pitanje svakog metra jadranske obale – od Piranskog zaliva do pomenutog rta Kobilja – sada postalo pitanje časti i pukog opstanka bilo koje vlade u Zagrebu. Dokono lupetanje o “srpskom Dubrovniku” i kriminalno neodgovorna obećanja naivnim Srbima da će imati “srpsku državu do leve obale Neretve, sa glavnim gradom Dubrovnikom”, koji je trebalo da se zove Nikšić na moru”, sada je stiglo na naplatu onima koji su vjerovali, a ne onima koji su obećavali.

Glavni akteri cijele operacije – generali i admirali iz Podgoričkog korpusa i Vojnopomorskog sektora Boka i njihovi crnogorski rezervisti – vratili su se kući sa opljačkanom robom, a Miki Maus država Istočna Hercegovina prepuštena je sama sebi i hrvatskoj osveti. Trebinje je u dometu hrvatske artiljerije, zaleđe Dubrovnika uzeto, hercegovačka vojska potisnuta od obale mora sve do iza Popovog polja. Krajem prošle nedelje čaša žuči je napunjena: Vojska Jugoslavije dogovorila se na engleskoj fregati, negdje na pučini plavog Jadrana, da se povuče od Cavtata do “granice SR Jugoslavije”. Time je otklonjena i poslednja prepreka generalu zbora Janku Bobetku i i njegovim snagama južnog fronta ZNG da do kraja očiste zaleđe Dubrovnika do crnogorske grnace sa Istočnom Hercegovinom, pošto je teritorija Republike BiH slobodno lovište za svakoga.

General Života Panić, načelnik štaba Vojske SRJ, dao je “povodom vijesti o velikom uznemiravanju javnosti” Istočne Hercegovine zbog najavljenog povlačenja Vojske Jugoslavije sa linije Cavtat –Herceg- Novi, izjavu koja će stvoriti probleme na terenu. Naime, gen. Panić je prvo obećao da SR Jugoslavija “neće potpisati nijedan ugovor koji će ići na štetu srpskog naroda u BiH”, a zatim insistirao na djelomičnoj (pod kontrolom UN) ili potpunoj demilitarizaciji Prevlake. Šta “ide na štetu srpskog naroda u BiH” po definiciji najbolje zna “srpski narod u BiH”, a premijer toga naroda u Istočnoj Hercegovini g. Miloš Bojović, od kraja marta ove godine oštro upozorava g. Slobodana Miloševića da će Hercegovci – tj. Srpska republika BiH – ostati bez izlaza na more, ako se nešto ne učini. U pismu od 31. marta, premijer Bojović obavještava predsjednika Miloševića da su hrvatske i muslimanske snage “već zauzele vitalne dijelove teritorije lijeve obale Neretve, kao i južne dijelove iz pravca Neuma”; on se žali da su Hercegovci vjerovali u JNA koja ih je ostavila – i tek će ih ostaviti, ako ne uzmu Neum-Klek i lijevu obalu Neretve. G. Bojović uvijeno prijeteći “ustankom” golorukih Srba, ili “masovnih egzodusom” iz Hercegovine; njegov zahtjev je jasan; ili izlaz na more na liniji Neum-Klek, ili na liniji Dubac-Debeli Brijeg (odmah južno od Dubrovnika) – “a o Neretvi i da ne razgovaramo”. U narednom pismu Slobodanu Miloševiću, krajem aprila, g. Bojović ponovo insistira na izlasku na more i žali se kako “generali kažu da ne mogu osvojiti Neum-Klek. Dakle, nekada nijesu htjeli, a ada – eto – ne mogu”, veli on. Odgovori g. Miloševića – ako ih je i bilo – nijesu nam poznati.

Kakve sad to veze ima sa Prevlakom? I te kakve. Zahtjevi hercegovačkih Srba za izlaskom na more jedan je od aduta u cjenkanju oko mirnog okončanja rata na dubrovačkom sektoru operacija koji je tako osjetljiv. Hercegovci gaje nadu da će Hrvati pristati na neku vrstu razmjene teritorija, ne bi li im otvorili izlaz na more. Ta je nada uzaludna sa svake logičke tačke gledišta: zašto bi neko odstupao na terenu gdje je jači i koji mu je toliko psihološki i simbolički važan? Koja je vukojebina u centralnoj

Bosni vrijedna metra jadranske obale? Dakle, ta se tema – uprkos budućim insistiranjima na njoj može zaboraviti odmah. Hrvatska neće dati ni stope obale; štaviše, učiniće sve da osigura zaleđe Dubrovnika – onoliko na jugoistok koliko može – protiv budućih iznenađenja.

Za to ima sve diplomatske preduslove: Crna Gora je mnogo puta rekla da nema “teritorijalnih pretenzija” prema Hrvatskoj i da je “pitanje Prevlake za pregovore”. Izjave neobavještenog Predsjednika SR Jugoslavije o tome kako se “Zaječar brani na Prevlaci” ovdje nisu od značaja. Suština stvari – kako bi rekao Grejem Grin – ovdje leži u činjenici da nijedna strana nema nikakav interes da se oko Prevlake bije: Crnogorcima je toga dosta, a Hrvatima Prevlaka ima značaj samo kao smetnja, tj. razlog za nerviranje Crnogoraca. U tom smislu će se zahtjevi dr Karadžića i g. Bojovića da Hercegovci iz Trebinja dobiju izlaz na more pojaviti kao moneta za potkusurivanje u čiju vrijednost sumnjaju svi.

Hrvatska štampa već uveliko objašnjava kako je Prevlaka uvijek bila u sastavu Dubrovačke republike, a od 1419. godine u sastavu Republike Hrvatske (ako nije štamparska greška...). “Mi o granicama ne pregovaramo”, kaže g. Davorin Rudolf, član hrvatske Vlade, a gen. Anton Tus u potpunosti se slaže sa idejom demilitarizacije Prevlake, kao i gen. Života Panić. Kako stvari stoje, svi koji se nešto pitaju pristaće na sve – a učešće UN se stalno pominje kao jedna od varijanata. Dosta im je bilo ratovanja; ponovo niko neće, pa ni Vučureviću za ljubav... A i ta Šesta flota je – brate – mnogo blizu u poslednje vreme. (Miloš Vasić, “Vreme”, 10. avgust 1992).

“MONITOR”, 21. maj 1993.

KARTOGRAFI I DALJE CRTAJU

I jedan od aduta u cjenkanju oko sudbine Prevlake i mirnog okončanja rata na dubrovačkom sektoru operacija, bili su zahtjevi bosansko-hercegovačkih Srba za izlaskom na more, koji dan-danas gaje nadu da će Hrvati pristati na neku vrstu razmjene kategorija. Međutim, na te signale sa zvanične hrvatske strane stizali su odgovori, da Hrvatska neće dati ni stope jadranske obale, štaviše, učiniće sve da osigura dubrovačko zaleđe u Popovom polju, što, kako vidimo, i čini.

Najnovija izjava lidera bosanskih Srba Radovana Karadžića, nakon potpisivanja Vens-Ovenovog plana u Atini, da je Srbima preostalo da pregovorima sa Hrvatima, dobiju izlaz na more kod Konavala, aktuelizovala je priče oko razmjena teritorija i konačnog rješenja pitanja Prevlake u jugoslovensko-bosansko-hrvatskom trouglu. Tu izjavu odmah je prokomentarisao hrvatski predsjednik Franjo Tuđman: “Karadžić mora

sada tražiti opravdanje za odustajanje od rata”. O postojanju nekakvih karata po kojima Srbi trebaju dobiti izlaz na more i kod Zadra, hrvatski predsjednik je uzvratio da to ne zaslužuje komentar jer te karte koje uključuju dijelove ili cijelu Dalmaciju u “Veliku Srbiju” postoje od prošlog stoljeća. Inače, po Tuđmanu, u Atini nije bilo govora o bilo kakvim ustupcima Srbima, niti bi Hrvatska pristala na bilo kakav ustupak što krnji njen teritorijalni suverenitet i teritorijalni integritet.

Desetak dana kasnije, govoreći o Prevlaci, o tome da su Crna Gora i Jugoslavija savršeno svjesne njenog značaja kao strateške tačke koja obezbjeđuje ili ugrožava suverenitet SR Jugoslavije, crnogorski premijer Milo Đukanović objelodanio je u Herceg Novom mogućnost nagodbe sa Hrvatskom. Đukanović je rekao sljedeće: “Ovih dana stižu inicijative za međudržavne pregovore na relaciji rukovodstvo SRJ i rukovodstvo Republike Hrvatske. Jedno od centralnih pitanja na tim pregovorima treba da bude razgraničenje na Prevlaci. Postoje, zaista, realni uslovi i raspoloženje da se kroz neku od formi, najvjerovatnije trojnih zamjena (Hrvatska, SRJ i BiH) nađe jedno pravedno rješenje, po kome će se obezbijediti da taj strateški interes Jugoslavije-Prevlaka, ostane u SRJ – kazao je Đukanović. Crnogorski premijer, uostalom kao ni Radovan Karadžić u Atini, nije pominjao o kojim i kakvim teritorijalnim zamjenama može biti riječi.

Nije prvi put da premijer Đukanović pominje mogućnost trojnih zamjena, kao rješenje da Prevlaka pripadne Crnoj Gori. Odgovarajući na pitanja učesnika majskog skupa turističkih novinara u Herceg Novom 1992, Đukanović je o razgraničenju sa susjednim novim državama istakao da nijedna država koja želi da obezbijedi svoju suverenost ne može dozvoliti da armija druge države kontroliše ulazak svakog broda u njene teritorijalne vode. Premijer Đukanović je, uz to, kazao da sam tok granice između Crne Gore i Republike Hrvatske pokazuje neprirodnost, ali i da je “pokrenuta aktivnost” na relaciji Sabor Hrvatske – Skupština Crne Gore i kandidovano je rješenje trajne zamjene teritorija, tako što bi se izvršila zamjena određenih područja između Crne Gore, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine – kazao je Đukanović.

Da crnogorski državni vrh ozbiljno računa na mogućnost da se problem Prevlake trajno može riješiti zamjenama teritorija, bilo je jasno nakon učešća predsjednika Crne Gore Momira Bulatovića i načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije Živote Panića u kontakt emisiji TV Crne Gore, oktobra 1992. godine. Da postoji nekoliko varijanti zmjene teritorija, u kombinaciji sa Prevlakom, nagovijestili su i predsjednik Bulatović i general Panić. Ako se Crna Gora i Hercegovina dogovore da Hercegovina jedan dio svoje teritorije ustupi Hrvatskoj, Crnogorci bi Hercegovcima, zauzvrat, dali da biraju jedan dio naše teritorije, kazao je general Panić.

“Moguće je da su svojevrzne nedoumice izazvane i mojom izjavom u kojoj je spomenuta mogućnost zamjene teritorija – priznao je predsjednik

Bulatović samo koji mjesec ranije na jednom predizbornom skupu njegove stranke u Herceg Novom – Ona se odnosila na jedna od predloga koji su konstituisani u okviru diplomatskih konfrontacija uz posredovanje EZ, Republike Hrvatske i Crne Gore, da se Prevlaka uvaži kao izuzetni strateški objekat za Crnu Goru, ali da se Republici Hrvatskoj omogući, sa stanovišta jednog dijela bosansko-hercegovačke teritorije, kontrola nad jednom drugom strateškom tačkom, s tim što bi Crna Gora ustupila BiH dio druge teritorije. Uglavnom, radilo se o ideji da se izvrši jedno pravedno, mirno i najracionalnije rješenje, kazao je Bulatović uz tvrdnju da je hrvatska strana prva poela rat – izgradnjom bunkera, ograničavanjem saobraćaja i minobacačkim napadima na vojne objekte po teritoriji Crne Gore!?

Tih dana, kada se jugo-vojska povukla na novu “odbrambenu” liniju, u širem rejonu naselja Plat, general pukovnik Pavle Strugar, u svojstvu komandanta druge operativne grupe JNA za Hercegovinu (na tu funkciju došao je sa mjesta komandanta Teritorijalne odbrane Crne Gore), izjavio je da postojeća “administrativna” granica Crne Gore i međunarodno priznate Republike Hrvatske nije prirodna. “Radi trajnog rješenja”, Strugar bi granicu povukao negdje istočnom ivicom Konavala, kako se ne bi “presjekao” prirodni put koji Hercegovce “vodi preko Graba i Javora ka Herceg Novom, pa bi tako, veli general vizionar, srpski narod mogao da izađe na more.

Kad je bivši premijer Milan Panić, onako uzgred, u avionu na putu za Peking, rekao novinarima da je Prevlaku izgubio, “ali samo privremeno”, iz Trebinja je, posredstvom “Pobjede”, stiglo mišljenje Božidara Vučurevića, kamiondžije i samozvanog pjesnika i predsjednika svega i svačega “srpske Hercegovine”, da Vojska Jugoslavije ne smije napustiti Konavle” dok oni ne pripadnu SAO Hercegovini”. U protivnom, biće to još jedna izdaja hercegovačkih Srba. Prije povlačenja iz Konavala i sa Prevlake, kako traži Vučurević, VJ dužna je da mu ostavi teško naoružanje. Vučurević se još tada zanosio mišlju da je moguća trampa, na osnovu njegove i Karadžićeve ponude, da im republika Hrvatska za širi pojas oko Neuma, koji su tada kontrolisale srpske snage, da izlaz na more – pojas od Debelog brijega do Cavtata. Iako mnogi ističu da se radi o pustim snovima tandema Karadžić – Vučurević, zanimljivo je, da ni tada – ako bi se njihov plan ostvario – ne bi adekvatno bio riješen Bulatovićev “gorući problem”, jer bi Prevlaka opet ostala drugoj državi – bosanskih Srba.

O teritorijalnim prebijanjima, Vučurević je ponovo progovorio čim je objelodanjena vijest da je na britanskom brodu “Evandžer F”, između jugoslovenske i hrvatske vojske, počeo razgovor o povlačenju VJ sa istočno-dubrovačke teritorije. Povlačenjem VJ na početne položaje, ne otvara se samo pitanje Prevlake već i Hercegovine – poručio je lider Hercegovaca koji je rekao da je moguće da dio teritorije Konavala, koji

pripada Hrvatskoj, bude hercegovački izlaz na more. U tom slučaju, Hrvatskoj bi pripalo 25 kilometara hercegovačke obale u Neumu, što bi značilo operacionalizovanje odluke “romanijske skupštine” u tome da Neretva postane prirodna granica između dva naroda. Međutim, kada je po dogovoru Ćosić-Tuđman, 20. oktobra 1992. i posljednji vojnik VJ napustio Prevlaku, Vučurević je ocijenio da će Hrvati dati Prevlaku, ako im se za uzvrat da neka druga teritorija. Dodajući da Crna Gora i Srbija nemaju šta ponuditi, u “igri” ostaje jedino srpska hercegovina. “Rekao sam Ćosiću da mi ne damo ni pedalj srpske zemlje na račun Prevlake”, ali nije ponudio uvjerljiv odgovor na pitanje: zašto bi Hrvati ustupili svoju jadransku obalu za neku drugu manje atraktivniju teritoriju?

Republika Hrvatska za te predloge, međutim, nije htjela ni da čuje. “Nijesmo spremni”, kazao je hrvatski predsjednik Tuđman na konferenciji za štampu početkom jula 1992. “odstupiti niti jedan dio hrvatske teritorije, niti o tome može biti, niti je bilo riječi”. Dva dana nakon te konferencije za novinare, oglasio se vodeći politički dnevnik u Hrvatskoj “Vjesnik” tekstom “Puke iluzije o Prevlaci” u kome je nedvosmisleno rečeno da “razmjene” kakve nudi crnogorsko rukovodstvo, da na jednoj i drugoj strani vage bude hrvatska teritorija (da se za Prevlaku nudi dio benkovačke opštine iz koje bi Srbi bili iseljeni), nijesu vrijedne ni spomena. Ovaj dnevnik, takođe, kaže da Crna Gora i nema čime trgovati. Ako se mislilo na dubrovako zaleđe i pojas u Popovom polju kojim bi se na račun Prevlake produbila teritorija u zaleđu Dubrovnika i tako taj grad u budućnosti zaštitio od onog čemu je bio tokom posljednjih mjeseci izložen, zaobilazi se činjenica kako je Popovo polje i taj dio zaleđa Dubrovnika u jednoj nezavisnoj i priznatoj državi – BiH, dok aspiracije na Prevlaku imaju druga država – Crna Gora, odnosno Jugoslavija, ukazuje “Vjesnik”. ak i kada bi kojim slučajem Hrvatska pristala na moguću razmjenu, ona od Crne Gore nema kao nadoknadu što traži, ukoliko se u taj lanac razmjene teritorijama ne bi uključili drugi – u što je, kako tvrdi ovaj dnevnik, opet gotovo nemoguće povjerovati.

Komentator “Vjesnika” nastavlja svoju tezu da razvija i dalje: “Postavlja se pitanje i što bi Crna Gora dobila, čak i kad bi joj ustupili Prevlaku. Ponajpre, u slučaju nekog budućeg rata s Hrvatskom, na što kad traže Prevlaku takvi očito računaju, Bokokotorski zaliv i dalje je nesigurna zona, jer Prevlaka bez zaleđa, bez Konavala i nije osobiti dobitak, budući da je u tom slučaju izložena mogućoj artiljerijskoj vatri s tog prostora. Može se čak reći kako će Hrvatska Crnoj Gori, osobito njezinom stanovništvu u Boki, napraviti veliku uslugu oslobađanjem Prevlake i protjerivanjem okupatora s tog dijela hrvatske obale.”

“Kad bi taj poluotok i njegovo zaleđe nekim čudom pripali Crnoj Gori, Boka bi doživjela tragičnu sudbinu, bila bi pretvorena u ratnu luku i skladište silne ratne tehnike i brodovlja što ga je jugo-mornarica dovukla

u taj dio Jadrana. Kako bi to uticalo na Boku, na more, na priobalje a i na stavnovništvo, ne treba ni govoriti. Za Hrvatsku je zanimljivo i da u tom, nekad najjužnijem dijelu Dalmacije i Hrvatske, na prostoru Boke živi značajan dio hrvatskog stanovništva. Zbog svega toga treba odbiti svaku pomisao na bilo što drugo, osim da Prevlaka bude hrvatska", kaže se u "Vjesnikovom" komentaru od 9. jula 1992. uz poruku na kraju:

- A crnogorskim vlastodršcima, ako ih je zbog onoga što su učinili u Dubrovačkom primorju strah ili nelagoda graničiti s Hrvatskom, te kad već nijesu za nepromenljivost granica, neka u tom dijelu Boke, u Herceg Novom, povuku nove granice, pa BiH ustupe izlaz na more, gdje ga je ta država nekad imala – zaključuje "Vjesnik".

"MONITOR", 28. maj 1993.

HERCEGOVCIMA TREBA IZLAZ NA MORE

Udruženje ratnika 1991-92. (oni ni dan-danas ne znaju kojeg i kakvog rata – odbrambenog, oslobodilačkog ili – osvajačkog) iz Podgorice i Herceg Novog oglasio se povodom ženevskog dogovora Čosić-Tuđman, rezignirao konstatujući: "Mi smo prevareni". Uslijedilo je pitanje: "Zbog čega su pale tolike žrtve i prolivena krv naših drugova, ako jedan od osnovnih ciljeva za koje smo se borili nije ostvaren", jer smatraju da su dospjeli do toga da postanu "ratni pobjednici, a politički gubitnici".

"Ovakvim sporazumom dolazimo do mnogo, po nas, gore pozicije nego što je bila 1991, kada smo bili prinuđeni da se branimo od hrvatskih formacija. Branili smo Prevlaku, Kupicu, Košare, Debeli brijeg, Prijedor, Maltu... Ne vratiše nam se najbolji sinovi Crne Gore, naši drugovi saborci, zarad kojih i čijih interesa? Danas ostadosmo u Igalu i Sutorini, ali pitanje je možemo li i tu, po Ženevi, ostati?" – ističu ratnici koji nemaju povjerenja u OUN, posebno u suprotnu, hrvatsku stranu koja je, kako kažu, sve dosadašnje sporazume izigrala. "Ne prihvatamo ovakav sporazum u Ženevi. Ne želimo rat, nego mirno rješenje, ali nećemo dozvoliti, pa i po cijenu svojih života, da nam suprotna strana, na svoj svojstven način, uradi ono što je učinila Trebinju".

Ženevski sporazum Čosić-Tuđman, kojim se predviđa demilitarizacija Prevlake i odlazak jugo-vojske iz Konavala, predstavlja konačan ishod ratne kampanje čiji osnovni kreatori moraju priznati poraz politike koja se vodila pod sumornim geslom . "rat za mir", izjavio je novinarima Predrag Vulikić, generalni sekretar Liberalnog saveza, koji se, kao i predstavnici drugih opozicionih stranaka oglasio istog dana kada je javnost posredstvom medija saznala suštinu dogovora. Podsjećajući da je Liberalni savez od početka radnih dejstava upozoravao propagatore ratne

politike da će morati snositi odgovornost za svakog poginulog građana Crne Gore, Vulikić zaključuje da je takvo vrijeme upravo sada nastupilo. "Mi smo svjesni da će akteri ratne politike nastojati da dolazak mirovnih snaga na Prevlaku prikažu kao rezultat svoje, navodno miroljubive politike, ali se nadamo da građani Crne Gore neće zaboraviti ko ih je otjerao u ratni vihor, za koji vidimo kako je završio", kazao je on.

"Kad građani nemaju pravo znati šta im se dešava na kućnom pragu a to zna čitav svijet, emu se nadati", stoji u reagovanju Glavnog odbora Socijalističke partije Crne Gore. Na građanima je da odluče hoće li vjerovati onim koji su ratom obećavali rješenje pitanja Prevlake. Treba im biti jasno da je njihovo učešće direktna politička dobit za hrvatsku stranu u slabljenju svih naših argumenata. Čeka nas dug put pregovaranja, ali jedini kojim se smjelo ići, a sada jedini koji nam je ostao. "Prevlaka bez oružja je minimum koji će, nadamo se, spustiti tenziju, ali Crnoj Gori predstoji ocjena cjelokupne dubrovačke tragedije koja je počela Prevlakom, a nadamo se da će se sa njom završiti". Ova stranka je predložila formiranje paritetne komisije Skupštine Crne Gore koja bi sačinila cjelovitu ocjenu čiji bi rezultati poslužili "za sprečavanje tako pogubnih avantura vlasti i bila realna platforma za Prevlaku bez oružja i snažan diplomatski pritisak da ona dođe u posjed Crne Gore."

U svm oštro intoniranom saopštenju, Srpska narodna obnova za Crnu Goru i Hercegovinu navodi da je upozorila javnost da je ustupanje Prevlake posljedica sljedećih radnji: potpisivanje Haške deklaracije i Vensovnog plana, povlačenja vojske iz BiH, neprihvatanja rezultata referendumu srpskog naroda u Krajini i BiH o prisajedinjenju Jugoslaviji, te prihvatanja Titovih granica deklaracijom o Jugoslaviji.

Ustupanje Prevlake je, prema SNO za Crnu Goru i Hercegovinu posljedica nepostojanja države na našim prostorima od 1945. do danas. "Prevlaka se ne može zaštititi dok je na vlasti vladajuća stranka čije rukovodstvo nije doraslo krupnim pitanjima koja se sada rješavaju na ovim prostorima", kaže se u saopštenju ove stranke i poručuje: "Ukoliko na prevremenim izborima ne pobijede patriotske i nacionalne stranke, ne samo da neće biti zadržana Prevlaka, nego ni Boka i Primorje, ni Raška oblast i Malesija. A Srbija će se svesti na Beogradski pašaluk. Pomoć srpskoj vojsci u Hercegovini je i pomoć Prevlaci, jer se Crna Gora brani u Hercegovini". Ova stranka stavlja do znanja da će Prevlaka biti vraćena jedino ako na izborima pobijede patrioti. "Prevlaka je parče teritorije zbog koga svaka vlast koja drži do države i naroda objavljuje – rat".

"Umjesto da se od gospodina Tuđmana iznudi odgovarajući pristanak i potpis prije nego je on mogao da diktira uslove i da uslovljava pregovore, crnogorska vladajuća partija povukla je poteze koji su u stvari udaljavali Prevlaku od Crne Gore" – kaže se u saopštenju Narodne stranke Crne Gore i podsjeća: "Jednom je vlast isticala snagu JNA, drugom je

pozivala borce da se vrate s fronta, uvjerali su javnost da se pozitivno rješava pitanje Prevlake, a stalno su ponavljali da Crna Gora nije u ratu. Dogodilo se da je ispit pred historijom položio narod, a ne vlast i partija koji ga predstavljaju, ističu "narodnjaci" naglašavajući da je "ženevsko rješenje Prevlake čedo brozovsko-đilasovske historije i depresija savremene crnogorske politike".

"Stav ne samo naše partije, od početka je bio: demilitarizacija je nabolje rješenje. Saopštili smo ga prije nego što su vojne jedinice krenule preko Konavala za Dubrovnik, navodno povodom Prevlake", izjavio je Mihailo Vujošević, predsjednik Izvršnog odbora Socijalističke partije reformista. Jer je to, kako kaže, bila najbolja pozicija za pregovore. Sada, međutim, to nije isto, jer da je Crna Gora tada razmišljala svojim glavama, a ne Slobodana Miloševića i njegovih militantnih satelita, sada bismo bili bogatiji za preko 150 mladih života i bez bruke koja nam je programirano nametnuta. Danas je pozicija puno gora, a najgore je što se, opet, o Prevlaci neće pitati Crnogorci, što Prevlaka može ostati instrument za manipulacije između velikosrpskih i velikohrvatskih ambicija, kao i 1939. godine, kada je knez Pavle Prevlaku dodijelio Hrvatskoj banovini ili, kao kada se na nju krenulo preko čišćenja Konavala u zatvaranje projekta "RAM". Posebno će nam otežati oni fašoidni velikosrpski elementi koji će manipulirati ovim iznuđenim rješenjima da bi obarali Čosića i Panića i definitivno pokorili Crnu Goru – kazao je Vujošević uz preporuku na kraju: "Sva konačna rješenja mogu se tražiti i naći samo onda kada proces ratnim zločincima definitivno počne".

"Ustupanje Prevlake značilo bi dobrovoljno pristajanje da jugoslovenska flota postane, na sopstvenoj teritoriji, talac drugih država i instalisanje neokolonijalne baze na najvitalnijoj odbrambenoj tački naše zemlje" – predočen je stav Novog komunističkog pokreta. A "predsjednik od svega u srpskoj Hercegovini", ratoborni Božidar Vučurević, odmah je saopštio da Srbi u Hercegovini ne prihvataju povlačenje Vojske Jugoslavije sa Konavala dok Hercegovina ne dobije izlaz na more! Samo neki dan prije nego što je posljednji vojnik VJ napustio poluostrvo Prevlaku, Vučurević je izjavio u "Pobjedi" da je imao susret "u četiri oka" sa Čosićem i generalom Životom Panićem, ali da "nije još vrijeme da kaže šta su se dogovorili". Ipak, kazao je, da SAO Hercegovina neće ustupiti Neum (koji je tada već bio u posjedu hrvatske vojske), ali da ga samo "može dati" u zamjenu za drugi dio hrvatske obale (misleći na dio južnije od Dubrovnika). Takođe je izjavio da je general Panić kazao da Hercegovci "imaju pravo na dio tehnike, jer su za nju dosta uložili". Koliko je taj "dio" i da li je dospio u Vučurevićeve ruke, odnosno da li je dio teškog naoružanja ostao na dubrovačkom frontu u posjedu "ljutih Hercegovaca", javnost nije saznala.

"MONITOR", 4. jun 1993.

PREVLAKA - SAMO IZGOVOR

Do sada sam ćutao uprkos celoj halabuci, a sada cenim da je došlo vreme da glasno progovorim" – upravo tim riječima započeo je svoje svjedočenje na suđenju generalu Trifunoviću, general armije u penziji Veljko Kadivić, koji je u vrijeme "dubrovačke oluje" bio na funkciji saveznog sekretara za narodnu odbranu, a time, uz vlastiti doprinos i "izvođač radova" ratobornog političkog vrha na čijem je čelu bio dr Branko Kostić.

"Naša namera", kazao je Kadivić, "da idemo na Dubrovnik bila je ne samo priprema osnovica za dejstva prema Splitu, nego i mogućnost da napravimo kompromis sa međunarodnom zajednicom. Naime, ako je ona od nas tražila da popustimo kod Dubrovnika, onda smo mi tražili da ona popusti na drugom mestu"!

Prema tome, "čišćenje" Dubrovnika nije preduzeto zbog toga što su "ustaše" napale Crnu Goru, još manje "iz razloga humanosti" (Branko Kostić) zbog blokiranih kasarni i ugroženog srpskog življa na dubrovačkom području, još manje "zbog fašizma" (Momir Bulatović), već je to od samog početka bila organizovana i smišljena akcija državno-vojnog vrha zemlje da se zauzme područje sve do Splita i tako Hrvatska i međunarodna zajednica uslovljavaju prilikom pregovora o razgraničenju. Da cinizam bude veći, cijela ta operacija započeta je pod izgovorom da se po cijene rata mora odbraniti strateški važna tačka na ulazu u Boku Kotorsku od "ustaških bojovnika kojih je pun Dubrovnik".

"Zar treba postavljati pitanje zašto sada van Crne Gore? Hoćemo li ostaviti pripadnike JNA i sve one koji žele da žive zajedno same na milost ustaškim zvjerima? Zar nije granica tamo gdje je naš vojnik, vojnik JNA napadnut? Treba konačno na silu odgovoriti još većom silom i primorati ustaške vrhovnike, poglavnike i stožernike da u svoju suverenost za kojom žude, mogu otići, ali malo drugačijim načinom nego kako su zamislili" – govorio je ministar odbrane Crne Gore, Božidar Babić, na vanrednoj sjednici poslanicima crnogorskog parlamenta. Koliko je uspješno sakrivao činjenice od poslanika i javnosti, govori i podatak da je nedavno unapređen u čin general majora, ali će jednoga dana neko postaviti pitanje, koliki je bio udio ministra odbrane, i jednog i drugog, u sramnom uvlačenju Crne Gore u rat protiv Hrvatske i namjernom kidanju mediteranskih veza koje su tradicionalno povezivale dva suseda koji nikada u svojoj historiji nijesu međusobno ratovali.

Ovih dana, ali tek nakon Šešeljevih optužbi da je ratni profiter i loš komandant, oglasila se još jedna ptičica iz vojne strukture. Penzionisani viceadmiral Miodrag Jokić, koji se nakon pogibije (ili ubistva) Krsta Đurovića domogao mjesta operativnog komandanta Vojno-pomorskog sektora Boka, otvorio je srce i u razgovoru za "Borbu" tvrdi: "Ja sam prvi

organizovao komande mjesta da bih spriječio pljačke i krađe koje sam zatekao, a koje su vršile naročito dobrovoljačke jedinice". Viceadmiral se brani da je nakon njegovih upornih zahtjeva da Savezni sekretarijat narodne odbrane formira komandu za civilne poslove, to i urađeno, poslije dva mjeseca, oko 15. decembra. Upravo je ta Uprava za civilne poslove sabirala ono što se zove "ratni plijen", sakupljala materijalna sredstva "na okupiranoj teritoriji" i samostalno raspolagala sa njima. Kaže da su ta sredstva prodavana na licitacijama, dodjeljivana posebno izbjeglicama, odnosno hotelima i odmaralištima u kojima su oni bili smješteni.

Što se tiče ukradenih umjetničkih slika, viceadmiral tvrdi da sa ratišta nije uzeo ni kalendar. "Izvršio sam desant na Kupare i potom je naredena evakuacija" pošto je dosta bilo vojne imovine. Ta imovina je raspoređena uglavnom vojnim korpusima u Bileći, Podgorici, Kumboru... U Titovoj vili u Kuparima postojale su umjetničke slike koje su nestale. Štampa je pisala i o slikama nađenim u Zatonu Velom, od jednog dubrovačkog slikara. One su, tvrdi Jokić, prebačene u hotel "Vinogradi" u Herceg Novom, a gdje su sada – ne zna. "Dubrovačke jedinice su formirane na brzinu, a nedostatku vremena. Nijesu vršeni ljekarski pregledi i selekcija, pa su primani i kriminalci, bolesni ljudi" – sada otvoreno kaže Jokić i navodi primjer da je u jednoj brigadi, koja je dobro izvršavala zadatke, otpušteno 30 posto ljudstva – svih onih koji su masovno i bespotrebno pucali u naseljima, koji su uhvaćeni u pljačkama, ili bježali kući.

Jokić priznaje da pojedina mjesta i gradove nije trebalo rušiti artiljerijom kad otuda nije bilo protivdejstava. Kako je, u to vrijeme, bio odnos pojedinih političara prema ratu, Jokić ilustruje sljedećim primjerom. Lider hercegovačkih Srba, Božidar Vučurević mu je rekao da Dubrovnik, ako se ne preda, treba srušiti i potpiti, a nekoliko drugih političara da je brod "Slavija" trebalo dovesti u Zeleniku, a Mesića uzeti sa broda, zatvoriti i obrijati... Ili, opet, taj Vučurević. "Kad sam došao u Konavle, bilo mi je teško, kao dugogodišnjem komandantu i čovjeku, vidjevši ta zgarišta", opisuje Jokić svoje duševno stanje tih dana. "Kad sam se Vučureviću požalio, zbog toga, on mi je rekao: 'admirale, upamtite, nikad ljepše nije bilo Konavle'". Viceadmiral Jokić, eto, priznaje da mu je komande izdavao hercegovački lider, ali, s obzirom na to da je pukla tikva sa Šešeljem, ne pominje koliki je bio udio četničkog vojvode u tome.

Kada se to zna, bljutavo zvuče riječi kojima je tih dana presjednik Momir Bulatović pokušao da opravda JNA i one koji su palili i pljačkali sve pred sobom. "Tvrdnja da JNA ruši sve pred sobom, uključujući bolnice, škole i crkve potpuno je netačna. Ako u svojoj odbrani Armija sruši objekat sa kojeg se na nju puca, ne može joj se ništa prigovoriti niti sa vojnog, niti sa humanitarnog stanovišta" – govorio je glasnogovornik vojnog vrha, predsjednik Crne Gore Momir Bulatović, koji nije propuštao priliku da izjavi: "Ostaje mi da podsjetim na iskreno i dugovremeno

političko opredeljenje Crne Gore da mi druge armije osim JNA nemamo i da je sasvim logično i politički dosljedno to što smo pokušali, zajedno sa oružanim snagama Jugoslavije, u saradnji i koordinaciji da se suprotstavimo tim sumanutim i pomahnitalim planovima".

Planove su, dakle, po Bulatoviću, imale samo "ustaše". Pošto su ratni huškači maksimalno raspirili ratnu psihozu, ne treba se mnogo čuditi što su se reakcije građana u pismima koje jerevnosno objavljivala "Pobjeda" svodila na pozive "ubiti i zaklati". "Ustaška krv je podivljala, to više nije krv čovjeka, to je zvjerska krv, pa apelujem da se najoštrije osude svi izdajnici i oni koji su odbili da ranjenom bratu pruže ruku pomoći, gledajući smrt pred očima. Prokleće ih njihovo potomstvo i kosti izmučenih duša" – histerisala je Nada Golović iz Ulcinja u "Pobjedi". Kada sazna da je Crna Gora uvučena u rat da bi se zauzela hrvatska teritorija sve do Splita i tako primorala Hrvatska i međunarodna zajednica na kompenzacije, što otkriva Kadijević, vjerovatno će shvatiti da je izmanipulisana kao i mnogi drugi, da je njen apel "Pozovite i mene" bio samo kamenčić u mozaiku ratne propagande.

Ili, recimo, slučaj "sela za primjer" Markovića na domaku Budve. "Selo Markovići je na nogama i moglo bi da posluži za primjer. Ljudi, žene, dječaci, starci, sve živo je u ratnom naponu, puno gnjeva i srdžbe protivu podivljalih fašističkih hordi", opisao je tamošnje stanje duha Dragan Komatina u pismu "Pobjedi".

"Razbijene ustaške horde i razni bjelosvjetski Tuđmanovi plaćenici – među kojima ima Kurda, Bugara, Rumuna, Turaka, Iračana, pa čak i Filipinaca – pružaju posljednji otpor jedinicama JNA i rezervistima koje su stigle nadomak Dubrovnika", izvještavala je "objektivno" "Pobjeda".

"MONITOR", 11. jun 1993.

TAKO JE PISAO "MONITOR"

U trenutku kada hiljade mobilisanih crnogorskih rezervista učestvuje u bitkama izvan svoje republike, službena verzija da Crna Gora nije u ratu može nekome iz više razloga biti prihvatljiva ali argumentima se ne može braniti na kraju krajeva uvredljiva je za sve one koji su na tim bojištima stradali. Možda je baš zato što se ne želi otvoreno reći koji je krajnji cilj pokreta trupa prema Dubrovniku sa službenih mjesta u javnost plasirano mnogo verzija koje su međusobno spojive. Ratnici sa fronta oko Dubrovnika, po pravilu, kao razlog svog angažovanja navode odbranu Jugoslavije. Ne treba sumnjati, to je ujedno i njihov najjači motiv za borbu. Taj stav, međutim, direktno opovrgava predsjednik crnogorske Vlade izjavom da ćemo se ovog puta razgraničiti s Hrvatskom za sva vremena.

Tako se "Monitorov" komentator, Esad Kočan, u tekstu "Ostaćemo sami", odmah po otpočinjanju operacija na dubrovačko-hercegovačkom frontu pod izgovorom da se tamo brani Crna Gora, precizno odredio prema tom ratnom pohodu. "Kako je početnu tezu o odbrani Boke i kasarne na Prevlaci vrijeme već obesmisliilo, to ni najdobronamerniji tumač iz zvučnih izjava ne može dokučiti stvarni smisao ratnih operacija oko Dubrovnika", piše Kočan i dodaje: "Kako u tom gradu, kao ni u Cavtatu, nema kasarni i vojno objašnjenje o njihovoj deblokadi pada u more".

"Onaj ko je bilo s kojim motivom krenuo na Dubrovnik znao je, morao je znati, da će oči svijeta biti uprte u njega. Zašto li je taj posao pripao pretežno crnogorskim rezervistima, pitanje je na koje valjda nećemo dugo čekati odgovor. A već sada crnogorske vlasti morale bi odgovoriti: jesu li sigurni da žrtve pale na ratištu oko Dubrovnika nijesu bile uzaludne. U uzavreloj, ranjenoj od tuge Crnoj Gori danas je teško i opasno govorito o uzaludnim pogibijama. Oni kojima su na poprištima ostali najmiliji svim će se bićem opirati spoznaji o besmislu tih žrtava. Snažna državna propaganda još će neko vrijeme držati na potrebnoj visini ratnički zanos. U tom će joj pripomoći politički ratni profiteri koji će iz svega pokušati da izvuku što više poena za sebe i dobro naplate 'patriotizam'. Ali, šta će biti sutra? Šta ako pregovarači prihvate za stolom rješenja drugačija od onih koja se nemilice nude kao motiv za borbu? Kome će onda biti ispostavljeni računi za prolivenu krv? Ko li će onda biti optužen za izdaju?"

Ono što se kasnije dogodilo potvrdilo je da je komentator "Monitora" kroz pitanja koje je formulisao nagovijesti odgovore. I sankcije, koje su kanije uslijedile: "Onima koji su otpremljeni da se bore protiv fašizma jednom će neko morati da objasni kako to da njihovoj borbi nije stigla podrška ni iz jedne zemlje svijeta i kako to da se njihovoj domovini upravo zbog te borbe prijeti najrigoroznijim sankcijama".

"Deblokada – kasarni ili mozgova", postavio je dilemu u svom komentaru Miodrag Vukmanović ("Monitor", 11. oktobra 1991). Realizacija principa da se granice ne mogu mijenjati nasiljem značila bi, pisao je Vukmanović, pored ostalog da jedinice iz Crne Gore koje su zaposjele Konavle ne samo što neće dobiti priliku da "oslobode" Dubrovnik, već uskoro mogu biti vraćene tamo odakle su krenule. Uostalom i ministar spoljnih poslova Srbije na pitanje "Špigla" šta Srbi traže u Zadru, Šibeniku i Dubrovniku odgovorio je da ne traže ništa i da su "tamošnje borbe stvar Armije". Da li se to pranje ruku odnosi i na Crnogorce tek će se vidjeti, nastavlja Vukmanović. Istina, povode za crnogorsko-konavovski rat uvjerljivo je argumentovao na britanskoj televiziji potpredsjednik Srbije Košutić, poznati mirotvorac, kojom prilikom je, ne trepnuvši, izjavio "da su ustaše razrušile dva stara grada u Crnoj Gori – Hercegovini i Prevlaku". Ukoliko bi jedinice iz Crne Gore uslišile molbu da napuste dubrovačko područje, a haški arbitri ne uvažavaju zvanične zahtjeve Titograda da se ustupanjem Prevlake omogući srpska kontrola nad ulazom u Boku, vjerovatno bi rodbina izginulih i ranjenih zatražila od crnogorskih vlasti i

dodatna objašnjenja o tom patriotskom poduhvati. Nije nevjerovatno da će za to okriviti mirovni pokret, odnosno opoziciju, s razlogom je upozoravao "Monitorov" komentator Miodrag Vukmanović.

"Vojni pohod iz Crne Gore na dubrovačko područje planiran je u svrhe koje su monstruoznije i sa težim posljedicama od samog razaranja grada Dubrovnika", pisao je Miodrag Vukmanović u "Monitoru" 18. oktobra 1991. "Jedinice koje čuvaju uspomenu na svoje proleterke prethodnike razorile su i sve nacionalne, kulturne, privredne i druge spone koje su vjekovima povazivale te dijelove Crne Gore i Hrvatske. Njihovi bliski odnosi nijesu značajnije poremećeni ni u vrijeme drugog svjetskog rata. Bokelji, Konavljani, Dubrovčani i drugi koji nastanjuju taj primorski pojas, pružali su odvajkada uzorite primjere vjerske i etničke tolerancije i suživota. Baš ta prožimanja kojima je stvorena jedna prepoznatljiva vrsta mediteranskog kulturnog mentaliteta na zavidnom civilizacijskom nivou, a koji dio crnogorske opozicije stalno ističe u prilog svojoj tezi o specifičnoj duhovnosti i, stim u vezi, nacionalnoj posebnosti Crnogoraca, zasmetali su kreatorima Srboslavije. Stoga je, za sva vremena, trebalo presjeci crnogorsko-hrvatske istorijske relacije i jadransku kulturnu magistralu da Crnoj Gori ne preostane ništa drugo nego da se, posvađana sa susjednim zemljama i narodima stavi pod skut Velike Srbije", komentarisao je Vukmanović u tekstu "Ponavlanje istorije".

Mnogo će još vode zapljusnuti obale Herceg Novog i Dubrovnika prije nego i jedan automobil sa crnogorskom registracijom pređe granicu preko Debelog brijega – objašnjavao je Nebojša Redžić šta će biti poslije rata, u tekstu "U sopstvenoj zasjedi". Jednoga dana, kada se propagandna koprena skloni sa vidika, a život potraži neke nove puteve, ko će umjeti da objasni "aktivna odbrambena dejstva" nedefinisana političkim i ratnim ciljevima Crne Gore, sadržana u napadu na kulturno-istorijsko blago zvano Dubrovnik, pitao je. "Argumentacija koja već danas djeluje neubjedljivo, a kojoj će se neminovni smijati neke dolazeće generacije, sigurno neće spriječiti da neka buduća, pravna država na ovim prostorima, aktivira načela Nirnberške presude. Konvenciju o genocidu i Pakt o građanskim i političkim pravima. Predstava o Crnogorcima, koju je i Petar I Petrović pominjao kao dojam o "varvarskom, bezbožnom, bezakonom i bezdušnom" narodu koji niti ima poštenja, ni čovječstva, nego samo sramotna, hajduška, lupeška i razbojnička djela", djeluje mnogo tragičnije danas, aktivirana usred ujedinjene Evrope, na pragu savršenih društvenih zajednica, nego početkom 19. vijeka, kada je zbog čistih jajoških upada u teritoriju Austrije, sv. Petar svojim klevetama sankcionisano 'nedolična' ponašanja".

Crnogorsko rukovodstvo je u posljednjem trenutku odlučilo da se iščupa iz zagrljaja umirućeg – pisao je u "Monitoru" od 1. novembra 1991. Rajko Cerović povodom Momirovog "haškog zaokreta". Kamo sreće da je današnje crnogorsko rukovodstvo ovakav korak moglo preduzeti prije samo jedne godine? Koliko bi uspjelo, s obzirom na mentalitet koji ga je

stvorio – drugo je pitanje, ali je neporna činjenica da uz samostalan glas Crne Gore ovaj besmisleni rat ne bi bio moguć, pa ni rastur Jugoslavije do današnjih apokaliptičkih razmjera, upozoravao je Cerović. A u prilogu “Šta nam rade”, objavljenom 22. novembra 1991, Cerović je napisao sljedeće:

“Srbijanski ministar spoljnih poslova bio je, na žalost, apsolutno u pravu kada je lordu Karingtonu, na njegovo pitanje zašto se napada Dubrovnik, hladnokrvno odgovorio da – nema pojma. Srbija, rekao je Jovanović, sa dubrovačkom operacijom nema nikakve veze. Tu je gospodin Bulatović kojega za to treba pitati. Uzalud je Bulatović pozelenio, pravog odgovora nije našao. Crna Gora, na našu nesreću, ne može više da kaže da u Dubrovniku ratuje JNA. I to iz više razloga. Prvo, sam Bulatović je obilazio ratište i hrabrio svoje borce, što se manje naivnom Miloševiću ni jednom nije desilo. Sva oficijelna crnogorska vlast je, prije neosrednog oružanog sukoba, tvrdila da Crnoj Gori prijete opasnost i da joj je rat, navodno, nametnut. Dakle, ona ga je zvanično prihvatila, mada bez papira o tome. Krunski argument za konačnu optužbu Crne Gore od strane međunarodnih institucija i javnosti nije sadržan samo u tome što su na Dubrovnik upućene jedinice crnogorske TO, kojima bi morao upravljati republički državni vrh, nego (još poraznije) što je Crna Gora na dubrovačko ratište uputila i svoju policiju, dakle ‘unutrašnju vojsku’, koja je isključivo podložna civilnim republičkim organima vlasti. Niko ne može više negirati kobnu činjenicu da je, recimo, policijski odred crnogorskih specijalaca prvi upao u Cavtat”. Proizilazi, dakle da će marionetsko crnogorsko rukovodstvo morati da primi na sebe mnogo veću odgovornost od njihovog vožda i naredbodavca. Tako obično biva”.

“MONITOR”, 18. jun 1993.

(Napomena priređivača: Svi tekstovi u ovom poglavlju preuzeti su iz nezavisnog nedeljnika “MONITOR”, objavljeni u periodu od novembra 1992. do juna 1993)

IV

ČETRNAEST GODINA KASNIJE

Dosije: "Rat za mir"
"MONITOR",
1. oktobar 2004 – 4. februar 2005.

Branko VOJIČIĆ

Admiral Jokić: krivac i svjedok

Prelomilo se

Priznanjem krivice admirala Jokića za granatiranje Dubronika i odmjeravanjem kazne za to pred Haškim tribunalom, otvara se put za odstupnicu od kolektivne odgovornosti za taj ratni zločin. To je početak: slijedi otvaranje pitanja odgovornosti i ideologa i praktičara nasilnog prekrajanja granica

Na pitanje novinara da li su žrtve bile uzaludne, s obzirom na to da će se vojska iz Dubrovnika povući, admiral Jokić je odgovorio da nijesu, jer je Prevlaka napadnuta i moralo se uzvratiti – tako da je odluka da se hrvatske snage odbace od granice bila potpuno ispravna. Admiral Jokić bio je izričit da u komandovanju na dubrovačkom području nije bilo krupnijih promašaja. Možda je bilo nekih manjih, kao što je onaj od 6. decembra 1991. godine, kada su jedinice JNA napale na Srđ i Dubrovnik nakon žestokih provokacija, oko čega se u svijetu "digla ogromna prašina".

Tako je, vojnički odsječno, admiral Jokić, u ulozi komandanta Vojno-pomorskog sektora "Boka", raportirao u Komboru, maja 1992. Dvanaest godina kasnije, zbog granatiranja Dubrovnika u zimu 1991. osuđen je pred Haškim tribunalom na sedam godina zatvora. Admiral je prethodno, 27. avgusta 2003. pred haškim sudijama skrušeno izustio: "Časni sude, kriv sam!", priznavši krivicu za granatiranje zaštićenog historijskog jezgra Dubrovnika s položaja jedinica JNA oko grada, u kojem su tog istog 6. decembra 1991. poginula dva civila, tri ranjena, a pričinjena je i velika materijalna šteta kulturno-istorijskim i religijskim objektima u Starom gradu.

Ovo je prvi put da pred haškim sudijama jedan visoki oficir bivše JNA prizna krivicu, koju je, nakon što se dobrovoljno predao, pred istim

sudom, 14. novembra 1001, strasno poricao: "Ničega se ne stidim. Kao admiral, izvršavao sam svoje dužnosti profesionalno i savjesno. Bila je to moja vojnička odgovornost. Nadam se da će moja zemlja stati iza mene."

Eto, prelomilo se. Sad možda i nije najbitnije koji su sve razlozi uticali da admiral u roku od dvije godine tako drastično izmijeni stav. Naročito ne treba posmatrati kao visokomoralni čin činjenicu da je admiral izrazio kajanje zbog zločina i uputio izvinjenje žrtvama. Umjesto bilo kakve banalizacije, valja konstatovati kako, poslije ove presude, ništa više neće biti kao prije. Nakon Jokićevog priznanja, sva buduća poricanja krivice za vođenje "rata za mir" gube uvjerljivost.

To će se vrlo brzo odraziti i na druga suđenja. Sada se Jokić pojavio u ulozi svjedoka na suđenju generalu Pavlu Strugaru, takođe optuženom za bombardovanje grada pod zaštitom UNESCO-a, koji poriče svoju odgovornost kao komandant Druge operativne grupe. "Strugar je imao najveća ovlašćenja", "komandovao je svim jedinicama Druge operativne grupe"; "ja sam mu bio potčinjeni"; "cilj operacija bio je blokada grada Dubrovnika", svjedoči Jokić. On je već priznao da je bio odgovoran po svih šest tačaka optužnice: za kršenje zakona i običaja ratovanja – ubistva, okrutno postupanje, napad na civile, neopravdano uništavanje objekata, nezakonite napade na civilne zgrade i uništavanje kulturnih, istorijskih i vjerskih zdanja. Priznanje krivice Miodraga Jokića moglo bi pomoći da mnogi u Crnoj Gori konačno shvate – u Dubrovniku nijesu "gorjele gume". Zločin je bio stvaran i organizovan – admiralje to ovjerio. Time se otvara put za odstupnicu od kolektivne odgovornosti za taj ratni zločin. Ali, to je tek početak – slijedi otvaranje pitanja odgovornosti svih ideologa i praktičara nasilnog prekrivanja granica.

Tadašnji predsjednik Crne Gore Momir Bulatović je, da bi oprao ruke, u svojem najnovijem viđenju rata za Dubrovnik napisao da se JNA (ne pominje Teritorijalnu odbranu i specijalce crnogorske policije, kao ni spuške zatvorenike koje je sam otpremio) pridržavala Ženevske i svih međunarodnih konvencija. "Nije bilo ratnih zločina protiv civilnog stanovništva", vergla Bulatović, čak i nakon suprotnog Jokićevog priznanja.

Naravno, u svom najnovijem sjećanju Bulatović ne spominje da se ranije više puta pravdao Kadijevićevom "ratnom zamkom", kojom je Crna Gora uvučena u opsadu Dubrovnika, već razglaba ono što mu nije struka – "strateški smisao operacija" na dubrovačko-hercegovačkom ratištu, kao da to već nije general Kadijević razložio do detalja. Više Bulatović ne pominje da je Dubrovnik "bio i ostao tačka naše najveće nacionalne sramote i mamac na koji su se brojni ljudi na Zapadu uhvatili tretirajući nas kao ratničke i neodgovorne ljude".

A u svojoj knjizi *Moje viđenje raspada bez države* ("Politika," 1993) sam general je dao mnogo tema za razmišljanje i straživanje, "priznajući"

da se radilo o direktivama za stvaranje "Velike Srbije" okupacijom dobrog dijela hrvatske teritorije. On je u knjizi do u detalje opisao zadatke i ciljeve mostarske i crnogorske grupacije JNA, pa su u nju "zalutale" i takve stvari poput "osvajanja juga Hrvatske i doline Neretve kao pripremne osnove za dalja dejstva prema Splitu". Kadijević je takođe "priznao" da "oslobađanje" Dubrovnika nije preduzeto zbog toga što su "ustaše" krenule na Crnu Goru, još manje iz "razloga humanosti" zbog blokiranih kasarni JNA ili "rata za mir", "nepravednih granica" ... i kako su sve to već definisali tadašnji politički moćnici, Bulatović, Marović, Kostić, Đukanović, Kilibarda i Amfilohije...

Prema saznanjima Monitora, u Hagu posjeduju obimnu dokumentaciju o umiješanosti crnogorskih državnih organa u rat oko Dubrovnika. Neki dokumenti iz toga doba, iznačeni kao državna tajna, sa potpisima crnogorskih političara, već su objavljeni u hrvatskoj i crnogorskoj štampi. Momira Bulatovića posebno tereti naredba koju je potpisao 1. oktobra 1991. godine, a kojom naređuje da se "izvrši mobilizacija Posebne jedinice milicije, jačine ojačane pješadijske čete, sa zadatkom izvršenja borbenih zadataka oružanih snaga u ratnom sukobu između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske".

Poslije Biljane Plavšić i Milana Martića, Jokićevo priznanje krivice ima najveću težinu, jer izaziva "domino efekat" - otežava drugim optuženima, kao i ideolozima rata, lako izvlačenje. Poricanje krivice, inače, pravilo je, a njeno priznanje izuzetak pred Haškim tribunalom. Od prvog "kriv sam", koje je u maju 1996. izgovorio Dražen Erdemović, do danas samo je desetak optuženih priznalo krivicu za neke od zločina za koje su optuženi.

Sa izuzetkom Erdemovića, koji je svoj zločin priznao i prije nego što je stigao do Haga, svi ostali su na prvim pojavljivanjima pred Tribunalom izjavili da su nevini.

Za sada se u Hagu sudi za vojnu odgovornost. Admiral Zec je oslobođen zbog nedostatka dokaza, pritvorenom kapetanu Vladimiru Kovačeviću najvjerovatnije se neće suditi zbog toga što je mentalno obolio. Ne bi bilo logike da na red ne dođu i oni iz samog vrha ratne politike, odgovorni za počinjene zločine oko Dubrovnika. Dok se to ne dogodi, "sitne ribe" gutaće krupne, umjesto obrnuto.

Pravila ćutanja

I Momir Bulatović sada tvrdi da je Jokićev prethodnik, admiral Krsto Đurović, kad je oboren njegov helikopter, poginuo od tzv. prijateljske vatre. "Neko je, izgleda, tragičnom greškom pucao, misleći da se radilo o neprijateljskom helikopteru", piše u knjizi *Pravila ćutanja*. Istoga dana, Bulatović i Đukanović obreli su se u Beogradu da sa Kadijevićem obave konsultacije oko novog komandanta PVS "Boka", ali uzalud – Jokić je već bio određen.

“Nismo odmah bili primljeni. Tadašnji šef kabineta saveznog sekretara za narodnu odbranu, perspektivni pukovnik Vuk Obradović, ljubazno nas je obavijestio da moramo sačekati da se završi važan sastanak kolegijuma. Konačno, sastanak je završio i sreli smo se sa vidno umornim Kadijevićem. Rekao je da se sastanak neplanirano odužio, jer su morali da nađu zamjenu za poginulog admirala Đurovića i da su se opredijelili za admirala Jokića”, Piše Bulatović.

“MONITOR”, 26. mart 2004.

Marovićev rat i mir

Izvinite što smo vas ubijali

Da li se predsjednik Srbije i Crne Gore još sjeća starog Hegelovog upozorenja, koje je rado citirao početkom ratnih devedesetih: “Uvijek je lakše sa onim što ulazi nego sa onim što izlazi iz ustiju”.

Teško je danas vjerovati riječima.

Nekada je riječ bila na početku. Bila je dokaz stvaranja ili potvrda morala. Gubi se danas veza između uzroka i posljedice.”

Ovo su riječi Svetozara Marovića. Iz vremena kad je bio “Pobjedin” mislilac ponedjeljkom, početkom ratnih devedesetih. Tada je u svojim kolumnama, “ranim radovima”, “mudroču zmije” utjerivao patriotizam Crnogorcima i spremao ih na vođenje “rata za mir”. Marović je satirao mirovnjake i dezertere, razobličavao njihovu tezu da JNA više nije jugoslovenska, pa je vizionarski predviđao ono što i danas čini: “Neki su uzroci, doista, prikriveni, neki se prikrivaju, neki od njih skrivaju izjave i javna djelovanja.”

Mudračeve misli nijesu baš čitke, ali zato posljedice jesu.

Svjestan da su riječi i put do drugih ljudi, Marović se ovih dana upustio u avanturu serijskog izvinjavanja za “sva zla i štete” što su ih tokom rata nanijeli državljani SCG, skrivajući – kao zmija noge – uzroke koji su doveli dorata i vlastitu ulogu u romanu.

Nakon teatralnog izvinjenja Hrvatima i Bosancima, kulminacija je – najavljeno izvinjenje građanima Crne Gore. Onima koje je, zajedno sa Miloševićem, Bulatovićem, Đukanovićem, Kilibardom i Amfilohijem, koristeći snagu države, dugo i sistematski progonio. Najavljujući izvinjenje Crnogorcima, priznao je da je i sam tada bio “žrtva predrasuda i emocija”. A bio je zvanični ideolog vlasti i važio za najsuptilnijeg Miloševićevog ratnog dobošara.

Nada kaže: da, a sve ostalo govori: ne –rekao bi Ivo Andrić.

Izvinjenje – dobrodošlo, ali kakvo? Predsjednik Srbije i Crne Gore, u ime zajedničke države, usred Sarajeva, ničim izazvan, procijedi da za ratne zločine “ne može odgovarati cijeli narod, već samo pojedinci”. Kao da je otkrio novu planetu.

Može li Marović da objasni građanima BiH kako to da su neki pojedinci doveli do rata, a drugi nijesu mogli do mira. Kako je to pojedincima pošlo za rukom da pobiju devet hiljada i petsto Srebreničana? Otkud pojedincu, psihijatru Karadžiću, više od četristo tenkova na početku rata u kojem se s lakoćom domogao 70 odsto teritorije Bosne? Kako će objasniti građanima Hrvatske i Crne Gore otkud pojedincima tenkovi, avioni i brodovi za napad na Dubrovnik? Otkud kamiondžiji iz Trebinja rakete da granatira Dubrovnik? Damu ih možda majka nije u bašti uzgajala, ili prađed u amanet ostavio?

Marović nije naivan, pa ne zaslužuje popust. Zna on da se politička i intelektualna elita, konačno – narod, ne može amnestirati od odgovornosti, dijelom i krivice za ono što je počinjeno u njegovo ime. Dovoljno je što se “dogodio narod”, dovoljno je što je godinama glasao za režim koji je započeo rat. Zato Zagorka Golubović, profesorka Filozofskog fakulteta u Beogradu, problematizuje objašnjenja Marovićevog tipa – narod je nevin i izmanipulisan.

“Jeste, ali ja sa rukovodim onom tezom Vilhelma Rajha da mase mogu biti manipulisane ukoliko su podložne manipulaciji, ukoliko su pripravljene na manipulaciju, a politika koja je pala na plodno tle i zahvaljujući kojoj je raširen takav nacionalizam, pokazuje da je ta podložnost manipulaciji bila i te kako prisutna u samom narodu.”

Priča da je “narod” nevin, a samo pojedinci krivi, za situ je djecu. Kao da je znao da će Marović nositi teret nemirne savjesti, arhitekta Bogdan Bogdanović, koji je morao da bježi iz Srbije nakon populističke AB revolucije, uzroke posrnuća našao je u nacidušama. Prije svega, u onim i onakvim “dušama” kakve su u protekloj deceniji odgajali pilot-teolozi Atanasije i Amfilohije. “Bojim se da je tim putem zločin već unapred bio upisan u nove, pomodne trendove srpske svesti. Bio je upisan vrlo promišljeno: prvo, moralna verifikacija – Crkva. Drugo, intelektualna verifikacija – Akademija, Udruženje pisaca, slobodni strelci. Pa tek onda dolazi preduzimač i egzekutor i njegov čuveni poklič – Na zadatak! A zadatak je bio, zna se: šajkače, kokarde i kame.”

Ništa nije važnije od vlasti, govorio je Herod a odavno praktikuje Marović. Bezgrašni odavno zna za iskustvo da su “bezdani pokušaji da se politika podredi moralu”. A da ima morala, Marović bi danas morao da prizna da Crna Gora nije bila napadnuta, niti je vodila rat protiv “pomamljenog ustaštva”, još manje da je uvučena u rat usljed Kadijevićeve “ratne zamke” (Momir Bulatović), ili zato što je Đukanović “bio naivan” pa nije prozreo Miloševićeve velikodržavne namjere. Najmanje zbog toga što je sam Marović, koji je druge zavodio, bio zaveden.

Otud i pitanje: može li “žrtva predrasuda” da se izvuče riječima izvinjenja. Kako to zvuči porodicama poginulih sa obje strane, kada se gospodin ideolog, poslije mora krvi, elegantno kaje. Jednima upućuje – izvinite što smo vas ubijali, drugima – što smo vas slali da ubijate i ginete.

Pravo izvinjenje došlo je u pravo vrijeme, od onih koji su bili protiv osvajačkog rata. Njih je Marović sabijao u top. Kao što je to od prvog broja režim činio “Monitoru”. Ili, kao što je mlatio po Gražanskom odboru za mir, pitajući ga javno: “Da li naminobacače treba odgovarati kontemplacijom i gandizmom?” Marović nije bio za gandizam. On je slavio “krhkost naše slovenske duše” a ismijavao hrvatske težnje za državom, nazivajući hrvatski izbor kanibalizmom, a podršku iz Evrope “licemjerjem stare gospođe”.

Kad se pjesnik Jevrem Brković uoči rata izvinio Hrvatima i Muslimanima zbog ponašanja “pijanih i bradatih” rezervista po Hercegovini, Marovićeva vlast je odmah raspisala potjernicu za njim. Brković je morao da bježi iz Crne Gore. Koliko je tek onih koji su na trgovima pjevali “Oprosti nam Dubrovniče” šikanirano i izbačeno s posla, “očišćeno” iz državnih medija i organa vlasti, prije svega policije... Liberal je u to vrijeme na službenom jeziku značilo – izdajnik.

No, čak i kad je licemjerno, izvinjenje je dokaz nemirne savjesti. Ali, to nije kraj već početak priče.

Marović se kaje, a ne čini ništa da oni koji su godinama patili napokon dobiju zasluženu satisfakciju. a da oni koji su se kao učesnici velikosrpskog scenarija obogatili- kako u ratu tako u miru, pod sankcijama i bez njih, protiv svijeta i kao novopečeni reformisti biznismeni – plate bar porez na ekstradobit. I poslije svega: policijsko-mafijaška struktura, ogroman broj kriminalaca i ratnih profitera koji su se strahovito obogatili, pa sada, poput đavola, mogu da kupuju ne samo fabrike i hotele već i duše.

Marović gazi dalje. Tražeći oprost i razumijevanje od crnogorskih građana – on kao da nagovještava da želi graditi političku biografiju iznova, po mjeri evropskih standarda. Davno je konstatovao: “Evropa voli principe – sve dok ne ugroze njene posebne interese.” Izvinjenje treba da mu bude ulaznica za novu turu vladanja. Sugerisući mu ulogu čovjeka kompromisa, neki međunarodni faktori kao da ga pripremaju za vrijeme koje će doći – kao alternativu, ako i kada riješe da Đukanovića puste niz vodu.

Samo, ko zna, u sedmici kada Morović izgovara seriju izvinjenja, on za svog savjetnika uzima dojučerašnjeg ambasadora SNP-a, koji je stasao u kabinetu Momira Bulatovića i, kao gazda, nije mogao da živi bez Prevlake, koju doživljava “kao teritorijalni problem”. Iz Marovićevog okruženja, iz saveznog vojnog arhiva, nestaju dokumenta o učešću vojnog vrha u okupaciji Bosne, a država na čijem je čelu u svojim njedrima krije neke od

važnih haških optuženika. Vojni sudovi u Crnoj Gori i dalje sude onima koji su izbjegli da učestvuju u ratu, kao dezerterima, a Marović im se, u liku vrhovnog komandanta, serijski izvinjava?!

Da li se predsjednik Srbije i Crne Gore još sjeća starog Hegelovog upozorenja, koje je rado citirao početkom ratnih devedesetih: “Uvijek je lakše sa onim što ulazi nego sa onim što izlazi iz ustiju.”

“MONITOR”, 21. novembar 2003.

Žaljenje, neznanje, izvinjenje

Uzalud su crnogorski mirotvorci pozivali da se zaustavi “ovaj voz bez povratka u koji nas svim silama guraju”. Pokazalo se da je snaga oružja i bezumlja bila daleko jača. Kao toliko puta ranije

Kada su prvog oktobra 1991. jedinice JNA popunjene pripadnicima rezervnog sastava iz Crne Gore, jedinice Teritorijalne odbrane i specijalci crnogorskog MUP-a zajednički krenule preko crnogorsko-hrvatske granice – da unište “ustaše” – propagandna mašinerija državnih medija već je pripremila teren, tvrdeći da su “ustaše” prethodno napale nas.

“Oni koji su od januara do septembra 1991. godine uz pomoć ‘Pobjede’ ubjeđivani da su Hrvati genocidan narod, a da je Hrvatska država koja ima ‘nepravedne’ granice, u oktobru su lako uzeli puške i s pjesmom krenuli na Dubrovnik”, konstatuje historičar dr Živko M. Andrijašević “Pobjeda” će tih dana objaviti da je pohodom na Dubrovnik, “Crna Gora ponosno i uzdignuta čela ponovo, umarširala u istoriju na velika vrata”.

Crnogorski zvaničnici i poslugi, koji su u sklopu Miloševićevog velikosrpskog sna kumovali “dubrovačkoj epopeji”, tek poslije 1998, kada su se prozvali reformistima, počeli su stidljivo da govore da je sve bilo – velikodržavna manipulacija. Državnici su priznali da i oni snose dio krivice i da se odgovornost za počinjene zločine mor personalizovati. I na tome se stalo.

Niko u Crnoj Gori još nije odgovarao za granatiranje Dubrovnika, nečovječno postupanje prema hrvatskim zarobljenicima u logoru i Morinju. Nije pronađen krivac za ratno-huškačku propagandu, kao ni za “etničko čišćenje” Bukovice ili deportovanje bosanskih izbjeglica iz Crne Gore.

Umjesto toga, dogodila se – kontralustracija. Baš kao u slučaju tužbi protiv novinara “Monitora”. Tužio je Milen Simić načelnik pri Komandi Druge armije, za njim bivši ministar policije Republike Srpske Toma Kovač, prvi čovjek TV Elmaa Gojko Mitrović, ministar kulture Budimir Dubak, novinarka ratne “Pobjede” Mila Štula, general JNA i dubrovački ratnik Radmilo Damjanović. Sada i EmirKusturica.

Tužitelji našeg nedeljnika imaju nešto zajedničko: svi su bili šrafovi Miloševićeve mašine za ubijanje. Sad bi htjeli da im sud izda sertifikat da su samo revnosno obavljali svoj posao.

Bivši crnogorski predsjednik Milo Đukanović napravio je državnički gest kad je – sa distance od osam godina – smogao snage da u Cavtatu, u prisustvu hrvatskog predsjednika Mesića, izrazi, u ime građana Crne Gore, žaljenje za sve što je tamo učinjeno. Tada je Đukanović “dubrovačku odiseju” objasnio manipulacijom iz Beograda: “Sa beogradske velikodržavne, diktatorske i nasilničke adrese postojala je namjera da se potencira opasnost po Crnu Goru, i njen opstanak, od njenog neposrednog okruženja kako bi se naglasila inferiornost Crne Gore u odnosu na Beograd”. Đukanović nije pominjao manipulaciju iz Podgorice. Svetozar Marović se pravdao, posredstvom državne TV, da tada nije bio dobro informisan. Bulatović se svemu javno podsmejavao.

Osim Đukanovićevog “žaljenja”, Marovićevog “neznanja” pa “izvinjenja za sva zla koje su građani moje zemlje nanijeli bilo kome u Republici Hrvatskoj”, Kilibardine “naknadne pameti”, Jokićevog “kriv sam” na Haškom tribunalu, Hrvatima je izvinjenje ponudio još jedino predsjednik SSSCG, Danilo Popović i mitropolit Crnogorske pravoslavne crkve Mihailo koji je prvi, i jedini, pravoslavni poglavar koji se poklonio žrtvama vukovarske tragedije. Najveću težinu u hrvatskoj (i svjetskoj) javnosti imala su protivljenja ratu nedjeljnika “Monitor” i Građanskog odbora za mir, izvinjenja na početku rata pjesnika Jevrema Brkovića, njegova pjesma “Dubrovniče, oprosti” i Vitomira –Vita Nikolića “Noć sa Dubrovnikom”. I to što su na Cetinju liberali predvodili veliki miting demokratske opozicije za suverenu Crnu Goru. Tog prvog februara 1991. godine iz hiljade grla orilo se: “Sa Lovćena vila kliče, oprosti nam Dubrovniče”.

No, da nije kontinuiranog pisanja “Monitora” i knjige historičara Živka M. Andrijaševića “Nacrt za ideologiju jedne vlasti” istinu o tome kako su državni mediji i vlast pripremali teren za rat – prekrpio bi zaborav i šaš. U bibliotekama naprasno neko uništava ratnohuškačke strane “Pobjede”. Uništava se i arhiva državne televizije.

Priznanjem krivice pred Haškim tribunalom za granatiranje Dubrovnika admiral Miodrag Jokić (osuđen na sedam godina zatvora) Crna Gora se počela suočavati sa istinom: u Dubrovniku “nijesu gorjele gume”. Presuda generalu Pavlu Strugaru za bombardovanje grada pod zaštitom UNESKO-a, otežaće odstupnicu propagandistima i inspiratorima rata.

Povod za konovalsku operaciju a potom i opsadu Dubrovnika – po objašnjenju koje je tom prilikom dao engleskoj televiziji tadašnji potpredsjednik srpske Vlade Budimir Košutić – bio je, navodno, hrvatsko “rušenje dva stara grada – HercegNovog i Prevlake”.

Milošević i njegov ministar spoljnih poslova Vladislav Jovanović peru ruke. Na međunarodnim konferencijama u jesen 1991. godine ističu kako Srbija nema ništa s “oružanim sukobima oko Dubrovnika”. Nego je to problem koji “Hrvatska treba riješiti s Crnom Gorom”.

Crnogorsi su bili direktniji. Na vanrednoj sjednici Predsjedništva i Vlade Crne Gore, drugi oktobar 1991. Svetozar Marović je, nasuprot zvaničnom stavu da se Crna Gora nenalazi u ratu, rekao da se “nalazimo u ratu”. Ali, s tom razlikom što je ovo rat koji će donijeti mir! Ovoga puta, objasnio je Marović, mir je jedino moguće obezbijediti ratom – “neovisno koliko će biti patnje i bola”! Momir Bulatović je pozivao u “antifašistički front protiv pomamljenog ustaštva”, a Đukanović u konačno razgraničenje sa Hrvatima.

Posljedice: “Pobjeda” od petog oktobra 1991. objavljuje spisak poginulih i ranjenih boraca JNA na dubrovačkom ratištu.

Specijalac za ratno huškanje Milenko Vico u tekstu “Tuđmanov parastos” tu pogibiju sagledava u punoj svjetlosti: “Divota ih vidjeti. Poginule ljudski ožaliti. Ne ginu za Jevrema, Slavka, Žarka i njima slične. Nego za svoju otadžbinu, za svoj narod i svoju Armiju. Časno! Gdje će izdajice da se dočepaju časti. Možda na Tuđmanovom parastosu, koji izgleda počinje. Peta crnogorska je jutros otišla u rat. Bez suze i straha. Pozdravite nam Crnu Goru, poručite”.

Uzalud su crnogorski mirotvorci pozivali da se zaustavi “ovaj voz bez povratka u koji nas svim silama guraju”. Pokazalo se da je snaga oružja i bezumlja bila daleko jača. Kao toliko puta ranije.

U decembru 1991. reporter “Monitora” obišao je dubrovačku regiju i zabilježio tragove zločina. U tekstu “Posrnuli gospar”, između ostalog, piše:

“Uz cestu spaljena šuma i rzorene kuće. Na Grudi, neke izgledaju netaknute. Barem polja.

Na nekim su vrata širom otvorena. Od pošte u Čilipima ostali samo zidovi. Benzinska pumpa više ne postoji, a aerodromsku zgradu nijesmo mogli obići. U Močićima iste slike. Naselje Zvekavica više ne postoji. Na gomili vreća s pijeskom razapeta je jugoslovenska zastava. Jugoslavija je u ruševinama, govorim u sebi. Na jednoj kući uz cestu grafit: “Tražili ste, dobili ste’, ‘Crna Gora’... Neki je anonimni heroj imao svojih pet minuta i proslavio se u ime svih nas. I tako dalje niz cestu, svuda, uz nezaobilazno ‘četiri S’. Na tabli pokraj puta velikim slovima ispisano ‘Srbija’”.

Činjenice

Haška optužnica sadrži fotografski dosije o Dubrovniku čiji jedan dio Monitor donosi:

Dana 25.juna 1991. Hrvatska je proglasila svoju nezavisnost od SFRJ. Istog dana nezavisnost je proglasila i Slovenija, a snage JNA pokrenute

su kako bi sprečile njeno otcepljenje. Dana 18. jula 1991. savezno Predsedništvo, uz podršku vlada Srbije i Crne Gore, izglasalo je povlačenje JNA iz Slovenije, čime je prihvatilo njeno otcepljenje i raspad SFRJ.

Pozivanje Slobodana Miloševića na ujedinjavanje svih Srba u jednoj državi poklopilo se s agitovanjem za stvaranje "Velike Srbije". Uz podršku vlade Republike Srbije, pobunjeni Srbi su u leto 1991. preuzeli kontrolu nad znatnim područjima Hrvatske, uključujući područje kninske Krajine, Baranju i zapadnu Slavoniju. Hrvatsko stanovništvo je proterano iz tih krajeva, koji su zatim pripojeni raznim "srpskim autonomnim oblastima". U području nad kojima su srpski pobunjenici preuzeli kontrolu ušla je JNA da obezbedi teritorije koji su oni osvojili.

U avgustu 1991. JNA je pokrenula operacije protiv niza gradova i istočnoj Sloveniji, čija je posledica bila okupacija tih gradova od strane JNA/srpskih snaga. Hrvatsko i ostalo nesrpsko stanovništvo tih područja protjeralo je. Krajem avgusta JNA je započela opsadu grada Vukovara, koji je i zauzela 18. novembra 1991. nakon što je gotovo u potpunosti razoren.

Sve do kraja septembra 1991. dubrovačka regija ostala je praktično netaknuta ratom koji se vodio u ostalim delovima Hrvatske. U području Dubrovnika nije bilo ozbiljnih slučajeva sukobljavanja Srba i Hrvata na etničkoj osnovi, a u dubrovačkoj regiji nije bilo ni vojnih objekata JNA koji bi bili zahvaćeni ratom.

Dana 30. septembra 1991. komanda 9. VPS JNA u Kumboru u Crnoj Gori objavila je pomorsku blokadu grada Dubrovnika. U ranim časovima sledećeg jutra, snage JNA kreću iz pravca Crne Gore i Bosne i Hercegovine u ofanzivu na dubrovačku regiju sa kopna.

Dana 1. oktobra 1991. Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo napalo je telekomunikacijske objekte koji su Dubrovnik povezali s ostatkom Hrvatske. Istog dana JNA je prekinula snabdevanje strujom i vodom građanima Dubrovnika.

Hrvatske odbrambene snage u Dubrovniku i okolini brojale su otprilike 670 vojnika, koji su pokrivali područje od oko 75 kilometara. Te snage činili su pripadnici hrvatskog Zbora narodne garde i policije, te meštani-dobrovoljci, okupljene za odbranu Dubrovnika i okolnih sela u nedeljama koje su prethodile napadu JNA. Hrvatske snage nisu imale ni vazduhoplovstvo ni mornaricu, niti oklopne jedinice, a raspolagale su sa veoma ograničenim artiljerijskim i minobacačkim naoružanjem. Hrvatske snage nisu imale kapaciteta za ofanzivna dejstva.

U pokušajima da zaustave ofanzivu JNA na Dubrovnik, predstavnici Posmatračke misije Evropske zajednice (PMEZ) uspostavili su kontakt sa Miodragom Jokićem kako bi započeli pregovore između JNA i predstavnika grada Dubrovnika. Od 15. oktobra 1991, pa sve do povlačenja snaga JNA u maju 1992, redovno su se održavali pregovori pod pokroviteljstvom PMEZ-a i drugih međunarodnih organizacija. U nekoliko navrata su JNA zastupali

Miodrag Jokić i / ili Milan Zec. Inače su JNA zastupali oficiri JNA podređeni Pavlu Strugaru, Miodragu Jokiću i Milanu Zecu. Dubrovnik je zastupala grupa građana koje je imenovao gradonačelnik.

Dana 26. oktobra 1991, Pavle Strugar je stanovnicima Dubrovnika izdao ultimatum od jedanaest tačaka (u obliku "Predloga za normalizaciju života u Dubrovniku"). Između ostalog, zahtevao je da se preda svo naoružanje, a hrvatska policija i vojska povuku iz grada. Takođe je zahtevao da se prihvati činjenica da će JNA zadržati svoje položaje oko Dubrovnika i kontrolisati ulaske i izlaske iz grada. Hrvatski pregovarači su odbacili taj ultimatum.

U Ženevi su 23. novembra 1991. Slobodan Milošević, savezni sekretar za narodnu odbranu Veljko Kadijević i Franjo Tuđman sklopili sporazum koji su potpisali pod pokroviteljstvom specijalnog izaslanika Ujedinjenih nacija Sajrusa Vensa. Sporazumom se tražilo da hrvatske snage deblokiraju kasarne JNA, a da se snage JNA povuku iz Hrvatske. Obe strane obavezale su se da će jedinice "pod njihovom komandom, kontrolom ili političkim uticajem" odmah sprovesti prekid vatre u celoj Hrvatskoj, koji ih je takođe obavezivao da obezbede da sve paravojne ili neregularne jedinice povezane sa njihovim snagama takođe poštuju prekid vatre.

U razgovorima koji su održani između predstavnika hrvatske vlade i JNA 5. decembra 1991, u Cavtatu, gradu pored Dubrovnika, Miodrag Jokić je prihvatio prekid vatre u Dubrovniku, kao i popuštanje pomorske blokade grada. Međutim, odbijao je da potpiše sporazum dok ne dobije odobrenje od Vrhovne komande JNA u Beogradu.

Tokom pregovora 5. decembra 1991. JNA je izvršila znatne pokrete trupa i vojne opreme na području Žarkovice i Bosanke, uzvišenjima iznad Dubrovnika. Ujutro 6. decembra 1991. snage JNA kreću sa tih lokacija u kopneni napad na hrvatske položaje kod carske tvrđave na brdu Srđ. Napad je propraćen artiljerijskim napadom na grad.

Dana 7. decembra 1991. Miodrag Jokić je kao predstavnik Vrhovne komande JNA potpisao sporazum o prekidu vatre u Dubrovniku postignut 5. decembra 1991. Takođe se obavezao da će JNA popustiti pomorsku blokadu Dubrovnika i ponovo uspostaviti snabdevanje grada strujom i vodom.

Snage JNA ostale su razmeštene na hrvatskoj teritoriji u području Dubrovnika nekoliko meseci nakon potpisivanja sporazuma 7. decembra 1991. Tokom tog vremena JNA je nastavila sa sporadičnim granatiranjem grada. Dubrovački Stari grad ponovo je granatiran u maju i junu 1992. godine. Suočene sa hrvatskom ofanzivom kojoj je cilj bio vraćanje okupirane teritorije, u oktobru 1992. povukle su se poslednje jedinice JNA.

U elaboratu koji je izradio Zavod za zaštitu spomenika kulture u saradnji s UNESCO-om, utvrđeno je da su 1991. i 1992. godine od 824 zgrade u Starom gradu projektilima pogođene 563 (ili 68,33%). Direktnim

pogocima oštećeno je 438 krovova, a krhotinama projektila 262. Na fasadama zgrada i na popločanim ulicama i trgovinaevidentirano je 314 direktnih pogodaka. Vatrom je u potpunosti uništeno devet zgrada.

Godine 1993. Institut za obnovu Dubrovnika je u saradnji s UNESCO-m sproveo istraživanje sa ciljem da se utvrdi trošak obnove i popravka zgrada u Starom gradu koje su uništene ili oštećene u granatiranju JNA 1991. i 1992. godine. Ukupni troškovi restauracije javnih zgrada i prihvatnih kuća, verskih objekata, ulica, trgova i fontana, te bedema, gradskih vrata i mostova procenjen je na 9,657,578 američkih dolara. Do kraja 1999. godine potrošeno je preko 7,000.000 američkih dolara na restauraciji, a očekuje se da će taj projekt trajati do 2003. godine.

“MONITOR”, 1. oktobar 2004.

Laž u svim oblicima

U Crnoj Gori su juli i avgust 1991. protekli u znaku mobilizacije. Među onima koji su obukli uniforme JNA bilo je mnogo nedoumica: koju oni zemlju treba da brane i protiv koga to da čine? Dakle, zgodno za manipulaciju

RATNI CILJ: Tamo, na terenu, vojnici su počeli da gube ratni entuzijazam. Iz Splita se “Pobjedi” telefaksom javila grupa crnogorskih rezervista – VP 2277/9 Divulje. Traže od Momira Bulatovića odgovor i rješenje “u roku od 24 časa” da im se kaže istina o njima i njihovom slanju na front:

“Drugi put mobilisani smo 15. septembra (1991). Nakon nekoliko dana upućeni smo, navodno, na Crnogorsko primorje, da bi, kad smo došli do Dragalja, bio napravljen taktički zaokret, pa smo se obrela na vojnom aerodromu kod Mostara. Procjenjujući da je to jedan od vitalnih objekata JNA, smatrali smo opravdanim naš dolazak u cilju njegove odbrane. Nije prošlo ni dva dana, a mi smo počeli praktično učenje teme ‘izdaja i laž u svim oblicima’. Na toj praktičnoj nastavi nalazimo se još uvijek. Prva lekcija se zvala – ‘odlazak na specijalni zadatak’. ‘Specijalni zadatak se sastojao u tome da naša jedinica bude helikopterima prebačena na obronke Podveležja, kako bi spriječila eventualni prodor diverzantskih grupa. Zadatak nam saopštava komandant bataljona. Nije nam jasno zašto hoće da nas poštede jednog dobrog marša, pa nam čak i helikoptere stavljaju na raspolaganje, kako bi došli do budućih položaja.

Prilikom ulaska u helikoptere saznajemo pravo odredište – kasarna u Divuljama, kod Splita. Komandant bataljona i dlaje ćuti. Komandant i dalje ima priliku za popravni ispit, ali je, nažalost, ne iskorištava. Tada za

nas i prestaje da bude komandant. Ako starješina zna gdje šalje vojnike a to ne saopšti, epitet ‘lažov’ i ‘izdajnik’ su mu primjereni.

Sa novimdanom počinje savlađivanje druge lekcije pod naslovom ‘plaćenici, izdajnici, dobrovoljci’. Tranzistor koji smo, srećom, ponijeli omogućava nam da saznamo ko smo mi to u stvari. Čujemo, da smo srbokomunistički teroristi, četnici, Kilibardini plaćenici, a po Jevremu Brkoviću izdajnici, zbog odazivanja mobilizaciji. Prema Radio-Nikšiću, dobrovoljci.

Najzad, počinje treća i glavna lekcija: ‘izdaja pred očima’. Tempo kojim tih prvih dana živimo ne daje nam mnogo vremena za razmišljanje. Ne razmišljamo o tome – što mi to zapravo branimo? Ne shvatamo da se ovdje niti brani Jugoslavija, niti Crna Gora, a ponajmanje narod kome prijete genocid.

Pozdravoj Crnoj Gori i u pamet se braćo Crnogorci!”

Ovo je dokument iz kojeg se vidi da je bilo crnogorskih boraca koji su postavljali prava pitanja – kuda idu, kuda sve to vodi i čiji je to rat! Koji su se javno preslišavali što oni brane u Hrvatskoj? Bilo im je jasno da to nijesu Jugoslavija, Crna Gora, srpski narod kome prijete genocid!

U Crnoj Gori su juli i avgust 1991. protekli u znaku mobilizacije. Među onima koji su obukli uniforme JNA bilo je mnogo nedoumica: koju oni zemlju treba dabrane i protiv koga to da čine? Dakle, zgodno za manipulaciju!

Bivši crnogorski predsjednik Momir Bulatović kad je sišao sa vlasti objavio je knjigu “Pravila ćutanja” u kojoj post festum tumači te istorijske događaje. Kaže: neki su htjeli da brane samo svoju republiku ne prelazeći njene granice, što on smatra besmislenim, drugi, da sene treba zaustavljati prije Zagrebai “definitivnog obračuna sa ustaškim režimom” Sada osjeća da je i definicija domovine za koju je trebalo da se gine zavisila od političkog opredjeljenja, lične ratobornosti i, začudo, “same načitanosti pojedinih oficira”.

“Za jedne je to bila Jugoslavija uključujući i Sloveniju, za druge granica srpskih zemalja (linija Karlobag – Karlovac), dok su treći govorili da će sve ostati u granicama Crne Gore. Iz tog galimatijasa vršila se podjela na patriote i izdajnike, često ne znajući šta je šta od to dvoje”.

Bulatović koji je tih dana pozvao u svenarodni front protiv pomamljenog ustaštva, danas rat za Dubrovnik opravdava borbom “protiv paravojnih formacija, ali i da se sačuva svoje ljudstvo i materijalne potencijale”.

“JNA nije osvajala prosto, već se samo branila kada je bila izložena napadima i kada je trpjela velike ljudske i materijalne žrtve”, Bulatović i poslije 13 godina od tog programiranog rata navodi kao njegove ciljeve.

Ali, mirotvorcima i analitičarima je i prije nego što je Dubrovnik napadnut bilo jasno da se radi o projektu stvaranja Velike Srbije. To je

kasnije potvrdio svojom knjigom "Moje viđenje raspada – Vojska bez države" i Veljko Kadrijević, general armije i savezni sekretar za odbranu bivše SFRJ. Cilj je bio Hrvatsku potpuno blokirati i ispresijecati na nekoliko strateških pravaca i tako "osigurati i držati granice Srpske Krajine u Hrvatskoj", izvući preostale djelove JNA iz Slovenije i nakon toga iz Hrvatske.

"Doprinos hercegovačko-trebinjske grupacije ostvarenju ukupnih ciljeva operacije bio je vrlo značajan, jer je oslobađanjem Prevlake i njezinog šireg rejonu osiguran Bokokotorski zaliv za Ratnu mornaricu, blokiranjem Dubrovnika stvorena je protivteža blokiranim garnizonima JNA u dubini Hrvatske, a izbijanje u rejon Ston-Neum predstavljalo je ozbiljnu prijetnju nastupanju ka Splitu u sadejstvu s mostarskom grupacijom" – priznao je Kadrijević.

Činjenice:

Pljačke, otmice, zločini

Čedo Vračar, dobrovoljac na dubrovačkom ratištu, visoki funkcioner Narodne stranke i bivši poslanik u skupštini RCG, svjedoči:

Poslije pogibije nekoliko Nikšićana ja sam osjetio potrebu da se javimna poziv vojnih vlasti. U stvari, zbog Slobodana Miloševića. Znači, nijesam otišao na ratište po pozivu nego kao dobrovoljac. Kampanja koja je vođena preko sredstava javnog informisanja uticala je na sve patriotske opredeljene ljude, pa i na mene. I ja sam otišao u garnizon JNA u Nikšiću i prijavio se.

Mislio sam, zaista, da idem da branim Jugoslaviju, da branim srpstvo, kako nam je to preko sredstava informisanja intonirano. Međutim, bio sam desetak dana u kasarni u Nikšiću, to su bile neke pripreme, i već tada sam osjetio da nešto nije u redu. Jer, onih koji su dizali borbeni moral u kasarnama i podstrekivali ljude, a to su obično bili istaknuti funkcioneri tada vladajućeg DPS-a, nije bilo u jedinicama kada su one krenule na ratište. I tu sam ja odmah osjetio da nešto nije u redu.

Kada sam došao na ratište, tri dana su mi bila dovoljna da vidim da to nije ono zbog čega sam ja otišao u rat. Vidio sam – niti ćemo braniti Jugoslaviju, niti se tu brani srpstvo – to su bile tuđe teritorije van granica Crne Gore, nije bilo vojnika, nije bilo nikakvih ratnika koje sam ja očekivao i zbog čega sam ja i otišao na ratište.

Osnovni razlog što se nijesam odmah vratio je pogibija jednog Nikšićanina iz moje jedinice. Nijesam htio da me proglase dezertrom i izdajnikom. Ostao sam do kraja, svih pet mjeseci, trudeći se da, na neki način, ne pravim neko zlo tom malom broju civila koji je tamo ostao. Radio sam neke ako se to tako može reći, humanitarne stvari.

Vozio samsanitetski auto – nijesam bio na prvoj borbenoj liniji, mada jauvijek kažem da te prve borbenelinije nije ni bilo. Jer, ne znam s kim smo mogli ratovati – nako sa nekim nevidljivim borcima ili sa onim babama hercegovačkim i nekim starim ljudima koji su ostali da pokušaju sačuvati kuće i imanja.

To je jedna ružna stranica crnogorske istorije, jer Crnogorci nikada nijesu bili osvajači. Mi smo uvijek vodili neke odbrambeneratove. Doživio sam veliko razočarenje kad su u pitanju ljudi i njihovo ponašanje u ratnim okolnostima. Vjerujte mi, bio sam iznenađen baš od nekih ljudi za koje sam mislio da su razumni ljudi, da su hrabri ljudi. Nijesu se takvi pokazali.

Ljudi koje sam u civilu poznao kao hlabre, tamo su se pokazali kao velike kukavice. Kukavice zato što su posegli da se osvete i da ubiju babu ili đeda, ili neku životinju. Dešavalo se da čovjek ubije mačku i kaže – "to je ustaška mačka".

Sa ponosom ističem, a za to imam i svjedoke, da sam imao i jedan sukob kada je jedan moj kolega iz Nikšića, malo pripit, htio da ubije čovjeka koji mu nije htio dati vina iz podruma. Ja sam tada stao u zaštitu tog čovjeka, zove se Tomislav Dobrosović, i njegove unuke koja je bila tu. Sjetio sam se moje ćerke Jelene, koja je imala deset godina kada sam ja otišao na ratište. Ta curica je takođe imala deset godina. Bila je tu sa svojim đedom, babom i prađedom od devedeset i šest godina. To je čovjek kod koga smo mi spavali, pošto je sanitetsko odeljenje bilo smješteno u njegovoj kući.

I došao sam u situaciju da se potučem sa tim momkom da bih zaštitio nedužnog čovjeka da gane ubije. On je potom, maltene, krenuo da ubije mene. Ja mu kažem – zašto da me ubiješ, evo tu sam, pa da se pobijemo.

I odložili smo oružje i pobili smo se. On nije znao da sam ja, ipak, nekakav poznavalac borilačkih vještina, pošto je bio dosta mlađi od mene. I tako, bogami, dobio je dobre batine. Međutim, moj komandant Perović je imao u mene povjerenja, on je znao da sam ja smiren i da umijem pravilno da reagujem i u najtežim situacijama.

U vojsci mora biti reda i discipline, međutim, toga nije bilo u dobrovoljačkoj četi. To je bio jedan opšti kaos i užas koga ja, zaista, vjerujte mi, ne volim da se prisjećam. I u ovoj priči ću izbjeći neke stvari, vrlo ružne. Radi se o ubistvima nedužnih civila, jer ne bih volio da sjutra budem svjedok na nekom sudu. Kao vozač sanitetskog auta vidio sam i druge stvari koje su na mene ostavile strašan utisak, veliku gorčinu i nezadovoljstvo. Jedva sam čekao dan kad ću se vratiti sa ratišta.

Kasnije su osnovana dva udruženja ratnika. Nikad me niko nije pozvao da budem član nijednog od njih, vjerovatno znajući kakav je bio moj stav o tom ratu – to nije bio rat, to je bila jedna sramota za Crnu Goru

i sve Crnogorce koji su učestvovali u njemu. To su bile pljačke, otimačine, zločini koji ne dolikuju tradiciji i istoriji Crne Gore i Crnogoraca. Ja sam imao jedan stepen patriotizma i rodoljublja, i zbog toga sam se javio kao dobrovoljac, ali sam se vratio razočaran.

Moje ratno iskustvo zaista je i tužno i ružno. Narodna stranka je u tom periodu figurirala kao stranka spremna na okršaje i rat. Vodio sam tada resor odbrane u Narodnoj stranci i mogu javno da kažem da je moja velika zasluga što NS nije postala paravojna jedinica koja bi, možda, poslije rata bila zloupotrebljena za neke prljave stvari.

Gospodin Novak Kilibarda, Mitar Čvorović i ja išli smo kod gospodina Vučurovića u Trebinje gde nam je on predložio da se napravi jedna četa od stotinu vojnika. Sjutri dan sam na Glavnom odboru podnio ostavku na to mjesto, zato što nijesam želio da NS pravi bilo kakve paravojne jedinice. To je za mene i tada bilo neprihvatljivo. Jedinom oružanom snagom smatrao sam JNA i zato sam se i javio kao dobrovoljac u njene redove. I ne samo ja, još šest članova GO NS javilo se u dobrovoljce.

Dugo sam se pitao da li ima smisla da ja uopšte pričam o tome, da li će mi neko vjerovati... Jer, zaista, pojedinac nije mogao mnogo da učini. A, da sam u tom vremenu pričao slobodno kao što sad pričam, možda bih imao i nekih posljeedica, jer se mnogima to ne bi sviđalo. Kažem – danas je daleko lakše razgovarati i pričati o tim događajima sa ove vremenske distance.

A što se tiče optužnice Haškog tribunala, smatram da treba da odgovara svako ko je počinio zločin, bez obzira kojoj vjeri ili naciji pripada. Svaki zločin treba osuditi.

(Fragmenti iz emisije Radio Cetinja)

“MONITOR”, 8. oktobar 2004.

Ispijanje kafe na Stradunu

Glavna Miloševićeva teza tokom suđenja u Hagu – da Srbija nema nikakve veze sa napadom na Dubrovnik – tačna je koliko i ona Čosićeva kada je, u funkciji predsjednika SRJ, mudro zaključio da se “Zaječar brani na Prevlaci”

Na pitanje tužioca Najs: “Zašto ste, zaboga, napadali Dubrovnik? Pa Srbi nijesu imali nikakvo pravo na Dubrovnik”, svjedok Miloševićeve odbrane dr Smilja Avramov je odgovorila: “Nije riječ o Dubrovniku nego o Jugoslaviji. Dubrovnik je bio dio Jugoslavije.”

Razgovor o Dubrovniku, i o Vukovaru, poveo se zato što je tužilac Najshtio znati – kako je došlo do toga da su napadi na ta dva grada 1991. nastavljeni, iako je istovremeno u Hagu trajala mirovna

konferencija kojoj je i ona prisustvovala kao dio srpske delegacije. A kad su tužioci profesorici pokazali mape “Velike Srbije” iscrtane progonom i ubijanjem nesrpskog stanovništva u Hrvatskoj i BiH, Avramov ih je uputila na “Tuđmanovu kartu Hrvatske do Zemuna”.

Tako, od Haga 1991. do Haga 2004. godine djeluje Miloševićeva “desna ruka”.

Za razliku od svogeksperta, Milošević pred Haškim tribunalom tvrdi da Srbija nije imala bilo kakve veze sa napadom na Dubrovnik, 1991. No, svjedok optužbe Peter Kriste, bivši ministar odbrane Hrvatske ostao je pri iskazu da je JNA napala Dubrovnik u okviru plana za teritorijalno proširenje Srbije. Tokom unakrsnog ispitivanja svjedoka Milošević je rekao da Srbija nikada nije imala aspiracije prema Dubrovniku, a Kriste je kazao da je “dobro poznato” da je Srbija “uvek imala” teritorijalne pretenzije ka tom gradu.

Kada je Kriste kazao da to potvrđuje Kadijevićeva knjiga iz koje je jasno da je cilj agresije bio uspostavljanje zapadne granice Velike Srbije, Milošević je kazao da se on ne bi zadržavao na toj knjizi.

“Možete mi verovati na reč, nisam je ni pročitao, ali sam sad čuo šta ste citirali – pa ste to pogrešno citirali”, kazao je Milošević.

Čudo je Milošević: eto, knjigu nije pročitao, a drži da zna što tamo piše.

Tačno je, Kadijevićeva knjiga je prečutana u Beogradu, izašla samo u tri hiljade primjeraka, skromne štampe, iako u izdanju režimske “Politike”. Razlog za to komentator “Monitora” vido je u strahu od odgovornosti. “Jer, ona nacionalistička ‘Kompanija’ u armiji, vlasti, medijima ili Akademiji, zna da je iza ideologije, projekata i ciljeva o kojima govori Kadijević, podvala, laž i zločin. Zna svoju odgovornost i krivicu koja bi se u malo promijenjenim okolnostima mogla skupo platiti – o zato ne voli ovako naivnu odbranu tih ciljeva, za nju je Kadijević opasna budala jer previše zna, pa i protiv svoje volje otkriva pozadinu srpskog nacionalističkog projekta i scenario po kojem je izvedeno razbijanje Jugoslavije”.

Iako Milošević i dalje tvrdi da Srbija navodno nema ništa sa ratom za Dubrovnik, činjenice govore suprotno.

Postoji dokument. Potpisao ga je bivši srpski premijer Dragutin Zelenović pet dan nakon početka napada na dubrovački kraj. U funkciji stvaranja uslova za agresiju i opravdanja “oslobodilačke” operacije. U tom pismu ‘upućenom hrvatskoj Vladi petog oktobra 1991. godine – Dubrovnik se predstavlja kao “deo istorije srpskog i hrvatskog naroda” a hrvatska Vlada optužuje da je donijela odluku da “s tog prostora započne oružane napade na naseljena mesta u

Hercegovini i Boki Kotorskoj" što je "krajnje necivilizovan, nehuman i nedostojan čin".

Pismo govori samo za sebe. Naročito onaj dio u kome se strahuje za grad "od neprocjenjive istorijske i kulturne vrijednosti". Da ga ne razore tamo smještene hrvatske "paravojne formacije, crne legije i mnogobrojni strani plaćenici", "kao što su to učinile sa mnogim drugim gradovima". U pismu se izražava "čvrsto uvjerenje" Begrada da će svi pripadnici JNA i TO uraditi se što je u njihovoj moći da zaštite ovaj istorijski grad.

To je za Vladu Srbije bio razlog. Ali, poslije napada na Dubrovnik, osvajački karakter vojnih operacija, postao je neprociv. "Niti tamo ima blokiranih kasarni, niti ugroženih Srba, niti je taj grad poznat kao leglo fašizma", komentarisao je u "Vremenu" (9. decembar 1991) Stojan Cerović. "Reč je o zaokruživanju teritorija 'na kojima žive oni koji hoće da ostanu u Jugoslaviji'. Žeđu mučeni Dubrovčani možda će na to i pristati, ali rat u Bosni se ne može izbjeći. A okupacija Dubrovnika u najmanju ruku unazad kompromituje sve početne priče o tome da se zaratilo zbog ugroženih Srba".

Zagonetku je tih dana – slučajno ili namjerno više nije bitno – razriješio čovjek od izuzetnog Miloševićevog povjerenja, Mihalj Kertes. On je rastrubio da će Dubrovnik biti "glavni grad srpske Hercegovine"!

Iz svega su se rađale političke iluzije:

"Jedan od prvih izvještaja sa crnogorsko-hercegovačkog ratišta iz prvih dana rata, a uoči starta na Dubrovnik, bio je ukrašen velelepnom frazom samozvanih izveštaca i vojnih stratega: sutra ćemo piti kafu na Stradunu! Da li je u toj frazi definisan i cilj ovog rata? Nema mnogo dokaza da nije", pisao je u svojoj satiri Mihailo Radojičić u "Monitoru".

"Da li je moguće", pita Radojičić, "da jedan jeftin i vrlo rasprostranjen napitak tako uporno ištemo i nemilosrdno plaćamo svakodnevno tako visokimcehovima. I, zamislite, kakva strategija?! Tu 'stratešku' kafu neće popiti upravo oni koji su je – lično platili. Najskuplje, neprocjenljivo. Njih oko stotinu".

Tačnije: njih 165!

Kome je do ironije, neka prelista "Pobjedu". Reportažu o šestoj crnogorskoj brigadi stacioniranoj na mostarskom aerodromu, autor završava "u velikom stilu": "I dok borci jedni drugima recituju pjesme, iz jednog šatora odjekuje: 'U Zagrebu sadićemo cvjeće, al' ga Tuđman mirisati neće". Za Tuđmana se nije znalo, ali za vodnika Radenka Miškovića, 26.godišnjeg rezervistu iz Nikšića, člana ove brigade, sigurno jeste da – neće. U Mostaru, je izvršio samoubistvo. A svaki čovjek je, kažu, kosmos.

Činjenice:

Rat za srpsko more

Uramljivanje Dubrovnika

Ofanziva na Dubrovnik sprema se već mesecima i logični je deo šireg plana koji se sada sasvim jasno ocrtava

Nova blokada jadranskih luka, objavljena prošlog četvrtka, označila je početak operacije zauzimanja Južne Dalmacije. Istoga dana je novinski naslov na prvoj strani objasnio sve: "Stradun čeka slobodu" ("Politika Ekspres"). Dok se ovi redovi pišu, stiže vest o potpunom opkoljavanju Dubrovnika i pripremi "odlučne bitke za oslobađanje" tog grada (petak jutro). Sada ostaje pitanje: koliko će istorijskih spomenika i turističkih objekata biti sačuvano u "završnim operacijama čišćenja", koliko će Dubrovčana živjeti dočekati "slobodu". Ako Dubrovnik bude "oslobođen" onako kako Armija pokušava da "oslobodi" Vukovar i Osijek, svet će ostati bez kulturnih i umetničkih spomenika neprocjenjive vrednosti.

Sa vojne tačke gledišta, Dubrovnik je neodbranljiv od napada iz zaleđa, pogotovo ako je odsečen od pomoći s mora. Uostalom, tokom cele svoje istorije Dubrovnik je "slatku slobodu" čuvao diplomatskim i finansijskim sredstvima, kako je priličilo jednoj trgovačkoj republici.

Teško da će predsednik Milošević, general Torbica (Užički korpus) i g. Vučurović iz Trebinja imati smisla za diplomatiju i trgovinu. Politički gledano, sudbina Dubrovnika bila je odlučena u junu kada je počelo naoružavanje istočne Hercegovine i kada je g. Mihalj Kertes objavio da će Dubrovnik biti "glavni grad srpske Hercegovine". Celo leto su ekstremni srpski političari pričali o "deset hiljada ugroženih Srba u Dubrovniku nad kojima se vrši teror". Na teritoriji opštine Dubrovnik živi 4735 Srba (6,7 odsto) i osim nekoliko pretresa kuća u traženju ilegalnog oružja, slučajevi "terora" nisu zabeleženi – do sada.

SVE PO PLANU: Operacija zauzimanja jadranske obale južno od ušća Neretve počinje pre dve nedelje, ulaskom rezervista iz Crne Gore u istočnu Hercegovinu. Providni izgovor o "sprečavanju međunacionalističkih sukoba" nije prevario nikog. Pošto su zaista izazvale međunacionalne napetosti, te nedisciplinovane i politički jasno određene trupe "povučene" su u Nevesinje (gde, prema "Pobjedi", "narod plaće od ushićenja jer mu je došla crnogorska vojska"), Bileću i Trebinje. To je i bila namera: zauzeti polazne pozicije za napad na Dubrovnik, jer se ispostavilo da "SAO" Istočna Hercegovina neće izaći na levu obalu Neretve bez velike borbe i krvi (to ostaje kao idući korak). Sa tih polaznih pozicija rezervisti Užičkog korpusa

napali su Dubrovnik u tri kolone: obaloms juga (Trebinje-Grab-Gruda), iz zaleđa (Trebinje-Ivanjica-Brgat) i obalom sa severa (Popovo polje-Slano).

U Dubrovniku su se pripremili za odbranu na način koji je jedva više od simboličnog: govori se o nameri da se prolaz da Dupcu minira i zaruši, kao i o blokiranju Kantafige, što bi samo usporilo osvajača. Opkoljeni Dubrovnik pada sam od sebe i to je samo pitanje strpljenja i dobre volje napadača da ne nanese velike gubitke. Nije, dakle, čudno što je tokom leta u dubrovačkom HDZ došlo do rascepa na "tvrde" i umerene. Umereni su počeli da razmišljaju o diplomatskim načinima spasavanja grada, pa im je – naravno – pala na pamet ideja o "Dubrovačkoj republici kao autohtonoj tvorevini na tlu Hrvatske". Autonomija Dubrovnika podrazumevala bi i neutralnost. "Tvrđi" HDZ smesta je te ideje proglasio "srbijskom ujdurmom", a dr Tuđman je prilikom posete Dubrovniku "gleda i u svezi" toga rekao: "Svekolika nastojanja za restauracijom dubrovačke republike imaju se smatrati protuzakonitom djelatnošću". Diplomaciji je ostao još jedan uzak put: pregovori s Trebinjcima. Gradonačelnik Dubrovnika Pero Poljanić i predsednik gradske vlade Željko Šiškić uzeli su na sebe težak i pipav (a ispostavilo se – i zaludan) posao da pregovaraju sa g. Vučurevićem, trebinjskim kamiondžijom i predsednikom opštine.

"NA TRACI": Neki novi konte Ivo vojnović već će opisati napore za spas Dubrovnika u ovim vremenima tako ironično nalik na 1806. kada su Napoleonovi topovi najavili kraj Republike. Tokom dva susreta (Herceg Novi i Trebinje) gradonačelnik Poljanić se lepo ispričao sa u međuvremenu pripitomljenim Vučurevićem, prošetao s njim podruku Trebinjem, uz dobacivanje ("Pazi, Božo, da te ne zajebe Latin!") i vratio se kući da noću osluškuje Božinebacače umesto Loristonovih topova.

U međuvremenu je u Trebinju smenjen komandant garnizona pukovnik Marinović koji se protivio onakvoj upotrebi onakvih rezervista po Hercegovini i njihovom upućivanju na Ivanicu, povrh Dubrovnika. Sastav te vojske (jedan bataljon obične vojske i tri bataljonacrnogorskih rezervista) nije obećao ništa dobro. Njima se prvo pridružila rezervna milicija "SAO" Hercegovine (odziv: 95 odsto), a onda je g. Vučurević proglasio i opštu mobilizaciju Teritorijalne odbrane. Tako je Dubrovnik sada opkoljen vojskom od koje već uzdiše za Napoleonom. Francuzi protiv Dubrovnika nisu imali ništa lično; Hercegovci i Crnogorci, međutim, imaju dužu istoriju odnosa sa tim gradom. Trivijalna egzaltacija ljudi kao što su g. Kertes, dr Kilibarda, dr Šešelj, dr. Karadžić i g. Vuk Drašković već je dovela do otimanja oko toga čiji će Dubrovnik biti "prestonica" a čiji "bisev svpskog mova". Kad se licemerni izlivi zaborave, a "Sa vrh Srđa vila kliče: zdravo srpski Dubrovniče" utihne – dolazimo do para...

Turizam je Dubrovniku donosio godišnje – pre rata, dok je neko još dolazio – lep prihod od stotinjak miliona dolara, sa stopom stalnog rasta. To je mala dopunska motivacija uz "vekovnu želju svih Srba sveta da žive u istoj državi" Sve i da se Dubrovnik – kao više puta u svojoj poučnoj istoriji – provuče neoštećen iz ovog osvajanja, ostaje mu sudbina Plitvica: divno mesto u koje niko ne sme – ili neće da dođe i potroši pare.

Sad, kada je uramljen, Dubrovnik možemo da obesimo.

Miloš Vasić, Dragan Banjac
(Vreme, 7. oktobar 1991)

"MONITOR", 15. oktobar 2004.

Kadijevićeva "ratna zamka"

"Meni je Kadijević doslovno rekao: Momire, trideset hiljada ustaša ide na Crnu Goru, a ljudi se neće odazvati na mobilizaciju, ako ih ti u to ne uvjeriš"

Prvog oktobra 1991. u Podrogicu je nenajavljeno, dakle iznenada, doputovao g. Vejsans.

Ko je gospodin Vejsans? Zamenik lorda Karingtona pod čijim se predsjedavanjem u to vrijeme, u Hagu, održavala konferencija za uspostavljanje mira u Jugoslaviji. Dobro upućenog gospodina je, gle čuda, interesovalo samo jedino: od crnogorskih zvaničnika tražio je odgovor – da li će tog dana, 1. oktobra, početi napad JNA i crnogorske Teritorijalne jedinice na Dubrovnik!

Po svjedočenju pred Haškim tribunalom Nikole Samardžića, crnogorskog ministra spoljnih poslova u to vrijeme, predsjednik Momir Bulatović je Vejsansa uvjeravao da od toga nema ništa! Sve je čista dezinformacija – zvanično će Bulatović.

"Ja sam g. Vejsansa uporno uvjeravao da se takav napad ne može dogoditi i da JNA nikada neće napasti mirni i pun istorijskih starina i kulturnih spomenika – Dubrovnik", svjedočio je pod zakletvom Samardžić.

Ali, kad je nenajavljeni gost, istog dana, ispraćen sa aerodroma, Samardžić je hitno pozvan u sjedište Vlade. Tamo se u glavnoj sali već uveliko odvijala sjednica Vlade, Predsjedništva CG i grupe generala i oficira.

Bio sam šokiran. General Strugar i Momir Bulatović tvrdili su da '30 hiljada ustaša nastupa iz pravca Dubrovnika da zauzme Boku', 'da smo napadnuti i da se moramo braniti'. Donesene su odluke da cijela

Crna Gora preuzme ratni napor i da cijelo svoje djelovanje podredi ratnim naporima. Donesena je odluka da TO CG uđe u vojni sastav i da bude pod 'komandom Armije. Donesena je odluka da se izvrši opšta mobilizacija muškog stanovništva (ne sjećam se kojih godišta). Kao i većina članova Vlade (svi izuzev jednoga) složio sam se da se moramo braniti, ako smo napadnuti".

Vanredno zasjedanje je, kako je zvanično saopšteno, održano drugog oktobra. Detaljan izvještaj je objavljen u "Pobjedi" 3. oktobra 1991. Ono što svjedoči Samardžić, potvrđuje sam Momir Bulatović.

Prvi čovjek Crne Gore u intervjuu splitskoj Slobodnoj Dalmaciji, jula 1996, izneo je svoje viđenje borbe oko Dubrovnika, istakavši da nije "ni ponosan ni sretan što su naši momci sudelovali u ratu: bili smo uhvaćeni u ratnu zamku, ali sam zadovoljan što Dubrovnik nije doživio sudbinu Vukovara". "Meni je Kadrijević doslovno rekao: Momire, trideset hiljada ustaša ide na Crnu goru, a ljudi se neće odazvati na mobilizaciju, ako ih ti u to ne uvjeriš".

Do proglašenja državne nezavisnosti i priznanja Slovenije i Hrvatske – po stručnom tumačenju Bulatovića – učestvovanje JNA u odbrani SFRJ bilo je "sasvim legalno". Znači: rat za Dubrovnik, po Bulatoviću, rezultat je Kadrijevićeve "ratne zamke", nikako zbog toga što je napadnuta Crna Gora!

A napad je bio "sasvim legalan", pa ožeži!

Da je Crna Gora bila izmanipulisana pa se, pak, vlast odlučila da pogne glavu pred zahtjevima Beograda?

Crna Gora je pokazala svoje ambicije, već na skupštinskom zasjedanju povodom kratkotrajnog julskog rata u Sloveniji. Crnogorskim čelnicima je sve bilo jasno: za Branka Kostića "Jugoslavija je u ratu. Sve su maske pale". Za Đukanovića: "Jugoslavije u dosadašnjim okvirima više nema. Sloveniju treba pustiti da se otcijepi".

To, u stvari, znači da JNA treba da zauzme granice, koje se poklapaju sa granicama SAO Krajine prema Hrvatskoj! To isto je od Miloševića tražila "demokratska opozicija" u Srbiji, od Vuka Draškovića do Zorana Đinđića. Šešelj se podrazumeva.

Režimska Pobjeda, baš tada, izlazi u susret jednoj marginalnoj vanparlamentarnoj stranci – Demohrišćanskoj pravoslavnoj stranci – objavljujući saopštenje "Crnogorska vojska neće dalje od Neretve", nacrt "minimuma crnogorskih aspiracija". Tako je započela ideološka osnova za predstojeći "oslobodilački" pohod na Dubrovnik. Jer, Dubrovnik je, po "istorijskom pravu" – naš, a ne njihov! Originalno podsticanje zahtjeva?

Bulatović i Đukanović se tih dana javno kočopere. Obišli su artiljerijske jedinice Pete proleterske i prisustvovali bojevom gađanju. Pobjeda registruje: "Vježba uspjela". Saopšteno je da posjedujemo haubice "velike vatrene moći i velikog dometa" koje su u svojoj kategoriji najefikasnije u svijetu!

Tada je započela ofanziva protiv – dezertera. "Jadni mirotvorci. Obećali nam mir dok svuda oko nas bukti građanski (?) rat. Misle da je Crna Gora noj koji pred opasnošću može sakriti glavu u pijesak. I da su Crnogorci postali ono što nikad nijesu bili. Hoće da im oduzmu ono bez čega ni jednom Crnogrcu život ne vrijedi pišljive lule duvana. Eto, kako Crnogorcima mirotvorci, uzdanice naše – mjesto gaća pripasaće raše".

Tako je rezonovao komentator Pobjede.

Kritika onih koji nijesu za rat nastavljena je u Pobjedi: "Prekjuče je Trg Ivana Milutinovića u srcu Titograda i Crne Gore doživio nesvakidašnje, bar na ovim prostorima nezabilježeno poniženje. Okupili su se na njemu probrani "borci za mir". Kao da u Crnoj Gori, nedvosmisleno su htjeli da ukažu, ima i "boraca za početak rata"... Pokušavaju li to i crnogorski "borci za mir" da od naroda, kome su sloboda i dostojanstvo oduvijek bili preči od hleba i ogništa naprave – dezertere?"

A Momir Bulatović je besjedio (na proslavi na Vučjem Dolu, povodom 115. godišnjice slavne bitke):

"Danas bi opet da nas dijele, posvade i razbrate. Opet bi da crtaju granice tamo gdje ih nikad nije bilo niti ih može biti. Opet bi da nas uspravaju ustaškim lažima i bolečivim osmjesima, iza kojih slijedi nož i jama... Državne granice ćemo povući samo prema onim republikama i onim narodima koji više ne žele da žive sa nama u istoj državi. I neće nam biti žao da odu svi koji to žele. Ali, isto tako, nećemo dopustiti da neko bude odveden mimo svoje volje i na silu..."

Momir Bulatović je zastupao stav: sve međurepubličke granice su administrativne, a ne državne. Bulatovićeva izjava objavljena je u "Pobjedi" od 26. septembra, a već od narednog broja svi izvještaji o sukobu oko Prevlake imali su određenje: "Na administrativnoj crnogorsko-hrvatskoj granici". Do tada je bilo drugačije: "Na granici Crne Gore i Hrvatske".

Činjenice

*Ima li Crna Gora teritorijalnih pretenzija
prema drugim republikama*

Oštro kao trn u oku

Demokratska stranka prva zatražila razgraničenje zbog rta Oštro koji zalazi u Bokokotorski zaliv, a pripada Hrvatskoj. "Minimum crnogorskih aspiracija" Demohrišćanske (pravoslavne) stranke. Narodna stranka pominje Neretvu kao zapadnu "prirodnu granicu". Otpalo ujedinjenje sa istočnom Hercegovinom

Ratnim čarkama na crnogorsko-hrvatskoj granici i odlaskom crnogorskih rezervista u Hercegovinu indirektno je aktuelizovan

problem sadašnjih crnogorskih granica sa dvije susjedne republike. Pitanje novog razgraničenja Crne Gore sa Hrvatskom, na izvjestan način, je već internacionalizovano, pošto ga je crnogorska delegacija piminjala na mirovnoj konferenciji u Hagu. Granica sa Bosnom i Hercegovinom koju zvanična Crna Gora i dio opozicije smatraju administrativnom (kao, uostalom i sve ostale republičke granice), biće, vjerovatno, problematizovana u slučaju rasturanja BiH na stastavne djelove.

Iako je i ranije bilo sporadičnih napomena da je crnogorsko-hrvatska granica pravljen na štetu Crne Gore, tek je početkom juna ove godine to pitanje pokrenuto u "Demokratskoj riječi", glasilu Demokratske stranke. Glavni i odgovorni urednik tog lista, Ranko Rajković pisao je da "ukoliko dođe do raspada Jugoslavije, prvi potez Crne Gore mora biti razgraničenje njene teritorije u Boki, po principu geostrateškog i geofizičkog jedinstva zaliva". Prema mišljenju Rajkovića, to znači da se ne smije priznati postojeća administrativna granica, pošto po njoj rt Oštro, koji zalazi u Bokokotorski zaliv, pripada Hrvatskoj. Rajković napominje, da je stara austrijska ideja – da se sa par fortifikacijskih prepreka kontroliše čitava Boka – prenesena i očuvana u ustavima nove Jugoslavije.

Tako nešto je, po njegovom mišljenju, neprihvatljivo, pa bi se novo razgraničenje moralo vršiti prema normama i konvencijama međunarodnog prava u ovoj oblasti.

Narodna stranka Crne Gore nedavno je predložila da crnogorska Skupština uputi predlog Saboru Republike Hrvatske za pregovore o razgraničenju. Pošto je crnogorska vlast, kroz istupe svojih prvih ličnosti, već stavila do znanja da u ovoj stvari dijeli mišljenje "demokrata" i "narodnjaka", takav poziv bi se mogao uskoro očekivati. Hrvatski teritorij na koji (za sada) pretenduje Crna Gora, hrvatske vlasti, inače, ne kontrolišu, pošto su na njemu stacionirane snage JNA. Hoće li sadašnje ratne igre oko te teritorije biti uvod u pregovore o razgraničenju ili, pak, u ozbiljni ratni okršaj, ostaje da se vidi.

Druga mogućnost bi bila izglednija, ukoliko bi se prihvatio "minimum crnogorskih aspiracija", koji je početkom juna pominjala Demohrišćanska (pravoslavna) stranka.

Ova marginalna i kontroverzna stranka, čije je rukovodstvo nedavno zatražilo od JNA da njene članove isturi na prvu liniju fronta, početkom jula je, u dnevniku "Pobjeda", izložila svoj projekat širenja crnogorske države. "Granice minimuma crnogorskih aspiracija", prema "demohrišćanima", izgledale bi ovako: Crnoj Gori trebalo bi da pripadne cjelokupna teritorija tzv. Dubrovačke republike, Konavli, primorski pojas do ušća Neretve, Pelješac i ostrva: Mljet, Lastovo i Korčula, te istočna Hercegovina do Neretve (sa Mostarom), stara Hercegovina na liniji: Bjelašnica – Romanija – Rijeka Prača, Drina, Lim (što uključuje Foču, Kalinovik, Čajniče i Rudo).

I Narodna stranka je u više navrata piminjala rijeku Neretvu kao moguću novu crnogorsku granicu u slučaju raspada Jugoslavije, što nije ništa drugo nego slijedenje ciljeva Crne Gore u ratu sa Turskom 1876-78.

godine, kada je kao zapadna "prirodna granica" Crne Gore određivana rijeka Neretva do Konjica. Dr Mitar Čvorović, član Glavnog odbora Narodne stranke kaže za "Borbu", da je u ovom trenutku problematična samo granica sa Hrvatskom, pošto je državna. Ostale granice, ukoliko ostatak Jugoslavije bude federalno uređen, mogu ostati kakve i jesu, pošto bi i ubuduće bile administrativne. Ukoliko BiH ne bi ušla u tu novu federaciju, nego bi bila razbijena, Narodna stranka bi podržala pripajanje Istočne Hercegovine Crnoj Gori, ako bi to samo Hercegovci željeli, smatra dr Čvorović.

U julu, uoči proslave bitke na Vučjem dolu, špekulisalo se sa mogućnošću proglašenja ujedinjenja Crne Gore i Istočne Hercegovine. To se, naravno, nije dogodilo, mada je bio indicija da su o takvoj mogućnosti razgovarali prvaci SDS i predstavnici crnogorske vlasti. Zvanično to nije niada potvrđeno, ali nikada nije propuštena prilika da se i sa jedne i sa druge strane istakne da granica između Crne Gore i Hercegovine ne postoji, odnosno da je to samo administrativna crta. Nedavno se, nakon proglašenja autonomije Istočne Hercegovine, moglo čuti da Srbi iz Hercegovine ne razmišljaju o ujedinjenju sa Crnom Gorom, već o stvaranju zasebne federalne jedinice. Svakako, pod pretpostavkom da BiH ne opstane.

Za razliku od vladajuće i pomenutih opozicionih stranaka dio crnogorske opozicije nikada nije izražavao mišljenje da je potrebno korigovati sadašnje crnogorske granice. Najizričitiji stav u tom smislu imao je Liberalni savez Crne Gore, koji je lapidarno izražavan rečenicom: "ni pedlja više, ni pedlja manje". Za "liberale" i druge političke stranke, koje insistiraju na crnogorskoj nacionalnoj osobenosti, posebno je neprihvatljivo da se Crnoj Gori pripoji Istočna Hercegovina, iz straha da bi tada Crnogorci mogli postati manjina u svojoj državi.

"Borba", 1. oktobar 1991.

D. Vuković

"MONITOR", 22. oktobar 2004.

Akademici – populist

I SANU i CANU su ćutali dok je razaran Dubrovnik, ali nijesu kad je velikosrpski projekat zapao u krizu

Prilikom haških pregovora, kojima je predsjedavao, mislim, Carington, upitao sam Miloševića zašto uništava Vukovar, zbog čega bombardira Dubrovnik, i zna li on što su Vukovar i Dubrovnik. Odgovorio mi je pitanjem: 'Ma tko bi bio toliko blesav da bombardira

Dubrovnik? Dubrovnik nitko ne bombardira'. 'Znaš ti dobro tko' – rekao sam. Uhvatio sam ga za ruku i doveo pred Tuđmana koji se nalazio u blizini sa Šarićem. Rekao sam: 'Evo, reci Tužmanu da se Dubrovnik ne bombardira!'

'Ne znam o čemu govoriš. Armija ne tuče Dubrovnik, to sto posto! Valjda bih ja znao...', izvrđavao je. Okrenuo sam se Tuđmanu i pitao: 'Dobro, Franjo, tukli su Dubrovnik ili ne?' A Tuđman mi je odgovorio: 'Čuo si što čovjek kaže'.

Ovo je predsjednik vlade "bivše države" Jugoslavije Ante Marković, odmah poslije svjedočenja u Hagu na suđenju Miloševiću, otkrio u nedeljniku "Globus" novembra 2003. Marković je samo potvrdio kako je predsjednik Tuđman bez puno skrupula prema žrtvama kalkulisao s razaranjem Dubrovnika (uz Vukovar) da bi ubrzao međunarodno priznanje Hrvatske.

Kad je počelo bombardovanje Dubrovnika književnik Mirko Kovač je, kako piše u CKL-u, naivno pozvao srpskog akademika Radovana Samardžića, kao čovjeka koji je dobar dio života posvetio istraživanju dubrovačke povijesti, da govori na protesnom skupu i osudi varvarsko rušenje grada. Ali, doktor je odgovorio da čeka službeni stav Društva srpskih književnika, a i Kovača je savjetovao da se ne petlja u svjetske zakulisne radnje, te da je najbolje držati se one da "muze čute dok grme topovi".

Potom je osvanula Samardžićeva glasovita izjava koja je među soldatima veselo odjeknula: "Situacija za Dubrovnik nije opasna. To je prostituisani grad hotelijera, gde dolaze američke babe, britanski pederi, glupi Francuzi i njemačke daktilografkinje". A kada je njegova zemlja pala pod sankcije, veli Kovač, diči "profesor s dva doktorata" ponosito izjavljuje: "Nama saveznici ne trebaju, jer su SAD korumpirane, Englezi su glupi, Francuzi desničari, a Rusi siromašni."

Da, akademici. Za razliku od ranijeg redovnog oglašavanja saopštenjima – povodom skupa u Cankarevom domu, pisanja zagrebačkog "Vijesnika" 1989, martovskih događaja u Beogradu 1991 – SANU je ćutala kad je započeo rat u Sloveniji (juni-juli 1991), ćutala je dok je tri mjeseca razaran Vukovar, kad je bombardovan i granatiran Dubrovnik.

Ali su zato pojedini akademici bili živo aktivni. Matija Bećković pogotovo. Tako je akademik iz Rovaca, na Drugom kongresu srpskih ujedinitelja besjedio čak u Čikagu, peto novembra 1991: "Iz oplakivanja gradova koji nisu postradali vidi se ravnodušnost prema hiljadama ljudi koji su pobijeni. Ispada da bi Hitler, da se sklonio u Dubrovnik, bio pod zaštitom UNESKO-a"

Srpski besmrtnici oglasili su se – tek polovinom oktobra 1991. – pismom svjetskoj javnosti o položaju srpskog naroda u Hrvatskoj.

U njemu se konstatuje da "Srbija nikad nije objavila rat Hrvatskoj", već da su u ratu srpski narod u Hrvatskoj i hrvatska državna vlast. To pismo nastalo je kao reakcija na prigovor HAZU srpskoj Akademiji za neoglašavanje povodom rušenja spomenika kulture u Hrvatskoj.

Pismo HAZU upućeno je SANU početkom oktobra 1991. godine:

"Na sve strahote i vandalizam nad kojima se zgražava cijeli svijet i najoštrije osuđuje – SANU, kao najviša naučna i umjetnička ustanova srpskog naroda, ostala je nijema. Niste našli ni riječi osude za rušitelje spomenika najviše umjetničke vrijednosti, niti ste pokazali spremnost da pridonesete uspostavljanju mira i prekidanju takvih zločina. Zbog svega toga predsjedništvo HAZU, smatra da u ovom času nije moguća naša saradnja sa SANU".

Na istupe Bećkovića, Samardžića i drugih koji su ismejali branioce, nije bilo zvaničnog reagovanja Akademije.

Stvari su se zakuvale kada se oglasilo 18 članova SANU (novembar 1991) negodujući zbog varvarizma izraženog u razaranju hrvatskih gradova. U tom apelu je stajalo: "Ne verujemo u svrsishodnost ovog rata. Ne verujemo u one koji ga vode. Ne verujemo u one koji ga, svesno ili nesvesno, potpiruju. Ne verujemo u pobjede koje vode u nove ratove."

E, onda su im kolege žestoko uzvratile. Na redovnoj sjednici SANU (23. novembra 1991) Akademija se ogradila od ovog antiratnog apela tvrdnjom generalnog sekretara Dejana Medakovića da on ne predstavlja stav ove institucije već samo potpisnika.

Većina srpskih akademika, dakle, mislila je da je taj rat svrsishodan. Baš, kao u Crnoj Gori, baš kao u CANU.

Principa nemiješanja u politiku, crnogorski besmrtnici su se odricali kad je velikosrpski projekat zapadao u krizu, a za njegove tragične posljedice, sem nekolicine, godinama su bili nijemi. Tako CANU nije mogla apolitično da posmatra "egzodus srpskog naroda iz Krajine", avgusta 1995. Isti oni koji su odbili molbu hrvatskih akademika da se ograde od crnogorskog zločina nad Dubrovnikom, koji nijesu osudili rušenje Vukovara, Mostara, Sarajeva i drugih gradova, niti etničko čišćenje po mapama Velike Srbije, tada su izražavali "osjećanje zgražavanja nad užasnom nesrećom koja je zadesila dio srpskog naroda".

CANU se kao institucija držala principa nemiješanja u političke tokove i kada je na osnovu tako nelegitimnog referenduma Crna Gora ušla u diktatorsku državu i doživila svoje najveće ekonomsko i moralno posrnuće u novijoj istoriji. Tada su naši građani upućivani da ruše, pale, pljačkaju i prolivaju krv pripadnika nama do tadabradskih okolnih naroda. U vrijeme pohoda na Bosnu, Konavle, Dubrovnik i mnoga druga 'ratišta', CANU se držala principa nemiješanja u politiku" – napisao je akademik Ljubiša Stanković u pismu kojim se obratio predsjedništvu ove institucije. On je time pokušao da spriječi stavljanje na dnevni red pisma iz Beograda

grupe "54" srpskih akademika (Tadić, Bečković, Đuretić, Velimirović...) da se spriječi donošenje zakona o referendumu. Ali, uzalud.

Činjenice

Još smo tu

Poruke dubrovačkog radioamatera Dubravka Lasića Duba

16. 10. 91. 17:12 GMT SVIMA

Još smo tu. Pozdrav prijateljima širom YU3! Još smo živi, iako zatvoreni u Geto. Nema struje ni vode već 16 dana, potpuno osječeni... Ovo je Hitler radio sa Židovima i bilo je jezivo o tome slušati i učiti, a sada to rade nama. Nastojat ćemo preživjeti, djeca nas trebaju. Njima je najteže, oni ne shvataju tko i zašto nam ovo radi... Svima pozdrav, nega Bog da, da se opet dopisujemo!

17. 10. 91. 14:12 GMT SVIMA

Konavli su u plamenu. Sve gori. I Konavoski dvori. Sve. Uništavaju aerodrom. Pistu razaraju. Sve odnose. I staklena vrata sa zgrade. Ni barbare ovako nijesam zamišljao...

18. 10. 91. 11:08 GMT SVIMA

Hvala prijateljima koji su se javili sa svojom podrškom. Od srca hvala. Danas je 18 dan bez struje i vode. Ponovo pucaju, ali g. Kadrijević veli da nije istina da napadaju. Znači, uši i oči me varaju... Loš znak za mene ili njega?

Pozdrav, još smo tu! Dubo

21. 10. 91. 12:01 SVIMA

Višecijevni bacači...! Tuku i Knežev dvor... I Stradun... Hoteli gore... Od Debelog brijega do Zvekavice sve uništeno! Pljačkaju, pale, miniraju, odnose željezne stubove iposd odrina... Ako pakao ovako izgleda suviše je paklen...

Još smo tu...! Dubo

23. 10. 91. 08:46 GMT SVIMA

Granatama iz tenkova i višecijevnim bacačima po Srđu i iznad drevnog Dubrovnika... Bliska okolica – Župa dubrovačka spaljena, srušena, opljačkana... Vojno odmaralište Kupari, nekoliko velikih hotela, srušeno sa zemljom...

To je JA!!!

Neka nas Bog i sveti Vlaho, naš zaštitnik sačuvaju... Starcima i djeci je najteže. U nevoljama se starci i djeca ponašaju isto...!

27. 10. 91. 16:07 GMT SVIMA

Mirno je!!! Ne puca se već drugi dan, duša se odmarala!

Kako je lijep mir! Ako Bog da da zauvijek ostane mir!!! Stigao je i brod sa pomoći. Potrebna je! I hvala svima koji su je poslali! Hrana je potrebna, ali vaša podrška nam isto toliko znači, da znamo da ste s nama. Hvala.

Dubo

28. 10. 91. 20:48 GMT SVIMA

Mir s vama... Danas je jedan od najtežih dana... Pristigli su neki što suludo jurišaju i ginu. Čuju se neartikulirani krici! Mora da ih drogiraju...

Pomozite nam razbiti informacijske blokade pomoću objektivnog izvještavanja iz svih dijelova bivše Jugoslavije. Dobro sam shvatio Petera iz Radio studenta QTH Ljubljana. Prihvaćam surađivanje, potvrdite da je adresa YT3CCE s YT3A...

Danas su pogodili i Sveučilišni centar... U plamenu je... Dubrovnik liči na okužen grad. I po Stradunu zasipaju streljivom...

12. 11. 91. 15:43 GMT SVIMA

S.O.S. Ne znam da li ćemo se više čitati... Drugi dan neprestanog bombardiranja...! Dubrovnik polako umire, i novi i stari... Pišem između 2 granate i tresem se...

Poručite Hrvatskoj da smo razoreni, uništeni, prevareni...

Od jutros su na njihovim položajima nekakvi manje pijani te bolje pogađaju...!

Možda će nas mnogo pomrijeti. Nema više ni hrane ni vode, niti se može do ičega doći.

Od jutros do noći tuku po nama.

Na žalost, neće više imati Dubrovnik, svoj ponos, svoj biser. Razara se stara jezgra, gore hoteli, požari haraju. Nisam do sada nijedan ovakav apel napisao, bio sam hrabar i optimist, sada moram priznati da je kraj blizu.

Mi više sami ne možemo i zato:

S.O.S.

Upućujem ga SVIMA! SVIMA! SVIMA!

A najodgovornijima poruka: Mislím da je cijena preskupa! Poslije nas, vi ste na redu! Dubo

13. 11. 91. 14:28 GMT SVIMA

Dubrovnik, 28. dan sužavanja...!!!

MIR SVIMA.....!

Od jučerašnjeg nedjeljnog jutra bezbroj puta sam se sjetio ovog milion puta izgovorenog pozdrava za vrijeme Svete mise. I u sebi odgovorio: "I s duhom Tvojim...!!!"

Toliko puta slušam pozdrav, običan pozdrav kao dobar dan, sada to više nije!

Sada je to želja, vapaj, nada!

Poruka i zahtjev Božji, izrečen preko njegovog namjesnika na zemlji: MIR S VAMA!

16. 11. 91. 18:30 GMT SVIMA

Ne pucaju po nama već par dana... Pokoju minu i rafal ispale da dokažu da su tu i da primirje za njih ne vrijedi...!

I da nas zazebe oko srca...

Jutros sam gledao red staraca i starica, red za hranu! Red staraca koji čeka da dobije nešto da preživi današnji dan... Oko je zasuzilo... Davali su

Guslama protiv Mocarta

Kad su Dubrovčani upriličili koncept povodom 200. godišnjice smrti slavnog austrijskog kompozitora, "moderni varvari" koji su opsijedali grad kontrirali su guslanjem do maksimuma

Na suđenju generalu Pavlu Strugaru, koji je pred Haškim tribunalom optužen za granatiranje i opsadu Dubrovnika u jesen 1991, svjedočio je popularni dubrovački kompozitor Đelo Jusić koji je svojom kamerom snimio najznačajnije momente opsade. Jusić je ispričao neobičnu priču: o tome kako su pet decembra, dana kada je cijeli svijet obilježavao 200. godišnjicu Mocartove smrti, i Dubrovčani željeli da se koncertom prisjete slavnog austrijskog kompozitora.

"To je najavio Radio Dubrovnik, a onda su oni sa okolnih brda Bosanke i Žarkovica donijeli jake zvučnike i puštali tradicionalne srpske ratne pjesme uz gusle, od kojih je odjekivao čitav Dubrovnik. To je omelo naš koncert, ali su ljudi komentarisali da je to razlika između naših naroda – mi smo Mozart, a oni su gusle. Lično nemam ništa protiv gusala, ali neka se svako odvojeno raduje uz svoju muziku", rekao je Jusić.

Jusić je snimio kamerom kako je izgledao Stari grad poslije granatiranja i to je prikazano u sudnici. Vidi se učinak Strugareve armade: velika oštećenja na ulicama i istorijskim zdanjima, uključujući dominikanski i franjevački samostan, festivalsku palatu, crkvu Svetog Vlaha, zaštitnika Dubrovnika, i bogatu gradsku arhivu. Snimio je i mjesto na kojima su nastradale dvije žrtve granatiranja Starog grada, Tonči Skočko i fotoreporter Pavo Urban.

"Dubrovnik je tog dana bio devastiran i ponižen, drevne palate su oštećene. Gađan je čak i gradski arhiv u kojemu su i dokumenti o istoriji srpskog carstva od cara Dušana, pa ne mogu shvatiti zašto se i na to pucalo", upitao je Jusić koji je potvrdio da su najveća oštećenja pretrpali zaštićeni kulturni objekti. Oni su bili obilježeni posebnim zastavama, što pokazuje da su napadači "ciljali baš njih". Po njegovim riječima, jedna od prvih granata ispaljenih sa broda-topovnjače ubila je njegovog komšiju i prijatelja, pjesnika Milana Milišića, koji je bio Srbin.

Poslije Jusićevog svjedočenja i snimaka kamerom bljutavo zvuče riječi pukovnika Milana Gvera, u ulozi portparola Štaba Kostićeve Vrhovne komande, kojima je negirao izvještaje o granatiranju Dubrovnika. Govorio je da to Hrvati pale automobilske gume da bi pred svjetskom javnošću optužile JNA! Ali, Gvero tu nije stao, već je poveo propagandnu ofanzivu, tvrdeći da "ni jedna jedina čestica srpske prašine nije pala na Dubrovnik". Tako je on mislio da će zapušiti usta stranim izvještačima.

A uticajni britanski list Dejli telegraf svoj izvještaj o razaranju Dubrovnika najavio je naslovom preko prve strane: "Slično

oni cijelog života onoj Jugoslaviji, evo kako im je vratila! Muče ih glađu i žeđu... Drži u logoru! Da, rekli su im da mogu otići, napustiti ognjište i ići u nepoznato...

Prestari smo – kažu im – a i preponosni za to!

Predugo je u ušima odzvanjalo:

NON BENE PROTOTO LIBERTAS AURO...

Dugo smo šetali pod barjakom. Libertasa, na Orlandu! Mi imamo samo jedan put, kad za to dođe čas: Boninovo, Mihajlo, Dance... stojetna dubrovačka groblja, na kojima snivaju naši preci.

Ostavio sam ih u redu za čekanje kruha, a u ušima je odjekivala teška kletva na račun onih koji nam ovo rade...

Teška staračka kletva!

Otišao sam iz reda za hranu i kažem da nisam mogao. Razumjeli su me, imamo još malo, bit će za danas nešto. Važno je da su djeca sita, mi smo oboje po 5-6 kg lakši... Palo mi je danas na pamet da se izvažem, a i u ogledalu vidim novi lik, izrasla je brada, ne zato jer je ne mogu obijati, nego zato jer sam se prestao brižati kada je Dubrovnik okružen. Dočekam li dan kada ćemo opet biti slobodni ljudi, obrijat ću je. Slutim da je taj dan blizu.

Ovo je grad pjesnika, pisaca, umjetnika, naučnika – nije neka bezimena tvrđava a koju se može smrviti u prah, a da nitko i ne zna za to! Ovo je ipak i tisućljetni grad slobode! Biser Jadrana, kako su mu u onoj Jugoslaviji tepali!

A biser u školjci ne može pokazati svoju ljepotu. Što se prije školjka otvori, prije će biser zasjati!

Hvala svima koji su se javili!

Hvala na podršci! Hvala što ste s nama! Mi smo tu i ostaćemo!

Dubo

18. 11. 91. 12:00 GMT SVIMA

Zbogom Dubrovnik...

Uništenje se nastavlja. Zapalili su mnogo toga, sa topovnjače se puca na hot. Belveder, dok ga nisu zapalili. Hladnjača sa ono malo hrane je izgorela.

Gori na više mjesta po Lapadu, kod groblja na Mihajlu – šuma. Strah me je za one Vojnovičeve čemprese!

Zgrada Pomorskog fakulteta gori, čini mi se.

Nekoliko brodova i jahti je zapaljeno... Vidim tgru dima na moru. Ovakva bestijalnost mislim da nije zapisana. Golorukom narodu uništavaju sve što ima, sve čime je privređivao da preživi...

Bombardiranje ne prestaje, neumorni su, naslađuju se svojim zločinima...!

Ipak, duh ne mogu slomiti. Da li su toga svjesni? Netko će im ovo naplatiti!

Dubo

(Iz knjige "Prljavi rat" Jevrema Brkovića, Zagreb 1992)

"MONITOR", 29. oktobar 2004.

varvarskim hordama, koje su napale Rim, savezne snage odbacile su svaki obzir”.

No, posljedice Gverove gnusne propagande, osjećaće se godinama.

Tu “negaciju – rekonstrukciju” obilato će rabiti Televizija Beograd i sistem televizija koje su bile pod njenom kontrolom. Tako će, poput izvještavanja o Dubrovniku koji “sam sebe razara iznutra”, čitavo vrijeme rata, proturati da Sarajevo u opsadu, ustvari, drže Muslimani: “Muslimani drže Sarajlije pod opsadom iznutra iz grada, a Srbi samo štite svoja brda oko grada”. Isti scenario primenjen je prilikom požara u Univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu. TV Beograd je odgovornost za to odmah pripisala Muslimanima: “Sve ukazuje da se radi o novoj manipulaciji muslimanskih vlasti sličnoj onom paljenju guma iz Dubrovnika koji smo već nekada gledali”.

Propagandni savez – vojska i režimska televizija – aktiviran je i prilikom sarajevskog masakra u ulici Vase Miskina, 27. maja 1992. godine. TV Beograd će emitovati saopštenje armije bosanskih Srba u kome stoji: da se radi o “podmetanju koje je još perfidnije od navodnog bombardovanja Banskih dvora, Dubrovnika i slično.”.

Medijsku propagandnu ofanzivu iz Beograda nastaviće general Marko Negovanović, ministar vojni Srbije, napadom na stranu novinarsku “bagru” da je “izmislila napad na Dubrovnik”. Kad se sve sleglo, čitavo zamešateljstvo će svojim autoritetom pokriti i neki akademici. Tako će akademik SANU Mihailo Marković, pred kamerama TV Beograd (1995) poricati da su trupe JNA, ili pripadnici bilo kojih srpsko-crnogorskih formacija počinili ikakve zločine u Dubrovniku i njegovom zaleđu, već da su to sve podmetačine srpskom narodu i Jugoslovenskoj armiji.

A akademik CANU Zdravko Velimirović, filmski reditelj, u dimu koji je kuljao iz Starog grada prilikom granatiranja Dubrovnika, naknadno će sa distance i stručno prepoznati ruke tamošnjih pirotehničara!

Za razliku od njih osnivač Srpske dobrovoljačke grde, telohranitelj patrijarha Pavla i mitropolita Amfilihija, Željko Ražnatović Arkan, sa oduševljenjem je pričao o junačkim podvizima Crnogoraca na dubrovačkom ratištu usput prijeteci domaćim izdajnicima:

“Podravi mi junačku braću Crnogorce i poruči da Dubrovnik mora biti naš ili božji! Na ljeto dolazim u Dubrovnik da slušam gusle, a poslije ćemo sa ovom mojom vojskom da vratimo Skadar! I kaži onim ustašama Jevremu Brkoviću i Slavku Peroviću da ću im, kada završim sa spoljnim neprijateljem, i oca i majku!”, poručio je Arkan decembra 1991. na stranicama “Pobjede”.

Arkan u Dubrovniku gusle slušati neće, kao ni njegovi kompanjoni. Ali, ostaće da se gusla o sramnom junaštvu pod zidinama grada svetog Vlaha.

Bivši hrvatski ministar pomorstva Davorin Rudolf na suđenju generalu Strugaru u Hagu, posvjedočio je da je 6. decembra 1991. uputio oštar protest admiralu Miodragu Jokiću, s kojim je dan ranije u Cavtatu pregovarao o primirju, zbog najžešćeg granatiranja Dubrovnika tokom tromjesečne pomorske i kopnene blokade grada. Gotovo istovremeno, admiral Jokić ministru Rudolfu šalje izvinjenje zbog “noćasnih i jutarnjih događaja” i obavještava ga da se “ne radi o naređenju njegove komande” te da “nije ni blizu pameti da se tako djeluje po Dubrovniku”. Tu poruku, koja je prema njegovim riječima “u psihološkom smislu mnogo značila”, ministar je Dubrovčanima pročitao preko radija.

Jokić u poruci navodi da je Kadrijević naredio “energičnu istragu” o odgovornosti JNA pozivajući i hrvatsku stranu da preispita svoju odgovornost mada ona ničim nije isprovocirala napad, tvrdi svjedok. Samo nekoliko sati kasnije ministru je stigao protest generala Pavla Strugara u kojem se hrvatska strana optužuje da je “provokacijama na položaje JNA izazvala napad na Dubrovnik”, da su “hrvatske snage uprkos primirju otvarale vatru iz starog gradskog jezgra”, kao i da su te snage “same zapalile dubrovački Stari grad”.

Činjenice

“Ram” za “Ajkulu”

Tzv. operacija Dubrovnik u vrijeme njezina izvođenja u Hrvatskoj, bila je poznata kao plan pod kodnim nazivom “Ajkula”. Njime je Dalmaciju trebalo isprijecati na nekoliko bitnih koridora i odvojiti je od u to vrijeme preostalog neokupiranog teritorija Republike Hrvatske. Završnica tog plana (kao dijela strateškog plana znanog kao “Ram” koji je trebao okupiti “sve Srbe u jednoj državi”) podrazumijevala je postupno odvajanje i zauzimanje što većih područja Zadra, Šibenika, Splita, Ploča i Dubrovnika.

Kad je riječ o dubrovačkom području od Konavala do Slanoga u Dubrovačkom primorju, planovi JNA su predviđali presijecanje tih teritorija na nekoliko mjesta, što je i odredilo bitne pravce napada iz pravca Crne Gore i Trebinja, odnosno Popova polja. Ti napadni pravci bili su Prevlaka – Vitaljina, Žvinje – Vitaljina, Sutorina – Debeli brijeg i Malta – Bani s crnogorske strane, te Grab – Dubravka, Poljice – Ivanov križ, Ivanica – Brgat, Zaplanik – Osojnik, Zavala – Slano i Ravno – Čepikuće s istočnohercegovačke, odnosno trebinjske strane.

Vojnom terminologijom rečeno, ideja tog manevra bila je: s polaznih položaja s područja Crne Gore i BiH (općina Trebinje) na granici prema RH brzim prodorom pješadijskih jedinica, uz jaku artiljerijsku pripremu i potporu, te podršku iz zraka i s mora, izvršiti blokadu općine Dubrovnik i odsjeći je od ostalih dijelova Hrvatske; a zatim manjim napadnim kolonama brzo izbiti na obalni rub, ispresijecati snage u obrani i po dijelovima ih eliminirati, te u konačnici ovladati cjelokupnim područjem Dubrovnika. Zauzimanje, odnosno okupacija dubrovačkog područja, predstavljala je pripremnu osnovicu za daljnje prodiranje i pokušaj osvajanja doline Neretve, čime bi jug Hrvatske praktički, od Ploča do Prevlake, bio posve odsječen od matice zemlje.

Nakon ovladavanja dubrovačkim područjem plan "Ajkula" je predviđao dio stanovništva i vodećih političkih neistomišljenika spram "oslobodilaca" raznim mjerama prisiliti na iseljavanje. To je bila priprema terena za pokušaj utemeljenja fantomske Dubrovačke republike, koju je kasnije na razne načine trebalo uvezati sa Srbijom i Crnom Gorom, odnosno SRJ. U tim sramotnim radovima pokušaja izdvajanja dubrovačkog kraja iz sastava Republike Hrvatske, uz MPV-ejce iz sastava bivše JNA i hrvatske kvislinge, iznimno nečasnu ulogu odigrao je tadašnji "knez dubrovački" Aleksandar Apolonio, kojemu je ogromnu potporu u pokušaju utemeljenja fantomske Dubrovačke republike, dalo ondašnje vodstvo Narodne stranke, čiji je tadašnji istaknuti član dr Mitar Čvorović i prisustvovao režiranom kvazi osnivačkom republikanskom skupu, održanom u okupiranom Cavtatu, u hotelu "Croatia".

U obrani dubrovačkog kraja, prema podacima iz niza publiciranih radova, koji se kao dio iskustava iz Domovinskog rata izučavaju u zagrebačkom Vojnom učilištu Hrvatske vojske, u početnoj fazi obrane bilo je uključeno maksimalno do 1000 ljudi, računajući i one u borbi, kao i smjene za odmor. Malobrojni pripadnici tadašnjeg Zbora narodne garde (ZNG), kao i aktivni i rezervni pripadnici MUP-a (sa ZNG-om oko 700) imali su tada skromno osobno naoružanje, dok se u ostalim obrambenim, mahom dragovoljačkim postrojbama, raspolagalo s 500 automatskih pušaka, 50 poluautomatskih pušaka, 3 puškomitraljeza, i ručnim bacačem s (čak) 4 mine, 10 snajpera te više lovačkih pušaka i pištolja. Uoči početka napada na dubrovački kraj, 1. listopada s Korčule su dopremljena 2 topa kalibra 85mm, kao i tri topa kalibra 76 mm (ZIS) s nepunih 200 granata. No, ovdje valja napomenuti kako su, od ukupno 5 topova, čak tri bila bez nišanskih sprava i zatvarača.

S "oslobodilačke" strane bilo je angažirano čak 6 brigada iz tzv. mostarske grupacije JNA, Vojno pomorskog sektora Boka i Crne Gore, kao isto toliko odreda Teritorijalne obrane iz istočne Hercegovine i tadašnje titogradske vojne oblasti. Za napad na dubrovačko područje, bivša JRM je angažirala i oko 25 odsto tadašnjeg borbenog brodovlja, čemu se pridružio i znatan dio zrakoplovnih snaga iz Mostara i Golubovaca. Samo u tzv. borbenom rasporedu jugoistočne Hercegovine prema dolini Neretve i

dubrovačkom području prema Crnoj Gori, bile su angažirane kopnene JNA snage "ekvivalenta tri brigade", dok su ostale formacije služile za smjenu i popunu angažiranih jedinica. Dakle, u navodnom oslobođenju dubrovačkog kraja bilo je angažirano više od 10.000 vojnika, 100 tenkova, 50 raznih iklopnjaka i 120 topničkih oruđa većeg kalibra, uz već spomenutu potporu zračnih i pomorskih snaga. Stvoren je odnos snaga koji je po svim elementima bio višestruko u korist JNA i njoj pridruženih dobrovoljačkih jedinica. Ukratko: odnos snaga u ljudstvu iznosio je 10 naprema 1, dok se odnos snaga u teškom naoružanju i vatrenoj moći gotovo i ne može prikazati. Stoga se, bez ikakve dvojbe, može kazati kako u ovom segmentu "oslobađanja" dubrovačkog kraja, kao posve neutemeljene, otpadaju bilo čije priče o navodnih 30.000 ustaša, kurda, bjelosvjetskih plaćenika... i koga sve ne koji su iz Hrvatske tobože krenuli osvajati Prevlaku, Boku Kotorsku i Crnu Goru.

Luko Brailo (CKL, 1. april 2001)

"MONITOR", 5. novembar 2004.

Nikšićki pancir: pršut naprijed, pršut pozadi

Pljačka Konavala i Dubrovnika obavljena da izgleda kao ratna šteta

JNA snage su nemilice uništavale selo za selom u Konavlima, posvjedočio je u Hagu nekadašnji gradonačelnik Dubrovnika Petar Poljanić. Dok je tužilac čitao spisak sela, Poljanić je opisivao njihove sudbine: Brgad – uništen. Čilipi – uništeni. Dubravka – uništena. Gruda – strašno uništena. Slano – uništeno. Popovići – djelimično uništeno. Donja Luta – uništena. Mihanići – uništeni. Drvenik – uništen. I tako dalje, i tako dalje. Na kraju je tužilac pitao svjedoka da li su u ovim selima bile vojne jedinice hrvatske armije. Poljanić je odgovorio:

"Koliko ja znam, nije bilo ni jedne" Gotovo bez izuzetka, nenaoružani stanovnici ovih sela nijesu pružili nikakav otpor JNA, na čijoj strani nije bilo gubitaka.

Kada su napadnuta konavalska sela, narod je pobjegao u Dubornik, sjevernu Dalmaciju i na ostrva. Ostali su mahom stariji mještani. Poljanić je ispričao da su oni koji su ostali u selima bili ubijeni ili odvođeni u JNA logore u Morinju u Crnoj gori ili u Bileći u Bosni. To je saznao od prijatelja koji su preživjeli zatvaranje i zlostavljanje.

Mnogi koji su pokušali da se sklone u Dubrovnik nijesu našli utočište, jer je JNA bombardovala hotele u kojima su smješteni.

Vojska je pljačkala hotele, privatne kuće, čak i brodove u luci. Ovo je potvrdio i svjedok Nikola Samardžić, bivši crnogorski ministar spoljnih poslova koji je vidio opljačkanu robu u JNA barakama i na putu u Crnu Goru. Ta pljačka

je obavljena tako da liči kao ratna šteta, kazao je Samardžić. Inače, Sabirni centar za "ratni plijen" bio je u Sutorini u motelu "Vinogradi" a formiran je po naredbi viceadmirala Miodraga Jokića, komandanta Vojno-pomorskog sektora Boka.

To isto "na licu mjesta" vidio je novinar "Monitora" Veseljko Koprivica. Svoje svjedočenje objavio je u knjizi "Sve je bilo meta" (u izdanju našeg nedeljnika).

"Unutra u kućama – kao da je prošao tajfun. Sve ispreturano, izgaženo, polomljeno. Razbijeni skupoceni regali, izvvrnuti dušeci, izgažene knjige, ispreturano posuđe, ikone, suvenir, namirnice... Nijesu pošteđene ni dječije sobe: iscijepani i rastureni školski udžbenici, sveske, igracke... Nije bilo milosti ni prema lutkama! Na jednom stepeništu skupocjena, bijela vjenčanica. Na njoj upadljiv otisak vojničke čizme. Simboličan spoj romantike i sile!

Na fasadama kuća uveliko se ispisuju krstovi sa ocilima, 'Ovo je Srbija', 'Za ovo vam je kriv Tuđman', 'Smrt ustašama', SPO... Pojedini rezervisti ispisuju čak i svoja imena i prezimena, brojeve telefona...

Iz podruma dopire teški zadah vina i rakije. Poneko ispali rafal u ogromnu vinsku burad i s uživanjem gleda kako šikljaju tanki mrkocrveni mlazovi. Drugi degustiraju piće na licu mjesta, pune čaturice i bidone..."

Među primjerima bezobzirne pljačke, svakako se ponajviše ističe krađa i odvoz opreme sa dubrovačkog aerodroma Čilipi. O tome je za "Monitor" svjedočio dubrovački dopisnik Luko Brailo: "Posle zauzimanja aerodroma, kojom je akcijom zapovjedao general major Branko Stanković, 'oslobodioci' su dobili slobodan pristup u prostore djuti fri šopova i njihova skladišta u aerodromskoj luci, odakle je razvučeno raznih roba u vrijednosti od preko tri miliona tadašnjih DM. To, međutim, nije sve. Nakon terevenke prigodom 'oslobođenja' čilipskog aerodroma, koju su zabilježile i kamere TV CG, TV Novi Sad i TV Srbije u vazdušnu luku stižu posebne ekipe za odnošenje opreme. Tom akcijom rukovodio je načelnik Aerodromske kontrole letenja iz Tivta, Miloica Bojić, jer je, kako je dokumentirano u dubrovačkoj policiji, 'od Savezne uprave za kontrolu letenja, dobio nalog da organizuje odnošenje opreme, kako bi se sačuvala od uništenja'"

"Ali istine radi valja se podsjetiti na stotinjak odvezenih i još toliko uništenih brodova (jahti) u marini u Koloncu, u Rijeci dubrovačkoj, 'opremanju' Studentskog doma u Nikšiću pokuštvom iz hotela u Mlinima i Kuparima, pljačke inventara hotelskih preduzeća u Cavtatu, Župi dubrovačkoj, Dubrovačkom primorju, brojnih automobila bolje klase kojima nijesu odoljeli ni visoko rangirani oficiri JNA, opreme dubrovačke Štamparije s Dubca, hiljade komada konavoskih i primorskih pršuta, krava s farme u Grudi koje su navodno završile u Spužu" – navodi Brailo.

A onda je sve to amnestirao državnik. Tih ratničko-pljačkaških dana Momir Bulatović je ovako svjedočio: "Tako ratnički narod, ljudima iz Crne Gore tokom istorije nikada nije bilo svojstveno da pljačkaju, proganjaju, maltretiraju i pale kuće". Tako mu Bog pomogao.

Vratiti opljačkano!

Štamparija "Ivo Čubelić" iz istorijskog jezgra Dubrovnika stradala je u "nužnim operativnim dejstvima" - demontirana je i poslije "oslobođenja" Cavtata prebačena u Nikšić, Titograd i na Cetinje.

U grad pod Lovćenom dopremljena je najsavršenija mašina za rotoprint obostranu štampu, elektronske fotokamere i kompletna oprema za ofset pripremu. Možda javnost za to ne bi ni znala, da 27 građana Cetinja nije uputilo peticiju, koju je objavio "Monitor": "Najoštrije protestujemo protiv zvanično-vojnog 'dodjeljivanja' ratnog plijena - razmontirane opreme dubrovačke štamparije izdavačko-štamarskom preduzeću Obod Cetinje, koje je, činom prihvatanja i dopremanja na Cetinje obrukalo sebe, Cetinje i Crnu Goru, posebno u predstojećoj jubilarnoj 500-godišnjici slavne Obod štamparije. Zahtijevamo od IŠP Obod Cetinje i nadležnih u SO Cetinje da se javno odreknu ovog opljačkanog 'poklona' i da ga vrate nedobronamjernom 'darodavcu', 'oslobodiocu' Dubrovnika od ustaških mašina, opreme i sirovina".

Najezda skakavaca

"Mnogi crnogorski rezervisti zgađeni onim što su vidjeli i doživjeli u tzv. dubrovačkoj operaciji, s vidnim traumama i u pijanim noćima, opisuju užas histerije pljačkanja svega i svačega, kao – 'najezdu skakavaca'. Pljačkani su prozori, tepisi, WC-šolje, bijela tehnika, video-rikorderi, hrana, piće, keramičke pločice, parketi... Konvoji privatnih automobila, iznajmljenih i pozajmljenih šlepera i autobusa, kretali su se iz Konavala za Crnu Goru, u pomoć rezervistima su priskakali rođaci, kumovi i bratstvenici, da se 'zafati što više', 'da ne ostane, ne valja...'. S aerodroma Čilipi rezervista iz Nikšića odnio je i pokretne merdevine... Poznati su i 'crnogorski panciri' – konavoski pršut okačen naprijed i otpozadi, o junački vrat. Ojakalo se, podvriskivalo i arlaukalo sve i svašta: 'Sa Srđa vila kliče, đe si srpski Dubrovnič', 'Crnom Gorom teče Zeta, uskoro će i Neretva'... Pa još: 'Zora rudi, dan se bijeli, poklaćemo Zagreb cijeli'"

(Vladimir Jovanović, Naša Borba, avgust 1997)

Varvarske strasti

Kad čovjek, pogotovu mlad i neiskusni vojni obaveznik, to, izgleda, nije naučio, nije vidio, onda mu se svašta pričinja i svašta čini dopuštenim. Vidio je, možda, prvi put ladanjske areale, nenametljive kalkane kuća u subtropskom zelenilu, gospodске kuće u selu po uzoru na vjekovima unazad podignute kuće grada u Dubravi, pune namještaja historijskih stilova, harmonične sklopove na različitim parcelama, poistovjećene patrijarhalne domove sa gostinskim utočištem; vidio je njegovanu lozu i biljku kao da su u saksijama rasle, vidio je čistu košulju poslije svakog znojenja vinogradara i voćara, pune komode odjeće i obuće, zidove soba ukrašene slikama od umjetničke vrijednosti, pune podrume najboljeg konavoskog i župskog vina itd. I sve to nasuprot raspojasanom prostoru sa savardacima i dubirozima (neizdrživo za upoređenje, zaista!) izazva u njemu onu istu pohlepu s kojom su naši avarsko-slovenski preci opustošili antičke gradove Dalmacije i Prevalitanije, Dioklecijanovu palatu u Splitu i naše polise i municipijume Olicinium, Butuu, Acruvium, Rhison, Docleju, podjednako kao Arapi, recimo, hram boga Vaala u Palmiri. I kao što im oni svojim strijelama i lukovima ne mogaše nauditi, ni srušiti tvrđavske zidove palata i bedeme, tako sad ni naši nesiti, građljivci i drugi koji od djetinjstva pohlepno gledaju na sve oko sebe ne srušišu bedeme Ravelina, Lovrijenca i Minčete firentinskog graditelja Mikeloca di Bartolomeja, i genijalnog Jurja Dalmatinca (XIV vijek). Ove i kasnije bastione, djelimično debele i po dvanaest metara, zapravo nijesu ni imali potrebe da ruše iako su to novom ubojnom i razornom tehnikom lako mogli; najpreciznijom artiljerijskom vatrom, sa granatama koje razaraju svu unutrašnjost kuće a samo oštećuju njene zidove, gađali su Pustijernu (iz XI-V vijeka), pa Prijeko, renesansnu Placu (Stradun), predio Kaštio i insule Sveti Vlaho, Sveti Petar i Sveti Nikola pošto su srušili kuće i dvorce u predgrađima (Ploče i Pile, Gruž i Lapad), naročito kulsuzne i po dostignutom standardu svjetski renomirane hotele. Kao i svuda na prostorima oba rimska carstva, gdje su natičke gradove rušili samo katastrofalni zemljotresi (kao onaj u Crnogorskom primorju i Dubrovniku 1979. godine), posljednji udarac im je zadavala na neimarstvo, majstorstvo i artizantstvo nenaviknuta brđanska ruka; umjesto stvaralaštva i umijeća, sad projektile tajnovite moći, kao munja, sami traže cilj, sigurno raznesu i sprže sve što iznad Dubrovnika naš junak kompjuterski isplanira.

Očigledno, viteštvo je zamijenila automatika, kulturu i civilizacijska ponašanja nekultura i primitivizam. Iako su se Crnogorci u ranijim ratovima "proslavili" tim što nijesu imali zarobljenika, ipak su ranjene njegovali kao braću. Sad, zbog "uznemiravanja" od strane protivničke jedinice, srućuju bombe (kakvog li junaštva!) i svoje nišanske sprave usmjeruju

na domaćinstva i sve živo što se kreće, na namještaj u kućama i imovinu, jer njihovim uništavanjem – rečeno im je – pljačkanjem što ostane lišavaju "neprijatelja" baze, a u stvari proizvode najžalosniju povorku pogorelaca i beskućnika u ledenim danima i noćima ove zime. Ne pucaju u neprijatelja da ga, prsa u prsa, pobijede, što je cilj svakog ratovanja, nego da ga otjeraju iz sela i naselja u kojima je makar i zanoćio, pa u stvari kazne one što ne ratuju i, kad se vrate, razmeću se po kafanama svojim kriminalom. Da su kojim čudom s epohalnim razvojem ratne tehnike, makar i na odstojanju, dostigli civilizacijski odnos prema nezaštićenima i svemu dobrom što je istorija ostavila u nasleđe – ovakvog rata ne bi moglo biti. Umjesto lakomosti na tuđu imovinu i ubijanja radi ubijanja – imali bismo dubrovački primjer za ugledanje kako da razvijamo trgovinu i kulturu, hotelijerstvo i urbanizam, prosvetu i nauku, uglednost i uljudnost (reče mi jedna poznanica da joj ništa nije žalije no što nijesu Dubrovnik srušili sa zemljom, pa da nam ne konkuriše!). U takvim kategorijama razmišljanja, koje su nehumane – ne možemo imati ni planove za razvoj, zbog čega i nije imalo smisla da o njima razgovaramo na ovakvom nivou. Bez osjećanja da nekoga ugrožavamo – bili bismo u ravnoteži između napretka koji želimo i zaostalosti od koje hoćemo da se oslobodimo. Izbjegli bismo masovne halucinacije o "neprijatelju", koji nam je po krvi i jeziku najbliži sabrat; ne bismo doživljavali psihička stanja u kojima "pobjednici" sebi pucaju u usta a u druge srućuju rafale kao u metu od lutke.

Ako hoćemo da suzbijemo one traume koje su američki vojnici doživljavali po povratku iz Vijetnama, morali bismo odmah priznati da smo se sukobili s epohom u kojoj živimo, što nam se nije dešavalo od kada smo podigli pobunu protivu Turaka. Trebalo bi da se oslobodimo himere o genocidnoj ugroženosti istovjernika u Hrvatskoj, jer je u pitanju čista obmana...

(Zbornik "Perspektive Crne Gore u savremenim procesima",
Titograd, 1992, akademik Pavle Mijović)

"MONITOR", 12. novembar 2004.

Junaci ne umiru

U Morinju, u vojnom logoru, i civili su se izivljavali nad zarobljenim Hrvatima. Naoružani stražari su čuvali red, a oni bi ih krvnički tukli

Bilo je jezivo: gotovo 240 dana Dubrovčani su živjeli u okruženju. Bili su 138 dana bez struje i vode, a više od četiri mjeseca proveli su u skloništim. Bilans žrtava je uglavnom poznat: U Dubrovniku je poginulo 100, a ranjeno oko 300 civila, a sa područja opštine – 122 vojnika i policajca, a 330 ih je ranjeno.

Javnost, međutim, veoma malo zna da je sa područja Dubrovačko-neretvanske opštine u logorima u Morinju i bileći bilo zatočeno 432 zarobljenika (od čega je njih 292 bilo u Morinju) gdje su bili izloženi psiho i fizičkoj torturi. O tome su potresno svjedočili u knjizi "Sjećanja dubrovačkih logoraša 1991 – 1992", objavljenoj u Dubrovniku 2003. O zatvoru u Morinju u hagu je svjedočio i bivši crnogorski ministar spoljnih poslova Nikola Samardžić. On je kazao da je zauzimajući Konavle i okolinu Dubrovnika, JNA hapsila mnoge muškarce koje je nalazila na toj teritoriji, izuzev u Cavtatu. "Sve je njih proglasila ratnim zarobljenicima iako to nijesu bili nikakvi vojnici nego zemljoradnici, vinogradari, ribari, pomorci...

Čak su zarobljeni i neki pomorci Jugooceanije koji su došli kući sa plovidbe na godišnji odmor".

"Armija koja je za vrijeme drugog svjetskog rata stvorena i održavana od naroda postala je armija koja hapsi i zarobljava svoj narod", ukazao je na paradoks Samardžić.

Na tom ratištu ginuli su i crnogorski rezervisti. A pošto je, nažalost, žrtava bilo sve više, i oproštaji oficira na njihovim sahranama u Crnoj Gori bili su upakovani u isto. "Poginuo od ustaške ruke" – čak i onda kad je na svadbi u Nikšiću rezervista pao i pijan aktivirao bombu. "Pobjeda" je detaljno pratila sahrane, predsjednik Bulatović slao telegrame saučesća. "Ispraćaj dostojan heroja", "Junaci ne umiru", "Život u temelju slobode", "Mladost otišla u legendu", naslovi su novine koja je dobro zarađivala na tim pogibijama. Običaj je da se ljudi opraštaju u "Pobjedi" u čituljama, a to košta!

Za "oslobodioc" je bila kobna i neka druga ruka. Kad su roditelji u Nikšiću kritikovali loše komandovanje oficira JNA, major Žulović je priznao: "Ljudi su ginuli i u kućama zbog pića, a ne na frontu. A moram reći i to da je bilo slučajeva da je drug pucao u druga da bi prvi ušao u kuću da pljačka".

Sa ratišta kod Dubrovnika pristižu vijesti da je rezerviste duboko povrijedila činjenica da su njihove starješine primile desetostruko veće plate od njih. Raspršena je iluzija ratnika prispjelih sa margina da su, bar tamo gdje se gube glave, svi ravnopravni. Vojska je odmah "žestoko" uzvratila- po "Monitoru" koji je o tome pisao, i – "petoj koloni" koja vodi "specijalni rat" protiv JNA. "Monitor" je uzvratio izjavom rezerviste M.P. na vojne demante: "Pogrešno ste naveli i donju i gornju granicu plata, jer ja sam primio svega 3.500, a oni generali i preko 220.000 dinara. To su dnevnice, valjda za 46 dana i to nam je teže palo od vatre koju je po našim položajima bljuvala hrvatska armada".

Kada su rezervisti iz Herceg Novog "upali u zamku" i platili to glavom, njihov drug je u TV dnevniku dramatično upozorio: "Mi nijesmo ovce da ovako suludo ginemo". Bile su to riječi prijekora za sve

one koji su dozvolili da, po priznanju Svetozara Marovića, generalnog sekretara Demokratske partije socijalista, više od 35.000 građana najmanje republike ratuje širom Hrvatske. I to je izgleda bilo malo, pa je Komanda Titogradskog korpusa pozvala sve vojne obveznike da se odmah jave svojimratnim jedinicama i pridruže svojim drugovima u borbi protiv fašizma". Onima koji se ne odazovu priprećeno je da će biti privedeni i pokrenut postupak krivičnog gonjenja.

Svakodnevno se izvještavalo o visokom borbenom moralu. Na njegovom podizanju poradile su i nikšićke žene koje najviše koriste riječ "izdaja" i koje se ne mogu načuditi kako to da se dubrovački Stari grad "još tretira kao objekat svjetske kulturne baštine"! Oglasili su se i ozlojeđeni Hercegovljani koji su zbog pogibije svojih sugrađana tražili radikalniji pristup "dubrovačkom problemu" i vođe poput kapetana Dragana i Arkana. Javila se i Demokratskastranka koja u izboru – zidine Dubrovnika ili životi "oslobodioca", nema dileme. I borci su nestrpljivi, hoće da idu do kraja.

Izvjescni "razboriti" major Pero Petričević prijeti: "Dubrovnik mora pasti. One su do sada samo zaklanjale ustaše, a Crna Gora brani svoju čast".

Zašto baš kod Dubrovnika?

Činjenice

Popis "oficira i vojnika JNA" u logoru Morinj, koji su zlostavljali logoraše (po sjećanju logoraša)

1. Radomir Goranović – major ex. vojarna Kupari,
2. Mladen Govedarica – kapetan I klase / ex. vojarna Ploče,
3. Nikola Vuletić / poručnik – Herceg Novi,
4. Jovo Ražnjatović – Nikšić,
5. Marko Đokanović – Nikšić,
6. Boro Gligić – Kotor / rođen Bosanski Novi,
7. Dražen Lazentić / ročnik – Mrkonjić Grad,
8. Rajko Baštrica – Kotor,
9. Vlado Vujović,
10. Rajko Božović – Cetinje,
11. Slobodan Roganović – (pjevač),
12. Budimir Pejović – Bar,
13. Ivo Gojninić – Bar (slikar),
14. Dragan Tošić / ročnik – Pančevo,
15. Goran Ivić / ročnik – Subotica,
16. Luka Radović – Risan,
17. Slobodan Pejović – Bar,
18. Budo Peović (bokser),
19. brat Buda Peovića,
20. Nikola Ivanović – Bar,
21. Špiro Lučić – Sutorina,
22. Ivo Mazalin (kuhar) – rođen Sutorina / radi u Kotoru,
23. Milenko Tešić / ročnik,
24. Dragan Milanović / ročnik – Beograd,
25. Mladen Proročić / autolimar – Kotor,
26. Robert Kernec – pošta Risan – Kotor,
27. Dragan Pećurica – benzinska crpska u Herceg Novom,
28. Mladen Zambata – Kotor,
29. Žarko Gopčević (vaterpolist),
30. Mađar / stražar,
31. Smederevac / vojni policajac,
32. Sejo / stražar – Herceg Novi,
33. Željko / stražar – Cetinje,
34. Mirsad – Kosovac,
35. Ivo / mornarički časnik / DB – radio u Kumboru – Herceg Novi i
36. Mile Marković.

Dva mjeseca u plaku

Ispovjest Nikše Simunovića, Hrvata, zatočenika logora u Morinju: Zarobljen sam, srdinom oktobra, kod sela Plat, točno pokraj Cavtata. Zarobila nas je JNA – mislim da su to bili neki specijalci, vojna policija ili tako nešto. Ta dvojica što su nas uhvatili – oni su bili iz Herceg Novog. Ne sjećam se jesu li nam možda rekli imena, ali sigurno su bili iz Herceg Novog.

Nismo ih, uglavnom, očekivali s te strane. Mi smo njih prvi vidjeli, ali nismo htjeli pucat. Bila su samo dvojica, ali jednostavno, nismo htjeli pucat u žive ljude. Oni su nas zarobili i sproveli dolje, do položaja JNA. Bili su stvarno korektni, ali dolje kad smo došli počela je tortura. Tukli su nas, maltretirali. Mučenje se nastavilo i u logoru u koji su nas dopremili.

Logor u Morinju činila su vojna skladišta, vjerovatno jako, jako stara. Koliko ja znam, zarobljenicima su bila popunjena tri od ukupno četiri-pet tih skladišta. U prvo vrijeme, bilo nas je u jednom skladištu otprilike sto. Poslije su otvorili drugo i treće skladište i u njih smjestili nove zatvorenike.

Tada nas je tu bilo, otprilike, trista ljudi. JNA je pokupila sve muštakrce koji su ostali nakon osvajanja Konavala. Nas je bilo tridesetak zarobljenih vojnika, ovo su drugo svi bili civili. Mada su oni jednako pstupali i prema njima i prema nama. Jednako loše.

I kada je bila zamjena, a bila je po principu “svi za sve”, troje ljudi je ostalo u logoru. Niko od nas ne zna razlog zašto su baš ta trojica ostali. Bili su zatočeni, možda, jedno osam mjeseci poslije nas. I prošli su puno gore. Ja isto imam zdravstvenih posljedica – povrijeđena mi je kralježnica – ali moj poznanik koji je bio u toj grupi, jedva je, nekim čudom, preživio. Jer, imao je velikih teškoća sa srcem i plućima.

Ja sam u logoru bio dva mjeseca. Uhvaćen sam 16. oktobra a oslobođen 12. decembra 1991. godine, kada je bila razmjena. Mi smo brodom otišli za Split, a zarobljenici JNA su došli, ne znam odakle, u Zeleniku brodom Crvenog križa.

Za vrijeme zatočeništva fizičko i psihičko maltretiranje bilo je stalno. To se nekako može podijeliti na dva dijela. Prvih mjesec dana je bila užasna tortura. Nakon toga došao je međunarodni Crveni križ, koji nas je popisao, i tad je bilo prilično bolje, mada je još uvijek bilo zlostavljanja.

Vjerovatno ovi viši činovi, makar na papiru, nisu dozvoljavali torturu, ali su i zatvarali oči. Znali su da se to događa, a nisu preduzimali ništa da bi to spriječili.

Ono što je mene najviše fasciniralo, jeste to da su obični ljudi, civili koji su prolazili pored toga logora, dolazili da se iživljavaju nad nama. Oni će se vjerovatno prepoznati ako budu čitali ovaj tekst. Uglavnom, mi njih nijesmo smjeli čak ni gledati. A tek znati ime nekog od stražara – to je moglo imati i tragične posljedice.

Kad sam se vratio u Dubrovnik, pitali su me – što bi ti sad učinio? Rekao sam – ne bih ništa. Još nije vrijeme da bi se opraštalo, da bi bili neki veliki prijatelji. Isto ne mislim ni da bi trebali biti osvetoljubivi. Jednostavno, neka svaki živi svoj život u miru.

(Fragmenti iz emisije Radio Free Montenegro)

Mučenje četničkim pjesmama

Hrvatski zatočenik u Morinju Nestor Nestorović o metodama mučenja zarobljenika:

U logor su ulazili raznorazni arkanovci, šešeljevci, dragovoljci, i tko zna tko sve ne, pa sve do civila. Svi su tukli i batinali.

Zarobljenici su tučeni ciljevima i kundacima pušaka, drvenim i željeznim palicama, ciljevima, gumenim i električnim pendrecima, kabelima i lancima, šakama i nogama. Za vrijeme batinjanja zarobljenici su bili vezani ili su morali raširiti noge, staviti ruke na zatiljak i gledati u zemlju. Zarobljene su osobe udarane po svim dijelovima tijela, od tabana do glave. “Okrenuta stolica” je bila metoda za udaranje po rukama i nogama, a “stolica bez naslona” po ostalim djelovima tijela.

Većina zarobljenih osoba doživjela je lomove rebara, kostiju ruku i nogu, prsnog koša i kosti glave (nos, vilica, jagodice, fraktura lubanje) te izbijanje zuba.

Drugi oblik torture bio je odvođenje na lažna streljanja. Zarobljeniku bi vezali oči pred 10-ak četnika, pa bi izdavali zapovijedi kao za streljanje. Nerijetko bi i pucali, ali, srećom, u zrak.

Lažne razmjene posebno su teško padale zarobljenicima, kao i skrivanje od UNHCR-a i Crvenog križa. Nakon lažne razmjene govorili bi da nas neće naši, da nas neće Tuđman, da je hrvatska strana odustala od razmjene itd.

Bili smo prisiljavani pjevati četničke pjesme, ode Jugoslaviji, Crnoj Gori, Titu i partizanima; primjerice: “Od Topole pa do Ravne gore”, “Hej, Slaveni”, “Bilećanku”, “Kozaru”, i pogrdne pjesme o Hrvatskoj. Urezala mi se u sjećanje jedna. “Nit se šišam, nit se brijem dok Tuđmana ne ubijem, i Mesića isto tako, to je nešto podjednako”.

Nerijetko se prijetilo vojnim sudom te zatvorima Spuž, Niš, Beograd i Sremska Mitrovica. Istražitelji i kosovci često su se koristili taktikom toplo-hladno da bi došli do što više informacija. Logoraši su mučeni hladnoćom (loša odjeća), glađu i žeđu.

Hrana je bila neopisivo loša, količine male, a i kalorična vrijednost. Tako je u prosjeku svaki logoraš izgubio 15-ak kilograma. Higijenski su uvjeti također bili nikakvi. Mokri se u spavaonici, uz prvi nosivi drveni stup, u posudu zapremine od 15-ak litara. Često nisu dopuštali da se posuda isprazni, tako da se mokraća prelijevala preko rubova. Užasno je smrdjelo, posebice onima u neposrednoj blizini. Odlazak u poljski WC

često je završavao batinama, pa su zarobljenici morali trpjeti dok god je bilo moguće. Istini za volju, i nismo morali često na veliku nuždu zbog malo hrane unesene u organizam: često samo pašeta ili neka druga konzerva za dvojicu, te povremeno malo kuhane riže. Iza svakog obroka znalo se da slijede batine od Ive "Kuhara", koji je nemilosrdno tukao logoraše. Prisiljavani smo davati izjave za srpske TV-postaje – nas sedam, osam. Pošto obično nisu bili zadovoljni, nas "glumce" bi izvodili jednoga po jednog na premlaćivanje. U batinjanju je intenzivno sudjelovao "Bokser", Budo Peović, mislim. O tome možete više pročitati u iskazima logoraša...

(CKL, april 2004)

"MONITOR", 19. novembar 2004.

Obrana s Prevlake dvocijevkom

Dok jugo-generalni kroje nove karte oko Dubrovnika, Ćosić priprema teren za pregovore sa Tuđmanom o napuštanju Prevlake

Uredništvo časopisa "Vojska" prešla je u kontra napad: Samo dan nakon potpisivanja sporazuma Ćosić-Tuđman u Ženevi o demilitarizaciji Prevlake, objavljuje specijalni dodatak (1. oktobra 1992) o vojnostrategijskom značaju ovog poluostrva.

General-major a uz to i profesor dr Radovan Radinović svodi zaključak – da SR Jugoslavija ni po koju cijenu ne smije dozvoliti da ulaz u Boku Kotorsku ne bude pod njenim državnim suverenitetom ili, u najgorem slučaju, ne smije dozvoliti da taj ulaz drži Republika Hrvatska.

Za srpskog istoričara-akademika Milorada Ekmečića Prevlaka je u strateškom pogledu toliko značajna da bi semoglo reći "da taj komadić zemlje stvara i obara carstva". Ekmečić objašnjava da postoji nekoliko sličnih tačaka na Sredozemlju poput Bosfora, Dardanela, Gibraltara, Sueca...

"Najvažnija strateška mesta nanašoj obali su upravo Bokokotorski zaliv i ostrvo Vis. Prevlaka ima funkciju kontrole ulaska brodova u Boku Kotorsku. Onaj ko drži Prevlaku moglo bi se reći, biće u stanju da lovačkom puškom onemoguću ulazak velikog razarača ili čak nosača aviona u taj zaliv", tvrdi srpski akademik.

Miloševićev dvorski naučnik dr Gavro Perazić pribojava se "aspekta razgraničenja": "Vrata u taj ulazni bazen, široka svega oko 2.950 m, bila bi u posedu dve susedne države, što bi nesumnjivo bio jedan od uzroka mnogih incidenata, posebno u ovako napetoj situaciji". Po Peraziću: Imati isključivi suverenitet nad zalivom, 'a podijeljeni nad njegovim vratima – krajnje je apsurdno i neodrživo.

Velike sile teže da SRJ "liše Prevlake", bilo da je demilitarizuju ili predaju Hrvatskoj, tumači magistar Milomir Stepić. Posrijedi je, kaže on, status cijele Boke, jedne od najbolje prirodno predisponiranih pomorskih baza u Mediteranu sa koga se dobro mogu kontrolisati Otrantska vrata.

To se najneposrednije tiče interesa Italije i njenih stalnih geopolitičkih aspiracija da kontroliše sve obale Jadrana – nekada vojno a sada, zahvaljujući verskim uticajima i ekonomskim monopolima, njeno prisustvo već se oseća na slovenačkom, hrvatskom i albanskom primorju, a Boka i znatno prisustvo katoličkog stanovništva u njoj smatraju se dobrim punktom za preuzimanje dominacije u pravoslavnoj Crnoj Gori i njenom primorju".

Po kratkom postupku, general-pukovnik Pavle Strugar, komandant 2 armije, razriješio bi problem tako što bi, uz prisvajanje Prevlake, "ispravio" još neke "nepravilne" granice, vojnom silom već zaposjednute:

"Te nepravilne, neprirodne i na štetu Crne Gore i Hercegovine ucrtane granice treba ispraviti tako da nova granica zahvati dublju teritoriju kako artiljerijska i druga sredstva hrvatske vojske ne bi mogla ni na koji način ugroziti ulaz u Bokokotorski zaliv, niti njegovo stanovništvo".

Demilitarizacija toga prostora ne dolazi u obzir", poručuje general. "To konačno moraju svi prihvatiti, posebno ako se ima u vidu činjenica da se na tim vratima Bokokotorskog zaliva, odnosno na Prevlaci, nalazi infrastruktura veoma značajna za život i rad ne samo Ratne mornarice nego i drugih jedinica Vojske Jugoslavije". S druge strane, demilitarizacija hrvatskog prostora je "logična i sasvim opravdana, jer Hrvatska na tom području, sem stena i brda, nema nikakvih objekata niti sredstava".

Takođe iz Strugarevog vojničkog ugla gledano "pravac koji iz istočnog dela Konavskog polja preko Javora i Graba, vodi za Trebinje veoma je značajna za bezbednost Trebinja, samim tim i većeg dela istočne Hercegovine. Tim pravcem Hercegovci jedino mogu da izađu u Herceg-Novu. Zato mislim da taj put, iako trećeg kvaliteta, treba da ostane pod kontrolom Hercegovaca, pa bi, shodno tome, prirodno bilo da se granica tom linijom izvuče na more, a sve zapadno da ostane u Hrvatskoj".

Demilitarizacija nije dolazila u obzir ni za general majora Radomira Damjanovića, tadašnjeg načelnika Štaba Druge armije VJ:

"Umjesto da se insistira na demilitarizaciji Dubrovnika i na njegovom zaposedanju od strane snaga UN – jer je taj grad pod zaštitom UNESCO-a, a trenutno je pretvoren u vojnu bazu belosvetskih plaćenika i u njemu se sprovodi tortura i izgon starosjedelaca – nama se nudi demilitarizacija vojne baze kao što je Prevlaka na kojoj već stotinama godina boravi samo vojska. Nije jasno ko koga tu štiti i od koga?! Takve su nelogičnosti – da ne kažem težu reč – u opštem interesu, u interesu uspostavljanja mira moraju otklanjati".

Za razliku od svojih generala, akademik Dobrica Ćosić, u ulozi predsjednika SRJ, priprema teren za kasniju odluku. Pola mjeseca prije nego

štoćesaTuđmanomdogovoritidemilitarizacijusaobjestranePrevlakekazaće: “Dok se ne prihvati naš zajednički predlog, ne ostvari demilitarizacija tog prostora i na Prevlaku ne dođu ljudi sa ‘plavim šlemovima’, Vojska Jugoslavije neće napustiti Prevlaku. Prevlaka, dakle, nije izgubljena. Za Prevlaku ćemo se boriti onako kako danas svaki narod brani svoju zemlju i opstanak. A ja se nadam da će i u Hrvatskoj pobediti razum i želja za mirom i da neće ratovati za nekoliko hektara golog stenja koje joj je potrebno samo za osvajanje Boke i uništenje mornarice Savezne Republike Jugoslavije”.

Činjenice

Prevlaka – crnogorska

Uredbom Vlade FNRJ od 1. januara 1952. godine, Prevlaka je i formalnopravno (p)ostala crnogorska. Zašto se u pregovorima sa Hrvatskom niko ne poziva na taj dokument

Poluostrvo Prevlaka na ulazu u Bokokotorski zaliv za posljednju godinu dna postao je predmet izuzetne pažnje naše a i svjetske javnosti. Istovremeno, ono je postalo predmet razgovora odnosno pregovora između Republike Hrvatske, s jedne, i Republike Crne Gore i SRJ, s druge strane; povod za skupštinske debate, specijalne TV emisije, novinske analize. U vezi s Prevlakom nastali su i razni sporovi i nesporazumi, tako da je ona postala i objekat za razne manipulacije, špekulacije, obmane, ucjene, trgovinu i šta sve ne. Gotovo da nema ne samo značajnije, nego ni manje značajne političke stranke a da o Prevlaci nije iznijela svoj stav, a mnoge su sa tim špekulisale.

Neki nadobudni intelektualci požurili su da o Prevlaci iznesu svoj stav, pa su konsultovali i razne enciklopedije i svoje “rezultate” saopštili javnosti kako je Prevlaka navodno “sveta srpska zemlja”, drugi da je to opet navodno “sveta hrvatska zemlja” itd. Naime, oni koji su ovu Prevlaku tražili u enciklopedijama našli su druge Prevlake, a najčešće ostrvce u Tivatskom zalivu, između kopna i ostrva Stradioti (Sv. Marko), danas “Ostrvo cvijeća”, na kojoj se u Srednjem vijeku nalazio manastir sv. Arhangela Mihaila, sagrađen u romanskom stilu, gdje se od 1219. do sredine XV vijeka nalazilo sjedište Zetske episkopije, odnosno mitropolije.

Do zabune je došlo zbog toga što je Prevlaka u stvari drugo ime za mali rt na kraju poluostrva Vitaljina. Taj rt se zove Oštro, Oštra (ponta), Oštri rt. Ime mu dolazi od italijanskog Punda d’Ostro što u prevodu znači južni rt (u odnosu na sjeverni – Rt Kobilu). Poluostrvo Prevlaka odnosno Oštra ima 2,5 km dužine, oko 0,5 km širine, a od poluostrva Vitaljine odvojeno je uzanom prevlakom (200 metara širine) što je u stvari sinonim

za zemlju. More je s jedne i s druge strane napravilo uvale tako da se taj toponim odnosno hidronim zove Uvala Prevlaka.

Poluostrvo Prevlaka završava se Oštrim rtom, koji sa rtom Mirišta (Azra) na poluostrvu Luštica (istočno) čini moreuz, kao spoljni ulaz u Bokokotirski zaliv, širine 1,6 nautičke milje (3 km). Idući prema Herceg-Novskom zalivu more se još više sužava između Rta Kobilu i Rta Đurov kamen (Kabala) na poluostrvu Luštica na manje od jedne nautičke milje (1,6 km). Prostor između zamišljene linije Rt oštra – Rt Mirišta (Azra) i Rt Kobilu – Rt Đurov kamen (Kabala), dužine 1,8 nautičke milje (3,3 km) i između poluostrva Vitaljine (zapadno) i Luštice (istočno) naziva se Bokokotorska vrata.

Poluostrvo (Rt) Prevlaka (Oštra) nije naseljeno. Međutim, s obzirom na veliku vojno strategijsku važnost ono više od dva stoljeća predstavlja vojno utvrđenje, a od civilnih objekata ima samo svetionik i meteorološku stanicu. Zbog njegovog vojnostrategijskog značaja vlast nad poluostrvom Prevlaka, imala je ona država koja je imala u posjedu Kotor. Otuda se ulaz u Bokokotorski zaliv naziva Bokokotorska vrata, a talijanski naziv za Boku Kotorsku Bocce di Cattaro bukvalno znači Usta od Kotora. To naravno nije ni malo slučajno, tako da poluostrvo Prevlaka sa Kotorom i čitavim Bokokotorskim zalivom predstavlja jedinstvenu cjelinu u geografskom, ekonomskom, političkom, istorijskom i svakom drugom pogledu.

To je svakako razlog što je Vlada FNRJ, 1952. godine, prilikom donošenja Uredbe o osnivanju uprava pomorskih oblasti i utvrđivanju njihovih teritorijalnih nadležnosti, poluostrvo Prevlaku dodijelila u nadležnost upravi pomorske oblasti Južnog Jadrana sa sjedištem u Kotoru.

Naime, odlukom Vlade FNRJ, od 1. januara 1952. godine (“Službeni list FNRJ”, br. 1/1952, str. 9-10), u resoru pomorstva osnivaju se kao teritorijalni izvršni i upravni organi Ministarstva pomorstva FNRJ i to: Uprava Pomorske oblasti Sjevernog Jadrana sa sjedištem u Rijeci, Uprava Pomorske oblasti Srednjeg Jadrana sa sjedištem u Splitu i Uprava Pomorske oblasti Južnog Jadrana sa sjedištem u Kotoru.

Svi upravni poslovi u oblasti pomorstva koji su do ove Uredbe bili u nadležnosti direkcija luka prenose se u nadležnost uprava pomorskih oblasti. Uprave pomorskih oblasti kao teritorijalni organi pomorske uprave, staraju se, neposredno ili preko lučkih kapetanija i lučkih ispostava kao svojih podređenih organa, o sigurnosti pomorskog saobraćaja i plovidbe po moru, o redu i poretku u lukama i obalnom moru FNRJ, o pravilnom funkcionisanju pomorske rasvjete i balisažnih znakova u obalnom moru FNRJ, kao i o zaštiti ljudskih života na moru.

Unutrašnju organizaciju i teritorijalnu nadležnost uprava pomorskih oblasti imao je da odredi Ministar za pomorstvo FNRJ, u saglasnosti sa Predsjednikom Savjeta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ. Uredba je stupila na snagu danom obnarodovanja – 1. januara 1952, a potpisali su je predsjednik Vlade FNRJ i Ministar narodne odbrane,

Maršal Jugoslavije Josip Broz – Tito i ministar pomorstva FNRJ Maks Baće.

Na osnovu ove Uredbe, a uz saglasnost Predsjednika Savjeta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti Vlade FNRJ, Edvarda Kardelja, Ministar pomorstva FNRJ, Maks Baće donio je 14. aprila 1952. godine Rješenje br. 1724 o teritorijalnoj nadležnosti uprava pomorskih oblasti po kojem "Teritorijalna nadležnost Uprave pomorske oblasti Južnog Jadrana, sa sedištem u Kotoru, obuhvata područje obale i teritorijalnog mora FNRJ, koje se prostire unutar granice koja ide do uvale Prevlake, uključiv poluostrvo Prevlaka, morskom obalom i teritorijalnim vodama sve do ušća reke Bojane, a odatle državnom granicom FNRJ uz reku Bojanu i Skadarsko Jezero, uključiv reke i kanale plovne za morske brodove" ("Službeni list FNRJ", br. 28 od 25. maja 1952, str. 546). To je ujedno mogao da bude i odgovor na špekulacije nekih političara, kako je navodno Tito poklonio Prevlaku Hrvatskoj. Tako je granica između uprava Srednjeg i Južnog Jadrana u dijelu obale i obalnog (teritorijalnog) mora FNRJ faktički postala granica između Narodne Republike Hrvatske i Narodne Republike Crne Gore. Doduše, to su bile administrativne granice, kao što su, uostalom, bile i ostale međurepubličke granice jer se tada nije računalo na raspad države. Međutim, raspadom savezne države međurepubličke granice su postale međudržavne. Tako se u suverenitet nad obalom i teritorijalnim morem FNRJ odnosno SFRJ *via facti* prenosi na njene sukcesore: obala i teritorijalno more Uprave Južnog Jadrana za Crnu Goru, a obale Sjevernog i Srednjeg Jadrana na Hrvatsku, a dijelom na Sloveniju (u rejonu Kopra) i Bosnu i Hercegovinu (u rejonu Neuma).

Logično bi bilo pretpostaviti da su dosadašnji pregovori oko Prevlake, kako na nivou bivših jugoslovenskih republika tako i na međunarodnim konferencijama, polazili od citirane Uredbe Vlade FNRJ od 1. januara 1952. i takođe citiranog Rješenja Ministra pomorstva FNRJ br. 1724 od 14. aprila 1952. Međutim, na osnovu izvještaja iz štampe odnosno izjava odgovornih funkcionera može se zaključiti da su ovi dokumenti ignorisani, što je, najblaže rečeno, neshvatljivo. Neprihvatljivo je da pregovarači za ove dokumente nijesu znali! Zbog toga bi u daljim pregovorima o Prevlaci, bilo krajnje neodgovorno ignorisati ove dokumente, što bi direktno išlo na štetu Crne Gore.

Svaka druga granica koja se ne bi držala navedene Uredbe odnosno Rješenja Ministra za pomorstvo FNRJ bila bi proizvoljna. Osim toga, ne bi bila u skladu sa doktrinom međunarodnog prava o prirodnim i faktičkim državnim granicama. Ovo je činjenično stanje koje ne bi smjelo da dovodi u pitanje dobrosusjedske odnose Crne Gore i Hrvatske.

"Pobjeda", 8. novembar 1992.
Dr Radoje Pajović

"MONITOR", 26. novembar 2004.

Divljak u Americi

Momir Bulatović je kasno shvatio da od Prevlake nema ništa. A kad je shvatio, povlačio je tužne poteze

Predsjednik Bulatović se, prvo, borio da Prevlaku dobije na silu, zatim je zamišljao da je to moguće učiniti direktnim pregovorima sa Hrvatskom, a kad je taj pokušaj propao, zalagao se da Vojska Jugoslavije napusti okupirana hrvatska područja a zadrži Prevlaku, potom je pristao na demilitarizaciju u skladu sa sporazumom Ćosić-Tuđman, da bi ga na kraju hrvatski predsjednik, uz pomoć Holbruka, izigrao u Dejtonu lažnom nadom o tome da je moguća trojna razmena teritorija u trouglu Hrvatska – Republika Srpska – Crna Gora.

U svoju prvu "radnu posjetu" Americi, predsjednik Bulatović je otišao u decembru 1991. Tamo je odmah počeo da pere ruke od onoga što je Crna Gora, pod njegovim vođstvom, činila Dubrovniku. Tada je svijetu uputio poruku: potpisici primirja su JNA, Hrvatska i Srbija, Crna Gora nema ništa s ratom, Dubrovnik ni u kojoj varijanti ne treba da pripadne Crnoj Gori, ne može biti nasilne promjene unutrašnjih granica, a o uspostavljanju crnogorske suverenosti odlučivaće građani na referendumu, ali ne na takvom na kome se unaprijed daje odgovor kao u nekim drugim republikama.

Tek u seriji "Smrt Jugoslavije" Bulatović je objelodanio, kakvi su ga jadi bili snašli prilikom posjete Americi:

"Smatrali smo da je karingtonov plan dobar. Omogućavao nam je da ostvarimo sopstvene interese, a istovremeno je uzimao u obzir i interese ostalih. Predstavljao je odlično sredstvo za okončanje rata, rata koji je pogodio i nas u Crnoj Gori, jer nam je deset odsto stanovništva bilo mobilisano. Bio sam pod ogromnim pritiskom. Za vrijeme jedne posjete Sjedinjenim Državama ponašali su se prema meni kao da sam divljak – ko je ova osoba čiji građani napadaju i uništavaju Dubrovnik? Dubrovnik nam uopšte nije bio potreban, više nijesmo mogli sebi dozvoliti da nam ljudi ginu uzalud, da svijet ima rđavu predstavu o Crnoj Gori".

Bulatović, međutim, jedno zbori a drugo tvori: Iako formalno stvorena (27. aprila 1992), "treća Jugoslavija" nastala je zapravo onog dana, kada je Milošević odbio da prihvati Karingtonov plan o savezu suverenih jugo država, a Bulatović, izložen dvostrukom pritisku – iz Beograda i od prosrpskih snaga u crnoj Gori i vlastitoj partiji – povukao saglasnost koju je na taj plan prethodno dao u Hagu. Tako je sebi dozvolio da ljudi nastave da ginu i "za Dubrovnik" i na drugim ratištima.

Braneći se od povika "drž'te izdajnika" Bulatović se pravdao u crnogorskom parlamentu: "Ako je kriterijum dobre vlasti u Crnoj Gori i od naroda prihvaćene vlasti poslušnost i apsolutna identičnost s onim što

dolazi iz Beograda, onda, ovom narodu ne treba vlast. Ovom narodu ne trebaju izbori, pa, prema tome, ne trebaju ni stranke”.

A kad se javnost uzburkala: komentarišući pisanje zagrebačkog “Vjesnika” (prenijela “Pobjeda) – da će se poslije 20. oktobra 1992. na Debelom brijegu kod Herceg Novog i na Prevlaci vijoriti šahovnica, Momir Bulatović je parirao na Radiju Crne Gore: “Na Prevlaci se može zavijoriti samo zastava UN”.

Predsjednik je tada kazao da nije predao Prevlaku i objasnio čitavu strategiju: “Jedini način da se Prevlaka stvarno riješi je način koji je sada dat u ovom planu, da se ta teritorija stavi pod kontrolu UN, u širem prostoru demilitarizuje, a aktivira mehanizam razgraničenja i eventualne zamjene teritorija, o čemu mi jako dugo pričamo sa Hrvatskomi čini mi se da tu postoji mogućnost stvarnog sporazuma uz podršku međunarodne javnosti”.

Bulatović je optužio Hrvatsku da nije htjela sporazum: “Nama Dubrovnik ne treba i to smo mnogo puta do sada rekli. Mnogo smo, kao Crna Gora, platili cijenu u međunarodnoj javnosti zbog nespretno izvođenih operacija oko samog Dubrovnika. S druge strane, treba nam Prevlaka, mi Prevlaku možemo da dobijemo mirnim putem. Političke stranke kažu da mi treba da ostanemo tu gdje jesmo, da bismo se dogovorili sa RH i međunarodnom zajednicom. Naravno, mi smo to i pokušavali. Međutim, Republika Hrvatska nije htela da se prihvati takvih varijanti i u tome je naišla na podršku međunarodne zajednice”.

Bulatović se pribojavao da ako definitivno izgubi Prevlaku, “sasvim normalno, izgubio je i vlast”. Iz Dejtona je javio radosnu vijest – “Imamo sporazum o Prevlaci”. Mape su pažljivo isctane, teritorija će biti mijenjana po principu “metar za metar”. Bio je veliki optimista da bez postizanja tog sporazuma nema sklapanja opšteg sporazuma o normalizaciji odnosa između dvije države.

Po svjedočenju Bulatovića, Tuđman je pred njim naložio da se sporazum o Prevlaci zaključi. “Parafiran je od strane dva ministra inostranih poslova, a dogooreno je da se naknadno utvrdi termin i mjesto zvaničnog potpisivanja”. Ali...

Epilog: Prevlaka je ostala Hrvatskoj, a Bulatović je ostavio sjećanje; uz faksimil nepotpisanog sporazuma (u knjizi “Pravila ćutanja”) o iznevjerenom očekivanju:

“Treba li reći da mom zadovoljstvu nije bilo kraja. Bio sam siguran da se ništa više ne može ispriječiti na ovom putu. Nažalost, nisam bio u pravu. Ispriječio se Ričard Holbruk. Nije dozvolio da se sporazum potpiše u Dejtonu, nego je insistirao da to bude prilikomceremonije proglašenja u Parizu. U pripremama za Pariz, izmislio je da je nemoguće da to bude urađeno i tada, jer navodno, treća strana za razmjenu teritorija (Republika Srpska u okviru Unije Bosne i Hercegovine) tek treba da formalno nastane

u Parizu, pa se mora sačekati konstituisanje njenih organa i... sve do propasti postignutog dogovora.”

Neuspjela trgovina u Dejtonu

“12. novembra 1995. godine: Predsjednik Bulatović predočio je predlog u vezi sa Prevlakom. Hrvatska bi ustupila oko 18 kilometara obale mora na potezu Molunat-vrh Prevlake-Sutomore, za proširenje zaleđa Dubrovnika. Od toga, 6 kilometara za Republiku Srpsku – južno od Molunata i pasaž od 3-4 km na sever, prema teritoriji RS. Crna Gora bi RS dala svoj deo Bilečkog jezera. Dakle, trojna zamena. Ministar Buha pitao je predsednika Bulatovića i njegovog stručnog savetnika, imaju li oni, sem istorijskih i međunarodno-pravnih argumenata, obećanja i sopstvenog predloga, ikakav pismeni sporazum ili barem nacrt sporazuma.

Osim toga, po kojoj logici bismo mi trebalo da damo toliku teritoriju za ciglih 6 km morske obale. Međutim, bez pisanog sporazuma o principima razmene, ovo je priča u prazno. Predsednik Krajišnik je i na ovom, i na sledeća dva sastanka u vezi sa Prevlakom ova pitanja stalno zaoštavao. Tok događaja ih je učinio deplasiranim.”

(Iz Dejtonskog dnevnika delegacije
Republike Srpske, NIN, mart 1996)

Činjenice

Bulatović konačno popustio

Državna sudbina poluostrva Prevlaka, na ulazu u Bokokotorski zaljev, bilo je pitanje oko kojeg se, tokom predsjedničke kampanje, vodila najžešća rasprava. Sam sam veoma mnogo držao do njega i ulagao sam velike napore da se zaštite crnogorski državni interesi na ovom području. Neki su rezultati bili ostvareni, ali je kritika postignutog bila nemilosrdna i popularna.

Jedinice naše vojske su i dalje bile na dijelu hrvatske teritorije. Prevlaka je štićena na vojničkoj liniji Cavtat – Plat. Međutim, po mirovnom planu Sajrusa Vensa, Vojska Jugoslavije se morala povući na našu teritoriju. Centralna i najteža odluka bila je da li je Prevlaka naša, što bi bio razlog da je vojno ne napuštamo, ili se treba i sa nje povući, priznajući da ona može pripasti Hrvatskoj.

Ovo je pitanje, u dubokoj tajnosti, razmatrano u više navrata tokom jula mjeseca 1992. na sjednicama Vrhovnog savjeta odbrane Jugoslavije. Pored Ćosića, Miloševića i mene, učestvovali su: Života Panić, načelnik Generalštaba VJ, Pavle Bulatović, savezni ministar policije, Borisav Jović, predsjednik Komiteta za saradnju sa UN, a jednom prilikom i prof. dr Gavro Perazić, ekspert za međunarodno pravo.

Moj stav je bio jasan i odlučan. Tražio sam da Vojska Jugoslavije napusti sva područja, osim kasarne na Prevlaci, precizije rt Oštro. Time bismo dokazali da je to naša teritorija. Rizik u ovom epостоji, ali s obzirom na značaj koji Prevlaka ima za Crnu Goru svega 93 ara, dakle manje od jednog hektara, koja je nenaseljena i oduvijek je bila vojna zona. Ali, ona svojim položajem kontroliše cio Bokokotorski zaljev, odnosno trideset posto jugoslovenske obale. Republici Hrvatskoj je već ranije stavljeno do znanja da Crna Gora Prevlaku smatra svojim teritorijem i ponudila je pregovore o pravednom razgraničenju. U takvim okolnostima, nijesam vidio drugog rješenja osim fizičkog ostanka naše vojske u kasarni na Prevlaci.

Međutim (osim Pavla Bulatovića), niko drugi me nije podržao. Satima i danima su lomili moj otpor. Argumenti koje su koristili Ćosić, Milošević i Jović, moram da priznam, bili su prilično jaki. Odnosili su se, prije svega na ukupan međunarodni i vojni položaj Jugoslavije. Rizik, koga sam i sam bio svjestan, ostali članovi Savjeta su tretirali kao isuviše veliki i nepotreban. Njega je slikovito opisao Borisav Jović jetkom opaskom koju mi je uputio: "Pa, nećeš valjda da zbog toga tvog bezvrijednog kamenjara, neko sutra bombarduje Beograd?" Uzvratilo sam da ako neko misli da bombarduje naš glavni grad "zbog bezvrijednog kamenjara", onda će to uraditi i bez ovako "sitnog" povoda. Moj odgovor je moguće bio efektan, ali je i njegova tvrdnja nosila tešku istinu. Crv sumnje je progrizao. Zaista, nisam imao pravo da zemlju uvodim u rizik za koji su svi ostali mislili da je prevelik. Posebno kada se, makar i teoretski, ugrožavao Beograd, grad u kojem sam rođen i koji volim. Konačno sam popustio i pristao na njihov predlog.

On je značio da Vojska Jugoslavije napusti Prevlaku i preda je snagama Ujedinjenih nacija. Na tom području bi se uspostavio poseban režim bezbjednosti, sa mirovnim posmatračima UN u središtu i jasnim bezbjednosnim obavezama obje države. Pregovori o konačnom statusu su trebali biti vođeni u uslovima prekida neprijateljstava i vojnih čarki. Sve u svemu, kada sam isključio nagomilane emocije i racionalno pristupio pitanju koje sam smatrao "mojim", morao sam da priznam da smo napravili korektan sporazum.

Sporazum je utanačen u Ženevi, 30. septembra 1992. potpisima predsjednika Ćosića i Tuđmana, uz svjedočanstvo kopredsjednika Vensa i Ovena. Uslijedila je zajednička deklaracija predsjednika SRJ i Hrvatske (20. oktobra) koja je uključivala Sporazum o Prevlaci. Tog istog dana se naša vojska povukla sa Prevlake.

Ovo je izazvalo žestoku kritiku u Crnoj Gori. Posebno u Herceg Novom. Mnogi su me proglasili izdajniko (opet!) i bili uplašeni za svoju bezbjednost. Boravio sam u Herceg Novom i, zajedno sa generalom Panićem, učestvovao na sjednici lokalnog parlamenta. Nastojali smo da umirimo ne samo odbornike, već i sve građane Novoga, budući da je bio direktan radio prenos. Više diskutanta me optužilo da je meni lako da pričam, kada ću biti u Podgorici, dok njima prijete "ustaške horde". Nije bilo druge nego da budem među njima u trenutku primopredaje kasarne i uspostavljanja novog režima bezbjednosti. Svi su, dakle, znali da Pavle Bulatović i ja sa porodicama (djeca su bila mala i veselila se odlasku na more) boravimo u neposrednoj blizini, u Njivicama koje su na svega nekoliko kilometara od kasarne. Sve je prošlo bez i najmanjeg incidenta. Samo su klinci bili ljuti jer je vrijeme bilo loše, a putem su stalno prolazili vojni kamioni i policijska vozila.

Tako sam ja, kao što često biva u politici, u kratkom vremenu prešao dugačak put od osporavanja jednog rješenja, do njegovog prihvatanja i javne odbrane. Štaviše, nije neskromno reći da sam ga u Crnoj Gori iznio na svojim leđima. Posebno jer je Slobodan Milošević, zbog sukoba sa "dvojcem" Dobrica Ćosić – Milan Panić, dao izjavu da on nikad ne bi potpisao sporazum sa Tuđmanom od 20. oktobra. Cijenu njihovog razračunavanja sam debelo platio, jer su moji protivnici dobili jak argument, da moje djelovanje i podršku Ćosiću, ne odobrava ni zvanična Srbija.

Momir Bulatović (iz knjige "Pravila ćutanja",
Narodna knjiga / Alfa, 2004)

"MONITOR", 3. decembar 2004.

Žaljenje do nonsensa

Kako je Đukanović savtatskim izvinjenjem Hrvatima "užio za srce poštene Crnogorce" tipa Momira Bulatovića, svog bivšeg kompanjona sa kojim je obilazio rezerviste

To je nonsens, besmislena izjava. To je cijena koju je Đukanović platio da bi učestvovao u Paketu za stabilnost jugoistočne Evrope, jer da nije bilo takve izjave, Đukanovića prosto ne bi bilo u Zagrebu".

Tako je Momir Bulatović, koga je Milošević prije nego što je izgubio izbore (1998) u Crnoj Gori instalirao za saveznog premijera, okarakterisao izraze žaljenja crnogorskog predsjednika Đukanovića građanima Hrvatske. Građanima Konavala, Dubrovnika, Neretvanske županije – za svu bol,

stradanja i materijalne gubitke koje im je nanio bilo koji predstavnik Crne Gore u sastavu JNA.

Tipično za beogradske zvaničnike. I terazijske Crnogorce, Miloševiću ratnu poslugu. Oni, ni danas – ne priznaju agresiju na Hrvatsku 1991. Smatraju da je Đukanović tražio oprostaj od Hrvata “za ono što se nije desilo”.

“Nikada nijesmo imali interes da napadamo Hrvatsku. Kada se jugoslovenska vojska nalazila na teritoriji Hrvatske, ona je još bila u sastavu SFRJ. Kada je Hrvatska proglasila nezavisnost, jugoslovenska armija se povukla i nikada više nije prelazila hrvatsku granicu” – hladno rezonuje Bulatović.

Bulatović, istovremeno, ne krije da je sam uvukao Crnu Goru u rat, toliko puta je rekao, Kadrijevićevom ratnom prevarom. Zar to nije – nonsens!

Đukanovićeg gest (juna 2000) šokirao je velikosrpske duše. Posebno što je to učinio u prisustvu hrvatskog predsjednika Stjepana Mesića, “razbijača SFRJ”. Naročito što je razobličio prirodu manipulacije i zloupotrebu jugoslovenskih osjećanja građana Crne Gore u funkciji zločina, ne prvi put, što mu je dobro poznato jer je, i sam, neko vrijeme u tome učestvovao:

“Crnogorci su se tada odrekli, makar privremeno, onoga što je najsvetlije i najsvjetlije u dugoj crnogorskoj tradiciji – svoje državnosti i svog imena”, protumačio je Đukanović. “Tako je i devedesetih godina dobar dio crnogorske javnosti, vjerujući da se zalaže za ideju očuvanja jugoslovenske integracije, nenamjerno, pomalo naivno, uvučen u poziciju saučesnika u ratnim i nasilničkim događajima, koja su imala tragičan epilog na dubrovačkom i širem jugoslovenskom prostoru.”

Đukanović kaže: “Pokazalo se veoma brzo što su bili pravi momenti te manipulacije, pokazalo se tokom proteklih desetak godina da je sa beogradske velikodržavne, nasilničke i diktatorske adrese postojala namjera da se potencira opasnost po Crnu Goru i njen opstanak od neposrednog okruženja, da bi se naglasila vezanost, odnosno inferiornost Crne Gore u odnosu na Beograd.”

Đukanovićeve riječi bile su u Beogradu shvaćene ravno mahanju crvenom zastavom biku pred rogove. Režimski mediji su se utrivali ko će sočnije optužiti “izdajnika”. Za “Politiku” Đukanović je izvinjenjem Hrvatima “ujeo za srce poštene Crnogorce”, valjda formata Momira Bulatovića, i “amnestirao ustaške zločine na dubrovačkom ratištu”.

“Večernje novosti” su “gnusni čin u Cavtatu, prema svom viđenju pravila istorije, svrstale u “političko samoubistvo”. I za ovaj list je Đukanovićevo “političko beščašće” – nonsens: “Istorija je već zabeležila da se neko, u ime dželata, izvinio žrtvi (njemački kancelar Vili Brant u Varšavi), ali se, do prekjuče, nije dogodilo da neko, u ime žrtava, nudi izvinjenje dželatu!”

Za Bulatovićevu (tada još Momirovu i Peđinu) SNP odmah je bilo sve jasno: “Đukanović – novi Mesić”. “U Cavtatu su se sastali

Stjepan Mesić, razbijač SFRJ, i Milo Đukanović, razbijač SRJ”. U izjavi za javnost ove stranke koju je izrecitovala Danijela Dakić poručeno je da Đukanović može da kleči samo u svoje ime. “Tragikomičan u ulozi koja mu je naređena, a kojoj nije dorastao iz više razloga, Đukanović je, umjesto balkanske verzije Vilija Branta, spao na kreaturu Pilata koji je pokušao da tuđom krvlju opere svoje ruke”.

Za Želidraga Nikčevića liderčića SNS-a, koji je neko vrijeme u Beogradu izigravao saveznog ministra za nešto, bila je to “poslednja faza izdaje crnogorskog režima”. Cavtatsko izvinjenje Mila Đukanovića predsjedniku Mesiću, prepoznao je Nikčević, “nije brantovski i pacifistički gest već nastavak politike sluganstva, izdaje, mržnje, i izazivanja sukoba u sopstvenom narodu što čini predsjednik Republike Crne Gore”.

A kad je Žarko Rakčević, tada predsjednik Socijaldemokratske partije, uz ocjenu da je predsjednik načinio “mudar državnički korak”, dodao da očekuje da slično žaljenje izrazi i onima kod kuće, koji su bili šikanirani i proganjani u besmislenom ratu sa susjedima, sad je Đukanović to okarakterisao – kao besmislicu.

Nije bio u pravu. Svjedno, ovo je rekao: Malo bih više volio kada bih čuo od mojih koalicionih partnera kako su se angažovali na terenu da doprinesu da naša koalicija ostvari značajniji prodor u osvajanju novog biračkog mnjenja, da što bolje utemeljimo našu demokratsku reformsku politiku, a ne da se izvinjavamo jedni drugima.

Ne vjerujem da će nas stalni zahtjev za prekopavanje po prošlosti i međusobna izvinjenja dovesti daleko. Sada bi ja trebalo da tražim da se neko izvinjava meni za neke loše političke procjene iz neposredne prošlosti. To su besmislice koje nas nikuda neće odvesti i koje govore da je i dalje na našoj političkoj sceni prisutno dosta kratkovidosti i da će biti bolje da se okrenemo suštinski nacionalnim i državnim interesima Crne Gore”.

Đukanović nije pojasnio, kako je to moguće bez sučeljavanja sa prošlošću. Baš onako kako je sam postupio u Cavtatu.

Činjenice

Navlaka za Prevlaku

Napad na Dubravnik, nije bio napad! Štete su navodne štete, a Stipe Mesić reinkarnacija ustaškog poglavnika Ante Pavelića! I šta je sad trebalo Đukanoviću da se izvinjava i Srbe podsjeća na riječ koja je u Srbiji davno izbačena iz rječnika

Omiljena sportska disciplina u srbijanskim režimskim medijima – tjedni izbor najvećeg neprijatelja i megaizdajnika – ove i prošle nedelje

okonačana je uverljivim trijumfom Mila Đukanovića, crnogorskog predsednika: sočne uvrede, otvorene pretnje, narodne kletve, političke optužbe, pogromaški napadi, opšte pljuvanje i nacionalna zaprepaštenost – osnovni su duhovni elementi koji su Đukanoviću obezbedili najviši rejting među milionskim srpskim neprijateljima. Sve je, razume se, započelo susretom Stipe Mesića i Mila Đukanovića u Cavtatu; budući da srpski zvaničnici (čitaj: mediji) godinama ignorišu tzv. predsednika Crne Gore i njegove tzv. diplomatske aktivnosti – ovaj bi predsenički sastanak verovatno bio prećutan da tom prilikom Đukanović nije rekao da izražava “žaljenje svim građanima Hrvatske, posebno Konavala i Dubrovnika, za sav bol, za sva stradanja i sve materijalne gubitke koje im je naneo bilo koji predstavnik Crne Gore u sastavu JNA u tim tragičnim događajima”.

Kako u Miloševićevom političkom rečniku ne postoje reči “izvinite” i “žao mi je”, niti su ove kukavičke kovanice popularne u savremenom srpskom jeziku (o čemu je, svojevremeno, pevao Đorđe Balašević u numeri Ta teška reč – izvini), moglo se s lakoćom pretpostaviti da će svako izgovoreno izvinjenje/žaljenje biti protumačeno kao izdaja, sluganstvo ili kapitulacija. Ono što je, međutim, najteže palo kvalitetnim Srbima radikalno-socijalističko-julovskog pedigrea – jeste upravo činjenica da se Đukanović izvinjavao, Mesić o zločinima Hrvata nije progovorio ni reči. Pogubni potezi crnogorskog režima, Predsenik Crne Gore više puta grubo povredio Ustav Republike, Velika zabluda crnogorskog predsednika, Slovenija im bliža od Jugoslavije, Đukanović ponizio slobodarsku Crnu Goru i njen narod, Đukanović se izvinuo rušiocu Crne Gore, Đukanovićevo skandalozno izvinjenje, Đukanović može da kleči samo u svoje ime, Poslednja faza izdaje crnogorskog režima, Đukanović odavno izgubio vezu s realnošću, Neodgovorno izvinjenje crnogorskog predsednika...

Režimski komentatori, pušteni s lanca, krenuli su u lov na Đukanovića; čudesna “Politika”, recimo, svečano je otvorila linč tekstom u kojem piše da je “ponositim Crnogorcima Milo Đukanović ponovo ukaljao obraz padanjem na kolena pred Stjepanom Mesićem. Mesić može da bude zadovoljan jer nije dao ništa u političkom razgovoru, a uzeo je mnogo i pri tom ujeo za srce poštene Crnogorce. Usput je amnestirao ustaške zločine na dubrovačkom ratišu, iako su oba sagovornika u Cavtatu morali da se prisete da su bili na najvišim funkcijama 1991. I da im je dužnost bila da zaštite srpski narod od ustaške kriminalne i švercerske vlasti neće moći da zamagli činjenicu da Mesić sprečava povratak Srba u Hrvatsku. Za Mesićevu tzv. novu demokratsku vlast nema većeg argumenta od onog da brani nesmetan protok informacija iz SR Jugoslavije u Hrvatsku”.

Posebno ogorčen glede ovog Đukanovićevog homoseksualnog gesta bio je uvek mentalno stabilni Borislav Mikelić zvani “Gavrilović”, nekada komunistički komasičar, danas predsednik Komiteta za zaštitu prava i interesa raseljenih lica (kako to gordo zvuči). Koristeći lobotomističke usluge Tanjuga, drug Boro je skromno, na pedesetak kartica teksta, raskrinkao Mila a naročito Stjepana: “Način kako se Đukanović izvinjavao

hrvatskom narodu u Cavtatu, u prisustvu poglavnika sadašnje nezavisne hrvatske države Stipe Mesića, bio je sličan inauguraciji Sekule Drijevića kada ga je 1941. imenovao u svoju vladu da brani interese Srba i Crnogoraca, a kako je to izgledalo u praksi najbolje je potvrdio Jasenovac kao najveća grobnica Srba koju su prizvele ustaše Ante Pavelića u Drugom svetskom ratu. Umesto da zapita hrvatskog poglavnika Mesića zašto je po drugi put (1991-1945) u XX veku izveden ustaški pohod na Srbe iz Krajine – Milo Đukanović se odlučio da se izvinjava Hrvatima za NEPOSTOJEĆE ŠTETE u Dubrovniku i Konavlima...”

U vatrenoj patriotskoj želji da smisleno poveže Mesića, Đukanovića i ustaše – drug Boro, literarno, koristi zanimljivo-konfuzno-razularene rečenice koje potiru logični subjekt; ovakvu pravopisnu inovaciju moguće je analizirati sledećim “Gavrilovićevim” postupkom: “(...) Dakle, umesto da Stipe Mesić odgovara na mnoga pitanja genocidnosti ustaškog pohoda u prethodnom periodu, u kome su upravo najveće žrtve bili Srbi, a na temeljima te ideologije koja je bila ugrađena u Program HDZ-a, usledio je i njegov dolazak na vlast 1990. godine u Hrvatskoj, a Milo Đukanović sa svojim saradnicima, ali bez mandata crnogorskog i srpskog naroda u Crnoj Gori – dođe u Cavtat na noge Mesiću da se ispričava hrvatskom narodu”.

Fenomenu “Đukanović” nije odoleo ni Generalštab Vojske Jugoslavije koji je konstatovao: “Đukanović se izvinio hrvatskom – umesto crnogorskom narodu – za stradanja u ratu na prostorima bivše Jugoslavije, zaboravljajući da su Hrvati prognali, uz pomoć NATO snaga, više od 70.000 njegovih sunarodnika i da su, samo u ‘Oluji’ ubili u ustaškom špaliru više od 10.000 nenaoružanih izbeglica...”

Pojedinci su se trudili da budu što rustičniji (“Tragikomičan u ulozi koja mu je naređena, a kojoj nije dorastao iz više razloga, Đukanović je umesto balkanske verzije Vilija Branta spao na kreaturu Pilata koji je pokušao tuđom krvlju da opere svoje ruke”), historijski realni (“Mesić i Hrvati ostali su krajnje uzdržani i hladni na Đukanovićevo klanjanje, jer su duboko svesni da je iznuđeno, naređeno i licemerno, a još su svesniji činjenice da, ako je kleknuo Đukanović, nije Crna Gora. Nije ona klekla ni prekuče, niti će to ikad učiniti, jer nema čega i koga da se stidi. Naprotiv!”), duhoviti (“Đukanović se Hrvatima izvinjava zbog tzv. napada na Dubrovnik i, navodno, ogromnih razaranja na tom području, a sramno zatvara oči pred činjenicu da pola godine pre te akcije širom Hrvatske traju opsade i zlikovački napadi na kasarne JNA”), ubitačno iskreni (“Mnogo pre tzv. napada na Dubrovnik i navodnih teških stradanja u tom području, nova hrvatska vlast čiji je Mesić najperfidniji predstavnik, organizovala je pokolje srpskih civila u Slavoniji”), zagledani u prošlost (“Duhovni potomci velikog Njegoša, Marka Miljanova, Mihaila Lalića i mnogih znanih i neznanih crnogorskih junaka i mudraca – Đukanoviću ovo nikad neće oprostiti”) ili naprosto, rodoljubivi (“Ovom prilikom Đukanović je uvredio ne samo žive već i onu mladost koju je, kao predsednik Vlade Crne Gore, pratio na dubrovačko ratište gde su ostavili svoje živote”).

Da bi diskreditovala "nametnutog crnogorskog predsjednika" (kako "Politika" voli da tituliše Đukanovića), ovo Miloševićevo glasilo iz svojih arhiva na svetlo dana izvadilo je jednu od Milovih izjava tokom "dubrovačke operacije" 1991: "Ustaške formacije najdirektnije ugrožavaju Crnu Goru i živote njenih građana. Hrvatska je htela rat i ima ga... Uvek ćemo biti u stanju da se vratimo onoj opciji koja u krajnjoj varijanti ostaje, a to je ratna opcija za Prevlaku".

Pitanje: koji je Đukanović pravi – da li onaj u maskirnoj uniformi 1991, ili ovaj u italijanskom odelu 2000, za protivnike crnogorskog predsednika nije bitno.

Bitno je da je Milo Đukanović, kao prvi zvaničnik s ove strane ludila, osetio potrebu da se izvini zbog svih užasa, ubistava, ljački i šenlučenja koja su, u rodoljubivom transu, izvršili vojnici i rezervisti nekadašnje Jugoslovenske narodne armije. Bitno je da je neko smogao snage da prizna zločine koje su učinili pripadnici njegovog naroda.

A to što su Hrvati, po staroj, dobroj tradiciji, opet postali najveći srpski neprijatelj (tik ispred Bošnjaka), predvođeni ustašoidnim Mesićem – lepo je to drug Mikelić objasnio – nije Đukanovićeva zasluga, već svakog Hrvata koji nikako da shvati ono najvažnije: da napad na Dubrovnik nije bio napad, već tzv. napad!

A tamo gde nema napada, nema ni izvinjenja! Kapirate?

"Dani", 21. jul 2000, Petar Luković

"MONITOR", 10. decembar 2004.

Preventivom po Dubrovniku

Kad je na red došlo povlačenje – bio je to kraj godinu dana uzaludnog "odbrambenog" jurišanja, zagovornika teorije da se "Crna Gora brani izvan njenih granica"

Tačno u 20.30 h, dvadesetog oktobra 1992. godine, pukovnik Miodrag Miladinović, komandant Prevlake, posljednji je napustio ovo poluostrvo. Prethodno je, gotovo ponizno i bez ikakve medijske pompe, saglasno sporazumu Čosić – Tuđman, Vojska Jugoslavije sve objekte (ukupno 68) predala "na čuvanje" posmatračima Ujedinjenih nacija.

"Poslije povlačenja sa Prevlake ne smatram se poraženim, niti ja niti moja jedinica", kazao je Miladinović dan poslije povlačenja. "Mi nijesmo pobjegli od neprijatelja, niti nas je neprijatelj potisnuo. Mi smo izvršili jednu političku odluku". Ocijenio je da Bokokotorski zaliv nije ugrožen, ali da će se, ako treba, prvi vratiti na Prevlaku.

Njegov razgovor "Borba" je objavila pod naslovom "Posljednji se vraća prvi", a odmah do njega izvještaj sa skupa Narodne stranke u Herceg Novom, uz prisustvo dr Novaka Kilibarde, zagovornika stvaranja Dubrovačkerepublike. Naslovljen je: "Prevlaku odnio vrag".

Uoči povlačenja vojske, počelo je pranje obraza. Crnogorski predsjednik Momir Bulatović opravdavajući razloge dogovora sa Hrvatima našao je za shodno da poruči onima koje je slao u borbu protiv "povampirenih ustaša" da je on "od početka bio za mirno rješenje", da je Crna Gora platila dovoljno veliku cijenu za "nespretno izvedene operacije kod Dubrovnika" i da se mora stati, da Prevlaka nije predana, te da "u neposrednim borbama za Prevlaku nije poginuo nijedan borac JNA", pa mu je "savjest čista". A premijer Đukanović, koji je kad je počeo "rat za mir" kazao da ćemo "ovoga puta završiti zajednički život sa njima, za sva vremena", pravdao se time da su Hrvati navodno htjeli da osvoje Boku. Povlačenjem vojske sa Prevlake nastupa novo vrijeme borbe "mirom za mir".

Podsjetimo: Nakon obilaska dubrovačko-hercegovačkog fronta, 13. oktobra 1991. potpredsjednik Predsjedništva SFRJ Branko Kostić i predsjednik Crne Gore Momir Bulatović priznali su da crnogorskim ratnicima u okolini Dubrovnika nije jasan ratni cilj. "Ja pretpostavljam", kazao je Kostić nakon smotre, "da je svakom vojniku na frontu jasno koji su ciljevi ovih akcija, zbog čega sam angažovao JNA, a to je: da se onemoguću oni koji dugo i konstantno razbijaju Jugoslaviju i kojima je cilj da JNA razbiju kao jedinu legitimnu oružanu silu, koja bi trebalo da stane u funkciju zaštite Jugoslavije i naroda koji žele da žive zajedno."

A Momir Bulatović je tada rekao: "Taj ratni cilj, ma koliko sada bio jasan u nekom svom naslućivanju, za narednih nekoliko dana, mora biti nedvosmislen u svim konkretnim opredeljenjima". Tada je, za Bulatovića nedvosmisleno jedino bilo to da se: "U rukama crnogorskih ratnika nalazi se ogromna sila i oni bi zaista i ove kulturno-umjetničke i istorijske vrijednosti mogli da zbrišu za 24 sata! Njihovi drugovi ginu a oni još uvijek imaju strpljenja. Imaju te humanosti u sebi da poštede taj narod koji se nalazi na ovim prostorima od njihove bezumne vlasti".

Branko Kostić je, začudo, samo dva dana uoči ulaska Crne Gore u rat sa Hrvatskom, u selu Šestani u barskoj opštini, izjavio za TV CG da Hrvatska "ne pomišlja da napadne Boku i Crnu Goru".

Autor ovog feljtona je dr Kostića prilikom intervjuja za "Monitor", 1994. godine, pitao sljedeće: "U Kadrijevićevoj knjizi potpuno drugačije se objašnjavaju razlozi 'dubrovačke operacije' nego što je bilo zvanično predstavljeno u vrijeme 'odbrane' Prevlake?" Kostić je odgovorio: Nijesam čitao to što je Kadrijević napisao. Bez obzira na to što svako od nas koji smo akteri ili saučesnici tih zbivanja može dati svoje viđenje, mi smo, prije svega zbog stanja političkih odnosa u Srbiji, obavili svako razmišljanje

o djelimičnoj mobilizaciji, proglašenju ratnog stanja. Znali smo da za 20, 30 godina na području od Neretve pa do Prevlake praktično nijesmo imali ni jednog naoružanog vojnika, izuzev na Prevlaci gdje je bio jedan poligon za obuku ljudi. Od naših obavještajnih službi imali smo informacije da se tamo nakupilo naoružanog sastava, da su pojačane policijske patrole na svakih pet šest kilometara, do podataka da su već počele provokacije na Prevlaku i prema granici.”

upitan da pojasni koji je bio cilj rata za Dubrovnik i Prevlaku, Kostić je odgovorio:

“Ja i danas iz ove perspektive ne bih mogao da tvrdim, iako bi to normalno bilo očekivati, da je moje razmišljanje o tome i moja opcija bila najbolje rješenje. Ja ne isključujem mogućnost da vrijeme i razvoj događaja pokažu da je opcija Bulatovića bila puno bolja.

Moja opcija je bila, ne da se osvaja Dubrovnik, nego da se blokira i s kopna i s mora, ali da se ide do Neretve i da se u tom slučaju ako dođe do povlačenja JNA, kao što smo je povukli sa područja Republike Srpske krajine, tako bi je povukli sa Neretve do Debelog brijega. Tada bito zaposjele mirovne snage UN bez jurisdikcije Hrvatske. To je bila koncepcija, pa tek da se onda pregovara o razgraničenju”.

I predsjednik Bulatović je, 1993. godine, progovorio o “nesrećnoj upotrebi JNA”, umanjujući svoju odgovornost za to. Kao primjer naveo je Vukovar, ali je za njega, kako je kazao u intervjuu NIN-u januara 1993, “u životnoj zoni odgovornosti bio Dubrovnik”. “Mi smo zaista morali da zaštitimo prostor Crne Gore i zauzmemo strateške tačke za našu bezbjednost. Da vas samo podsjetim da su naši momci, Nikšićani, zauzeli mostarski aerodrom svega četiri sata prije nego što su ustaške formacije stigle. Slično je urađeno i sa Čilipima, i sa skladištima naoružanja i municije u dolini Neretve”.

Demonstrirajući svoju vještinu pragmatičnog političara, Bulatović je pojasnio svoj kooperativan stav kada ga je pritegnula međunarodna zajednica: “Naročito smo htjeli da se odmaknemo od Dubrovnika, koji je bio i ostao tačka naše najveće nacionalne sramote i mamac na koji su se brojni ljudi na Zapadu uhvatili tretirajući nas kao ratničke i neodgovorne ljude. Mi smo nasve to ukazivali i u takvom jednom opštem haosu koji je postojao gotovo da se nije znalo ko s kim upravlja i ko komanduje”.

Takav je Bulatović: jednom kaže da ga je u “ratnu zamku” uvukao general Kadrijević, drugom prilikomističe kako se radilo o opštem haosu gdje se nije znalo “ko s kim upravlja i ko komanduje”, po trećoj varijanti cilj “dubrovačke ofanzive” bila je odbrana Crne Gore od “ustaša”, a u četvrtoj zauzimanje “strateških tačaka” u dolini Neretve, prije svega mostarskog aerodroma. Ostalo je, nakon svih Bulatovićevih izjava, nejasno kada se pohodom na Dubrovnik on ponosi a kad ne, ali je razriješena jedna vrlo značajna dilema – bivši Predsjednik je priznao da je stajao, bilo zbog moranja bilo zbog časti, na čelu tog pohoda.

Zaštita bisera

“Onog momenta kada je Tuđman doveo nekoliko hiljada pripadnika svojih oružanih formacija, kada ih je ukopao na samoj granici sa Crnom Gorom, kada su pokušali da blokiraju kasarnu i poligon na Prevlaci, da provociraju i napadaju na crnogorsku teritoriju, tada je JNA morala efikasno da reaguje. Da ih razbije, deblokira objekte na Prevlaci, odbaci te formacije i ne dozvoli prenošenje sukoba na područje Boke. Hrvatske formacije, potom, zloupotrebile su i Dubrovnik, kao biser svjetske baštine. Zatvorile su se u zidine Starog Grada, s pravom računajući da ga JNA neće bombardovati. Upravo i da bi zaštitili Dubrovnik, ali i spriječili da se te oružane formacije ponovo pojave i prenesu sukobe prema Crnoj Gori, izvršena je blokada Dubrovnika. Uz očekivanje, ravno, da će te oružane formacije položiti oružje i vratiti se odakle su i došle”.

Dr Branko Kostić o preventivnom karakteru dubrovačke operacije U “Pobjedi” 28.30.11.1991.

Činjenice

O tome kako je “Pobjeda” 1991. pripremila “rat za mir” pokazuje knjiga dr Živka M. Andrijaševića “Nacrt za ideologiju jedne vlasti” (Konteko, Bar, 1999). Donosimo rezime poglavlja:

JANUAR – Cirkusi sa mečkom / Lijepo stoje plakati SK Crne Gore / Samostalne kalfe i konjušari / Pjenušava crnogorska opozicija / Narod pamti sve što je obećano / Srećan ti narod, Momire / A ko bi drugi / Nema sela u koje nijesi došao, uvijek nasmijan / Zatražiti autokefalnost Džamije / Braćo Veneti i Kroati / Crnogorce sramote poturice i slična nekrst / Zar treba dozvoliti da ih ustaše kolju kao jagnjad / Armijo, mi smo tvoji

FEBRUAR – Ko je crnogorski ustaša / Puni mir i spokojstvo / Najveća izvoznica straha / Kunem vam se prolivenom krvlju / Znamo ko stavlja klipove pod točkove / Vi nijeste dorasli da vladate / Preko Jasenovca u Evropu / Dragi reformisti, nemojte se ljutiti na “Pobjedu” / To malo morgen / Zašto ne iskoristiti priliku / Svijeće u balkanskoj krčmi žmirkaju / Otac strijeljan kao ratni zločinac / Gubalo ih majčino mlijeko / Premijer i mećava / Crne crnogorske i srpske majke / Već mi je i šah omrznuo

MART – U borbi sa golijatima i izrodima / Srbi se najbolje brane kad su napadnuti / Glavu dajem, Krajinu ne dajem / Biće malo teže nego što ste mislili / I svoj život u odbrani sestara i braće / Zeleno, prodato zeleno /

Potpomognuti samohranim cetinjskim babama / Da je ovo istina svjedoče i mnoge sahrane / Pišem ti ovo pismo u nadi da ćete sresti u zatvoru / Bruga istina bolja od iluzije i obmane / Zbog sretnih dana / Zemljo moja, šta ti rade / Najveći izdajica srpstva od Brankovića / Plaćenici, kam vam u dom / Dugo putovanje u neizvjesnost / Crna crnogorska sudbina / Priznajem samo sud čitalaca / Sve smo uradili kako treba

APRIL – Preduzmite hitne mjere / Lomili im ruke i noge / Još jedna noć bez sna / Svakog trenutka može izbiti rat / Teško ovom narodu / Srpstvo mora da se brani / Poturica gori od Turčina / Da se vratite u vjeru svojih otaca / Iz davnih godina ustaškog genocida / S klerikalnim dubrovačkim gospama / naoružan čovjek mirmije bi spavao / Bolje nego ovi sto posto Crnogorci / Neka im je širok trg bana Jelačića / Separatisti, kuda to srljate / Na viteški dvoboj / Mlaćenje prazne slame

MAJ – Mlada demokracija se brani krvlju / Odjekuju podmukli pucnji iz oružja sa prigušivačima / Neka samo udare / Sijanje vjetrova građanskog rata / Tuđmanovo kafansko ponašanje / Jugoslavijo, ma gdje da si / Neka mlado rukovodstvo radi / Mi Crnogorci vučemo lozu od SRBa / Prvo Tuđmana i njegove saradnike sa njihovim porodicama / Nameće nam se latinica / Nakon posjeta i klanjanja šahovnici / Živi bili pa vidjeli / Mesić je sporan / Makar i korijenje jeli / Gladni narod je suviše samostalan i prkosan / Slavko Perović psihički bolesnik / Svaka novina ima svoju politiku / Naše strpljenje je pri kraju

JUN – Zlikovački napali vladajuću stranku / Mislimo da su od nekog potplaćeni / Evropa je zakrvavila oči i polazi na Srbe / Ako nas napadnu, mi ćemo reći kada je dosta / Često propitujemo svrhu / Antini siročići / Jedna vrsta poganih ljudi / Izdao je svoju rodbinu / Lažeš, pope / Ne biraju sredstva u ciljevima mračnjaštva / Primorani smo da se branimo / O srpskim granicama pregovarati sa Italijom / Crna Gora će biti sutra mnogo veća / Glasale su ga dvije babe / Stidim se od njega pred svakim bratom Srbinom / Zeleni ćorak / Sprdnja i crnogorski kalijež / Postoje narodi koji se ne mogu uvrijediti / Zbogom razbraćo

JUL – U Crnoj Gori, kao u nekoj oazi / Laku noć, Jugoslavijo / Opsada traje / Suditi izdajnicima / Ante prevarante / S Bogom, Kranjci / Ubio ženu Srpkinju i sina / Nećemo slušati Aliju, Stipa i Jura / Najteđe im je bilo što su pokisli / Poštedi žene i djecu, ako možeš / Spremni za odbranu mira / To su jadnici, a ne borci / Neće dobro biti ako ih mi budemo učili pameti / Vjerujemo da mir treba braniti / U stroju su ostali patrioti / Da na vrijeme raskrstimo sa iluzijama / Nije Crna Gora mimo svijeta / Klonirani Crnogorci / Šahovnica se neće vijoriti / Iz mira se pređe u nemir / Voljeli bi da što prije počne / Dobro bi došle i dobrovoljke / Neće biti pokolja ni jama / Liberali su naše prokletstvo / Skinite nam ga sa vrata

AVGUST – Sve je istovremeno moguće i nemoguće / Predajte KOstajnicu / Mač srbosjek sa šahovnicom / Bitka za Muslimaniju / Brane se ognjišta / Sve spremno na oružje / Hoće li srpski rod pristati / Blago mirotvorcima / Kontinuitet agresivnog imperijalističkog katolicizma /

Crna Gora mora da bude spremna da odbrani mir / Hrvatska vlast je fitilj i opasnost za Evropu / Dalje jezik i ruke od Cetinja / Prijeti i apeluje za mir / Noć koja miriše na krv

SEPTEMBAR – Majke mira / Dobrovoljac zbog pravoslavlja / Razločarao sam se ponašanjem reformista / Izaći ćemo kao pobjednici / Krvavi pirovi nad leševima nemoćnih / Primorani na oružani odgovor / Danas ratuju patriote / Pogled kandidata za duševnu bolnicu / Front na Jadranu / Ubice u božje ime / Spremni za odbranu granice / I Dubrovčani sanjaju rat / Na prvo mjesto stavimo čovjekov život / Bljesak za planetu / Pitanje je dana ili sata / Da branimo srpske teritorije / Vidaju rane i prebrojavaju mrtve / Zatišje zateže nerve

OKTOBAR – Lijepa njihova gori / Ustaše na koljenima / Tražimo nove borbene zadatke / Crna Gora nije u ratu / Nije bilo moguće drugačije obezbijediti mir / Sprženo sve u okolini Dubrovnika / I s pjesmom kreću u novu borbu, u smrt, u pobjedu / Smrt izdajnicima i izrodima / Povratak u “Gorski vijenac” / Mijenjam ime Jevrem / Ravno će zaista biti ravno / Kad se udruže puška i gusle / Borci spremni, oružje podmazano / Časni život poslije herojske smrti / Sad vršimo pretres kuća / Ubi ih neizvjesnost i čekanje / Crnogorska država u logičnim granicama

NOVEMBAR – Pada Vukovar / Mir oko Dubrovnika / Gledamo kako padaju granate / Ispod suknje je ispala bomba / Hrvatska napala Srbiju / Valja napasti Dubrovnik / Crna Gora brani svoju čast / Tužman molio za primirje / Za slobodu svog naroda / Poginuli na pola puta / Ustaše ne miruju / Izlaza im nema / S rukama u vis / Veliki korak ka miru / Sloboda u Mokošici / U oslobođenom Cavtatu / Nož pod plećku Srbiji / Bili ste neoprezni, Bulatoviću / Sada je oktobar, a dolazi januar / Bratski braniti srpstvo / Put u Mletke / Šta je Dubrovniku ovo trebalo

DECEMBAR – Lipik očišćen / Crnom Gorom teče Zeta, uskoro će i Neretva / Na dubrovačkoj kapiji treba naplatiti račune / Ustaše i dalje kolju / Ston mora pasti / kako to Arkan zvuči ratnički / Ja sam poslastičar / U Dubrovnik da slušam gusle / Jevremu i Slavku – i oca i majku / Čiko, nemoj da pucaš / Ovo je sveti rat za slobodu srpstva / Čak i slijepci vide / Crnođuti barjak sa šahovnicom / Hrvatsko ispovijedanje nacionalizma / Dva ne mogu na štetu trećeg / U skladu sa svojim istorijskim dostojanstvom

“MONITOR”, 17. decembar 2004.

Dva lica Crne Gore

Kako je rat uzbudio novinarku “Pobjede”: “Da sam ja komandant ove vojske i da mi pogine toliko ljudi, ne bih poslala tri granate, već bih sravnila Dubrovnik, iako je to surovo prema gradu kojeg volim”

U "Pobjedi" smo čitali njene potresne priče. Novinarica Mira Popović (skraćeno Mr. P.), jedna od rijetkih dama među ratnim reporterima, svakodnevno se javljala s prve borbene linije na hercegovačkom i dubrovačkom ratištu. Ali, koliko su dva mjeseca provedena na ratištu uticala na ženski šarm novinarke sa crnim šeširom, čitaoci nijesu mogli da dokuče sve do novogodišnjeg broja titogradske "Tribine".

"Kad sam se prvi put, nakon 13 dana, s ratišta vraćala u Titograd, bila sam nestrpljiva da vidim kolege, prijatelje... Već sutradan sam poželjela da se vratim, nešto me vujklo tamo gdje se puca. Ovdje mi je strašno dosadno. Čak mi i ljudi koje gledam dok ujutru preko mosta žure na posao, izgledaju smiješni i dosadni", registruje novinarica dubinu vlastitog loma nakon što je omirisala krv.

Novinarica Mira je naročito uživala praveći fotografije ratnih prizora: "Prvi put sam aparat uzela neposredno pred rat, kad su iz jame Bivolji do u Hercegovini – vadili kosti ljudi koje su ustaše pobile u prošlom ratu. Tada sam snimila pedesetak lobanja u najlonskim kesama. Tu fotografiju mnogo volim. Poslije nje, najdraža mi je fotografija leševa ustaša pored puta u Bosanci, ostavljenih tamo gdje ih je sustigla granata ili presjekao rafal. Slikala sam ih kada su već bili u fazi raspadanja: svi zinuli, otvorenih očiju, kao da me gledaju..."

Bilo je toga što je novinarica željela a nije uspjela da podijeli sa čitaocima: "Dva mjeseca su mi se 'popeli na glavu' pričama i kuknjavama o Dubrovniku. Iako taj grad volim, više nijesam mogla da mu čujem ime. Onog dana, kad su na sva zvona objavili da je vojska bombardovala Dubrovnik bila je konferencija za štampu. Pokupile su se i neke kolege kojima je mnogo bilo žao tog Dubrovnika ali niko nije pominjao vojnike JNA koji su tamo poginuli".

A kad je čula da je uhapšen jedan "sitni" starješina koji se otrgao kontroli i poslao na grad tri granate, pošto mu je pet ljudi poginulo a 16 ranjeno, tada joj je "pukao film". "Poželjela sam da napišem da tog čovjeka nije trebalo zatvoriti nego odlikovati. Da sam ja komandant ove vojske da mi pogine toliko ljudi, ne da bih poslala tri granate već bih spravila Dubrovnik, iako je to surovo prema gradu kojeg volim".

Novinarica ne krije da se zbog ratnog iskustva mnogo promijenila, čak je tek sada upoznala sebe: "Poslije svega prezirem pacifiste, od njih mi je mučnina. Možda je ovo što ću reći surovo, ljudi meneće razumjeti. Ali, iako sam protiv rata, ne volim pacifiste, namirisane ljude s kravatama. Ovdje mi je dosadno".

Novinarica je dobila novinarsku nagradu "Pobjede" za ratne reportere.

Oni koji su bili protiv rata, u "Pobjedi" tada jedinom dnevnom listu štampanom u Crnoj Gori, nijesu mogli ni da privire. A i kako bi, kad se ovaj dnevnik pretvorio u ratnika, čije će tri sveske "Rata za mir", ostati kao svjedočanstvo o novinarskom beščašću.

"Sve što je skriveno, u "Monitoru se vidi" – reklamiran je crnogorski nezavisni nedjeljnik. Da je tako stvarno, govori podatak da je u njemu ugledalo svjetlost dana mnogo toga što je bilo skrivano od očiju javnosti: pisma, reagovanja, čak i pjesma Vitomira-Vita Nikolića, zapravo "pjesnički vapaj": "Noć sa Dubrovnikom", pismo akademika Voja Stanića protiv bombardovanja Dubrovnika...

Jedino u "Monitoru" tih dana mogao je akademik Pavle Mijović, predsjednik Crnogorskog PEN centra, da se brani od onih koji su, suprotno svijetu, iz petnih žila poricali ne samo svoju kulturu, naciju i državu, već i same sebe, povodom prijema u svjetski PEN.

Akademik Mijović im je "čuvao obraz, kao oni njemu":

"I pored svega, nećemo trijumfovati, mada je ovo prilika da se iskaže sva tuga i pretrpljeni bol zbog proganjanja, da se imenuju i razobličie podaci koji su, evo već nekoliko godina, uzjahali na grbaču crnogorskog naroda i pokušali da mu 'objasne' kako nema svoju književnost, svoj jezik i nacionalnu tradiciju i istoriju, kako je samo drugo 'oko u glavi' sposobno da gine kao stoka za 'prvo'. Nećemo sad pominjati, ali ćemo pamtit, kako ga je 'brat', koristeći njegovu nekadašnju vitešku vrlinu a sad oblapornost i spremnost na pljačku tuđih dobara radi tribalističke 'slave' gurnuo u najcrnju sramotu – da sutorinske komšije, Konavljane, pokorava oružjem, da im pljačka prebogate dvore i da ih, radi zatiranja zločina, zatim spaljuje. S kakvim će se obrazom, na primjer, Novljani, sutra pojaviti na aerodromu u Čilipima koji su bez povoda i bez razloga srušili i spalili kao da im on nije bio od iste takve koristi kao Dubrovčanima? Misle li da će im s njegove piste ikada više stizati bogati hotelski gosti i puniti njihove 'kapacitete'. Varaju se ako tako misle. Njihov Novi i Boka utonuće u dobok zaborav zbog bruke koju su dozvolili da s njima učini neko kome je savardak kuća i kultura".

"Mislio sam da ovo pismo pošaljem "Pobjedi", ali nema mjesta. Sve je zauzeto za Isa Kalača", piše u "Monitoru" Omer Š. iz Tigrada i u tekstu naslovljenom "Majku im, ustašku!" ironiše: "Kad su naši rezervisti, poznati po čojstvu i junaštvu u ovom ratu, krenuli u oslobađanje Dubrovnika, pri raščišćavanju terena u većini ustaških kuća nalazili su na čudne naprave na kojima je latinicom najčešće pisalo: Toshiba, JVC, Sanyo, Panasonic i slične sumnjive poruke. Takve sprave su neki od njih otpremili kućama na različite načine, kako bi na miru dešifrovali šta se krije iza tih bjelosvjetskih riječi, koje su, nesumnjivo, samo još dokaz više u nizu prljavih podmetačina kojima se ustaše služe. Ozbiljno shvatajući pomorku blokadu i znajući šta ona donosi u ovom gnusnomratu, koji nam je nametnut, naši junaci iz Slanog, poskidali su vanbrodske motore tipa 'penta' sa ustaškimčamcima, ribarica i glisera. Uskoro ćemo, ako bog da, navedene motore gledati na našim vodama – najviše na Skadarskom jezeru (tamo nema blokade).

Napredujući dalje, naši i njihovi oslobodioci naišli su i na nekoliko stotina krava. Stoka kao stoka, jedva dočeka da bude oslobođena. Ne znajući kako da izrazi dobrodošlicu oslobodiocima, pa onako kako jedno umiju pustiše ono svoje čuveno: muuuu! što bi naš Neron rekao, naši borci osjetljivi, meka srca, ne izdržaše. Otremiše, potom, izglednije krave po crnogorskim farmama, iako je među njima bilo najviše njemačkih šarulja, onih rasnih, koje su, možda, tu kao ubačeni elementi preko kojih Četvrti rajh hoće da trasira put na toplo more. I tako, oslobodioci nastaviše... a oni hrvatski bojovnici, ustaše, crnokošuljaši zovu strane plaćenike. Kurde, Rumune, Crnce i koga sve ne. Da se bore protiv nas, oslobodilaca i to za nekih 1000 maraka. Jadni ne bili, pa znaju li oni koliko primaju naše starješine? Za zadatke koje obavljaju u pozadini, naročito."

Ili, čitalac iz Budve se obraća Terezi Kesoviji čiju su kuću "oslobodioci" spalili i opljačkali: "Ima nas još uno koji će Vas i dalje slušati i rado Vas se sjećati i s ove strane nesretne Prevlake. Nikakve prijetnje, blokade, rušenja i pljačke, ne mogu biti jače od vaših pjesama", stoji u tom pismu.

A potom podsjećanje: "Imao sam deset godina kada ste u mojoj školi, jednoj od rijetkih neoštećenih zgrada u potresu 1979. godine, održali dobrotvorni koncert za tada porušenu Budvu. Ne vjerujem da se Vaših pjesama o Boki, Novome... ne sjećaju i mnogi drugi Bokelji – Crnogorci. Na Vašem, ne daj bože, posljednjem koncertu u Titogradu, prije nekoliko mjeseci, sigurno je bilo i onih koji život izgubiše, ne svojom voljom, na nekom od neubranih vinograda Konavala. Sjećaju se mnogi, sigurno, i vaše tadašnje pomoći za izgradnju Crnogorskog narodnog pozorišta i mnogi kulturni radnici Crne Gore."

"Ostaje mi da žalim za porušenim mostovima prijateljstva sa najljepšim gradom koje su moje oči gledale. Dubrovnik više, sigurno, neće biti dio moje domovine, ali u mojem, a nadam se i u mnogih drugih, srcu sigurno hoće, zauvijek! U Vašim očima nikada nije sijala mržnja. Ne vjerujem u to ni danas. Ni danas, kada je Vaš dom nestao u pepelu. I to od koga?", piše ovaj Budvanin, nepopravljivi optimista kad na kraju kaže – ostaje da se nadamo da ćete, ipak, ponovo (nekad) zapjevati u našem kraju.

"Pobjeda" je često uzvraćala paljbom po "Monitoru". Jednom se javio glavni i odgovorni urednik "Demokratske riječi" Ranko Rajković i sav zgrožen zatražio da se naš nedeljnik izvini jer je, bez ikakvih ograda, objavio pismo jednog odgajivača pasa iz Bosanke kod Dubrovnika, koji veli da ne bi promijenio smrad svojih štenara za "sve vaše manastire, ikone i slave", ni za fresku "Gavran hrani proroka Iliju" iz manastira Morača – zarad svog izgubljenog mira koji mu je oduzeo rat. To je Rajkovića snažno uzбудilo: "Vi ste napravili nacionalno svetogrđe koje se ničim ne može opravdati".

To što je činila crnogorska vojska Konavlima i Dubrovniku, za ovog (i brojne druge "Pobjedine") "demokrate", očigledno imalo je opravdanje. Upravo je Rajković, u svojoj "Demokratskoj riječi" a potom u "Pobjedi", zvonio na uzbunu i prvi zatražio da Prevlaka pripadne Crnoj Gori! Po principu: Život damo, Prevlaku ne damo!.

Činjenice

Ključna kost otadžbine

Kako je pjesnik Ranko Jovović u "Pobjedi" lelekao za Prevlakom

"Sve je to povezano, a naročito sa Satanom. Čitava ta svjetska alijansa, jednako zapadna i istočna, bez trunke savjesti, želi nas prevesti u nevjeru, poraz i sramotu. Nevjerovatno, ali oni misle kao da su nas našli na ulici, kao da je cijela naša istorija izrasla na ulici, kao da je Hilandar, Sveti Dečani, Gračanica, Morača, Gorski vijenac, zlatna kost Nemanjića, božanstveno srce Karađorđevića ili um i viteštvo Petrovića – prćija naroda bez tradicije, bez ponosa i pobjeda, i kao da smo mi oni koji slušaju lekciju i koju moramo savladati kako oni to hoće.

Tada oni, pokušavajući da 'poprave' posljedice komunizma i njegovog raspada, bez mjere, znanja i srca, kroje, ili odoka, ili kako uhvate, onako da nas više zaboli. Krojeći zemlje i gradove – novi gospoddari svijeta, u liku Crne alijanse, prekrajaju i naša srca i truju naše duše. Zašto je to tako, to je duga priča, mada bi priča mogla biti ispričana i u dvije rečenice. Neosjetljivost jakih, maljavih, novih antiantičkih, antihrišćanskih, debelih i primitivnih gospodara svijeta – za probleme onih, koji su ruku na srce, najčešće i bili u problemima.

E sad u moru problema, kad za takvu nesreću neće niko da ima bratsku riječ i razumijevanje – mi nemamo drugih prijatelja nego sebe same. Jesmo mi sebi sto puta i grob iskopali i danas nam najdublji grob kopaju neki naši neznaveni ljudi i kukavci, ali mi se dans moramo osloniti samo na sebe, pa ako se još kakvo ljudsko rame nađe za nas, to je fantastika.

Tako i Prevlada, ta kost, bez koje se ne može, naš je problem koji ćemo riješiti samo mi, među njima. Da ne govorimo o pravu na koje se svi jednako u glas pozivaju – da ne govorio pravu istorijskom, prirodnom, natprirodnom, ljudskom narodnom i međunarodnom, pravu na sreću i pravu na nesreću... da ne govorimo o pravu na život, pravu pred Bogom, pravu pred nišćim i bogatim... da ne govorimo na kraju, ako već oćete, o pravu jačega... ali recimo – mi imamo neotuđivo, vjekovno, pradjedovsko pravo – da poginemo za Otadžbinu, a Prevlaka je dio naše Otadžbine, jedna kost naše Otadžbine, a svaku kost naše Otadžbine mi voliko kao kost naše Otadžbine.

Dakle, ako oni, koji se evo kokote i usuđuju, da diraju u rebra naše Otadžbine, onda nam i nema drugog izlaza, nego da upotrebimo sebe da odbranimo sebe. I kad ne bi htjeli mi bi to morali, jer bi nas uguđila sopstvena krv koja bi se sama po sebi razlila iz nas, kao znak opšteg potopa.

Mi se borimo, da se sačuvamo kao ljudi i kao djeca i zatočenici svoje Otadžbine. Mi se ne borimo da osvojimo, da se istaknemo, mi se ne borimo, čak ni da pobijedimo u ovoj svjetskoj laži i metežu. Mi se borimo da preživimo.

Jedna od tih kosti na kojoj moramo da preživimo je i PRevlaka. Jedan od tih jarbola, takoreći...

Jedna od tih kosti koja održava naš, sa svih strana, napadnut brod. Ima neke neponovljive ljepote u toj našoj tragici, Tragičari su uvijek i zauvijek preživjeli – od Homera do Šekspira i Njegoša..."

"Pobjeda", 16. avgust 1992.

"MONITOR", 24. decembar 2004.

Majčica Rusija i njemački apetiti

Uzalud je akademik Pavle Mijović kumio da Crnu Goru treba izvući "iz ovog prokletog rata, koji nije naš rat", do zaokreta zadugo nije došlo

Teško zemlji bez vizije: Odluka o odbijanju karingtonovog plana, i na brzinu stvaranje "treće Jugoslavije", bio je alibi osvajačkimambicijama Slobodana Miloševića. Faktički – značilo je to odluku o nastavku rata. Tada, u Bosni.

Pošto su pokidane veze sa Hrvatskom, u Crnoj Gori je na oruk organizovan referendum, bilo je bitno da se održi isti dan kad i u Bosni i Hercegovini. "Tamo je referendum bio uvertira u građanski rat. U Crnoj Gori on je učvrstio mir i unutrašnju stabilnost" (Momir Bulatović, "Pravila ćutanja"). Tako je Crna Gora, po treći put u XX vijeku promijenila svoj državno-pravni status unutar jugoslovenske zajednice, svaki put u uslovima rata. I ovoga puta Crna Gora se određivala, Srbija ne. Referendum je bio manipulacija jer je građanima ponuđena – i suverenost republike i zajednička država u paketu?! Od dana usvajanja odluke o sprovođenju referenduma do dana njegovog održavanja, prvog marta 1992, proteklo je svega sedam dana, čime je potpuno onemogućena javna rasprava. Proindependistički dio opozicije kao znak suprotstavljanja takvom načinu uvlačenja Crne Gore u veliku Srbiju organizovao je prvog

februara 1992. miting na Cetinju. Tada je aklamacijom usvojena "Izjava o suverenoj Crnoj Gori". Dio opozicije bojkotovao je sam čin izjašnjanja. Uzalud.

Prije nego što će Crna Gora odbiti ponudu EZ da zatraži priznanje crnogorske nezavisnosti, Momir Bulatović je sazvao "svecrnogorski sabor" od pedeset glava da rasprave perspektive Crne Gore u savremenim procesima (decembar 1991) i ukazao na međunarodne limite crnogorske pozicije. Pomenuo je "njemačke apetite" i citirao poznatu misao Tomasa Mana, za koju je Bulatović kazao da je "opet aktuelna": "Da li će Njemačka postati evropska, ili će pak Evropa postati Njemačka". Pošto smatra da su brojne istorijske analogije apsolutno nesporne, naveo je suštinsku razliku: novac se pokazao kao moćnije oružje i od onih za koje znamo da su totalno razarajuća. "Sav nuklearni potencijal, dovoljno za višestruko uništenje planete, pokleknuo je pred veličanstvom dolara i marke", slikao je Bulatović novu vrstu globalnog uticaja".

Na rasplet jugo-krize, a time i na položaj u kome će se naći Crna Gora, uticaće, po Bulatoviću, sasvim izvjesno, "drama" u Sovjetskom Savezu. "Zbivanja u toj ogromnoj zemlji ozbiljno će marginalizovati našu poziciju, odnosno odvući pažnju međunarodne javnosti od Jugoslavije", prognozirao je, pogrešno, Bulatović. Drugo: stepen međusobnih odnosa koje sovjetske republike budu prihvatile da izgrađuju, vjerovatno će biti, po Bulatoviću, "gornja granica" i za povezivanje ex-jugoslovenskih republika. A što se crnogorske perspektive tiče, po Bulatoviću, nema ni jednog valjanog razloga da se ona ne odredi na način koji će je čvrsto integrisati u širu zajednicu, jugoslovensku, evropsku i svjetsku, ali koji ni u kom slučaju neće oslabiti njenu samostalnost, ravnopravnost i njen neponovljivi identitet, mislio je tada Bulatović u fotelji crnogorskog predsjednika.

Akademik CANU Vlado Strugar je na ovom skupu mudraca popločao guslarske perspektive Crne Gore: "Neka srpskom dušom pjevno zvuči vječita rečenica toploga ruskog poete: velika je majčica Rusija, velika je matuška. Jer, u Srbina i sam pojam Rusije postoji, krijepi volju, srce radošću podiže". Da ispadne praktičan, po Strugaru, "Jugoslavija je svojina srpstva" a Crna Gora u njoj treba da bude" rasudan i strog čuvar prirodnoga blaga, prvenstveno zemljišta na Primorju koje mu kupac ne može biti niko izvan Srpstva".

Za ovog akademika "srpski otpor je neskršiv", "savezna vojska je zakonito poslana da spriječi prve povredljive posljedice protivustavnog čina katoličkih vlastodržaca...", Makedonci su formirali državu "na istorijskom zemljištu države Srbije", a Muslimani sklepani "po načinu komunističkog pravljenja političkih nacija". Crnogorci su, zna se, Srbi, itd. I Strugara brine ujedinjena Njemačka: "Sada, nakon katoličko-kapitalističke razvale komunističkog socijalizma u Istočnoj Evropi, eto

treći put je u XX vijeku kako Njemačka udarno nadire, sili se i nadgornjava da bi sabila, istisla, ko zna, možda i smlavila Srbe, pa tek onda smatrala se glavnim posjednikom na Balkanu. "O" razvojnim perspektivama" Crne Gore u ratno doba – ne može biti riječi, upozorio je akademik CANU Pavle Mijović. "I to u doba najdestruktivnijeg rata koji je ikada vođen s ciljem da se unište ljudska staništa, kuće, vile, dvorci, objekti koji su označavali procvat i blagostanje najvećeg civilizacijskog reda u nas, kao što su aerodromi (Čilipi) i istorijska gradska jezgra (Dubrovnik)". Po akademiku Mijoviću, mač i plug se ne mogu držati u istoj ruci; "nikad je francuski maršal Bižo postavši guverner Alžira, izbacio parolu: 'S mačem i plugom' nije mislio da se ona odnosi na istovremenu akciju, nego na ratovanje kad se ratuje, a na oranje kad je mir".

Himera o genocidnoj ugroženosti istovjernika u Hrvatskoj, po Mijoviću, čista je obmana. "Uvjerenje od strane crnogorskog vrha da Crna Gora nije u ratu sa Hrvatskom i da prema njoj nema teritorijalnih pretenzija, iako je svoju vojsku uputila baš na prostore u bunilu obnovljene Dubrovačke republike, obična je priča za naivne". Akademik Mijović poziva na razvijanje kreativne sposobnosti umjesto mistične duhovnosti: "Crnogorci nijesu vjerski bigotni kao Srbi, a ni oni nijesu zatucani kao što im se podmeće 'slatkim pravoslavljem', bajkama o dobijanju ratova a gubljenju srpstva u miru, opsesijama o svenarodnom ujedinjenju u jednoj državi (što niko u Evropi nije mogao) i samoobmanama o nadmoćnosti nad Evropom i, osobito, nad Njemačkom. Iako sve to ne prihvataju Crnogorci, ipak su naivni i ne umiju da izbjegnu klopku zbog čega se i danas žrtvuju na dubrovačkom ratištu ponovo doživljavajući Mojkovac."

U jeku "oslobađanja Dubrovnika, jedan od učesnika ovog skupa pozvao se na Pavića: "Sve budućnosti imaju jednu veliku vrlinu: nikad ne izgledaju onako kako ih zamišljaš..." Drugi je citirao Čerčila: "Pogrešno je gledati previše u budućnost. Samo jedna veza u lancu sudbine može se ostvariti u jednom trenutku".

Baš kao u primjeru Crne Gore.

Činjenice

Ne ratujemo, mi se branimo

Akademik CANU Milosav Babović ne vjeruje u mogućnost mira sa Hrvatima – to je njegova sumorna vizija budućnosti Crne Gore

U Crnoj Gori takođe postoje separatističke snage. One već dugo govore da Crnogorci nisu Srbi, proglasile su Mirosavljevo jevanđelje crnogorskim kulturnim spomenikom, podstiču ukidanje ćirilice, zahtjevaju autokefalnost crnogorske crkve, čak su počeli izmišljati i crnogorski jezik!

Ovo po nečijem nalogu rade stručnjaci, neki i sa naučnim zvanjima, a nijedna od pomenutih teza ne može se naučno argumentovati. Naprotiv, demantuju ih i obične životne realije: U detinjstvu mati me je ubeđivala da pre pričešća treba da postim, govorila je: "Ko je Srbin posti veliku neđelju!" A na saborima sam često slušao pjesmu:

"Vazda kad je srpska vojska,/ U pohode odlazila,/ Bitke nije zametala,/ Će nijesam i ja bila,/ Crna Gora, majka mila..."

Autor ove pjesme je kralj Nikola Petrović. Evidentno je, dakle, da je u našem narodu, od nepismenih seljanki do obrazovanog vladara, živa svest da smo deo srpskog naroda. Da nismo Srbijanci, ali jesmo Srbi. Mirosavljevo jevanđelje pisano je za Nemanjinog brata. Fakat što je pisano u bjelopoljskom Nikoljcu ili Crkvi sv. Petra ne može biti argumenat, jer ta teritorija nije pripadala Zeti već Raškoj. Istina je međutim, da Mirosavljevo jevanđelje nisu pisali samo raški, već i zetski prepisivači, što su odavno utvrdili Ljuba Stojanović, Aleksandar Belić, Stepan Kuljbakin i dr. Ali umesto da se ukaže na zajednički rad u nastajanju spomenika, insistiralo se na razdvajanju. Najzad, u Larvi Aleksandra Nevskog u Petrogradu video sam nadgrobnu ploču vladike Vasilija Petrovića. U njegovoj tituli uz "Mitropolit crnogorski, skenderijski i primorski" piše i "egzarh patrijaršijskog prestola srpskog", što otkriva deplasiranost teze o autokefalnosti crnogorske crkve.

Potiskivanje ćirilskog pisma u toku celog posleratnog perioda u Crnoj Gori nije slučajna pojava, već programirana u Vatikanu i zagrebačkom Kaptolu, i veoma vešto: da gotovo neprimetno izgubimo jedno od najbitnijih obeležja etničkog i kulturnog identiteta. Upozorenje na ugroženost ćirilice postalo je urgentno upravo sada zbog dva aktuelna razloga: novi crnogorski Štedimlje i Drijević u Zagrebu vaskrsavaju tezu o Crvenoj Hrvatskoj. Kongres SDA u BiH negoduje da je "mnogo ćirilice na TV Sarajevo" / koje, ustvari, gotovo nema/, i zahteva "uvođenje emisija na arapskom jeziku i titlovanje arapskom azbukom". A muslimani u BiH nisu ni Arapi, ni Turci, već Srbi, čiju je islamizaciju Njegoš pomenuo stihom motiva: da se muslimani što više udalje od svog istorijskog korena, i da se intenzivira zatiranje temelja naše kulture i postojanja u Bosni i Hercegovini. Indikativno je da upravo sada stižu upozorenja iz Turske da su pet vekova podizali na Balkanu kultne i druge spomenike i da neće dozvoliti njihovo ugrožavanje. Pre svega, te spomenike niko i ne ugrožava. A u ime istorijske istine treba podsetiti neimare kako su podizali kultne spomenike: Sinan-pašina džamija u Prizrenu sazidana je od srušenog hrama svetih Arhandela, zadužbine Cara Dušana, što svakako nije izuzetak. A koliko su pravoslavnih crkava i manastira zapalili, porušili, pretvorili u džamije! Ustvari, sada nam se sveća kompromis ostvaren na pogrešnoj osnovi. Muslimani žive od azijskog dalekog istoka do Balkana i afričkog Magreba, ali oni su Malijci, Afganci, Pakistanci, Arabljani, Sirijci, Turci, Egipćani, Alžirci, Marokanci, Albanci i dr. Samo je državni vrh u Jugoslaviji konfesiju proglasio za narod, verovatno da se dodvori

islamskim zemljama u Pokretu nesvrstanih, a možda i da Srba bude manje.

Nas je birokratska vlast naučila da tolerantno slušamo svačije lekcije, posebno evropske. Tako se formirala iluzorna predstava o Evropi kao modelu humog, demokratskog društva. Ona jeste kolevka nauke i kulture, ali to je samo pola istine o njoj. Jer svi koji su učili školu znaju da je Evropa sve ostale kontinente pretvorila u kolonije, vekovima eksploatisala tuđa bogatstva, ne samo materijalna, već i tuđim kulturnim blagom bogatila sebe. Fidijina znamenita karijatida boginje Atine Partenos odavno ne krasi Partenon, već Britanski muzej. I kulturni Englezi neće da je vrate! Koliko su spomenika kulture Maja i Inka uništili konkvistadori, a koliko opljačkali i preneli u Prado. Čuveni berlinski muzej Pergamon u celini čine eksponati iz drevne Asirije, Vavilonije i Egipta. Tamo se nalaze Hamurabijev zakon, Navukodonosorova ulica, Frizovi Zevsovog hrama iz Pergama, granitni stub iz Karnaha visok četrnaest metara. I Nemci se ne stide da pokazuju opljačkano!

Kakav je odnos civilizovane Evrope prema nama? O odnosu Mletaka sve je rekao Vojvoda Draško. Kulturni Napoleonov maršal Marmon pretio je da će se "Crna Gora zvati krvava gora". Vladika Petar prvi se žalio: "Teža mi je kuga austrijska od prave kuge!" Crna Gora je postojala i pre Berlinskog kongresa, ali Evropa nije priznavala njeno postojanje, da bi ugodila njenom dušmaninu – Porti, uzela nam je osvojeni Skadar. Nemci su u toku pola veka dvaput nasrtali ne samo da nas pokore, već i da nas istrebe. Znam da naši političari ovakvo rezonovanje kvalifikuju kao zagledanost u prošlost. Nevolja je, međutim, u tome što ta prošlost nikako ne prolazi: Austrija, Nemačka, Italija i Mađarska i danas iskazuju svoju staru mržnju prema nama.

U naše vreme Evropa je lansirala parolu o depolitizaciji ekonomije, nauke, umetnosti. Delovala je primamljivo i prihvatljivo. I dok smo mi pregli da to ostvarujemo, nismo primetili da Evropa to nije uradila u svojoj kući. Ne treba tražiti drugi dokaz od njenog stava prema jugoslovenskoj krizi. Ekonomiju koristi za politički pritisak. Pogazila je norme međunarodnog prava, i kao naučne discipline. Prekrišile principe na kojima je stvarala međunarodne institucije, kao GAT; KEBS, i dr. Sve je, dakle, podredila politici, političkim ciljevima! U svemu ovom učestvovali su i naši političari i eksperti, neki iz uverenja da je korisno rušiti socijalizam, većina podmićena. I sav tok našeg koloniziranja i razaranja odvijao se u atmosferi ćuranja apsolutne većine građana. Zato je danas najčudnije naše čuđenje. Na nesreću, i najsmješnije.

Sve glasnjiji su pozivi za prekid rata. I upućuju se ravnoprijateljno obema stranama u sukobu. U tome je gruba greška, jer mi ne ratujemo da pokorimo Hrvatsku, mi se branimo od egzodusa i uništenja. A mir se može dobiti ili pobedom, ili porazom, ili pokornošću. Dva poslednja vida mira nisu u duhu naše istorije. Stav u pitanju rata i mira lako ćemo odrediti ako otvoreno postavimo sebi pitanje: hoćemo li dopustiti da ustaške bojne istrebe

ostatak Srba u Slavoniji, Krajinama i SRemu? Ako pristajemo na to, lako ćemo dobiti mir. Samo tada ćemo izgubiti pravo da se ponosimo načelom Marka Miljanova. "Otvori vrata onom što bježi, a zatvori onom što ćera!" Jer svedoci smo da sa Papuka i Grubišnog Polja beže Srbi, a tjeraju ih ustaše. Ako hoćemo da ostanemo verni tradicionalnom crnogorskom moralu, ne možemo pozivati Crnogorce na dezertstvo! Uostalom, sumnjam da će nas ratnici i poslušati.

Ne verujem u mogućnost mira zato što hadezevska vlada nije ostvarila osnovni cilj: vlast na celoj teritoriji. Postoji i dublja smetnja: nikakvim nagodama i ustupcima nećemo pobuditi Vatikan da odustane od plana da nas pounijati. Naravno, ako se budemo dali! Građanka iz Vukovara, nazvana "Monstrum", na pitanje ko ju je nagovarao da ubija ranjene vojnike i dete, odgovorila je: Fratar. Dakle, nema promena ni u strategiji ni u taktici. Fra Filipović iz Jasenovca ima odgajene naslednice, kao i Stepinac u Huhariću i Papa Pije dvanaesti u Vojtiti. U vreme njegova izbora bio sam gost Varšavskog univerziteta i mesec dana slušao slogan: "Zašto su Poljaka izabrali za papu? Zato što goreg kandidata nije bilo!" Ocena Vojtilinih zemljaka se, nažalost, obistinila. Pominjući u svojim molitvama sve narode, on jedino Srbe zaboravi. Plačući za "hrvatskom braćom" njegova suza nije kanula i za poklanu srpsku nejač. Zbog svega kazanog prirodno nastaje pitanje: kako da se umirimo sa nepomirljivom papskom kurijom i Frankovcima – ustašama? Sa kim ćemo pregovarati, kad oni svaki dogovor prekrše? Odgovor treba tražiti u drugačijem razmišljanju: kako da se odbranimo od njihove agresivnosti i da ih konačno odučimo od nasilja, od kame i jame? Jedino kad se uvere oni i njihovi evropski patroni da ćemo se, kao i uvek, odupreti sili, promeniće stav prema nama!

Svi izloženi podaci i reminiscencije imaju jedan cilj: da podsete i opomenu. Ako Nemci, Mađari, Talijani, Turci, Bugari, iz istorije odnosa sa nama nisu zaboravili nijedan poraz, i sve naše žrtve i oproštaje svesno ignorišu i ne priznaju, onda rukovodeće republičke institucije moraju sve ovo imati na umu da bi uspešno mogle braniti narodne interese i planirati budućnost Crne Gore. Uzalud je tražiti prijatelje i saveznike samo gde ih nikad nije bilo. Treba se obratiti narodima koji su nam prijatelji bili i jesu! Sapijenti sat.

Budućnost Crne Gore treba planirati u jedinstvu s Srbijom i narodima koji žele da žive u novoj jugoslovenskoj državi, zasnovanoj na punoj ravnopravnosti republika. Istovremeno treba odbaciti plan o zajednici s Hrvatima koji permanentno iskazuju zavist i mržnju prema nama i već drugi put, uz pomoć naših okupatora, čine genocid. Izložene činjenice otkrivaju neuverljivost političke platforme: "Ne možemo unapred deliti narode na prijatelje i neprijatelje", jer suština je upravo u tome što nije unapred, već je deoba nastala na drugom tragičnom istorijskom iskustvu i njegovim recidivima.

"MONITOR", 14. januar 2005.

Ritualno ubijanje gradova

Pred zidinama Dubrovnika posrnula je guzlarska, mitomanska Crna Gora

Na petogodišnjicu pohoda na Dubrovnik, tadašnji crnogorski predsjednik Momir Bulatović je taj čin uvrstio u vizionarstvo svoje stranke. Govoreći o dosljednosti i zaslugama vladajućih socijalista, koji sebe odavno poistovjećuje sa državom, Bulatović se na Žablaku, na izornoj konvenciji DPS, pohvalio da je u tom mjestu 20. septembra 1991. godine, proglašena "prva ekološka država na svijetu", a "samo dan poslije toga, naši momci u uniformama JNA izašli su izvan granica Republike Crne Gore u legitimnoj odbrani SFRJ".

"Mi smo bili partija koja je stajala i iza jednog i iza drugog" – konačno je priznao predsjednik Bulatović.

A godinama se pravdao pred domaćom i svjetskom javnošću da je rat za Dubrovnik vodila bivša JNA i da ga je prevario Kadijević. To zakašnjelo priznanje otvara pitanje: Može li Bulatović, koji je 1991. godine pozivao u "antifašistički rat protiv pomamljenog ustaštva", pet godina nakon "dubrovačke oluje", priznajem da je iza svega toga stajala njegova stranka, skinuti sa sebe odgovornost rušitelja Konavala i Dubrovnika?

Podsjećajući da državni mediji nameću kolektivni zaborav, tadašnji lider parlamentarne Socijaldemokratske partije Crne Gore Žarko Rakčević, koji se u ratnom parlamentu opirao logici rata i ukazivao na posljedice (na primjeru Skadra), na petu godišnjicu "rata za mir" ovako varira DPS-slogan "Sigurno":

"Sigurno je da je jedini imperijalni rat, rat za tuđe interese i tuđe teritorije, koji je Crna Gora vodila u ovom vijeku izgubljen. Oni koji su pozivali u rat za mir, kažu da su i pored desetina i stotina mrtvih i ranjenih građana Crne Gore – sačuvali mir. Apsurdno je, ali sigurno, da su Crna Gora i Srbija izgubile rat u kome, navodno, nijesu učestovale.

Sigurno je da su oni koji kažu da Crna Gora nije učestvovala u ratu zaboravili da kažu svojim građanima za ratnu odštetu koju će platiti isti ti građani. Sigurno je da je Prevlaka izgubljena. Sigurno je da smo zbog politike DPS-a kao Crna Gora izgubili mnogo prijatelja i saveznika.

Zbog te politike smo zasigurno zajedno sa Srbijom izopšteni iz međunarodne zajednice i izvedeni na stub srama. Sigurno je da će većina građana Crne Gore još dugo ispaštati zbog ovakve politike i vlasti. Poraz jedne politike se sigurno ne može sakriti festivalima, spektaklima i preskupim zabavno-muzičkim programom", kazao je Rakčević.

To, međutim, Bulatovića nije mnogo uzbuđivalo. Na sve to crnogorski Predsjednik na promocijama svoje stranke, uporno ponavlja: "Nijesmo učinili niti jednu grešku", te da upravo zbog toga svijet uvažava

Crnu Goru. Poznavaoci ovdašnjih prilika, međutim, zbog tih Bulatovićevih izjava ne znaju da li da se smiju ili plaču. A što se počinjenih grešaka tiče, dovoljno je samo nekoliko pitanja, koje je Predsjedniku upitio tih dana Rifat Rastoder, potpredsjednik SDP: "Ko je vodio 'rat za mir' i kolika je ljudska i materijalna cijena toga poraza? Ko će platiti ratnu odštetu? Ako je DPS sačuvala međunarodnu toleranciju – pod čijom je vlašću etnički očišćena pljevaljska Bukovica i prorijedena Boka? zašto su otimani i ubijani putnici i građani? Ko je sudio za riječ i mišljenje političkim suparnicima? Ko je silom deportovao izbjeglice na ratište? Ako je Crna Gora ravnopravna – zašto su crnogorski aerodromi u vlasništvu Srbije, a Crnogorsko primorje poligon Vojske Jugoslavije? Kojim to putevima vodi Crnu Goru u balkanske i evropske, svjetske integracije, kada su joj svi putevi zatvoreni, osim ovog prema Beogradu?".

Taj sramni i prljavi rat, pljačkaški dakako, trajao je godinu dana, a potom je svaka stopa hrvatske teritorije morala biti vraćena. Nakon godine zaludnog vojevanja, sve je bilo okončano dogovorom Tuđman-Čosić o demilitarizaciji Prevlake i povlačenjem jugo-vojske 15 kilometara u dubinu crnogorske teritorije.

ZLOČIN: "Oslobođenje" i "čišćenje" Dubrovnika nije preduzeto zbog toga što su "ustaše" napale Crnu Goru, još manje "iz razloga humanosti" (Branko Kostić), zbog blokiranih kasarni i ugroženog sprskog življa na dubrovačkom području, ili "zbog fašizma" (Momir Bulatović), već je to od početka bila organizovana i smišljena akcija državno-vojnog vrha da se zauzme sve do Splita i Neretve, pa tek ona diktiraju pregovori sa Hrvatskom i međunarodnom zajednicom. Bivši predsjednik bivšeg Predsjedništva SFRJ dr Borislav Jović u svojim dnevničkim bilješkama "Posljednji dani SFRJ" dokazuje kako je osnovni cilj Slobodana Miloševića (i njega, razumije se) bio da JNA zaposjedne teritorije sa srpskom većinom u Hrvatskoj. General Veljko Kadijević u knjizi "Moje viđenje raspada" potvrđuje da je vojni vrh poslije marta 1991. prihvatio "omeđivanje" buduće Jugoslavije. Tada je i lider Srpskog pokreta obnove (SPO) Vuk Drašković u otvorenom pismu Dobrici Čosiću (31. jul 1991) razgraničavao: "Srbi i Hrvati, poslije ovoga rata, moraju da se razgraniče. Ni Knin ni Borovo ne mogu više ni u jednom miru biti u sastavu hrvatske države".

kad je tako, kako tek zvuče riječi pravdanja za početak "rata za mir" crnogorskog ministra odbrane Božidara Babića (bio je pukovnik, pa ubrzo general-potpukovnik i komandant Druge armije), izgovorene kad je napadnuta Hrvatska: "Zar treba postaviti pitanje zašto sada van Crne Gore? Hoćemo li ostaviti pripadnike JNA i sve one koji žele da žive zajedno same na milost ustaškim zvijerima? Zar nije granica tamo gdje je naš vojnik, vojnik JNA, napadnut? Treba konačno na silu odgovoriti silom i primorati ustaške vrhovnike, poglavare i stožernike da u svoju suverenost za kojom žude, mogu otići, ali malo drugačijim načinom nego kako su zamislili".

A kad je crnogorska demokratska opozicija na Cetinju pjevala: "Sa Lovćena vila kliče, oprostite nam Dubrovniče", ministar odbrane Babić se žestoko obrušio na njih poručivši: "Oni su napali nas". "Nije Crna Gora i JNA na njihovoj teritoriji izazvala, počela i vodila rat protiv ustaške vlasti i zavedenog hrvatskog naroda na tom prostoru (Dubrovnika), nego su upravo ta 'demokratska' vlast i njihove oružane formacije napale Crnu Goru i djelove oružanih snaga na njenim granicama" – masno je odvalio Babić.

Vukovar, Dubrovnik, Sarajevo – rušenje gradova postala je doktrina. O savremenom varvarstvu poznati graditelj i humanista, arhitekta Bogdan Bogdanović, u knjizi "Grad kenotaf" kaže:

"Nije mi jasna ta vojna doktrina koja nalaže kao jedan od prvih ciljeva, možda i kao prvi – rušenje gradova. Civilizovani svet će, ranije ili kasnije, s ravnodušnošću slegnuti ramenima na naša međusobna klanja. Šta bi drugo? Ali rušenje gradova neće nam nikad zaboraviti. Bićemo – i to baš mi, srpska strana bićemo upamćeni kao rušitelji gradova, novi Huni. Užas zapadnog čovjeka je razumljiv. On već više stotina godina čak i etimološki ne razdvaja pojmove 'grad' i 'civilizacija'. Besmisleno rušenje gradova on ne može, ne ume drukčije shvatiti do kao manifestno, siledžijsko suprotstavljanje najvišim vrednostima civilizacije."

U "Feral tribjuni" poznati književnik Mirko Kovač (1996) bilježi o Crnogorcima koji su "oslobađali Dubrovnik:

"Napokon, imaju dvojnju federaciju na čijem je čelu ratni zločinac od kojega se i Crnogorci distanciraju, ali ne toliko zbog zločinstva koliko zbog njegovog gubitništva i loših ratova u kojima se Crnogorci nisu proslavili junaštvom i nisu ginuli za ideje čojstva, nego za pršut i video-rikorder. Ako ima išta dobro u Miloševićovoj politici, onda je barem to što je srozao mnoge crnogorske i srpske mitove i doveo oba svoja naroda dotle da se srame vlastite povijesti."

ZAKLJUČAK: U ljeto 1991. Prevlaka je poslužila samo kao izgovor za napad na Konavle i opsadu Dubrovnika. Dok se govorilo o odbrani Jugoslavije od "ustaša", tamo je zaposjednuta teritorija na putu stvaranja Velike Srbije. Pred zidinama Dubrovnika posrnula je guslarska, mitomanska Crna Gora, koja je oskrnavila ljepotu vijekova i stekla svjetsku slavu varvara. Dolazi vrijeme kada će za sve to morati da se plati.

U oštećenju optužnici Haškog tribunala saopšten je podatak o hrvatskim snagama koje su, po izjavama ovdašnjih generala i političara, bile prijetnja Boki i Crnoj Gori:

"Hrvatske odbrambene snage u Dubrovniku i okolini brojale su otprilike 670 vojnika, koje su pokrivalo područje od oko 75 kilometara."

Prema haškoj optužnici, četvorica oficira bivše JNA (Strugar, Jokić, Zec i Kovačević), djelujući individualno ili u saradnji sa drugima, učestvovali su u zločinima (taksativno navedenim) kako bi obezbijedili

kontrolu nad onim dijelovima Hrvatske koji je trebalo da uđu u sastav takozvane "Dubrovačke Republike". U optužnici stoji: "Cilj JNA i vlada Srbije i Crne Gore bio je da se to područje izdvoji iz Hrvatske i pripoji Srbiji/Crnoj Gori i drugim oblastima u Hrvatskoj i Bosni koje je trebalo da potpadnu pod kontrolu Srba."

U Hagu je, Jokićevim priznanjem krivice počelo skidanje kolektivne krivice sa Crnogoraca. Jedino tako – kad se imenom i prezimenom bude znalo ko su zločinci – nećemo biti upamćeni kao rušitelji gradova, novi Huni.

Činjenice

Pismo dr Hrvoja Kačića Momiru Bulatoviću 1991. godine

Šutnjom protiv agresije

Jedanaestog novembra 1991. godine, na adresu Momira Bulatovića, tada predsjednika Predsjedništva Crne Gore, iz Zagreba je dr Hrvoje Kačić, predsjednik Odbora za inozemne poslove Sabora Republike Hrvatske, uputio otvoreno pismo:

"I vi ste, zacijelo, vidjeli emisiju TV Crne Gore, u kojoj je gledateljima lansirana laž o izbijanju obračuna na hrvatskoj strani, pri bestijalnom rušenju Dubrovnika, na dan sv. Nikole, ove tužne jeseni. Obraćam Vam se da Vas upozorim da obilato kasnite u zaustavljanju obmanjivanja crnogorske javnosti o onome što se događa u Dubrovniku. Kao što Vam je poznato, svijet je zaprepašćen agresijom na Hrvatsku, a iznad svega rušilačkom silom koju upotrebljava Armija zajedno sa crnogorskim rezervistima. Previše je krvi proliveno, nečuvane pljačke i pustošenja počinjena su na hrvatskom tlu u blizini susjedne Crne Gore.

Šutnjom pratite kako Vas Milošević, kroz usta svog ministra Jovanovića, sramoti pred svijetom, negirajući upeltnost Srbije u ovaj prljavi rat, jer izjavljuje da protiv Dubrovnika ratuju JNA i Crna Gora. Čutnjom pratite kako se ruši Zadar, u kojem ste se školovali. Nema Vašeg protesta što se uništava Dubrovnik, uz koji Vas vežu samo dobra iskustva. Spomenici i arhivi se u Dubrovniku uništavaju, iako povijest Crne Gore ima svoje ishodište u civilizacijskim tekovinama hrvatskog Dubrovnika.

Nijedan čovjek, a pogotovo intelektualac, ne smije šutnjom pridonositi da se ponori i provalije nastavljaju. Što je čovjek na odgovornijem mjestu, to mu ostaje manje prostora i vremena za šutnju u ovim dramatičnim vremenima. Ako hoćete da se vjeruje Vašim operativnim izjavama kako Crna Gora nema teritorijalnih težnji prema Republici Hrvatskoj, pa i da Vam se vjeruje kako ne možete kontrolirati

vojsku, nitko Vam neće vjerovati da nemate moći i uticaja na Televiziju Crne Gore i medije javnog informiranja u Vašoj Republici. Zaustavite lansiranje laži i proizvodnju mržnje prema Dubrovniku i Hrvatskoj.

Svako odgađanje da uvidite i shvatite kakav je zločin počinjen nad Dubrovnikom, tim povijesnim gradom jedinstvene ljepote i vrijednosti u svijetu, i cjelokupnim p učanstvom vodi Vas i u osobnu odgovornost za konačni rasplet, jer je i poraz osvajača neizbježan.

Odgovornost nije samo politička. Spriječite da Crnogorci dolaze kao agresori, okupatori i pljačkaši u tuđa naselja i domove i da se time izlažu nišanima branitelja Dubrovnika.

Crnogorci su kroz povijest visoko cijenili da je časno braniti vlastitu slobodu i zbog toga to pravo i čast moraju dopustiti i svojim susjedima.

Mnoge su crnogorske majke, u režiji iz Beograda, zavijene u crno. Krajnji je čas da prestanete sa ratom. Kako Vi sami kažete u svojoj nedavnoj izjavi, razum nalaže da se bude protiv rata, molim Vas, budite razumni i sjetite se poruke uvijek živog Njegoša koji opominje: "Kome zakon leži u topuzu – tragovi mu smrde nečovještvom".

"MONITOR", 21. januar 2005.

Samostalne kalfe i konjušari

Dok se u Hagu sudi samo "izvođačima radova" Strugaru i Jokiću, bivši nalogodavci, inspiratori, ideolozi i huškači na rat, udobno zavaljeni u fotelje, i dalje primaju priznanja za "životna djela"

Čudni su putevi gospodnji: dok bivši crnogorski predsjednik Momir Bulatović samo što nije odletio u Hag da brani vožda, "crnogorsko ime, a srpsko prezime" posrnulo pred zidinama Dubrovnika, za pet dana, penzionisanom generalu JNA Pavlu Strugaru biće odrezana kazna za granatiranje Dubrovnika 1991. godine.

Ukoliko bude kažnjen, a tužioci traže da Strugar bude osuđen na zatvorsku kaznu između 13 i 15 godina, biće to prvi general iz Crne Gore – i jedini – koji će robijati zbog ubijanja Dubrovnika i paljenja Konavala. Uz admirala Jokića, koji je u Hagu za razliku od Strugara smogao snage da kaže: "Časni sude, kriv sam" i zaslužio sedam godina zatvora. Time će, svi su izgledi, biti stavljena tačka na "dubrovačku optužnicu". Admiral Zec oslobođenje u nedostatku dokaza, a kapetan Kovačević-Rambo vraćen u Srbiju jer je mentalno obolio.

Da sve protekne svečano potrudilo se ovih dana zvanično Udruženje novinara Crne Gore. Nagradom "za životno djelo" koja se, eto istorijskog cinizma, zove "Veljko Vlahović" uručena je Miodragu Tripkoviću vodećem

kolumnisti Kanatarove "Pobjede". Ekspertu za genocidne Hrvate i "100 posto" crnogorske "zelene kuhinje", koji je svojim nazovi kolumnama sokolio crnogorske rezerviste tako da su čiste savjesti i "po istorijskom pravu" pošli da pale, pljačkaju i ubijaju po Hrvatskoj.

Logika je prosta: Nije to samo priznanje Tripkoviću, već i nedavno odlikovanoj "Pobjedi" koja je crtajući mape za prekranje tuđih teritorija zakonomjerno gurala u zločin. Još više, to je priznanje zvaničniku, ideologu "rata za mir", Svetozaru Maroviću, "Pobjedinom" "filozofu ponedjeljkom". Zajedno su, složno i bratski do bola, usađivali ideologiju "krvi i tla" u mozgove ljudi a onda se pozivali na narod i demokratiju "mladu i lijepu".

Ta nagrada je ogledalo Crne Gore. Poslije svega što se dogodilo, Marović je smogao kuraži da – uručujući svoj orden direktoru "Pobjede" – kaže da je ta novina "neraskidivi dio crnogorske istorije, hroničar svih razvojnih faza, ogledalo koje je vjerno odražavalo lik cjelokupnog crnogorskog društva sa svim manama i vrlinama" a da ni riječju ne pomene njihovo savezništvo u zločinu.

"Pobjeda" je tako kontinuitet "razvojnih faza". Baš kao što je, za ovog rasnog (kasnije će sam priznati: zavedenog) ideologa, rat bio "razvojna faza", kraj dileme: "da li na minobacače treba odgovarati kontemplacijom i gandizmom". Podrazumijevalo se da se to ne odnosi na domaće minobacače!

Marović je, uostalom, svjetski zaslužan još od momenta kad je otkrio da su Hrvati narod "bez istorije". Baš u "Pobjedi": "Hrvatska istorija nije bila tako značajna za evropske narode. Ona se, zato, morala dodatno proizvoditi u glavama njenih militantnih nacionalista. Zarobljenost nepostojećim činjenicama i velikim iluzijama temelj je hrvatskog državnog prava. Pozivanje ili pristajanje na stranu dominaciju u hrvatskoj istoriji, nazivalo se i naziva 'poviješću' njihove 'nezavisne državnosti'".

I Tripkoviću je od početka sve bilo jasno. Početkom januara 1991. bitko "Pobjedino" pero naglas razmišlja "Kuda ide Jugoslavija?", pa veli: "Dojučerašnja tvorevina 'bratskih naroda i narodnosti', pod pritiskom nacionalističkih strasti, produbljenih istorijskih kompleksa, državničke neživljenosti i (zlo) upotrebe pojedinih naroda, pred očima vaskolikog svijeta sve više se raspada na njene rastavne čimbenike, koji svoj put u Evropu očito rađe prihvataju kao 'samostalne kalfe i konjušari' u tuđim tovarnama i konjušnicama, nego kao gospodari na vlastitoj zemlji."

Tripković je odavno zaslužio nagradu "za životno djelo". Možda, još 1991. kad je onako muški slao poslanice "sjeverozapadnoj braći" čvrsto riješenoj da zađu "nesamoiz Jugoslavijene goi iz istorije vlastitog postojanja": "Nikakvo zajedničko (labavo, konfederalno) putovanje nikad više ne smije dolaziti u obzir. Ubuđuće bi, zacijelo, nakon svega, zajednički bilo više nego nemoralno živjeti. Bio bi to, zapravo, produžetak onog lacmanskog,

bidermajerskog, kroatiskoovenetskog promiskuiteta, sa kojim su se na prljav i podao način – vječiti historijski gubitnici, kverulanti i ‘potlačeni narodi’, Veneti i Kroati, uvukli u srce Jugoslavije, da bi je iznutra izjeli, isisali njenu krv i pljunuli na njene kosti. Samo na taj način – mirnom brakorazvodnom parnicom – biće ostvareno pravo svih naroda da žive u vlastitoj otadžbini i umiru za njenu čast”.

Odavno je Tripković demaskirao “vješto kamufliranu jabuku razdora, pruženu iz vatikansko-klerikalno-kominternovske ruke” onih koji su (iz Zagreba i Ljubljane) slali telegrame podrške “antisrpskoj koaliciji u Crnoj Gori i njevoj Žutoj Gredi, a danas srpskoj opoziciji i studentima Beograda”. Zato, na kolanju nije trebalo toliko dugo da čeka. Posebno ne, poslije pokazane hrabrosti u rodnom selu Radovana Karadžića, u Petnjici kraj Šavnika, na Prvom odbrambenom zboru, jula 2001. kad je kliktao:

“Traže da mi sami Srbi, kao posljednja bagra, isporučimo onoga koji je bio najneviniji i najhrabriji među nama. Znaju kerberi pakla da se do najskuplje srpske glave dolazi samo preko mrtvih srpskih glava ili sramne srpske izdaje. Zato i računaju da će se među Srbimanaći neki novi srpski Branković iz roda Đinđića”.

Dobro je kad Tripković poznaje “kerbere zla”: “Kada sam 1991. pitao Radovana Karadžića: ‘Rašta, brate, ode u hajduke?’, odgovorio mi je – ‘Slušao sam glas naroda.’ (Aplauz) A oni drugi nijesu narod?!”

Činjenice

“Djeca S. M. Štedimlje”

Potpomognuti samohranim cetinjskim babama, dječurlijom i žutokljunim mladićima, koji se još načisto ne znaju pravo ni prekrstiti, crnogorski liberalno-reformistički nastrojeni (kon)federalisti uputili su ovih dana sa ravnog Cetinja svoj apel i aber svekolikoj javnosti (a, bogme, i crnogorskoj Skupštini) o potrebi što skorijeg “razdruživanja” Crne Gore sa Srpstvom, stvaranja “Neovisne Države Crne Gore” i priznavanja nepostojeće “Crnogorske autokefalne pravoslavne Crkve”. Nesrećni crnogorski lažni martiri, umišljeni proroci i “neovisni” književnici, koje je zarad poznatih zasluga sjeverozapadni tisak nazvao “prvim crnogorskim perima i pernicama, pardon – perjanicama” (zna se kojih ideja), ponovo su se obratili na pogrešnu stranu, tražeći upravo od crnogorske “boljševičke vlasti” da im prizna ono što im je, eventualno, jedino ortodoksni boljševizam mogao priznati i vratiti što im niko nikad nije uzeo.

Zašto se za tako nešto nijesu obratili onima koji su im TO i obećali, koji su ih za tako NEŠTO plaćai i sokolili prozeliterskim vinom iz vatikansko-kominternovskih podruma? Zna se ko je, kada, kako i zašto, u ime države, priznavao postojanje nepostojećih, svojeglavih (grč. autokefalnih) crkava i

mitropolija. I za čiji račun, dakako. Kome su i zašto odgovarale pojedine “neovisne” države na tlu Jugoslavije. Otkuda to da se “100 posto autohtoni Crnogorci” upravo u ova vremena sjetili svoje svoje “crkve” i svog malog “vodenog boga”, kome su, kako nezvanično saznajemo iz krugova bliskim izdajnicima, naredni da podignu u vidu džamije, na kleikalnim temeljima, te krstom i polumjesecom na vrhu (što bi, valjda, trebalo da svjedoči o postojanju tri kulturna, civilizacijska kruga na tlu Crne Gore).

Pitanje vladike (ili crkvenog poglavnika) još nije riješeno, mada se najčešće pominje izvjesni Šefčet, ali tek pod uslovom da umjesto kamilavke bude odabrano neko drugo obilježje – koje bi bilo pomalo nalik na keče i fes. Crnogorski autokefalisti su, očito, pomenutu ideju pozajmili od svog duhovnog učitelja i oca, Savića Markovića Štedimlje, Pavelićevog “prvog pera Zagreba” i Artukovićevog “najboljeg čovjeka u odjelu za propagandu”, koji je “nepobitno” utvrdio da Crnogorce i Hrvate ne vezuje samo “krvava borba protiv srbijanskog nasilja”, nego i “zajednička prošlost i krv”. Na toj ideji zajedničke crnogorsko-hrvatske “krvi i tla” 1942. godine, uz pomoć ustaša i njemačkog Rajha, ovaj vrli ideolog zloglasne endehazije uspio je u Zagrebu da proglasi Hrvatsku pravoslavnu crkvu, “autokefalnu”, dakako, i na njeno čelo dovede izvjesnog ruskog emigranta, sa prebivalištem u manastiru Hopovo. Bio je to vješt ciničan potez (nakon što su ustaše poubijale nekoliko stotina hiljada Srba i porušili najveći broj njihovih bogomolja), da se svijetu pokaže kako NDH “nema ništa protiv pravoslavlja”, te da se u isto vrijeme iskoristi prilika za asimilaciju srpskog stanovništva, koje je putem pomenute HPC valjalo polagano pretopiti u Hrvate.

Po istom scenariju i sa istim željama danas se u Crnoj Gori javila djeca S. M. Štedimlje (skinuvši, najzad, svoje vješto udešene krinke), smatrajući da je nakon propuštene šanse da se Crna Gora i Crnogorstvo upotrijebe kao posljednji adut u stvaranju “neprincipijelne antisrpske (i jugoslovenske) koalicije”, sazrelo posljednje vrijeme da se crkva, odnosno vjera upotrijebi kao moćan opijum u trovanju i razgrađivanju onoga što su mnoge generacije na ovom krvavom balkanskom tlu upravo svojom krvlju platile. Oprosti im, Gospode, oni sigurno ne znaju šta rade. Ako i imaju iskaznice da su “100 posto autohtoni”, niko im do danas nije dao uvjerenja o mentalnom zdravlju. A, prije svakog razgovora, možda bi upravo ta uvjerenja trebalo da pokažu javosti.

“Pobjeda”, 7. mart 1991.

Miodrag Tripković

Svijetle kecelje?!

Hoće li doista narod koji se trudio uvijek najbolji biti i prvi među najboljima, dozvoliti da ga proguta mrak vlastite historije, stajući između nečasnog života i časne smrti – na stranu onog prvog?

Hoće li Crna Gora postati ono što nikad nije bila?

Hoće li se “gnijezdo junačko”, za koje su se, kako veliki Vladika reče, vile grabile u vjekove da mu vijence dostojne sapletu, pretvoriti u kukavičje gnijezdo?

Hoće li, doista, potomci onih koji su “znali stići u uteći i na strašnom mjestu postojati”, na koncu ovog vijeka postati ono što nikad niko njihov nije bio – fisliđeni, karanfili, i dilajle, jednom riječju, nemrčipuške. I to zarad očuvanja jednog lažnog mira, jednog lažnog bratstva i jedne istinite laži, koja je do ponora i sunovrata i dovela ovu nesrećnu zemlju.

Hoće li se nasljednici onih koji su se rađali i umirali s mišlju kako je “slavno za domovinu mrijeti” odlučiti da ostatak istorije provedu na mekom dušeku, kao nepopravljivi pacifisti i defetisti, kojima je sveto samo ono što im je jedan bivši austrijski ciksfirer odredio, svojom maršalskom palicom, kao granice njihovog istorijskog, duhovnog i (meta)fizičkog bića? Hoće li, doista, narod koji se trudio uvijek najbolji biti i prvi među najboljima, dozvoliti da ga proguta mrak vlastite istorije stajući između nečasnog života i časne smrti na stranu onog prvog? Smije li Crna Gora biti posljednji bastion i branitelj onoga što se već odavno, pred očima svekolikog svijeta, samo od sebe ruši?

Nije li, zaista, krajnje vrijeme da Crna Gora jasno i glasno odgovori na ova veoma neugodna pitanja i već jednom utvrdi kome i kako pripada, do kojih to granica treba sebe da brani i s kime to, na kakav način, želi budući suživot.

Predstavnici devet opozicionih partija, stranaka i udruženja iz Crne Gore, sa novoosnovanim Građanskim odborom za mir, već su na pomenuto pitanje dali svoj odgovor. Suprotno muževnoj, ratničkoj, oslobodilačkoj tradiciji Crnogoraca, koji su oduvijek dobro znali da čast i bruka žive dovijeka, pozvali su Crnogorce da se – u ovim sudbonosnim časovima kako za Crnu Goru tako i za cijelu zemlju crnogorsku – manu oružja, jer je kako vele, “danas junaštvo ne ići u rat”. Smatraju, valjda, da će se tako najlakše (kukavički) sačuvati od ove jugoslovenske oluje, a kada oluja prođe lako, poput uzrele kruške otresti i onda, sasvim lagano, Crnu Goru svrstati tamo gdje su je odavno željeli smjestiti. Za takav “herojski” podvig ovi vrlji “pacifisti” bili bi, vjerovatno, nagrađeni “Ordenom podsuknje sa zelenim tufnama”. Bečkim ili banovskim, svejedno. Kako im i priliči.

Užasavajući se ratničkih pohoda sv. Petra Cetinjskog, vučedolskih vitezova i hercegovačkih ustanika crnogorskog cara junaka, ovi “novi, klonirani Crnogorci” su jasno i glasno pozvali “građane Crne Gore da ne idu u rat”, nego da, valjda, dok njihova braća ginu diljem ove zemlje, mirno sjede kod kuće i pripašu svijetle kecelje. Kao da su Crnogorci ikad išli u rat od silnog zora i ponosa, nepozvani i neizazvani tuđim atakom.

Jadni mirotvorci. Obećali nam mir dok svuda oko nas bukti građanski (?) rat. Misle da je Crna Gora noj koji pred opasnošću može sakriti glavu u pijesku. I da su Crnogorci postali ono što nikad nijesu bili.

Hoće da im oduzmu ono bez čepa ni jednom Crnogorcu život ne vrijedi pišljive lule duvana. Eto, kako Crnogorcima “mirotvorci”, uzdanice naše – mjesto gaća pripasaše raše”.

“Pobjeda”, 18. jul 1991.

Miodrag Tripković

“MONITOR”, 28. januar 2005.

Činjenice

Usta puna vojske

Završilo se hepeningom – Crna Gora je dobila Jugoslaviju!! Hoće li dobiti i Prevlaku? Ili će (kad se uskoro JNA kao vojska strane države povuče sa dubrovačkog ratišta, što je obavezna po Vensovom planu) ostati da se priča – Izgore ko Bulatović za Prevlakom, kao što je svojevremeno vladika za Lesendrom? Tek, predsjednik Bulatović već je svoj politički autoritet založio na kartu Prevlake, poručujući nedavno, da “ni po cijenu rata, Prevlaku nećemo dati Hrvatskoj”. Ostaje, tvrdi Bulatović, u Jugoslaviji jer su “svi argumenti” na crnogorskoj strani. Predsjednik je došao do “otkrića” da “Prevlaka nikad nije bila hrvatska”, da bi ovog mjeseca demonstrirao trezvenost, izjavivši da treba deblokirati Dubrovnik da bi se stvorili uslovi za pregovore oko Prevlake sa Hrvatskom.

ZVANIČNE IZJAVE: I mada je Bulatović objelodanio da je “naš stav” već saopšten vojnom vrhu, javnog i direktnog odgovora nije bilo. Ali, upravo ovih dana oglasio se komandant Podgoričkog korpusa general major Radomir Damjanović koji kaže da je napravljena greška što Dubrovnik nije osvojen, jer bi se sada, kako smatra on, sve drugačije rješavalo. Za Prevlaku ne bi trebalo da bude problema, poručuje Damjanović za koga nema dvojbe da “Prevlaka, Grude, Čilipi, sve do Dupca – logično je, treba da pripadnu Crnoj Gori”.

I crnogorski ministar odbrane, pukovnik Božidar Babić, Prevlaku već vidi u brzom Jugoslaviji, a dubrovačku operaciju smatra “patriotskom obavezom” da se u sklopu borbe “protiv ustaških formacija na dubrovačkom području zaštiti srpski narod (?) i teritorija Crne Gore koja je bila napadnuta (?) i deblokiranje kasarni (?)”. “Jedno je sigurno”, kategoričan je ministar, “Prevlaka je strateški interes Crne Gore i Jugoslavije, čiji kontinuitet nastaljavaju Crna Gora i Srbija i nema nikakvih sumnji da ona u bilo kakvim kombinacijama može biti van njene teritorije”.

O granicama stalno brine i dr Branko Kostić, potpredsjednik koječega i budući ministar Vojni treće Jugoslavije. Srbija i Crna Gora u sastav nove države ulaže sa postojećim granicama, ali će se uskoro, najavio

je Kostić, raspravljati i o teritorijama na kojima se sada nalaze jedinice JNA, koje su u međuvremenu postale vojska druge države – Savezne Republike Jugoslavije. Kostić je kao primjer naveo ostrva Vis i Lastovo, kao i poluostrvo Prevlaku. Ni dr Novak Kilibarda, kormilar Narodne stranke ne sjedi skrštenih ruku. Već je odaslao poruku: “Boka je kao kuća, a vrata joj drže drugi. Zato je Crna Gora životno zainteresovana da se te granice isprave”. Nestrpljivi su bili i odbornici Skupštine opštine Herceg Novi. Na predlog odbornika Narodne stranke, u nacrt statuta opštine, u spisak opštinskih naselja unesena je i Prevlaka, jer je, kako kažu, “Prevlaka neodvojivi dio Boke, kao što je Boka neodvojivi dio Crne Gore”.

Događa se, eto, da u momentu kada se žestoko napada predsjednik Tuđman zbog njegovih aspiracija prema Boki, konkretno zbog njegove izjave prilikom porinuća prvog hrvatskog ratnog broda u Kraljevici, da “više nema tuđinskog barjaka od Istre do Boke”, crnogorski zvaničnici traže, a Novljani već uzimaju Prevlaku, koja pripada Hrvatskoj.

ANONIMNI KARTOGRAFI: Na temelju čega? Čitav Bokokotorski zaliv pripada Crnoj Gori, a geostrateška kontrola zaliva, kao jedine mirne luke na Jadranu i Mediteranu, pripada Republici Hrvatskoj. Problema nije bilo dok su obje države bile u sastavu Jugoslavije. Kako je Hrvatska postala međunarodno priznata država, crnogorska vlast smatra da bi bilo pravično i logično da se granica povuče tako da Prevlaka pripadne Crnoj Gori, budući da je sadašnja “administrativna” – neodrživa, povučena “na divlje” i štetu naše republike zaslugom anonimnih komunističkih kartografa.

Ukoliko ostane postojeća granica i sa međunarodno priznatom Hrvatskom, Bokokotorski zaliv bi kako se ukazuje, postao “najveća mišolovka na svijetu”. Evo i zašto: Jugozapadna strana ulaska u Boku (priobalni dio brda Kobilica i polja Vitaljina, te čitavo poluostrvo Prevlaka) teritorija su Republike Hrvatske, koju zapljuskuju unutrašnje vode zaliva Boke. Međunarodnim priznanjem Hrvatske, zaliv gubi status unutrašnjih morskih voda, te postaje dio teritorijalnog mora, kako Savezne Republike Jugoslavije tako i Hrvatske. Tada bi i Crna Gora u sastavu Jugoslavije i Hrvatska, sa stanovišta međunarodnog prava, polagale pravo na 12 milja teritorijalnog mora (oko 20 kilometara). Pošto između Prevlake, odnosno njenog najisturenijeg rta Oštro i Luštice (na crnogorskoj strani) nema više od 3 milje, praktično bi dvije državeravnopravno polagale pravo na isto more.

Zbog preklapanja zahtjeva, u potezu rt Oštro – ostrvo Mamula, bio bi stvoren međunarodni moreuz u kome bi obalne države morale da “trpe” pravo neškodljivog prolaza za sve strane, trgovačke i ratne brodove, pod uslovom da ne remete red, mir i bezbjednost obalne države. Podjelom ulaza, Hrvatska bi tamo gdje joj pripada suverenitet mogla da održi i ratne brodove. Kakav bi tek šok bio da jednoga dana Hercegovljani u svom

vidokrugu ugledaju hrvatsku raketnu topovnjaču “Petar Krešimir IV”, kao što su Dubrovčani imali priliku da veoma dobro upoznaju ratne brodove iz Kumbora? I to u vodama Boke gdje su vojnu bazu i utočište našli vojni brodovi i podmornice bivše JNA stvoreni za odbranu morske granice duge 1.100 kilometara, a sada svedene na samo 150 kilometara! A tek kada se obavi diobni bilans, pa dio te flote, recimo, pripadne Hrvatskoj!?

ZAKAŠNJELI POZIV: Crnogorska Skupština je, u međuvremenu, pozvala hrvatski Sabor da se sporazumno dogovore o korekciji granice. Nažalost tek pošto su crnogorski rezervisti pod okriljem JNA na dubrovačkom ratištu učinili ono što su učinili. Hrvatska strana je prihvatila pregovore, ali je insistirala da se “oslobodilačka” vojska prethodno povuče sa hrvatskog tla. Problem granice je potom internacionalizovan, pa je stigao i do komisije EZ o Jugoslaviji. Crna Gora se, pri tom, ne poziva na etnički kriterij – Prevlaka je nenaseljena i bila je ustupljena vojsci koja je tu važnu strategijsku tačku pretvorila u sistem podzemnih hodnika i najsavremenije elektronske uređaje osmatranja i kontrole mora, Otrantskih vrata, italijanske obale, kao i unutrašnjeg mora (Boke).

Ni istorijski kriterij nije relevantan – nikada nije postojala utvrđena granica između Crne Gore i Hrvatske. Krunski je argument – Prevlaka je jedinstveni i nedjeljivi dio Boke u geofizičkom i geopolitičkom pogledu, što je, smatra se, jaka činjenica koju bi svaki međunarodni sud uzeo u obzir. Ako je tkao, zašto je Prevlaka služila kao alibi da se sravni sa zemljom i opljačka čitavo područje do Dubrovnika? Da je Crna Gora u tom pogodu ostala po strani, analitičari su gotovo ubijeđeni da bi se Hrvatskom oko tih nekoliko kilometara granice našao zajednički jezik. Nakon posezanja za silom, treba ozbiljno računati da će se ispriječiti teškoće – psihološke prirode. Uz trećinu teritorija bez kojih Hrvatska treba da ostane formiranjem srpskih krajina, Prevlaka bi bila još jedan gubitak više!

UZAJAMNI STRAH: S druge strane, već se ističe da bi suverena Crna Gora lakše kroz pregovore mogla da računa na Prevlaku, nego što će to moći “zajednička država” od koje će zazirati svi na Balkanu, čiji su tvorci već poručili: “Pravimo najjaču državu na Balkanu”. U tom slučaju Hrvatska i te kako ima razloga da insistira da geostrateška kontrola zaliva ostane u njenim rukama, kao faktor njene bezbjednosti, a podršku u tome vjerovatno će tražiti kod svojih moćnih saveznika. Uostalom, koliko je Prevlaka od strategijskog interesa za Crnu Goru isto toliko je i za Hrvatsku.

Izuzimanje Prevlake od dubrovačke opštine (Dubrovnik ju je kupio u 15. vijeku), odnosno Hrvatske, moguće je isključivo dogovorom, nikako prijetnjom, silom. Prijetnje ratom, iako nikoga ne ostavljaju ravnodušnim, pokazale su se nerealnim. Svijet više ne dozvoljava kada je već jednom internacionalizovan “jugoslovenski slučaj”, da se granice koriguju silom. A dok diplomatija ne obavi svoje, ne treba se unaprijed kočoperiti i

prijetiti, jer je teško taktizirati ako se ne idi dalje od vlastitog nosa. A šta ako Hrvatska ustupanje Prevlake uslovi plaćanjem ratne odštete?

Kako je naziv Boka Kotorska nastao od naziva "Bocche di Cattaro", što bukvalno znači – usta od Kotora, nije svejedno kome će pripasti Prevlaka – usne od tih usta. Postoje opravdani razlozi sa stanovišta pomorskog prava i bezbjednosti Bokokotorskog zaliva da Prevlaka pripadne Crnoj Gori, a to za Hrvatsku ne bi predstavljalo neki veliki gubitak. Pošto je sve stvar međusobnog dogovora vjerovatno će pomoći i nadležne međunarodne institucije. Prkos, prijetnje i busanja u prsa nijesu od naročite pomoći. Miroljubiva politika, spremnost da se ponovo izgrade porušeni mostovi među državama, mnogo je sigurniji i djelotvorniji put.

"MONITOR", 1. maj 1992.

"MONITOR", 31. decembar 2004. –7. januar 2005.

Generalova završna bitka

Strugar je prvi general iz Crne Gore koji je osuđen za napad na Dubrovnik. Prvi i jedini. I svi su izgledi da će na tome stati

EPILOG: ZAHAG JE ZAVRŠENA DUBROVAČKA PRIČA. General Pavle Strugar – koji je u vrijeme dubrovačkog rata, kao komandant Druge operativne grupe, imao minimalni cilj da "oslobodi Dubrovnik ustaša" i ucrtala nove granice – osuđen je u Hagu na osam godina robije. Time je otvorena samo jedna stranica u skidanju kolektivne krivice sa Crne Gore za besmisleni ratni pohod na Dubrovnik. Strugar je prvi general iz Crne Gore koji je osuđen za napad na Dubrovnik. Prvi i jedini. I svi su izgledi da će na tome stati!

Kad je njegov potčinjeni, admiral Jokić, priznao krivicu i osuđen na sedam godina zatvora, po logici komandne odgovornosti, i Strugar je proglašen krivim. Jer, kako je to obrazloženo u presudi Haškog tribunala, propustio je da granatiranje Dubrovnika zaustavi i zatim sprovede istragu i kazni počinioca.

I dobio – godinu više od Jokića.

Kad je tako – koliko će onda godina robije dobiti Strugarovi vojni pretpostavljeni i civilni nalogodavci?

Po svemu sudeći, oni će, se izvući – nekažnjeno. Kao, i brojni drugi, koji su pljačkali i ubijali. A tek akademici i pisci koji su ovo klanje započeli i vodili? A popovi? Ratni profiteri? Novinari – ratni huškači? Niko više. Dubrovnik je – za Hag – završena priča, a Strugar je platio i za ostale.

Takva je pravda. Spora, ali nedostižna za sve!

Kad je došlo vrijeme da se odgovara za rušenje Dubrovnika, nekadašnji komandant Druge operativne grupe JNA za dubrovačko-hercegovačko ratište, penzionisani general Pavle Strugar, tada već haški dobrovoljac, pokazao je očinsku brigu.

"Razaranja i stradanja su mi teško padala i duboko sam saosjećao sa Dubrovčanima, ali me je umirivalo uvjerenje da sam svojim postupcima doprinosa da ona ne budu mnogo veća. Uostalom, narod je davno rekao – teško zemlji kuda vojska prođe", rekao je Strugar za nedeljnik "Vreme" prije nego što je otputovao, dobrovoljno, za Hag.

Taj isti general Strugar 1991. godine govorio je kako uz "dobro uvježbane ustaše" Dubrovnik i jug Hrvatske brane strani plaćenici, a među njima čak i Kurdi, koji su izazvali napad JNA svojim napadom na Herceg Novi? Taj isti general koji je "duboko saosjećao" sa Dubrovčanima krojio je nove državne granice u "širem području Prevlake". Nazivajući tu granicu "prirodnom i istorijskom", kako bi, naravno, Karadžićeva Republika Srpska izašla na more u Konavlima, general Strugar je to "razgraničenje" crtao pravcem: Trebinje-Grab-Dubravka-Mikulčići-more kod Prevlake.

Osim opsjednutosti ustašama i Kurdima, stranim plaćenicima i bjelosvjetskim ološem, granicama i kartama, general Strugar je poznat i kao tvorac ultimatumu Dubrovčanima i braniteljima. On je toliko "duboko saosjećao" da im je 26. oktobra 1991. izdiktirao 11 tačaka ultimatumu pod firmom "prijedloga za normalizaciju života", zahtijevajući predaju naoružanja, kao i povlačenje hrvatskih policajaca i vojnika iz Dubrovnika i okolo njega, da bi, zauzvrat, "JNA zadržala svoje položaje oko Dubrovnika te kontrolisala ulaze i izlaze iz grada".

A rat je, veli Strugar, počeo kad su, septembra 1991, "paravojne-ustaške snage na Debelom brijegu i Vitaljini došle do iznad same kasarne na Prevlaci". Moralo je da im se odgovori u oktobru, jer su "Tuđman i Mesić tada imali aspiracije na Boku".

Kakva generalska gvozdena logika: Tuđman i Mesić imali aspiracije na Boku, a general zavro da vojno uspostavi novu granicu – "tu negde ispred Gruda".

Kad je čitavi cirkus "spontano-moralnog čina" predaje Hagu organizovan u prisustvo vlasti, "Monitor" je prokomentarisao: prije će biti da se radi o visokonormalnom no o visokomoralnom činu. Svejedno: uoči polaska na let do Haga, general je dao svečanu izjavu: "Bio sam 42 godine vojnik. Uvijek sam radio dostojanstveno, ljudski se odnosi i prema ljudima i prema državi, od Triglava do Đevđelije. I u ratu sam bio takav. Nijesam zločinac. Očekujem pravedan sud i da ću dokazati da sam nevin."

Eto, Strugar drži da je – nevin. Ali, da se on pitao, ne bi bilo povlačenja JNA ni sa linije – Slano, Čepikuće, Popovo Polje, a kamoli sa Debelog Brijega. Osuđen je, jer je kao komandant Druge operativne grupe JNA, bio odgovoran za “nezakonito, široko, namjerno i neselektivno” granatiranje dubrovačkog Starog grada 6. decembra 1991, tokom kojeg su ubijena dva civila, a tako uništeno ili oštećeno više kulturnih i istorijskih objekata pod međunarodnom zaštitom.

Ostali su na vrijeme oprali biografije ili počistili dosjee. To što se Hag neće baviti njimane znači da su nevin. Druga je priča što u Crnoj Gori i Srbiji, nema snage, za suočavanje sa istinom. Niko – ni obični palikuća Konavala – nije odgovarao pred domaćim sudovima. Očekivati da će, nalogodavci i inspiratori, dobiti ono što im pripada pred domaćim sudovima, ravno je – čudu.

Trajno vojno rješenje

“Granica se mora izvući na većoj dubini zapadno kako bi bio obezbijeđen ulazak i izlazak iz Boke Kotorske. Kad je projektovana ova administrativna granica, izvučena je granica ovdje sa Kobile i spuštena na obalu naspram Klinaca. Šta to znači?

Znači da sa kopna, kad bi se sada vukla granica pod uglom od 90 stepeni zatvorio bi se Bokokotorski zaliv. Ima zato pravo predsjednik Jugoslavije Čosić kad kaže - samo je budala mogla da ovdje povuče ovakvu neprirodnu granicu, da rovove iskopa s jedne i s druge strane. Danas kada mi imamo vojsku i front tu sa vojskom Hrvatske na liniji Cavtat i Ivanjica prema Hercegovini, danas to treba rješavati, ali trajno. Ja naravno, ne mogu određivati gdje će biti granica. Međutim, kao vojnik smatram - ta granica će biti prirodna ako bude povučena tamo gdje je istorijski dosad bila. To je reon - istočna ivica Konavalskog polja, znači nekih pet ili šest kilometara istočno od Gruda i pod pravim uglom tu negdje na liniji sela Mikulići da izađe na more, a da put koji iz Hercegovine preko Dubravke dolazi u područje Herceg-Novog, bude otvoren i slobodan za komuniciranje sa morem. To bi bila prirodna granica.

Lično je neću nikad potpisati i neću se prihvatiti uloge da potpišem nešto što je nečasno, nerealno i za vječita vremena dugoročno, jer je u pitanju državna granica. Ako budem za to imenovan i određen da potpišem ni tada se ne bih prihvatio takvog zadatka”.

(Pavle Strugar, “Pobjeda”, 8. avgust 1992)

Činjenice

Nikad neću potpisati...

Nijesam potpisao nikakav dokument o povlačenju jugoslovenske vojske – kategoričan je general-pukovnik Pavle Strugar, komandant Druge armije. Najmanje što do Međunarodnog suda treba tražiti je da se od reona Debelog Brijega granica pod pravim uglom izvuče na more. Zašto je Vensov plan zaboravio Prevlaku?

“Bilo je to 29. jula ove godine. Na jednom engleskom ratnom brodu, usidrenom 12 milja ispred Dubrovnika, susrele su se vojne delegacije Jugoslavije i Hrvatske. Jugoslovensku je predvodio general-pukovnik Pavle Strugar, komandant Druge armije.

- Na pregovore smo došli sa različitih polaznih osnova – priča on. Delegacija hrvatske vojske je vjerovatno računala da će tog dana uz prisustvo predstavnika UNPROFOR-a i Evropske zajednice iznuditi pismeni ugovor, po kojem bi vojska Jugoslavije jednostrano potpisala pristanak za bezuslovno napuštanje sadašnje linije fronta i povlačenje u Crnu Goru. Oni su taj način bili obilježili kao povijesni dan. Mislim da je i u razgovorima rečeno koliko je to pitanje važno i da ga treba riješiti prije izbora u Hrvatskoj. Međutim, mi nemamo nikakve aspiracije na teritoriji Hrvatske, a naša vojska se na sadašnjoj liniji nalazi isključivo zbog jednog razloga: da privolimo suprotnu stranu da mirnim putem otpočnemo sa pregovorima i dovedemo ih do kraja. Cilj nam je, kaže general Strugar, da uspostavimo jednu prirodnu i po međunarodnim zakonima povučemo granicu između Hrvatske i Jugoslavije. Jer, jasno je, administrativne granice se ne mogu pretvarati u državne.

Prevlaka je, naravno, stalno pominjana u dosadašnjim razgovorima, koji traju već godinu dana – ističe Strugar. Prevlaka, ili kako narod još kaže – prevoj, je geografski pojam, koji treba sagledavati mnogo šire. Jer, riječ je, kaže Strugar, o vratima Bokokotorskog zaliva. Riječ je o prostoru koji obuhvata tzv. objekat Kobile, zatim Prevlaku sa rtom Oštra i dalje mjesta na obali Molunat. Dakle, čitav taj greben – sve su to vrata Bokokotorskog zaliva. U dosadašnjim razgovorima svi, međutim, ponavljaju Prevlaka, Prevlaka... Kao da zaboravljaju da bi se Prevlaka drugačije mogla zvati ulazak u Boku Kotorsku.

General Pavle Strugar smatra da govoriti o Prevlaci znači govoriti o čitavom prevoju od kopna do rta Oštra. Ko god bude pregovarao o Prevlaci mora to imati u vidu, kaže on. Ja sam hrvatskoj delegaciji objasnio da je Prevlaka uvijek kroz istoriju pripadala onome čija je bila i Boka. Delegacija hrvatske vojske na čelu sa generalom Bobetkom smatra, međutim, da je to područje povijesno uvijek bilo hrvatsko i da je to hrvatsko zemljište itd. Tražili su da se mi bezuslovno povučemo

pa, da se pitanje prevlake riješi mirnim putem. Naravno, nijesmo se sporazumijevali i poslije petočasnog razgovora mi smo uspjeli da napišemo samo podsjetnik. Ovo ističem zato što su se pojavile glasine o potpisivanju nekakvog dokumenta o povlačenju. Mi nikakav dokument nijesmo potpisali – kategoričan je Strugar. Napravili smo taj podsjetnik, ali riječ je o tehničkim pitanjima. Kad dođe do sporazuma oko Prevlake i kad obezbijedimo liniju razgraničenja, koja će imati trajni karakter – onda možemo raspravljati o drugim pitanjima. Ta pitanja smo stavili na papir, ali ih nijesmo potpisali.

Hrvatska vojska je preko UNPROFOR-a našim državnim i vojnim organima dostavila dvije varijante o povlačenju naše vojske – podsjeća Strugar. Varijantu "A" nijesmo razmatrali, jer je neprihvatljiva, a kako ni varijanta "B" nije prihvatljiva za nas na osnovama te dvije varijante napravili smo šest tačaka. Ja na šestu nijesam pristao, oni su je napisali... Tražili su da se povučemo sa sadašnjih položaja, odnosno kad dođemo na administrativnu granicu da se i jedna i druga strana povuče za pet kilometara.

Ja sam i na tim razgovorima, nastavlja Strugar, podsjetio – rat na ovom frontu mi nijesmo otpočeli, nego su u septembru oni ispalili početne plotune na naš prostor sjeverno od Herceg-Novog. Mi smo na te plotune odgovorili i prema tome ne možemo se sada mi vraćati na neke administrativne granice, koje nijesu bile granice već moramo povući pravilnu granicu, kaže general Strugar.

Interesantno je kako general Strugar komentariše podatak da u Vensovom planu nema ni riječi o Prevlaci.

Nemojte mene pitati zašto su političari zaboravili da Prevlaku unesu u Vensov plan – objašnjava Strugar. Ja neću da polemishem oko toga ko je sastavio, ko je potpisao, ko je učestvovao. Ja to ne znam. Čime su se rukovodili – takođe ne znam. Znam samo jedno – da je meni kao vojniku, rodoljubu i čovjeku teško palo i ono prvo povlačenje sa linije Slanog, Čepikuća i Popovog Polja, ali to su odluke države, i ja sam kao vojnik morao to da izvršim. Došao sam na ovu liniju i moraćemo i nju da napustimo ako se naredi.

Međutim, kao čovjek i vojnik mogu da kažem šta mislim o svemu. Mislim da već kad smo morali da ratujemo isto tako moramo pred narodom i porodicama poginulih imati opravdanje. Kao ljudi, kao vojnici i kao građani. Prema tome, ja se solidarišem sa onim akoji daju ocjene o neopravdanosti rata i onim akoji kažu da je riječ o prljavom ratu. Sve je to tačno. Tačno je, međutim, i nešto drugo. Lično sam bio prisutan tog septembra u Herceg-Novom kad je palo osam mina od 82mm na prostor Crne Gore. Prije toga bilo je snajperske i druge vatre i moralo se odgovoriti.

Prema tome, neposredni izazivači rata bile su u to vrijeme paravojne snage – ustaške snage na Debelom Brijegu i Vitaljini, koje su došle iznad same kasarne na Prevlaci. Moralo im se odgovoriti, jer su i Tuđman i Mesić tada imali aspiraciju na Boku.

Zaista sam ljut što nije precizno u jednom pravnom dokumentu kakav je Vensov plan određeno kako da se obavi razgraničenje. Ovako meni kao vojniku ostaje da ja idem i rješavam... Ja mogu da rješavam ono što mi se naredi s vrha, ja ću to i dalje raditi, ali potpisivanje takvih dokuemnata kakva su razgraničavanja konkretno kao na primjeru Prevlake, treba da prebudi studiozni prilaz. Čuo sam da neki u Vladi Crne Gore tvrde da je ta granica pripadala Hrvatskoj, i da nije naša. To su gluposti. Za mene uopšte ne postoji granica prema Hrvatskoj. Oni se, na primjer, konkretno general Bobetko, pozivaju na kraljevinu Jugoslaviju, kada je tamo bila hrvatska banovina, a ne pozivaju se na Zetsku banovinu kada je Dubrovnik bio u njenim granicama. To su sve igre. Ja u te igre kao vojnik neću da ulazim.

Najpre granice

Najmanje što mi moramo da tražimo na Međunarodnom sudu, ako se ne možemo direktno u razgovorima sa Hrvatskom dogovoriti oko te buduće granice, jeste da se iz reona Debelog Brijega, najmanje iz reona Debelog Brijega, pod pravim uglom povuče granica na more. Od vjkada je ta granica bila tu negdje ispred Grude. Cio ovaj reon, mjesto Molunat, Kobila, Vitaljina i ova naselja, to je uvijek pripadalo onome čija je bila Boka Kotorska. Tako je bilo u Napoleonovim ratovima, tako je bilo dok je Austrougarska vladala Hrvatskom, tako je bilo u Drugom svjetskom ratu kad je to bila okupaciona zona Italije. Uvijek je tako bilo...

"Pobjeda", 8. august 1992.

"MONITOR", 4. februar 1992.

(Tekstovi u ovom poglavlju preuzeti su iz nezavisnog nedeljnika "MONITOR", gde su objavljeni u periodu od oktobra 2004. do februara 2005. godine)

V

**NAKNADNA
PAMET**

Đukanovićevo "izvinjenje"

Nije nego

Šta je mislio kad je izjavio da "ne zna ko kome treba da se izvini", zbog rata u Konavlima, za sada jedino zna predsjednik Đukanović. Dok to on sam ne pojasni, neće mnogo pomoći Kilibardino – "šta mu rade savjetnici" – amortizovanje štetnih posljedica. Jer, Đukanović je birao savjetnike po svom izboru. Još manje pomaže nemušto pravdanje da je time Đukanović imao namjeru "da sužava prostore propagandi Miloševićeve 'pete kolone' protiv njegovog otvaranja prema Hrvatima". Jer, Đukanović je taj prostor, nažalost, već suzio: kada je, prije koji mjesec, tvrdio da se susjedi nijesu odrekli teritorijalnih pretenzija prema Crnoj Gori – pa ni Hrvatska – zbog čega moramo da ostanemo u miloj SRJ.

Pa, ipak, ako je Kilibarda, koji je zdušno učestvovao u velikospkom projektu prekrajanja Hrvatske, nastojanjem da se kao "tampon zona" ponovo uspostavi Dubrovačka republika, smogao građanske kurazi da javno kaže da "svakoj žrtvi, i sa ove i sa one strane, naravno i Konavljanima, treba uputiti izvinjenje za ono što im je urađeno", onda bi to trebalo da uradi i drčni predsjednik. Može se to, i mora, očekivati i od Đukanovića koji se 1991. godine nadao "završetku zajedničkog života sanjima, za sva vremena", da će nova granica biti povučena "mnogo prirodnije i logičnije nego što su to uradili priučeni boljševički kartografi". A nakon sporazuma o demilitarizaciji 1992. pojašnjavao biračima: "Da bi sačuvali mir krenuli smo u rat, jer su Hrvati htjeli da osvoje Boku". Sada se, umjesto "rata za mir", borimo "mirom za mir".

Da li je predsjednik Đukanović uopšte čuo da je general armije Veljko Kadijević, u vrijeme dubrovačke operacije ministar vojni, odavno javno razobličio manipulaciju da je Hrvatska htjela da napadne Crnu Goru? Dok su crnogorski rezervisti "oslobađali" grad pod Srđem, pod izgovorom da tamo "brane Jugoslaviju", pokazalo se da je "naša namjera da idemo na Dubrovnik bila ne samo pripremna osnovica za dještvo prema Splitu, nego i mogućnost da napravimo kompromis sa međunarodnom zajednicom. Naime, ako je ona od nas tražila da popustimo kod Dubrovnika, onda smo mi tražili da ona popusti na drugom mjestu" – kazao je Kadijević na suđenju generalu Trifunoviću.

Isto je temeljno elaborirao u svojoj knjizi "Moje viđenje raspada", što se poklapa i sa izjavom dr Branka Kostića, koji je tih ratnih dana

igrao ulogu vrhovnog komandanta JNA. U intervjuu za "Monitor", 1994. godine, Kostić je priznao čitavu koncepciju "Opcija je bila ne da se osvaja Dubrovnik, nego da se blokira i s kopna i s mora, ali da se ide do Neretve i da se u tom slučaju, ako dođe do povlačenja JNA, kao što smo je povukli sa područja Republike Srpske Krajine, povučemo i da Neretve do Debelog brijega. Tada bi to zaposjele mirovne snage UN bez jurisdikcije Hrvatske. To je bila koncepcija, pa tek onda da se razgovara o razoružanju" – rekao je Kostić.

Crnogorska demokratska opozicija je kazala sve klicanjem na Cetinju: "Oprosti nam Dubrovniče". Đukanovićev prethodnik na crnogorskom tronu, Bulatović, nastojeći da sa sebe skine odgovornost rušitelja Dubrovnika, izjavio je da je "Dubrovnik bio i ostao tačka naše najveće nacionalne sramote", a kao razlog za ulazak Crne Gore u rat naveo Kadijevićevu "ratnu zamku".

Đukanović, međutim, još nezna ko kome treba da se izvini. A kad je već o izvinjenju riječ, velika je Đukanovićeva zabluda ako misli da je Hrvatima potrebnije njegovo izvinjenje nego nama. Hrvati su se odbranili i oni tačno znaju što im se desilo.

To je izvinjenje potrebnije nama. I još više – razotkrivanje čitavog mehanizma po kojem su crnogorski rezervisti dignuti da pale i pljačkaju Konavle i Dubrovnik.

Jer, taj mehanizam je i dalje u punom pogonu. Prst na obaraču i dalje drži isti čovjek – Slobodan Milošević koji je, uz bulatovićevu, Đukanovićevu i Kilibardinu asistenciju, crnogorske mladiće upregnuo u svoju "oslobodilačku" misiju. Samo sada su, pored otvorenog sukoba na Kosovu, nišanske sprave podešene i prema Crnoj Gori i – po istom obrascu – mogu biti aktivirane u "odbranu Jugoslavije". Samo, ovoga puta ne od "zengi, ustaša i bjelosvjetskog ološa", već od "separatista". Velika je Đukanovićeva iluzija ako misli da će udvaranjem pridobiti taj mehanizam za sebe. I u Sarajevu su mislili – neće nas naša vojska.

Poentu nije teško izvući: ko zaboravlja prošlost i nema hrabrosti da se kritički suoči sa njom – osuđen je da je ponavlja.

"MONITOR", 12. februar 1999.

Čekajući crnogorskog Branta

Dok predsjednik Đukanović brine ko će u Srbiji biti spreman da se u ime srpskog naroda brantovski izvini svim žrtvama zbog onoga što je proteklih godina učinjeno, zar ne bi, za početak, bilo najbolje da on uradi to isto, kod kuće

Možda predsjednik Đukanović još nije čuo za onu Krležinu – u svijet se mora preko svog praga – ali svejedno, on krupnim, pragmatičnim koracima prelazi taj prag. I još bi brže, ali još nije smogao političke hrabrosti da ono što inače smatranužnim i otrežnjujućim za ostale, sam učini. U vlastitoj kući.

Gostujući na tribini građana u Beranama, predsjednik Đukanović je pogodio u cilj, kada je kazao da je svima u Jugoslaviji, posebno srpskom narodu, potrebno veliko otrežnjenje. I da, kako je rekao, na čelo srpskog naroda dođe neko ko će biti svjestan svih grijehova koje je državno rukovodstvo Srbije u prethodnom periodu učinilo. "Ko će biti spreman da se brantovski izvini svim žrtvama zbog svega što je počinjeno u prethodnom periodu, bez obzira koje su to žrtve bile", glasno se preslišavao predsjednik Đukanović, upuštajući se u elaboraciju – da je bilo raznih žrtava u prethodnim ratovima. "I u Hrvatskoj, i u Bosni, i među Muslimanima, i među Albancima", a on je "apsolutno uvjeren – kada se budu svodili računi, da će se pokazati da je najveća žrtva upravo srpski narod."

Život sadašnje Srbije crnogorski predsjednik precizno dijagnosticira: "Miloševićeva diktatura je takva da je metastazirala u svakom segmentu društvenog života. Nije to više problem vlade i parlamenta... Manje-više, metastaza je zahvatila kompletan politički i društveni život u Srbiji."

Dijagnoza izgleda tačna. Samo, da li je bolest zahvatila samo Srbiju? Medicina kaže da je metastaza stanje gdje se bolesne promjene i izobličjenja ne javljaju samo na mjestu uzroka već se oboljenja dislociraju i šire čitavim organizmom. Može li Crna Gora računati da je, nakon deset godina života u federaciji sa Miloševićevim režimom, ostala zdrava?

I dok Đukanović sada tačno primjećuje ono što "Monitor" već godinama tvrdi, da se srpskom narodu, kao bumerang, vratilo sve ono što je, navodno u njegovo ime, činio vođa, Crnu Goru preskače. Još manje pominje da je postao svjestan vlastitog udjela i odgovornosti ne samo za rušenje ex-Jugoslavije, već i za dovođenje građana Crne Gore u sadašnju nezavidnu poziciju.

Crnogorski predsjednik dobro zna da je i on trčao svoju etapu u svesrpskom krosu i da je to otrežnjenje potrebno i njemu i nama. I, razumije se, izvinjenje. Jer, ono što je bitno da bi se razobličio čitav mehanizam koji je doveo do ratnog ludila, etničkog čišćenja, sankcija. Danas je to najpotrebnije. Isti izraubovani mehanizam visi kao Damoklov mač nad Crnom Gorom.

Imao je predsjednik Đukanović, početkom ove godine, priliku da traži oprost za sve ono što je učinjeno. Ali, nije. Čak je kazao da "ovo nije vrijeme za izvinjenja" i da on "ne zna ko kome treba da se izvini" zbog rata u Konavlima. Povodom te predsjednikove izjave, autor ovih redova je (februara 1999), napisao u "Monitoru": "Velika je Đukanovićeva zabluda ako misli da je Hrvatima potrebnije njegovo izvinjenje nego nama. Hrvati su se odbranili i oni tačno znaju što im se desilo. Nama je potrebno razotkrivanje čitavog

mehanizma po kojem su crnogorski rezervisti dignuti da pale i pljačkaju Konavle i Dubrovnik. Jer, taj mehanizam je i dalje u punom pogonu. Prst na obaraču i dalje drži isti čovjek, Slobodan Milošević, koji je, uz Bulatovićevu, Đukanovićevu i Kilibardinu asistenciju, crnogorske mladiće upregao u svoju 'oslobodilačku' misiju. Samo, sada su, pored otvorenog sukoba na Kosovu, nišanske sprave podešene i prema Crnoj Gori i po istom obrascu – mogu biti aktivirane u 'odbrani Jugoslavije'. Samo, ovoga puta ne od 'zengi, ustaša i bjelosvjetskog ološa', već od Đukanovićevih 'separatista'".

Kao što vidimo, za pola godine, predsjednik Đukanović je politički evoluirao. Sad traži pogodnu ličnost – u Srbiji, da se brantovski izvini svim žrtvama rata. Ali, još nije spreman da to sam učini u Crnoj Gori. Bar u formi kako je to 1997, u parlamentu, zasad jedini, učinio dr Novak Kilibarda: "Si parva licet componere magnis" (ako je dozvoljeno poređivati malo s velikim), uzeo sam nauk od Vilija Branta, koji je pao na koljena pred spomenikom žrtvama fašizma zatraživši oprostjenje za njemački narod što je produkovao nacizam. Narodna stranka je bila na ivici, a ponekad i preko ivice, da se oprlja svim onim čime su se oprljale šovinističke stranke u našoj zemlji. Ja, kao predsjednik NS, molim za oprostaj za svu njenu nacionalističku netrpeljivost i vjersku netolerantnost. I za neke moje izjave koje bih rado zaboravio."

Nije Đukanović toliko naivan da misli da se tek tako može preći preko njegove političke prošlosti, kao i uloge svih njegovih kompanjona, od "januarskog prevrata" '89. do danas, koji su Crnu Goru, po drugi put u ovom vijeku, doveli do ponižavajućeg državnog položaja. Baš zbog toga – dok se javno, i principijelno, ne distancira od svojih ranijih ideoloških predrasuda i udjela u borbi za "ugroženost" i "goloruku" srpstvo, teško da može biti principijelno ono što zaista jeste principijelno u njegovom sadašnjem obraćanju drugima.

U pravu je predsjednik Đukanović kad brine ko će u Srbiji biti spreman na brantovski gest izvinjenja. ali, zar i Crnoj Gori nije potreban njen Brant?

"MONITOR", 10. septembar 1999.

Zaboravi, ako možeš

Zašto niko u Crnoj Gori nije htio, ili nije želio, da se sjeti prošlosti i "Dubrovačke operacije"

Po povratku u Zagreb, Stipe Mesić, potpredsjednik Hrvatske narodne stranke, izjavio je za Radio "Slobodna Evropa" da je tokom četiri dana svog boravka u Crnoj Gori zatekao euforičnu situaciju, poput one u Hrvatskoj 1990.

godine, te da sve upućuje na to da Crna Gora kreće samostalnim putem. Nije, međutim, prognozirao – slijedi li neminovno i hrvatski put raspleta.

Bio je to prvi Mesićev dolazak u Crnu Goru nakon raspada druge Jugoslavije. Atraktivni gost dao je zanimljiv intervju crnogorskoj državnoj televiziji. Ali, o Prevlaci – ni riječi! A trebalo je. Jer, u vrijeme otpočinjanja "dubrovačke oluje" Mesić je, kao predsjednik Predsjedništva SFRJ, bio formalno vrhovni komandant JNA.

Interesantno je da ni Mesić, ni voditeljica kontakt emisije upriličene na TV CG, nijesu pomenuli bolnu – osmu godišnicu "rata za mir" za Dubrovnik, vezanu za oktobar 1991. godine. A upravo je o tome Stipe Mesić mogao mnogo da kaže. Iz prve ruke. Razumljivo on to, vjerovatno, iz kurtoazije prema domaćinu, nije učinio, a voditeljici izgleda nije rečeno da ga pita, pa je prilika propala. Tako, međutim,, nije bilo prošle godine, kada je Tamara Nikčević intervjuisala Momira Bulatovića za beogradski časopis "Profil". Bulatović je taj razgovor iskoristio da se opravda stoga što je Crna Gora uvučena u rat. Nije slučajno zaobiđeno pitanje Dubrovnika u razgovoru sa Stipom Mesićem. Rat sa Hrvatima sada bi mnogi htjeli da zaborave. Kako drukčije objasniti podatak da nijedna crnogorski medij, izuzev nedeljnika "Monitor", nije obilježio neslavni jubilej – osmu godišnjicu ratnog pohoda na grad pod Srđem. Mesić je bar mogao da posvjedoči kako je tada, kao predsjednik zemlje, brodom "Slavija" koji senalazio na čelu konvoja od tridesetak brodova, nakon detaljnih kontrola tereta od strane jugo-vojske, probio opsadu grada Dubrovnika i stanovnicima doturio hranu. U to su ga vrijeme crnogorski državni mediji, iako je bio na najvišem državnom položaju u još jedinstvenoj zemlji, nazivali – "ustašom".

"Pobjeda" je, recimo, pisala ovako: "Dakle, gospodin Mesić je stigao u Dobrovnik. Hoće li poznati miner iz Banskih dvora još jednom da primijeni svoj odveć poznati scenario, ili će možda, da zlo ne čuje, vrhovni komandant oružanih snaga Jugoslavije da posjeti neku od jedinica JNA na dubrovačkom ratištu?! Mesiću se zna samo to da je – mesić."

Posredstvom državne TV general Pavle Strugar, komandant Teritorijalne odbrane Crne Gore, proglašen komandantom Druge operativne grupe, optužice tada "ustaše" da ne poštuju primirje: "Dolaskom Mesića i njegovim mitingom preko Jadrana, pokazalo se da fašističke horde sakupljene sa svih strana nijesu voljne da razumnim putem upostavimo mir. Kad Dubrovnik položi oružje imaće mir i normalan život". A potpukovnik dr Radoslav Svičević je izjavio da je Mesić u Dobrovnik sa sobom doveo 114. brigadu od 700 ustaša, među kojima je i 25 plaćenika. Pukovnik Radomir Damjanović (ubrzo će dobiti generalski čin) objelodanjuje da među stranim plaćenicima koje je navodno Mesić doveo ima "i crnih i bijelih, bjelosvjetskih ubica – Afrikanaca, Holanđana, Njemaca, Argentinaca..."

Znamo kako se sve to završilo.

Sada očito oni koji su uveli Crnu Goru u rat od toga peru ruke. I baš zbog toga, trebalo je, kad je već reformska državna televizija dovela u svoj studio Mesića, podsjetiti tadašnje pobornike rata i obračuna na njihove riječi i postupke. Prije svega: Bulatovića i Kostića, ali i Đukanovića i Marovića. A to je već veliki zalogaj za državnu TV. Momir Bulatović je, u međuvremenu, promijenio funkciju. Postao je predsjednik Savezne vlade, koju Crna Gora ne priznaje. Odgovornost za rat je iz beogradskog kabineta prebacio na generala Kadijevića. Pominjući Kadijeviću "ratnu zamku", u beogradskom magazinu "Profil" Bulatović se, post festum, povjerio Tamari Nikčević: "Kao predsjednik Predsjedništva Crne Gore bio sam obaviješten da Hrvatska ima 30.000 naoružanih ljudi koji treba da zauzmu Prevlaku i Herceg Novi. Morao sam da reagujem. To su i najteže stranice mog pamćenja. U rat sam poslao ne samo građane Crne Gore, nego i svoje najbliže. Išao sam i razgovarao sa vojnicima. Rekao sam im: 'Ovu zemlju treba da branimo ne samo u Crnoj Gori, nego i van njenih granica.' Na Čemovskom polju bila je stacionirana Peta crnogorska brigada i samo nekoliko nesrećnika je skinulo uniformu i bacilo oružje. Bili su prezreni od svih. Ostali su pjevali: 'Listaj goro, cvjetaj cvjeće, Crna Gora u boj kreće.' I mogu da vam kažem da samjedna zadržao suze. Svi su disali kao jedan i bili spremni da brane Crnu Goru... Tek kasnije samsaznao da nije bilo tih 30.000 ustaša, tamo nije bilo više od 600 naoružanih ljudi... Bez obzira na sve priče o pljačkanju Dubrovnika, Dubrovnik nije srušen i uništen, kao što su Mostar, Vukovar, Sarajevo. Bez obzira na epizode u Konavlima, kojima se niko ne može ponositi, naši vojnici su se tamo ponašali kao organizovana vojska."

Aktuelni crnogorski predsjednik, Milo Đukanović, i dalje se ne izjašnjava.

Simptomatično je što se olako prelazi preko jednog sramnog jubileja. Problem je samo: kako ići u budućnost, kada sene zna bliska prošlost.

"MONITOR", 22.oktobar 1999.

Đukanovićev dio odgovornosti

Predsjednik prvi put priznao vlastite zasluge za ratni rasplet jugo-krize

Prvi put od krvavog raspleta jugo-krize i crnogorskog juriša na Dubrovnik, naš predsjednik Milo Đukanović javno je kazao da on "ne bježi od odgovornosti".

Crnogorski predsjednik iskoristio je jedno novinarsko pitanje na tribini u organizaciji Radija "Slobodna Evropa" u Pragu da pojasni što je reći htio početkom februara u Podgorici, kada nije bio "siguran ko bi se kome trebao izviniti" za zbivanja s početka devedesetih godina.

Komentirajući prigovor da se – uz svo uvažavanje za sadašnje reformske procese – ne može zaboraviti protekla decenija i uloga Crne Gore u njoj, predsjednik Đukanović je, kako prenosi "Pobjeda", rekao: "Ne bih mogao lišiti sebe odgovornosti za sve što se desilo minulih deset godina. Ja sam bio akter te politike. No, treba dobro analizirati kolika je crnogorska odgovornost i ko je opredijelio epilog svih onih ratnih sukoba. Ko je tada daleko značajnije uticao na razvoj cjelokupnih događaja? Ko je krenuo na podjelu Bosne? Ne želim pobjeći od odgovornosti, niti od učešća naših građana koji su u sastavu ondašnje JNA išli na Dubrovnik. Ne želim da poštedim ni sebe, ni Crnu Goru, ali ta odgovornost sigurno ne bi bila na prvom mjestu."

O potrebi za rasvjetljavanjem crnogorske uloge u raspadanju SFRJ, a posebno u ratu sa Hrvatskom, "Monitor" je pisao u više navrata, tražeći od predsjednika Đukanovića da razotkrije čitav mehanizam, u kom je bio važan šraf, po kojem su crnogorski rezervisti dignuti da pale i pljačkaju Konavle i Dubrovnik. Jer, taj mehanizam i dalje funkcioniše. Koliko sutra se sa istom žestinom može upregnuti u neku novu "oslobodilačku" misiju. Ovoga puta u Crnoj Gori i pod istim izgovorom – da se brani Jugoslavija od "separatista".

Zbog toga je Đukanovićevo priznanje i izvinjenje bilo bitno, ne samo Hrvatima već i svim građanima Crne Gore. Kao znak zdravlja i hrabrosti da se izvuku pouke za budućnost. I kao definitivan razlaz sa proizvođačima smrti.

Iako se radi o zakašnjelom, ali o činu od izuzetne političke važnosti, predsjednik bi trebalo da vodi računa da ne ponavlja iste političke greške kao njegov prethodnik na crnogorskom tronu Momir Bulatović. Braneći sebe, Bulatović je govorio o "nesrećnoj upotrebi JNA", čak i o "ratnoj zamci" u koju ga je uvalio general Kadijević, ali nije o tome što su tamo radili crnogorski teritorijalci i specijalci crnogorskog MUP-a, koji su bili pod njegovom direktnom komandom. Uostalom, i komandant Teritorijalne odbrane, general Pavle Strugar, postavljen je za komandanta Druge operativne grupe na Dubrovačko-hercegovačkom frontu. Svakako, ne bez aminovanja bivšeg crnogorskog predsjednika Bulatovića.

U tom momentu Đukanović je bio premijer, a ministar vojni u njegovoj vladi pukovnik Božidar Babić, ministar policije Pavle Bulatović. Nije riječ, dakle, samo o "učešću naših građana u sastavu ondašnje JNA".

Danas, predsjednik koji je otvorio granicu sa Hrvatskom, krenuo u reforme i u Evropu, sačuvao Crnu Goru od NATO bombardovanja, ima moralno pravo i obavezu da kaže prave informacije o nesrećnoj zloupotrebi građana Crne Gore pred dubrovačkim zidinama. Priznanje lične odgovornosti ne znači mnogo ako Đukanović izričito ne kaže da "oslobođenje" i "čišćenje" Dubrovnika nije preduzeto zbog toga što su "ustaše" napale Crnu Goru (Strugar, Đukanović); još manje "iz razloga

humanosti" (Branko Kostić); zbog blokiranih kasarni i ugroženog srpskog življa na dubrovačkom području (Babić); niti "zbog fašizma" i Kadijevićeve "ratne zamke" (Momir Bulatović)... Već je to od početka bila organizovana i smišljena akcija državno-vojnog vrha da se munjevito zauzme sve do Splita i Neretve, pa tako diktiraju pregovori sa Hrvatskom i međunarodnom zajednicom.

S druge strane, kad su glavni akteri uvlačenja Crne Gore u rat sa Hrvatskom – Momir Bulatović, Branko Kostić i Veljko Kadijević – još 1993. razotkrili čitavu manipulaciju, u kojoj su zdušno učestvovali varajući ljude, zaista se postavlja pitanje – zašto je predsjedniku Đukanoviću trebalo toliko vremena da procijeni da, eto, i on ne bježi od odgovornosti za to, ali da ta odgovornost nije na prvom mjestu.

"MONITOR", 29. oktobar 1999.

Snaga primjera

Da je vrijeme za izvinjenje i da se dobro zna ko kome treba da se izvini, pokazao je, upravo ovih dana, predsjednik Saveza samostalnih sindikata CG Danilo Popović

Onog dana kada je crnogorski parlament usvojio Zakon o amnestiji, kojim se predviđa kolektivno oslobađanje onih koji su odbili da učestvuju u ratu protiv NATO pakta – u Dubrovniku je Danilo Popović progovorio o besmislenom ratu sa hrvatskom '91. i našoj odgovornosti za njega. Ponudio izvinjenje i zatražio oprost.

"Došao sam sa spremnošću da pružim ruku izvinjenja kolegama sindikalcima iz Dubrovnika", rekao je prvi čovjek crnogorskog sindikata Danilo Popović na konferenciji za novinare u gradu pod Srđem. "Dubrovnik je simbol tragičnog stradanja koje je izazvala ratnohuškačka nacionalistička politika. Dubrovnik je simbol odgovornosti i jednog dijela crnogorskog naroda za učešće u takvoj politici. Teško je pogledati u oči ljudima čije su kuće palili pripadnici tvog naroda, ali ono što mi boravak u Dubrovniku čini lakšim jeste činjenica da niko iz rukovodstva Saveza samostalnih sindikata CG, ni ja lično, nijesmo učestvovali u tome" – kazao je Popović u prisustvo svog domaćina Davora Jurića, predsjednika Saveza samostalnih sindikata Hrvatske i predsjednika Međunarodne konferencije slobodnih sindikata Leroja Trotmana.

Poslije velikog narodnog mitinga na Cetinju, u organizaciji liberala i demokratske opozicije, na kojem su, kad je rana bila svježai najviše boljela, iskovani dirljivi stihovi: "Sa Lovćena vila kliče – oprostite nam Dubrovniče", razobličavanja crnogorskog posmuća pred zidinama Dubrovnika na stranicama

"Monitora" i ličnog izvinjenja Novaka Kilibarde žrtvama sa obje strane, Popovićev gest je vrijedan pažnje.

No, izjava predsjednika crnogorskih sindikata nije dovoljna. Jer, Popović nije predstavnik one Crne Gore koja je rat povelila i čiji dio je i sada u državnom vrhu. I njegovo izvinjenje, ma koliko dirljivo i iskreno, ne govori da je zvanična Crna Gora spremna da zatraži oprost za sopstveni doprinos toj suludoj ratnoj avanturi. Taj rat je planiran u Beogradu, i njime se željelo mnogo više – Dubrovnik sa Konavlima. Rat je izgubljen, Crnogorci su dobili svjetsku reputaciju rušitelja drevnog grada, a Prevlaka, posljednji izgovor za sveobuhvatnu operaciju slamanja "ustaša" i "fašizma", postala je simbol ne samo Bulatovićevog poraza već i svih onih u državnom vrhu koji su zajedno sa njim opravdavali i vodili taj "rat za mir".

Crnogorski zvaničnici još nijesu objasnili prave razloge zbog čega su, sa njihovim blagoslovom, novembra 1991. crnogorski dobrovoljci i rezervisti, pod izgovorom da valja odbraniti strateški važnu Prevlaku, po pitomim Konavlima palili, pljačkali i ubijali. Tada nas je svijet osudio i kaznio sankcijama. Taj rat spriječio je privredni razvoj i povezivanje Crne Gore sa Hrvatskom, pokidao sve tanane niti, građene stoljećima, sa zapadnim susjedom i direktno uveo Crnu Goru u čeljusti "bratske Srbije".

Otuda i čuđenje da Popovićeva izjava, bez obzira na publicitet u državnim medijima, nije imala odjeka kod ovdašnje vlasti: niti se neko usprotivio niti je ko pohvalio Popovićev potez. Čekaju, izgleda, bolja vremena. Koja i kada?

Uvijek smo skloni da tražimo neku dobro promišljenu strategiju iza ponašanja naših političara. Ali, nakon što se Crna Gora dogovorila sa Republikom Hrvatskom da otvore granični prijelaz Debeli brijeg, logičan je i naredni potez – potpuna obnova dobrosusjedskih odnosa. U vrijeme intervencije NATO-a, jedini izlaz predsjednika Đukanovića u svijet bio je sa aerodroma Čilipi. Crna Gora treba da pokaže da zna to da cijeni. Uostalom, preko dubrovačkog aerodroma u Crnu Goru je nedavno doprimljeno 34,5 tona njemačkih maraka, potrebnih za uvođenje dvovalutnog sistema.

Predsjednik Đukanović nedavno je u Pragu, prvi put, pomenuo vlastitu odgovornost i odgovornost Crne Gore za ratni rasplet jugo-krize, ali i podvukao da ta "odgovornost sigurno ne bi bila na prvom mjestu". To je u ovdašnjim političkim krugovima ocijenjeno kao državnički potez. Značajno je i Đukanovićevo uvjerenje, izneseno u "Feral tribjunu", da će crnogorske i hrvatske vlasti uspjeti da pronađu zajedničko rješenje za sporno pitanje poluostrva Prevlaka. "Mislim da se u interesu mira i kvalitetne zajedničke budućnosti lako mogu naći formule kojima se to područje može upotrijebiti za neki zajednički, turistički, humanitarni ili neki drugi projekat", rekao je Đukanović.

Crnoj Gori su dosta i dvije Prevlake (kraj Skadarskog jezera i Tivta), a onda na ulazu u Bokokotorski zaliv definitivno je, međunarodnim priznanjem Hrvatske, pripala našem susjedu. Ostalo je razgraničenje na moru. Zato je i rješenje odnosa Hrvatska – Crna Gora u građenju dobrosusjedstva i razvoju turizma, koji

ne ide ruku pod ruku sa militarizacijom. Umjesto gomilanja vojski sa obje strane granice, prioritet je zajednička gradnja jadranske autostrade.

“MONITOR”, 19. novembar 1999.

“Ako treba”, a trebaće

Sad predsjednik govori da on ne bježi od odgovornosti, ali da ima odgovornijih, pominje “epizodu u krvavom scenariju”, ali još nije spreman da razoblič scenario

Predsjednik Đukanović postao je majstor kondicionala. Sve važne političke izjave daje u formi pogodbenih rečenica: Ako Milošević učini ovo, mi ćemo ono...

Tako je i u intervjuu posredstvom Interneta (u organizaciji Antene M i Interneta Crne Gore), upitan za izvinjenje Dubrovniku zbog onoga što je učinjeno, predsjednik izjavio:

“Kazao sam da ću – ako će to doprinijeti boljem razumijevanju Crne Gore i Hrvatske u narednom periodu – kao predsjednik Crne Gore učiniti sve da do tog razumijevanja dođe, uključujući izvinjenje svima koji su bili neposredno pogođeni učešćem Crnogoraca u sastavu tadašnje JNA. Moralo bi se, međutim, razmisliti ko je prije mene u obavezi da se izvini jugoslovenskim narodima za ono što je učinjeno kroz pisanje tog krvavog scenarija. Smatram da su najodgovornija dva čovjeka – Slobodan Milošević i Franjo Tuđman.”

Tuđman je mrtav, njegovo izvinjenje više nije moguće. Miloševiću to ne pada na pamet. Proizilazi: Đukanović je na potezu. Ali, on dugo oklijeva. Prvo izjavljuje da “nije vrijeme za izvinjenja”, da se “ne zna ko kome treba da se izvini”, potom priznaje “dio zasluga” za ratni rasplet jugo-krize. Onda počne da se brine što na čelo srpskog naroda još nije došao neko ko će biti svjestan svih grijehova koje je državno rukovodstvo Srbije učinilo, “ko će biti spreman da se brantovski izvini svim žrtvama zbog svega što je počinjeno...” Ali, sam to još nije učinio.

Kao i Bulatović, njegov prethodnik na crnogorskom tronu, pravi iste greške – ne pominje da se u tom momentu kao vrhovni komandant JNA pojavljuje naš proizvod: dr Branko Kostić, predsjedavajući potpredsjednik Predsedništva SFRJ, sa kojim je tadašnji predsjednik Bulatović postrojavao ratnike JNA na dubrovačko-hercegovačkom ratištu. Đukanović odlično zna da je Kostić tamo, i u Beograd i na Dubrovačko ratište, poslan glasačkom mašinom vladajuće DPS većine. Protiv volje demokratske opozicije, koja je govorila: “Izborom Branka Kostića u predsjedništvo zemlje, Crna Gora se opredijelila za ratni raspad zemlje.” Pokazalo se tačnim.

Ko je poslao jedinice Teritorijalne odbrane Crne Gore, znači jedinice

unutrašnje vojske, u “odbranu” Dubrovnika, pljačku i poharu Konavala, ko odobrio učešće specijalaca crnogorskog MUP-a u “čišćenju” od “ustaša”, kada je to bilo u isključivoj nadležnosti tadašnjeg predsjednika Bulatovića i premijera Đukanovića? Tadašnji ministar odbrane i policije bili su direktno odgovorni premijeru Đukanoviću.

A kad je već o izvinjenju riječ, nije to ni jednostavno. Koliko je bitno da crnogorski predsjednik iz moralnih i državnih razloga traži oprost za sve ono što su Crnogorci učinili Hrvatima, toliko je to bitno za samu Crnu Goru. Čitav ratnohuškački mehanizam, u kome su Đukanović, Bulatović i Marović bili važni šrafovi, još je u dobrom stanju. Sada je okrenut protiv “separatističke” Crne Gore. Đukanović mora da smogne snage da javno kaže da se tamo nije vodio “rat za mir”, ili rat protiv “pomamljenog ustaštva”, već rat za veliku Srbiju. Da objasni porodicama poginulih sa obje strane, da su crnogorski rezervisti bili prevareni; smišljeno i planski.

Predsjednik Đukanović dobro zna da su mnogi istaknuti učesnici ratnohuškačkog velikosrpskog scenarija godinama profitirali u Crnoj Gori. Da su brojni njegovi, Marovićevi i Bulatovićevi saradnici u ratu i pod sankcijama stekli ogromno bogatstvo, stanove, društvene funkcije i počasti. Sada su mnogi od njih navukli reformističke rukavice na okrvavljene ruke. Mogu da kupuju fabrike i hotele po Crnoj Gori.

Đukanović, takođe, dobro zna u tome je zdušno učestvovao – da su javno šikanirani i izbacivani sa posla Crnogorci koji su na ovdašnjim trgovima pjevali “Oprosti nam Dubrovniče...”, kao i oni koji su se suprotstavljali ratnom ludilu. Njegovo izvinjenje njima bila bi najmanja žrtva, a veliki gest.

Ali, svejedno, doći će dan kada će se i o tome polagati računa. Uostalom, pravo izvinjenje Hrvatima moguće je samo od onih koji su bili protiv rata. Baš kao što se Brant izvinio za zločine Hitlerove Njemačke. Đukanović, doduše, ima većinsku podršku naroda i bilo bi državnički mudro da učini taj gest u ime svih. Dok još ima vremena, pa što košta da košta.

“MONITOR”, 28. april 2000.

Oprosti nam, Dubrovniče

Da bi se Crna Gora zaista vratila Evropi, ona se mora suočiti sa sopstvenom prošlošću, zabludama i zločinima koje je počinila drugima. Crnogorski predsjednik je u Cavtatu prešao svoj Rubikon

To jena Balkanu neuobičajeno: da se – poput Vilija Branta, koji je pao na koljena pred spomenikom žrtvama fašizma u Varšaci, zatraživši oprost za njemački narod – predsjednik jedne države, u ime svog naroda, izvini

drugom narodu za sve što je učinjeno tokom "neobjavljenog", a vođenog rata, koji su vojne vlasti tretirale kao vojnu vježbu.

"Želim da u svoje i u ime građana Crne Gore, posebno onih koji dijele moja moralna i politička uvjerenja, izrazim žaljenje svim građanima Republike hrvatske, posebno Konavala i Dubrovnika, građanima Neretvljanske Župe – za sav bol, za sva stradanja i sve materijalne gubitke koje im je nanio bilo koji predstavnik Crne Gore u sastavu JNA u tim tragičnim događajima", kazao je Đukanović na konferenciji za štampu poslije prvog susreta sa hrvatskim predsjednikom Stipom Mesićem u Cavtatu. Đukanovićev je stav da se odgovornost mora personalizovati: "To je jedini i najbolji put kako bi se skinula hipoteka nacionalne odgovornosti koja je kroz istoriju dugo pripisivana, ili se pokušala pripisati, i hrvatskom narodu, a sada se pokušava pripisati crnogorskom narodu."

Sa distance od osam godina, crnogorski je predsjednik naglasio da je dobar dio crnogorske javnosti, vjerujući da se zalaže za pravu ideju – očuvanje jugoslovenstva, naivno uvučen u poziciju saučesnika u ratnim i nasilničkim događanjima koja su imala tragičan epilog. Tvrdi da je i on tada bio naivan i da nije prozreo namjeru Beograda.

Tačno je da se radilo o manipulaciji: "Sa beogradske velikodržavne, diktatorske i nasilničke adrese postojala je namjera da se potencira opasnost po Crnu Goru i njen opstanak od njenog neposrednog okruženja kako bi se naglasila inferiornost Crne Gore u odnosu na Beograd." Tačno je, međutim, da su opasne manipulacije dolazile i sa podgoričke adrese. Posljednji put ne tako davno. Početkom 1999. Đukanović je tvrdio da se susjedi nijesu odrekli teritorijalnih pretenzija prema Crnoj Gori – pa ni Hrvatska – zbog čega Crna Gora mora ostati sa Miloševićem.

Đukanović je u Cavtatu, napokon, potvrdio da "oslobađanje" Dubrovnika nije preduzeto zbog toga što su "ustaše" napale Crnu Goru (obrazloženje generala Strugara, a i Đukanovića u tadašnje vrijeme). Još manje "iz razloga humanosti" – da sedeblokiraju kasarne i zaštite "ugroženi Srbi" na dubrovačkom području (Branko Kostić i ministar odbrane Crne Gore Babić). Niti "zbog fašizma i Kadijevićeve "ratne zamke" (Momir Bulatović). Pa ni zato što su Crnogorci vodili "rat za mir" (Svetozar Marović). Ne – Dubrovnik je napadnut jer je vođen rat za Veliku Srbiju.

Đukanovićev gest je u Hrvatskoj (iako mu baš ne vjeruju na iskrenosti) dočekan sa odobravanjem. Šef hrvatske diplomatije Tonino Picula izjavio je da se radi o "gestu vrijednom jednog Vilija Branta". Za Zdravka Tomca, podpredsjednika SDP- to je "izvinjenju iz nužde". A u "Jutarnjem listu" piše: "Isprika je korak naprijed i kad je licemjerna." Ali, za riječki "Novi list" u Đukanovićevom izvinjenju nema licemjerja. Naprotiv, ističe se da je crnogorski predsjednik otvorio "sezonu izvinjavanja". Taj dnevnik podsjeća na to da ni Hrvatska u balkanskim ratnim avanturama

nije bezgrješna: "Hrvatska je dužna da se izvini BiH, kao što je Crna Gora dugovala izvinjenje Dubrovniku".

"Milo pokazao izdajničko lice", "Kleknuo Đukanović a ne Crna Gora" – naslovi su beogradskih režimskih medija. I dok predstavnici srpske opozicije ističu da se radi o hrabrom koraku političara i državnika koji želi da loša prošlost ode u istoriju, dotle iz redova reformske koalicije lider SDP-a Žarko Rakčević traži da se Đukanović izvini i Crnogorcima koji su bili protiv ratne avanture. Na to je Đukanović uzvratio da "ne vjeruje da će nas stalni zahtjev za prekopavanje po prošlosti i međusobna izvinjenja dovesti daleko".

Miloševićeva ekspozitura u Crnoj Gori, SNP, govori o nečasnoj, izdajničkoj Đukanovićevoj ulozi koja ponižava crnogorski narod. A upravo je Momir Bulatović, lider te stranke, 1993. priznao: "Dubrovnik je bio i ostao tačka naše najveće nacionalne sramote." Njegovi drugovi iz SNP-a sada tvrde da su se u Cavtatu sastali Mesić, "razbijač SFRJ" i Đukanović, "razbijač SRJ", a njihovi Milošević i Bulatović sa tim nemaju nikakve veze. Dragan Koprivica iz SNP-a zapitao se kako će na Đukanovićev gest reagovati desetina hiljada patriota Crne Gore koje su podsticale nekadašnje Đukanovićeve ratničke riječi? Odgovor na to pitanje davno je napisan u ispovijesti rezervnog kapetana V.P. iz Podgorice, koji je u uniformi JNA proveo sto dana na dubrovačkom ratištu. On je u "Monitoru" od 22. novembra 1991, zapisao i ovo: "U konačnom moralnom porazu, danas slavljene kao ratni heroji, postaćemo samo hladna nalična praznih ljudskih duša. Nažalost, svijest o ovome nije prisutna u onoj mjeri koja je neophodna da pojača i proširi individualni otpor, jer ga zvanična politika ne želi izdići na princip samoodržavanja sopstvene države i svojih građana. Mnogi će toga postati svjesni tek onda kada ova ili neka buduća vlast, sasvim mi je svejedno, bude morala tražiti oprost od onih kojima je nanoseno zlo. Oprost za buduću generaciju građana Crne Gore, koji će, s pravom, željeti da žive bez kompleksa krivice njihovih očeva."

Nakon što se Crna Gora dogovorila sa Republikom Hrvatskom, zaobilazeći vlasti u Beogradu, da otvore dva granična prelaza, na Debelom brijegu i Kobili, bio je logičan potez – potpuna obnova dobrosusjedskih odnosa i postepeno rješavanje problema Prevlake. U vrijeme intervencije NATO-a, zbog blokade JNA, jedini izlaz u svijet predsjednika Đukanovića bio je dubrovački aerodrom Čilipi, koji su 1991. razorili crnogorski rezervisti. Uostalom, preko dubrovačkog aerodroma u Crnu Goru dopremljeno 34,5 tona njemačkih maraka, neophodnih za prvu fazu uvođenja dvovalutnog sistema. A sklopljen je i mnogo povoljniji ugovor o korišćenju vode sa izvorišta Plat za hercegnovski vodovod.

Predsjednik Đukanović je dugo oklijevao da se izvini Dubrovniku. Iskoristio je jedno novinarsko pitanje na tribini Radija "Slobodna Evropa",

prilikom svoje posjete Pragu, da pojasni što je reći htio kada nije bio "siguran ko bi se kome trebao izviniti". Komentarišući prigovor da se uz svo uvažavanje za reformske procese – ne može zaboraviti protekla decenija i uloga Crne Gore u njoj, Đukanović je rekao: "Ne bih mogao lišiti sebe odgovornosti za sve što se desilo minulih deset godina. Ja sam bio akter te politike. No, treba dobro analizirati kolika je crnogorska odgovornost i ko je opredijelio epilog svih onih ratnih sukoba. Ko je tada daleko značajnije uticao na razvoj cjelokupnih događaja? Ne želim pobjeći od odgovornosti, niti od učešća naših građana koji su u sastavu ondašnje JNA išli na Dubrovnik. Ne želim da poštediti ni sebe ni Crnu Goru, ali ta odgovornost sigurno ne bi bila na prvom mjestu."

Prije dva mjeseca predsjednik Đukanović je, u intervjuu posredstvom Interneta, rekao da će izviniti – "ako treba". Potom je objelodanio da on nikada nije bio na dubrovačkom i hercegovačkom ratištu: "Slika koja se pojavljivala je iz Nikšića, kada smo Bulatović i ja obišli rezervni sastav naše JNA, koja se nalazila na redovnoj vojnoj vježbi prije početka rata." Samo nije objasnio protiv koga je dizan borbeni duh i kuda su upućeni njegovi ratnici.

Ipak, Žukanović je u Cavtatu prešao svoj Rubikon. Ne radi se samo o izvinjenju već i o preuzimanju odgovornosti. On je, pored insistiranja na individualnoj krivici onih koji su počinili zločine, izjavio zagrebačkom "Nacionalu" da je Crna Gora spremna da "snosi sve posljedice", pa i da plati ratnu štetu Hrvatskoj. Sada se u interesu mira lakše može naći formula za Prevlaku. Umjesto gomiljanja vojski sa obje strane granice, danas je prioritet gradnja jadransko-jonske autostrade i zajednički put u Evropu. A da bi se Crna Gora zaista vratila Evropi, ona se mora suočiti sa sopstvenom prošlošću, zabludama i zločinima koje je počinila drugima.

"MONITOR", 30. jun 2000.

Panika među ratnicima

Pred zidinama Dubrovnika posrnula je guslarska, mitomanska Crna Gora, koja je oskrnavila ljepotu vijekova i stekla svjetsku slavu varvara. Dolazi vrijeme kada će za sve to morati da se plati

Đukanovićevo žaljenje u Cavtatu, upućeno hrvatskom narodu zbog crnogorske ratne avanture oko Dubrovnika, izazvalo je žestoku reakciju "patriota". Dežurni ratnici odmah su otpočeli još jednu bitku protiv "izdajnika" na domaćoj areni, iako su sve prethodne izgubili. Iza žestokih riječi ne krije se samo epski patriotizam, već prava panika. Zločine oko Dubrovnika činili su konkretni ljudi. I za to će odgovarati.

Kad je predsjednik najavio individualizaciju krivice za dubrovačku "tamnu mrlju", na njega se srušila prava lavina. Rukovodstvo boračke organizacije iz Pljevlja ekspresno je zapucalo iz najjače artiljerije: "Mesić može biti zadovoljan klečanjem Đukanovića pred njim, jer nije dao ništa, a uzeo je mnogo i ponizio sve poštene Crnogorce i patriote. Crna Gora takvo poniženje nije doživjela ni 1941, kada su pred italijanskim fašistima klečali Drljević, Štedimlija i drugi izdajnici."

Bio je to povod da se oglasi i Udruženje boraca ratova od 1990. godine (oni još, u nazivu, nijesu raščistili kakvih ratova – odbrambenih ili osvajačkih), koje na državnim jaslama okuplja i one koji su jurišali na Dubrovnik, ubijali, palili i pljačkali po Konavlima. Sad se pozivaju na Ustav, a nije im smetalo što je Ustav bio prekršen i onda kada su učestvovali u neobjavljenom ratu.

Ratnici su naprasno postali pravnici pa tvrde (u inicijativi upućenoj Skupštini Crne Gore) da je Đukanović povrijedio odredbe Ustava u kojima stoji da je "Crna Gora članica SRJ", zatim da je "Crna Gora suverena u pitanjima koja nije prenijela u nadležnost SRJ", da "suverenost pripada građanima", da se "o promjeni državnog statusa ne može odlučivati bez prethodno sprovedenog referenduma" i da je "svako obavezan da se pridržava Ustava". Kažu: Đukanović je povrijedio i ustavni status Crne Gore promovisući sebe kao predsjednika "države koja je u traganju za svojim državno-pravnim statusom i relevantnim međunarodnim subjektivitetom".

Borci ne prihvataju Đukanovićevo obrazloženje da su bili izmanipulisani, iako je to isto potvrdio više puta njihov politički lider – Momir Bulatović! Bivši crnogorski predsjednik je davno pokušao da opere ruke zbog zločina počinjenih sa one strane Debelog brijega. Optužnice u Hagu još nijesu podignute zbog dubrovačke operacije i Bulatović je, za svaki slučaj, svu odgovornost prebacio na generala Kadijevića. U intervjuu splitskoj "Slobodnoj Dalmaciji" (1996) Bulatović tvrdi da je crnogorski napad na Dubrovnik rezultat generalove "ratne zamke".

"Vjerujte, meni je Kadijević doslovce rekao: 'Momire, 30.000 ustaša ide na Crnu Goru, a ljudi se neće odazvati ako ih ti ne uvjeriš.' Nijesam ponosan što su naši momci učestvovali u ratu, ali je moj dug bio da stanem ispred vojnika", pravdao se on u Hrvatskoj.

To isto Bulatović ponavlja i u intervjuu za beogradski magazin "Profil" (1998): "To su i najteže stranice mog pamćenja. U rat sam poslao ne samo građane Crne Gore nego i svoje najbliže rođake. Išao sam i razgovarao sa vojnicima. Rekao sam im: 'Ovu zemlju treba da branimo ne samo u Crnoj Gori nego i van njenih granica. 'Na ćemovskom polju bila je stacionirana Peta crnogorska brigada i samo nekoliko nesrećnika je skinulo uniformu i bacilo oružje. Bili su prezreni od svih. Ostali su

pjevali: 'Listaj goro, cvijetaj cvijeće, Crna Gora u boj kreće.' I mogu da vam kažem da sam jedva zadržao suze. Svi su disali kao jedan i bili spremni da brane Crnu Goru... Tek kasnije sam saznao da nije bilo tih 30.000 ustaša, tamo nije bilo više od 600 naoružanih ljudi."

Tako svjedoči nekadašnji prvi čovjek Crne Gore, koji je odgovoran što je, kako tvrde upućeni, uz oko dve hiljade pripadnika JNA, poslao u rat gotovo trideset hiljada crnogorskih rezervista, teritorijalaca i specijalaca MUP-a. Ali, Bulatović, kao ni borci sa dubrovačkog ratišta, ne može da podnese da se Đukanović za to izvinjava. Smatra da je to "besmislica", jer je, veli, Đukanović tražio oprostaj od Hrvata "za ono što se nije desilo".

Samo, kad bi tu jednostavnu logiku Bulatović mogao da obrazloži porodicama tri stotine poginulih i hiljadu i pet stotina ranjenih žitelja dubrovačkog kraja, ne računajući one iz drugih krajeva Hrvatske, kao i 165 poginulih sa crnogorske strane pošto su gurnuti u rat radi navodne odbrane Jugoslavije od "ustaša" i "bjelosvjetskog ološa".

I posljednji potpredsjednik krnjeg Predsjedništva Jugoslavije, Branko Kostić, koji je bio preuzeo dizgine vrhovnog komandanta u svoje ruke i u tom svojstvu obilazio dubrovačko ratište, priznao je za "Monitor" (1994) da je Crna Gora planski uvučena u rat sa Hrvatskom. I da je u tome i sam učestvovao.

"Opcija je bila ne da se osvaja Dubrovnik, nego da se blokira i s kopna i s mora, ali da se ide do Neretve i da se u tom slučaju, ako dođe do povlačenja JNA, kao što smo je povukli sa područja Republike Srpske Krajine, povučemo tako i sa Neretve do Debelog brijega. Tada bi to zaposjele mirovne snage UN bez jurisdikcije Hrvatske. To je bila koncepcija, pa tek da se onda razgovara o razoružanju", kaže Kostić.

Smišljeno uvlačenje Crne Gore u rat potvrđuje i general Veljko Kadijević, u to vrijeme savezni ministar vojni.

Sada, devet godina nakon zločina u koji je Crna Gora uvučena, stižu visoki cehovi na naplatu. Štete nastale napadom na području od vrha Pelješca do granice sa Crnom Gorom procenjuju se na oko dvije milijarde dolara. Potpredsjednika SNP-a Zorana Žižića posebno je iziritiralo Đukanovićevo obećanje u "Nacionalu" da će Crna Gora platiti ratnu odštetu Hrvatskoj.

Đukanović kroz tu izjavu hoće da poništi sukcesiju i podjelu imovine bivše Jugoslavije" i to je posredni put razbijanja SRJ, ocjenjuje Žižić, čudeći se "zašto Milo Đukanović nikada nije pomenuo ratnu odštetu za ono što je Crna Gora pretrpjela prošle godine, tokom NATO agresije".

Oni koji se danas junače i pozivaju na patriotizam moraće da prihvate činjenice koje više ne osporavaju čak ni Bulatović, ni Kadijević, ni Kostić... U ljeto 1991. Prevlaka je poslužila samo kao

izgovor za napad na Konavle i opsadu Dubrovnika. Dok se govorilo o odbrani Jugoslavija od "ustaša", tamo je zaposjednuta teritorija na putu stvaranja Velike Srbije.

"MONITOR", 7. jul 2000.

(Tekstovi objavljeni u ovom poglavlju odnose se na izvinjenje crnogorskih zvaničnika 2000. godine zbog ratnih operacija 1991. godine, a preuzeti su iz nedeljnika "MONITOR")

Prilozi

UJEDINJENE NACIJE
Međunarodni sud za krivično gonjenje
lica odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije
od 1991. godine

Predmet br. IT-01-42-T
Datum: 31. januar 2005.

Original: engleski

PRED PRETRESNIM VEĆEM II

U sastavu: sudija Kevin Parker, predsedavajući
sudija Krister Thelin
sudija Christine Van Den Wyngaert

Sekretar: g. Hans Holthuis

Presuda od: 31. januara 2005.

TUŽILAC

protiv

PAVLA STRUGARA

PRESUDA

Tužilaštvo:

gđa Susan Somers
g. Philip Weiner

Obrana:

g. Goran Rodić
g. Vladimir Petrović

I. UVOD

1. Optuženi Pavle Strugar, penzionisani general-pukovnik tadašnje Jugoslovenske narodne armije (u daljem tekstu: JNA), tereti se u Optužnici za zločine navodno počinjene u periodu od 6. do 31. decembra 1991. tokom vojne kampanje JNA u Dubrovniku i okolini, Hrvatska, vođene oktobra, novembra i decembra 1991. godine.

2. U poslednjoj verziji Optužnice navodi se da su tokom protivpravnog napada JNA na Stari grad u Dubrovniku 6. decembra 1991. dve osobe poginule, a dve¹ teže ranjene i da je u Starom gradu oštećen veliki broj zgrada od istorijskog i kulturnog značaja, uključujući ustanove namenjene, između ostalog, religiji, umetnosti i nauci. Ti navodi izneti su u prilog šest tačaka kojima se optuženi tereti za kršenja zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta Međunarodnog suda, i to za ubistvo, okrutno postupanje, napade na civile, pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, napade na civilne objekte i razaranje ustanova namenjenih, između ostalog, religiji, umetnosti i nauci. Optuženi se tereti za individualnu krivičnu odgovornost prema članu 7(1) Statuta jer je navodno naredio, pomagao i podržavao činjenje gorenavedenih zločina, kao i za odgovornost nadređenog prema članu 7(3) Statuta za zločine koje su počinili njegovi potčinjeni. Prema navodima, odgovornost optuženog proističe iz njegove tadašnje funkcije komandanta Druge operativne grupe (u daljem tekstu: 2. OG). Među snagama koje su 6. decembra 1991. protivpravno granatirale Stari grad, navodno su bile snage 3/472. mtbr (u daljem tekstu: 3/472. mtbr), pod komandom kapetana Vladimira Kovačevića. Bataljon kojim je komandovao kapetan Kovačević bio je u to vreme direktno podređen Devetom vojnopomorskom sektoru (u daljem tekstu: 9. VPS), pod komandom admirala Miodraga Jokića, a 9. VPS je, s druge strane, bio deo 2. OG, kojom je komandovao optuženi.²

3. Iako se Optužnica odnosi samo na napad na srednjovekovni Stari grad, dokazi ukazuju na to da JNA tog dana nije granatirala samo Stari grad i da je ljudskih žrtava i oštećenja imovine bilo i na širem području grada Dubrovnika i u njegovim modernijim delovima koji se nalaze uz Stari grad, ali izvan istorijskih zidina.

4. Veće želi da primeti da se admiral Jokić izjasnio krivim po šest tačaka u kojima se tereti za kršenje zakona i običaja ratovanja prema članovima 3, 7(1) i 7(3) Statuta, po pitanju napada na Dubrovnik 6. decembra 1991. Ovaj Međunarodni sud ga je potom osudio na sedam godina zatvora.³

Predmet protiv kapetana Kovačevića, koji je takođe optužen za taj napad, još nije počeo.

5. U ovoj presudi Veće mora da donese odluku o nevinosti ili krivici optuženog po svakoj od šest tačaka Optužnice. Član 21(3) Statuta predviđa da svaki optuženi ima pravo na prezumpciju o nevinosti.

Usled te prezumpcije teret dokazivanja krivice optuženog počiva na Tužilaštvu, i to tokom celog suđenja. Da bi se nekom optuženom izrekla osuđujuća presuda, ta krivica se mora dokazati van razumne sumnje.⁴ Shodno tome, Veće je stvari pristupilo tako što je po svakoj od tačaka odlučivalo da li se na osnovu celokupnog relevantnog dokaznog materijala van razumne sumnje uverilo da je ustanovljen svaki element datog zločina i vidovi odgovornosti navedeni u Optužnici. Kao što je uobičajeno u krivičnim predmetima, pri utvrđivanju da li je ustanovljen neki element tačke često je neophodno izvesti zaključke iz činjenica utvrđenih na osnovu dokaza. Pritom je Veće brižljivo razmatralo da li se razuman zaključak zasnovan na tim činjenicama kosi s navodom o krivici optuženog. U slučaju da je tako, optuženi na osnovu tereta i standarda dokazivanja mora biti oslobođen optužbi po toj tački.⁵

6. Od Veća se očekuje da odvaga i oceni dokaze obe strane u postupku. Usled prirode ovog predmeta Veće je pri odlučivanju o relativno malom broju pitanja bilo suočeno s velikom količinom dokaza, koji su bili protivrečni i nedosledni. Kad je reč o nekim od pitanja, zadatak Veća je bio otežan time što neki svedoci čija je uloga bila suštinska nisu bili pozvani da svedoče, te time što nisu pronađeni izvesni relevantni podaci i dokumenti.

7. Pri oceni dokaza Veće je imalo na umu da je veliki broj godina koji je protekao od tih događaja verovatno uticao na tačnost i pouzdanost sećanja svedoka, što je razumljivo. Međutim, Veće je uvereno da u nekim slučajevima svedočenja koja je saslušalo nisu bila sasvim istinita. Na primer, nakon svedočenja izvesnih svedoka iz redova JNA Veće je imalo jasan utisak da su nastojali da svoje učešće u događajima 6. decembra 1991. minimalizuju ili ga prikažu u drugačijem svetlu. Slično tome, neki hrvatski svedoci, mada ponekad verovatno nehotice, izgleda da su štetu nanetu tog konkretnog dana prikazivali većom, ili da nisu pravili razliku između tadašnjih oštećenja i oštećenja nanetih tokom prethodnih granatiranja u oktobru i novembru 1991. ili tokom zemljotresa do kojeg je ranije došlo.

Drugi su pak nastojali da minimalizuju meru u kojoj su hrvatske vojne snage bile prisutne u Dubrovniku. Pored toga, što je još gore, Veće je bilo primorano da zaključi da su i neki usmeni i dokumentarni dokazi bili namerno fabrikovani ili lažni. Usled tih faktora, prihvatanje ili odbacivanje svedočenja nekih svedoka, bilo u celini ili delimično, najvećim delom je zavisilo od toga kako je Veće tokom svedočenja procenilo lični kredibilitet datog svedoka. Veće je zaključilo da su opšti podaci o okolnostima ključnih događaja i sâm razvoj tih događaja ponekad bili od značajne pomoći pri utvrđivanju toga šta je od svih tih protivrečnih usmenih i dokumentarnih dokaza istina o nekom konkretnom pitanju.

8. Veće takođe ističe da se tokom suđenja dešavalo da usmeno svedočenje nekog svedoka nije isto kao izjava koju je prethodno dao. Iako je zbog toga valjalo podrobno ispitati kredibilitet tog svedoka, Veće takođe prihvata već izražen stav drugih pretresnih veća da je "sasvim prirodno za krivični postupak da se svjedoku na suđenju mogu postaviti pitanja različita od onih u prethodnim razgovorima i da se on na sudu može sjetiti dodatnih detalja kad ga se o njima konkretno upita."⁶ Svedoku se takođe može dogoditi da nešto zaboravi ili da se zbuni. Veće je to uzelo u obzir pri oceni težine koju valja pridati svakom takvom pojedinačnom svedočenju.

9. Bilo je slučajeva gde je o nekoj pravno relevantnoj činjenici svedočio samo jedan svedok. Naravno, pravno posmatrano, svedočenje samo jednog svedoka o pravno relevantnoj činjenici ne zahteva potkrepljivanje.⁷ Međutim, u takvim slučajevima Veće je s izuzetnom pažnjom razmatralo dokaze takvog svedoka pre nego bi što se oslonilo na njih.

10. Uprkos ovim okolnostima, nakon brižljivog razmatranja i vaganja svih dokaza, Veće je bilo u mogućnosti da donese zaključke o činjenicama u ovom predmetu koji su bili dovoljni da po svakoj od tačaka ustanovi nevinost, odnosno krivicu optuženog. Međutim, Veće nije uspelo da reši sva osporavana činjenična pitanja. Zbog prirode predmeta i dokaza to je u nekim slučajevima bilo nemoguće ili suviše složeno. Kao što će se videti, Veće je neke dokaze prihvatilo bez obzira na protivrečne ili nedosledne dokaze. Veće je povremeno odbacivalo dokaze iako su postojali drugi, dosledni dokazi. Veće bi se ponekad uverilo da treba da prihvati samo deo iskaza nekog svedoka, a da ostale delove odbaci. U takvim slučajevima to je učinjeno imajući u vidu druge dokaze po datom pitanju i isključivo nakon veoma brižljivog razmatranja i svedoka i dokaza.

11. Naposljetku, Veće podseća na član 21(4)(g) Statuta koji predviđa da nijedan optuženi ne može biti primoran da svedoči protiv samog sebe. Optuženi u ovom predmetu odlučio je da ne svedoči na suđenju. Naravno, njegovoj odluci Veće nije pridalo nikakvu dokaznu vrednost.

III. KONTEKST U KOJEM JE DOŠLO DO NAPADA OD 6. DECEMBRA 1991.

A. Opšti kontekst

12. Veće će se sada pozabaviti širim kontekstom u kojem je došlo do navodnog protivpravnog napada na Stari grad u Dubrovniku.

13. Tokom 1991. godine u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (u daljem tekstu: SFRJ) odigrao se niz događaja koji su se završili raspadom savezne države od šest republika.⁸ Počelo je tako što su Republika Slovenija i Republika Hrvatska tražile nezavisnost.⁹ U događaje u SFRJ naposljetku se uključila međunarodna zajednica, naročito tadašnja Evropska zajednica (u daljem tekstu: EZ) i Ujedinjene nacije (u daljem tekstu: UN).¹⁰ Dalje u tekstu navedeni su neki važniji datumi i događaji,

bilo na osnovu opisa iz dokaza u ovom predmetu, bilo kao opšte poznate istorijske činjenice. Ovaj kratak pregled predstavlja važan kontekst datog predmeta.¹¹

14. Savezne vlasti su 1991. zvanično imale kontrolu nad oružanim snagama SFRJ – JNA i Teritorijalnom odbranom (u daljem tekstu: TO).¹² JNA i TO bili su podređeni Vrhovnoj komandi Predsedništva SFRJ.¹³ U to vreme, savezni sekretar za narodnu odbranu¹⁴ bio je general Kadrijević, a njegov zamenik bio je admiral Brovet.¹⁵

15. Dana 25. aprila 1991. održan je referendum o nezavisnosti Hrvatske.¹⁶ Rezultati referenduma su pokazali da Hrvatska ne želi da ostane deo SFRJ kao jedinstvene države, već da želi da postane nezavisna, s mogućnošću stupanja u savez s drugim republikama.¹⁷ Dana 25. juna 1991. hrvatski Sabor je ratifikovao te rezultate donevši ustavnu odluku o suverenitetu i nezavisnosti Hrvatske.¹⁸ Savezna vlada Jugoslavije osporila je i referendum i odluku o nezavisnosti.¹⁹ Tokom leta 1991. funkcionisanje saveznih vlasti bilo je ometeno tim događajima. Hrvatska je proglasila nezavisnost 8. oktobra 1991.²⁰

16. Krajem avgusta 1991. JNA je zauzela Kijevo (hrvatsko selo okruženo teritorijom pod srpskom kontrolom) i krenula ka Vukovaru, hrvatskom gradu u istočnoj Slavoniji koja se graniči sa Republikom Srbijom. Hrvatska je potom opsela kasarne i druge objekte JNA širom svoje teritorije.²¹ Zatim je JNA opkolila Vukovar i bombardovala ga dva meseca, dok nije pao u novembru 1991. godine.²² Opsada Vukovara od strane JNA postala je simbol hrvatske borbe za nacionalno oslobođenje i privukla je pažnju međunarodne zajednice.

17. Usled sve većih napetosti u Hrvatskoj i rata koji je bio na pomolu u Republici Bosni i Hercegovini, od lorda Carringtona, kojeg je imenovao predsednik Saveta ministara inostranih oslova EZ, holandski ministar inostranih poslova Hans van den Broek,²³ zatraženo je da posreduje u postizanju sveukupnog mirovnog rešenja u Jugoslaviji.²⁴ Za vreme dok je EZ predsedavala Holandija, na tom području je angažovana Posmatračka misija Evropske zajednice (u daljem tekstu: PMEZ).²⁵ Lord Carrington je predsedavao prvom sednicom mirovne konferencije u Hagu, 7. septembra 1991, kojoj su prisustvovali predsednici šest jugoslovenskih republika.²⁶ Dana 8. novembra 1991. na sastanku na vrhu EZ u Rimu predloženo je da se protiv Jugoslavije uvedu trgovinske sankcije, uključujući embargo na trgovinu naftom.²⁷ Kada je generalni sekretar UN imenovao Cyrusa Vancea, bivšeg američkog državnog sekretara, za ličnog izaslanika generalnog sekretara UN u Jugoslaviji, uloga vođe mirovnog procesa prebačena je sa EZ na UN. Plan Cyrusa Vancea plan bio je da se u Hrvatskoj angažuju mirovne snage UN.²⁸

18. Evropska zajednica je pozvala sve jugoslovenske republike da, ukoliko žele, do 24. decembra 1991. zatraže priznavanje. Te njihove zahteve bi zatim razmatrala arbitražna komisija, takozvana Badinterova komisija, koja bi do 15. januara 1992. donela odluku da li te republike ispunjavaju

uslove za priznavanje od strane EZ. Iako je Badinterova komisija bila mišljenja da Hrvatska ne ispunjava uslove za priznavanje,²⁹ EZ ju je ipak priznala 15. januara 1992.³⁰

B. Dubrovnik pre oktobra 1991. godine

1. Šire područje Dubrovnika, grad Dubrovnik i Stari grad

19. Šire područje opštine Dubrovnik prostire se duž otprilike 120 kilometara obale južne Dalmacije u sadašnjoj Hrvatskoj.³¹ Na jugu se graniči s Crnom Gorom, a na istoku s Bosnom i Hercegovinom.³² Grad Dubrovnik obuhvata područje od Sustjepana na severozapadu do Orsule na jugoistoku, i uključuje i ostrvo Lokrum, jugoistočno od Starog grada.³³

20. Deo Dubrovnika poznat kao Stari grad obuhvata otprilike 13,38 hektara okruženih srednjovekovnim gradskim zidinama. S jedne strane Starog grada nalazi se Jadransko more, a s druge strme padine. Te padine vode ka planini Srđ, dominantnom topografskom obeležju grada Dubrovnika koje se nadvija nad Stari grad.³⁴

21. Dubrovački Stari grad obiluje izuzetnim arhitektonskim znamenitostima, uključujući palate, crkve i javne zgrade.³⁵ Grad je prvi put postao poznat u 13. veku, kao značajan trgovinski centar,³⁶ od kada datiraju i najstarije zgrade u Starom gradu.³⁷ Fortifikacije kojima je opasan Stari grad, čija je izgradnja počela u 12. veku, a završena sredinom 17. veka, smatraju se jednim od najlepših primeraka gradskog utvrđenja u Evropi.³⁸ Demilitarizacija tog istorijskog područja bila je jedan od preduslova da se Stari grad 1979. godine proglasi svetskom kulturnom baštinom UNESCO.³⁹ Stari grad je jedinstven po tome što se u njemu još uvek živi. Zapravo, procenjeno je da je 1991. Stari grad imao između 7.000 i 8.000 stanovnika.⁴⁰ Unutar gradskih zidina Stari grad je prilično gusto naseljen. Njegove palate, nanizane duž uskih ulica Starog grada i u kojima je ranije stanovala po jedna plemićka porodica, podeljene su na više stanova. Glavna ulica je Stradun, koji preseca Stari grad od istoka prema zapadu.⁴¹

2. Hrvatske snage u Dubrovniku

22. Republika Hrvatska nije imala sopstvene oružane snage.⁴² Otprilike u martu 1991. Hrvatska je formirala Zbor narodne garde (u daljem tekstu: ZNG) kao deo MUP (tj. policije).⁴³ U Dubrovniku je bila stacionirana jedna brigada ZNG, i to 116. brigada, koja je kasnije postala 163. brigada.⁴⁴ U Dubrovniku su bile prisutne i hrvatske paravojsne snage, koje su zajedno s pripadnicima ZNG i MUP učestvovala u borbenim operacijama u Dubrovniku od oktobra do decembra 1991.⁴⁵

3. Snage JNA u okolini Dubrovnika

23. Snage JNA stacionirane na području Dubrovnika bile su pod komandom 2. OG, formacije na nivou armije, formirane sredinom septembra

1991. koja je postojala i 1992. Zajedno s drugim jedinicama, 9. VPS bio je direktno podređen 2. OG tokom čitavog tog perioda, od oktobra do decembra 1991. i dela 1992. godine. Od 25. oktobra do 20. novembra 1991. 472. mtbr bila je podređena 9. VPS, a tada je, uz izuzetak trećeg bataljona, prešla pod direktnu komandu 2. OG. Međutim, 3/472. mtbr je od 20. novembra 1991. i dalje bio direktno podređen 9. VPS.⁴⁶ Druga OG je direktno odgovarala saveznom sekretaru za narodnu odbranu.⁴⁷

24. Optuženi je imenovan za komandanta 2. OG 12. oktobra 1991. i ostao je na tom položaju i tokom dela 1992. Admiral Jokić je preuzeo komandu nad 9. VPS 7. oktobra 1991. i ostao na tom položaju i tokom dela 1992. Kapetan Kovačević bio je komandant 3/472. mtbr 25. oktobra 1991. kao i tokom dela 1992.⁴⁸

25. U periodu od oktobra do decembra 1991. u jedinicama JNA stacioniranim na području Dubrovnika bio je značajan broj rezervista i dobrovoljaca. Pošto su hrvatski vojnici 1991. apustili JNA, jedinice su mobilisane na brzinu, i prvenstveno su ih činili vojnici iz Crne Gore i Hercegovine, među kojima je bio veliki postotak rezervista koji nisu prošli celokupnu obuku iz svoje oblasti.⁴⁹ Dana 19. septembra 1991. komandant 472. mtbr, pukovnik Nojko Marinović, napustio je svoju komandu, priključio se hrvatskoj strani u Dubrovniku i preuzeo rukovođenje hrvatskom odbranom grada. Njegov odlazak je negativno uticao na moral vojnika JNA, jer su se plašili mogućnosti da hrvatskim snagama dostavi obaveštajne podatke.⁵⁰

C. Borbene operacije u okolini Dubrovnika pre oktobra 1991. godine

1. Blokada JNA od strane hrvatskih snaga

26. U avgustu 1991. hrvatske snage su, u skladu s odlukom hrvatskog rukovodstva, započele opsadu kasarni i drugih objekata JNA u toj republici.⁵¹ Obustavljena je dostava električne energije i vode, a telefonske veze su prekinute.⁵² Tokom opsade kasarni JNA hrvatske snage su zaplenile oružje JNA.⁵³

27. Izvršen je napad na kasarnu 9. VPS JNA u Pločama, tokom kojeg je bilo poginulih vojnika. Napadi su izvršeni i u Šibeniku, Zadru, Puli i Splitu. Blokirani su i garnizon Divulje i luka Lora.⁵⁴ Pored toga, tokom tog perioda snage ZNG su kod Prevlake i u Konavlima napadale vojne konvoje JNA koji su išli iz Boke ka Trebinju.⁵⁵

2. Mobilizacija hrvatskih snaga i snaga JNA

28. Dokazi govore o tome da su leta 1991. hrvatske snage premeštene na granicu s Crnom Gorom, na područje Konavala, i ka Bosni i Hercegovini, u Rijeku Dubrovačku, Brgat i Mokošicu.⁵⁶

29. U septembru 1991. otpočela su neprijateljstva između JNA i hrvatskih snaga na južnom delu hrvatskog priobalja. JNA je polako

napredovala ka Dubrovniku i primorala hrvatske snage da se povuku iz dubrovačkog zaleđa.⁵⁷ Na selo Bani, u neposrednoj blizini granice s Crnom Gorom, i selo Dubravka svakodnevno su ispaljivane minobacačke granate.⁵⁸

30. Istovremeno su jedinice JNA iz Pule, Splita i Šibenika premeštene ka Dubrovniku (to jest u Kumbor i Tivat, na području Boke Kotorske u Crnoj Gori).⁵⁹ Dana 27. septembra tri patrolna čamca 9. VPS izvučena su iz Pule i premeštena u Boku.⁶⁰ Vojna oprema i materijal, ljudstvo i garnizoni, koji su mahom pripadali 9. VPS, premeštani su i pregrupisavani s teritorije Republike Hrvatske u luke Zelenika i Bar u Crnoj Gori.⁶¹

3. Direktiva JNA da se blokira Dubrovnik

31. Dana 30. septembra 1991, u skladu s direktivom Generalštaba SFRJ, tadašnji komandant 2. OG general-potpukovnik Jevrem Cokić, izdao je potčinjenim jedinicama naređenje da blokiraju Dubrovnik.⁶² Naređenje je predviđalo sledeći raspored snaga:⁶³

[...] Većim delom snaga preći u napad glavnim snagama na pravcima: Ljubinje – Zavala – Slano; s. Ljubovo – Ivanica – Čibači i Grab – Dubravka – Molunat, a pomoćnim snagama obezbediti objekte i aerodrom Mostar u dolini Neretve, sa ciljem: uz avio, artiljerijsku i brodsku podršku jednovremenim i energičnim dejstvom razbiti snage na pravcima napada i izbiti na obalu, preseći jadransku magistralu na više mesta na odseku Slano – Prevlaka, blokirati sa kopna i mora Dubrovnik, aerodrom Čilipi i Prevlaku i onemogućiti manevr snaga neprijatelja, a zatim, obezbeđujući se sa pravca Ploče, pristupiti uništenju i razoružavanju okruženih snaga neprijatelja i biti u gotovosti za dalja ofanzivna dejstva u zapadnu Hercegovinu.⁶⁴

32. U to vreme, u sastavu 2. OG bile su sledeće jedinice: 37. korpus, 472. mtbr (bez 4. bataljona i borbene grupe 1), 1. brigada TO 3. partizanske divizije i 9. VPS s 4. bataljonom 472. mtbr (u daljem tekstu: 4/472. mtbr). Sve te jedinice imale su određen zadatak u toj operaciji.⁶⁵

33. Zadatak 37. korpusa bio je da izvrši napad pravcem Ljubinje – Ravno – Slano, te zauzme i odbrani aerodrom i objekte u rejonu Mostar i dolini Neretve. Da bi se taj zadatak izvršio trebalo je obezbediti nesmetano korišćenje aerodroma, izbiti na obalu, preseći magistralu i stići do uvale Slano, izolovati Dubrovnik i sprečiti manevre i intervencije neprijatelja iz pravca Ploča. Pored toga, trebalo je napasti deo snaga brdskog bataljona u rejonu Čapljina.⁶⁶

34. 472. mtbr sa jednim bataljonom brigade TO Titograd bili su raspoređeni na liniji Taleža – selo Zaplanik – Zaton i Ljubovo – Ivanica – Čibača. Zadatak im je bio da preseku magistralu u rejonima Zaton i Čibača, blokiraju Dubrovnik i odseku aerodrom Čilipi. Zatim bi,

obezbeđujući bokove, sprečili intervenciju ka Dubrovniku i pristupili razbijanju i razoružavanju neprijateljskih snaga.⁶⁷

35. Zadatak 1. brigade TO 3. partizanske divizije bio je da izvrši napad s linije selo Ograde – selo Grab duž opšteg pravca Grab – selo Dubravka – Pločice. Trebalo je preseći magistralu u rejonima Poljice i Mikulići, blokirati aerodrom Čilipi s istočne strane i uspostaviti neposredan dodir s 4/472. mtbr, a zatim pristupiti razbijanju neprijateljskih snaga u rejonu Gruda. Objekat Sutorina i Prevlaka su već bili pod kontrolom JNA.⁶⁸

36. Zadatak 9. VPS sa 4/472. mtbr bio je da kopnenim snagama u sadejstvu s brigadom TO Titograd razbije snage neprijatelja i ovlada Prevlakom, a snagama na moru vrši kontrolu ulaska u Bokokotorski zaliv, spreči manevre i dejstva neprijatelja i vrši podršku brodom artiljerijom snaga na kopnu i, naposljetku, bude u gotovosti za izvršenje pomorskog desanta ukoliko se ukaže potreba.⁶⁹

37. Brigada TO Titograd (bez 1. bataljona) trebalo je da obrazuje rezervu 2. OG u rejonu Trebinje i bude u gotovosti za uvođenje u napad na pravcima Trebinje – Dubrovnik i Trebinje – Čilipi.⁷⁰

38. U direktivi je konkretno navedeno da će komandno mesto 2. OG biti u rejonu Kifino Selo i da će istureno komandno mesto 2. OG biti u Trebinju.⁷¹ Naređeno je da se s početkom napada izvrši blokada luke Dubrovnik, tako da se spreči prilaz svim civilnim i stranim brodovima koji bi mogli da izvrše napad.⁷²

39. Prema rečima admirala Jokića, cilj pomorske blokade Dubrovnika za koju je izdato naređenje 30. septembra 1991. bio je da se spreči naoružavanje hrvatskih snaga u Dubrovniku. Izvedena je na temelju embarga UN na naoružanje koji je važio za celu bivšu Jugoslaviju.⁷³ Prema rečima jednog drugog svedoka, mobilizacija snaga JNA oko Dubrovnika ukazivala je na to da je JNA bila spremna da otpočne borbena dejstva na tom području.⁷⁴ Adrien Stringer je posvedočio da je Dubrovnik bio blokiran, tako da je snabdevanje bilo onemogućeno.⁷⁵

D. Bobrena dejstva u okolini Dubrovnika u oktobru 1991. godine

40. Prema rečima svedoka Nikole Samardžića, 1. oktobra 1991, na sastanku u sedištu vlade u Crnoj Gori, optuženi je objavio je Crna Gora napadnuta. Nikola Samardžić je posvedočio da su predsednik Crne Gore Momir Bulatović i optuženi govorili o otprilike 30.000 “ustaša”,⁷⁶ spremnih da napadnu Boku Kotorsku u Crnoj Gori. Ispostavilo se da ni navodi o napadu ni brojka od 30.000 nisu tačni. Zbog tog “napada” je Ministarstvo unutrašnjih poslova Jugoslavije pristalo da vojsci stavi na raspolaganje TO i jedinice specijalne policije kao pojačanje u operacijama na granici s Hrvatskom.⁷⁷ Izdata je naredba da se 2. oktobra 1991. izvrši mobilizacija posebne jedinice milicije, jačine ojačane pešadijske čete. Zadatak te jedinice bio je da izvršava “borbene zadatke oružanih snaga u ratnom sukobu na

granici između Crne Gore i Republike Hrvatske” i da, zajedno s jedinicama JNA i TO, “izvršava specifične vojno-policijske zadatke, prema planu upotrebe koji će donijeti Operativna komanda na dubrovačkom ratištu.”⁷⁸ U skladu s tom naredbom, ministar unutrašnjih poslova Crne Gore Pavle Bulatović izdao je još jednu naredbu da se “jedinica popuni od pripadnika Specijalnog voda Posebne policije i milicionarima CB /Centra bezbednosti/ Titograd, CB Nikšić i CB Bar.”⁷⁹ Prema rečima svedoka Nikole Samardžića, kad je sastanak završen bilo je jasno da će JNA povesti kampanju osvajanja Dubrovnika i njegove teritorije.⁸⁰

41. Dana 1. oktobra 1991. JNA je iz Crne Gore napala područje oko grada Dubrovnika.⁸¹ Meta napada bio je magistralni put.⁸² Jedan ratni brod JNA gađao je područje tik iznad Zlatnog Potoka (južno od Starog grada). Kasnije su dve letilice JNA gađale Srđ, dok se iz ratnih brodova kod Lokruma pucalo na Lokrum i Bosanku.⁸³

42. Istovremeno su dva ratna broda JNA otplovila od ostrva Mljet do ostrva Lapad prolazom između Lopuda i Orašca. S njih je otvorena vatra na kamione i ostala vozila koji su odlazili iz Slanog putem za Dubrovnik.⁸⁴ Dana 3. ili 4. oktobra 1991, kad je palo Slano, brodovi su se povukli, a put je blokiran.⁸⁵

43. Dana 5. oktobra 1991. komanda pomorskog sektora JNA blokirala je celo područje jadranske obale.⁸⁶ Ta pomorska blokada ukinuta je 11. oktobra 1991. naredbom komande VPO (vojnopomorska oblast). Međutim, blokada Dubrovnika je i dalje trajala i brodovima nije bila dozvoljena neometana plovidba, već su morali da izveštavaju o svojem kretanju.⁸⁷

44. U periodu od 23. do 26. oktobra 1991. JNA je izvodila borbena dejstva na području istočno i severoistočno od grada Dubrovnika. Dana 23. oktobra 1991. optuženi je izdao “Naređenje za dalja dejstva,” kojim je 9. VPS, 472. mtbr i njoj potčinjenim jedinicama naređeno da stupe u borbena dejstva protiv ciljeva na području Dubrovnika duž pravca Ivanica, Donji Brgat i Dubrava.⁸⁸ Uz naređenje je priložen plan artiljerijskog dejstva koji je predložio načelnik Štaba 2. OG i odobrio optuženi, u kojem se navodi koja će dejstva izvršiti artiljerijske jedinice s kopna, iz vazduha i s mora. U naređenju nisu zabranjeni napadi na Stari grad u Dubrovniku.⁸⁹

45. Otprilike 15. oktobra, 3. četa 3/472. mtbr učestvovala je u borbenim dejstvima duž pravca Brgat – Bosanka.⁹⁰ Borbe su se vodile i između 3/472. mtbr raspoređenog u Ivanici i hrvatskih snaga na Brgatu.⁹¹ Hrvatske snage su pucale na jedinice JNA iz sela Gornjeg Brgata, Donjeg Brgata i Martinovića.⁹²

46. Dana 23. i 24. oktobra 1991, 3/472. mtbr i 4/472. mtbr porazili su hrvatske snage duž puta Trebinje – Dubrovnik.⁹³ Dana 24. oktobra 9. VPS zauzeo je Kupare i područje Župe Dubrovačke.⁹⁴ Dana 24. ili 25. oktobra 1991, pešadija 3/5. mtbr (3/5. mtbr) zauzela je Dubac.⁹⁵ Dana 25. oktobra 1991, 4/472. mtbr doprla je do oboda grada Dubrovnika i zauzela Žarkovicu. Zauzimanjem Žarkovice JNA je obezbedila savršen borbeni položaj s kojeg se pružao pogled na grad.⁹⁶

47. Dana 24. oktobra 1991, optuženi je izdao “Odluku za dalja dejstva”, upućenu svim jedinicama direktno potčinjenim 2. OG.⁹⁷ U odluci se navodi da su 9. VPS i 472. mtbr izbile na raskršnicu između sela Dubac i Čibača, Čelopeci i Zagrada, Bujici i Grbovce, te Martinovići i Makoš, i da su u gotovosti za dalja dejstva u pravcu Dubac, Bosanka, Gornji Brgat i Podgaj.⁹⁸ U odluci se jedinice dalje obaveštavaju o daljim planiranim aktivnostima i zadaju im se konkretni zadaci.

E. Granatiranje Dubrovnika u oktobru 1991. godine

48. Tokom borbenih dejstava u opštini Dubrovnik 1. oktobra 1991, granatiran je grad Dubrovnik.⁹⁹ Mnogi ljudi su se sklonili u dubrovačke hotele, samostane po Starom gradu i muzej Rupe.¹⁰⁰ Na grad su vršeni vazdušni napadi. Ti napadi nisu bili česti, ali su tokom granatiranja postajali sve intenzivniji.¹⁰¹ Avioni JNA su nadletali Stari grad u niskom letu, ali ga nisu gađali.¹⁰² Pogodena je trafo-stanica u Rijeci Dubrovačkoj, usled čega je Dubrovnik ostao bez struje i vode.¹⁰³ Situacija je ostala takva do nakon 6. decembra 1991. Veliki broj ljudi se uspaničio i počeo da pravi zalihe.¹⁰⁴

49. Dana 5. oktobra 1991, grad Dubrovnik je ponovo granatiran.¹⁰⁵ Granatiranje je počelo otprilike u 03:00 ili 04:00 sata.¹⁰⁶ Prema rečima Larsa Brolunda, činilo se da granatiranje dolazi s mora.¹⁰⁷ Međutim, tokom napada je najmanje jedna osoba, Milan Milišić, poginula od minobacačke granate od 120 mm, što je oružje kopnene vojske.¹⁰⁸

50. Dana 23 – 24. oktobra 1991. po prvi put je granatiran Stari grad.¹⁰⁹ Artiljerijska vatra JNA bila je usmerena ka Starom gradu, Lapadu, Gružu i Pločama.¹¹⁰ Granatiranje je počelo oko podne¹¹¹ i trajalo je otprilike jedan sat.¹¹² Do tada je stanovništvo smatralo da je u Starom gradu bezbedno, pošto je bio pod zaštitom UNESCO.¹¹³ Granatiranjem je oštećeno nekoliko zgrada u Starom gradu.¹¹⁴

F. Oktobarski pregovori i prekid vatre

51. Sve vreme trajanja oktobarskih borbenih operacija bili su u toku pregovori između sukobljenih strana i predstavnika međunarodne zajednice. Dana 22. oktobra 1991. holandski ambasador u Jugoslaviji Johannes H. W. Fietelaars sastao se s admiralom Brovetom¹¹⁵ u jugoslovenskom Ministarstvu odbrane i izrazio zabrinutost u vezi s granatiranjem Dubrovnika. Tokom tog sastanka admiral Brovet je uveravao ambasadora Fietelaarsa da će Dubrovnik biti pošteđen, budući da je JNA na tom području već postigla svoje ciljeve.

52. Dana 26. oktobra 1991, JNA je misiji EZ i predstavnicima Dubrovnika uputila dopis naslovljen: “Predlozi za normalizaciju života u Dubrovniku i obezbeđenje sigurnosti grada Dubrovnika”. Dopis se sastojao od jedanaest tačaka koje je trebalo sprovesti do 27. oktobra 1991.

u 20:00 časova. U okviru tih tačaka predloženo je sledeće: da JNA i PМЕZ demilitarizuju Dubrovnik; da strani plaćenici i pripadnici hrvatskih snaga u Dubrovniku (to jest, ZNG i MUP Dubrovnik) koji nisu stanovnici Dubrovnika napuste grad i da se s javnih mesta u Dubrovniku uklone stranačka obeležja. U tekstu se, između ostalog, garantuje da JNA neće ulaziti u Dubrovnik i da će se pridržavati potpunog prekida vatre u Dubrovniku.¹¹⁶ Istog dana je stupio na snagu privremeni prekid vatre koji je trajao do 8. novembra 1991. Uprkos prekidu vatre,¹¹⁷ tokom tog perioda bilo je dosta vojnih provokacija obeju strana.¹¹⁸ Obe strane su koristile tešku artiljerijsku vatru, usled čega su obe imale gubitaka u ljudstvu.¹¹⁹

53. Prema rečima svedoka Pera Hvalkofa, 28. oktobra 1991. ambasador Bondioli¹²⁰ se u ime PМЕZ sastao s optuženim i generalom Vukovićem u Meljinama u Crnoj Gori. Sastanku je prisustvovao i admiral Jokić. Dvojica generala su uveravala PМЕZ da će se prekid vatre poštovati i da će pripadnici PМЕZ imati slobodu kretanja.¹²¹ Istog dana optuženi je Briselu uputio poruku u kojoj objašnjava da "plan od jedanaest tačaka" od 26. oktobra 1991. nije ultimatum Dubrovniku.¹²² Ambasador Bondioli je admirala Jokića nazvao "tvrdokornim", a za optuženog je rekao da je samo "vojno lice", pošto nije učestvovao u razgovoru i činilo se da samo izvršava naređenja.¹²³

54. Dana 29. oktobra 1991, delegacija koju su činili ambasadori Italije, Grčke, Velike Britanije, Holandije i SAD sastala se u Tivtu s admiralom Jokićem. Admiral Jokić je rekao delegaciji da su borbeno dejstva JNA na Dubrovnik odgovor na provokacije hrvatskih snaga.¹²⁴ Istog dana ta delegacija se sastala s hrvatskim zvaničnicima i šefom PМЕZ, i obišla mesta u Dubrovniku oštećena tokom napada.¹²⁵ Delegacija se potom vratila u Tivat na dalje pregovore s admiralom Jokićem. Admiral Jokić ih je uveravao da je JNA na tom području postigla svoje teritorijalne ciljeve i da je njen jedini preostali cilj razoružavanje hrvatskih snaga.¹²⁶ Admiral Jokić je još jednom pružio garancije da Dubrovnik neće biti razaran.¹²⁷

55. Dana 1. novembra 1991, nekoliko ambasadora EZ sastalo se u Beogradu s admiralom Brovetom. Sastanak je sazvan kako bi EZ izrazila svoju zabrinutost zbog opsade Dubrovnika.

Prema rečima ambasadora Fietelaarsa, admiral Brovet je ostavio utisak da ne haje za zabrinutost EZ za civilno stanovništvo Dubrovnika pod opsadom.¹²⁸ Admiral Brovet je objasnio da JNA ne može da se povuče dok se ne postigne političko rešenje.¹²⁹

G. Borbeno dejstva u okolini Dubrovnika početkom novembra 1991. godine

56. Uprkos onome što je krajem oktobra rečeno ambasadorima, snage JNA su u novembru 1991. nastavile da napreduju ka Dubrovniku. U novembru 1991. aktivnosti JNA bile su usmerene na područje Dupca, Brgata, Gornjeg Brgata, Donjeg Brgata i Žarkovice.¹³⁰

57. Otprilike od 7. do 10. novembra 1991. protivoklopna četa 3/472. mtbr na čelu s kapetanom Nešićem dobila je naređenje da stupi u borbeno dejstva u cilju zauzimanja sela Bosanka i okolnih kota.¹³¹ U borbenim operacijama zauzimanja Bosanke takođe je učestvovala 107. obalna artiljerijska grupa (u daljem tekstu: 107. OAG). Borbe su trajale par dana i tokom njih je na snage JNA otvarana vatra s područja Strinčijere, usled čega su imale žrtava.¹³² U toj operaciji je učestvovala i TO Herceg Novi, koja je 8. novembra 1991. pretrpela gubitke,¹³³ kao i 1. vod 3. čete 3/472. mtbr na čelu s poručnikom Pešićem.¹³⁴

58. Dana 9. novembra 1991. komanda 9. VPS izdala je naređenje za napad svojim jedinicama, među kojima su bili i 472. mtbr uključujući 3/472. mtbr i 3/5. mtbr.¹³⁵ U naređenju je navedeno da je "neprijatelj" "organizovao odbranu Dubrovnika grupišući glavne snage u širem rejonu Lapada, Petke, Babinog Kuka i Lazareta" kao i "sistemom zaposedanja utvrđenja, kuća i bunkera u rejonima sjeverni rub sela Bosanka, Srđ, Strinčijera, šuma Dubrava, Mokošica, Rožat, Komolac, Luncijata."¹³⁶ U naređenju stoji da jedinice moraju uzvratiti i "ovladati širim rejonom Dubrave i Rijeke Dubrovačke, izbiti na liniju Žarkovica – Srđ – Strinčijera – Gradci – Komolac – Rijeka Dubrovačka i uspostaviti potpunu blokadu Dubrovnika s kopna i mora i primorati neprijatelja na predaju." Gorenavedenim jedinicama naređeno je da taj cilj ostvare na sledeći način:

Snagama 1/472. mtbr i 2/472. mtbr podržavati napad 3/5. pmtbr. Snagama 3/472. mtbr, u sadejstvu sa MO TO, 16. gmo¹³⁷ i ostalim snagama 9. VPS iz rejona: s. Bosanka – Mulin do (k. 334) – Strinčijera (k. 412) i do 16:00 časova izbiti na liniju: Srđ (tt 403) – Strinčijera (tt 412) – Gradci (k.353) sa ciljem: razbiti snage neprijatelja u širem rejonu Srđ – Dubrave. Po izbijanju na naređene linije utvrditi se na liniji Žarkovica (tt 315) – Srđ (tt 403) – Strinčijera (tt 412) – Gradci (k. 353) i uspostaviti potpunu blokadu sa kopna Dubrovnika i Gruža i južne strane Rijeke Dubrovačke.¹³⁸

Do 05.00 časova jedinicu dovesti u rejon borbenih dejstava, organizovati veze i izvršiti sve neophodne pripreme za napad.

Gotovost: 06.00 časova 10.11.91. god.

59. U cilju daljeg sprovođenja naređenja o napadu od 9. novembra 1991, komanda 9. VPS je 11. novembra 1991. izdala borbeno naređenje kojim su jedinicama pod njenom komandom dodeljeni konkretni zadaci za taj dan. Komandi 2. OG je skrenuta pažnja na to naređenje.¹³⁹ U naređenju je, između ostalog, 472. mtbr naloženo da nastavi s napadom na pravcu Rožat-Prijedor-Dračevo selo i da granatira objekat Srđ i rejon Komolac.¹⁴⁰ Zadatak 3/472. mtbr bio je da se usredsredi na pravac Gruška Glava – Srđ,¹⁴¹ a 3/5. mtbr da nastavi blokadu naselja Nova i Stara Mokošica i da minobacačima od 120 mm podržava napad 3/472. mtbr, nanoseći udare na širem rejonu Luncijate i da sprečava pothranjivanje snaga s Luncijate prema Srđu.¹⁴²

60. Napad za koji je izdato naređenje 9. novembra 1991. predstavljao je ozbiljnu akciju kojom bi JNA praktično obezbedila dubrovačko zaleđe i kontrolisala vrhove duž uzvisina iznad Dubrovnika, uključujući Srđ. Taj napad izveden je na širokom frontu, uz podršku mornarice i avijacije, i trajao je do 13. novembra 1991. Ciljevi su ostvareni, osim što JNA nije uspela da osvoji Srđ, uprkos intenzivnim i dugotrajnim napadima kopnenih snaga uz podršku mornarice i avijacije.

H. Granatiranje Starog grada u novembru 1991.

61. Početkom novembra 1991. JNA je zabranila napade na Stari grad u Dubrovniku u nekoliko svojih naređenja, kao što je naređenje Generalštaba JNA od 14. oktobra 1991. kojim se zabranjuje napad na kulturna dobra,¹⁴³ naređenje optuženog sadržano u "Odluci za dalja dejstva" od 24. oktobra 1991, kojim se strogo zabranjuju napadi na grad Dubrovnik¹⁴⁴ i gorepomenuto naređenje admirala Jokića od 11. novembra 1991, u kojem se izričito zabranjuju napadi na dubrovački Stari grad.¹⁴⁵ U potonjem naređenju je jedinicama izričito zabranjeno da otvaraju vatru na Stari grad, osim u slučajevima da odatle bude otvarana vatra opasna po život.¹⁴⁶ Komandantima je bilo dozvoljeno da uzvrate vatru samo u ekstremnim situacijama, ukoliko jedinice budu izložene vatri ili pretrpe veće gubitke.¹⁴⁷

62. Uprkos takvim naređenjima, 9, 10, 11. i 12. novembra 1991. u okviru operacija JNA za koje je izdato naređenje od 9. novembra, granatiran je Dubrovnik, uključujući Stari grad. Sa sigurnošću je utvrđeno da je Dubrovnik, a naročito Stari grad, ponovo granatiran tokom tog perioda u novembru.¹⁴⁸ Pri utvrđivanju lokacije, trajanja i intenziteta novembarskog granatiranja, Veće se, između ostalog, oslonilo na iskaz britanskog novinara Paula Daviesa i izveštaje posmatrača PMEZ, predočene putem Pera Hvalkofa. Veće konstatuje da je učestalo granatiranje Dubrovnika počelo 9. novembra 1991. i praktično se završilo 12. novembra 1991, mada je 13. novembra bilo pojedinačnih incidenata. U protestnoj noti upućenoj optuženom 9. novembra, Per Hvalkof, tadašnji šef Regionalnog centra PMEZ u Splitu kaže sledeće: "Naši posmatrački timovi u Dubrovniku jutros su prijavili da JNA granatira Dubrovnik sa kopna i mora od pre 09:00 časova. Ulažem oštar protest zbog ovog teškog kršenja prekida vatre, za koji zahtevam da se odmah ponovo uspostavi."¹⁴⁹ Paul Davies je takođe posvedočio da je granatiranje počelo 9. novembra 1991.¹⁵⁰ Nastavilo se i 10. novembra,¹⁵¹ kad je prvi put napadnut sâm Stari grad. U jednom izveštaju PMEZ od tog dana zabeležena je "žestoka artiljerijska vatra" s kopna (Žarkovica) i s mora.¹⁵² U njemu se naročito ističe sledeće: "Ispaljeno je nekoliko projektila iz minobacača, iz topova i najmanje pet protivtenkovskih raketa na zidine Starog grada i staru luku. Obavešteni smo da su neki projektili pogodili unutrašnji deo Starog grada."¹⁵³ Istog dana su Paul Davies i njegov tim, dok su vršili istragu o

navodnim dejstvima po Starom gradu, čuli, kako se njima činilo, kako je Stari grad pogođen iz minobacača. Rečeno im je da je već tri puta otvarana takva vatra.¹⁵⁴ Pokazana su im oštećenja na franjevačkom kompleksu u Starom gradu, između ostalog na crkvi i samostanu.¹⁵⁵

63. Dana 11. novembra 1991. napad na Dubrovnik se intenzivirao.¹⁵⁶ Tokom tog, mnogo opsežnijeg napada na Dubrovnik, veliki broj granata pao je veoma blizu Starog grada, kao i nutar njega.¹⁵⁷ Paul Davies i njegov tim su snimili granatiranje od 11. novembra 1991. Prema njegovom svedočenju, granatiranje je tog dana bilo tako jako da su on i njegov tim mogli da utvrde ravilnost kojom su se pojavljivali najpre buka, potom putanja granate i mesto na koje je pala.¹⁵⁸ Jedan posmatrač PMEZ je u svom izveštaju od 11. novembra naveo da se uveče videlo da gore stara luka i deo grada unutar zidina.¹⁵⁹

64. Granatiranje se nastavilo i 12. novembra. Posmatrači PMEZ su javili da je ujutro bilo sporadičnog granatiranja, koje se popodne intenziviralo. Oni su primetili i "da vatra i dalje gori u gradu", mada nije jasno da li se to odnosi na Stari grad.¹⁶⁰ Paul Davies je posvedočio da je, za razliku od granatiranja prethodnih dana, tog dana napad bio usmeren na Stari grad.¹⁶¹ Taj napad na Stari grad opisao je kao "nameran" i "dugotrajan".¹⁶² Sa svojim timom je snimio posledice dejstva između 15 i 17 vođenih raketa, iako je izjavio da je tokom napada na Stari grad 12. novembra 1991. verovatno ukupno upotrebljeno između 30 i 100 takvih raketa.¹⁶³ Vođene rakete padale su na zidine Starog grada, brodove ukotvljene u zaštićenom delu luke Starog grada, kao i na lokacije unutar Starog grada.¹⁶⁴ Na osnovu dokaza je utvrđeno da je granatiranje Starog grada 12. novembra bilo intenzivno.¹⁶⁵

65. Dana 13. novembra 1991. posmatrači PMEZ su javili da je dejstava bilo samo "sporadično, tokom jutra" i da se situacija smirivala počev od 12:00 časova.¹⁶⁶ Paul Davies je izjavio da je tog dana uspeo nakratko da ode u Stari grad i vidi štetu. O tome je izjavio sledeće:

Dosta oštećenja, posledica granatiranja. Na zidinama Starog grada još uvek su se mogli videti zaglavljani projektili koji nisu eksplodirali, bilo ih je i u delovima luke gde su pali. Bila je vidljiva i šteta koju su prouzrokovali oni koji jesu eksplodirali, videlo se da su pogodili zidove i puteve, da su pogodili kuće i prouzrokovali oštećenja i požare, i da su pogodili automobile, usled čega su se ovi zapalili i bili uništeni. Većina brodova ukotvljenih u maloj luci ispred Starog grada je zapaljena i potopljena.¹⁶⁷

66. Dokazi govore o tome da je JNA u novembru 1991. napala Dubrovnik ratnim brodovima, avijacijom i artiljerijom.¹⁶⁸ Nema naznaka o učešću pešadije. Artiljerija JNA je delovala s raznih lokacija, uključujući Žarkovicu.¹⁶⁹ Paul Davies je posvedočio da su se "na vrhu Žarkovice videle cevi artiljerijskog oruđa."¹⁷⁰ On je izjavio da je "u vreme granatiranja bilo

moguće snimiti ih i videti trzaj cevi, dim koji se iz njih izvijao kad se isпали granata, a nekoliko sekundi kasnije bi se u Dubrovniku čula eksplozija.”¹⁷¹ Prema proceni Paula Daviesa, napad JNA početkom novembra 1991. bio je koordinisani napad kopnenih snaga (to jest artiljerije), mornarice i avijacije.¹⁷²

67. JNA je koristila vođene rakete. Na osnovu oštećenja Starog grada koja je video 13. novembra 1991, Paul Davies je zaključio da je vatra otvarana s južne strane Dubrovnika.¹⁷³ Projektili koje je video kako su preko mora ispaljivani ka Starom gradu bili su ispaljeni s iste te strane.¹⁷⁴ Kapetan Nešić, čiji je bataljon bio stacioniran na Žarkovici,¹⁷⁵ samo oko 2.300 metara južno od Starog grada, potvrdio je da je Stari grad od 10. novembra pa bar do 12. novembra 1991. granatiran vođenim raketama tipa “Maljutka” ili projektilima. Prema njegovom svedočenju, njegova jedinica je tokom tog perioda gađala hrvatske vatrene položaje,¹⁷⁶ iako postoje očigledni razlozi za rezervu u vezi s tim, kao i s drugim aspektima njegovog svedočenja o kojima će kasnije biti reči. Prema rečima kapetana Nešića, hrvatske snage su iz Starog grada gađale bataljon na Žarkovici. On tvrdi da su hrvatske snage otvarale minobacačku vatru s mitraljeskog položaja u luci i kod Vrata od Pila.¹⁷⁷

68. U periodu od oktobra do decembra 1991. između sukobljenih strana je postojala značajna nejednakost u naoružanju. Tokom tog perioda hrvatske snage bile su znatno nadjačane, naročito po pitanju artiljerije.¹⁷⁸ JNA je raspolagala teškom i lakom artiljerijom, tenkovima, avijacijom i brodovima. Hrvatske snage nisu imale ni avijaciju ni ratne brodove¹⁷⁹ i raspolagale su samo lakim naoružanjem, puškama, pištoljima i manjim brojem drugog naoružanja koje nije bilo naročito efikasno. To naoružanje je uključivalo pokretne jedinice zvane “Čarli” (to jest, vozila s montiranim minobacačima ili malokalibarskim topovima).¹⁸⁰ Te pokretne jedinice su omogućavale hrvatskim snagama da brzo menjaju lokacije i priđu bliže ciljevima.¹⁸¹ Veće želi da istakne da se u ovoj Presudi ne bavi pitanjima, kojima je tokom izvođenja dokaza posvećeno izvesno vreme, a to je pitanje da li rakete i minobacači manjeg kalibra, kao i veći mitraljezi, spadaju u artiljeriju ili pešadijsko naoružanje. U ovoj Presudi, reč “artiljerija” će često podrazumevati takvo naoružanje.

69. Zbog blokade Dubrovnika s kopna i mora od strane JNA, hrvatske snage nisu imale ni dovoljno municije. Mogli su da popunjavaju zalihe samo noću, kad bi gliserima koji bi uspeali da probiju pomorsku blokadu bila dovožena municija.¹⁸² Kao što su pripadnici hrvatskih snaga na Srđu rekli Paulu Daviesu, zbog nejednakosti sukobljenih strana u naoružanju hrvatske snage nisu mogle da iniciraju napade, već su samo uzvraćale na napade snaga JNA.¹⁸³ Valja istaći da je admiral Jokić u svom svedočenju izjavio da Dubrovnik nije bio naoružan “ni blizu toliko da predstavlja opasnost za blokadne snage” na tom području.¹⁸⁴

70. Isto tako, JNA je bila zauzela sve uzvisine osim Srđa. To je išlo u prilog njenoj artiljeriji, a na štetu dometa naoružanja hrvatskih snaga. Paul

Davies se seća da su hrvatske snage u više navrata pokušale da granatiraju artiljerijske položaje JNA, ali bez uspeha. Međutim, jednom prilikom su hrvatske snage uspele granatom da pogode vrh Žarkovice.¹⁸⁵ Paul Davies je snimio dejstvo eksplozije na Žarkovici. Nakon detonacije Paul Davies je snimio pet osoba na zidinama Starog grada, od kojih su dve bile u uniformi i naoružane.¹⁸⁶

71. Kad je reč o odbrambenim položajima hrvatskih snaga u novembru 1991, utvrđeno je da ih je bilo i nepokretnih i pokretnih. Prema rečima kapetana Negodića koji je komandovao hrvatskom artiljerijom, u gradu Dubrovniku je bilo nepokretnih minobacačkih položaja, mada nijedan nije bio u Starom gradu. Na primer, bilo je položaja kod zgrade SDK severozapadno od Starog grada, u Bogišića parku ka zapadu i u četvrti Lazareti na istoku, neposredno pored Starog grada, kao i u Lapadu i Solitudu dalje ka zapadu. Te lokacije su izabrane jer nisu bile u vidokrugu snaga JNA.¹⁸⁷ Hrvatske snage su imale položaje i na Srđu¹⁸⁸ i dejsvovala su kod luke Gruž.¹⁸⁹ Imali su položaje i u blizini hotela “Belvedere”¹⁹⁰ i hotela “Argentina”,¹⁹¹ jer su se ti hoteli nalazili blizu položaja JNA na Žarkovici.¹⁹² Hrvatske snage su koristile i gorepomenute pokretne minobacačke jedinice.¹⁹³ Taktika hrvatskih snaga bila je da se pokretnom minobacačkom jedinicom približe cilju, otvore vatru na njega i sklone se kako bi izbegli uzvratnu vatru JNA.¹⁹⁴ Pokretne minobacačke jedinice su se tako kretale po novijim delovima Dubrovnika i oko njih.¹⁹⁵

72. U novembru 1991. u Starom gradu nije bilo artiljerije hrvatskih snaga.¹⁹⁶ Međutim, u izveštajima JNA s početka novembra navode se slučajevi pucnjave sa zidina i kula Starog grada. Međutim, u tim izveštajima ne stoji da su hrvatske snage bile raspoređene po zidinama i kulama Starog grada i tokom ostatka novembra.¹⁹⁷ Izvestan broj svedoka je izjavio da u novembru iz Starog grada nije otvarana vatra.¹⁹⁸ Moglo se videti kako se po Starom gradu kreću pojedinci naoružani lakim naoružanjem, kao što su pištolji, ali nije bilo odbrambenih položaja.¹⁹⁹

I. Pregovori i prekid vatre u novembru

73. Nakon novembarskog napada i dugotrajnog granatiranja Dubrovnika, 13. novembra 1991. je stupio na snagu još jedan prekid vatre.²⁰⁰ Ipak, ni jedna strana ga se nije pridržavala. Svaki put kad bi prekid bio prekršen, vodila se rasprava o tome koja je strana to izazvala. Te rasprave su se pominjale u svedočenjima, ali se na osnovu njih ne može doneti nikakav sud. U evidenciji JNA je zabeleženo da je hrvatska strana kršila prekid i da su obe strane negodovala zbog kršenja od strane one druge.²⁰¹ Veće će se ponovo baviti ovim pitanjem u vezi s događajima od 5. i 6. decembra 1991.

74. S tim u vezi, Veće želi da ukaže na još jedno naređenje, koje je ovog puta optuženi u svojstvu komandanta 2. OG 18. novembra 1991. izdao 9.VPS. U njemu se jedinicama naređuje da ne otvaraju vatru na

dubrovački Stari grad i da se jedinice izložene neprijateljskoj vatri povuku u zaklon.²⁰² Značajno je vreme kad je izdato ovo naređenje, jer su tada počeli pregovori o rešenju situacije u vezi s Dubrovnikom.

75. Od sredine novembra do početka decembra 1991. JNA, hrvatska Vlada, Krizni štab Dubrovnika i PMEZ ponovo su stupili u pregovore kako bi postigli sporazum o trajnom prekidu vatre.²⁰³ Dokazi ukazuju na to da su glavni pregovarači JNA bili admiral Jokić²⁰⁴ i pukovnik Svičević,²⁰⁵ štapski oficir 2. OG. Jedan od glavnih pregovarača hrvatske Vlade bio je Davorin Rudolf, ministar pomorstva u Vladi Hrvatske.²⁰⁶

76. Nakon granatiranja Dubrovnika u novembru 1991, posmatrači PMEZ povukli su se iz Dubrovnika iz razloga bezbednosti.²⁰⁷ Dana 19. novembra 1991. ministar kulture Francuske Bernard Kouchner, pukovnik Svičević i predstavnici Dubrovnika potpisali su još jedan sporazum koji je, između ostalog, predviđao povlačenje oružanih snaga obeju strana iz Dubrovnika i predaju naoružanja.²⁰⁸ Dana 23. novembra 1991. u Ženevi je potpisan dalji sporazum, kojim se poziva na bezuslovan prekid vatre i povlačenje snaga JNA iz Dubrovnika. Među potpisnicima su bili Franjo Tuđman, Slobodan Milošević, general Kadrijević i Cyrus Vance.²⁰⁹

77. Dana 25. novembra 1991. postignut je Memorandum o razumevanju. JNA su predstavljali pomorski i vojni komandanti za područje Dubrovnika: admiral Jokić i general Damjanović.²¹⁰ Hrvatsku stranu su predstavljali gradonačelnik Dubrovnika i drugi zvaničnici. Sastanku je prisustvovao i ministar Kouchner. Sporazum je, između ostalog, predviđao povratak PMEZ u Dubrovnik.²¹¹

78. Dana 28. novembra 1991. predsednik Vlade Hrvatske g. Gregurić imenovao je ministra Rudolfa i još dvojicu ministara za predstavnike Vlade Hrvatske na daljim pregovorima o Dubrovniku. Glavni ciljevi pregovora bili su prestanak neprijateljstava i povlačenje JNA iz Splita. JNA je garantovala da tokom pregovora neće biti borbenih dejstava.²¹² Nakon posete Splitu 4. decembra 1991, ministar Rudolf i druga dvojica ministara brodom su doputovali u Dubrovnik da se sastanu s dvojicom predstavnika grada, gradonačelnikom Dubrovnika g. Poljanićem i predsednikom Izvršnog vijeća Dubrovnika g. Zikićem.²¹³ Prisustvovali su i posmatrači PMEZ.²¹⁴ Ministar Rudolf je istog dana stupio u kontakt s oficirom JNA za vezu kapetanom Jeremićem i dogovorio se da pregovori otpočnu sutradan, 5. decembra 1991. u Cavtatu.²¹⁵

IV. NAPAD OD 6. DECEMBRA 1991.

A. Planiranje napada – događaji pre 6. decembra 1991.

79. Dana 3. decembra 1991. optuženi je, kao komandant 2. OG, prisustvovao sastanku na najvišem nivou s visokim oficirima JNA u Generalštabu u Beogradu.²¹⁶ Za JNA i vladu u Beogradu, to je bilo vreme donošenja važnih strateških odluka. Kao što se kratko navodi na drugim

mestima u ovom obrazloženju, događaji koji za njih bili od političkog i vojnog značaja odvijali su se kako na teritoriji bivše Jugoslavije, tako i na drugim mestima.²¹⁷ Tada je blokada Dubrovnika od strane JNA trajala već nekoliko nedelja, tokom kojih je JNA značajno napredovala na terenu, čime je čvrsto stegla obruč oko Dubrovnika. Treba, međutim, napomenuti da je Dubrovnik bio samo jedno od mnogih spornih pitanja između Beograda i Zagreba. Pogrešno bi bilo misliti da se pitanje Dubrovnika razmatralo izolovano bilo u obe prestonice, bilo od strane JNA. Posebno je važna činjenica da su najviši predstavnici Hrvatske i Srbije u Ženevi potpisali sporazum o bezuslovnom prekidu vatre i povlačenju snaga JNA iz Hrvatske, koji još nije bio sproveden.²¹⁸

80. Delegacija hrvatskih ministara na čelu s ministrom Rudolfom, koja je u Dubrovnik došla 4. decembra 1991, trebalo je da pregovara s JNA kako bi se razrešio problem blokade Dubrovnika.²¹⁹ Izgleda da je 3. decembra 1991. u Beogradu optuženi zadužen da vodi pregovore s hrvatskim ministrima.²²⁰ Na kraju je, međutim, optuženi to zaduženje preneo na svog neposrednog potčinjenog, admirala Jokića, komandanta 9. VPS.²²¹

81. Stoga se 5. decembra 1991. admiral Jokić sastao s hrvatskim ministrima ne bi li pregovorima došli do rešenja. Prema svedočenju admirala, ostvaren je veliki napredak i na kraju sastanka ostalo je samo jedno pitanje koje je stajalo na putu postizanju sporazuma o prekidu vatre, naime, da li će se na brodove koji dovoze zalihe i ljude u Dubrovnik pripadnici JNA ukrcavati radi inspekcije na moru, kako je predlagao admiral, ili po usidranju, kako su predlagali Hrvati.²²² Admiral Jokić je posvedočio da ga je brinulo to da bi pripadnici mornarice JNA bili u opasnosti ako bi se inspekcija vršila u luci.²²³ Prema njegovom svedočenju, na kraju sastanka odlučeno je da se pregovori nastave 6. decembra 1991. ujutro, pa se, pošto se predviđalo da će to jedino preostalo pitanje biti rešeno, načelno očekivalo da će biti potpisan sporazum o prekidu vatre²²⁴ i da će prekid vatre stupiti na snagu 6. decembra 1991. u 12:00 časova.²²⁵ Ostale odredbe sporazuma, kako je načelno dogovoreno, nisu predviđale da se brdo Srđ prepusti JNA.

82. Admiral Jokić je posvedočio da je 5. decembra 1991, posle sastanka s hrvatskim ministrima, izvestio optuženog u Trebinju.²²⁶ Prema svedočenju admirala Jokića, optuženi nije bio zabrinut zbog odredbi predloženog sporazuma o prekidu vatre i smatrao je da o jedinom preostalom pitanju treba da odluči admiral, pošto je reč o pomorskom pitanju.²²⁷ Admiral Jokić je posvedočio da se optuženi saglasio s tim da prekid vatre treba da stupi na snagu 6. decembra 1991. u 12:00 časova, pošto se predviđalo da se sledećeg jutra s hrvatskim ministrima može postići konačni dogovor.²²⁸ Admiral Jokić je izjavio da je posle tog sastanka u Trebinju obavestio svoje više štabne oficire o tome da je prekid vatre predviđen za 12:00 časova.²²⁹ Iako nema dokaza koji opovrgavaju taj admiralov iskaz, odbrana tvrdi da ne treba da se prihvati da je bilo kontakta

između optuženog i admirala Jokića,²³⁰ pošto ni u jednom dokumentu JNA u spisu nije evidentirana takva komunikacija. S tim u vezi, Veće smatra da ne bi trebalo da iznenađuje da su admiral i optuženi mogli neposredno da razgovaraju, bez evidencije u knjigama, posebno ako je admiral otišao kod optuženog da lično podnese raport. Naprotiv, Veće smatra da bi zaista bilo iznenađujuće da admiral Jokić nije optuženom raportirao o toku tako važnih pregovora, koje je vodio u ime optuženog, posebno pošto je bio planiran prekid vatre. Veće stoga konstatuje da admiral Jokić 5. decembra 1991, posle sastanka s hrvatskim ministrima, jeste raportirao optuženom. Iz više razloga koji će biti obrazloženi u ovoj presudi, Veće, međutim, ima rezerve u pogledu toga o čemu se razgovaralo kada je admiral podneo raport.

83. Dana 6. decembra 1991. nije održan sastanak s hrvatskim ministrima. Prvobitno je pomeren za kasnije tog dana, a zatim je, prevashodno zato što je u toku napada na Dubrovnik uništen trajekt koji je trebalo da preveze hrvatske ministre na mesto sastanka i zato što je admiralu Jokiću naloženo da 6. decembra 1991. poslepodne ode za Beograd, odložen za 7. decembar 1991.²³¹ Iako iz svedočenja admirala Jokića proističe da su na pregovorima 5. decembra 1991. razrešena sva pitanja između JNA i hrvatske strane, izuzev pitanja toga da li će JNA vršiti inspekciju brodova na moru ili nakon što se usidre u Dubrovniku,²³² ta verzija zapravo preterano ulepšano prikazuje stanje pregovora u trenutku kada su 5. decembra 1991. odgođeni. Ministar Rudolf je naveo dva preostala nerešena pitanja, inspekciju brodova i ukidanje pomorske blokade.²³³ On je takođe zjavio da je admiral Jokić na pregovorima 5. decembra 1991. predložio demilitarizaciju Dubrovnika u zamenu za ukidanje blokade i povlačenje snaga JNA izvan vatrene dometa,²³⁴ ali da tada nije postignut dogovor o tome. Neka pitanja koja su bila predmet pregovora rešena su 5. decembra 1991, pre svega pitanja prekida vatre, ponovnog otvaranja puteva i obnavljanja svakodnevnih funkcija.²³⁵ Međutim, ostala pitanja su ostala nerazrešena.

Dana 6. decembra 1991, admiral Jokić je ministru Rudolfu poslao poruku, u kojoj je predložio da se pregovori nastave 7. decembra 1991. u 12:00 časova i načelno naveo pitanja koja treba da budu obuhvaćena sporazumom.²³⁶ Obuhvaćena su bila i pitanja razrešena 5. decembra 1991, ali je admiral Jokić takođe pristao na to da se brodovi mogu pregledati u luci Gruž u Dubrovniku. Admiral je, međutim, ponovio predlog da se blokada Dubrovnika ukine u zamenu za evakuaciju pripadnika hrvatskih oružanih snaga u gradu.²³⁷

84. Dana 7. decembra 1991. razgovori su nastavljeni u Cavtatu. Potpisan je sporazum.²³⁸ U taj sporazum ušla je odredba o inspekciji brodova u luci Gruž.²³⁹ Čini se, međutim, da nije bilo moguće rešiti pitanja ukidanja blokade i demilitarizacije Dubrovnika, pa je nađen kompromis. Taj sporazum je izrazio nameru obeju strana da će "postupno smanjivati oružane snage i sredstva. O tome će se strane uzajamno

dogovarati i obavještavati o načinu i putovima smanjivanja oružanih snaga u gradu Dubrovniku i njegovu okruženju".²⁴⁰ Iz toga je očigledno da su, u trenutku odlaganja pregovora 5. decembra 1991, ostala nerešena pitanja od dalekosežnog političkog značaja. Veće ne može da to uskladi sa svedočenjem admirala Jokića da je 5. decembra 1991. ostalo nerešeno JEDINO pitanje inspekcije brodova, koje je optuženi smatrao isključivo pomorskim pitanjem, te je, primivši izveštaj admirala Jokića uveče 5. decembra 1991, to pitanje prepustio admiralu da ga on rešava.²⁴¹

85. Dana 5. decembra 1991. odigrali su se i drugi relevantni događaji. Kasno popodne održan je sastanak na isturenom komandnom mestu 9. VPS u Kuparima, blizu Žarkovice. Veće prihvata svedočenje da su tom sastanku prisustvovali kapetan bojnog broda Zec, koji je bio načelnik štaba admirala Jokića, oficir za operativna pitanja 9. VPS kapetan Kozarić, pomoćnik komandanta zadužen za moral 9. VPS potpukovnik Žarković, komandant 107. OAG potpukovnik Stamenov i privremeni komandant 3/5. mtbr potpukovnik Jovanović. Takođe mu je prisustvovao komandant 3/472. mtbr kapetan Kovačević, koji je obezbedio jurišne jedinice za napad na Srđ sledećeg jutra.²⁴² Treći bataljon 472. motorizovane brigade imao je bateriju minobacača od 120 mm raspoređenu u dubini kopna kod Dubrovnika, na području Uškoplja.²⁴³ Svaka od njegovih četa imala je i po četiri minobacača kalibra 82 mm.²⁴⁴ Svi koji su prisustvovali sastanku u Kuparima bili su viši štapski oficiri 9. VPS ili komandanti jedinica 9. VPS, koje su tada bile pod neposrednom komandom admirala Jokića, kao i pod komandom optuženog kao nadređenog, pošto je 9. VPS bio deo 2. OG kojom je optuženi komandovao.²⁴⁵

86. Potpukovnik Jovanović je u svom iskazu rekao da je admiral Jokić i sâm prisustvovao tom sastanku, tokom kojeg je kapetan Kovačević izneo probleme koje njegovi vojnici imaju s hrvatskim snagama koje su držale Srđ i predložio da njegovi vojnici brzom akcijom zauzmu Srđ sledećeg jutra.²⁴⁶ To je trebalo da se ostvari pre predviđenog prekida vatre u 12:00 časova. Prema borbenom planu koji je izložio kapetan Kovačević, podršku teške artiljerije trebalo je da obezbede haubice 107. OAG u Čilipima, kao i teški minobacači kalibra 120mm 3/472. mtbr u Uškoplju i 3/5. mtbr u Osojniku.²⁴⁷

87. Admiral Jokić izričito poriče da je prisustvovao tom sastanku. On je naveo svoje kretanje tokom poslepodneva i večeri 5. decembra 1991, koje nije uključivalo boravak u Kuparima radi tog sastanka.²⁴⁸ Tačno je da se, kao što tvrdi odbrana, prikaz njegovog kretanja dat prilikom svedočenja u određenoj meri razlikuje od ranijih navoda datih prilikom razgovora koje su s njim obavili istražitelji Tužilaštva.²⁴⁹ Admiral to prihvata i objašnjava da je, toliko godina posle tog događaja, njegovo pamćenje na početku zakazalo i da je morao da koriguje svoje ranije izjave nakon što je imao priliku da pregleda beleške i s drugima porazgovara o tim događajima.²⁵⁰ Veće primećuje da ništa u spisu ne upućuje na to da je postojao zvanični zapisnik s tog sastanka. U svakom slučaju, takav zapisnik nije uvršten u spis, a izuzev potpukovnika Jovanovića, ni Tužilaštvo ni odbrana nisu

pozvali kao svedoke nijednog od oficira za koje se tvrdi da su prisustvovali tom sastanku.

88. Potpukovnik Jovanović ima veliki lični interes da se utvrdi prisustvo admirala Jokića sastanku u Kuparima. Potpukovnik Jovanović je 5. decembra 1991, zanimljivo, privremeno postavljen za komandanta 3/5. mtbr, pošto je stvarnom komandantu odobreno privremeno odsustvo,²⁵¹ a po naređenju admirala Jokića, po kratkom postupku je razrešen tog privremenog komandovanja 6. decembra 1991. uveče.²⁵² Potpukovnik Jovanović je u svom iskazu rekao da mu nikada nije rečeno zašto je razrešen, ali da zna da to nema nikakve veze s granatiranjem Starog grada.²⁵³ Admiral Jokić je izjavio da je smenio potpukovnika Jovanovića jer je bez njegovog odobrenja pružio artiljerijsku podršku kapetanu Kovačeviću.²⁵⁴ Potpukovnik Jovanović na to uzvraća da je admiral Jokić bio prisutan prethodnog dana u Kuparima, kada je izložen borbeni plan, i iako nije dao izričito odobrenje za taj napad, svojim prisustvom i očiglednom saglasnošću pružio mu je svaki razlog da zaključi da je napad odobren.²⁵⁵ Pitanje da li je admiral Jokić bio na sastanku u Kuparima nije presudno za odluku Veća na ovom suđenju, iako je relevantno za odlučivanje o verodostojnosti svedoka. Ono ostaje nerešeno. No, bez obzira na to pitanje, Veće konstatuje da su kapetan bojnog broda Zec, koji je bio načelnik štaba admirala Jokića, i drugi viši štapski oficiri 9. VPS prisustvovali tom sastanku i da je na njemu utvrđen borbeni plan da se sledećeg jutra zauzme Srđ, koji je podrazumevao upotrebu minobacača i drugog artiljerijskog oruđa, po potrebi, za pružanje podrške napadu na Srđ.

89. Bez obzira na ovaj poslednji zaključak, zbog drugih dokaza o ulozi optuženog koji su razmotreni dalje u tekstu, Veće takođe želi da izrazi izričite rezerve prema iskazu potpukovnika Jovanovića da je na tom sastanku napad na Srđ za sledeće jutro predložio kapetan Kovačević, sa čime su se prisutni saglasili i utanačili planove za napad. Takav napad bi predstavljao veliku provokaciju i flagrantnu povreduvažeg prekida vatre, a u napad bi se krenulo baš u trenutku kad je admiral Jokić, kao zamenik optuženog, trebalo da pregovara o solidnijem rešenju dubrovačke krize. Sâmo svedočenje potpukovnika Jovanovića pokazuje da se na sastanku barem znalo za to da je u izgledu novi prekid vatre koji je trebalo da stupi na snagu sledećeg dana u 12:00 časova. Posebno ako se uzme u obzir priroda komandne strukture JNA, odmah iznenađuje činjenica da bi se, na nivou ovlašćenja kojima su raspolagali prisutni na sastanku, bez obzira na to da li je tamo bio admiral Jokić, takav napad uopšte razmatrao ili dogovarao na predlog jednog običnog komandanta bataljona, a bez konsultacije s komandantom operativnih snaga, to jest optuženim. Činjenica da je admiral Jokić tada upravo vodio pregovore samo potkrepljuje neverovatnoću ovoga što se tvrdi.

90. Znatno kasnije, uveče 5. decembra, komandire četa 3/472. mtbr pozvao je dežurni oficir veze na komandnom mestu 3/472. mtbr

u Gornjem Brgatu.²⁵⁶ Zamoljeni su da dođu na sastanak u komandi kapetana Jeremića u Ivanici.²⁵⁷ Ubrzo pošto su se okupili, stigao je kapetan Kovačević, komandant 3/472. mtbr.²⁵⁸ Obavestio ih je da će jedinice 3/472. mtbr sledećeg dana preduzeti napad na Srđ i počeo raznim jedinicama da dodeljuje zadatke vezane za tu operaciju.²⁵⁹ Cilj je, rekao je, da se brzo zauzme Srđ i taj položaj zadrži, kako bi se ostvarila kontrola nad okolnim terenom. Nije pomenut nikakav drugi cilj.²⁶⁰ Prisutni na sastanku potvrdili su da je kapetan Kovačević rekao da je plan napada na Srđ odobrila nadređena komanda.²⁶¹ Veće primećuje da to jasno podrazumeva barem komandanta 9. VPS, ali da bi isto tako moglo da podrazumeva komandanta 2. OG. Komandanti četa su se raspitivali o artiljerijskoj podršci za taj napad i rečeno im je da će tu podršku obezbediti četa minobacača od 120mm u Uškoplju,²⁶² kao i jedinice raspoređene u Čilipima (haubice kalibra 130mm) i jedinica potpukovnika Jovanovića, 3/5. mtbr, baziran u Osojniku (minobacači kalibra 120mm).²⁶³ Čete pod komandom prisutnih raspolagale su oruđima kao što su minobacači i topovi manjeg kalibra, kao i rakete.

91. Po mišljenju Veća, značajna je sadržina tog razgovora. Prvo, ona jasno potvrđuje istinitost iskaza da je kapetan Kovačević ranije prisustvovao sastanku u Kuparima, kojem su prisustvovali i komandanti haubičke baterije u Čilipima i 3/5. mtbr i na kojem je sačinjen borbeni plan za zauzimanje Srđa sledećeg dana. Drugo, pošto haubička baterija u Čilipima i 3/5. mtbr nisu bili pod komandom kapetana Kovačevića, učešće tih jedinica pokazuje da je plan za napad, kao i njegovo sprovođenje, iziskivao koordinisano planiranje na višem nivou od 3/472. mtbr. U ovom slučaju, sve ostale jedinice bile su pod komandom 9. VPS, admirala Jokića i, na sledećem nivou, 2. OG, tako da plan napada ide u prilog tezi o učešću tih dveju komandi ili, barem, o učešću komande 9. VPS. Treće, to pokazuje značaj artiljerijske podrške za takav napad. Potreba za takvom podrškom odmah se nametnula onima koji je trebalo da predvode kopnene jurišne snage na terenu, a predvideli su je i oni koji su napad planirali na višem nivou. Taj plan je predviđao upotrebu zavidnih artiljerijskih kapaciteta. Pored minobacača manjeg kalibra 82mm pridodatih svakoj četi 3/472. mtbr, tu su bile dve čete s minobacačima kalibra 120mm, protivoklopna četa na Žarkovici s raznovrsnim naoružanjem, uključujući bestrzajne topove i rakete maljutka, topove ZIS i teške haubičke topove kalibra 130mm u Čilipima. Uz ograničene izuzetke, sva ta oruđa imala su sposobnost dejstvovanja vatrom po širem području Dubrovnika, uključujući Srđ i Stari grad. Izuzeci su bili minobacači kalibra 120mm 3/5. mtbr u Osojniku, koji nisu imali domet do Starog grada, i minobacači kalibra 120mm u Uškoplju, kojima nisu u dometu bila sva predgrađa i lokaliteti Dubrovnika na krajnjem severozapadu od Starog grada, mada su dve minobacačke baterije kalibra 120mm i minobacačka baterija kalibra 82mm u Strinčijeri u sadejstvu mogle da gađaju čitav Dubrovnik, uključujući Stari grad. U 3/472. mtbr bilo je i drugih minobacačkih baterija kalibra 82mm, ali u spisu se jasno ne navodi njihova lokacija. Tu je i pitanje

dometa bestrajnih topova kalibra 82mm na Žarkovici. Ono se razmatra u nastavku ovog obrazloženja, gde se navodi zaključak Veća da su ti topovi mogli da gađaju Srđ i Stari grad sa Žarkovice. 92. Posle sastanka u Ivanici, sa poručnikom Pešićem, stacioniranim u selu Bosanka, stupio je u kontakt njegov zapovednik, kapetan Stojanović, koji je prisustvovao tom sastanku. Poručniku Pešiću je dodeljen zadatak da sastavi mali odred koji će sledećeg jutra početi napad na Srđ.²⁶⁴ Poručnik Lemal, koji je bio na sastanku u Ivanici, dobio je zadatak da u napadu na Srđ predvodi drugi odred sa svog komandnog mesta u Strinčijeri.²⁶⁵ Ti odredi trebalo je da dobiju podršku dva tenka T-55, kao i raznih artiljerijskih baterija.²⁶⁶

93. Kapetan Pepić je bio u svojoj jedinici 5. decembra 1991. uveče, kada je od svog komandanta potpukovnika Stamenova, komandanta 107. OAG, primio naređenje da sledećeg jutra u 06:00 časova ode na osmatračnicu na Žarkovici. Kapetanu Pepiću je naređeno da pruži vatrenu podršku 3/472. mtbr prilikom zauzimanja kote Srđ. U tu svrhu trebalo je da bude prepotčinjen kapetanu Kovačeviću.²⁶⁷ Osmatračnicu na Žarkovici nisu uvek opsluživali pripadnici baterije kapetana Pepića – to se dešavalo samo kada se očekivao napad ili kada je trebalo preduzeti neku operaciju.²⁶⁸ Kapetan Pepić je izjavio da je njegov komandant, potpukovnik Stamenov, prisustvovao uobičajenom dnevnom brifingu komande 9. VPS u Kuparima i da je tamo dobio informaciju o napadu, koju je zatim preneo kapetanu Pepiću.²⁶⁹

94. U toku noći izvršene su dodatne pripreme za napad. Na sastanku u Ivanici, poručnik Lemal je zatražio opremu za zadatak, uključujući pancir jakne, plastični eksploziv i granate. Nju je nešto pre ponoći na njegov položaj u Strinčijeri dostavio načelnik štaba admirala Jokića, kapetan bojnog broda Zec,²⁷⁰ i taj dokaz je još jedna potvrda direktnog angažovanja štaba komande 9. VPS, posebno načelnika štaba. Pored toga, potpukovnik Stojanović je takođe tražio određenu opremu kako bi se poručniku Pešiću omogućilo da izvrši dodeljeni zadatak u okviru napada na Srđ. U toku noći, potpukovnika Stojanovića su pozvali telefonom i rekli da se javi na Žarkovicu, gde je podigao opremu koju je tražio.²⁷¹

95. Admiral Jokić je, kada je ponovo pozvan da svedoči u postupku pobijanja dokaza, izjavio da je 5. decembra 1991, pošto su završeni pregovori u Cavtatu, podneo raport 2. OG u Trebinju, gde je optuženog obavestio o sporazumu postignutom s hrvatskim vlastima.²⁷² Prema njegovom svedočenju, optuženi je tada izdao naredbu da prekid vatre stupi na snagu 6. decembra 1991. u 12:00 časova.²⁷³ Admiral Jokić je telefonom o tome obavestio kapetana bojnog broda Zeca i naložio mu da naredi podređenim jedinicama da poštuju prekid vatre.²⁷⁴ Međutim, u spisu nema drugog svedočenja niti pismene evidencije ili beleške koji bi potvrdili da je optuženi 5. decembra 1991. zaista izdao takvo naređenje. S obzirom na to da je osnov za tu naredbu bio sporazum o prekidu vatre koji je tek trebalo da bude sklopljen, bilo bi čudno da je izdata definitivna naredba. Po svoj prilici, optuženi je nagovestio da je spreman da izda

naredbu za takav prekid vatre ako se postigne sporazum, a admiral Jokić je svoje više oficire obavestio o tome, ili telefonom ili po povratku iz Trebinja u Kupare 5. decembra 1991. oko 17:00 časova. Iako je sve to verovatno, Veće ne može da donese konkretne zaključke. Zato će u razmatranje uključiti mogućnost da je optuženi 5. decembra 1991. zaista izdao naredbu o stupanju na snagu prekida vatre 6. decembra 1991. u 12:00 časova. Treba, međutim, napomenuti da je plan napada predviđao da Srđ bude zauzet pre 12:00 časova.

96. Iako je, po zaključku Veća, jasno da je napad na Srđ planiran i da su 5. decembra izvršene pripreme da on počne prvim pokretima trupa otprilike u 05:00 časova 6. decembra 1991, čini se da neki dokumenti JNA i neki kasniji izveštaji prikazuju drugačiju sliku. Prema njoj, napad je započeo sâm kapetan Kovačević, na svoju inicijativu, rano ujutro 6. decembra 1991, kao odgovor na "provokacije" hrvatskih branilaca na Srđu u noći između 5. i 6. decembra, što je dovelo do ranjavanja, pa čak i jedne pogibije, među vojnicima kapetana Kovačevića. U te dokumente spadaju i zabeleške u ratnom dnevniku 9. VPS, gde je zapisano da je kapetan Kovačević u toku te noći prijavio provokacije, da je na Srđ otvorio vatru iz minobacača kalibra 120mm i da je "sam odlučio da to bude".²⁷⁵ Postoji i izveštaj o akciji admirala Jokića od 7. decembra 1991, u kojem piše da je kapetan Kovačević "izjavio [...] da mu tu akciju niko nije odobrio i da je 05.12.1991. godine od NŠ 9. VPS upozoren na apsolutni prekid vatre..."²⁷⁶ Veće primećuje da je u tom izveštaju admiral Jokić tu priču još dodatno nakitio, dodavši da se kapetan Kovačević rukovodio opštim planom dejstva iz Borbene zapovesti od 9. novembra 1991, koja je obuhvatala cilj da se zauzme Srđ, ali taj cilj nije ostvaren do 6. decembra 1991.²⁷⁷ Po zaključku Veća, te beleške su izmišljene i lažne. Ti izveštaji namerno obmanjuju. Taj napad nije bio spontano izveden od strane kapetana Kovačevića 6. decembra 1991. Napad je 5. decembra 1991. potpuno unapred isplanirao i koordinisao štab 9. VPS, uključujući kapetana bojnog broda Zeca. Gubici koje su eventualno imale jedinice JNA pretrpljeni su posle početka napada, a ne pre njega, ali, u svakom slučaju, bez obzira na to da li je te noći bilo gubitaka, 5. decembra 1991. je planirano da se napad izvede 6. decembra 1991. ujutro.

97. Postavlja se pitanje da li su lažni izveštaji i beleške fabrikovani posle tog događaja ili su bili deo smišljenog plana koji je JNA trebalo da pruži glatko pokriće za njeno ponašanje. Neki izveštaji su sastavljeni posle samih događaja, dok druge beleške deluju kao da su pisane u to vreme, iako su fabrikovane. Admiral Jokić kaže da je to bio deo plana da ga obmanu. Iz razloga navedenih na drugim mestima u ovoj presudi, Veće ne odbacuje to objašnjenje bez daljeg, ali smatra da ono nije verovatno. Bez obzira na to da li je admiral Jokić obmanjivan, okolnosti pokazuju da je JNA namerno unosila lažne zabeleške kako bi pokazala da je napad spontano preduzeo kapetan Kovačević zbog hrvatskih "provokacija" u noći između 5. i 6. decembra 1991. Za to su bili potrebni vešto planiranje i koordinacija.

Suprotno onome što se navodi u lažnim zabeleškama, Veće zaključuje da je kapetan Kovačević, preduzevši napad, izvršavao naređenja izdata prethodnog dana. To nije bila njegova spontana i nepromišljena akcija preduzeta 6. decembra 1991. ujutro. 98. Ta pitanja pružaju dalji povod da se razmotri svedočenje potpukovnika Jovanovića koji je rekao da je, na sastanku u Kuparima 5. decembra 1991. uveče, kapetan Kovačević predložio napad na osnovu ranijih provokacija hrvatskih snaga na Srđu. To je, očigledno, drugačija verzija od one koja stoji u gorenavedenim zabeleškama JNA koje su JNA davale opravdanje, odnosno da je reč o napadu koji je preduzeo komandant koji se oteo kontroli — kapetan Kovačević zvan "Rambo" — koji je postupio bez odobrenja i suprotno naređenjima. To je, štaviše, bila verzija koju je JNA, uključujući komandu 2. OG, zastupala u javnosti i u kontaktima s hrvatskim predstavnicima posle napada.²⁷⁸ Međutim, svedočenje potpukovnika Jovanovića protivreči toj priči. Ono, s druge strane, nudi izvesnu osnovu za argument odbrane da je 9. VPS, uključujući admirala Jokića, u stvari smislio i sproveo plan, bez znanja optuženog i suprotno njegovim naređenjima. U tom pogledu, Veće nalazi da taj aspekt svedočenja potpukovnika Jovanovića nije ništa više zadovoljavajući niti uverljiviji od drugih delova svedočenja razmotrenih i odbačenih na drugim mestima u ovoj presudi.²⁷⁹ Veće ne prihvata da je to svedočenje istinito.

B. Napad na Stari grad 6. decembra 1991.
– iskustva Dubrovčana

99. Znatno pre izlaska sunca, otprilike u 05:50 časova 6. decembra 1991, stanovnike Starog grada u Dubrovniku probudio je zvuk eksplozija. Počeo je artiljerijski napad. Trajao je gotovo čitavog dana, uz kratko, ali ne potpuno zatišje malo posle 11:15 časova. Napad je bio donekle sporadičan, posebno u toku popodneva. Na početku, paljba je uglavnom bila usredsređena, ali ne i ograničena, na područje oko kote Srđ, najznačajnije geografske kote Dubrovnika, udaljene gotovo kilometar severno od Starog grada. Na Srđu su se nalazili kamena tvrđava iz doba Napoleona, veliki kameni krst i komunikacioni toranj.²⁸⁰

100. Zineta Ogresta, sa stanom u ulici Od Sigurate br. 2 u Starom gradu, i Mato Valjalo, koji je boravio u stanu svog tasta u ulici Prijeko u Starom gradu,²⁸¹ videli su otprilike oko 06:00 časova kako na tvrđavu na brdu Srđ padaju granate.²⁸² Ivo Vlašica, koji je oko 05:00 časova krenuo pešice sa Babinog Kuka ka Starom gradu, prolazio je pored Boninova u 06:00 časova. Sa leve strane video je Srđ, gde je "počelo veliko granatiranje i počelo pucanje nevjerovatno velikim omjerom".²⁸³ Posmatrači PMEZ, koji su se nalazili u hotelu "Argentina", udaljenom manje od kilometar jugoistočno od Starog grada, vodili su tog dana dnevnik događaja.²⁸⁴ Prva zabeleška, uneta u 06:00 časova, glasi: "Počelo granatiranje sa kopna

i mora prema tvrđavi nedaleko od televizijskog tornja (Srđ) i luke." U dnevniku se navodi da je to granatiranje još trajalo u 06:40 časova.²⁸⁵ Veće primećuje da je taj navod o granatiranju s mora slabo potkrepljen drugim svedočenjima i da, ako je na početku i bilo određenog granatiranja s mora, o čemu se na osnovu dokaza u spisu ne može doneti zaključak, ono nije nastavljeno tokom tog dana. Glavnina dokaza ukazuje na to da je korišćena samo kopnena artiljerija JNA. Veće, međutim, prihvata da su granate na početku, između ostalog, padale u luku — to jest, luku u Starom gradu, kako su primetili posmatrači PMEZ. U radio dnevniku SFRJ jednog od brodova oko Dubrovnika evidentirani su energični protesti PMEZ i Kriznog štaba Dubrovnika zbog granatiranja u ranim jutarnjim časovima 6. decembra 1991.²⁸⁶ U 06:12 časova zabeleženo je da je PMEZ admiralu Jokiću uložio sledeći protest: "Oštro prosvjedujemo zbog bombardiranja nekoliko dijelova Dubrovnika koje je započelo oko 06:00 6/12/91 i inzistiramo na trenutnom prekidu vatre." Sličan protest Kriznog štaba Dubrovnika evidentiran je u sledećoj zabelešci i glasi: "Oštro prosvjedujemo zbog ničim izazvanog otvaranja jake topničke vatre jutros u 05:50 iz rejonu Strinčijera i Dubrave po objektu Srđ, te tenkovske i minobacačke vatre po Dubrovniku."²⁸⁷

101. Nekoliko ljudi nalazilo se u prodavnici Nikole Jovića u ulici Miha Pracata br. 11,²⁸⁸ koja je tog jutra, kao i obično, otvorena otprilike u 06:00 časova, kada su granate počele da padaju na Stari grad.²⁸⁹ Nikola Jović je opisao prizor u svojoj radnji tog jutra:

Prve granate koje su odjekivale tako blizu, u stvari mi nismo ni znali da su one padale na Stari Grad jer smo mi radili unutra, ali su se pucnji čuli sve bliže i bliže, i tako mušterije koje su dolazile u butigu sa zaprepaštenjem su govorile da su granate počele gađati po Stradunu, po fontani po..., ispred Crkve svetog Vlaha. A onda kasnije se to sve približavalo nama, bliže i bliže, i bilo je sve jače i jače. Tako da je u jednom momentu kada su bili najjači napadi, da je po pet šest, možda deset granata padalo u isto vrijeme po svim dijelovima grada, tako da je cijeli grad bio napadnut, Stari Grad.²⁹⁰

Ivo Vlašica, koji je imao dobar pregled iz svoje radnje u ulici Od Puča u Starom gradu, najpre je video kako je jedna granata pala na Stari grad otprilike između 06:30 i 07:00 časova 6. decembra.²⁹¹ Svedok A, koji je u to vreme potražio zaklon u kupatilu u svom stanu u Starom gradu,²⁹² posvedočio je da su granate počele da padaju "u neposrednoj blizini zgrade" počev od 06:00 časova nadalje. On je izjavio sledeće: "Od 6 sati je praktički svaki sekund, svaki drugi sekund padala granata na raznim mjestima u okviru starih zidina."²⁹³ Veće smatra da je ovo subjektivan doživljaj, a ne tačan opis učestalosti granatiranja. S prozora svog stana u potkrovlju, koji je gledao na Stradun,²⁹⁴ svedok A je video kako građevinski materijal pada sa krovova i zgrada na Stradunu.²⁹⁵ On je prizore tog dana opisao kao svojevrstan pakao:

Eksplodije su bile stravične jer se eksplozija nastavljala na eksploziju. Zgrade su podrhtavale kao da je bio potres. Dim je bio svud okol, prašina se dizala. Blještalo je kroz otvoreni prozor. Jednostavno, bio je pakao.²⁹⁶

U 07:10 časova jedna granata eksplodirala je u potkrovlju kuće Ive Grbića u ulici Od Puča br. 16 u Starom gradu. Druga granata, koja je pala u 07:20 časova, izazvala je požar u potkrovlju.²⁹⁷

102. Posmatrač PMEZ, koji su se nalazili u hotelu "Argentina", evidentirali su prve udare po Starom gradu u 07:20 časova. U zabelešci od 07:25 časova piše: "Pet granata palo na Stari grad blizu luke i u luku. Stalna vatra iz artiljerije i [minobacača] još traje. [Još pogodaka u Starom gradu]." Zatim u 07:32 časova: "Najmanje 10-11 granata na Stari grad."²⁹⁸ Veće primećuje da se naziv *Old City* /Stari grad/ u dnevniku PMEZ odnosi na ono što Veće naziva *Old Town* /Stari grad/.

103. Kao što pokazuju protestne note i drugi dokazi, granatiranje je delom vršeno po stambenim četvrtima Dubrovnika, uključujući Stari grad, i po luci u Starom gradu praktično od samog početka napada, bez obzira na to što je prvobitno bilo prevashodno usredsređeno na Srđ. Međutim, težište napada kasnije je pomereno s brda Srđ na šire područje grada Dubrovnika, uključujući Stari grad. Na osnovu svedočenja Dubrovčana, teško je tačno utvrditi kada je došlo do pomeranja tog težišta. Kao što će kasnije biti pomenuto, drugi dokazi pokazuju da je do tog pomeranja težišta došlo otprilike u 08:00 časova.

104. U 08:00 časova, jedna granata pala je na ulicu ispred sâme prodavnice Nikole Jovića u ulici Miha Pracata u Starom gradu: "Uz jaku eksploziju, prasak, vrata se otvorila širom. Onda je nastao krš. Geleri su leteli u butigu. Pogodili su kasu, vrata... Nastala je prašina. U momentu nismo uopće znali gde se nalazimo."²⁹⁹ Nikola Jović je na sledeći način opisao vatru koju je ugledao kada je pala granata:

To je veliki jedan bljesak. To ne mogu ja opisati kada ta granata padne, kako to izgleda i meni koji sam to doživio prvi put. Kad nešto tako blizu tebe se dogodi, ne možeš da vjeruješ i ne znaš kako da se ponašaš u takvom trenutku jer to je bljesak i onda nastane jaka eksplozija i onda nastane prašina, dim tako da je to sve skupa dosta strašno.³⁰⁰

U zabeleški u dnevniku PMEZ u 08:45 časova, nakon što su zabeleženi prvi udari po Starom gradu, piše: "Do sada neprekidno granatiranje. Nekoliko granata prilično blizu hotela. Slomljena stakla itd."³⁰¹

105. Gospodin Benić je napravio zbirku video snimaka događaja u Dubrovniku 6. decembra 1991, koje je snimilo oko 15 domaćih i stranih snimatelja,³⁰² a koja je uvrštena u spis kao dokazni predmet u ovom predmetu.³⁰³ Neki snimci napravljeni tog dana nose datum snimanja, a na

nekima je evidentirano i vreme. Stiče se utisak da je autor hteo da zadrži hronološki red prikazivanja događaja, ali, nema garancije da je to zaista i postignuto. Ti video snimci pokazuju vojna dejstva, uključujući artiljerijsku vatru na Srđ i njegovu okolinu, barem od 06:48 do 07:13 časova. Tog jutra, približno između 07:05 časova i 07:13 časova, oglasile su se sirene za vazдушnu uzburu odbrane Dubrovnika.³⁰⁴ Na naredna dva inserta, s oznakom "SAR", od kojih ni na jednom nije označeno vreme snimanja, vidi se dim koji se diže iz Starog grada i jedna eksplozija u Starom gradu (u blizini Dominikanskog samostana).³⁰⁵ Prvi snimak s oznakom vremena snimanja, na kojem se vidi dim koji dolazi iz Starog grada i čuju eksplozije, načinjen je u 07:47 časova.³⁰⁶

106. Veće primećuje da, iako se svedočenja razlikuju u pojedinostima ili vezano za vremena, to ne znači da su nepouzdana ili nužno oprečna. Svedoci koji su svedočili o tim događajima morali su da pokušaju da se sete šta su videli 13 godina ranije. Neki propusti u sećanju nesumnjivo su posledica toga što je proteklo toliko vremena. Možda je još značajnije to da su prvobitna zapažanja napravljena tokom jednog snažnog artiljerijskog napada. Za ljude koji su bili izloženi tom iskustvu uslovi su neminovno bili alarmantni. Jasno je da su svedoci, većinom, nastojali da se sklone tokom napada. Niko od onih koji su bili u Dubrovniku nije izlazio na neko mesto s koga bi se pružao dobar pregled. Naprotiv, oni su povremeno i na brzinu zapažali stvari tokom tog napada, tako da su njihova opažanja isprekidana i načelno ograničena na sužen lokalitet. Iskazi posmatrača PMEZ govore da su oni morali da se sklanjaju mnogo puta tokom tog dana, tako da njihova evidentirana zapažanja ni u kom slučaju nisu potpuni prikaz događaja; dalje, oni su događaje posmatrali iz svog hotela na obali, udaljenog gotovo kilometar jugoistočno od Starog grada, a ne sa uzvišenja s koga se pruža dobar pogled.

107. Tačan obrazac granatiranja i krivulja njegovog intenziteta 6. decembra 1991. takođe se ne mogu precizno utvrditi. Kao što je gore navedeno, Veće se služilo dnevnikom događaja PMEZ,³⁰⁷ koji, uprkos gorepomenutim pitanjima, pruža koristan prikaz i daje kakvu-takvu sliku učestalosti i intenziteta eksplozija tokom tog celog dana. Veće iz tog dnevnika događaja i drugih iskaza³⁰⁸ prihvata da je najintenzivnije granatiranje vršeno u jutarnjim časovima, od 09:00 do 09:30 i oko 11:00 časova. U relevantnim zabeleškama u dnevniku PMEZ piše sledeće:

09:30 – 09:45: Granatiranje Starog grada jačeg intenziteta. Granate uglavnom padaju na opštinu i "placu". Definitivno se vidi beli dim posle udara granata. Delovi nepoznate granate koja je pala ispred glavnog ulaza u hotel doneseni pre otprilike 30 minuta
09:45 – 10:00: Svakog minuta se čuju udari između 10 i 15 granata [velikog kalibra]
10:10: Šest granata na LOKRUM
10:15 – 10:45: Nastavlja se granatiranje svih područja DUBROVNIKA [...].

10:45 – 11:00: Sada pada 15 granata [velikog kalibra] svakog minuta, u intervalu od nekoliko minuta

11:00: Sada stvarno gori u Starom gradu. Intenzitet granatiranja ponovo jenjava.

11:19: Intenzitet granatiranja znatno se smanjio.

Kako su primetili posmatrači PMEZ, Veće konstatuje da je u kasnim jutarnjim časovima došlo do znatnog smanjenja učestalosti granatiranja. Neki dokazi ukazuju na to da se to desilo nešto posle 11:00 časova,³⁰⁹ kada su posmatrači PMEZ primetili da se usporava učestalost granatiranja. Međutim, oni su tačno naveli da je do znatnog pada učestalosti došlo u 11:19 časova. Ne radi se o tome da je granatiranje potpuno prestalo, već da se učestalost vatre znatno usporila. To zatišje, međutim, nije dugo trajalo, pa je granatiranje ponovo počelo pre 12:00 časova i nastavilo se, doduše više sporadično.

108. Otprilike u 11:30 časova, Nikola Jović i njegova sestra izašli su iz prodavnice u ulici Miha Pracata i, idući ulicom Od Puča, preko Straduna, izašli iz Starog grada kroz Vrata od Pila, prema Boninovu i svojoj kući u Gružu, što govori da je tada intenzitet granatiranja već bio znatno manji.³¹⁰ Ono je, međutim, nastavljeno, kako je opisano u vizuelnom dokaznom materijalu i usmenim svedočenjima. Na primer, zgrada u ulici Prijeko, u kojoj je boravila Lucijana Peko,³¹¹ pogođena je otprilike između 11:00 i 12:00 časova 6. decembra. Po njenom opisu, zgrada se zatresla, kao da je bio zemljotres.³¹² Ona i drugi stanari osećali su se potpuno nezaštićeni, pa su oko 13:00 časova, kada se intenzitet granatiranja malo smanjio, prešli u susednu zgradu koja je mogla da im pruži malo veću zaštitu.³¹³ I drugi stanovnici Starog grada su u tom periodu bili izloženi direktnim pogocima. Otprilike između 12:00 i 13:00 časova, jedan projektil je pogodio krov kuće svedoka A.³¹⁴ Kada mu se kasnije ukazala prilika da pogleda štetu, svedok A je video da su krov pogodila dva projektila različitih kalibara. Na sofi, direktno ispod mesta oštećenja, pronašao je repni stabilizator jedne minobacačke granate kalibra 120mm.³¹⁵ U dnevniku događaja PMEZ zabeleženo je sporadično granatiranje pre 12:00 časova, koje je izgleda bilo u pravcu Starog grada. Posmatrači su takođe zabeležili artiljerijsku vatru.

109. Da se vratimo kompilaciji video snimaka napada. Oni pokazuju da su do 09:34 časova pogođeni mnogi brodovi u luci Stari grad i da se iz njih, u vazduh iznad Starog grada, dizao crni dim.³¹⁶ Čini se da su to bili veći brodovi. Na jednom insertu, bez datuma i oznake vremena snimanja, koji se nalazi kasnije u hronologiji video zapisa, vidi se automobil koji se vozi Stradunom. Veće je mišljenja da taj insert ne odgovara vremenskom redosledu događaja na video materijalu i da je trebalo da bude ubačen ranije jer je na tom insertu upadljiv nedostatak oštećenja i šuta na Stradunu. To govori da je on snimljen ranije tog dana, što potvrđuju i drugi dokazi, na primer, svedočenje svedoka A koji je opisao oštećenja Straduna od 06:00 časova nadalje.³¹⁷ Video materijal sadrži i snimak na kojem je kao vreme

snimanja navedeno 12:43 časova i na kojem se vidi da je do tada Stari grad pretrpeo znatna oštećenja. Uz ograničenja sadržana u ovim napomenama, Veće nalazi da taj video materijal pruža isprekidan pregled Starog grada za vreme napada i jasno pokazuje da su na mnogim lokacijama u njemu besneli žestoki požari.³¹⁸

110. Jedan svedok koji je tog dana bio u Starom gradu ocenjuje da je granatiranje definitivno prestalo već oko 15:00 časova.³¹⁹ Međutim, u dnevniku PMEZ u zabeleški od 16:30 časova navodi se sledeće: "Granatiranje prekinuto 20 minuta", posle čega su zabeležene barem četiri eksplozije (naveden položaj), a zatim se navodi da se prekid vatre uglavnom poštuje, ali da je nekoliko granata palo "severozapadno od 'Hotela Argentina'". Bilo je i drugih izveštaja o sporadičnom granatiranju rano uveče.³²⁰ U zabeleški od 19:15 časova u dnevniku PMEZ navodi se da nema šta da se prijavi i "koliko je nama poznato, nije bilo granatiranja". U beleški od 19:25 časova evidentiran je prestanak opšte opasnosti iznad Dubrovnika.³²¹ Veće konstatuje da se granatiranje primetno smanjilo od otprilike 15:00 časova, a uglavnom je prestalo malo posle 16:30 časova, odnosno da je granatiranje Dubrovnika 6. decembra 1991, uključujući Stari grad, trajalo preko deset i po sati.

111. Mora se napomenuti da, iako je u nekim iskazima bilo reči konkretno o granatiranju u Starom gradu, svedoci načelno nisu razlikovali granate koje su padale na Stari grad i granatiranje drugih delova Dubrovnika. Napad nipošto nije bio ograničen na Stari grad. Štaviše, posebno su žestoko granatirani delovi severozapadno od Starog grada i u blizini hotela severozapadno i jugoistočno od Starog grada. To su, kao i Stari grad, u načelu sve bile stambene četvrti.

112. Napad na Dubrovnik 6. decembra 1991, uključujući Stari grad, neminovno je uzrokovao žrtve među civilima. Iako je Veće čulo svedočenja o mnogo više žrtava granatiranja tog dana, Treća izmenjena optužnica tereti optuženog samo za smrt dva lica i teško povređivanje dva lica, za koje se navodi da su se desili u Starom gradu. Svedočenja koja se odnose na te konkretne žrtve detaljnije su razmotrena u daljem tekstu ove presude.³²² Može se, međutim, sa sigurnošću pretpostaviti da su čvrstina starih kamenih zdanja u Starom gradu i činjenica da su se mnogi njegovi stanovnici sklonili na za to određena mesta umnogome doprinele tome da ljudski gubici i povrede tog dana u Starom gradu budu minimalni. Civilni, verski i kulturni objekti, posebno u Starom gradu, takođe su pretrpeli teška oštećenja usled napada. Veće će pojedinosti svedočenja koja se odnose na štetu nanetu imovini razmotriti u daljem tekstu ove presude.³²³

C. Napad na dubrovački Stari grad 6. decembra 1991 – napadači

113. Veće konstatuje da su 6. decembra 1991. jedinice 9. VPS JNA ponovo pokušale da zauzmu brdo Srđ, dominantnu geografsku kotu i jedini preostali položaj koji su držale hrvatske snage na brdima iznad

Dubrovnika. Taj napad je počeo pod okriljem mraka, između 05:00 i 06:00 časova. Preduzele su ga dve male pešadijske jedinice 3/472. mtbr. Jedinica pod komandom poručnika Lemala približila se Srđu s njegovog obližnjeg komandnog mesta u Strinčijeri. Druga, pod komandom poručnika Pešića, približila se Srđu iz pravca sela Bosanka. Obe su imale blisku tenkovsku podršku. Napad je izvelo manje od 40 vojnika. I pored toga, hrvatski branioци na Srđu bili su ubedljivo brođčano nadmašeni.

114. Nešto pre 06:00 časova, više od pola sata pre svitanja, jedinice JNA otvorile su minobacačku i drugu artiljerijsku baražnu vatru na Srđ, s ciljem da nanesu štetu hrvatskim odbrambenim položajima, vatrom prikuju branioce i tako napadačima omogućе da se približe i detoniraju neke od odbrambenih mina koje su postavile hrvatske snage. Baražna artiljerijska vatra svakako je jasno pokazala kakve su namere JNA i, kada su se te dve jedinice u napadu približile Srđu, s njega je na njih otvorena odbrambena vatra. Posle nekog vremena, na snage napadača iz grada Dubrovnika otvorena je vatra iz hrvatskih minobacača kalibra 82mm i mitraljeza. Pošto je identifikovano odakle iz Dubrovnika Hrvati otvaraju vatru, JNA je na te izvore usmerila vatru iz minobacača i drugih artiljerijskih oruđa. Napadačke snage JNA pretrpele su gubitke, uključujući pogibiju jednog vojnika, a jedan tenk koji je pružao podršku pretrpeo je oštećenja i povučen je na udaljenost sa koje je mogao i dalje da tuče hrvatske odbrambene položaje, a da sâm bude pošteđen daljih napada. 115. Otprilike u 08:00 časova, napadačke snage su se dovoljno približile Srđu da je artiljerijska baražna vatra JNA postala opasna i za njih same. Baražna vatra na Srđ obustavljena je da bi vojnici mogli da nastave s napredovanjem. Oni su, međutim, i dalje bili izloženi minobacačkom napadu s hrvatskih položaja u Dubrovniku, kao i odbrambenoj vatri sa Srđa. Iako je određenog granatiranja Dubrovnika, uključujući Stari grad, bilo praktično od trenutka kada su baterije JNA počele da deјstvuju, čini se da je od trenutka kada je obustavljena artiljerijska baražna vatra JNA na Srđ, a to je bilo otprilike u 08:00 časova, na Dubrovnik, uključujući Stari grad, svom silinom usmerena vatra iz aktivnih minobacača i drugih artiljerijskih oruđa JNA, uključujući rakete ili projekte maljutka. Kako pokazuje svedočenje onih koji su bili u Dubrovniku, koje je razmotreno ranije, intenzitet napada na Dubrovnik rastao je i dostigao vrhunac otprilike između 09:00-09:30 i 11:00 časova. Izgleda da se to podudarilo s periodom kada su napadačke snage JNA ulagale očajničke napore da sa Srđa izbace hrvatske branioce.

116. Plan JNA bio je da brzo zauzmu Srđ, svakako pre 12:00 časova, kada je bilo predviđeno da stupi na snagu prekid vatre na tom području. Kapitulaciju hrvatskih branilaca na Srđu u toku jutра izgleda da je očekivao kapetan Kovačević, koji je imao neposrednu komandu nad napadajućim snagama i koordinisao artiljerijske i kopnene snage sa Žarkovice, položaja s kojeg je imao odličan pogled i na Srđ i na Dubrovnik, a posebno na Stari grad.

117. Do kapitulacije hrvatskih branilaca nije došlo. Bliska borba na Srđu bila je očajnička. Iako se na osnovu svedočenja ne može utvrditi tačno vreme, u jednoј fazi branioци su se povukli u podzemne hodnike tvrđave i zatražili da hrvatske snage otvore minobacačku vatru na snage JNA koje su okruživale tvrđavu. Pokušaji da se branioци izbace ili savladaju bili su neuspešni. Negde posle 14:00 časova, vojnicima JNA dozvoljeno je da se povuku sa Srđa. Povlačenje je takođe bilo teško i završeno je tek posle 15:00 časova.

118. Plan JNA da zauzme Srđ propao je. Pretrpljeni su gubici, pri čemu je pet pripadnika 3/472. mtbr poginulo, a sedam ranjeno. Artiljerija JNA nastavila je da tuče po Dubrovniku do posle 16:30 časova, mada primetno smanjenim intenzitetom posle 15:00 časova. Dubrovnik, uključujući Stari grad, bio je izložen artiljerijskom napadu više od deset i po sati. Iskustva Dubrovčana kratko su opisana u prethodnom tekstu u ovoj presudi. Učinak tog napada biće detaljnije razmotren kasnije.

119. Veće će sada detaljnije razmotriti iskaze koji se odnose na te događaje. Taj aspekt svedočenja posebno se odlikuje protivrečnostima i konfuzijom. Neosporno je da su godine koje su protekle od tih događaja uticale na tačnost i pouzdanost sećanja svedoka. Veće je, međutim, ubeđeno da neki iskazi koje je čulo, posebno oni vezani za JNA, nisu istiniti. Dalje, Veće se uverilo da je određeni broj tadašnjih izveštaja i beleški obmanjujući, i to namerno, i da oni ne odražavaju istinu. Suočeno s tim teškoćama, Veće nije moglo da se uveri šta je istinito u vezi s određenim brojem pitanja. Prema tome, neka pitanja su morala da ostanu bez zaključka.

D. Događaji 6. decembra 1991.

120. Veće je već dalo sažet opis samog toka napada na Srđ. Sada slede prikaz važnijih detaljnih svedočenja o tom napadu i zaključci Veća. Iz teksta je očigledno gde je namera da se između to dvoje povuče razlika.

121. Dana 6. decembra 1991, otprilike u 05:00 časova, pod okriljem mraka, poručnik Lemal se, predvodeći 20-25 ljudi, uputio ka Srđu iz Strinčijere,³²⁴ a poručnik Pešić sa 12-14 vojnika uputio se ka Srđu iz Bosanke.³²⁵

122. Otprilike u 06:00 časova, vojnici koji su napredovali prema Srđu primetili su da je iz topova ZIS JNA otvorena vatra na niže delove utvrđenja oko Srđa, gde su se ukopali hrvatski snajperisti,³²⁶ a, pored toga, na Srđ je usmerena baražna minobacačka vatra.³²⁷ Penjući se ka vrhu brda Srđ, poručnik Pešić i njegova grupa su morali da pređu preko kamenitog i brisanog prostora koji nije pružao prirodni zaklon, niti mogućnost maskiranja.³²⁸ Na oko 400 ili 500 metara od kote Srđ, poručnik Pešić i njegovi vojnici došli su na udar vatre. Ta vatra je poticala od dva minobacača kalibra 82mm, za koje je on rekao da su deјstvovali sa područja teniskih terena na Babinom kuku.³²⁹ Na tenk T-55, koji je

podržavao grupu poručnika Pešića, u tom trenutku takođe je otvorena vatra s boka, iz pravca Dubrovnika.³³⁰ Pored toga što su bili izloženi vatri s položaja na širem području Dubrovnika, tukli su ih i sa Srđa dok su nastavljali da napreduju.³³¹ Tenk T-55 koji je pratio tu grupu ispalio je tri ili četiri granate na kotu Srđ tokom napredovanja.³³² Veće napominje da navodi o vatri iz pravca Dubrovnika, ili sa šireg područja Dubrovnika, nisu dokaz da je vatra otvarana iz Starog grada. Veće takođe primećuje da je očigledno pogrešno navedeno da je vatra otvarana s područja teniskih terena na Babinom Kuku; u drugim svedočenjima navodi se da je dolazila s područja teniskih terena kod hotela "Libertas". I hotel "Libertas" i Babin Kuk su dosta udaljeni od Starog grada, prema severozapadu.

123. Nešto pre 08:00 časova, poručnik Lemal se sa svojim ljudima nalazio na 600 metara od Srđa Poručnik Lemal je ispalio raketu kojom je signalizirao da artiljerijska vatra JNA na Srđ treba da prestane radi bezbednosti pešadijskih snaga.³³³ Poručnik Lemal je izjavio da je na prilazu Srđu poginuo jedan njegov vojnik³³⁴ i da je tenk koji je obezbeđivao podršku pogođen na putu od Strinčijere do Srđa.³³⁵ Tom tenku je naređeno da se povuče na položaj izvan dometa vatre, ali s kog je i dalje mogao da pruža podršku snagama.³³⁶

124. Jedinica poručnika Pešića bila je prva koja je stigla na kotu Srđ, neposredno pre 08:00 časova.³³⁷ On je preko radio veze tražio prekid artiljerijske vatre JNA na Srđ da bi se jurišnoj grupi omogućilo da nastavi napad.³³⁸ Poručnik Pešić i njegovi vojnici upustili su se u borbu prsa u prsa s hrvatskim vojnicima koji su ostali u tvrđavi.³³⁹ Hrvatski branioci su se na kraju povukli u, kako je to opisano, sistem podzemnih tunela ispod tvrđave na Srđu.³⁴⁰ Poručnik Pešić je pozvao hrvatske braniocima da se predaju, ali su oni na to odgovorili ručnim bombama.³⁴¹ Posle otprilike 30 minuta borbe, poručnika Pešića je ranila jedna ručna bomba. Najpre ga je zamenio mlađi vodnik Miralem Tuka, a zatim kapetan Stojanović.³⁴² Odred poručnika Lemala stigao je na Srđ posle jedinice poručnika Pešića, u trenutku kada su se hrvatski branioci već povukli u podzemne tunele.³⁴³ Kada je JNA tako stekla kontrolu nad platom Srđ, hrvatske snage su na nju otvorile žestoku minobacačku vatra.³⁴⁴ Poručnik Lemal je izjavio da je minobacačka vatra otvorena s područja Lapada, koji je takođe podalje od Starog grada, prema severozapadu. Vatra je na početku bila umerena, ali se intenzitet ubrzo povećao.³⁴⁵

125. Čim su njihovi vojnici prvi put napadnuti, starešine obeju jurišnih grupa zatražile su artiljerijsku podršku od komandanta, kapetana Kovačevića na Žarkovici, shodno borbenom planu koji im je prosleđen prethodne noći. Poručnik Pešić je tražio od svog pretpostavljenog da otvori vatra na položaje koji su predstavljali najveću opasnost.³⁴⁶ Komandant bataljona, kapetan Kovačević, odgovorio je da vatrena grupa s kote Uškoplje ne može da tuče područje Babinog Kuka jer joj je ono izvan dometa.³⁴⁷ Pored toga, poručnik Lemal je, kada je otkrio odakle dolazi vatra, putem radio veze stupio u kontakt s kapetanom Kovačevićem,

tražeći od njega pomoć da se ta vatra neutrališe, pošto je jedinica poručnika Lemala trpela gubitke.³⁴⁸ Kapetan Stojanović, koji je zamenio povređenog poručnika Pešića, takođe je tražio artiljerijsku podršku da se neutrališe ubitačna vatra na Srđ. On je u svom iskazu rekao da ta podrška uopšte nije pružena.³⁴⁹

126. Kao što je već navedeno, dejstva pešadije i artiljerije toga dana nadgledao je i koordinisao komandant 3/472. mtbr, kapetan Kovačević, koji se nalazio na osmatračnici na Žarkovici, maloj zaravni³⁵⁰ udaljenoj oko dva kilometra jugoistočno od Starog grada, s koje se pružao pogled na severozapad, dole na Stari grad i gore na kotu Srđ. Pored kapetana Kovačevića, sledeći viši oficiri bili su toga dana na Žarkovici i u različitim svojstvima pomagali u napadu: kapetan Jovica Nešić, komandant protivoklopne čete 3/472. mtbr,³⁵¹ čija jedinica se 6. decembra nalazila na Žarkovici,³⁵² i kapetan Pepić, koji je u 107. OAG bio komandant baterije kalibra 130mm.³⁵³ Dana 6. decembra, baterija iz sastava njegove jedinice koju su činile četiri haubice kalibra 130mm nalazila se na aerodromu Čilipi.³⁵⁴ On je trebalo da prenosi naređenja kapetana Kovačevića za otvaranje vatre i da koriguje vatra.³⁵⁵ U Čilipima su bile i haubice manjeg kalibra.³⁵⁶ Kapetan Drljan, oficir u štabu 9. VPS u Kuparima, misli da je stigao na Žarkovicu oko 08:00 časova i tamo ostao otprilike jedan sat,³⁵⁷ mada se kasnije poslepodne vratio.³⁵⁸ Po mišljenju Veća, značajno je da je kapetan bojnog broda Zec, načelnik štaba admirala Jokića, stigao, kako se navodi, otprilike oko 08:00 časova, mada, čini se, posle kapetana Drljana, i tamo ostao tokom čitave akcije tog dana.³⁵⁹ I drugi viši oficiri u štabu 9. VPS proveli su tog dana određeno vreme na Žarkovici.

127. Protivoklopna četa kapetana Nešića na Žarkovici³⁶⁰ imala je od septembra 1991. u naoružanju šest protivoklopnih bestrzajnih topova (82mm) i šest protivoklopnih raketnih bacača sa samonavođenjem 9K11 (maljutke).³⁶¹ Tu je bio i jedan minobacač i jedan top ZIS kalibra 76mm.³⁶² Bio je i najmanje jedan tenk, ali se na osnovu dokaza ne može doneti zaključak da li je on 6. decembra 1991. ostao na Žarkovici ili je upotrebljen za napad na Srđ. Svedok B je pomenuo i jedno protivavionsko oruđe, ali Veće ne može da prihvati kao utvrđenu činjenicu da je ono bilo na položaju 6. decembra 1991.³⁶³ Na severnom delu male zaravni Žarkovica, više upereni ka Srđu i Bosanki, bili su bestrzajni topovi.³⁶⁴ Kapetan Pepić je izjavio da su tri ili četiri topa bila postavljena na zidinama koje opasuju zaravan Žarkovica, dok je jedan bio postavljen iza zidina i uperen da dejstvuje kroz otvor u zidinama. Na južnoj strani, upereni više prema gradu Dubrovniku, bili su bacači maljutka.³⁶⁵ Zavisno od dometa, što će biti razmotreno kasnije, i bestrzajni topovi i maljutke mogli su da tuku Srđ i bliže stambene četvrti Dubrovnika, uključujući Stari grad. I kapetan Nešić i kapetan Pepić delovali su s osmatračnice na južnoj strani zaravni, blizu bacača maljutka.³⁶⁶ 128. Kapetan Nešić je izjavio da je napad na Srđ počeo oko 05:00 časova,³⁶⁷ ali se ne navodi izričito da li je mislio na vatra na Srđ sa Žarkovice ili na početak pešadijskog napredovanja ka Srđu. Ova druga

moćnost se podudara s ostalim svedočenjima i takav je i zaključak Veća. Kada su dejstva sa Žarkovice zaista počela, iz Dubrovnika se pokušalo da se uzvrati na vatru. Nekoliko granata (tri ili četiri) palo je blizu Žarkovice, iako nijedna nije pogodila položaj JNA.³⁶⁸ To je bilo jedino granatiranje od strane hrvatskih snaga koje je tog dana primećeno u blizini Žarkovice.³⁶⁹ Ubrzo posle toga, vatra sa hrvatskih vatrenih položaja počela je da se usredsređuje na Srđ,³⁷⁰ što je verovatno bio pokušaj da se odvrti pešadijski napad JNA na kotu. Kako su snage JNA koje su učestvovala u napadu na Srđ bile izložene sve jačoj vatri, neki svedoci koji su bili na Žarkovici posvedočili su da je naoružanje na Žarkovici upotrebljeno za gađanje hrvatskih vatrenih položaja u Dubrovniku i njegovoj okolini kako bi se oni neutralisali.³⁷¹ Veće napominje da je u sastavu tog naoružanja izgleda bio i bestrzajni top.³⁷² Veće će kasnije navesti svoje nalaze vezane za te aspekte iskaza svedoka.³⁷³ Kapetan Nešić je u svom iskazu rekao da mu je kapetan Kovačević nekoliko puta u toku tog dana naredio da otkrije odakle dolazi vatra usmerena na Srđ i da neutrališe te položaje.³⁷⁴ Tokom čitavog jutra, barem do podneva, nije bilo naređenja da se obustavi vatra.³⁷⁵ Kapetan Nešić je, međutim, negirao da je tog dana izdato naređenje da se gađa Stari grad.³⁷⁶ U svom iskazu, kapetan Nešić je rekao da ne može da se seti koliko je komada municije ispaljeno tog dana.³⁷⁷ To je bio njegov odgovor na unakrsno ispitivanje o tom pitanju. U spisu je, međutim, izveštaj koji je on pripremio 8. decembra 1991. U njemu se navodno preciziraju utrošak municije i ciljevi po kojima se 6. decembra 1991. dejstvovalo sa Žarkovice.³⁷⁸ U relevantnom delu tog izveštaja piše sledeće:

U toku dejstva na Srđ imao sam zadatak da obezbedim levo krilo bataljona i da dejstvujem po uočenim ciljevima na levim (južnim) padinama Srđa i ciljevima u gradu koji bi eventualno ugrozili dejstvo jedinica na Srđu. U toku izvršenja zadatka utrošio sam sledeću količinu municije i to po sledećim ciljevima:

Raketa 9K11³⁷⁹ 11 komada
Tvrđava na Lokrumu 1 kom
Bunker u borovoj šumi 1 kom
Šuma na Srđu 2 kom
Raskrsnica (podvožnjak) ulaz u Dubrovnik 3 kom
Prozor na desnoj kuli (PAT 20mm ili PAM) 1 kom
Prema hotelu Libertas 1 kom
Plato levo iznad bolnice 2 kom
RKZ M72³⁸⁰ 26 komada BST
Bunker u borovoj šumi 2 kom
Podrum zgrade levo od bunkera 1 kom
Ugao na ulazu Starog Grada (levi) 3 kom
(primećena cev od topa pre 7 dana)
Ribarnica na ulazu u Stari Grad 4 kom
(primećeno unošenje i iznošenje sanduka)
Šuma iznad puta na Srđu 5 kom

Tunel kod tvrđave Lovrijenac 5 kom
Ulaz na desnoj tvrđavi 2 kom
(raketa išla u prozor)
Prema platou desno od Libertasa 2 kom
(uočeno dejstvo 4 MB)
Podvožnjak na ulazu u Dubrovnik 2 kom

129. Navod o zadatku dodeljenom protivoklopnoj četi ne bi trebalo da prođe neopaženo. On pokazuje da je dejstvovanje po gradu Dubrovniku, odvojeno od Srđa, izričito razmatrano kao neophodna funkcija artiljerijske podrške u borbenom planu za napad na Srđ. Veće primećuje da, iako se čini da izraz "ciljevi u gradu" ne označava Stari grad izdvojen od ostalih stambenih četvrti Dubrovnika, Stari grad nije ni isključen sa spiska ciljeva. Dalje, Veće primećuje da je zadatak protivoklopne čete na Žarkovici bio da dejstvuje po ciljevima koji bi eventualno ugrozili jedinice JNA na Srđu, kako po onima na južnim padinama Srđa, tako i u gradu. Prilikom izvršenja tog naređenja, u izveštaju kapetana Nešića piše da su bestrzajni topovi ispalili gotovo dva i po puta više municije od raketa maljutka 9K11. Mnogi ciljevi koji su u ovoj akciji određeni za gađanje iz bestrzajnih topova i maljutki nalazili su se u Starom gradu ili iza njega.

130. Veće je saslušalo svedočenje veštaka da bestrzajni topovi nemaju dovoljan domet da gađaju Stari grad sa Žarkovice.³⁸¹ To bi, da je tačno, očigledno dovelo u pitanje istinitost i pouzdanost izveštaja kapetana Nešića. Određeni broj faktora naveo je Veće da stane na stanovište da su bestrzajni topovi na Žarkovici mogli da dejstvuju barem po delovima Starog grada. Prvo, hrvatske snage nisu u Dubrovniku imale tenkove ni druga konvencionalna oklopna sredstva. Sa Žarkovice su, prema tome, mogla da se gađaju samo tri potencijalna cilja, Bosanka, Srđ i Dubrovnik (uključujući Stari grad). Bosanka je bila u rukama JNA. Srđ je od Žarkovice udaljen otprilike isto koliko i najdalji (zapadnoseverozapadni) kraj Starog grada. Veće stoga smatra da je jedini razlog što je baterija od šest bestrzajnih topova raspoređena na Žarkovici bio taj da bi mogla da dejstvuje po Srđu i Dubrovniku (uključujući Stari grad). Sve navodi na zaključak da su bestrzajni topovi imali domet gađanja barem bližih delova Dubrovnika. Tu spadaju Stari grad i Srđ. Drugo, drugi svedoci opisuju upotrebu bestrzajnih topova protiv ciljeva u Starom gradu tog dana.³⁸² Treće, iako je svedočenje veštaka o tom pitanju na početku bilo prilično kategorično izraženo, ono je, kada se prilikom unakrsnog ispitivanja od njega zahtevalo da objasni na osnovu kojih pretpostavki je formirao svoje stručno mišljenje, kasnije modifikovano i formulirano s mnogo više opreza. Veće je ostalo čvrsto uvereno da je efektivan domet bestrzajnog topa, barem kada se ne koristi protiv oklopnih sredstava, veći nego što je on prvo naveo.

131. Dotični veštak, Janko Viličić, prvo je izjavio da je bestrzajni top kalibra 82 mm konstruisan kao protivoklopno oruđe za gađanje ciljeva udaljenih do 600 metara, a izuzetno do 1.000 metara.³⁸³ On je rekao da

je efikasni domet aktivno-reaktivne mine M72, tj. domet protiv oklopnih sredstava, 1.000 metara.³⁸⁴ Veštak je takođe izneo mišljenje da taj top nema nišan za domet preko 1.000 metara.³⁸⁵ Međutim, prilikom ponovnog ispitivanja, setio se da su razvijeni novi nišani za domete do 2.000 metara, ali je dodao da je kod tog dometa smanjena preciznost nišana.³⁸⁶ On je istakao da je bestrzajni top protivoklopno oruđe s kumulativnim projektilima namenjenim probijanju oklopa. Veštak, prema tome, izgleda da pravi razliku između efikasnog dometa unutar kojeg top može da probije oklop i dometa unutar kojeg se može koristiti nišan. Dalje, po mišljenju tog veštaka, mogli bi da se dosegnu čak i ciljevi izvan nišanskog dometa, ali uz upotrebu tablice gađanja kvadrantom radi efikasnog nišanja.³⁸⁷ Govoreći o konkretnim okolnostima u ovom predmetu, veštak je rekao da su projektili iz bestrzajnih topova koje je koristila jedinica kapetana Nešića mogli da dosegnu ciljeve u Starom gradu, ali bez upotrebe nišanske sprave.³⁸⁸ Bliži deo Starog grada udaljen je oko 2.300 metara od Žarkovice. S obzirom na iskaz ovog veštaka, Veće nalazi da su bestrzajni topovi raspoređeni na Žarkovici mogli da djeluju barem po bližim delovima Starog grada i Srđa. Iz svjedočenja generalno proizlazi, međutim, da je krajnji domet tog oruđa ograničen, tako da je verovatno da nije moglo da djeluje po najudaljenijem delu Starog grada. Ciljevi navedeni u izveštaju kapetana Nešića, kao što su tvrđava Lovrijenac i plato kod hotela "Libertas", bili su, po nalazu Veća, izvan dometa tih topova. Veće želi takođe da navede svoj zaključak da su neki ciljevi koje je kapetan Nešić naveo za gađanje raketama maljutka bili izvan dometa tog oruđa, na primer, hotel "Libertas". Domet maljutki je otprilike 3.000 metara,³⁸⁹ dok je hotel "Libertas" udaljen oko 5.000 metara od Žarkovice.

132. Osim toga, postoje i drugi razlozi za rezerve u pogledu tačnosti i pouzdanosti izveštaja kapetana Nešića od 8. decembra 1991. On je pripremljen u trenutku kada je kapetan dobro znao da admiral Jokić "istražuje" granatiranje Starog grada. On je pripremljen za tu istragu. Očigledno je iz svjedočenja kapetana Nešića da 6. decembra 1991. nije postojao sistem evidentiranja broja granata ili raketa ispaljenih tog dana, niti evidentiranja pojedinačnih ciljeva po kojima je djelovano.³⁹⁰ Uprkos tome, taj izveštaj pretenduje da dâ tačan broj raketa (11) i topovskih granata (26) koje su upotrebljene, svaki cilj po kojem se djelovalo i broj raketa i granata utrošenih na svaki cilj. Dalje, Veće primećuje da je svaki od ciljeva navedenih u tom izveštaju imao neku očiglednu vojnu opravdanost. Nijedan od navedenih ciljeva nije bio brod, bez obzira na filmski materijal u spisu na kom se vidi kako rakete maljutka, koje su mogle da dođu samo sa Žarkovice, tog jutra pogađaju određeni broj brodova u luci Stari grad.³⁹¹ Unutar zidina Starog grada nije naveden nijedan cilj raketa, uprkos dokazima koji pokazuju da su tog dana rakete padale unutar Starog grada. Veće primećuje, pored toga, da je iznenađujuće mali ukupan broj raketa i granata koje su navodno upotrebljene, posebno kada se uzme u obzir dužina djelovanja tog dana i broj oruđa na Žarkovici. Ukratko,

taj izveštaj nastoji da pokaže da je bilo samo ograničenih i kontrolisanih dejstava, i to isključivo po opravdanim vojnim ciljevima. Njegov cilj je da pokaže da znatna oštećenja imovine u Starom gradu nisu mogla biti uzrokovana oružjem i raketama sa Žarkovice. Postoje znatni, raznovrsni i čvrsti dokazi koji govore suprotno. Veće ne može da prihvati izveštaj kapetana Nešića od 8. decembra 1991. kao tačan i pouzdan. On je smišljeno fabrikovan.

133. U oštrm kontrastu s iskazom kapetana Nešića je svjedočenje svedoka B, koji je toga dana bio na Žarkovici kao vojnik JNA zadužen da prenosi rakete maljutka od kamiona do skladišta na Žarkovici ili direktno do samih vatrenih položaja.³⁹² On je izjavio da artiljerijski napad sa Žarkovice na početku doduše jeste bio usmeren na Srđ, ali da je, kada je pešadija JNA krenula, preusmeren ka Dubrovniku.³⁹³ "Stari grad i novi grad i onaj otok sa strane lijevo",³⁹⁴ tj. Lokrum. Svedok B je izjavio da je dvaput ili triput u toku tog dana, na po pet ili deset minuta, s osmatračnice na Žarkovici s koje se direktno pružao pogled na Stari grad, posmatrao šta se dešava dole, u gradu Dubrovniku.³⁹⁵ Video je da granate padaju na Stari grad:

Video sam da rakete padaju u Stari grad i na brodove, i na otok Lokrum, i u samu vodu prije brodova [...] Meni je najviše ostalo u sjećanju kada raketa ulazi u onaj, kako bih ja to nazvao, neki kao prozor na Starome gradu. [...] To je bio prozor na tome Starome gradu na zidini [...] Bilo je gađanja raketa preko Staroga grada, pa je onda, da je bio takav operater, ga pogodio.³⁹⁶

Svedok B je posvedočio da je tog dana sa Žarkovice samo raketa maljutka ispaljeno preko 100 komada, dakle, ne računajući topove.³⁹⁷ On je rekao da je vatra prekinuta tek oko 15:00 časova 6. decembra 1991, što se podudara s iskustvom onih koji su bili u Starom gradu.³⁹⁸ 134. Svedok B u svom prikazu navodi da je često bilo neselektivnog otvaranja vatre, kada su vojnici svojevoljno, po sopstvenom izboru, djelovali po ciljevima u Dubrovniku, uključujući Stari grad. On je rekao da tog dana nije bilo utvrđenih ciljeva,³⁹⁹ da oficiri na Žarkovici nikada nisu naredili da se maljutkama ne sme djelovati po Starom gradu,⁴⁰⁰ da su se operateri maljutki na određeni način takmičili, postavljajući sebi ciljeve i slaveći uspešan pogodak.⁴⁰¹ Svedok B je posvedočio da su čak i oni koji nisu bili obučeni da rukuju maljutkom podsticani da učestvuju u gađanju, uključujući i samog svedoka B, koji je tu ponudu odbio.⁴⁰² Po svjedočenju svedoka B, tokom tog perioda kapetan Kovačević je pretežno bio s operaterima maljutki, mada je neko vreme proveo i kod bestrzajnih topova.⁴⁰³ Kapetan Kovačević je izgledao ljut i sve vreme je vikao. Čak je i sâm ispalio desetak raketa maljutka.⁴⁰⁴ Svedok B se seća da je tog dana čuo da kapetan Kovačević izdaje naređenja, a posebno je izjavio da ga je u jednom trenutku (oko 10:00 ili 11:00 časova) čuo da kaže: "Treba izravnati

sve sa zemljom.”⁴⁰⁵ Kapetan Kovačević nije izdao nikakva naređenja u vezi s količinom vatre kojom treba delovati po tom području: “Nije ograničena bila, samo da se puca.”⁴⁰⁶

135. Kapetan Pepić, koji se tog dana takođe nalazio na svom osmatračkom mestu na Žarkovici, negirao je svedočenje svedoka B po određenim pitanjima. On je u svom iskazu rekao da nije bilo neselektivnog gađanja i da je artiljerijska vatra JNA tog dana bila usmerena na hrvatske vatrene položaje. On je relativno detaljno opisao hrvatske vatrene položaje koje tvrdi da je video, kako unutar Starog grada tako i na širem području grada Dubrovnika. Suprotno drugim iskazima i nalazu Veća, kapetan Pepić je rekao da je granatiranje sa Žarkovice počelo posle 08:00 časova, iako je “deјstvo” počelo ranije, u 06:00 časova. Prvi put je osmotrio ciljeve u 08:00 časova.⁴⁰⁷ U nekim drugim aspektima, međutim, njegovo svedočenje se načelno podudara sa svedočenjem onih koji su bili u Starom gradu. U nekim aspektima, njegovo svedočenje se ne podudara sa svedočenjem kapetana Nešića. Kapetan Pepić je opisao dešavanja u Starom gradu tog dana, viđena s njegovog osmatračkog mesta iznad grada. On je video kako se iz Starog grada dižu oblaci gustog crnog dima. Video je da brodovi u luci gore. Video je kako delovi krovova u Starom gradu popuštaju ili se urušavaju. Video je da su Stradun i ulice Starog grada posuti crepovima i drugim šutom. Pre smrkavanja, kada je kapetan Pepić napustio Žarkovicu (oko 16:00–16:30 časova), video je kako u Starom gradu gore zgrade, a na ulicama ruševine, razbacano kamenje i crepove.⁴⁰⁸

136. Kapetan Drljan, koji je krajem 1991. u Operativno-nastavnom odseku 9. VPS bio na dužnosti operativca zaduženog za planiranje,⁴⁰⁹ takođe je tog dana proveo neko vreme na Žarkovici. On je izjavio da ga je, odmah pošto je oko 07:00 časova 6. decembra 1991. stigao na istureno komandno mesto u Kuparima, telefonom pozvao kapetan bojnog broda Zec. Kapetan bojnog broda Zec naredio je kapetanu Drljanu da prenese kapetanu Kovačeviću, na Žarkovici, po naređenju komandanta, admirala Jokića, da ne sme da puca na Stari grad.⁴¹⁰ Kapetan Drljan nije odmah sproveo to naređenje. Prvo je doručkovao, mada je rekao da je jeo “na brzinu”.⁴¹¹ Rekao je da je na Žarkovicu stigao oko 08:00 časova. Deјstvovanje je bilo u toku. Kapetana Kovačevića je našao u bunkeru, sa slušalicama na ušima, kako izdaje naređenja svojim jedinicama. Kapetan Drljan je preneo naređenje kapetanu Kovačeviću, koji je pokretom pokazao da je razumeo.⁴¹² Kapetan Drljan je ostao na Žarkovici još oko jedan sat nakon što je video kapetana Kovačevića.⁴¹³ Jedan element njegovog svedočenja koji Veće smatra iznenađujućim i pokazateljem koliko su težinu i kapetan Kovačević i kapetan Drljan pridavali tom naređenju, ako je takvog naređenja uopšte bilo, jeste činjenica da je kapetan Drljan, dok je bio na Žarkovici, video da je jedna granata ispaljena na Stari grad, što je bilo očigledno kršenje naređenja. On, međutim, ništa nije preduzeo u vezi s tim: niti se suprotstavio kapetanu Kovačeviću, niti je to prijavio admiralu Jokiću ili kapetanu bojnog broda Zecu.⁴¹⁴ Njegovo objašnjenje je glasilo da

je on izvršio naređenje koje je dobio time što je preneo naređenje kapetana bojnog broda Zeca i da nije imao ovlašćenje da učini išta više. Rekao je da nije znao gde se nalaze kapetan bojnog broda Zec ili admiral Jokić, a kapetan bojnog broda Zec nije bio na Žarkovici, tako da nije pokušao da s njima stupi u kontakt.⁴¹⁵ Nije podneo ni pismeni izveštaj. Njegovo objašnjenje za to je da to nije bio njegov posao, pošto nije bio dežurni oficir.⁴¹⁶ Veće takođe primećuje, iako je nesumnjivo da su svedočenja o vremenu dolaska kapetana Drljana i kapetana bojnog broda Zeca na Žarkovicu tog dana neprecizna, te ono prihvata da je kapetan bojnog broda Zec stigao posle kapetana Drljana, da su njih dvojica ipak morala određeno vreme istovremeno da budu na Žarkovici. Sa mesta na kojem je stajao, kapetan Drljan je mogao da vidi napredovanje vojnika JNA prema Srđu. On je video da je Srđ izložen žestokom artiljerijskom granatiranjem, iako je rekao da nije mogao da utvrdi odakle dolazi vatra.⁴¹⁷ Kada je reč o Starom gradu, video je nekoliko požara unutar Starog grada, od kojih je jedan bio na Stradunu.⁴¹⁸ Kapetan Drljan se vratio na Žarkovicu tog poslepodneva, oko 14:00 časova.⁴¹⁹ Dim se još dizao sa nekoliko različitih lokacija u Starom gradu.⁴²⁰ Kapetan Drljan je čuo da se kapetan Kovačević sprema da povuče svoje vojnike sa Srđa. Kapetan Kovačević je izdavao naređenja da tenkovi opkole Srđ i pruže zaštitu vojnicima JNA tokom povlačenja. U to vreme se na Srđu još pucalo, ali vatra nije bila istog intenziteta kao ranije.⁴²¹

137. Kada je reč o artiljerijskoj podršci iz haubica kalibra 130 mm u Čilipima, Veće zaključuje da nije dokazano da su topovi locirani na aerodromu Čilipi tog dana otvarali vatru. Najveći deo dokaza govori da iz njih nije otvarana vatra. To se odnosi kako na bateriju kalibra 130 mm tako i na manju bateriju kalibra 85 mm. Kapetan Pepić je 6. decembra služio u 107. OAG kao komandant haubičke baterije kalibra 130 mm. Njemu je prethodne večeri naređeno da bude na Žarkovici i svojoj bateriji prenese podatke o ciljevima za gađanje, kako naredi kapetan Kovačević. Kapetan Pepić je u svom svedočenju potvrdio da mu je u 08:00 časova kapetan Kovačević naredio da deјstvuje po hrvatskim minobacačkim položajima na teniskim terenima blizu hotela “Libertas”. Taj vatrene položaj otkrio je kapetan Nešić. Prilikom svedočenja rečeno je da su ti ciljevi bili u dometu samo baterije kapetana Pepića, ali Veće zaključuje suprotno. Kapetan Pepić je odmah preko radio veze preneo to naređenje svojoj bateriji u Čilipima.⁴²² Kapetan Pepić je izjavio da, uprkos tome, njegova baterija uopšte nije otvarala vatru. Branimir Lukić, zamenik kapetana Pepića, navodno je odgovorio da naređenje da se otvori vatra nije odobreno. Kapetan Kovačević je zatim u više navrata tražio da se otvori vatra, ali je kapetan Pepić izjavio da njegova jedinica uopšte nije otvarala vatru kako je traženo.⁴²³ Kapetan Pepić je u početku mislio da je ta naređenja svaki put poništavao njegov neposredni komandant, potpukovnik Stamenov.⁴²⁴ Kasnije je kapetan Pepić saznao da je naređenje da se ne deјstvuje došlo direktno, preko potpukovnika Stamenova, iz komande 9. VPS, odnosno

admirala Jokića, koji je tokom čitavog dana bio stalno informisan o situaciji.⁴²⁵ Kapetan Nešić je u svom svedočenju izneo mišljenje da je napad na Srđ obustavljen zbog nedostatka artiljerijske podrške iz haubica kalibra 130 mm u Čilipima. Bez tog oruđa, rekao je, nije bilo moguće neutralisati vatrene položaje s kojih su dejstvovali po brdu Srđ i nanosili gubitke pripadnicima JNA.⁴²⁶

138. Veće zaključuje da je to samo delimično tačno. Kapetan Kovačević je pod svojom komandom imao minobacače, posebno u Uškoplju i Strinčijeri, koji su u sadejstvu mogli da dejstvuju po celom Dubrovniku. Pored toga, i minobacači 3/5. mtbr u Osojniku mogli su da dejstvuju po predgrađima Dubrovnika, severozapadno od Starog grada, gde su se nalazili glavni hrvatski vatrene položaji. Uprkos tome što je komandant 3/5. mtbr, potpukovnik Jovanović, u svom svedočenju to negirao – što pobijaju njegov vlastiti tadašnji izveštaj i poruke – Veće konstatuje da su minobacači 3/5. mtbr 6. decembra 1991. povremeno upotrebljavani za dejstvovanje po tim hrvatskim vatrene položajima, uključujući hotel "Libertas". Haubice u Čilipima imale su veću razornu moć i preciznost od minobacača, ali, uz pravilno navođenje, minobacači JNA trebalo je da budu u stanju da oslabe relativno malobrojne hrvatske vatrene položaje.

139. Istina je izgleda ta, po zaključku Veća, da je vatra iz minobacača i drugih oruđa JNA neadekvatno usmeravana na hrvatske vojne ciljeve. Umesto toga, oni su žestoko i bez disciplinovanog navođenja i korekcije vatre dejstvovali po Dubrovniku, uključujući Stari grad. Stoga je malobrojno hrvatsko artiljerijsko naoružanje moglo i dalje da otvara vatru i da tu vatru usredsredi na Srđ, gde se nekoliko preostalih hrvatskih branilaca nalazilo pod zemljom, a snage JNA koje su napadale bile izložene vatri. Posle otprilike šest časova takvog dejstvovanja, kapetanu Kovačeviću je očigledno postalo jasno da njegove snage u napadu ne mogu da savladaju branioce i preokrenu situaciju u svoju korist. Vojnici su bili umorni i promrzli. Što bi duže ostali na Srđu, veći su bili izgledi da će pasti kao žrtve hrvatske vatre. Zato je kapetan Kovačević negde između 14:00 i 15:00 časova naredio njihovo povlačenje.⁴²⁷ Kapetan Drljan je izjavio da je otprilike u 14:00 časova kapetan Kovačević izdavao naređenja da tenkovi budu spremni da pruže zaštitu vojnicima koji se povlače sa Srđa.⁴²⁸ U svom svedočenju, kapetan Nešić je pomenuo naređenja da se jedinice povuku.⁴²⁹

140. Prema izveštaju admirala Jokića, u 14:35 časova odlučeno je da se povuče jedinica koja se približavala Srđu i prerasporedi na svoje prvobitne položaje.⁴³⁰ U sledećim zabeleškama u ratnom dnevniku 9. VPS navode se poruke snaga JNA koje su učestvovala u napadu upućene komandi 9. VPS i poruke komande 9. VPS tim snagama, vezane za odustajanje od napada JNA na Srđ:

14:00 Kap. Kovačević: Razmišlja da povuče ljude nazad, već su mu iscrpljeni, hladno je. Naređeno mu je da sam odluči šta mora raditi. ... 14:45 Kovačević: Neodrživo mu je na Srđu, mora da izvuče

ljude iz više razloga. Skrenuta mu pažnja da organizovano izvlači ljude i da se pazi minobacača. Odobrio sam mu. ... 15:20 Kovačević: Izvukao je ljude na Strinčijeru, dejstvuje sa MB 120 po Srđu.⁴³¹

Zabeleška od 15:20 časova govori da je vatra iz minobacača JNA kalibra 120 mm ponovo usmerena na Srđ dok su se vojnici JNA povlačili, bez sumnje da bi se ograničila dejstva hrvatskih branilaca dok se JNA izvlači. Beleške od 14:00 i 14:45 časova, kako zaključuje Veće, potvrđuju da su snage JNA na Srđu i dalje bile pod rukovodstvom 9. VPS tokom napada.

141. Kapetan Stojanović, sa svojim manjim napadnim snagama, izjavio je da je, s obzirom na nedostatak artiljerijske podrške i gubitke koje je pretrpela njegova jedinica, sâm odlučio da napusti položaj i izvuče svoje ljude.⁴³² On je izjavio da je povlačenje njegove jedinice u Bosanku završeno oko 13:00 ili 14:00 časova,⁴³³ iako su ta vremena data samo kao subjektivni utisak, a dokazni materijal najvećim delom ukazuje na to da je stvarno vreme bilo posle 14:00 časova. Slobodan Novaković je rekao da je u 15:40 časova, kada je stigao u Bosanku, sve bilo završeno i da su vojnici sa Srđa već bili u Bosanki.⁴³⁴

142. Ubrzo posle povlačenja snaga JNA sa Srđa, u Bosanki je održan sastanak. Kapetan Drljan, koji je prisustvovao sastanku, čuo je primedbe vojnika da od haubica kalibra 130 mm nisu dobili podršku dogovorenu prethodnog dana. Po njihovom mišljenju, tu presudnu podršku uskratio im je admiral Jokić.⁴³⁵ Kasnije te večeri, jedinicu poručnika Lemala obišao je jedan od viših oficira 9. VPS. Ljudi su se bunili što nisu dobili artiljerijsku podršku i što je zbog toga jedinica pretrpela gubitke. Poručnik Lemal je u svom svedočenju rekao da je zavisio od artiljerijske podrške, pošto su hrvatski vatrene položaji na Babinom Kuku i Lokrumu bili izvan dometa njegovog naoružanja.⁴³⁶ Međutim, minobacači kalibra 82 mm iz sastava čete kojom je on komandovao bili su na Strinčijeri. Štaviše, poručnik Lemal je u svom svedočenju za gubitke koje je njegova jedinica pretrpela 6. decembra 1991. okrivio izostanak artiljerijske podrške topova u Čilipima.⁴³⁷ Kako je ranije navedeno, zaključak Veća je da to može da bude zgodno objašnjenje za poraz, ali da ga činjenice ne potkrepljuju.⁴³⁸

143. Pored vatre iz minobacača JNA koja je dolazila sa Strinčijere i iz Uškoplja i vatre sa Žarkovice, kako je ranije navedeno, po hrvatskim vatrene položajima i drugim ciljevima u Dubrovniku i njegovoj okolini dejstvovali su barem još i minobacači kalibra 120 mm iz sastava 3/5. mtbr. Između 06:00 i 07:00 časova, kapetan Kovačević je obavestio potpukovnika Jovanovića da su njegovi vojnici izloženi hrvatskoj vatri. Kapetan Kovačević je tražio podršku kako haubica kalibra 130 mm u Čilipima, tako i vatrenu podršku minobacača kalibra 120 mm iz 3/5. mtbr. Potpukovnik Jovanović je otišao pravo na svoje osmatračko mesto, odakle je naredio da se iz njegovih minobacača otvori vatra na vidljive ciljeve na području Lazareta i Nuncijate.⁴³⁹ Naoružanje njegove jedinice koje je angažovano

6. decembra nalazilo se južno od Osojnika, odnosno, u sektoru Greblje. Potpukovnik Jovanović je u svom iskazu rekao da je maksimalni domet njegovog naoružanja mogla da bude severna padina Babinog Kuka i Srđa, to jest, Nuncijata, Sustjepan, leva obala Rijeke Dubrovačke [odnosno, znatno ispred Starog grada].⁴⁴⁰ Potpukovnik Jovanović je rekao da je, kao odgovor na prvi zahtev kapetana Kovačevića, između 07:45 i 08:30 časova otvorio vrlo intenzivnu vatru na ciljeve u Lazaretima, kod hotela "Neptun" i u Nuncijati, kao i Sustjepanu.⁴⁴¹ Oko 09:00 časova, kapetan Kovačević je po drugi put stupio u kontakt s potpukovnikom Jovanovićem, tražeći da podrška hitno bude usmerena na Lazarete, Nuncijatu i hotel "Libertas". Kapetan Kovačević je naveo da su njegovi ljudi na Srđu na udaru žestoke vatre iz hotela "Libertas" i da usled toga trpe gubitke.⁴⁴² Drugi krug vrlo intenzivne vatre trajao je od 09:15 do 11:55 časova, a dejstva su bila usmerena, kako je izjavio potpukovnik Jovanović, na ciljeve u dometu u Lazaretima i Nuncijati.⁴⁴³ U svom svedočenju, međutim, potpukovnik Jovanović je negirao da je dejstva svoje jedinice usmerio na ciljeve blizu hotela "Libertas", kako je tražio kapetan Kovačević.⁴⁴⁴ On je rekao da hotel "Libertas" nije bio u dometu, ali Veće zaključuje da to nije tako s obzirom na dokaze o dometu tih minobacača kojima raspolaže,⁴⁴⁵ kao i izveštaje potpukovnika Jovanovića o njegovim tadašnjim ciljevima. Ratni dnevnik 9. VPS u belešci od 10:15-10:20 časova pominje izveštaj da je 3/5. mtbr ispalio 27 (minobacačkih) mina od 120 mm, od čega je 12 mina od 120 mm ispaljeno na "Libertas".⁴⁴⁶ U pismenom izveštaju potpukovnika Jovanovića takođe se navodi da je jedinica dejstvovala po rejonu hotela "Libertas".⁴⁴⁷ Veće konstatuje da je rejon hotela "Libertas" bio u dometu minobacača 3/5. mtbr u Osojniku, mada blizu gornje granice tog dometa, i da su oni dejstvovali na taj položaj. Veće, međutim, uviđa da su se teniski tereni blizu hotela "Libertas" nalazili u udubljenju, tako da potpukovnik Jovanović nije mogao da ih direktno osmatra.⁴⁴⁸ Svakako, to nije neuobičajeno za minobacačko dejstvovanje. On je izjavio da je o ta dva dejstva izvestio istureno komandno mesto u Kuparima.⁴⁴⁹ Takozvani ratni dnevnik potvrđuje taj iskaz.⁴⁵⁰

144. U ratnom dnevniku, pod datumom 6. decembar 1991, postoje još dve beleške koje se odnose na dejstva koja je tog dana preduzela jedinica potpukovnika Jovanovića. Beleška od 15:00 časova navodno je napomena kapetana Barakovića i u njoj piše: "3/5. pmtbr trpi jaku snajpersku vatru iz Sustjepana. Jedan starešina povređen i dva vozila oštećena. Naređeno je da se ljudstvo zakloni. Ppuk Jovanović naredio isto. Naređuje da MB [minobacač] 120 mm gađa po vatrenim ciljevima u cilju zaštite ljudi."⁴⁵¹ Uprkos tome, potpukovnik Jovanović je u svom svedočenju ipak negirao da su njegovi vojnici tada otvarali vatru.⁴⁵² U drugoj belešci, od 16:27 časova, piše sledeće: "3/5. pmtbr od 15:45 – 16:15 dejstvovao je sa MB-120 mm po Sustjepanu odakle je trpio jaku i susređenu snajpersku vatru. U 16:15 je prestao sa dejstvom." Potpukovnik Jovanović je izjavio da je bio na komandnom mestu u Kuparima i pisao izveštaj o događajima tog dana

kada je od kapetana Barakovića stigla informacija o snajperskoj vatri. On je rekao da je, pošto je čuo informaciju o vatri, tražio da njegovi vojnici izvrše pripreme, ali da su vatru na ciljeve otvorili tek kada se vratio u jedinicu, pošto je završio pisanje izveštaja.⁴⁵³

145. Kako je već navedeno, Veće je takođe imalo razloga za rezerve u pogledu svedočenja potpukovnika Jovanovića o događajima na sastanku na komandnom mestu 9. VPS u Kuparima 5. decembra 1991.⁴⁵⁴ U vezi s njegovim svedočenjem o upotrebi minobacača pod njegovom komandom, Veće je, suprotno njegovom negiranju, zaključilo da ti minobacači jesu dejstvovali po rejonu hotela "Libertas", kako je tražio kapetan Kovačević, i da su 6. decembra 1991. dejstvovali više puta. Očigledno je, međutim, da su ti pokušaji bili ograničenog trajanja. Nema sumnje da je prednost data drugim ciljevima. I pored toga što je između kapetana Kovačevića, na odličnom osmatračkom mestu na Žarkovici, i potpukovnika Jovanovića postojala neposredna komunikacija, iz dokaznog materijala je jasno da je potpukovnika Jovanovića više zanimalo dejstvovanje po ciljevima koji nisu bili relevantni za direktnu podršku napadima na Srđ, ali koji su bili interesantni za zonu odgovornosti 3/5. mtbr, uključujući Sustjepan.⁴⁵⁵ U vezi s njegovim izborom ciljeva u Dubrovniku, Veće takođe uzima u obzir zaključak pukovnika Jovanovića da se, kako je u Dubrovniku dat znak opasnosti na samom početku napada, moglo očekivati da se civilno stanovništvo sklonilo u skloništa, pa da ono što je uočeno da se kreće u Dubrovniku jesu hrvatski branioци, dakle legitiman vojni cilj.⁴⁵⁶

E. Uloga optuženog – odnosi između optuženog, admirala Jokića i generala Kadijeвиća

146. Admiral Jokić je u svom iskazu rekao da ga je 6. decembra 1991. oko 07:00 časova optuženi pozvao telefonom i rekao mu da ga je upravo telefonom pozvao savezni sekretar za odbranu, general Kadijeвиć, ili načelnik Generalštaba.⁴⁵⁷ Po njegovom kazivanju, generala Kadijeвиća je u Beogradu pozvao predstavnik Evropske zajednice i uložio mu protest zbog artiljerijskog napada na Dubrovnik.⁴⁵⁸ Admiral Jokić je, prema vlastitoj izjavi, bio iznenađen kad je čuo da je Dubrovnik izložen napadu. Izjavio je da je optuženom rekao da se komandant 3/472. mtbr sprema da preduzme napad na Srđ jer je izložen žestokoj vatri.⁴⁵⁹ To svedočenje se podudara s drugim iskazima admirala Jokića da su ga probudili pre zore da bi mu rekli da je kapetan Kovačević prijavio provokacije hrvatskih snaga na Srđu tokom noći⁴⁶⁰ i da je, posle drugog izveštaja, kapetan Kovačević odlučio da napadne Srđ.⁴⁶¹ Admiral je izjavio da mu je optuženi rekao da je general Kadijeвиć besan zbog toga što je taj napad preduzet nakon što je postignut sporazum o prekidu vatre, na šta je admiral Jokić odgovorio da će to ispitati i zaustaviti napad.⁴⁶² Admiral Jokić je izjavio da je obavestio optuženog da se sprema slanje načelnika štaba, kapetana bojnog broda Zeca, na osmatračko mesto kapetana Kovačevića, komandanta 3/472.

mtbr, da će poslati i potpukovnika Gavru Kovačevića koji je zadužen za tu jedinicu i da veruje da će njih dvojica moći brzo da razreše situaciju.⁴⁶³ Admiral je izjavio da se optuženi saglasio s tim merama.⁴⁶⁴ Admiral Jokić je takođe izjavio da mu je u tom razgovoru optuženi naredio da naloži da se napad zaustavi⁴⁶⁵ i preneo mu naredbu generala Kadijevića da i admiral Jokić i optuženi dođu u Beograd na konsultacije čim razreše tu situaciju.⁴⁶⁶ Kako će biti razmotreno, Veće ima rezerve prema određenim aspektima tog iskaza. Ono će ga pažljivo preispitati.

147. Optuženi nije svedočio. Nije, naravno, svedočio ni general Kadijević. Prema tome, ne pobija se iskaz admirala Jokića o tome da je došlo do telefonskog razgovora, niti o njegovoj sadržini. Ipak, odbrana je izvela dokaze koji ukazuju na to da tog telefonskog razgovora nije moglo da bude i da optuženi nije ništa znao o napadu na Srđ i granatiranju Dubrovnika do sredine popodneva 6. decembra 1991, kada je 2. OG primila informaciju od 9. VPS.⁴⁶⁷ Svedok odbrane, oficir JNA, kapetan fregate Handžijev, izjavio je da je nešto pre podneva 6. decembra 1991, dok je on bio na dužnosti u operativnom centru u Kumboru, pozvao general Kadijević i tražio da razgovara s admiralom Jokićem. Pošto ih je povezao, kapetan fregate Handžijev je izjavio da je slušao njihov razgovor.⁴⁶⁸ On je posvedočio da je čuo da general Kadijević pita admirala Jokića šta se dešava, a admiral mu je odgovorio prilično smeteno da samo vrši taktičko pomeranje snaga.⁴⁶⁹ Kapetan fregate Handžijev dalje je izjavio da tog jutra nije primio, niti je admiralu Jokiću prebacio nijedan poziv iz komande 2. OG.⁴⁷⁰ To svedočenje je, svakako, u suprotnosti sa verzijom admirala Jokića o telefonskom razgovoru između optuženog i admirala Jokića otprilike u 07:00 časova, kao i sa svedočenjem admirala Jokića o sadržini tog razgovora. Iskaz kapetana fregate Handžijeva o tim pitanjima admiral Jokić je, svedočeci u sklopu postupka pobijanja, izričito odbacio kao neistinit i sumnjiv.⁴⁷¹

148. Veće ne može da prihvati ove aspekte svedočenja kapetana fregate Handžijeva. Prvo, kada je reč o verodostojnosti, a pošto je uzelo u obzir učinak godina proteklih od decembra 1991. do svedočenja kapetana fregate Handžijeva 2004, Veće je zaključilo da je on potpuno nezadovoljavajući svedok. Veće je steklo jasan utisak da se on osećao krajnje nelagodno i neprijatno prilikom svedočenja. Drugo, suština njegovog svedočenja iziskuje da se prihvati navod da je kapetan fregate Handžijev, kao relativno niži dežurni oficir, bio spreman da prisluškuje telefonski razgovor između svog admirala i saveznog sekretara za odbranu. Treće, Veće ne može da prihvati da se on 2004. godine sećao, kako je tvrdio, svake pojedinosti tog razgovora i tih događaja iz decembra 1991, kada je unakrsno ispitivanje jasno pokazalo da se uopšte ili gotovo uopšte nije sećao nijednog drugog događaja 6. decembra 1991. ili događaja neposredno pre i posle tog datuma.⁴⁷² Dalje, u vezi s njegovim iskazom da tog dana nije bilo poziva iz komande 2. OG, on je potvrdio da je s vremena na vreme napuštao operativni centar na po nekoliko minuta.⁴⁷³ A u vezi

s navodnim razgovorom admirala Jokića i generala Kadijevića, Veće napominje da je kapetan fregate Handžijev bio vrlo neodređen u pogledu vremena tog poziva, ali je izjavio da je do njega došlo možda oko 10:00-11:00 časova⁴⁷⁴ i tvrdio je da se seća samo delova tog razgovora. Konkretno, nije pomenuo da se razgovaralo o naredbi da se ide u Beograd, o prekidu vatre ili naređenju da se obustavi napad.

149. Tu je i svedočenje pukovnika Svičevića, višeg oficira u štabu optuženog u 2. OG, koji je izričito negirao da je štab 2. OG imao bilo kakva saznanja o napadu na Srđ ili granatiranju Dubrovnika, uključujući Stari grad, pre nego što je 6. decembra 1991. sredinom poslepodneva primio od 9. VPS informaciju u kojoj su ta pitanja pomenuta kratko i uopšteno.⁴⁷⁵ Pukovnik Svičević, koji je tada obavljao dužnost oficira za vezu u štabu 2. OG,⁴⁷⁶ otišao je još dalje. On je u svom svedočenju izjavio da je tog dana prisustvovao sastanku optuženog i Colma Doylea u štabu 2. OG u Trebinju.⁴⁷⁷ Colm Doyle je tada bio oficir irske armije koji je služio kao posmatrač PМЕZ zadužen za Bosnu i Hercegovinu.⁴⁷⁸ Sada je načelnik vojnog odseka Odeljenja za mirovne operacije Ujedinjenih nacija.⁴⁷⁹ Veće zaključuje da je taj sastanak održan između 12:00 i 12:30 časova, iako pukovnik Svičević misli da je to bilo nešto ranije.⁴⁸⁰ Direktno negirajući svedočenje Colma Doylea, pukovnik Svičević je u svom svedočenju izjavio da optuženi i Colm Doyle tada nisu razgovarali o napadu niti o granatiranju Dubrovnika.⁴⁸¹ Suština svedočenja pukovnika Svičevića zapravo je to da ni optuženi ni on tada nisu znali za te događaje u Dubrovniku.⁴⁸² Ovaj iskaz pukovnika Svičevića Veće smatra lažnim, iz razloga koje će obrazložiti u daljem tekstu ove presude.⁴⁸³ Kako se navodi u daljem tekstu, Veće naročito nisu ubedili pokušaji pukovnika Svičevića da dâ drugačije tumačenje svojim beleškama.⁴⁸⁴ Veće prihvata suprotno svedočenje i zaključuje, iz razloga koji se navode dalje u tekstu, da optuženi jeste s Colmom Doyleom razgovarao o napadu na Dubrovnik kada su se tog dana oko 12:00-12:30 časova sastali u Trebinju.⁴⁸⁵ Razgovor je započeo optuženi.⁴⁸⁶ Colm Doyle je tog dana došao iz Bosne i Hercegovine i nije imao saznanja o napadu na Dubrovnik kada se sastao s optuženim.⁴⁸⁷ Dalje, Veće konstatuje da ostali dokazni materijal potvrđuje da admiral Jokić i optuženi u toku tog jutra jesu razgovarali barem o nekim aspektima dejstava na Dubrovnik, te da su tog jutra optuženi i admiral Jokić znali da im je tog jutra naloženo da u toku dana zajedno dođu u Beograd na sastanak s generalom Kadijevićem radi razgovora o događajima u Dubrovniku.⁴⁸⁸ S obzirom na ta značajna pitanja, Veće odbacuje kao neistinite pokušaje pukovnika Svičevića da u svom svedočenju sugerise da štab 2. OG i optuženi do sredine poslepodneva 6. decembra 1991. nisu imali saznanja o događajima u Dubrovniku.

150. Izneta je i tvrdnja da radio dnevnik i drugi dnevници 2. OG i drugih jedinica JNA ukazuju na to da se ono što se događalo u Dubrovniku 6. decembra 1991. nije dešavalo uz znanje ili po nalogu 2. OG i optuženog i da ti razni dokumenti ne potkrepljuju aspekte svedočenja admirala Jokića o događajima tog dana.⁴⁸⁹ Veće ne može da prihvati takvu

tvrdnju. U suštini, Veće nije ubedeno da je ono što je zabeleženo u raznim radio i drugim dnevnicima koji su uvršteni u spis ni izbliza kompletan prikaz relevantnih događaja tog dana. Veće nalazi da su ti dnevници vođeni pomalo haotično, da nisu dosledni u pogledu prirode evidentiranih informacija, te detaljnosti i preciznosti zabeleški. Dalje, neki vrlo relevantni dnevници i evidencije nisu uvedeni u spis. Izgleda da oni nisu mogli da budu pronađeni u službenoj arhivi JNA.⁴⁹⁰ Takođe nimalo ne iznenađuje činjenica da se određena pitanja i događaji ne pominju u dokumentima koji su uvedeni u spis, s obzirom na njihovu prirodu i opštu sadržinu dokumenata. Konkretno, Veće primećuje da je, kako je konstatovano, očigledno da nisu zabeležena sva naređenja i poruke (čak ni ona značajna), da nije postojala univerzalna praksa da se detaljno beleži koje su mere preduzete da se naređenje ili poruka, ili odgovori, prenesu, niti da je vođena tačna evidencija vremena. Dalje, Veće na osnovu dokaza prihvata da su, potpuno nezavisno od vojnog sistema veze JNA, koji se sastojao kako od radio tako i od žičnih veza, koje su 6. decembra 1991. povezivale sve relevantne jedinice, pri čemu tog dana nije bilo prekida u komunikacijama (kako se tvrdilo u nekim svedočenjima), dostupne bile i civilne telefonske i telefaks usluge preko kojih je, čak i na najvišem nivou, obavljan određeni broj komunikacija relevantnih za ovaj predmet. Taj civilni sistem je tada imao kvarove i prekide, ali je bio dostupan i korišćen je.⁴⁹¹ Tu je i značajno pitanje da li se svi dokumenti koji su uvršteni u spis mogu prihvatiti kao istiniti. Kao što je razmotreno na drugim mestima,⁴⁹² neki dnevници JNA su, po zaključku Veća, smišljeno fabrikovani da bi se prikazala lažna slika.

151. Ostaje, međutim, činjenica da iskaz o telefonskom razgovoru između optuženog i admirala Jokića oko 07:00 časova nije ni nezavisno potvrđen ni direktno opovrgnut. Očigledno je, ipak, da je u određenom trenutku, pre sredine prepodneva, admiral Jokić znao da je njemu i optuženom neočekivano naređeno da tog dana odu u Beograd kod generala Kadijevića. Odbrana zaista ne negira da su optuženi i admiral Jokić tog poslepodneva avionom otputovali u Beograd.⁴⁹³ U radio dnevniku lučke kapetanije Dubrovnik zabeleženo je da je u 10:27 časova admiral Jokić tražio sastanak s ministrom Rudolfom što ranije tog dana zbog "službenih neodgodivih obaveza".⁴⁹⁴ U 11:45 časova zabeležena je još jedna poruka ministru Rudolfu, u kojoj admiral Jokić predlaže da se pregovori nastave sledećeg dana jer ga u 14:00 časova očekuju u Beogradu.⁴⁹⁵ U toj istoj poruci upućuje se izvinjenje admirala Jokića za napad i navodi da je general Kadijević naredio istragu. Veće iz toga zaključuje da je, 6. decembra 1991. pre 10:27 časova, admiral Jokić znao da je njemu i optuženom naređeno da tog poslepodneva odu u Beograd na razgovor s generalom Kadijevićem.

152. Za određene aspekte svedočenja admirala Jokića može se reći da nisu zadovoljavajući. Iako je admiral Jokić najpre izjavio da je, u telefonskom razgovoru s optuženim oko 07:00 časova, optuženi naredio da se napad obustavi i saglasio se s merama koje je Jokić već

preduzeo,⁴⁹⁶ kasnije u svedočenju negirao je da je optuženi rekao njemu ili nekom drugom podređenom da dejstva protiv Starog grada treba da se obustave.⁴⁹⁷ U drugom trenutku prilikom svedočenja, kada mu je postavljeno pitanje da li je optuženi 6. decembra izdao naređenje da se ne napadne Stari grad, admiral Jokić je odgovorio da ne zna ni za jedno drugo naređenje osim onog od 5. decembra, kojim se zabranjuje otvaranje vatre počev od 12:00 časova 6. decembra 1991.⁴⁹⁸ Veće, međutim, konstatuje da u svim navedenim slučajevima admiral Jokić ne prihvata da mu je optuženi naredio da ne napada Stari grad, što se suštinski razlikuje od naređenja da se obustavi napad na Srđ.

153. Teško je prihvatiti sve navode iz svedočenja admirala Jokića o njegovim postupcima tog jutra. On je svedočio o svojim reakcijama i naređenjima koje je izdao kada su ga probudili da mu prenesu, kako je rekao, poruke kapetana Kovačevića, koji je prijavio provokacije na Srđu i gubitke i najavio da će preduzeti napad.⁴⁹⁹ Te reakcije i naređenja su, po mišljenju Veća, bile zaista čudne i u priličnom neskladu s reakcijama koje bi se očekivale od osobe na admiralovom položaju. On kaže da je nestrpljivo očekivao da se tog jutra zaključi sporazum o prekidu vatre kako bi se rešio problem Dubrovnika. Očekujući postizanje sporazuma, on je 9. VPS već (kako kaže) bio izdao naređenje o prekidu vatre. Konkretno, prema iskazu admirala Jokića, on je, čini se pre telefonskog razgovora u 07:00 časova, poslao kapetana bojnog broda Zeca na Žarkovicu da odmah zaustavi napad,⁵⁰⁰ dok je kapetan Drljan izjavio da je 6. decembra 1991. u Kuparima primio telefonski poziv od kapetana bojnoga broda Zeca, ne nužno pre 07:00 časova, koji mu je naredio da ode na Žarkovicu i prenese naređenje admirala Jokića kapetanu Kovačeviću da ne dejstvuje po dubrovačkom Starom gradu,⁵⁰¹ što se bitno razlikuje od naređenja da se obustavi napad. Presudno je, kako je Veće već konstatovalo u ovoj presudi, da je kapetan bojnog broda Zec zaista otišao na Žarkovicu, ali otprilike u 08:00 časova ili posle toga, i umesto da preduzme mere da zaustavi napad ili spreči dejstva po Starom gradu, ostao je na Žarkovici čitavog dana,⁵⁰² dok je napad nastavljen i Stari grad granatiran. Admiral Jokić je u svom iskazu rekao da je kasnije tog jutra preko telefona naredio i potpukovniku Đurašiću da hitno ode na Žarkovicu i zaustavi napad,⁵⁰³ dok je potpukovnik Đurašić izjavio da 6. decembra nije primio naređenje admirala Jokića da ode na Žarkovicu i da tog dana nije ni išao tamo.⁵⁰⁴

154. Admiral je, dalje, izjavio da je 6. decembra ujutro izdao naređenje kojim se baterijama sa dometom do Starog grada, odnosno onima u Čilipima, zabranjuje da koriste naoružanje protiv Starog grada i da je sredio da se kapetanu Kovačeviću prenese da neće dobiti artiljerijsku podršku.⁵⁰⁵ Činjenica jeste da je komanda 9. VPS sprečila bateriju haubica u Čilipima da otvori vatru svaki put kad je kapetan Kovačević tražio od njih da dejstvuju po ciljevima u Dubrovniku.⁵⁰⁶ Ništa u spisu, međutim, ne ukazuje na to da je ijedna baterija minobacača oko 07:00 časova, ili kasnije tog dana, primila od 9. VPS naređenje da obustavi vatru ili da ne dejstvuje

po Starom gradu, izuzev naređenja izdatog kasno tog jutra, koje je, čini se, bilo naređenje o prekidu vatre koje je trebalo da stupi na snagu u 11:15 časova i koje je otprilike u to vreme dovelo do privremenog smanjenja intenziteta granatiranja. To se podudara s iskazom admirala Jokića da su upravo baterije u Čilipima sprečene da dejstvuju i da kapetan Kovačević neće dobiti artiljerijsku podršku.⁵⁰⁷ To kapetana Kovačevića, međutim, nije ograničilo u nekontrolisanom korišćenju sopstvenih minobacača, topova i raketa. 3/5. mtbr nije izdato naređenje kojim mu se zabranjuje da koristi svoje minobacače.

155. Ništa, po mišljenju Veća, ne negira činjenicu da je oko 07:00 časova obavljen telefonski razgovor, kakva god da je bila njegova sadržina, i da je očigledno da je admiral Jokić sredinom prepodneva bio upoznat npr. s naređenjem da on i optuženi tog poslepodneva odu u Beograd, za šta tvrdi da je saznao tokom tog razgovora. Admiral Jokić je takođe izjavio da je, iako to nije zabeleženo u ranijim izjavama, u toku tog jutra s optuženim razgovarao više puta.⁵⁰⁸ Veće u vezi s tim pitanjem zaključuje da, u nekom trenutku pre 10:27 časova, optuženi i admiral Jokić jesu razgovarali telefonom. Da li je to bilo oko 07:00 časova ili kasnije ili više puta i šta su oni jedan drugom rekli, nisu pitanja o kojima Veće može da donese izričite zaključke samo na osnovu svedočenja admirala Jokića. Međutim, kao što je upravo navedeno, drugi dokazi pružaju nezavisnu potvrdu za određene aspekte tog iskaza admirala Jokića.

156. Dalju potvrdu da su optuženi i admiral Jokić zaista razgovarali u određeno vreme u toku prepodneva 6. decembra 1991. pruža radiogram koji je ministar Rudolf primio iz komande optuženog pri 2. OG tog dana otprilike u 16:30 časova. Radiogram je poslat u ime optuženog. Taj radiogram sadrži i sledeću rečenicu: "Po mom naređenju, jedinice su vatru prekinule u 11:15 sati..."⁵⁰⁹ Kako je Veće već konstatovalo u ovoj presudi, otprilike u to vreme zaista je došlo do privremenog smanjenja intenziteta granatiranja Dubrovnika, uključujući Stari grad, made ne i do potpunog prestanka.⁵¹⁰ Ministar Rudolf i admiral Jokić su, međutim, tek u kontaktima sredinom prepodneva postigli saglasnost ili sporazum da prekid vatre stupi na snagu u 11:15 časova (prvobitno u 11:00 časova).⁵¹¹ Ono malo dokaza kojima raspolazemo o njegovom sprovođenju od strane JNA, koje je u najboljem slučaju bilo nepotpuno, pokazuju da je admiral Jokić preko 9. VPS preneo to naređenje, ali samo nekim jedinicama. Nema nagoveštaja da je naređen prekid napada na Srđ. Takvo naređenje nisu dobile pešadijske jedinice koje su učestvovala u napadu, niti 3/5. mtbr. Radiogram poslat u ime optuženog, koji je zapravo poslat iz njegove komande pošto je on tada bio u Beogradu, pokazuje da naređenje o prekidu vatre potiče od njega. Iz toga neumitno proističe, po zaključku Veća, da su posle razgovora ministra Rudolfa i admirala Jokića o stupanju na snagu eventualnog prekida vatre u 11:15 časova, optuženi i admiral Jokić o tome razgovarali, optuženi je to odobrio i prepustio admiralu Jokiću da prenese naređenje. To je bilo u skladu sa standardnom strukturom lanca

komandovanja između 2. OG i 9. VPS i njegovih podređenih jedinica.

157. Veće zaključuje da je značaj tih pitanja za događaje 6. decembra 1991. i za pitanja u ovom predmetu između ostalog taj što potvrđuju da su optuženi i admiral Jokić zaista razgovarali telefonom tokom jutra 6. decembra 1991. Dokazi u celini ukazuju na to da su vodili više razgovora. Ti razgovori su bili o napadu. Optuženi jeste naredio prekid vatre u 11:15 časova, ali nije naredio prekid pokušaja da se zauzme Srđ. Optuženi jeste preneo admiralu Jokiću naredbu generala Kadijevića da i optuženi i admiral Jokić dođu tog poslepodneva u Beograd na konsultacije s njim. Takav je zaključak Veća. Dalje je, svakako, značajno što to pruža još jednu potvrdu neistinitosti svedočenja pukovnika Svičevića, koje je Veće odbacilo na drugim mestima u ovoj presudi,⁵¹² o tome da za događaje tog jutra u Dubrovniku optuženi i štab 2. OG nisu znali do sredine poslepodneva. 158. Takođe je nesporno da je admiral Jokić rekao ministru Rudolfu da je general Kadijević naredio istragu.⁵¹³ Veće je razmatralo da li to znači potvrdu da su admiral Jokić i general Kadijević direktno razgovarali, ali je zaključilo da nisu. Posebno, ni vreme ni tema (istraga) nimalo se ne uklapaju u svedočenje kapetana fregate Handžijeva o razgovoru koji tvrdi da je prisluškivao. Ni admiral Jokić u svom razgovoru s optuženim u 07:00 časova ne navodi da se planira istraga. S obzirom na to, pominjanje istrage pridaje težinu mogućnosti da su admiral Jokić i optuženi o tome razgovarali pošto je optuženi u toku jutra, posle prvog razgovora s admiralom Jokićem, razgovarao i s generalom Kadijevićem. To, međutim, ostaje pitanje o kojem Veće ne može sa sigurnošću da zauzme stav na osnovu raspoloživih dokaza. Druga očigledna mogućnost jeste da je admiral Jokić samoinicijativno pomenuo istragu kako bi umirio ministra Rudolfa, iako je tu inicijativu pripisao generalu Kadijeviću, što je admiral Jokić dalje razradio tog popodneva, kada je taj isti predlog izneo generalu Kadijeviću u Beogradu. Kao što će se videti, general Kadijević je tog poslepodneva prihvatio taj predlog. 159. Kao što je pomenuto, Veće takođe daje težinu značajnom svedočenju o sastanku optuženog i Colma Doylea otprilike u podne 6. decembra 1991. u štabu optuženog u Trebinju. Kako je kasnije zabeleženo, Veće konstatuje da je na tom sastanku optuženi rekao Colmu Doyleu da je na napad na njegove vojnike u Bosni i Hercegovini odgovorio dejstvima po gradu Dubrovniku.⁵¹⁴ Iz razloga koje će objasniti kasnije, Veće zaključuje da to predstavlja priznanje optuženog da je naredio napad na kotu Srđ kod Dubrovnika.⁵¹⁵

160. Ukupno svedočenje o tim pitanjima ostavlja Veće u uverenju da treba da prihvati svedočenje admirala Jokića da su on i optuženi zaista razgovarali telefonom o granatiranju Dubrovnika, a posebno o granatiranju Starog grada, tokom jutra 6. decembra 1991. i da su razgovarali više nego jednom. S obzirom na dokaze o protestima ministra Rudolfa i posmatrača PMEZ vrlo brzo nakon što su granate počele da padaju na Stari grad, otprilike u 06:00 časova ili nedugo posle toga,⁵¹⁶ Veće zaključuje da je protest PMEZ, koji je prosledio predstavnik PMEZ u Beogradu, mogao da

stigne generalu Kadrijeviću u Beograd tog jutra pre 07:00 časova.⁵¹⁷ Veće je, prema tome, uvereno da, uprkos rezervama prema određenim aspektima svedočenja admirala Jokića u vezi s njegovim postupcima tog jutra, treba da prihvati svedočenje admirala Jokića da je prvi razgovor koji je vodio s optuženim bio otprilike u 07:00 časova i da je tom prilikom optuženi rekao da je protest zbog granatiranja Dubrovnika već stigao generalu Kadrijeviću. Veće ima rezerve prema određenim drugim pojedinostima tog razgovora, koje su navedene po sećanju prilikom svedočenja admirala Jokića, i o tim rezervama je već bilo reči u ovoj presudi.⁵¹⁸

161. Veće se sada vraća vrlo značajnom svedočenju o sastanku optuženog s Colmom Doyleom 6. decembra 1991. Iako je odbrana prvobitno osporavala svedočenje o tom sastanku i o datumu i mestu njegovog održavanja, u toku izvođenja dokaza odbrane pozvala je pukovnika Svičevića, tada višeg oficira u štabu 2. OG, koji je i sâm prisustvovao sastanku tog dana i imao beleške koje je napravio tokom tog sastanka.⁵¹⁹ Veće bez dvoumljenja konstatuje da 6. decembra 1991. jeste održan sastanak optuženog i Colma Doylea. On je održan u štabu optuženog na periferiji Trebinja.⁵²⁰ Veće prihvata svedočenje Colma Doylea da je taj sastanak održan otprilike između 12:00 i 12:30 časova.⁵²¹ Pukovnik Svičević je izjavio da je sastanak održan između 11:00 i 12:00 časova.⁵²² Ta razlika u vremenu nije ni za šta presudna.

162. Colm Doyle je izjavio da je optuženi, iako učtiv, delovao odsutno tokom tog sastanka.⁵²³ Rečeno je da se tog dana mnogo toga dešavalo.⁵²⁴ Svedok je izjavio da mu je optuženi, pošto su se preko prevodioca JNA međusobno upoznali i predstavili članove svojih delegacija, rekao da je ljut jer su paravojne snage na teritoriji Bosne i Hercegovine napale njegove vojnike, što on ne može da toleriše, i da je odgovorio dejstvima po gradu Dubrovniku.⁵²⁵ Svedok je izjavio da su to bile reči optuženog kako mu ih je preveo službeni prevodilac JNA⁵²⁶ i da je bio iznenađen tim – kako ga je smatrao – priznanjem jednog visokog oficira o dejstvima preduzetim protiv grada.⁵²⁷ Kao što je već navedeno, Colm Doyle, pre nego što se tog dana sastao s optuženim, nije znao za napad na Dubrovnik.⁵²⁸

163. To svedočenje osporava pukovnik Svičević, koji je izjavio da je prisustvovao sastanku na kojem su bili optuženi, Colm Doyle, još jedan predstavnik PMEZ i oficir za vezu iz komande JNA za Sarajevo, koji je prevodio razgovor.⁵²⁹ Na osnovu beležaka koje je napravio tokom sastanka,⁵³⁰ svedok je izjavio da se razgovaralo o očuvanju mira u Bosni i Hercegovini, a konkretno o ranijim incidentima u Neumu, pošto je Colm Doyle bio novoimenovani šef tima PMEZ za Bosnu i Hercegovinu, a 2. OG je tamo imala vojnike.⁵³¹ Pukovnik Svičević je izjavio da je sve vreme bio prisutan na sastanku i da se ne seća da je uopšte pomenuto otvaranje artiljerijske vatre na Dubrovnik,⁵³² iako je iz njegovog svedočenja očigledno da se to njegovo "sećanje" zapravo zasniva na beleškama. Takav navod ne postoji u njegovoj beležnici,⁵³³ iako on prihvata da u njoj nije zabeležen neslužbeni razgovor Colma Doylea i optuženog.⁵³⁴ Veće ne može da

prihvati iskaz pukovnika Svičevića. On se navodno oslanjao na beleške koje je uneo u svoju beležnicu. Međutim, sam tekst tih beležaka ne potkrepljuje tumačenje koje im je on dao. Veću je njegov trud da drugačije protumači svoje beleške izvrtnjem njihovog redosleda delovao kao očigledno lažan. To potvrđuju kako logika, tako i njegovo držanje. Dalje, Veće zaključuje da iz njegovog svedočenja proističe da njegove beleške nisu bile iscrpne⁵³⁵ i da su vođene da bi mu pomogle u obavljanju njegovog posla koji se u suštini svodio na odnose s javnošću.⁵³⁶ S obzirom na to, teško da bi on zabeležio takvo priznanje svog generala.

164. Bez obzira na činjenicu da je razgovor između Colma Doylea i optuženog vođen preko prevodioca, Veće konstatuje da je Colm Doyle takođe imao stručnog prevodioca⁵³⁷ koji se ni u jednoj fazi nije našao u prilici da interveniše ili dovede u pitanje ijedan aspekt prevoda prevodioca JNA. Veće je impresionirano iskrenošću i trudom Colma Doylea u vezi s njegovim iskazom. Ono je svesno da se njegovo svedočenje zasniva načelno na njegovim sećanjima koja su prvi put zabeležena otprilike četiri godine posle tog razgovora,⁵³⁸ tako da se mora odmeriti kolika je verovatnoća pogrešnog sećanja u tom trenutku. Protiv toga, međutim, govori kratka, ali vrlo uverljiva beleška koju je Colm Doyle uneo u svoj dnevnik verovatno 6. decembra poslepodne,⁵³⁹ a koja glasi: "U 12:00 časova sastao se sa gen. Strugarom (tri zvezdice), loše u Dubrovniku."⁵⁴⁰ Ta beleška potvrđuje da je, za Colma Doylea, Dubrovnik bio upečatljiva tema razgovora s optuženim, a ne neka lokacija u Bosni i Hercegovini, kako je naveo pukovnik Svičević. Kasnije je, međutim, vođen razgovor o događajima u Bosni i Hercegovini i optuženi je pomenuo događaje u Bosni i Hercegovini kao razlog što je naredio dejstva po Dubrovniku. Veće zaključuje da je svedočenje Colma Doylea vrlo pouzdano i tumači ga kao nedvosmisleno priznanje optuženog da su vojnici pod njegovom komandom tog dana dejstvovali po Dubrovniku, a ta dejstva su izvođena po naređenju koje je optuženi izdao smišljeno, navodeći kao obrazloženje postupke protivničkih snaga u Bosni i Hercegovini.

165. Naravno, ima prostora da se nagađa zašto bi optuženi tako nešto izjavio i zašto bi ga događaji u Bosni i Hercegovini naveli da odgovori u Dubrovniku; svakako da je to mogao da bude iskren stav ili samo izgovor. Jedno očigledno objašnjenje za pokretanje tog pitanja jeste da je optuženi pokušao da navede neko opravdanje za svoj postupak. Veće ne može da razrešava takva pitanja. Ovaj događaj, međutim, pruža indikativan uvid u to o čemu je optuženi prevashodno razmišljao u toj fazi 6. decembra 1991. Ta pitanja ne menjaju činjenicu da je optuženi 6. decembra 1991. vrlo jasno izjavio da je naredio da njegovi vojnici dejstvuju po Dubrovniku. Zatim se postavlja pitanje na šta je optuženi mislio kada je rekao grad Dubrovnik.

166. U kontekstu ove Optužnice, prisutna je sklonost da se ishitreno povuče implikacija da to znači priznanje da je optuženi naredio svojim snagama da dejstvuju po Starom gradu. Veće, međutim, mora da bude opreznije prema značenju tih reči. Rečeno je grad Dubrovnik, a ne Stari

grad.⁵⁴¹ Dubrovnik je mnogo šira geografska odrednica od Starog grada. Staviše, kako je navedeno na početku ove presude, dubrovačka regija je prilično prostrana. Dana 6. decembra 1991, međutim, jedini deo koji je ostao pod vlašću hrvatskih snaga bilo je šire područje grada Dubrovnika, koje je obuhvatalo Stari grad i, kako geografski tako i u svakodnevnom govoru, Srđ kao dominantnu topografsku karakteristiku grada Dubrovnika. Veće na osnovu svedočenja Colma Doylea zaključuje da se obrazloženje koje je optuženi naveo za dejstvovanje po Dubrovniku zasniva na napadima paravojnih snaga na njegove vojnike. Pošto JNA tada nije prihvatila da je Hrvatska legitimno napustila SFRJ, ona je sve hrvatske snage smatrala paravojnim snagama jer nisu legitimno formirane kao vojne snage.⁵⁴² Za snage JNA, koje su u toj regiji kompletno bile pod komandom optuženog, Srđ je predstavljao trajno podsećanje na neuspeh JNA u novembru da protera hrvatske snage sa brda oko Dubrovnika. Srđ je, prema tome, bio položaj u Dubrovniku s kojeg je najefikasnije mogao da se zada odlučujući udarac hrvatskim snagama. Njegovo zauzimanje bi im oduzelo jedini položaj koji im je pružao jasnu odbrambenu prednost, a istovremeno bi značajno povećalo efikasnost kontrole JNA nad Dubrovnikom. Takođe je moguće da se računalo da bi zauzimanje Srđa predstavljalo krupan psihološki udarac za građane Dubrovnika, takav da bi mogao da ih podstakne da spremnije prihvate predloge JNA za razrešenje situacije s kojom se Dubrovnik suočavao.

167. Iako se ono što je optuženi rekao Colmu Doyleu može protumačiti kao da je naredio svojim snagama da dejstvuju po širem području grada Dubrovnika, Veće je mišljenja da se njegove reči lako mogu shvatiti kao priznanje da je napad koji je JNA preduzela tog dana bio po njegovom naređenju. To je bio, kako je Veće zaključilo, napad usmeren na Srđ, ali je, kako će biti obrazloženo, naređenje da se napadne Srđ predviđalo i određeno granatiranje grada. To svedočenje navodi Veće na zaključak da je optuženi Colmu Doyleu zapravo dao do znanja da je na napade na svoje vojnike u Bosni i Hercegovini odgovorio tako što je svojim snagama naredio da napadnu strateški položaj hrvatskih "paravojnih" snaga u Dubrovniku koji im je očigledno pružao prednost i ugrožavao snage JNA na tom području, to jest, Srđ. To što je pomenuo grad takođe se uklapa u tumačenje prema kojem je bio svestan da njegove snage tokom napada zaista granatiraju grad. Veće je svesno da je taj zaključak o značenju njegovih reči povoljniji po optuženog od doslovnijeg tumačenja. To priznanje optuženog o njegovoj direktnoj odgovornosti za napad tog dana takođe se, po mišljenju Veća, potpuno podudara s vojnim realnostima JNA, na osnovu kojih je zaista teško zamisliti da je napad mogao da se započne na nivou 9. VPS, bez saglasnosti 2. OG, posebno u tako presudnom trenutku zbog pregovora i širih političkih aktivnosti koje smo pomenuli.⁵⁴³

168. Ostaje pitanje kada je optuženi dao naređenje da njegove snage napadnu Srđ. Po jednom tumačenju, odsutno držanje optuženog, koje je

Colm Doyle primetio,⁵⁴⁴ i izjava optuženog da je izdao naređenje zbog toga što je bio besan,⁵⁴⁵ mogu da ukažu na to da je tog jutra tako postupio u nastupu besa. Obuzetost optuženog sopstvenim mislima i pokazivanje besa tokom tog sastanka takođe se uklapa u zabrinutost optuženog zbog toga što napad na Srđ nije tekao kao što se predviđalo. Umesto da Srđ bude lako i brzo zauzet pre 12:00 časova, tada je već bilo prošlo 12:00 časova, a napad nije obećavao uspeh.⁵⁴⁶ Dalje, kako je jutro odmicalo, došlo je do sveobuhvatnog granatiranja Dubrovnika od strane JNA, uključujući, kako je zaključilo Veće, granatiranje Starog grada,⁵⁴⁷ i to u takvoj meri da je savezni sekretar, general Kadrijević, optuženom pokazao da je ljut zbog razvoja događaja, pa je optuženom naređeno da tog poslepodneva dođe u Beograd na razgovor o situaciji, iako je napad i dalje trajao i njegove snage su i dalje bile u određenoj opasnosti.

169. Ako je obrazloženje koje je optuženi dao Colmu Doyleu za svoje naređenje zaista istinito, a ne puki pokušaj da se navede izgovor, bes o kojem je on govorio bio je bes zbog akcija paravojnih snaga u Bosni i Hercegovini. On nije rekao da su se te akcije desile tog jutra. U iskazu se ne navodi koje su to akcije bile. Drugi dokazi pokazuju, međutim, kako je Veće zaključilo na drugim mestima u ovoj presudi, da su već dan ranije napravljeni detaljni planovi za napad i izvršene pripreme za njegovo sprovođenje.⁵⁴⁸ To pokazuje da je 5. decembra dato naređenje za napad 6. decembra. Veće, dalje, napominje da je naređenje za takav napad, od 5. decembra, optuženi dao svestan eventualnih instrukcija koje su mu date na sastanku u Generalštabu 3. decembra 1991, kada je optuženom rečeno da započne pregovore s ministrom Rudolfom u vezi s Dubrovnikom, koje je zatim poverio admiralu Jokiću.⁵⁴⁹ Ostaje otvoreno pitanje šta je naljutilo generala Kadrijevića – da li odluka da se zauzme Srđ ili način na koji se ona sprovodila 6. decembra.

170. Optuženi i admiral Jokić su 6. decembra 1991. poslepodne zajedno otputovali avionom iz Podgorice u Beograd, po naređenju generala Kadrijevića.⁵⁵⁰ Svedočenja se unekoliko razlikuju kada je reč o vremenu njihovog odlaska. Admiral Jokić misli da je otputovao oko 13:00 časova, iako u ratnom dnevniku 9. VPS postoji beleška: "U 14.00 da va /?viceadmiral/ Jokić bude na Čilipima".⁵⁵¹ Admiral jeste helikopterom odleteo s Čilipa u Podgoricu, gde se sastao s optuženim radi leta za Beograd. Tu vreme nije presudno. Svedočenja ukazuju na to da su se zajedno vratili oko 17:30 časova.⁵⁵²

171. Sastanak u Beogradu sa saveznim sekretarom za narodnu odbranu generalom Kadrijevićem održan je u zgradi Generalštaba JNA. Sastanku su prisustvovali i general Simonović i načelnik Generalštaba general Adžić.⁵⁵³ Jedini iskaz o tome šta se događalo na tom sastanku potiče od admirala Jokića. On je izjavio da je general Kadrijević pitao i optuženog i admirala Jokića o događajima tog jutra u Dubrovniku i da im je obojici zamerio da nisu mudro postupili.⁵⁵⁴ Admiral Jokić je izjavio da je optuženi uglavnom prepustio njemu da objasni šta se dogodilo, pa

se admiral osećao kao da ga je optuženi pomalo ostavio na cedilu jer nije podrobnije opisao šta se dogodilo.⁵⁵⁵ Admiral je izjavio da se zbog toga osećao kao da je ispalo da je on glavni krivac. To nije odgovalo njegovom viđenju događaja.

172. Admiral Jokić je izjavio da je tokom tog sastanka predložio da sprovede istragu.⁵⁵⁶ Posle toga, general Kadijević je, još u prisustvu optuženog, u suštini rekao admiralu Jokiću da ode u Stari grad i pokuša da popravi štetu i završi to uspešno.⁵⁵⁷ U svedočenju se ne kaže da je na tom sastanku general Kadijević izričito naredio admiralu Jokiću da sprovede istragu o granatiranju Starog grada, mada je implicitno prihvaćeno da on to uradi.

173. S obzirom na svedočenja o tom sastanku i događajima ranije tog dana koji su uključivali generala Kadijevića a odnosili su se na to pitanje, zaključak je Veća da je očigledno da je JNA u toj fazi nastojala, da se kolokvijalno izrazimo, da "popravi šta se popraviti može" kada je reč o napadu na Dubrovnik, a posebno na Stari grad. Napad je praktično odmah isprovocirao žestoku negativnu reakciju međunarodne zajednice, pri čemu je predstavnik Evropske zajednice već u početnoj fazi napada direktno kontaktirao samog generala Kadijevića.⁵⁵⁸ Neka vrsta istrage bila je očigledna mera kako bi se ublažio negativan stav međunarodne zajednice. Sve snage koju su učestvovala u napadu bile su pod neposrednom komandom admirala Jokića. Prema tome, on je imao ovlašćenja da sprovede istragu i preduzme disciplinske mere. On je predstavljao JNA, kao zamenik optuženog, na pregovorima o Dubrovniku održanim prethodnog dana.⁵⁵⁹ On je bio u kontaktu s hrvatskim rukovodiocima u Dubrovniku i predstavnicima EZ tog jutra. On je predložio generalu Kadijeviću da preduzme istragu. Prema tome, on je bio logičan izbor, ako ne i jedini logičan izbor za sprovođenje istrage i podnošenje izveštaja, i to u skladu s dodeljenim zadatkom da "popravi štetu i završi to uspešno".

174. Ono što je usledilo, po zaključku Veća, jasno govori o opštem značenju i efektu dogovora ili instrukcija koje je admiral Jokić doneo sa sastanka u Beogradu. Prvo što je uradio bilo je da ministru Rudolfu,⁵⁶⁰ Kriznom štabu Dubrovnika i PMEZ⁵⁶¹ prenese uveravanja, navodeći ovlašćenje generala Kadijevića, da će se sprovesti detaljna istraga i preduzeti mere protiv počinilaca. On je od nekoliko svojih viših oficira tražio izveštaje,⁵⁶² koji nisu prosleđeni nikom drugom. Poslao je oficire da "učvrste" moral jedinica koje su učestvovala u napadu i koje su smatrale da su, sve u svemu, pretrpele poraz, a takođe da pokušaju da saznaju od tih jedinica šta se desilo.⁵⁶³ Ti njihovi izveštaji, ako ih je bilo, nisu prosleđeni nikom drugom. Smenio je jednog vršioca dužnosti komandanta bataljona, potpukovnika Jovanovića iz 3/5. mtbr,⁵⁶⁴ ali ga je odmah ponovo vratio na njegove redovne dužnosti bez ikakvih disciplinskih kazni ili drugih mera. Zatim je Savezni sekretarijat kratko izvestio o tim pitanjima, kao i uopšteno o dejstvima 6. decembra 1991, na način koji je bio prilično u neskladu s činjenicama, kako je pokazalo svedočenje u ovom predmetu,

da bi ponašanje snaga JNA prikazao u povoljnijem svetlu. U njegovom izveštaju bilo je i uveravanje da će uslediti "konačne i sveobuhvatne" mere.⁵⁶⁵ Njih uopšte nije bilo. Sledećeg dana, "komisija" od tri oficira 9. VPS obišla je Stari grad da bi izvestili o šteti.⁵⁶⁶ Admiral Jokić je odobrio njihov izveštaj, koji je nastojao da prirodu i obim štete svede na minimum i odgovornost za uzrokovanje te štete skinu sa JNA, iako je čak i površno gledanje propratnog filma moglo da pokaže njegovu neadekvatnost.⁵⁶⁷ On nije preduzeo nikakve druge disciplinske ili administrativne mere kako bi bolje utvrdio istinu o onome što se dogodilo, niti je preduzeo mere protiv odgovornih. Upadljiv pokazatelj toga koliko su, po zaključku Veća, ta istraga i te mere bile lažne jeste činjenica da je baterija kalibra 120 mm iz sastava 3/5. mtbr bila van dometa Starog grada.⁵⁶⁸ To je bilo jedino artiljerijsko oruđe pod komandom potpukovnika Jovanovića, JEDINOG oficira koga je admiral Jokić smenio s nekog komandnog položaja. To je bila privremena komanda, koju je potpukovnik Jovanović imao samo jedan dan.⁵⁶⁹ Ta baterija nije mogla da uzrokuje oštećenja Starog grada 6. decembra 1991. Admiral Jokić nije pokrenuo disciplinski postupak ni protiv koga drugoga. Dokazi pokazuju da optuženi nije ništa preduzeo da istraži ili disciplinski kazni bilo koga u vezi sa granatiranjem Starog grada ili događajima 6. decembra 1991. Ukratko, niko nije disciplinski kažnjen niti je snosio negativne posledice za granatiranje Starog grada 6. decembra 1991. U stvari, otprilike osam dana posle tog 6. decembra 1991, kapetan Kovačević, koji je komandovao napadom, unapređen je.⁵⁷⁰

175. Jedino objašnjenje koje je dao admiral Jokić bilo je da nije mogao da nađe nikakav dokaz kojim bi se opravdalo preduzimanje mera. Čak i ako se i prihvati da on nije imao nikakva saznanja o naređenju optuženog da se napadne i zauzme Srđ, koordinisana priroda napada i učešće drugih jedinica koje nisu pripadale 3/472. mtbr, posebno haubičke baterije u Čilipima koju je admiral Jokić u više navrata sprečio da dejstvuje 6. decembra 1991, kao i njegovog načelnika štaba, kapetana bojnog broda Zeca, i drugih oficira iz štaba 9. VPS 5. i 6. decembra, pružali su uverljiv dokaz da taj napad nije delo kapetana Kovačevića koji je 6. decembra 1991. ujutro postupio na svoju ruku i inicijativu, bez ovlašćenja i suprotno naređenjima. JNA je ustrajala na tom objašnjenju i na osnovu njega je optuženi u poruci ministru Rudolfu uputio izvinjenje.⁵⁷¹ Radi tog objašnjenja su barem neki dokumenti JNA falsifikovani kako bi se pružio neki prividan osnov ili potvrda, kao što je Veće već zaključilo. Objašnjenje admirala Jokića za to što nije preduzeo disciplinske mere nije uverljivo. Stav optuženog razmatra se u daljem tekstu ove presude.

F. Kako je došlo do toga da se granatira Stari grad?

176. Dosad razmotreni dokazi pokazuju da je 6. decembra 1991. dubrovački Stari grad žestoko granatiran tokom otprilike deset i po sati. Kako se detaljno navodi u daljem tekstu ove presude, naneta je

ogromna šteta objektima, iako je Stari grad zaštićena lokacija na spisku svetske baštine. Takođe je bilo povređenih i poginulih civila kao posledica granatiranja.⁵⁷² Treba jasno ukazati na to da se u vreme granatiranja u Starom gradu nalazilo civilno stanovništvo. Oni su u Starom gradu živeli i radili. Zbog blokade koju je uvela JNA, stanovništvo Dubrovnika, uključujući i stanovnike Starog grada, bilo je nekoliko nedelja bez redovnog snabdevanja vodom i strujom, a vladala je i krajnja oskudica osnovnih proizvoda za opstanak stanovništva, kao što su hrana i sanitetski materijal.⁵⁷³

1. Razmere štete

177. U toku izvođenja dokaza odbrane insistiralo se na tezi, putem podnesaka i svedočenja, da Starom gradu zapravo nije naneta velika šteta ili čak nikakva šteta.⁵⁷⁴ U izveštaju "komisije" sastavljene od oficira JNA koji su obišli Stari grad 8. decembra 1991. da bi ocenili navode o oštećenjima postoji snažna tendencija da se potkrepi takva ocena stanja.⁵⁷⁵ Dokazi pokazuju da ta komisija uopšte nije obišla neke delove Starog grada, tako da neka oštećenja uopšte nisu uzeta u obzir.⁵⁷⁶ Dalje, u izveštaju koji je podnela komisija nije prikazano pravo stanje kako je utvrđeno svedočenjem pred Većem.⁵⁷⁷ Kratki film koji je snimila komisija i koji je priložen uz izveštaj pokazuje koliko su obmanjujući stavovi komisije u tom izveštaju.⁵⁷⁸ Drugi film, koji je snimila hrvatska strana kako bi zabeležila tu inspekciju komisije, još upečatljivije to pokazuje.⁵⁷⁹

178. Veće zaključuje da taj izveštaj nije bio istinski pokušaj da se zabeleži stvarno stanje oštećenja u Starom gradu usled napada 6. decembra 1991. Građani Dubrovnika su 6. decembra uveče i 7. i 8. decembra 1991. krenuli u masovno raščišćavanje.⁵⁸⁰ Čak i ako se to uzme u obzir, obim štete koji je navodno utvrđen, kako se navodi u izveštaju, i napomene Komisije o uzrocima nekih oštećenja, uveliko potcenjuju pravo stanje stvari i prave razmere i težinu štete uzrokovane granatiranjem 6. decembra 1991. Veće zaključuje da taj izveštaj predstavlja pokušaj da se oštećenja izazvana 6. decembra 1991. svedu na minimum, a u nekim slučajevima da se iskrivljeno predstave uzroci tih oštećenja.

179. Bez obzira na izveštaj komisije JNA, dokazi kojima raspolaže Veće pokazuju da je granatiranjem 6. decembra 1991. Starom gradu naneta obimna i znatna šteta, odnosno, šteta velikih razmera. U daljem tekstu ovog obrazloženja, Veće navodi svoje zaključke o prirodi i razmerama oštećenja, koja smatra dokazanim, onih zgrada i zdanja u Starom gradu koji su konkretno navedeni u Optužnici.⁵⁸¹ Iako su sama ta oštećenja, po mišljenju Veća, dovoljna za zaključak o rasprostranjenom razaranju, ta konstatacija Veća ne znači da se šteta naneta 6. decembra 1991. svodi samo na te konkretno utvrđene činjenice. Veće se na osnovu dokaza uverilo da je bilo i drugih oštećenja i da sve ukazuje na to da su ta oštećenja zahvatala znatan deo Starog grada. Konkretni zaključci u ovoj presudi odnose se

samo na one zgrade i zdanja, poimenično navedene u Optužnici, u vezi s kojima Veće može konkretno da zaključi da su upravo te zgrade oštećene 6. decembra 1991, uprkos teškoćama u procesu dokazivanja i identifikacije konkretnih zgrada. U svrhu utvrđivanja krivice odnosno nevinosti, biće, naravno, uzeta u obzir samo ta konkretna i dokazana oštećenja.

2. Da li su oštećenja namerno naneli hrvatske snage ili subjekti?

180. Jedan stav na kojem je insistirala odbrana glasi da su svu štetu, ili deo štete, Starom gradu zapravo namerno naneli hrvatski branioi ili drugi hrvatski subjekti.⁵⁸² Izneta je tvrdnja da je to učinjeno da bi se stvorila lažna slika da je JNA nanela oštećenja Starom gradu. Naročito se navodilo da su hrvatski subjekti namerno nanosili oštećenja objektima u Starom gradu koji su ili bili u vlasništvu srpskih subjekata ili u kojima su se ona nalazila.⁵⁸³ Dalji motivi za to mogli su da budu gnev ili osveta.

181. Iz razloga navedenih prilikom našeg razmatranja pitanja štete, Veće zaključuje da su ti argumenti takođe bez stvarnog osnova. Posebno kada je reč o tvrdnji da su potpuno uništene zgrade u kojima su nalazile radnje "u vlasništvu" ljudi iz Srbije i Crne Gore ili su s njima bile "povezane",⁵⁸⁴ Veće napominje da dokazi na kojima odbrana zasniva svoj argument jesu da se u jednoj od te dve prodavnice prodavala beogradska konfekcija, a druge dve su se zvale "Titex" i "Kluz".⁵⁸⁵ Zaključak o navodnoj vezi između "Titex-a" i Titograda (Podgorice), kao i naziva "Kluz" i beogradskog proizvođača, branioi su izveli bez pokrića u dokazima.⁵⁸⁶ Samo za jednu od tih prodavnica svedok Đelo Jusić izričito je rekao da je srpska.⁵⁸⁷ Dalje, svedočenje Zinete Ogreste, na koje se odbrana takođe poziva u vezi s tim, bilo je da se prodavnica koja se nalazila u prizemlju zgrade u kojoj je živela zvala "Obuća Beograd".⁵⁸⁸ Nema, međutim, dokaza da je vlasnik te prodavnice bio Srbin. Navodi odbrane, prema tome, izgleda nemaju potkrepu u dokazima. Time se takođe prenebregava činjenica da drugi lokali u zgradama nisu bili povezani sa srpskim ili crnogorskim preduzećima.⁵⁸⁹ Naprotiv, kako se podrobno navodi u ovoj presudi, postoji mnoštvo jasnih i čvrstih dokaza, i to zaista ubedljivo mnoštvo, da je šteta naneta 6. decembra 1991. dubrovačkom Starom gradu i u njemu bila uzrokovana granatiranjem od strane JNA.⁵⁹⁰ Takav je zaključak Veća.

3. Da li su snage JNA dejstvovala samo po hrvatskim vojnim položajima?

182. Sledeći argument odbrane, koji je delimično u suprotnosti s upravo razmotrenim argumentima, jeste da su eventualna oštećenja Starog grada naneta 6. decembra 1991. žalosna, ali neizbežna posledica artiljerijske vatre JNA usmerene na hrvatske vojne položaje u Starom gradu i njegovoj neposrednoj okolini. Odbrana tvrdi da je napad na Stari grad od

strane JNA bio samo odgovor na hrvatsku vatru sa njihovih položaja.⁵⁹¹ Ima dokaza na koje se odbrana poziva kao potkrepu tom navodu. Ima i dokaza koji govore suprotno. Veće će razmotriti te oprečne dokaze.

183. Kao opštu napomenu kojoj Veće pridaje značajnu težinu, Veće konstatuje da su 6. decembra 1991. postojale prilično ubedljive okolnosti koje opovrgavaju navod da su hrvatski branioci imali odbrambene vojne položaje u Starom gradu. Da je to učinjeno, otvoreno bi se prekršio zaštićeni status Starog grada kao svetske baštine. Veće prihvata da su stanovnici Starog grada prevashodno bili zainteresovani da ne prekrše status Starog grada kao zone bez vojnog prisustva.⁵⁹² To je mišljenje Veća, bez obzira na tvrdnje u svedočenjima da su ponekad, u početnim fazama sukoba, hrvatski branioci to kršili.⁵⁹³ Bez obzira na to da li je tako bilo ili ne, nezavisni vojni posmatrači PMEZ su početkom decembra 1991. bili ponovo stacionirani u Dubrovniku i, između ostalog, imali su konkretan zadatak da, između ostalog, paze na kršenja sporazuma o prekidu vatre.⁵⁹⁴ Stigli su i funkcioneri agencije Ujedinjenih nacija, uključujući svedoka Colina Kaisera koji je i boravio u Starom gradu 5. i 6. decembra, koji su bili direktno nadležni za pitanja zaštite Starog grada i njegov status zone bez vojnog prisustva.⁵⁹⁵ Događaji u toku prethodnih nedelja takođe su privukli novinare i snimatelje stranih sredstava informisanja u Dubrovnik i Stari grad.⁵⁹⁶

184. Prisustvo tih raznih nezavisnih posmatrača, koji su budno motrili na aktivnosti u Starom gradu, a posebno na vojna dejstva, jasno ukazuje na to da nije verovatno da su hrvatski branioci mogli da uspostave ili koriste odbrambene položaje u Starom gradu ili da iz njega dejstvuju iz artiljerijskog ili drugog oruđa, a da takva dejstva prođu neopaženo. Nijedan od svedoka iz tih nezavisnih organizacija koji su svedočili nije video nikakve odbrambene položaje ili vojne aktivnosti ili bilo kakva artiljerijska ili druga dejstva iz Starog grada 5. ili 6. decembra 1991.⁵⁹⁷

185. Odbrana je, međutim, podnela dokaze koji govore suprotno. Oficir u štabu 9. VPS, kapetan Drljan, bio je 6. decembra 1991. na Žarkovici otprilike jedan sat, verovatno od 08:00 do 09:00 časova.⁵⁹⁸ On je tvrdio da je nasred Straduna video minobacač. Prema izjavi ovog svedoka, taj minobacač je donet na Stradun i iz njega je ispaljena granata u pravcu Srđa.⁵⁹⁹ Rečeno je da je čitav taj proces izvršen za jedan minut.⁶⁰⁰ Taj isti svedok odbrane rekao je i da se dejtvovalo iz, kako je zaključio, hrvatskog minobacača iza Orlandovog stuba ispred crkve svetog Vlaha, na južnom kraju Straduna. Svedok je izjavio da je u 08:30 časova tamo video bleskove, što je, po njegovom mišljenju, rezultat ispaljenja granata.⁶⁰¹ U vezi s ovim iskazom, Veće napominje da raspolaže mnoštvom dokaza, koje prihvata, o tome da minobacač mora da bude postavljen na podlogu koja će apsorbovati udar prilikom ispaljivanja. Postoji stvarna opasnost za opslužioce minobacača ako pokušaju da otvore vatru na tvrdoj podlozi kao što je uglačani kamen Straduna. Ako se želi da se otvori vatra, potrebna je posebna priprema podloge, kao što je obezbeđenje vrećama od peska ili

postavljanje gumene podloge, da bi se apsorbovao udar.⁶⁰² Kapetan Drljan nije izjavio da je video takvu pripremu podloge, a trajanje koje je naveo za otvaranje vatre praktično to isključuje. Kada je reč o Orlandovom stubu, Veće konstatuje da svedok ne tvrdi da je video oružje, već samo bleskove.⁶⁰³ Sam stub se uopšte ne vidi sa Žarkovice jer se nalazi odmah iza visokih zgrada.⁶⁰⁴ Svedok je zaključio da se dejtvovalo iz oruđa, kako je rekao, na osnovu toga što je video bleskove. Njegov iskaz o vremenu ukazuje na to da je tada bio dan. Postoje dokazi da je gotovo nemoguće videti takve bleskove po danu.⁶⁰⁵ Pošto svedok nije mogao da vidi ni minobacač, niti Orlandov stub, navodna identifikacija bleskova od otvaranja vatre krajnje je neubedljiva. Iako se navodi da je tog dana opšta atmosferska vidljivost bila sasvim dobra,⁶⁰⁶ video materijal i drugi dokazi pokazuju da je iznad Starog grada u 08:30 časova već bilo dima i izmaglice kao posledica više nego dvočasovnog granatiranja.⁶⁰⁷ To je negativno uticalo na vidljivost u Starom gradu. U iskazu svedoka takođe nije na zadovoljavajući način objašnjeno pitanje kako je on mogao, posebno u takvim uslovima vidljivosti i sa te udaljenosti, da razlikuje blesak od otvaranja vatre iz oruđa i blesak od eksplozije dolazeće minobacačke granate. Tada je po Starom gradu već bilo eksplozija granata JNA.

186. Podsetićemo da je ranije u ovoj presudi Veće navelo razloge zbog kojih smatra da je svedokov opis njegovog ponašanja na Žarkovici nezadovoljavajući.⁶⁰⁸ On je izjavio da ga je tamo poslao kapetan bojnog broda Zec da prenese naređenje admirala Jokića kapetanu Kovačeviću da ne dejtvovalo po Starom gradu. On je rekao da je, pošto je preneo to naređenje, video da se ono krši, ali tada nije ništa preduzeo, niti je to kršenje prijavio, iako je bio oficir u štabu 9. VPS.⁶⁰⁹ Veće takođe konstatuje da kapetan Drljan nije izjavio da je to što je navodno video preneo kapetanu Kovačeviću ili bilo kom drugom na Žarkovici tog jutra, ali jeste rekao da je po povratku na komandno mesto 9. VPS raportirao kapetanu Kozariću i pretpostavio da je on uveo njegov raport u ratni dnevnik.⁶¹⁰ Takva zabeleška nije nađena.

187. Kapetan Pepić je izjavio da je 6. decembra 1991. ujutro video, po njegovom mišljenju, minobacač koji je dejtvovalo iz jedne ulice koja seče Stradun s leve strane.⁶¹¹ On je rekao da je video blesak koji se od nivoa ulice, gde je, po njegovom mišljenju, bio postavljen minobacač, širio ka vrhu zgrade.⁶¹² Svedok nije video predmet koji je uzrokovao taj blesak. Kao što je upravo razmotreno u vezi sa svedočenjem kapetana Drljana, tada je po Starom gradu bilo eksplozija dolazećih minobacačkih granata,⁶¹³ a uslovi vidljivosti u Starom gradu tog jutra bili su teški, posebno sa udaljenosti. To nije ubedljiv dokaz o dejtvovanju minobacača blizu Straduna, čak i ako se prihvati da je kapetan Pepić video blesak ili bleskove. Kapetan Pepić je dalje izjavio da je 6. decembra 1991. u 08:00 časova golim okom video minobacač i jedno protivavionsko oruđe na ulazu u Stari grad sa mora. On je rekao da nije video da se iz njih dejtvovalo, ali da je od kolega čuo da je otvarana vatra iz protivavionskog oruđa.⁶¹⁴ Svedok tvrdi da je minobacač

najpre bio na kapiji gradskih zidina, a zatim je prenet na mol na kojem su bili vezani brodovi. On je izjavio da se protivavionski top nalazio na kuli Svetog Luke, koja se, gledano sa Žarkovice, nalazi desno od te kapije.⁶¹⁵ Po mišljenju svedoka, taj top je postavljen tako da dejstvuje "po Bosanki, odnosno po Srđu".⁶¹⁶ Veće napominje da kapetan Pepić nije izjavio da je video da se iz tih oruđa otvara vatra. Odmah je očigledno da je teško prihvatiti tvrdnju da je oruđa te vrste moguće identifikovati golim okom s te udaljenosti, pošto je kapetan Pepić bio na Žarkovici, koja je udaljena otprilike 2.300 metara od ulaza u Stari grad.⁶¹⁷ Tu je i dodatni problem što 6. decembra 1991. u 08:00 časova ta lokacija nije bila jasno vidljiva zbog eksplozija i požara, kako to pokazuju dokazi koji su pred nama. Pored opštih razloga od kojih su neki upravo pomenuti, a ostali će ubrzo biti navedeni, Veće uzima u obzir svedočenje kapetana Negodića, koji je bio visoki oficir koji je tog dana učestvovao u organizovanju hrvatske odbrane, posebno artiljerijske odbrane,⁶¹⁸ u kojem se negira prisustvo takvog oruđa na tim lokacijama. Kako je navedeno na drugim mestima u ovoj presudi, kapetan Negodić je, po oceni Veća, čestit svedok s uglavnom pouzdanim pamćenjem. Kapetan Negodić je konkretno negirao prisustvo bilo kakvog teškog oruđa na gradskim zidinama,⁶¹⁹ kao i jednocevnog topa kalibra 52 mm na kuli Svetog Luke i protivavionskog mitraljeza koji bi delovao sa područja luke u starom jezgru.⁶²⁰ Veće primećuje da su oba položaja navedena u svedočenju kapetana Pepića potpuno izložena i nezaštićena od napada, pa su zato to krajnje neverovatne lokacije za postavljanje takvog oruđa u datim okolnostima. Svedočenja o kalibru i konstrukciji takvog protivavionskog oruđa ukazuju na to koliko bi bilo teško prebaciti takvo oružje na vrh kule Svetog Luke, osim ako se ne rasklopi, pa se delovi ručno prenesu, što je dugotrajan proces. Mol je popločan tvrdim kamenom i nepodoban je za otvaranje vatre iz minobacača, osim ako se specijalno ne pripremi podloga.⁶²¹ Sa položaja posmatrača PMEZ pružao se neometan pogled na te položaje, pa ipak, nije evidentirano prisustvo ijednog od ta dva oruđa, niti da je iz njih otvarana vatra. 188. Kapetan Nešić, koji je 6. decembra 1991. osmatrao dubrovački Stari grad i okolinu grada sa svoje osmatračnice na Žarkovici, izjavio je da je oko podneva jedan protivavionski top postavljen kod kule Svetog Luke⁶²² otvorio vatru u pravcu njegove jedinice.⁶²³ Taj top, kako tvrdi svedok, nalazio se u srednjem prozoru (postoje tri) na kuli tvrđave u staroj luci,⁶²⁴ a s tog položaja mogla je da se otvara vatra samo prema njemu ili prema moru.⁶²⁵ Dokazni materijal je pokazao da je reč o kuli svetog Luke. Kapetan Nešić je dalje izjavio da je tog jutra video kako s najjužnije kule na zidinama oko Starog grada jedan minobacač kalibra 82 milimetra dejstvuje po Srđu.⁶²⁶ Veće primećuje da su 6. decembra 1991. i kapetan Pepić i kapetan Nešić bili rame uz rame na Žarkovici.⁶²⁷ Uprkos tome, nijedan od njih nije, prema sopstvenom iskazu, video ono što je video onaj drugi. Teško je zamislivo da su sa iste tačke videli potpuno različite vojne položaje, od kojih nijedan ne odgovara nijednom koji je video onaj drugi.

To najviše upada u oči u slučaju kule Svetog Luke. Kapetan Pepić je ispričao da se na vrhu te kule navodno nalazio protivavionski top koji je otvarao vatru na Srđ. Protivavionski top o kojem govori kapetan Nešić nalazio se unutar kule, niže blizu mora, i, kako je rekao, otvarao je vatru kroz prozor. Na tom položaju, mogao je da dejstvuje samo po moru ili Žarkovici.⁶²⁸ Kao što je upravo navedeno, postoje znatne teškoće da se taj tip oruđa prebaci bilo na položaj koji je opisao kapetan Pepić, bilo na onaj koji je opisao kapetan Nešić. Nezamislivo je da su ova dva svedoka videla isto oruđe koje je premešteno sa jednog položaja na drugi u vremenu koje je proteklo između te dve navodne vizuelne identifikacije, naročito pošto su tada vojna dejstva još bila u toku. Iz već navedenih razloga, veoma je teško izvodljivo postaviti protivavionski top na bilo koji od dva navedena položaja, pa je stoga i veoma malo verovatno da je tako bilo. Ako se top nalazio na vrhu kule, bio je potpuno izložen vatri JNA i nije se mogao lako prebaciti na zaštićeni položaj.⁶²⁹ Ako se nalazio unutar kule, nije se mogao koristiti za svoju primarnu funkciju, odnosno protivavionska dejstva, u situaciji kada je potreba za protivavionskom odbranom bila više nego očigledna posle poslednjeg napada JNA od 9. do 12. novembra. A nije se mogao upotrebiti ni za dejstva po Srđu. Kako je već navedeno, svaki od tih položaja su neposredno i direktno osmatrali posmatrači PMEZ sa svoje lokacije, ali prisustvo oruđa na bilo kojem od ta dva položaja nije primećeno.

189. Veće s potpunim ubeđenjem prihvata svedočenje kapetana Negodića da se jedino aktivno protivavionsko oruđe hrvatskih branilaca u blizini tog područja nalazilo kod podnožja žičare,⁶³⁰ odnosno izvan Starog grada i na položaju koju je pružao određenu zaštitu od vatre JNA, ali s koga je moglo da se upotrebi za dejstva po napadajućim avionima JNA, Srđu i Žarkovici. Kada je reč o najjužnijoj kuli, Veće ukazuje na to da postojanje bilo kakvog oruđa na tom položaju nije evidentirano u izveštaju o upotrebi svojih oruđa koji je pripremio kapetan Nešić.⁶³¹ Za taj propust nema objašnjenja ako je on stvarno tog dana video to što tvrdi. Taj položaj bi podrazumevao da se vatra otvarala iz tog oruđa sa tvrde kamenite podloge ili pak da je podloga naročito pripremljena, a za to nema dokaza. U izveštaju kapetana Nešića takođe se pominje "ugao na ulazu Starog Grada (levi)", gde je navodno primećena cev topa.⁶³² Međutim, kapetan Nešić nije naznačio postojanje takvog oruđa na tom mestu na karti Starog grada koja pokazuje lokacije navodnih hrvatskih oruđa 6. decembra 1991.⁶³³ O viđenju tog navodnog oruđa ne daju se nikakve druge informacije. Ne kaže se ni da je primećeno otvaranje vatre iz njega. Na kraju, kapetan Nešić je i prilikom svedočenja i u svom izveštaju pomenuo ljude koji su nosili sanduke na području ribarnice na ulazu u Stari grad.⁶³⁴ Zaključak je bio da se u tim sanducima nalazila municija. Izgleda da se to pretpostavilo jer su sanduci po boji i obliku bili slični sanducima za municiju JNA. Svedok nije video sadržinu tih sanduka, ni da se u njih nešto stavlja ili iz njih vadi, niti da se oni dovoze na neki vatreni položaj ili s njega odvoze.⁶³⁵

190. Veće dalje konstatuje da postoji mnoštvo drugih dokaza koji su u suprotnosti sa svedočenjima kapetana Drljana, Pepića i Nešića. Neki svedoci su isključili prisustvo bilo kakvog teškog naoružanja, oruđa ili artiljerije u Starom gradu.⁶³⁶ Ivo Grbić, kapetan Negodić i Ivo Vlašica izjavili su da u Starom gradu nije bilo nikakvog protivavionskog naoružanja.⁶³⁷ Nikola Jović i Per Hvalkof izjavili su da tamo nije bilo minobacača.⁶³⁸ Po mišljenju vojnog veštaka Jožefa Poje, Stari grad nije pogodno mesto sa otvaranje vatre iz minobacača zbog guste naseljenosti, uskih ulica i visokih zgrada, kao i zbog toga što tamo za gađanje postoje samo tvrde površine.⁶³⁹ Kapetan Negodić je istakao da je Stari grad izgrađen od kamena i da su ulice u njemu vrlo uske. Njegovo je mišljenje da bi raspoređivanje nekog oruđa u Starom gradu uzrokovalo više štete okolnim kućama nego neprijatelju.⁶⁴⁰ Uske ulice i visoke zgrade sprečile bi minobacač da gađa bilo koji očekivani cilj JNA na većini lokacija. 191. Veće primećuje da, što je zanimljivo, nijedno hrvatsko oruđe ili vatreni položaj koji su 6. decembra 1991. navodno primećeni u Starom gradu nije videlo više od jednog svedoka. Ništa od toga nisu primetili oni koji su bili na Srđu, odakle se pružao nabolji i najbliži pogled na Stari grad. Svi ostali svedoci iz JNA bili su na Žarkovici, s kapetanom Kovačevićem, ali ipak tvrde da su videli sasvim različite stvari. Postoji još jedan mogući razlog. Kapetani Pepić i Nešić izjavili su da su bili na Žarkovici tokom napada u novembru 1991, kada je takođe bilo granatiranja.⁶⁴¹ S obzirom na vreme proteklo od tada, moguće je da su svedoci pomešali opservacije događaja koji su se odigrali tokom jednog ili više ranijih napada.

192. Veće, dalje, primećuje da, uprkos jasnoj zapovesti admirala Jokića, po kojoj je neprijateljske položaje otkrivene u Starom gradu trebalo javiti na istureno komandno mesto komande 9. VPS,⁶⁴² navodno prisustvo vojnih položaja u Starom gradu nije zabeleženo u ratnom dnevniku JNA, koji daje detaljne informacije o hrvatskim vojnim položajima aktivnim 6. decembra 1991.⁶⁴³ Određeni podaci o vojnim aktivnostima mogu se naći u borbenom izveštaju od 6. decembra 1991, koji je pripremio kapetan bojnog broda Zec. Taj dokument sadrži navod da je "vatra povremeno otvarana i sa predela Straduna i iz stare gradske luke".⁶⁴⁴ Ne otkriva se osnov za takvu tvrdnju. Tu informaciju ne potkrepljuje drugi borbeni izveštaj koji je 7. decembra 1991. sačinio admiral Jokić, gde se navode hrvatski vojni položaji samo izvan Starog grada.⁶⁴⁵ Kako su obojica oficira morala da imaju pristup istim izveštajima i porukama, zanimljiva je razlika između njih. Admiral Jokić misli da izveštaj kapetana bojnog broda Zeca "ne odražava [činjenice]" i ne slaže se sa svim pojedinostima u njemu.⁶⁴⁶ Još jedan izveštaj o položajima u Starom gradu jeste izveštaj kapetana Nešića o ciljevima po kojima se deštalovalo sa Žarkovice. Međutim, Veće je zaključilo da je on namerno isfabrikovan.⁶⁴⁷

193. Veće zaključuje da su dokazi o hrvatskim vatrienim položajima ili teškom naoružanju prisutnom 6. decembra 1991. u Starom gradu nedosledni, neverovatni i neuverljivi. Ono, dalje, primećuje da su svedoci

koji su tvrdili da su videli naoružanje raspoređeno na tim položajima u relevantno vreme bili komandanti ili štapski oficiri JNA, ili oficiri koji su tog dana bili nadležni za artiljerijska dejstva JNA. Stoga izgleda da je moguće da su oni mislili da pitanje da li je JNA deštalovala po Starom gradu namerno ili samo kao odgovor na vatru hrvatskih branilaca ili sa drugih vojnih položaja ima direktan uticaj na ocenu njihovih rezultata ili na to da li će biti disciplinski kažnjeni. Kada se odmere svi faktori, uključujući direktno protivrečna svedočenja, Veće je potpuno uvereno i konstatuje da 6. decembra 1991. u Starom gradu i na zidinama oko njega nije bilo hrvatskih vatrienih položaja ili teškog naoružanja.

194. Postavlja se dalje pitanje da li su, iako u Starom gradu zapravo nije bilo hrvatskih vatrienih položaja ni teškog naoružanja, lica u JNA odgovorna za granatiranje Starog grada verovala da ih ima. S tim u vezi, osnovni zaključak Veća jeste da su dokazi o postojanju tih vatrienih položaja ili teškog naoružanja u svakom slučaju lažni, a ne samo rezultat greške. Čak ako se, međutim, u ovu svrhu i pretpostavi da se verovalo da u Starom gradu ili na zidinama oko njega postoji jedan, nekoliko ili svi vatrieni položaji ili teško naoružanje koji se navode u iskazima, dokazi pokazuju da se nije smatralo da oni tog dana predstavljaju neku značajniju pretnju snagama JNA. Kapetan Pepić je izjavio da nije obratio mnogo pažnje na protivavionski top na kuli svetog Luke jer je tada nešto drugo bilo prioritetno. Pomenio je hotel "Libertas".⁶⁴⁸ Pošto je na njega ispaljen jedan projektil, protivavionsko oruđe navodno smešteno na kuli svetog Luke začutalo je.⁶⁴⁹ Slično tome, kapetan Nešić je smatrao da "neutralisanje" protivavionskog topa navodno postavljenog u toj istoj kuli nije bilo "nikakav važan događaj" u situaciji kada se na njih, kako je rekao, stalno otvarala vatra.⁶⁵⁰ Kako su izjavila oba svedoka, identifikovano hrvatsko naoružanje uspešno je "neutralisano" bez mnogo napora. Za "uništenje" minobacača navodno uočenog na najjužnijoj kuli, bila je, kako se navodi u svedočenjima, potrebna samo jedna granata iz bestrajnog topa.⁶⁵¹ Na ljude za koje je rečeno da su nosili sanduke ispaljena su dva ili tri projektila, posle čega se oni nisu vratili na mesto na kojem su viđeni.⁶⁵² Minobacač, koji je opisao kapetan Pepić, postao je neupotrebljiv nakon što je na njega otvorena vatra sa Žarkovice.⁶⁵³ Nema dokaza da je artiljerija JNA uopšte otvorila vatru na minobacač navodno viđen kako puca na Stradunu ili na minobacač koji je navodno deštalovao iza Orlandovog stuba. Oni koji su izvršavali napad na Srđ nisu nijedan od tih položaja niti ikoji od položaja ili naoružanja o kojima je bilo reči označili kao pretnju.

195. Veće, dalje, napominje da dokazi o navodnim hrvatskim vatrienim položajima, čak i da se pretpostavi da su tačni ili da se verovalo da su tačni, i da se prihvati verzija najpovoljnija za odbranu, ne bi pružili neko eventualno objašnjenje ili opravdanje za prirodu, obim i trajanje granatiranja Starog grada tog dana, kao ni za raznovrsne lokacije koje su granatirane. Veće zaključuje da bi dokazi, čak i pod navedenom pretpostavkom, isključili zaključak da je artiljerija JNA deštalovala samo

po hrvatskim vojnim ciljevima u Starom gradu. Jednostavno ne bi mogao da se uspostavi odnos srazmere između dokaza ponuđenih kao razlog za napad i odgovora artiljerije JNA.

196. Veće će sada nabrojati aspekte dokaza o hrvatskim vojnim položajima. Podroban opis hrvatskih vojnih položaja u gradu Dubrovniku dao je kapetan Negodić, koji je 6. decembra 1991. komandovao hrvatskom artiljerijskom odbranom, mada ne i protivavionskim naoružanjem. On je izjavio da su se dva minobacača kalibra 82 mm nalazila 100 do 120 metara istočno od zidina Starog grada, u Lazaretima. Kako je glavna svrha tog položaja bila da se spreči eventualni pokušaj pešadije JNA da se probije sa područja između Bosanke i Žarkovice, minobacači 6. decembra 1991. nisu dejstvovali.⁶⁵⁴ Municija, koje je zbog blokade na zalihama bilo malo, bila je uskladištena spremna blizu tog položaja, ispod stepenica koje vode sa zidina. Dana 6. decembra 1991. tamo su se nalazila dva minobacača i četiri granate.⁶⁵⁵ Kapetan Negodić je izjavio da se borbeni položaj protivavionskog oruđa nalazio izvan Starog grada, blizu nižeg dela žičare koja vodi na tvrđavu Srđ.⁶⁵⁶ Taj položaj se nalazi oko 150 metara od zidina Starog grada. Postojao je i položaj za protivavionsko oruđe istočno od Starog grada, u predelu Ploča, u Zlatnom Potoku. On je rekao da oruđe tamo postavljeno nije dejstvovalo 6. decembra 1991.⁶⁵⁷ Kapetan Negodić je naveo da je u parku Gradac bila grupa od 10 ili 15 pešadinaca, čiji je zadatak bio da spreče ulazak u malu luku.⁶⁵⁸ Takođe je pomenuo da je u parku postojao alternativni položaj za protivavionsko oruđe.⁶⁵⁹ Kapetan Negodić je izjavio da je 6. decembra 1991. jedan top kalibra 76 mm ZIS bio postavljen kod Male Petke. On je rekao da su iz tog oruđa ispaljene četiri granate ka području Pobrežja i Knezova. Kapetan Negodić je rekao da je, kasnije, municija s tog položaja prebačena na položaj kod ulice Iva Vojnovića.⁶⁶⁰ Kapetan je izjavio da je još dalje prema severozapadu, kod kampa Solitudo, postojao položaj za tri minobacača kalibra 120 mm i tri minobacača kalibra 82 mm. Dana 6. decembra 1991. iz tog oružja je otvarana vatra prema tvrđavi na Srđu i Strinčijeri.⁶⁶¹ Navedeno je da je položaj trocevnog topa bio blizu Solituda, u Orsanu, u Lazaretima, što je daleko severozapadno od Starog grada. Dana 6. decembra 1991. iz tog oruđa dejstvovalo je prema području Srđa.⁶⁶² Jedno protivavionsko oruđe, mobilni jednocevni top od 20 mm, nalazilo se u uvali blizu hotela "Lapad". Ono je postavljeno 6. decembra 1991.⁶⁶³ Prema izjavi kapetana Negodića, jednocevni raketni bacač kalibra 128 mm nalazio se na brdašetu 150 metara severno od hotela "Libertas". Dana 6. decembra 1991. iz njega je ispaljena jedna raketa na Žarkovicu.⁶⁶⁴ Dva minobacača kalibra 82 mm nalazila su se kod zgrade SDK. To je na severozapadu i dosta daleko od Starog grada. Dana 6. decembra 1991. iz njih se dejstvovalo po području tvrđave Srđ, kao i po putu Žarkovica-Bosanka.⁶⁶⁵ Taj položaj je bio tako dobro sakriven da se nije mogao videti s položaja JNA, čak i kad se iz njega otvarala vatra.⁶⁶⁶ Tog dana posle 11:30 časova, tamo postavljenim minobacačima nestalo je municije.⁶⁶⁷ Kapetan Negodić je izjavio da se jedan top kalibra 76 mm ZIS

nalazio ispod mosta u ulici Iva Vojnovića. Po tvrdnji svedoka, 6. decembra 1991. iz tog topa ispaljeno je oko 170 granata na područje tvrđave Srđ i na Žarkovicu.⁶⁶⁸ On je dalje naveo maljutku koja se nalazila blizu hotela "President",⁶⁶⁹ kao i bestrzajni top postavljen u maloj uvali kod Solituda,⁶⁷⁰ ali nijedno od ta dva oruđa nije bilo angažovano 6. decembra 1991.

197. Veće primećuje da određeni broj položaja koje je naveo kapetan Negodić nije pomenuo nijedan svedok JNA u svom iskazu, a naročito da ih nisu pomenuli svedoci koji su učestvovali u napadu na Srđ. Prema tome, svedočenje kapetana Negodića koje se odnosi na te položaje biće samo delimično relevantno za analizu granatiranja Starog grada od strane JNA, odnosno granatiranja šireg područja Dubrovnika. Veće smatra da je svedočenje kapetana Negodića impresivno zbog činjenične zasnovanosti, detaljnosti i očigledne pouzdanosti. Iako on nije bio neposredno odgovoran za protivavionska oruđa, imao je solidan uvid u njih i lična saznanja o drugim artiljerijskim oruđima hrvatskih snaga.

198. Veće, međutim, mora da odvagne druge dokaze koji se odnose na eventualna hrvatska vatrena dejstva ili druge vojne položaje koje nije naveo kapetan Negodić. Kapetan Nešić je izjavio da je primetio da se vatra otvara s puta koji se nalazio ispod magistrale iznad Dubrovnika i vodio paralelno sa njom. Po tvrdnji tog svedoka, to je bio "leteći čarli", odnosno minobacač postavljen na kamionet.⁶⁷¹ Izgleda da to oruđe koje je opisao svedok nije predstavljalo pretnju JNA, pošto svedokova jedinica nije pokušala da ga neutrališe.⁶⁷² Kako je izjavio kapetan Nešić, jedan minobacač se nalazio i na području hotela "Excelsior".⁶⁷³

199. Poručnik Lemal je rekao da je vatra iz hrvatskih minobacača na Lapadu 6. decembra 1991. oko 09:00 – 09:30 časova bila usmerena prema Srđu, što je dovelo do gubitaka među njegovim borcima.⁶⁷⁴ On je takođe izjavio da su hrvatski minobacači uočeni kod Velike Petke, blizu ulice Ispod Petke.⁶⁷⁵ Poručnik Lemal je izjavio da je i on video mobilnu minobacačku jedinicu, nazvao ju je "čarli", kako se kreće ulicom Iva Vojnovića, od hotela "Libertas" do Lenjinovog bulevara.⁶⁷⁶

200. Admiral Jokić je izjavio da je 6. decembra 1991. vatra otvorena s hrvatskih položaja na severnom delu poluostrva Lapad, koji se naziva Babin Kuk ili Lazareti.⁶⁷⁷ Iako bi to moglo da bude neprecizno određenje položaja kod Solituda koji je pomenuo kapetan Negodić, tačni položaji su bili drugačiji. Potpukovnik Jovanović je rekao da ga je tog jutra, između 06:00 i 07:00 časova, kapetan Kovačević obavestio o otvaranju vatre sa tog područja,⁶⁷⁸ kao i posle 09:00 časova.⁶⁷⁹ Određeni broj svedoka odbrane izjavili su da je 6. decembra 1991. ujutro otvorena žestoka vatra iz minobacača kalibra 82 mm na teniskim terenima kod hotela "Libertas".⁶⁸⁰ Kapetan Pepić i poručnik Pešić govorili su o dva minobacača, dok je kapetan Nešić pomenuo četiri. Rečeno je da je vatra iz tih minobacača nanela gubitke jedinicama JNA koje su pokušavale da uđu u tvrđavu Srđ.⁶⁸¹ Veće primećuje da, iako se nalazio na Gospinom Polju, udaljenom 200-300 metara od teniskih terena,⁶⁸² kapetan Negodić nije u svom

svedočenju naveo vatreni položaj na teniskim terenima. Bez obzira na to da li je 6. decembra 1991. bilo hrvatskih minobacača koji su dejstvovali s tih teniskih terena, Veće prihvata da su oni koji su bili na Srđu verovali da ih je bilo i da je odbrambena vatra JNA bila usmerena na te teniske terene. Veće je takođe saslušalo svedočenja koja se odnose na hrvatske vojne položaje u Kantafigu, Gružu, Nuncijati i Sustjepanu,⁶⁸³ kao i na mitraljesku vatru otvorenu s mesta blizu hotela "Argentina"⁶⁸⁴ i grupu hrvatskih branilaca koji su se navodno nalazili u hotelu "Belvedere".⁶⁸⁵

201. Dalje, postoje dva mesta u blizini Starog grada o kojima je Veće čulo mnogo oprečnih iskaza, a to su Bogišića park i park Gradac. Admiral Jokić je izjavio da je njemu data informacija da su se četiri minobacača kalibra 82 mm nalazila u Bogišića parku i da su 6. decembra 1991. otvarali vatru na Srđu.⁶⁸⁶ Kapetan Nešić je u svom svedočenju naveo minobacač koji je dejstvovao iz tog parka.⁶⁸⁷ Iako je Ivo Grbić izjavio da je čuo da su se pripadnici hrvatske vojske nalazili u parku, taj iskaz se ne odnosi konkretno na 6. decembar 1991.⁶⁸⁸ Međutim, kapetan Negodić je u svom iskazu rekao da su bila postavljena dva minobacača u Bogišića parku, ali samo u toku jednog prepodneva u prvoj polovini novembra 1991, najverovatnije između 8. i 13. novembra.⁶⁸⁹ Colin Kaiser je potvrdio da je bio iznenađen kada mu je istražitelj Tužilaštva rekao za minobacačku vatru koja je navodno otvarana iz Bogišića parka, pošto iz svoje misije nikad nije video ništa što bi ukazivalo na to da hrvatski branioци koriste takva oruđa tako blizu Starog grada.⁶⁹⁰

202. Što se tiče parka Gradac, predočeni su dokazi vezani za minobacače koji su se navodno tamo nalazili. Admiral Jokić je izjavio da se, prema informacijama kojima je raspolagao, tokom čitave dubrovačke operacije jedan minobacač od 120 mm nalazio u parku Gradac.⁶⁹¹ On je izričito naveo taj vojni položaj kao jedan od onih na kojima su se 6. decembra 1991. nalazila hrvatska oruđa.⁶⁹² Nikola Jović je mislio da je moguće da je hrvatska vojska imala nekoliko minobacača ili topova u parku Gradac.⁶⁹³ Ivan Mustać je bio još neodređeniji, rekavši da su 6. decembra 1991. jedan ili više minobacača upotrebljeni u vezi s borbama oko tvrđave na Srđu i da ne može da isključi da su se nalazili u Gradcu.⁶⁹⁴ Kapetan Nešić je izjavio da je 6. decembra 1991. sa Žarkovice video jedno artiljerijsko oruđe u parku Gradac.⁶⁹⁵ Nasuprot tome, kapetan Negodić je izjavio da u parku Gradac nikada nije bilo minobacača.⁶⁹⁶ Postoje i dokazi da je park Gradac korišćen za top ZIS. Na video materijalu koji je predočio Ivo Grbić postoji snimak iz parka Gradac na kojem se vidi da se tamo nalazi jedan top ZIS.⁶⁹⁷ Kapetan Negodić je izjavio da se krajem novembra 1991. jedna top ZIS nalazio u parku Gradac.⁶⁹⁸ On je takođe rekao da se u parku Gradac nalazila grupa od 10 ili 15 pešadinaca, čiji je zadatak bio da spreči ulazak u malu luku,⁶⁹⁹ kao i da je u parku postojao alternativni položaj za protivavionsko oruđe.⁷⁰⁰

203. Vatrene položaji opisani u prethodnim paragrafima nalaze se na različitim udaljenostima od Starog grada. Svi su izvan Starog grada.

Neki od njih tako su daleko od Starog grada da nikakav pokušaj snaga JNA da ih neutrališu, čak i uz korišćenje najnepreciznijeg naoružanja, nije mogao da ugrozi Stari grad. Što se tiče položaja bližih Starom gradu, Veće je saslušalo svedočenje veštaka o tome koji su položaji u blizini Starog grada bili tako smešteni da bi, ukoliko bi ih JNA gađala, doveli do rizika od uzgrednog granatiranja Starog grada.

204. Jožef Poje, veštak za balistiku Tužilaštva, ocenio je sliku rasturanja minobacačkih granata ispaljenih na razne položaje u blizini Starog grada. Gospodin Poje je pretpostavio da su oni gađani sa Žarkovice, iz Bosanke, Uškoplja i sa Srđa iz minobacača kalibra 82 mm i 120 mm. Ciljevi su bili Ploče, Bogišića park, jedan položaj udaljen oko 150-200 metara severno od Starog grada u podnožju žičare i park Gradac. Veštak je zaključio da gađanje bilo kog od tih položaja od strane snaga JNA ne bi dovelo do toga da granata padne na Stari grad, izuzev jednog položaja, podnožja žičare severno od Starog grada, i to ako bi se dejstvovalo iz Uškoplja minobacačem od 120 mm.⁷⁰¹ To svedočenje se zasnivalo na tablicama gađanja JNA. Neki ciljevi i vatreni položaji koje je uzeo u obzir gospodin Poje nisu relevantni jer se u iskazima ne utvrđuje da su to bili ciljevi, odnosno vatrene tačke.⁷⁰² Iako su, opreza radi, date slike rasturanja i za granate od 82 mm i za granate od 120 mm za svaki vatreni položaj, dokazi pokazuju da je na svakoj vatrenoj tački korišćen ili jedan ili drugi tip municije. Izmerene udaljenosti ciljeva od Starog grada nisu bile precizne u svim slučajevima,⁷⁰³ što utiče naročito na jedan slučaj – podnožje žičare.⁷⁰⁴ Veće primećuje da nisu uzeti u obzir vremenski uslovi 6. decembra 1991,⁷⁰⁵ a vremenski uslovi mogu da utiču na sliku rasturanja granata prilikom njihovog pada na ciljano područje.

205. Odbrana je pozvala drugog balističara, Janka Viličića. Veće primećuje da je prilično teško uvideti vezu između činjenične osnove na kojoj je ovaj veštak formirao svoje mišljenje i dokaza na osnovu kojih Veće mora da odluči u ovom predmetu. On je, na primer, kao vatrene položaje za minobacače JNA, naveo lokacije koje se ne pominju u dokazima izvedenim pred ovim Većem, a nije se bavio nekim položajima za koje je pokazano da su 6. decembra 1991. bili vatreni položaji JNA.⁷⁰⁶ Dalji primer, presudan za činjeničnu osnovu na kojoj je on došao do relevantnih stanovišta, jesu njegovi proračuni i izvedeni zaključci u vezi s količinom municije koja je, po njegovom mišljenju, morala da bude utrošena tog dana na raznim vatrene položajima JNA. Ti zaključci se, izgleda, zasnivaju, između ostalog, na izjavi svedoka koja nije u spisu.⁷⁰⁷ Dalje, ratni dnevnik na koji se u vezi s tim poziva veštak ne sadrži informacije na kojima je veštak, izgleda, zasnovao jedan svoj zaključak. Gospodin Viličić se poziva na taj dnevnik kako bi pokazao koliki je broj granata ispaljen s tri položaja JNA,⁷⁰⁸ uprkos činjenici da se u tom dnevniku ne navodi da se dejstvovalo na ijedan od navodnih hrvatskih položaja pomenutih u njegovom izveštaju. Dnevnik pruža precizne brojčane podatke samo za hrvatske položaje u Lazaretima, hotelu "Neptun", hotelu "Libertas", Nuncijati i

Sustjepanu.⁷⁰⁹ Zaključak veštaka zasnovan na tim podacima jeste da je broj granata bio znatno manji od potrebnog po normama JNA za neutralisanje vatrenih položaja.⁷¹⁰ Gospodin Viličić se poziva na svedočenje kapetana Negodića kako bi pokazao da je prisustvo vozila "leteći čarli" u blizini Starog grada povećalo opasnost da projektili padnu u Stari grad,⁷¹¹ a taj svedok je odbacio mogućnost da su Hrvati koristili takva vozila.⁷¹² Presudan činjenični osnov za njegovo najrelevantnije mišljenje jeste da ni u jednom trenutku 6. decembra 1991. snage JNA nisu gađale Stari grad.⁷¹³ To je, po zaključku Veća, potpuno pogrešna činjenična osnova.

206. Gospodin Viličić je takođe stavio znatno težište na vremenske uslove koji su, kako pretpostavlja, vladali 6. decembra 1991. Po njegovom mišljenju, 6. decembra 1991. oni su znatno uticali na sliku rasturanja minobacačkih granata. Međutim, on nije imao podatke o stvarnim vremenskim uslovima 6. decembra 1991.⁷¹⁴ Umesto toga, njegovo mišljenje u vezi s tim zasniva se na pretpostavljenim vremenskim uslovima koji su izvedeni na osnovu opšteprevladajućih ili prosečnih vremenskih prilika za mesec decembar.⁷¹⁵ Na njegove proračune posebno utiču vrednosti vetra. U vezi sa stvarnim podacima o vetru tog dana, na video materijalu postoje jasne vizuelne indikacije o vetru, koje se potpuno razlikuju od onih od kojih je gospodin Viličić pošao u svojim proračunima.⁷¹⁶ Veće ističe da je sam veštak smer vetra smatrao jednim od najvažnijih meteoroloških uslova i da je u svom izveštaju napisao da pogrešno utvrđeni vremenski uslovi mogu da dovedu do pogrešaka u izračunavanju početnih podataka za gađanje.⁷¹⁷ 207. Gospodin Viličić je pretpostavio da su snage JNA dejstvovala minobacačima kalibra 120 mm iz Ledenice, topovima ZIS od 76 mm iz sektora Vraštice, minobacačima od 82 mm iz sektora Dubca i Rajčevića i minobacačima od 82 mm iz Strinčijere. U njegovom izveštaju se kao ciljevi smatraju hipotetički hrvatski položaji na Srđu, u Bogišića parku, u parku Gradac, kao i položaji udaljeni 200 metara istočno od Ploča, 100 metara severno od Starog grada i 500 metara zapadno od Starog grada.⁷¹⁸ Gospodin Viličić misli da bi 6. decembra 1991, s obzirom na meteorološke uslove od kojih je pošao, dejstvovanje minobacačima s pretpostavljenih vatrenih položaja JNA po bilo kom cilju udaljenom manje od 500 metara od Starog grada dovelo do toga da barem nekoliko granata padne u Stari grad.⁷¹⁹ Po njegovom mišljenju, 500 metara je bila minimalna bezbedna udaljenost za cilj.⁷²⁰ Iz toga sledi, po njegovom mišljenju, da su, postavljanjem vatrenih položaja na 500 metara od Starog grada, hrvatski branioci ugrozili Stari grad. On je u svojim stavovima otišao još dalje. On smatra da su svu štetu Starom gradu nanetu 6. decembra 1991. mogli da prouzrokuju minobacači JNA koji su gađali hrvatske vojne položaje izvan Starog grada, ali udaljene manje od 500 metara od njega. Drugim rečima, njegov stav je u suštini to da JNA uopšte nije nameravala da nanese štetu Starom gradu. Šteta nije proistekla iz namernog granatiranja Starog grada, već je, u uslovima koji su prevladavali, nastala zato što su hrvatski branioci rasporedom svojih vojnih položaja ugrozili Stari grad.

208. Veće ne može da prihvati mišljenja gospodina Viličića. Iz već navedenih razloga, ona se zasnivaju, u relevantnim aspektima, na pretpostavljenoj činjeničnoj osnovi koja se ne podudara sa dokazima. Pored tih pitanja, njegovo mišljenje o tome gde bi minobacačke granate JNA pretežno pale u Starom gradu ne podudara se sa zaključcima ovog Veća u vezi sa stvarnim rasporedom oštećenja u Starom gradu.⁷²¹ Dalje, obim štete je daleko veći nego što se može pripisati broju granata koje je, po njegovoj pretpostavci, JNA ispalila tog dana. Pored toga, njegove pretpostavke ne dozvoljavaju mogućnost da je JNA 6. decembra 1991. namerno gađala Stari grad ili brodovlje u staroj luci na samom izlazu iz Starog grada, dok je dokazni materijal pokazao da se sve to dogodilo.

209. Postoje i drugi razlozi koji ukazuju na to da ne treba prihvatiti mišljenje gospodina Viličića. Čak i ako se pretpostavi da su 6. decembra 1991. zaista postojali svi hrvatski vojni položaji na koje se poziva gospodin Viličić, i to na udaljenosti do 500 metara od Starog grada, što nije zaključak Veća, dokazi ukazuju na to da tog dana JNA za neke od njih nije znala, a ako i jeste, onda ih nije smatrala vrednim ozbiljne pažnje. Hrvatske vatrene položaje kod žičare i na području Ploča, istočno od Starog grada, pomenuo je samo oficir zadužen za hrvatsku artiljeriju, kapetan Negodić, dok ih bivši zapovednici i svedoci JNA nisu naveli u svojim svedočenjima.⁷²² Rečeno je da su neki svedoci JNA videli i druge položaje u neposrednoj blizini Starog grada.⁷²³ Međutim, oni nisu smatrani prioritetnim, pošto se ne javljaju u izveštajima i dokumentima JNA. Samo se u izveštaju kapetana Nešića navodi položaj kod tunela blizu tvrđave Lovrijenac, koji se, po iskazu kapetana Nešića, nalazio u parku Gradac.⁷²⁴ Međutim, čak i ako bi se verovalo tom izveštaju, što nije stav Veća, u njemu se navodi da je na taj položaj ispaljeno pet granata.⁷²⁵ Pet je daleko manje nego što je potrebno za "neutralisanje" neprijateljskog oruđa, prema referencama na koje se poziva gospodin Viličić. Prema tome, proračuni g. Viličića u vezi s tim dati su na osnovu daleko više od pet granata JNA ispaljenih na taj položaj. Kao što je gore navedeno, nije bilo pokušaja da se gađa "leteći čarli" kojeg je navodno primetio kapetan Nešić,⁷²⁶ a čije je prisustvo, po mišljenju gospodina Viličića, povećalo broj udara minobacačkih granata unutar zidina Starog grada. Napadači su se izgleda mnogo više koncentrisali na vatrene položaje znatno izvan Starog grada, posebno blizu hotela "Libertas" i na Babinom Kuku, kao i kod Solituda i Lazareta.⁷²⁷ Veće smatra da, s obzirom na to, pitanje da li je dejstvovanje po vatrenim tačkama u neposrednoj blizini Starog grada 6. decembra 1991. dovelo do štete postaje teoretsko, a ne stvarno.

210. Treba, takođe, napomenuti da je, očigledno pokušavajući da bude što više od pomoći Veću, veštak Tužilaštva, gospodin Poje, pošao od pretpostavke da je JNA dejstvovala po svakom od hrvatskih vojnih položaja navedenih u njegovom izveštaju. To se nije pokazalo kao tačno. Izveštaje obojice veštaka ne treba shvatiti kao dokaz da su hrvatski položaji od kojih se pošlo u tim izveštajima stvarno gađani. Kada je reč o veštaku

odbrane, gospodinu Viličiću, za razliku od veštaka Tužilaštva, gospodina Poje, on je dalje izneo mišljenja koja polaze od pretpostavke da su ti hrvatski položaji gađani, odnosno, mišljenje da su svu štetu Starom gradu mogli da prouzrokuju minobacači JNA koji su dejstvovali po hrvatskim položajima izvan Starog grada. Dokazi ne potvrđuju tu pretpostavku, niti pružaju osnov za stav da su svi oni mogli biti gađani. Kako se gospodin Poje nije upuštao u takva pitanja, taj aspekt se ne odnosi na njegov izveštaj. Kada je reč o drugom aspektu, Veće prihvata da je primereno obratiti pažnju na vremenske uslove 6. decembra 1991. prilikom ocene očekivanog rasturanja minobacačkih granata ispaljenih na konkretne ciljeve. Kako gospodin Poje to očigledno nije uzeo u obzir, njegovo mišljenje se ne može prihvatiti bez određenih rezervi. Postoje i druge razlike u pristupima ove dvojice veštaka, ali, prema proceni Veća u pogledu pitanja koja su oni pokrenuli, gorenavedena razmatranja dovoljna su da pokažu zašto Veće ne može bezrezervno da se osloni ni na jedan od ta dva izveštaja. Dok izveštaj gospodina Poje Veće može da prihvati samo uz rezerve, Veće konstatuje da ne može da prihvati mišljenja gospodina Viličića jer postoji mnogo elemenata na kojima se njegov izveštaj zasniva, a koji nisu utvrđeni ili ih dokazi opovrgavaju.

211. Veće zaključuje da najviše što može da izvede iz svedočenja veštaka jeste da je, ako su po hrvatskim vojnim položajima izvan, ali u neposrednoj blizini Starog grada 6. decembra 1991. zaista dejstvovali minobacači JNA, moguće da su neke ispaljene granate mogle pasti unutar Starog grada. Iz već navedenih razloga, samo pokoji od eventualnih hrvatskih vojnih ciljeva koje su razmotrili veštaci bili su meta minobacačkih dejstava JNA, a nijedan od njih nije bio meta žestoke ili dugotrajnije vatre. S obzirom na gorenavedene nedostatke izveštaja veštaka i razlike između njih, Veće ne može da se osloni isključivo na jedan ili drugi prilikom utvrđivanja koji su ciljevi u neposrednoj blizini Starog grada mogli da dovedu do rizika od uzgrednog granatiranja Starog grada. S obzirom na ozbiljnost svojih rezervi prema izveštaju gospodina Viličića i dispariteta između njegovih mišljenja i mišljenja gospodina Poje, Veće ne može da prihvati njegovo stanovište da je gađanje nekog položaja udaljenog manje od 500 metara od zidina Starog grada 6. decembra 1991. moglo da dovede do toga da minobacačke granate padnu u Stari grad. U svakom slučaju, Veće konstatuje da se u oba izveštaja gotovo istovetno navodi da navodni položaji u Bogišića parku i parku Gradac, koji su jedina dva položaja u blizini Starog grada koje su naveli neki svedoci JNA, nisu mogli da predstavljaju značajniju pretnju Starom gradu. Čak i u izveštaju gospodina Viličića stoji da granatiranje Bogišića parka ne bi dovelo do toga da granate padnu u Stari grad kada se unesu ispravke u podatke za gađanje.⁷²⁸ S druge strane, jedini cilj u neposrednoj blizini Starog grada koji su oba veštaka smatrala opasnim po Stari grad bio je položaj u podnožju žičare.⁷²⁹ On je pomenut samo u svedočenju kapetana Negodića. Ni svedoci JNA ni izveštaji ili drugi dokumenti JNA ne navode taj položaj. Nema dokaza da je JNA 6. decembra 1991. stvarno dejstvovala po tom položaju.

212. Na suđenju, nekim svedocima je sugerisano da je granatiranje Starog grada nastalo usled grešaka hrvatskih branilaca koji su dejstvovali naročito s područja Babinog Kuka. Međutim, Veće konstatuje, na primer, da se vatreni položaj u kampu Solitudo nalazi na povećoj udaljenosti od Starog grada, a da prava linija odatle do Žarkovice ne prolazi preko Starog grada, već iza njega, s kopnene strane.⁷³⁰ Prema tome, ta sugestija se ne čini praktično realnom. Kada je reč o položaju ispod mosta u ulici Iva Vojnovića, tamo postavljeni top ZIS nije mogao uspešno da dejstvuje po Starom gradu, pošto je to oruđe sa pravolinijskom nišanskom spravom, a Stari grad se s tog položaja ne vidi.⁷³¹ Mogućnost da su Hrvati greškom gađali Stari grad izričito je odbacio kapetan Negodić, koji je istakao da putanje raketa ispaljenih ka Srđu i Žarkovici ne prolaze preko Starog grada.⁷³² Svedok je takođe isključio sugestiju da bi ijedna hrvatska jedinica ili pojedinac namerno pucali u Stari grad.⁷³³ Jožef Poje je imao slično mišljenje u vezi s tim putanjama, a verovatnoću gađanja Starog grada greškom ocenio je kao "vrlo malu, pre svega teoretičnu".⁷³⁴ Veće smatra da je sugestija o namernom gađanju ekstremna i toliko neverovatna ili teoretska da se može odbaciti. U vezi sa sugestijom da je oštećenja Starog grada uzrokovala greška hrvatske artiljerije, jedino što u dokazima to potkrepljuje jeste mišljenje veštaka odbrane, gospodina Viličića, da je jednu rupu od projektila na pločniku Straduna, blizu crkve svetog Vlaha, napravio minobacački projektil koji je došao sa zapada. Gospodin Viličić je naveo da se izbačeni materijal nalazio zapadno od rupe, dok su kamene ploče izdignute istočno od rupe.⁷³⁵ On je izneo mišljenje da je materijal iz te rupe izbačen unazad, ka onoj strani gde je upadni ugao minobacačkog projektila bio manji u odnosu na zemlju. Na osnovu toga, gospodin Viličić je zaključio da taj projektil mora da je došao sa zapadne strane.⁷³⁶ Veće prima to svedočenje s oprezom, pošto svedok nije lično obišao to mesto i oslonio se samo na video snimke, a takođe nema nikakvih garancija da materijal oko rupe nije premešten pre nego što je načinjen video snimak.⁷³⁷ To je naročito važno s obzirom na dokaze o velikoj operaciji raščišćavanja posle granatiranja,⁷³⁸ čiji se tragovi u okolini tog mesta mogu videti na video materijalu. Tu je važno napomenuti da veštak optužbe nije pozvan da se izjasni o tom stavu gospodina Viličića, pa stoga nije imao priliku da pomogne Veću po tom pitanju. Veće smatra da se ovo stanovište, s obzirom na njegovu slabu utemeljenost i obilje dokaza koji govore suprotno, mora odbaciti.

213. U tom kontekstu, ima još relevantnih dokaza. Svedok B je izjavio da su 6. decembra 1991. vojnici JNA na Žarkovici mogli slobodno da gađaju šta su hteli.⁷³⁹ On nije čuo da je iko pomenuo da se gađa neki vojni položaj u Starom gradu.⁷⁴⁰ Po tvrdnji svedoka B, kapetan Kovačević je rekao da će Dubrovnik, ako se ne preda do određenog vremena, biti napadnut.⁷⁴¹ Slično tome, kapetan Negodić je izjavio da je čuo presretnuti razgovor između jednog vojnika i jednog kapetana JNA, tokom kojeg je ovaj drugi rekao da je unutar zidina Starog grada sve meta.⁷⁴² 214. S

obzirom na gorenavedeno, Veće konstatuje da granatiranje Starog grada 6. decembra 1991. nije bilo odgovor JNA na hrvatske vatrene ili druge vojne položaje, stvarne ili pretpostavljene, u Starom gradu, niti je izazvano greškom pri gađanju hrvatske artiljerije ili namernim gađanjem Starog grada od strane hrvatskih snaga. Delimično je tačno da snage JNA jesu gađale hrvatske vatrene i druge vojne položaje, stvarne ili pretpostavljene, u Dubrovniku, ali nijedan od njih nije bio u Starom gradu. Ti hrvatski položaji bili su suviše daleko od Starog grada da bi ga doveli u opasnost da bude nenamerno izložen uzgrednim pogocima granata JNA ispaljenih na te hrvatske položaje. Zaključak je Veća da je uzrok utvrđene obimne štete velikih razmera nanete Starom gradu bilo namerno granatiranje Starog grada 6. decembra 1991, i to ne samo iz minobacača JNA, već i iz drugih njenih oruđa, kao što su topovi ZIS, bestrzajni topovi i rakete "maljutka".

V. NADLEŽNOST PO ČLANU 3 STATUTA

A. Postojanje oružanog sukoba i neksus između dela optuženog i oružanog sukoba

215. Sva krivična dela iz Optužnice terete se na osnovu člana 3 Statuta ovog Međunarodnog suda. Da bi se član 3 Statuta mogao primeniti, moraju biti ispunjena dva preliminarna uslova. Prvo, u vreme kada su navodno počinjeni zločini morao je da postoji oružani sukob.⁷⁴³ Drugo, mora postojati bliski neksus između oružanog sukoba i navodno počinjenog krivičnog dela, što znači da dela optuženog moraju biti "usko povezana" s neprijateljstvima.⁷⁴⁴ Žalbeno veće je zauzelo stav da se "[n]e traži uzročno-posljedična veza između oružanog sukoba i počinjenja zločina, ali se u najmanju ruku traži da je postojanje oružanog sukoba u znatnoj mjeri uticalo na sposobnost počinioaca da počinji zločin, njegovu odluku da ga počinji, način počinjenja zločina ili cilj s kojim je počinjen".⁷⁴⁵

216. Kada je reč o prirodi sukoba, u praksi Međunarodnog suda utvrđeno je da je član 3 Statuta primenjiv bez obzira na prirodu sukoba.⁷⁴⁶ U ovom predmetu, iako Tužilaštvo u Optužnici navodi da je u Hrvatskoj u vreme počinjenja krivičnih dela postojao međunarodni sukob i delimična okupacija,⁷⁴⁷ obe strane u postupku saglasne su da priroda tog sukoba ne čini element ijednog krivičnog dela kojim se optuženi tereti. Veće će se stoga uzdržati od zauzimanja stava prema tom pitanju i ograničiti se na analizu, gde je to potrebno, primenjivosti međunarodnih ugovora na kojima se zasnivaju konkretne tačke Optužnice.

217. Kao što je jasno iz onoga što je već rečeno u ovoj Presudi, dokazi pokazuju da je tokom čitavog perioda obuhvaćenog Optužnicom postojao oružani sukob između JNA i hrvatskih oružanih snaga.⁷⁴⁸ U oba slučaja reč je o snagama državnih vlasti, pri čemu je nepotrebno utvrđivati da li se radilo o snagama različitih država ili o onima unutar jedne države. Sva krivična dela navedena u Optužnici odnose se na granatiranje dubrovačkog

Starog grada, koje je bilo značajan deo tog oružanog sukoba. Iz toga sledi da su dela za koja se optuženi tereti počinjena tokom oružanog sukoba i da su usko povezana s tim sukobom.

B. Četiri uslova iz predmeta Tadić

218. Žalbeno veće je u predmetu Tadić konstatovalo da član 3 funkcioniše kao "klauzula koja uključuje sve ostale nesuspecificirane delove", stvorena da bi se osiguralo da nijedno od teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava ne bude izuzeto iz nadležnosti Međunarodnog suda. Po mišljenju Žalbenog veća, ta odredba daje Međunarodnom sudu nadležnost nad svim teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava koja nisu obuhvaćena članovima 2, 4 ili 5 Statuta, pod uslovom da su ispunjeni sledeći uslovi: (i) kršenje mora da predstavlja povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava; (ii) pravilo mora biti običajne prirode, ili, ako pripada međunarodnom ugovornom pravu, moraju biti ispunjeni potrebni uslovi; (iii) kršenje mora biti teško, što znači da mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrednosti, i ta povreda mora imati teške posledice po žrtvu; i (iv) kršenje pravila mora zahtevati, po običajnom pravu ili po ugovornom, individualnu krivičnu odgovornost osobe koja je prekršila to pravilo.⁷⁴⁹ Stav je Veća da ti uslovi moraju biti ispunjeni, bez obzira na to da li je krivično delo izričito navedeno u članu 3 Statuta ili ne.⁷⁵⁰ Shodno tome, Veće će razmotriti da li krivična dela kojima se optuženi tereti ispunjavaju ta četiri uslova iz predmeta Tadić.

1. Ubistvo i okrutno postupanje

219. U ovom predmetu, optužbe za okrutno postupanje i ubistvo podvedene su pod zajednički član 3(1)(a) Ženevskih konvencija.⁷⁵¹ Veće na početku konstatuje da je praksa Međunarodnog suda u vezi sa zajedničkim članom 3 već ustaljena. Prema tome, Veće je neće podrobno razmatrati, već će samo podsetiti na glavna načela. Prvo, utvrđeno je da član 3 Statuta obuhvata kršenja zajedničkog člana 3.⁷⁵² Zločini ubistva i okrutnog postupanja nesumnjivo predstavljaju povredu pravila koje štiti važne vrednosti i podrazumeva teške posledice po žrtve. Dalje, nesporno je i to da zajednički član 3 predstavlja deo običajnog međunarodnog prava koje je primenjivo i na unutrašnje i na međunarodne oružane sukobe,⁷⁵³ te da to povlači individualnu krivičnu odgovornost.⁷⁵⁴ Prema tome, Veće zaključuje da su, u vezi s tim krivičnim delima, ispunjena četiri uslova iz predmeta Tadić.

2. Napadi na civile i civilne objekte

220. Veće konstatuje da član 51 Dopunskog protokola I i član 13 Dopunskog protokola II, na kojima se zasniva tačka 3, jasno definišu

pravilo međunarodnog humanitarnog prava. Prema tome, prvi uslov iz predmeta Tadić ispunjen je.⁷⁵⁵ Kada je reč o drugom uslovu, Veće podseća na odluku u ovom predmetu koju je podržalo i Žalbeno veće, po kojoj je zabrana napada na civile navedena u Dopunskim protokolima dostigla status međunarodnog običajnog prava, a predmetne odredbe Dopunskih protokola predstavljaju novu potvrdu i novu formulaciju postojećih normi običajnog prava.⁷⁵⁶ Treba napomenuti da se Dopunski protokoli odnose na određene vrste oružanih sukoba. Međutim, zabrana napada na civile sadržana je u oba Dopunska protokola, pri čemu se Protokol I bavi međunarodnim oružanim sukobima, a Protokol II nemeđunarodnim oružanim sukobima. Prema tome, priroda sukoba nije relevantna za primenljivost člana 3 Statuta. Veće, prema tome, zaključuje da je ispunjen drugi uslov iz predmeta Tadić.

221. Kada je reč o trećem uslovu iz predmeta Tadić, zabrana napada na civile jedno je od elementarnih pravila koja regulišu vođenje rata i ono nesumnjivo štiti "važne vrednosti".⁷⁵⁷ Veće smatra da svako kršenje te zabrane zadire u temeljno načelo razlikovanja između boraca i neboraca.⁷⁵⁸ To načelo se razvijalo kroz čitavu istoriju oružanog sukoba s ciljem da se civili sačuvaju opasnosti koja proističe iz neprijateljstava. Veće ističe da napadi na civile ugrožavaju život i zdravlje osoba koje ne učestvuju aktivno u borbama. Stav je Veća da je neposredan rizik da postanu žrtve protivpravnog napada sam po sebi ekstremno iskustvo za civile koji se, nenaoružani i bespomoćni, suočavaju s vojskom koja je njih izabrala za svoju metu. Veće naglašava da kategoričnost zabrane takvih napada⁷⁵⁹ i njeno istaknuto mesto među pravilima međunarodnog humanitarnog prava jasno pokazuju da svrha te zabrane nije samo da spasi život civila, već i da ih poštedi rizika da budu podvrgnuti ratnim zločinima. Veće je mišljenja da je doživljavanje takvog rizika od strane civila samo za sebe teška posledica protivpravnog napada, čak i ako taj civil, na sreću, preživi napad bez zadobijenih fizičkih povreda. Shodno tome, treći uslov za primenljivost člana 3 Statuta ispunjen je.

222. U vezi s četvrtim uslovom iz predmeta Tadić, Veće ponavlja stav Žalbenog veća da "kršenje tih principa [koji zabranjuju napade na civile] povlači individualnu krivičnu odgovornost".⁷⁶⁰ Pored toga, Veće napominje da su u predmetno vreme postojali "Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ", koji su predviđali krivičnu odgovornost za "ratne zločine i druga teška kršenja ratnog prava" i sadržavali spisak zakonskih propisa obavezujućih za pripadnike oružanih snaga SFRJ, uključujući Dopunske protokole I i II.⁷⁶¹

(b) Napadi na civilne objekte

223. Krivično delo napada na civilne objekte predstavlja povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava. Kako je Veće već odlučilo u ovom predmetu, a Žalbeno veće potvrdilo, član 52, koji se navodi u vezi

s tačkom u kojoj se tereti za napad na civilne objekte, daje novu potvrdu i novu formulaciju postojećih normi međunarodnog običajnog prava.⁷⁶²

224. Veće napominje da se zabrana napada na civilne objekte navodi samo u članu 52 Dopunskog protokola I, koji se navodi u vezi s tačkom 5. Dopunski protokol II ne sadrži odredbe o napadu na civilne objekte. Ipak, kako je zaključilo Žalbeno veće, pravilo koje zabranjuje napade na civilne objekte razvilo se i postalo primenjivo na sukobe unutrašnje prirode.⁷⁶³ Žalbeno veće primećuje da se već tokom Španskog građanskog rata mogla primetiti tendencija zanemarivanja razlike između međunarodnih i unutrašnjih oružanih sukoba. I republikanska vlada i treće države tvrdile su da određena pravila primenjiva na međunarodne ratove važe i za taj rat. Jedno od tih pravila bila je zabrana napada na nevojne ciljeve.⁷⁶⁴ Žalbeno veće je dalje navelo rezoluciju Generalne skupštine iz 1970. godine koja se odnosi na zaštitu civila u "oružanim sukobima svih vrsta". U toj rezoluciji, Generalna skupština je potvrdila određeni broj osnovnih principa, uključujući taj da mesta za stanovanje i drugi objekti koje koristi isključivo civilno stanovništvo, kao i mesta ili područja koja se koriste isključivo za zaštitu civila, ne smeju biti predmet vojnih operacija.⁷⁶⁵ Veće, prema tome, zaključuje da, uprkos tome što u Dopunskom protokolu II ne postoji odredba slična članu 52, opšte pravilo koje zabranjuje napade na civilne objekte važi i za unutrašnje sukobe. Shodno tome, ispunjeni su prvi i drugi zahtev u vezi sa nadležnošću.

225. Kada je reč o trećem uslovu iz predmeta Tadić, Veće napominje da je cilj zabrane napada na civilne objekte taj da se ti objekti zaštite od opasnosti da budu oštećeni tokom napada. Ono dalje navodi da zabrana napada na civilne objekte nužno upotpunjava zaštitu civilnog stanovništva.⁷⁶⁶ Veće primećuje da je zabrana iz gorenavedene rezolucije Generalne skupštine iz 1970. godine, da mesta za stanovanje i drugi objekti koje koristi isključivo civilno stanovništvo ne smeju da budu predmet vojnih operacija, uvrštena u "osnovne principe za zaštitu civilnog stanovništva u oružanim sukobima". Ti principi su reafirmisani zbog "potrebe za donošenjem mera kojima bi se obezbedila bolja zaštita ljudskih prava u oružanim sukobima". Generalna skupština je takođe istakla da je civilnom stanovništvu "posebno potrebna pojačana zaštita u vreme oružanih sukoba".⁷⁶⁷ Princip razlikovanja, koji obavezuje strane u sukobu da prave razliku između civilnih objekata i vojnih ciljeva, autori Dopunskog protokola I smatrali su "osnovnim".⁷⁶⁸ Veće, prema tome, konstatuje da predmetna zabrana jeste pravilo koje štiti važne vrednosti. Slično svom zaključku u vezi s napadima na civile, stav Veća je da se, s obzirom na suštinsku prirodu te zabrane, svaki napad na civilne objekte, čak i ako nije izazvao nikakvu štetu, može smatrati teškim kršenjem međunarodnog humanitarnog prava.⁷⁶⁹ Ipak, Veće podseća da kriterijum težine takođe obuhvata element težine posledica po žrtvu. Veće je mišljenja da, za razliku od napada na civile, krivično delo o kojem je reč ne mora obavezno da dosegne prag "teških posledica" ukoliko nije uzrokovana

šteta. Prema tome, ocenu toga da li su posledice bile dovoljno teške da to krivično delo dospe u nadležnost Međunarodnog suda po članu 3 Statuta treba dati na osnovu okolnosti dotičnog predmeta. Veće primećuje da se u ovom predmetu navodi da su napadi na civilne objekte, za koje se optuženi tereti, stvarno uzrokovali štetu na tim objektima.⁷⁷⁰ Veće će stoga nastaviti svoje razmatranje predmeta uzevši kao pretpostavku da napadi koji se terete u Optužnici jesu izazvali teške posledice po njihove žrtve i da je treći uslov iz predmeta Tadić ispunjen. Veće bi jedino moralo da se vrati analizi primenljivosti člana 3 Statuta ako bi dokazi o navodnoj šteti u toj meri zakazali u dokazivanju valjanosti navoda Tužilaštva da bi doveli u pitanje da li su posledice napada bile teške po njegove žrtve. Kao što će se videti dalje u ovoj Presudi, to nije slučaj.⁷⁷¹

226. Kao što je već navedeno, četvrti uslov iz predmeta Tadić odnosi se na individualnu krivičnu odgovornost. Žalbena veće je zaključilo da po običajnom međunarodnom pravu kršenje pravila koje zabranjuje napade na civilne objekte povlači individualnu krivičnu odgovornost.⁷⁷² Pored toga, Veće podseća na svoje gorenavedene zaključke u vezi s propisima SFRJ koji utvrđuju krivičnu odgovornost za kršenja Dopunskog protokola I.⁷⁷³ 3. Uništavanje i razaranje imovine, uključujući kulturna dobra

227. Kada je reč o prvom i drugom uslovu iz predmeta Tadić, Veće napominje da se član 3(b) zasniva na članu 23 Haške konvencije (IV) iz 1907. godine sa pripadajućim Pravilnikom.⁷⁷⁴ I Haška konvencija (IV) iz 1907. i Pravilnik jesu pravila međunarodnog humanitarnog prava i postali su deo običajnog međunarodnog prava.⁷⁷⁵

228. Uvažavajući da je Haški pravilnik donet s važenjem samo za međunarodne oružane sukobe, Veće će sada razmotriti da li zabrana iz člana 3(b) Statuta obuhvata i nemeđunarodne oružane sukobe. Pravilo o kojem je reč usko je povezano s pravilom koje zabranjuje napade na civilne objekte, iako se određeni elementi ta dva pravila razlikuju. Oba pravila služe tome da zaštite imovinu od štete uzrokovane vojnih dejstvima. Pored toga, navodi se da se krivično delo razaranja, kojim se optuženi tereti, dogodilo u kontekstu napada na civilne objekte.⁷⁷⁶ Prema tome, i imajući u vidu svoj zaključak da pravilo koje zabranjuje napade na civilne objekte važi za nemeđunarodne oružane sukobe, Veće ne vidi razloga zašto bi odstupilo od stava da zabrana sadržana u članu 3(b) Statuta važi i za nemeđunarodne sukobe.⁷⁷⁷

229. Prelazeći sada na optužbu koja se tereti po članu 3(d), Veće napominje da se ta odredba zasniva na članu 27 Haškog pravilnika.⁷⁷⁸ Pored toga, zaštita objekata kulture razrađena je i u ranijim pravnim propisima.⁷⁷⁹ Relevantne odredbe Haške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954. godine⁷⁸⁰ potvrđuju ranije propise.⁷⁸¹ Žalbena veće je u predmetu Tadić izričito navelo član 19 Haške konvencije iz 1954. godine⁷⁸² kao ugovornu odredbu koja je deo običajnog međunarodnog prava i obavezujuća za strane u nemeđunarodnim oružanim sukobima.⁷⁸³ Uopštenije, ono je zaključilo da su odredbe

običajnog prava koje se odnose na zaštitu kulturnih dobara počele da se primenjuju i na unutrašnje sukobe.⁷⁸⁴ Veće dodatno napominje da je "vršenje bilo kakvog neprijateljskog čina protiv [kulturnih dobara]" zabranjeno i članom 53 Dopunskog protokola I koji se odnosi na međunarodne oružane sukobe i članom 16 Dopunskog protokola II koji je primenljiv na nemeđunarodne oružane sukobe.⁷⁸⁵

230. S obzirom na gorenavedeno, Veće se uverilo da je član 3(d) Statuta pravilo međunarodnog humanitarnog prava, koje ne samo da odražava međunarodno običajno pravo, već je primenjivo i na međunarodne i na nemeđunarodne oružane sukobe. Shodno tome, ispunjeni su prvi i drugi uslov iz predmeta Tadić u vezi sa članovima 3(b) i 3(d).

231. Kada je reč o trećem uslovu iz predmeta Tadić, Veće podseća na svoj zaključak da krivično delo napada na civilne objekte ispunjava ovaj uslov kada uzrokuje štetu dovoljno tešku da podrazumeva "teške posledice" po njegove žrtve.⁷⁸⁶ Ono smatra da će, slično napadima na civilne objekte, krivično delo razaranja potpasti pod nadležnost Međunarodnog suda po članu 3 Statuta ako je šteta naneta dobrima takva da "teško" pogađa žrtve tog zločina. Imajući u vidu da jedan od uslova tog krivičnog dela jeste da je šteta velikih razmera, Veće nema sumnje u vezi s tim da je predmetno krivično delo teško.

232. Što se tiče težine krivičnog dela oštećivanja kulturnih dobara (član 3 (d)), Veće primećuje da su ta dobra, po definiciji, od "velike važnosti za kulturnu baštinu svakog naroda".⁷⁸⁷ Ono, prema tome, smatra da se, premda žrtvom tog krivičnog dela treba smatrati "narod", a ne nekog konkretnog pojedinca, za to krivično delo može reći da podrazumeva teške posledice po žrtvu. U predmetu Jokić, na primer, Pretresno veće je istaklo da su uništavanje i šteta naneta dubrovačkom Starom gradu vrlo teška krivična dela. Ono je konstatovalo sledeće: "Pošto napadi na civilne zgrade predstavljaju tešku povredu međunarodnog humanitarnog prava, Pretresno veće zaključuje da je još teži zločin napast i mesto koje uživa posebnu zaštitu – kao što je [dubrovački] Stari grad."⁷⁸⁸ S obzirom na gorenavedeno, Veće konstatuje da krivično delo po članovima 3(b) i 3(d) Statuta jesu teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Prema tome, ispunjen je treći uslov iz predmeta Tadić.

233. Što se tiče četvrtog uslova iz predmeta Tadić, Veće napominje da je član 6 Statuta Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu već predviđao individualnu krivičnu odgovornost za ratne zločine, uključujući razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom, koje je navedeno u član 3(b) Statuta. U vezi s članom 3(d) Statuta, Veće podseća da član 28 Haške konvencije iz 1954. predviđa sledeće: "Visoke Strane Ugovornice se obavezuju da preduzmu, u okviru svog sistema kaznenog prava, sve potrebne mere da budu progonjena i podvrgnuta kaznenim ili disciplinskim sankcijama lica, ma kog državljanstva, koja počine povredu ove konvencije ili nareda da se ona počini." Pored toga, praksa ovog Međunarodnog suda daje primere nekoliko pojedinaca osuđenih po članu 3(b) ili 3(d) Statuta, ili po oba.⁷⁸⁹

Shodno tome, Veće zaključuje da članovi 3(b) i 3(d) Statuta podrazumevaju individualnu krivičnu odgovornost. Prema tome, četvrti uslov iz predmeta Tadić je ispunjen.

VI. OPTUŽBE

A. Zločini protiv osoba (tačke 1 i 2)

1. Ubistvo (tačka 1)

234. Optužnica tereti optuženog da je krivično odgovoran za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta. Navodne žrtve tog zločina su Tonči Skočko i Pavo Urban.⁷⁹⁰

(a) Pravo

235. Elementi ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta razmotreni su u mnogim presudama Međunarodnog suda. Pitanje koje je iziskivalo najviše razmatranja jeste element svesti, odnosno *mens rea*. Sada je razrešeno da *mens rea* nije ograničena samo na slučajeve kada optuženi ima neposrednu nameru da ubije ili nanese teške telesne povrede, već da obuhvata i slučajeve kada optuženi ima, kako se to često naziva, posrednu nameru. Iako se tačna formulacija potrebne posredne namere razlikuje od presude do presude,⁷⁹¹ Žalbeno veće je potvrdilo da svest o sâmoj mogućnosti da će se dogoditi krivično delo nije dovoljna u kontekstu naređivanja po članu 7(1) Statuta.⁷⁹² Potrebna je svest o većem stepenu rizika.⁷⁹³ U nekim predmetima, kvalifikacija posredne namere kao *dolus eventualis* možda je zamaglila to pitanje, pošto bi to moglo da se shvati kao da je *dolus eventualis*, onako kako je shvaćen i primenjen u nekom konkretnom pravosudnom sistemu, prihvaćen kao standard na ovom Međunarodnom sudu.

236. Izgleda da sledeća formulacija odražava tumačenje koje je naišlo na opšte prihvatanje u praksi Međunarodnog suda: da bi se dokazalo ubistvo, mora se utvrditi da je smrt proistekla iz činjenja ili nečinjenja optuženog, ostvarenog s namerom ili da žrtvu liši života ili, ako takva konkretna namera ne postoji, sa svešću da je smrt verovatna posledica tog činjenja ili nečinjenja. U vezi s ovom formulacijom, treba naglasiti da svest optuženog da bi njegovo činjenje ili nečinjenje možda moglo da izazove smrt nije dovoljna da bi se ustanovila potrebna *mens rea*. Potrebno stanje svesti postoji kada optuženi zna da je verovatno da će njegovo činjenje ili nečinjenje uzrokovati smrt. Veće napominje da je moguće da će biti potrebno izmeniti i dopuniti tu formulaciju u smislu da je svest o tome da su smrt ili teške telesne povrede verovatna posledica dovoljna da bi se ustanovila potrebna *mens rea*, ali Veće ne mora da to razmatra u ovom predmetu; to još nije prihvaćeno u autoritativnim izvorima. Ta definicija bi

izgleda bila primenjiva i na hotimično lišavanje života i ubistvo po članu 2, odnosno 5.⁷⁹⁴ Pored toga, da bi se dokazalo ubistvo po članu 3 Statuta, mora se pokazati da su žrtve bile osobe koje nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima.⁷⁹⁵ Veće će u ovom predmetu krenuti s tog polazišta.

237. U ovom predmetu, optužbe za ubistvo proističu iz artiljerijskog napada na dubrovački Stari grad 6. decembra 1991. Tvrdi se da su pogibije koje su predmet optužbe za ubistvo bile posledica tog granatiranja od strane snaga JNA pod komandom optuženog. Veće upućuje na svoju analizu u daljem tekstu ove presude u vezi s optužbom za napade na civile u tački 3, gde je konstatovalo da je granatiranje bilo protivpravno. Taj zaključak je podjednako primenjiv na tačke 1 i 2 i Veće će krenuti s tog polazišta.

238. Pregled prakse Međunarodnog suda pokazuje da su pogibije koje su bile posledica granatiranja činile osnovu za optužbe za ubistvo ili hotimično lišavanje života u najmanje dva dosadašnja predmeta. U predmetu Galić, Veće je većinom glasova osudilo optuženog po tački 5 Optužnice za ubistvo po članu 5 Statuta zbog njegovog učešća u "koordiniranoj i dugotrajnoj kampanji granatiranja civilnih područja i civilnog stanovništva Sarajeva iz artiljerijskog i minobacačkog oružja".⁷⁹⁶ Iako Veće u predmetu Galić u vezi s tom optužbom nije preciziralo konkretne činjenice koje, po njegovom mišljenju, ispunjavaju uslov namere da se poćini ubistvo, pregled konkretnih incidenata granatiranja na kojima se zasniva osuđujuća presuda pokazuje da je Veće, iako je zaključilo da su neki civili namerno gađani,⁷⁹⁷ takođe navelo incidente u kojima je pogibija civila bila rezultat napada koji je bio "neselektivan u pogledu izbora cilja (to je bilo prvenstveno stambeno, ako ne i sasvim stambeno naselje) i koji je izveden bezobzirno, te je imao za posledicu stradanja civila".⁷⁹⁸ Ostaje utisak da su obe situacije okvalifikovane kao ubistvo, iako to pitanje nije izričito razmatrano.

239. U predmetu Kordić, za hotimično lišavanje života i ubistvo tereti se po članovima 2, odnosno 3 i 5 Statuta, između ostalog, na osnovu pogibija do kojih je došlo usled napada na razne gradove i sela na području srednje Bosne. Konkretna činjenice na koje se Veće oslonilo pri izricanju osuđujuće presude optuženom za ubistvo i hotimično lišavanje života nisu jasno navedene u presudi. Međutim, čini se da su većina analiziranih incidenata situacije gde su neki civilni grad ili selo najpre napadnuti artiljerijom, da bi ih zatim zauzeli vojnici HVO, koji su potom vršili individualna ubijanja. Tim pitanjem Veće se nije izričito bavilo. Međutim, čini se da su i usmrćenja civila koja su bila posledica početnog artiljerijskog napada, i ona koja su bila posledica kasnijeg ciljanog ubijanja, smatrana delom činjenične matrice u osnovi optužbi za ubistvo i hotimično lišavanje života.⁷⁹⁹

240. Na osnovu gorenavedene analize, čini se da je u praksi Međunarodnog suda možda prihvaćeno da se, u slučajevima npr. artiljerijskog napada na civilno stanovništvo, koji je doveo do pogibije

civila, te pogibije mogu primereno okvalifikovati kao ubistvo, ako su počinio bili svesni verovatnoće da će taj napad uzrokovati smrt. Bez obzira na to da li je bilo tako ili ne, budući da je prihvaćeno da je posredna namera dovoljna da se ustanovi potrebna *mens rea* za ubistvo i hotimično lišavanje života, čini se da načelno nema razloga da dokaz da je artiljerijom namerno napadnut grad u kojem se nalazi civilno stanovništvo ne bi ujedno mogao da pokaže da su počinio bili svesni verovatnoće da će doći do smrti. Veće će svoje dalje razmatranje temeljiti na tom polazištu.

(b) Zaključci

241. Tužilaštvo tvrdi da su Tonči Skočko i Pavo Urban izgubili život u Starom gradu prilikom njegovog granatiranja od strane JNA 6. decembra 1991.⁸⁰⁰ Tužilaštvo konkretno tvrdi da su obe žrtve podlegle smrtonosnim povredama gelerima od eksplozija granata u Starom gradu.⁸⁰¹ Ono, dalje, tvrdi da dokazi govore u prilog zaključku da su i Tonči Skočko i Pavo Urban, u vreme kada su izgubili život, bili civili koji nisu aktivno učestvovali u neprijateljstvima.⁸⁰²

242. Odbrana tvrdi da Tonči Skočko i Pavo Urban nisu preminuli u vreme, na mestu i na način koji se navode u Optužnici.⁸⁰³ Odbrana, dalje, tvrdi da spoljni pregled tela Tončija Skočka i Pave Urbana koji je 7. decembra 1991. obavio patolog dr Ciganović nije izvršen u skladu sa tada važećim zakonskim normama i "pravilima sudske medicine".⁸⁰⁴ Ona, dalje, tvrdi da spoljnim pregledom koji je izvršio dr Ciganović nije moguće ustanoviti tačno vreme smrti Tončija Skočka i Pava Urbana.⁸⁰⁵

(i) Tonči Skočko

243. Dana 6. decembra 1991. rano ujutro, Nikola Jović je bio u svojoj prodavnici u ulici Miha Pracata u Starom gradu. Tog jutra u prodavnici je bio i prijatelj Nikole Jovića, Tonči Skočko, mladić od oko 19 godina. Njegov otac Mato Skočko bio je šef.⁸⁰⁶ Nikola Jović je opisao kako su on i Tonči Skočko, nakon što se slegla prašina od granate koja je pala ispred same prodavnice, izašli iz prodavnice na ulicu.⁸⁰⁷ Bilo je oko 08:00 časova.⁸⁰⁸ Pošto su napolju proveli jedva minut ili dva, pojavio se "veliki bljesak, zatim eksplozija, prašina, dim, kamen". Dvojica mladića su se odmah vratila u prodavnicu, gde se Tonči Skočko nekoliko trenutaka kasnije srušio na pod.⁸⁰⁹ Naponi da se Tonči Skočko oživi bili su uzaludni. Posle pola sata, Mato Skočko je rešio da odvede sina u bolnicu, uprkos neprestanom granatiranju. Kada se posle otprilike dva sata vratio, obavestio ih je da je Tonči Skočko mrtav.⁸¹⁰

244. Što se tiče statusa civila, i Ivo Vlašica i Nikola Jović su posvedočili da je Tonči Skočko bio mladić koji je sa svojim ocem radio u prodavnici u Starom gradu.⁸¹¹ Ivo Vlašica je izjavio da je 6. decembra 1991, oko 06:30 časova, video Tončija Skočka kako prevozi namirnice u Starom

gradu.⁸¹² Nikola Jović je posvedočio da je u vreme smrti Tonči Skočko nosio civilnu odeću, džemper s dugačkim rukavima i pantalone.⁸¹³ Na osnovu tih dokaza, Veće se uverilo u to da je Tonči Skočko u vreme pogibije bio civil koji nije aktivno učestvovao u neprijateljstvima.

245. Što se tiče uzroka smrti, dr Ciganović, koji je 7. decembra 1991. izvršio spoljni pregled tela Tončija Skočka i rezultate naveo u zapisniku, napisao je da je desno plućno krilo Tončija Skočka rastrgano fragmentom eksplozivne naprave.⁸¹⁴ Dr Ciganović je naveo da je "sama povreda imala sve karakteristike eksplozivne povrede". Dr Ciganović je, na osnovu pregleda, zaključio da je uzrok smrti iskrvarenje.⁸¹⁵

246. Dr Šoć, patolog koga je pozvala odbrana, preispitao je izveštaj dr Ciganovića o pregledu tela Tončija Skočka. Dr Šoć je u svom svedočenju i izveštaju osporio adekvatnost spoljnog pregleda tela Tončija Skočka koji je obavio dr Ciganović.⁸¹⁶ Po mišljenju dr Šoća, spoljni pregled koji je obavio dr Ciganović ne može da pruži kompletne i prave rezultate o uzroku smrti preminulog, već može samo da pruži odgovore o mehanizmu smrti.⁸¹⁷ Suprotno tome, u zapisniku dr Ciganovića naveden je uzrok smrti (odnosno, u ovom slučaju, "iskrvarenje"). Međutim, dr Šoć je u svom svedočenju potvrdio da osoba "[m]ože da izgubi život i od glera sa 40 metara na licu mjesta".⁸¹⁸

247. Dr Šoć je takođe izneo tvrdnju da izveštaj dr Ciganovića nije sačinjen u skladu s pravilima sudske medicine. Prema tim pravilima sudske medicine, ustvrdio je, u izveštaju se, između ostalog, moraju opisati sve rane, mora se izmeriti tačna količina tečnosti i mora se navesti konzistencija i boja krvi.⁸¹⁹ Dr Ciganović pak u svom izveštaju nije koristio tražene parametre i naveo je slobodne procene, kao što je "nalazi se dosta krvi".⁸²⁰

248. Dr Ciganović se možda nije pridržavao svih formalno-pravnih zahteva za posmrtni pregled leša po važećim propisima SFRJ. Iako je to relevantan momenat, u okolnostima ovog predmeta i u svetlu direktnog svedočenja o ranjavanju i njegovom očiglednom učinku, to nije ubedilo Veće da nalaze dr Ciganovića treba zanemariti. Za Veće je činjenično pitanje to da li je smrt Tončija Skočka uzrokovala granata JNA. Veće prihvata predočene dokaze o fizičkim okolnostima u kojima je Tonči Skočko iznenada povređen u trenutku eksplozije granate tokom bombardovanja Starog grada od strane snaga JNA. Tonči Skočko je ubrzo posle toga preminuo. Stručan i iskusan patolog, dr Ciganović, pregledao je leš Tončija Skočka i ustanovio da je deo glera rastrgao njegovo desno plućno krilo, što je za posledicu imalo smrt. Na osnovu iskustva, dr Ciganović je zaključio da je ta povreda imala sve odlike povrede izazvane eksplozivnom napravom. I zahtevi predviđeni propisima SFRJ koji se odnose na posmrtni pregled leša i uobičajeni principi koji se primenjuju prilikom sudskomedicinskih pregleda imaju za cilj da obuhvate sve moguće situacije. U ovom slučaju, okolnosti su specifične i ograničene. U blizini Tončija Skočka eksplodirala je vojna granata. On je očigledno

tada ranjen. Ubrzo posle toga je umro. Pregledom je utvrđena rana od gelera karakteristična za takvu eksploziju, koja je uzrokovala povrede koje bi normalno izazvale smrt, ukoliko intervencijom smrt nije mogla da se spreči. S obzirom na te okolnosti, Veće se potpuno uverilo u to da su činjenično utvrđeni smrt i uzrok smrti. Veće konstatuje da je Tonči Skočko umro od iskrvarenja iz rane nanete gelerom od eksplozije granate tokom artiljerijskog napada JNA na Stari grad 6. decembra 1991.

249. U vezi s *mens rea* potrebnom za ubistvo, Veće ponavlja svoj zaključak da je napad JNA na Stari grad bio nameran⁸²¹ i da su počinioci znali da se u njemu nalazi stanovništvo. Veće konstatuje da počinioci napada nisu mogli a da ne budu svesni toga da će pogibija jednog ili više civilnih stanovnika Starog grada biti verovatna posledica tog napada.

250. Na osnovu navedenog i ostavljajući zasad po strani pitanje krivične odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su u vezi s Tončijem Skočkom ustanovljeni elementi krivičnog dela ubistva.

(ii) Pavo Urban

251. Dana 6. decembra 1991, svedok A je bio u svom stanu u Starom gradu, gde se sklonio od granatiranja Starog grada od strane JNA. Svedok A je poznavao Pavu Urbana, profesionalnog fotografa, koji je fotografisao oštećenja u Starom gradu. Tog dana oko 14:00 časova, svedok A čuo je glasove kolega Pave Urbana, koji su stajali u ulici Uskoj, zapadno od njegove zgrade. Zvučali su uspaničeni. Govorili su da je Pavo Urban pogođen. U tom trenutku, svedok A je potrčao ka prozoru i video da na zemlji ispod Gradskog zvonika,⁸²² s južne strane Palače Sponza, leži nepomično telo.⁸²³ Iako svedok A s te udaljenosti nije mogao da prepozna Pavu Urbana, on je pred sudom identifikovao Pavu Urbana na fotografiji leša koji je ležao na istom mestu na kojem ga je svedok A tog dana video.⁸²⁴ Svedok A je s prozora posmatrao kako ispod njegovog prozora prolazi vozilo hitne pomoći. Kada je sledeći put prišao da pogleda, tela više nije bilo.⁸²⁵

252. U vezi s tim da li je Pavo Urban imao status civila, određeni broj svedoka potvrdili su da je Pavo Urban bio fotograf koji je dokumentovao štetu nanetu zgradama u Starom gradu.⁸²⁶ Na fotografiji tela Pave Urbana vidi se da on nosi civilnu odeću.⁸²⁷ U spisu nema ničeg što bi ubedilo Veće da je Pavo Urban bio angažovan u vojnim dejstvima. Veće se uverilo da je, u trenutku pogibije, Pavo Urban bio civil koji nije aktivno učestvovao u neprijateljstvima. 253. Što se tiče uzroka smrti, dr Ciganović je obavio spoljni pregled leša Pave Urbana 7. decembra 1991. Rezultati tog pregleda izneti su u izveštaju. U njemu je navedeno da je Pavo Urban imao povredu u predelu pupka, ranu izazvanu eksplozivom.⁸²⁸ Dr Ciganović je podrobno opisao karakteristike takve rane:

To su nepravilan i obično veliki ulazni otvor sa nepravilnom ranom na koži na kojoj se nalaze nagnječeni i rastrgani rubovi,

kontuzioni rub rane koji nastaje prilikom ulaska projektila u tijelo. Ukoliko je rana nanescena eksplozijom iz blizine, postoji i ogarenje u rubovima i oko rubova rane. Unutar rane postoji na samom ulazu i malo u dubini brisotina projektila koja nastaje od prašine i prljavštine sa površine projektila.⁸²⁹

Na osnovu pregleda, dr Ciganović je zaključio da je povredu izazvala eksplozija i da je uzrok smrti iskrvarenje.⁸³⁰

254. Dr Šoć, patolog koga je pozvala odbrana, preispitao je izveštaj dr Ciganovića o pregledu tela Pave Urbana. Kao što je već navedeno, dr Šoć je sve vreme u svom svedočenju i u izveštaju osporavao adekvatnost pregleda koji je dr Ciganović obavio 7. decembra 1991.⁸³¹ Dr Šoć je izneo tvrdnju da se uzrok smrti Pave Urbana nije mogao utvrditi spoljnim pregledom leša. U slučaju Pave Urbana, dr Šoć je takođe naglasio da dr Ciganović nije naveo uzrok smrti Pave Urbana.⁸³²

255. Veće konstatuje da su kritike koje je dr Šoć izneo u vezi sa spoljnim pregledom leša Pave Urbana koji je obavio dr Ciganović možda u određenoj meri formalno ili tehnički opravdane, ali u okolnostima ovog predmeta i u svetlu svedočenja svedoka A, to ne daje osnova za sumnju u uzrok njegove smrti, a to je iskrvarenje izazvano gelerom od eksplozije granate. Na osnovu tih dokaza, Veće se uverilo da je Pavo Urban poginuo u toku napada na Stari grad 6. decembra 1991.

256. Napomene Veća u vezi s primedbama dr Šoća na pregled leša Tončija Skočka i na valjanost proisteklih nalaza dr Ciganovića mogu se suštinski ponoviti i u vezi s pregledom i nalazima dr Ciganovića o uzroku smrti Pave Urbana. Veće konstatuje da su na osnovu dokaza utvrđene okolnosti pod kojima je Pavo Urban ranjen u eksploziji granate tokom artiljerijske baražne vatre JNA. Stručni pregled je pokazao da je smrt nastupila usled ranjavanja koje je potpuno u skladu s takvom eksplozijom. Veće se potpuno uverilo i konstatuje da su činjenično stanje i uzrok smrti Pave Urbana utvrđeni. Smrt je izazvana iskrvarenjem iz rane od gelera prilikom eksplozije granate JNA.

257. Treba napomenuti da je dr Ciganović izvršio pregled leša Pave Urbana i leša Tončija Skočka u izuzetnim okolnostima koje potpuno objašnjavaju zašto se, po mišljenju Veća, on nije pridržavao uobičajenije procedure. On je 7. decembra 1991. morao da pregleda tela 19 preminulih osoba. Nije bilo električne struje za hladnjače, kao ni svetla ni tekuće vode. Uprkos tim ograničenjima, kako je zaključilo Veće, on je mogao da se pozove na svoju nespornu stručnost kako bi došao do potpuno zadovoljavajućih i ubedljivih nalaza koje Veće prihvata.

258. U vezi sa *mens rea* potrebnom za ubistvo, Veće ponavlja svoj zaključak i obrazloženje koji se odnose na Tončija Skočka.⁸³³

259. Na osnovu gorenavedenog, ostavljajući zasad po strani pitanje krivične odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su u vezi sa Pavom Urbanom utvrđeni elementi krivičnog dela ubistva.

2. Okrutno postupanje (tačka 2)

260. Optužnica tereti optuženog krivičnom odgovornošću za okrutno postupanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta. Navodne žrtve tog zločina jesu Mato Valjalo i Ivo Vlašica.⁸³⁴ Slične navode koji se odnose na Nikolu Jovića, koji je u Optužnici takođe naveden kao žrtva okrutnog postupanja, Veće je odbacilo svojom Odlukom na osnovu pravila 98bis.⁸³⁵

(a) Pravo

261. Krivično delo okrutnog postupanja, kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta, definisano je u praksi Međunarodnog suda kao namerna radnja ili propust kojom se nanosi teška duševna ili telesna patnja ili povreda ili koja predstavlja ozbiljan napad na ljudsko dostojanstvo.⁸³⁶ Što se tiče *mens rea* za krivično delo okrutnog postupanja, Veće ne vidi zašto bi odstupilo od gorenavedenog obrazloženja u vezi sa krivičnim delom ubistvo. Shodno tome, Veće smatra da posredna namera, odnosno svest da je okrutno postupanje verovatna posledica činjenja ili nečinjenja izvršioca, takođe može da ispuní uslov postojanja namere za ovo krivično delo. Pored toga, da bi se dokazalo okrutno postupanje na osnovu člana 3 Statuta, mora se pokazati da su žrtve bile osobe koje nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima.⁸³⁷

(b) Nalazi

262. Tužilaštvo tvrdi da su Mato Valjalo i Ivo Vlašica povređeni u Starom gradu prilikom njegovog granatiranja 6. decembra 1991.⁸³⁸ Ono, dalje, tvrdi da su obojica bili civili koji nisu aktivno učestvovali u neprijateljstvima,⁸³⁹ da su njihove povrede iziskivale obimno lečenje i da su zbog njih obojica ostali invalidi.⁸⁴⁰

263. Što se tiče Ive Vlašice, odbrana tvrdi da u njegovom svedočenju ima toliko nedoslednosti vezanih kako za njegov identitet, tako i za njegove stvarne povrede, da se ono ne može prihvatiti.⁸⁴¹ Kada je reč o Mati Valjalu, odbrana tvrdi da on nije bio civil u vreme kada je ranjen jer je bio na ratnom rasporedu i vozio osobe koje su aktivno učestvovala u neprijateljstvima.⁸⁴² Odbrana, dalje, navodi da je njegova medicinska dokumentacija nedosledna u pogledu dijagnoze i opisa rana od gelera.⁸⁴³

(i) Ivo Vlašica

264. Ivo Vlašica je izjavio da je u Starom gradu, u ulici Od Puča, imao prodavnicu koju je 6. decembra ujutro otvorio.⁸⁴⁴ Pomislivši da napolju, na ulici, čuje kamion koji dovozi robu, izašao je iz prodavnice da pogleda. U tom trenutku je osetio detonaciju granate i shvatio da je ranjen u nogu.⁸⁴⁵ Ušao je u

prodavnicu i pao na pod. Kate Burić, koja je radila kod njega, pokušala je da zaustavi obilno krvarenje iz rane. Zabrinuta za zdravlje Ive Vlašice, Kate Burić je na kraju uspeła da stupi u kontakt s lekarom.⁸⁴⁶ Međutim, zbog intenziteta granatiranja Starog grada, nijedno vozilo hitne pomoći nije moglo u naredna dva sata da dođe na lice mesta.⁸⁴⁷ Kate Burić je dobila uputstva kako da previje ranu, što je i učinila, upotrebivši košulju i vatu iz prodavnice. Lekar joj je rekao da Ivu Vlašicu po svaku cenu održi u budnom stanju, inače bi mogao da umre. Ivo Vlašica je u tom izuzetno opasnom stanju proveo više od dva sata, tokom kojih je gotovo neprestano trajalo granatiranje, da bi potom njegov drugi radnik rešio da rizikuje i svojim kolima prođe kroz Stari grad kako bi ga odvezao u bolnicu na lečenje.⁸⁴⁸ U bolnici je ostao dve nedelje,⁸⁴⁹ a noga mu je sada 30 odsto onesposobljena zbog deformacije mišića.⁸⁵⁰ I posle trinaest godina oseća određeni bol u nozi.⁸⁵¹

265. U prilog svedočenju Ive Vlašice, Tužilaštvo je podnelo bolničku dokumentaciju u kojoj piše da je od 6. do 21. decembra lečen i da mu je, između ostalog, izvršena hirurška intervencija, nakon što je utvrđeno prisustvo gelera u nozi.⁸⁵²

266. Odbrana, međutim, tvrdi da je ta medicinska dokumentacija nedosledna u vezi s datumom rođenja Ive Vlašice i u vezi s tim u koju je nogu povređen. Veće najpre ističe da se u svim dokumentima dosledno navodi da je Ivo Vlašica rođen 1957. godine, izuzev u nalazu specijaliste od 6. decembra 1991, gde je kao godina rođenja Ive Vlašice navedena 1987.⁸⁵³ Veće bez problema prihvata da je to samo pogrešan prevod dokumenta. Originalni nalaz je pisan rukom i u njemu navedena godina lako se može pročitati i kao 1957. i kao 1987. Prema tome, Veće konstatuje da ova nedoslednost nema značaja.

267. U vezi s pitanjem koja noga je povređena,⁸⁵⁴ Ivo Vlašica je izjavio da je ranjen u desnu nogu, otprilike 15 cm ispod kuka, a 20 cm iznad kolena.⁸⁵⁵ Veće konstatuje da se taj iskaz podudara s nekoliko medicinskih dokumenata koji svi nose datum 6. decembar 1991, odnosno, s nalazom specijaliste,⁸⁵⁶ rendgenološkim nalazom⁸⁵⁷ i anestetičkim listom.⁸⁵⁸ Veće takođe ukazuje na službenu dokumentaciju hrvatskih vlasti u vezi s povredom desne noge Ive Vlašice.⁸⁵⁹ U protivrečju s tim dokazima jesu dokument kojim je Ivo Vlašica uveden u bolnički protokol,⁸⁶⁰ kao i zajednička potvrda šefa odeljenja dr Jakše Šegedina i upravnice bolnice dr Ljiljane Betice-Rodić od 18. februara 2004.⁸⁶¹ U ta dva dokumenta stoji da je Ivo Vlašica povređen u levu nogu. Uprkos tim nepodudarnostima, Veće prihvata svedočenje Ive Vlašice i nalaze lekara koji su ga tada neposredno pregledali, odnosno, specijaliste, radiologa i anesteziologa. Povreda leve noge, zavedena u protokolu, navodi se i u potvrdi iz 2004, godine koja, bez sumnje, odražava zabelešku iz protokola, a nije zasnovana na lekarskom pregledu.⁸⁶² Veće se, prema tome, uverilo da je Ivo Vlašica povređen u desnu nogu, kao što tvrdi.

268. Ništa u spisu ne osporava činjenicu da Ivo Vlašica nije aktivno učestvovao u neprijateljstvima⁸⁶³ i da su njegove povrede direktno

uzrokovane granatiranjem Starog grada od strane JNA 6. decembra 1991.⁸⁶⁴

269. U vezi s *mens rea* potrebnom za ubistvo, Veće upućuje na svoj raniji zaključak u vezi s optužbom za ubistvo. Uz odgovarajuće izmene, ako se umesto smrti navede okrutno postupanje, to obrazloženje i taj zaključak jednako su primenjivi na tačku 2.

270. Na osnovu gorenavedenog, ostavljajući zasad po strani pitanje krivične odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su u vezi sa Ivom Vlašicom ustanovljeni elementi krivičnog dela okrutnog postupanja.

(ii) Mato Valjalo

271. Mato Valjalo, koji je 6. decembra ujutro iz svog stana u Starom gradu video kako granate padaju na Srđ, kasnije je Stradunom krenuo na posao. Pošto je čuo "da se puca strašno", počeo je da beži. U tom trenutku, otprilike 40 do 50 metara iza njega, eksplodirala je granata.⁸⁶⁵ Osetio je užasan bol u glavi i nogama; kad je prešao rukom preko noge i vrata, shvatio je da krvari.⁸⁶⁶ Uspeo je da otrči do Gradske kavane, gde je potražio zaklon i gde mu je pružena osnovna pomoć oko rana.⁸⁶⁷ O povredama je obavestena hitna pomoć, ali vozilo hitne pomoći zbog granatiranja nije moglo da dođe.⁸⁶⁸ Naposletku su ga dva muškarca u maskirnim uniformama, koji su skupljali mrtve i ranjene, odveli u bolnicu na Lapadu.⁸⁶⁹ Ustanovljeno je da su mu se geleri zabili u nogu, glavu i pluća.⁸⁷⁰ Lekari u bolnici uspeali su da izvade deo gelera iz noge.⁸⁷¹

272. On je najpre, od 6. do 12. decembra 1991, lečen u Medicinskom centru Dubrovnik zbog nekoliko eksplozivnih rana, uključujući ranu u predelu vrata veličine 4 centimetra.⁸⁷² Posle toga je prebačen na dalje lečenje u Hiruršku kliničku bolnicu u Rijeci, gde je ostao do 9. januara 1992,⁸⁷³ da bi zatim otišao na rehabilitaciju u Opatiju, gde je ostao do 26. februara 1992.⁸⁷⁴ U službenoj i medicinskoj dokumentaciji takođe se navodi da je zbog povreda Mato Valjalo ostao 30% invalid⁸⁷⁵ i da boluje od psihoneuroze. Navodi se da takođe pati od degenerativnog reumatizma.⁸⁷⁶

273. Dr Miodrag Šoć je izjavio da je medicinska dokumentacija nedosledna u pogledu količine i lokacije gelera u telu Mate Valjala.⁸⁷⁷ Međutim, bolnička dokumentacija potvrđuje svedočenje Mate Valjala da je 6. decembra 1991. ranjen eksplozivnom napravom u vrat, toraks i desnu nogu.⁸⁷⁸ Na osnovu njegovog svedočenja, Veće se uverilo da je Mato Valjalo zadobio teške povrede u toku artiljerijskog napada JNA na Stari grad 6. decembra 1991.

274. U vezi s pitanjem civilnog statusa Mate Valjala, dokazi ukazuju na to da je on bio vozač u Kriznom štabu grada Dubrovnika.⁸⁷⁹ Mato Valjalo je izjavio da je u tom svojstvu vozio zvaničnike koji su dolazili u Dubrovnik na razna mesta, uključujući u Stari grad.⁸⁸⁰ Dana 6. decembra 1991, Mato Valjalo je ranjen na Stradunu, na putu do posla.⁸⁸¹ Veće konstatuje da u dokazima nema ničeg što bi ukazivalo na to da je on kao

vozač, u tom svojstvu, aktivno učestvovao u neprijateljstvima.

275. U vezi s potrebnom *mens rea*, Veće ponavlja svoj zaključak donet u odnosu na Ivu Vlašicu.⁸⁸²

276. Na osnovu gorenavedenog, ostavljajući zasad po strani pitanje krivične odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su u vezi s Matom Valjalom ustanovljeni elementi krivičnog dela okrutnog postupanja.

B. Napadi na civile i civilne objekte (tačke 3 i 5)

1. Pravo

277. Optuženi se, po tački 3 Optužnice, tereti za napade na civile kao kršenje zakona i običaja ratovanja, sankcionisano članom 51 Dopunskog protokola I⁸⁸³ i članom 13 Dopunskog protokola II⁸⁸⁴ Ženevskih konvencija iz 1949. Optuženi se po tački 5 tereti za protivpravne napade na civilne objekte kao kršenje zakona i običaja ratovanja, sankcionisano članom 52 Dopunskog protokola I⁸⁸⁵ Ženevskih konvencija i običajnim pravom.

278. Tužilaštvo navodi definiciju krivičnog dela napada na civile datu u Prvostepenoj presudi u predmetu Galić.⁸⁸⁶ Ono ponavlja elemente krivičnog dela napada na civilne objekte koje su utvrdila pretresna veća u predmetima Blaškić i Kordić, navodeći da je Žalbeno veće u predmetu Blaškić poništilo zaključak Pretresnog veća o izuzeću zbog "vojne nužde".⁸⁸⁷ Tužilaštvo dalje tvrdi da se neselektivni napadi i nesrazmerni napadi mogu smatrati direktnim napadima na civilne objekte.⁸⁸⁸ Odbrana kao primer vojnih ciljeva navodi zgrade i objekte koji pružaju administrativnu i logističku podršku za vojne operacije, a kao primer objekata koji u određenim okolnostima mogu postati vojni ciljevi navodi transportne sisteme za vojno snabdevanje i transportni centar u kojem se ukrštaju linije komunikacije.⁸⁸⁹ Odbrana navodi Komentar MKCK, po kojem u većini slučajeva vojni komandanti neće sami imati priliku da provere tačnost informacija o vojnom karakteru cilja, koje im dostavljaju nadležne službe vojske.⁸⁹⁰ Odbrana dalje tvrdi da se od komandanata ne iziskuje standard savršenstva pri odlučivanju.⁸⁹¹

279. Po mišljenju Veća, činjenice ustanovljene u ovom predmetu čine izlišnim razmatranjem mnogih pravnih i činjeničnih pitanja koja su strane u postupku pokrenule u podnescima. Mi ćemo, ipak, navesti sledeće opšte napomene. Optužnica u ovom predmetu ograničena je na artiljerijski napad na Stari grad, koji se dogodio 6. decembra 1991. Tog dana je granatirano i šire područje grada Dubrovnika. Stari grad je fizički izdvojen deo šireg područja grada. Njegov geografski položaj u okviru šireg područja grada i jasno vidljive granice, označene srednjovekovnim zidinama koje okružuju Stari grad, neposredno i očigledno razgraničavaju Stari grad od ostalog dela grada. Ta granična liniju jasno se vidi izdaleka⁸⁹² i ona je 6. decembra 1991. bila očigledna snagama JNA. On je takođe pravno odvojen od ostalog dela šireg područja grada jer se Stari grad u celosti, uključujući

srednjovekovne zidine, nalazi na spisku Svetske baštine i uživa zaštitu i imunitet koje podrazumeva uvrštenost na taj spisak. U kontekstu ovog konkretnog predmeta, postoji dodatan osnov za razlikovanje Starog grada od ostalog šireg područja grada Dubrovnika. Kako je Veće konstatovalo u ovoj presudi, 6. decembra 1991. na širem području grada Dubrovnika bilo je više hrvatskih vojnih položaja koji su bili relevantni za pokušaj JNA da tog dana zauzme Srđ, ali nijedan od njih nije bio u Starom gradu i snage JNA odgovorne za granatiranje nisu smatrale da su oni tamo.⁸⁹³ Iz svih tih ubedljivih razloga, pravno i činjenično je primereno, u okolnostima ovog predmeta, zasebno razmatrati gađanje i granatiranje Starog grada, za razliku od gađanja i granatiranja ostalog dela šireg područja grada Dubrovnika. To se odnosi na sve tačke Optužnice.

280. Krivično delo napada na civile i civilne objekte definisano je u ranijoj sudskoj praksi kao napad koji je prouzrokovao smrt i/ili naneo teške telesne povrede civilnom stanovništvu ili štetu civilnim objektima i koji je "preduzet namjerno i uz znanje (ili je pak bilo nemoguće ne pretpostaviti) da će civili ili civilni objekti biti gađani bez vojne nužde".⁸⁹⁴ Žalbeno veće je nedavno razjasnilo onaj deo sudske prakse koji se odnosi na razne elemente krivičnog dela. Prvo, Žalbeno veće je odbacilo svako "izuzeće" na osnovu vojne nužde i naglasilo da u međunarodnom običajnom pravu postoji apsolutna zabrana gađanja civila i civilnih objekata.⁸⁹⁵ U vezi s tim, Veće napominje da, na osnovu činjenica ustanovljenih u ovom predmetu, nije mogla da postoji vojna nužda za napad na Stari grad 6. decembra 1991.⁸⁹⁶ Dalje, Žalbeno veće je potvrdilo da je za krivičnu odgovornost za protivpravne napade potrebno pokazati posledicu, odnosno nastupanje smrti, teške povrede ili oštećenja civilnih objekata.⁸⁹⁷ U vezi s uslovom potrebnog obima štete, Žalbeno veće je, iako nije detaljno razmatralo to pitanje, izgleda potvrdilo raniju praksu da šteta naneta civilnim objektima mora biti širokih razmera.⁸⁹⁸ U ovom predmetu, međutim, u svetlu ustanovljenih širokih razmera prouzrokovane štete, Veće ne vidi potrebu da dalje razvija to pitanje i svoja razmatranja temelji na polazištu da je, ako se traži da šteta mora biti širokih razmera, ona u ovom predmetu činjenično ustanovljena.⁸⁹⁹

281. U ovom predmetu, Veće napominje da se optuženi alternativno tereti za napade za koje se, iako su bili usmereni na vojne ciljeve, moglo očekivati da će uzrokovati uzgredne žrtve među civilima, povrede civila ili oštećenja civilne imovine, što je prekomerno u odnosu na očekivanu konkretnu i neposrednu vojnu prednost.⁹⁰⁰ Međutim, kako je pokazano na drugim mestima u ovoj presudi, u ovom predmetu se ne pokreće pitanje da li je napad kojim se optuženi tereti bio usmeren na vojne ciljeve, te je samo uzgredno uzrokovao štetu.⁹⁰¹ Prema tome, Veće smatra da nije potrebno da zauzme stav o tome da li napade koji uzgredno prouzrokuju prekomernu štetu treba kvalifikovati kao napade usmerene na civile i civilne objekte.⁹⁰²

282. Na osnovu člana 49(1) Dopunskog protokola I Ženevskih konvencija, "napadi" su akti nasilja protiv protivnika, bilo da su ofanzivni

ili defanzivni. Shodno Komentaru MKCK, napad se tumači kao "borbeno dejstvo" i odnosi se na upotrebu oružane sile da se izvrši vojna operacija na početku ili u toku oružanog sukoba.⁹⁰³ Što se tiče pojma "civilni", Veće napominje da su pripadnici civilnog stanovništva ljudi koji ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima, uključujući pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i osobe koje su onesposobljene za borbu /*hors de combat*/ zbog bolesti, rana, lišavanja slobode ili iz nekog drugog razloga.⁹⁰⁴ Prisustvo nekih lica koja nisu civili u stanovništvu protiv kojeg je usmeren napad ne menja civilni karakter tog stanovništva. Ono mora da bude "pretežno civilnog karaktera".⁹⁰⁵ Dalje, član 50(1) Dopunskog protokola I predviđa i da se, u slučaju nedoumice da li je neka osoba civil, ta osoba ima smatrati civilom.⁹⁰⁶ Veće ponavlja da "civilni objekti obuhvaćaju sve objekte koji legitimno ne mogu biti smatrani vojnim ciljem".⁹⁰⁷

283. Veće, prema tome, zaključuje da *actus reus* krivičnog dela napada na civile ili civilne objekte, kao dela obuhvaćenog članom 3 Statuta, predstavlja napad usmeren na civilno stanovništvo ili pojedine civile ili civilne objekte, koji je prouzrokovao smrt i/ili naneo teške telesne povrede civilnom stanovništvu ili štetu civilnim objektima. Što se tiče *mens rea*, takav napad morao je biti izveden s namerom da civilno stanovništvo ili civilna lica ili civilni objekti budu cilj napada. Iz gorenavedenih razloga,⁹⁰⁸ u ovom predmetu se ne javlja pitanje da li može da bude dovoljan i standard niži od neposredne namere.

2. Nalazi

284. Veće je već konstatovalo da se 6. decembra 1991. dogodio napad koji su na dubrovački Stari grad preduzele snage JNA.⁹⁰⁹ Veće je takođe konstatovalo, kao što je navedeno ranije, da u Starom gradu nije bilo vojnih ciljeva i da napad nije preduzet ni vođen u uverenju da ih ima.⁹¹⁰ Moguće je da je 6. decembra 1991. u Starom gradu bilo pojedinaca povezanih s hrvatskim odbrambenim snagama, no takve osobe, ako ih je bilo, nisu otvarale vatru na snage JNA, niti preduzimale otvorena vojna dejstva. Njihovo prisustvo nije moglo da promeni karakter stanovništva. Ono je primereno okarakterisano kao civilno stanovništvo, a objekti koji su se tamo nalazili bili su civilni objekti. Što se tiče tvrdnje odbrane u vezi s navodnim vojnim aktivnostima Kriznog štaba, čije se sedište nalazilo u Starom gradu,⁹¹¹ Veće napominje da nisu dostavljeni ubedljivi dokazi koji bi pokazali da je Krizni štab vodio vojne operacije iz Starog grada.⁹¹² Naprotiv, Đelo Jusić je izjavio da se Krizni štab nije bavio pitanjima odbrane.⁹¹³ Mato Valjalo je naveo da se njegovi članovi nisu borili i da nisu nosili uniforme.⁹¹⁴ On je u svom iskazu rekao da je štab Teritorijalne odbrane bio na Lapadu.⁹¹⁵ U spisu nema ničeg što upućuje na to da se iz zgrade Kriznog štaba "efektivno doprinosilo vojnoj akciji" ili da bi njeno uništenje donelo "očitu vojnu prednost".⁹¹⁶ Shodno tome, Veće na osnovu dokaza u ovom predmetu konstatuje da prisustvo Kriznog štaba u zgradi

u Starom gradu nije tu zgradu učinilo legitimnim vojnim ciljem. Veće takođe napominje da nije dokazano da je dotična zgrada oštećena⁹¹⁷ u toku granatiranja, tako da ovaj argument odbrane očigledno nije zasnovan na činjenicama.

285. Dokazi su jednodušni u pogledu činjenice da je 6. decembra 1991. Stari grad bio i da je i sada živ grad. Iako pod zaštitom kao deo Svetske baštine, u njemu je živelo od 7.000 do 8.000 stanovnika,⁹¹⁸ od kojih su mnogi i radili u Starom gradu, kao i mnogi drugi koji su sa šireg područja grada Dubrovnika dolazili u Stari grad na posao.⁹¹⁹ Stari grad je takođe bio trgovački centar, sedište lokalnih organa vlasti, a unutar njegovih zidina živele su verske zajednice. Zbog blokade JNA i njenih uslova, određeni broj žena i dece privremeno su napustili Stari grad, ali su mnogi ostali. Pored toga, u Stari grad su se sklonile porodice i lica raseljena ofanzivom JNA na Dubrovnik.⁹²⁰ I neki ljudi sa šireg područja grada Dubrovnika privremeno su se nastanili u Starom gradu za vreme blokade, verujući da će biti zaštićeni od vojnih napada zbog toga što je grad pod zaštitom kao deo Svetske baštine.⁹²¹ Vekovima je opštepoznata činjenica da je Stari grad živ grad. Naseljenost šireg područja grada Dubrovnika bila je u mnogo pogleda slična, što je takođe bilo opštepoznata činjenica. Šire područje grada Dubrovnika bilo je veliki stambeni i trgovački centar sa velikim brojem stanovnika, čiji je broj znatno povećan prilivom izbeglica raseljenih iz drugih gradova i sela usled napredovanja JNA.⁹²²

286. Pored tog davno ustanovljenog i opštepoznatog činjeničnog stanja, na osnovu dokaza jasno je da su snage JNA s mnogih položaja direktno osmatrale i šire područje grada Dubrovnika i Stari grad otkako su u novembru počele da stežu обруč oko Dubrovnika.⁹²³ Na osnovu tog pomnog vojnog osmatranja moralo je biti očigledno prisustvo i kretanje velikog broja stanovnika civila kako u Starom gradu, tako i na širem području grada Dubrovnika. Svakako, starešine JNA, uključujući optuženog i admirala Jokića, bile su neposredno uključene u pregovore sa, između ostalih, predstavnicima civilnog stanovništva. Pored toga, očigledan cilj blokade Dubrovnika od strane JNA bio je da se krajnje teškom situacijom koju je civilno stanovništvo bilo prinuđeno da trpi zbog blokade, hrvatske odbrambene snage prinude na kapitulaciju. Veće konstatuje da je naročito očigledno da su napadači JNA, a posebno optuženi i njegovi podređeni koji su naređivali, planirali ili rukovodili snagama tokom napada, znali za prisustvo velikog broja civila u Starom gradu, kao i na širem području grada Dubrovnika.

287. Jedan ili dva konkretna aspekta dokaza koji se odnose na pitanje civilnog stanovništva u Starom gradu i na širem području grada Dubrovnika zaslužuju da se posebno pomenu. Dana 6. decembra 1991. vojnici JNA koji su učestvovali u napadu čuli su, oko 07:00 časova, znak za vazdušnu uzbunu u Dubrovniku.⁹²⁴ U svom izveštaju za taj dan, potpukovnik Jovanović, koji je komandovao 3/5. mtbr, navodno polazi od pretpostavke da su se, posle znaka za vazdušnu uzbunu, stanovnici grada sklonili u skloništa. On je stoga, kako je izjavio u svom svedočenju, naredio da se otvori vatra, smatrajući da

sva lica koja se i dalje kreću po stambenom delu Dubrovnika učestvuju u borbenim dejstvima.⁹²⁵ Ova verzija pretpostavlja, bez sumnje, prisustvo civila, ali na navedenoj osnovi nastoji da opravda otvaranje vatre na ljude i vozila u pokretu. Takav stav, kojim se potpukovnik Jovanović navodno rukovodio tog dana, neodrživ je. Zdrav razum i iskazi mnogih svedoka u ovom predmetu potvrđuju da je stanovništvo Dubrovnika uglavnom bilo civilno i da su mnogi stanovnici civilni imali opravdan razlog da se kreću po Dubrovniku tokom desetoipčasovnog napada. Očigledan primer su ljudi koji su pokušali da stignu do ranjenih i prevezu ih u bolnicu. Drugi su tražili bolji zaklon jer su zgrade bile oštećene ili uništene. Treći su pak pokušavali da se probiju do svojih kuća ili radnih mesta. Primera ima još mnogo. Navedena verzija potpukovnika Jovanovića u suprotnosti je s iskazom jednog drugog oficira JNA, kapetana Nešića, koji je izjavio da jeste video da se stanovnici, koje je nazvao "civilima", kreću po gradu. On se izričito saglasio s konstatacijom da ti civilni nisu ugrožavali ni njega ni njegovu jedinicu.⁹²⁶ O prisustvu civila u Starom gradu komandanti JNA direktno su obavešteni preko protestnih nota koje su tog dana primili od Kriznog štaba. U ratnom dnevniku JNA nalazi se zabeleška o prigovoru koji je optuženom uputio ministar Rudolf. Prigovor se odnosi na nastradale i ranjene u Dubrovniku, kao i na to da je pogođen Franjevački samostan.⁹²⁷ Veće zaključuje da je verzija koju je izneo potpukovnik Jovanović i po kojoj je postupio kada je 6. decembra 1991. dejstvovao minobacačima 3/5. mtbr pod njegovom komandom očito lažna. Ona je smišljena kako bi se opravdalo zapravo neselektivno gađanje civila, vozila i zgrada na širem području grada Dubrovnika (doduše, severozapadno od Starog grada jer je sâm Stari grad bio izvan dometa njegovih minobacača), koje nema nikakvo vojno opravdanje.

288. Veće je zaključilo da je 6. decembra 1991. JNA iz svojih artiljerijskih i drugih oruđa žestoko dejstvovala po Starom gradu,⁹²⁸ ali da nije gađala nikakve, stvarne ili pretpostavljene, vojne vatrene položaje ili druge ciljeve u Starom gradu.⁹²⁹ Prema tome, Veće zaključuje da je namera počinilaca bila da gađaju civile i civilne objekte u Starom gradu. Veće je, pored toga, konstatovalo da su snage JNA 6. decembra 1991. gađale relativno mali broj vojnih ciljeva (stvarnih ili pretpostavljenih) na širem području grada Dubrovnika, ali izvan Starog grada. Oni su većinom bili međusobno dosta udaljeni i na položajima daleko od Starog grada. Granatiranje hrvatskih vojnih položaja na širem području grada Dubrovnika, uključujući one bliže Starom gradu, bilo da je reč o stvarnim ili pretpostavljenim položajima, ne bi moglo da nanese štetu Starom gradu, iz razloga navedenih u ovoj presudi. To važi za sva oruđa JNA korišćena 6. decembra 1991, uključujući minobacače. Pored toga, međutim, Veće je konstatovalo da se žestoko dejstvovalo po nevojnim ciljevima izvan Starog grada, a na širem području grada Dubrovnika.

289. Kako je već konstatovano u ovoj presudi, dokazano je da je namerno granatiranje Starog grada 6. decembra 1991. od strane JNA uzrokovalo pogibiju dva civila i nanelo povrede civilima.⁹³⁰ Naneta je i obimna šteta civilnim objektima.⁹³¹ Shodno tome, ostavljajući zasad po

strani pitanje krivične odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su se stekli elementi krivičnog dela napada na civilno stanovništvo i civilne objekte.

C. Zločini protiv imovine, uključujući kulturna dobra (tačke 4 i 6)

1. Pravna regulativa o pustošenju koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 4)

290. Tačka 4 Optužnice tereti optuženog za pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja, kažnjivo po članu 3(b) Statuta.⁹³²

291. Član 3(b) sankcioniše dva krivična dela: “bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom”. U ovom predmetu tereti se samo to drugo krivično delo. S lingvističkog stanovišta, značenje ta dva izraza, “pustošenje” i “razaranje”, gotovo je identično.⁹³³ Pored toga, ta dva krivična dela se u više instrumenata međunarodnog humanitarnog prava tretiraju zajedno.⁹³⁴ Veće smatra da je, barem u kontekstu ovog predmeta koji se odnosi na uništavanje zgrada u dubrovačkom Starom gradu, primereno da se ta dva krivična dela izjednače, mada uvažava da u drugim kontekstima, na primer, kada je reč o uništavanju letine ili šuma, krivično delo pustošenja može imati širu primenu.

292. Iako je krivično delo “pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom” malo obrađeno u praksi Međunarodnog suda,⁹³⁵ Pretresno veće u predmetu Kordić utvrdilo je elemente krivičnog dela “bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom”, što je nedavno potvrdilo i Žalbeno veće u tom istom predmetu, kako sledi.⁹³⁶

(i) kada se radi o uništavanju imovine velikih razmera;

(ii) kada uništavanje nije opravdano vojnom nuždom; i

(iii) počinitelj je djelovao s namjerom da uništi imovinu o

kojoj je riječ ili uz bezobzirno zanemarivanje vjerovatnoće da će ona biti uništena.

293. Čini se da je ta definicija podjednako primenjiva na pustošenje, barem u kontekstu ovog suđenja. Veće će tu definiciju, uz odgovarajuće izmene kako bi se uvrstilo “pustošenje,” prihvatiti za krivično delo “pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom.” I Tužilaštvo i odbrana tvrde da to treba uraditi.⁹³⁷

294. Što se tiče prvog elementa, odnosno, da je pustošenje bilo “velikih razmera”, Veće stoji na stanovištu da ovaj element, iako je potrebno da se pokaže da je oštećen ili razoren znatan broj objekata, ne iziskuje da mora biti razoren ceo grad, naselje ili selo.⁹³⁸ Veće neće zauzimati stav o pitanju da li postoji identičnost između izraza “velikih razmera” u

ovom kontekstu i izraza “širokih razmera” u kontekstu krivičnog dela “uništavanja i oduzimanja imovine širokih razmera” na osnovu člana 2(d) Statuta. To ne iziskuju okolnosti ovog predmeta.

295. Drugi uslov je da delo “nije opravdano vojnom nuždom”. Veće je stalo na stanovište da je korisno u ovu svrhu definisati vojnu nuždu navođenjem opšteprihvaćene definicije vojnih ciljeva date u članu 52 Dopunskog protokola I, gde su oni opisani kao “oni objekti koji po svojoj prirodi, smeštaju, nameni ili upotrebi efektivno doprinose vojnoj akciji i čije potpuno ili delimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija donosi u datim okolnostima očitu vojnu prednost”.⁹³⁹ O tome da li se može ostvariti vojna prednost mora se odlučiti, kako je zaključilo Pretresno veće u predmetu Galić, iz perspektive “osob[e] koja se sprema da počini napad i s obzirom na informacije koje su joj dostupne, da se taj objekt koristi tako da stvarno doprinosi vojnoj akciji”.⁹⁴⁰ Drugim rečima, o svakom predmetu mora se presuditi na osnovu datog činjeničnog stanja. Podsećajući na svoj raniji zaključak da u Starom gradu 6. decembra 1991. nije bilo vojnih ciljeva,⁹⁴¹ Veće smatra da se u okolnostima ovog predmeta ne pokreće pitanje srazmernosti prilikom utvrđivanja vojne nužde. 296. Shodno doslednoj praksi Međunarodnog suda, uslov *mens rea* potreban za krivično delo po članu 3(b) ispunjen je kada je počinitelj delovao s direktnom ili indirektnom namerom, pri čemu je u slučaju indirektnih namere potrebna svest da je pustošenje verovatna posledica njegovih postupaka.⁹⁴²

297. Ukratko, može se reći da su elementi krivičnog dela “pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom”, barem u ovom kontekstu, sledeći: (a) razaranje ili oštećivanje imovine velikih razmera; (b) razaranje ili šteta nisu opravdani vojnom nuždom; i (c) počinitelj je delovao s namerom da razori ili ošteti imovinu ili znajući da će takvo razaranje ili šteta biti verovatna posledica njegovih postupaka.

2. Pravna regulativa o uništavanju ili hotimičnom nanošenju štete kulturnim dobrima (tačka 6)

298. Tačka 6 Optužnice tereti optuženog za uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umetničkim i naučnim delima, kažnjivo po članu 3(d) Statuta.

299. U članu 3(d) Statuta piše:

Međunarodni sud je nadležan da krivično goni osobe koje su prekršile zakone ili običaje ratovanja. Ta kršenja, između ostalog, uključuju sledeće:

...

(d) zauzimanje, uništavanje ili hotimično oštećivanje verskih, dobrotvornih i obrazovnih ustanova, ustanova namenjenih umetnosti i nauci, istorijskih spomenika i umetničkih i naučnih dela;

300. Ta odredba je dosad tumačena u nekoliko predmeta pred Međunarodnim sudom. Pretresno veće u predmetu Blaškić prihvatilo je sledeću definiciju:

Oštećivanje ili razaranje moralo je biti počinjeno na hotimičan način nad institucijama za koje se jasno može utvrditi da su namijenjene religiji ili obrazovanju i koje, u trenutku događaja, nisu bile korištene u vojne svrhe. Takve se institucije takođe ne smiju nalaziti u neposrednoj blizini vojnih objekata.⁹⁴³

301. U Prvostepenoj presudi u predmetu Naletilić, iako se odbacuje zaključak iz predmeta Blaškić da se zaštićene institucije ne smeju nalaziti u neposrednoj blizini vojnih objekata,⁹⁴⁴ stalo se na stanovište da su elementi ovog krivičnog dela u odnosu na uništavanje institucija namenjenih religiji zadovoljeni: "(i) ako su ispunjeni opći uvjeti iz člana 3 Statuta; (ii) ako je uništavanjem pogođena institucija namijenjena religiji; (iii) ako objekt nije korišten za vojne svrhe; (iv) ako je počinitelj delovao s namjerom da uništi imovinu".⁹⁴⁵

302. Dalje, u Prvostepenoj presudi u predmetu Kordić zauzet je stav da, iako se to krivično delo u određenoj meri preklapa s krivičnim delom protivpravnog napada na civilne objekte, ako su dela o kojima je reč uperena protiv kulturne baštine, odredba člana 3(d) predstavlja *lex specialis*.⁹⁴⁶

303. Da bi se definisali elementi krivičnog dela po članu 3(d), može biti korisno razmotriti njegove pravne izvore u međunarodnom običajnom i ugovornom pravu. Dela protiv kulturnih dobara sankcionisana su članom 27 Haškog pravilnika iz 1907, Haškom konvencijom iz 1954, članom 53 Dopunskog protokola I i članom 16 Dopunskog protokola II.

304. Član 27 Haškog pravilnika iz 1907. predviđa sledeće:

Prilikom opsada i bombardovanja moraju biti preduzete sve potrebne mere da se poštede, koliko god je moguće, zgrade posvećene verskim obredima, umetnosti, nauci i dobrotvornim svrhama, istorijski spomenici, bolnice i sabirališta bolesnika i ranjenika, pod uslovom da nisu u isto vreme upotrebljeni u vojne svrhe.

305. Prema članu 4 Haške konvencije iz 1954. države potpisnice Konvencije dužne su:

1. [...] poštovati kulturna dobra smeštena na njihovoj sopstvenoj teritoriji, kao i na teritoriji ostalih visokih stranaka ugovornica, uzdržavajući se od upotrebe tih dobara, sredstava za njihovu zaštitu i njihove neposredne okoline u svrhe koje bi ta dobra mogle izložiti razaranju ili oštećenju u slučaju oružanog sukoba, te uzdržavajući se od bilo kojeg čina neprijateljstva prema tim dobrima.

2. Od obaveza navedenih u stavu 1 ovog člana može se odstupiti jedino u slučajevima kad vojna nužda imperativno nalaže takvo odstupanje.

...

4. One će se uzdržavati od svih mera represalija prema kulturnim dobrima.

306. Član 53 Dopunskog protokola I predviđa sledeće:

[Bez prejudiciranja] odredbi Haške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od 14. maja 1954. godine i drugih odgovarajućih međunarodnih instrumenata, zabranjeno je:

- (a) vršiti bilo kakav neprijateljski akt uperen protiv istorijskih spomenika, umetničkih dela ili hramova koji sačinjavaju kulturno ili duhovno nasleđe naroda;
- (b) koristiti takve objekte za pomoć vojnim akcijama;
- (c) da takvi objekti budu predmet represalija.

Ovaj tekst je po sadržini gotovo identičan analognoj odredbi u Dopunskom protokolu II (član 16), a jedino se razlikuju po tome što se u Dopunskom protokolu II ne pominju "drugi relevantni međunarodni instrumenti" i zabrana da kulturna dobra budu predmet represalija.

307. Haška konvencija iz 1954. štiti "dobra od velike važnosti za kulturnu baštinu svakog naroda."⁹⁴⁷ Dopunski protokoli navode "istorijske spomenike, umetnička dela ili hramove koji sačinjavaju kulturno ili duhovno nasleđe naroda."⁹⁴⁸ U Drugostepenoj presudi u predmetu Kordić ističe se, upućujući na Komentar MKCK na član 53 Dopunskog protokola I, da je, uprkos tim razlikama u izrazima, osnovna ideja [u osnovi te dve odredbe] ista.⁹⁴⁹ Pitanje ima li među njima tananih razlika nije relevantno u okolnostima ovog predmeta. Veće će se u svom razmatranju ograničiti na dobra zaštićena gorenavedenim instrumentima (u daljem tekstu: "kulturna dobra").⁹⁵⁰

308. Iako gorenavedene odredbe zabranjuju akte neprijateljstva "usmerene" protiv kulturnih dobara, član 3(d) Statuta eksplicitno krivičnim delima smatra samo ona dela koja za posledicu imaju oštećivanje ili uništavanje takvih dobara. Prema tome, potrebni element krivičnog dela koje se tereti u Optužnici jeste sâma šteta ili uništavanje koje je rezultat dela usmerenog protiv tih dobara.⁹⁵¹

309. Haški pravilnik iz 1907. uslovljava zaštitu kulturnih dobara pitanjem da li se ta dobra koriste u vojne svrhe.⁹⁵² Haška konvencija iz 1954. predviđa obavezu poštovanja kulturnih dobara. Ta obaveza ima dva eksplicitna elementa, a to su uzdržavanje "od upotrebe tih dobara [...]" i njihove neposredne okoline u svrhe koje bi ta dobra mogle izložiti razaranju ili oštećenju u slučaju oružanog sukoba", te uzdržavanje "od

bilo kojeg akta neprijateljstva prema tim dobrima".⁹⁵³ Konvencija predviđa mogućnost odstupanja od tih obaveza, ali samo onda kada "vojna nužda imperativno nalaže takvo odstupanje."⁹⁵⁴ Dopunski protokoli zabranjuju upotrebu kulturnih dobara u okviru vojnih napora, ali ne sadrže eksplicitnu odredbu o posledicama takve upotrebe, odnosno, da li ona daje opravdanje za akte neprijateljstva prema takvim dobrima. Dalje, Dopunski protokoli zabranjuju akte neprijateljstva prema kulturnim dobrima, ne navodeći eksplicitno vojnu nuždu. Međutim, izričito je navedeno da se relevantne odredbe oba Dopunska protokola primenjuju "[bez preudiciranja]" odredbi Haške konvencije iz 1954.⁹⁵⁵ To ukazuje na to da Dopunski protokoli u tim aspektima možda nisu uticali na funkcionisanje odredbe o odstupanju predviđene Haškom konvencijom iz 1954, u slučajevima kada vojna nužda imperativno iziskuje odstupanje. U ovom predmetu, iz okolnosti vezanih za granatiranje Starog grada ne proističe nikakva vojna nužda, tako da nije potrebno dalje razmatrati ovo pitanje. Iz istog razloga nije potrebno razmatrati to kakva se razlika želela napraviti (i da li) upotrebom reči "imperativno" u kontekstu vojne nužde u članu 4, stav 2 Haške konvencije iz 1954.

310. U svakom slučaju, ustanovljena praksa Međunarodnog suda, koja potvrđuje izuzetak "u vojne svrhe",⁹⁵⁶ što je u skladu s izuzecima predviđenim Haškim pravilnikom iz 1907. i Dopunskim protokolima, ubedila je Veće da se zaštita garantovana kulturnim dobrima gubi u slučajevima kada se ta dobra koriste u vojne svrhe. Dalje, u vezi s gorenavedenim razlikama između prvostepenih presuda u predmetu Blaškić i predmetu Naletilić (koje se odnose na upotrebu neposredne okoline kulturnih dobara u vojne svrhe) i ostavljajući po strani eventualne implikacije pitanja imperativne vojne nužde, čini se da preovlađuje stanovište da upravo upotreba kulturnih dobara, a ne njihova lokacija, određuje da li će i kada ta kulturna dobra izgubiti zaštitu.⁹⁵⁷ Prema tome, suprotno argumentu odbrane,⁹⁵⁸ Veće smatra da se posebna zaštita garantovana samim kulturnim dobrima ne može izgubiti jednostavno zbog vojnih aktivnosti ili vojnih objekata u neposrednoj blizini kulturnih dobara. U takvom slučaju, međutim, praktični rezultat može biti da je nemoguće utvrditi da su dela koja su uzrokovala razaranja ili oštećivanje kulturnih dobara bila "usmerena protiv" tih kulturnih dobara, a ne protiv vojnih objekata ili aktivnosti u njihovoj neposrednoj blizini.

311. Što se tiče elementa *mens rea* za ovo krivično delo, Veće se rukovodilo ranijom praksom Međunarodnog suda, po kojoj izvršilac mora da deluje s direktnom namerom da ošteti ili uništi predmetna dobra. Ima razloga da se postavi pitanje ne bi li i indirektna namera trebalo da bude prihvatljiv oblik *mens rea* za ovo krivično delo, ali okolnosti ovog predmeta neposredno ne pokreću to pitanje.

312. S obzirom na gorenavedeno, čini se da definicija ustanovljena u praksi Međunarodnog suda odražava stanovište međunarodnog običajnog prava. U svrhu ovog predmeta, akt zadovoljava elemente krivičnog dela

uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete kulturnim dobrima u smislu člana 3(d) Statuta u delu te odredbe koji se odnosi na kulturna dobra (i) ako je uzrokovao oštećivanje ili uništavanje dobara koja čine kulturnu ili duhovnu baštinu naroda; (ii) ako oštećena ili uništena dobra nisu korišćena u vojne svrhe u vreme kada su preduzeti akti neprijateljstva usmereni protiv tih objekata i (iii) ako je akt izvršen s namerom da se nanese šteta predmetnom dobrima ili da se ona unište.

3. Nalazi o tački 4 i tački 6

313. Optuženi mora da odgovori na optužbu da je tokom napada na dubrovački Stari grad 6. decembra 116⁹⁵⁹ zgrada i objekata bilo bar u izvesnoj meri oštećeno ili uništeno. Oni su navedeni u Dodatku Odluci na osnovu pravila 98bis.⁹⁶⁰ Među njima je šest zgrada koje su tokom napada navodno sasvim uništene, i to: Palača – Od Sigurate 1 (Festivalaska palata), Palača – Od Sigurate 2, Palača Martinušić – Sv. Josipa 1, Palača – Od Puča 11, Palača – Od Puča 16, Palača Sorkočević – Miha Pracata 6.⁹⁶¹ Uz to, Tužilaštvo tvrdi da je dokazalo da je usled napada na Stari grad 6. decembra oštećen Zavod za zaštitu spomenika kulture (C1), zgrada koja nije navedena u Dodatku.⁹⁶²

314. Tužilaštvo tvrdi da je 6. decembra 1991, tokom granatiranja Starog grada od strane JNA, u požaru uništeno šest zgrada navedenih u paragrafu 23 Optužnice.⁹⁶³ Tužilaštvo prihvata da "[i]ako očevici [...] nisu mogli da pruže direktne dokaze o izvoru granatiranja, jedini zaključak koji se iz ukupnog dokaznog materijala može izvesti jeste da je JNA ispalila te granate na Stari grad."⁹⁶⁴ Tužilaštvo dalje tvrdi da je dokazano da je usled granatiranja Starog grada 6. decembra 1991. štetu pretrpelo 116 zgrada i objekata navedenih u Dodatku Odluci na osnovu pravila 98bis, kao i zgrada Zavoda za zaštitu spomenika kulture (C1).⁹⁶⁵

315. Odbrana tvrdi da su svedoci Tužilaštva u svojim iskazima "preterano i pogrešno preuveličavali štetu koju je pretrpeo Stari grad".⁹⁶⁶ Uz to, odbrana tvrdi da je svedočenje tih svedoka "nepouzđano, pristrasno i pogrešno".⁹⁶⁷ Kao što je Veće u ovoj Presudi već istaklo u svojim opštim napomenama o svedočenjima, neki iskazi o šteti nisu zadovoljavajući. U velikom broju slučajeva u njima je šteta bila preuveličana. Veće je to itekako imalo u vidu prilikom ocene uverljivosti dokaza o oštećenjima u Odluci na osnovu pravila 98bis i dalje u ovoj Presudi.

316. Uopšteno govoreći, nalazi Veća po datim tačkama utemeljeni su na prihvaćenim iskazima stanovnika Dubrovnika⁹⁶⁸ ili osoba koje su bile u Starom gradu tokom napada ili odmah nakon njega,⁹⁶⁹ kao i dokazima kao što su iskaz posmatrača PMEZ Pera Hvalkofa, koji je prošao Starim gradom i okolinom jedan dan nakon napada i izjavio da je izgledao "strašno" i da je bilo "veoma teških oštećenja". Po njegovom mišljenju, Stari grad je izgledao kao "smetlišta za rakete".⁹⁷⁰ Pri odlučivanju Veće se oslonilo i na dokaze u vidu video-snimaka⁹⁷¹ i različite izveštaje sastavljene nakon napada, a od pomoći mu je bio i odlazak na lice mesta.⁹⁷² Veće se na te dokaze oslonilo i

pri utvrđivanju broja zgrada i objekata oštećenih tokom granatiranja Starog grada 6. decembra, i o kojim se tačno zgradama i objektima radi.

317. Kao što je gore već bilo reči,⁹⁷³ Veće je konstatovalo da su snage JNA 6. decembra 1991. godine pod komandom optuženog izvele artiljerijski napad na Stari grad u Dubrovniku. 318. Veće konstatuje da je od 116 zgrada i objekata navedenih u Dodatku Odluci na osnovu pravila 98bis, njih 52 uništeno ili oštećeno 6. decembra, tokom granatiranja Starog grada od strane JNA. Zaključci Veća u vezi s tih 52 zgrade odnosno objekata izloženi su u Dodatku ovoj Presudi, gde su navedeni i dokazi na koje se Veće oslanjalo pri donošenju tih zaključaka.⁹⁷⁴ Veće će niže u tekstu objasniti zašto se nije u dovoljnoj meri uverilo da su u tom napadu uništeni ili oštećeni i preostalih 64 zgrada i objekata, i dodatna zgrada (C 1). Veće želi da naglasi da 52 zgrade, odnosno objekta navedeni na spisku ne predstavljaju konačan broj zgrada i objekata uništenih ili oštećenih tokom napada JNA od 6. decembra 1991. godine. Veće je svoje zaključke nužno moralo da ograniči na zgrade navedene u Optužnici koje su ujedno navedene i u Dodatku Odluci na osnovu pravila 98bis, naročito pošto nije uvek bilo moguće dovesti u vezu dokaze o oštećenjima i zgrade sa spiska.

319. Priroda i razmere nanesenih oštećenja na te 52 zgrade odnosno objekta tokom napada od 6. decembra 1991. u velikoj meri variraju, što se vidi i iz dokaza navedenih u fusnotama u Dodatku. Nema potrebe da se u ovoj Presudi pokušava pobrojati sva oštećenja. Najveću štetu pretrpelo je šest zgrada koje su 6. decembra 1991. potpuno uništene, to jest, izgorele.⁹⁷⁵ Od 52 zgrade odnosno objekta nekoliko njih je pretrpelo oštećenja usled ranijih granatiranja u oktobru i novembru.⁹⁷⁶ Veće je primilo znanju tu ranije nanetu štetu, kako se ona ne bi pripisala napadu od 6. decembra 1991. godine. Na kraju se Veće, na osnovu svoje analize oštećenja, uverilo da su ranije oštećene zgrade tokom napada 6. decembra zadobile dalja, teška oštećenja.

320. Veće takođe želi da primeti da su među zgradama oštećenim tokom napada bili samostani, crkve, džamija, sinagoga i palate.⁹⁷⁷ Osim njih, pogođene su bile i stambene zgrade, javni objekti i prodavnice, što je imalo ozbiljne posledice po njihove stanare i vlasnike, jer su te kuće i prodavnice pretrpele znatnu štetu.⁹⁷⁸

321. Pri donošenju zaključaka da nema dovoljno dokaza u vezi s ostale 64 zgrade odnosno objekta Veće se rukovalo sledećim. Dokazi o oštećenjima tih 64 zgrada i objekata potiču iz delova "Preliminarnog izveštaja o ratnom razaranju stare gradske jezgre Dubrovnika, listopad – studeni – prosinac 1991" koji je sastavio Zavod za zaštitu spomenika kulture Dubrovnik (u daljem tekstu: Izveštaj Zavoda).⁹⁷⁹ Izveštaj Zavoda se bavi oštećenjima nanetim u periodu od 1. oktobra do 31. decembra 1991, što, naravno, uključuje i oštećenja naneta 6. decembra 1991. na koja se odnosi Optužnica, ali je neophodno napraviti razliku između oštećenja od 6. decembra i drugih oštećenja. Iako je u samom Izveštaju Zavoda navodno konkretno navedena šteta naneta 6. decembra 1991. zahvaljujući datumu oštećenja za svaki ispitani objekt, ispostavilo se da ti podaci nisu uvek bili tačni.⁹⁸⁰

322. Iako su dva svedoka, arhitekta Lucijana Peko i Slobodan Vuković, koji su lično izvršili inspekciju oštećenja na zgradama i objektima u Starom gradu, generalno jemčili za tačnost i pouzdanost izvoda iz Izveštaja Zavoda,⁹⁸¹ Veće želi da istakne da u tom Izveštaju ima podataka koji su evidentirani na temelju iskaza iz druge ruke. U većini slučajeva su informacije dobijene od nepoznatih osoba, za koje je samo rečeno da su susedi ili stanari.⁹⁸² Nije poznato da li su ti susedi i stanari govorili iz ličnog iskustva ili se radi o iskazima iz druge ruke.

323. Uz to, Veće želi da istakne da to dvoje svedoka nisu imali prethodnog iskustva u ispitivanju štete nastale u ratu. Ni oni ni članovi njihove ekipe nisu stručnjaci za balističku ili kriminalističkotehničku istragu.⁹⁸³ Unakrsnim ispitivanjem Slobodana Vukovića o sadržaju njegovog dela Izveštaja Zavoda utvrđen je veliki broj pogrešaka i materijalnih štamparskih grešaka.⁹⁸⁴ Naposljetku, Veće želi da podseti da je Izveštaj Zavoda prvobitno zamišljen kao preliminaran, o čemu govori i njegov naslov "Preliminarni izveštaj", što ukazuje na to da su njegovi autori smatrali da će potom slediti konačna verzija izveštaja.⁹⁸⁵ Međutim, u ovom predmetu nije predočen konačni izveštaj. Colin Kaiser, jedan od savetnika UNESCO angažovanih prilikom procene štete nanete napadima u oktobru i novembru, nije mogao da garantuje tačnost Izveštaja Zavoda i izjavio je sledeće: "Znate da nisam ja obavio taj uviđaj. Znate da nisam pratio sve timove. Znate da nisam odgovoran za taj rad."⁹⁸⁶

324. Pri utvrđivanju težine koju valja pridati predočenim delovima Izveštaja Zavoda Veće je došlo do zaključka da se na njega može osloniti u onoj meri u kojoj ga potkrepljuju ostali dokazi izvedeni u ovom predmetu, to jest, izjave svedoka, drugi izveštaji i dokazi u vidu video-snimaka.⁹⁸⁷ Veće se dalje rukovalo tim principom.

325. Kad je reč o navodnim oštećenjima same zgrade Zavoda (C1), jedini ponuđeni dokaz je svedočenje Colina Kaisera. Međutim, njegov iskaz s tim u vezi je suviše neodređen da bi poslužio kao osnov za zaključak o oštećenjima te konkretne zgrade.⁹⁸⁸

326. Što se tiče same tačke 4, Veće je zaključilo da je Stari grad pretrpeo štetu velikih razmera usled napada JNA 6. decembra 1991. S tim u vezi Veće je uzelo u obzir sledeće faktore: da je 52 pojedinačnih zgrada i objekata uništeno ili oštećeno, da se te oštećene ili uništene zgrade i objekti nalaze po čitavom Starom gradu i da uključuju zidine koje ga okružuju; da se veliki broj oštećenih kuća nalazi oko Straduna, glavne centralne ose Starog grada, koji je i sâm oštećen, ili da se nalaze u njegovoj neposrednoj blizini i, naposljetku, da se skala oštećenja generalno kreće od potpuno uništenih, to jest, izgorelih zgrada, do manjih oštećenja delova zgrada i objekata.

327. Što se tiče same tačke 6, Veće želi da primeti da je ceo dubrovački Stari grad⁹⁸⁹ 1979. godine, nakon nominacije od strane SFRJ, stavljen na spisak Svetske kulturne baštine.⁹⁹⁰ Građevine stavljene na Spisak svetske kulturne baštine "po svojoj arhitekturi, jedinstvu ili uklopljenosti u pejzaž, predstavljaju izuzetnu univerzalnu vrednost sa istorijskog, umetničkog ili

naučnog gledišta.⁹⁹¹ Pretresno veće je mišljenja da sve građevine unutar Starog grada, to jest, svi objekti i zgrade spadaju u opseg člana 3(d) Statuta. Stoga Veće zaključuje da je napad JNA na Stari grad 6. decembra 1991. bio usmeren na kulturna dobra u smislu člana 3(d) Statuta, odnosno dela te odredbe koji se tiče kulturnih dobara.

328. Po pitanju tačke 6, u spisu nema dokaza koji bi ukazivali na to da je u predmetnom periodu neka od 52 zgrade i objekta u Starom gradu, za koje je Veće utvrdilo da su uništene ili oštećene 6. decembra 1991, korišćena u vojne svrhe.⁹⁹² Dakle, u vreme kad su pretrpele štetu, te zgrade su bile zaštićene kao kulturno dobro u skladu s članom 3(d) Statuta. Kao što je već rečeno, u izvesnim slučajevima oštećivanje ili uništavanje objekata može biti opravdano vojnom nuždom. Imajući to u vidu, Veće potvrđuje svoj zaključak da u neposrednoj blizini 52 zgrade odnosno objekta za koje je utvrdilo da su oštećeni tokom napada 6. decembra 1991,⁹⁹³ kao ni u Starom gradu i njegovoj neposrednoj blizini, nije bilo vojnih ciljeva. Prema zaključku Veća, uništavanje i oštećivanje objekata u Starom gradu 6. decembra 1991. nije bilo opravdano vojnom nuždom..

329. Što se tiče elementa *mens rea* za oba zločina, Veće želi da iznese sledeća zapažanja. Kad je reč o tački 4, na osnovu nalaza da je napad na Stari grad bio hotimičan i da su njegovi neposredni počinioci znali da je Stari grad civilnog karaktera, Veće zaključuje da su neposredni počinioci imali nameru da unište ili oštete objekte.⁹⁹⁴ Slično tome, u vezi s tačkom 6, na osnovu dokaza o hotimičnom napadu na Stari grad,⁹⁹⁵ čiji je jedinstveni istorijski i kulturni karakter bio opštepoznat, baš kao i činjenica da se nalazi na Spisku svetske kulturne baštine UNESCO,⁹⁹⁶ Veće je izvelo zaključak da je namera neposrednih počinitelja bila hotimično uništavanje kulturnih dobara. U vezi s potonjim faktorom, Veće kao dalji dokaz prihvata to da je 6. decembra 1991. JNA sa svojih položaja na Žarkovici i drugim lokacijama iznad Starog grada mogla da vidi oznake zaštićenih objekata UNESCO.⁹⁹⁷

330. Ostavljajući zasad po strani pitanje odgovornosti optuženog, Veće konstatuje da su se stekli svi elementi krivičnog dela pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 4) i uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete kulturnoj baštini (tačka 6).

VII. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENOG

A. Naređivanje

1. Pravo

331. Ovaj vid odgovornosti iziskuje da je optuženi u vreme činjenja krivičnog dela bio ovlašćen da navodnim počiniocima izdaje obavezujuća naređenja. Postojanje formalnog odnosa nadređeni – podređeni između davaoca i izvršioca naređenja samo po sebi nije uslov, a takođe naređenje ne mora biti u pismenom obliku ili u bilo kojoj određenoj formi, niti mora

biti direktno izdato osobi koja će ga izvršiti.⁹⁹⁸ Postojanje naređenja može se dokazati putem direktnih dokaza ili dokaza o okolnostima.⁹⁹⁹

332. Pošto je ovaj vid odgovornosti tesno povezan s “podsticanjem,” uz dodatni uslov da je osoba koja je naredila zločin nadređena njegovom fizičkom počiniocu, analogno onome što se iziskuje za “podsticanje”,¹⁰⁰⁰ kao deo *actus reus* naređivanja potrebno je da se dokaže kauzalna veza između čina naređivanja i fizičkog počinjenja zločina.¹⁰⁰¹ Veće je prihvatilo i da, slično podsticanju,¹⁰⁰² iz te veze ne mora da proističe da krivično delo ne bi bilo počinjeno da nije bilo tog naređenja.

333. Kad je reč o potrebnoj *mens rea*, mora se ustanoviti da je optuženi izdao naređenje s namerom da izazove činjenje zločina,¹⁰⁰³ ili da je bio svestan velike verovatnoće da će izvršenjem naređenja on biti počinjen.¹⁰⁰⁴ *Mens rea* optuženog ne mora da bude eksplicitna, već se može izvesti na osnovu okolnosti.¹⁰⁰⁵ Pošto je *mens rea* zapravo stanje svesti, ona se obično dokazuje zaključivanjem. Naravno, standard dokazivanja iziskuje da taj zaključak bude jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza.¹⁰⁰⁶

2. Nalazi

334. U Optužnici se navodi da je optuženi 6. decembra 1991. naredio protivpravno granatiranje dubrovačkog Starog grada iz artiljerijskog oruđa i minobacača koje su vršile snage pod njegovom komandom, uključujući snage pod komandom kapetana Kovačevića, direktno potčinjene 9. VPS pod komandom admirala Jokića.¹⁰⁰⁷

335. Tužilaštvo tvrdi da, “iako nema direktnih dokaza o izdavanju naređenja, postoje posredni dokazi iz kojih nužno proističe zaključak da je optuženi dao eksplicitno ili implicitno naređenje za napad na Srđ pre nego što je on počeo 6. decembra 1991.”¹⁰⁰⁸ Ono dalje navodi da je “eksplicitno ili implicitno naređenje optuženog za napad na Srđ 6. decembra 1991. moralo biti izdato sa svešću da postoji velika verovatnoća da će tokom napada na Srđ doći do protivpravnog napada na Stari grad.”¹⁰⁰⁹ U prilog tim svojim navodima Tužilaštvo tvrdi da je JNA vojska u kojoj se sve odvijalo na osnovu naređenja, zbog čega je vrlo malo verovatno da bi neki komandant namerno izvršio napad protivno namerama neposredno nadređene komande.¹⁰¹⁰ Ono se dalje poziva na navodni odlazak kapetana Kovačevića u komandu 2. OG dan uoči napada i tvrdi da se na osnovu toga što dvojica viših starešina 9. VPS (kapetan bojnog broda Zec i potpukovnik Kovačević) nisu uspeli promptno da spreče napad od 6. decembra 1991. može dokazati da je kapetan Kovačević dobijao naređenja s višeg nivoa.¹⁰¹¹ Tužilaštvo je izvelo isti zaključak iz toga što je optuženi navodno potvrdio verziju događaja kapetana Kovačevića.¹⁰¹² Naposletku, ono se poziva na svedočenje Colma Doylea kao dokaz o tome da je optuženi priznao da je otvarao vatru na grad Dubrovnik.¹⁰¹³

336. Odbrana tvrdi da nema dokaza o tome da je optuženi izdao ikakva naređenja za činjenje dela za koja se tereti.¹⁰¹⁴ Konkretno, ona

navodi da optuženi 6. decembra 1991. nije izdao nikakva naređenja 3/472. mtbr, osim naređenja o poštovanju prekida vatre.¹⁰¹⁵ S tim u vezi, odbrana takođe ističe da je optuženi, u stvari, izdao naređenja kojima se zabranjuje svaki napad na Stari grad.¹⁰¹⁶ Ona dalje osporava svedočenje Colma Doylea jer se navodno ne odnosi na Stari grad¹⁰¹⁷ i ističe da je stav odbrane da je napad na Srđ planirala i naredila komanda 9. VPS.¹⁰¹⁸ Što se tiče tražene *mens rea*, odbrana tvrdi da se, pošto nije postojala direktna namera, ne može samo na osnovu položaja 3/472. mtbr, pešadijske jedinice odgovorne za održavanje blokade, zaključiti da je optuženi bio svestan velike verovatnoće da će zločin biti počinjen.¹⁰¹⁹ Imajući u vidu zaključke Veća o dokazima, nije neophodno konkretno se baviti svim pitanjima pokrenutim u podnescima Tužilaštva i odbrane.

337. Ranije u ovoj Presudi, naročito u delovima gde je razmatran međusobni odnos između optuženog, admirala Jokića i generala Kadrijevića, Veće je došlo do zaključaka koji su relevantni za ovde iznete tvrdnje. Konkretno, Veće je konstatovalo da je optuženi naredio snagama kojima je komandovao da zauzmu Srđ.¹⁰²⁰ Dana 5. decembra 1991 izdato je naređenje za napad 6. decembra 1991. ujutro.¹⁰²¹

338. Međutim, Veće je zaključilo da se na osnovu dokaza ne može ustanoviti da je optuženi izdao izričito naređenje za napad ili otvaranje vatre na Stari grad, ili na šire područje grada Dubrovnika. Relevantno naređenje odnosi se na Srđ.¹⁰²²

339. Međutim, dato pitanje time nije iscrpljeno. Prema zaključku Veća, događaji pokazuju da je optuženi detaljno planiranje i izvršenje naređenja prepustio 9. VPS,¹⁰²³ koji je imao teritorijalnu nadležnost nad Dubrovnikom i okolinom. Postoje nerešena pitanja u vezi s ulogom komandanta 9. VPS admirala Jokića, ali, po mišljenju Veća, u planiranju i izvršenju naređenja aktivno su učestvovali i njegov načelnik štaba kapetan bojnog broda Zec i drugi štabni oficiri, i 5. i 6. decembra 1991.¹⁰²⁴ Planom je odlučeno da se malim brojem snaga izvrši brz napad, ograničenih razmera, uz artiljerijsku podršku artiljerije.¹⁰²⁵ Vazduhoplovne i pomorske snage nisu bile predviđene.¹⁰²⁶ Sve snage poticale su iz 9. VPS. Kopnene snage koje su izvršile napad bile su iz 3/472. mtbr pod komandom kapetana Kovačevića. Tada je 3/472. mtbr držao zaleđe oko Srđa. Sam 3/472. mtbr trebalo je da svojim tenkovima i artiljerijskim oruđem, koje je imao u značajnom broju, podržava napad. Uz to, druge jedinice 9. VPS trebalo je da pruže dodatnu artiljerijsku podršku, naročito teškim minobacačima kalibra 120 mm i haubicama.¹⁰²⁷

340. Iako postoje dokazi o tome da je kapetan Kovačević, koji je trebalo da predvodi napad, 5. decembra između 17:00 i 19:00 časova lično otišao u štab optuženog u Trebinju,¹⁰²⁸ to, po svemu sudeći, nije bilo neuobičajeno,¹⁰²⁹ te Veće nije u mogućnosti da zaključi da je tokom te posete od optuženog dobio neka direktna uputstva, ili da mu je pružio neke pojedinosti napada planiranog za sutradan ujutro. Stoga se, po mišljenju Veća, na osnovu dokaza ne može zaključiti da je optuženi direktno učestvovao u detaljnom planiranju napada, ili da je za njega znao. S vojnog stanovišta, planiranje i

izvršenje tog napada u potpunosti je spadalo u nadležnost 9. VPS. Kao što je pokazano, optuženi je to i prepustio 9. VPS.

341. Iako je bila predviđena veoma obimna artiljerijska podrška, ne može se reći da su pripremljeni planovi bili neprimereni za napad na Srđ i njegovo zauzimanje. Ništa ne upućuje na to da su, po pitanju ljudstva ili artiljerije koje treba angažovati tokom napada, ovi planovi bili izvan opsega koji je optuženi imao, ili je trebalo da ima, u vidu. Dokazi pokazuju da bi valjanom realizacijom tog plana Srđ bio zauzet dosta vremena pre 12:00 časova 6. decembra 1991.

342. Iako je meta napada koji je naredio optuženi bio Srđ, iz dokaza je očigledno, kao što je već rečeno u ovoj Presudi, da je takav napad obavezno predviđao nužno artiljerijsko dejstvo JNA protiv hrvatskih snaga koje bi predstavljale pretnju snagama JNA u napadu na Srđ i ugrožavale uspeh tog napada.¹⁰³⁰ Kao što je već rečeno, zapravo je bilo očigledno da bi hrvatske snage, ako se izuzme ograničen broj njih na samom Srđu, mogle da preuzmu takve odbrambene aktivnosti samo iz veoma ograničenog broja artiljerijskog i drugog naoružanja na širem području grada Dubrovnika.

343. Imajući u vidu te okolnosti, Veće je konstatovalo da je optuženi, budući da je imao značajno vojno znanje i iskustvo, bio u potpunosti svestan da njegovo naređenje za napad na Srđ nužno podrazumeva i mogućnost da će njegove snage morati da gađaju hrvatske artiljerijske i druge položaje na širem području Dubrovnika koje bi zbog svojih odbrambenih aktivnosti predstavljale pretnju snagama JNA u napadu na Srđ i uspehu tog napada. To je zaključak Veća.

344. Kao što je Veće već zaključilo, snage JNA koje su napale Srđ bile su izložene ograničenoj, ali odlučnoj vatri iz minobacača i teških mitraljeza (protivavionskog oruđa), te drugoj vatri iz šireg područja Dubrovnika.¹⁰³¹ Usled te vatre JNA je na Srđu imala ljudskih žrtava i drugih gubitaka.¹⁰³² Jasno je da je to pretilo da ugrozi uspeh napada. Artiljerijska vatra JNA, pod kojom podrazumevamo teške i lake minobacače, topove, topove tipa ZIS i rakete tipa "maljutka", delom je bila usmerena protiv izvesnog broja odbrambenih položaja hrvatskih snaga na širem području Dubrovnika.¹⁰³³ Dejstva JNA na hrvatske odbrambene položaje nesumnjivo su takođe prouzrokovala štetu na objektima u neposrednoj blizini vojnih ciljeva. O tome nema nikakvih pojedinosti u dokazima. Dokazi se ne bave time da li je usled dejstava JNA bilo civilnih žrtava. Pitanje da li je gađanje šireg područja Dubrovnika bilo vojno opravdano ili se kosilo s međunarodnim obavezama nije pitanje kojim Veće treba da se bavi u ovoj Presudi, budući da nije obuhvaćeno Optužnicom. Kao što je Veće ranije zaključilo, ova dejstva JNA nisu bila usmerena na ciljeve u Starom gradu.¹⁰³⁴ Dana 6. decembra 1991. hrvatske snage nisu, braneći se, otvarale vatru iz Starog grada na Srđ, niti na druge položaje JNA, a snage JNA su postupale upravo u skladu s tim uverenjem.

345. Zapravo, JNA nije otvarala artiljerijsku vatru samo na hrvatske vojne ciljeve, a kamoli samo na hrvatske položaje s kojih je uistinu otvarana vatra na snage JNA na Srđu i njene druge položaje. Artiljerija JNA koja

je tog dana bila aktivna otvarala je vatru na Dubrovnik, uključujući Stari grad, bez obzira na vojne ciljeve, i to je činila smišljeno, neselektivno i intenzivno, tokom dužeg vremenskog perioda. Granatiranje Starog grada od strane JNA imalo je za posledicu značajnu štetu na civilnim objektima, smrt i drugo stradanje civila. Nije dokazano da je optuženi naredio taj opšti artiljerijski napad na Dubrovnik ili na Stari grad. Dokazi govore drugačije. Njegovo naređenje odnosilo se samo na napad na Srđ.¹⁰³⁵ Nije dokazano da se implikacije naređenja optuženog o napadu na Srđ ili za dejstvo artiljerije JNA na Dubrovnik protežu i na takav opšti artiljerijski napad na Dubrovnik ili Stari grad.

346. Što se tiče individualne krivične odgovornosti optuženog, vezano za navod da je on naredio napad na Stari grad 6. decembra 1991, pokreće se dodatno pitanje da li je on bio svestan velike verovatnoće da će njegove snage, tokom izvršenja njegovog naređenja za napad na Srđ, smišljeno izvršiti artiljerijski napad na Stari grad. Na osnovu ranijih granatiranja Dubrovnika za vreme vojnih operacija JNA u blizini grada, uključujući Srđ,¹⁰³⁶ u oktobru i novembru 1991, tokom kojih je bilo neovlašćenog granatiranja Starog grada, optuženi je svakako mogao da pretpostavi da će do toga doći, naročito pošto mu je rečeno da je 3/472. mtbr verovatno učestvovao u novembarskom granatiranju.¹⁰³⁷

347. Međutim, postoje značajne razlike. Operacije JNA u oktobru i novembru podrazumevale su opšti napad velikih razmera i višednevno napredovanje većeg broja jedinica JNA na širokom frontu, uz pomorsku i avijacijsku podršku. Napad na Srđ decembra 1991. bio je mnogo ograničenija operacija, kako u pogledu angažovanih snaga i teritorije koju je trebalo zapolositi, tako i vremena koje su jedinice imale za izvršenje tog napada. Iako je naređenje optuženog da se napadne Srđ nužno predviđalo podršku artiljerije JNA protiv hrvatskih snaga koje su predstavljale opasnost po jedinice JNA i po uspeh napada na Srđ, uključujući, po potrebi, artiljerijsku vatru po konkretnim hrvatskim odbrambenim položajima u Dubrovniku, ta podrška je podrazumevala ograničeno, kontrolisano uzvratno dejstvo snaga optuženog, usmereno protiv konkretnih ciljeva. To što su artiljerijska dejstva JNA u Dubrovniku prerasla u smišljeno, neselektivno i intenzivno granatiranje, koje je, doduše, bilo nalik ranijim takvim incidentima, predstavljalo je značajno odstupanje od onoga što je predviđalo naređenje optuženog, a razlika između tadašnjih okolnosti i okolnosti tokom ranijih incidenata bila je dovoljna da verovatnoća da će se njegove snage isto ponašati ne bude u tolikoj meri očigledna. Iako je optuženi na osnovu poznatih okolnosti u trenutku naređenja za napad na Srđ mogao da pretpostavi da će se njegove snage i taj put oglušiti o naređenja i upustiti se u smišljeno i nasumično granatiranje, Tužilaštvo mora da dokaže da je optuženi znao da postoji velika verovatnoća da će do toga doći. Optuženi nije bio tek u naznakama ili nedovoljno upućen u tu mogućnost, ona je bila mnogo realnija i očiglednija. Uprkos tome, po mišljenju Veća, dokazima nije utvrđeno da je optuženi, naredivši napad na Srđ, znao da postoji "velika verovatnoća" da će do toga doći.

3. Zaključak

348. Iz gorenavedenih razloga, Veće smatra da nije dokazano da je optuženi kriv po članu 7(1) Statuta za naređivanje napada JNA na Stari grad u Dubrovniku 6. decembra 1991.

B. Pomaganje i podržavanje

1. Pravo

349. U praksi ovog Međunarodnog suda pomaganje i podržavanje je definisano kao delo pružanja praktične pomoći, ohrabriranja ili moralne podrške koje je bitno uticalo na izvršenje zločina,¹⁰³⁸ pre, tokom ili nakon činjenja tog zločina,¹⁰³⁹ bez obzira na to da li su ta dela počinjena na istoj lokaciji kao glavni zločin.¹⁰⁴⁰ Nije neophodno dokazati uzročno-posledičnu vezu između postupaka onog koji pomaže i podržava i činjenja zločina niti da je takvo ponašanje bilo *conditio sine qua non*.¹⁰⁴¹ Međutim, dela onog koji pomaže i podržava moraju imati "[direktnog i] značajnog učinka na počinjenje krivičnog djela."¹⁰⁴² U Drugostepenoj presudi u predmetu Blaškić ostavljena je mogućnost da, imajući u vidu okolnosti u datom predmetu, nečinjenje može da predstavlja *actus reus* pomaganja i podržavanja.¹⁰⁴³ Po mišljenju pretresnih veća, to važi ukoliko je, na primer, nadređena osoba bila prisutna na licu mesta,¹⁰⁴⁴ pod uslovom da je njeno prisustvo bitno doprinelo počinjenju krivičnog djela od strane glavnog počinioca,¹⁰⁴⁵ ili kad postoji dužnost da se deluje.¹⁰⁴⁶

350. Što se tiče potrebne *mens rea*, mora se dokazati da je onaj koji pomaže i podržava bio svestan da njegova dela pomažu počinjenju krivičnog djela od strane glavnog počinioca.¹⁰⁴⁷ Ta svest ne mora biti izričito izražena, nego se može izvesti iz svih relevantnih okolnosti.¹⁰⁴⁸ Iako onaj koji pomaže i podržava ne mora da ima istu *mens rea* kao glavni počinilac, on mora da bude svestan osnovnih elemenata zločina koji je u krajnjoj konsekvenci počinio glavni počinilac.¹⁰⁴⁹ Nije neophodno da onaj koji pomaže i podržava zna za tačno krivično delo koje je bilo nameravano i na kraju počinjeno ako je svestan da će jedno ili više krivičnih dela verovatno biti počinjeno, a onda se jedno od tih krivičnih dela i poćini.¹⁰⁵⁰

2. Nalazi

351. U Optužnici se navodi da je optuženi 6. decembra 1991. pomagao i podržavao protivpravno granatiranje Starog grada u Dubrovniku koje su izvršile snage pod njegovom komandom, uključujući snage pod komandom kapetana Kovačevića, direktno potćinjene 9. VPS pod komandom admirala Jokića.¹⁰⁵¹

352. Tužilaštvo tvrdi da optuženi usled svog činjenja ili nečinjenja 6. decembra 1991. godine "ne samo što snosi odgovornost prema članu 7(3)

Statuta, već su oni bili u toj meri flagrantni da predstavljaju pomaganje i podržavanje prema članu 7(1).“ Ono se konkretno poziva na to što optuženi nije intervenisao ujutro 6. decembra 1991. i što je potom nastojao da svojim potčinjenima omogućí da izbegnu kaznu za počinjena krivična dela.¹⁰⁵²

353. Odbrana tvrdi da ne postoje dokazi da je optuženi na bilo koji način podržavao činjenje navodnih zločina i da njegovo činjenje i nečinjenje mahom nisu teritorijalno i vremenski povezani s zločinima, te da nisu bili od ključnog uticaja na njih. Pored toga, odbrana tvrdi da nisu izvedeni dokazi da je optuženi znao da će zločini biti počinjeni i da je bio svestan da svojim delima pomaže glavnim počiniočima.¹⁰⁵³ Iznete su još neke tvrdnje, ali se one temelje na činjeničnim osnovama koje Veće nije prihvatilo.

354. Kao što je gore rečeno, Veće je konstatovalo da je optuženi 5. decembra 1991. svojim potčinjenim snagama naredio da zauzmu Srđ.¹⁰⁵⁴ Veće je konstatovalo i to da smišljeno i nasumično granatiranje Starog grada 6. decembra nije bilo obuhvaćeno naređenjem optuženog.¹⁰⁵⁵ Stoga, prema mišljenju Veća, naređenje optuženog za napad na Srđ nije imalo značajnog uticaja na pripreme za zločine za koje se tereti u Optužnici i ne predstavlja *actus reus* zbog kojeg bi snosio odgovornost za pomaganje i podržavanje prema članu 7(1) Statuta.

355. U vezi s delima optuženog od 6. decembra 1991. Veće želi da istakne da je optuženi, kao što se navodi na drugim mestima u ovoj Presudi, toga dana od 07:00 časova nadalje znao za mogućnost da snage pod njegovom komandom čine zločine kao što su oni za koje se tereti.¹⁰⁵⁶ Iako dokazi ne ukazuju na to da je optuženi preduzeo sve neophodne i razumne mere da efikasno zaustavi protivpravni napad na Stari grad, oni ne ukazuju ni na to da optuženi nije baš ništa učinio. Konkretno, optuženi je izdao naređenje za opšti prekid vatre počev od 11:15 časova.¹⁰⁵⁷ Iako dokazi ne ukazuju na to da je to naređenje preneto svim snagama koje su učestvovala u napadu 6. decembra, niti da je samo po sebi bilo dovoljna mera da obezbedi stvarni prekid vatre,¹⁰⁵⁸ ostaje činjenica da optuženi jeste izdao takvo naređenje. Kao što je navedeno kasnije u ovoj Presudi, iako optuženi nije pokrenuo, niti se postarao da njegovi potčinjeni pokrenu, efikasnu istragu o događajima od 6. decembra, niti je preduzeo korake da se počinioči kazne,¹⁰⁵⁹ Veće se nije uverilo da je takvo ponašanje, koje je usledilo dosta vremena nakon činjenja zločina, imalo direktan i značajan uticaj na njihovo činjenje. Imajući u vidu činjenicu da je optuženi pokušao, mada bezuspešno, da zaustavi dejstva, te u odsustvu pouzdanije sudske prakse u vezi s pitanjem da li i u kakvim okolnostima nečinjenje može da predstavlja *actus reus* za pomaganje i podržavanje, Veće, u datim okolnostima, smatra da to što optuženi nije preduzeo efikasnije mere da zaustavi protivpravno granatiranje Starog grada valja posmatrati u kontekstu odgovornosti optuženog kao nadređenog prema članu 7(3) Statuta. Uz to, Veće se na osnovu dokaza nije uverilo da je ustanovljena potrebna namera.

3. Zaključak

356. U svetlu gorenavedenog, Veće je zaključilo da nije utvrđena odgovornost optuženog prema članu 7(1) za pomaganje i podržavanje protivpravnog granatiranja Starog grada u Dubrovniku 6. decembra 1991. godine.

C. Komandna odgovornost

1. Pravo

Ukoliko je neko od dela navedenih u članovima od 2 do 5 ovog Statuta izvršio podređeni, njegov nadređeni ne može biti oslobođen krivične odgovornosti ako je znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema da izvrši takva dela ili da ih je već izvršio, a on nije preduzeo nužne i razumne mere da spreči takva dela ili kazni izvršioce.

Načelo individualne krivične odgovornosti nadređenog koji nije sprečio ili kaznio svoje podređene zbog činjenja zločina ustanovljeno je u međunarodnom običajnom pravu¹⁰⁶⁰ i može se primeniti kako na međunarodne, tako i na unutrašnje oružane sukobe.¹⁰⁶¹

358. Kao što je utvrđeno, za individualnu krivičnu odgovornost prema članu 7(3) treba zadovoljiti sledeća tri kriterijuma:

- (i) postojanje odnosa nadređeni-podređeni;
- (ii) nadređeni je znao ili imao razloga da zna da će biti počinjeno ili je već počinjeno krivično delo; i
- (iii) nadređeni je propustio da preduzme neophodne i razumne mere za sprečavanje krivičnog dela ili kažnjavanje počinioča.¹⁰⁶²

(a) Odnos nadređeni-podređeni

359. Odnos nadređeni-podređeni čini samu srž doktrine o odgovornosti nadređenog za zločine njegovih podređenih. Položaj nadređenog predstavlja pravnu osnovu na kojoj počivaju obaveze nadređenog da deluje i njegova logična odgovornost ukoliko to ne učini.¹⁰⁶³ Kao što je zaključeno u ranijoj sudskoj praksi, doktrina komandne odgovornosti je “u konačnici zasnovana na moći nadređenog da kontroliše postupke svojih podređenih”.¹⁰⁶⁴

360. Postojanje takvog položaja komande u suštini potiče iz “stvarnog posjedovanja, odnosno neposjedovanja moći kontrole nad postupcima podređenih.”¹⁰⁶⁵ Pri utvrđivanju stepena kontrole koju nadređeni ima nad podređenim, Žalbeno veće je primenilo standard efektivne kontrole¹⁰⁶⁶ i zaključilo sledeće:

Pojam efektivne kontrole nad podređenim – u smislu materijalne mogućnosti da se spriječi ili kazni kriminalno ponašanje, bez obzira na to kako se ta kontrola sprovodi – prag je koji valja

doseći kako bi se pokazalo postojanje odnosa nadređeni-podređeni za potrebe člana 7(3) Statuta.¹⁰⁶⁷

361. U ovom predmetu pokrenuto je pitanje da li se nadređeni može smatrati odgovornim za zločine podređenih koji se nalaze dva stepena niže u lancu komandovanja.¹⁰⁶⁸ 362. Iz sudske prakse proističe da su pojmovi komande i podređenosti relativno široki. Komanda ne potiče samo iz formalnog i *de jure* položaja nadređenog,¹⁰⁶⁹ već takođe može da se “zasniva na postojanju *de facto* moći kontrole”.¹⁰⁷⁰ S tim u vezi, nužna potreba da se ustanovi postojanje odnosa nadređeni-podređeni ne podrazumeva “uvođenje uslova direktne ili formalne subordinacije”.¹⁰⁷¹ Slično tome, ne postoji uslov da odnos između nadređenog i podređenog bude stalan.¹⁰⁷² Privremeni karakter neke vojne jedinice nije sam po sebi dovoljan da isključi odnos subordinacije.¹⁰⁷³

363. U skladu s gorenavedenim argumentima, i drugi uverljivi izvori ukazuju na to da ne postoji uslov da odnos podređeni-nadređeni bude direktan da bi nadređeni snosio odgovornost za dela svojih podređenih. Potrebno je utvrditi postojanje efektivne kontrole nadređenog nad podređenim, bilo da je taj podređeni direktno odgovoran datom nadređenom, ili da se nalazi nešto dalje u lancu komandovanja. Veće se poziva na Komentar MKCK u vezi s pojmom “nadređenog” u smislu člana 86 Dopunskog protokola I, na kojem se zasniva član 7(3) Statuta, i u kojem se ističe da taj termin ne podrazumeva samo direktno nadređene osobe. To je pitanje kontrole pre nego formalne direktne podređenosti. U Komentaru stoji:

To nije čisto teorijski koncept koji pokriva svaku nadređenu osobu u komandnom nizu, nego nas zanima samo onaj nadređeni koji je lično odgovoran u vezi sa počinioce djela u osnovi jer je taj počinilac, budući njegov podređeni, pod njegovom kontrolom. Neposredna veza koja mora da postoji između nadređenog i podređenog jasno proizlazi iz dužnosti preuzimanja radnji [...]. Štaviše, obično je samo taj nadređeni u poziciji da poseduje informacije koje mu omogućavaju da zaključi da je u tadašnjim okolnostima podređeni počinio ili se sprema da počinio povredu. Međutim, iz ovoga ne bi trebalo zaključiti da se ova odredba odnosi samo na onog komandanta pod čijom se neposrednom komandom podređeni nalazi. [...] Koncept nadređenog je širi i treba se posmatrati u smislu hijerarhije koja obuhvata koncept kontrole.¹⁰⁷⁴

364. U prilog ovome dalje govori presuda vojnog suda u predmetu protiv japanskog admirala Soemua Toyode, kojem se sudilo nakon Drugog svetskog rata. Taj vojni sud je sledećim rečima izričito istakao irelevantnost stepena podređenosti:

Najjednostavnijim mogućim rečima, može se reći da Tribunal smatra da je princip komandne odgovornosti sledeći: ako je

optuženi znao ili je, uz dužnu revnost, morao doznati da su njegovi podređeni, posredni ili neposredni, počinili zverstva dokazana bez senke sumnje pred ovim Tribunalom ili da je postojala praksa koja je prećutno omogućavala činjenje takvih zločina, te ako je optuženi, propustivši da preduzme bilo kakve mere da kazni počinioce, dozvolio da se zverstva nastave, tada nije ispunio dužnost koja mu pripada kao komandantu i treba da bude kažnjen.¹⁰⁷⁵

365. S tim u vezi može se pomenuti i Komentar Komisije za međunarodno pravo uz član 6 Nacrta kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva u kojem korišćenje termina “nadređeni” u množini govori o tome da doktrina komandne odgovornosti “važi ne samo za osobu direktno nadređenu nekom podređenom, već i za ostale njemu nadređene osobe u vojnom lancu komandovanja ili hijerarhiji vlasti ukoliko su zadovoljeni potrebni kriterijumi.”¹⁰⁷⁶ S tim u vezi, Veće podseća i da “kriterij efektivne kontrole ... podrazumijeva da se za isto krivično djelo koje je počinio podređeni može pozvati na odgovornost više osoba.”¹⁰⁷⁷

366. U svetlu gorenavedenog, Veće smatra da ne postoji pravni uslov da odnos nadređeni-podređeni bude direktan ili neposredan da bi nadređeni snosio odgovornost za zločin svog podređenog, pod uslovom da ima efektivnu kontrolu nad delima ovog potonjeg. Što se tiče toga da li nadređeni poseduje traženi stepen kontrole, Veće smatra da o tome valja odlučivati na osnovu dokaza izvedenih u pojedinačnim predmetima.

(b) Element svesti: nadređeni je znao ili je bilo razloga da zna

367. Nadređeni se može smatrati odgovornim prema članu 7(3) Statuta za zločin koji je počinio podređeni ukoliko je, između ostalog, znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema da počinio ili je počinio takav zločin.

368. Stvarno znanje nadređenog da njegovi podređeni čine ili se spremaju da počinio neki zločin ne može se uzeti kao prezumpcija, ali se može utvrditi na osnovu indirektnih dokaza.¹⁰⁷⁸ Faktori koji se mogu uzeti u obzir po tom pitanju uključuju broj, vrstu i opseg protivpravnih dela, period tokom kojeg su počinjena, broj i vrstu snaga i logistike koji su u njima učestvovali, geografsku lokaciju, pitanje da li su takva dela bila rasprostranjena, taktički tempo operacija, *modus operandi* sličnih protivpravnih dela, starešine i osoblje umešano u ta dela i mesto na kojem se komandant tada nalazio.¹⁰⁷⁹

369. U praksi ovog Međunarodnog suda raspravljalo se o tome kada je nadređeni “imao razloga da zna.” Kao što je zaključilo Pretresno veće u predmetu Čelebići, nadređeni se može smatrati krivično odgovornim samo ako je stvarno imao na raspolaganju konkretne informacije koje bi ga upozorile na krivična dela koja su njegovi podređeni počinili¹⁰⁸⁰ ili su se spremali da ih počinio. Nadređeni ne snosi odgovornost samo

zato što nije pribavio takve informacije.¹⁰⁸¹ Element svesti ili "razlog da zna" utvrđuje se samo na osnovu informacija kojima je nadređeni zaista raspolagao. Međutim, informacije kojima je raspolagao ne moraju biti takve da su same po sebi dovoljne da nagnaju na zaključak o postojanju takvih zločina.¹⁰⁸² Dovoljno je da su informacije nadređenog navele na dalje istrage, ili drugim rečima, da su ukazale na potrebu dodatne istrage kako bi se utvrdilo da li su krivična dela počinjena ili se sprema njihovo činj enje.¹⁰⁸³

370. Žalbeno veće je prihvatilo ovaj stav i zaključilo da će se nadređeni po principima odgovornosti nadređenog smatrati krivično odgovornim samo ako je imao informacije koje bi ga upozorile na krivična dela koja su njegovi podređeni počinili,¹⁰⁸⁴ ili su se spremali da ih počine. Dalje je primećeno da je čak dovoljno da je raspolagao informacijama opšteg karaktera, koje bi ga upozorile na moguća protivpravna dela njegovih podređenih.¹⁰⁸⁵ Može se smatrati da nadređeni ima "razloga da zna" ukoliko poseduje dovoljne informacije da bi bio obavešten o verovatnoći da su podređeni počinili protivpravna dela, to jest, ako su dostupne informacije dovoljne da bi opravdale dalju istragu.¹⁰⁸⁶

371. Veće će u ovoj Presudi zauzeti stav u skladu s navedenom sudskom praksom.

(c) Neophodne i razumne mere

372. Pitanje da li nadređeni nije preduzeo sve neophodne i razumne mere da spreči činj enje zločina ili kazni njegove počinioce suštinski je povezano s pitanjem položaja vlasti tog nadređenog. Pošto definicija "nadređenog" prihvaćena na ovom Međunarodnom sudu iziskuje postojanje efektivne kontrole, *de jure* ili *de facto*, nadređenog treba smatrati krivično odgovornim ako nije preduzeo one mere koje su u granicama njegovih materijalnih mogućnosti. Stoga pitanje toga da li je nadređeni bio eksplicitno pravno nadležan da preduzme takve mere postaje nebitno ukoliko je imao materijalnu mogućnost da deluje.¹⁰⁸⁷

373. Član 7(3) nadređenom ne prepušta izbor između dve alternative, već sadrži dve zasebne pravne obaveze – sprečavanje činj enja krivičnog dela i kažnjavanje počinilaca.¹⁰⁸⁸ Obaveza sprečavanja postoji od trenutka kad nadređeni sazna ili dođe do razumnih osnova za sumnju da se zločin čini ili da se njegovo činj enje sprema, dok obaveza kažnjavanja nastaje posle počinjenja zločina.¹⁰⁸⁹ Stoga, ako nadređeni zna ili ima razloga da zna da se zločin čini ili da se sprema njegovo činj enje, on je obavezan da spreči taj zločin i nema pravo da čeka i naknadno kažnjava.

374. Opseg obaveze sprečavanja zavisi od materijalnih mogućnosti nadređenog da interveniše u nekoj konkretnoj situaciji. Pri utvrđivanju individualne odgovornost nadređenih vojni tribunali osnovani nakon Drugog svetskog rata uzimali su u obzir faktore kao što je propust nadređenog da dođe do izveštaja o tome da su vojne akcije izvedene

u skladu s međunarodnim pravom,¹⁰⁹⁰ da izda naređenje s ciljem da relevantnu praksu uskladi s pravilima ratovanja,¹⁰⁹¹ da se usprotivi protivpravnom postupanju ili ga osudi,¹⁰⁹² da preduzme disciplinske mere kako bi snage pod svojom komandom sprečio u činj enju zverstava¹⁰⁹³ i da od nadređenih vlasti zahteva da se smesta preduzmu koraci.¹⁰⁹⁴ Međunarodni vojni sud za Daleki istok bio je mišljenja da se obaveza nadređenog ne izvršava izdavanjem rutinskih naređenja, već da može biti potrebno da se aktivnije postupa:

Dužnost vojnog komandanta u takvim okolnostima nije ispunjena pukim izdavanjem rutinskih naređenja ... Njegova je dužnost da preduzima korake i izdaje naređenja kojima će sprečiti činj enje ratnih zločina i da se lično uveri da su ta naređenja izvršena.¹⁰⁹⁵

375. Dužnost nadređenog da spreči činj enje zločina eksplicitno je propisana sporazumima usvojenim nakon Drugog svetskog rata. Dopunski protokol I predviđa da svaki komandant koji je svestan da se njegovi podređeni spremaju da počine zločin mora "da preduzme potrebne mere kako bi se sprečilo takvo kršenje."¹⁰⁹⁶ U Komentaru MKCK uz gorenavedeni tekst ističe se da ta dužnost varira u zavisnosti od stepena komande, te da, na primer, može da podrazumeva da "poručnik mora da označi zaštićeno mesto na koje naiđe tokom napredovanja, komandir čete mora da obezbedi da se napad obustavi ako utvrdi da cilj napada više ne predstavlja vojni cilj, a komandant puka mora da bira ciljeve tako da izbegne nasumične napade."¹⁰⁹⁷

376. Dužnost nadređenog da kazni počinioce nekog zločina uključuje u najmanju ruku obavezu da istraži eventualne zločine, da utvrdi činjenično stanje i, ako nije ovlašćen da kažnjava, da ih prijavi nadležnim vlastima.¹⁰⁹⁸ Vojni sudovi osnovani nakon Drugog svetskog rata tumačili su dužnost nadređenog da kazni tako da podrazumeva obavezu nadređenog da sprovede efikasnu istragu¹⁰⁹⁹ i da aktivno postupi kako bi obezbedio da se počinioci privedu pred lice pravde.¹¹⁰⁰ S tim u vezi moglo bi biti relevantno to da li je nadređeni zatražio izveštaj, kao i temeljitost istrage.¹¹⁰¹

377. Dalje smernice u vezi s tim šta podrazumeva obaveza kažnjavanja izložene su u Dopunskom protokolu I. Član 87(3) Dopunskog protokola I traži da nadređeni koji je doznao da su njegovi potčinjeni izvršili povredu Konvencija ili Protokola "kad je to primereno, pokrene disciplinski ili kazneni postupak" protiv njih. Komentar MKCK sugerše da ta mera može da uključuje obaveštavanje nadređenih o situaciji, "sastavljanje izveštaja u slučaju kršenja, [...] predlaganje kaznenih mera nadređenom kao osobi s disciplinskim ovlašćenjima ili, ukoliko se radi o nekome ko i sam ima takva ovlašćenja, njihovu primenu u okviru nadležnosti i, naposljetku, ukoliko je nužno, prosleđivanje predmeta pravosudnom organu zajedno s činjeničnim dokazima do kojih se došlo."¹¹⁰²

378. Imajući u vidu gorenavedeno, pitanje da li su preduzete sve neophodne i razumne mere da se spreči činjenje zločina ili kazne njihovi počinioci treba razmatrati u svetlu tadašnjih materijalnih ovlašćenja optuženog. Faktori relevantni za ocenu Veća, između ostalog, uključuju pitanje da li su izdata konkretna naređenja kojima se zabranjuju ili zaustavljaju kažnjive aktivnosti, koje su druge mere preduzete kako bi se obezbedio prestanak protivpravnih dela i da li se može razumno utvrditi da su te mere bile dovoljne u konkretnim okolnostima, te kakvi su koraci preduzeti nakon počinjenja zločina kako bi se obezbedila adekvatna istraga, a počinioci priveli pred lice pravde.

2. Nalazi

379. Drugu OG formirao je sredinom septembra 1991. godine¹¹⁰³ Generalštab JNA.¹¹⁰⁴ To je bila privremena formacija na nivou armije¹¹⁰⁵ i postojala je tokom velikog dela 1992.¹¹⁰⁶ Teritorija njene zone odgovornosti prostirala se od Bokokotorskog zaliva na jugu do Neretve na severu¹¹⁰⁷ i do Mostara na teritoriji sadašnje Bosne i Hercegovine,¹¹⁰⁸ što znači da je obuhvatala grad Dubrovnik s okolinom. Štab se na početku nalazio u Kifinom selu,¹¹⁰⁹ ali se u oktobru 1991. premestio u Trebinje u Bosni i Hercegovini.¹¹¹⁰

380. Komandant 2. OG u septembru 1991. bio je general Jevrem Cokić.¹¹¹¹ Krajem septembra ili početkom oktobra 1991. na njegovo mesto došao je general Ružinovski.¹¹¹² Dana 12. oktobra 1991. optuženi je preuzeo komandu nad 2. OG¹¹¹³ i ostao na položaju komandanta 2. OG tokom velikog dela 1992. godine.¹¹¹⁴

381. Dana 7. oktobra 1991. u sastavu 2. OG bilo je sledećih pet jedinica: 37. korpus (Užički korpus) pod komandom generala Milana Torbice, 2. korpus (Podgorički korpus) pod komandom generala Dragutina Eremije, 9. VPS (Boka), kojim je 7. oktobra kao vršilac dužnosti komandovao kapetan bojnog broda Zec, da bi admiral Jokić sutradan preuzeo dužnost, 472. mtbr (Trebinjska brigada), pod komandom pukovnika Obrada Vičića, i novoformirana 2. taktička grupa, aktivna na području Konavala, pod komandom generala Branka Stankovića. Komandanti tih jedinica bili su direktno podređeni optuženom.¹¹¹⁵

382. U oktobru i novembru 1991. uvedene su neke promene u komandnoj strukturi 2. OG. Počev od 21. oktobra 1991, 2. taktička grupa je rasformirana a jedinice iz njenog sastava prepotčinjene su u druge sastave.¹¹¹⁶ Usled toga, 3/5. mtbr iz Podgorice, koji je ranije pripadao 2. taktičkoj grupi, prepotčinjen je 9. VPS i ostao pod njegovom komandom najmanje do 31. decembra 1991.¹¹¹⁷

383. Promene su izvršene i kad je reč o 472. mtbr. Dana 25. oktobra 1991, naređenjem optuženog, 472. mtbr, koja je bila direktno podređena 2. OG, prepotčinjena je pod komandu 9. VPS.¹¹¹⁸ Dana 20. novembra 1991, naređenjem admirala Jokića u skladu s odlukom 2. OG, 472. mtbr, uz izuzetak 3. bataljona (u daljem tekstu: 3/472. mtbr), izašla je iz sastava 9. VPS

i prepotčinjena je 2. korpusu. Do kraja 1991. i tokom većeg dela 1992. 3/472. mtbr je ostao direktno podređen 9. VPS.¹¹¹⁹

384. Usled tih promena u komandnoj strukturi 2. OG, 6. decembra 1991. u sastavu 2. OG bile su sledeće tri jedinice: 37. korpus, 2. korpus i 9. VPS.¹¹²⁰ 385. U sastavu 9. VPS bile su sledeće jedinice: 3/5. mtbr, 3/472. mtbr, 3. laka brigada, odeljenje Teritorijalne odbrane Trebinje i jedan njihov bataljon, neke teritorijalne jedinice i 107. obalna artiljerijska grupa (OAG).¹¹²¹ Štab 9. VPS se najpre nalazio u Kumboru, Crna Gora.¹¹²² Kasnije je u Kuparima kod Dubrovnika uspostavljeno istureno komandno mesto.¹¹²³ Komandant 9. VPS bio je admiral Jokić.¹¹²⁴

386. U 3/472. mtbr bilo je otprilike 700 vojnika. Sastojao se od četiri čete: tri pešadijske čete, od kojih su sve raspolagale minobacačima od 82 mm, i jedne protivtenkovske čete.¹¹²⁵ Imao je i bateriju minobacača od 120 mm.¹¹²⁶ Od kraja oktobra 1991. pa do kraja 1991. i tokom većeg dela 1992. godine, 3/472. mtbr je bio pod komandom kapetana Kovačevića, zvanog Rambo.¹¹²⁷

387. Sastav 3/5. mtbr bio je sličan sastavu 3/472. mtbr, osim što je imao i četvu oklopnih transportera.¹¹²⁸ Komandant 3/5. mtbr bio je major Srboljub Zdravković,¹¹²⁹ kojem je 5. decembra 1991. odobreno odsustvo, te ga je privremeno zamenio potpukovnik Jovanović, načelnik štaba brigade.¹¹³⁰ Dana 5. i 6. decembra 1991. tom jedinicom je privremeno komandovao potpukovnik Jovanović,¹¹³¹ ali je uveče 6. decembra 1991. naređenjem admirala Jokića po kratkom postupku smenjen s mesta komandanta, to jest, efektivno je komandovao 3/5. mtbr samo u vreme planiranja i izvođenja napada.¹¹³²

388. U 3. lakoj brigadi bilo je 1.200 do 1.300 ljudi i imala je slabu artiljeriju. Korišćena je za pomoćne zadatke i kontrolu teritorije. Odeljenje Teritorijalne odbrane Trebinje i njegovi bataljoni nisu učestvovali u borbenim operacijama.¹¹³³

389. U sastavu 107. OAG bilo je pet baterija, od kojih je jedna bila baterija haubica kalibra 85 mm i jedna baterija haubica kalibra 130 mm.¹¹³⁴ Od kraja oktobra 1991. do početka 1992. baterije od 130 mm i od 85 mm bile su stacionirane na aerodromu Čilipi.¹¹³⁵ Komandant 107. OAG bio je potpukovnik Stamenov.¹¹³⁶

390. Neki svedoci odbrane su bili mišljenja da je 9. VPS spadao u Vojnopomorsku oblast (u daljem tekstu: VPO) i da je najviša vojna komanda kojoj je odgovarao bila komanda VPO, što se može pretpostaviti na osnovu nekih naređenja koja je 9. VPS dobio od VPO.¹¹³⁷ U mirnodopskim uslovima 9. VPS jeste bio regularni deo VPO. Međutim, u periodu od oktobra 1991. i tokom velikog dela 1992. godine 9. VPS je spadao u 2. OG, od čije komande je dobijao borbene zadatke.¹¹³⁸ Tokom tog perioda 9. VPS više nije bio pod operativnom komandom VPO.¹¹³⁹ Moguće je da je VPO i dalje u pomorskim pitanjima imao ograničene veze s 9. VPS, prvenstveno administrativne prirode, ali Veće konstatuje da dokazi pokazuju da se to nije kosilo s tim da je 9. VPS bio deo 2. OG.¹¹⁴⁰

391. U svetlu gorenavedenog, Veće se uverilo da su 6. decembra 1991. godine, između ostalih jedinica, 3/472. mtbr, 3/5. mtbr i 107. OAG

bili direktno podređeni 9. VPS, koji je pak bio podređen 2. OG. Jedinice 3/472. mtbr, 3/5. mtbr i 107. OAG nalazile su se dva stepena niže u lancu u odnosu na 2. OG. Veće se, stoga, uverilo i konstatuje da je optuženi, kao komandant 2. OG, *de jure* bio nadređen snagama JNA koje su učestvovala u napadu na Srđ i granatiranju Dubrovnika, uključujući Stari grad.

(ii) Efektivna kontrola

392. Kao što je gore u tekstu bilo reči, pokazatelji efektivne kontrole zavise od konkretnih okolnosti predmeta.¹¹⁴¹ Veće će sada razmotriti pitanje da li se na osnovu dokaza izvedenih u ovom predmetu može zaključiti da je optuženi bio u mogućnosti da spreči protivpravno granatiranje dubrovačkog Starog grada 6. decembra 1991. i da kazni počinioc, odnosno pokrene disciplinske ili druge administrativne korake protiv njih.

a. Da li je optuženi imao materijalnu mogućnost da spreči napad na Stari grad 6. decembra 1991. godine?

393. Veće najpre želi da istakne da je 2. OG, uprkos tome što je bila tek osnovana, imala osnovnu organizacionu strukturu potrebnu za kontrolisanje borbenih operacija.¹¹⁴² Od direktno podređenih jedinica, 9. VPS, 2. korpusa i 37. korpusa, dobijala je redovne borbene izveštaje, sastavljene na osnovu izveštaja njima podređenih jedinica do nivoa bataljona.¹¹⁴³ Sva načela rukovođenja i komandovanja oružanim snagama važila su i za 2. OG.¹¹⁴⁴

394. Komanda 2. OG izvodila je borbena dejstva preko komandi korpusa, VPS i brigada.¹¹⁴⁵ Komandanti jedinica direktno podređenih 2. OG izdavali su naređenja svojim podređenim jedinicama u skladu s naređenjima komande 2. OG.¹¹⁴⁶ Admiral Jokić, komandant 9. VPS, dobijao je naređenja od komande 2. OG¹¹⁴⁷ i u skladu s njima izdavao naređenja svojim podređenim jedinicama, uključujući 3/472. mtbr, 3/5. mtbr i 107. OAG.¹¹⁴⁸

395. Kao komandant 2. OG, optuženi je bio ovlašćen da direktno izdaje borbena naređenja ne samo direktno podređenim jedinicama i jedinicama jedan stepen niže u lancu, već i jedinicama dva i više stepena niže.¹¹⁴⁹ Konkretna primjer za to je naređenje komande 2. OG od 24. oktobra 1991. s imenom optuženog u kojem se jedinicama 2. OG, uključujući 9. VPS i 472. mtbr, daju naređenja o taktici izvođenja borbenih dejstava.¹¹⁵⁰ U naređenju od 23. oktobra 1991, potpisanom u ime optuženog, 9. VPS i 472. mtbr se dodeljuju konkretni zadaci. U istom naređenju su 3/472. mtbr direktno dodeljeni borbeni zadaci.¹¹⁵¹ Među njima je bilo i naređenje za premeštanje jedinice na jedan konkretan položaj. 396. Naravno, ovlašćenje optuženog da izdaje direktna borbena naređenja uključivalo je ovlašćenje da nekoj jedinici naredi prekid vatre i da eksplicitno zabrani napade na pojedine ciljeve. Kao primeri se mogu navesti naređenje komande 2. OG od

24. oktobra 1991. s imenom optuženog, upućeno komandama 2. korpusa, 37. korpusa, 9. VPS i 472. mtbr, kojim se "izričito" zabranjuju napadi na Dubrovnik.¹¹⁵² Jedno drugo naređenje komande 2. OG s potpisom optuženog, upućeno 9. VPS, 18. novembra 1991, sadrži eksplicitno naređenje da se ne otvara vatra na dubrovački Stari grad i da se jedinice izložene neprijateljskoj vatri povuku u zaklon.¹¹⁵³

397. Optuženi je bio ovlašćen da naredi prepotčinjavanje jedinica u sastavu 2. OG. Izmene u strukturi komande 2. OG u periodu od 7. oktobra do 6. decembra 1991. bile su posledica naređenja komande 2. OG u skladu s predlozima podređenih jedinica.¹¹⁵⁴

398. O prirodi i opsegu materijalne mogućnosti optuženog da spreči napade na Dubrovnik od strane snaga JNA angažovanih na tom području dodatno govori to što je bio ovlašćen da predstavlja JNA u pregovorima s PMEZ i Kriznim štabom Dubrovnika. Adrien Stringer je posvedočio da je optuženi, nakon što je preuzeo komandu nad 2. OG, kao sveukupni komandant bio jedini koji je donosio odluke po pitanju zahteva PMEZ.¹¹⁵⁵ Optuženi je bio ovlašćen da u ime JNA potpiše predlog za normalizaciju života u Dubrovniku upućen PMEZ i Kriznom štabu Dubrovnika, u skladu s kojim je JNA trebalo da garantuje apsolutni prekid vatre svih svojih jedinica i sigurnost stanovnika i kulturnih spomenika u Dubrovniku.¹¹⁵⁶ Dopisi PMEZ po pitanju položaja linija JNA ili kršenja prekida vatre upućivani su optuženom.¹¹⁵⁷

399. Neki svedoci odbrane, koji su u jesen 1991. bili komandiri četa podređenih 3/472. mtbr, izjavili su u svom svedočenju da su naređenja dobijali samo od direktno nadređenog kapetana Kovačevića i da znaju da je nadređeni starešina kapetana Kovačevića bio komandant 9. VPS admiral Jokić. Reklo bi se da oni, na nivou na kojem su bili, nisu znali kakva je uloga 2. OG.¹¹⁵⁸ Takvi iskazi nisu iznenađujući, naročito pošto je 2. OG bila tek formirana privremena struktura. Kao što je gore rečeno, 2. OG je obično izvodila borbena dejstva preko korpusa, VPS i komandi brigada.¹¹⁵⁹ U skladu s načelom jedinstvene komande koje je primenjivano u JNA, nadređena komanda nadležna da izdaje naređenja korpusu bila je komanda korpusa. Iako je viši oficir bio ovlašćen da izdaje naređenja onima na drugom ili nižem stepenu u lancu, to nije bila uobičajena pojava.¹¹⁶⁰ U praksi se pre moglo očekivati da podređeni na nivou četnih komandira dobijaju naređenja od direktno nadređenih i da ne znaju s kojeg su ona nivoa stigla. Stoga, ti iskazi nisu protivrečni načelima primenjivanim u JNA, kao što pokazuju dokazi, i nisu od suštinskog značaja za pitanje efektivne kontrole optuženog nad svim jedinicama 2. OG.

400. Odbrana se oslanja na to što je komanda 9. VPS podnela dva izveštaja direktno Generalštabu SFRJ, a da o tome nije obavestila komandu 2. OG.¹¹⁶¹ Ona se poziva na "Izveštaj Komisije o oštećenjima u starom delu Dubrovnika" s potpisom admirala Jokića, upućen zameniku sekretara za narodnu odbranu admiralu Stanetu Brovetu¹¹⁶² i na "Izveštaj o akciji 3/472. mtbr od 6. decembra 1991", s potpisom admirala Jokića, upućen "Prvoj

upravi", posebno generalu Simonoviću.¹¹⁶³ Kao što je istaknuto na drugim mestima u ovoj Presudi, ako se uzmu u obzir veoma posebne okolnosti u kojima su oni nastali, ti izveštaji ne predstavljaju dokaz o uobičajenoj komandnoj strukturi ili o raspadu uobičajene komandne strukture, niti išta govore o relevantnim ovlašćenjima i obavezama optuženog.¹¹⁶⁴

401. Odbrana je takođe natuknula da su česte promene u komandi 2. OG i prepotčinjenje njenih jedinica bili faktor koji je negativno uticao na efikasnost komandnog sistema 2. OG.¹¹⁶⁵ Iako česte promene u komandi mogu predstavljati negativan faktor kad je reč o atmosferi komandovanja i rukovođenja,¹¹⁶⁶ na osnovu dokaza se ne može zaključiti da su te promene u praksi bile od bitnijeg uticaja na efikasnost komande optuženog i njegova ovlašćenja nad 2. OG tokom relevantnog perioda. Značajno je to da je 9. VPS delovao u skladu s naređenjima i odlukama komande 2. OG i da se pridržavao naređenja optuženog.¹¹⁶⁷ Veće želi da istakne da je ukazom Predsedništva Jugoslavije od 28. novembra 1991. optuženi unapređen u čin general-pukovnika zbog, između ostalog, uspešnog rukovođenja i komandovanja.¹¹⁶⁸ Radi se o vanrednom unapređenju, što ukazuje na sposobnost optuženog da vrši efikasnu kontrolu nad snagama pod svojom komandom.

402. Kao što je pomenuto gore u odeljku o komandnoj strukturi, u dokazima odbrane se tvrdi da je 9. VPS, koji je u mirnodopskim uslovima bio regularni deo VPO, u periodu od oktobra do decembra 1991. dobijao i izvršavao naređenja VPO. Stoga se pokreće pitanje da li je u vreme na koje se odnosi ova Optužnica VPO imala efektivnu kontrolu nad 9. VPS.

403. Kao što je već utvrđeno,¹¹⁶⁹ od oktobra 1991. i tokom velikog dela 1992. godine, 9. VPS je bio deo 2. OG. VPO je zadržala izvesna ovlašćenja po pitanjima kao što su organizacija i formacije, popuna sastava ljudstvom, kadrovsko upravljanje koje se odnosilo na više oficire, logistička podrška i drugo.¹¹⁷⁰ Naređenjem od 24. oktobra 1991. komanda 2. OG je naložila 9. VPS da razmotri potrebu ojačanja ratnih brodova, te da, shodno tome, komandi VPO blagovremeno uputi zahtev za takve brodove.¹¹⁷¹ Dana 4. odnosno 5. decembra 1991. godine 9. VPS uputio je komandi 2. OG i komandi VPO dva izveštaja o logističkim pitanjima.¹¹⁷² Ti dokazi ukazuju na to da je u periodu od oktobra do decembra 1991. VPO u odnosu na 9. VPS imao prvenstveno administrativnu funkciju. 404. Kao što je rečeno u prethodnim odeljcima, 9. VPS je dobijao borbena naređenja od komande 2. OG.¹¹⁷³ VPO nije bila ovlašćena da utiče na borbena dejstva 9. VPS.¹¹⁷⁴ Pored toga, komanda 2. OG je i dalje bila odgovorna za održavanje discipline, unapređenje i smenjivanje oficira.¹¹⁷⁵ Veće je na osnovu tih dokaza zaključilo da u relevantno vreme VPO nije bila nadređena 9. VPS po borbenim i operativnim pitanjima i da nije vršila efektivnu kontrolu nad jedinicama 9. VPS. Nije utvrđeno da su ta ograničena ovlašćenja VPO u odnosu na 9. VPS umanjila efektivnost komande optuženog nad 2. OG kad je reč o napadu od 6. decembra 1991. i događajima s njim u vezi.

405. Veće se uverilo da je optuženi, kao komandant 2. OG, imao materijalnu mogućnost da spreči protivpravno granatiranje Starog grada

6. decembra 1991, te da prekine i obustavi to granatiranje u bilo kom trenutku njegovog daljeg trajanja.

b. Da li je optuženi imao materijalnu mogućnost da kazni počinioca?

406. Osim što je bio nadređen svim jedinicama 2. OG po operativnim pitanjima, ovlašćenja optuženog, kao komandanta 2. OG, obuhvatala su izdavanje naređenja i uputstava u vezi s disciplinom jedinica unutar 2. OG, uključujući 9. VPS. Dana 1. novembra 1991. godine komanda 9. VPS izdala je naređenje za regulisanje života i rada jedinica u borbi,¹¹⁷⁶ u kojem je, kao jedna od mera, zabranjeno samovoljno kretanje i napuštanje jedinica i položaja, a starešinama podređenih jedinica naređeno bezuslovno izvršavanje naređenja i odgovorno vršenje dužnosti. To naređenje izdato je na osnovu eksplicitne naredbe 2. OG, izdate nakon jednog incidenta koji je ukazao na potrebu poboljšanja borbenog obezbeđenja.¹¹⁷⁷ "Plan mera i aktivnosti na izgradnji i održavanju reda i discipline i morala jedinica za naredni period", koji je komanda 9. VPS izdala 4. decembra 1991. godine, bio je u skladu s naređenjima 2. OG i svrha mu je bila eliminisanje postojećih disciplinskih problema.¹¹⁷⁸ Naređenjem od 22. januara 1992, izdatim kao dopuna naređenju komande 2. OG, komanda 9. VPS je dalje pojasnila postupak prikupljanja ratnog plena, otuđivanje kojeg se smatralo teškim prekršajem.¹¹⁷⁹ Iako je izdato posle 6. decembra 1991, ovo naređenje ilustruje funkcionisanje komandne strukture unutar 2. OG i komplementarnu prirodu uloge 9. VPS u takvim pitanjima, koja se nije kosila s vrhovnim moćima i ovlašćenjima optuženog kao komandanta 2. OG.

407. Optuženi je takođe bio ovlašćen da traži povećanje broja vojnih policajaca. U dokazima se tvrdi da 2. OG nije imala dovoljno vojne policije. Valja istaći to da su podređeni oficiri optuženom uputili zahtev za mobilizaciju dodatnih snaga vojne policije jer je on bio ovlašćen da traži popunu ljudstva.¹¹⁸⁰ Milovan Zorc je u svom svedočenju potvrdio prilično očiglednu tvrdnju da bi komandant neke OG, ukoliko bi mu bilo potrebno pojačanje u vojnoj policiji, trebalo da ga zatraži.¹¹⁸¹

408. Kao komandant 2. OG, optuženi je bio ovlašćen da primenjuje sve zakonom predviđene disciplinske mere.¹¹⁸² U slučaju počinjenja krivičnog dela, dužnost komandnih oficira jedinica na svim nivoima bila je da se postaraju da se organima gonjenja dostave podaci o tim prekršajima. Ukoliko starešina na nižem nivou nije ispunio tu dužnost, nadređeni starešina koji predvodi operaciju bio je nadležan i obavezan da proveriti da li je vojna policija obavestena o tom prekršaju i da li je o tome informisala javnog tužioca.¹¹⁸³

409. Odbrana tvrdi da u relevantno vreme vojni sudovi na tom području nisu funkcionisali.¹¹⁸⁴ Tačno je da je vojni sud nadležan za područje Dubrovnika, koji se u mirnodopskim uslovima nalazio u

Splitu,¹¹⁸⁵ u oktobru 1991. preseljen u Bokokotorski zaliv i da usled toga nije funkcionisao najmanje mesec dana.¹¹⁸⁶ Međutim, dokazi ne ukazuju na to da je u oktobru 1991. i nakon toga to bilo pitanje od suštinskog značaja. To što vojni sud nije zasedao nije starešine oslobađalo obaveze da obezbede da se informacija o prekršaju dostavi nadležnim pravosudnim organima. Shodno pravilima i praksi JNA, ukoliko određeni vojni sud nije radio, viši vojni sud i vojno tužilaštvo odlučivali su o tome koji će sud rešavati po datom pitanju. Ukoliko nije radio ni viši vojni sud, starešina je bio obavezan da takvu informaciju prosledi dalje komandnim lancem, sve do Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.¹¹⁸⁷ U vreme na koje se odnosi ova Optužnica, osim vojnog suda u Splitu, postojali su vojni sudovi u Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu, Beogradu, Nišu i Skoplju,¹¹⁸⁸ što znači da nije došlo do potpunog raspada sistema vojnih sudova.

410. Bilo je slučajeva kada protiv vojnika 2.OG jesu pokretani krivični postupci. Vojni tužilac u Sarajevu optužio je Veselina Simovića, rezervistu iz 2. OG, za ubistvo sedam civila hrvatske nacionalnosti u selu Kijev Do, u opštini Trebinje.¹¹⁸⁹ U vojnom sudu u Tivtu podignuto je otprilike 68 optužnica,¹¹⁹⁰ od kojih su se mnoge odnosile na pljačku i podmetanje požara, i podneto je oko 150 krivičnih prijava za pljačku.¹¹⁹¹ Međutim, nije bilo optužnica u vezi s granatiranjem dubrovačkog Starog grada u oktobru i novembru 1991, kao ni s granatiranjem od 6. decembra 1991, o čemu je već bilo reči,¹¹⁹² ili drugim povredama međunarodnog humanitarnog prava.

411. Prema zakonima SFRJ, u mirnodopskim uslovima je samo najviši nivo komande, savezni sekretar za narodnu odbranu, bio ovlašćen da postavlja ili smenjuje komandante bataljona.¹¹⁹³ Međutim, tokom borbenih dejstava smenjivanje nekog oficira se moglo brzo izvesti prekomandom ili raspoređivanjem na drugu dužnost, u vidu kadrovske promene nastale usled "potrebe službe".¹¹⁹⁴ Optuženi je, kao komandant 2. OG, bio ovlašćen i nadležan za sprovođenje takvih mera.

412. Uz to, kao komandant 2. OG, optuženi je mogao i da obezbedi smenjivanje podređenog komandanta tokom borbenih dejstava, tako što bi saveznom sekretaru za narodnu odbranu uputio predlog za njegovo smenjivanje, uz obrazloženje za takav predlog.¹¹⁹⁵

413. Slično tome, kao komandant 2. OG, optuženi je imao izvesna ovlašćenja po pitanju unapređenja oficira nad kojima je imao komandu. Saveznom sekretaru za narodnu odbranu je putem komandnog lanca prosleđivan predlog za unapređenje oficira zbog uspešnog obavljanja zadataka, takozvano vanredno unapređenje. Tako je, na primer, u slučaju unapređenja kapetana Kovačevića, izvršenog osam dana nakon 6. decembra 1991, optuženi, kao komandant 2. OG, morao da odobri predlog i zatim ga prosledi saveznom sekretaru.¹¹⁹⁶ O redovnim unapređenjima, to jest unapređenjima koja su dobijana nakon izvesnog broja godina službe u nekom činu, odlučivao je savezni sekretar, ali je u tom slučaju komandant 2. OG bio ovlašćen da se tome usprotivi.¹¹⁹⁷

(iii) Zaključak

414. Imajući u vidu gorenavedeno, Veće se uverilo da je optuženi, kao komandant 2. OG, imao efektivnu kontrolu nad počiniocima protivpravnog napada na Stari grad u Dubrovniku 6. decembra 1991. Optuženi je imao pravna ovlašćenja i materijalnu mogućnost da izdaje naređenja 3/472. mtbr i svim drugim snagama JNA koje su učestvovala u napadu na Srđ i granatiranju Dubrovnika, uključujući Stari grad, kojima bi se izričito zabranio napad na Stari grad, kao i da preduzme druge mere kako bi obezbedio da ta naređenja budu izvršena i da se Stari grad ne granatira, odnosno, da se napad koji je u toku smesta obustavi. Uz to, Veće se uverilo da je nakon napada od 6. decembra 1991. optuženi imao pravna ovlašćenja i materijalnu mogućnost da pokrene efikasnu istragu te da pokrene ili preduzme administrativne ili disciplinske mere protiv oficira odgovornih za granatiranje Starog grada.

(b) Element svesti: da li optuženi znao ili je bilo razloga da zna da su njegovi podređeni počinili zločine ili se spremaju da ih počine?

415. Činjenične okolnosti relevantne za element svesti, utvrđene na osnovu dokaza u ovom predmetu već su razmotrene ranije u ovoj Presudi.¹¹⁹⁸ Imajući u vidu takav činjenični kontekst, u vezi s članom 7(3) Statuta pokreće se jedno značajno pitanje. Radi se o tome da li je, imajući u vidu artiljerijsku vatru na Dubrovnik kao očekivanu podršku napadu na Srđ koji je naredio, optuženi znao ili je bilo razloga da zna da će artiljerija JNA tokom napada počinuti krivična dela kakva su ona za koja se tereti. Iz opšte analize vidi se, da je optuženi znao da su njegove snage nedugo pre toga, u oktobru i novembru, granatirale Stari grad.¹¹⁹⁹ Snage koje su učestvovala u napadu od 6. decembra 1991. bile su među snagama angažovanim u vreme granatiranja u novembru, a 6. decembra je na samom području Srđa bio stacioniran upravo 3/472. mtbr, za koji je utvrđeno da je bio na položaju s kojeg je mogao da učestvuje u granatiranju u novembru, i to pod istim komandantom.¹²⁰⁰ Granatiranje u oktobru i novembru izvršeno je u sklopu napada JNA čiji je cilj bilo dalje zauzimanje teritorije u okolini Dubrovnika, što je u novembru uključivalo Srđ.¹²⁰¹ Dana 6. decembra 1991, kao i u novembru, 3/472. mtbr i 3/5. mtbr, razmešteni severno od 3/472. mtbr, raspolagali su znatnim artiljerijskim kapacitetima.¹²⁰² Naređenjima iz decembra bilo je zabranjeno granatiranje Starog grada, međutim, to je bio slučaj i u vezi s granatiranjem u oktobru i novembru,¹²⁰³ tako da se pokazalo da opšta naređenja nisu bila efikasno sredstvo za sprečavanje granatiranja Dubrovnika, a naročito Starog grada. Optuženi je dobro znao da za prethodne slučajeve granatiranja Starog grada ni protiv koga nisu pokrenute mere, i da stoga u prethodnim prilikama nije bilo kaznenih mera ili drugih posledica koje bi služile kao primer onima koji su prekršili važeća naređenja ili međunarodno pravo.¹²⁰⁴

416. Po mišljenju Veća, a o čemu je već bilo reči u ovoj Presudi, optuženi je, na osnovu onoga što mu je bilo poznato u trenutku kad je 5. decembra 1991. naredio napad na Srđ te u trenutku kad je počeo napad 6. decembra 1991, imao razloga da zna da bi njegove snage pri izvršenju njegovog naređenja o napadu na Srđ mogle da počine dela kao što su ona za koja se tereti.¹²⁰⁵ Međutim, relevantno pitanje vezano za član 7(3) jeste da li je optuženi imao razloga da zna da se njegove snage spremaju da počine krivična dela. Ta formulacija bi, na prvi pogled, mogla da sugeriše konkretno očekivanje da će biti počinjeno krivično delo. Kao što je pokazano uz pomoć dosadašnje prakse, relevantno je da ta odredba iziskuje da se dokaže da je optuženi imao "razloga da zna" na osnovu informacija kojima je raspolagao. Te informacije moraju biti takve da mu u najmanju ruku ukazu na opasnost da dođe do takvih krivičnih dela i na potrebu za dobijanje dodatnih informacija ili pokretanje istrage kako bi se utvrdilo da li se sprema činjenje takvih krivičnih dela. Drugim rečima, optuženi se ne može skloniti van domašaja ove odredbe tako što neće učiniti ništa, pod izgovorom da iz njegovih saznanja ne proizlazi s punom izvesnošću da će njegove snage zaista počiniti krivična dela, ukoliko informacije koje poseduje jasno ukazuju na mogućnost da se te snage spremaju da počine krivična dela. U takvim okolnostima, optuženi mora bar da istraži, to jest da, između ostalog, preduzme korake da utvrdi da li se zaista sprema činjenje krivičnih dela ili su u toj fazi već počinjena, ili je činjenje u toku.

417. Veće na osnovu onoga što je optuženi znao pre i u trenutku početka napada na Srđ ocenjuje da je postojala realna i očigledna verovatnoća, jasna mogućnost da bi u žaru i strasti napada na Srđ artiljerija pod njegovom komandom zaista mogla još jednom da se otme kontroli i počini krivična dela kao što su ona za koja se tereti. Međutim, nije utvrđeno da je optuženi imao razloga da zna da će do toga zaista doći. Na primer, ovde nije reč o slučaju kad je optuženi bio obavešten da su pre napada njegove snage planirale ili nameravale da protivpravno granatiraju Stari grad, ili učine nešto slično. Nije očigledno da bi optuženi bio u boljoj poziciji da je pre napada bila sprovedena dodatna istraga. Stoga činjenične okolnosti kojih je optuženi u dato vreme bio svestan jesu takve da od Veća iziskuju brižljivo odvagano procenu po pitanju da li je optuženi imao "razloga da zna". Konačno, kada se sve uzme u obzir pridajući težinu traženom standardu dokazivanja, Veće se nije uverilo da je dokazano da su postojale razumne osnove da optuženi pre napada na Srđ posumnja da se njegove snage spremaju da počine krivična dela za kakva se tereti. Pre se može reći da je samo znao da postoji rizik da će se oteti kontroli i počiniti takva dela. Iako se ne može reći da je taj rizik bio malen ili neznatan, prema oceni Veća, nije dokazano da je bio toliki da se može zaključiti da je optuženi znao da se njegove snage spremaju da počine krivično delo, u smislu koji taj termin ima u sudskoj praksi. Stoga, nije utvrđeno da je optuženi pre napada na Srđ znao ili je bilo razloga da zna da će njegove snage granatirati Stari grad i time počiniti krivično delo.

418. Budući da je to već tako, Veće će se pozabaviti pitanjem da li su se tokom napada na Srđ 6. decembra 1991. saznanja optuženog izmenila tako da to povlači primenu člana 7(3). U najranijim fazama napada, dosta vremena pre nego što je pešadija JNA u svom napadu napredovala do objekta Srđ i tvrđave, savezni sekretar za narodnu odbranu general Kadijević je oko 07:00 časova, kako je zaključilo Veće, obavestio optuženog o protestu PMEZ zbog granatiranja Dubrovnika.¹²⁰⁶ Iz već navedenih razloga, naređenje optuženog za napad na Srđ nužno je podrazumevalo njegovo znanje da će artiljerija JNA možda morati da deluje protiv hrvatskih odbrambenih položaja u Dubrovniku koji su ugrožavali živote vojnika i uspeh napada na Srđ.¹²⁰⁷ Veće konstatuje da je on znao da broj takvih hrvatskih odbrambenih položaja mora biti ograničen i da oni, odnosno mesta gde su njegove snage verovala da se oni nalaze, tokom napada mogu biti izloženi kontrolisanom i ograničenom granatiranju JNA.¹²⁰⁸ Iako je uzrok protesta kakav je uručen generalu Kadijeviću moglo biti granatiranje takvih hrvatskih odbrambenih položaja, Veće smatra da su navodi o granatiranju Dubrovnika, činjenica da je protest upućen u veoma ranoj fazi napada (pre svitanja)¹²⁰⁹ i to što je PMEZ smatrao da ozbiljnost situacije iziskuje upućivanje protesta praktično najvišoj instanci u Beogradu, optuženog u najmanju ruku trebalo da upozore da se odvija granatiranje Dubrovnika kakvo prevazilazi ono što je mogao da očekuje u toj fazi na osnovu svog naređenja za napad na Srđ. Veće je mišljenja da je znanje optuženog bilo takvo da je on, uzevši u obzir ranija saznanja, bio upozoren na očigledan i znatan rizik da njegova artiljerija već izvršava krivična dela kao ona za koja se tereti. Prema oceni Veća, rizik da se to događa bio je tako realan, a moguće posledice toliko ozbiljne, da je intervencija generala Kadijevića morala da bude znak za uzbunu koji bi optuženom u najmanju ruku ukazao na preku potrebu za pouzdanim dodatnim informacijama, to jest, za pokretanjem istrage i boljom procenom situacije kako bi se utvrdilo da li JNA zapravo granatira Dubrovnik, naročito Stari grad, i ima li za to opravdanja, to jest, predstavlja li to kažnjivo ponašanje.

419. Kao što je Veće konstatovalo ranije u ovoj Presudi, snage pod komandom optuženog su već pre 07:00 časova granatirale Dubrovnik,¹²¹⁰ a cilj tog granatiranja, bar kad je reč o Starom gradu, nisu bili hrvatski odbrambeni položaji ili pretpostavljeni položaji.¹²¹¹ To granatiranje bilo je protivpravno. U tom trenutku njegova pešadija još nije bila doprla do Srđa, koji je i dalje bio izložen jakom granatiranju JNA.¹²¹²

(c) Mere sprečavanja i kažnjavanja

(i) Mere sprečavanja

420. Iz razloga navedenih u ovoj Presudi, u trenutku kad je odlučio da naredi napad na Srđ i kad je napad počeo, optuženi je znao da postoji realni rizik da će artiljerija JNA u žaru napada još jednom

izvršiti protivpravno granatiranje Dubrovnika, naročito Starog grada, što je nedavno pre toga već učinila, i to ne po prvi put.¹²¹³ Međutim, nije utvrđeno da je postojala značajna verovatnoća da će artiljerija to učiniti, iako je Veće do tog zaključka došlo komplikovanim i delikatnim procesom odvagivanja. Međutim, u datoj situaciji, rizik kojeg je bio svestan bio je dovoljno realan, a posledice daljeg nedisciplinovanog i nezakonitog granatiranja potencijalno toliko ozbiljne da bi oprezan komandant smatrao itekako poželjnim da izričito ukaže na to da naređenje za napad na Srđ ne daje pravo artiljerijskoj podršci da granatira, u najmanju ruku, Stari grad. U zavisnosti od stava takvog komandanta prema statusu Starog grada, svako takvo izričito pojašnjenje moglo se ograničiti, na primer, formulacijom kao što je "osim u slučaju da iz Starog grada bude pogubne vatre", koja odražava uslove iz jednog ranijeg naređenja. Međutim, u ovom slučaju, iz već navedenih razloga, Veće se nije uverilo da optuženi, usled odsustva takvog pojašnjenja pre početka napada, podleže krivičnoj odgovornosti prema članu 7(3) Statuta za ono što je usledilo. Svako takvo pojašnjenje bilo bi samo znak mudre predostrožnosti. Međutim, za procenu događaja koji su usledili i dalje je relevantno to što nije preduzeta takva predostrožnost.

421. Naravno, postojala su i važeća naređenja. Kao što je rečeno u ovoj Presudi, svrha nekih od njih bila je da se spreči granatiranje Dubrovnika, a nekima je zabranjeno granatiranje samog Starog grada.¹²¹⁴ Najmanje jedno od njih je ostavljalo mogućnost uzvraćanja vatre u slučaju da vatra hrvatske strane bude pogubna.¹²¹⁵ Postojanje takvih naređenja nije bilo dovoljno da spreči ranija granatiranja. Osim toga, nisu preduzeti nikakvi koraci protiv lica odgovornih za ranija kršenja važećih naređenja.¹²¹⁶ Veće konstatuje da se, u takvim okolnostima, puko postojanje takvih naređenja 6. decembra 1991. nije moglo smatrati efikasnom merom sprečavanja ponovnog granatiranja Dubrovnika, naročito Starog grada. Međutim, Veće je mišljenja da postoji značajna razlika između tada važećih naređenja koja snage kojima su bila izdata, očigledno nekažnjeno, nisu savesno izvršavale, i daljeg jasnog i konkretnog naređenja iste sadržine, ako je isto izdato u trenutku izvođenja jednog sasvim novog napada i ako se odnosi konkretno na taj napad. Da je istovremeno s naređenjem za napad na Srđ izdato izričito naređenje kojim se zabranjuje granatiranje Starog grada (pod uslovom da je to bila namera optuženog), ono bi ne samo podsetilo njegove snage na važeću zabranu, već bi je i naglasilo. Uz to, što je značajno, time bi (da je to bila namera optuženog) onima koji su planirali i komandovali napadom, te komandantima raznih jedinica, bilo jasno stavljeno do znanja da se naređenjem za napad na Srđ ne dozvoljava granatiranje Starog grada. Pošto takvo naređenje nije izdato, očito je bilo veoma verovatno da će oni koji su planirali, komandovali i predvodili napad to novo i konkretno naređenje za napad na Srđ protumačiti kao da u najmanju ruku podrazumeva da je granatiranje neophodno kao podrška tom napadu dozvoljeno, bez obzira na važeća naređenja. Veće je mišljenja

da događaji od 6. decembra 1991. pokazuju da se ta mogućnost ostvarila. Ništa ne ide u prilog zaključku da je optuženi preduzeo mere da se to spreči. Kao što je Veće konstatovalo, naređenjem optuženog za napad na Srđ implicitno se htelo ostaviti otvorenom mogućnost granatiranja čak i Starog Grada, ako je ono nužno kao podrška pešadijskom napadu na Srđ.¹²¹⁷ Međutim, kao što je jasno rečeno u ovoj Presudi, Veće je konstatovalo da je 6. decembra došlo do namernog, dugotrajnog i nasumičnog granatiranja Starog grada, koje je znatno prevazilazilo svaki implicitni opseg naređenja optuženog.¹²¹⁸ Međutim, ipak je značajno to što optuženi pre početka napada na Srđ nije učinio ništa kako bi obezbedio da oni koji su planirali, komandovali i predvodili napad, a naročito oni koji su komandovali artiljerijskom podrškom i predvodili je, imaju na umu zabranu granatiranja Starog grada, ili kako bi dodatno potvrdio važeća naređenja o takvoj zabrani.

422. Dakle, kad je general Kadijević oko 07:00 časova obavestio optuženog o protestu PMEZ, on mu je direktno stavio do znanja da postoji očigledna verovatnoća da njegove artiljerijske snage već tada ponovo protivpravno granatiraju Stari grad.¹²¹⁹ Veoma su značajni obim stvarnog znanja optuženog o granatiranju Starog grada u oktobru i novembru,¹²²⁰ problemima u disciplini 3/472. mtbr¹²²¹ i njegovoj očiglednoj ulozi u novembarskom granatiranju Dubrovnika, naročito Starog grada, bar u meri u kojoj je to utvrđeno istragom admirala Jokića u novembru,¹²²² kao i to što nije jasno definisao naređenje za napad na Srđ kad je reč o granatiranju Dubrovnika, odnosno Starog grada. Prema mišljenju Veća, ovi elementi, zajedno posmatrani, ukazuju na snažnu potrebu da se promptnim i direktnim naređenjem onima koji komanduju snagama u napadu i predvode ih, a naročito artiljeriju, izričito i jasno ukaže na specijalni status Starog grada i na važeće zabrane granatiranja, te na eventualna ograničenja i zabrane granatiranja Starog grada koje je optuženi nameravao da uvede 6. decembra 1991. To je trebalo da bude sasvim belodano. Dokazi ni na koji način ne ukazuju na to da je toga dana optuženi, ili bilo ko drugi, izdao takvo naređenje, osim što je admiral Jokić posvedočio da mu je oko 07:00 izdato naređenje o kojem će uskoro biti reči.

423. Postojala je i očigledna i direktna potreba da se pouzdano sazna kakvo zaista granatiranje JNA toga dana vrši i zašto. Postojao je način za brzo uspostavljanje direktne komunikacije između komandanta snaga koje su vršile napad, kapetana Kovačevića na Žarkovici, i optuženog i njegovog štaba u Trebinju. Da je optuženom bilo stalo da sazna da li njegove snage napadaju Dubrovnik ili Stari grad, on je o tome mogao da odmah dobije izveštaj sa Žarkovice. Naravno, objektivne okolnosti ukazuju na to da je optuženi, bar preko svog štaba, putem telefona ili radija bio redovno obavestavan o toku napada.¹²²³ S obzirom na lokaciju i vreme, taj napad je predstavljao politički veoma osetljivo pitanje. Optuženi je lično naredio taj napad. Sasvim je neverovatno da nije dobijao izveštaje. Iako je, u skladu s ubičajenom strukturom, izveštavanje moglo da ide preko komande 9.

VPS, ono je isto tako moglo da bude direktno, naročito pošto je napad izvršen u skladu s naređenjem optuženog. Među dokazima ne postoji evidencija JNA o takvim izveštajima, ali mi ne posedujemo celokupnu evidenciju. Iz razgovora s Colmom Doyleom je jasno da je optuženi, u tom trenutku toga dana, bio obavešten o događajima u Dubrovniku i da je izgleda bio njima preokupiran.¹²²⁴ Međutim, da optuženi pre 07:00 časova nije znao kakve je zapravo vrste granatiranje JNA u Dubrovniku, i da je smatrao neophodnim da to zna, on je tada i kasnije tokom dana raspolagao direktnim sredstvima da dobije izveštaj neposredno od komandanta napada na Žarkovici. Isto tako, on je lično, ili putem štaba, uvek raspolagao direktnim sredstvima pomoću kojih je mogao da dođe do izveštaja admirala Jokića ili komandnog mesta 9. VPS.¹²²⁵ To je važno za čitav dan osim, naravno, za popodne, kada je admiral Jokić s njim otputovao u Beograd. Kao što je Veće konstatovalo, optuženi jeste telefonirao admiralu Jokiću nakon što je čuo za granatiranje Dubrovnika.¹²²⁶ Admiral je, u suštini, izjavio da nije znao ništa o granatiranju Dubrovnika, ali da jeste obavestio optuženog da se kapetan Kovačević sprema da napadne Srđ.¹²²⁷ Taj potonji izveštaj je tačan, jer su Kovačevićevi vojnici bili u pokretu. Oni nisu stigli do Srđa sve do otprilike 08:00 časova.¹²²⁸ Međutim, kao što je rečeno na drugim mestima, Veće ima izvesne rezerve u vezi s admiralovom svedočenjem o delovima njegovog razgovora s optuženim.¹²²⁹ Prema admiralovom iskazu, ukoliko je tačan, on nije optuženom mogao da pruži nikakve informacije o granatiranju Dubrovnika ili o tome šta je razlog za takvo granatiranje. Ako je to i tačno, da je optuženi zaista želeo da sazna kakva je situacija, on je, kao što je rečeno, raspolagao sredstvima pomoću kojih je mogao da dođe do izveštaja iz prve ruke direktno sa Žarkovice. Uz to, da je optuženi u bilo kom trenutku tokom tog dana imao potrebu za pouzdanijim informacijama, Trebinje se nalazi dovoljno blizu Žarkovice i Kupara da je neko od osoblja optuženog mogao lako i brzo tamo da ode putem i direktno podnese izveštaj optuženom.

424. Isto kao što je čitavo vreme raspolagao direktnim sredstvima da se informiše o situaciji u Dubrovniku i Starom gradu po pitanju granatiranja od strane JNA i da odmah pošalje nekog iz svog štaba da sprovede dalju istragu i podnese o njoj izveštaj, optuženi je 6. decembra 1991. sve vreme raspolagao direktnim sredstvima za dostavljanje naređenja komandantu snaga koje su izvodile napad, kapetanu Kovačeviću, i drugim višim oficirima 9. VPS na Žarkovici, uključujući kapetana bojnog broda Zeca. Naređenja koja bi eventualno smatrao neophodnim mogla su lako da budu preneti na Žarkovicu bilo direktno, bilo preko komande 9. VPS. Da je optuženi bio zabrinut da neko njegovo naređenje nije preneto do Žarkovice, ili da neko njegovo naređenje iz bilo kog razloga nije izvršeno, neko iz njegovog štaba mogao je lako i brzo da ode do Žarkovice i pozabavi se situacijom. Da mu je optuženi naložio da lično proceni situaciju i preuzme kontrolu nad njom, admiral Jokić je čak mogao brže da ode do Žarkovice, bar tokom tog jutra.¹²³⁰ Ni admiral Jokić ni bilo koji drugi štabni

oficir iz 2. OG u Trebinju na čijem čelu je bio optuženi nije se tog dana ni u jednom trenutku pojavio na Žarkovici.

425. Iako Veće gaji izvesne rezerve po pitanju nekih aspekata svedočenja admirala Jokića kad je reč o njegovom razgovoru s optuženim otprilike u 07:00 časova, čiji je uzrok to što admiral u svom svedočenju u suštini kaže da on u dato vreme nije znao za naređenje optuženog za napad na Srđ tog jutra, te da, usled toga, nije mogao odmah da prihvati da je došlo do granatiranja Dubrovnika,¹²³¹ admiral jeste posvedočio da mu je optuženi naredio da zaustavi napad.¹²³² Ukoliko je to tačno, bilo bi od izuzetno velikog značaja za pitanje o kojem je ovde reč. Prema tumačenju Veća, admiral je izjavio da mu je optuženi naredio da zaustavi napad na Srđ. Ako je optuženi zaista izdao takvo naređenje, a Veće nije došlo do takvog zaključka, valja istaći da nisu zaustavljeni ni napad na Srđ, ni granatiranje Dubrovnika. Za pitanje toga kakvo je naređenje izdato od značaja je i to šta je, u stvari, admiral Jokić uradio posle razgovora. On tog dana jeste uporno sprečavao dejstva teške haubičke baterije u Čilipima, uprkos stalnim zahtevima kapetana Kovačevića sa Žarkovice.¹²³³ S tim u vezi, Veće prihvata da je admiral Jokić smatrao da se granatiranje Dubrovnika toga dana ne sme dodatno pogoršavati dejstvima teških haubica, koji god bili njegovi razlozi za to. Međutim, admiral Jokić nije preduzeo nikakve efikasne korake da zaustavi granatiranje Dubrovnika, a naročito Starog grada, iz mnogobrojnih minobacača JNA. Pitanje da li je admiral Jokić sam doneo odluku da spreči dejstvo haubica, ili na osnovu naređenja optuženog, ili su on i optuženi zajedno došli do nje tokom telefonskog razgovora, kao i pitanje da li je to učinjeno zbog vesti o ljutnji i zabrinutosti generala Kadrijevića zbog granatiranja Dubrovnika, ne mogu se rešiti na osnovu dokaza. Uz to, drugi postojeći dokazi govore da je admiral Jokić načelniku svog štaba, kapetanu bojnog broda Zecu, i bar još jednom višem štapskom oficiru 9. VPS naložio da odu na Žarkovicu.¹²³⁴ Postoje i dokazi o tome da je kapetan bojnog broda Zec usled toga jednom nižem štapskom oficiru naložio da kapetanu Kovačeviću na Žarkovici prenese poruku da ne granatira Stari grad.¹²³⁵ To nije bilo naređenje da se zaustavi napad na Srđ ili granatiranje Dubrovnika. Ukoliko je takvo naređenje izdato, a Veće nije došlo do takvog zaključka, kapetan Kovačević ga nije izvršio.

426. Kapetan bojnog broda Zec je nešto kasnije, oko 08:00 časova, lično otišao na Žarkovicu, i ostao tamo sve do nakon 15:00 časova.¹²³⁶ On nije zaustavio napad na Srđ, kao ni granatiranje Dubrovnika ili Starog grada. Dok je bio na Žarkovici bio je direktno upućen i imao celovit pregled onoga što se zaista dešava, i na Srđu i s granatiranjem Dubrovnika, naročito Starog grada. Kapetan bojnog broda Zec je, kao načelnik štaba 9. VPS, bio u potpunosti ovlašćen da izdaje i sprovodi naređenja za obustavu napada na Srđ, granatiranja Dubrovnika i Starog grada. Umesto toga, on je aktivno podržavao napad na Srđ koji je potrajao sve do poslepodnevnih časova, u okviru čega je za pešadiju koja je napadala utvrđenje na Srđu obezbedio dodatne specijalne eksplozive, koji su stigli prekasno, jer su se

te jedinice tada već povlačile iz napada.¹²³⁷ Veće je mišljenja da je prosto nemoguće da je kapetan bojnog broda Zec preduzeo te ozbiljne mere bez odobrenja svojih nadređenih, ili suprotno njihovim naređenjima. On je bio viši profesionalni oficir ratne mornarice u vojsci organizovanoj na strogo hijerarhijskom principu. Da je dopustivši dalje granatiranje Starog grada ili Dubrovnika, odnosno nastavak napada na Srđ postupio neovlašćeno ili protivno naređenjima, to bi bio kraj njegove karijere. Ništa ne ukazuje na to da su admiral Jokić ili optuženi protiv njega pokrenuli ikakve disciplinske ili druge mere. Iako postoji mogućnost da je naređenje optuženog za napad na Srđ skrivano od admirala, na šta ukazuje svedočenje admirala Jokića,¹²³⁸ to bi samo potvrdilo mogućnost da je kapetan bojnog broda Zec tokom 6. decembra 1991. delovao u skladu s direktnim naređenjima optuženog. Takva situacija se čini malo verovatnom, budući da je kapetan bojnog broda Zec bio oficir mornarice i načelnik štaba admirala Jokića, te da je samo privremeno bio pod komandom optuženog, koji je bio oficir kopnene vojske.

427. Nakon što je optuženi oko 07:00 časova navodno izdao takvo naređenje admiralu Jokiću, jedino objašnjenje koje se u spisu sugeriše za to što napad na Srđ nije prestao jeste da je naređenje izdato prekasno da bi se napad zaustavio, budući da su jedinice, napredujući ka Srđu, već bile izložene vatri.¹²³⁹ To objašnjenje nikako ne stoji. Iako jedinice koje su napredovale ka Srđu jesu bile izložene vatri, ta situacija se s njihovim napredovanjem mogla samo pogoršati. Veće konstatuje da je očigledno da su snage koje su izvodile napad na Srđ mogle biti povučene bilo kada tokom tog dana, naročito oko 07:00 časova, što bi ih izložilo manjem riziku nego dalji napad. Umesto toga, one su nastavile s napadom sve do posle 14:00 časova.¹²⁴⁰ Takvo postupanje predstavlja snažan i nepobitan dokaz o stvarnom karakteru naređenja optuženog u vezi s napadom na Srđ. Veće konstatuje da oko 07:00 nije izdato naređenje za obustavu napada na Srđ. Nije izdato ni naređenje za obustavu granatiranja Dubrovnika ili Starog grada. Uz to, kao što je već rečeno u ovoj Presudi, pešadiji koja je izvodila napad na Srđ nije izdato naređenje za prekid vatre počev od 11:15 časova, ili u bilo kom trenutku tog dana sve do posle 14:00 časova, kada im je odobreno povlačenje. Odlučan napad na Srđ je vođen sve do posle 14:00 časova.

428. Kao što je Veće već konstatovalo u ovoj Presudi, optuženi jeste izdao naređenje za, kako on kaže, prekid vatre, počev od 11:15 časova.¹²⁴¹ To je učinio u skladu s pregovorima između admirala Jokića i ministra Rudolfa ranije tog jutra. Po svemu sudeći, naređenje nije bilo pismeno. Dokazi ne govore o tome kako je preneto jedinicama JNA. Logično je zaključiti da je preneto radiom ili telefonom. Međutim, veoma je značajno to što naređenje nije preneto svim jedinicama. Komandant 3/5. mtbr nije dobio naređenje za prekid vatre u 11:15 časova.¹²⁴² U stvari, on se trudio da sazna da li je izdato naređenje za prekid vatre u 12:00 časova, pošto je prethodne večeri čuo nagoveštaj u tom smislu od kapetana bojnog broda

Zeca, koji je rekao da napad na Srđ mora da se završi do 12:00 časova. Stoga je komandant 3/5. mtbr nedugo pre 12:00 časova tražio od komande 9. VPS da potvrdi da li njegovi minobacači treba da prekinu vatru. Oni u 11:15 časova nisu obustavili vatru. Stari grad je bio izvan dometa tih minobacača, ali su njima gađana naselja u severozapadnom delu Dubrovnika. Smanjenje intenziteta artiljerijske vatre JNA u Dubrovniku oko 11:15 časova¹²⁴³ ukazuje na to da je naređenje za prekid vatre stiglo bar do nekih drugih aktivnih minobacačkih baterija JNA. Međutim, iskazi onih koji su predvodili pešadijske jedinice u napadu na Srđ su jasni, i Veće konstatuje da oni u 11:15 nisu dobili naređenje za prekid vatre.¹²⁴⁴ Umesto toga, oni su nastavili s napadom na Srđ sve do posle 14:00 časova, a u kasnijoj fazi napada, u okviru očigledno novog nastojanja da nadvladaju hrvatske braniocce u utvrđenju na Srđu, po naređenju kapetana bojnog broda Zeca, nabavljeni su specijalni eksplozivni za pešadiju koja je izvodila napad.¹²⁴⁵ Taj eksploziv stigao je na Žarkovicu otprilike između 14:00 i 15:00 časova, kad je to vozilo zaustavljeno na putu s informacijom da eksploziv više nije potreban.¹²⁴⁶ Doneta je odluka o povlačenju.

429. Mada nisu istražene sve mogućnosti koje nude dokazi, izdvajaju se dva faktora koji dokazuju da takozvani prekid vatre u 11:15 časova koji je naredio optuženi nije bio delotvoran. Kao prvo, Veće konstatuje da je to što optuženi nije naredio prekid napada na Srđ u isto vreme kad je većini jedinica JNA nareden prekid vatre u datim okolnostima imalo praktično neizbežne posledice. Budući da je pešadijski napad JNA na Srđ i dalje trajao, artiljerija hrvatskih odbrambenih snaga u Dubrovniku morala je i dalje da podržava hrvatsku odbranu na Srđu koja se našla u teškoj situaciji. Da hrvatske snage nisu minobacačima delovale po snagama JNA koje su izvodile napad opkolivši utvrđenje, čini se da bi Srđ neizbežno bio pao u ruke JNA. Veće želi da istakne da su hrvatske snage dalji napad na Srđ nesumnjivo smatrale kršenjem prekida vatre od strane JNA. Dalja artiljerijska paljba hrvatskih snaga po jedinicama JNA koje su izvodile napad na Srđ neizbežno je imala za posledicu dalja artiljerijska dejstva JNA. Ono što je usledilo ukazuje na to da je JNA nastavila s artiljerijskom paljbom, i to ne samo po odbrambenim položajima hrvatskih snaga u Dubrovniku, već da su se nastavila i nasumična dejstva po obrascu započetom tokom jutra. To je potrajalo do nakon 15:00 časova, kada su snage koje su izvodile napad na Srđ konačno odustale od pokušaja da ga zauzmu i povukle se.¹²⁴⁷ Ako se ima u vidu da su neki nastavak razaranja Dubrovnika, naročito Starog grada, smatrali dodatnim sredstvom za postizanje kapitulacije hrvatske odbrane na Srđu, to dalje trajanje nasumičnog napada artiljerije JNA se na kraju pokazalo kao promašaj. Kao drugo, to što se optuženi nije postarao da njegovo naređenje za prekid vatre u 11:15 časova bude dostavljeno svim aktivnim artiljerijskim jedinicama JNA dovelo je do daljeg dejstva minobacača 3/5. mtbr po severozapadnim delovima Dubrovnika. To je takođe predstavljalo teško kršenje prekida vatre od strane JNA. Imajući u vidu takvu provokaciju i napete okolnosti,

dalja artiljerijska dejstva hrvatskih snaga bila su neizbežna. To je pak u praksi imalo za neizbežnu posledicu obnavljanje artiljerijskih dejstava JNA svim kapacitetima nedugo nakon 11:15 časova.

430. Posle 11:15 časova nastavila se neprekidna paljba sve do 15:00 časova pa čak i kasnije. Dokazi ne govore o daljim pokušajima da se tokom pešadijskog napada na Srđ prekine paljba JNA. Veći deo popodneva optuženi je proveo u Beogradu zajedno s admiralom Jokićem. Umesto aktivnih mera za obustavu napada, koje su mogli preduzeti oni kojima je povereno komandovanje u njegovom odsustvu, popodne je u Dubrovnik u njegovo ime poslata poruka, koju je možda, u njegovom odsustvu, poslala njegova komanda, kojom se poriče da je JNA nakon prekida vatre od 11:15 časova uopšte granatirala Stari grad, i tvrdi da su eventualna oštećenja delo hrvatskih snaga.¹²⁴⁸ Ovaj veoma provokativan dopis ne samo da sasvim pogrešno prikazuje događaje, već isključuje mogućnost da su tada preduzimani koraci da se prekinu artiljerijska dejstva JNA, bilo po naređenju optuženog, bilo onih kojima je povereno komandovanje 2. OG tokom njegovog boravka u Beogradu.

431. Čak ako se dopusti mogućnost da je naređenje optuženog za napad na Srđ skrivano od admirala Jokića, Veće konstatuje da je, imajući u vidu sve okolnosti ustanovljene na osnovu dokaza, utvrđeno da je kapetan bojnog broda Zec tokom celog tog dana postupao u skladu s naređenjem optuženog za zauzimanje Srđa i da se od tog napada odustalo tek kad je postalo izvesno da neće uspeti. Koji god da je tome konkretno bio razlog, artiljerijsko granatiranje Dubrovnika od strane JNA, uključujući Stari grad, nastavilo se zajedno s tim napadom na Srđ, iako više nije bilo onakvo kakvo je predviđeno prvobitnim naređenjem optuženog.

432. Granatiranje Starog grada i šireg područja Dubrovnika se zapravo nastavilo uprkos protestima upućenim generalu Kadijeviću u Beogradu i drugim protestima iz Dubrovnika. Granatiranje se intenziviralo nakon otprilike 08:00 časova, kad je prestalo granatiranje Srđa jer je pešadija JNA stigla do njega.¹²⁴⁹ Trajalo je do posle 15:00 časova, kad su se jedinice JNA koje su izvele napad na Srđ u potpunosti povukle, nakon čega je na mahove nastavljeno sve do posle 16:30 časova.¹²⁵⁰ Tokom tog dana cilj granatiranja Starog grada od strane JNA ni u jednom trenutku nisu bili odbrambeni položaji hrvatskih snaga u Starom gradu, ili mesta gde se pretpostavljalo da se nalaze.¹²⁵¹ Granatiranje Starog grada bilo je smišljeno, nasumično i širokih razmera, kao što je mahom bilo granatiranje šireg područja Dubrovnika.¹²⁵² Kao što je rečeno, dokazi govore da je to bilo očigledno svakom ko je toga dana posmatrao događaje sa Žarkovice.

433. Kao što je rečeno na drugim mestima u ovom obrazloženju, optuženi je posedovao pravna ovlašćenja i materijalnu mogućnost da zaustavi granatiranje Starog grada tokom deset i po časova koliko je ono trajalo, a takođe je posedovao sredstva i ovlašćenja da zaustavi granatiranje šireg područja Dubrovnika.¹²⁵³ Nijedna mera koju je optuženi eventualno preduzeo nije bila efikasna u tom pogledu. Mada su snage odgovorne

za granatiranje bile pod direktnom komandom 9. VPS, one su bile pod njegovom nadređenom komandom i toga dana su izvodile vojnu operaciju u skladu s njegovim naređenjem za zauzimanje Srđa.

434. Iako je Veće konstatovalo da optuženi tokom razgovora s admiralom Jokićem oko 07:00 časova 6. decembra 1991. nije naredio da se zaustavi napad na Srđ, ono želi da primeti i da bi, da je zaista izdao to naređenje, događaji koji su usledili bili dokaz da optuženi u okviru svojih materijalnih mogućnosti i pravnih ovlašćenja nije preduzeo nikakve razumne mere kako bi obezbedio da se to naređenje prenese svim jedinicama JNA koje su učestvovala u napadu i da bude izvršeno. Takav propust bi sam po sebi bio dovoljan da optuženi snosi odgovornost za dela svojih podređenih prema članu 7(3), čak i da oko 07:00 časova jeste naredio da se zaustavi napad na Srđ.

(ii) Mere kažnjavanja

435. Kao što je već konstatovano u ovoj Presudi, optuženi i admiral Jokić otišli su 6. decembra 1991. popodne u Beograd da se sastanu s generalom Kadijevićem i podnesu mu izveštaj o napadu od tog jutra.¹²⁵⁴ Optuženi je prisustvovao celom sastanku.¹²⁵⁵ Ishod tog sastanka bio je u suštini to da je admiral Jokić dobio zaduženje da pokuša da popravi štetu (nanetu ugledu JNA i njenim odnosima s različitim međunarodnim organizacijama, hrvatskim vlastima i predstavnicima Dubrovnika) prouzrokovanu granatiranjem Dubrovnika, naročito Starog grada, toga dana i da pokuša da "završi to uspešno"¹²⁵⁶ To je bio pokušaj JNA da minimizuje štetu nanetu nepovoljnim reakcijama međunarodne zajednice na granatiranje. S tim ciljem se admiral Jokić na sastanku u Beogradu ponudio da istraži granatiranje.¹²⁵⁷ Nekakav vid istrage bio je logičan korak ka otklanjanju nepovoljnog stava međunarodne zajednice. Pošto su sve snage JNA koje su učestvovala u napadu bile pod direktnom komandom admirala Jokića, to mu je davalo odgovarajuća istražna i disciplinska ovlašćenja.

436. Veće konstatuje da ono što je učinjeno nakon sastanka u Beogradu govori o smislu i posledicama dogovora odnosno uputstava datih admiralu Jokiću na sastanku u Beogradu. Iz razloga navedenih ranije u ovoj Presudi, Veće je konstatovalo da je admiral Jokić istragu samo prividno pokrenuo.¹²⁵⁸ Iako je admiral Jokić uveravao predstavnike međunarodne zajednice, hrvatskih vlasti i Dubrovnika da će biti sprovedena temeljna istraga i da će izvršiocima napada biti kažnjeni,¹²⁵⁹ čini se da je u idućih dan ili dva nakon granatiranja od 6. decembra 1991. pribavljeno samo nekoliko pismenih izjava i izveštaja.¹²⁶⁰ Oni, čini se, zastupaju verziju prema kojoj je napad na Srđ, u suštini, bio spontana reakcija kapetana Kovačevića iz 3/472. mtbr na provokacije hrvatskih snaga na Srđu u noći između 5. i 6. decembra 1991. Izvedeci napad na Srđ, on je postupio samostalno i suprotno naređenjima. Uz to, iako je Dubrovnik u određenoj meri bio

granatiran, to granatiranje je predstavljalo podršku napadu na Srđ i očito je za cilj imalo vojne položaje aktivnih hrvatskih snaga. Obim granatiranja i štete koju je prouzrokovalo, naročito u Starom gradu, prikazani su znatno manjim.¹²⁶¹ Disciplinska mera pokrenuta usled istrage bila je navodna smena jednog komandanta bataljona. Za razliku od toga kako su mnogi to tada mogli da protumače, sada je jasno da taj komandant bataljona nije bio onaj koji je predvodio napad na Srđ i granatiranje, to jest, kapetan Kovačević iz 3/472. mtbr. Kao što se navodi u ovoj Presudi, radilo se o potpukovniku Jovanoviću iz 3/5. mtbr.¹²⁶² On nije bio komandant tog bataljona, već samo privremeni komandant. Imenovan je za privremenog komandanta 5. decembra, nakon što je komandantu odobreno odsustvo, a oslobođen je dužnosti komandanta uveče 6. decembra, po naređenju admirala Jokića.¹²⁶³ Odmah se vratio svojim redovnim dužnostima. Protiv njega niko nije pokrenuo nikakve disciplinske ili druge mere i nastavio je vojnu karijeru.¹²⁶⁴ Admiral Jokić nije preduzeo nikakve disciplinske ili druge mere protiv kapetana Kovačevića. Admiral Jokić nije preduzeo ni druge disciplinske ili administrativne korake da bolje ustanovi šta se tačno dogodilo ili nešto preduzme po pitanju onih koji su za to odgovorni. Kao što je utvrđeno na osnovu dokaza u ovom suđenju, Stari grad 6. decembra 1991. nije bio u dometu minobacača kalibra 120 mm 3/5. mtbr.¹²⁶⁵ Iz tih minobacača se 6. decembra 1991. intenzivno pucalo, ali oni nisu mogli da pogode Stari grad. Oni su 6. decembra 1991. bili jedino teško naoružanje pod komandom potpukovnika Jovanovića. On je jedini oficir JNA protiv kojeg je admiral Jokić preduzeo mere kažnjavanja. Stoga je utvrđeno da usled istrage admirala Jokića o granatiranju niko nije bio podvrgnut nikakvim disciplinskim ili administrativnim merama zbog granatiranja Starog grada 6. decembra 1991.

437. Admiral, u suštini, kaže da nije došao do zadovoljavajućih dokaza na osnovu kojih bi mogao da učini išta više.¹²⁶⁶ To je istinski iznenađujuće. Karakter i obim planiranja 5. decembra 1991, te osobe koje su u tome učestvovali i njihova uloga veoma očigledno pokazuju da je napad od 6. decembra 1991. bio unapred planiran a ne spontana akcija kapetana Kovačevića, komandanta 3/472. mtbr, kao što admiral Jokić nastoji da prikaže da ga je na početku protumačio. Čak da je i mislio da je za napad kriv kapetan Kovačević, nema zadovoljavajućeg objašnjenja za to što protiv kapetana Kovačevića nije preduzeo disciplinske ili druge mere. Izneta implikacija da ga je optuženi štitio¹²⁶⁷ ne objašnjava zašto admiral nije primenio sopstvena administrativna i disciplinska ovlašćenja. Još neodređeniji nagoveštaj, iznet u spisu, da odluka o smeni kapetana Kovačevića s mesta komandanta ne bi mogla da se sprovede jer to ne bi dopustili njegovi vojnici,¹²⁶⁸ nije dovoljno potvrđen dokazima niti je sam po sebi verodostojan. Da je ta tvrdnja tačna, predstavljala bi dokaz o nepostojanju komandne odgovornosti. Umesto da je podvrgnut disciplinskim ili drugim merama kažnjavanja, kapetan Kovačević je, u stvari, unapređen samo osam dana nakon 6. decembra 1991.¹²⁶⁹ Druga

verzija događaja koju je admiral Jokić izneo tokom svedočenja bila je da je planiranje napada i izdavanje naređenja namerno od njega skrivano.¹²⁷⁰ Da je bilo tako, postupci načelnika njegovog štaba kapetana bojnog broda Zeca, naročito bi iziskivali najoštrije disciplinske mere. Njihov lični i profesionalni odnos bio bi uništen. No, ništa nije preduzeto, a admiral i kapetan bojnog broda Zec nastavili su da obavljaju dotadašnje dužnosti komandanta, odnosno načelnika štaba 9. VPS.

438. Odbrana tvrdi da je optuženi, usled događaja na sastanku u Beogradu 6. decembra 1991, bio isključen iz procesa istrage o dejstvima u Dubrovniku i sprečen da uzme ikakvog učešća i da vrši svoja ovlašćenja u vezi s disciplinskim merama protiv onih koji su učestvovali.¹²⁷¹ Prema tvrdnji odbrane, to je posledica toga što je general Kadijević, nadređen optuženom, preuzeo direktnu odgovornost i zaobišao optuženog naredivši admiralu Jokiću da sprovede istragu i direktno njemu podnese izveštaj.¹²⁷² Tvrdi se da je admiral Jokić dobio vanredni zadatak da direktno Generalštabu podnese izveštaj, koji nije podnet preko 2. OG,¹²⁷³ i da je "komanda 2. OG u potpunosti isključena iz postupka utvrđivanja uzroka, toka i posledica dejstava izvedenih 6. decembra 1991. unutar zone odgovornosti 9. VPS."¹²⁷⁴ Odbrana dalje tvrdi da, pošto je admiral Jokić primenio svoja ovlašćenja i 6. decembra smenio potpukovnika Jovanovića, te podneo izveštaj direktno Generalštabu, "od tog trenutka niko nije mogao da spreči i ograniči prava i obaveze [admirala Jokića] da sprovede istragu."¹²⁷⁵

439. Veće konstatuje da te tvrdnje nisu zasnovane na činjenicama. One ne govore o pravnim posledicama događaja, a, po mišljenju Veća, u dokazima ne postoji ni činjenična osnova za implikaciju da je optuženi 1991. godine verovao da je situacija takva. U datim okolnostima, Veće se nije uverilo da je pokazano da je optuženi bio, ili da je smatrao da je bio sprečen da deluje, ili da mu je naređeno da ne preduzme ništa u vezi s događajima od 6. decembra 1991. U stvari, Veće se na osnovu dokaza uverilo da je optuženi, bar putem prećutnog odobravanja, učestvovao u dogovoru prema kojem je admiral Jokić sproveo svoju tobožnju istragu, preduzeo tobožnje disciplinske mere i o tome Prvoj upravi podneo izveštaj kojim se sa JNA skida odgovornost za oštećenja Starog grada. 440. Optuženi je prisustvovao celom sastanku s generalom Kadijevićem u Beogradu.¹²⁷⁶ Dokazi govore o tome da je general bio kritički raspoložen i prema optuženom i prema admiralu Jokiću.¹²⁷⁷ Dokazi ne ukazuju na to da se optuženi tokom sastanka ili kasnije usprotivio ili na bilo koji način suprotstavio predlogu admirala Jokića da on sam sprovede istragu, kao ni očiglednom prihvatanju tog predloga od strane generala Kadijevića.¹²⁷⁸ Ništa u dokazima ne upućuje na to da je on ikada predložio ili pokušao da u vezi s granatiranjem Starog grada sprovede istragu ili išta preduzme protiv nekog podređenog, ili da ga je u tome sprečio general Kadijević ili neki drugi nadređeni.

441. Kao što je optuženi priznao Colmu Doyleu, te kao što je konstatovalo Veće, sâm optuženi je imao direktnu ulogu u otpočinjanju vojne akcije 6. decembra, koja se ozbiljno otela kontroli i dovela do

postupaka za koje se može reći da u velikoj meri opravdavaju kritički stav generala Kadijevića. Uprkos tome, to govori da je optuženi odobravao vojne ciljeve dejstava JNA od 6. decembra. Ti faktori jasno ukazuju na to zašto optuženom nije bilo stalo da u potpunosti istraži događaje od 6. decembra ili da preduzme disciplinske i druge mere protiv direktnih učesnika u njima. Uz to, drugi dokazi idu u prilog zaključku da je optuženi pristajao na vojne ciljeve tih dejstava i podržavao njihove učesnike. U roku od nedelju dana nakon 6. decembra 1991, sproveden je u delo predlog iznet u novembru za unapređenje kapetana Kovačevića, koji je predvodio napad od 6. decembra 1991, za šta je nužno bio potreban pristanak optuženog kao komandanta 2. OG.¹²⁷⁹ Kovačević je unapređen sredinom decembra, uprkos kritičnoj ulozi koju je imao u događajima od 6. decembra 1991. Ništa ne ukazuje na to da je optuženi ikako pokušao da spreči to unapređenje. Uz to, iako je do izvesne mere diskutabilno da li je do toga došlo sredinom decembra 1991. ili u martu 1992, ili uopšte,¹²⁸⁰ Veće je takođe konstatovalo da je prilikom posete zamenika načelnika Generalštaba generala Panića 3/472. mtr, kojoj su prisustvovali i optuženi i admiral Jokić, optuženi rekao kapetanu Kovačeviću da navede one koji su se istakli svojim učesćem u događajima od 6. decembra 1991.¹²⁸¹

442. U datim okolnostima, Veće se uverilo da nije tačno da je optuženom bila uskraćena primena moći i ovlašćenja da pokrene istragu ili kazni oficire 9. VPS koji su izveli napad od 6. decembra 1991. i bili odgovorni za granatiranje Starog grada, ili da mu je naređeno da ništa ne čini po tom pitanju. Veće, naprotiv, konstatuje da je on u najmanju ruku bio spreman da prihvati situaciju u kojoj on ne bi bio direktan učesnik, pri čemu bi svaku efektivnu istragu, mere i odluke po pitanju disciplinskih i drugih mera kažnjavanja prepustio svojem neposredno podređenom, admiralu Jokiću, znajući da je njegov zadatak praktično bio da, što najbolje ume, izglađi događaje od 6. decembra 1991. sa predstavnicima Hrvatske i PMEZ, i time istovremeno omogućujući JNA da tvrdi da je preduzela odgovarajuće mere.

443. Veće takođe želi da primeti da to što je admiral Jokić podneo izveštaj generalu Kadijeviću i drugim članovima Saveznog sekretarijata nema ni činjenični ni pravni značaj koji odbrana nastoji da mu prida. Tačno je da se prema uobičajenoj komandnoj strukturi JNA, komunikacija između admirala Jokića i generala Kadijevića odvijala preko komandanta 2. OG. To što je, po svemu sudeći, na sastanku kojem su prisustvovala sva trojica prihvaćeno da admiral Jokić može ili treba da podnese izveštaj po nekom pitanju direktno generalu Kadijeviću ili Saveznom sekretarijatu, nužno nema reperkusije po ulogu i ovlašćenja optuženog ni kad je reč o tom konkretnom pitanju, ni uopšteno govoreći. To ne mora da bude ništa više od prikladne administrativne metode u rešavanju tog konkretnog pitanja, koja je bila prihvatljiva za svu trojicu. Što je naročito važno, Veće konstatuje da svrha izveštavanja admirala Jokića NIJE bila da generalu Kadijeviću dostavi podatke i/ili predloge

za korake ili za donošenje odluke po pitanju događaja od 6. decembra 1991. i disciplinskih mera koje usled njih treba preduzeti. Admiral Jokić je samo podneo izveštaj o tome šta se dogodilo i šta je on preduzeo. Sve odluke i korake preduzeo je admiral Jokić, što je bilo u okviru njegovih ovlašćenja kao komandanta 9. VPS. Admiral je podneo izveštaj nakon što je preduzeo korake. Svrha njegovog izveštaja bila je tek da obavesti Savezni sekretarijat o tome šta je preduzeo kao komandant 9. VPS. Optuženi je, kao direktni nadređeni admirala Jokića, i dalje imao nepromenjene, ničim ograničene moći i ovlašćenja da od admirala zatraži da učini još nešto, ili da lično nešto preduzme, ukoliko je to želeo. U stvari, general Kadijević, kao nadređeni optuženog, nije doneo nikakvu odluku ili preduzeo ništa šta bi moglo da se protumači kao prepreka eventualnim koracima koje bi optuženi želeo da preduzme, ili kao ograničavanje njegovih ovlašćenja kao komandanta 2. OG, niti je takvo šta predviđeno u izveštaju admirala Jokića.

444. Veće konstatuje da dokazi pokazuju da je optuženi tokom sveg relevantnog vremena imao sva materijalna i pravna ovlašćenja da sam preduzme korake za sprovođenje istrage ili da preduzme disciplinske i druge mere protiv oficira 9. VPS koji su direktno učestvovali u protivpravnom artiljerijskom napadu na Stari grad 6. decembra 1991. ili ga nisu sprečili ili zaustavili. Uprkos tome, optuženi je odlučio da ne preduzme nikakve korake. Imajući u vidu da je jedan od elemenata teze odbrane taj da su admiral Jokić i njegov štab iz 9. VPS planirali, odobrili i nadgledali napad na Dubrovnik 6. decembra 1991. i namerno od optuženog i 2. OG tajili informacije o napadu sve dok nije propao,¹²⁸² valja istaći i konstataciju Veća da optuženi ni u jednom trenutku nije pokrenuo nikakvu istragu o postupcima admirala Jokića ili njegovog štaba, niti protiv njih preduzeo ikakve disciplinske ili druge mere u vezi s događajima od 6. decembra 1991.

445. Iako to nije jedan od zaključaka Veća, ipak želimo da primetimo da, čak i da je tačno da je optuženi mislio da general Kadijević na neki način pokušava da podriva njegove moći i ovlašćenja da sprovede istragu i kazni snage pod svojom komandom zbog događaja od 6. decembra 1991, to u datim okolnostima ne bi bilo dovoljno da ga oslobodi odgovornosti kao komandanta 2. OG ili opravda to što nije pokrenuo odgovarajuću istragu i preduzeo odgovarajuće disciplinske mere. Po mišljenju Veća, optuženi je usled tih događaja morao aktivno da nastoji da pokrene istragu i preduzme disciplinske mere protiv osoba pod svojom komandom odgovornih za granatiranje Starog grada, i onih koji nisu preduzeli odgovarajuće mere da obezbede prekid granatiranja. Da je optuženi pokušao da to učini i potom ustanovio da ga general Kadijević sprečava ili ometa u tim naporima, bilo bi primereno da je nastavio s takvim naporima, protestima i zahtevima da se nešto preduzme.¹²⁸³ Naposletku, u datim okolnostima, primerena mera bila bi ostavka na funkciju u JNA. Naravno, ništa od toga se nije dogodilo.

3. Zaključak

446. U svetlu zaključaka navedenih ranije u ovom odeljku, Veće se uverilo da je optuženi imao efektivnu kontrolu nad počinocima protivpravnog granatiranja dubrovačkog Starog grada 6. decembra 1991. Optuženi je imao pravna ovlašćenja i materijalnu mogućnost da zaustavi to protivpravno granatiranje Starog grada i da kazni počinioce. Uz to, Veće se uverilo da je optuženi od otprilike 07:00 časova 6. decembra 1991. znao bar za očiglednu mogućnost da se njegova artiljerija ponaša na isti način kao ranije i izvršava krivična dela kao ona navedena u Optužnici. Uprkos tome što je znao, optuženi se nije postarao da dođe do pouzdanih informacija o tome da li JNA zaista granatira Dubrovnik, naročito Stari grad, i koji su razlozi za to. Nadalje, optuženi nije preduzeo neophodne i razumne mere kako bi obezbedio bar da se zaustavi protivpravno granatiranje Starog grada. Veće se uverilo i da optuženi ni u jednom trenutku nije pokrenuo nikakvu istragu o postupcima svojih podređenih odgovornih za granatiranje Starog grada, niti je protiv njih pokrenuo ikakve disciplinske ili druge mere zbog događaja od 6. decembra 1991. Dakle, Veće se uverilo da su zadovoljeni elementi potrebni da bi se utvrdilo da optuženi snosi odgovornost nadređenog prema članu 7(3) Statuta za protivpravno granatiranje Starog grada od strane JNA 6. decembra 1991. godine.

VIII. KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE

A. Treba li da postoje kumulativne osuđujuće presude?

447. Pitanje kumulativnih osuđujućih presuda javlja se ukoliko se jedna ili više optužbi zasnivaju na kažnjivom ponašanju koje je u suštini isto. U ovom predmetu, artiljerijski napad JNA na Stari grad 6. decembra 1991. nalazi se u osnovi svih krivičnih dela za koja se optuženi tereti u Optužnici. Žalbeno veće je zaključilo da su kumulativne osuđujuće presude po različitim odredbama za isto kažnjivo ponašanje dopustive samo ako "svaka od dotičnih odredbi sadrži materijalno različit element koji druga ne sadrži".¹²⁸⁴ Ako se tereti za dva krivična dela, a taj kriterijum nije zadovoljen, veće treba da izrekne osuđujuću presudu po užoj odredbi.¹²⁸⁵

448. Iz ranije navedenih razloga, Veće se uverilo da su za svih šest tačaka Optužnice zadovoljeni elementi potrebni da se ustanovi krivična odgovornost optuženog prema članu 7(3) Statuta, ali NE i članu 7(1).

449. Pitanje kumulativnosti najpre se pokreće u vezi s krivičnim delom ubistva (tačka 1), okrutnog postupanja (tačka 2) i napada na civile (tačka 3). U ovoj Presudi već je analizirana statutarna osnova i elementi svakog od navedenih krivičnih dela. Ako bi se strogo primenio gorenavedeni kriterijum Žalbenog veća, bilo bi moguće izreći kumulativne osuđujuće presude za ubistvo i za okrutno postupanje, budući da sadrže materijalno različite elemente (to jest, za ubistvo je potreban dokaz o smrti jedne ili više

osoba, prouzrokovanoj činjenjem ili nečinjenjem optuženog, a za okrutno postupanje potrebno je da je delo prouzrokovalo duševnu ili telesnu patnju ili povredu ili da predstavlja ozbiljan napad na ljudsko dostojanstvo, prouzrokovano namernim činjenjem ili nečinjenjem optuženog). Međutim, pošto ubistvo i okrutno postupanje, uz elemente koje sadrži napad na civile, ne sadrže neki drugi element, i pošto krivično delo napada na civile sadrži dodatni element (to jest, napad) ono, teoretski, predstavlja užu odredbu.

450. U ovom predmetu osnovno kažnjivo ponašanje predstavlja artiljerijski napad na Stari grad, naseljen civilima. Tokom napada bilo je poginulih i ranjenih civila. Osnovno kažnjivo ponašanje počinilaca direktno i sveobuhvatno je odraženo u tački 3. Krivično delo napada na civile podrazumevalo je napad usmeren protiv civilnog stanovništva, koji je za posledicu imao smrt i teške povrede, izvršeno s namerom da se civilno stanovništvo učini metom tog napada. Imajući u vidu te okolnosti, krivično delo ubistva u ovom predmetu ne uključuje dodatni materijalno različit element, kao ni krivično delo okrutnog postupanja čije je biće u potpunosti obuhvaćeno okolnostima u kojima je izvršen dati napad na civile.

451. Iz tih razloga, Veće je steklo utisak da u ovom slučaju prve tri tačke ne sadrže materijalno različit element. Kažnjivo ponašanje optuženog po pitanju prve tri tačke je u potpunosti i na najbolji način prikazano u tački 3, te će interesi pravde i svrha kažnjavanja biti u potpunosti zadovoljeni ukoliko se izrekne osuđujuća presuda samo po tački 3, a ne i po tački 1 i tački 2.

452. Pitanje kumulativnih osuđujućih presuda pokreće se i u vezi s preostalim krivičnim delima za koja se optuženi tereti u Optužnici. To su pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 4), protivpravni napadi na civilne objekte (tačka 5) i uništavanje ili hotimično nanošenje štete kulturnim objektima (tačka 6). Statutarna osnova i elementi svakog od ovih krivičnih dela izloženi su ranije u ovoj Presudi. Elementi svakog od ova tri krivična dela su takvi da su, teoretski, njihovi elementi "materijalno" različiti.

453. Krivično delo napada na civilne objekte iziskuje dokaz o napadu, koji ne iziskuje ni jedan element krivičnog dela pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom niti krivičnog dela uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete kulturnim objektima. Krivično delo uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete kulturnim objektima iziskuje dokaz o uništavanju ili hotimičnom nanošenju štete objektima kulturne ili duhovne baštine naroda, koji ne iziskuje ni jedan element krivičnog dela napada na civilne objekte ili krivičnog dela pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom. Krivično delo pustošenja koje nije opravdano vojnom nuždom iziskuje dokaz da je uništavanje ili nanošenje štete (a) bilo širokih razmera i da (b) nije bilo opravdano vojnom nuždom. Ukoliko jedno krivično delo nešto iziskuje, a drugo ne, to ih čini materijalno različitim.

454. Međutim, u ovom predmetu sva krivična dela se tiču oštećenja objekata tokom artiljerijskog napada JNA na Stari grad u Dubrovniku 6.

decembra 1991. Ceo Stari grad čine civilni objekti i kulturni spomenici. On je pretrpeo oštećenja velikih razmera. Za napad nije bilo vojnog opravdanja. S obzirom na konkretne okolnosti, Veće je mišljenja da je suština kažnjivog ponašanja direktno i sveobuhvatno odražena u tački 6, kojom se tereti za uništavanje i hotimično nanošenje štete kulturnim objektima. Tačka 4 i tačka 5 u suštini ne sadrže dodatne materijalno različite elemente, ako se imaju u vidu konkretne okolnosti u kojima su ta krivična dela počinjena. Kažnjivo ponašanje optuženog po pitanju te tri tačke je u potpunosti i na najbolji način prikazano u tački 6, te će interesi pravde i svrha kažnjavanja biti u potpunosti zadovoljeni ukoliko se izrekne osuđujuća presuda samo po tački 6, a ne i po tački 4 i tački 5.

455. Iz tih razloga, u konkretnim okolnostima u kojima su ta krivična dela počinjena, Veće protiv optuženog izriče osuđujuće presude samo po tački 3, napadi na civile, i tački 6, uništavanje i hotimično nanošenje štete kulturnim objektima.

B. Uporedna odgovornost prema članu 7(1) i članu 7(3) Statuta

456. U ovom predmetu Tužilaštvo je dokazalo odgovornost optuženog samo na temelju odgovornosti nadređenog prema članu 7(3) Statuta. Nije dokazano da je optuženi naredio ili pomagao i podržavao činjenje krivičnih dela po članu 7(1) Statuta. Stoga se ne postavlja pitanje uporedne odgovornosti prema članu 7(3) i članu 7(1).

IX. ODMERAVANJE KAZNE

457. Tužilaštvo je predložilo da optuženi, ukoliko mu bude izrečena osuđujuća presuda po svim tačkama, bude osuđen na kaznu zatvora u trajanju od trinaest do petnaest godina.¹²⁸⁶

458. Izricanje kazne regulisano je članom 24 Statuta i pravilom 101 Pravilnika. Član 24(2) Statuta predviđa da Veće "uzme u obzir faktore kao što su težina krivičnog dela i lične prilike osuđenika".¹²⁸⁷ Pravilo 101(B) iziskuje da se uzmu u obzir i otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, kao i opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije,¹²⁸⁸ iako ovo poslednje nije obavezujuće po Veće.¹²⁸⁹ Žalbena veće je kao primarni cilj odmeravanja kazne navelo retribuciju i odvraćanje.¹²⁹⁰ Svrha prvog je izricanje pravične i primerene kazne za neko konkretno krivično delo,¹²⁹¹ a drugog da se obezbedi da se optuženi i drugi odvrate od počinjenja sličnih zločina.¹²⁹²

A. Težina krivičnog dela

459. Težina krivičnog dela je faktor od daleko najvećeg značaja pri odmeravanju kazne.¹²⁹³ Kazna mora da odražava inherentnu težinu ukupnog kažnjivog ponašanja optuženog, pri čemu dužnu pažnju treba

pridati konkretnim okolnostima predmeta, kao i obliku i stepenu učešća optuženog.¹²⁹⁴ S tim u vezi, Veće želi da istakne da se u praksi ovog Međunarodnog suda ratni zločini po svojoj prirodi ne smatraju manje teškima od zločina protiv čovečnosti.¹²⁹⁵

460. U ovom predmetu, Tužilaštvo tvrdi da ozbiljnost zločina karakteriše to što su "civilni i civilni objekti izloženi vatri snaga 2. OG JNA bili nezaštićeni"¹²⁹⁶ i što je granatiranje za posledicu imalo "trajno fizičko, psihološko i emocionalno stradanje žrtava",¹²⁹⁷ "oštećenja mnogobrojnih kuća velikih razmera"¹²⁹⁸ i oštećenja "brojnih verskih i obrazovnih ustanova i istorijskih spomenika".¹²⁹⁹

461. Veće je utvrdilo da je optuženi kriv za zločine napada na civile (tačka 3) i uništavanje i hotimično nanošenje štete kulturnim objektima (tačka 6). Na osnovu dokaza je utvrđeno da su snage pod komandom optuženog 6. decembra 1991. smišljeno i protivpravno granatirale dubrovački Stari grad i tamošnje civilno stanovništvo, usled čega je bilo žrtava, od kojih su dve podlegle.¹³⁰⁰ Meta istog tog napada bili su civilni objekti, zbog čega su štetu velikih razmera pretrpeli i civilni i kulturni objekti. Kao što je već izloženo, Veće je zaključilo da su 6. decembra 1991. u Starom gradu 52 zgrade pretrpele štetu, od čega je šest potpuno uništeno. Među tim zgradama su samostani, crkve, džamija, sinagoga i palate.¹³⁰¹ Veće naročito želi da podseti da se ceo dubrovački Stari grad nalazi na spisku svetske kulturne baštine UNESCO.

462. Za ozbiljnost zločina značajan je i oblik učešća optuženog u činjenju zločina. S tim u vezi, Veće želi da istakne da je optuženi oslobođen optužbi za naređivanje, odnosno pomaganje i podržavanje protivpravnog granatiranja dubrovačkog Starog grada.¹³⁰² Na osnovu dokaza nije utvrđeno da je optuženi direktno naredio granatiranje Starog grada 6. decembra 1991. Utvrđeno je da je naredio zauzimanje jednog vojnog cilja, to jest Srđa. Iako su tokom te konkretne vojne operacije činjeni zločini, nije utvrđeno da je svrha naređenja optuženog bila da omogući protivpravno granatiranje Starog grada u Dubrovniku. Dokazi govore o tome da je to protivpravno granatiranje izvedeno na osnovu odobrenja drugih osoba, a ne optuženog.

463. Krivična odgovornost optuženog u ovom predmetu temelji se na zaključku Veća da je on kao komandant 2. OG, bio u mogućnosti da spreči protivpravno granatiranje Starog grada 6. decembra 1991, da zaustavi granatiranje dok je bilo u toku, te da pokrene istragu ili preduzme administrativne i disciplinske mere protiv oficira koji su direktno učestvovali u granatiranju ili ga nisu sprečili ili zaustavili, ali da nije preduzeo nijednu od mera koje su mu bile na raspolaganju.

464. Veće dalje ističe da se admiral Jokić potvrdno izjasnio o krivici po istim optužbama kojima se tereti i optuženi, te priznao svoju odgovornost za pomaganje i podržavanje protivpravnog granatiranja Starog grada (član 7(1) Statuta), kao i odgovornost koju snosi kao komandant 9. VPS (član 7(3) Statuta) zbog toga što takvo granatiranje nije sprečio ili kaznio

njegove počinioce. Na osnovu toga admiral Jokić je osuđen na sedam godina zatvora.¹³⁰³ Položaj optuženog kao komandanta na veoma visokom nivou unutar komandne strukture JNA, koji je direktno odgovarao Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu,¹³⁰⁴ nesumnjivo naglašava ozbiljnost toga što nije sprečio granatiranje i kaznio počinioce, to jest, što nije primenio svoja ovlašćenja u skladu sa zakonima ratovanja. No, kad je reč o odmeravanju primerene kazne za ovog optuženog, Veće ima na umu i to da je admiral Jokić, direktno podređen optuženom, imao direktnu komandu i bio odgovoran za snage koje su učestvovala u protivpravnom granatiranju Starog grada. Iako je na osnovu dokaza jasno utvrđena odgovornost optuženog za to što nije reagovao kao nadređeni komandant tih snaga, takođe je tačno da on nije bio tako direktno odgovoran kao admiral Jokić. Uz to, optuženi je proglašen krivim samo prema članu 7(3) Statuta. Međutim, činjenica je da se admiral Jokić potvrdno izjasnio o krivici.

B. Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti

465. Statut i Pravilnik ne daju iscrpnu definiciju otežavajućih i olakšavajućih faktora. U pravilu 101(B) se kao olakšavajuća okolnost navodi samo značajna saradnja optuženog s tužiocem. U sudskoj praksi postoje i dodatni faktori koje Veće može da uzme u obzir.¹³⁰⁵ Spisak tih faktora nije konačan. Veće mora da odvagane okolnosti svakog predmeta ponaosob kako bi utvrdilo otežavajuće i olakšavajuće okolnosti i ocenilo koliku im težinu valja pridati.¹³⁰⁶ 466. Otežavajuće okolnosti moraju biti direktno povezane s činjenjem krivičnog dela¹³⁰⁷ i moraju se utvrditi van razumne sumnje.¹³⁰⁸ Ako optuženi upotrebi svoje pravo na ćutanje ili da odbije da svedoči, to ne predstavlja otežavajuću okolnost.¹³⁰⁹ Olakšavajuće okolnosti mogu se uzeti u obzir bez obzira na to da li su direktno povezane s navodnim krivičnim delom,¹³¹⁰ i valja ih utvrditi putem ocenjivanja verovatnoće.¹³¹¹

467. U ovom predmetu, Tužilaštvo tvrdi da relevantne olakšavajuće okolnosti uključuju "dobrovoljnu predaju optuženog, pridržavanje uslova privremenog puštanja na slobodu, pozitivan karakter bez prethodnog kažnjavanja; ponašanje u pritvoru; karakter nakon sukoba; starosnu dob i loše zdravlje."¹³¹² Uz to, odbrana tvrdi da optuženi nije aktivno učestvovao u događajima¹³¹³ (mada se to mahom temelji na osporenoj činjeničnoj osnovi prema kojoj se ono što se desilo odigralo suprotno njegovim naređenjima i bez njegovog znanja) i da su broj žrtava i naneta šteta daleko manji nego u drugim predmetima na ovom Međunarodnom sudu.¹³¹⁴ Dalje olakšavajuće okolnosti na koje se pozvala odbrana uključuju žaljenje koje je optuženi izrazio dan posle napada,¹³¹⁵ dobrovoljnu predaju Međunarodnom sudu,¹³¹⁶ starosnu dob,¹³¹⁷ porodičnu situaciju,¹³¹⁸ pozitivan karakter¹³¹⁹ i loše zdravlje,¹³²⁰ naročito imajući u vidu da se očekuje slabljenje njegovih mentalnih sposobnosti.¹³²¹

468. Veće je prvo razmotrilo lične prilike optuženog. Gospođa

Katica Strugar, supruga optuženog, i potpukovnik Renko svedočili su o pozitivnom karakteru optuženog i njegovom poštovanju prema ljudima kao pojedincima, bez obzira na nacionalnost. Potpukovnik Renko je za njega rekao da je čvrsta ličnost, ali da je human, da voli da pomogne čoveku i da poštuje pripadnike svih nacionalnih grupa,¹³²² a da je kao starešina visoko cenjen jer je znao saslušati svakog potčinjenog¹³²³ i vodio brigu o pojedinačnim vojnicima i oficirima.¹³²⁴ Veće je to svedočenje prihvatilo bez rezerve. Gospođa Strugar, koja je mešanog srpskog i hrvatskog porekla,¹³²⁵ izjavila je da različita nacionalna pripadnost nikad nije predstavljala prepreku njihovom zajedničkom životu.¹³²⁶ Svog muža je opisala kao dobrog muža i oca, koji se uvek trudio da porodicu održi na okupu, iako su zbog njegove službe u JNA bili primorani na česte selidbe.¹³²⁷

469. Po mišljenju Veća, lične i porodične prilike optuženog očito nameću izvesno ublažavanje kazne koja bi inače bila primerena. Optuženi ima 71 godinu i lošeg je zdravlja; konkretno, pati od izvesnog stepena vaskularne demencije i depresije, a pati i od gubitka pamćenja. Supruga optuženog, kojom je oženjen 47 godina i s kojom ima dva sina,¹³²⁸ takođe je lošeg zdravlja. Konkretno, ona ima ozbiljnih problema s vidom, usled čega sve više zavisi od drugih. Ona više nije u stanju da živi sama¹³²⁹ i pri hodaњу joj je potrebna pratnja.¹³³⁰ Trenutno je primorana da veći deo vremena stanuje u Beogradu kod nekog od dvojice sinova,¹³³¹ koji su obojica nezaposleni.¹³³² U takvim okolnostima, Veće je mišljenja da bi odsustvo optuženog tokom izdržavanja kazne predstavljalo veliku poteškoću za njegovu suprugu, iako joj drugi ukazuju izvesnu pomoć. Veće je uvereno da će usled brige za dobrobit supruge vreme provedeno u pritvoru optuženom veoma teško pasti.

470. U vezi s tvrdnjom odbrane da je optuženi dan posle napada izrazio žaljenje, Veće želi da istakne da iskreno žaljenje može da predstavlja olakšavajuću okolnost, čak ako i nema nikakvog priznanja o učešću u zločinu.¹³³³ U ovom predmetu postoje dokazi da je optuženi u pismu upućenom ministru Rudolfu dan posle napada izrazio žaljenje.¹³³⁴ Međutim, u svetlu tadašnjih okolnosti, naročito pregovora s hrvatskim predstavnicima koji su bili u toku, uloge optuženog u napadu na Srđ i toga što nije pokrenuo istragu i kaznio počinioce zločina, Veće ne može to pismo prihvatiti kao izraz iskrenog kajanja.

471. Međutim, nakon što su strane u postupku iznele završne reči, optuženi je zatražio da pred Većem dâ izjavu. Konkretno, rekao je sledeće:

Žao mi je svake ljudske žrtve i patnje [...]. Žao mi je ljudi koji su stradali u Dubrovniku. Žao mi je takođe i mladih vojnika poginulih na Srđu kao i na drugim rejonima i položajima. Žao mi je što ništa nisam mogao da učinim da to stradanje sprečim.¹³³⁵

Veće prihvata da je ta izjava iskrena, mada po pitanju poslednje rečenice ima drugačiji stav od optuženog.

472. Dobrovoljna predaja nekog optuženog Međunarodnom sudu takođe je od značaja za ublažavanje kazne.¹³³⁶ U ovom predmetu Veće želi da istakne da se optuženi 4. oktobra 2001. dobrovoljno predao Međunarodnom sudu. Ono dalje ističe da se optuženi pridržavao uslova privremenog puštanja na slobodu, iako je njegovo pojavljivanje na početku suđenja odgođeno za približno nedelju dana, čini se zbog lošeg zdravlja. Uz to, Veće nema razloga da sumnja u argumente strana u postupku po pitanju dobrog ponašanja optuženog tokom pritvora u PJUN.

C. Opšta praksa na sudovima bivše Jugoslavije

473. Pri odmeravanju odgovarajuće kazne, Veće mora da uzme u obzir opštu praksu izricanja kazni na sudovima bivše Jugoslavije. Međutim, ono nije obavezano tom praksom¹³³⁷ i može da izrekne kaznu koja premašuje kazne propisane relevantnim zakonom bivše Jugoslavije.¹³³⁸ Veće najpre želi da istakne da su faktori koji su u bivšoj Jugoslaviji uzimani u obzir pri odmeravanju kazne propisani članom 41(1) Krivičnog zakona SFRJ, koji je stupio na snagu 1. jula 1977. godine.¹³³⁹

474. Po pitanju kazne koja bi optuženom bila izrečena na sudovima u bivšoj Jugoslaviji, Veće se poziva na član 142 ("Ratni zločin protiv civilnog stanovništva"),¹³⁴⁰ član 148 ("Upotreba nedozvoljenih sredstava borbe")¹³⁴¹ i član 151 ("Uništavanje kulturnih i istorijskih spomenika")¹³⁴² Krivičnog zakona SFRJ. Takođe su značajni i članovi 38(1) i 38(2) Krivičnog zakona SFRJ utoliko što se njima predviđa maksimalna kazna od 15 godina zatvora, uz uslov da za krivična dela za koja je propisana smrtna kazna, sud može izreći i kaznu zatvora od dvadeset godina. Imajući u vidu gorenavedeno, optuženi bi na sudovima bivše Jugoslavije za zločine protiv lica za koje je proglašen krivim podlegao kazni od 5 do 20 godina zatvora, a za zločine protiv imovine kazni od 1 do 15 godina zatvora.

475. Veće želi da istakne da te odredbe ne predviđaju neku konkretnu kaznu za starešinu koji nije delovao. Međutim, član 21 Propisa o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ,¹³⁴³ posmatran zajedno sa članom 24(1) Krivičnog zakona SFRJ,¹³⁴⁴ po svemu sudeći omogućavaju da se starešini za nepreduzimanje mera sprečavanja ili kažnjavanja nekog zločina izrekne kazna kao da je lično počinio taj zločin.

D. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru

476. Prema pravilu 101(C) Pravilnika, optuženi ima pravo da mu se prizna vreme provedeno u pritvoru dok je čekao suđenje i tokom suđenja, što iznosi 457 dana do dana kad je izrečena ova Presuda.

X. DISPOZITIV

477. Iz gorenavedenih razloga, nakon što je razmotrilo sve dokaze i sve argumente strana u postupku, Veće donosi sledeću odluku:

478. Veće proglašava optuženog krivim prema članu 7(3) Statuta po sledeće dve tačke:

Tačka 3: napad na civile, kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta;

Tačka 6: uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umetničkim i naučnim delima, kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta.

479. Iako se Veće uverilo da su za sledeće četiri tačke utvrđeni elementi koje iziskuje član 7(3) Statuta, iz ranije navedenih razloga, Veće optuženog ne proglašava krivim po sledećim tačkama:

Tačka 1: ubistvo, kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta;

Tačka 2: okrutno postupanje, kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta;

Tačka 4: pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta;

Tačka 5: protivpravni napadi na civilno stanovništvo, kršenje zakona i običaja ratovanja, prema članu 3 Statuta.

480. Veće oslobađa optuženog optužbi prema članu 7(1) Statuta po svih šest tačaka Optužnice.

481. Veće ovim osuđuje optuženog na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od osam godina.

482. Optuženi je u pritvoru proveo 457 dana. U skladu s pravilom 101(C) Pravilnika, on ima pravo da mu se prizna vreme koje je dosad proveo u pritvoru.

483. Prema pravilu 103(C) Pravilnika, optuženi će ostati u pritvoru na Međunarodnom sudu dok se ne izvrše konačne pripreme za njegovo prebacivanje u zemlju u kojoj će izdržavati kaznu.

Sastavljeno na engleskom i francuskom, pri čemu je merodavan engleski tekst.

Dana 31. januara 2005.

U Hagu, Holandija

/potpis na originalu/

Kevin Parker,

predsedavajući sudija

/potpis na originalu/ /potpis na originalu/

sudija Krister Thelin sudija Christine Van Den Wyngaert

[pečat Međunarodnog suda]

PRILOZI

PRILOG I: UNIŠTENE I OŠTEĆENE ZGRADE I OBJEKTI¹³⁴⁵

Broj	Broj u Prilogu Odluci na osnovu pravila ^{98bis}	Broj u Prilogu II	Ojekt
J 1	A 1/A 92 ¹³⁴⁶	31/439	Arsenal (gradske zidine) s bioskopom i kafeom ¹³⁴⁷
J 2	A 2	26/35/36 ¹³⁴⁸	Vrata od Pila i tvrđava od Pila ¹³⁴⁹
J 3	A 3	43	Stradun ¹³⁵⁰
J 4	A 4	44-52 ¹³⁵¹	Kompleks franjevačkog samostana i crkva, sedište MKCK ¹³⁵²
J 5	A 5	53	Franjevački samostan – zvonik ¹³⁵³
J 6	A 6	54	Crkva svetog Spasa ¹³⁵⁴
J 7	A 7	57	Javna česma (Onofrijeva česma) ¹³⁵⁵
J 8	A 8	70	Kompleks samostana Sigurate ¹³⁵⁶
J 9	A 9 ¹³⁵⁷	241	Palača – Od Sigurate ²¹³⁵⁸ (stambeni, blok Placa – Antuninska ulica – Prijeko – Palmotićeve ulica ²⁾ ¹³⁵⁹
J 10	A10	244	Palača – Od Sigurate 1 (festivalks apalača) (poslovni, blok Placa – Od Sigurate – Prijeko – C. Medovića 1) ¹³⁶⁰
J 11	A 11 ¹³⁶¹	247	Palača – Od Puča 16 (stambeni, Od Puča 16) ¹³⁶²
J 12	A 13	293/319 ¹³⁶³	Držićeve poljana, katedral ¹³⁶⁴
J 13	A 14	298	Crkva svetog Vlaha ¹³⁶⁵
J 14	A 18	303/304 ¹³⁶⁶	Stambeno-poslovni, Između Polača 10 ¹³⁶⁷
J 15	A 23	309	Poslovni, Između Polača 5 ¹³⁶⁸
J 16	A 28	314	Srpska pravoslavna crkva ¹³⁶⁹
J 17	A 31	317	Stambeno-poslovni, Između Polača ¹³⁷⁰
J 18	A 35	323	Stambeni, Gundulićeve Poljana2 (Palača Katić ¹³⁷¹)
J 19	A 39	328	Džamija ¹³⁷²

J 20	A 57	346	Palača Sorkočević – Miha Pracata 6 (stambeno-poslovni, Miha Pracata 6) ¹³⁷³
J 21	A 59	348/295 ¹³⁷⁴	Palača – Od Puča 11 (stambeno-poslovni, Od Puča 11) ¹³⁷⁵
J 22	A 70	359	Stambeni, Od Domina 9 ¹³⁷⁶
J 23	A 74	363	Stambeni, Od Domina 1 ¹³⁷⁷
J 24	A 75	364	Crkva Domino ¹³⁷⁸
J 25	A 77	366	Stambeno-poslovni, Široka 5 ¹³⁷⁹
J 26	A 78	367	Palača Martinušić – Sv. Josipa 1 (stambeno-poslovni, Sv. Josipa 1) ¹³⁸⁰
J 27	A 79	368	Crkva sv. Josipa ¹³⁸¹
J 28	A 84	390	Crkva sv. Roka ¹³⁸²
J 29	A 91	429	Centar za muzičko obrazovanje “Luka Sorkočević ¹³⁸³
J 30	A 94	442	Palača Sponza ¹³⁸⁴
J 31	A 95	444	Dominikanski samostan ¹³⁸⁵
J 32	A 96	446	Crkva Navještenja ¹³⁸⁶
J 33	B 10		Stara gradska luka ¹³⁸⁷
J 34	B 2		Kuća Grubišića (Celestina Medovi 4) ¹³⁸⁸
J 35	B 3		Sinagoga ¹³⁸⁹
J 36	B 4		Boškovićeve 1 ¹³⁹⁰
J 37	B 5		Boškovićeve 3 ¹³⁹¹
J 38	B 6		Kuća g. Srhoja (Od Sigurate 4 ili 5) ¹³⁹²
J 39	B 7		Prodavnica na uglu Straduna i Široke ¹³⁹³
J 40	B 8		Zgrada na uglu Straduna i Čubranovićeve (Insula 8, zgrada br. 13) ¹³⁹⁴
J 41	B 9		Stambena zgrada u Zlatarićevo ¹³⁹⁵
J 42	B 10		Rodna kuća umetnika Ive Vojnovića (okrenuta ka Stradun ¹³⁹⁶)
J 43	B 11		Zgrada na uglu Između Polača i Nikole Božidarević ¹³⁹⁷
J 44	B 12		Između Polača 12 (IX-13) ¹³⁹⁸
J 45	B 13		Između Polača 14 (IX-14) ¹³⁹⁹
J 46	B 14		Restoran Jadran ¹⁴⁰⁰

J 47	B 15		Stambena zgrada u Ulici sv. Josipa (s prodavnicama u prizemlju) ¹⁴⁰¹
J 48	B 16		Gradski zvonik ¹⁴⁰²
J 49	B 17		Miha Pracata 4 (IX-23) ¹⁴⁰³
J 50	B 18		Prodavnica Nikole Jovića (Miha Pracata 11) ¹⁴⁰⁴
J 51	B 19		Kuća Lucijane Pek ¹⁴⁰⁵
J 52	B 20		Severni delovi gradskih zidina / pešački prolazi ¹⁴⁰⁶

PRILOG II: GLOSAR

107 OAG	107. obalna artiljerijska grupa
2. OG	Druga operativna grupa
3/472. mtbr	Treći bataljon 472. motorizovane brigad
3/5. mtbr	Treći bataljon 5. motorizovane brigad
9. VPS	Deveti vojnopomorski sektor
B/H/S	bosanski/hrvatski/srpski jezik
Bosna i Hercegovina	Republika Bosna i Hercegovina
Dopunski protokol I	Dopunski protokol Zenevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), Ženeva, 8. jun 1977.
Dopunski protokol II	Dopunski protokol Zenevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), Ženeva, 8. juni 1977.
Druga presuda o kazni u predmetu Erdemović	Tužilac protiv Dražena Erdemović, predmet br. IT-96-22-T bis, Presuda o kazni, 5. mart 1998.

Drugostepena presuda u predmetu Akayesu	Tužilac protiv Jeana-Paula Akayesua, predmet br. ICTR-96-4-A, Presuda, 1. jun 2001.
Drugostepena presuda u predmetu Aleksovski	Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000.
Drugostepena presuda u predmetu Blaškić	Tužilac protiv Tihomira Blaškić, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. jul 2004.
Drugostepena presuda u predmetu Čelebići	Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugi, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001.
Drugostepena presuda u predmetu Jelisić	Tužilac protiv Gorana Jelisić, predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. jul 2001.
Drugostepena presuda u predmetu Kordić	Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004.
Drugostepena presuda u predmetu Krstić	Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. april 2004.
Drugostepena presuda u predmetu Kunarac	Tužilac protiv Dragoljuba Kunarac i drugih, predmet br. IT-96-23&23/1-A, Presuda, 12. jun 2002.
Drugostepena presuda u predmetu Kupreškić	Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugi, predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001.
Drugostepena presuda u predmetu Tadić	Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. jul 1999. Drugostepena presuda u predmetu Vasiljević Tužilac protiv Mitra Vasiljevi, predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004.
EZ	Evropska zajednica
Haška konvencija IV	Konvencija o zakonima i običajima ratovanja na kopnu, Hag, 18. oktobar 1907.
Haška konvencija IX	Konvencija o bombardovanju od strane pomorskih snaga u vreme rata, Hag, 18. oktobar 1907.

Haška konvencija iz 1954.	Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, Hag, 14. maj 1954.	Odluka na osnovu pravila 98 bis	Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42-T, Odluka po predlogu odbrane na osnovu pravila 98 bis da se donese oslobađajuća presuda, 21. jun 2004
Haški pravilnik	Pravilnik o zakonima i običajima ratovanja na kopnu, dodatak Haškoj konvenciji IV od 18. oktobra 1907.	Odluka na osnovu pravila 98 bis u predmetu Hadžihasanovi	Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubur, predmet br. IT-01-47-T, Odluka po prijedlozima za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98bis Pravilnika, 27. septembar 2004.
Hrvatska	Republika Hrvatska	Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić	Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi optuženog na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995.
JNA	Jugoslovenska narodna armija (vojska Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije)	Odluka Pretresnog veća o nadležnosti u predmet Strugar	Tužilac protiv Pavla Strugara, Miodraga Jokića i drugih, predmet br. IT-01-42-PT, Odluka po preliminarnom prigovoru odbrane u kojem se osporava nadležnost, 7. jun 2002.
Komentar KMP	Komentar Komisije za međunarodno pravo uz član 6 Nacrta kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, Izveštaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sednice, UN doc. A/51/10	Odluka Zalbenog veća o nadležnosti u predmetu Strugar	Tužilac protiv Pavla Strugara, Miodraga Jokića i drugi, predmet br. IT-01-42-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi, 22. novembar 2002.
Komentar MKCK uz Dopunske protokole	Komentar uz Dopunske protokole od 8. juna 1977. Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Ženeva, 1987.	Optužnica	Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42-PT, Treća izmenjena optužnica, 10. decembar 2003
Krivični zakon SFRJ	Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1977. godine, s izmenama i dopunama od 28. juna 1990. (Amandman 38/90)	PMEZ	Posmatračka misija Evropske zajednice
Međunarodni sud	Međunarodni sud za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine	Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog suda
MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta	Predmet Taoci	Presuda Međunarodnog vojnog suda V u Nirnbergu, 19. februar 1948, United States v. Wilhelm List et al.
MKSR, ICTR	Međunarodni krivični sud za gonjenje lica odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i građana Ruande odgovornih za genocid i druga teška kršenja počinjena na teritoriji susednih država od 1. januara 1994. do 31. decembra 1994.	Presuda o kazni u predmetu Banović	Tužilac protiv Predraga Banović, predmet br. IT-02-65/1-S, Presuda o kazni, 28. oktobar 2003.
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova	Presuda o kazni u predmetu Češić	Tužilac protiv Ranka Češić, predmet br. IT-95-10/1, Presuda o kazni, 11. mart 2004.
Odbrana	branioci optuženog	Presuda o kazni u predmetu Jokić	Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet br. IT-01-42/1-S, Presuda o kazni, 18. mart 2004.

Presuda o kazni u predmetu Nikolić	Tužilac protiv Dragana Nikolić, predmet br. IT-94-2-S, Presuda o kazni, 18. decembar 2003.	Prvostepena presuda u predmetu Galić	Tužilac protiv Stanislava Galić, predmet br. IT- 98-29, Presuda, 5. decembar 2003.
Presuda o kazni u predmetu Plavšić	Tužilac protiv Biljane Plavši, predmet br. IT-00-39 i 40/1-S, Presuda o kazni, 27. februar 2003.	Prvostepena presuda u predmetu Kordić	Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001.
Presuda o kazni u predmetu Sikirica i drugi	Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Dragana Kolundžije, predmet br. 95-8-S, Presuda o kazni, 13. novembar 2001.	Prvostepena presuda u predmetu Krnojelac	Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002.
Presuda o kazni u predmetu Simić	Tužilac protiv Blagoja Simić, predmet br. IT-95-9/2-S, Presuda o kazni, 17. oktobar 2002.	Prvostepena presuda u predmetu Kunarac	Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih, predmet br. IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001.
Presuda u kazni u predmetu Tadić	Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-A and IT-94-1-Abis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000.	Prvostepena presuda u predmetu Kupreškić	Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugi, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000.
Pretpretresni podnesak odbrane	Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42-PT, Pretpretresni podnesak odbrane, 1. oktobar 2003.	Prvostepena presuda u predmetu Kvočka	Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih, predmet br. IT-98-30-T, Presuda, 2. novembar 2001.
Pretpretresni podnesak Tužilaštva	Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42-PT, Pretpretresni podnesak Tužilaštva na osnovu pravila 65 ter(E) (i), 12. decembar 2003.	Prvostepena presuda u predmetu Naletili	Tužilac protiv Mladena Naletilića zvanog Tuta i Vinka Martinovića zvanog Šte, predmet br. 98-34-T, Presuda, 31. mart 2003.
Prvostepena presuda u predmetu Akayesu	Tužilac protiv Jeana-Paula Akayesua, predmet br. ICTR-96-4-T, Presuda, 2. septembar 1998.	Prvostepena presuda u predmetu Simi	Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zar, predmet br. IT-95-9, Presuda, 17. oktobar 2003.
Prvostepena presuda u predmetu Aleksovski	Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. jun 1999.	Prvostepena presuda u predmetu Stakić	Tužilac protiv Milomira Stakić, predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 31. jul 2003.
Prvostepena presuda u predmetu Blaškić	Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000.	Prvostepena presuda u predmetu Tadić	Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dul, predmet br. IT-94-1, Presuda, 14. jul 1997.
Prvostepena presuda u predmetu Brđanin	Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004.	Prvostepena presuda u predmetu Vasiljević	Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002.
Prvostepena presuda u predmetu Čelebići	Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugi, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998.	Rečnik Collins	Collins Dictionary and Thesaurus, Harper Collins Publishers, glavni urednik W. T. McLeod, 1994.
Prvostepena presuda u predmetu Furundžija	Tužilac protiv Ante Furundžije, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998.	SBUN	Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija
		SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
		Slovenija	Republika Slovenija

Statut	Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju usvojen Rezolucijom br. 827 Saveta bezbednosti
T.	Transkript pretresa u ovom predmetu. Sve stranice transkripta na koje se upućuje u ovoj presudi navedene su prema nezvaničnoj, nekorigovanoj verziji transkripta. Između te i konačne verzije transkripta za javnost mogu se, dakle, javiti manje nepodudarnosti u brojevima stranic
TO	Teritorijalna odbrana
tužilaštvo	Tužilaštvo, optužba
UN	Ujedinjene nacije
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija
Veće	Pretresno veće II Međunarodnog sud
VPO	vojnopomorska oblast
Zajednički član 3	Član 3 Ženevskih konvencija I – IV
Završni podnesak odbrane	Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42-T, Podnesak odbrane: završni podnesak, 3. septembar 2004.
Završni podnesak Tužilaštva	Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42-T, Završni podnesak Tužilaštva, 30. avgust 2004.
Zenevska konvencija I	Zenevska konvencija I za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika oružanih snaga u ratu od 12. avgusta 1949.
Zenevska konvencija II	Zenevska konvencija II za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru od 12. avgusta 1949.
Zenevska konvencija III	Zenevska konvencija III o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949.

Zenevska konvencija IV	Zenevska konvencija IV o zaštiti civilnih lica u vreme rata od 12. avgusta 1949.
Zenevske konvencije	Zenevske konvencije I - IV od 12. avgusta 1949.
Zenevski sporazum	Zenevski sporazum, 23. novembar 1991, UN Doc. S/23239, Prilog
ZNG	Zbor narodne garde Hrvatske

PRILOG IV: ISTORIJAT POSTUPKA

A. Pretpretresni postupak

1. Optužnica i prvo stupanje pred sud

484. Optuženi je prvobitno optužen zajedno s Miodragom Jokićem, Milanom Zecom i Vladimirom Kovačevićem. Ta optužnica, koju je 27. februara 2001. potvrdila sudija Patricia Wald, teretila je svu četvoricu optuženih po petnaest tačaka za kršenja zakona i običaja ratovanja, kažnjiva prema članu 3 Statuta i po jednoj tački za teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949, kažnjive prema članu 2 Statuta. Navedeni period tokom kojeg je došlo do dela i propusta koji čine osnov te optužnice jeste od 1. oktobra 1991. do 31. decembra 1991. godine.

485. Optuženi se dobrovoljno predao Međunarodnom sudu 4. oktobra 2001. i prebačen je u PJUN 21. oktobra 2001. Na prvom stupanju pred sud 25. oktobra 2001, pred sudijom Rodriguesom, izjavio je da nije kriv ni po jednoj od tačaka Optužnice.

2. Istorijat optužnica

486. Dana 18. januara 2002. godine odbrana je podnela preliminarini prigovor na osnovu pravila 72, u kojem je iznela tvrdnje (i) da Sud nema stvarnu nadležnost po pitanju optužbi za napade na civile i protivpravne napade na civilne objekte i (ii) da postoje nedostaci u formi Optužnice. Pretresno veće se bavilo svakim od tih pitanja ponaosob. Dana 7. juna 2002. Veće je odbilo prigovor kojim se osporava stvarna nadležnost.¹⁴⁰⁷ Žalbeno veće je potvrdilo tu odluku 22. novembra 2002. godine¹⁴⁰⁸ Dana 28. juna 2002. Veće je delimično odobrilo prigovor na navodne nedostatke u formi Optužnice i naložilo tužilaštvu da izmeni prvobitnu Optužnicu.¹⁴⁰⁹

487. Dana 18. jula 2002. tužilaštvo je tražilo povlačenje Optužnice protiv Milana Zeca, bez prejudiciranja budućih postupaka. Pretresno

veće I je to odobrilo 26. jula 2002. godine.¹⁴¹⁰ Tužilaštvo je istog dana podnelo zahtev za izmenu optužnice i izmenjenu optužnicu.¹⁴¹¹ Dana 30. avgusta 2002. odbrana se usprotivila zahtevu tužilaštva i podnela drugi preliminarini prigovor u kojem navodi da postoje nedostaci u formi optužnice.¹⁴¹² Odlukom od 17. marta 2003. godine Pretresno veće je odobrilo zahtev tužilaštva za izmenu optužnice i istovremeno naložilo tužilaštvu da izmeni predloženu optužnicu.¹⁴¹³ Nova optužnica (Izmenjena optužnica), u kojoj se optuženi po petnaest tačaka teretio za kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta, podneta je 31. marta 2003. godine. Pretresno veće je 28. maja 2003. odbilo treći prigovor odbrane u vezi s navodnim nedostacima u formi optužnice.¹⁴¹⁴

488. Dana 27. avgusta 2003. tužilaštvo je podnelo zahtev za dozvolu da izmeni Drugu izmenjenu optužnicu tako što će, između ostalog, vremenski okvir na koji se odnose optužbe ograničiti na događaje koji su se odigrali između 6. i 31. decembra 1991. Pretresno veće je dalo dozvolu za izmene svojim dvema uzastopnim odlukama, od 18. septembra 2003. i 13. oktobra 2003. Druga izmenjena optužnica, u kojoj se optuženi po šest tačaka tereti za kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta, podneta je 17. oktobra 2003. godine.

489. Dana 10. decembra 2003, nakon što se Miodrag Jokić potvrdno izjasnio o krivici i nakon razdvajanja postupka protiv Vladimira Kovačevića, tužilaštvo je podnelo Treću izmenjenu optužnicu, na osnovu koje je doneta ova Presuda.

3. Razdvajanje postupaka i izjašnjavanje o krivici

490. Dana 27. avgusta 2003. Miodrag Jokić se po šest tačaka potvrdno izjasnio o krivici za kršenje zakona i običaja ratovanja, kako je navedeno u Drugoj izmenjenoj optužnici. Dana 17. septembra 2003. Pretresno veće I razdvojilo je postupak protiv Miodraga Jokića.¹⁴¹⁵ Nakon što je Vladimir Kovačević 25. septembra 2003. uhapšen i potom prebačen u PJUN, tužilaštvo je 18. novembra 2003. podnelo zahtev za razdvajanje postupka koji se vodi protiv optuženog. Pretresno veće I je taj zahtev odobrilo 26. novembra 2003. Istom odlukom, Pretresno veće je zakazalo početak suđenja za 9. decembar 2003. i poništilo nalog o privremenom puštanju optuženog na slobodu.¹⁴¹⁶ Zahtev odbrane za odobrenje za ulaganje žalbe na odluku Pretresnog veća odbijen je 12. decembra 2003. godine.¹⁴¹⁷

4. Nalog za privremeno puštanje na slobodu

491. Dana 22. novembra 2001. odbrana je podnela zahtev za privremeno puštanje optuženog na slobodu na osnovu njegovih ozbiljnih zdravstvenih problema. Pretresno veće I je odobrilo taj zahtev 30. novembra 2001. godine.¹⁴¹⁸

5. Početak suđenja i poništavanje naloga za privremeno puštanje optuženog na slobodu

492. Tužilaštvo je 27. avgusta 2003. podnelo svoj pretpretresni podnesak. Odbrana je podnela pretpretresni podnesak 1. oktobra 2003. godine.

493. U očekivanju početka suđenja optuženom, prvobitno zakazanog za 9. oktobar 2003, Pretresno veće I je sa 6. oktobrom 2003. suspendovalo privremeno puštanje na slobodu optuženog.¹⁴¹⁹ Suđenje je odgođeno 1. oktobra 2003. nakon hapšenja Vladimira Kovačevića 25. septembra 2003.¹⁴²⁰ Posledica toga bio je dalji boravak optuženog na slobodi.¹⁴²¹

494. Dana 26. novembra 2003. Pretresno veće I odvojilo je postupak protiv optuženog i zakazalo početak suđenja za 9. decembar 2003.¹⁴²² Istom odlukom, Veće je ukinulo nalog o privremenom puštanju optuženog na slobodu.

495. Dana 28. novembra 2003. odbrana je tražila da se iz zdravstvenih razloga odloži početak suđenja i odobri dalji privremeni boravak optuženog na slobodi. Dana 2. decembra Veće je potvrdilo svoj nalog od 27. novembra i optuženom dalo dodatna 24 časa da postupi po nalogu kojim se ukida privremeno puštanje na slobodu.¹⁴²³

496. Pošto optuženi 9. decembra 2003. nije bio u sedištu Međunarodnog suda, Pretresno veće je odložilo početak suđenja do daljeg naloga.¹⁴²⁴

497. Optuženi je prebačen u pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija 12. decembra 2003. Pretresno veće je 15. decembra 2003. zakazalo pretpretresnu konferenciju za 15. decembar, a početak suđenja za 16. decembar 2003.¹⁴²⁵ Pretpretresna konferencija, kojom je predsedavao sudija Orije, održana je 15. decembra 2003.

6. Sastav Pretresnog veća

498. Dana 22. oktobra 2001. predsednik Međunarodnog suda dodelio je predmet Pretresnom veću I, u sledećem sastavu: sudija Almiro Rodrigues, sudija Fuad Riad i sudija Liu Daqun. Dana 3. decembra 2001, nalogom Pretresnog veća I, sudija Alphons Orije imenovan je za pretpretresnog sudiju u ovom predmetu.¹⁴²⁶

499. Dana 15. decembra 2003. predsednik Međunarodnog suda dodelio je predmet Pretresnom veću II, u čijem su sastavu bili sudija Kevin Parker (predsedavajući), sudija Krister Thelin i sudija Christine Van Den Wyngaert.¹⁴²⁷

B. Pretresni postupak

1. Pregled

500. Izvođenje dokaza tužilaštva počelo je 16. decembra 2003. i završilo se 18. maja 2004. Odbrana je započela izvođenje svojih dokaza 28.

juna 2004. i završila ga 22. jula 2004. Veće je zasedalo u 100 dana pretresa. Tužilaštvo je pozvalo ukupno 29 svedoka viva voce, od kojih su tri bila veštaci, a dve izjave svedoka uvršćene su u dokazni spis na osnovu pravila 92bis(C). U dokazni spis su uvršćena 292 dokazna predmeta tužilaštva. Odbrana je pozvala 19 svedoka viva voce, od kojih su dva bila veštaci. Ukupno je u spis uvršćeno 119 dokaznih predmeta odbrane. Tužilaštvo je podnelo završni podnesak 31. avgusta 2004, a odbrana 3. septembra 2004. Završne reči su saslušane 8. i 9. septembra 2004.

2. Pitanja vezana za svedoke

501. Donete su dve odluke o zaštitnim merama na osnovu pravila 75. Prvom, donetom 16. januara 2002, odobren je zahtev tužilaštva za određivanje mera zaštite nejavnog materijala obelodanjenog optuženom i timu njegove odbrane.¹⁴²⁸ Drugom je odobren zahtev tužilaštva da se svedočenje jednog svedoka sasluša na zatvorenoj sednici.¹⁴²⁹ Dodatne zaštitne mere za svedoke određene su usmenim putem.

502. Veće se u tri navrata bavilo pitanjem svedočenja svedoka putem video-konferencijske veze. Dana 20. januara 2004. Veće je delimično odobrilo zahtev tužilaštva za prihvatanje svedočenja dvanaest svedoka putem video-konferencijske veze na osnovu pravila 71bis.¹⁴³⁰ Dana 16. aprila 2004, na zahtev tužilaštva, Veće je donelo odluku kojom se jednom svedoku odobrava da svedoči putem video-konferencijske veze iz federalnog objekta u Tucsonu, Arizona, Sjedinjene Američke Države.¹⁴³¹ Naposljetku, 6. jula 2004. Veće je odobrilo zahtev odbrane da potpukovnik Jovanović svedoči putem video-konferencijske veze.¹⁴³²

503. Iako su na zahtev odbrane dvema osobama izdati sudski nalozi subpoena, odbrana je kasnije odlučila da njihovo svedočenje nije potrebno.

3. Pitanja dokaza

504. Dana 30. septembra 2003. tužilaštvo je podnelo zahtev za prihvatanje izjava svedoka umesto svedočenja viva voce prema pravilu 92bis, kao i izjave dva preminula svedoka na osnovu pravila 92bis(C).¹⁴³³ Veće je odobrilo zahtev u vezi s izjavama svedoka podnetim na osnovu pravila 92bis(C), a u vezi s ostalim izjavama ga je odbilo.¹⁴³⁴

505. Dana 16. decembra 2003. odbrana je usmenim putem podnela prigovor na delove uvodne reči tužilaštva koji se odnose na dokaze o slučajevima granatiranja, koje su, kako se navodi, podređeni optuženog vršili tokom perioda koji prethodi periodu navedenom u Trećoj izmenjenoj optužnici.¹⁴³⁵ Iako je odbacilo prigovor odbrane, Veće je ograničilo prihvatljivost dokaza o ranijim slučajevima granatiranja tako da se mogu prihvatiti samo oni koji govore o stanju svesti optuženog u vezi s delima za koja se tereti u Optužnici.¹⁴³⁶

506. Veće je donelo četiri odluke o uvrštavanju u spis izveštaja veštaka na osnovu pravila 94bis. U odluci od 12. decembra 2003. Veće je odbacilo prigovore odbrane na stručnost dr Johna Allcocka kao veštaka, i prihvatilo njegov izveštaj veštaka.¹⁴³⁷ Nakon što je odbrana podnela odgovore na podnošenje izveštaja veštaka general-majora Milovana Zorca i potpukovnika Jože Pojea od strane tužilaštva, Veće je odbilo prigovore odbrane i oba izveštaja veštaka uvrstilo u dokazni spis.¹⁴³⁸ Veće je 22. jula 2002. uvrstilo u spis izveštaj veštaka odbrane Janka Viličića tokom svedočenja tog svedoka. Naposljetku, Veće je 9. septembra 2004. prihvatilo izveštaj veštaka dr Miodraga Šoća donevši odluku o prihvatljivosti tog i drugih dokaza.¹⁴³⁹

507. Obe strane u postupku su nakon izvođenja svojih dokaza podnele zahteve za uvrštavanje u spis dokumentarnih dokaza. Veće je delimično odobrilo zahtev tužilaštva.¹⁴⁴⁰ Druga odluka se odnosila na zahtev odbrane od 22. jula 2004.¹⁴⁴¹ i na podnesak odbrane od 26. jula 2004,¹⁴⁴² i Veće je njom delimično odobrilo oba podneska.¹⁴⁴³ Treća odluka se odnosila na zahtev odbrane od 6. avgusta 2004. da se izvesni dokumenti uvrste u spis kao dokazi odbrane kao odgovor na pobijanje u skladu s pravilom 85(A)(iv).¹⁴⁴⁴ Veće je uvrstilo u spis jedan od četiri dokumenta koje je predložila odbrana.¹⁴⁴⁵

4. Pristup dokumentima

508. Odbrana je tokom suđenja podnela zahtev kojim je tražila da Veće izda nalog Vladi Republike Hrvatske da dostavi izvesne dokumente u skladu s pravilom 54 i pravilom 54bis.¹⁴⁴⁶ Veće je bilo mišljenja da su zatraženi dokumenti relevantni za ovaj predmet i zaključilo da je odbrana preduzela razumne mere da do njih dođe.¹⁴⁴⁷ Zakazan je pretres, na kojem je predstavnik Vlade Republike Hrvatske pristao da odbrani obelodani zatražene dokumente.¹⁴⁴⁸

509. Dana 22. marta 2004. odbrana je podnela zahtev da joj se odobri pristup poverljivom sporazumu o potvrđnom izjašnjanju o krivici admirala Jokića, nekadašnjeg saoptuženog u ovom predmetu, prpratnoj činjeničnoj osnovi i svim relevantnim dodacima, kao i transkriptima delova rasprave o odmeravanju kazne vođenim na zatvorenoj sednici.¹⁴⁴⁹ Veće je taj podnesak prosledilo na rešavanje Pretresnom veću I, koje je donelo Presudu o kazni u predmetu Jokić.¹⁴⁵⁰ Pretresno veće I je 23. marta 2004. odbrani odobrilo zatraženi pristup.¹⁴⁵¹

5. Zdravstveno stanje optuženog

510. Pitanje sposobnosti optuženog da prisustvuje suđenju prvi put je pokrenula odbrana, tokom pretpretresne konferencije održane 15. decembra 2003. Odbrana je sutradan podnela zahtev za lekarski pregled optuženog. Nakon što je proučilo pismeni izveštaj sastavljen na zahtev Veća

i medicinsku dokumentaciju koju je podnela odbrana, Veće je zaključilo da nema razloga da se naloži dalji pregled, ali je odbrani ostavilo mogućnost da se, po potrebi, dalje bavi tim pitanjem.¹⁴⁵² Dana 12. februara 2004. odbrana je podnela poverljivi zahtev za obustavu postupka, pozivajući se na mišljenje profesora Lečić-Toševski i raniju istoriju bolesti optuženog. Dana 17. februara 2004. Veće je, na zahtev tužilaštva, izdalo poverljivi nalog da se optuženi podvrgne pregledu magnetnom rezonancom.¹⁴⁵³ Dana 22. marta 2004. tužilaštvo je podnelo lekarski izveštaj o stanju optuženog koji su sastavili dr B. Blum, dr V. Folnegović-Šmalc i dr D. Matthews. Dana 1. aprila 2004. Veće je izdalo nalog da se obema stranama u postupku dâ ograničena mogućnost da obave unakrsno ispitivanje o lekarskim izveštajima na koje se pozvala suprotna strana. Dana 28. i 29. aprila 2004. saslušano je svedočenje profesora Lečić-Toševski, dr Bluma i dr Matthews. Potom su podneti pismeni podnesci, koji su 6. maja propraćeni kratkom usmenom argumentacijom.

511. Odluka po ovom pitanju doneta je 26. maja 2004.¹⁴⁵⁴ Veće je konstatovalo da je optuženi sposoban da odgovara pred sudom i zahtev odbrane je odbijen. Zahtev odbrane za odobrenje za ulaganje žalbe odbijen je 17. juna 2004.¹⁴⁵⁵

6. Odluka na osnovu pravila 98bis

512. Nakon završetka izvođenja dokaza tužilaštva, odbrana je podnela zahtev da se na osnovu pravila 98bis donese oslobađajuća presuda po svim tačkama Treće izmenjene optužnice. Veće je konstatovalo da nema dovoljno dokaza na osnovu kojih bi razuman presuditelj o činjenicama doneo osuđujuću presudu po optužbama iz tačke 2, gde se navodi da je Nikola Jović bio podvrgnut okrutnom postupanju, ili po navodima o šteti nanetoj objektima navedenim u Prilogu II Optužnici, a koji nisu navedeni u Dodatku odluci. Zahtev odbrane je odbijen po svim drugim pitanjima.¹⁴⁵⁶

7. Odlazak na lice mesta

513. Dana 26. jula 2004. tužilaštvo je podnelo predlog da Veće poseti Dubrovnik i navelo lokacije na koje bi Veće trebalo da ode.¹⁴⁵⁷ Odbrana je 3. avgusta 2004. odgovorila podneskom u kojem je prigovorila po pitanju nekih od predloženih lokacija i podnela sopstveni spisak lokacija.¹⁴⁵⁸ Veće je od 1. do 4. septembra 2004. bilo u Dubrovniku, Hrvatska, i obišlo razne lokacije relevantne za ovaj predmet. Strane u postupku su putovale zajedno s Većem i stalno imale priliku da iznesu svoja zapažanja. Potom su komentari i zapažanja Veća i strana u postupku uvršćeni u dokazni spis, zajedno s evidencijom posećenih lokacija, video-snimkom raznih aktivnosti tokom posete i dvema mapama.¹⁴⁵⁹

Napomene:

¹ U Trećoj izmenjenoj optužnici se navodi da su teže povređene tri osobe. U odluci na osnovu pravila 98bis, Pretresno veće je zaključilo da nema dovoljno dokaza da se zadrži optužba iz tačke 2, za okrutno postupanje u vezi s Nikolom Jovićem.

² Optužnica, par. 3 i 12.

³ Presuda o kazni u predmetu Jokić. Trenutno se vodi žalbeni postupak po toj Presudi. Admiral Jokić, kapetan Kovačević, optuženi i četvrti navedeni optuženi najpre su u februaru 2001. zajedno optuženi za kršenje zakona i običaja ratovanja počinjena tokom navodnih napada na Dubrovnik u periodu od 1. oktobra do 31. decembra 1991. Optužbe protiv četvrtice osobe povučene su u julu 2001, a predmeti protiv ostale trojice su na posletku razdvojeni.

⁴ Relevantan deo pravila 87(A) glasi: "[...] Optuženi se može proglasiti krivim samo kad se većina pretresnog veća uverila da je krivica dokazana van svake razumne sumnje."

⁵ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 458.

⁶ Prvostepena presuda u predmetu Naletilić, par. 10; Prvostepena presuda u predmetu Vasiljević, par. 21.

⁷ Drugostepena presuda u predmetu Aleksovski, par. 62.

⁸ Dokazni predmet br. P20, separator 9 (Mišljenje br. 1 Badinterove komisije). U sastavu SFRJ bilo je šest republika: Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Slovenija i Srbija.

⁹ Vidi dole, par. 15. Deklaracija o nezavisnosti Skupštine Republike Slovenije, 15. jun 1991.

¹⁰ Rezolucija br. 713 Saveta bezbednosti UN (1991) od 25. septembra 1991; Rezolucija br. 721 Saveta bezbednosti UN (1991) od 27. novembra 1991; Rezolucija br. 724 Saveta bezbednosti UN (1991) od 15. decembra 1991; Deklaracija EZ o situaciji u Jugoslaviji, usvojena na Vanrednom ministarskom zasedanju u okviru Evropske političke saradnje (EPC) u Hagu, 5. jula 1991. (EC Press Release P. 61/91); Memorandum o razumevanju o posmatračkoj misiji u Jugoslaviji, 13. jul 1991. Review of International Affairs, tom XLII (5. oktobar - 5. novembar 1991), str. 21.

¹¹ U ovom odeljku, Veće je formalno primilo na znanje opšte poznate činjenice na osnovu pravila 94(A) Pravidnika, koje predviđa sledeće: "Pretresno veće neće tražiti dokazivanje opštepoznatih činjenica nego će ih formalno primiti na znanje".

¹² JNA je skraćenica za Jugoslovensku narodnu armiju.

¹³ Dokazni predmet br. P204 (Izveštaj veštaka Milovana Zorca). Za rukovođenje i komandovanje oružanim snagama bio je zadužen savezni sekretar za narodnu odbranu u skladu s ovlašćenjima koja mu je odredilo Predsedništvo SFRJ. U slučaju odsustva saveznog sekretara, zamenjivao ga je načelnik Generalštaba.

¹⁴ Koji se naziva i ministrom odbrane.

¹⁵ Admiral Jokić, T. 3869-3870; 4111-4113.

¹⁶ Dokazni predmet br. P20, separatori 2, 3 i 4; Ljerka Alajbeg, T. 672-674.

¹⁷ Ljerka Alajbeg, T. 672-674.

¹⁸ Ljerka Alajbeg, T. 672-674; Nikola Samardžić, T. 970.

¹⁹ Ljerka Alajbeg, T. 671; T 2829. Dana 5. decembra 1991. hrvatski Sabor je objavio da više ne priznaje vlasti u Beogradu: "U skladu s odlukom Sabora Republike Hrvatske od 8. listopada 1991. godine kojom je odreknut legitimitet i legalitet svim tijelima bivše SFRJ Sabor Republike Hrvatske ne priznaje i odbacuje djelovanja Ante Markovića, predsjednika bivše savezne vlade, i Budimira Lončara, ministra u toj vladi, koja imaju ili bi mogla imati bilo kakve posljedice za Republiku Hrvatsku". Dokazni predmet br. P20, separator 8, odluka od 5. decembra 1991, par. 8. Vidi i Ljerku Alajbeg, T. 2830-2831.

²⁰ Ljerka Alajbeg, T. 2796-2797; dokazni predmet br. P20, separator 7.

²¹ Vidi dole, par. 26 i 27.

²² Ministar Rudolf je tokom svog svedočenja izjavio da je Vukovar pao do 28. novembra 1991, T. 5476-5477. Paul Davies je posvedočio da je u Vukovaru bilo borbi velikih razmera, T. 573.

²³ Admiral Jokić, T. 4522-4528.

²⁴ Deklaracija povodom svečanog otvaranja Konferencije o Jugoslaviji, Palata mira, Hag, 7. septembar 1991.

²⁵ Memorandum o razumevanju o Posmatračkoj misiji u Jugoslaviji, 13. jul 1991. (Review of International Affairs, tom XLII (5. oktobar - 5. novembar 1991), str. 21. EZ je u Hrvatskoj formirala Posmatračku misiju Evropske zajednice (PMEZ) u cilju postizanja prekida vatre između strana kako bi se okončala opsada kasarni JNA, Per Hvalkof, T. 2236.

²⁶ Deklaracija povodom svečanog otvaranja Konferencije o Jugoslaviji, Palata mira, Hag, 7. septembar 1991. Nikola Samardžić je govorio o sastanku predsednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana i predsednika Republike Crne Gore Momira Bulatovića tokom te konferencije u Hagu, T. 1185-1188.

²⁷ Deklaracija EZ o stavljanju van snage sporazuma o trgovisnim odnosima i saradnji s Jugoslavijom, Rim, 8. novembar 1991. Prethodno su 25. septembra 1991. UN protiv cele bivše Jugoslavije uvele embargo na naoružanje. Vidi Rezoluciju br. 713 Saveta bezbednosti UN (1991) od 25. septembra 1991.

²⁸ Takozvani Vanceov mirovni plan o mirovnoj operaciji UN u Jugoslaviji podnet je Savetu bezbednosti UN kao prilog Izveštaju generalnog sekretara Boutrosa Boutrosa Ghalija Savetu bezbednosti UN (UN Doc S/23280, Annex).

²⁹ Ljerka Alajbeg, T. 689-691. Vidi Mišljenje br. 5, dokazni predmet br. P20, separator 9. Ustavom Hrvatske nije bila na odgovarajući način regulisana zaštita nacionalnih manjina, Ljerka Alajbeg, T. 690.

³⁰ Ljerka Alajbeg, T. 686. Izvestan broj država, među kojima su Vatikan, Letonija, Estonija i San Marino, priznao je Hrvatsku kao nezavisnu državu pre nego što je to učinila EZ, Ljerka Alajbeg, T. 685.

³¹ Dokazni predmet br. P14 (Izveštaj veštaka dr Johna Allcocka), str. 1.

³² John Allcock, T. 527-528; vidi Prilog III A.

³³ Termini "grad" i "mesto" koriste se u ovoj Presudi u istom značenju.

³⁴ John Allcock, T. 467-470; vidi Prilog III C i III D.

³⁵ Dokazni predmet br. P14, str. 6.

³⁶ Dokazni predmet br. P14, str. 2.

³⁷ Dokazni predmet br. P14, str. 3.

³⁸ Dokazni predmet br. P14, str. 5.

³⁹ Dokazni predmet br. P14, str. 16.

⁴⁰ Vidi i inače svedočenje Johna Allcocka, T. 461-464.

⁴¹ John Allcock, T. 472.

⁴² TO je zapravo činila deo snaga SFRJ, admiral Jokić, T. 4604-4607.

⁴³ Ministar Rudolf, T. 5730-5731.

⁴⁴ Admiral Jokić, T. 4607-4618.

⁴⁵ Admiral Jokić, T. 4613.

⁴⁶ Vidi dole, par. 383.

⁴⁷ Dokazni predmet br. P204, str. 7 i 28.

⁴⁸ Vidi dole, par. 386.

⁴⁹ Admiral Jokić, T. 3840-3841; T. 3863-3867; T. 4421; kapetan Pepić, T. 7473-7475; potpukovnik Stojanović, T. 7792-7793.

⁵⁰ Potpukovnik Pavičić, T. 6893-6894; poručnik Lemal, T. 7336-7337; 7385; admiral Jokić, T. 4390.

⁵¹ Objekti i pripadnici JNA u Hrvatskoj napadani su i pre avgusta, na primer, u maju 1991. Ispred sedišta vojnopomorske oblasti u Splitu došlo je do incidenta tokom kojeg je jedan vojnik zadavljen i ubijen u tenku: admiral Jokić, T. 4370.

⁵² Admiral Jokić, T. 4372-4375; Slobodan Novaković, T. 6810-6813; potpukovnik Đurašić, T. 6954; Adrien Stringer, T. 309.

⁵³ Admiral Jokić, T. 4372-4375.

⁵⁴ Admiral Jokić, T. 4372-4375.

⁵⁵ Admiral Jokić, T. 4433-4434.

⁵⁶ Kapetan Negodić, T. 5150; vidi Prilog III A.

⁵⁷ Nikola Samardžić, T. 997-1000; T. 1268-1271.

⁵⁸ Kapetan Negodić, T. 5164-5165.

⁵⁹ Kapetan Drljan, T. 7689-7690.

⁶⁰ Kapetan Drljan, T. 7685-7686.

⁶¹ Potpukovnik Đurašić, T. 6954-6955.

⁶² Dana 29. septembra 1991. komandant Jevrem Cokić izdao je predlog odluke za napad i uputio ga na odobrenje načelniku Generalštaba SFRJ general-pukovniku Blagoju Adžiću, (dokazni predmet br. D44). Prema ustanovljenoj proceduri, Generalštab je trebalo da odobri direktivu, nakon čega je komandant 2. OG trebalo da izda naređenje svim potčinjenim jedinicama u skladu s naredbom Generalštaba. Admiral Jokić je izjavio da je 30. septembra 1991. izdata još jedna direktiva, slične sadržine i ciljeva, zadataka i naređenja kao što su oni navedeni u dokaznom predmetu br. D44, T. 4441-4443.

⁶³ Admiral Jokić, T. 4436-4437; dokazni predmet br. D44.

⁶⁴ Dokazni predmet br. D44, par. 1.

⁶⁵ Admiral Jokić, T. 4438.

⁶⁶ Admiral Jokić, T. 4439; dokazni predmet br. D44, par. 2 (a).

⁶⁷ Admiral Jokić, T. 4439; dokazni predmet br. D44, par. 2 (b).

⁶⁸ Admiral Jokić, T. 4439-4440; dokazni predmet br. D44, par. 2 (c).

⁶⁹ Admiral Jokić, T. 4440; dokazni predmet br. D44, par. 2 (d).

⁷⁰ Admiral Jokić, T. 4440; dokazni predmet br. D44, par. 2 (e).

⁷¹ Admiral Jokić, T. 4440; dokazni predmet br. D44, par. 5.

⁷² Admiral Jokić, T. 4441; dokazni predmet br. D44, par. 6 (c).

⁷³ Admiral Jokić, T. 3823-3825.

⁷⁴ Potpukovnik Đurašić, T. 6954.

⁷⁵ Adrien Stringer, T. 310.

⁷⁶ "Ustaša" je termin s negativnom konotacijom i koristio se za nezavisne vojne formacije Nezavisne države Hrvatske tokom Drugog svetskog rata. Ta reč je 1991. poprimila veliku težinu. Crnogorski političari su 1991. počeli da je koriste kad je reč o celom hrvatskom stanovništvu, Nikola Samardžić, T. 970. Odbrana smatra da je u zvaničnoj terminologiji saveznog sekretara za narodnu odbranu i načelnika Generalštaba SFRJ prihvaćeno da reč "ustaša" treba koristiti za hrvatske paravojne jedinice. Vidi završni podnesak odbrane, par. 58.

⁷⁷ Nikola Samardžić, T. 992-993.

⁷⁸ Dokazni predmet br. P27.

⁷⁹ Dokazni predmet br. P28, par. 2; Nikola Samardžić, T. 995-997.

⁸⁰ Nikola Samardžić, T. 983-984.

⁸¹ Kapetan Negodić, T. 5155.

⁸² Mato Valjalo, T. 1998-1999; vidi i kapetana Negodića, T. 5155.

⁸³ Mato Valjalo, T. 2053; T. 2082.

⁸⁴ Nikola Jović, T. 2920-2921.

⁸⁵ Nikola Jović, T. 2923.

⁸⁶ Kapetan Drljan, T. 7686-7687.

⁸⁷ Kapetan Drljan, T. 7687-7689; dokazni predmet br. D105.

⁸⁸ Dokazni predmet br. P121; admiral Jokić, T. 3955-3958.

⁸⁹ Dokazni predmet br. P121.

⁹⁰ Potpukovnik Stojanović, T. 7795-7797.

⁹¹ Svedok B, T. 5048; kapetan Nešić, T. 8153.

⁹² Poručnik Lemal, T. 7340. Međutim, prema rečima poručnika Lemala, radilo se o izviđačkoj operaciji, pre nego operaciji čiji je cilj bio zauzimanje teritorije, T. 7395.

⁹³ Admiral Jokić, T. 4452-4455.

⁹⁴ Admiral Jokić, T. 4452-4455.

⁹⁵ Admiral Jokić, T. 4456.

⁹⁶ Admiral Jokić, T. 3445-3447; kapetan Negodić, T. 5252-5253. Vidi i dokazni predmet br. C1/2.

⁹⁷ Dokazni predmet br. P119.

⁹⁸ Dokazni predmet br. P119, stavka 2.

⁹⁹ Slavko Grubišić, T. 1026-1027; Lucijana Peko, T. 1842; Zineta Ogresta, T. 3462-3463; vidi i Slobodana Vukovića, koji ne može tačno da se seti da li je bio poslednji dan septembra ili prvi dan oktobra 1991, T. 5819-5820.

¹⁰⁰ Delo Jusić, T. 3057-3058.

¹⁰¹ Slobodan Vuković, T. 5819-5820.

¹⁰² Slobodan Vuković, T. 5819-5870; u vezi s tim da se činilo da je napad mahom bio izvršen iz vazduha vidi Lucijanu Peko, T. 1842.

¹⁰³ Lucijana Peko, T. 1842; Delo Jusić, T. 1359-1360.

¹⁰⁴ Delo Jusić, T. 1360.

¹⁰⁵ Lars Brolund, T. 847.

¹⁰⁶ Slavko Grubišić, T. 1080.

¹⁰⁷ Lars Brolund, T. 847.

¹⁰⁸ Lucijana Peko, T. 1843.

¹⁰⁹ Ivo Grbić, T. 1347-1348; Ivan Mustać, T. 1461.

¹¹⁰ Kapetan Negodić, T. 5164.

¹¹¹ Ivan Mustać, T. 1461-1462.

¹¹² Lucijana Peko, T. 1845-1846.

¹¹³ Delo Jusić, T. 1358-1359; Lucijana Peko, T. 1843-1844.

¹¹⁴ Granatiranjem su oštećeni: (a) atrijum palače Sponza (Ivan Mustać, T. 1462); (b) krov muzeja Rupe (Lucijana Peko, T. 1847; Ivo Grbić, T. 1349-1350); i zgrade s obe strane Boškovićeve ulice (Lucijana Peko, T. 1848-1849; Ivo Grbić, T. 1349-1350); vidi i Delu Jusića, koji je potvrdio da je oštećena jedna od zgrada u toj ulici, T. 1358-1359. Moguće je da je bilo oštećenja i na drugim zgradama. Vidi dole, par. 318-319.

¹¹⁵ Admiral Brovet bio je zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu (to jest, zamenik ministra odbrane): Admiral Jokić, T. 3869-3870.

¹¹⁶ Dokument s tih jedanaest tačaka predočili su kao dokaz i Tužilaštvo i odbrana i uvršćen je u dokazni spis kao dokazni predmet br. P123, odnosno dokazni predmet br. D52. U svom Završnom podnesku odbrana osporava verodostojnost dokaznog predmeta br. P123 i ističe da je taj dokument deo prepiske između komande VPS Boka i Kriznog štaba Dubrovnik, a ne dokument koji je optuženi uputio Kriznom štabu Dubrovnik, Završni podnesak odbrane, par. 209-210.

¹¹⁷ Admiral Jokić, T. 4622-4623.

¹¹⁸ Admiral Jokić, T. 4624.

¹¹⁹ Admiral Jokić, T. 4624.

¹²⁰ Ambasador Bondioli bio je šef regionalnog centra PMEZ za Dalmaciju, ambasador Fietelaars, T. 4265-4266.

¹²¹ Per Hvalkof, T. 2138.

¹²² Per Hvalkof, T. 2258.

¹²³ Ambasador Fietelaars, T. 4265-4266.

¹²⁴ Ambasador Fietelaars, T. 4171-4175.

¹²⁵ Ambasador Fietelaars, T. 4176.

¹²⁶ Ambasador Fietelaars, T. 4182; T. 4253.

¹²⁷ Ambasador Fietelaars, T. 4257.

¹²⁸ Ambasador Fietelaars, T. 4187-4188.

¹²⁹ Ambasador Fietelaars, T. 4186-4190.

¹³⁰ Cilj artiljerije 9.VPS bili su Bosanka i Srđ, admiral Jokić, T. 4458. Vidi i dokazni predmet br. D57 i dokazni predmet br. D58.

¹³¹ Kapetan Nešić, T. 8154-8155.

¹³² Kapetan Pepić, T. 7475-7477; 7479-7481; dokazni predmet br. D101 i br. D102. Vidi i kapetana Nešića, T. 8155.

¹³³ Slobodan Novaković, T. 6817-6822.

¹³⁴ Poručnik Pešić, T. 7921-7922.

¹³⁵ Vidi dokazni predmet br. D57. Naređenje je potpisao admiral Jokić. Potpukovnik Pavičić je takođe posvedočio da je otprilike 8. ili 9. novembra admiral Jokić došao na komandno mesto 1/472. mtrb i da je nakon sastanka s komandantima četa tog bataljona izdao naređenje za zauzimanje puta Mokošica - Komolac i zaseoka Rožat: potpukovnik Pavičić, T. 6906-6909.

¹³⁶ Luncijata i Nuncijata su nazivi koji se odnose na isto mesto, te se u ovoj Presudi koriste u istom značenju.

¹³⁷ 16. GMO je Odred granične milicije Boka, jedinica u sastavu 9. VPS.

¹³⁸ Oznake "k" i "t" su kartografske oznake kojima se u metrima označava visina kote konkretnih navedenih mesta.

¹³⁹ Dokazni predmet br. P118.

¹⁴⁰ Dokazni predmet br. P118, stavka 1.

¹⁴¹ Dokazni predmet br. P118, stavka 1.

¹⁴² Dokazni predmet br. P118, stavka 2.

¹⁴³ Dokazni predmet br. P116.

¹⁴⁴ Dokazni predmet br. P119, stavka 3.

¹⁴⁵ Dokazni predmet br. P118.

¹⁴⁶ Dokazni predmet br. P118, admiral Jokić, T. 3925. U drugom naređenju, koje je optuženi kao komandant 2. OG izdao 9. VPS 13. novembra 1991, nakon borbenih dejstava od 8. do 13. novembra 1991, jedinicama je takođe naređeno da ne otvaraju vatru na Stari grad u Dubrovniku, a jedinicama izloženim neprijateljskoj vatri da se povuku: dokazni predmet br. D47, stavka 4.

¹⁴⁷ Admiral Jokić, T. 3922-3925.

¹⁴⁸ Ivo Grbić, T. 1352-1354; Ivo Vlašica, T. 3320; T. 3326; Lucijana Peko, T. 1847-1848; kapetan Negodić, T. 5257-5262.

¹⁴⁹ Dokazni predmet br. P61, separator 10. Vidi i dokazni predmet br. P61, separator 23, str. 5.

¹⁵⁰ Paul Davies, T. 577.

¹⁵¹ Vidi, između ostalog, protestnu notu Pera Hvalkofa od 10. novembra 1991. u kojoj kaže da JNA i dalje žestoko granatira Dubrovnik.

¹⁵² Dokazni predmet br. P61, separator 22.

¹⁵³ Dokazni predmet br. P61, separator 22 (naglasak izostavljen).

¹⁵⁴ Paul Davies, T. 588.

¹⁵⁵ Paul Davies, T. 588. Prema rečima kapetana Negodića, usled granatiranja oštećeno je 45 bogomolja, T. 5259. Ivo Grbić je posvedočio da su tokom napada oštećeni i utvrđenje Lovrijenac i privatni brodovi u luci, T. 1352-1354; T. 1454. Moguće je da su oštećenja pretrpele i druge zgrade. Vidi dole, par. 318-319.

¹⁵⁶ Paul Davies, T. 589; T. 3600.

¹⁵⁷ Paul Davies, T. 589.

¹⁵⁸ Paul Davies, T. 591.

¹⁵⁹ Dokazni predmet br. P61, separator 22.

¹⁶⁰ Dokazni predmet br. P61, separator 22.

¹⁶¹ Paul Davies, T. 597-598.

¹⁶² Paul Davies, T. 597.

¹⁶³ Paul Davies, T. 599.

¹⁶⁴ Paul Davies, T. 600.

¹⁶⁵ Paul Davies je naveo da je sa svojim timom tog dana izbrojao 1.000 eksplozija, nakon čega su prestali da ih beleže. Paul Davies, T. 607.

¹⁶⁶ Dokazni predmet br. P61, separator 22.

¹⁶⁷ Paul Davies, T. 606.

¹⁶⁸ Paul Davies, T. 594-595, T. 607. Prema rečima admirala Jokića, u vreme napada 9. VPS sastojao se od 16. odreda granične milicije, 69. raketne baze, divizije PBO 337. mornaričke pozadinske baze, 107. OAG, dve pokretne artiljerijske baterije od 85 i 130 milimetara i špapske jedinice. U sastavu 2. OG mahom su bile kopnene snage i nekoliko jedinica mornarice unutar 9. VPS; ona nije imala sopstvenu vazduhoplovnu jedinicu, ali je, prema rečima admirala Jokića, "imala podršku 97. avio-brigade." Admiral Jokić je istakao i da su "delovi te brigade dejstvovali po zahtevu [...] komandanta 2. OG": admiral Jokić, T. 4397-98, T. 3823.

¹⁶⁹ Paul Davies, T. 594; T. 607; Ivo Vlašica je izjavio da je u novembru 1991. opazio snage JNA na Žarkovici, T. 3317. Vidi Prilog III E.

¹⁷⁰ Paul Davies, T. 583.

¹⁷¹ Paul Davies, T. 583.

¹⁷² Paul Davies, T. 594-595.
¹⁷³ Paul Davies, T. 607.
¹⁷⁴ Paul Davies, T. 593; T. 600; T. 3565-3566.
¹⁷⁵ Kapetan Nešić, T. 8158.
¹⁷⁶ Kapetan Nešić, T. 8203. On je posvedočio da je s komandantom bataljona razgovarao o količini municije korišćene tokom tog perioda i o ciljevima.
¹⁷⁷ Kapetan Nešić, T. 8157-8158. Dokazni predmet br. D19 je mapa na kojoj je kapetan Nešić obeležio hrvatske vatrene položaje.
¹⁷⁸ Kapetan Negodić, T. 5355.
¹⁷⁹ Paul Davies, T. 595.
¹⁸⁰ Paul Davies, T. 583-585; T. 601; T. 3561; T. 3567-3568.
¹⁸¹ Paul Davies, T. 601; T. 3555-3556.
¹⁸² Paul Davies, T. 585-586.
¹⁸³ Paul Davies, T. 585-586.
¹⁸⁴ Admiral Jokić, T. 3974.
¹⁸⁵ Paul Davies, T. 601; T. 3590-3592.
¹⁸⁶ Paul Davies, T. 3563.
¹⁸⁷ Kapetan Negodić, T. 5342-5344.
¹⁸⁸ Paul Davies, T. 583-586.
¹⁸⁹ Paul Davies, T. 3588-3589.
¹⁹⁰ Paul Davies, T. 3598.
¹⁹¹ Paul Davies, T. 3555-3556.
¹⁹² Paul Davies, T. 603.
¹⁹³ Paul Davies, T. 3590-3592; T. 3555-3556.
¹⁹⁴ Paul Davies, T. 629-630; T. 3555-3556. Vidi i Slobodana Novakovića, T. 6872.
¹⁹⁵ Potpukovnik Pavičić, T. 6900-6901; poručnik Lemal, T. 7356; Paul Davies, T. 3569-3570.
¹⁹⁶ Paul Davies, T. 627-628.
¹⁹⁷ Admiral Jokić, T. 4963-4973.
¹⁹⁸ Paul Davies, T. 603; kapetan Negodić, T. 5260-5261.
¹⁹⁹ Paul Davies, T. 3601.
²⁰⁰ Admiral Jokić, T. 4803; vidi nešto opštije svedočenje kapetana Nešića o tome da je prekid vatre bio na snazi od novembra do 5. decembra, T. 8217.
²⁰¹ Potpukovnik Stojanović, T. 7804; vidi i kapetana Nešića, koji je konkretno naveo da je svakodnevno bilo provokacija hrvatskih strana koje su koristile manje naoružanje s prigušivačima, T. 8163; poručnik Lemal, T. 7359.
²⁰² Dokazni predmet br. D47, stavka 4.
²⁰³ Dokazni predmeti br. P61 i br. D90.
²⁰⁴ Dokazni predmet br. P61, separator 26.
²⁰⁵ Pukovnik Svičević, T. 7064-7065. Vidi i Pera Hvalhofa, T. 2180.
²⁰⁶ Ministar Rudolf, T. 5476-5477.
²⁰⁷ Paul Davies, T. 608.
²⁰⁸ Per Hvalkof, T. 2178; pukovnik Svičević je izjavio i da je ministar Kouchner takođe prisustvovao drugim pregovorima tokom novembra i decembra 1991, T. 7072-7074.
²⁰⁹ Ženevski sporazum, 23. novembar 1991. (UN Doc. S/23239, Annex).
²¹⁰ Per Hvalkof, T. 2182.
²¹¹ Per Hvalkof, T. 2182; dokazni predmet br. P61, separator 28.
²¹² Ministar Rudolf, T. 5485-5486.
²¹³ Ministar Rudolf, T. 5746 ; Adrien Paul Stringer, T. 415.
²¹⁴ Ministar Rudolf, T. 5746.
²¹⁵ Ministar Rudolf, T. 5491-5492.
²¹⁶ Admiral Jokić, T. 4030-4033.
²¹⁷ Vidi gore, par. 13-18.
²¹⁸ Ženevski sporazum, 23. novembar 1991. (UN Doc. S/23239, Annex).
²¹⁹ Ministar Rudolf, T. 5491-5492; Per Hvalkof, T. 2183.
²²⁰ Admiral Jokić, T. 4030-4031.

²²¹ Admiral Jokić, T. 4031-4034; Ministar Rudolf, T. 5589-5591.
²²² Admiral Jokić, T. 4038-4039; Ministar Rudolf, T. 5596-5597.
²²³ Admiral Jokić, T. 4038.
²²⁴ Admiral Jokić, T. 4038-4039.
²²⁵ Admiral Jokić, T. 4040.
²²⁶ Admiral Jokić, T. 4039.
²²⁷ Admiral Jokić, T. 4039; 4715.
²²⁸ Admiral Jokić, T. 4040.
²²⁹ Admiral Jokić, T. 4040.
²³⁰ Završni podnesak odbrane, par. 277; Admiral Jokić, T. 4859-4863.
²³¹ Ministar Rudolf, T. 5559-5561; dokazni predmet br. P162.
²³² Admiral Jokić, T. 4038-4039.
²³³ Ministar Rudolf, T. 5752-5753.
²³⁴ Ministar Rudolf, T. 5592-5595.
²³⁵ Ministar Rudolf, T. 5753.
²³⁶ Dokazni predmet br. P162, str. 20.
²³⁷ Dokazni predmet br. P162, str. 20, stavke 4 i 7.
²³⁸ Ministar Rudolf, T. 5718-5720. Vidi takođe dokazni predmet br. P61, separator 38.
²³⁹ Dokazni predmet br. P61, separator 38, član 3.
²⁴⁰ Dokazni predmet br. P61, separator 38, član 2.
²⁴¹ Admiral Jokić, T. 4039.
²⁴² Potpukovnik Jovanović, T. 8079-8080; 8132.
²⁴³ Admiral Jokić, T. 3863-3864; 3980; dokazni predmet br. P132.
²⁴⁴ Admiral Jokić, T. 3840; 3980.
²⁴⁵ Vidi dole, par. 384-385.
²⁴⁶ Potpukovnik Jovanović, T. 8079-8080.
²⁴⁷ Potpukovnik Jovanović, T. 8079-8081.
²⁴⁸ Admiral Jokić, T. 8564-8572.
²⁴⁹ Završni podnesak odbrane, par. 302-304.
²⁵⁰ Admiral Jokić, T. 4860-63; 8576.
²⁵¹ Admiral Jokić, T. 8551-8552.
²⁵² Potpukovnik Jovanović, T. 8093-8098; vidi takođe dokazni predmet br. D65.
²⁵³ Potpukovnik Jovanović, T. 8097-8098; 8104.
²⁵⁴ Admiral Jokić, T. 8553.
²⁵⁵ Dokazni predmet br. D108.
²⁵⁶ Kapetan Nešić, T. 8164; potpukovnik Stojanović, T. 7821; poručnik Lemal, T. 7366.
²⁵⁷ Potpukovnik Stojanović, T. 7821; poručnik Lemal, T. 7366.
²⁵⁸ Poručnik Lemal, T. 7366; 7458-7459; kapetan Nešić, T. 8164.
²⁵⁹ Poručnik Lemal, T. 7368.
²⁶⁰ Potpukovnik Stojanović, T. 7822-7824; kapetan Nešić, T. 8165-8166.
²⁶¹ Potpukovnik Stojanović, T. 7822; poručnik Lemal, T. 7367.
²⁶² Potpukovnik Stojanović, T. 7847-7848.
²⁶³ Poručnik Lemal, T. 736.
²⁶⁴ Poručnik Pešić, T. 7897.
²⁶⁵ Poručnik Lemal, T. 7368-7369.
²⁶⁶ Potpukovnik Stojanović, T. 7800; 7849-7853; kapetan Nešić, T. 8166; poručnik Lemal, T. 7369; poručnik Pešić, T. 7897.
²⁶⁷ Kapetan Pepić, T. 7481-7482.
²⁶⁸ Kapetan Pepić, T. 7482.
²⁶⁹ Kapetan Pepić, T. 7490-7491.
²⁷⁰ Poručnik Lemal, T. 7369-7370.
²⁷¹ Potpukovnik Stojanović, T. 7825. Vidi takođe svedočenje kapetana Nešića, T. 8167. On se nalazio na Žarkovici i izjavio je da je potpukovnik Stojanović podigao deo opreme za svoje vojnike 5. decembra 1991. uveče.
²⁷² Admiral Jokić, T. 8537; 8565.
²⁷³ Admiral Jokić, T. 4040-4041; 4053.

²⁷⁴ Admiral Jokić, T. 8568-8569; 8582-8583.
²⁷⁵ Dokazni predmet br. D96, str. 67.
²⁷⁶ Dokazni predmet br. D65.
²⁷⁷ Dokazni predmet br. D65.
²⁷⁸ Dokazni predmeti br. P61, separator 35; P162, str. 18.
²⁷⁹ Vidi dole, par. 161-169.
²⁸⁰ Dokazni predmet br. C1/1, str. 6 i 8; dokazni predmet br. C1/2.
²⁸¹ Dokazni predmet br. P54, kuća označena brojem 1.
²⁸² Zineta Ogresta, T. 3464-3465; Mato Valjalo, T. 2000-2001.
²⁸³ Ivo Vlašica, T. 3321. Colin Kaiser, predstavnik UNESCO koji je boravio u Starom gradu u Zavodu za zaštitu kulturne baštine prekoputa Dominikanskog samostana, takođe je izjavio da se u početku činilo da eksplozije dolaze iz pravca Srđa. Colin Kaiser, T. 2430-2432. Ivo Grbić, koji je živio u ulici Od Puča br. 16 u Starom gradu, pošto se probudio u 05:50 časova, sa svog prozora je bacio pogled ka brdu Srđ, gde je video "stalne eksplozije granata i jaki dim". Ivo Grbić, T. 1357-1359.
²⁸⁴ Dokazni predmet br. P61, separator 30.
²⁸⁵ Dokazni predmet br. P61, separator 30.
²⁸⁶ Dokazni predmet br. P162, str. 10-11.
²⁸⁷ Dokazni predmet br. P162, str. 10-11.
²⁸⁸ Nikola Jović, T. 2926.
²⁸⁹ Nikola Jović, T. 2932-2933.
²⁹⁰ Nikola Jović, T. 2934-2935.
²⁹¹ Ivo Vlašica, T. 3310; 3321.
²⁹² Svedok A, T. 3624-3626.
²⁹³ Svedok A, T. 3626-3627.
²⁹⁴ Svedok A, T. 3625.
²⁹⁵ Svedok A, T. 3627.
²⁹⁶ Svedok A, T. 3627.
²⁹⁷ Ivo Grbić, T. 1360-1361.
²⁹⁸ Dokazni predmet br. P61, separator 30.
²⁹⁹ Nikola Jović, T. 2936-2937.
³⁰⁰ Nikola Jović, T. 2938.
³⁰¹ Dokazni predmet br. P61, separator 30.
³⁰² Ivo Grbić, T. 1422-1423. Gospodin Benić je bio novinar Televizije Dubrovnik.
³⁰³ Dokazni predmet br. P66.
³⁰⁴ Sirena se jasno čuje u insertu sa oznakom vremena 07:13 časova, ali ne i u prethodnom insertu na kojem piše da je snimljen u 07:05 časova. Vidi dokazni predmet br. P66 na 31.01 minuta. Vidi, takođe, dokazni predmet br. D108.
³⁰⁵ Dokazni predmet br. P66 na 31.14 i 31.16 minuta.
³⁰⁶ Dokazni predmet br. P66 na 31.20 minuta.
³⁰⁷ Dokazni predmet br. P61, separator 30.
³⁰⁸ Dokazni predmet br. P164, Izvešće o borbenim dejstvima neprijatelja dana 5. i 6. decembra 1991, Zapovjedništvo obrane općine Dubrovnik, gde piše sledeće: "Najžešća borba je vođena između 09.00 i 10.00 sati, kada je neprijatelj nastavio svim artiljerijskim oruđima djelovati po starom i novom gradu, kojom prilikom je starom gradu nanesena velika šteta."
³⁰⁹ Colin Kaiser je u svom iskazu rekao da se oko 11:00 časova granatiranje smanjilo i gotovo prestalo, mada su granate povremeno ipak padale, T. 2433.
³¹⁰ Nikola Jović, T. 2948.
³¹¹ Lucijana Peko je s porodicom prešla 7. oktobra 1991. iz dubrovačkog predgrađa Sveti Jakov u kuću svoje prijateljice u ulici Prijeko u Starom gradu, T. 1841-1843. Porodica je odlučila da se preseli jer se smatralo da je Stari grad zaštićen i da neće napadnut, T. 1844.
³¹² Lucijana Peko, T. 1848-1849.
³¹³ Lucijana Peko, T. 1849.
³¹⁴ Svedok A, T. 3627-3628.
³¹⁵ Svedok A, T. 3633-3634.
³¹⁶ Dokazni predmet br. P66 (na 31:37 i 31:40).

³¹⁷ Vidi, na primer, svedočenje svedoka A, T. 3627.
³¹⁸ Dokazni predmet br. P66 (na 32:13).
³¹⁹ Colin Kaiser, T. 2432-2435.
³²⁰ Svedok A, T. 3633.
³²¹ Vidi, načelno, dokazni predmet br. P61, separator 30.
³²² Vidi dole, par. 243-259; 264-276.
³²³ Vidi dole, par. 313-330.
³²⁴ Poručnik Lemal, T. 7368-7369; T. 7371.
³²⁵ Poručnik Pešić, T. 7897-7899; poručnik Lemal, T. 7371.
³²⁶ Poručnik Lemal, T. 7371. Po njegovim rečima, ti topovi ZIS trebalo je 6. decembra 1991. da se nalaze u rejonu Vlašice, T. 7349. Admiral Jokić je rekao da su topovi ZIS bili kod Uškoplja, T. 4020-4021. Poručnik Pešić je izjavio da je napad počeo oko 06:00 časova vatrom iz Uškoplja, T. 7898. Gađanje ciljeva na padinama Srđa može se jasno videti na kompilaciji video materijala od 06:48 do 06:51 časova 6. decembra 1991. Vidi dokazni predmet br. P66 (na 30:40-30:52).
³²⁷ Poručnik Lemal, T. 7371, 7413.
³²⁸ Poručnik Pešić, T. 7902.
³²⁹ Poručnik Pešić, T. 7898. Potpukovnik Stojanović je izjavio da je na grupu poručnika Pešića, dok su se kretali prema Srđu, s područja Dubrovnika otvorena vatra iz protivavionskih topova, T. 7827.
³³⁰ Poručnik Pešić, T. 7901-7902.
³³¹ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.
³³² Poručnik Pešić, T. 7913.
³³³ Poručnik Lemal, T. 7371-7372; 7413.
³³⁴ Poručnik Lemal, T. 7414.
³³⁵ Poručnik Lemal, T. 7372.
³³⁶ Poručnik Lemal, T. 7372.
³³⁷ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.
³³⁸ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.
³³⁹ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.
³⁴⁰ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.
³⁴¹ Poručnik Pešić, T. 7912-7915.
³⁴² Poručnik Pešić, T. 7912-7915.
³⁴³ Poručnik Lemal, T. 7413-7414.
³⁴⁴ Poručnik Lemal, T. 7373-7374.
³⁴⁵ Poručnik Lemal, T. 7374-7375.
³⁴⁶ Poručnik Pešić, T. 7902.
³⁴⁷ Poručnik Pešić, T. 7902-7903.
³⁴⁸ Poručnik Lemal, T. 7375-7376.
³⁴⁹ Potpukovnik Stojanović, T. 7831-832.
³⁵⁰ Kapetan Pepić, T. 7486-7489.
³⁵¹ Kapetan Nešić, T. 8150-8151.
³⁵² Kapetan Nešić, T. 8168; poručnik Lemal, T. 7348.
³⁵³ Kapetan Pepić, T. 7471-7474.
³⁵⁴ Kapetan Pepić, T. 7473-475.
³⁵⁵ Kapetan Pepić, T. 7514-7518.
³⁵⁶ Admiral Jokić, T. 4063-4064.
³⁵⁷ Kapetan Drljan, T. 7698-701.
³⁵⁸ Kapetan Drljan, T. 7718.
³⁵⁹ Kapetan Pepić, T. 7483-7484.
³⁶⁰ Kapetan Pepić, T. 7486. On je izjavio da su tog dana na Žarkovici bile maljutke i bestrzajni topovi, T. 7532.
³⁶¹ Kapetan Nešić, T. 8152.
³⁶² Kapetan Pepić, T. 7486.
³⁶³ Svedok B, T. 5025-5026; dokazni predmet br. P154.
³⁶⁴ Kapetan Pepić, T. 7487; T. 7518. Vidi i dokazni predmet br. D103; dokazni predmet br. P154; svedok B, T. 5025-026.

³⁶⁵ Kapetan Pepić, T. 7487-7489; dokazni predmet br. D103.
³⁶⁶ Kapetan Pepić, T. 7486-7489, dokazni predmet br. D103; svedok B, T. 5025-5026.
³⁶⁷ Kapetan Nešić, T. 8168, T. 8243.
³⁶⁸ Svedok B, T. 5040; kapetan Nešić, T. 8168.
³⁶⁹ Svedok B, T. 5041.
³⁷⁰ Kapetan Nešić, T. 8168.
³⁷¹ Kapetan Nešić, T. 8184.
³⁷² Kapetan Nešić, T. 8238.
³⁷³ Vidi dole, par. 182-193.
³⁷⁴ Kapetan Nešić, T. 8184.
³⁷⁵ Kapetan Nešić, T. 8184-8185.
³⁷⁶ Kapetan Nešić, T. 8240.
³⁷⁷ Kapetan Nešić, T. 8235.
³⁷⁸ Dokazni predmet br. D113. Kapetan Nešić, T. 8188-8189.
³⁷⁹ Veće napominje da je reč o raketama maljutka.
³⁸⁰ Veće napominje da je reč o bestrzajnim topovima.
³⁸¹ Janko Viličić je rekao da bi dejstvovanje bilo moguće, ali ne preko nišanske sprave, T. 8428-8431.
³⁸² Svedok B, T. 5037, kapetan Nešić, T. 8238.
³⁸³ Janko Viličić, T. 8428.
³⁸⁴ Janko Viličić, T. 8429.
³⁸⁵ Janko Viličić, T. 8428.
³⁸⁶ Janko Viličić, T. 8498.
³⁸⁷ Janko Viličić, T. 8428-8429.
³⁸⁸ Janko Viličić, T. 8430.
³⁸⁹ Dokazni predmet br. P184, str. 12.
³⁹⁰ Kapetan Nešić, T. 8245.
³⁹¹ Dokazni predmet br. P66 (na 31:48), dokazni predmet br. P78 (na 12.08).
³⁹² Svedok B, T. 5037-5038; T. 5042.
³⁹³ Svedok B, T. 5037.
³⁹⁴ Svedok B, T. 5037.
³⁹⁵ Svedok B, T. 5043; dokazni predmet br. P154.
³⁹⁶ Svedok B, T. 5043-5044.
³⁹⁷ Svedok B, T. 5053.
³⁹⁸ Svedok B, T. 5052-5053.
³⁹⁹ Svedok B, T. 5046.
⁴⁰⁰ Svedok B, T. 5049.
⁴⁰¹ Svedok B, T. 5046.
⁴⁰² Svedok B, T. 5046; T. 5049-5051.
⁴⁰³ Svedok B, T. 5051.
⁴⁰⁴ Svedok B, T. 5051.
⁴⁰⁵ Svedok B, T. 5052.
⁴⁰⁶ Svedok B, T. 5052; s tim u vezi, vidi i iskaz kapetana Negodića, T. 5266-5267.
⁴⁰⁷ Kapetan Pepić, T. 7542-7545.
⁴⁰⁸ Kapetan Pepić, T. 7535-7541.
⁴⁰⁹ Kapetan Drljan, T. 7685.
⁴¹⁰ Kapetan Drljan, T. 7698-7701.
⁴¹¹ Kapetan Drljan, T. 7701.
⁴¹² Kapetan Drljan, T. 7701-7702.
⁴¹³ Kapetan Drljan, T. 7703.
⁴¹⁴ Kapetan Drljan, T. 7727-7729.
⁴¹⁵ Kapetan Drljan, T. 7728-7729.
⁴¹⁶ Kapetan Drljan, T. 7740.
⁴¹⁷ Kapetan Drljan, T. 7703-7704.
⁴¹⁸ Kapetan Drljan, T. 7704-7705.
⁴¹⁹ Kapetan Drljan, T. 7717.

⁴²⁰ Kapetan Drljan, T. 7718.
⁴²¹ Kapetan Drljan, T. 7718.
⁴²² Kapetan Pepić, T. 7484-7485.
⁴²³ Kapetan Pepić, T. 7484-7485; T. 7582-7583. Vidi i iskaz kapetana Nešića, T. 8182-8183.
⁴²⁴ Kapetan Pepić, T. 7581-7582.
⁴²⁵ Kapetan Pepić, T. 7583-7584.
⁴²⁶ Kapetan Nešić, T. 8185.
⁴²⁷ Poručnik Lemal, T. 7375-7376.
⁴²⁸ Kapetan Drljan, T. 7718.
⁴²⁹ Kapetan Nešić, T. 8185.
⁴³⁰ Dokazni predmet br. D65.
⁴³¹ Dokazni predmet br. D96.
⁴³² Potpukovnik Stojanović, T. 7832-7833.
⁴³³ Potpukovnik Stojanović, T. 7832-7833.
⁴³⁴ Slobodan Novaković, T. 6836, 6874.
⁴³⁵ Kapetan Drljan, T. 7718-7719. Vidi i svedočenje Slobodana Novakovića, koji je prisustvovao sastanku vojnika i kapetana Drljana. Vojnici su reagovali ljutito i vredali su kapetana Zeca i admirala Jokića kada im je rečeno da moraju da odustanu od napada na Srđ, T. 6831-6834.
⁴³⁶ Poručnik Lemal, T. 7377-7378.
⁴³⁷ Poručnik Lemal, T. 7463-7465.
⁴³⁸ Vidi gore, par. 131; 138-139.
⁴³⁹ Potpukovnik Jovanović, T. 8082-8083.
⁴⁴⁰ Potpukovnik Jovanović, T. 8082-8083.
⁴⁴¹ Dokazni predmet br. D108, potpukovnik Jovanović, T. 8082-8083.
⁴⁴² Potpukovnik Jovanović, T. 8084-8085.
⁴⁴³ Potpukovnik Jovanović, T. 8085-8087, dokazni predmet br. D108.
⁴⁴⁴ Potpukovnik Jovanović, T. 8084-8085; T. 8123-8129.
⁴⁴⁵ Janko Viličić je izjavio da je udaljenost od sektora Greblje, gde su se, kako tvrdi admiral Jokić, nalazili minobacači od 120 mm (T. 4011-4029, dokazni predmet br. P132), do hotela "Libertas" iznosila 6.150 (ili 6.330) metara, što je krajnji domet tih minobacača, T. 8402-8404; 8495-8497. Treba napomenuti da se hrvatski položaj, koji je lociran na teniskim terenima u blizini hotela "Libertas", zapravo nalazi severno od hotela, tako da je ta udaljenost nešto manja od one koju je izračunao Janko Viličić. Drugi veštak, Jožef Poje, napisao je u svom izveštaju da domet minobacača od 120 mm sa aktivno-reaktivnim minama iznosi 9.000 metara, dok je sa LTF minama 6.400 metara, dokazni predmet br. P184. U sudnici je izjavio da je domet takvog minobacača s lakom minom 6.000 metara, T. 6412-6415.
⁴⁴⁶ Dokazni predmet br. D96.
⁴⁴⁷ Dokazni predmet br. D108, par. 4.
⁴⁴⁸ Dokazni predmet br. C1/1, str. 12.
⁴⁴⁹ Potpukovnik Jovanović, T. 8084-8087. U vezi s drugim dejstvom, izjavio je da je od operativnog centra u Kuparima tražio uputstva da li treba da nastavi da dejstvuje i posle 12:00 časova s obzirom na naređenje kapetana Zeca od prethodne večeri da sva dejstva treba da budu obustavljena do 12:00 časova. Obavešten je da prekid vatre treba da se poštuje, T. 8085-8087.
⁴⁵⁰ Uvršten kao dokazni predmet br. D96.
⁴⁵¹ Dokazni predmet br. D96.
⁴⁵² Potpukovnik Jovanović, T. 8139.
⁴⁵³ Potpukovnik Jovanović, T. 8140-8141.
⁴⁵⁴ Vidi gore par. 88; 98.
⁴⁵⁵ Konkretno, prema ratnom dnevniku OC 9. VPS, dana 4. decembra 1991. komandant 3/5. mtbr izvestio je OC 9. VPS da se po njegovoj jedinici dejstvuje iz oružja malog kalibra na području Sustjepana, da je jedinica istovremeno izložena vatri iz minobacača od 82 mm i minobacača od 12.7 mm iz pravca Nuncijate. Ratni dnevnik takođe pokazuje da je 5. decembra 1991. 3/472. mtbr bio izložen hrvatskoj vatri sa Srđa, ali je OC 9. VPS preporučio

komandantu da se uzdrži od eventualnih dejstava ukoliko vatra sa Srđa ne ugrožava živote njegovih vojnika. U toku noći, Hrvati su otvarali sporadičnu vatru iz pešadijskog oružja, ali JNA nije uzvraćala na vatru, dokazni predmet br. D96, str. 60-61; 66-67.

- ⁴⁵⁶ Dokazni predmet br. D108.
⁴⁵⁷ Admiral Jokić, T. 4046.
⁴⁵⁸ Admiral Jokić, T. 4050.
⁴⁵⁹ Admiral Jokić, T. 4046.
⁴⁶⁰ Admiral Jokić, T. 4041.
⁴⁶¹ Admiral Jokić, T. 4043.
⁴⁶² Admiral Jokić, T. 4046-4047.
⁴⁶³ Admiral Jokić, T. 4052.
⁴⁶⁴ Admiral Jokić, T. 4052.
⁴⁶⁵ Admiral Jokić, T. 4052.
⁴⁶⁶ Admiral Jokić, T. 4047.
⁴⁶⁷ Pukovnik Svičević, T. 7106-7107; 7216.
⁴⁶⁸ Kapetan fregate Handžijev, T. 7594.
⁴⁶⁹ Kapetan fregate Handžijev, T. 7594; 7697; 7666-7667.
⁴⁷⁰ Kapetan fregate Handžijev, T. 7595.
⁴⁷¹ Admiral Jokić, T. 8563.
⁴⁷² Kapetan fregate Handžijev je konkretno izjavio da se ne seća da mu je naredeno da pozove potpukovnika Kovačevića i kaže mu da dođe u Kupare, kao što je u dnevniku u Kuparima zabeleženo u 13:49 časova 6. decembra 1991, T. 7639-7640. Kapetan fregate Handžijev je takođe izjavio da ne može da se seti razgovora, poruka ili informacija koje je obradio 4, 5. i 7. decembra 1991, T. 7632-7633.
⁴⁷³ Kapetan fregate Handžijev, T. 7595.
⁴⁷⁴ Kapetan fregate Handžijev, T. 7595.
⁴⁷⁵ Pukovnik Svičević, T. 7106-7108; 7216.
⁴⁷⁶ Pukovnik Svičević, T. 7062.
⁴⁷⁷ Pukovnik Svičević, T. 7087-7088.
⁴⁷⁸ Colm Doyle, T. 1701.
⁴⁷⁹ Colm Doyle, T. 1700.
⁴⁸⁰ Pukovnik Svičević, T. 7098.
⁴⁸¹ Pukovnik Svičević, T. 7100-7101.
⁴⁸² Pukovnik Svičević, T. 7100-7101; vidi i dokazne predmete br. D92; D93 i D94.
⁴⁸³ Vidi dole, par. 163.
⁴⁸⁴ Vidi dole, par. 163.
⁴⁸⁵ Vidi dole, par. 161-164.
⁴⁸⁶ Vidi dole, par. 162.
⁴⁸⁷ Colm Doyle, T. 1708-1709; 1716-1717.
⁴⁸⁸ Admiral Jokić, T. 4047.
⁴⁸⁹ Završni podnesak odbrane, par. 666-686.
⁴⁹⁰ Vidi potpukovnika Đurašića, T. 7007; kapetana fregate Handžijeva, T. 7629.
⁴⁹¹ Admiral Jokić, T. 4682-4684; pukovnik Kurdulija, T. 7864-7866; 7870; kapetan fregate Handžijev, T. 7641; 7648; 7676.
⁴⁹² Vidi gore, par. 96-97.
⁴⁹³ Završni podnesak odbrane, par. 447.
⁴⁹⁴ Ministar Rudolf, T. 5765; dokazni predmet br. P162.
⁴⁹⁵ Ministar Rudolf, T. 5568-5570; dokazni predmet br. P162; vidi i dokazni predmet br. P136, koji je ta ista poruka primljena faksom.
⁴⁹⁶ Admiral Jokić, T. 4052.
⁴⁹⁷ Admiral Jokić, T. 4063.
⁴⁹⁸ Admiral Jokić, T. 4053-4054.
⁴⁹⁹ Admiral Jokić, T. 4041; 4043.
⁵⁰⁰ Admiral Jokić, T. 4064-4065.
⁵⁰¹ Kapetan Drlijan, T. 7701; T. 7722.
⁵⁰² Kapetan Pepić, T. 7484; admiral Jokić, T. 4101.

- ⁵⁰³ Admiral Jokić, T. 4068.
⁵⁰⁴ Potpukovnik Đurašić, T. 6977-6978.
⁵⁰⁵ Admiral Jokić, T. 4052-4053.
⁵⁰⁶ Vidi gore, par. 137.
⁵⁰⁷ Admiral Jokić, T. 4052-4053.
⁵⁰⁸ Admiral Jokić, T. 4894.
⁵⁰⁹ Dokazni predmet br. P23; ministar Rudolf, T. 5603-5604.
⁵¹⁰ Vidi gore, par. 107.
⁵¹¹ Ministar Rudolf, T. 5600-5601.
⁵¹² Vidi dole, par. 163.
⁵¹³ Admiral Jokić, T. 4088; ministar Rudolf, T. 5612; dokazni predmet br. P61, separator 33.
⁵¹⁴ Colm Doyle, T. 1716.
⁵¹⁵ Vidi dole, par. 166-167.
⁵¹⁶ Vidi gore, par. 101-102.
⁵¹⁷ Admiral Jokić, T. 4050. Vidi i Milovana Zorca, T. 6639-6640.
⁵¹⁸ Vidi gore, par. 152.
⁵¹⁹ Pukovnik Svičević, T. 7089.
⁵²⁰ Colm Doyle, T. 1713-1714. Vidi i dokazni predmet br. P46, lični dnevnik svedoka u kojem je zabeležen sastanak s optuženim, i dokazni predmet br. P47, fotografiju snimljenu posle tog sastanka.
⁵²¹ Colm Doyle, T. 1712; 1718.
⁵²² Pukovnik Svičević, T. 7098.
⁵²³ Colm Doyle, T. 1715-1716.
⁵²⁴ Colm Doyle, T. 1714.
⁵²⁵ Colm Doyle, T. 1716.
⁵²⁶ Colm Doyle, T. 1759-1761.
⁵²⁷ Colm Doyle, T. 1716-1717.
⁵²⁸ Colm Doyle, T. 1708-1709; 1716-1717.
⁵²⁹ Pukovnik Svičević, T. 7089; 7166-7167.
⁵³⁰ Dokazni predmeti br. D92, D93 i D94.
⁵³¹ Pukovnik Svičević, T. 7098.
⁵³² Pukovnik Svičević, T. 7100-7101.
⁵³³ Dokazni predmet br. D94, str. 129-137.
⁵³⁴ Pukovnik Svičević, T. 7236-7237; 7240.
⁵³⁵ Pukovnik Svičević, T. 7236-7237; 7239-7240.
⁵³⁶ Pukovnik Svičević, T. 7059.
⁵³⁷ Colm Doyle, T. 1760-1761.
⁵³⁸ Colm Doyle, T. 1788.
⁵³⁹ Colm Doyle se ne seća kada je tačno uneo tu belešku u svoj dnevnik, ali je obično upisivao beleške u dnevnik uveče ili sledećeg dana, T. 1712-1713.
⁵⁴⁰ Dokazni predmet br. P46; Colm Doyle, T. 1712-1713.
⁵⁴¹ Colm Doyle, T. 1716.
⁵⁴² Admiral Jokić, T. 4368.
⁵⁴³ Vidi gore, par. 79-81.
⁵⁴⁴ Colm Doyle, T. 1715.
⁵⁴⁵ Colm Doyle, T. 1716-1717.
⁵⁴⁶ Vidi gore, par. 139-140.
⁵⁴⁷ Vidi gore, par. 104-110.
⁵⁴⁸ Vidi gore, par. 96; 98.
⁵⁴⁹ Vidi gore, par. 79-80.
⁵⁵⁰ Admiral Jokić, T. 4074; dokazni predmet br. D96.
⁵⁵¹ Dokazni predmet br. D96.
⁵⁵² Admiral Jokić, T. 4071.
⁵⁵³ Admiral Jokić, T. 4079.
⁵⁵⁴ Admiral Jokić, T. 4079.
⁵⁵⁵ Admiral Jokić, T. 4081.

⁵⁵⁶ Admiral Jokić, T. 4112.
⁵⁵⁷ Admiral Jokić, T. 4112.
⁵⁵⁸ Ambasador Fietelaars, T. 4192-4193.
⁵⁵⁹ Vidi gore, par. 80-81.
⁵⁶⁰ Ministar Rudolf, T. 5568-5572; 5612, dokazni predmet br. P61, separator 33.
⁵⁶¹ Per Hvalkof, T. 2204, dokazni predmet br. P61, separator 35.
⁵⁶² Admiral Jokić, T. 4094-4095.
⁵⁶³ Admiral Jokić, T. 4095. Kapetan Nešić je izjavio da su 7. decembra 1991. oficiri iz komande 9. VPS obišli vojnike 3/472. mtbr i razgovarali s njima, T. 8187; vidi i dokazni predmet br. D112. Poručnik Lemal je takođe izjavio da su 6. decembra oficiri 9. VPS obišli njegovu jedinicu da bi porazgovarali o onome što se dogodilo tokom tog dana i o moralu vojnika, T. 7421.
⁵⁶⁴ Potpukovnik Jovanović, T. 8094; dokazni predmet br. D65; admiral Jokić, T. 8553.
⁵⁶⁵ Dokazni predmet br. D65.
⁵⁶⁶ Admiral Jokić, T. 4109; dokazni predmet br. P61, separator 39. Lars Brolund je izjavio da je 8. decembra pomagao oficirima JNA i fotografima prilikom pregleda grada, T. 885. Potpukovnik Đurašić je izjavio da su tri oficira u civilu s video kamerom prošla pored njegovog komandnog mesta u Mokošici na odlasku i na povratku iz Dubrovnika radi snimanja oštećenja, T. 7011-7012.
⁵⁶⁷ Dokazni predmet br. P145; admiral Jokić, T. 4337-4338.
⁵⁶⁸ Admiral Jokić, T. 4022-4023.
⁵⁶⁹ Vidi dole, par. 387.
⁵⁷⁰ Dokazni predmet br. P133.
⁵⁷¹ Ministar Rudolf, T. 5612-5613.
⁵⁷² Vidi dole par. 250; 259; 270; 276 i 330.
⁵⁷³ Adrien Stringer, T. 310; Paul Davies, T. 571; Slavko Grubišić, T. 1028; Đelo Jusić, T. 3060.
⁵⁷⁴ Završni podnesak odbrane, par. 510-521.
⁵⁷⁵ Admiral Jokić, T. 4109-4111.
⁵⁷⁶ Dokazni predmet br. P61, separator 39; Slobodan Vuković, T. 5990-5993; 5827.
⁵⁷⁷ Vidi gore, par. 174.
⁵⁷⁸ Dokazni predmet br. P145.
⁵⁷⁹ Dokazni predmet br. P78.
⁵⁸⁰ Nikola Jović, T. 2964-2965; svedok A, T. 3635-3636; Slobodan Vuković, T. 5914.
⁵⁸¹ Vidi dole, par. 326.
⁵⁸² Završni podnesak odbrane, par. 518; vidi i dokazni predmet br. P23.
⁵⁸³ Završni podnesak odbrane, par. 518.
⁵⁸⁴ Završni podnesak odbrane, par. 518.
⁵⁸⁵ Đelo Jusić, T. 3277-3280; dokazni predmet br. P78.
⁵⁸⁶ Đelo Jusić, T. 3277-3280.
⁵⁸⁷ Đelo Jusić, T. 3096.
⁵⁸⁸ Zineta Ogresta, T. 3454.
⁵⁸⁹ Đelo Jusić, T. 3280.
⁵⁹⁰ Vidi gore, par. 100; 103 i 139.
⁵⁹¹ Završni podnesak odbrane, par. 374 i 608.
⁵⁹² Kapetan Negodić, T. 5240; 5242. Svedočenja pokazuju da u Starom gradu uglavnom nije bilo vojnih položaja (Nikola Jović, T. 2966; Lucijana Peko, T. 1877; 1955-1960; Kapetan Negodić, T. 5240-5242; Đelo Jusić, T. 3124-3125; Zineta Ogresta, T. 3494; Mato Valjalo T. 2012). Gradske vlasti su uvele zabranu ulaska naoružanih lica u Stari grad i radi sprovođenja te zabrane vršene su provjere na kapijama na ulasku u grad (Nikola Jović, T. 2988-2989; kapetan Negodić, T. 5240-5241; Ivo Vlašica, T. 3424-3425). Međutim, povremeno se mogao videti mali broj vojnika na ulicama Starog grada, ponekad naoružanih puškama ili pištoljima (Đorđe Ciganović, T. 2902; Nikola Jović, T. 2985-2986; Colin Kaiser, T. 2466; Mato Valjalo, T. 2011; potpukovnik Stojanović, T. 7816-7820; kapetan Negodić, T. 5240). Pretresno veće ne uzima u obzir svedočenje Ive Grbića o tome da u Starom gradu nije bilo prisustva uniformisanih lica, smatrajući da je ono u suprotnosti s većinom iskaza o tom pitanju, a svedok nipošto nije bio u

moćnosti da oceni situaciju na svim mestima unutar gradskih zidina, T. 1415-1418. Slično svedočenje Slobodana Vukovića treba uzeti s dozom opreza, pošto taj svedok tog dana nije bio u Starom gradu, sve do kasno uveče, T. 6144-6145; T. 5825-5826.

⁵⁹³ Admiral Jokić, T. 4970-4972.
⁵⁹⁴ Per Hvalkof, T. 2237-2238.
⁵⁹⁵ Colin Kaiser, T. 2379-2380; 2471-2480.
⁵⁹⁶ Paul Davies, T. 568-569.
⁵⁹⁷ Lars Brolund, T. 874; Per Hvalkof, T. 2218-2219.
⁵⁹⁸ Kapetan Drljan, T. 7703.
⁵⁹⁹ Kapetan Drljan, T. 7704-7705; 7711; 7735-7736.
⁶⁰⁰ Kapetan Drljan, T. 7735-7736.
⁶⁰¹ Kapetan Drljan, T. 7711; 7749-7752.
⁶⁰² Vidi dole, par. 190; kapetan Drljan, T. 7736-7739.
⁶⁰³ Kapetan Drljan, T. 7711.
⁶⁰⁴ Dokazni predmet br. C1/2, "Pogled na Stari grad sa Žarkovice" i "Pogled na 3 arkade Gradske kavane sa Žarkovice"- vidi se zvonik i samo poslednji sprat zgrade s druge strane trga Luža, gde se nalazi Orlandov stub. Vidi Prilog III E.
⁶⁰⁵ Kapetan Drljan, T. 7752-7754.
⁶⁰⁶ Kapetan Drljan, T. 7703-7704.
⁶⁰⁷ Dokazni predmet br. P66 na 31:18-31:30; dokazni predmet br. P78 na 11:57, 13:24.
⁶⁰⁸ Vidi gore, par. 136.
⁶⁰⁹ Kapetan Drljan, T. 7728-7729.
⁶¹⁰ Kapetan Drljan, T. 7740-7744.
⁶¹¹ Kapetan Pepić, T. 7494; 7549-7552.
⁶¹² Kapetan Pepić, T. 7549-7552.
⁶¹³ Kapetan Pepić, T. 7558-7560.
⁶¹⁴ Kapetan Pepić, T. 7493-7494; 7496; 7527-7530.
⁶¹⁵ Kapetan Pepić, T. 7520-7521. Svedok je govorio o kuli desno od ulaza. Jedina kula koja odgovara tom opisu na karti uvrštenoj u spis pod brojem P13 jeste kula Svetog Luke.
⁶¹⁶ Kapetan Pepić, T. 7520-7521.
⁶¹⁷ Dokazni predmet br. C1/1, str. 4.
⁶¹⁸ Kapetan Negodić, T. 5149.
⁶¹⁹ Kapetan Negodić, T. 5245.
⁶²⁰ Kapetan Negodić, T. 5366-5367. Svedok je zapravo govorio o "ribarnici". Ribarnica se nalazi, kako je objasnio kapetan Nešić, "na ulazu u Stari Grad, sa strane luke", T. 8171.
⁶²¹ Dokazni predmet br. C1/1, str. 19.
⁶²² Svedok je to opisao kao "desnu kulu u luci kod Starog Grada", kapetan Nešić, T. 8172.
⁶²³ Kapetan Nešić, T. 8172.
⁶²⁴ Kapetan Nešić, T. 8292; dokazni predmet br. D113.
⁶²⁵ Kapetan Nešić, T. 8270.
⁶²⁶ Kapetan Nešić, T. 8170; 8172, 8255.
⁶²⁷ Kapetan Pepić, T. 7486-7489; dokazni predmet br. D103, položaji 1 i 4.
⁶²⁸ Dokazni predmet br. C1/1, str. 19; dokazni predmet br. C1/2, "Pogled na 3 prozora svetog Luke sa Žarkovice" i "Pogled na 3 prozora svetog Luke sa svetog Ivana".
⁶²⁹ Dokazni predmet br. C1/1, str. 19.
⁶³⁰ Kapetan Negodić, T. 5215-5216; 5221.
⁶³¹ Dokazni predmet br. D113; kapetan Nešić, T. 8236-8237.
⁶³² Dokazni predmet br. D113.
⁶³³ Dokazni predmet br. D110.
⁶³⁴ Kapetan Nešić, T. 8170-8171; 8240-8243; dokazni predmet br. D113.
⁶³⁵ Kapetan Nešić, T. 8171.
⁶³⁶ Đelo Jusić T. 3124, Zineta Ogresta T. 3494, Mato Valjalo T. 2011, Per Hvalkof, T. 2221.
⁶³⁷ Ivo Grbić, T. 1451; kapetan Negodić, T. 5226 ; Ivo Vlašica, T. 3362.
⁶³⁸ Nikola Jović, T. 2966; 3010-3011; 3014; Per Hvalkof, T. 2219.

⁶³⁹ Jožef Poje, T. 6224.
⁶⁴⁰ Kapetan Negodić, T. 5241. Per Hvalkof je takođe izneo sumnje u to da li je Stari grad pogodan za minobacače, T. 2219.
⁶⁴¹ Kapetan Pepić je tamo bio 8. i 9. novembra 1991, T. 7475-7477; kapetan Nešić je bio tamo, između ostalog, od 10. do 13. novembra 1991, T. 8201.
⁶⁴² Dokazni predmet br. D57, odeljak 5.4; admiral Jokić, T. 4972-4973.
⁶⁴³ Dokazni predmet br. D 96; kapetan Pepić, T. 7569-7573; kapetan Drljan, T. 7742-7744; 7772-7773.
⁶⁴⁴ Dokazni predmet br. D62, odeljak 1.
⁶⁴⁵ Dokazni predmet br. D65, odeljak 2.
⁶⁴⁶ Admiral Jokić, T. 4954-4956.
⁶⁴⁷ Vidi gore, par. 132.
⁶⁴⁸ Kapetan Pepić, T. 7527-7530.
⁶⁴⁹ Kapetan Nešić, T. 8236.
⁶⁵⁰ Kapetan Nešić, T. 8236.
⁶⁵¹ Kapetan Nešić, T. 8238.
⁶⁵² Kapetan Nešić, T. 8241-8243. U njegovom izveštaju se, u vezi s tim, pominju 4 projektila, dokazni predmet br. D113.
⁶⁵³ Kapetan Pepić, T. 7527-7530.
⁶⁵⁴ Kapetan Negodić, T. 5187-5189.
⁶⁵⁵ Kapetan Negodić, T. 5194-5195; admiral Jokić, T. 4963-4966; dokazni predmet br. P146.
⁶⁵⁶ Kapetan Negodić, T. 5221.
⁶⁵⁷ Kapetan Negodić, T. 5225-5226.
⁶⁵⁸ Kapetan Negodić, T. 5463-5464.
⁶⁵⁹ Kapetan Negodić, T. 5215-5216.
⁶⁶⁰ Kapetan Negodić, T. 5182-5186; 5430; dokazni predmet br. P159.
⁶⁶¹ Kapetan Negodić, T. 5174-5175; 5430; dokazni predmet br. P159.
⁶⁶² Kapetan Negodić, T. 5213-5214; dokazni predmet br. P160.
⁶⁶³ Kapetan Negodić, T. 5215, 5323; dokazni predmet br. P160.
⁶⁶⁴ Kapetan Negodić, T. 5176-5179; dokazni predmet br. P159.
⁶⁶⁵ Kapetan Negodić, T. 5186-5187.
⁶⁶⁶ Kapetan Negodić, T. 5343.
⁶⁶⁷ Kapetan Negodić, T. 5233 i 5428.
⁶⁶⁸ Kapetan Negodić, T. 5180-5181, 5395-5396, 5422-5424.
⁶⁶⁹ Kapetan Negodić, T. 5167-5168; dokazni predmet br. P159.
⁶⁷⁰ Kapetan Negodić, T. 5170-5173; dokazni predmet br. P159.
⁶⁷¹ Kapetan Nešić, T. 8174, 8273.
⁶⁷² Kapetan Nešić, T. 8274-8275.
⁶⁷³ Kapetan Nešić, T. 8177. Admiral Jokić je takođe naveo minobacač blizu hotela "Excelsior". Međutim, položaj koji je svedok označio na karti P146 nalazi se severoistočno od hotela, T. 4968-4969; dokazni predmet br. P146.
⁶⁷⁴ Poručnik Lemal, T. 7413-7415, 7373-7374; svedok je izjavio da su njegvi vojnici ušli na Srđ otprilike u 08:30 časova i da je vatra s Lapada otvorena između 30 minuta i jednog sata kasnije.
⁶⁷⁵ Poručnik Lemal, T. 7357.
⁶⁷⁶ Poručnik Lemal, T. 7356.
⁶⁷⁷ Admiral Jokić, T. 4092. Kada je reč o nazivu tog područja: potpukovnik Jovanović, T. 8119 i dokazni predmet br. P159.
⁶⁷⁸ Potpukovnik Jovanović, T. 8082.
⁶⁷⁹ Potpukovnik Jovanović, T. 8119-8120; navod o minobacačkoj vatri ili hrvatskim braniocima na tom području pominje se u dokaznom predmetu br. D65.
⁶⁸⁰ Potpukovnik Jovanović, T. 8084-8085; 8119-8120; poručnik Lemal, T. 7356; 7358 (svedok je pokazao položaj blizu slova K u "Kotorskoj ulici" i broja 20 na karti P10, a to je područje teniskih terena); kapetan Nešić, T. 8174; 8272; dokazni predmet br. D111 (svedok je govorio o "platou" iza hotela "Libertas", ali položaj koji je on označio na karti D111 podudara

se s lokacijom teniskih terena); kapetan Pepić, T. 7484-7485; 7501; 7571; poručnik Pešić, T. 7898-7900; 7922-7923 (svedok je pomenuo teniske terene na Babinom Kuku, ali pošto nema dokaza o otvaranju vatre s teniskih terena na Babinom Kuku i s obzirom na dokaze koji ukazuju na to da su se teniski tereni s kojih je otvarana vatra nalazili blizu hotela "Libertas", izgleda da je svedok mislio na ovu drugu lokaciju); dokazni predmet br. D65.

⁶⁸¹ Potpukovnik Jovanović, T. 8084-8085; kapetan Pepić, T. 7485.

⁶⁸² Kapetan Negodić, T. 5233.

⁶⁸³ Nikola Jović, T. 3010; 3018-3019; kapetan Negodić, T. 5354; Mato Valjalo, T. 1998; 2056-2057; potpukovnik Jovanović, T. 8082-8083; 8112-8113; poručnik Lemal, T. 7359; kapetan Pepić, T. 7569-7573; dokazni predmeti br. D96 (str. 70) i D65.

⁶⁸⁴ Per Hvalkof, T. 2345.

⁶⁸⁵ Svedok A, T. 3687-3688; Nikola Jović, T. 3010; Ivo Vlašica, T. 3415.

⁶⁸⁶ Admiral Jokić, T. 4966; dokazni predmet br. P146.

⁶⁸⁷ Kapetan Nešić, T. 8177; dokazni predmet br. D111; svedok je naveo "park pozadi hotela 'Imperial'". Za lokaciju hotela "Imperial", vidi dokazni predmet br. P10.

⁶⁸⁸ Ivo Grbić, T. 1414-1418.

⁶⁸⁹ Kapetan Negodić, T. 5191-5192; 5261; 5338.

⁶⁹⁰ Colin Kaiser, T. 2525.

⁶⁹¹ Admiral Jokić, T. 3920-3921. Svedok je o njemu govorio kao o "parku kod stare bolnice" ili "parku na Pilama". Park blizu stare bolnice je park Gradac, Zineta Ogresta, T. 3498.

⁶⁹² Admiral Jokić, T. 4965-4966.

⁶⁹³ Nikola Jović, T. 3010-3011.

⁶⁹⁴ Ivan Mustac, T. 1521.

⁶⁹⁵ Kapetan Nešić, T. 8272.

⁶⁹⁶ Kapetan Negodić, T. 5193-5194.

⁶⁹⁷ Ivo Grbić, T. 1419. Iako je ova scena uključena u deo materijala koji se navodno odnosi na 4. novembar 1991, nema dokaza koji bi omogućili da se proveriti tačan datum kada je načinjen snimak (dokazni predmet br. P66). Prema tome, taj snimak nema veliku dokaznu vrednost, posebnu u svrhu utvrđivanja toga da li je taj vojni položaj bio aktivan 6. decembra 1991.

⁶⁹⁸ Kapetan Negodić, T. 5194.

⁶⁹⁹ Kapetan Negodić, T. 5463-5464.

⁷⁰⁰ Kapetan Negodić, T. 5215-5216.

⁷⁰¹ Jožef Poje, T. 6208-6210; 6217-6218; 6222; dokazni predmet br. P184/2a; 184/4.

⁷⁰² Jožef Poje je priznao da bi, ako se minobacači od 120 mm nisu nalazili na Žarkovici, u Bosanki i na Srđu, deo njegovih zaključaka bio irelevantan, T. 6318.

⁷⁰³ Jožef Poje, T. 6399-6410; 6402-6404; 6405.

⁷⁰⁴ Jožef Poje, T. 6402-6404.

⁷⁰⁵ Jožef Poje, T. 6321.

⁷⁰⁶ Dokazni predmet br. D115, str. 5-6.

⁷⁰⁷ Dokazni predmet br. D115, fusnota 66.

⁷⁰⁸ Dokazni predmet br. D115, str. 89.

⁷⁰⁹ Dokazni predmet br. D96, str. 68.

⁷¹⁰ Dokazni predmet br. D115, str. 89.

⁷¹¹ Dokazni predmet br. D115, str. 88, 97 i 98.

⁷¹² Kapetan Negodić, T. 5234; 5344-5345; 5367.

⁷¹³ Dokazni predmet br. D115, str. 98; Janko Viličić, T. 8365.

⁷¹⁴ Janko Viličić, T. 8317.

⁷¹⁵ Dokazni predmet br. D115, Prilog 5.

⁷¹⁶ Veštak je pretpostavio da je 6. decembra 1991. duvala bura, T. 8317-8319. Bura duva uglavnom sa severoistoka prema jugozapadu, T. 8405, dok video materijal dostupan Veću pokazuje da je vetar duvao s juga prema severu, dokazni predmet br. P78; dokazni predmet br. P66 na 31:19.

⁷¹⁷ Dokazni predmet br. D115, str. 42.

⁷¹⁸ Janko Viličić, T. 8305; 8345; 8346 i 8356.

⁷¹⁹ Janko Viličić, T. 8349-8350.

⁷²⁰ Janko Viličić, T. 8348-8349.

⁷²¹ Dokazni predmet br. D115, str. 94a i 94b; vidi dole, zaključci Veća o objektima oštećenim 6. decembra 1991, par. 316-330; videti Prilog I.

⁷²² Kapetan Pepić je čak izjavio da uopšte nije primetio da se deštuje s padina Srđa deštuje u području Starog grada, T. 7501.

⁷²³ Bogišića park i park Gradac, videti gore, par. 201-202.

⁷²⁴ Dokazni predmet br. D113; kapetan Nešić, T. 8174 i 8272.

⁷²⁵ Dokazni predmet br. D113.

⁷²⁶ Kapetan Nešić, T. 8274.

⁷²⁷ Kapetan Pepić, T. 7527-7530; dokazni predmet br. D113; dokazni predmet br. D96, str. 67-75.

⁷²⁸ Dokazni predmet br. D115, str. 51-53; 59-60.

⁷²⁹ Dokazni predmet br. P184/5. U izveštaju gospodina Viličića ne navodi se podnožje žičare kao takve, već položaj udaljen 100 metara severno od Starog grada. Međutim, lokacija tog položaja vrlo je blizu lokacije žičare. Dokazni predmet br. D115, str. 77-85; T. 8345.

⁷³⁰ Dokazni predmet br. C1/1, str. 10.

⁷³¹ Dokazni predmet br. C1/1, str. 12.

⁷³² Kapetan Negodić, T. 5276.

⁷³³ Kapetan Negodić, T. 5276.

⁷³⁴ Jožef Poje, T. 6232; dokazni predmet br. P184/1, str. 27.

⁷³⁵ Dokazni predmet br. P78 na 19:27; dokazni predmet br. P145 na 00:58.

⁷³⁶ Janko Viličić, T. 8361-8363; 8369-8380; 8500-8504.

⁷³⁷ Janko Viličić, T. 8380-8381.

⁷³⁸ Videti gore, par. 178.

⁷³⁹ Svedok B, T. 5046-5047.

⁷⁴⁰ Svedok B, T. 5047.

⁷⁴¹ Svedok B, T. 5103.

⁷⁴² Kapetan Negodić, T. 5266-5267.

⁷⁴³ Kako je zaključilo Žalbeno veće, "oružani sukob postoji svuda gde se pribeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države" (vidi "Odluku po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda" u predmetu Tadić, par. 70).

⁷⁴⁴ Vidi, između ostalih, sledeće izvore: Odluku o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 70, Prvostepenu presudu u predmetu Naletilić, par. 225, Prvostepenu presudu u predmetu Krnojelac, par. 51.

⁷⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu Kunarac, par. 58.

⁷⁴⁶ Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 94, Prvostepena presuda u predmetu Furundžija, par. 132 i Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 314.

⁷⁴⁷ Optužnica, par. 6.

⁷⁴⁸ Vidi gore, par. 99-119; 121-145.

⁷⁴⁹ Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 91 i 94.

⁷⁵⁰ Prvostepena presuda u predmetu Tadić, par. 610; Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 279; Prvostepena presuda u predmetu Kunarac, par. 403; Prvostepena presuda u predmetu Kvočka, par. 123; Prvostepena presuda u predmetu Krnojelac, par. 52; Prvostepena presuda u predmetu Vasiljević, par. 26; Prvostepena presuda u predmetu Stakić, par. 580; Prvostepena presuda u predmetu Galić, par. 11; Prvostepena presuda u predmetu Brđanin, par. 129.

⁷⁵¹ Zajednički član 3(1)(a) Ženevskih konvencija predviđa sledeće:

"U slučaju oružanog sukoba koji nema karakter međunarodnog sukoba i koji izbije na teritoriji jedne od Visokih strana ugovornica, svaka od strana u sukobu biće dužna da primenjuje bar sledeće odredbe: 1. Prema licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica onesposobljena za borbu usled bolesti, rana, lišenja slobode, ili iz kojeg bilo drugog uzroka, postupaće se u svakoj prilici čovečno, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, veri ili ubeđenju, polu, rođenju ili imovnom stanju, ili bilo kome

drugom sličnom merilu. U tome cilju, zabranjeni su i zabranjuju se, u svako doba i na svakom mestu, prema gore navedenim licima sledeći postupci:

(a) povrede koje se nanose životu i telesnom integritetu, naročito sve vrste ubistva, osakaćenja, svireposti i mučenja;

[...]"

⁷⁵² Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 89: "može se smatrati da je član 3 opšta klauzula koja obuhvata sve povrede humanitarnog prava koje ne potpadaju pod član 2 ili su pokrivene članovima 4 ili 5, ili tačnije: (III) [...] kršenja zajedničkog člana 3 i drugih običajnih pravila unutrašnjih sukoba [...]". Taj zaključak je potvrđen u Drugostepenoj presudi u predmetu Čelebići, par. 136.

⁷⁵³ Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 98 and 134; Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 139; Prvostepena presuda u predmetu Kunarac, par. 406; Prvostepena presuda u predmetu Kvočka, par. 124.

⁷⁵⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 129. Iako je Žalbeno veće zaključilo da se u zajedničkom članu 3 ne navodi izričito krivična odgovornost za kršenje njegovih odredbi, ono se pozvalo na zaključke Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu, na praksu država, na nacionalne zakone, uključujući zakone bivše Jugoslavije, rezolucije Saveta bezbednosti i sporazum postignut pod pokroviteljstvom MKCK 22. maja 1992. Njegov zaključak je potvrđen u Drugostepenoj presudi u predmetu Čelebići, par. 174.

⁷⁵⁵ Prvostepena presuda u predmetu Galić, par. 16.

⁷⁵⁶ Odluka Pretresnog veća o nadležnosti u predmetu Strugar, par. 17-21, Odluka Žalbenog veća o nadležnosti u predmetu Strugar, par. 9; videti i Odluku o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 127, i Drugostepenu presudu u predmetu Blaškić, par. 157-158.

⁷⁵⁷ Prvostepena presuda u predmetu Galić, par. 27 i 45; ICRC Commentary on Additional Protocols /Komentar MKCK uz Dopunske protokole/, str. 615.

⁷⁵⁸ Komentar MKCK uz Dopunske protokole, str. 586.

⁷⁵⁹ "Niti civilno stanovništvo kao takvo, ni civilna lica ne smeju biti predmet napada." (Član 51 (2) Dopunskog protokola I).

⁷⁶⁰ Odluka Žalbenog veća o nadležnosti u predmetu Strugar, par. 10.

⁷⁶¹ Dokazni predmet br. P189, par. 9 i 20; "Propisi" sadrže odredbe koje konkretno zabranjuju da civili budu neposredni objekti borbenih dejstava (par. 67) i da civilni objekti budu predmet napada i represalija (par. 73). Vidi takođe primere odredbi nacionalnih zakona koji sankcionišu krivična dela napada na civile i civilne objekte navedene u Drugostepenoj presudi u predmetu Kordić, fusnota 73.

⁷⁶² Odluka Pretresnog veća o nadležnosti u predmetu Strugar, par. 17-21, i Odluka Žalbenog veća o nadležnosti u predmetu Strugar, par. 9; vidi i Odluku o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 127.

⁷⁶³ Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 127.

⁷⁶⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 100.

⁷⁶⁵ Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 111, gde se navodi rezolucija 2675 "Osnovni principi zaštite civilnog stanovništva u oružanim sukobima", usvojena na 25. zasedanju Generalne skupštine 9. decembra 1970, koja se može naći na internet stranici <http://www.un.org/documents/resga.htm>

⁷⁶⁶ Odluka Pretresnog veća o nadležnosti u predmetu Strugar, par. 19.

⁷⁶⁷ Vidi gore, fusnota 765.

⁷⁶⁸ Član 48 Dopunskog protokola I, čiji je naslov "Osnovno pravilo", obavezuje strane u sukobu da u svako doba razlikuju civilne objekte od vojnih ciljeva. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu Kordić, par. 54.

⁷⁶⁹ To, po mišljenju Veća, treba razlikovati od pitanja da li je šteta takođe element krivičnog dela napada na civilne objekte. Vidi dole, par. 280.

⁷⁷⁰ Optužnica, par. 21 i 23.

⁷⁷¹ Vidi dole, par. 320; 326-327.

⁷⁷² Odluka Žalbenog veća o nadležnosti u predmetu Strugar, par. 10.

⁷⁷³ Vidi gore, par. 222.

⁷⁷⁴ Haška konvencija (IV) o zakonima i običajima ratovanja na kopnu s pravilnikom, 18. oktobar 1907, član 23: "Osim zabrana ustanovljenih posebnim konvencijama, naročito

je zabranjeno: [...] uništavati ili pleniti neprijateljsku imovinu, osim slučajeva gde bi ta uništenja ili zaplene imperativno nalagala ratna nužnost.”

⁷⁷⁵ Vidi par. 35 i 41 Izveštaja generalnog sekretara na osnovu paragrafa 2 Rezolucije br. 808 Saveta bezbednosti od 3. maja 1993. (S/25704); Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 168. Međunarodni sud pravde je eksplicitno potvrdio da je Haški pravilnik deo običajnog prava. On je u svom Savetodavnom mišljenju 2004. naveo sledeće:

“Sud smatra da su odredbe Haškog pravilnika postale deo običajnog prava, što su zapravo priznali svi učesnici u postupku pred ovim Sudom.” Međunarodni sud pravde, Savetodavno mišljenje o “Pravnim posledicama izgradnje zida na okupiranim palestinskim teritorijama”, br. 131, 9. jul 2004, par. 89.

⁷⁷⁶ Optužnica, par. 21 i 23.

⁷⁷⁷ Prvostepena presuda u predmetu Brđanin, par. 592, fusnota 1505. Vidi takođe Odluku na osnovu pravila 98bis u predmetu Hadžihasanović, par. 102 i 105. “Fizičke karakteristike primene nasilja i njegove posledice na ljude i imovinu su, svakako, iste, ako se pođe od pretpostavke da je nasilje u unutrašnjem sukobu sličnih razmera onome u međunarodnom sukobu. Prema tome, prilično je očigledno da je (...) suštinska politika minimalnog nanošenja nepotrebnog razaranja podjednako važna i primenjiva kako u jednom, tako i u drugom obliku sukoba.” Myres S McDougal i Siegfried Wiesser, *The International Law of War; Transnational coercion and world public order* /Međunarodno ratno pravo; Transnacionalna prinuda i svetski javni poredak/, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1994, str. 535.

⁷⁷⁸ Član 27 Haškog pravilnika glasi: “Prilikom opsada i bombardovanja moraju biti preduzete sve potrebne mere da se poštede, koliko god je moguće, zgrade posvećene verskim obredima, umetnosti, nauci i dobrotvornim svrhama, istorijski spomenici, bolnice i sabirališta bolesnika i ranjenika, pod uslovom da nisu u isto vreme upotrebljeni u vojne svrhe [...]” (naglasak dodat).

⁷⁷⁹ Prvi nagoveštaji da kulturna dobra treba da se zaštite pojavili su se u vreme Renesanse. Članovi 35 i 36 Lieberovog kodeksa predviđaju zaštitu kulturnih dobara. U članovima 16 i 17 Briselske deklaracije iz 1874. navodi se da prilikom opsada i bombardovanja komandant snaga koje napadaju mora preduzeti sve potrebne mere kako bi se “poštede, koliko god je moguće, zgrade posvećene verskim obredima, umetnosti, nauci i dobrotvornim svrhama”, pored odredbi koje se odnose na zaštitu kulturnih dobara na okupiranim teritorijama (član 8). Iako ta deklaracija nije ratifikovana, ona je uticala na buduće kodifikacije zakona i široko je prihvaćena kao izraz međunarodnog običajnog prava u periodu neposredno pre donošenja Haških konvencija br. IV i IX iz 1907. godine. Treba pomenuti i *The Oxford Manual of the Institute of International Law* /Oksfordski priručnik Instituta za međunarodno pravo/ iz 1880. godine, pošto se u njemu gotovo doslovno ponavljaju relevantni standardi u ovoj oblasti utvrđeni Briselskom deklaracijom. Jiří Toman, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Commentary on the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Protocol signed on 14 May 1954 in The Hague, and on other instruments of international law concerning such protection* /Zaštita kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba: Komentar Konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, potpisane 14. maja 1954. u Hagu sa pripadajućim Protokolom i drugih instrumenata međunarodnog prava u vezi s tom zaštitom/. Dartmouth, UNESCO Publishing: 1996, str. 4-10.

⁷⁸⁰ Veće je mišljenja da su institucije i objekti obuhvaćeni članom 3(d) Statuta obuhvaćeni definicijom “kulturnih dobara” navedenom u članu 1 te Konvencije:

“Saglasno cilju ove konvencije, ‘kulturnim dobrima’ se smatraju, ma kakvo bilo njihovo poreklo ili njihov

sopstvenik:

a) pokretna ili nepokretna dobra, koja su od velikog značaja za kulturnu baštinu svakog naroda, kao što su: spomenici arhitekture, umetnosti ili istorije, bilo verski ili laički; arheološka nalazišta, skup građevina koje su kao celina od istorijskog ili umetničkog interesa; umetnička dela; rukopisi knjige i drugi predmeti umetničkog, istorijskog ili arheološkog značaja; kao i naučne zbirke i važne zbirke knjiga ili arhiva ili reprodukcija napred navedenih dobara;

b) zgrade čija je glavna i efektivna namena da čuvaju ili da izlažu pokretna kulturna dobra navedena u alineji (a), kao što su: muzeji, velike biblioteke i arhivska skladišta, kao i spremišta određena za sklanjanje pokretnih kulturnih dobara navedenih u alineji (a) u slučaju oružanog sukoba;

c) centri u kojima se nalazi značajan broj kulturnih dobara navedenih u alinejama (a) i (b), takozvani spomenički centri.”

⁷⁸¹ Veće podseća da je izrada odredbi Haške konvencije iz 1954. “rukovođena principima [...] koji su postavljeni u Haškim konvencijama iz 1899. i 1907. godine, te u Vašingtonskom paktu od 15. aprila 1935. godine”, kako piše u par. 4 njene Preambule.

⁷⁸² Član 19, par. 1 Haške konvencije iz 1954. glasi:

U slučaju oružanog sukoba koji nema međunarodni karakter i koji izbije na području jedne od visokih stranaka ugovornica, svaka od strana u sukobu biće obavezna da primenjuje bar one odredbe ove konvencije koje se odnose na poštovanje kulturnih dobara.

⁷⁸³ Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 98; vidi suprotno mišljenje u vezi s običajnim karakterom tog načela u F. Kalshoven, L. Zegveld, *Constraints on the waging of war* /Ograničenja ratovanja/, MKCK, Ženeva 2001, str. 48.

⁷⁸⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu Tadić, par. 127. U Prvostepenoj presudi u predmetu Brđanin, zauzet je stav da su “[u]stanove namijenjene religiji zaštićene [...] međunarodnim običajnim pravom”, par. 595.

⁷⁸⁵ Očigledno je iz formulacije ta dva člana, koji propisuju zaštitu kulturnih dobara “[b]ez preudiciranja odredbi Haške konvencije [iz 1954]”, da namera Dopunskog protokola I i II nije bila da se “preinače postojeća pravila na tu temu, već da se potvrde zaštita i poštovanje objekata kulture”. Komentar MKCK uz Dopunski protokol I, par. 2046, str. 640. “U nacrt MKCK nije uključio odredbu koja se odnosi na zaštitu objekata kulture, pošto tu zaštitu predviđa međunarodni instrument koji je posebno stvoren u tu svrhu još 1954. [...] Međutim, Diplomatska konferencija je smatrala da Protokol treba da sadrži tu vrstu odredbe, čime će pokazati svoju brigu za kulturnu baštinu čovečanstva”, par. 2039 i 2040. Pored toga, u slučaju protivrečnosti, naglašava se starešinstvo Haške konvencije iz 1954. nad članom 53 Dopunskog protokola, par. 2046.

⁷⁸⁶ Vidi gore, par. 225.

⁷⁸⁷ Član 1 (a) Haške konvencije iz 1954.

⁷⁸⁸ Presuda o kazni u predmetu Jokić, par. 45 i 53.

⁷⁸⁹ Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, VI. Dispozitiv; Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 834 i 836; Prvostepena presuda u predmetu Naletilić, par. 763; Prvostepena presuda u predmetu Jokić, par. 14; Prvostepena presuda u predmetu Brđanin, par. 1082 i 1152.

⁷⁹⁰ Optužnica, par. 16 i 18.

⁷⁹¹ Prvostepena presuda u predmetu Delalić, par. 439; Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 217; Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 236; Prvostepena presuda u predmetu Krstić, par. 495.

⁷⁹² Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 41 i 42.

⁷⁹³ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 41 i 42.

⁷⁹⁴ Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu Stakić, par. 584 (gde se navodi spisak predmeta).

⁷⁹⁵ Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu Galić, par. 150 (u kontekstu definicije ubistva po članu 5 Statuta); vidi, uopšteno, Prvostepenu presudu u predmetu Naletilić, par. 248.

⁷⁹⁶ Tužilac protiv Galića, Optužnica, tačke 5 do 7.

⁷⁹⁷ Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu Galić, par. 438-496 (incident na pijaci Markale).

⁷⁹⁸ Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu Galić, par. 331-345.

⁷⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 720-722.

⁸⁰⁰ Završni podnesak Tužilaštva, par. 152; 155 i 160.

⁸⁰¹ Završni podnesak Tužilaštva, par. 152; 155 i 160.

⁸⁰² Završni podnesak Tužilaštva, par. 156 i 160.

⁸⁰³ Završni podnesak odbrane, par. 504.

⁸⁰⁴ Završni podnesak odbrane, par. 499-501.
⁸⁰⁵ Završni podnesak odbrane, par. 503. Odbrana takođe tvrdi da se u vreme smrti ni Tonči Skočko ni Pavo Urban nisu pridržavali upozorenja o opštoj opasnosti koje su za građane Dubrovnika označile sirene u 07:15 časova 6. decembra 1991, čime su doprineli težini posledica koje su usledile: Završni podnesak odbrane, par. 509.
⁸⁰⁶ Nikola Jović, T. 2933.
⁸⁰⁷ Nikola Jović, T. 2941-2942.
⁸⁰⁸ Nikola Jović, T. 2336-2338.
⁸⁰⁹ Nikola Jović, T. 2941-2942.
⁸¹⁰ Nikola Jović, T. 2943-2944.
⁸¹¹ Ivo Vlašica, T. 3321-3322; Nikola Jović, T. 3024-3025; T. 2933.
⁸¹² Ivo Vlašica, T. 3356.
⁸¹³ Nikola Jović, T. 3025-3026.
⁸¹⁴ Dr Ciganović, T. 2839; dokazni predmet br. P70.
⁸¹⁵ Dr Ciganović, T. 2839.
⁸¹⁶ Dr Šoć, T. 7931-8012; dokazni predmet br. D124.
⁸¹⁷ Dr Šoć, T. 7935-7937.
⁸¹⁸ Dr Šoć, T. 7977.
⁸¹⁹ Dr Šoć, T. 7933-7935.
⁸²⁰ Dr Šoć, T. 7939-7941.
⁸²¹ Vidi gore, par. 214.
⁸²² Svedok A, T. 3628-3629. Svedok A je na suđenju identifikovao lokaciju na kojoj se nalazilo mrtvo telo Pave Urbana na video snimku Dubrovnika. Po tvrdnji svedoka A, telo je ležalo ispod volta prolaza s leve strane Gradskog zvonika: dokazni predmet br. P97; T. 3635.
⁸²³ Svedok A je na karti Starog grada i fotografiji Starog grada snimljenoj iz vazduha obeležio sledeće: (a) lokaciju tela Pave Urbana i (b) lokaciju stana svedoka A: dokazni predmeti br. P95 and P96; T. 3624, T. 3631-3632. Svedok Ivan Mustać posvedočio je da je oko 11:00 časova 6. decembra 1991. video Pavu Urbana s južne strane Palače Sponza: Ivan Mustać, T. 1470-1472.
⁸²⁴ Svedok A, T. 3629-3630 i dokazni predmet br. P94 (fotografija Pave Urbana).
⁸²⁵ Svedok A, T. 3630-3631.
⁸²⁶ Svedok A, T. 3628; Slavko Grubišić, T. 1046-1047; Mato Valjalo, T. 2003.
⁸²⁷ Dokazni predmet br. P94. Kako je izjavio svedok A, na fotografiji Pavo Urban nosi plave pantalone (farmerke) i crvenu jaknu; kamera mu je u levoj ruci: svedok A, T. 3629-3630.
⁸²⁸ "... jednu tjelesnu povredu u području pupka, veliku eksplozivnu ranu na površini kože promjera nekoliko centimetara, mislim da se radi o pet ili šest centimetara, kroz koju se se vidjeli oštećena crijeva, drugi trbušni organi i mnogo krvi unutar trbuha, kao i znaci slivanja krvi iz rane preko kože u okolini. Unutar trbuha sam pronašao komad eksplozivnog sredstva. Uzrok smrti je bio iskrvarenje": dr Ciganović, T. 2746-2747. Vidi takođe dokazni predmet br. P70.
⁸²⁹ Dr Ciganović, T. 2747-2748.
⁸³⁰ Dr Ciganović, T. 2747.
⁸³¹ Dr Šoć, T. 7931-8012; dokazni predmet br. D124. Vidi gore, par. 246-247.
⁸³² Dr Šoć, T. 7984-7986.
⁸³³ Vidi gore, par. 249.
⁸³⁴ Optužnica, par. 16 i 18.
⁸³⁵ Veće je konstatovalo da dokazi koji se odnose na povrede i duševne patnje Nikole Jovića "ne mogu potvrditi element teške duševne ili telesne patnje ili povrede u smislu krivičnog dela okrutnog postupanja", Odluka na osnovu pravila 98bis, par. 46.
⁸³⁶ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 424; Prvostepena presuda u predmetu Vasiljević, par. 234; Prvostepena presuda u predmetu Naletilić, par. 246.
⁸³⁷ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 424.
⁸³⁸ Završni podnesak Tužilaštva, par. 167 i 173.
⁸³⁹ Završni podnesak Tužilaštva, par. 169-172; 174.
⁸⁴⁰ Završni podnesak Tužilaštva, par. 168-169; 173-174.

⁸⁴¹ Završni podnesak odbrane, par. 494-497.
⁸⁴² Završni podnesak odbrane, par. 491.
⁸⁴³ Završni podnesak odbrane, par. 492.
⁸⁴⁴ Ivo Vlašica, T. 3309-3310; 3321.
⁸⁴⁵ Ivo Vlašica, T. 3321-3322.
⁸⁴⁶ Ivo Vlašica, T. 3322.
⁸⁴⁷ Ivo Vlašica, T. 3322-3325.
⁸⁴⁸ Ivo Vlašica, T. 3323-3325.
⁸⁴⁹ Ivo Vlašica, T. 3333-3335.
⁸⁵⁰ Ivo Vlašica, T. 3357-3359. Vidi takođe dokazne predmete br. P86.1; P86.2 i P86.3.
⁸⁵¹ Ivo Vlašica, T. 3335.
⁸⁵² Dokazni predmet br. P211.
⁸⁵³ Dokazni predmet br. P211, dokument C.
⁸⁵⁴ U vezi s tim, Veće napominje da Miodrag Šoć u svom izveštaju veštaka navodi: "Nije moguće tačno ustanoviti o kojoj, lijevoj ili desnoj, nozi - butini je riječ", dokazni predmet br. D124, Ad. 3.
⁸⁵⁵ Ivo Vlašica, T. 3327-3328.
⁸⁵⁶ Dokazni predmet br. P211, dokument C.
⁸⁵⁷ Dokazni predmet br. P211, dokument D.
⁸⁵⁸ Dokazni predmet br. P211, dokument E.
⁸⁵⁹ Dokazni predmet br. P86.1 je službeno rešenje dubrovačkog Ureda za rad, zdravstvo i socijalnu skrb od 10. juna 1996, kojim se Ivi Vlašici priznaje svojstvo "civilnog invalida rata" koji ima pravo na "invalidninu" zbog "ranjavanja u desnu natkoljenicu", a tu povredu je zadobio usled "ranjavanja gelerom dana 6.12.1991. godine". Dokazni predmet br. P86.2 je dokument Prvostupajnske liječničke komisije za pregled osoba obuhvaćenih Zakonom o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata od 23. aprila 1996. i potvrđuje da se Ivi Vlašici priznaje invalidnost zbog "ranjavanja u desnu natkoljenicu". Dokazni predmet br. P86.3 je u suštini nečitko rukom pisana verzija dokaznog predmeta br. P86.2.
⁸⁶⁰ Dokazni predmet br. P211, dokument A.
⁸⁶¹ Dokazni predmet br. P84.
⁸⁶² Veće podseća da je prilikom unakrsnog ispitivanja Miodrag Šoć izjavio da je, ako postoji nepreciznost u lekarskim izveštajima, verovatnije da je tu grešku napravio administrativni radnik nego hirurrg, T. 7992-7994. On je dodao da bi pre verovao hirurrgu i zaključio da je greška napravljena u protokolu, T. 8010-8011.
⁸⁶³ Ivo Vlašica je izjavio da je radio u očevoj prodavnici, T. 3321-3322.
⁸⁶⁴ Ivo Vlašica, T. 3321-3322; vidi takođe dokazni predmet br. P211.
⁸⁶⁵ Mato Valjalo, T. 2000-2001.
⁸⁶⁶ Mato Valjalo, T. 2001-2002.
⁸⁶⁷ Mato Valjalo, T. 2002.
⁸⁶⁸ Mato Valjalo, T. 2002.
⁸⁶⁹ Mato Valjalo, T. 2002-2003.
⁸⁷⁰ Mato Valjalo, T. 2004-2006. Jedan komadić gelera u plućima Mate Valjala otkriven je kasnije, kada je otišao na kontrolu u Zagreb, T. 2005-2006.
⁸⁷¹ Mato Valjalo, T. 2004-2005.
⁸⁷² Dokazni predmet br. P57.
⁸⁷³ Mato Valjalo, T. 2004-2005; dokazni predmet br. P56.
⁸⁷⁴ Mato Valjalo, T. 2009; dokazni predmet br. P56.
⁸⁷⁵ Dokazni predmet br. P60 je službeno rešenje Sekretarijata za zdravstvo, socijalnu zaštitu, rad, boračka i invalidska pitanja opštine Dubrovnik od 15. decembra 1993, kojim se Mati Valjalu priznaje svojstvo "ratnog vojnog invalida" koji ima pravo na "invalidninu" zbog teških povreda zadobijenih 6. decembra 1991. na Stradunu.
⁸⁷⁶ Dokazni predmeti br. P56 i P58.
⁸⁷⁷ Miodrag Šoć, T. 7954-7955; vidi takođe D124, Ad. 2. U vezi s povredom pluća, Miodrag Šoć je tokom unakrsnog ispitivanja priznao da je prenebregao taj navod u dokaznom predmetu br. P56, T. 7994-7998.

⁸⁷⁸ Dokazni predmet br. P58, rukom pisano pismo Medicinskog centra Dubrovnik u kom se navodi da je "6.XII.1991. ranjen od granate zadobio više ozljeda u predjelu glave, prsnog koša, nogu". U dokaznom predmetu br. P57, otpusnom pismu Medicinskog centra Dubrovnik od 12. decembra 1991, navodi se da je Mato Valjalo "[r]anjen 6.12.91.g. Zadobio nekoliko eksplozivnih rana od kojih su najveće u predjelu šije veličine 4 cm, te prostrijel i ustrijel u predjelu medijalne strane desnog bedra". U dokaznom predmetu br. P56, otpusnom pismu Kliničkog bolničkog centra u Rijeci od 9. januara 1992, koje je Miodrag Šoć okarakterisao kao najopsežniji medicinski dokument, navodi se sledeće: "Prilikom eksplozije zadobio u Dubrovniku više rana područja nihalne regije, toraksa, desne natkoljenice i potkoljenice", Miodrag Šoć, T. 7954-7955. U dokaznom predmetu br. P59, istoriji bolesti iz Medicinskog centra Dubrovnik od 13. marta 1995, navodi se da je Mato Valjalo "6.XII.1991 ranjen od granate zadobio više ozljeda u predjelu glave, prsnog koša, nogu. I sada ima strana tijela [gelere] u desnoj nozi, plućima i vratu".

⁸⁷⁹ Mato Valjalo je izjavio da je bio vozač predsednika Kriznog štaba, g. Željka Sikića, T. 1995-1997. Vidi takođe dokazni predmet br. P60, prema kome je Mato Valjalo zadobio povrede "za vrijeme obnašanja dužnosti vozača Kriznog štaba SO Dubrovnik".

⁸⁸⁰ Mato Valjalo, T. 1995-1997.

⁸⁸¹ Mato Valjalo, T. 2000-2002.

⁸⁸² Vidi gore, par. 269.

⁸⁸³ Član 51 Dopunskog protokola I, u relevantnom delu, predviđa sledeće:

"1. Civilno stanovništvo i civilni pojedinačno uživaju opštu zaštitu od opasnosti koje proističu iz vojnih operacija. Da bi se sprovela ta zaštita, poštujuće se, u svakoj prilici, sledeća dodatna pravila, pored drugih primenljivih pravila međunarodnog prava.

2. Niti civilno stanovništvo kao takvo, ni civilna lica ne smeju biti predmet napada.

...

3. Civilna lica uživaju zaštitu koju im pruža ovaj odeljak, sem ako i dok neposredno učestvuju u neprijateljstvima.

4. Zabranjeni su neselektivni napadi. "Neselektivni napadi" označavaju:

(a) napade koji nisu usmereni na određeni vojni cilj;

(b) napade u kojima se upotrebljavaju metodi ili sredstva vođenja borbe koja se ne mogu usmeriti na određeni vojni cilj;

(c) napade u kojima se upotrebljavaju metodi ili sredstva vođenja borbe kojih se posledice ne mogu ograničiti kako to propisuje ovaj Protokol, i koji su, prema tome, u svakom od tih slučajeva, takve prirode da bez razlikovanja pogađaju vojne ciljeve i civilna lica ili civilne objekte.

5. Smatra se da su, među ostalim, neselektivno izvedene sledeće vrste napada:

(a) napad bombardovanjem, bez obzira na upotrebljene metode ili sredstva, prilikom kojeg se kao jedinstveni cilj uzima više jasno odvojenih i zasebnih vojnih ciljeva smeštenih u nekom gradu, naselju, selu ili bilo kojoj drugoj zoni gde postoji slična koncentracija civilnih lica ili civilnih objekata; i

(b) napad za koji se može očekivati da će prouzročiti uzgredne gubitke života među civilnim stanovništvom, ranjavanje civilnih lica, štete na civilnim objektima ili kombinaciju toga, što bi bilo prekomerno u odnosu na očekivanu konkretnu i neposrednu vojnu prednost [...]

8. Kršenje ovih zabrana ne oslobađa strane u sukobu njihovih pravnih obveza prema civilnom stanovništvu i civilnim licima, uključujući obavezu poduzimanja mera predostrožnosti predviđenih članom 57."

⁸⁸⁴ Član 13 Dopunskog protokola II, u relevantnom delu, predviđa:

"1. Civilno stanovništvo i civilna lica uživaju opštu zaštitu od opasnosti skopčanih s vojnim operacijama. Radi ostvarenja te zaštite sledeća se pravila moraju poštovati u svakoj prilici.

2. Niti civilno stanovništvo kao takvo, niti civilna lica ne smeju biti predmet napada. Zabranjeni su dela nasilja i pretnje nasiljem čija je glavna svrha da se terorise civilno stanovništvo.

3. Civilna lica uživaju zaštitu koju im pruža ovaj odeljak sem ako i za vreme dok neposredno učestvuju u neprijateljstvima."

⁸⁸⁵ Član 52 Dopunskog protokola predviđa sledeće:

"1. Civilni objekti ne smeju biti predmet napada ili represalija. Civilni objekti su svi objekti koji nisu vojni ciljevi u smislu stava 2.

2. Napadi se moraju strogo ograničiti na vojne ciljeve. Što se tiče objekata, vojni su ciljevi ograničeni na one objekte koji po svojoj prirodi, smeštaju, nameni ili upotrebi efektivno doprinose vojnoj akciji čije potpuno ili delimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija donosi u datim okolnostima očitu vojnu prednost.

3. U slučaju sumnje da li se neki objekt koji je inače namenjen civilnoj upotrebi, kao npr. bogomolja, kuća, neki drugi stambeni objekat ili škola, možda koristi kako bi efektivno doprineo vojnoj akciji, smatraće se da se on tako ne koristi."

⁸⁸⁶ Završni podnesak Tužilaštva, par. 213.

⁸⁸⁷ Završni podnesak Tužilaštva, par. 179 izmenjen "Corrigendumom završnog podneska tužilaštva", par. 3.

⁸⁸⁸ Završni podnesak Tužilaštva, par. 218.

⁸⁸⁹ Završni podnesak odbrane, par. 563.

⁸⁹⁰ Završni podnesak odbrane, par. 565.

⁸⁹¹ Završni podnesak odbrane, par. 570.

⁸⁹² Dokazni predmet br. C1/2.

⁸⁹³ Vidi gore, par. 193-194; 211.

⁸⁹⁴ Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 180; Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 328. Veće napominje da je definicija u Prvostepenoj presudi u predmetu Kordić još iziskivala da šteta civilnim objektima treba da bude širokih razmera, dok taj uslov nije postavljen u Prvostepenoj presudi u predmetu Blaškić.

⁸⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 109; Prvostepena presuda u predmetu Galić, par. 44; Drugostepena presuda u predmetu Kordić, par. 54, izmenjen "Corrigendumom" od 26. januara 2005.

⁸⁹⁶ Vidi gore, par. 193-194; 214; vidi takođe dole, par. 288.

⁸⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu Kordić, par. 67. Taj zaključak se zasniva, između ostalog, na praksi država u vezi s tim pitanjem u vreme kada su se napadi dogodili u predmetu Kordić, par. 66. Ništa ne ukazuje na to da je praksa država u vezi s tim bila drugačija u vreme na koje se odnosi Optužnica u ovom predmetu.

⁸⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu Kordić, par. 40-68.

⁸⁹⁹ Vidi dole, par. 326.

⁹⁰⁰ Završni podnesak Tužilaštva, par. 247-248, 255 i 263.

⁹⁰¹ Vidi gore, par. 214.

⁹⁰² Pretresno veće u predmetu Galić stalo je na stanovište da se, čak i ako glavni cilj takvih prekomerno nesrazmernih napada nije civilno stanovništvo ili pojedini civili, oni mogu kvalifikovati kao direktni napadi na civile. Vidi Prvostepenu presudu u predmetu Galić, par. 57.

⁹⁰³ Komentar MKCK uz Dopunske protokole, str. 603. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu Kordić, par. 47.

⁹⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu Akayesu, par. 582; Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 214.

⁹⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu Tadić, par. 638; Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 214.

⁹⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu Kordić, par. 48-51.

⁹⁰⁷ Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 180. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu Kordić, par. 53.

⁹⁰⁸ Vidi gore, par. 281.

⁹⁰⁹ Vidi gore, par. 99-119; 121-145.

⁹¹⁰ Vidi gore, par. 193-194.

⁹¹¹ Završni podnesak odbrane, par. 204-206.

⁹¹² Završni podnesak Tužilaštva, par. 232-233.

⁹¹³ Delo Jusić, T. 3206-3207.

⁹¹⁴ Mato Valjalo, T. 2091.

⁹¹⁵ Mato Valjalo, T. 1997.

⁹¹⁶ Član 52, par. 2 Dopunskog protokola I, vidi gore, fusnota 885.

⁹¹⁷ Sedište Kriznog štaba nalazilo se u Kneževom dvoru, Đelo Jusić, T. 3207; Đorđe Ciganović, T. 2903. Slavko Grubišić je u svom iskazu rekao: "A na Kneževu dvoru, koliko sam mog'o izvanka vidjeti jer je jedna granata pala između katedrale i Kneževa dvora, Knežev dvor, od morske strane, zapravo sjeverne strane – oprostite, južne, to je od katedrale, eh, je – ima i sada na onim krasnim, eh, kamenju [sic] ima, eh, znakova od granata, znači, puno onih, ne znam kako bi se to reklo, rupa." T. 1043. Međutim, ovaj iskaz ne dokazuje da je šteta nastala usled te granate. Štaviše, dokazni predmet br. P63/6, Dodatak 1, pokazuje šest udara projektila označenih brojevima "4" i "6" na severnom i istočnom delu spoljnih zidova Kneževog dvora, koji su oštećeni u oktobru/novembru.

⁹¹⁸ Dr John Allcock, T. 461-464; dokazni predmet br. P14.

⁹¹⁹ Paul Davies, T. 579.

⁹²⁰ Paul Davies, T. 574.

⁹²¹ Paul Davies, T. 579.

⁹²² U vezi s činjenicom da je Stari grad bio grad naseljen civilima, Veće napominje da je 5. decembra 1991. održan koncert povodom dvestote godišnjice Mocartove smrti, Đelo Jusić, T. 3067.

⁹²³ Vidi gore, par. 56-60; 70.

⁹²⁴ Kapetan Nešić, T. 8230; potpukovnik Jovanović, T. 8112-8113; dokazni predmet br. D108.

⁹²⁵ Dokazni predmet br. D108.

⁹²⁶ Kapetan Nešić, T. 8231.

⁹²⁷ Dokazni predmet br. D96, str. 71, beleška u 16:00 časova.

⁹²⁸ Vidi gore, par. 214.

⁹²⁹ Vidi gore, par. 193-194.

⁹³⁰ Vidi gore, par. 250; 259; 270; 276.

⁹³¹ Vidi dole, par. 326-327.

⁹³² Za opšte uslove sa primenu člana 3, vidi gore, par. 227-233.

⁹³³ The Oxford English Dictionary /Oksfordski rečnik engleskog jezika/ definiše pojam devastation [pustošenje] kao "a wasting, spoiling, desolation, or destruction" /"uništavanje, upropašćivanje, haranje ili razaranje"/ i navodi zapise o upotrebi tog izraza u tom kontekstu još od 1502. godine. On dalje definiše pojam "devastation" kao "the action of devastating, or condition of being devastated, laying waste; wide-spread destruction, ravages" /"čin pustošenja ili stanje opustošenosti; uništavanje; rašireno razaranje, rušenje"/. The Oxford English Dictionary, sveska IV, Clarendon Press, Oxford, 1998.

⁹³⁴ "Spisak ratnih zločina" koji je pripremila Komisija za utvrđivanje odgovornosti pokretača rata i izvršenje kazni, podnet na Preliminarnoj mirovnoj konferenciji u Parizu 29. marta 1919, sadržao je ratni zločin "hotimično pustošenje i razaranje imovine" kao zločin priznat u tadašnjem međunarodnom pravu. Kasnije, u članu 6(B) Nirnberškog statuta, ta dva krivična dela ("bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom") navedena su zajedno kao ratni zločin. Ta dva zločina su takođe uporedo navedena u članu II, par. 1(b) Zakona br. 10 Kontrolnog saveta, Kažnjavanje osoba okrivljenih za ratne zločine, zločine protiv mira i čovečnosti, 20. decembar 1945, 3 Official Gazette Control Council for Germany 50-55 (1946). Veće dalje ističe članove 8(2)(b)(xiii) i 8(2)(e)(xii) Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, U.N. Doc. A/CONF.183/9, 17. jul 1998.

⁹³⁵ Jedine presude koje se time bave jesu Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 183, 510, 534; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 426; Prvostepena presuda u predmetu Brđanin, par. 591-593, 600-639. Pretresno veće u predmetu Blaškić proglasilo je optuženog Blaškića krivim po član 3(b) u vezi sa "razaranjem [devastation] koje nije opravdano vojnom nuždom", ali nije dalo definiciju elemenata tog dela, vidi Prvostepenu presudu u predmetu Blaškić, par. 183. To nije učinilo ni Žalbeno veće u tom istom predmetu, koje je samo navelo da događaji u Vitezu i Starom Vitezu predstavljaju "razaranje" [devastation] po članu 3(b), vidi Drugostepenu presudu u predmetu Blaškić, par. 426. U predmetu Brđanin, Pretresno veće nije napravilo razliku između dva krivična dela navedena u članu 3(b), vidi Prvostepenu presudu u predmetu Brđanin, par. 591-593.

⁹³⁶ Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 346, i Drugostepena presuda u predmetu Kordić, par. 74. Tu definiciju je prihvatilo i Pretresno veće u Prvostepenoj presudi u predmetu Naletilić, par. 579.

⁹³⁷ Završni podnesak Tužilaštva, par. 178; Završni podnesak odbrane, par. 610. Veće je svesno činjenice da ni Tužilaštvo ni odbrana ne prave razliku između krivičnog dela "uništavanje imovine koje nije opravdano vojnom nuždom" iz Prvostepene presude u predmetu Kordić i krivičnog dela "pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom" o kojem je reč u ovom predmetu.

⁹³⁸ Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu Naletilić, kojom je Pretresno veće proglasilo optuženog Naletilića krivim po članu 3(b) zbog "bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom" u vezi sa selom Doljani, u kojem je uništena polovina kuća, par. 584, 596.

⁹³⁹ Taj isti pristup korišćen je u Prvostepenoj presudi u predmetu Galić, par. 51. To odgovara definiciji vojnog cilja navedenoj u Završnom izveštaju komisije eksperata UN osnovane na osnovu Rezolucije 780 (1992) Saveta bezbednosti, Prilog XI.A, Bitka za Dubrovnik i pravne regulative o oružanim sukobima, X. C., prema kojoj su "vojni ciljevi oni objekti koji po svojoj prirodi, smeštaju, nameni ili upotrebi (a) efektivno doprinose vojnoj akciji i (b) čije potpuno ili delimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija donosi u datim okolnostima očitu vojnu prednost". Za dodatne definicije vojne nužde, vidi takođe član 14 Lieberovog kodeksa iz 1863, koji predviđa sledeće: "Vojna nužda, u značenju koje ima u modernim civilizovanim zemljama, sastoji se od neophodnosti preduzimanja onih mera koje su preko potrebne da bi se obezbedili ciljevi rata, a koje su zakonite po savremenom ratnom pravu i običajima." Vidi i ICRC Dictionary of the international law of armed conflict /Rečnik međunarodnog prava oružanih sukoba u izdanju MKCK/, po kojem "vojna nužda, u širem smislu, znači preduzimanje onog što je neophodno da bi se postigli ciljevi rata" (Pietro Vierri, Dictionary of the international law of armed conflict, ICRC, 1992, str. 75).

⁹⁴⁰ Prvostepena presuda u predmetu Galić, par. 51.

⁹⁴¹ Vidi gore, par. 193-194; 214.

⁹⁴² Vidi Prvostepenu presudu u predmetu Kordić, par. 346; Prvostepenu presudu u predmetu Brđanin, par. 593.

⁹⁴³ Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 185.

⁹⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu Naletilić, par. 604.

⁹⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu Naletilić, par. 605.

⁹⁴⁶ Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 361.

⁹⁴⁷ Član 1, Haška konvencija iz 1954.

⁹⁴⁸ Član 53, Dopunski protokol I; član 16, Dopunski protokol II.

⁹⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu Kordić, par. 91.

⁹⁵⁰ Veće daje ovo razjašnjenje u svetlu nedavne Drugostepene presude u predmetu Kordić, u kojoj je Veće zaključilo da ne spadaju sve obrazovne institucije navedene u članu 3(d) Statuta u kulturna dobra zaštićena po članu 53 Dopunskog protokola I. Ono je zauzelo stav da su neke obrazovne institucije zaštićene kao civilni objekti po članu 52 Dopunskog protokola I, a ne kao kulturna dobra po članu 53. (Drugostepena presuda u predmetu Kordić, par. 92).

⁹⁵¹ Vidi takođe treći uslov iz predmeta Tadić, gore, par. 232. Odluka po žalbi na nadležnost u predmetu Tadić, par. 94.

⁹⁵² Član 27 Haškog pravilnika iz 1907. u relevantnom delu predviđa sledeće: "...pod uslovom da nisu u isto vreme upotrebljeni u vojne svrhe".

⁹⁵³ Član 4, par. 1 Haške konvencije iz 1954.

⁹⁵⁴ Član 4, par. 2 Haške konvencije iz 1954.

⁹⁵⁵ Član 53, Dopunski protokol I; član 16, Dopunski protokol II.

⁹⁵⁶ Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 185; Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 362; Prvostepena presuda u predmetu Naletilić, par. 922; Prvostepena presuda u predmetu Brđanin, par. 598.

⁹⁵⁷ Kako je u članu 27 Haškog pravilnika eksplicitno navedeno "[p]rilikom opsada i bombardovanja", kulturna dobra ne gube zaštitu zbog mesta na kojem se nalaze, već zbog njihove upotrebe. Član 16 Drugog protokola Haške konvencije iz 1954. potkrepljuje to stanovište. On, kao odstupanje od zaštite kulturnih dobara, predviđa sledeće:

“kad i dok je (i) to kulturno dobro, po svojoj funkciji, pretvoreno u vojni cilj”. (naglasak dodati). Vidi takođe Prvostepenu presudu u predmetu Naletilić, par. 604.

⁹⁵⁸ Završni podnesak odbrane, par. 615, 617.

⁹⁵⁹ U Odluci na osnovu pravila 98bis, značajno je smanjen prvobitni spisak iz Priloga II Optužnici, u kojem je navedeno 450 zgrada, navodno uništenih i oštećenih tokom granatiranja od 6. decembra.

⁹⁶⁰ Odluka na osnovu pravila 98bis, Dodatak: Deo A sadrži spisak od 96 zgrada i objekata navedenih u Prilogu II Optužnici; Deo B sadrži spisak od 20 zgrada i objekata za koje se ne može sa sigurnošću utvrditi pod kojim imenom su navedeni u Prilogu II Optužnici, ali se nalaze u Starom gradu.

⁹⁶¹ Optužnica, par. 23.

⁹⁶² Završni podnesak Tužilaštva, par. 193-194.

⁹⁶³ Završni podnesak Tužilaštva, par. 183.

⁹⁶⁴ Završni podnesak Tužilaštva, par. 183.

⁹⁶⁵ Završni podnesak Tužilaštva, par. 193-194; Tužilaštvo je na mapi priloženoj kao Dodatak IV Podnesku označilo svih 116 zgrada i objekata, a takođe i Dodatak C1.

⁹⁶⁶ Završni podnesak odbrane, par. 510. Argumenti odbrane u vezi s vojnim prisustvom u Starom gradu i vojnim ciljevima izloženi su gore u tekstu, par. 182-214.

⁹⁶⁷ Završni podnesak odbrane, par. 510, 520.

⁹⁶⁸ Lucijana Peko, T. 1966-1967; Zineta Ograsta, T. 3475; svedok A, T. 3636; Nikola Jović, T. 2952, 2964-2965; Slavko Grubišić, T. 1045; Slobodan Vuković, T. 5826-5829.

⁹⁶⁹ Đorđe Ciganović, T. 2734-2735; Lars Brolund, T. 879-881; Per Hvalkof, T. 2208, 2214; ministar Rudolf, T. 5619; Colin Kaiser, T. 2435-2436.

⁹⁷⁰ Per Hvalkof, T. 2214, T. 2208.

⁹⁷¹ Dokazni predmet br. P66, na 34:51-37:00; 37:38-37:53; dokazni predmet br. P145 na 00:08-21:15; dokazni predmet br. P78 na 13:40-43:29.

⁹⁷² U dokaznom predmetu br. P164 se navodi da je šteta “velika”, str. 2; dokazni predmet br. P63/61 “Kuće su se dimile, posvuda je bilo ruševina, a ulice su bile opasne jer su polomljeni crijepovi padali s krovova, a zidni vijenci od štukature i dijelovi krovova prijetili su da će otpasti, iako to nikoga nije spriječilo da svedjedno prolazi tuda. Stanovnici Dubrovnika [...] su [...] zgranuto gledali oštećenja.”, str. 32; dokazni predmet br. C1/1, str. 16-23.

⁹⁷³ Vidi gore, par. 99-119; 121-145.

⁹⁷⁴ Vidi Prilog I. Veće je zadržalo redne brojeve kojima je 450 zgrada i objekata bilo obeleženo u Prilogu II Optužnici, i redne brojeve (A1-A96 i B1-B20) iz Odluke na osnovu pravila 98bis, radi lakše identifikacije.

⁹⁷⁵ Vidi Prilog I, br. J9, J10, J11, J20, J21 i J26. Stav Veća po pitanju argumenta odbrane da su vlasnici pet od šest spaljenih zgrada bile “osobe iz Srbije i Crne Gore” (Završni podnesak odbrane, par. 518) vidi gore, par. 180-181.

⁹⁷⁶ Među objektima oštećenim tokom granatiranja Starog grada u oktobru i novembru bili su franjevački samostan, Palača Sponza i gradska luka. Vidi gore, par. 50 i 62.

⁹⁷⁷ Na primer, franjevački samostan, pravoslavna crkva, crkva sv. Vlaha, džamija, sinagoga, Onofrijeva česma, katedrala itd. Vidi Prilog I, zgrade navedene pod brojevima J4, J16, J13, J19, J35, J7 i J12.

⁹⁷⁸ Vidi Prilog I, na primer, brojeve: J11, J14, J15, J17, J22, J23, J25, J34, J39, J46 i J49.

⁹⁷⁹ Izveštaj Instituta je zapisnički evidnetiran kao dokazni predmet br. MFI/P51 ali nikad nije u celini uvršten u dokazni spis. Međutim, njegovi delovi su uvršteni u spis kao dokazni predmeti br. P174, br. P212 i br. P52. Vidi predmet Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42-T, Odluka o prihvatljivosti određenih dokumenata, 26. maj 2004, str. 8-11.

⁹⁸⁰ Tokom unakrsnog ispitivanja Colina Kaisera istaknuto je da su oštećenja za koja je navedeno da su naneta 6. decembra 1991. uključivala i druga oštećenja, koja su možda ranijeg datuma (T. 2556-2574). Colin Kaiser je izjavio da je namera bila da se evidentira šteta naneta 6. decembra 1991, ali da je, po svemu sudeći, zabeležena i druga šteta. On nije mogao da garantuje da je u izveštaju navedena sva šteta naneta tokom prethodnog perioda (T. 2580-2584); Lucijana Peko je tvrdila da je tokom inspekcije mogla da “razlikuje novo oštećenje od starog” (T. 1910-1911), ali je priznala da se od nje nije tražilo da napravi razliku između štete

nanete u oktobru/novembru i one nanete u decembru i da Izveštaj Zavoda uključuje štetu nanetu tokom sva tri meseca, iako je njen zadatak bio da “registrira sva oštećenja nastala šestog dvanaestog”, T. 1912.

⁹⁸¹ Lucijana Peko je potvrdila tačnost spiska zgrada (dokazni predmet br. P52) koje je lično pregledala, T. 1862; 1944; Slobodan Vuković je potvrdio tačnost delova Izveštaja u vezi sa zgradama koje je lično pregledao (dokazni predmet br. P174), T. 5922.

⁹⁸² Na primer, Slobodan Vuković, T. 6087-6093, 6101; Lucijana Peko, T. 1922; 1923-1924.

⁹⁸³ Slobodan Vuković, T. 6045-6047; Lucijana Peko, T. 1922-1923. To pitanje pokrenuto je i u Završnom podnesku odbrane, par. 519 i u Završnom podnesku Tužilaštva, par. 201-202.

⁹⁸⁴ Vidi, na primer, Slobodana Vukovića, T. 6052-6056.

⁹⁸⁵ Slobodan Vuković, T. 5900-5901, 6080-6081; Lucijana Peko, T. 1871, 1891-1895, 1973-1974; Colin Kaiser, T. 2555.

⁹⁸⁶ Colin Kaiser, T. 2695-2696.

⁹⁸⁷ Na primer, u slučaju kad dokazi u formi video-snimaka ukazuju na to da je šteta skorašnjeg datuma, to jest na osnovu količine šteta, Veće je moglo da zaključi da je šteta nedavno naneta. Veće ovde želi da se pozove i na svedočenje Slobodana Vukovića, koji je rekao da je sa ulica obično “trenutačno” čišćen šteta, T. 5830-5831.

⁹⁸⁸ Colin Kaiser, T. 2431-2432.

⁹⁸⁹ Stari grad sačinjava sledeće: “Urbani, istorijski kompleks Dubrovnika obuhvata sve zgrade, podignute od 12. do 16. veka, u okviru područja unutar zidina. Prostire se na površini od 15,2 hektara [...] Granica istorijskog kompleksa je tačno definisana bedemima, bivšim jarkom i, na južnoj strani, strmom obalom”, dokazni predmet br. P63/2, str. 1.

⁹⁹⁰ Colin Kaiser, T. 2378-2379, dokazni predmeti br. P63/2 i br. P63/7; dokazni predmet br. P14, str. 11.

⁹⁹¹ Konvencija o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine, usvojena na 17. zasedanju Generalne konferencije, Pariz, 16. novembar 1972, dokazni predmet br. P63/11, član 1.

⁹⁹² Vidi gore, par. 193-194.

⁹⁹³ Vidi gore, par. 203-214.

⁹⁹⁴ Vidi gore, par. 214; 285-288.

⁹⁹⁵ Vidi gore, par. 214.

⁹⁹⁶ Vidi gore, par. 21.

⁹⁹⁷ Na dokazima u formi video-snimaka jasno se vide oznake kojima su obeleženi zaštićeni objekti u Starom gradu, tvrđava Minčeta, dokazni predmet br. P78 na 13:11-13:20, 13:05-13:10, 17:19-17:27, 38:21-38:32. Naročito vidi iskaz svedoka B, vojnika JNA koji je tokom napada na Stari grad 6. decembra 1991. bio stacioniran na Žarkovici. On je posvedočio da je 6. decembra 1991. zapazio da se nad nekim zgradama vijore zastave. On lično nije znao šta one znače, “no, međutim, ostali su pričali da su to zastavice od zaštićenoga dijela grada, da se tu ne smije kao pucati”, T. 5047-5048. Colin Kaiser je dalje posvedočio da su nad tri bastiona tvrđave Starog grada 27. novembra 1991. podignute tri zastave UN, T. 2384-2387.

⁹⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 388.

⁹⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 281; Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 388. S tim u vezi, naređivanje se “može izvesti iz raznih faktora, kao što su broj protivpravni djela, broj, identitet i vrsta vojnika koji su učestvovali, efektivna komanda i kontrola nad tim vojnicima, logistika koja je korištena, raširenost protivpravni djela, taktički tempo operacija, *modus operandi* sličnih djela, oficiri i osoblje koje je učestvovalo, mjesto na kojem se u tom trenutku nalazio nadređeni i znanje tog oficira da su pod njegovom komandom počinjena krivična djela”, Prvostepena presuda u predmetu Galić, par. 171.

¹⁰⁰⁰ Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 387; Prvostepena presuda u predmetu Kvočka, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu Naletilić, par. 60.

¹⁰⁰¹ Žalbeno veće je nedavno konstatovalo da osoba “koja naredi neko činjenje ili nečinjenje sa sviješću o znatnoj vjerovatnoći da će prilikom izvršenja tog naređenja biti počinjeno krivično djelo ima *mens rea* koja se zahtijeva za utvrđivanje odgovornosti po članu 7(1) na osnovu naređivanja”, Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 42

(naglasak dodat). S tim u vezi Veće se poziva na Komentar KMP uz član 6 Nacrta kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, koji govori o odgovornosti nadređenog za naređivanje činjenja zločina, gde stoji da se "komandant korpusa mora smatrati odgovornim za dela podređenih komandanata koji su izvršavali njegova naređenja...", Izveštaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sednice, UN doc. A/51/10, str. 36.

¹⁰⁰² Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 387; Prvostepena presuda u predmetu Kvočka, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu Naletilić, par. 60. S tim u vezi nije primenjen kriterijum "da nije bilo".

¹⁰⁰³ Prvostepena presuda u predmetu Kvočka, par. 252.

¹⁰⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 42; Drugostepena presuda u predmetu Kordić, par. 30.

¹⁰⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu Galić, par. 172, Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 328.

¹⁰⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu Vasiljević, par. 120 i 128.

¹⁰⁰⁷ Optužnica, par. 15.

¹⁰⁰⁸ Završni podnesak Tužilaštva, par. 266.

¹⁰⁰⁹ Završni podnesak Tužilaštva, par. 268.

¹⁰¹⁰ Završni podnesak Tužilaštva, par. 270.

¹⁰¹¹ Završni podnesak Tužilaštva, par. 271.

¹⁰¹² Završni podnesak Tužilaštva, par. 274.

¹⁰¹³ Završni podnesak Tužilaštva, par. 272.

¹⁰¹⁴ Završni podnesak odbrane, par. 583.

¹⁰¹⁵ Završni podnesak odbrane, par. 588.

¹⁰¹⁶ Završni podnesak odbrane, par. 592.

¹⁰¹⁷ Završni podnesak odbrane, par. 591.

¹⁰¹⁸ Završni podnesak odbrane, par. 593.

¹⁰¹⁹ Završni podnesak odbrane, par. 584-587.

¹⁰²⁰ Vidi gore, par. 167.

¹⁰²¹ Vidi gore, par. 169.

¹⁰²² Vidi gore, par. 166-167.

¹⁰²³ Vidi gore, par. 85.

¹⁰²⁴ Vidi gore, par. 85-91.

¹⁰²⁵ Vidi gore, par. 90-91.

¹⁰²⁶ Ministar Rudolf, T. 5618.

¹⁰²⁷ Vidi gore, par. 91.

¹⁰²⁸ Admiral Jokić, T. 4132-4133. Admiral Jokić je konkretno izjavio da su dvojica oficira iz komande 2. OG i sam kapetan Kovačević tokom razgovora pre prebacivanja u Hag potvrdili da je kapetan Kovačević bio u Trebinju 5. decembra 1991, T. 4132-4133; 4936.

¹⁰²⁹ Admiral Jokić, T. 3891-3892.

¹⁰³⁰ Vidi gore, par. 129.

¹⁰³¹ Vidi gore, par. 122.

¹⁰³² Vidi gore, par. 123-125.

¹⁰³³ Vidi gore, par. 196-214.

¹⁰³⁴ Vidi gore, par. 193-194; 211-214.

¹⁰³⁵ Vidi gore, par. 167.

¹⁰³⁶ Vidi gore, par. 48-50; 61-67.

¹⁰³⁷ Nakon granatiranja Starog grada u novembru 1991, admiral Jokić je sproveo istragu i zaključio da su 3/472. mtbr, a verovatno i artiljerija 472. mtbr bili na položajima s kojih su mogli da granatiraju Stari grad. Admiral Jokić je, između ostalog, razgovarao s optuženim i tražio da se gorenevredena dvojica oficira smene, T. 3996-3998.

¹⁰³⁸ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 46; Drugostepena presuda u predmetu Vasiljević, par. 102; Tužilac protiv Duška Tadića, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. jul 1999. (u daljem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu Tadić), par. 229; Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 352.

¹⁰³⁹ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 48. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu Aleksovski, par. 62, Prvostepenu presudu u predmetu Kunarac, par. 391;

Prvostepenu presudu u predmetu Kvočka, par. 256; Prvostepenu presudu u predmetu Naletilić, par. 63.

¹⁰⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 48. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu Simić, par. 162; Prvostepenu presudu u predmetu Kvočka, par. 256.

¹⁰⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 48.

¹⁰⁴² Drugostepena presuda u predmetu Tadić, par. 229: "Pomagač i podržavalac izvršava djela konkretno usmjerena na pomaganje, ohrabriranje ili davanje moralne podrške počinjenju nekog konkretnog krivičnog djela. i ta podrška ima značajnog učinka na počinjenje krivičnog djela" [naglasak dodat]; Drugostepena presuda u predmetu Vasiljević, par. 102; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 45.

¹⁰⁴³ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 47. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu Krnojelac, par. 88, Prvostepenu presudu u predmetu Kunarac, par. 393.

¹⁰⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 284; Prvostepena presuda u predmetu Aleksovski, par. 65; Prvostepena presuda u predmetu Furundžija, par. 274

¹⁰⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu Vasiljević, par. 70.

¹⁰⁴⁶ Prvostepena presuda u predmetu Simić, par. 162.

¹⁰⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu Tadić, par. 229; Drugostepena presuda u predmetu Aleksovski, par. 162, gde se upućuje na Presudu u predmetu Furundžija, par. 249. Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 49.

¹⁰⁴⁸ Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 328; Prvostepena presuda u predmetu Tadić, 676.

¹⁰⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu Aleksovski, par. 162.

¹⁰⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 50. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu Naletilić, par. 63; Prvostepenu presudu u predmetu Kvočka, par. 255.

¹⁰⁵¹ Optužnica, par. 15.

¹⁰⁵² Završni podnesak Tužilaštva, par. 278.

¹⁰⁵³ Završni podnesak odbrane, par. 596.

¹⁰⁵⁴ Vidi gore, par. 167.

¹⁰⁵⁵ Vidi gore, par. 338-347.

¹⁰⁵⁶ Vidi dole, par. 418.

¹⁰⁵⁷ Dokazni predmet br. P23.

¹⁰⁵⁸ Vidi dole, par. 428-429.

¹⁰⁵⁹ Vidi dole, par. 444.

¹⁰⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 195; Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 343.

¹⁰⁶¹ Za primenu načela komandne odgovornosti na unutrašnje oružane sukobe vidi predmet Tužilac protiv Hadžihasanovića i drugih, predmet br. IT-01-47-AR72, Odluku po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost s obzirom na komandnu odgovornost, koju je donelo Žalbeno veće 16. jula 2003, par. 31.

¹⁰⁶² Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 346. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu Kordić, par. 401; Prvostepenu presudu u predmetu Blaškić, par. 294; Prvostepenu presudu u predmetu Kvočka, par. 314.

¹⁰⁶³ Drugostepena presuda u predmetu Aleksovski, par. 76. Vidi i Komentar MKCK uz Dopunske protokole, u kojem stoji da se "odgovornost za kršenje u vidu nepreduzimanja koraka može utvrditi samo ako je data osoba imala obavezu da preduzme korake", str. 1010. Vidi i Komentar KMP uz član 6 Nacrta kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, Izveštaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sednice, UN doc. A/51/101996, str. 36.

¹⁰⁶⁴ Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 377.

¹⁰⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 370.

¹⁰⁶⁶ Žalbeno veće je potvrdilo zaključak Pretresnog veća da je "neophodno da nadređena osoba ima efektivnu kontrolu nad osobama koje su počinile prvobitna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, u smislu da je imala stvarnu mogućnost da spriječi i kazni izvršenje tih prekršaja", Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 378.

¹⁰⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 256. S tim u vezi, faktori koji ukazuju na položaj vlasti optuženog i govore o tome na koji način se efektivno može vršiti kontrola mogu da uključuju zvanični položaj optuženog, njegovo ovlašćenje da potpisuje

naređenja, bilo *de jure* ili *de facto*, proceduru imenovanja, položaj optuženog unutar vojne ili političke strukture i zadatke koje je stvarno obavljao. Vidi Prvostepenu presudu u predmetu Kordić, par. 418-424. Žalbeno veće je odbacilo argument da nadređeni može da snosi krivičnu odgovornost usled svoje moći uticaja i zaključilo je da "znatni uticaj kao sredstvo kontrole u bilo kom obliku koji ne dosiže prag posjedovanja efektivne kontrole nad podređenima" (to jest, posedovanja materijalne mogućnosti da spreči ili kazni) nema status pravila u običajnom pravu, a pogotovo ne pravila po kojem bi se nametala krivična odgovornost. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu Čelebići, par. 266.

¹⁰⁶⁸ Vidi dole, par. 391.

¹⁰⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 193.

¹⁰⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 195.

¹⁰⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 303.

¹⁰⁷² Kao što je konstatovano u Komentaru MKCK uz član 87 Dopunskog protokola I u vezi s obavezama nadređenih:

"Komandant može, za određenu operaciju i na ograničen vremenski period, dobiti pojačanja koja se sastoje od vojnika koji u normalnim okolnostima nisu pod njegovom komandom. On mora osigurati da ti pripadnici oružanih snaga poštuju Konvencije i Protokol sve dok su pod njegovom komandom." Vidi Komentar MKCK uz Dopunske protokole, str. 1019.

¹⁰⁷³ Prvostepena presuda u predmetu Kunarac, par. 399.

¹⁰⁷⁴ Komentar MKCK uz Dopunske protokole, str. 1013. Vojni sud koji je postupao u predmetu Visoka komanda doneo je sličan zaključak: "Krivična odgovornost se ne pripisuje svim pojedincima koji su deo lanca komandovanja samo na osnovu te činjenice. Morao je postojati lični nehat. To je moguće samo ako se pojedinac može direktno okriviti za samo delo ili ako njegov propust da primereno nadzire svoje podređene predstavlja kriminalni nehat sa njegove strane. U potonjem slučaju, mora biti u pitanju lični nehat koji se može izjednačiti sa smišljenom i nemoralnom ravnodušnošću prema delima podređenih, što se pak može izjednačiti s odobravanjem tih dela." Predmet *United States v. Wilhelm von Leeb et al.*, *Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10*, sv. XI, str. 543-544.

¹⁰⁷⁵ Predmet *United States v. Soemu Toyoda*, zvanični transkript suđenja, str. 5006 (naglasak dodat). S tim u vezi, Pretresno veće se dalje poziva na sledeći zaključak vojnog tribunala u predmetu Taoci u vezi s optuženim Dehnerom: "Optuženi svoju ravnodušnost prema svim tim ubistvima pravda time što su ona spadala u odgovornost komandanata divizije. Slažemo se da su komandanti divizije odgovorni za naređivanje činjenja krivičnih dela. Međutim, nadređeni starešina je takođe odgovoran ukoliko naredi, dopusti ili prećutno odobri takvo kažnjivo ponašanje. Njegova je dužnost i obaveza da spreči takva dela, ili, ukoliko su već počinjena, da preduzme korake kako bi sprečio njihovo ponovno činenje." Predmet *United States v. Wilhelm List et al.*, *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10*, sv. XI, str. 1298.

¹⁰⁷⁶ Izveštaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sednice, 6. maj – 26. jul 1996, UN doc. A/51/10, str. 37.

¹⁰⁷⁷ Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 303, gde se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu Aleksovski, par. 106.

¹⁰⁷⁸ Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 386.

¹⁰⁷⁹ Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 386. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu Kordić, par. 427 i Prvostepenu presudu u predmetu Blaškić, par. 307.

¹⁰⁸⁰ Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 393.

¹⁰⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 62, Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 226.

¹⁰⁸² Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 393.

¹⁰⁸³ Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 393; Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 437.

¹⁰⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 241; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 62.

¹⁰⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 238.

¹⁰⁸⁶ Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 437.

¹⁰⁸⁷ Prvostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 395 (fusnote izostavljene). Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu Kordić, par. 443.

¹⁰⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 83.

¹⁰⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 83; Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 445-446.

¹⁰⁹⁰ Predmet Taoci, 11 TWC 759, str. 1290. Optuženi Rendulić je smatran odgovornim za dela odmazde nad stanovništvom koje su počinili njegovi podređeni, između ostalog, u svetlu činjenice da nije pokušao da dođe do dodatnih informacija (nakon što je obavešten da su zločin počinjeni). Slično tome, proglasivši optuženog Dehnera odgovornim, vojni sud je uzeo u obzir to što optuženi nije učinio ništa da dođe do izveštaja o tome da su taoci i zarobljenici uzeti iz odmazde ustreljeni u skladu s međunarodnim pravom, str. 1298; 1271.

¹⁰⁹¹ Predmet Taoci, 11 TWC 759, str. 1311. Vojni sud je u vezi s odgovornošću optuženog Lanza za odmazdu koju su izvršili njegovi podređeni zaključio sledeće: "Ovaj optuženi, potpuno svestan događaja, nije učinio apsolutno ništa po tom pitanju. Ne postoji nikakvo naređenje kojim bi se obezbedilo da se uzimanje talaca i odmazda sprovedu u skladu sa pravilima ratovanja ... Kao komandant XXII korpusa, on je bio obavezan da deluje, a pošto to nije učinio i pošto je dopustio da se ta nehumana i protivpravna ubijanja nastave, on snosi krivičnu odgovornost." str. 1311.

¹⁰⁹² Predmet Visoka komanda, 11 TWC 1, str. 623. Proglasivši optuženog Hansa von Salmutha odgovornim, vojni sud je, između ostalog, zaključio da "se može reći da se optuženi ni u jednom od raspoloživih dokumenata ili svedočenja nije ni na koji način usprotivio ili kritikovao postupke SD /Službe bezbednosti/ ili tražio njihovo uklanjanje ili kažnjavanje." (naglasak dodat). Slično tome, u predmetu Taoci vojni sud je zaključio da je optuženi Wilhelm List odgovoran, između ostalog, u svetlu činjenice da "on nijednom nije ta dela osudio kao protivpravna. On nijednom nije pozvao na odgovornost odgovorne za ta nehumana i varvarska dela." Predmet Taoci, 11 TWC 759, str. 1272.

¹⁰⁹³ Tokijska presuda, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, sveska I, str. 452. Međunarodni vojni sud za Daleki istok je u vezi s optuženim Kimurom zaključio da "[o]n nije preduzeo disciplinske mere ili druge korake da snage pod svojom komandom spreči u činjenju zverstava."

¹⁰⁹⁴ Tokijska presuda, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, sveska I, str. 448. U Tokijskoj presudi je zaključeno da je optuženi Hirota "zanemario svoju dužnost time što nije insistirao pred kabinetom da se smesta preduzmu mere da se zaustave te strahote, ako već nije imao mogućnosti da preduzme neke druge radnje kako bi postigao taj rezultat. Smatrao je da je dovoljno da se pouzda u uveravanja za koja je znao da nisu sprovedena u delo..."

¹⁰⁹⁵ Tokijska presuda, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, sveska I, str. 452.

¹⁰⁹⁶ Dopunski protokol I, član 87(3).

¹⁰⁹⁷ Komentar MKCK uz Dopunske protokole, par. 3560-3561, str. 1022.

¹⁰⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 446.

¹⁰⁹⁹ Suđenje generalu Tomoyukiju Yamashiti, The United Nations War Crimes Commission, Law Reports of Trials of War Criminals /Komisija Ujedinjenih nacija za ratne zločine, Pravni izveštaji o suđenjima ratnim zločincima/, sveska IV, str. 35: "...ako su ubistva i silovanja i druga opaka, osvetoljubiva dela učestala a komandant ništa delotvorno ne preduzme da otkrije i suzbije krivična dela, takav komandant može se smatrati odgovornim, čak krivično odgovornim, za nezakonito postupanje njegovih vojnika ..." (naglasak dodat). Vidi i Tokijsku presudu, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, sveska I, str. 458. U Tokijskoj presudi je konstatovano da optuženi Shigemitsu "nije preduzeo nikakve odgovarajuće korake da tu stvar istraži ... Trebalo je da insistira na tome, ako treba i da podnese ostavku, kako bi sa sebe skinuo odgovornost za koju je sumnjao da se ne izvršava." Tokijska presuda, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, sveska I, str. 458 (naglasak dodat).

¹¹⁰⁰ Predmet Visoka komanda, str. 623: Pri proceni odgovornosti Hansa von Salmutha za dela njegovih podređenih, vojni sud je uzeo u obzir činjenicu da jedina izrečena kazna bila kazna od 20 dana zatvora jednom pripadniku njegovih snaga za neovlašćeno učešće u toj akciji. Predmet Visoka komanda, str. 623. U predmetu Taoci vojni sud je uzeo u obzir nastojanje optuženog da sprovede adekvatnu istragu i da počinioce privede pred lice pravde:

“Sprovedena je istraga, utvrđeno je da je borbeni izveštaj komandujućeg oficira netačan i da je komandant puka delovao izvan postojećih naređenja. Kad je to otkriveno, optuženi Felmy je predložio da se preduzmu disciplinske mere protiv zaduženog oficira u vezi s žrtvama puka u tadašnjoj zoni borbi. Optuženi je u svom svedočenju izjavio da nikad nije saznao da li je i kakva kazna izrečena okrivljenom oficiru. Reklo bi se da nije bio zainteresovan da se okrivljeni oficir privede pravdi.” Predmet Taoci, str. 1309.

¹¹⁰¹ Međunarodni vojni tribunal za Daleki istok zaključio je da optuženi Tojo snosi odgovornost jer nije preduzeo adekvatne korake “da kazni počinioce i spreči činjenje sličnih zločina u budućnosti. ... On nije zatražio izveštaj o tom incidentu. ... Uzgred se raspitao o tom maršu ali nije ništa preduzeo. Niko nije kažnjen.” Tokijska presuda, Međunarodni vojni tribunal za Daleki istok, sveska I, str. 462.

¹¹⁰² Komentar MKCK uz Dopunske protokole, par. 3562, str. 1023.

¹¹⁰³ Admiral Jokić, T. 3822; 4586.

¹¹⁰⁴ Milovan Zorc, T. 6564; dokazni predmet br. P204, str. 26.

¹¹⁰⁵ Admiral Jokić, T. 3822; 4418; 4586.

¹¹⁰⁶ Pukovnik Jovanović, T. 7040-7041. Admiral Jokić je u svom svedočenju izjavio da je 2.OG komandovala svim jedinicama koje su učestvovala u operacijama oko Dubrovnika sve do maja 1992. (admiral Jokić T. 4995).

¹¹⁰⁷ Admiral Jokić je u svom svedočenju izjavio da se zona odgovornosti 2. OG prostirala do reke Neretve, T. 4418. Međutim, Adrien Stringer smatra da se ona na severu prostirala do Slanog, T. 316.

¹¹⁰⁸ Adrien Stringer je izjavio da je na sastanku 11. oktobra 1991. general Ružinovski, u svojstvu komandanta 2. OG, objasnio da se zona odgovornosti 2. OG protezala od Bokokotorskog zaliva na jugu do Slanog na severu i do Mostara u Bosni i Hercegovini, T. 316. Vidi i admirala Jokića, T. 4418; Milovana Zorca, T. 6565.

¹¹⁰⁹ Admiral Jokić, T. 3823.

¹¹¹⁰ Admiral Jokić, T. 3860-3861; vidi i dokazni predmet br. P115, dopis od 7. novembra 1991. upućen Štabu 2. OG u Trebinju. Dana 6. decembra 1991. Colm Doyle se sastao s optuženim na komandnom mestu 2. OG u Trebinju, T. 1708-1710.

¹¹¹¹ Pukovnik Svičević, T. 7057-7058; dokazni predmet br. D44, dokument s datumom 29. septembar 1991. koji je potpisao general Cokić, komandant 2. OG; kapetan Nešić, T. 8200.

¹¹¹² Admiral Jokić, T. 3824; vidi i Adriena Stringera, T. 311; 315. Na sastanku održanom 11. oktobra 1991, general Ružinovski je govorio u svojstvu komandanta 2. OG. Pukovnik Svičević, T. 7058.

¹¹¹³ Dokazni predmet br. P135; admiral Jokić, T. 3824; Adrien Stringer, T. 339. Na sastanku PMEZ i JNA održanom 14. oktobra 1991, oficir JNA za vezu je izjavio da će sporno pitanje proslediti optuženom, novoimenovanom komandujućem generalu, Adrien Stringer, T. 339.

¹¹¹⁴ Admiral Jokić, T. 3831; Per Hvalkof, T. 2301-2302. Dana 6. decembra 1991. optuženi je bio najviši starešina JNA na tom području, Colm Doyle, T. 1724. Vidi i Colma Doylea, sastanak sa šefom posmatračke misije ambasadorom Salgueirom u februaru 1992, Colm Doyle, T. 1724.

¹¹¹⁵ Admiral Jokić, T. 3826-3827; dokazni predmet br. P99. Per Hvalkof je u svom svedočenju izjavio da je operativni štab PMEZ izradio grafikone komandne strukture JNA na odgovarajućim područjima (T. 2215-2216). Ti podaci pokazuju da je optuženi bio komandant snaga JNA na tom području tokom čitavog perioda od oktobra do decembra 1991, Per Hvalkof, T. 2216-2217.

¹¹¹⁶ Admiral Jokić, T. 3862; 4502.

¹¹¹⁷ Admiral Jokić, T. 3845; 3847; 4593; dokazni predmet br. P100. Vidi i potpukovnika Jovanovića, T. 8072.

¹¹¹⁸ Dokazni predmet br. D43; admiral Jokić, T. 3837; 3954; 4401-4403; Milovan Zorc, T. 6691-6692; potpukovnik Pavičić, T. 6923-6925.

¹¹¹⁹ Dokazni predmet br. P101; admiral Jokić, T. 3834-3835; 4494; 4595; Milovan Zorc, T. 6604-6605; potpukovnik Pavičić, T. 6895; 6930.

¹¹²⁰ Admiral Jokić, T. 3831; dokazni predmet br. P100; Milovan Zorc, T. 6550; 6688-6689.

¹¹²¹ Admiral Jokić, T. 3831-3832; dokazni predmet br. P100; dokazni predmet br. D46. Jedinice navedene u dokaznom predmetu br. P100 su samo kopnene jedinice; u strukturi

celog 9. VPS bio je i izvestan broj pomorskih snaga, kao što se vidi iz dokaznog predmeta br. D46. Vidi i admirala Jokića, T. 4485-4493. Vidi i Milovana Zorca, T. 6559 po pitanju 3/472. mtbr. U vezi s 107. OAG vidi kapetana Pepića, T. 7473-7475.

¹¹²² Admiral Jokić, T. 3859. Vidi i kapetana fregate Handžijeva, T. 7587.

¹¹²³ Admiral Jokić, T. 3859.

¹¹²⁴ Admiral Jokić, T. 3824; Vidi i dokazni predmet br. P204, str. 19.

¹¹²⁵ Admiral Jokić, T. 3836.

¹¹²⁶ Admiral Jokić, T. 3845.

¹¹²⁷ Admiral Jokić, T. 4095-4096; poručnik Lemal, T. 7346. Potpukovnik Stojanović je izjavio da je kapetan

Kovačević postao komandant 3. bataljona 21. oktobra 1991, T. 7796. U vezi s tim da je kapetan Kovačević vršio tu dužnost najmanje do kraja decembra 1991, vidi admirala Jokića, T. 4119; 3833; 4130 i dokazni predmet br. P133.

¹¹²⁸ Admiral Jokić, T. 3846.

¹¹²⁹ Admiral Jokić, T. 3845, dokazni predmet br. P100.

¹¹³⁰ Potpukovnik Jovanović, T. 8075; 8071-8072; 8077; admiral Jokić, T. 8551-8552.

¹¹³¹ Admiral Jokić, T. 4103-4104; potpukovnik Jovanović, T. 8082.

¹¹³² Pukovnik Jovanović, T. 8093-8094; admiral Jokić, T. 8553.

¹¹³³ Admiral Jokić, T. 3846-3847.

¹¹³⁴ Kapetan Pepić, T. 7473-7474; admiral Jokić, T. 4398.

¹¹³⁵ Kapetan Pepić, T. 7474-7475.

¹¹³⁶ Kapetan Pepić, T. 7474.

¹¹³⁷ Kapetan Drljan, T. 7685. Kapetan Drljan se pozvao na naređenje za izvlačenje tri patrolna čamca iz Pule, koje je 27. septembra 1991. dobio od kapetana Krstića ili Krste Đurovića, komandanta sektora, T. 7685. Vidi i dokazni predmet br. D105, naređenje koje je admiral Jokić, komandant 9. VPS, izdao na osnovu naređenja VPO.

¹¹³⁸ Milovan Zorc, T. 6661-6663.

¹¹³⁹ Dokazni predmet br. P199, naređenje komande VPO od 20. septembra 1991. u kojem se 9. VPS ne pominje kao jedinica pod operativnom komandom VPO, niti mu se određuju ikakvi zadaci. Vidi i dokazni predmet br. P204, str. 19-20.

¹¹⁴⁰ Vidi dole, par. 404.

¹¹⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 69.

¹¹⁴² Admiral Jokić, T. 3829-3830.

¹¹⁴³ Admiral Jokić, T. 3907-3909; 4519-4522; dokazni predmet br. P45; dokazni predmet br. P204, str. 22.

¹¹⁴⁴ Milovan Zorc, T. 6433.

¹¹⁴⁵ Dokazni predmet br. P204, str. 22-23.

¹¹⁴⁶ Dokazni predmet br. P204, str. 22-23; vidi, na primer, i dokazni predmet br. P122.

¹¹⁴⁷ Admiral Jokić, T. 3856-3858. Admiral Jokić je izjavio da je operaciju o kojoj se govori u dokaznom predmetu br. P126 naredila komanda 2. OG, T. 3992-3994.

¹¹⁴⁸ Admiral Jokić, T. 3856-3858; 3992-3995; 4329. Komanda 2. OG je obavestavana o naređenjima koja je komanda 9. VPS izdavala podređenim jedinicama. Vidi, na primer, dokazni predmet br. P126; dokazni predmet br. P128.

¹¹⁴⁹ Milovan Zorc, T. 6594; dokazni predmet br. P204, str. 22-23.

¹¹⁵⁰ Dokazni predmet br. P119; admiral Jokić, T. 3958-3959.

¹¹⁵¹ Dokazni predmet br. P121; poručnik Lemal, T. 7399-7402. Poručnik Lemal je potvrdio da su u tom naređenju njegovom bataljonu dodeljeni konkretni zadaci, T. 7399-7401.

¹¹⁵² Dokazni predmet br. P119, par. 3, i poslednja rečenica; admiral Jokić, T. 3932-3993.

¹¹⁵³ Dokazni predmet br. D47; vidi i admirala Jokića, T. 4551-4554.

¹¹⁵⁴ Admiral Jokić, T. 3848. Naređenje o prepotčinjenju 472. mtbr izdato je u skladu s odlukom komande 2. OG (dokazni predmet br. P101). Vidi i dokazni predmet br. D43.

¹¹⁵⁵ Adrien Stringer, T. 447.

¹¹⁵⁶ Dokazni predmet br. P22, stavka 7; Lars Brolund, T. 855. Vidi i admirala Jokića, T. 3971-3974.

¹¹⁵⁷ Per Hvalkof, T. 2134; dokazni predmet br. P61, separator 8. PMEZ je u pismu upućenom optuženom protestovao zbog granatiranja Dubrovnika 9. novembra 1991. i ograničavanja slobode kretanja posmatrača EZ (Per Hvalkof, T. 2141-2142; dokazni predmet br. P61, separator 10). Zatim se PMEZ tokom granatiranja od 9. do 14. novembra 1991. obratio optuženom sa zahtevom da obustavi granatiranje (Per Hvalkof, T. 2168, dokazni predmet br. P61, separator. 17; vidi i Pera Hvalkova, T. 2139, dokazni predmet br. P61, separator 9).

¹¹⁵⁸ Poručnik Lemal, T. 7402-7403; potpukovnik Stojanović, T. 7834-7842. Potpukovnik Jovanović, komandant 3/5. mtbr, izjavio je u svom svedočenju da tokom izvršavanja svojih zadataka nije imao nikakvog kontakta s 2. OG, T. 8077.

¹¹⁵⁹ Dokazni predmet br. P204, str. 22-23.

¹¹⁶⁰ Milovan Zorc, T. 6594; dokazni predmet br. P204, str. 22-23.

¹¹⁶¹ Završni podnesak odbrane, par. 84 i dalje.

¹¹⁶² Dokazni predmet br. P61, separator 39.

¹¹⁶³ Dokazni predmet br. D65.

¹¹⁶⁴ Vidi gore, par. 171-173.

¹¹⁶⁵ Završni podnesak odbrane, par. 68-72.

¹¹⁶⁶ Milovan Zorc, T. 6682.

¹¹⁶⁷ Naređenje za prepotčinjenje 472. mtbr izdala je komanda 9. VPS u skladu s odlukom komande 2. OG (dokazni predmet br. P101). Naređenje komande 9. VPS izdato 24. oktobra 1991. s ciljem poboljšanja bezbednosti izdato je u skladu s naređenjem 2. OG (dokazni predmet br. P122). Vidi i dokazni predmet br. P109 i dokazni predmet br. P113.

¹¹⁶⁸ Dokazni predmet br. P134; dokazni predmet br. P135; admiral Jokić, T. 4122-4124.

¹¹⁶⁹ Vidi gore, par. 391.

¹¹⁷⁰ Dokazni predmet br. P204, str. 20; Milovan Zorc, T. 6661-6664.

¹¹⁷¹ Dokazni predmet br. P119.

¹¹⁷² Dokazni predmet br. D97; dokazni predmet br. D98.

¹¹⁷³ Vidi Milovana Zorca, T. 6661-6663.

¹¹⁷⁴ Milovan Zorc, T. 6661-6664; vidi i dokazni predmet br. P204, str. 20.

¹¹⁷⁵ Vidi dole, par. 411-413; vidi i Milovana Zorca, T. 6705.

¹¹⁷⁶ Dokazni predmet br. P109.

¹¹⁷⁷ Admiral Jokić, T. 3882-3884; dokazni predmet br. P109.

¹¹⁷⁸ Admiral Jokić, T. 4514-4515; dokazni predmet br. P110.

¹¹⁷⁹ Dokazni predmet br. P113; admiral Jokić, T. 3902-3904; T. 4518-4519.

¹¹⁸⁰ Admiral Jokić, T. 3904-3906.

¹¹⁸¹ Milovan Zorc, T. 6721-6722.

¹¹⁸² Dokazni predmet br. P204, str. 26.

¹¹⁸³ Milovan Zorc, T. 6510-6513. Vidi i dokazni predmet br. P189, Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u Oružanim snagama SFRJ, stavka 36.

¹¹⁸⁴ Završni podnesak odbrane, par. 74.

¹¹⁸⁵ Milovan Zorc, T. 6480; Admiral Jokić, T. 4381.

¹¹⁸⁶ Admiral Jokić, T. 4382-4384.

¹¹⁸⁷ Milovan Zorc, T. 6480-6481.

¹¹⁸⁸ Admiral Jokić, T. 4381. Vidi i Milovana Zorca, T. 6479-6480.

¹¹⁸⁹ Dokazni predmet br. P111; vidi i admirala Jokića, T. 3900.

¹¹⁹⁰ Admiral Jokić je izjavio da je krajem oktobra i početkom novembra 1991. vojni sud iz Splita privremeno bio smešten u Tivtu, T. 4381.

¹¹⁹¹ Admiral Jokić, T. 3900-3901.

¹¹⁹² Vidi dole, par. 436-437.

¹¹⁹³ Dokazni predmet br. P204, str. 28.

¹¹⁹⁴ Dokazni predmet br. P204, str. 28.

¹¹⁹⁵ Dokazni predmet br. P204, str. 28; vidi i admirala Jokića, T. 3906.

¹¹⁹⁶ Milovan Zorc, T. 6717; admiral Jokić, T. 4119-4123.

¹¹⁹⁷ Milovan Zorc, T. 6717.

¹¹⁹⁸ Vidi gore, par. 160; 167-169.

¹¹⁹⁹ Konkretno postoje dokazi da su sredstva javnog informisanja opsežno izveštavala o događajima u oktobru i novembru. Vidi dokazni predmet br. P215, P216 i P19. Dana 9. novembra

1991. Per Hvalkof, zamenik šefa Regionalnog centra PMEZ u Splitu, uputio je optuženom dva dopisa u kojima ga obaveštava da su posmatrači PMEZ u Dubrovniku izvestili o granatiranju Starog grada, T. 2143; vidi dokazni predmet br. P61, separatori 10 i 11. Vidi i dokazni predmet br. P62, separator 13, dokazni predmet br. P61, separator 14; dokazni predmet br. P61, separator 15; Per Hvalkof, T. 2151-2152; 2154. Nakon granatiranja Starog grada u novembru 1991. admiral Jokić je sproveo istragu i zaključio da su 3/472. mtbr, a verovatno i artiljerija 472. mtbr, bili u poziciji da granatiraju Stari grad. Admiral Jokić je, između ostalog, razgovarao s optuženim i tražio da se smene gorenavedena dva oficira, T. 3996-3998.

¹²⁰⁰ Kapetan Nešić, T. 8154-8155; dokazni predmet br. P118.

¹²⁰¹ Vidi dokazne predmete br. P121 i br. D57 u vezi s operacijama izvedenim u oktobru, odnosno novembru 1991. godine

¹²⁰² Paul Davies, T. 589; 594-595; 607.

¹²⁰³ U vezi s događajima od oktobra vidi dokazne predmete br. P116 i br. P119; admirala Jokića, T. 3921-3923. U vezi s događajima od novembra vidi dokazni predmet br. P118.

¹²⁰⁴ Admiral Jokić, T. 3998-3999.

¹²⁰⁵ Vidi gore, par. 347.

¹²⁰⁶ Vidi gore, par. 160.

¹²⁰⁷ Vidi gore, par. 343

¹²⁰⁸ Vidi gore, par. 342.

¹²⁰⁹ Dana 6. decembra 1991. počelo je da se razdanjuje u 06:31 časova a sunce je izašlo u 07:03 časova, T. 8522.

¹²¹⁰ Vidi gore, par. 100-101.

¹²¹¹ Vidi gore, par. 193-194.

¹²¹² Vidi gore, par. 122-123.

¹²¹³ Vidi gore, par. 347, 417.

¹²¹⁴ Dokazni predmeti br. P118, P119, P116 i D47. Vidi i gore par. 61.

¹²¹⁵ Dokazni predmet br. P118, stavka 6.

¹²¹⁶ Admiral Jokić je u svom svedočenju izjavio da je sproveo istragu u vezi s granatiranjem Starog grada u novembru 1991, na osnovu koje je zaključio da su 3/472. mtbr, pod komandom kapetana Kovačevića, a verovatno i artiljerija 472. mtbr, bile u poziciji da granatiraju Stari grad u Dubrovniku, T. 3996-3998. Admiral Jokić je izjavio da je potom od optuženog i načelnika njegovog štaba, admirala Kandića, izričito zatražio smenu komandanta i načelnika štaba 472. mtbr. Njegov zahtev nije odobren, T. 3999. U spisu nema ni jednog dokaza koji bi ukazivao na to da je komanda 2. OG sprovela istragu o granatiranju Starog grada u novembru 1991. i njime nanetim oštećenjima, te da je protiv odgovornih lica pokrenut ikakav disciplinski postupak. Admiral Jokić, T. 3999; kapetan Pešić, T. 7920-7922; potpukovnik Đurašić, T. 7004; pukovnik Jovanović, T. 7042-7043.

¹²¹⁷ Vidi gore, par. 347; 417.

¹²¹⁸ Vidi gore, par. 345.

¹²¹⁹ Vidi gore, par. 418.

¹²²⁰ Konkretno, postoje dokazi o tome da su sredstva javnog informisanja opširno obaveštavala o događajima u oktobru i novembru 1991. Vidi dokazne predmete br. P215, P216 i P19. Dana 9. novembra 1991. Per Hvalkof, zamenik šefa Regionalnog centra PMEZ u Splitu, uputio je optuženom dva pisma u kojima ga je obavestio da su posmatrači PMEZ u Dubrovniku javili da je došlo do granatiranja Starog grada, T. 2143; vidi dokazni predmet br. P61, separatori 10 i 11. Vidi i dokazni predmet br. P62, separator 13, dokazni predmet br. P61, separator 14; dokazni predmet br. P61 separator 15; Pera Hvalkova, T. 2151-2152; 2154.

¹²²¹ Veću su predočeni dokazi o tome da je u periodu od oktobra do decembra 1991. bilo disciplinskih problema u jedinicama 2. OG, a naročito slučajeva neovlašćenog otvaranja vatre, odbijanja da se izvrši naređenje, pljačke, podmetanja požara i pijanstava. U naređenju načelnika štaba 9. VPS kapetana bojnog broda Zeca od 8. oktobra 1991. pominju se slučajevi nedozvoljenog ponašanja vojnika, uključujući "bespotrebno paljenje i rušenje objekata, pljačku imovine, grubo osvetničko ponašanje, opijanje i odbijanje izvršavanja naređenja" (dokazni predmet br. P105; vidi i admirala Jokića, T. 3873-3875). U drugom naređenju, koje je admiral Jokić 31. oktobra 1991. izdao svim jedinicama potčinjenim 9. VPS, naloženo je

da preduzmu konkretne mere za poboljšanje discipline (dokazni predmet br. P107, admiral Jokić, T. 3877-3880; T. 4512-4513). Kao što je navedeno u samom naređenju, ono je izdato zbog zapažanja organa 9. VPS da "naređenja ne stižu do krajnjih izvršilaca" i da je bilo "nezakonitosti, samovolje, zloupotrebe, nepoštovanja i nesprovođenja naređenja" (dokazni predmet br. P107, str. 1). Vidi i dokazni predmet br. P108.

¹²²² Admiral Jokić je posvedočio da je sproveo istragu o granatiranju Starog grada u novembru 1991, na osnovu koje je zaključio da su 3/472. mtbr, pod komandom kapetana Kovačevića, a verovatno i artiljerija 472. mtbr, u to vreme bile u poziciji da granatiraju dubrovački Stari grad, T. 3996-3998. Admiral Jokić je posvedočio da je od admirala Kandića, načelnika štaba optuženog, i od optuženog izričito zatražio smenu komandanta i načelnika štaba 472. mtbr. Njegov zahtev nije odobren, T. 3999.

¹²²³ Vidi gore, par. 393.

¹²²⁴ Colm Doyle, T. 1714-1716.

¹²²⁵ Sredstva komunikacije su funkcionisala. Admiral Jokić, T. 4681-4684; pukovnik Kurdulija, T. 7864-7866; 7870; kapetan fregate Handžijev, T. 7641; 7648-7649; 7676.

¹²²⁶ Vidi gore, par. 160.

¹²²⁷ Admiral Jokić, T. 4046-4047.

¹²²⁸ Vidi gore, par. 122-123.

¹²²⁹ Vidi gore, par. 152-154.

¹²³⁰ Milovan Zorc, T. 6642-6644.

¹²³¹ Vidi gore, par. 153.

¹²³² Admiral Jokić, T. 4052.

¹²³³ Admiral Jokić, T. 4052-4053. Vidi i kapetana Pepića, T. 7484-7485; T. 7491; T. 7582-7583, i kapetana Nešića, T. 8182-8183.

¹²³⁴ Admiral Jokić, T. 4052.

¹²³⁵ Kapetan Drljan, T. 7701.

¹²³⁶ Kapetan Pepić, T. 7483-7484; admiral Jokić, T. 4101. Vidi gore, par. 126.

¹²³⁷ Pukovnik Jovanović, T. 7026-7029.

¹²³⁸ Prema admiralovom svedočenju, veče uoči 6. decembra 1991. kapetan Kovačević se javio u komandno mesto 2. OG umesto u komandno mesto 9. VPS, kojem je bio direktno podređen, T. 4132.

¹²³⁹ Dokazni predmet br. D96, str. 67, beleška za 07:40 časova, 6. decembar 1991; dokazni predmet br. D62.

¹²⁴⁰ Vidi gore, par. 140-141; 144.

¹²⁴¹ Vidi gore, par. 156-157.

¹²⁴² Potpukovnik Jovanović, T. 8093.

¹²⁴³ Vidi gore, par. 107.

¹²⁴⁴ Poručnik Lemal, komandant 2. čete 3/472. mtbr, nije znao da postoji ikakvo naređenje za prekid vatre 6. decembra, T. 7415-7416. On je u svom svedočenju izjavio da je jedino naređenje dobio popodne 6. decembra od kapetana Kovačevića, u kojem mu se nalaže da svoju jedinicu povuče na početni položaj na Strinčijeri, T. 7375-7376. Potpukovnik Stojanović, komandant 3. čete 3/472. mtbr, posvedočio je da 6. decembra 1991. nije dobio naređenje da njegova jedinica obustavi napad na Srđ, T. 7833. Poručnik Pešić, komandir voda 3. čete 3/472. mtbr stacioniranog na Bosanki, posvedočio je da 6. decembra 1991. nije dobio naređenje za obustavu napada na Srđ ili vraćanje na položaje, T. 7902-7903. Štaviše, dokazi pokazuju da su jedinice JNA, počele da se povlače sa Srđa tek nekoliko sati kasnije, počev od otprilike 14:00 časova. Vidi kapetana Nešića, T. 8185; kapetana Drljana, T. 7718; vidi i dokazne predmete br. D65 i D96; vidi gore, par. 139.

¹²⁴⁵ Potpukovnik Jovanović, T. 7026-7028.

¹²⁴⁶ Potpukovnik Jovanović, T. 7029.

¹²⁴⁷ Vidi gore, par. 110; 141.

¹²⁴⁸ Dokazni predmet br. P23. Ministar Rudolf, T. 5602-5604.

¹²⁴⁹ Vidi gore, par. 107; 123-124.

¹²⁵⁰ Vidi gore, par. 110 i 140.

¹²⁵¹ Vidi gore, par. 193-194.

¹²⁵² Vidi gore, par. 214.

¹²⁵³ Vidi gore, par. 414.

¹²⁵⁴ Vidi gore, par. 170-171.

¹²⁵⁵ Admiral Jokić, T. 4076-4079. Vidi gore, par. 171.

¹²⁵⁶ Vidi gore, par. 172-173.

¹²⁵⁷ Vidi gore, par. 172.

¹²⁵⁸ Vidi gore, par. 174.

¹²⁵⁹ Ministar Rudolf, T. 5612, dokazni predmet br. P61, separator 33; Per Hvalkof, T. 2204, dokazni predmet br. P61, separator. 35.

¹²⁶⁰ Admiral Jokić je izjavio da je pismene izveštaje zatražio od komandanta bataljona, načelnika štaba kapetana bojnog broda Zeca, potpukovnika Kovačevića i kapetana Kozarića. T. 4094-4095. Od potpukovnika Jovanovića je 6. decembra oko 14:00 časova takođe traženo da podnese pismeni izveštaj komandi 9. VPS, T. 8087-8088; dokazni predmet br. D108. Kapetan Nešić je posvedočio da su 7. decembra 1991. oficiri iz komande 9. VPS posetili vojnike 3/472. mtbr i s njima razgovarali, T. 8187. Vidi i dokazni predmet br. D112. Poručnik Lemal je takođe izjavio da su 6. decembra oficiri 9. VPS posetili njegovu jedinicu kako bi razgovarali o događajima tog dana i o moralu vojnika, T. 7420-7422.

¹²⁶¹ Vidi gore, par. 174.

¹²⁶² Potpukovnik Jovanović, T. 8094; dokazni predmet br. D65; admiral Jokić, T. 8553.

Vidi gore par. 174.

¹²⁶³ Vidi gore, par. 387.

¹²⁶⁴ Prema rečima potpukovnika Jovanovića, njegova smena je značila da više nije brzo napredovao, već uobičajenim tempom, T. 8098.

¹²⁶⁵ Admiral Jokić, T. 4022-4023.

¹²⁶⁶ Admiral Jokić, T. 4116-4117.

¹²⁶⁷ Admiral Jokić, T. 4081-4087; 4130.

¹²⁶⁸ Slobodan Novaković je izjavio da je vojska nakon 6. decembra želela da smeni kapetana Kovačevića, ali da su se vojnici tome protivili, T. 6837-6838.

¹²⁶⁹ Vidi dole, par. 441.

¹²⁷⁰ Prema admiralovom svedočenju, veče uoči 6. decembra 1991. kapetan Kovačević se javio u komandno mesto 2. OG umesto u komandno mesto 9. VPS, kojem je bio direktno podređen, T. 4132.

¹²⁷¹ Završni podnesak odbrane, par. 447-486.

¹²⁷² Završni podnesak odbrane, par. 447-451.

¹²⁷³ Završni podnesak odbrane, par. 482.

¹²⁷⁴ Završni podnesak odbrane, par. 483.

¹²⁷⁵ Završni podnesak odbrane, par. 466.

¹²⁷⁶ Admiral Jokić, T. 4079, 4080.

¹²⁷⁷ Admiral Jokić, T. 4079.

¹²⁷⁸ Admiral Jokić, T. na str 4081.

¹²⁷⁹ Dokazni predmet br. P133; admiral Jokić, T. 4119-4122; poručnik Lemal, T. 7440-7441.

¹²⁸⁰ Kapetan Nešić, T. 8191.

¹²⁸¹ Admiral Jokić, T. 4117-4119.

¹²⁸² Završni podnesak odbrane, par. 685-687.

¹²⁸³ Vidi gore, par. 374.

¹²⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 412. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu Kordić, par. 1032.

¹²⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 413. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu Krstić, par. 218, za noviju definiciju kriterijuma Žalbenog veća.

¹²⁸⁶ Završni podnesak Tužilaštva, par. 347.

¹²⁸⁷ Član 24 Statuta predviđa sledeće: "1. Krivične sankcije koje izriče pretresno veće ograničene su na kaznu zatvora. Prilikom određivanja kazne zatvora pretresno veće imaće u vidu opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije. 2. Prilikom izricanja kazni, pretresna veća uzimaju u obzir faktore kao što je težina krivičnog dela i lične prilike osuđenika. 3. Uz kaznu zatvora, pretresna veća mogu naložiti povrat eventualne imovine i imovinske koristi stečene kažnjivim ponašanjem, uključujući i sredstvima prisile, pravim vlasnicima."

¹²⁸⁸ Pravilo 101 Pravidnika predviđa sledeće: "(A) Osoba proglašena krivom može biti osuđena na kaznu zatvora, uključujući i doživotnu kaznu zatvora. (B) Prilikom određivanja kazne pretresno veće uzima u obzir faktore spomenute u članu 24(2) Statuta, kao i faktore kao što su: (i) sve otežavajuće okolnosti; (ii) sve olakšavajuće okolnosti, uključujući i značajnu saradnju osuđenog s tužiocem prije ili poslije izricanja presude; (iii) opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije; (iv) koliko je osuđeni izdržao od bilo koje kazne koju je sud bilo koje države izrekao za isto delo, kao što je spomenuto u članu 10(3) Statuta. (C) Osuđenom će se uračunati eventualno vreme koje je proveo u pritvoru čekajući na predaju Međunarodnom sudu ili čekajući na suđenje ili žalbeni postupak."

¹²⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu Krstić, par. 260; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 682, gde se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu Kunarac, par. 829.

¹²⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 806; Drugostepena presuda u predmetu Aleksovski, par. 185. Drugi, manje dominantni ciljevi, uključuju pravnu osvešćenost, javnu reprobaciju i rehabilitaciju. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu Blaškić, par. 678; Drugostepenu presudu u predmetu Čelebići, par. 806. Ipak, "individualna krivica optuženog ograničava raspon kazne." Vidi Prvostepenu presudu u predmetu Stakić, par. 899; Presudu o kazni u predmetu Nikolić, par. 123.

¹²⁹¹ Presuda o kazni u predmetu Todorović, par. 29; Presuda o kazni u predmetu Nikolić, par. 140.

¹²⁹² Presuda o kazni u predmetu Todorović, par. 30.

¹²⁹³ Drugostepena presuda u predmetu Aleksovski, par. 182; Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 731; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 683.

¹²⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu Furundžija, par. 249; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 683.

¹²⁹⁵ Presuda po žalbi na kaznu u predmetu Tadić, par. 69; Drugostepena presuda u predmetu Furundžija, par. 247.

¹²⁹⁶ Završni podnesak Tužilaštva, par. 329.

¹²⁹⁷ Završni podnesak Tužilaštva, par. 330.

¹²⁹⁸ Završni podnesak Tužilaštva, par. 332.

¹²⁹⁹ Završni podnesak Tužilaštva, par. 333.

¹³⁰⁰ Vidi gore, par. 214, 250, 259, 414.

¹³⁰¹ Vidi gore, par. 318.

¹³⁰² Vidi gore, par. 348, 356.

¹³⁰³ Admiral Jokić je uložio žalbu na Presudu o kazni, tvrdeći da je Pretresno veće pogrešilo jer ga je proglasilo odgovornim za pomaganje i podržavanje na osnovu ponašanja za koje se ne tereti, to jest, na osnovu činjenja i nečinjenja pre 6. decembra 1991. Admiral Jokić tvrdi da presudu koja mu je izrečena treba preinačiti, s čim se Tužilaštvo složilo. Vidi predmet Tužilac protiv Jokića, Žalbeni podnesak u skladu s pravilom 111, predmet br. IT- 42/1-A, 30. jun 2004; vidi i Završni podnesak Tužilaštva, par. 345.

¹³⁰⁴ Vidi dokazni predmet br. P204, str. 7 i 28.

¹³⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 686 i 696.

¹³⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 777; 780; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 685.

¹³⁰⁷ Prvostepena presuda u predmetu Kunarac, par. 850; Prvostepena presuda u predmetu Stakić, par. 911.

¹³⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 763; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 686.

¹³⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 783; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 687.

¹³¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu Stakić, par. 920.

¹³¹¹ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 697.

¹³¹² Završni podnesak Tužilaštva, par. 341.

¹³¹³ Završni podnesak odbrane, par. 545.

¹³¹⁴ Završni podnesak odbrane, par. 546.

¹³¹⁵ Završni podnesak odbrane, par. 547.

¹³¹⁶ Završni podnesak odbrane, par. 549.

¹³¹⁷ Završni podnesak odbrane, par. 548.

¹³¹⁸ Završni podnesak odbrane, par. 550.

¹³¹⁹ Završni podnesak odbrane, par. 551.

¹³²⁰ Završni podnesak odbrane, par. 552-562.

¹³²¹ Završni podnesak odbrane, par. 557.

¹³²² Potpukovnik Renko, T. 8018; Katica Strugar, T. 8035.

¹³²³ Potpukovnik Renko, T. 8020.

¹³²⁴ Potpukovnik Renko, T. 8022-8023.

¹³²⁵ Katica Strugar, T. 8035.

¹³²⁶ Katica Strugar, T. 8031.

¹³²⁷ Katica Strugar, T. 8032-8034.

¹³²⁸ Katica Strugar, T. 8033.

¹³²⁹ Katica Strugar, T. 8037, 8040-8041.

¹³³⁰ Katica Strugar, T. 8038.

¹³³¹ Katica Strugar, T. 8040-8041.

¹³³² Katica Strugar, T. 8041.

¹³³³ Drugostepena presuda u predmetu Vasiljević, par. 177.

¹³³⁴ Ministar Rudolf je izjavio da je 7. decembra 1991. primio pismo optuženog u plavoj koverti u kojem je optuženi izrazio svoje žaljenje zbog događaja od prethodnog dana, T. 5612-5613, 5615. Samo pismo nije uvršteno u dokazni materijal.

¹³³⁵ Izjava optuženog, T. 8808.

¹³³⁶ Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 696.

¹³³⁷ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 813 i 816; Drugostepena presuda u predmetu Kunarac, par. 377; Drugostepena presuda u predmetu Jelisić, par. 116-117; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 681-682, gde se poziva na Prvostepenu presudu u predmetu Kunarac, par. 829: "Iako Pretresno vijeće nije obavezno da primijeni praksu odmjeravanja kazne iz bivše Jugoslavije, u svakom slučaju je potrebno više od pukog nabiranja relevantnih odredbi iz krivičnog zakona bivše Jugoslavije. U slučaju da postoje neke razlike, valja se potruditi da se kazne koje će se izreći objasne uz osvrt na praksu odmjeravanja kazne u bivšoj Jugoslaviji, posebno tamo gdje za neku posebnu praksu odmjeravanja kazne nema nikakvih smjernica u međunarodnom pravu. Zbog činjenice da često postoje veoma važne razlike između nacionalnih krivičnih gonjenja i krivičnog gonjenja na ovoj sudskoj instanci, Pretresno vijeće napominje da priroda, opseg i razmjernost djela za koja se sudi pred ovim Međunarodnim sudom ne dopuštaju automatsku primjenu prakse odmjeravanja kazni bivše Jugoslavije."

¹³³⁸ Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 816-817; Drugostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 681.

¹³³⁹ Član 41(1) Krivičnog zakona SFRJ glasi: "Sud će učiniocu krivičnog dela odmeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to delo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća, a naročito: stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike i njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca."

¹³⁴⁰ Član 142 Krivičnog zakona SFRJ predviđa sledeće: "(1) Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi da se izvrši napad na civilno stanovništvo, naselje, pojedina civilna lica ili lica onesposobljena za borbu, koji je imao za posledicu smrt, tešku telesnu povredu ili teško narušavanje zdravlja ljudi; napad bez izbora cilja kojim se pogađa civilno stanovništvo; da se prema civilnom stanovništvu vrše ubistva, mučenja, nečovečna postupanja, [...] protivzakonito i samovoljno uništavanje ili prisvajanje u velikim razmerama imovine koje nije opravdano vojnim potrebama [...] kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom. (2) Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi: da se izvrši napad na objekte posebno zaštićene međunarodnim pravom [...]; da se bez izbora cilja pogađaju civilni objekti koji su pod posebnom zaštitom međunarodnog prava, nebranjena mesta i demilitarizovane zone [...]."

¹³⁴¹ Član 148 Krivičnog zakona SFRJ predviđa sledeće: "(1) Ko za vreme rata ili oružanog sukoba naredi da se upotrebe borbena sredstva ili način borbe koji su zabranjeni pravilima međunarodnog prava, ili ih sam upotrebi, kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu. (2) Ako je usled dela iz stava 1 ovog člana poginulo više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom."

¹³⁴² Član 151 Krivičnog zakona SFRJ predviđa sledeće: "(1) Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata ili oružanog sukoba uništava kulturne ili istorijske spomenike i građevine, ili ustanove namenjene nauci, umetnosti, vaspitanju ili humanitarnim ciljevima, kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu. (2) Ako je radnjom iz stava 1. ovog člana uništen jasno prepoznatljiv objekt koji je kao kulturno i duhovno nasleđe naroda pod posebnom zaštitom međunarodnog prava, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina."

¹³⁴³ Dokazni predmet br. P189. Paragraf 21 glasi: "Vojni starešina odgovara kao saučesnik ili podstrekač ako je nepreduzimanjem mera protiv potčinjenih koji krše pravila ratnog prava doprineo da njemu potčinjene jedinice i pojedinci takva dela ponovljeno vrše."

¹³⁴⁴ Član 24(1) Krivičnog zakona SFRJ glasi: "Ko drugome sa umišljajem pomogne u izvršenju krivičnog dela kazniće se kao da ga je sam učinio, a može se i blaže kazniti."

¹³⁴⁵ Prilog I. A sadrži grafički prikaz uništenih i oštećenih zgrada i objekata.

¹³⁴⁶ Ova dva objekta su spojena u jednu stavku jer se oba odnose na delove Arsenala. Vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 19-21.

¹³⁴⁷ Slobodan Vuković, T. 5989-5990; dokazni predmet br. P61/39, par. 12, 16-17; dokazni predmet br. P145 (na 20:13, 20:26, 20:33-20:36).

¹³⁴⁸ Ovi objekti su spojeni u istu stavku jer se sva tri odnose na neki deo Pila, to jest, Vrata od Pila i tvrđavu od Pila. Veće smatra da te delove Pila nije potrebno zasebno tretirati, jer se u dokazima mahom ne pravi ta razlika.

¹³⁴⁹ Nikola Jović, T. 3033-3034; Slobodan Vuković, T. 5830; 5920; 5958-5959; dokazni predmet br. P61/39, par. 12; dokazni predmet br. P63/6, str. 37; dokazni predmet br. P66 (na 37.34-37.40); dokazni predmet br. P145 (na 14.58-15.03, 15.25); dokazni predmet br. P178.

¹³⁵⁰ Svedok A, T. 3705; Đelo Jusić, T. 3265; dokazni predmet br. P78 (na 16:43; 16:53); Nikola Jović, T. 3033; Ivan Mustać, T. 1475; ministar Rudolf, T. 5619; Slobodan Vuković, T. 5932-5933; 5826-5827; dokazni predmet br. P145 (na 00:58-01:04; 02:54); dokazni predmet br. P61/39, par. 2; dokazni predmet br. P164, str. 2; Lucijana Peko, T. 1967; Slavko Grubišić, T. 1039-1040.

¹³⁵¹ Ovi objekti su spojeni u istu stavku jer se svaki od njih odnosi samo na deo istog kompleksa. Veće smatra da nije potrebno zasebno navoditi te delove samostana, jer se u dokazima mahom ne pravi ta razlika. ¹³⁵² Slavko Grubišić, T. 1046; Đelo Jusić, T. 3076, 3080, 3100-3102; dokazni predmet br. P78 (na 33:50-40:10; 40:45-40:56; 41:54-42:58); Ivan Mustać, T. 1475; Nikola Jović, T. 3033; Lars Brolund, T. 879-880; Lucijana Peko, T. 1870-1872; T. 1940-1941; dokazni predmet br. P52; dokazni predmet br. P212; dokazni predmet br. P145 (na 05:14-06:15; 07:10-08:17; 09:07-09:11; 10:18-10:44; 16:36); dokazni predmet br. P61/39, par. 7; dokazni predmet br. P63/6, str. 16, 18 (fotografija br. 35, 01848522); dokazni predmet br. P164, str. 2; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 23.

¹³⁵³ Đelo Jusić, T. 3090; i dokazni predmet br. P80, na T. 3122; dokazni predmet br. P78 (na 15:47-15:54; 16:18-16:23; 18:25-18:31; 37:55-38:00; 24:56-25:05); dokazni predmet br. P145 (na 16:53); Slobodan Vuković, T. 5962; dokazni predmet br. P52; dokazni predmet br. P212 (I-10); dokazni predmet br. P61/39, par. 9.

¹³⁵⁴ Lucijana Peko, T. 1904-08; dokazni predmet br. P52; dokazni predmet br. P212 (I-11); dokazni predmet br. P63/6, str. 13 (fotografija br. 3, 01848492).

¹³⁵⁵ Slavko Grubišić, T. 1046; Ivo Vlašić, T. 3326; Nikola Jović, T. 3033; Lars Brolund, T. 880; dokazni predmet br. P145 (na 04:59; 05:13); dokazni predmet br. P66 (na 35:58); Slobodan Vuković, T. 5940; Đelo Jusić, T. 3123; dokazni predmet br. P82; dokazni predmet br. P63/6, str. 13 (fotografija br. 54, 01848535); dokazni predmet br. P61/39, par. 6; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 21; dokazni predmet br. C1/2, objekti A7 i A34.

¹³⁵⁶ Slavko Grubišić, T. 1045, 1051, 1097, 1104; dokazni predmet br. P30 ("9"); dokazni predmet br. D14 (oštećenje krova); dokazni predmet br. P164, str. 2; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 17, 19; dokazni predmet br. C1/2, objekt A8.

¹³⁵⁷ Veće želi da istakne da je tužilaštvo u svom završnom podnesku navelo da se objekt A9 nalazi u Ulici od Puča 16 (par. 187 i fusnota 413), čime je napravljena zabuna između ovog objekta i objekta A11 (par. 185 i fusnota 408). Međutim, obe zgrade su pravilno obeležene na mapi priloženoj uz podnesak (Prilog IV). Veće smatra da je merodavna oznaka tužilaštva na mapi.

¹³⁵⁸ U slučaju kad je Veće u Prilogu navelo neku zgradu koja se u paragrafu 23 Optužnice pominje kao jedna od šest uništenih ili spaljenih zgrada, to je označeno kurzivom.

¹³⁵⁹ Ivan Mustać, T. 1474, 1479; Lucijana Peko, T. 1966; Đelo Jusić, T. 3088; Zineta Ogresta, T. 3472-3474, 3477-3480, 3482-3483; dokazni predmeti br. P87 i br. P88; Slobodan Vuković, T. 5825-5826, 5917, 5937-5939; oznake na dokaznom predmetu br. P39 ("B"), dokaznom predmetu br. P81 ("i"), dokaznom predmetu br. P89 ("X"); dokazni predmet br. P66 (na 35.52, 36.34, 36.44), dokazni predmet br. P78 (na 24.00-24.35); dokazni predmet br. P145 (na 03.27-03.42); dokazni predmet br. P63/9, str. 10-11; dokazni predmet br. P90.

¹³⁶⁰ Ivan Mustać, T. 1474; Slavko Grubišić, T. 1036-1037; Đelo Jusić, T. 3076, 3086; Nikola Jović, T. 2952; Ivo Grbić, T. 1375, 1377; Đorđe Ciganović, T. 2735; Zineta Ogresta, T. 3473, 3477-3480; dokazni predmeti br. P87 i br. P88; Slobodan Vuković, T. 5825-5826, 5913-5914; oznake na dokaznom predmetu br. P39 ("B"), dokazni predmet br. P75 ("G"), dokazni predmet br. P81 ("H"); dokazni predmet br. P66 (na 36.40), dokazni predmet br. P78 (na 23.36-24.03); dokazni predmet br. P145 (na 12.00-12.50); vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 17; dokazni predmet br. C1/2, objekt A10.

¹³⁶¹ Vidi gore fusnotu 1357.

¹³⁶² Ivo Grbić, T. 1360-69; 1377 (vidi i dokazne predmete br. P34 do br. P38); Lucijana Peko, T. 1966; Slavko Grubišić, T. 1040; Đelo Jusić, T. 3083-3084 (dokazni predmet br. P81 ("E")); T. 3091; dokazni predmet br. P78 (na 26:16-27:24); Ivan Mustać, T. 1474 (dokazni predmet br. P39 ("E")), T. 1481; Slobodan Vuković, T. 5832-33, 5864; 6107-08; dokazni predmet br. P145 (na 13:04-05; 13:12), T. 5949; dokazni predmet br. P178 ("11"); dokazni predmet br. P63/6 (fotografija br. 29, 01848516); vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 18; dokazni predmet br. C1/2, objekt A11.

¹³⁶³ Ova dva objekta su spojena jer se u Prilogu II za oba navodi "Držićeva poljana, katedrala".

¹³⁶⁴ Slavko Grubišić, T. 1043-44; Ivan Mustać, T. 1475, 1482; dokazni predmet br. P174 (X-1); Slobodan Vuković, T. 5830, 5889-90; dokazni predmet br. P66 (36:38), T. 5918; dokazni predmet br. P52, br. P212, br. P61/39, par. 19; dokazni predmet br. P63/6, str. 37.

¹³⁶⁵ Đelo Jusić, T. 3076; dokazni predmet br. P78 (na 15:56-16:03, 16:27-16:40, 18:11); Slavko Grubišić, T. 1044; Mato Vajalo, T. 2002; Ivan Mustać, T. 1475, 1482; dokazni predmet br. P66 (na 35:46), T. 5913; dokazni predmet br. P145 (na 00:21; 00:25; 00:38; 00:51-53; 00:56), T. 5931-5932; dokazni predmet br. P63/6, str. 13, 37; dokazni predmet br. P61/39, par. 1; dokazni predmet br. P164, str. 2; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 20; dokazni predmet br. C1/2, objekt A14.

¹³⁶⁶ Objekti su spojeni u istu stavku jer se u Prilogu II za oba navodi "Između Polača 10".

¹³⁶⁷ Svedok A, T. 3625; dokazni predmet br. P95 i fotografija P96 ("A"); dokazni predmet br. P98, T. 3627-3628; 3634; 3637-3639; dokazni predmet br. P97; dokazni predmet br. P174 (IX-7); Slobodan Vuković, T. 6088-6089.

¹³⁶⁸ Dokazni predmet br. P174 (IX-15); Slobodan Vuković, T. 5881-5882; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 20, 22; dokazni predmet br. C1/2, objekt A23.

¹³⁶⁹ Slavko Grubišić, T. 1043; Đelo Jusić, T. 3094, dokazni predmet br. P78 (na 29:25-29:39, 29:50); dokazni predmet br. P174 (IX-20); Slobodan Vuković, T. 6096-6097; dokazni predmet br. P63/6, fotografija br. 35, 01848522; kapetan Pepić, T. 7540.

¹³⁷⁰ Ivan Mustać, T. 1474, 1480, dokazni predmet br. P39 ("C"); dokazni predmet br. P174 (IX-24); dokazni predmet br. P145 (na 17:56-17:58); Slobodan Vuković, T. 5965-5966; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 20; dokazni predmet br. C1/2, objekt A31.

¹³⁷¹ Dokazni predmet br. P52; dokazni predmet br. P212 (X-5); dokazni predmet br. P174; Slobodan Vuković, T. 5893-5896; vidi i dokazni predmet br. C1/2, objekt A35.

¹³⁷² Dokazni predmet br. P52; dokazni predmet br. P212 (X-10); dokazni predmet br. P174; Slobodan Vuković, T. 5890-5891, T. 6100-6102; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 22.

¹³⁷³ Lucijana Peko, T. 1966; Nikola Jović, T. 3030-3031, 2937, dokazni predmet br. P75 ("D"), T. 2960; Đelo Jusić, T. 3097; dokazni predmet br. P78 (na 32:09-32:36); Ivan Mustać, T. 1474; dokazni predmet br. P174 (XI-15); Slobodan Vuković, T. 5884-5886, 6102-6107, dokazni predmet br. P178 ("6"); dokazni predmet br. P63/6 (fotografije br. 32 i br. 33, 01848519 i 01848520); vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 22; dokazni predmet br. C1/2, objekt A57.

¹³⁷⁴ Ovi objekti su spojeni u jednu stavku jer se u Prilogu II za oba navodi "Od Puča 11".

¹³⁷⁵ Ivan Mustać, T. 1474-1475; Đelo Jusić, T. 3096; Nikola Jović, T. 2952, 2961; Ivo Grbić, T. 1376; Slobodan Vuković, T. 5949-5953, 6052-6053, 6110-6115; oznake na dokaznom predmetu br. P39 ("F"), dokazni predmet br. P75 ("E"); dokazni predmet br. P78 (na 29.54-31.10); dokaznom predmetu br. P145 (na 13.23-14.39); dokazni predmet br. P174 (XI-17); vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 22; dokazni predmet br. C1/2, objekt A59.

¹³⁷⁶ Dokazni predmet br. P174 (XI-29); Slobodan Vuković, T. 5896-5898.

¹³⁷⁷ Dokazni predmet br. P174 (XI-33); Slobodan Vuković, T. 5888-5889.

¹³⁷⁸ Slavko Grubišić, T. 1040-1041, dokazni predmet br. P30 ("4."); dokazni predmet br. P174 (XI-34); dokazni predmet br. P145 (12:56); Slobodan Vuković, T. 5947-5949; dokazni predmet br. P178 ("10").

¹³⁷⁹ Lucijana Peko, T. 1966; Slavko Grubišić, T. 1042-43; Ivo Grbić, T. 1376-77; Đelo Jusić, dokazni predmet br. P78 (27:35-28:31); dokazni predmet br. P81 ("K"), T. 3092-3093; dokazni predmet br. P174 (XI-36); Slobodan Vuković, T. 5869; dokazni predmet br. P63/6, str. 27.

¹³⁸⁰ Slavko Grubišić, T. 1042-1043; Ivo Grbić, T. 1376-1377; Ivan Mustać, T. 1481; dokazni predmet br. P39 ("C"); Đelo Jusić, T. 3093-3094, 3098; dokazni predmet br. P81 ("L"); dokazni predmet br. P78 (na 29:02-29:18); dokazni predmet br. P174 (XI-37); Slobodan Vuković, T. 5869, T. 5915-16; dokazni predmet br. P66 (na 36:15).

¹³⁸¹ Slavko Grubišić, T. 1041-1043, dokazni predmet br. P30 ("2"); Đelo Jusić, T. 3098-3099, dokazni predmet br. P78 (na 33:04-33:14); Ivo Vlašica, T. 3340; dokazni predmet br. P66 (na 36:50); Slobodan Vuković, T. 5918; dokazni predmet br. P174 (XI-38); dokazni predmet br. P178 ("5"); dokazni predmet br. P63/6 (fotografija br. 58, 01848538); dokazni predmet br. P61/39, par. 10; dokazni predmet br. P164, str. 2.

¹³⁸² Slavko Grubišić, T. 1045, dokazni predmet br. P30 ("3"); dokazni predmet br. P164, str. 2.

¹³⁸³ Đelo Jusić, T. 3107; dokazni predmet br. P78 (na 6:02; 7:25).

¹³⁸⁴ Ivan Mustać, T. 1472-1473; dokazni predmet br. P145 (na 00:08); Slobodan Vuković, T. 5930-5931; dokazni predmet br. P61/39, par. 14; dokazni predmet br. P164, str. 2.

¹³⁸⁵ Đelo Jusić, T. 3072-3074; dokazni predmet br. P78 (na 13:34-13:55); dokazni predmet br. P78 (na 14:17-14:25); dokazni predmet br. P145 (na 18:27; 18:52); Slobodan Vuković, T. 5984, 5986; dokazni predmet br. P178 ("7"); Colin Kaiser, T. 2463; dokazni predmet br. P63/6, str. 13 (fotografija br. 4, 01848493); str. 17, 20 (fotografija br. 13, 0184850), (03073350, str. 27, br. 4 b) (vidi i fotografiju br. 71, 01848548), (03073354, str. 31); dokazni predmet br. P61/39, par. 13.

¹³⁸⁶ Dokazni predmet br. P145 (na 19:30); Slobodan Vuković, T. 5988; dokazni predmet br. P61/39, par. 11.

¹³⁸⁷ Colin Kaiser, T. 2712; dokazni predmet br. P69.

¹³⁸⁸ Slavko Grubišić, T. 1022, 1038; označen brojem 1 u dokaznom predmetu br. P30, T. 1050.

¹³⁸⁹ Đelo Jusić, T. 3081-3082; dokazni predmet br. P63/6, str. 27, br. 19; str. 37.

¹³⁹⁰ Dokazni predmet br. P63/6, str. 21 i 27 (br. 18a).

¹³⁹¹ Dokazni predmet br. P63/6, str. 27 (br. 18b).

¹³⁹² Zineta Ogresta, T. 3471-3472, 3542, u dokaznom predmetu br. P89 označen sa A.

¹³⁹³ Slobodan Vuković, T. 5916-5917 (koji je rekao da se radi o knjižari); dokazni predmet br. P66 (na 36:19); dokazni predmet br. P78 (na 23.14-23.24); Colin Kaiser, T. 2451; dokazni predmet br. P64; vidi i dokazni predmet br. C1/2, objekt B7.

¹³⁹⁴ Slobodan Vuković, T. 5939-5940, 5954-5958, 5961-5962; dokazni predmet br. P145 (na 04.16, 15.08-15.20); označen brojem 15 na dokaznom predmetu br. P178.

¹³⁹⁵ Ivan Mustać, T. 1474-1475, 1481; označen slovom H na dokaznom predmetu br. P39.

¹³⁹⁶ Đelo Jusić, T. 3084-3085; dokazni predmet br. P78 (na 22.38-22.42, 22.48-23.00); označen slovom F na dokaznom predmetu br. P81; vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 20; dokazni predmet br. C1/2, objekt B10.

¹³⁹⁷ Slobodan Vuković, T. 5965; dokazni predmet br. P145 (na 17.36-17.40); vidi i dokazni predmet br. C1/1, str. 20; dokazni predmet br. C1/2, objekt B11.

¹³⁹⁸ Dokazni predmet br. P174 (IX-13); Slobodan Vuković, T. 5870-5873, T. 6091-6092.

¹³⁹⁹ Dokazni predmet br. P174 (IX-14); Slobodan Vuković, T. 5878-5881.

¹⁴⁰⁰ Poznat i pod imenom Klarisa/Samostan Klarisa; Slobodan Vuković, T. 5944-5946; dokazni predmet br. P61/39, par. 8; dokazni predmet br. P145 (na 11.20-11.51, 16.01-16.07); označen brojem 2 na dokaznom predmetu br. P178.

¹⁴⁰¹ Ivan Mustać, T. 1481; označen slovom I na dokaznom predmetu br. P39 (oznaka se zapravo nalazi na uglu ulica Od Puča i Đorđičeve, ali je svedok tokom svedočenja o toj lokaciji rekao sledeće: "To je ulica svetog Josipa, takozvana ulica svetog Josipa.", T. 1481).

¹⁴⁰² Slavko Grubišić, T. 1046, T. 1116; dokazni predmet br. P61/39, par. 15; vidi i dokazni predmet br. C1/2, objekt B16.

¹⁴⁰³ Slobodan Vuković, T. 5883-5884; dokazni predmet br. P174 (XI-23); dokazni predmet br. P63/6, str. 27, br. 29.

¹⁴⁰⁴ Nikola Jović, T. 2926, 2954-2955, 3030-3032; označena slovom A na dokaznom predmetu br. P75.

¹⁴⁰⁵ Lucijana Peko, T. 1843-1844, 1914-1917; označena sa "X/A" na dokaznom predmetu br. P50, T. 1844, 1846.

¹⁴⁰⁶ Iskazi o raznim delovima gradskih zidina/pešačkih prolaza u severnom delu Starog grada razmatrani su zajedno, jer nije bilo moguće navesti tačnu lokaciju svakog dela gradskih zidina. Slobodan Vuković, T. 5963, 5988; dokazni predmet br. P61/39, par. 12; dokazni predmet br. P145 (na 17:10, 20:02).

¹⁴⁰⁷ Odluka po preliminarnom prigovoru odbrane u kojem se osporava nadležnost, 7. jun 2002.

¹⁴⁰⁸ Odluka po interlokutornoj žalbi, 22. novembar 2002.

¹⁴⁰⁹ Odluka po preliminarnom prigovoru odbrane u vezi sa formom optužnice, 28. jun 2002.

¹⁴¹⁰ Nalog kojim se, bez prejudiciranja budućih postupaka, dozvoljava povlačenje optužbi protiv Milana Zeca, 26. jul 2002.

¹⁴¹¹ Tužiočeva izmenjena optužnica i molba da se dozvoli njena izmena, 26. jul 2002.

¹⁴¹² Odgovor odbrane na Zahtev tužilaštva za dozvolu za izmenu Optužnice, 30. avgust 2002; Drugi preliminarni prigovor odbrane, 30. avgust 2002.

¹⁴¹³ Odluka o izmenjenoj optužnici koju podnosi tužilac, po molbi da se dozvole izmene, 17. mart 2003.

¹⁴¹⁴ Odluka po trećem preliminarnom prigovoru odbrane, 28. maj 2003.

¹⁴¹⁵ Nalog za razdvajanje postupaka, 17. septembar 2003.

¹⁴¹⁶ Odluka po zahtevu tužioca za odvojeno suđenje i Nalog o zakazivanju pretpretresne konferencije i početka suđenja Pavlu Strugaru, 26. novembar 2003.

¹⁴¹⁷ Odluka po zahtevu odbrane za davanje potvrde radi ulaganja žalbe na odluku Pretresnog veća od 26. novembra 2003. o zahtevu tužioca za odvojeno suđenje i Nalog o zakazivanju pretpretresne konferencije i početka suđenja Pavlu Strugaru, 12. decembar 2003.

¹⁴¹⁸ Nalog o privremenom pu(tanju na slobodu optu(eno)g Pavla Strugara, 30. novembar 2001.

¹⁴¹⁹ Nalog za povratak u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih Nacija, 24. septembar 2003.

¹⁴²⁰ Nalog kojim se odgađa početak suđenja, 1. oktobar 2003.

¹⁴²¹ Nalog o daljem privremenom boravku na slobodi, 1. oktobar 2003.

¹⁴²² Odluka po zahtevu tužioca za odvojeno suđenje i Nalog o zakazivanju pretpretresne konferencije i početka suđenja Pavlu Strugaru, 26. novembar 2003.

¹⁴²³ Odluka i Nalog u vezi sa zahtevom optuženog Pavla Strugara za odgodu postupka, 2. decembar 2003.

¹⁴²⁴ Daljnji nalog kojim se odlaže pretpretresna konferencija i početak suđenja Pavlu Strugaru, 9. decembar 2003.

¹⁴²⁵ Nalog o rasporedu za pretpretresnu konferenciju i početak suđenja Pavlu Strugaru i Odluka po zahtevu Pavla Strugara za odgodu postupka, 15. decembar 2003.

¹⁴²⁶ Nalog za imenovanje pretpretresnog sudije, 3. decembar 2001.

¹⁴²⁷ Nalog o imenovanju sudije u predmetu pred Pretresnim većem, 15. decembar 2003.

¹⁴²⁸ Nalog po zahtevima optužbe za određivanje zaštitnih mera, 16. januar 2002.
¹⁴²⁹ Nalog o određivanju zaštitnih mera, 6. april 2004 (poverljivo).
¹⁴³⁰ Odluka po predlogu optužbe da se prihvati davanje iskaza putem video-konferencijske veze, 20. januar 2004.
¹⁴³¹ Odluka po zahtevu optužbe da se odobri svedočenje putem video-konferencijske veze, 16. april 2004.
¹⁴³² Odluka po zahtevu odbrane da se odobri svedočenje putem video-konferencijske veze, 6. jul 2004.
¹⁴³³ Zahtev tužilaštva za prihvatanje izjava na osnovu pravila 92bis Pravilnika o postupku i dokazima, 30. septembar 2003. (poverljivo).
¹⁴³⁴ Odluka po zahtevu optužbe za prihvatanje pismenih izjava svedoka u skladu sa pravilom 92bis, 22. januar 2004. (poverljivo).
¹⁴³⁵ Odbrana je potom po tom pitanju podnela pismeni podnesak. Vidi Podnesak odbrane o prigovoru na uvodnu reč optužbe, 12. januar 2004.
¹⁴³⁶ Odluka po prigovoru odbrane na uvodnu reč optužbe u vezi sa prihvatljivošću dokaza, 22. januar 2002.
¹⁴³⁷ Odluka po prigovoru odbrane na uvrštavanje u spis izveštaja veštaka na osnovu pravila 94bis, 12. decembar 2003.
¹⁴³⁸ Odluka o podnescima odbrane kojima se protivi uvrštavanju u spis izveštaja veštaka na osnovu pravila 94 bis, 1. april 2004.
¹⁴³⁹ Druga odluka o prihvatljivosti određenih dokumenata, 9. septembar 2004.
¹⁴⁴⁰ Odluka o prihvatljivosti određenih dokumenata, 26. maj 2004.
¹⁴⁴¹ Zahtev odbrane za uvrštavanje u spis predloženih dokaznih predmeta odbrane, 22. jul 2004.
¹⁴⁴² Podnesak odbrane kojim se traži uvrštavanje u spis vanrednih, zapisnički evidentiranih dokaznih predmeta, označenih radi identifikacije, 26. jul 2004.
¹⁴⁴³ Druga odluka o prihvatljivosti određenih dokumenata, 9. septembar 2004.
¹⁴⁴⁴ Podnesak odbrane na osnovu pravila 85(A)(iv), 6. avgust 2004 (u daljem tekstu: Podnesak odbrane).
¹⁴⁴⁵ Treća odluka o prihvatljivosti određenih dokumenata, 10. septembar 2004.
¹⁴⁴⁶ Zahtev odbrane da Pretresno veće izda nalog u skladu s pravilom 54 i pravilom 54bis i poverljivi Dodatak, 2. april 2004.
¹⁴⁴⁷ Nalog kojim se zakazuje rasprava na osnovu pravila 54bis, 7. april 2004.
¹⁴⁴⁸ Nalog kojim se zakazuje rasprava na osnovu pravila 54bis, 7. april 2004.
¹⁴⁴⁹ Zahtev odbrane za pristup Sporazumu o izjašnjanju o krivici i priloženoj Činjeničnoj osnovi, sklopljenom između admirala Miodraga Jokića i tužilaštva, 19. mart 2004.
¹⁴⁵⁰ Odluka po zahtevu odbrane za pristup sporazumu o izjašnjanju o krivici Miodraga Jokića i relevantnim dokumentima, 23. mart 2004.
¹⁴⁵¹ Odluka po zahtevu Pavla Strugara za izmenu zaštitnih mera, 23. mart 2004.
¹⁴⁵² Odluka po zahtevu odbrane za lekarski pregled optuženog na osnovu pravila 74bis Pravilnika, 19. decembar 2003.
¹⁴⁵³ Odluka za pregled optuženog magnetnom rezonancom, 17. februar 2004. (poverljivo).
¹⁴⁵⁴ Odluka po zahtevu odbrane za obustavu postupka, 26. maj 2004.
¹⁴⁵⁵ Odluka po zahtevu odbrane za izdavanje potvrde, 17. jun 2004.
¹⁴⁵⁶ Odluka po predlogu odbrane na osnovu pravila 98 bis da se donese oslobađajuća presuda, 21. jun 2004.
¹⁴⁵⁷ Predlog tužilaštva da Pretresno veće ode na lice mesta u Dubrovnik, 26. jul 2004 (delimično poverljivo).
¹⁴⁵⁸ Odgovor odbrane na delimično poverljivi predlog tužilaštva da Pretresno veće ode na lice mesta u Dubrovnik, 3. avgust 2004.
¹⁴⁵⁹ Odluka o uvršćenju dokaza u spis, 11. oktobar 2004.

sudija Alphons Orié, predsedavajući
sudija Amin El Mahdi
sudija Joaquín Martín Canivell
Sekretar: g. Hans Holthuis

Datum: 18. mart 2004.

TUŽILAC
protiv
MIODRAGA JOKIĆA

PRESUDA O KAZNI

Tužilaštvo:
gđa Susan L. Somers
Odbrana:
g. Žarko Nikolić
g. Eugene O'Sullivan

I. ISTORIJAT POSTUPKA I IZJAŠNJAVANJE O KRIVICI

1. Miodrag Jokić optužen je zajedno sa Pavlom Strugarom, Milanom Zecom i Vladimirom Kovačevićem optužnicom, potvrđenom 27. februara 2001.^[1] i oštećenom 2. oktobra 2001. godine, koju je podigao tužilac Međunarodnog suda za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine (dalje u tekstu: tužilac, odnosno Međunarodni sud).

2. Miodrag Jokić se Međunarodnom sudu dobrovoljno predao 12. novembra 2001. Prilikom prvog stupanja pred sud 14. novembra 2001. godine izjasnio se da nije kriv ni po jednoj od šesnaest tačaka optužnice.^[2]

3. Dana 20. februara 2002, Miodrag Jokić je privremeno pušten na slobodu.^[3]

4. Dana 31. marta 2003, u skladu sa nalogom Pretresnog veća I Međunarodnog suda (dalje u tekstu: Pretresno veće),^[4] tužilac je podneo Izmenjenu optužnicu.

5. Dana 24. avgusta 2003, Miodrag Jokić se vratio u Hag, gde je stavljen u pritvor u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija. Dana 25. avgusta 2003, tužilac i Miodrag Jokić potpisali su Sporazum o izjašnjanju o krivici, koji su zajedno podneli 27. avgusta 2003. godine, u kojem se Miodrag Jokić složio da se izjasni krivim po tačkama 1-6 predložene Druge izmenjene optužnice, koja je priložena uz taj Sporazum i koja optuženog tereti za kršenja zakona i običaja ratovanja

kažnjiva po članu 3 Statuta Međunarodnog suda (dalje u tekstu: Statut), kao i po članovima 7(1) – pomaganje i podržavanje – i 7(3) Statuta, za događaje u vezi sa granatiranjem dubrovačkog Starog grada 6. decembra 1991. godine.^[1]

6. Dana 26. avgusta 2003, odbrana je podnela “Zahtev Miodraga Jokića da mu se produži privremeni boravak na slobodi” pod istim odredbama i uslovima kao i prethodno.

7. Na raspravi o izjašnjanju o krivici, održanoj 27. avgusta 2003, tužilac je usmenim putem zatražio da mu se, na osnovu pravila 62 *ter* Pravilnika o postupku i dokazima (dalje u tekstu: Pravilnik), dozvoli da izmeni Izmenjenu optužnicu, pod uslovom da se optuženi izjasni krivim po šest tačaka predložene Druge izmenjene optužnice. Na molbu tužioca, Izmenjena optužnica je izmenjena.^[6] Potvrдно izjašnjanje o krivici optuženog i ova Presuda o kazni zasnovane su na toj Drugoj izmenjenoj optužnici (dalje u tekstu: Optužnica)^[7]

8. Šest tačaka Sporazuma o izjašnjanju o krivici (koje su identične tačkama Optužnice) odnose se na kršenja zakona i običaja ratovanja počinjena 6. decembra 1991. godine, a to su:^[8]

Tačka 1: ubistvo

Tačka 2: okrutno postupanje

Tačka 3: protivpravni napad na civile

Tačka 4: pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom

Tačka 5: protivpravni napad na civilne objekte

Tačka 6: uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umetničkim i naučnim delima.

9. U Sporazumu o izjašnjanju o krivici navodi se da “Miodrag Jokić namerava da se potvrдно izjasni o krivici i da prizna svoju krivicu po svakoj pojedinoj tački” koja je gore navedena;^[9] takođe se navodi da je odluku da prihvati odgovornost doneo “dobrovoljno, s punim uvidom i znanjem.”^[10] Miodrag Jokić “je sporazuman s tim da se izjašnjava krivim po Optužnici zato što je činjenično kriv i prihvata punu odgovornost za svoje postupke” po članu 7(1) – pomaganje i podržavanje – i članu 7(3) Statuta.^[11] Jedna od obaveza Miodraga Jokića iz Sporazuma o izjašnjanju o krivici jeste da saraduje sa tužiocem.^[12]

10. Pored toga, u Sporazumu o izjašnjanju o krivici Miodrag Jokić navodi da je na njega pristao “po svom slobodnom izboru i dobrovoljno”, i da mu nisu upućivane nikakve pretnje da bi priznao krivicu.^[13] On takođe tvrdi da razume da se sklapanjem Sporazuma o izjašnjanju o krivici odriče prava na prezumpciju nevinosti i potpuno suđenje.^[14]

11. S obzirom na potvrдно izjašnjanje o krivici Miodraga Jokića, njegovu punu saradnju sa tužiocem i ispunjavanje svih obaveza iz Sporazuma o izjašnjanju o krivici, optužba se zauzvrat složila da Pretresnom veću predloži jedinstvenu kaznu od 10 godina zatvora. U skladu sa Sporazumom o izjašnjanju o krivici, Miodrag Jokić, međutim, ima pravo da, na osnovu eventualnih olakšavajućih okolnosti koje iznese, zatraži manju kaznu.^[15] Nijedan sporazum o kazni koji strane u postupku postignu između sebe nije obavezujući za Pretresno veće.^[16]

12. Sve tačke Optužnice odnose se na krivična dela kažnjiva po članu 3 Statuta. Zajednički elementi krivičnih dela iz člana 3 Statuta su sledeći: prvo, da je u vreme kada su počinjena postojao oružani sukob bilo međunarodnog bilo unutrašnjeg karaktera i, drugo, da je postojao blizak neksus između oružanog sukoba i krivičnog dela, odnosno da su ta dela bila “u tesnoj vezi sa neprijateljstvima”. Pretresno veće se, na osnovu materijala koji je imalo pred sobom, uverilo da su ti uslovi u ovom predmetu zadovoljeni.

13. Kada je reč o krivičnim delima za koja je Miodrag Jokić priznao krivicu, postojanje sukoba međunarodnog karaktera nije element nijedne tačke Optužnice.^[17] Na raspravi o izjašnjanju o krivici, održanoj 27. avgusta 2003, Pretresno veće je potvrdilo da ponašanje navedeno u Sporazumu o izjašnjanju o krivici zadovoljava elemente krivičnih dela za koja se optuženi tereti u Optužnici, o čemu su se strane u postupku već sporazumele.^[18] Strane u postupku su se takođe složile da bi optužba, kad bi izvodila dokaze na suđenju, dokazala činjenice sadržane u Sporazumu o izjašnjanju o krivici i da bi te činjenice išle bi u prilog tome da se optuženi proglašeni krivim.^[19]

14. Uverivši se da se optuženi potvrдно izjasnio o krivici u skladu s pravilom 62 *bis* Pravilnika,^[20] Pretresno veće je Miodraga Jokića proglasilo krivim po svim tačkama po kojima se on izjasnio krivim.^[21]

15. Dana 29. avgusta 2003, Pretresno veće je odobrilo zahtev da se privremeni boravak na slobodi optuženog produži pod istim onim uslovima koje je utvrdilo u Nalogu od 20. februara 2002.

16. Dana 17. septembra 2003, Pretresno veće je izdalo “Nalog za razdvajanje postupka”, kojim je, u interesu pravde, postupak protiv Miodraga Jokića razdvojen od postupka protiv Pavla Strugara i Vladimira Kovačevića.

17. Dana 14. novembra 2003. godine, Pretresnom veću su dostavljeni “Podnesak tužioca o odmeravanju kazne Miodragu Jokiću” (dalje u tekstu: Podnesak tužioca o odmeravanju kazne) i “Podnesak Miodraga Jokića o odmeravanju kazne” (dalje u tekstu: Podnesak odbrane o odmeravanju kazne).

18. Dana 26. novembra 2003. godine, Pretresno veće je zakazalo raspravu o kazni i naložilo Miodragu Jokiću da se vrati u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija. Na raspravi o kazni održanoj 4. decembra 2003. godine, optužba i odbrana su se obratile Pretresnom veću i obe su pozvale po dva svedoka. Miodrag Jokić je dao kratku izjavu na osnovu pravila 84 *bis* Pravilnika. Na kraju ove rasprave Pretresno veće se povuklo da bi razmotrilo kaznu. Istoga dana ono je odobrilo zahtev Miodraga Jokića da se njegov privremeni boravak na slobodi produži.

II. ČINJENICE

19. Miodrag Jokić je rođen 25. februara 1935. u Donjoj Toplici, opština Valjevo (Srbija). Na Vojnopomorsku akademiju u Divuljama (Hrvatska) upisao se 1954. godine, a kasnije se obučavao i obrazovao u oblasti ratnog pomorstva. Tokom godina obavljao je razne dužnosti u Jugoslovenskoj ratnoj mornarici. U oktobru 1991, imenovan je za komandanta 9. vojnopomorskog

sektora (VPS) Boka u Crnoj Gori. Sa tog položaja se penzionisao 8. maja 1992.^[22]

20. Pretresno veće ponovo navodi događaje koji su se odigrali 6. decembra 1991. i oko tog dana, shodno tome kako su se strane u postupku saglasile u Sporazumu o izjašnjanju o krivici i onome što je izneto na raspravi o kazni 4. decembra 2003. Na raspravi o kazni odbrana se bez daljnjeg složila s "kontekstom predmeta" koji je izložila optužba.^[23] Treba imati na umu da se o događajima koji se razmatraju nije vodio spor na suđenju. Prihvativši potvrdno izjašnjanje o krivici Miodraga Jokića na osnovu Sporazuma o izjašnjanju o krivici, Pretresno veće se ograničava na činjenične navode koje su iznele strane u postupku.^[24]

21. Strane u postupku tvrde da je od 8. oktobra 1991, pa zaključno sa 31. decembrom 1991. godine, Miodrag Jokić, delujući individualno ili u dogovoru s drugima, vodio vojnu kampanju započetu 1. oktobra 1991. i usmerenu na teritoriju opštine Dubrovnik u njenim tadašnjim granicama (dalje u tekstu: Dubrovnik).^[25]

22. U istom periodu, za vreme vojnih operacija usmerenih na brdo Srđ i šire područje Dubrovnika, snage Jugoslovenske narodne armije (JNA) pod komandom Miodraga Jokića ispalile su na stotine granata koje su pale na dubrovački Stari grad (dalje u tekstu: Stari grad).^[26]

23. Miodrag Jokić je znao da je, kao deo svetske kulturne baštine, Stari grad u celini pod zaštitom Organizacije Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (dalje u tekstu: UNESCO), na osnovu Konvencije o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine (dalje u tekstu: Konvencija UNESCO-a o zaštiti svetske baštine). Takođe mu je bilo poznato da je više zgrada u Starom gradu i kula na gradskim zidinama obeleženo simbolima propisanim Haškom konvencijom o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (dalje u tekstu: Haška konvencija iz 1954.). Pored toga, Miodrag Jokić je bio svestan prisustva značajnog broja civila u Starom gradu na dan 6. decembra 1991.^[27]

24. Granatiranju 6. decembra 1991. godine prethodile su vojne operacije oko dubrovačkog Starog grada koje su dovele do gotovo tromesečne okupacije prigradskih područja.^[28] Posle granatiranja Starog grada u oktobru i novembru 1991. godine, JNA nije pokrenula istragu niti preduzela bilo kakve disciplinske mere da kazni kršenje stalne zapovesti JNA o zaštiti dubrovačkog Starog grada.^[29]

25. Početkom decembra, JNA i hrvatske snage bile su pred potpisivanjem sporazuma o potpunom prekidu vatre koji je predviđao da ponovo počne snabdevanje Dubrovnika osnovnim namirnicama. Pregovarači su bili, na jednoj strani, Miodrag Jokić, a na drugoj, tri ministra Vlade Hrvatske, među kojima Davorin Rudolf, tadašnji hrvatski ministar pomorstva i, jedno vreme, vršilac dužnosti ministra za vanjske poslove Hrvatske.^[30] Dana 5. decembra 1991, posle sastanka na visokom nivou između ove dve strane u Cavtatu, jedini detalj oko kojeg se još trebalo usaglasiti da bi sporazum o prekidu vatre bio potpisan bilo je pitanje kontrole brodova kojima se sprovodila blokada dubrovačke luke.^[31]

26. Dana 6. decembra 1991, snage JNA pod komandom Miodraga Jokića, između ostalih, protivpravno su granatirale Stari grad. Uprkos činjenici da su se snage koje su granatirale Stari grad *de jure* nalazile pod kontrolom Miodraga Jokića, stav tužioca je da "admiral Jokić nije izdao naređenje" za taj protivpravni napad.^[32] Miodrag Jokić je Pretresnom veću rekao: "Bio sam svestan svoje komandne odgovornosti za postupke svojih potčinjenih u borbi, kao i promašaja i greški u komandovanju trupama."^[33]

27. Usled granatiranja život su izgubila dva civila (Tonči Skočko, star 18 godina, i Pavo Urban, star 23 godine), dok su tri civila ranjena (Nikola Jović, Mato Valjalo i Ivo Vlašica) u Starom gradu. Šest zgrada u Starom gradu potpuno je uništeno, a više njih je oštećeno.^[34] Ustanove namenjene religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijski spomenici i umetnička i naučna dela bili su oštećeni ili uništeni. Granatiranje se nastavilo do "kasno u toku dana 6. decembra 1991."^[35] Izjave svedoka koje su dostavile strane u postupku govore o tome da je u Starom gradu vladao haos, o kršu nastalom oštećenjem zgrada i ljudima koji su plakali i doživeli šok.^[36]

28. Dana 6. decembra 1991. u 14:00 časova, Miodrag Jokić je Kriznom odboru Dubrovnika uputio radiogram, naslovljen konkretno na ministra Davorina Rudolfa, u kojem izražava žaljenje zbog "teške i nesrećne situacije" i navodi da on nije naredio granatiranje. Međutim, uprkos tako žestokom granatiranju grada, prema tvrdnjama iznetim Pretresnom veću, "nije izdata nijedna neposredna naredba da se Stari grad zaštititi, odnosno sačuva."^[37] Strane u postupku se slažu da je "Miodrag Jokić za protivpravno granatiranje znao od ranih jutarnjih sati 6. decembra 1991, a nije preduzeo nužne i razumne mere da spreči, umanj, zaustavi ili kazni one koji su bili pod njegovom komandom i koji su bili direktno odgovorni za granatiranje."^[38] U poruci koju je poslao hrvatskoj strani 6. decembra 1991. godine po podne, Miodrag Jokić je rekao da će preduzeti "energičnu istragu o našoj odgovornosti i krivcima za taj događaj" i da istovremeno očekuje "da se utvrde odgovornosti i na vašoj strani."^[39] Bez obzira na to, na strani JNA niko nije bio kažnjen zbog granatiranja niti su protiv ikoga bile pokrenute disciplinske mere; ukoliko je i bilo nekih istraga, one nisu bile dovoljne.^[40]

29. Dana 7. decembra 1991, Miodrag Jokić se opet sastao sa ministrom Davorinom Rudolfom u Cavtatu. Posle daljih pregovora, sklopljen je sveobuhvatan sporazum o prekidu vatre. Na tom sastanku Miodrag Jokić se izvinio za događaje od prethodnog dana.^[41]

III. MERODAVNO PRAVO

A. Razmatranja o odmeravanju kazne u ovom predmetu

30. Krivične sankcije koje izriče Međunarodni sud ograničene su na kazne zatvora.^[42] Kao svrha kažnjavanja u jurisprudenciji Međunarodnog suda priznati su retribucija, odvratanje i rehabilitacija.^[43]

31. Kao oblik retribucije, kazna izražava osudu krivičnog dela i njegovog učinioca od strane društva i treba da bude srazmerna težini krivičnih dela. Prema tome, kazna koju izriče Međunarodni sud odražava gnušanje čovečanstva nad teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava za koja je optuženi proglašen krivim.^[44] Retributivni aspekt kazne može kod žrtava i njihove šire zajednice umanjiti bes i osećaj nepravde izazvan počinjenim zločinom.

32. Uvažavajući retribuciju kao bitnu svrhu kažnjavanja, Pretresno veće posebnu pažnju posvećuje težini krivičnih dela za koja se Miodrag Jokić izjasnio krivim, u svetlu konkretnih okolnosti u kojima su ona počinjena.

33. Odvraćanje kao svrha kažnjavanja sastoji se u tome da se obeshrabre slični zločini.^[45] Glavni cilj kojem se teži je da se učinilac odvraća od daljih prestupa (konkretno odvrćanje), pri čemu se pretpostavlja da će kazna obeshrabriti i druge da čine krivična dela te vrste, odnosno, u slučaju Međunarodnog suda, dela navedena u Statutu (opšte odvrćanje).^[46]

34. Pretresno veće smatra da je malo verovatno da će osuđeni u ovom predmetu u budućnosti učiniti sličan zločin, što znatno umanjuje značaj konkretnog odvrćanja. Kada je u pitanju opšte odvrćanje, kažnjavanje služi jačanju pravnog poretka u kojem je dotični oblik ponašanja inkriminisan, kao i uveravanju društva u efikasnost njegovih krivičnih odredbi. Uprkos tome, izricanje teže kazne nekoj osobi samo zato da bi se drugi odvratili od zločina bilo bi nepravdično i na kraju bi dovelo do pada poštovanja prema pravnom poretku u celini. Iz tog razloga, a u skladu sa upozorenjem Žalbenog veća u Presudi o žalbi na kaznu u predmetu Tadić,^[47] Pretresno veće je veoma vodilo računa o tome da, u odmeravanju primerene kazne, na odvrćanje ne stavi prevelik naglasak.

35. Smatra se da kazna ima i svrhu rehabilitacije, pošto osuđenom jasno stavlja do znanja koju težinu društvo pripisuje njegovim krivičnim delima. Lišavanje slobode, oblik kazne koji primenjuje Međunarodni sud, stvara podsticaj i okolnosti u kojima osuđeni može da razmisli o neispravnosti svojih dela i o šteti i patnji koje su ona nanela drugima. Ovaj proces često će teći uporedo sa reintegracijom osuđenog u društvo.

36. Po mišljenju Pretresnog veća, kada se optuženi potvrdno izjasni o krivici, on čini jedan značajan korak u tim procesima.^[48] Takvo priznanje, pored ostalog, govori o odlučnosti optuženog da se suoči sa svojom odgovornošću prema oštećenoj strani i društvu u celini. Uzimajući u obzir sve podatke koje su mu dostavile strane u postupku, Veće stoji na stanovištu da su u slučaju Miodraga Jokića mogućnosti za rehabilitaciju velike i da u ovom predmetu pitanje reintegracije osuđenog u društvo ima poseban značaj.

A. Statut i Pravilnik

37. Odredbe Statuta i Pravilnika Međunarodnog suda koje se tiču odmeravanja kazne su sledeće:

Član 24 [Statuta]

Krivične sankcije

1. Krivične sankcije koje izriče pretresno veće ograničene su na kaznu zatvora. Prilikom određivanja kazne zatvora pretresno veće će imati u vidu opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije.

2. Prilikom izricanja kazni, pretresna veća uzimaju u obzir faktore poput težine krivičnog dela i individualnih prilika osuđenika.

Pravilo 100 [Pravilnika]

Postupak za odmeravanje kazne prilikom potvrdnog izjašnjavanja o krivici

(A) Ako pretresno veće optuženog proglasi krivim nakon potvrdnog izjašnjavanja o krivici, tužilac i odbrana mogu dostaviti sve relevantne informacije koje mogu pomoći pretresnom veću prilikom odmeravanja odgovarajuće kazne.

(B) Presuda se izriče javno i u prisustvu osuđenog, osim ako pravilom 102(B) nije predviđeno drugačije.

Pravilo 101 [Pravilnika]

Kazne

(A) Osoba proglašena krivom može biti osuđena na kaznu zatvora, uključujući i doživotnu kaznu zatvora.

(B) Prilikom određivanja kazne pretresno veće uzima u obzir faktore spomenute u članu 24(2) Statuta, kao i faktore kao što su:

(i) sve otežavajuće okolnosti;

(ii) sve olakšavajuće okolnosti, uključujući i značajnu saradnju osuđenog s tužiocem pre ili posle izricanja presude;

(iii) opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije;

(C) Osuđenom će se uračunati eventualno vreme koje je proveo u pritvoru čekajući na predaju Međunarodnom sudu ili čekajući na suđenje ili žalbeni postupak.

38. Ni u Statutu ni u Pravilniku ne navodi se konkretan raspon kazni koje izriče Međunarodni sud. Shodno gorenavedenim normama, Pretresno veće prilikom odmeravanja kazne uzima u obzir sledeće faktore:

(a) težinu krivičnog dela;

(b) sve otežavajuće okolnosti;

(c) sve olakšavajuće okolnosti;

(d) opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije.^[49]

IV. FAKTORI U ODMERAVANJU KAZNE

A. Težina krivičnih dela

1. Argumenti strana u postupku

39. Optužba u opštim crtama podseća da “u Statutu, Pravilniku i praksi ovog Međunarodnog suda nije izričito utvrđen raspon ili opseg kazni za zločine u njegovoj nadležnosti. Odluka je ostavljena slobodnoj sudskoj oceni Pretresnog veća u svakom predmetu.”^[50] U vezi sa krivičnim delima za koja se Miodrag Jokić izjasnio krivim, optužba ističe da je Miodrag Jokić bio svestan okolnosti zločina počinjenih za vreme protivpravnog granatiranja Starog grada.^[51] Konkretno, Miodrag Jokić je znao za “naređenja i direktive JNA, upućene svim vojnim komandantima na području Dubrovnika, u kojima se ističe zahtev da se ni pod kojim okolnostima ne sme otvarati vatra i nanositi šteta Starom gradu.”^[52] U vezi sa protivpravnim napadom na Stari grad, optužba je navela da su njegove posledice - smrt, ranjavanje i razaranje širokih razmera – bile veoma teške.^[53] Konačno, optužba je izrazila mišljenje da “onaj ko [...] dozvoli da se projektil ispali a pritom ne zna ko će tačno biti pogođen, ponekad možda snosi i veću odgovornost od onog ko zločin izvrši licem u lice. Možda upravo ta udaljenost, odnosno sterilnost samog čina, daje dodatnu dimenziju strahoti krivičnog dela.”^[54]

40. Odbrana se poziva na Optužnicu i Sporazum o izjašnjanju o krivici (paragrafi 2-5 i 10-14) i priznaje težinu krivičnog dela i oblik učešća Miodraga Jokića u njihovom izvršenju.^[55] Odbrana čak naglašava da se u Starom gradu 6. decembra 1991. godine dogodila “besmislena, neopravdana i protivpravna tragedija”.^[56]

1. Diskusija

41. Član 24(2) Statuta predviđa da pretresna veća prilikom utvrđivanja kazne treba da uzmu u obzir faktore poput težine krivičnog dela.^[57] Pretresno veće u predmetu Kupreškić iznelo je stav da “[k]azne koje valja izreći moraju odražavati inherentnu težinu kriminalnog ponašanja optuženih. Utvrđivanje težine zločina zahtijeva razmatranje osobitih okolnosti predmeta, kao i oblik i stepen sudjelovanja optuženih u zločinu.”^[58]

42. Od krivičnih dela za koja se Miodrag Jokić izjasnio krivim, tri se odnose na kršenje obaveze vojske da svoje operacije usmerava jedino protiv vojnih ciljeva. Da bi postupila u skladu s tom svojom obavezom, vojska mora praviti razliku između civila i boraca i suzdržati se od gađanja civila. Ostala tri zločina tiču se kršenja obaveze razlikovanja civilnih objekata od vojnih ciljeva, te nenapadanja zaštićenih objekata.

43. Ocenjujući težinu zločina za koje se Miodrag Jokić izjasnio krivim, Pretresno veće takođe uzima u obzir činjenicu da je u praksi Međunarodnog suda uvreženo načelo da se ratnim zločinima ne pripisuje manja inherentna težina nego zločinima protiv čovečnosti.^[59]

44. Pretresno veće u predmetu Galić zaključilo je da protivpravni napad na civile kojim su prouzrokovani smrt ili ranjavanje civila predstavlja izuzetno teško kršenje koje jeste “povreda temeljnog načela međunarodnog humanitarnog prava.”^[60] Za očekivati je da će granatiranje naseljenog mesta imati teške i dugotrajne posledice. Dostavljeni su izvesni podaci i o fizičkoj i duševnoj patnji osoba povređenih u napadu na Stari grad 6. decembra 1991. (od kojih su dve zadobile smrtonosne rane).^[61] Pretresno veće je te podatke uzelo u obzir.

45. Dva krivična dela od onih za koja se Miodrag Jokić izjasnio krivim - pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom i protivpravni napad na civilne objekte – u ovom slučaju predstavljaju veoma teška krivična dela s obzirom na razaranje koje je Stari grad pretrpeo u toku tog jednog dana i njegove dugoročne posledice. Prema Sporazumu o izjašnjanju o krivici, šest zgrada u Starom gradu je uništeno, a mnogo više ih je oštećeno.^[62] “Na stotine, možda i do hiljadu projektila” palo je na Stari grad 6. decembra 1991. godine. Njihove ogromne posledice su Pretresnom veću pokazane na karti grada.^[63]

46. Još jedno krivično delo za koje se Miodrag Jokić izjasnio krivim jeste uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umetničkim i naučnim delima. Ovo krivično delo predstavlja kršenje u odnosu na dobra koja uživaju posebnu zaštitu međunarodne zajednice.

47. Zabrana razaranja ustanova ove vrste prvi put je kodifikovana početkom prošlog veka, i to Pravilnikom koji je priložen uz Hašku konvenciju o zakonima i običajima rata na kopnu (dalje u tekstu: Haški pravilnik)^[64] i Haškom konvencijom o bombardovanju od strane pomorskih snaga u vreme rata, od 18. oktobra 1907.^[65]

48. Haška konvencija iz 1954. godine^[66] predviđa strožu zaštitu “kulturnih dobara” definisanih u članu 1 Konvencije. Ta zaštita obuhvata obavezu čuvanja i poštovanja kulturnih dobara pod “generalnom zaštitom.”^[67]

49. U preambuli Konvencije o zaštiti svetske baštine UNESCO-a kaže se da “je oštećenje ili nestanak svakog primerka kulturne ili prirodne baštine osiromašenje baštine svih naroda sveta.”^[68] Dubrovački Stari grad uvršten je u Spisak svetske baštine 1975. godine.

50. U Dopunskim protokolima I (član 53) i II (član 16) iz 1977. Ženevskih konvencija iz 1949. godine ponovljena je obaveza zaštite kulturnih dobara, a doseg zabrane proširen je time što se nezakonitim proglašava, *inter alia*, “svaki neprijateljski čin usmeren protiv istorijskih spomenika, umetničkih dela ili mesta bogoslužnja koji čine kulturnu i duhovnu baštinu naroda.” Dakle, na osnovu Dopunskih protokola zabranjeno je napadati ovu vrstu zaštićenih dobara, nezavisno od toga da li ti napadi prouzrokuju stvarnu štetu.^[69] Ovaj imunitet se jasno nadovezuje na zaštitu predviđenu za civilne objekte.^[70]

51. Dubrovački Stari grad se u vreme događaja navedenih u Optužnici u celini smatrao izuzetno važnim delom svetske kulturne baštine. On je,

pored ostalog, bio izuzetna arhitektonska celina u kojoj se ogleda jedan značajan stadijum u istoriji čoveka.^[71] Minobacački napad na Stari grad predstavljao je napad ne samo na istoriju i baštinu regiona, već i na kulturnu baštinu čovečanstva.^[72] Osim toga, Stari grad je (prema rečima optužbe)^[73] bio "grad u kome se živelo" i život njegovih stanovnika bio je tesno isprepletan sa drevnim nasleđem grada. I stambene zgrade u gradu bile su deo Svetske kulturne baštine, što znači da su bile zaštićene.

52. Restauracijom građevina ove vrste, kada je ona moguća, građevine se nikada ne mogu vratiti u stanje pre napada, jer će izvestan deo originalnog, istorijski autentičnog materijala, biti uništen, što umanjuje njihovu originalnu vrednost.

53. Pošto napadi na civilne zgrade predstavljaju tešku povredu međunarodnog humanitarnog prava, Pretresno veće zaključuje da je još teži zločin napasti mesto koje uživa posebnu zaštitu - kao što je to Stari grad koji se sastoji od civilnih zgrada - i prouzrokovati razaranje velikih razmera u njemu. Razaranje prouzrokovano napadom na Stari grad imalo je, štaviše, izrazito velike razmere. Oštećeno je preko 100 građevina, uključujući više delova gradskih zidina u Starom gradu, od toga da su one na nekim mestima bile potpuno razorene do toga da su im oštećeni samo nenoseći elementi.^[74] Protivpravni napad na Stari grad se, dakle, mora smatrati posebno deliktnim ponašanjem.

54. Odmeravajući kaznu koja bi na odgovarajući način odražavala razmere pune krivične odgovornosti Miodraga Jokića, Pretresno veće je uzelo u obzir činjenicu da se neka od krivičnih dela za koja se on izjasnio krivim sastoje od istih pravnih elemenata, čije dokazivanje zavisi od istog niza činjenica, kao i to da su ona počinjena u sklopu jednog te istog napada na dubrovački Stari grad.

55. Težina krivičnih dela koje je počinila osuđena osoba proizilazi i iz stepena njegovog učešća u tim krivičnim delima.^[75] Obe strane u postupku su potvrdile da je Miodrag Jokić bio svestan okolnosti u kojima su ta dela učinjena, kao i toga da je od ranih jutarnjih časova 6. decembra 1991. znao za ponašanje svojih podređenih. Strane u postupku su se složile da je Miodrag Jokić bio svestan statusa dubrovačkog Starog grada, koji je kao celina bio pod zaštitom UNESCO-a kao deo svetske kulturne baštine.^[76]

56. Individualnu krivičnu odgovornost snosi osoba koja je, kako se navodi u članu 7(1) Statuta, "planirala, podsticala, naredila, počinila ili na drugi način pomogla i podržala planiranje, pripremu ili izvršenje krivičnog dela navedenog u članovima od 2 do 5 ovog Statuta." Pored toga, u članu 7(3) Statuta piše sledeće: "Činjenica da je neko od dela navedenih u članovima od 2 do 5 ovog Statuta počinio podređeni ne oslobađa njegovog nadređenog krivične odgovornosti ako je nadređeni znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema da počini takva dela ili da ih je već počinio, a nadređeni nije preduzeo nužne i razumne mere da spreči takva dela ili kazni počinioca" ("odgovornost nadređenog").^[77]

57. Iz Sporazuma o izjašnjanju o krivici i kasnijih podnesaka može se zaključiti da, prema shvatanju strana u postupku, vid odgovornosti

Miodraga Jokića za događaje od 6. decembra 1991. godine potpada delom pod član 7(1) Statuta (pomaganje i podržavanje), a delom pod član 7(3) Statuta (odgovornost nadređenog).^[78] Pretresno veće je prihvatilo Sporazum nakon što se uverilo da je odluka Miodraga Jokića da prihvati odgovornost i po članu 7(1) i po članu 7(3) upućena i da, kao što on generalno i priznaje u vezi sa svojim potvrdnim izjašnjanjem o krivici, postoje dokazi koji bi, kada bi se izveli na suđenju, potvrdili oba osnova odgovornosti. Prema tvrdnji optužbe, činjenica da Miodrag Jokić nije preduzeo odgovarajuće disciplinske mere da kazni počinioca za slične napade izvedene pod njegovom nadležnošću od 23. i 24. oktobra, kao i ponovo 9. novembra 1991, direktno se odrazila na stanje u komandovanju, te tako i na činjenje zločina 6. decembra 1991.^[79]

58. Jednim svojim delom, ponašanje Miodraga Jokića, odnosno neke njegove konkretne radnje i propusti pre granatiranja od strane JNA 6. decembra 1991. godine, u konkretnim okolnostima ovog predmeta ispravno je okarakterisano kao pomaganje i podržavanje, s obzirom na činjenicu da je imalo znatan učinak na činjenje krivičnih dela o kojima je reč.^[80] Drugi propusti koji povlače krivičnu odgovornost, posebno nepreduzimanje hitnih i odgovarajućih mera u pogledu zločina koji se čine ili su već počinjeni, kao i mera da se kazne počinioci, ispravno se, u konkretnim okolnostima ovog predmeta, terete po osnovu "odgovornosti nadređenog" shodno članu 7(3) Statuta. Iz tih razloga, Pretresno veće je na raspravi o izjašnjanju o krivici optuženog proglasilo krivim po oba osnova odgovornosti.^[81]

A. Otežavajuće okolnosti

1. Rukovodeći položaj optuženog

(a) Argumenti strana u postupku

59. Optužba tvrdi da visok rukovodeći položaj optuženog predstavlja otežavajući faktor u ovom predmetu^[82] i da su visok položaj pojedinca, kao i upotreba takvog položaja radi činjenja krivičnih dela, u praksi Međunarodnog suda smatrani otežavajućim faktorom.^[83] Optužba je iznela navode o karijeri Miodraga Jokića, o njegovoj ulozi u oružanim snagama od oktobra do decembra 1991. godine, kao i o činjenici da 6. decembra 1991. nije uspeo da održi disciplinu među svojim vojnicima.^[84] Optužba takođe navodi da su radnje i propusti Miodraga Jokića vezani za granatiranje Starog grada bili "u suprotnosti sa onim što nalažu njegov visok čin i ovlašćenja", te da zato predstavljaju otežavajuće faktore.^[85] Optužba smatra da o visokom položaju Miodraga Jokića govori i činjenica da je on bio izabran za jednog od predstavnika JNA u pregovorima o sudbini opštine Dubrovnik sa međunarodnim predstavnicima Posmatračke misije Evropske zajednice i ministrima Hrvatske.^[86]

60. Odbrana osporava tvrdnju da visok čin sam po sebi treba da bude razlog za izricanje teže kazne. Međutim, ona priznaje da osoba koja

zloupotrebi ili na protivpravan način upotrebi svoja ovlašćenja “zaslužuje težu kaznu od osobe koja je postupala samo u privatnoj funkciji.”^[87] Konkretno, “direktno učešće nadređenog na visokom položaju u krivičnom delu na osnovu člana 7(1) - pomaganje i podržavanje - predstavlja otežavajuću okolnost, a u kojoj meri je ta okolnost otežavajuća zavisiće od stvarnog nivoa vlasti i oblika učešća.”^[88]

(a) Diskusija

61. Pretresno veće se slaže sa stranama u postupku da se, u skladu sa sudskom praksom Međunarodnog suda^[89], položaj vlasti i ovlašćenja visokog oficira smatraju otežavajućom okolnošću, i to zbog dalekosežnosti posledica njegove nepropisne upotrebe svog položaja vlasti i ovlašćenja.

62. Prilikom odmeravanja kazne Miodragu Jokiću, Pretresno veće stoga smatra da njegov položaj i uticaj tog položaja na celokupnu situaciju predstavljaju otežavajuću okolnost.

2. Ranjivost žrtava

(a) Argumenti strana u postupku

63. Citirajući Prvostepenu presudu u predmetu Aleksovski,^[90] optužba tvrdi da “upotreba nasilja protiv ranjivih osoba, kao i protiv destabiliziranih ili poniženih osoba predstavlja otežavajuću okolnost.”^[91] Odbrana se po tom pitanju nije izjasnila.

(b) Diskusija

64. Pretresno veće stoji na stanovištu da osude za ubistvo, okrutno postupanje i protivpravni napad na civile u okolnostima ovog predmeta podrazumevaju da žrtve protivpravnog napada nisu neposredno učestvovala u neprijateljstvima i da su zato bile ranjive, nenaoružane i nesposobne da se brane. Drugim rečima, Pretresno veće je ranjivost civila uzelo u obzir već u sklopu same definicije ovih krivičnih dela. Pozivanje optužbe na Prvostepenu presudu u predmetu Aleksovski je pogrešno, jer je Pretresno veće u predmetu Aleksovski svoj zaključak jasno ograničilo na kategorije posebno zaštićenih osoba (kao što su invalidi)^[92] i na zločine “koje je počinio netko na višem položaju ili osoba na vlasti.”^[93] Pretresno veće se slaže da se nasilje nad izvesnim grupama ljudi, kao što su pacijenti u bolnicama, invalidi i pritvorenici (posebno deca i stari ljudi), može pod izvesnim okolnostima smatrati otežavajućim faktorima za krivično delo. Miodrag Jokić, međutim, nije osuđen za gađanje civila koji pripadaju kategoriji posebno ranjivih osoba.

65. Pretresno veće, dakle, zaključuje da se u ovom predmetu ranjivost žrtava ne može smatrati otežavajućom okolnošću, pošto je ta činjenica već uzeta u obzir u sklopu same definicije dotičnih krivičnih dela.

3. Specijalni status dubrovačkog Starog grada

a. Argumenti strana u postupku

66. U vezi sa specijalnim statusom dubrovačkog Starog grada, optužba ističe da je Miodrag Jokić znao da je Stari grad 1979. godine uvršten u Registar svetske kulturne baštine UNESCO-a i da je to područje kao takvo trebalo da bude demilitarizovano;^[94] ona tvrdi da ovo predstavlja otežavajući faktor.^[95] Odbrana se o ovom pitanju nije izjasnila.

(b) Diskusija

67. Pretresno veće je mišljenja da razaranje i hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umetničkim i naučnim delima podrazumeva činjenicu da je Stari grad bio nebranjen grad velike kulturne vrednosti, koji je stoga bio pod posebnom zaštitom međunarodnog prava. Veće stoga zaključuje da je specijalni status Starog grada već uzet u obzir u definiciji i oceni težine zločina, i da ga ne treba smatrati i otežavajućim faktorom.

4. Zaključci

68. S obzirom na gore navedeno, Pretresno veće zaključuje da jedinu relevantnu otežavajuću okolnost predstavlja rukovodeći položaj Miodraga Jokića, i tome je prilikom razmatranja kazne pridata određena težina.

A. Olakšavajuće okolnosti

69. Sporazumom o izjašnjanju o krivici optužba se obavezala da neće predložiti kaznu zatvora veću od deset godina;^[96] međutim, optužba ističe da postoje i “znatne olakšavajuće okolnosti” koje bi opravdale i blažu kaznu.^[97] Odbrana tvrdi da bi Pretresno veće kao olakšavajuće okolnosti trebalo da uzme u obzir sledeće: potvrdno izjašnjanje o krivici Miodraga Jokića; izraženo kajanje; dobrovoljnu predaju; ponašanje za vreme pritvora i privremenog boravka na slobodi; poodmakle godine; ponašanje u vreme kada su zločini počinjeni i posle toga; lične i porodične prilike; dobar moralni karakter; priznavanje činjenica.^[98] Optužba se slaže sa tim da se dobrovoljna predaja Miodraga Jokića, njegovo uzorno ponašanje za vreme pritvora i privremenog boravka na slobodi, potvrdno izjašnjanje o krivici i prihvatanje odgovornosti, kajanje i značajna saradnja sa tužiocem mogu uzeti u obzir kao faktori u prilog ublažavanju kazne.^[99] Ovi faktori razmotreni su niže u tekstu.^[100]

1. Dobrovoljna predaja optuženog

(a) Argumenti strana u postupku

70. Odbrana tvrdi da se dobrovoljna predaja optuženog u sudskoj praksi Međunarodnog suda smatra olakšavajućom okolnošću uglavnom zato što i druge optužene može navesti da učine isto, čime se pospešuje efikasnost rada Međunarodnog suda.^[101]

71. Pred toga, prema mišljenju odbrane, što se neki optuženi brže preda pošto sazna za optužnicu podignutu protiv sebe, to veću težinu pretresno veće treba da prida njegovoj predaji.^[102] Odbrana napominje da je Miodrag Jokić, koji se Međunarodnom sudu predao 12. novembra 2001. godine, bio prvi oficir JNA iz Srbije koji se dobrovoljno predao Međunarodnom sudu.^[103] Ovo, navodi odbrana, svedoči o “moralnom karakteru i ličnom integritetu Miodraga Jokića, kao čoveka i vojnika koji poštuje autoritet i naloge Međunarodnog suda”.^[104]

72. Optužba prihvata da od svih oficira JNA koji su se predali Međunarodnom sudu Miodrag Jokić ima najviši čin.^[105]

(a) Diskusija

73. Pretresno veće pridaje dužnu težinu olakšavajućoj okolnosti da se Miodrag Jokić, visoki oficir, dobrovoljno predao Međunarodnom sudu.^[106]

2. Potvrдно izjašnjavanje o krivici i prihvatanje odgovornosti

(a) Argumenti strana u postupku

74. Odbrana tvrdi da je potvrđno izjašnjavanje o krivici Miodraga Jokića pre početka suđenja primarni olakšavajući faktor koji treba uzeti u obzir, jer služi kao primer poštenja, pomaže utvrđivanju istine, doprinosi izgradnji mira, štedi vreme i resurse Međunarodnog suda i otklanja potrebu da žrtve i svedoci dolaze da svedoče u Hagu.^[107]

75. Optužba priznaje da potvrđno izjašnjavanje Miodraga Jokića o krivici predstavlja značajan faktor za ublažavanje kazne.^[108] Kao prvo, jedan od najviših oficira bivše JNA priznao je krivicu u vezi sa svojom ulogom u krajnje razornom napadu na dubrovački Stari grad.^[109] Kao drugo, njegovim potvrđnim izjašnjavanjem o krivici “podignut je veo ćutanja koje je obavijao ovaj sramotni događaj”.^[110]

(b) Diskusija

76. U praksi Međunarodnog suda prihvaćeno je da potvrđno izjašnjavanje o krivici može ići u prilog ublažavanju kazne, zbog toga što je takvim izjašnjavanjem, zavisno od prilika, moguće postići sledeće: pokazati kajanje, poštenje i spremnost da se prihvati odgovornost;^[111] pomoći da se

utvrdi istina;^[112] doprineti miru i pomirenju;^[113] dati primer drugima koji su krivi za činjene zločina;^[114] eliminirati potrebu da svedoci svedoče u sudnici;^[115] i uštedeti vreme i resurse Međunarodnog suda.^[116]

77. Pretresno veće uvažava činjenicu da potvrđno izjašnjavanje Miodraga Jokića o krivici pre početka suđenja doprinosi utvrđivanju istine o događajima od 6. decembra 1991. u dubrovačkom Starom gradu i okolini. U izvesnoj meri, preduslov za uzajamno razumevanje i pomirenje jeste da se utvrdi i prizna istina o događajima koji su činili sukob u bivšoj Jugoslaviji. Pretresno veće veruje da potvrđno izjašnjavanje Miodraga Jokića o krivici može samo doprineti takvom obostranom priznavanju istine o događajima. Njegovo izjašnjavanje o krivici moglo bi ojačati osnove za pomirenje naroda bivše Jugoslavije i ponovno uspostavljanje trajnog mira u regionu. Konačno, Pretresno veće napominje da se potvrđnim izjašnjavanjem Miodraga Jokića o krivici znatno štede vreme i resursi Međunarodnog suda.

78. Pretresno veće zaključuje da potvrđno izjašnjavanje Miodraga Jokića o krivici predstavlja važan faktor koji ide u prilog ublažavanju kazne.

3. Kajanje

(a) Argumenti strana u postupku vezani za kajanje

79. Odbrana tvrdi da, u skladu sa praksom Međunarodnog suda, iskreno kajanje Miodraga Jokića predstavlja olakšavajući faktor.^[117] U ovom pogledu odbrana se poziva prvenstveno na Presudu u predmetu Plavšić, prema kojoj priznavanje i prihvatanje odgovornosti za krivicu doprinosi pomirenju.^[118]

80. Na raspravi o odmeravanju kazne, Miodrag Jokić je izjavio:

Spreman sam da se sa vojničkim dostojanstvom poklonim pred svim žrtvama ovog sukoba bez obzira na kojoj su strani. Takođe, iako sam to učinio u toku samog granatiranja radio putem i, nakon toga, i lično, osećam obavezu da i ovom prilikom izrazim svoje najdublje saučešće porodicama poginulih i ranjenih, kao i građanima Dubrovnika, za bol i štetu koje im je nanela jedinica pod mojom komandom. Moje žaljenje shvatam kao uslov pomirenja i zajedništva života naroda na ovom području.^[119]

81. Kasnije je rekao:

Ja sam celog svog života bio profesionalni vojnik. Kao takav, rukovodio sam se oficirskom zakletvom trudeći se da služim na čast svojoj profesiji i svojoj zemlji. Zato danas stojim pred vama nadajući se da će moj postupak doprineti konačnom pomirenju i zajedničkom životu naroda na ovom području, ali i stvaranju perspektive u kojoj neće biti tereta krivice za moj narod i njegovu budućnost.^[120]

82. Odbrana tvrdi da pri odmeravanju kazne treba uzeti u obzir činjenicu da je Miodrag Jokić izrazio iskreno kajanje.^[121]

83. Optužba tvrdi da ono što je Miodrag Jokić izjavio u vezi sa napadima u vreme kada su se oni dogodili, a što je potvrdio svojim potvrđnim izjašnjavanjem o krivici, predstavlja iskreno kajanje. Prema tvrdnji optužbe,

Miodrag Jokić je već 6. decembra 1991. godine izrazio žaljenje zbog napada na Stari grad, kako zvaničnicima Vlade Hrvatske tako i predstavnicima međunarodne zajednice prisutnim na području Dubrovnika; po svemu sudeći, to je učinio spontano i iskreno.^[122]

84. Odbrana takođe navodi da ponašanje optuženog posle zločina, ukoliko je optuženi preduzeo korake za obeštećenje žrtava, može ići u prilog ublažavanju kazne. Isto tako, ona smatra da u ovom slučaju u obzir treba uzeti ponašanje u vreme zločina.^[123]

85. Po mišljenju odbrane, ponašanje Miodraga Jokića tokom pregovora od 5. do 7. decembra 1991. sa ministrom Davorinom Rudolfom trebalo bi smatrati "dobronamernim radnjama koje svedoče o naporima Miodraga Jokića da promeni i poboljša tok događaja".^[124]

86. Odbrana navodi da je 5. decembra 1991. godine ministar Rudolf – kome je Vlada Hrvatske poverila zadatak da pregovara o mirnom povlačenju JNA sa teritorije Hrvatske – postigao sporazum s Miodragom Jokićem o hitnom prekidu vatre i tome kako da se poboljšaju uslovi života u Dubrovniku.^[125] Kako je navedeno ranije u ovoj Presudi, 6. decembra 1991. godine ministar Rudolf je od Miodraga Jokića primio radiogram. U radiogramu se izražavalo žaljenje zbog granatiranja Starog grada toga dana. Miodrag Jokić je u radiogramu naveo da on nije naredio napad i da obećava da će sprovesti istragu o toj stvari. Ministar Rudolf je tekst Miodraga Jokića u celini pročitao preko radija.^[126] Dana 7. decembra 1991, ministar Rudolf se ponovo sastao s Miodragom Jokićem i zaključio "konačni sporazum i prekid vatre".^[127] Ministar je potvrdio da se prilikom tog sastanka Miodrag Jokić izvinio za događaje od 6. decembra 1991. On je Miodraga Jokića smatrao spremnim, ozbiljnim i iskrenim pregovaračem.^[128] Odbrana tvrdi da su "pregovori koje je admiral Jokić u dobroj veri vodio sa g. Rudolfom, i koji su urodili konačnim sporazumom i prekidom vatre, spasili živote i sprečili patnje i uništavanje imovine."^[129]

87. Pored toga, odbrana navodi da je Miodrag Jokić 1993. godine postao predsednik Odbora za odbranu i bezbednost Nove demokratije, političke stranke u Srbiji, i da je aktivno učestvovao u planiranju reformi i reorganizaciji jugoslovenskih oružanih snaga. Ovo je potvrdio svedok Miroslav Stefanović, jedan od osnivača Nove demokratije, koji je svedočio na raspravi o odmeravanju kazne.^[130]

88. Na raspravi o odmeravanju kazne odbrana je navela da "optužba priznaje da radiogram koji je 6. decembra admiral Jokić uputio g. Rudolfu svedoči o njegovom iskrenom kajanju."^[131] Odista, optužba navodi da je Miodrag Jokić 6. decembra 1991. godine izrazio žaljenje.^[132] Optužba takođe potvrđuje ulogu Miodraga Jokića u sprovođenju potpunog prekida vatre posle protivpravnog napada od 6. decembra 1991.^[133] Optužba isto tako prihvata činjenicu da je Miodrag Jokić bio aktivan član Nove demokratije i predsednik Odbora za odbranu i bezbednost.^[134] Optužba prihvata da je Miodrag Jokić u tom svojstvu značajno doprineo inicijativi da se Savezna Republika Jugoslavija pridruži Partnerstvu za mir, kao i da je učestvovao u izradi predloga za reformu vojske i policije.^[135]

(b) Diskusija

89. Kajanje osuđenog može se uzeti kao olakšavajuća okolnost, pod uslovom da je iskreno.^[136] Pretresno veće napominje da je već 6. decembra 1991, dana kada je granatiran dubrovački Stari grad, Miodrag Jokić povodom tih događaja radiogramom izrazio svoje žaljenje ministru Rudolfu.

90. Ponašanje optužene posle sukoba smatrano je važnim olakšavajućim faktorom u Presudi o kazni u predmetu Plavšić.^[137] U tom pogledu, Pretresno veće konstatuje da su strane u postupku saglasne da je Miodrag Jokić odigrao presudnu ulogu u postizanju sporazuma o potpunom prekidu vatre i njegovom sprovođenju. Pretresno veće takođe ima u vidu da je ministar Rudolf Miodraga Jokića smatrao spremnim, ozbiljnim i iskrenim pregovaračem.^[138]

91. Osim toga, Pretresnom veću su dostavljene informacije prema kojima je Miodrag Jokić posle rata učestvovao u političkim aktivnostima čije je programsko usmerenje bilo zalaganje za mirno rešenje sukoba u regionu.

92. Pretresno veće zaključuje da javno izvinjenje Miodraga Jokića žrtvama i njihovim porodicama, njegovo ponašanje posle napada na dubrovački Stari grad 6. decembra 1991. i njegovo ponašanje za vreme rasprave o odmeravanju kazne (kada je otvoreno govorio o svom "žaljenju"), zajedno svedoče o njegovom iskrenom kajanju. Ovom zaključku ide u prilog i činjenica da se Miodrag Jokić izvesno vreme posle svoje dobrovoljne predaje Međunarodnom sudu izjasnio krivim i da je zatim, kako je objašnjeno niže u tekstu, pružio značajnu saradnju tužiocu.

4. Saradnja sa tužiocem

(a) Argumenti strana u postupku

93. Odbrana podseća da, u skladu sa sudskom praksom Međunarodnog suda, odluka o tome da li je saradnja optuženog bila značajna ili ne zavisi od kvantiteta i kvaliteta informacija koje ta osoba pruži.^[139] Odbrana tvrdi da je Miodrag Jokić pružio značajnu saradnju tužiocu.^[140]

94. Optužba je potvrdila da je saradnja Miodraga Jokića bila značajna.^[141]

(b) Diskusija

95. Pretresno veće ima u vidu Sporazum o izjašnjavanju o krivici koji je Miodrag Jokić sklopio sa tužiocem, obavezavši se da saraduje sa Tužilaštvom i da Međunarodnom sudu "pruži istinite i potpune informacije" kad god se to od njega zatraži.^[142] Pretresno veće uzima u obzir i to da je tužilac potvrdio da je saradnja Miodraga Jokića bila potpuna i značajna. Strane u postupku su o ovom konkretnom pitanju dostavile svoje podneske Pretresnom veću.^[143]

96. Pretresno veće zaključuje da ovaj faktor treba uzeti kao olakšavajuću okolnost prilikom odmeravanja kazne.

5. Lične prilike

(a) Argumenti strana u postupku

97. Odbrana tvrdi da u prilog ublažavanju kazne Pretresno veće treba da uzme u obzir sledećih pet ličnih faktora:

- uzorno vladanje Miodraga Jokića u pritvoru;^[144]
- njegovo puno poštovanje odredbi i uslova privremenog boravka na slobodi;^[145]
- njegove porodične okolnosti: Miodrag Jokić je oženjen i ima dve odrasle kćeri;^[146]
- njegov dobar moralni karakter i profesionalnost;^[147] i
- njegove poodmakle godine.^[148]

98. Odbrana je pozvala Marjana Pogačnika, kontra-admirala u penziji, da svedoči o dobrom moralnom karakteru i profesionalizmu Miodraga Jokića. On je Miodraga Jokića opisao kao uzornog oca^[149] i veoma humanog i profesionalnog oficira.^[150] Prema rečima ovog svedoka, Miodrag Jokić je uvek "bio [...] za popunu ravnopravnost među narodima i narodnostima. To mu je bilo glavno opredjeljenje. Nikad nije izražavao bilo kakve nacionalističke stavove."^[151] Ovo svedočenje optužba nije osporila.

99. Optužba priznaje da se Miodrag Jokić sve vreme svog pritvora ponašao primereno i da je poštovao službenike i pravila pritvorske jedinice.^[152] Pored toga, prema redovnim izveštajima o ponašanju Miodraga Jokića za vreme privremenog boravka na slobodi, Miodrag Jokić se pridržavao svih pravila i odredbi.^[153]

(b) Diskusija

100. U sudskoj praksi Međunarodnog suda kao olakšavajući faktori uzimane su u obzir razne lične okolnosti, kao što su: poodmakle godine optuženog,^[154] njegovo uzorno ponašanje za vreme boravka u Pritvorskoj jedinici Ujedinjenih nacija,^[155] njegovo puno poštovanje odredbi i uslova za vreme privremenog boravka na slobodi^[156] i njegove porodične okolnosti.^[157] Međutim, navedenim faktorima Međunarodni sud je uglavnom pridavao vrlo malo značaja.^[158] U Presudi u predmetu Banović naglašava se da su "ti lični faktori karakteristični za mnoge optužene".^[159]

101. Pretresno veće ima u vidu da o Miodragu Jokiću govore kao o humanom i profesionalnom oficiru;^[160] da je oženjen i da ima dvoje dece;^[161] da se u pritvoru uzorno ponašao; da je u potpunosti poštovao odredbe i uslove svog privremenog boravka na slobodi; i da ima skoro 69 godina.

102. Pretresno veće stoji na stanovništvu da, premda nijedan od gorenavedenih faktora sam za sebe ne predstavlja olakšavajuću okolnost, svi oni uzeti zajedno čine lične prilike koje, doduše u ograničenoj meri, mogu ići u prilog ublažavanju kazne.

6. Zaključci

103. Imajući u vidu sve što je navedeno, Pretresno veće zaključuje da su relevantne olakšavajuće okolnosti, kojima je prilikom odmeravanja kazne pridata odgovarajuća težina, sledeće:

- dobrovoljna predaja;
- potvrdno izjašnjavanje o krivici;
- kajanje, izraženo kako u vreme kada su zločini činjeni tako i posle toga;
- saradnja sa tužiocem; i
- lične prilike.

E. Opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije

1. Argumenti strana u postupku

104. Kada je reč o oslanjanju na praksu izricanja zatvorskih kazni u SFRJ, optužba navodi da se iz prakse Međunarodnog suda vidi da je to "korisno sredstvo koje može da usmeri, ali ne i da konačno odredi odluku pretresnog veća o primerenoj kazni."^[162] Pretresna veća, dakle, mogu da se posluže ne samo konkretnim rasponom kazni koje bi sudovi u bivšoj Jugoslaviji izrekli za krivična dela uporediva sa onima kojima se terete optuženi, već mogu uzeti u obzir i faktore iz člana 41(1) Krivičnog zakona SFRJ,^[163] koji nalaže sledeće:

Sud će učiniocu krivičnog dela odmeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to delo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike i njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca.^[164]

105. U vezi sa konkretnim krivičnim delima za koja se optuženi tereti u Optužnici, optužba navodi samo član 151 Krivičnog zakona SFRJ:

Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata ili oružanog sukoba uništava kulturne ili istorijske spomenike i građevine, ili ustanove namenjene nauci, umetnosti, vaspitanju ili humanitarnim ciljevima, kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu.

106. U vezi sa vidom odgovornosti Miodraga Jokića za krivična dela za koja se izjasnio krivim, optužba navodi i paragraf 21 Propisa o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ:

Vojni starešina odgovara kao saučesnik ili podstrekač ako je nepreduzimanjem mera protiv potčinjenih koji krše pravila ratnog prava doprineo da njemu potčinjene jedinice i pojedinci takva dela ponovljeno vrše.

107. Odbrana se slaže s tim da Pretresno veće nije obavezno da sledi praksu izricanja kazni kakva je postojala u bivšoj Jugoslaviji, ali smatra da je ono mora uvažiti "kao pomoćno sredstvo pri odmeravanju kazne".^[165] Pored članova 41(1) i 43 koji se odnose na olakšavajuće okolnosti,^[166] odbrana ističe odredbu ugrađenu u član 42(2) krivičnog zakona SFRJ, prema kojoj sudija može da utvrdi da li postoje posebno olakšavajuće okolnosti koje ukazuju da se i sa ublaženom kaznom može postići svrha kažnjavanja.^[167]

2. Diskusija

108. Pretresno veće konstatuje da nijedna strana u postupku nije posebno naglasila da je praksa izricanja kazni u bivšoj Jugoslaviji značajna za odmeravanje primerene kazne Miodragu Jokiću. Optužba se, citiravši član 151 Krivičnog zakona SFRJ u vezi sa uništavanjem kulturnih dobara, ograničila na to da Pretresno veće uputi na "slične odredbe u zakonu SFRJ" koje postoje za druga krivična dela. Odbrana je navela samo one odredbe koje se odnose na okolnosti koje bi se mogle uzeti u obzir u prilog ublažavanju kazne. Pretresno veće se stoga upoznao sa onim odredbama Krivičnog zakona SFRJ koje smatra relevantnim za odmeravanje primerene kazne Miodragu Jokiću.

109. U skladu sa odredbama Krivičnog zakona SFRJ, glavne svrhe kažnjavanja jesu konkretno i opšte odvratanje, rehabilitacija i pospešivanje vladavine prava u uslovima javne bezbednosti i zaštite.^[168]

110. Pretresno veće smatra da su za ovaj predmet relevantne i odredbe člana 41(1) Krivičnog zakona SFRJ uzetog u celosti.

111. Konačno, Pretresno veće ima u vidu Glavu XVI Krivičnog zakona SFRJ, naslovljenu "Krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava", konkretnije članove 142, 148 i 151, koji se odnose na: ratne zločine protiv civilnog stanovništva (142); sredstva i vidove vođenja borbenih operacija (148); i zaštitu kulturnih dobara (151). Pretresno veće konstatuje da je za ratne zločine protiv civilnog stanovništva bila predviđena kazna od 5 do 15 godina zatvora, smrtna kazna ili kazna od 20 godina zatvora ako se smrtna kazna zameni kaznom zatvora. Pretresno veće dalje napominje da odredbe vezane za zaštitu kulturnih ili istorijskih spomenika, građevina ili ustanova namenjenih nauci, umetnosti, vaspitanju ili humanitarnim ciljevima iziskuju zatvorsku kaznu od najmanje jedne godine.

V. ODMERAVANJE KAZNE

A. Zaključci

112. Da bi odredilo odgovarajuću kaznu, Pretresno veće je ocenilo faktore značajne za utvrđivanje težine krivičnih dela za koja se Miodrag Jokić izjasnio krivim. Zatim je razmotrilo otežavajuće i olakšavajuće okolnosti. Konačno, u skladu sa Statutom i Pravilnikom, Pretresno veće je uzelo u obzir opštu praksu izricanja kazni na sudovima u bivšoj Jugoslaviji.

113. Miodrag Jokić je osuđen za šest ratnih zločina, za koje je zaključeno da bez izuzetka predstavljaju izuzetno teške zločine s obzirom na zaštićena dobra koja su njima povređena: život i integritet žrtava; zaštićeni civilni objekti; zaštićena kulturna dobra.

114. Uzeti su u obzir relevantni olakšavajući faktori; neki od njih - poput značajne saradnje Miodraga Jokića sa tužiocem, iskrenog žaljenja koje je izrazio još 6. decembra 1991. godine i njegovog kasnijeg kajanja - Pretresno veće je ocenilo izuzetno značajnim.

B. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru

115. Miodrag Jokić se Međunarodnom sudu predao 12. novembra 2001, nakon čega je zadržan u pritvoru do 21. februara 2002, kada je privremeno pušten na slobodu. Takođe je bio pritvoren od 24. avgusta do 30. avgusta 2003, od 2. decembra do 5. decembra 2003. i od 16. marta do 18. marta 2004. Na osnovu pravila 101 (C) Pravilnika, on ima pravo da mu se vreme provedeno u pritvoru, koje ukupno iznosi 116 dana, uračuna u izdržavanje kazne.^[169]

VI. DISPOZITIV

116. Iz gorenavedenih razloga, razmotrivši argumente i dokaze koje su iznele strane u postupku, **PRETRESNO VEĆE**

NA OSNOVU Statuta i Pravilnika,

OSUĐUJE Miodraga Jokića na jedinstvenu kaznu od 7 (sedam) godina zatvora;

KONSTATUJE da on, na osnovu pravila 101 (C) Pravilnika, ima pravo da mu se u izdržavanje kazne uračuna 116 dana koje je proveo u pritvoru, zaključno sa datumom ove Presude;

NALAŽE, na osnovu pravila 103 (C) Pravilnika, da Miodrag Jokić ostane u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne završe pripreme za njegov transfer u državu u kojoj će izdržavati kaznu.

Sačinjeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu se engleski tekst smatra merodavnim.

/potpis na originalu/

Alphons Orié, predsedavajući sudija

/potpis na originalu/

Amin El Mahdi

/potpis na originalu/

Joaquín Martín Canivell

Dana 18. marta 2004.

U Hagu,

Holandija

[pečat Međunarodnog suda]

Glosar

Druga presuda o kazni u predmetu Erdemovi	Tužilac protiv Dražena Erdemović, predmet br. IT-96-22-Tbis, Druga presuda o kazni, 5. mart 1998.
Drugostepena presuda o kazni u predmetu Tadi	Tužilac protiv Duška Tadić, predmet br. IT-94-1-A i IT-94-1-Abis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000.
Drugostepena presuda u predmetu Aleksovski	Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000.
Drugostepena presuda u predmetu Čelebić	Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugi, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001.
Drugostepena presuda u predmetu Furundžija	Tužilac protiv Ante Furundžije, predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000.
Drugostepena presuda u predmetu Jelisi	Tužilac protiv Gorana Jelisić, predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001.
Drugostepena presuda u predmetu Kunarac	Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih, predmet br. IT-96-23 i IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002.
Drugostepena presuda u predmetu Kupreški	Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugi, predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001.
Drugostepena presuda u predmetu Vasiljevi	Tužilac protiv Mitra Vasiljević, predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004.
JNA	Jugoslovenska narodna armija
Krivični zakon SFRJ	Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, objavljen 8. oktobra 1976. godine u "Službenom listu SFRJ" br. 44, stupio na snagu 1. jula 1977. godine.
Međunarodni sud	Međunarodni sud za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine
Odbrana	Tim odbrane Miodraga Jokića
Optužba	Tužilaštvo
Optužnica	Tužilac protiv Miodraga Jokića predmet br. IT-01-42/1-PT, Druga izmenjena optužnica, 27. avgust 2003.
Par.	Paragraf/paragrafi
PJUN	Pritvorska jedinica Ujedinjenih nacija
Podnesak odbrane o odmeravanju kazne	Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet br. IT-01-42/1-S, Podnesak Miodraga Jokića o odmeravanju kazne, 14. novembar 2003
Podnesak tužioca o odmeravanju kazne	Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet b. IT-01-42/1-S, Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, 14. novembar 2003.
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima MKSJ-a, IT/32/Rev.28, 17. juli 2003.
Presuda o kazni u predmetu Banović	Tužilac protiv Predraga Banović, predmet br. IT-02-65/1-S, Presuda o kazni, 28. oktobar 2003.
Presuda o kazni u predmetu Plavši	Tužilac protiv Biljane Plavši, predmet br. IT-00-39&40/1-S, Presuda, 27. februar 2003.

Presuda o kazni u predmetu Sikirica	Tužilac protiv Duška Sikirice i drugih, predmet br. IT-95-8-S, Presuda o kazni, 13. novembar 2001. godine.
Presuda o kazni u predmetu Tadi	Tužilac protiv Duška Tadića, predmet br. IT-94-1-Tbis-K117, Presuda o kazni, 11. novembar 1999.
Presuda o kazni u predmetu Todorovi	Tužilac protiv Stevana Todorović, predmet br. IT-95-9/1-S, Presuda o kazni, 31. juli 2001.
Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Dragana Nikolić	Tužilac protiv Dragana Nikolića, predmet b. IT-94-2-S, Presuda o kazni, 18. decembar 2003.
Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Dragana Obrenovića	Tužilac protiv Dragana Obrenović, predmet br. IT-02-60/2-S, Presuda o kazni, 10. decembar 2003.
Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Milana Simića	Tužilac protiv Milana Simića, predmet br. IT-95-92-S, Presuda, 17. oktobar 2002.
Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Momira Nikolića	Tužilac protiv Momira Nikolić, predmet br. IT-02-60/1-S, Presuda, 2. decembar 2003.
Pretno veće	Sekcija B Pretnog veća I Međunarodnog sud
Prvostepena presuda u predmetu Aleksovski	Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999.
Prvostepena presuda u predmetu Blaškić	Tužilac protiv Tihomira Blaškića predmet br. IT-95-14-T, 3. mart 2000.
Prvostepena presuda u predmetu Galić	Tužilac protiv Stanislava Galić, predmet br. IT-98-29-T, Presuda i mišljenje, 5. decembar 2003.
Prvostepena presuda u predmetu Jelisić	Tužilac protiv Gorana Jelisić, predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999.
Prvostepena presuda u predmetu Kordi	Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkez, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001.
Prvostepena presuda u predmetu Kupreški	Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugi, predmet br. IT-95-16-T, Prvostepena presuda, 14. januar 2000.
Prvostepena presuda u predmetu Naletilić	Tužilac protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinović predmet br. IT-98-34-T, Presuda, 31. mart 2003.
Rasprava o izjašnjanju o krivici	Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet br. IT-01-42-PT, Rasprava o izjašnjanju o krivici, 27. avgust 2003.
Rasprava o kazni	Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet br. IT-01-42-PT, Rasprava o kazni, 4. decembar 2003.
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
Sporazum o izjašnjanju o krivici	Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet br. IT-01-42-PT, Sporazum o izjašnjanju o krivici između Miodraga Jokića i Tužilaštva, 25. avgust 2003
T.	Transkript pretresa u ovom predmetu. Sve stranice transkripta koje se spominju u ovoj presudi uzete su iz neslužbene i neprečišćene verzije transkripta.
Tužilac protiv Pavla Strugara i drugih	Tužilac protiv Pavla Strugara, Miodraga Jokića, Vladimira Kovačević, predmet br. IT-01-42-PT i IT-01-42/1-S i AR-72

UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
Ženevske konvencije	

Napomene:

^[1] Optužbe protiv Milana Zeca povučene su 26. jula 2001.

^[2] Prvobitna optužnica teretila je optužene za kršenja zakona i običaja ratovanja, kažnjiva po članu 3 Statuta: ubistvo (tačke 1, 4 i 7); okrutno postupanje (tačke 2, 5 i 8); napadi na civile (tačke 3, 6 i 9); pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 10); protivpravni napadi na civilne objekte (tačka 11); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim religiji i istorijskim spomenicima (tačka 12); bezobzirno razaranje sela ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 14); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim obrazovanju ili religiji (tačka 15); i pljačkanje javne ili privatne imovine (tačka 16). Njome se optuženi takođe terete za teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kažnjive po članu 2 Statuta: uništavanje i oduzimanje imovine širokih razmera, koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno (tačka 13). Navodi se da su se svi ti zločini dogodili u periodu od 1. oktobra 1991. do 31. decembra 1991.

^[3] Tužilac protiv Pavla Strugara i drugih, "Nalog po zahtevu Miodraga Jokića za privremeno puštanje na slobodu" od 20. februara 2002; u vezi sa privremenom izmenom uslova tog naloga vidi i "Nalog po zahtevu Miodraga Jokića kojim se traži izmena uslova za privremeno puštanje na slobodu radi lečenja" od 27. novembra 2002.

^[4] Tužilac protiv Pavla Strugara i drugih, "Odluka o izmenjenoj optužnici koju podnosi tužilac, po molbi da se dozvole izmene", 17. mart 2003.

^[5] Vidi dole, par. 8.

^[6] Rasprava o izjašnjavanju o krivici, T. 141-5.

^[7] Ibid, T. 145-7.

^[8] Sporazum o izjašnjavanju o krivici, par. 3.

^[9] Ibid.

^[10] Ibid, par. 15.

^[11] Ibid, par. 4-5.

^[12] Ibid, par. 16.

^[13] Ibid, par. 26. Vidi i raspravu o sporazumu o krivici, T. 141.

^[14] Ova prava obuhvataju: pravo da se izjasni da nije kriv i da od Tužilaštva zahteva da navode iz izmenjene optužnice dokaže van razumne sumnje na pravičnom i nepristrasnom javnom suđenju; pravo da pripremi odbranu i da na javnom suđenju iznese svoju odbranu od tih optužbi; pravo da mu se sudi bez nepotrebnog odlaganja; pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu i da se na suđenju brani sam ili putem pravnog zastupnika po sopstvenom izboru; pravo da na svom suđenju ispita ili da se u njegovo ime ispituju svedoci koji ga terete, kao i da se na suđenje dovedu i ispituju svedoci koji svedoče u njegovu odbranu pod istim uslovima kao i svedoci koji ga terete; pravo da ne bude prinuđen da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu; pravo da na suđenju svedoči ili da se brani ćutanjem; i pravo žalbe na presuđenje o krivici, kao i žalbe na sva sudska rešenja doneta u pretpretresnoj fazi postupka. Sporazum o izjašnjavanju o krivici, par. 24.

^[15] Ibid, par. 7. Na raspravi o kazni, T. 296, odbrana je, tako, navela da bi "svaka kazna izrečena admiralu Jokiću trebala da bude manja od dve godine zatvora."

^[16] Pravilo 62 *ter* (B) Pravilnika.

^[17] Tužilac protiv Pavla Strugara i drugih, "Odluka po preliminarnom prigovoru odbrane u kojem se osporava nadležnost", 7. juni 2002, par. 17-24, i "Odluka po interlokutornoj žalbi" koju je Žalbeno veće donelo 22. novembra 2002. (predmet br. IT-01-42-AR72), par. 9-10, u kojoj se, između ostalog, konstatuje da "Pretno veće nije pogrešilo kad je zaključilo, kako to shvata Žalbeno veće, da su principi koji zabranjuju napade na civile i protivpravne napade na civilne objekte navedeni u članovima 51 i 52 Dopunskog protokola I i u članu 13 Dopunskog protokola II principi međunarodnog običajnog prava. Prema međunarodnom običajnom pravu, kršenje tih principa povlači individualnu krivičnu odgovornost."

^[18] Rasprava o izjašnjavanju o krivici, T. 148-50.

^[19] Sporazum o izjašnjavanju o krivici, par. 10.

^[20] Pravilo 62 *bis* Pravilnika predviđa sledeće: "Ako se optuženi izjasni da je kriv u skladu s pravilom 62(vi) ili zatraži da se njegova izjava o krivici izmeni u potvrdnu, a pritom se pretresno veće uveri: (i) da je potvrdna izjava o krivici data dobrovoljno; (ii) da je potvrdna izjava o krivici data upućeno; (iii) da potvrdna izjava o krivici nije dvosmislena; i (iv) da postoje dovoljne činjenične osnove za postojanje krivičnog dela i učestvovanje optuženog u istom, bilo na osnovu nezavisnih indicija ili toga što ne postoji nikakvo bitno neslaganje između strana u pogledu predmetnih činjenica,

pretresno veće optuženog može da proglasi krivim i uputi sekretara da odredi datum za pretres pred izricanje kazne."

^[21] Rasprava o izjašnjavanju o krivici, T. 146-7; 155.

^[22] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 1-3.

^[23] Rasprava o kazni, T. 206.

^[24] Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Dragana Nikolića, par. 48.

^[25] Sporazum o izjašnjavanju o krivici, par. 11.

^[26] Ibid, par. 12.

^[27] Ibid, par. 13.

^[28] Rasprava o kazni, T. 194; 206.

^[29] Ibid, T. 197-8; 206.

^[30] Ibid, T. 194-5; 199; 206; 288.

^[31] Ibid, T. 195; 206; 288.

^[32] Ibid, T. 195. Ovo je potkrepljeno na raspravi o kazni, T. 220-1 (zatvorena sednica).

^[33] Ibid, T. 279.

^[34] Pretresno veće je upoznato sa činjenicom da je, u većoj ili manjoj meri, oštećeno više od 100 zgrada. Rasprava o kazni, T. 243-4

^[35] Sporazum o izjašnjavanju o krivici, par. 14.

^[36] Vidi Izjavu svedoka 1(b), priloženu u Dodatku B (poverljivo) Podneska tužioca o odmeravanju kazne, str. 5; Izjavu svedoka 2(b), priloženu u Dodatku B (poverljivo) Podneska tužioca o odmeravanju kazne, str. 3.

^[37] Rasprava o kazni, T. 199; 206.

^[38] Sporazum o izjašnjavanju o krivici, par. 14.

^[39] Tekst radiograma, Dodatak 9 Podneska odbrane o odmeravanju kazne.

^[40] Rasprava o kazni, T. 204; 206.

^[41] Ibid, T. 289.

^[42] Član 24(1) Statuta.

^[43] Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 806.

^[44] Drugostepena presuda u predmetu Aleksovski, par. 185.

^[45] Presuda o kazni u predmetu Todorović, par. 30.

^[46] Presuda o kazni u predmetu Tadić, par. 7-9.

^[47] Presuda o žalbi na kaznu u predmetu Tadić, par. 48.

^[48] Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Momira Nikolića, par. 93.

^[49] Pretresno veće podseća da nije obavezno da se pridržava opšte prakse izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije, već ona samo treba da mu posluži kao pomoć pri odmeravanju odgovarajuće kazne. Presuda o žalbi na kaznu u predmetu Tadić, par. 20-1; Drugostepena presuda u predmetu Kupreškić, par. 418; Drugostepena presuda u predmetu Jelisić, par. 117; Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 813.

^[50] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 16.

^[51] Ibid, par. 19.

^[52] Ibid, par. 23.

^[53] Rasprava o kazni, T. 281.

^[54] Ibid, T. 283.

^[55] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 27.

^[56] Rasprava o kazni, T. 286.

^[57] Član 24 (2) Statuta.

^[58] Prvostepena presuda u predmetu Kupreškić, par. 852, citirano u Drugostepenoj presudi u predmetu Aleksovski, par. 182, i potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu Čelebići, par. 731.

^[59] Drugostepena presuda u predmetu Furundžija, par. 247; Presuda o žalbi na kaznu u predmetu Tadić, par. 69.

^[60] Prvostepena presuda u predmetu Galić, par. 27.

^[61] Sporazum o izjašnjanju o krivici, par. 13-4; Rasprava o kazni, T. 237-41.

^[62] Sporazum o izjašnjanju o krivici, par. 14. Pretresno veće smatra da iz članova 3(b) i 3(c) Statuta logički sledi da je takođe predviđena zaštita zgrada od posebnog kulturnog značaja.

^[63] Rasprava o kazni, T. 194; 200-1.

^[64] Vidi član 27: "Prilikom opsada i bombardovanja moraju se preduzeti sve potrebne mere da se poštede, koliko je god to moguće, zdanja namenjena religiji, umetnosti, nauci i dobrotvornim svrhama, istorijski spomenici, bolnice i mesta gde su okupljeni bolesnici i ranjenici, pod uslovom da nisu istovremeno upotrebljeni u vojne svrhe. [...]". Vidi i član 56: "S imovinom opština i ustanova namenjenih religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umetnosti i nauci, čak i kad je državna, postupaće se kao s privatnim vlasništvom. Svaka zaplena, razaranje ili namerno nanošenje štete ustanovama, istorijskim spomenima, umetničkim i naučnim delima zabranjeno je i mora biti predmet sudskog gonjenja."

^[65] Vidi član 5: "Prilikom bombardovanja od strane pomorskih snaga komandant mora da preduzme sve potrebne mere da se poštede, koliko je god moguće, zdanja namijenjena religiji, umetnosti, nauci i dobrotvornim svrhama, istorijski spomenici, bolnice i mesta gdje su okupljeni bolesnici ili ranjenici, pod uslovom da se istovremeno ne upotrebljavaju u vojne svrhe. [...]"

^[66] Haška konvencija iz 1954. godine stupila je na snagu 7. avgusta 1956. i odmah je bila obavezujuća za Jugoslaviju na osnovu njene ratifikacije od 13. februara 1956. Vidi članove 18, 19, 31 i 33 Haške konvencije iz 1954.

^[67] Vidi član 4: "1. Visoke strane ugovornice obavezuju se da će poštovati kulturna dobra smeštena na njihovoj vlastitoj teritoriji, kao i na teritoriji ostalih visokih strana ugovornica, uzdržavajući se od upotrebe tih dobara, sredstava za njihovu zaštitu i njihove neposredne okoline u svrhe koje bi ta dobra mogle izložiti

razaranju ili oštećenju u slučaju oružanog sukoba, kao i uzdržavajući se od bilo kojeg čina neprijateljstva prema tim dobrima."

2. Od obaveza navedenih u stavu 1. ovog člana može se odstupiti jedino u slučajevima kad vojna potreba imperativno nalaže takvo odstupanje. [...] 4. One će se uzdržavati od svih mera represalija prema kulturnim dobrima." Treba zapaziti da član 19 Haške konvencije iz 1954. predviđa da je i u sukobima koji nisu međunarodnog karaktera "svaka od strana u sukobu dužna da primenjuje barem one odredbe ove konvencije koje se tiču poštovanja kulturnih dobara." Član 11 Haške konvencije iz 1954. postavlja zahtev "neizbežne vojne potrebe" za ukidanje imuniteta zaštićenim objektima iz Međunarodnog registra kulturne baštine pod posebnom zaštitom (za razliku od generalne zaštite). Pretresnom veću, međutim, nije poznato da je grad Dubrovnik ikada upisan u taj Registar.

^[68] Naglasak dodat. Vidi i član 4: "Svaka država članica ove konvencije priznaje da u njenu dužnost u prvom redu spadaju pronalaženje, zaštita, konzerviranje, popularizacija i prenošenje budućim generacijama kulturne i prirodne baštine opisane u članovima 1 i 2, koja se nalazi na njoj teritoriji. U tu svrhu ona će nastojati da deluje vlastitim naporima, maksimalno se koristeći svim raspoloživim mogućnostima, a ako zatreba – međunarodnom pomoći i saradnjom koja joj se pruži pre svega u finansijskom, umetničkom, naučnom i tehničkom pogledu."

^[69] Komentar Dopunskog protokola I MKCK-a, par. 2067; 2069-72.

^[70] Ibid, par. 2067.

^[71] Vidi dokument "Kriterijumi za uvrščavanje kulturnih dobara u Spisak svetske baštine primenjeni na Stari grad Dubrovnik", na web-stranici <<http://whc.unesco.org/sites/95.htm>>.

^[72] Termin "kulturno dobro" upotrebljen je u Haškoj konvenciji iz 1954. (vidi član 1). Vidi i član 53 Dopunskog protokola I.

^[73] Rasprava o kazni, T. 194.

^[74] Optužba je radi ocenjivanja štete nanete građevinama u dubrovačkom Starom gradu predložila četiri kategorije: potpuno uništen objekt; objekt sa težim oštećenjem konstruktivnih delova; objekt sa oštećenim konstruktivnim delovima; objekt sa nekonstruktivnim oštećenjima. Vidi Prilog Optužnice. Optužba je, na primer, iznela tvrdnju da je samo na gradske zidine Starog grada palo 111 projektila; oko 70% krovova Starog grada bilo je direktno pogodeno. Rasprava o kazni, T. 243-4.

^[75] Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 731.

^[76] Sporazum o izjašnjanju o krivici, par. 13.

^[77] "Doktrina komandne odgovornosti je u konačnici zasnovana na moći nadređenog da kontroliše postupke svojih podređenih. Nadređenom se nameće dužnost da tu svoju moć koristi kako bi spriječio i kaznio zločine koje čine njegovi podređeni, a ako to ne učini na revan način, sankcioniše se nametanjem pojedinačne krivične odgovornosti u skladu sa tom doktrinom." Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 197.

^[78] Sporazum o izjašnjanju o krivici, par. 4; vidi i gore, par. 11.

^[79] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 38-40.

^[80] Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 284; Drugostepena presuda u predmetu Aleksovski, par. 162-4; Drugostepena presuda u predmetu Vasiljević, par. 102.

^[81] Rasprava o izjašnjanju o krivici, T. 155-6.

^[82] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 25.

^[83] Ibid, par. 30-3.

^[84] Ibid, par. 26; 28.
^[85] Ibid, par. 41.
^[86] Ibid, par. 27.
^[87] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 31.
^[88] Ibid, par. 31.
^[89] Vidi, na primer, Prvostepenu presudu u predmetu Kupreškić, par. 826, 852, 862; Prvostepenu presudu u predmetu Naletilić, par. 758; Prvostepenu presudu u predmetu Galić, par. 765; Presudu o kazni u predmetu Tužilac protiv Momira Nikolića, par. 135.
^[90] Prvostepena presuda u predmetu Aleksovski (a ne, kako navodi optužba, Drugostepena presuda), par. 227, potvrđeno Drugostepenom presudom u predmetu Aleksovski, par. 37-8.
^[91] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 34 (fusnota izostavljena).
^[92] Prvostepena presuda u predmetu Aleksovski, par. 227 i fusnota 458.
^[93] Ibid, fusnota 459.
^[94] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 37-8.
^[95] Ibid, par. 41.
^[96] Sporazum o izjašnjanju o krivici, par. 7.
^[97] Rasprava o kazni, T. 205.
^[98] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 32-62; Rasprava o kazni, T. 295.
^[99] Ibid, par. 19-22.
^[100] "Budući da teret dokazivanja u vezi s ublažavanjem kazne snosi optuženi [...], postojanje [olakšavajućeg] stanja on mora dokazati ocjenom vjerovatnoće – da je vjerovatnije da je takvo stanje u predmetnom vremenu postojalo nego da nije", Drugostepena presuda u predmetu Čelebići, par. 590. U slučajevima sporazuma o izjašnjanju o krivici, međutim, pretresna veća će se primarno osloniti na olakšavajuće faktore o kojima su se strane saglasile, bilo u sporazumu o izjašnjanju o krivici bilo na raspravi o kazni.
^[101] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 46.
^[102] Ibid.
^[103] Ibid, par. 47.
^[104] Ibid.; Rasprava o kazni, T. 290.
^[105] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 45.
^[106] Presuda o kazni u predmetu Plavšić, par. 84.
^[107] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 34-7; rasprava o kazni, T. 291-2.
^[108] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 49.
^[109] Ibid.
^[110] Ibid.
^[111] Presuda o kazni u predmetu Plavšić, par. 70; Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Dragana Nikolića, par. 237.
^[112] Presuda o kazni u predmetu Todorović, par. 81; Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Momira Nikolića, par. 149; Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Dragana Nikolića, par. 233.
^[113] Presuda o kazni u predmetu Plavšić, par. 80; Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Dragana Obrenovića, par. 111; Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Dragana Nikolića, par. 233.
^[114] Druga presuda o kazni u predmetu Erdemović, par. 16 (ii); Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Milana Simića, par. 83.

^[115] Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Momira Nikolića, par. 150; Presuda o kazni u predmetu Todorović, par. 80.
^[116] Presuda o kazni u predmetu Sikirica, par. 149; Druga presuda o kazni u predmetu Erdemović, par. 16 (ii); Presuda o kazni u predmetu Todorović, par. 81; Presuda o kazni u predmetu Plavšić, par. 73; Presuda o kazni u predmetu Banović, par. 67.
^[117] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 43.
^[118] Ibid, par. 44-5.
^[119] Rasprava o kazni, T. 280.
^[120] Ibid, T. 280-1.
^[121] Ibid, T. 292.
^[122] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 52-3.
^[123] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 55.
^[124] Ibid, para. 60; rasprava o kazni, T. 289.
^[125] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 58.
^[126] Ibid, par. 56.
^[127] Ibid, par. 59-60.
^[128] Ibid.
^[129] Rasprava o kazni, T. 289.
^[130] Rasprava o kazni, T. 265.
^[131] Ibid, T. 289.
^[132] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 52.
^[133] Ibid.
^[134] Rasprava o kazni, T. 290.
^[135] Ibid.
^[136] Presuda o kazni u predmetu Banović, par. 71; Presuda o kazni u predmetu Todorović, par. 89; Druga presuda o kazni u predmetu Erdemović, par. 16 (ii).
^[137] Presuda o kazni u predmetu Plavšić, par. 94.
^[138] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 59.
^[139] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 38-42.
^[140] Rasprava o kazni, T. 293-4 (poluzatvorena sednica).
^[141] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 54; rasprava o kazni, T. 283-4.
^[142] Sporazum o izjašnjanju o krivici, par. 15-8.
^[143] Podnesci od 14. novembra 2003. (poverljivo) i 24. februara 2004. (poverljivo); rasprava o kazni, T. 229-35 (zatvorena sednica), 284, 293-4 (poluzatvorena sednica).
^[144] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 48.
^[145] Ibid.
^[146] Ibid, para. 62.
^[147] Rasprava o kazni, T. 286-7.
^[148] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 51-4.
^[149] Rasprava o kazni, T. 255.
^[150] Ibid, T. 250.
^[151] Ibid, T. 251.
^[152] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 46.
^[153] Ibid.
^[154] Presuda o kazni u predmetu Plavšić, par. 106.
^[155] Presuda o kazni u predmetu Tužilac protiv Dragana Nikolića, par. 268.
^[156] Presuda o kazni u predmetu Plavšić, par. 109.
^[157] Drugostepena presuda u predmetu Kunarac, par. 366; Prvostepena presuda u predmetu Jelisić, par. 124.

^[158] Prvostepena presuda u predmetu Kordić, par. 848; Prvostepena presuda u predmetu Blaškić, par. 780-2; Presuda o kazni u predmetu Banović, par. 75.

^[159] Ibid.

^[160] Rasprava o kazni, T. 250.

^[161] Ibid, T. 255.

^[162] Podnesak tužioca o odmeravanju kazne, par. 56.

^[163] Ibid.

^[164] Krivični zakon SFRJ o kome je reč stupio je na snagu 1. jula 1977; tekst na engleskom preuzet je iz jednog nezvaničnog prevoda koji se čuva u biblioteci Međunarodnog suda.

^[165] Podnesak odbrane o odmeravanju kazne, par. 18.

^[166] Ibid, para. 19.

^[167] Ibid, para. 20. Naglasak dodat u Podnesku odbrane o odmeravanju kazne.

^[168] Kako se tumači u Presudi o kazni u predmetu Tužilac protiv Momira Nikolića, par. 92.

^[169] Prvi i poslednji dan pritvora uvek se računaju kao ceo dan.

Svedočenje svedoka Tužilaštva **Nikole Samardžića** o Dubrovniku, pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu, u procesu protiv Slobodana Miloševića (8, 9. i 10. oktobar 2002. godine)

Svedok NIKOLA SAMARDŽIĆ

NAJS: Vi ste rođeni 24. oktobra 35. godine u Ledenicama i mislim da se to na karti može videti u severnom delu Kotorskog zaliva, u stvari to se i ne vidi na ovoj karti, ali vi ste dakle tu rođeni i tu ste odrasli. Ja ću vam postavljati pitanja u vezi sa nekim osnovnim podacima. Vi ste 1982. godine bili imenovani za predstavnika Trgovinske komore u Australiji, i to u Sidneju juna 1983. godine. Pet godina kasnije preselili ste se u Sidnej, gde ste otvorili jugoslovensku izložbu 1978. za svetsku izložbu, a onda ste se krajem te godine vratili u Crnu Goru. Onda ste postali poslanik u Crnogorskoj skupštini, a onda ste 90. godine bili izabrani za crnogorskog poslanika u Veće republika budući da je svaka republika birala svog vlastitog predstavnika za to Veće. Budući da govorite engleski, italijanski, španski i ruski, a takođe i zbog drugih vaših kvalifikacija, vi ste imenovani za ministra inostranih poslova Crne Gore 16. februara 91. godine a sa tog mesta podneli ste ostavku na to mesto 26. maja 92. godine budući da vas je Skupština smenili sa tog mesta 31. jula 1992. godine. Da li bi ovaj sadržaj odgovarao vašoj biografiji.

.....

NAJS: Pre svega, mislim da ima nekoliko stvari o kojima biste mogli da nam pomognete, a tiče se Hrvata na jedan negativan način. Dakle, kad se povezuje sa fašističkom vlašću. Kada i gde se vi saznali za tu karakterizaciju Hrvata, što vas je zabrinulo.

SAMARDŽIĆ: Pa tragovi Drugog svetskog rata su bili prisutni u celoj Jugoslaviji gde je bio bratoubilački rat gde je ustaška Hrvatska napravila dosta i mnogo zločina nad srpskim narodom u Hrvatskoj i Bosni, ali u isto vreme dakle zločine su činili i četnici.

NAJS: Gospodine Samardžiću, ja ću vas prekidati kada se udaljite od teme. Nemojte shvatiti da je to nepoštovanje, no pitanje jednostavno bilo kada ste u bliskoj prošlosti vi bili zabrinuti zbog određene karakterizacije Hrvata a vezano za njihovu prošlost.

SAMARDŽIĆ: Pa, posebno me zabrinulo posle povratka iz Australije 1989 godine u početku i stvaranjem antibirokratske revolucije tako se nazvala u u Crnoj Gori, u januaru 89 godine mada je to bilo prisutno i za vreme mojeg službovanja u Australiji tokom 80 godina. Smatrali su mnogi da su Hrvati ustaše svi, međutim ja se nikada sa time nisam mogao složiti.

NAJS: Na osnovu vašeg iskustva ta karakterizacija Hrvata kao ustaša da li je to bilo povezano sa bilo kakvim drugim političkim ciljem, ciljem osoba koje su ih tako i karakterisale.

SAMARDŽIĆ: Dabome da je bilo sa drugim političkim pokretom, u stvari sa pokretom koji je trebao da stvara veliku Srbiju i da navodno ispravlja nepravde koje su napravljene srpskom narodu i to shvatanje o Hrvatima se podgrejvalo što više kako su se konflikt i kriza u Jugoslaviji razvijale.

NAJS: Vezano za antibirokratsku revoluciju da li bi ste samo mogli u nekoliko rečenica da nam objasnite šta je u stvari bila ta antibirokratska revolucija i kako ste vi to videli.

SAMARDŽIĆ: Pa krajem 80 godina posebno posle tzv. 8 sednice Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije Slobodan Milošević je bio prihvaćen od svih nacionalističkih snaga u Srbiji i velikim delom u Crnoj Gori, posebno od Srba u Hrvatskoj, kao lider, kao vođa pokreta za stvaranje velike Srbije. Taj pokret se nije stvorio za jedan dan nego je rastao tih godina i on je vodio ka stvaranju krize u Jugoslaviji i raspadu Jugoslavije. Pokret je imao razne oblike, on je počeo sa raznim demonstracijama. Prvo po ulicama koje su nazvali antibirokratska revolucija, pa je promenjena vlast u Vojvodini i Kosovu tako da se praktično ukinule autonomije te dve pokrajine u Srbiji, a zatim je to isto napravljeno u Crnoj Gori. U Crnoj Gori je razlike bila u tome što je iskorišćeno nezadovoljstvo radnika i smatralo se kao da je to socijalni pokret a u stvari je bio čisto nacionalistički puč. I zamenjeno je staro rukovodstvo. Posebno u tim pokrajinama i taj pokret nastavio i dalje i te antibirokratske revolucije odnosno događanja naroda u Sloveniji, sa Srbima u Hrvatskoj, ali u tome se nije stalo i kriza Jugoslavije je počela. Čitavi taj pokret je u stvari bio...

NAJS: Hteo bih da pređemo na jedno konkretnu temu, a to je skup u Podgorici 10. januara 89. godine. Dakle, ako možete u par rečenica da kažete nešto o tome.

SAMARDŽIĆ: Već organizovane grupe koje nisu samo iz Podgorice, nego iz Kosova, Srbije sa nacionalističkim elementima ustvari, četničkim elementima u Crnoj Gori, koristili su nezadovoljstvo radnika posebno radnika velike građevinske fabrike "Radoje Dakić" i stvorili su velike demonstracije u Podgorici gde se okupilo preko sto hiljada ljudi tražeći da se smeni rukovodstvo Crne Gore. Rukovodstvo je dalo ostavke i nastupila je nova afera u Crnoj Gori. Ovo su bili tzv antibirokratska revolucija iako to nema nikave veze sa antibirokratijom nego čisto organizovano od elemenata iz Beograda, a kažem i sa onim isto iz Crne Gore.

NAJS: Da pređem na pojavljivanje dva mlada, veoma mlada čoveka s obzirom na položaj koji su imali, a to su Momir Bulatović i Milo Djukanović. Dakle, par rečenica o tome kako su došli na položaj koji su tada imali.

SAMARDŽIĆ: Momir Bulatović je bio asistent na Podgoričkom univerzitetu. Koliko se ja sećam on je bio sekretar partijskog komiteta Saveza komunista na Univerzitetu. On je učesnik antibirokratske revolucije to se vidi iz filmova koji su snimljeni, a Milo Djukanović nije učestvovao taj dan, mada je on postao čovek koji je zagovarao novi put koji je proklamovao Slobodan Milošević i bio je član CK SK Jugoslavije one velike Jugoslavije, i tada je bio aktivan posebno u dijalogu sa članovima CK iz Hrvatske i očito je tada bio zapažen od Slobodana Miloševića kao dobar kadar. To su ta dva mlada čoveka koja su očito bili iskorišćeni u toj antibirokratskoj revoluciji od kojih je moram reći tokom vremena godine su prošle Milo Djukanović svatio grešku koju je napravio i okrenuo se protiv politike Slobodana Miloševića u potpunosti. I on danas vodi potpuno suprotnu politiku Slobodana Miloševića, a u to vreme je bio sledbenik njegov.

NAJS: I njih dvojica su postali predsednik i predsednik vlade. Možete li nam reći otprilike koliko su oni tada imali godina i kada su preuzeli te dužnosti budući da to još uvek nije deo dokaznog spisa.

SAMARDŽIĆ: Pa Milo Djukanović je rođen 62. godine, dakle kada je postao predsednik Vlade imao je oko 28 godina, Momir Bulatović je nešto stariji od njega. Ja mislim 5 do 6 godina da je stariji, ne znam tačno. Oni su preuzeli funkcije, nisu odmah posle 10. januara, nego prave funkcije su preuzeli posle izbora krajem te iste godine, ne u januaru nego u decembru 89 godine u Crnoj Gori su bili prvi parlamentarni izbori sa više stranaka. Na njima je još postojala SK, na toj listi su oni pobedili i Skupština nova višepartijska izabrala ih je na te pozicije, jednog za predsednika Predsedništva.

NAJS: Hvala. Sada bih molio da se svedoku pokaže dokaz broj 326 i tabulator broj 3. Dakle, radi se o karti koju smo već ranije imali prilike da vidimo. Hteo bih od vas da čujem šta znate o toj liniji, šta ste čuli od drugih izvora i kog značaja je ta linija bila za sukob kojim se sada bavimo.

SAMARDŽIĆ: Ovo je linija sa od Karlobaga do Virovitice. To je po nacionalističkom pokretu koji se razvijao krajem 89 i samom početku 90. godina da se dole stigne i stvori velika Srbija. Istina to se objašnjavalo na razne načine, da se sačuva Jugoslavija, drugi da se stvori Srbija. Treći da se pređe ta linija, drugi da bude manj, ali uglavnom to je osnovna linija velikosrpskog šovinizma da se u veliku Srbiju uključi i Bosna, veliki deo Hrvatske, Crna Gora u to vreme smatrali su da to treba da bude i Makedonija.

NAJS: Kažete da su ljudi o tome govorili. Na koje ljude mislite i koliko se o tome govorilo među političarima a i drugim ljudima.

SAMARDUIĆ: O tome o stvaranju velike Srbije je bilo i među političarima i među običnim ljudima vrlo mnogo govora u vreme

antibirokratskih revolucija u Vojvodini, Kosovu, Crnoj Gori i svakako i posle tog vremena a u njemu su učestvovali klturni radnici, kažem ponovo obični ljudi. Nije to bilo nepoznato i stvaranje kažem velike Srbije i gesla koji se tada protezao svi Srbi u jednoj državi. To je bila fašistička ideologija ali ona je bila potpuno prisutna. Ako me pitate ko je to sve očito to je dolazilo od Slobodana Miloševića koji je postao lider tog pokreta. Njega su sve nacionalističke stranke u Srbiji, uključujući Srpsku pravoslavnu crkvu, prihvatile kao vođu da se stvori to. Da se stvori velika država.

....

NAJS : Dakle, pređimo sada na Nenada Bućina. Recite nam šta se s njim desilo. Na kojoj funkciji je on bio u jednom određenom periodu.

SAMARDŽIĆ: On je bio za vreme perioda socijalističke Jugoslavije na visokim funkcijama u Crnoj Gori, a kada je nastupila anti birokratska revolucija, on se očito priklonio politici Slobodana Miloševića, ali on je po mom ubeđenju, jer ja ga lično poznajem, jer je iz mog kraja, bio pošten čovek i verovao je što govori Slobodan Milošević. I kada je Slobodan Milošević u krizi zahtevao od sva 4 njegova člana Predsedništva da daju ostavke. Oni su dali ostavku, a kada je opet Slobodan Milošević zatražio da se ponovo vrate u Predsedništvo Bućin nije hteo. Bio je dostojanstven i rekao je: dao sam ostavku i neću se više vraćati, nije poslušao Slobodana Miloševića.

NAJS: Samo trenutak. Izjavili ste dve stvari. Da je optuženi tražio putem ostavki i ponovnim postavljanjem na položaj. Kakav je vaš izvor informacija u vezi s tim sami ste videli, jeste čuli ili sami zaključili.

SAMARDŽIĆ: Nisam ni video, ni zaključio, nego sam čuo upravo od crnogorskih rukovodilaca od Momira pre svega i ostalih da je Slobodan Milošević tražio njihovu ostavku a posle da je tražio da se ponovo vrate, i ovi su poslušali vratili se, Bućin nije hteo da se vrati.

NAJS: Branko Kostić je kasnije imao položaj u Predsedništvu. Na temelju crnogorskog ustava po čijim je on uputima trebao raditi kada je reč o njegovoj ulozi u saveznom predsedništvu.

SAMARDŽIĆ: Odmah da kažem Kostić je zamenio Bućina, pošto Bućin nije hteo više da bude. Kao čoveka koji je postao u ultranacionalist, velikosrbin, iako crnogorac on je postavljen za člana Predsedništva i on je kao član još važećeg Predsedništva Jugoslavije trebao da ima instrukcije, i da prima instrukcije od parlamenta Crne Gore i da zaastupa interese Crne Gore. To je po crnogorskom Ustavu. Takav je sličan bio Ustav svih ostalih republika i pokrajina koji su slali svoga predstavnika u Predsedništvo Jugoslavije.

NAJS:Vi ste imali saznanja o tome šta se događalo u Parlamentu Crne Gore, mene zanima je li on delovao na osnovu odluka tog parlamenta.

SAMARDŽIĆ: Ne, on nikada nije došao u Skupštinu Crne Gore da podnosi izveštaj ili da prima instrukcije od Skupštine Crne Gore. On što je

radio, on je radio po naređenju iz Beograda. Tačnije po naređenju Slobodana Miloševića i tako je i postupao. Dolazio je u Titograd, u Podgoricu ...

NAJS: Hteo bi da se pozabavimo jednim detaljem u vezi s Kostićem, je li u maju 91 godine došlo do jednog incidenta u Borovom Selu u kojem su hrvatski policajci ubijeni.

SAMARDŽIĆ:Tada su bili hrvatski policajci i to je po mom mišljenju početak bratoubilačkog rata u Jugoslaviji, ubili su te policajce.

NAJS: Je li utisak bio taj da je Kostić izrazio neko mišljenje u odnosu na ta ubistva, odnosno kako ste vi saznali za njegove stavove.

SAMARDŽIĆ: Na televiziji je bilo, on je posetio paravojne jedinice koje su ubile te policajce, praktično ih je ohrabrivao on predstavlja Crnu Goru, kao član Predsedništva Jugoslavije...

...

NAJS: Gospodine Samardžiću, vi ste to dakle videli na televiziji. Da li je na televiziji prikazano kako zapravo Kostić čestita pripadnicima paravojske, oprostite da li je tačno da je reporter govorio o onome šta se dogodilo.

SAMARDŽIĆ: Na televiziji je bilo da je Kostić kao Član Predsedništva došao među tzv. borce i Kostić ih je ohrabrivao da su se borili protiv separatista, protiv onih koji hoće da unište Jugoslaviju. Međutim, ja sam zaboravio da iznesem još jedan dokaz bez televizije u vezi ovog incidenta. U to vreme nekoliko dana kasnije iza tog incidenta meni je Momir Bulatović poslao u Zagreb da intervenišem. Još nije bio rat, to je bio maj mesec. Tada sam sreo najmanje 8 ministara Hrvatske, svi su oni bili zaprepašćeni kako i zašto Kostić ide da čestita u Borovo Selo.

NAJS: Gospodine Samardžiću, jeste li vi videli taj incident na televiziji ili je o tome neko vama prišao. Postoji li razlika, jeste li videli na filmu šta je Kostić činio ili je to jednostavno spremio neki novinar.

SAMARDŽIĆ: Na televiziji je bilo kako se Kostić susreo sa tim, po njegovoj oceni, borcima u Borovu Selu, nije se videla bitka, nije se videlo kako su ti borci tukli hrvatske policajce, ali se video razgovor Kostića posle tog događaja. Kostić nije došao za vreme bitke, nego je Kostić došao već kada je zločin napravljen i posetio te svoje borce.

NAJS: Da, radi se samo o jednoj ograničenoj temi i pitanju. Da li je Bulatović, kome je skrenuta pažnja na ovo, ikada javno osudio Kostićeve komentare, odgovorite samo sa da ili ne.

SAMARDŽIĆ: Ne, on nije osudio, ali je bio nezadovoljan, ali predamnom je osudio. Preda mnom, u privatnom razgovoru, Bulatović je osudio, javno Bulatović nije osudio.

NAJS: Sada bih da pređemo na jednu drugu temu koja je naznačena u paragrafu 11 mog rezimea. Promet oružjem u luci Bar, vidimo na karti

gde se ona nalazi. Boka je bila vrlo značajna luka, ali u ovo vreme Bar je vrlo važna luka Crne Gore, je li tako?

SAMARDŽIĆ: Jeste, glavna luka Crne Gore.

NAJS: Je li oružje stizalo u luku Bar? Da ili ne?

SAMARDŽIĆ: Jeste, stizalo je u luku Bar.

NAJS: Kako ste vi za to saznali, ponovo nas zanima izvor vašeg saznanja pre nego što pređemo na konkretno svedočenje o tome, kako ste za to saznali?

SAMARDŽIĆ: Video sam brodove, a razgovarao sam i sa direktorom luke koji je isto rekao da je tamo oružje, a takođe sam čuo i crnogorskih rukovodilaca, među njima i Bulatovića da je oružje u luci, brodovi su bili na sidrištu, ja mislim 6 ili 7 brodova, od prilike 6-10 hiljada tona nosivosti, da li je to bilo puno oružja, to ja ne znam, ali da je oružje bilo u njima na osnovu ovih izvora kojeg iznosi sam saznao.

NAJS: Jeste li vi otkrili poreklo tog oružja, odakle je ono stiglo?

SAMARDŽIĆ: Nijesam, došlo je oružje odnekle, ja to ne znam, jer nisam učestvovao u tom poslu.

NAJS: U redu. Jeste li otkrili gde je trebalo otići to oružje, je li otišlo i ako jeste kako?

SAMARDŽIĆ: Ja ne mogu potvrditi gde je otišlo, ja mogu samo predpostavljati u to vreme da je otišlo u Bosnu i Hrvatsku, odnosno na ratištima koja su se pripremali, koji su kasnije i počeli, ali ja nisam učestvovao u tom poslu, prema tome sa punom tvrdnjom ne mogu da kažem šta se desilo sa tim oružjem, uglavnom oružje jeste iskrcano.

NAJS: U redu. A ko je u Vladi bio odgovoran za distribuciju tog oružja?

SAMARDŽIĆ: U vladi je bilo, bavilo se tim oružjem Ministarstvo unutrašnjih poslova, ali moram da naglasim da je sa tim oružjem baratala Jugoslovenska armija, i da je to sigurno pod njenom kontrolom, a Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore je pomagalo Armiji.

NAJS: Mi imamo jedan set dokumenata za ovog svedoka. Dokumenti su označeni tabulatorima i taj set bi možda mogao dobiti jedinstveni broj, a onda ćemo pojedinačne dokumente nalaziti prema tabulatorima.

SAMARDŽIĆ: Karta Boke Kotorske biće dokazni predmet tužiteljstva 327, a ovaj skup dokumenata za ovog svedoka, dokazni predmet tužiteljstva broj 338.

NAJS: Dok pripremamo ovaj prvi dokazni predmet, ja ću zamoliti poslužitelja samo nakratko da grafoskop stavi originalnu verziju na

BHS-u i da jedan primerak da svedoku, a tek kasnije da stavi englesku verziju na grafoskop. Hteo bih samo nešto napomenuti što nema veze sa ovim svedokom. Ja znam da mediji vrlo brzo reaguju i ponekad nas preduhitre. Vrlo je teško videti kakav je smisao svih ovih dokumenata, dok oni nisu dostupni tajništvu u celini. Moliću da se original kratko stavi na grafoskop, a zatim da se svedoku pokaže dokument, a engleska verzija stavi na grafoskop.

Ovde imamo, gospodine Samardžiću, dokument iz Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova, odnosno Sekretarijata za unutrašnje poslove iz Beograda, datum je 30. juli 1991. godine, informacija održana na sastanku u luci Bar povodom skladištenja i tranzita veće količine oružja. Iz ovog dokumenta me zanima nekoliko odlomaka. Počinje sa sledećim tekstom.

“U Baru je dana 26. jula 1991. godine održan sastanak na kome su učestvovali predstavnici Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove. MUP Socijalističke Republike Crne Gore” i zatim nekoliko rečenica kasnije govori se o tekućem poslu pretovara i skladištenja 30 hiljada tona opasnih materija, oružja, municije i vojna oprema koja je u tranzitu preko luke Bar. U sledećem pasusu podvučeni tekst počinje sledećim režima: “energično tvrde da su preduzete sve potrebne mere da se roba kojoj je dat poseban tretman bezbedno smesti u izdvojeni deo luke Bar, da bude pod stalnim nadzorom službe sigurnosti u saradnji sa Centrom bezbednosti Bar.”

Još nije dole na istoj stranici, odnosno na drugoj stranici vaše verzije, postignut je dogovor da se drugi deo robe ne doprema u Bar sve dok se ne počne sa isporukom već prispele robe, a dalja destinacija isporuke te robe ni u kom slučaju više ne može da bude na području Jugoslavije ili susednih zemalja.

Pogledajmo sada sledeću stranicu: “Treba realizovati posao uspešno sa bezbednosnog stanovišta i zatim dalje da se donese sigurnosna procena ukoliko je potrebno da se angažuju pripadnici JNA kako bi se osigurali prostori Barske luke dok je tamo uskladištena roba ili dok se isporučuje”. Ja sam samo ovde citirao neke delove dokumenta koje ste vi verovatno videli u celosti. Šta vam govori taj dokument, gospodine Samardžiću, osim onoga što smo već ovde naveli?

SAMARDŽIĆ: Dokument pokazuje da su oko tog oružja bili angažovani Armija i Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova i Republičko i Centar bezbednosti Bar. To je specijalni odjel “Stejt sekuritit”, specijalni odjel u luci Bar, odnosno u gradu Baru, a takođe i ove špeditorske organizacije, kao što je Bar-tranzit, sama uprava luke i Savezna carina i da su oni skupa tražili kako da u ovom dokumentu osiguraju punu bezbednost dok se to oružje i kada se to oružje uskladišti u skladištima Bar. Ja moram da naglasim da Luka Bar ima odlična skladišta i da se to moglo uskladišti i spremi, i u njima da sačuva onako kako je ovaj dokumenat kazao. Međutim, ja ne vidim iz ovoga dokumenta i ako sam ga ja nedavno video, do tada nisam ni znao da postoji. Ne mora se videti gde

je to oružje opremljeno, kuda je otišlo i odakle je došlo. Meni je poznato da je bio postojao jedan Vasiljević, Jezda, gazda Jezda, koji se bavio ovim poslovima, koji je bio prijatelj Slobodana Miloševića, to je on javno se hvalio, koji je postao vrlo bogat, verovatno i iz ovakvih poslova.

MEJ: Mislim da se udaljavamo od dokumenta.

NAJS: Dolazimo na pasus 12. Jeste li vi jednom prilikom barem videli gospodina Krajišnika ili gospođu Plavšić? I ako jeste, gde i u čijoj pratnji, zajedno s kim?

SAMARDŽIĆ: Jeste video sam ih u Baru, vrlo kratko, gospodin Djukanović me je pozvao, kada me je sreo u Budvi, da prošetamo do Bara, tamo smo se sreli sa tim rukovodiocima iz Bosne, ali ja ne mislim da je to neki važan podatak jer to je bio privatni susret u jednoj kafani, u jednom restoranu za vreme leta, na otvorenom prostoru i ja o tome ne bih mnogo više da kažem nego to.

NAJS: Možete li nam išta reći u vezi sa sadržajem tog razgovora?

SAMARDŽIĆ: Ja sam se pozdravio, i Koljević je počeo odmah da priča kako će stvoriti srpsku državu Bosnu, to je što sam čuo, a konkretne i druge stvari ja ne mogu da potvrdim, jer ja sam napustio njihovo društvo, ja sam ih prepoznao preko televizije, oni su bili aktivni i to i nisam se ja sa njima zadržavao, a ne vidim da je i Djukanović mnogo tu, i da tu nije bilo nekih značajnih razgovora zato što je to bio bilo u jednoj kafani.

NAJS: Koljević koga ste spomenuli je zapravo Nikola Koljević, je li tako?

SAMARDŽIĆ: Jeste on je izvršio samoubistvo kasnije, on je bio jedan od ideologa srpske države u Bosni i on je taj koji je počeo o Bosni da priča.

NAJS: Je li bio jedan hrvatski političar po imenu Hrvoje Kačić?

SAMARDŽIĆ: Jeste, to je profesor zagrebačkog univerziteta i stručnjak za političko pravo iz Dubrovnika koji je u periodu jugoslovenske krize postao hrvatski političar i rukovodilac, koliko se sećam.

NAJS: Zanima me samo jedna stvar u vezi s tim i onda ću preći na drugo pitanje u vezi sa prethodnim dokaznim predmetom. Zadržimo se na trenutak na gospodinu Kačiću. Jeste li vi imali jedan razgovor s njim negde u drugoj polovini 91 godine gde se nešto dalo naslutiti?

SAMARDIĆ: Jesam, ja sam se sreo sa Kačićem u Hagu u septembru 1991. godine kada je već počela konferencija o miru Jugoslaviji i Hrvoje mi je kazao potpuno zabrinut da JNA se sprema da napadne Dubrovnik, njemu to tada nisam verovao. I smatrao sam da je sve to propaganda, odnosno podvala jugoslovenska. Verovao sam tada da je JNA neće napasti Dubrovnik.

NAJS: U redu, da se sada vratimo na ovaj prethodni dokazni predmet, odnosno na sastanak koji je održan u Baru u leto 1991. godine kažete. Sećate li se možda datuma sastanka.

SAMARDŽIĆ: Kojeg susreta?

NAJS: Onog susreta o kojem ste nam govorili u kafani gde su bili Krajišnik i Plavšićeva. Možete li nam reći od prilike kojeg meseca se to dogodilo?

SAMARDŽIĆ: To je bilo leto 1991, još nije počeo rat u Jugoslaviji, ali se naziralo poteškoće, i nazirali su se sukobi i tegobe. Mnogi od nas smo bili protiv krvoprolića, ali da je kriza u Jugoslaviji prisutna bila je. Ja ne sećam svakog datuma, znam da je bilo leto i da sam išao u Bar sa Djukanovićem.

.....

NAJS: Gospodine Samardžiću, stigli smo do 7. septembra, sada bih hteo da pređemo na jedan sastanak koji se održao u Igalu nekoliko sedmica kasnije, veće se sigurno seća toga, i to se nalazi Blizu Herceg Novog u Boka Kotorskom zalivu. Da li se sećate datuma kada je održan taj sastanak?

SAMARDŽIĆ: Da, 16. septembra 1991. godine.

NAJS: Ko je bio prisutan na tom sastanku?

SAMARDŽIĆ: Predsednik Milošević, predsednik Tuđman, Kadrijević i Adžić.

NAJS: Da li je bilo predstavnika međunarodne zajednice?

SAMARDŽIĆ: Da, zbog toga što su oni trebali da se sastanu sa Karingtonom, i svakako bio je lord Karington.

NAJS: Da li ste bilo šta primetili vezano za ponašanje i stav generala Kadrijevića?

SAMARDŽIĆ: Generali su održali sastanak oko utvrđivanja, prekida vatre na pojedinim sektorima i odvojeno su zasedali u velikoj sali, a ja sam bio sa strane, uglavnom sam mogao čuti što je glavni dijalog se vodio između predsednika Miloševića i predsednika Tuđmana. Očito je bilo da generala i slušaju samo predsednika Miloševića, da se Kadrijević i Adžić, istovremeno došli tu kao pratnja.

NAJS: Da rezimiramo. Odnosno da li ste vi čuli da bilo ko od dvojice generala izražava suprotna mišljenja od mišljenja i stavova optuženog u bilo kom trenutku.

SAMARDŽIĆ: Svakako ne, tu je ono što sam ja video, to su bili ljudi na visokim vojnim funkcijama, i slušaju samo predsednika Miloševića. Mogu da kažem i ovo da ja sam za vreme ručka ispričao generalu Kadrijeviću jedan događaj iz Drugog svetskog rata na srpskom jeziku, a onda rekao, hajde ispričaj to lordu Karingtonu. Očito da je čuo i predsednik Milošević, i dao instrukcije takve da pričam. Ja sam to ispričao

lordu Karingtonu, oba predsednika su čuli, čak su i telohranitelji, ... a predsednik Milošević je rekao ne to nije tako, evo pogledajte gen. Adžića i Hrvati i ustaše su mu sve ubili i ne mogu biti četnici i ustaše biti jedno isto. Priča je iz Drugog svetskog rata da je do stanice Lukovac rekao da četnici i ustaše su slični, oni su toliko bliski rođaci da se ne razlikuju. To je uzbudilo predsednika Miloševića ...

NAJS: U redu. Mislim da ću se vratiti na paragrafe 15 i 16 i od toga bi hronološki trebalo da dođe na kraju vašeg svedočenja, takođe i paragraf 17. Vi ste nam već dosta toga rekli za položaje Bulatovića i Djukanovića, recite veću koliko meseci ste vi od prilike bili unutar vlade sa njima.

SAMARDŽIĆ: Ja sam izabran na sednici Skupštine 16. februara 1991. godine i bio sam na toj funkciji realno do 26. maja 1992. godine, a zvanično sam smenjen na sednici Skupštine Crne Gore 31. jula 1992. godine. Praktično bio sam godinu i po.

NAJS: A tokom tog vremenskog perioda, osim jednog konkretnog incidenta. Recite nam da li ste ikada videli da neko od ove dvojice donosi neke odluke za koje ste znali da su suprotne odlukama koje bi optuženi doneo, odnosno za koje ste znali da bi ih on preferirao.

SAMARDŽIĆ: Bila je odluka, razgovori sa Hrvatskom, suprotno očito želji predsednika Miloševića. I zaključci Skupštine Crne Gore od 4. i 7. oktobra su sigurno bili suprotni politici Slobodana Miloševića, iako su oni, kako sam rekao, provodili tu politiku, ali su početkom rata, koji ja smatram što se Crne Gore tiče počeo 1. oktobra, pokušali da nađu rešenja.

NAJS: Moram da vas prekinem na trenutak, možda će biti lakše da se time pozabavimo nakon nekih drugih događaja. 1. oktobra 1991. godine mislim da je bila održana vanredna sednica crnogorske vlade. Da li je tako?

SAMARDŽIĆ: Jeste 1. oktobra uveče je održana sednica, vanredna sednica, odnosno proširena sednica tako su je nazvali.

NAJS: Ko je bio prisutan na toj sednici i o čemu se razgovaralo?

SAMARDŽIĆ: Ja sam došao kasno na tu sednicu, nisam od početka bio, nego pri kraju, jer me predsednik Bulatović poslao sa zamenikom lorda Karingtona, gospodinom Vejsonsom, da posetim Cetinje i kada sam ušao, bio sam šokiran, jer nikada nisam video takvu sednicu, jedno 8 vojnih lica, 3 do 4 najmanje generala u pohodnoj uniformi ratnoj, sedelo je za stolove gde sedimo mi obično kada držimo sednicu Vlade i celo ostalo političko rukovodstvo Crne Gore koji nisu bili članovi Vlade, na čelu sa predsednikom Bulatovićem.

NAJS: O čemu se razgovaralo?

SAMARDŽIĆ: Tada je, kažem bio sam šokiran, i onda je rečeno da je Hrvatska krenula da napada Crnu Goru, da 30 hiljada ustaša kreće na Crnu

Goru, da zauzme Boku i da mi treba da se branimo. To je rekao predsednik Bulatović, a potvrdio je isto tako general Strugar. I da zaključim, sednica je bila posvećena kako da se organizujemo u odbrani. Međutim, koliko ja shvatam i razmišljam posle kako je teklo, osnovni cilj je bio da se što bolje organizuje mobilizacija i da su crnogorski rukovodioci se posvete oko toga da se što više i bolje organizuje mobilizacija Crnogoraca za front.

NAJS: Hteo bih da nam pomognete ako možete vezano za ono šta su određeni pojedinci rekli na tom sastanku. Božo Babić da li je on tada bio ministar odbrane Crne Gore?

SAMARDŽIĆ: Da, bio je prisutan, bio je ministar odbrane Crne Gore.

NAJS: Da li se sećate da li je on o bilo čemu govorio na toj sednici, odnosno na nekim od sastanaka u to vreme, a vezano za upotrebu oružane sile?

SAMARDŽIĆ: Na tom sastanku ja ga nisam zatekao da govori, koliko sam ja čuo, on je govorio pre nego što sam ja ušao u salu, jer sam bio na Cetinju sa gospodinom Vejsonsom, na tom sastanku nije, a kasnije je govorio svakako na nekim drugim sastancima kao 4. jula i 7. oktobra je sigurno govorio.

NAJS: Možete li nam reći šta je on govorio, šta je rekao, bez obzira na kom sastanku je to rekao?

SAMARDŽIĆ: Pa u istom smislu da mi moramo braniti zemlju i da se moramo organizovati da je Crna Gora napadnuta, da Hrvati hoće da uzmu Boku i u tom smislu već nisam mu to govorio, general Babić, to je tada bilo opšte shvatanje, ne samo u Vladi, nego i veliki deo naroda je u početku verovao da smo mi napadnuti, jer je bila neverovatno velika i teška propaganda u korist rata, naročito su aktivni TV Titograd i "Pobjeda". Glavna novina u Podgorici.

NAJS: Da li je bilo ko šta rekao o tome dokle će JNA stići u smislu primene oružane sile?

SAMARDŽIĆ: Ne. U tom momentu baš prve dane rata je bilo posvećeno priči da se branimo, da nas Hrvati napadaju, ali u isto vreme, odnosno kasnije, a i prije toga bilo je reći da ćemo mi, u propagandi da svi Srbi treba da žive u jednoj državi, da ne može više biti podeljenosti i da treba okupiti sve srpske zemlje, posle prvo ih okupiti, pa posle ujediniti, to je bilo propagandi, to je da uverim sud malo kontradiktorno, a ustvari je tako bilo. S jedne strane idemo da se branimo, a sa druge strane pričamo dokle će država da bude velika.

NAJS: Koji je vaš bio stav kao ministra spoljnih poslova i to na osnovu informacija kojima ste raspolagali, koje ste dobili od vojske?

SAMARDŽIĆ: U početku sam ja bio zatečen naročito na sednici 1. oktobra i moram da priznam da sam bio potpuno zaprepašten i pošto su tu bili generali ja sam u životu svom bio vaspitan da poštujem Jugoslovensku armiju jer kao dete zapamtio kako se stvarala narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije u toku Drugog svetskog rata i ja sam u prvom momentu i ako u to nikada nisam ni verovao da se može desiti kao što sam i negirao, nikada se to neće desiti, pa i čak gospodina Kačića sam uveravao da neće biti rata, a rat je već bio počeo, tako taj dan sam i kazao ako su nas napali, trebaćemo se braniti. Međutim, to je bila laž. Nije nas niko napao makar što se Dubrovnika tiče, i posle sam svakako učinio sve što sam mogao, apsolutno sve, ne vodeći računa o zvaničnoj politici ni Crne Gore ni Srbije, niti još zvanično postojeće Jugoslavije, nego sam tražio da se prekine rat i da se nađe način za mir. U isto vreme moram ovde da naglasim da inicijativa koju smo pokrenuli sa hrvatskom vladom je počela od moga predloga Bulatoviću, i on je to moram reći odmah prihvatio.

NAJS: U redu. Prvi sastanak održan 1. oktobra, prvo se tamo spominjalo njih 30 hiljada koji će napasti Crnu Goru, odnosno spominjala se ta cifra. Nakon tog sastanka da li je ponovo spominjana ta cifra od 30 hiljada Hrvata, napad.

SAMARDŽIĆ: Nismo više o tome, kažem 1. oktobra je to Bulatović kazao, potvrdio Strugar a posle je iz televizijskih izveštaja potpuno jasno bilo da Hrvati nisu ušli u Boku, nego smo mi išli u Dubrovnik, u dubrovačku teritoriju, pa je onda prestala priča o 30 hiljada, nego o tome kako se vodi borba oko Konovala i oko Dubrovnika. Nije moglo više da se priča o 30 hiljada, ako su jedinice JNA ušle na teritoriju Dubrovnika.

NAJS: Gospodine Samardžiću shvatate, da na neka moja pitanja možete da odgovorite kratko, znam da hoćete i opširnije da odgovorite, ali nekada ću vas zamoliti da ipak kratko odgovorite. Sada bih hteo da pogledamo nekoliko dokaznih predmeta. Prvo dokazni predmet broj, nisam zapisao broj dokaznog predmeta, 338, dakle dokazni predmet 338. tabulator 2. Podelićemo kopije, mislim da će tako biti lakše, molim da se original stavi nakratko na grafoskop, a da se nakon toga da svedoku. Vidimo ovde Republika Crna Gora, predsedništvo, službena tajna, strogo poverljivo, narodna odbrana i vidimo da se ovo odnosi na 2.oktobar. Molim da se to da svedoku, ovo je naređenje koje je potpisao predsednik Predsedništva Momir Bulatović i to na osnovu odredbi Zakona o opštenarodnoj odbrani i tu su i dana 2. oktobra u vremenu od 15. do 20 časova izvršiti mobilizaciju posebne jedinice milicije, jačine ojačane pešadijske čete sa zadatkom izvršetka borbenih zadataka oružanih snaga u ratnom sukobu na granici između Crne Gore i Republike Hrvatske. A zatim to je sledeće. U sadejstvu sa jedinicama JNA, jedinice će samostalno izvršavati specifične vojno političke zadatke, prema planu o upotrebi koji će doneti operativna komanda na dubrovačkom ratištu. Zatim,

neposredno komandovanje jedinica vršiće starešina milicije koga odredi ministar unutrašnjih poslova. Gospodine Samardžiću, šta imate reći o dubrovačkom ratištu, dubrovačkom frontu da li, odnosno o borbama tamo, da li je to bio odbrambeni ili defanzivni rat ili šta?

SAMARDŽIĆ: To je bio osvajački rat, to je bio nepravedni rat protiv Hrvatske, rat u kojem se Crna Gora osramotila zbog toga što se upregla u politiku JNA i Slobodana Miloševića i ta sramota će se vrlo teško oprati, možda za sledećih 100-tinu godina u istoriji Crne Gore nikada nešto sramotnije i grđe nije učinjeno nego to što je napadnut Dubrovnik. Dozvolite mi da kažem još sledeće. Dubrovnik je grad koji za hiljadu godina je postojalo prećutni dogovor između svih mogućih ratujućih strana koje su prolazile Balkanom, da se Dubrovnik ne napada i da se tamo ne ratuje. Za vreme Drugog svetskog rata partizanski general JNA Peko Dapčević, tražio je od generala Aleksandera, komandanta savezničkih trupa u Italiji, da avioni koji preleću iz Italije preko Dubrovnika skrenu da ne lete preko Dubrovnika, da ne bi slučajno koja bomba pala, slučajno na Dubrovnik. Tako se odnosila Armija...

NAJS: Moram da vas prekinem, gospodine Samardžiću. Istorijski kontekst jeste interesantan i možda jeste relevantan, ali ja moram ovu temu da suzim kako bi to bilo relevantno. Hteo bih da se vratim na pitanje. U doba te mobilizacije da li je postojao front u Dubrovniku, da li je tada Dubrovnik bio mesto odakle se napadalo i gde su se vodile borbe.

SAMARDŽIĆ: Dubrovnik niko nije napadao. Dubrovnik se samo branio. Jugoslovenska armija je zauzela teritoriju oko Dubrovnik, ali Dubrovnik grad nije zauzela. Zauzet je aerodrom nedaleko od Dubrovnika, jedinice JNA su prošle... i skoro došle tamo do... JNA bombardovala Šibenik, Zadar, posebno Šid, tako da kad se danas gleda cilj je bio da se zauzme što veći deo hrvatske teritorije. Što se dešavalo isto u vreme oko Vukovara.

NAJS: Pre nego što pređemo na sledeći dokument, vi ste pomenuli druge gradove koji su bili granatirani na hrvatskoj obali. Šta ste vi primetili, odnosno šta možete da nam kažete o vezi između gradova koji su granatirani i one linije trougla koji smo ranije tokom dana videli.

SAMARDŽIĆ: Očito je da cela operacija dubrovačka... da se zauzme teritorija jadranske obale, Hrvatske do Karlobaga. Sramotno je ...

NAJS: U redu.

SAMARDŽIĆ: Mislim da je ovo veoma važno.

NAJS: Znam da je to važno. Važno je u istorijskom smislu ali ja bih hteo da pozabavim prvo nekim stvarima vezano za koje biste mogli da pomognete veću. Dakle, vi ste primetili da niti jedno mesto severno od Karlobaga nije bilo napadnuto tokom ove operacije i to od strane koje

su dolazile sa istoka. Da li je bilo napada koliko je vama poznato koji su dolazili sa severa na obali.

SAMARDŽIĆ: Na severni krak hrvatske borbe su se vodile oko Vukovara. Međutim, nije mi bilo poznato šta se dešava oko Vukovara. Meni je bilo više poznato šta se dešava oko Dubrovnika. Ali je i to bilo očito da se treba da je JNA strategija, da se zauzme severni deo Hrvatske, dakle Slavonija i Zapadni Srem i da se, da se zauzme Osijek i Vukovar.

NAJS: Sada bih hteo da pogledamo sledeći dokazni predmet 338, tabulator 3. Molim da se stavi na grafoskop MUP Crne Gore. Ovo je dokument koji je uputio Pavle Bulatović i radi se u stvari o naređenju od 1. oktobra. Molim poslužitelja da da dokument svedoku. Dakle, radi se o ... dana 2. oktobra. U vreme od 15 do 17 časova ovo je jedan krivi dokument. Da, da u stvari imam pravi dokument. Ako možete da date ponovo dokument svedoku. Dakle, dana 2. oktobra od 15 do 17 časova... mobilizacije poslednje jedinice sa dodatkom ... između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Jedinice ... specijalnog voda i posebne jedinice, tako je sad drugi paragraf i ... javne bezbednosti dalje sledeći paragraf, nakon formiranja ... potrebno im je ... naoružanjem, sanitetskim i drugim sredstvima i na kraju ... vojno-policijskog karaktera prema planu potrebe koji su doneti operativna komanda na dubrovačkom ratištu. Da li imate dodatne komentare. Ako nemate, onda možemo da pređemo na sledeći dokument.

SAMARDŽIĆ: Ja sam hteo da kažem da ove dokumente nisam video tada, ja sam ih video ovde. Ali sam bio upoznat da se vršila mobilizacija koju je potpisao predsednik Bulatović. Ona se vršila, to je bio obavezan svaki građanin, a te dokumente ja tada nisam video...

NAJS: Koliko ljudi je mobilisano u Crnoj Gori i koliko ih je otišlo na ratište u Hrvatsku.

SAMARDŽIĆ: Ja tačno ne znam pošto, nisam bio u toku, ali po onome što sam čuo mobilisano je preko 30.000 boraca od kojih je većina civila i poslata na dubrovačkom ratištu. To sam čuo sa strane ali ne znam tačno.

KVON: Da li je bilo paravojnih jedinica, ako jesu koji organi su ih okupili?

SAMARDŽIĆ: Kao što se vidi iz ovog dokumenta Predsednika Bulatovića, a i ovo što je potpisao Pavle Bulatović, od pripadnika teritorijalne odbrane i pripadnika milicije a drugo je što se isto tako znalo, angažovali da i oni pomognu u njihovoj režiji organizuje određeni ...

NAJS: Dakle, govori o dubrovačkom ratištu...

KVON: Hvala lepo.

SAMARDŽIĆ: Većina stanovništva, dakle krenula je i u zajedničke pljačke na sela oko Dubrovnika gde su vrlo bogata i nastupila je pljačka.

NAJS: Dobro, u redu. Vrat ćemo se na pitanje pljačke i to je posebna tema. Sada me zanimaju poznati događaji, odnosno jesu lipolitičari kojisu išli na ratište,

prema vašim saznanjima i ako jesu šta su otkrili u vezi sa stavom vojnika koje su tamo zatekli.

SAMARDŽIĆ: Branko Kostić je išao često na to ratište, to se videlo i sa televizije. Ja moram da kažem ja nisam bio niti jedan put niti bih išao, nije me niko ni zvao, ne bih ni išao da su me zvali i ne znam, kako su se oni odnosili prema vojnicima koje su tamo zatekli. Ali znam da su došli da posete vojsku normalno prijateljski. Donosili su slike u novinama, i slike na televiziji su pokazivali da su se prijateljski odnose, da su došli da ohrabre vojnike koji ratuju. To je pokazivala televizija, to su u novinama objavljeno i opozicioni i zvanični, slike Bulatovića i slike Kostića na tom ratištu.

NAJS: Čovek po imenu Šešelj je li on na bilo koji način delovao u toj kampanji.

SAMARDŽIĆ: Jeste i to mnogo i vrlo grdno. Šešelj je svojim stavovima u to doba izigravao četničkog vojvodu, on je dobio tu titulu vojvode četničkoga od ratnog zločinca, četničkog koji je emigrirao posle Drugog svetskog rata. Đujića i on je kao takav na dubrovačkom ratištu vršio smotre jedinica koje su nosile slavne tradicije staroslobodilačke vojske iz drugog svetskog rata. To je ono što sam pre hteo da kažem, sramota JNA da Petu crnogorsku brigadu koja nosi tradicije Save Kovačevića, najvećeg heroja iz Drugog svetskog rata dolazi i da čini smotru jednom Šešelju. To je bio cilj da se ubije u dušu jugoslovenski duh.

MEJ: Gospodine Samardžiću, možemo li da se držimo pitanja molim vas.

NAJS: I pre nego što skrenemo sa ove opšte teme, dakle kampanja na Dubrovnik. Hteo bih se osvrnuti na nekoga Božidar Vučurević, gradonačelnik Trebinja. Da li je on imao ulogu i ako jeste kakvu.

SAMARDŽIĆ: Taj gradonačelnik, to je bivši trak-drajver iz Trebinja, u stvari seoski šarlatan koji je postao velika ličnost u tom periodu. On je organizovao paramilitarne jedinice iz Istočne Hercegovine da napadaju Dubrovnik i činio viceve na račun razaranja Dubrovnika. Wegova uloga je zločinačka uloga vrlo velika.

NAJS: Samo ću vas moliti sa da i ne da odgovorite jeste li čuli išta o korištenju zatvorenika puštenih sa odsluženja zatvorske kazne u ovoj kampanji. Dakle, jesu li oni korišteni kao borci u ovoj kampanji, jesu li ili nisu.

SAMARDŽIĆ: Ne, ja sam čuo da je to, ali ja to ne mogu potvrditi, jer to nisam video, ali sam čuo tu priču da su korišteni. Čuo sam.

NAJS: I od koga ste to čuli? Prema izvorima koje ste imali koje njih pustio iz zatvora.

SAMARDŽIĆ: Čuo sam od mojih prijatelja i poznanika iz Kotora i Budve i samog Titograda, a ko ih je pustio, to isto tačno ne znam, a lako je zaključiti da ih je pustila uprava zatvora, ako ih je i pustila.

NAJS: Govorili smo o sastanku od 1. oktobra pa možemo preći na sastanak 4. oktobra i onaj kasnije. Je li tog datuma došlo do nekog sastanka. Dakle, 4. oktobar.

SAMARDŽIĆ: Jeste usledila je sednica Vlade i sednica Parlamenta. 4. i 7. oktobra.

NAJS: Sećate li se konkretno šta se dogodilo 4. za razliku od ovog što je usledilo kasnije.

SAMARDŽIĆ: Mi smo počeli inicijativu da 4. oktobra takođe je bilo i 7. da Parlament odobri naše razgovore sa hrvatskom vladom, odnosno sa Hrvatskim saborom i o tome se raspravljalo i rasprave su bile teške jer su bila razna mišljenja, posebno onih koji su hteli da se maršira dalje, da se nema pregovora sa Hrvatskom ali Parlament je doneo odluku da idemo u pregovore sa Hrvatskom. Da Crna Gora treba da pregovara sa Hrvatskom i da se bori da se prekine ratovanje između Dubrovnika. Tu su inicijativu je podržao predsednik Bulatović i predsednik Vlade Đukanović.

NAJS: Jeste li vi dobili izveštaje kakva je situacija na terenu.

SAMARDŽIĆ: Ne posebno niko meni nije slao izveštaj, niti smo mi posebno slali, dobijali izveštaje. Toliko se to bila rasprava u medijima na podnevlju na televiziji da se tačno znalo dokle se došle naše jedinice, šta drže a šta ne drže. Verovatno je Bulatović dobijao i druge izveštaje. Ja lično nisam dobijao izveštaje od generala ali oni su verovatno dobijali ali nije bilopotrebno dobijati nikakve izveštaje jer je narod bio obavestavan dokle su jugoslovenske jedinice zauzele što drže gradove a koje ne.

NAJS: U redu, hvala. Dokazni predmet 338, tabulator 4. Posle sastanka 4. oktobra a pre možda 7. oktobra, da li je ovo pismo poslano, original da stavimo na grafoskop. Pismo je od Vlade Republike Srbije, potpisao ga je Dragutin Zelenović a datiran je 5. oktobra. Dokument kaže sledeće: na toj sednici 4. oktobra 1991. godine Vlada Republike Srbije je upoznata, sa opasnostima kojima je civilno stanovništvo i grad Dubrovnik, kao spomenik svetske kulturne baštine. Vaša odluka da u gradu od neprocenjive istorijske i kulturne važnosti smestite vaše paravojne formacije, crne legije i mnogobrojne strane plaćenike da se to koristite za započete oružane napade na naseljena mesta u Hercegovini, Boki Kotorskoj, predstavlja krajnje necivilizovan nehuman i nedostojan čin. Nadamo se da ste i sami postali toga svesni, da ćete uložiti potreban napor da sprečite te oružane formacije da razore Dubrovnik kao što su to učinile sa mnogim drugim gradovima. Upućujući vam ovaj poziv da sprečite razaranje Dubrovnika, Vlada Republike Srbije izražava čvrsto uverenje da će svi pripadnici jedinice uložiti maksimalni napor da se sačuva ovaj istorijski grad. U potpisu je predsednik Dragutin Zelenović, a dokument je poslat Vladi Republike Hrvatske u Zagrebu. Bez velikih detalja nastojte se ograničiti na značaj ovog pisma u to vreme i reći nam šta on pokazuje, šta se događalo u to vreme.

SAMARDŽIĆ: Pa 5. oktobar je vreme operacija i rata oko Dubrovnika. Ovo je dokument krajnje cinizma, cinizma visine Gebelsa. Jer kaže da će teritorijalna odbrana i jugoslovenska armija da brane Dubrovnik a oni su ga napadali. Nema većeg cinizma od toga, a u isto vreme daje do znanja da Srbija nije učesnik toga rata. To u ratu je tamo Crna Gora i ratuje jugoslovenska armija. Cilj pisma je bio a to je očito, predsednik Vlade i predsednika Republike Slobodana Miloševića. Cilj je da se ocrni i Crna Gora i jugoslovenska armija, a one su i činile crni posao. Ali u isto vreme ovo pismo pokazuje i krajnju da moram da kažem otvoreno glupost. Predsednik Vlade Srbije zna šta treba da učini teritorijalna odbrana Crne Gore i jugoslovenska armija iako on u tome ne učestvuje u tome. Dakle, ovo pismo pokazuje ono što se tih dana što sam bio svedok i čuo mnogo puta ministra Jovanovića, ministra inostranih poslova Srbije koji je tvrdio da Srbija nije u ratu nego to Crnogorci ratuju i jugoslovenska armija što je apsolutno laž, što je veliki cinizam.

NAJS: 7. oktobra održana je vanredna sednica. Šta je tom prilikom raspravljano.

SAMARDŽIĆ: Isto kao i 4. oktobra. Skupština je donela zaključak da se pregovara sa Hrvatima i u prvom sekvencu, u prvoj rečenici je rečeno koja je vrlo važno i hoću da naglasim ovde da Skupština Crne Gore je izjavila da priznaje volju hrvatskog naroda da imaju nezavisnu državu. Ja ovde moram da naglasim i pored rata i pored muka koje su tada bile, Crna Gora je bila prva koja je priznala hrvatsku nezavisnost pored Slovenije. Makar zvanično u to doba iako je to kontradiktorno sa svime što se dešavalo ali to je bio fakt. Jer taj dokument postoji i imate ga.

NAJS: U redu, hvala. Da li je nešto drugo podstaknuto na tom sastanku o čemu nije pre bilo reči ako se možete setiti.

SAMARDŽIĆ: Jeste tada je donesena u kontekstu toga što sam rekao da Crna Gora priznaje, prihvata nezavisnost Hrvatske, što je bilo suprotno politici Slobodana Miloševića što dokazuje da su crnogorski rukovodioci ipak hteli da se izvuku iz njegovih kandži, je bilo da su započeli razgovor sa Hrvatskom. O tome detaljno piše doktor Kač u svojoj najnovijoj knjizi koja je objavljena na engleskom i na hrvatskom jeziku.

MEJ: Gospodine Najs, idemo dalje.

NAJS: Sada ćemo pogledati sledeće dokumente koji se odnose na Prevlaku, mislim da bi sada bilo dobro pogledati mapu. Kao što sam rekao, sledeći dokument se odnosi na Prevlaku, je li i o ovome bilo reči na sastanku 7. oktobra.

SAMARDŽIĆ: Da, upravo je to, mi smo Prevlaku uzeli eto kao povod da razgovaramo sa Hrvatima da bi se postigao nekakav mir koliko mi možemo jer može se profesionalna armija, Armija drži sve, ali Prevlaka je ipak uzeta kao povod razgovora.

NAJS: Hvala. Zamoliću da fokusiraju kameru na donji desni ugao. Hvala. ovde sada vidimo gospodine Samardžiću zelenom bojom Prevlaku sa crnom granicom između Hrvatske i Crne Gore. Prema Istoku vidimo jedan kanal, tjesnac za koji kažete da je bio dovoljno širok da kroz njega prođu brodovi i uđu i ostanu u crnogorskim vodama. Međutim, svim tim područjem dominira ovaj otok, koji zapravo i zatvara, odnosno otvara, zavisi kako gledate zaliv. Vrlo kratko ću vas moliti kakav je bio predlog koji ste vi izneli u ime Crne Gore, Hrvatskoj u vezi te granice. Zaista vas, molim samo rečenicu ili dve, što se do sada nisu videli, nisu imali priliku da se sretnu sa time i pomoći će vrlo konkretan i jasan i kratak odgovor. Dakle, kakav je bio vaš predlog?

SAMARDŽIĆ: Naš predlog je bio da se ispravi granica i da Prevlaka pripadne Crnoj Gori, ali predlog u prijateljskom dogovoru sa Hrvatskom i prihvatanjem Hrvatske, a ne sa ratom. I na toj osnovi razgovaramo sa Prevlakom. To piše u dokumentu koji smo poslali Hrvatskom saboru.

NAJS: Dakle, učinak je taj da se promenila granica, u jednu liniju koja bi išla južno odnosno jugozapadno je li tako?

SAMARDŽIĆ: Jeste da se celi uzlaz u Boku Kotorsku bude crnogorski, a ne da bude podeljen sa Hrvatskom, to je naš predlog, ali na prijateljskoj osnovi sa Hrvatskom, ... o njoj i pišemo.

NAJS: Pogledajmo dokazni predmet 338, tabulator 5, sadrži niz dokumenata. Neću tražiti da svi budu stavljeni na grafoskop, ali treba previše vremena. Dakle nećemo originale stavljati na grafoskop, tri engleskih, pa ćemo odmah preći na prevode. Dakle molim vas engleske verzije dokumenata na grafoskop. Upućeno je predsedniku Sabora Republike Hrvatske. Na nekoliko stranica vidimo to, inicijativa Titograd - Podgorica ... oktobra 1991. naslov Inicijativa u paragrafu 1. u trećem redu čitamo sledeće, konstatovala uvažavajući ... Republike Hrvatske da postane suverena i nezavisna država, Skupština Republike Crne Gore konstatovala je da je takva odluka i pored otvaranja niza državno pravnih pitanja, menja i status dosadašnje granice između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Zatim u sledećem paragrafu, povećuje granice u predelu Hrvatske. Ovakav pravilno i racionalno razgraničenje obalom moru i u kontinentalnom pojasu i zato ... manje korekcije. Treći paragraf. Crna Gora nema nikakvog interesa da se na graničnom području sa Republikom Hrvatskom nastavlja sukob i razaranje i gubi se ljudskih života. Vekovima, bez obzira na politička uverenja, uređenja, dakle građani sa tih područja su živeli u miru i međusobnom uvažavanju, zato je to bila i zona turizma poznata u svetu po lepotama vašeg Dubrovnika i naše Boke Kotorske.

U iskrenom nastojanju da što pre opet dođe do takvih odnosa, obraćamo se Saboru Hrvatske sa inicijativom da ... i pregovorima razrešimo sva sporna pitanja uključujući i pomenuto pitanje mosta i kopnene granice. Ukoliko Sabor prihvati ovu inicijativu, daljnje kontakte

treba ostvarivati preko gospodina Nikole Samardžića poslanika našeg parlamenta i ministra inostranih poslova Crne Gore. Sledeći dokument, molim vas. Navodi se istorijat, inicijative, drugi paragraf, Skupština Crne Gore konstatuje da nije u ratu sa Republikom Hrvatskom niti ima pretenzije prema teritorijama. Rezervisti Crne Gore u regionu Dubrovnika i Hercegovine pripadnici su JNA koja je jedino nadležna za njihovo angažovanje i raspoređivanje. Zato se ne može prihvatiti stav Sabora da je Crna Gora izvršila agresiju na Hrvatsku. Međutim Crna Gora se zalagala i zalaže se za mir, prijateljske i dobrosusedske odnose s Hrvatskom.

Zatim sledi komentar o turizmu i pomorstvu. Bokakotorskom zalivu i njegovoj dužini, čini 30 odsto ukupne dužine oko Crne Gore i objašnjava se zašto bi nova granica bila dobra. Sledeći dokument. Zatim ponovo od Crne Gore Hrvatskoj, ne može se poricati činjenica da ove i slične okolnosti otežavaju psihozu kod dobrog dela crnogorskog stanovništva, on oseća da bi Crna Gora bila zaključana i oštećena ako Prevlaka pripada drugoj državi i na njoj bude strane armije. I dalje se navodi da Crna Gora nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema Hrvatskoj, već ima želju da se dođe do pregovora i uspostave trajnog mira. Da li je problem bio u tome da bi se Prevlaka koristila jednostavno samo kao vojna baza.

SAMARDŽIĆ: Da. Ove dokumente koje ste sada pročitali ja sam ... pisao. I odobrio ih je predsednik Bulatović i predsednik Vlade Đukanović. To je bio cilj da uspostavimo pregovore sa Hrvatima i da obustavimo ratovanje bilo važnije nego Prevlaka, a sve što je napisano ovde je istina, a da je nažalost bilo u kontradikciji sa stvarnim stanjem, jer bi u Dubrovniku se ratovalo i spremilo se da širi dalje prema Karlobagu, ali ovo su dokumenti i ovo se stvarno desilo.

NAJS: Gospodine Samardžiću, pogledaćemo i ostatak dokumenata iz ovog dokaznog predmeta, no hteo bih da čujemo neke detalje, da li je Prevlaka korišćena isključivo kao vojna baza. Odgovorite samo sa da ili ne?

SAMARDŽIĆ: Da vojna baza je tada bila, ništa drugo, ona je samo u toku Drugog svetskog rata bila zatvor antifašista u toku Drugog svetskog rata inače i prije za vreme Kraljevine Jugoslavije i za vreme Titove Jugoslavije to je bila vojna baza.

NAJS: Sledeći deo ovog dokaznog predmeta, molim. Časni sude, ovo je jedini dokument koji se sastoji od više strana. Sada imamo Skupštinu Republike Crne Gore, Titograd. Skupštinu obavezuje, delegate Republike Crne Gore da insistiraju na daljem radu, da se svi sporovi u Jugoslaviji moraju rešiti političkim pregovorima. I takođe delegacija Republike Crne Gore mora da insistira da se sve u budućnosti reši na način kako će se zaštititi u potpunosti prava svih građana, svih republika i svih nacionalnosti. Zatim imamo paragraf broj 3, a zatim prelazimo na paragraf broj 5 i to stoji.

NAJS: Takođe imamo i dokument. Gospodine Miloševiću, izvolite.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nemam ni ja, do sada su bili ovim redom za divno čudo, za razliku od juče, ali ni ja nemam taj dokument. Ono što sam ja dobio...

MEJ: Evo dobićete dokument, gospodine Najs, možda bi on mogao da dobije primerak.

NAJS: Pa da ako mu samo nedostaje ovaj dokument od 15. oktobra. Odgovor je posle 15. oktobra i odgovor je poslat predsedniku Skupštine Crne Gore, pročitacu samo drugi paragraf, atmosfera dijaloga i razgovora je bila daleko bolja da je to poteklo od vas pre agresije Crne Gore na Republiku Hrvatsku. Zaključci od 8. oktobra odnosno zaključcima Sabora nije Crna Gora imenovana kao agresor već Republika Srbija, odnosno tzv. JNA odnosno ono što je ostalo od JNA. Ono što vi tvrdite u paragrafu broj 3, šta su inicijative odnosno da i ne želite dalje.

SAMARDŽIĆ: Niti ja nemam taj dokument.

NAJS: Časni sude, mislim da ovaj dokument ne postoji na BHS-u te bih molio da nastavim sa čitanjem na engleskom, a ja ću se raspitati za prevod ovog dokumenta što je pre moguće. Gospodine Samardžiću, da li možete da pratite na engleskom?

SAMARDŽIĆ: Da, mogu.

NAJS: Dakle ova ista strana pri dnu te strane, prelazimo na zadnji paragraf, dakle prihvatamo vaš predlog da se uspostave direktni kontakti i pozivamo osobu koju su odredili, gospodina Nikolu Samardžića, da poseti Zagreb što je pre moguće bez daljeg odlaganje. Gospodine Samardžiću vezano za ove dokumente koliko ste vi mogli da procenite da li pristup Crne Gore vezano za pregovor i pregovor o pograničnoj zoni, da li je to bio iskren pristup, da li ste vi bili iskreni u tome.

SAMARDŽIĆ: Ja sam bio apsolutno iskren. Svim silama sam se borio i voleo da se prihvate pregovori, da počnu pregovori, i da preko tih pregovora na neki način se prekine vatra i agresija na Dubrovnik. Verujem da je i Momir Bulatović videvši kuda vodi politika Slobodana Miloševića i iako je morao da je sledi verujem da i on isto tako iskreno podržavao to, jer smo o tome često razgovarali, ovo što sam ja pisao sa crnogorske strane on je odobravao i zajedno smo dobili odgovor od gospodina Domiljana, predsednika Sabora Hrvatske i znam da se veselio dda pozitivno odgovorio i bili su odredili da ja idem u Zagreb kao što je dogovoreno. Međutim, u zadnji momenat je to sprečeno, ja predpostavljam da je to sprečeno iz Beograda.

NAJS: Da li je postojao bilo koji razlog da se spreči vaša poseta?

SAMARDŽIĆ: Zvanično je bilo rečeno, tobož zvanično da eto ne mogu da sada putujem u Zagreb jer se mora putovati u Hag. To je pisano

koliko vidim 15. došlo je 17-tog, to je 2 dana kada smo dobili predlog lorda Karingtona i onda sam išao u Hag, umesto u Zagreb, međutim, bilo je tu priče, nemoj ići u Zagreb, tamo će te uhapsiti, ubiti itd., na to ja nisam vodio računa, želeo sam da pođem u Zagreb, jer ovo sve što je dogovarano, dogovarano je i usmeno sa doktorom Kačićem, s kojim sam ja bio na stalnoj vezi. Upravo ni nizašta drugo, nego da nađemo nekakav način da dođe mir.

NAJS: Pre nego što pređem na narednih nekoliko dana u oktobru mesecu te iste godine zamolio bih da nam kažete malo više o nekim stvarima vezano za dubrovačku kampanju. Da li je u to doba bilo govora o Dubrovačkoj republici i ako je bilo govora o tome, da li je to bilo ozbiljno?

SAMARDŽIĆ: Dabome da je bilo govora o Dubrovačkoj republici, stvorena je velika kampanja da se Dubrovnik tobože oslobodi i postane nezavisna nekakva republika u sastavu velike Srbije i rad na tome je počeo. To su radili vojni krugovi, vojnici, verovatno kažem KOS, a učesnici od toga nije bila crnogorska vlada, nego narodna stranka pročetnička organizacija koja je stvorena tih dana, oni su bili apsolutno sa vojskom angažovani da stvore Dubrovačku republiku, i onda su držali sastanke po Cavtatu, to se na televiziji videlo, pisali u svojim novinama, kod mene su dolazili pojedini ljudi da me pitaju, može li ta dubrovačka republika da se stvori, svako iz svojih nekih različitih interesa i bilo je kažem diskusije odnosno o dubrovačkoj republici od tih dana baš dosta.

NAJS: Da li ste vi o tome ikada razgovarali sa Jokićem ili sa Strugarom.

SAMARDŽIĆ: Ja Jokića poznajem, zato što je on u mornarici ratnoj, pa često dolazio kada je bio komandant zone Boke ratne mornarice kod mene u kancelariju, ne često, nego dolazio, poznavali smo se, po toj osnovi, ali Strugara nisam poznavao, njega sam video samo na sednici 1. oktobra, ali ovo što sada hoću da kažem desilo se sledeće. Za vreme tih ratnih operacija, datuma se tačno ne sećam, biće da je bio kraj oktobra, ili početak novembra kada Dubrovniku nije išlo za JNA dobro, došla su tri Engleza i službenika Evropske unije, bili su video sam građani Ujedinjenog kraljevstva koji su tražili od mene da ih povežem sa generalom Strugarom i admiralom Jokićem, tačno po imenu. Oni su došli, neko ih je iz Vlade poslao meni iako ja nisam znao tada ni gde je Strugar ni gde je Jokić. Uspeo sam da pronađem Jokića i Strugara preko MUP-a Crne Gore i razgovarao sam sa Jokićem i rekao mu da ova gospoda traže radi pregovora radi uspostavljanja mira. Oni su to prihvatili, to je bilo, a odmah su iza toga počeli da me pitaju, je li moguće da se organizuje Dubrovačka republika. On je pitao mene, Jokić, a pri tome i Strugar, da ja kako to i da im ja to objasnim i to je bilo preko telefona i to oni su na frontu, a ja sam u kancelariji u Titogradu.

Ja sam im kazao, zaboravite to potpuno, to je nemoguće, to je loša stvar, to ne valja ništa i ako išta želite svojoj armiji i svojoj zemlji treba to

da zaboravite apsolutno potpuno. To je šovinistička ideja koja će najviše da šteti srpskom narodu. Oni nisu komentarisali, ali ja sam im to tako kazao, a oni su, ja potvrđujem ovde, tada interesovali sa fronta da li može da se postoji dubrovačka republika, jer su počeli očito d sumnjaju, jer su videli da narod oko Dubrovnika neće ni da čuje za to.

NAJS: Da li ste vi tada saznali šta bi ukazivalo na to da građani Dubrovnika žele da se odvoje izdvoje iz Hrvatske.

SAMARDŽIĆ: Nema govora o tome, nijedan Dubrovčanin pravi u to doba nikada, makar ove generacije nisu pokazivale bilo kakvu nameru ili želju da se izdvoji iz Hrvatske. To je obična laž, propaganda. Dubrovačka republika je prestala da postoji 1795.

NAJS: Hvala vam. Sada ćemo preći na Karingtonov plan, na ulogu Jovića, Kostića, Bulatovića na vašu ulogu i na ulogu optuženog u vezi sa tim planom.

I takođe ćemo govoriti i o posetama Hagu. Gospodine Samardžiću, mislim da bi bilo dobro da ukoliko biste kratko rezimirali te događaje uključujući i rezime vašeg govora. Mi ćemo to videti u dokaznom predmetu ukoliko budete iznosili lbilo previše detalja ili premalo detalja nažalost moraću da intervenišem i da vas prekidam. Nadam se da mi to nećete zameriti. Dakle već smo čuli za planiranu posetu oktobru mesecu, kako je ta poseta bila otkazana. Podsetite Veće o čemu iz čega se sastojao plan Lorda Karingtona i kakve veze je to imalo, odnosno koje je bilo učešće Crne Gore u tom planu.

SAMARDŽIĆ: Posle više pregovora o uspostavljanju mira očito je došlo do potpunog saznanja u Evropskoj zajednici da se strane u Jugoslaviji ne mogu sporazumeti i lord Karington, koji je predsedavajući Konferencije mira za Jugoslaviju, 17. oktobra dostavio je svim republikama, dakle predsednicima svih republika 6 kod njih, plan kako da se reši kriza u Jugoslaviji i kako da se uspostavi mir. Ukratko plan je sadržao da federalne republike federalne Republike Jugoslavije postanu samostalne države i članice Ujedinjenih nacija. Ako one žele više da budu udružene mogu to da se udružuju. Uspostavlja se specijalni status za nacionalne manjine za koje je u aneksu jasno rečeno da se to odnosi na već postojeću srpske Republike, odnosno SAO Krajina danas su praktično prava kao nezavisne države. Imali su svoje sudstvo, svoju policiju, svoju privredu, svoje školstvo, svoje poreze, praktično sve sem vojsku, a ni hrvatska vojska po tom planu nije trebala da bude u toj teritoriji nego međunarodne zajednice. To je bio plan Karingtona, da se umnoži i da se sazove parlament Crne Gore. Jedini od 6 republika parlament Crne Gore raspravlja o tom planu, prenošen uživo na televiziji, gledala nas je cela Srbija, a možda Bosna i Makedonija u kojem sam tražio da se odluči da li da prihvati ili ne, apsolutno potpuno da se mora prihvatiti plan lorda Karingtona i naglasio sam sledeće: "Ako ne prihvati plan lorda Karingtona mi vodimo srpski narod u Hrvatskoj u najveću moguću nesreću i beznade".

Isto tako sam naglasio da ako mi ne prihvatimo plan lorda Karingtona onda ćemo izazvati sankcije Ujedinjenih nacija i sve se to desilo. Naglasio sam da mi ovaj rat ne možemo da dobijemo, jer je moral naše vojske i naših ljudi, jer je to nepravedni rat, vrlo nizak i takav rat se ne može dobiti. Naglasio sam isto da kad Britanija ratuje onda sin engleske kraljice ide u prve redove, a naši sitni funkcioneri, predsednici mesnih zajednica, drže svoje sinove ili ih vode u inostranstvo ili ih zaklanjaju a sirotinja ide da ratuje. Sve sam to naglasio i to veće su skoro trebali da me tuku, dobio sam naziv izdajnika. Mi smo u Crnoj Gori jedini tada vodili debatu od 7 uveče, do 7 ujutro sati. U 7 i 15 smo poletili sa specijalnim avionom.

MEJ: Moramo ovo prvesti kraju. Gospodine Samardžiću, vi se nalazite ovde na Sudu i molim da odgovarate na pitanja.

NAJS: Pa možda bi bilo bolje da pustimo svedoka da iznese svoj rezime da iznese svoj rezime to će biti brže nego da ja postavljam pitanja sam. No, mislim da bi smo sada mogli da predočimo rezime njegovog govora to nosi oznaku 6. Možda je ovo zgodan trenutak da prekinemo sa radom naravno ja mogu da nastavim.

MEJ: Nastavićemo do 4 i 15 ako to ne predstavlja problem za prevodioce.

NAJS: Dakle, dokazni predmet 338 tabulator 6, dakle to je pismo od 16. oktobra od 6. oktobra, pismo dr Vujančevića. Molim da se original da svedoku naravno imamo dokument na engleskom. Gospodine predsedniče potvrđujemo prijem vašeg pisma. Naš uticaj na JNA prilično je ograničen pokušavamo sve što možemo da učinimo u području Dubrovnika da pomognemo smirivanju postojećeg stanja i početku makar postepenog povlačenja JNA. Naše zalaganje kod armije bilo bi daleko plodotvornije ukoliko bi prestala pojedinačna akcija prema njenim pripadnicima. Svaka pojedinačna pogibija ili ranjavanje vojnika JNA otežava naše zalaganje kod armije i naše napore za smanjivanje ratne psihoze u Republici. Verujemo da su prvi rezultati već vidni, jer su predstavnici armije sa ... dogovorili da se popravi uređaj snabdevanja vode i uključi struja. Ulazak jedinica JNA u sastav i ... svatili smo kao dogovor JNA i predstavnika dubrovačke opštine uz posredovanje međunarodnih posmatrača. Učinićemo sve što možemo da stanovnicima dubrovačke regije pomognemo i ublažemo posledice ratnih dejstava. Sutra 17 oktobra zaseda Skupština Crne Gore, a prekosutra 18. oktobra održava se mirovna konferencija na kojoj će delegaciju predvoditi predsednici Republika Nikola Samardžić poslanik našeg parlamenta i .. sutra i prekosutra doći u Zagreb. Da li se u ovom pismu iznose razlozi zbog kojih vi niste mogli da odete u Hrvatsku, odnosno da li su to razlozi koji su vama bili predočeni.

SAMARDŽIĆ: Da, meni su predočeni ti razlozi jer, treba ići u Hag i ono tako izgleda, ali očito je da je bilo sprečeno da ja idem u Zagreb iz drugih izvora ali je konferencija iz Haga bila svakako važnija u tom momentu, da pratim predsednika Bulatovića.

NAJS: U redu. Pogledajmo sledeći dokument, to je beleška koju ste vi načinili i to zabeleška na engleskom izgleda kao da je faks ili slično. Dakle, rezime, kratka verzija vašeg govora, vi ste se već na to osvrnuli, mi nismo izdajnici, to rade vođe, ne možemo pobediti u tom rat, moral je nizak, tu se pominju sinovi koji su po plažama, zatim britanska kraljevska porodica, pregovori i tako dalje. Jedino što me interesuje, gospodine Samardžiću, kada ste vi načinili rezime ovog vašeg govora nedavno, ili tada u to vreme.

SAMARDŽIĆ: U to vreme, to je deo teksta koji sam ja pisao povodom blokade brodova "Jugooceanije", koji su zbog sankcija bili zaustavljeni 7 od njih u lukama SAD i kada sam pripremao materijal.

NAJS: Hvala. To je sve što mi treba. Pitanje je naime bilo kada ste sastavili ovaj dokument, a sad bi da nastavimo s Karingtonovim planom. Dakle nakon razgovora vi ste svi trebali doći ovde u Hag. Kako ste putovali, očito avionom ali s kim ste putovali.

SAMARDŽIĆ: Sa predsednikom Bulatovićem i obezbeđenjem, malim avionom smo putovali direktno iz Titograda u Hag.

NAJS: Je li Bulatović išta rekao o pregovorima na kojima je trebao sudelovati.

SAMARDŽIĆ: Jeste, mi smo išli u Hag da kažemo da ili ne, tako je postavljeno bilo sa planom lorda Karingtona i zato smo držali celu noć sednicu parlamenta. On se još kolebao u avionu, ali ipak je bio srcem iskreno tada govorio da je plan lorda Karingtona jedini izlaz iz ove situacije. Ali imao je strah od predsednika Miloševića šta će on, a nije ni sam znao tada kako će postupiti predsednik Milošević.

NAJS: Na samom tom sastanku jesu li ljudi redom dobijali priliku da se izjasne o značaju plana i ako jeste kojim redom su ljudi govorili.

SAMARDŽIĆ: Običaj je bio i uspostavljeno je da predstavnici republika iznose svoje stavove po abecednom redu. To znači da je trebala prvo da govori Bosna a Srbija po engleskom tekstu predposlednja, jedino ispred Slovenije. To je u plenarnoj sednici tako. Međutim, dozvolite mi da kažem još ovo kad smo došli u Hag, lord Karington sreli smo se s njim bio je zabrinut da li će Hrvatska prihvatiti taj plan nije sumnjao da ga Srbija neće prihvatiti, ali je imao veliku bojazan i bojao se da predsednik Tuđman to odbije.

NAJS: I kada je došlo vreme da se govori, ko je prvi uzeo reč.

SAMARDŽIĆ: Uzeo je reč predsednik Milošević.

NAJS: Kakav je bio njegov stav prema planu.

SAMARDŽIĆ: Wegov je bio stav oštrina, oštro je odbio plan i izneo da se ne slaže sa time i kazao otprilike sledeće. Hrvati imaju pravo da odu da osnuju svoju državu ali ako oni imaju pravo, imaju i Srbi u Hrvatskoj da idu u svoju državu Srbiju i Jugoslaviju i prema tome, on se zato ne slaže sa planom Karingtona da Srbi ostanu u Hrvatskoj.

NAJS: Na koji način je optuženi izrazio svoj stav.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pa to su dokumenti o kojima postoje zapisi, ja ne razumem zašto vi.

MEJ: Dozvolite svedoku da odgovori. Pa nema veze.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Sve to ima zapisano na međunarodnoj konferenciji, od reči do reči. U čemu je njegova interpretacija? Nisam ja s njim privatno razgovarao.

MEJ: On svedoči, on daje svoj iskaz o tome. Ukoliko njegov iskaz pogrešan vi ga možete osporiti i suočiti ga sa zapisnikom sa sastanka ako on postoji kad zato dođe vreme. Izvolite.

NAJS: Gospodine Samardžiću, odgovorite na pitanje, dakle, na koji je način optuženi izrazio svoje stanovište kad je uzeo reč.

SAMARDŽIĆ: Mislim da sam odgovorio. On je uglavnom rekao da Hrvatska ima pravo da osnuje svoju nezavisnu državu, ali da Srbi u Hrvatskoj isto tako jednako imaju pravo da žive u svojoj državi i da oni zato ne mogu prihvatiti plan Lorda Karingtona i on je oštro odbio plan lorda Karingtona.

NAJS: U redu. Sada dolazimo na glasanje, odnosno, kako su drugi glasali, zanima me Bulatović i šta se zatim dogodilo, ispričajte nam.

SAMARDŽIĆ: Posle govora predsednika Miloševića, govorili su svi redom po abecednom redu i slagali se odnosno prihvatili plan lorda Karingtona u potpunosti. Posebno su zadovoljni bili u Hrvatskoj, Crna Gora, predsednik Bulatović je prihvatio plan. To je razdražilo predsednika Miloševića digao se sa stolice i redom iza nas došao je i zapretio nam: "daću ja vama nezavisnu i suverenu Crnu Goru"; daću ja vama teško je prevesti sa engleskog da bi dobili pravo značenje, to je bila teška pretnja iako smo bili zvanično jednaki sa srpskom delegacijom na tom zasedanju, a on se digao 20 do 30 metara je morao da ide, do nas je bila makedonska delegacija, da nam zapreti zbog toga što smo prekinuli disciplinu njegovu.

NAJS: Na kraju su svi osim optuženog glasali za plan. Zar ne.

SAMARDŽIĆ: Tačno je, glasanje je bilo da se kaže nešto o planu i da se digne ruka. Nije se tamo potpisivalo što je pisala štampa i sve, dizanje

ruku je bilo dovoljno. Svi su digli ruku jedino u svom govoru je predsednik Milošević odbio plan lorda Karingtona. Smatram da treba da dodam i ovo, sa time je produžio rat, nastavio rat umesto mira kojeg je nudila Evropska zajednica i doveo srpski narod i ostale narode u Jugoslaviji do velike i ogromne nesreće.

NAJS: U redu. Hvala. Vraćate se dakle u Crnu Goru sa gospodinom Bulatovićem, da li je on u dogledno vreme promenio svoj stav.

SAMARDŽIĆ: Da, promenio je svoj stav odmah kad smo se vratili u Crnu Goru ali mi dozvolite da kažem da mi smo posle sastanka imali razgovor sa predsednikom Tuđmanom posle plenarnog sastanka u Hagu takođe u Hagu, sa predsednikom Tuđmanom i ja bi želeo da o tome se kaže par reči.

NAJS: Mislim da će biti dovoljno da nam kažete samo koji je bio predmet diskusije.

SAMARDŽIĆ: Uspostavljanje mira između Crne Gore i Hrvatske da ne bude rata i pitanje Prevlake. Ono što je bilo govora da ja treba da idem u Zagreb, sada smo raspravljali sa predsednikom Tuđmanom jer smo se tako bili pokušali da to organizujemo, ja i predsednik Bulatović su prihvatili da pre leta u Zagreb, da se razgovora.

NAJS: Je li sastanak bio plodonosan. Da li su ljudi bili skloni kompromisu sa predsednikom Tuđmanom.

SAMARDŽIĆ: Jeste potpuno su bili u dogovoru predsednik Bulatović i predsednik Tuđman da se pitanje Prevlake može rešiti i Tuđman je otprilike ovako kazao: kad ne bi bilo rata, ne bi bio problem ni Prevlake on je tačno ovako kazao: kad bi bio odnos Crne Gore i Hrvatske kao u vreme Wegoša i Bana Jelačića ne bi bilo ni govora o Prevlaci. Ali sada kada ratujem ja nemam pravo da vam predam Prevlaku, ali ćemo razgovorati i o tome može da donese odluku Sabor. To je rekao predsednik Tuđman. O tome piše i doktor Gačić u svojoj knjizi.

NAJS: U redu. Mislim da imamo dovoljno vremena još do kraja današnje rasprave da vidimo kako je došlo do toga da je gospodin Bulatović promenio svoj stav po povratku u Crnu Goru. Recite kako je došlo do toga da je promenio mišljenje. je li vam on to rekao, je li vam to neko drugi rekao, jeste li o tome s njim raspravljali recite kako je to bilo.

SAMARDŽIĆ: Pa, odmah drugi dan kad smo došli u Titograd su došli Kostić i Jović, da disciplinuju Crnu Goru, očito ih je poslao predsednik Milošević i Bulatoviću je rečeno da mora da promeni mišljenje. Ja nisam prisustvovao tom sastanku. Tamo je prisustvovao sigurno vrh Crne Gore i njih nekoliko ne baš mnogo u kojem bi Bulatović bio primoran da digne ruke i da kaže pogrešio sam.

NAJS: Jeste li u Titogradu videli Kostića i Jovića?

SAMARDŽIĆ: Ne, ja ih lično nisam video, ali mi je rečeno da su tu i znao sam da se zaseda u istom zdanju i video sam po policiji koja je pojačala sigurnost oko kuće, da je tu sada neka vanredna situacija baš kao da je rat počeo u Titogradu toliko je policajaca bilo u to vreme na ulicama.

NAJS: Kako ste vi saznali da su ga oni nagovorili da promeni mišljenje. Je li vam to neko rekao.

SAMARDŽIĆ: Jeste, on mi je lično reko Bulatović.

NAJS: Je li vam on rekao kakve su zahteve, odnosno uvete pred njega izneli ova dvojica.

SAMARDŽIĆ: Da odbaci plan lorda Karingtona to je bilo i da se prihvati nova inicijativa ona je bila tih dana poznata pod imenom beogradska inicijativa u kojoj bi otprilike trebalo da se organizuje nova država federalna u sastavu Srbija i Crna Gora i počelo se raspravljati o beogradskoj inicijativi i 5 dana kasnije 23. oktobra razgovaralo se u parlamentu o tome.

NAJS: Doći ćemo na to sutra. Je li gospodin Bulatović rekao šta će se dogoditi ako on odbije da promeni svoj stav u vezi s Karingtonovim planom.

SAMARDŽIĆ: On mi je rekao "Jović je bio kategoričan, mi dovodimo druge ljude, ako ti nećeš da promeniš mišljenje", a u toj situaciji dovoditi nove ljude znači izgubiti i život vrlo lako.

Svedočenje svedoka Tužilaštva **Nojka Marinovića**, o
Dubrovniku, pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu
Jugoslaviju u Hagu, u procesu protiv Slobodana Miloševića
(3. april 2003. godine)

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Mislim da se pred sudijama nalazi kratak sažetak i ja ću tražiti da general odgovori samo na jedno pitanje koje se tiče tabele koja se vidi na prvoj strani sažetka i tu se pri dnu spominje ono što se nalazi na strani 18 izjave. Generale, molim vas da pogledate na kartu koja se nalazi na zidu s vaše leve strane i dobro nam objasnite kako vi vidite kampanju Jugoslovenske armije koja se odvijala u Dubrovniku, Dalmaciji i dalje prema severu. Molim vas da na to slobodno potrošite onoliko vremena koliko vam je potrebno da biste nam to objasnili.

...

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Gospodine tužitelju, za izvršenje agresije na Hrvatski jug, vojni vrh je formirao operativnu grupaciju pod nazivom Jugoistočna Hercegovina. Sastav Hercegovačkog korpusa su činile: 472. motorizirana brigada iz Trebinja, 10. motorizirana brigada iz Mostara i Brdska brigada iz Nikšića. Vojno pomorski sektor Boka su činile: 521. puk mornarice, 51 vod mornaričke pešadije, Ratna mornarica, topnički divizion iz Beograda...

....

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Brodovi ratne mornarice iz Vojno-pomorskog sektora "Boka" i zrakoplovstvo sa aerodroma Mostar, Podgorica i Tivat. Zamisao je bila da se osloni na istočnu Hercegovinu i prostor jugozapadne Crne Gore, isto napadati u više smjerova, uz potporu ratne mornarice i zrakoplovstva, što prije izbiti u dolinu reke Neretve gdje izvršiti spajanje sa 10. brigadom iz Mostara, pregrupirati snage i produžiti operaciju u smjeru Sinja, gdje se spojiti sa snagama Kninskog korpusa. U daljnjem... zajedničkim djelovanjem izvršiti strateški cilj izbijanjem na zamišljenu liniju Virovitica, Karlovac, Karlobag. Vrijeme trajanja: prva etapa operacije-dolina Neretve - 7 dana, druga etapa: spajanje sa Kninskim korpusom - 15 dana. Realizacija strateške zadaće: izbijanje na zamišljenu crtu Virovitica, Karlovac, Karlobag ... razvojem događaja. Posebna djelovanja...

.....

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A sada mi molim vas recite, kada je dubrovačko područje, pošto ja ne znam, pošto ja ne znam to tačno, ali negde, mislim, ranih sedamdesetih, ili krajem, ili krajem šezdesetih godina, demilitarizovano. Potpuno.

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: ...krajem šezdesetih godina vojska se iz Dubrovnika premjestila u Boku, da bi poslije ta postrojba ponovo premiještena u Trebinje.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Trebinje je na teritoriji Bosne i Hercegovine, je l' tako?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dakle, krajem šezdesetih Dubrovnik je demilitarizovan. A zašto je militarizovan 1991. godine?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: 1991. godine je dubrovačko područje, ne samo grad Dubrovnik, već cijelo područje, napadnuto, što je uvijetovalo postupno stvaranje vojske, a napad je dočekala, poglavito, hrvatska policija.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: A, dobro. Recite mi kad su ti prvi napadi, o kojima vi govorite da je izvršila JNA, kad su oni usledili?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Prve rovokacije 23. rujna, 25. rujna, a opći napadaj 1. listopada 1991. godine

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, to znači da su se hrvatske snage pojavile na dubrovačkom području posle tih datuma, odnosno u...

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Dubrovnik je i prije agresije imao policiju. U sklopu policije imao je i 87 pripadnika Zbora narodne garde. Slovom i brojem 87.

....

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, e sad, molim vas, vi ste počeli svoja objašnjenja o nekakvim etapama koje je imala JNA da obavi. Da li je vama poznato, gospodine Marinoviću, bilo šta u vezi sa naredbom generalštaba JNA? Ja sam već, inače, tu naredbu ovde prezentirao. To je od, čini mi se, 1. oktobra 1991. godine u kojoj striktno stoji "Dubrovnik ne zauzimati", dakle ne zauzimati Dubrovnik, "niti bombardovati sa kopna, mora ili vazduha". To je bila naredba. To je ono što sam ja našao u dokumentima. Prema tome, o kavim vi to etapama govorite? U čemu je Dubrovnik trebalo da bude strateška tačka?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Dubrovnik je trebalo da bude operativna točka, a strateška crta je trebala biti Virovitica-Karlovac-Karlobag. Ja sam u tom kontekstu govorio što je trebalo da bude Dubrovnik. Doduše, povlasticama trebao je da bude... Mu ponuđeno da bude Dubrovačka Republika, ako prihvati Srboslaviju.

....

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ja vas ne pitam je li bio krvav rat. Ne samo da je bio krvav, nego je bio i potpuno nepotreban.

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Prvi put da se slažemo.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ali pitam vas, između koga se, između koga su bile te borbe? Da li su bile između vaših snaga i JNA?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Početkom 1991. godine je to bila poglavito JNA. 1991. godine malo je bilo četničkih odora, dok se za 1992. godine to ne bi moglo reći.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, ja vas pitam za ovu 1991. godinu o kojoj vi trenutno svedočite. A je li, je li vas napadala neka formacija Republike Srbije, ili ste vi bili u sukobu sa JNA?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Sa, takozvanom, JNA.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Pa kakve veze Srbija ima sa Dubrovnikom?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: E, to pitanje sam trebao postaviti ja vama, prije, prije listopada 1991. godine.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ponoviću. Nesumnjivo je Dubrovnik bio najpoznatiji u svetu, hrvatski grad, najpopularniji ...

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Turistički, da.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li je on zbog toga bio odabran za, za medijsku propagandu upravo tog takvog...

SUDIJA MEJ: Moraću da vas prekinem zato što nije jasno. Odabran od strane koga?

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Da predstave da su žrtve.

SVEDOK MARINOVIĆ: Ako bi optuženi decidirano pitao što je, bilo bi mi puno lakše dati odgovor. Da bi bili žrtve, koga, čije, zašto?

SUDIJA MEJ: Dozvolite da vam ja postavim pitanje zato što je ono prilično očigledno. Ono što optuženi kaže, to je da je vaša strana, hrvatska strana iskoristila Dubrovnik kao izgovor, tako što se pogrešno predstavljala kao žrtva napada. Tako sam ja shvatio ono što optuženi želi da kaže i vama treba da se pruži mogućnost da odgovorite na to.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ: Da.

SUDIJA MEJ: Izvolite.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Mogu li da preciziram, gospodine Mej? Da li je nesporno, gospodine Marinoviću, da je iz Dubrovnika otvarana vatra na položaje JNA da bi se isprovocirao sukob?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Ne znam da li optuženi zna Dubrovnik, prosuđujem da je bio, pa bi trebao onda znati da iz Dubrovnika ne može vidjeti drugi teritorij osim Žarkovice, Srđa, Drinčere i Mokošice, a to je sve hrvatski teritorij.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro generale...

SUDIJA MEJ: Trebalo bi da ste u stanju da odgovorite na ovo pitanje, generale. Ono što je optuženi rekao je sledeće; da li je otvarana vatra na JNA iz Dubrovnika, da bi se ona isprovocirala?

SVEDOK MARINOVIĆ: Visosti, ja sam uvijek bježao od provokacije, ne što sam volio agresora, nego što nisam imao čim. I za mene je primirje

značilo dan ne samo za mene, nego za žitelje ovoga grada. Značio je dan života duže. Ja bih bio neozbiljan, neodgovoran, protiv sebe i savesti, pa svoga naroda i države da provociram lava ako nemam čime da mu se suprostavim.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Ovo je mapa starog grada. Na tački 1, molim vas pokažite tačku 1, tu su vam bila četiri minobacača 82 milimetara, kod, takozvanog, kineskog zida prema Pilama. Kod tačke, evo ja ću vam objasniti ove tačke pa ćete mi vi odgovoriti, da bismo štedeli vreme, svi zajedno, na tački 2, vaša osmatračnica na zvoniku franjevačkog samostana. Na tački 3, prostor ribarnice i gradske kafane. Gradska kafana, protivavionski mitraljez, mitraljez. Onda još jedan mitraljez i grupu pripadnika Zbora narodne garde, označeno od 15 do 20. Na tački 4, jedan minobacač 82 milimetra, na južnoj kuli, prema moru. Na tački 5 protivavionski top 20 milimetara, u kuli tvrđave svetog Luke. Na tački 6 povremeno jedan, kako ste ga zvali, "Čarli", to je, takođe, minobacač iz reona kule Svete Marije i na tački 7, u luci Ploče, doprema municije u stari grad. Da li je ovo tačno, gospodine Marinoviću?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Ja ne znam ko vam je ovo radio, ali su vam podmetnuli. Ovo sve što ste do sad rekli, ništa nije tačno. Dopuštam da je bio osmatrač sa puškom u gradu i policajac sa pištoljem, ali nema čak ni... Ovo je protiv zdrave logike i tehnike uporabe oružja. Čak i da sam htio, tu su kamene ploče i tu ne može minobacač da djeluje, to je prvo. Drugo, ovo će potvrditi i svi monitorinzi koji su bili. Ovo pristajanje u staru gradsku luku, mi smo od 15. listopada... Ste vi bili, vaše postrojbe su bile na Žarkovici i to je izravna veza, vidili ste na onoj slici, izravna veza, zračna crta dva kilometra. Opet nema logike. Cijelo vrijeme pomorske blokade brod vam je bio između Lokruma i te stare luke. Opet nema logike. U što bi pucao, molim vas, sa tim topom iz starog grada, kad ništa ne vidim. Ja da sam najveći diletant ne bi stavio ni minobacač, ni top, ni te neke "Čarlijee" u stari grad. Stari grad je, ne samo za mene, nego i za državu u kojoj sam rođen, svetinja.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro da se ne zadržavamo duže na ovome. Gospodine Marinoviću, vi tvrdite da ovo sve nije tačno i da niko nije otvarao vatru iz Dubrovnika na vojsku?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Ali vojska nije bila toliko blizu starom gradu da bi se iz starog grada, gospodine, moglo djelovati u smjeru nje, kao prvo. A kao drugo, svi monitorinzi, koji su bili, svi opservatori će potvrditi to isto.

OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Da li je onda jasno da, s obzirom da je JNA imala svoj raspored u celom zaleđu Dubrovnika, da je bilo nelogično sa vojničkog stanovišta da za tu vašu, navodnu, ofanzivu prema severu JNA uopšte zauzima Dubrovnik?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Mislim da je Dubrovnik morao biti ovladan iz tri razloga: vojnog, političkog, pa i gospodarskog. Vojnog, vojska ma kakva god ona bila, nije sebi mogla dopustiti da na toliko izduženoj dužini u smjeru spajanja sa kninskim korpusom, ima kost u grlu u vidu jednog Dubrovnika. To nijedan stručni vojni zapovjednik ne bi dopustio, a vaši su takvi bili. Drugi, gospodarski. Niš je, to optuženi dobro zna, tri-četiri puta veći od Dubrovnika, za njega nije čuo niko, a za Dubrovnik zna Evropa, pa i svijet. I treći, politički. Trebalo je izbiti na zamišljenu liniju Virovitica-Karlovac-Karlobag, gdje nije smjela ostati nikakva oaza.

...
OPTUŽENI MILOŠEVIĆ – PITANJE: Dobro, da li se onda, da li se onda kad se sve ovo ima u vidu može govoriti da je Dubrovnik bio demilitarizovan pre nego što je došlo do bilo kakvih incidenata?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Gospodine, incidenti su počeli oružani 23. rujna, pa 24. rujna, a topove sam dovezao ja iz vojarnje Korčula 26. rujna, četiri topa i dva ZIS-a. Minobacači su stigli 29. rujna. Imali smo samo četiri minobacača 82 milimetra prije te provokacije.

...
TUŽILAC NAJS – PITANJE: I još jedna stvar u vezi sa dokumentima. Pokazali su vam dokazni predmet 117. Uspeli smo da pronađemo i engleski prevod. To je dokument koji dolazi iz Republike Hrvatske. Upućen je Tužilaštvu 8. septembra. Želim da vas pitam o jednom paragrafu iz tog dokumenta. Molim da se verzija na BHS-u stavi na grafoskop i to ovaj deo gde sam držao palac tako da vi generale možete videti original na BHS-u. Ja ću vam pročitati jedan pasus. Optuženi je već pročitao deo tog pasusa. Ovo je procena Republike Hrvatske od 8. septembra 2000. godine i tu stoji da "od ukupno 1.203 osobe, 359 su aktivni policajci, 479 rezervnih policajaca i 365 osoba koji su se dobrovoljno priključili na početku agresije i te osobe su učestvovala u obrani dubrovačkog područja u sastavu MUP-a, 1991. godine i 1992. godine. Ti ljudi su učestvovali u obrani od Debelog Brijega do Stona u dužini od 110 kilometara u početku agresije JNA na Republiku Hrvatsku, odnosno dubrovačko područje i Dubrovnik." I tu, znači, od 1. oktobra 1991. godine. Dakle, procene iz ovog dokumenta odnose se na 1991. godinu i na 1992. godinu i na raspon od 110 kilometara. Recite nam da li možete ovo da nam iskomentarišete? Da li se ti podaci čine tačnim, netačnim ili vi ne znate?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Ne znam da li su podaci tačni, ali sam dužan pojašnjenje. Ovih broj branitelja nije mogao biti 24 sata tjedan, deset ili 20 dana na prvoj crti nego su dolazile iz policijskih uprava Lastova, Korčule, Ploča, Sinja. Bili sedam dana pa otišli. To je sve moja Vlada zbrojila i napisala "sudjelovali u odbrani, sudjelovali u odbrani". Oni jesu sudjelovali, ali nikad odjednom nije bilo. Maksimum je 670.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Ja sada neću detaljnije da se osvrnem na ovaj dokument, ali sudije mogu da vide da na strani 4 počinje analiza

dubrovačkog područja i mi ćemo se na to vratiti na kraju iznošenja naših dokaza. Postaviću još nekoliko pitanja, ali se više neću pozivati ni na jedan dokument. Vi ste napustili Trebinje 17. septembra koje je udaljeno između 10 i 20 kilometara od Dubrovnika i stigli u Dubrovnik tri dana kasnije. U JNA u Trebinju da li ste imali ikakvih informacija o snagama u Dubrovniku?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Služba bezbjednosti nas je informirala, služba bezbjednosti iz sektora Boka preko mog časnika za bezbjednost da je u Dubrovniku oko dvije tisuće plaćenika. To mi je prva informacija koju sam dobio u svezi Dubrovnika i nekog broja ljudi koje ima Dubrovnik.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Kad ste stigli u Dubrovnik, da li ste ustanovili da li je to bila istina?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Kad sam stigao tu večer sam imao sastanak, stanje je bilo poražavajuće u tolikoj mjeri da sam rekao: "Gospodo, ovo ste sad rekli i više nikad, ona druga strana vjeruje da nas ima više i neka ostane u tom uvjerenju, a mi se dajmo napraviti što možemo".

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Pa, ipak, ta informacija je stigla do Trebinja. Vi ste opisali otvaranje vatre iz Crne Gore. Kakva je bila posledica toga? Šta je to izazvalo?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Mislim da postrojbe, takozvane, Jugoslovenske armije nisu bile educirane da napadnu ni jedan od naroda bivše države i trebalo ih je pripremiti, motivirati i napraviti okvir za to što je sljedilo. Taj okvir je bio i da je u Dubrovniku dvije tisuća plaćenika, da pljačkaju, pale, siluju, ruše, tuku djecu i žene i ovaj događaj oko Prevlake i Žvinja je samo još dodatni scenarij koji je trebao da pokrene, da pokrene tu masu ljudi koji nisu bili do tad trenirani da bi napadali bilo koji narod bivše države.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Može da se postavi, zašto mnogo nadmoćnije snage JNA nisu na kraju zauzele Dubrovnik, jer ste ih takvim opisali, a to ste i rekli u odgovoru na pitanje optuženog? Možete li sada da objasnite sudijama zašto, u stvari, Dubrovnik nije zauzet?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Branitelji su relativno, relativno brzo izgubili istočni i zapadni dio. Operativni pravci koje je, takozvana, Jugoslavenska armija, sa kojim je išla, bili su izvršeni 15. listopada 1991. godine su stigli već na Žarkovicu. To je uzvisina istočno od Dubrovnika ispred koje se decidirano ljepo i pregledno vidi stari grad i Lapad. Već 15. listopada i zapadni dio na području Slanoga je bio presječen i Mokošice i ostao je samo stari grad. Zašto nije pao? Po mom mišljenju, zbog toga što smo imali snagu koja se suprotstavila sili i to snagu rodoljublja. Mi smo branili obitelj i dom, a ona druga strana je išla

da ruši i pljačka i kad je prošla kroz Konavle to je opljačkala i devastirala, kad je prošla primorje opljačkala i devastirala, a sad kad je trebalo i ginuti, za pljačku nisu bili raspoređeni. Oni su pljačkali tamo samo gdje se to moglo bezbolno raditi.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Opisali ste da je postojala mogućnost da vojnik sa puškom bude u starom gradu. Pod kakvim okolnostima je taj vojnik mogao da bude sa puškom u starom gradu?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Mi smo, odnosno, ja sam posebno pazio na stari grad iz više razloga. Prvo što je od osamdesetih godina u popisu UNESCO-ove (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization) baštine, a i što je to dragulj, a s druge strane i taktički ne odgovara za uporabu braniteljima. Ovaj se vojnik mogao naći moguće kad se je vraćao sa crte na odmor kući jer nema oružja, ako nije dao sledećem koji je došao bez oružja. Ako je došao sledeći sa oružjem on je svoje oružje nosio kući i sutradan ponovo došao na crtu. S oružjem se i spavalo i ručavalo i s oružjem se živilo u to vrijeme u Dubrovniku.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Optuženi vam je putem mape naveo mogućnost da je bilo nekoliko lokacija u starom gradu gde su bili položaji sa oružjem. Vi ste rekli da to nije tačno, da je to čista laž. Da li ste ikad videli ikakve fotografije ili filmske snimke ili bilo šta što je pokazivalo da su postojale takve lokacije u starom gradu gde su bili naoružani ljudi, ili oružje.

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Ja sam u stari grad ponekad išao da bi vidio kako je smještaj ljudi u skloništima jer tamo je dio ljudi ostao misleći da će biti zaštićen. Nikad nisam ja vidio, nikad nisam čuo, nikad nisam gledao, nikad mi niko nije rekao niti sam kad imao spoznaju da je ikad iko ušao s oružjem. A ovo s minobacačima i topovima to je optuženom neko podmetnuo. Njegov odvetnički tim mu je ovaj put loše odradio.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: I dva poslednja pitanja. Sudije možda ne poznaju geografiju i topografiju Dubrovnika. Mi možemo da dostavimo neke slike, ali recite nam, molim vas, iz Dubrovnika, iz starog grada ili iz šireg područja Dubrovnika da li je moguće videti ili napasti bilo kakve pozicije JNA, ili ne?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Iz Starog grada nikako, ni slučajno, a iz Dubrovnika, ovog drugog dijela, postoji teoretska šansa kad bi bila raketa dometa 30 kilometara, može se pogoditi u Trebinje, kad bi bilo od 100 kilometara pogodila bi se i Crna Gora.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: A razlog što niste mogli ništa da napadate iz starog grada je to što je brdo iza njega, Srđ, u stvari, vrlo visoko i strmo, zar ne?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Apsolutno, pa teoretski nema uvjeta da se iz starog grada djeluje. Tu je Žarkovica, tu je Srđ, tu je Strinčera. To je 415 metara nadmorske visine.

TUŽILAC NAJS – PITANJE: Oni koji su branili Dubrovnik da li bi mogli išta da postignu tako što bi isprovocirali nekog ili otvorili vatru na nekog posle postizanja primirja u decembru 1991. godine?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Postigli bi svoj i opći pokolj. Nama je primirje značilo infuzija, predah, mogućnost da iskoristimo noć da još nekoliko sanduka streljiva s kopna dovezemo kroz pomorsku blokadu, da nekoliko pušaka dovezemo, da nekoliko ljudi koji će smijeniti branitelje da predahnu da se odmore tako da ni u jednoj opciji mi nije odgovarala provokacija, a da ne spominjem da nisam imao streljiva ni za odbiti napad a kamoli da izazivam napad.

...
SUDIJA ROBINSON: Generale, kad ste odgovorili na pitanje tužioca u vezi toga zašto JNA nije zauzela Dubrovnik kad je bila tako nadmoćna, vi ste rekli, između ostalog, da su oni opljačkali jednu ili dve lokacije i rekli ste da su oni jedino želeli da pljačkaju, jer je pljačka bila bezbedna. A zbog čega je za njih bilo bezbedno da pljačkaju u nekim područjima? Jeste li čuli moje pitanje?

SVEDOK MARINOVIĆ – ODGOVOR: Visosti, čuo sam i shvatio. Kad smo se raširili na 75 kilometara, nas je bilo malo i zato smo relativno brzo izgubili istočni i zapadni dio, a kad smo se skupili ka sredini, sad nas je bio pozamašan broj, sad nas je bilo 540 samo za odbranu grada i naša je snaga rasla. Mi, kad smo vidjeli da oni ne mogu sve što zamisle, naš moral i moral boraca je bio izuzetno visok. Nama se događalo nekoliko položaja, Bosanka, Strinčeva, Komolac da su svi izginuli. Niko nije napustio položaj, svi su ostali, izginuli na položaju. Znali smo šta, ako ga izgubimo šta nas čeka. A oni su naučili da ispred njih topništvo, zrakoplovi i tenkovi naprave tepih, da dođu u naselje, da uzmu tehniku sa aerodroma i interijer iz kuća, potom zapale kuću i odu iz postrojbe. I zato su imali problema sa brojnim stanjem. Sa istoka ih je krenulo 700, na Dubrovnik je došlo 300, 400 je pobjeglo.

Svedočenje svedoka Tužilaštva **Smilje Avramov**, o Dubrovniku, pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu, u procesu protiv Slobodana Miloševića (8. septembar 2004. godine)

TUŽILAC NAJS: Možete li da ponudite bilo kakvo objašnjenje, bilo kakvo opravdanje za dobro poznate napade na Dubrovnik ili Vukovar, koji su počeli pre Karingtonovog plana?

SVEDOK AVRAMOV: U to vreme mi smo ponudili Karingtonu i naravno Evropskoj zajednici jednu gomilu materijala o oružanim sukobima na tlu Jugoslavije i u tim materijalima smo dali napade jedne i druge strane. Bilo je reči sigurno i o Dubrovniku. Znam jedno da smo tvrdili tada, prema izveštajima koje smo dobili, da nije napadnut centar Dubrovnika, da nije razoren centar starog grada, nego da se brobe vode u okolini, to je, to je okolina koja ima poseban jedan naziv.

TUŽILAC NAJS: Recite mi da li vi stvarno kažete, da ozbiljno može da se shvati tvrdnja da su se ljudi borili izvan Dubrovnika, na prostoru uskog piobalja, ne znam kako da ga zovemo, plati i to protiv snaga koje su ih okružile? Da li vi to sugerišete? Ili verujete da je Dubrovnik jednostavno napadnut?

SVEDOK AVRAMOV: Možda. Prema saznanjima koja smo mi tada imali i koja smo predložili, da se borbe vode oko Dubrovnika, ali ne u samom gradu. Druga stvar koju smo predložili, odnosno predočili, čak i dokaze ponudili, da iako je Dubrovnik, ustvari bio jedan demilitarizovani grad, hrvatske trupe su ušle u Dubrovnik. To smo ponudili. To ne isključuje mogućnost, naravno i o tome...

TUŽILAC NAJS: To možda jeste demilitarizovani grad, ali Srbi nisu imali apsolutno nikakvog prava na Dubrovnik. Zašto su se onda oni time bavili? Jer mi na ovom sudu još uvek želimo da saznamo postoji li bilo kakvo opravdanje za napad na Dubrovnik? I mene zanima da li vi možete da nam pomognote u vezi s tim, budući da ste pregovarali u ime optuženog, odnosno pomagali optuženom u pregovorima u isto vreme?

SVEDOK AVRAMOV: Gospodine, nije reč o Dubrovniku nego je reč o Jugoslaviji, o državi Jugoslaviji, a Dubrovnik je sastavni deo Jugoslavije bio, ne Srbije.

Izjave

Pitanje: "od kada je, znači, Dubrovnik hrvatski?"

Odgovor: "kada su se 1945. godine formirale republike, jedna grupa Dubrovčana s puno razloga zalagala se da Dubrovnik bude makar AP, ako ne zasebna republika". (Miroslav Pantić, "Politika", 17. avgust 1991.)

5. oktobra 1991. "Politika" je objavila pismo grupe istoričara snagama JNA i hrvatskim formacijama "Sačuvajte Dubrovnik". Reagovao je Dinko Davidov svojim pismom u kojem kaže:

"... niste smeli slati isto pismo oružanim snagama JNA i zavereničkim, neoustškim jedinicama. Na taj način ste izjednačili ono što se ne može izjednačiti. To je već podvala. (...) kako je moguće da uz sada pokazanu zabrinutost za sudbinu Dubrovnika, još niste pokazali malo brige o srpskim pravoslavnim crkvama i manastirima katastrofalno razorenim od ustaša u toku genocida nad srpskim narodom u II sv. ratu (...) A što se Dubrovnika tiče i naše vojske pred njegovim slavim zidinama, nadam se da ćete smoci snage da se toj vojsci izvinite što ste joj se nedolično obratili. Ona krvari a vi je poredite sa najgorim otpacima političke i vojne istorije novog doba".

(Dinko Davidov, "Politika", 9. oktobar 1991)

"Dubrovnik je nešto što spaja i da je on u prošlosti, a ne danas, današnji Dubrovnik, ostavimo po strani, barem onoliko srpski koliko je i hrvatski. (...) Na primer, grad Dubrovnik je velikim delom sagrađen sredstvima koja su stvorena, ako hoćete, upravo u Srbiji, od Nemanjinih vremena pa dalje, stalno. Inače, mislim da se Dubrovnik ne može vratiti sebi pomoću sile nego samo voljom njegovih ljudi (...) Zaprvo, verovatno bi bilo najbolje da Dubrovnik bude jedno zasebno telo, kao što je vekovima, odnosno tisućama godina, kako su govorili njegovi pesnici, živeo na svojoj neokrnjenoj slobodi".

(Miroslav Pantić, "Politika", 23. maj 1992)

"Ovaj rat (1991-1995) najgori je od svih mogućih ratova. (...) Naši su srpski ratovi uvek bili odbrambeni. Mi ne poričemo da je ovo bio i naš rat, i da su ga i Srbi vodili ali su Srbi zaista vodili odbrambeni rat. Nisu zašli u tuđe teritorije. Jedini od Srba koji je u istoriji zašao u tuđe teritorije, tj. vizantijske bio je car Dušan; zato mu se carstvo posle i raspalo. I hvala Bogu da se braća Grci zbog toga nisu naljutili A i mi smo se povukli. Dušan je inače napravio i druge greške: prepustio je ovde Konavle, dubrovačko primorje

i Pelješac, i donji tok Neretve, a otišao dole na jug da izbije na Egejsko more. To je verovatno zbog toploga mora, a svi teže toplijim morima. Ali je sreća da su Dušanovi naslednici, Lazarevići i posle Brankovići, vratili se ovde i ponovo izbili na Jadransko more, kod Dubrovnika i na donji tok Neretve. Posle je to nastavila srpska Hercegovina. (...) Uostalom primorje Dubrovnika Konavala, Pelješac i Ploče, donji tok Neretve oduvek je bilo hercegovačko primorje (...) Dalmacija i nije drugo nego bosansko-hercegovačko primorje.

(Atanasije Jevtić, Najgori od svih mogućih ratova, JAGNJE BOŽIJE I ZVIJER IZ BEZDANA FILOSOFIJA RATA, Cetinje, 1996, s. 70-71)

“Sarajevo postaje, uz Dubrovnik, najpoznatiji jugoslovenski grad u svijetu - nimalo slučajno izabran i od JNA i od svjetske države da se od njega načini žrtva, a od Boga - da se na njemu namire mnogo dublji dugovi. Odbojnost - danas možemo reći i mržnja - koja je kod Srba, naročito u Bosanskoj Krajini, postojala prema Sarajevu je u stvari mržnja na same sebe”.

(Jerođakon Jovan /Ćulibrk/, Ne-zaobilazne strategije, JAGNJE BOŽIJE I ZVIJER IZ BEZDANA FILOSOFIJA RATA, Cetinje, 1996, s. 127)

“1. oktobar 1991. Milorad Vučelić mi javlja da će večeras ili sutra piti kafu na Stradunu, u Dubrovniku, (...) Milorad klikće! Uzbuđuje ga i uzvisuje crnogorska hrabrost”.

(Dobrica Ćosić, “Piščevi zapisi (1981-1991)”, Beograd, 2002, s. 398)

Ljubomir Tadić: “Ja sam od početka bio energično protiv osvajanja hrvatskih gradova. Mislim da je to što se radi sa Dubrovnikom i oko Dubrovnika velika glupost. Međutim, treba pomenuti da propagandno razaranje gradova ‘impresivno’ deluje. Ali, šta je sa srpskim selima koja su takođe razorena – to niko ne pominje. To se ne može zanemariti. Šta je, recimo, sa Mirkovcima koje je simbol tog razaranja? Nikom ne pada na pamet da stane i zaštitu razorenih Mirkovaca”.

(“Duga”, 31. 01. 1992)

Radovan Samardžić: “Situacija za Dubrovnik nije opasna. To je prostituisani grad hotelijera, gde dolaze američke babe, britanski pederi, glupi Francuzi i nemačke daktilografkinje”.

“Srpska strana rata”, Sreten Vujović, Nelagoda od grada

Matija Bećković: “... iz oplakivanja gradova koji nisu postradali vidi se ravnodušnost prema hiljadama ljudi koji su pobijeni. Ispada da bi Hitler, da se sklonio u Dubrovnik, bio pod zaštitom UNESCO”.

(Na Drugom kongresu srpskog ujedinjenja u Čikagu, održanom 5. novembra 1991.

“Politika”, 5. novembar 1991)

SANU: U novembru 1991. godine 18 članova SANU uputilo je apel javnosti za mirno rešenje sukoba u Jugoslaviji u kojem je, između ostalog, stajalo: “Ne verujemo u svrsihodnost ovog rata. Ne verujemo u one koji ga vode. Ne verujemo u one, koji ga svesno ili nesvesno, potpiruju. Ne verujemo u pobeđe koje vode u nove ratove”.

Međutim, na redovnoj sednici SANU, održanoj 2. novembra 1991. godine SANU se ogradila od ovog antiratnog apela uz tvrdnju generalnog sekretara Dejana Medakovića da on ne predstavlja stav institucije već samo potpisnika.

(“Srpska strana rata”, Olivera Milosavljević, Zloupotreba autoriteta nauke)

Božidar Vučurević, “predsednik SAO Hercegovina”: “Rušićemo fašiste, a Dubrovniku-šta bude”.

(“Večernje Novosti”, Beograd, 27. oktobra 1991)

Reakcije

Intervju sa Petrom Poljarićem, Gradonačelnik Dubrovnika

DUBROVNIK NEĆE AUTONOMIJU

J. Radovanov

Dubrovnik – “Čudite li se što sam još živ”, upitao nas je Petar Poljarić gradonačelnik Dubrovnika kada smo bez ikakvih teškoća bukvalno bez i jedne kontrole banuli u njegovu kancelariju. Očigledno shvatajući celu priču o svojoj pogibiji kao prilično “ lošu šalu” Poljarić nam kaže da je njegova familija dobila i nekoliko “ brzojava sućuti” i to iz Srbije , u kojoj kako kaže i danas ima više dobrih prijatelja.

Jednočasovno “ oči u oči” sa gospodarom od Dubrovnika posle ovoga je moglo da počne.

Pitanje: Koliko granata je palo na Dubrovnik?

Poljarić: Tvrdim da ih je bilo više od 30.000. I to na užem području općine, od Konovala do Slanog. Na sam grad palo je desetak, a uži centar su pogodile dvije. Jedna je pala na ugao Boškovićeve i Straduna, a druga je pogodila Muzej Rupe (nekadašnju žitnicu Dubrovnika).

Pitanje: Da li ste izračunali dosadašnju “ ratnu štetu” na području opštine?

Poljarić: Nikako! Još nememo pristup u Konavle, Župu i Rijeku dubrovačku, Komolac,

Slano... Iz zapadnih djelova opštine nismo ni mrtve izvukli. Inače, znamo da je samo naše trgovačko preduzeće “Dubrovkinja” zbog rata izgubilo 36 milijuna maraka. O gubicima u turističkoj privredi neću ni da govorim.

Pitanje: Da li se zna tačan broj vaših poginulih sugrađana?

Poljarić: Prema podacima koje imamo – 41. Mada moram reći da ti podaci nisu konačni, jer za desetak naših ljudi uopšte ne znamo gdje su. U svakom slučaju nema ih na spisku zarobljenika.

Pitanje: Trenutno se u Cavtatu pregovara. Šta Dubrovnik želi najpre da postigne u tim pregovorima?

Poljarić: Da vojska napusti teritoriju Hrvatske. Zauvijek. Međutim kako svaki pregovori idu korak po korak, najpre želimo da dobijemo vodu, struju, da se grad deblokira, da se omogući komunikacija, pošto mi sa mnogima otocima koji su na našoj teritoriji nemamo nikakvih veza. Sam grad je već 32

dana bez struje i vode, dok nam hrana stiže brodovima. Okupirani smo, a da ne pričam kako se na ljude puca ko na glinene golubove. Evo jučer su u Gružu ranili petogodišnje djete i majku.

Pitanje: Kako mislite da će sve to izgledati posle rata?

Poljarić: To pitajte njih. Mi nismo razarali Herceg Novi. Mi jedno staklo ni na jednoj kući u Herceg Novom ili Trebinju nismo razbili, ni na jednom pedlju njihove teritorije ništa loše nismo uradili.

Pitanje: Recite nam kakvi su odnosi Dubrovnika i Zagreba, pošto je bilo mnogo priča o želji Dubrovnika za autonomijom?

Poljarić: Kakva autonomija? Kome treba autonomija? To su suludi pokušaji razdvajanja Dubrovnika od Hrvatske. Evo iziđite na referendumu 94 odsto ljudi bilo za suverenu Hrvatsku! Uostalom Dubrovnik je jedan od tri najčistija hrvatska grada, i imamo izvanredne odnose sa Zagrebom

Pitanje: Kakva je situacija sa Srbima u Dubrovniku?

Poljarić: Njih ovdje ima 6,5 odsto i oni ne žele da idu. Ima ih i u gardi kao dobrovoljaca. I jako je malo onih koji su otišli pa sada pucaju na nas. Ali to nisu Srbi koji ovdje žive duže, nego došljaci od skora.

Gospodin Poljarić nam je na kraju razgovora rekao da je ključ svega ipak “zaustaviti rat”, ispričao nam je da je pre tri godine imao dve operacije srca u beogradskoj bolnici “Dragiše Mišević” i zamolio nas da tekst očistimo od “emocija” ako ih je sa njegove strane slučajno bilo previše.

“Borba”, 2-3. novembar, 1991.

BOCA PLINA PET HILJADA DINARA

Dubrovnik- Policijski sat od 21 do 5, zamračivanje prozora, nedostatak struje i vode, svakodnevno iščekivanje brodova sa hranom, mnoštvo izbjeglica i hronični nedostatak svega i svačega (cena boce plina popela se na pet hiljada dinara) - tako u najkraćem izgleda Dubrovačka svakodnevnica u ovo ratno vreme.

Prema podacima koje nam je dala gospođa Stanka Kodeli iz ovdašnjeg Crvenog krsta trenutno u dubrovačkim hotelima boravi 9.000 izbjeglica, 3.00 ih je po kućama, dok je, kao i svugde, jedan broj izbjeglica i ovde ostao neprijavljen.

Razlika između ovog grada i ostalih mesta u koje stižu izbjeglice je ipak ogroman. Po rečima Stanke Kodeli “ovdje su svi u istoj situaciji - i izbjeglice i stanovnici grada”. Hrana i za jedne i za druge stiže samo brodovima, a celu tu operaciju za sada finansiraju razne dobrotvorne ustanove - Karitas, Crveni križ, Društvo svetog Vlaha- posto Dubrovnik još nije proglašen za krizno područje, čak ni u Hrvatskoj.

Saznajemo da niko više ne prima platu, pa je sada već reč, kako misli Berislav Bačić iz službe traženja “o preživljavanju”.

Inače, juče je u Dubrovniku bio praznik. Dan mrtvih, ili praznik Svih svetih. I on je "organizovan" u tipično ratnim uslovima. Cveće, koje se po običaju tog dana nosi na groblje, stiglo je brodom iz Splita, a stanovništvo je zamoljeno da svece pali samo u kućama.

Novinari su imali priliku da posete i jedan od izbjegličkih kampova, hotel "Tirenu", koji je pogođen sa par granata pre desetak dana.

Nekoliko soba, u kojima su se, prema rečima zaposlenih u hotelu, nalazili bolesnici (jedan sprat hotela je još početkom rata pretvoren u bolnicu), totalno je uništeno, a vidljiva je i velika rupa, na centralnom zidu hotela.

Inače, u sobama se ovih dana nalaze čitave porodice pretežno iz Konovala i Župe dubrovačke, jedan od članova posmatračke misije EZ rekao nam je i da je na ostrvu Sipan, danima već odsečenom od sveta, koje su članovi misije pre neki dan posetili. video i "ljude u čamcima". U jednom ih je, sve sa stvarima, bilo sedmoro. "Oni tu žive" uzbuđeno nam je objašnjavao ovaj gospodin, tvrdeći da mu nikada neće biti jasno zašto je ovaj rat uopšte i počeo.

"Borba", 2-3 novembar 1991

DA LI NAM JE DUBROVNIK POTREBAN?

Ljubinka Trgovčević

Naoružani ljudi u uniformama sličnih boja i dezena, sa šahovnicom ili crvenom zvezdom, sa bradama ili bez njih, pomognuti topovima, tenkovima, raketama i drugim smrtonosnim napravama čija imena neću ni da pamtim, nalaze se u Dubrovniku ili mu se ubrzano približavaju. Pitanje je časa kada će se i u njemu, na gomilama srušenog kamenja, u oblacima prašine i smradu, od raspadajućih leševa pojaviti pobjednik sa jednom od izrešetanih i krvavih zastava.

Već vidljiva slika u Pakracu, Vukovaru, Osijeku, Plitvicama, Kostajnici... Nekada gradovi, a sada sablasni – nadrealistički? – spomenici ovoga rata, umesto tragova života kamenje, gvožđe i krv.

Poništavanje istorije

Još od ranog srednjeg veka Dubrovnik je gradio svoju samostalnost. Najpre vizantijska naseobina, zatim meta Normana, Mletaka, Ugara, srpskih državnica, Turaka, Austrijanaca... Od 12 veka mu je priznat status grada-komune i od tada počinje njegova borba za sticanje samostalnosti. Između 1358. i 1808. grad je imao upravnu i zakonodavnu vlast i sa svojim zaledem činio je tzv. Dubrovačku republiku. Do 1815. je bio pod francuskom okupacijom, zatim sastavni deo Austrije, a od 1918. Jugoslavije. Jedna od lepših, ali ipak tipičnih jugoslavenskih priča o stalnom sukobu težnje ka samostalnosti i pretenzija mnogih osvajača.

S jedne strane okrenut prema moru koje je uvek mamilo za otkrićima i upoznavanjima novog i nepoznatog, s druge opkoljena zaledem ispresecanim brojnim karavanskim putevima ka Bosni, Zeti, Srbiji, pa Vizantiji, Ugarskoj, Bugarskoj i dalje ka Mediteranu Evropi, Dubrovnik je navikao da bude most koji je sve te prostore povezivao. Istorija Dubrovnika podseća na borbu Davida i Golijata, umesto snage koristila se pamet. Važan trgovački posrednik između Mediterana i Balkana bio je većita meta većih država – Venecije, Ugarske, Kraljevine Dveju Sicilija, Turske, Austrije, balkanskih država... Svi oni su bili vojnički jači od njega ali je Dubrovčane borba za samostalnost naučila da su diplomatske pobjede jače od vojničkih, te su saradnjom, posredništvom, ugovorima i pregovorima osvajali slobodu.

Umesto ratovima pobeđivali su mudročću. Umesto oružjem, Dubrovnik se brani saradnjom. Već oko 1500 godine imao je oko 22 konzulata na Mediteranu, krajem 18 veka čak 70. Zbog toga je Dubrovnik u istoriji ovog prostora postao simbol povezanosti i saradnje sa svetom.

Činjenica da se borbe vode i oko Dubrovnika svedoči i o našem dubokom potiranju istorije. Iako na prvi pogled izgleda da je prošlost svuda prisutna, jer se narodi zahvaćeni sukobom pozivaju na svoju svetlu prošlost i istorijska prava, pevaju o ratovima i žrtvama, reč je o selektivnom izboru iz prošlosti - onom koji će posvedočiti da smo "mi u pravu".

Istorija kao kontinuitet čovekovog življenja ne postoji, kao da je moguće belilom prekriti godine i decenije našeg trajanja. Priznaju se samo 'naši slavni ratovi', dok su oni koje smo mi izazvali i oni u kojima smo gubili potisnuti iz sećanja. Isto onako ostrašćeno ruše spomenike isti oni koji su ih zidali i grade crkve i džamijeoni koji su ih ukidali. Ponovo je u igri balkanski obračun sa istorijom. Opet se na ovom prostoru sadašnjost gradi na ruševinama prošlosti temeljnim čišćenjem njenih ostataka. Na isti način kao što su rušeni spomenici Turaka (pa danas nigde nema ostataka prave čaršije), Austrijanaca, Mađara, rušili su se spomenici Kraljevine i danas se ruše spomenici sadašnje države. Narodi koji su se tako ponašali u prošlosti i koji se i danas tako ponašaju ne mogu imati ni drugačiji odnos prema Dubrovniku. Njima je u ovom trenutku najvažnije ko će vladati na kojem metru ove opustošene zemlje.

Kroz istoriju Dubrovnik je bio i srpski i hrvatski, odnosno niti srpski niti hrvatski. Srpska istorija srednjeg veka u mnogome bi bila tabula rasa da nije podataka iz dubrovačkog arhiva, što može ponovo postati neki 'hrabri' vojnik, branilac ili oslobodilac, pogrešno nanišani ili pak pripali cigaretu arhivskim dokumentima. Isti je slučaj i sa istorijom Dalmacije, Bosne, Hrvatske, Mediterana. I opet se Dubrovnik simbolično nameće kao tačka sukoba između znanja i neznanja, između onih koji bi da saznaju ma kakva istina bila i neznanja kao slatkog utočišta malograđana i najjačeg oružja njihovih političara. Ali, kreatori "svetle budućnosti" se ponašaju kao i njihovi predhodnici. Istorija počinje od njih, ove 1991. godine...

Poništavanje slobode

Tokom svoje istorije umesto carskih, kraljevskih, kneževskih i inih insignija, Dubrovnik je na zastavi imao svog zaštitnika Svetog Vlaha. Himna mu je O lijepa, o slatka, o divna slobodo... I zato pustite ga vojske, nemojte kaćiti druge zastave osim njegovih. Taj grad je simbol povezanosti ovog prostora i sardnje sa svetom, veštine pregovaranja naspram umeća ratovanja, pamćenja prošlosti umesto njenog potiranja, znanja naspram moćnih, i iznad svega težnje ka slobodi. Njegovim rušenjem sve to ćete nam oduzeti.

Beograd, 7. oktobra 1991

“Republika”, 1-15 novembar 1991.

DRUŠTVO “DUBRAVA”

Dubrovčani nastanjeni u Beogradu i prijatelji Dubrovnika ovih dana su osnovali društvo “Dubrava”. Društvo temelji svoj rad na načelima čovječnosti i solidarnosti u ostvarivanju ljudskih prava i u njegovanju kulturnih tradicija.

U sadašnjoj situaciji društvo će organizovati i provoditi akcije za pomoć građanima Općine Dubrovnik naročito u rješavanju njihovih sadašnjih životnih nedaća. Ostvariće saradnju sa odgovarajućim socijalno-humanitarnim sličnim organizacijama u zemlji i inostranstvu.

Danas je održana prva sjednica uprave društva koja je potvrdila izjavu grupe Dubrovčana povodom formiranja inicijativnog odbora “Pokret za demilitarizaciju i autonomiju Dubrovačke republike”, a koja glasi:

“Energično smo protiv političkih igara oko Dubrovnika i prijedloga o tome kakav će biti njegov status sve dotle dok se područja i stanovništvo Općine Dubrovnik nalazi pod vojnom upravom i u statusu izbjeglica i taoca.

Uslovi za razgovor o budućnosti Općine Dubrovnik su slijedeći:

1. da se omogući hitno uspostavljanje osnovnih, humanitarnih, higijenskih i zdravstvenih uslova života, a posebno garantovanje osnovnih ljudskih prava, prava na život i psihološku sigurnost,

2. bezuslovno povlačenje svih oružanih snaga koje se nalaze na području Općine Dubrovnik i

3. hitni dolazak mirovnih snaga UN i stručnih službi UNESCO-a.

Vojna uprava, uspostavljena na djelovima područja Općine Dubrovnik, nema uporišta ni u jednom pravnom aktu, isto tako ni formiranje inicijativnog odbora u Cavcatu za tzv. autonomiju tzv. Dubrovačke Republike nema osnova u ustavu SFRJ”

Beograd, 27. novembar. 1991

“Republika”, 1-15 decembar 1991.

PREDSEDNIŠTVU SFRJ

Mi, dole potpisani intelektualci Srbije apelujemo na Vas da učinite sve što je u Vašoj moći se već jednom prekinu krvavi sukobi na našem tlu ili da se bar minimalizuju katastrofalne posledice ratnih dejstava.

U tu svrhu molimo Vas da - analogno tome kako ste to učinili u vezi sa Slovenijom - naredite JNA da se apsolutno i bezuslovno povuče sa onih delova teritorije sadašnje Hrvatske gde je hrvatsko stanovništvo u većini i da zaštiti od eventualne odmazde delove srpskog naroda na njenim teritorijama gde je on u većini, i da tako sprečite ili bar smanjite dalje krvoproliće i razaranja.

Iz događaja poslednjih dana stiče se utisak da se JNA otrgla od civilne kontrole, da je u krizi i da ratni ciljevi frustriranih vojnih starešina više ne prate nikakav generalni plan.

Posebno Vas molimo da upozorite JNA da ne preduzima akcije koje su zabranjene međunarodnim ratnim pravom i da ne ugrožava neprocenjiva kulturna dobra od kojih su neka pod zaštitom UNESKO-a.

Dioklecijanova palata, staro jezgro Dubrovnika, Kotora, Budve i slični objekti ne pripadaju sadašnjim vlastodržcima, čak ni hrvatskom ili srpskom narodu – ona pripadaju čitavom čovečanstvu i ne smeju da budu ugroženi.

(apel potpisalo više od sto potpisnika)

“Republika”, 1.15. novembra 1991.

U ODBRANU DUBROVNIKA

Drevni Dubrovnik, spomenik na listi svjetske baštine, već je 18 dana simbol jugoslovenske drame. U svojoj golotinji na njegovom primjeru otkrio se sav besmisao ratne aventure u koju su radi neostvarljivih ili lažnih ciljeva narodi Jugoslavije bez svoje volje uvučeni.

Dubrovnik, simbol slobode, kulture, ljepote i plemenitosti ljudskog duha, ovih dana postaje simbol izljeva mržnje, nasilja i odmazde nad dedužnim stanovništvom, razaranja i osvajanja.

U odbranu civilizacijskih tekovina, posebno u odbranu Dubrovnika ustali su najveći umovi u kulturi, nauci i umjetnosti u cijelom svijetu. Zgranuti bezgraničnim varvarstvom, oni poručuju, preklinju i proklinju, mole i zahtevaju da se otkloni rat od Dubrovnika- bisera među svjetskim spomenicima kulture.

Dubrovnik postaje i simbol preokreta. Ili će se pred njegovim zidinama označiti kraj ratovanja za iracionalne nacionalne mitove i početak novih odnosa u kojima će se pod međunarodnom zaštitom, u miru na demokratski način doći do sporazuma o rešavanju svih

sporova u Jugoslaviji, ili će svi napori razumnih ostati bezuspješni pred bezumljem.

Civilizacijska kulturna dostignuća obavezuju nas da u ovom odsudnom času zahtjevamo,

1. Da se Dubrovnik, spomenik kulturi koji pripada čitavom svijetu, sa svojim područjem demilitarizira i oslobodi svih vojnih i paravojnih formacija.

2. Da se dubrovničkom puku odmah vrati mir zasnovan na elementarnom ljudskom pravu na život bez straha i da se odmah priđe rešavanju njegovih životnih potreba.

3. Da se odmah onemogućí da o sudbini svjetske kulturne baštine i kulturnog blaga od neprocenjive vrijednosti i u Gradu i na čitavom dubrovačkom području, odlučuju neodgovorne i nekompetentne osobe.

4. Da se uspostavi puna međunarodna kontrola u ispunjenju svih ovih zahtjeve.

Centar za antiratnu akciju i odbor za Dubrovnik

Beograd, 18. oktobar 1991.

“Republika”, 1-15 novembar 1991.

Centar za antiratnu akciju

APEL JAVNOSTI

Pozivamo građane i građanke da se trgnu iz letargije i shvate šta se ovde zbiva!

Pučistička komanda nad snagama JNA povelala je totalni rat protiv naroda Jugoslavije.

Razumne snage u JNA očigledno nemaju dovoljno snage da se suprotstave pučistima koji od Jugoslavije prave masovnu grobnicu.

Pučističkoj vojnoj vlasti ne smemo dozvoliti:

- da vodi rat sa sopstvenom zemljom odnosno sa jugoslovenskim republikama, legalno izabranim rukovodstvom i građanima ove napaćene zemlje,

- da regrutuje građane za svoje ciljeve, pošto više ne podleže legitimno civilnoj vlasti i što je, oslobađanjem jedne nacionalnosti od vojne obaveze, uvela diskriminaciju građana prema nacionalnoj pripadnosti,

- da nasilno odvodi mladiće u rat, pošto je razorila sopstveni temelj narodne vojske, čiji jedini cilj sme biti odbrana zemlje od spoljnog neprijatelja,

- da se ponaša kao politički arbitar i po svom ideološkom i nacionalnom afinitetu bira s kim će da ratuje.

Građanke i građani! Prestanimo da se pravimo ludi. Da li smo se zapitali kome su bile namenjene bombe bačene na Bači, kakva je to vojska koja se izvinjava građanima što ih je pobila? Da nije bilo magle, da li bi se “izvinila” bilo kome? Da li da ćutke posmatramo stradanje civila, samo zato što su druge nacije? Pitamo se ko je sledeći, Bosna, Makedonija, Vojvodina, Beograd? Da li zaista još iko veruje da u Hrvatskoj Armija sprečava sukobe između hrvatskih i srpskih paravojnih formacija ili je svima jasno da vodi osvajački rat?

Da li shvatamo da jedino Srpski vrh podržava mračne ciljeve vojske, kopajući tako grobnicu pre svega Srpskom narodu. Preti nam totalna katastrofa, spasimo se od pogibije, svetske bruke, izolacije i siromaštva.

Raskrstimo sa političkim avanturistima i lažnim patriotama, poslednji je trenutak.

Beograd, 15. septembar 1991.

“Mirovni glasnik”, br. 1, 1991, objavljen u okviru “Republike”

Svim oružanim snagama u Jugoslaviji

SPASIMO DUBROVNIK!

Mi, dole potpisani građani,

Upozoravamo vas, ako treba i preklinjemo, da ne dozvolite da se poruši bilo koji deo istorijskog grada Dubrovnika. Čitav civilizovani svet nam to nikad ne bi oprostio Nijedan cilj, nikakve granice nisu vredne razaranja onog što smo dužni da ostavimo potomcima.

Zato zahtevamo da se jedinice JNA iz Crne Gore odmah povuku iz Dubrovnika i njegove okoline i vrata se u svoje matične kasarne. Demilitarizacija ovog grada – spomenika mora se izvršiti odmah.

Beograd, 5. oktobar, 1991

“Mirovni glasnik”, br. 1, 1991, objavljen u okviru “Republike”

PREDSEDNIKU SKUPŠTINE SRBIJE

Civilna i demokratska kontrola nad JNA je danas ključno pitanje obustavljanja rata i uspostavljanje mira. Iskočivši iz civilnog okvira delovanja, Armija je preuzela političku arbitražu u sukobu između republika i naroda, što joj ne pripada niti po postojećem ustavu SFRJ niti po bilo kojim drugim normama demokratski uređene države. Do koga je došlo prestankom funkcionisanja saveznih organa, za sto snose odgovornost republike.

Smatramo krajnje neodgovornim da najjači stub bivšeg sistema - JNA, KOS, SDB - još uvek opstaje čineći ogromne štete demokratskoj transformaciji svih republika. Problem je još teži, jer se, iz različitih razloga, izbjegavaju mogući putevi da se uspostavi kontrola nad tim organizacijama, naročito nad JNA. Tako je data mogućnost Armiji da bira stranu u sukobu, vodeći pri tom računa samo o sopstvenom preživljavanju. Svi narodi – srpski hrvatski, muslimanski, makedonski, a možda, i slovenački - su njeni taoci.

S obzirom da nekontrolisana JNA, makar i ne želeći to, izaziva ogroman broj ljudskih žrtava na svim stranama u sukobu, to Vas molimo, ako hoćete i preklinjemo, da 10. oktobra 1991, predstavnici Vase Republike učestvuju u radu Savezne skupštine. Jedina tačka dnevnog reda u ovoj situaciji trba da bude uspostavljanje skupštinske kontrole nad JNA. Time bi se onemogućila manipulacija Presedništva SFRJ, koja se ogleda u izbegavanju ustavne uloge vrhovnog komandanta i raspuštanju Savezne skupštine.

U ovom pravnom i političkom vakumu, sve republičke skupštine (i Vojvodine) snose moralnu odgovornost za izgubljene živote i ogromna razaranja, jer propuštaju legalnu mogućnost da preuzmu svoje obaveze u pogledu kontrole JNA. To mesto jeste Savezna skupština.

Ovom našom molbom ne prejudiciramo budućnost republika, te njihov ostanak u jugoslovenskoj zajednici, već samo apelujemo da se do dogovora dođe mirnim putem, a to znači stavljanjem Armije pod kontrolu kroz delovanje Savezne skupštine.

Ako to ne uradimo sami u toj situaciji, Hag nam neće mnogo pomoći.

Podsećamo Vas da se 12. oktobra 1991. u Sarajevu održava Okrugli sto vlasti i opozicije, kao alternativne institucije koja može da rešava sva sporna pitanja, pa i ona koja se odnose na civilnu kontrolu JNA.

Molimo Vas da učestvujete u radu ove institucije.

Izvestite nas o svojoj odluci.

S poštovanjem
Presednik, Stojan Cerović

Beograd, 7. oktobar 1991

CENTAR ZA ANTIRATNU AKCIJU

APEL

Upozoravamo da se prema stanovništvu Dubrovnika i okoline (što je slučaj i sa drugim gradovima naše zemlje) ponašate protivno međunarodnim Konvencijama.

Nezavisno od toga što je povod okupaciji dubrovačke teritorije, Ženevske konvencije iz 1949. godine, Rezolucija Generalne Skupštine Ujedinjenih nacija štite ona lica koja učestvuju u neprijateljstvima i zabranjuje svaku diskriminaciju koja je između ostalog zasnovana na polu, vjeri i ubjedenju.

Prema takvim osobama mora se postupati u skladu sa humanitarnim principima.

Dopunski protokol II uz Ženevske konvencije uspostavljen 1977. godine izričito osuđuje nasiljenad životom zdrastvenim , fizičkim i metalnim blagostanjem kolektivne kazne i akterima. Civilno stanovništvo ne smije biti predmet napada, kao ni objekti neophodni za život stanovništva.

Na pitanju Dubrovnika sve ove norme su prekršene. Građani Dubrovnika su bez trunke svoje krivice postali kolektivni taoci nelegalnih i nepredivih ciljeva, za koje niko ne prizna niti ih utvrdio.

Dubrovnik, Konovali i Župa su okupirana teritorija potvrđuje i sadržaj uslova koji su Dubrovniku postavljeni da je "normalizovao" život u gradu. Ukoliko se ti uslove ne prihvate, stanje u Dubrovniku ostaće nepromjenjeno do rješenja jugoslovenske krize.

Drugim rječima situacija civilnog stanovništva opštine Dubrovnik kao talaca lišenih osnovnih životnih uslova, produži se na neodređeno vreme. Bez obzira na činjenicu da se u takvoj situaciji prema pomenutim Konvencijama smjelo naći ni jednog dana.

II. Ostajemo pri svom zahtjevu da u Dubrovnik, svjetsku baštinu kulture -ne može opstatini jedna vojna formacija osim one koja je nužna za bezbjednost građana i objekata, koji po ustavu SFRJ vrši u svim republikama milicija.

1. Mir, odmah, poštovanje osnovnih ljudskih prava na kojima počiva evropska civilizacija, čiji je Dubrovnik sada u najtragičnijeg simbola za sve stradalnike ovog besmislenog rata.

2. Odustajanje od daljeg širenja oružanih sukoba na zajedničkoj teritoriji dubrovačke općine, za što nema nikakvih opravdanja ovim iskazivanja preta i moći ili zauzimanja povoljnijih pozicija za eventualne pregovore.

3. Da se ugroženom stanovništvu odmah osigura hrana, voda i struja i pruže osnovni zdrastveni uslovi života. Da omogući djelovanje Crvenog križa, Caritasa i sličnih humanitarnih organizacija.

Centar za antiratne akcije i Grupa za Dubrovnik

Beograd, 1. novembra, 1991.

(Ovaj apel je potpisalo 174 građana)

"Mirovni glasnik", br. 1, 1991, objavljen u "Republici"

DESET TAČAKA BEZ POTPISA I PEČATA

"Vijest dana" je "proglas Privremene vlade Republike Dubrovnik kog su "ad litteram" objavile pojedine informativne kuće. Proglas se nalazi u svakoj novinarskoj torbi, ali malo je onih koji su ubjeđeni da je to baš tako. U njemu stoji deset tačaka bez potpisa i pečata, samo na kraju, umjesto potpisa piše "Predsednik Privremene vlade Republike Dubrovnik".

U proglasu se kaže kako se "osniva Republika Dubrovnik koja je u sastavu republike Jugoslavije" (?) i da se tako nastavlja tradicija Dubrovačke Republike koja je "ukinuta 1808 godine od strane Carevine Francuske". Greška - Napoleonova vojska je zbrisala Dubrovačku Republiku sa političke karte svijeta 26. maja 1806 godine. U daljim stanovima proglasa govori se o ustrojstvu, ekonomskom programu, bescarinskoj zoni, međunarodnoj Jadranskoj banci "sa sedištem u Dubrovniku", slobodnom tržištu, zakonodavstvu, demokratiji...

Niko od zvaničnika nije htio da nam kaže svoje mišljenje o ovom proglasu. S obzirom da je Narodna stranka Crne Gore poodavno predlagala da se pitanje Dubrovnika isključivo može riješiti dodjelivanjem autonomnog statusa, novinari su se obratili profesoru dr. Novaku Kilibardi, predsedniku Narodne stranke Crne Gore da nam kaže svoje mišljenje o svemu tome.

Narodna stranka Crne gore odavno je lansirala da se Dubrovniku vrati vjekovna samostalnost i nezavisnost - izjavio je dr. Kilibarda novinarima. Sada je pruzela i konkretne mjere da se narodu te regije, koji je prema našim saznanjima, izuzetno zainteresovan za to, omogući da se izjasni o svojoj budućnosti. Od svih autonomija u Jugoslaviji, Dubrovačka Republika ima najviše istorijskog razloga da postoji. Ta država, koja je kroz vjekove poštovana od svih velikih sila kao centar za uslužne poslove, treba da vrati svoju staru slavu jer za to ima velike istorijske i praktične razloge. Taj mirni narod tako bi se jednom trajno smirio. Uz to, Dubrovačka Republika treba da bude tampon zona između Crne Gore i Hrvatske. Narodna stranka, u svakom slučaju, smatra pogibeljnom i misao da se vojska povuče sa dubrovačkog fronta, dok se prostor potpuno ne demilitarizuje.

P.J.

"Borba", 19. novembar 1991.

Predstavnici Makedonskog, Srpskog i Slovenačkog PEN centra sreli su se u Ohridu 26. septembra 1991. Na žalost, predstavnici Hrvatskog PEN centra nisu bili u mogućnosti da dođu, zbog tragičnog rata u Hrvatskoj. Svi prisutni su značaj principa o kojima su se dogovorili u Budimpešti, 2 i 3 avgusta 1991 i takođe odlučili da izdaju sledeće dodatno saopštenje.

1. Ljudski životi, spomenici i privatna svojina bivaju ugroženi i uništavaju se – pre svega u Hrvatskoj – u besmislenom ratu koji se ne može dobiti, niti se može opravdati. Ubeđeni smo da se nikakvo rešenje ne može postići silom ili nasilnim menjanjima granica i nikakav pretekst ne može opravdati bilo kakav oblik agresije u Hrvatskoj. Verujemo da među ovim sukobljenim stranama posebna odgovornost leži na srpskim i hrvatskim liderima u jugoslovenskoj armiji, kao i da oni neće odustati od svog angažmana i uloge. Pored onih koji se već bore, intelektualci i pisci su takođe odgovorni, bilo za inspirisanje ovog rata bilo zbog toga što se nisu rečju oglasili protiv njega.

2. Pobuđeni rastućom tragedijom i krvoprolićem u Jugoslaviji, svi prisutni članovi prihvataju objektivne razloge i tvrde da se odbije učešće u građanskom ratu ili u bilo kom unutrašnjem oružanom sukobu osnovno ljudsko pravo – i da ga kao takvo treba priznati i potvrditi.

3. Ljudima koji su u položaju manjine treba omogućiti dvostruku pripadnost (državljanstvo) na kojoj žive, a drugo u kulturi kojoj pripadaju.

4. Takođe verujemo da je status naroda u manjinskom položaju u samoj srži sadašnjih sukoba u Jugoslaviji te da i u mnogim drugim delovima Evrope ovakav status takođe može ponuditi ključno rečenje.

Da bi se to ostvarilo, izlaz bi valjalo tražiti u zbiru manjinskih prava praćenom prihvatljivim nacrtom garancija. Ovim garancijama trebalo bi dodati i mehanizam za postavku dogovora o manjinskim pravima, koji bi prevažishao nacionalne granice – i kojim bi se takođe prevazišlo nepoverenje među narodima. Međunarodnom arbitražom moglo bi se osigurati takav jedan mehanizam.

5. Članovi PEN-a ni na koji način ne bi smeli da učestvuju u medijskom i propagandnom ratu, niti da bilo kakvim činom ili izgovorenim rečju ohrabruju i ekstremističke i šovinističke strasti, niti da šire neistinu i mržnju, takođe, neće podgrejavati satanizaciju drugih nacija, niti doprineti prenošenju kolektivne odgovornosti na vlasti na čitave narode.

(Deklaraciju su potpisali: Mateja Matevski, Tome Momirovski, Predrag Palavestra, Slobodan Selenič, Alenka Puhač i Boris Novak)

"Borba", 1. oktobar 1991.

STID ZBOG ĆUTANJA

Suočavanjem sa užasnim razaranjem zemlje koju i dalje smatram svojom domovinom, u narednih mesec dana prestajem da držim predavanja iz predmeta istorija Jugoslovenskog pozorišta i drame

“Molim da mi se obustave sva novčana primanja za mesec oktobar, a ukoliko za to vreme u ovoj zemlji ne bude uspostavljen mir, ja ću napustiti ovu školu”.

Ovim rečima završila je svoje pismo upućeno Fakultetu dramske umetnosti u Beogradu dr. Mirjana Miočinović, inače, redovni profesor istorije jugoslovenskog pozorišta na FDU, teatralnog i prevodilac (prevela je 4 knjige i stotinak eseja, priredila pet knjiga iz oblasti teorije i istorije pozorišta i drame, kao i dve knjige Danila Kiša), autor knjiga “Surovo pozorište” (1976) i “Pozorište i giljotina” (1990). U svom pismu dr. Mirjana Miočinović protestuje što ustanova u kojoj radi nije digla svoj glas.

“Suočena sa užasnim razaranjem zemlje koju i dalje smatram svojom domovinom, sa divljačkim rušenjem najvrednijih spomenika kulture u čijim su okvirima nastale i one duhovne vrednosti o kojima ja predajem na ovoj školi, s neizmernim ljudskim stradanjem, a svesna činjenice da u tome i kao žrtva i kao rušitelj ima krupnog udela narod kome sama pripada, vođena dubokim osećanjem ogorčenosti i stida, ja Vas obavestavam da u ovakvim okolnostima ne mogu i ne želim da držim nastavu na Fakultetu koji nije našao načina da se svemu tome usprotivi. S današnjim danom, dakle, a prestajem da držim nastavu iz predmeta istorija Jugoslovenskog pozorišta i drame u narednih mesec dana. Molim da mi se obustave sva novčana primanja za mesec oktobar, a ukoliko za to vreme u ovoj zemlji ne bude uspostavljen mir, ja ću napustiti ovu školu”.

Mirjana Miočinović je ovo pismo uputila Fakultetu, 7. oktobra, a odmah potom na adresu ove ustanove je i pismo bivših i sadašnjih studenata Fakulteta dramskih umetnosti u Beogradu, zaposlenih na Radiju B92 potpisani Alisa Stojanović, Srđan Anđelić, Dušan Nikolić, Lenka Udovički, Đorđe Marjanović, Gorčin Stojanović, Natalija Lučanin, kažu da žele da podrže stav “našeg profesora predmeta istorije JUGOSLOVENSKOG pozorišta i drame dr. Mirjane Miočinović” izneto u pismu dekanu Fakulteta. Pridružujemo se njenom protestu, duboko svesni činjenice da se u ovoj situaciji rat koji vodi ne može ignorisati. Nenormalno je da bilo koji način učestvujemo u “normalnom” radu, čime se daje legitimitet i opravdanje ratu i razaranju. Zgranuti smo neregovanjem ove ustanove i neoglašavanjem studentske organizacije u istoj”.

R. Stanković

“Borba”, 15. oktobar 1991.

ZAHTEVAMO, NE RAZARAJTE!

Osuđujući rat i očajni zbog ljudskih žrtava, kad smo već nemoćni da sačuvamo ljudske živote, apelujmo na sve ljude u ratnim sukobima da sačuvaju hramove umetnosti.

Dubrovnik, najveća pozornica pod vedrim nebom, arhitektonski kompleks koji su stvarali umetnici cele Evrope, mesto velikih predstava naših i stranih umetnika, ugrožen je i pretili mu opasnost da nestane sa lica zemlje. “Dubrovnik se neće tući, ako sa druge strane ne bude napada”, slaba je garancija da se katastrofalno razaranje neće dogoditi. Molimo vas, ne pucajte, zahtevamo, ne minirajte.

Uprkos informativnoj blokadi do nas stižu vesti, u koje prosto ne želimo da verujemo, da su razorene obe pozornice jednog od najlepših teataru na ovim prostorima, u Osijeku. Molimo vas, ne razarajte mesta na kojima ćemo, kada utihne oružje, pokušati da povratimo poverenje jedni u druge, jer pozorišni umetnici biće među prvima koji će jedni drugima pružiti ruku pomirenja, u najboljoj tradiciji odnosa među glumcima u prošlom veku, na početku istorije modernog pozorišta, kada im nikakve granice nisu smetale da igraju rame uz rame na istom jeziku iste umetnosti.

Oktobar 1991.

(Slede potpisi: Vojislav Brajović, Jovan Ćirilov, Miloš Žutić, Mirjana Karanović, Žarko Laušević, Branislav Lečić, Borka Pavičević, Branka Petrić, Nenad Prokić, Vida Ognjenović, Žarko Radić)

“Borba”, 9. oktobar 1991.

Protest iz Londona

OSUDIĆE VAS BUDUĆNOST SVETA

“U toku sadašnjih naših međusobnih sukoba i nesporazuma, razoreni su vekovima čuvani kulturni spomenici, kao i kulturna riznica od neprocenjive vrednosti” konsatuju u otvorenom pismu upućenom jugoslovenskoj javnosti “duboko potrešeni” istoričari umetnosti, arhitekture, umetnici i arheolozi iz Engleske protestujući protiv uništavanja dobara u našoj zemlji.

“Mi duboko molimo sve odgovorne ljude da spašavaju ono što se još može spasti, da ih ne bi buduće generacije celog sveta osuđivale za ogromnu štetu koja se sada čini svetskom kulturnom nasleđu”, kaže se

još u pismu iz Londona koje je potpisalo tridesetak najuglednijih naučnika, mahom doktora nauka i umetnika.

“Borba”, 9. oktobar 1991.

Otvoreno pismo svim oružanim snagama u Jugoslaviji

NE DIRAJTE, BAREM, DUBROVNIK!

Na vest da se vode borbe oko Dubrovnika upozoravam vas, ako treba i preklinjem, da ne dozvolite da se poruši bilo koji deo ovog isrorijskog grada. Dubrovnik je istorija i srpskog i hrvatskog naroda i deo svetske kulturne baštine. Čitav civilizovani svet vam to nikada ne bi oprostio, kao što nije uništavanje univeziteta u Luvenu 1914. godine (koje su među prvima osudili tadašnji profesori Beogradskog univerziteta), ali je i zapamtio imena onih koji su uprkos ratovima, sačuvali i svoje i tuđe spomenike prošlosti. Nijedan cilj, nikakve granice nisu vredne razaranja onoga što smo dužni da ostavimo potomcima.

Istoričari: Ljubinka Trgovčević, Sima Ćirković, Andrej Mitrović,
Mirjana Živojinović, Ivan Djurić

“Borba”, 4. oktobar 1991.

REPUBLIKA SKIDA VEO MISTERIJE

Herceg Novi - Inicijativni odbor Pokreta za demilitarizaciju i autonomiju dubrovačke republike pod zaštitom Ujedinjenih nacija u periodu do raspleta jugoslovenske krize, formiran je juče u cavtatskom hotelu “Kroacija”. Sve se dogodilo u prisustvu stotinak Cavtaćana, gomile novinara, vojne policije i vojnog komandanta mesta. Po završetku, skup (ideju) pozdravio je dr. Mitar Ćvorović, šef poslaničke grupe Narodne stranke u crnogorskoj Skupštini, a Cavtaćani su sve prokomentarisali rečima “Šta ćeš, djeca traže jesti”. Neki od njih su i aplaudirali.

Inače, skup na kojem je promovisana ova do juče tajanstvena ideja (poznata samo preko saopštenja od kojih je prvo bilo napisano u ekavici, i iz novinarskih priča po kojima iza svega stoji Narodna stranka) u Cavtatu je najavljen kao zbor građana. Inicijativa je stigla od Mesnog odbora Cavtata čiji je predsednik Ivo Lang nešto kasnije i otvorio skup rekavši da građani ne treba da se plaše vojske i da u celoj priči neće biti urađeno ništa protiv Ustava SFRJ, “a ko se suprostavi Ustavu, zna se šta ga čeka”.

Potom je građane pozdravio i sam komandant mesta naglasivši da se JNA neće mešati u političke odluke “Vi ste ti koji će te odluke doneti misleći

o budućnosti svoje dece”, rekao je i zatim saopštio podatak po kojem se već 120 ljudi vratilo iz izbeglištva, dok ih 120 još čeka proveru vojnih vlasti, što je deo sale propratio aplauzom. Zatim je građanima Cavcata govorio i gospodin Aco Apolonije predstavljen kao “Dubrovčanin”. On je objasnio da je cela ideja o dubrovačkoj republici potekla u samom Dubrovniku, “ali je onda došao Tuđman to sprečio policijom”. Rekao je da je glavni skup da poruči kako “Ljudi ovdje uživaju slobodu” i kako JNA “nije okupatorska sila”. Takođe da je potrebno, uz pomoć JNA, pronaći način za nastavak normalnog života. O samoj ideji, dodao je da ona počiva na želji da se od Dubrovnika “stvori oaza mira”, kao i da je za to potrebno promeniti uređenje i uvesti autonomiju.

Po svemu sudeći, jedan od uglednijih Cavtaćana, nekadašnji direktor dubrovačkog dela JAT-a Miša Moreti, najduže je objašnjavao svojim sugrađanima šta im je činiti. Osnovna ideja njegovog 40- minutnog govora bila da je najvažnije da se u ove krajeve vrati život i da je u svemu tome najmanje važno kako će se celo ovo područje zvati. “Samo da mi živimo u miru”.

Posle svega bez glasanja (prećutnim odobravanjem) izabran je Inicijativni odbor od 11 članova, a zatim je za govornicu izašao Mitar Ćvorović koji je pozdravio inicijativu za stvaranje dubrovačke republike, objasnio da su Crnogorci u ove krajeve došli u sastavu JNA da bi štitili poštene građane, naglasivši da mu je razaranja Konavala teško palo i na kraju rekao “Mi smo uvek imali dobru saradnju. Imaćemo je i ubuduće, ali to će biti lakše ako usvojite ovu inicijativu”. J. Radovanović

“Borba”, 25. novembar 1991.

Demilitarizacija i Autonomija

DUBROVNIK REPUBLIKA?

Samo nekoliko dana otkako je utihnulo oružje na dubrovačkom frontu, ponovo je proradila vekovna dubrovačka diplomatija umiljatog jagnjeta

Kada je, pre nešto više od godinu dana, Televizija Sarajevo emitovala izjavu gospodina Vuka Draškovića, u okviru jedne od tada modernih kontakt-emisija – u kojoj on pominje “republiku Dubrovnik”, i gosti u studiju i gledaoci mogli su uz smešak da pomisle kako je reč o simpatičnom pravu opozicionara na ekstravagantnost. Međutim, samo nekoliko dana otkako je utihnulo oružje na dubrovačkom frontu, ponovo je proradila vekovna dubrovačka diplomatija umiljatog jagnjeta i javnosti je 18 novembra ponuđen zasad misteriozni “Proglas Privremene vlade Republike Dubrovnik” u kome se kaže kako se “osniva Republika

Dubrovnik koja je u sastavu Republike Jugoslavije". Misteriozni, jer sumnjivcima smeta (možda opravdano) što ispod poslednje, desete tačke Proglasa umesto potpisa piše samo "Predsednik Privremene vlade Republike Dubrovnik", kao i to što je napisan ekavicom.

Kompromis kao zaštitni znak

Dugovečna autonomija Dubrovčana nije sticana i branjena velikim žrtvama i krvlju. U doba mletačkog naleta na dalmatinsku obalu, još pre deset vekova, Vizantija je osnovala posebnu temu sa središtem u Dubrovniku. Potom se od Četvrtog krstaškog rata, tačnije od 1205. godine, ovaj grad nalazio pod mletačkim suverenitetom, da bi posle Mletačko – ugarskog rata 1356–1358. i Zadarskog mira priznao vlast ugarskog kralja Lajoša I. On se nije mešao niti u spoljnu niti u unutrašnju politiku Dubrovnika. Da je dubrovačka diplomatija vešto čuvala autonomiju i trgovačke povlastice svedoči nam i činjenica da su u Dubrovčani tokom XV veka, priznajući vlast ugarskog kralja, počeli plaćati godišnji harač sultanu. A kada je ugarsko kraljevstvo propalo na Mohačkom polju 1526. godine, Dubrovnik nije potražio zaštitu Habsburgovaca nego se učvrstio u položaju turskog vazala. Valjda svesni činjenice da među narodima ljubav teško da postoji, a da je interes pravi pokretač državne diplomatije, Dubrovčani su u tom smislu i nastavili razvoj svoje republike, ne dozvoljavajući da ih religiozni ili neki drugi emotivni razlozi ometu u nastojanju da im autonomiju i slobodu malo više čuvaju Gundulićeva "sva srebra, sva zlata", a nešto manje, "svi ljudski životi". Tako je bilo sve do suštinske propasti Dubrovačke Republike 1806 godine usled naleta Napoleonove vojske (na kome insistiraju oni sumnjivci u proglasu Privremene vlade) i do formalnog ukidanja ove države aktom maršala Marmona 31. januara 1808. godine (kako piše u Proglasu).

Svakako da ovakav istorijat danas ne može pobuditi simpatije ratnički nastrojenih naroda, ali je to verovatno jedan od mudrijih načina za očuvanje državne samostalnosti.

Ponavljjanje istorije

Osporavan ili ne ("BORBA", 19.11.91 – "Deset tačaka bez potpisa i pečata", dr. Franjo Tuđman – izjava HTV-u) "Proglas Privremene vlade Republike Dubrovnik" i celokupan proces oko demilitarizacije i autonomije ove regije probudio je, kao toliko puta kroz istoriju, različite apetite. Torinski dnevnik "Stampa" objavljuje pismo svog čitaoca u kome između ostalog kaže:

... I tako, dok bombe prastarog, srpskog protivnika, koji već osam vekova pokušava da je osvoji, razaraju svedočanstva jedne velike kulture, druga polovina njene istorije – italijanska – nanosi joj konačnu

uvredu nazivajući je hrvatskim imenom Dubrovnik a zaboravljajući njeno italijansko i latinsko ime Raguza koje je jedino nosila tokom deset vekova svoje nezavisnosti".

U drugom tekstu, takođe objavljenom u "Stampi", profesor Frederiko Zeri čak odbacuje "srpske" teritorijalne apetite kao razlog za postojanje dubrovačkog ratišta.

On to objašnjava pataloškom mržnjom Srba "prema svemu što taj grad predstavlja".

Predsedniku Hrvatske dr. Franji Tuđmanu Republika Dubrovnik, logično, ne odgovara. Zato je posredstvom HTV-a unapred proglašava za marionetsku državu.

Dubrovačani, međutim, neki Dubrovčani, ne odustaju od vekovima proverene politike. Uveliko se već priča da je Cavtat platio silne devize hrvatskim oružnicima da bi napustili grad, a mogu se čuti i izjave Dubrovčana prema kojima im JNA ne donosi nasilje i razaranja, naprotiv. "Proglas Privremene vlade Republike Dubrovnik", doduše, još ostaje misterija. Naročito ako se zna da je gospodin Nikola Obuljen, član dubrovačke vlade, predsednik Društveno-političkog veća SO Dubrovnik i član pregovaračkog tima, sutradan po izlasku Proglasa u javnost novinarima odgovorio da on ne zna ko stoji iza toga. Međutim, već 24 novembra je u Cavtatu osnovan Inicijativni odbor za demilitarizaciju i autonomiju Dubrovnika. Na skupu u hotelu "Kroacija" gospodin Aleksandar Apolonio, jedan od članova Odbora, na primer, izjavio je.

"Došlo je vreme da malo podignemo glave i kažemo da Dubrovnik i dubrovački kraj pripadaju Dubrovčanima koji treba da određuju njegovu sudbinu".

Drugi učesnik na ovom skupu i takođe član Odbora za demilitarizaciju Dubrovnik Mato Moreti je rekao.

"U genima Dubrovčana ima jedna sklonost ka radu i komunikaciji koja nije skućena na prostore dubrovačke i hrvatske, pa ni jugoslovenske".

Upitan, o dubrovačkoj republici se izjasnio i dr. Novak Kilibarda, lider Narodne stranke Crne Gore.

"Narodna stranka Crne Gore odavno je lansirala ideju da se Dubrovniku vrati vjekovna samostalnost i nezavisnost. Sda je preduzela i konkretne njere da se narodu te regije, koji je, prema našim saznanjima, izuzetno zainteresovan za to, omogući da se izjasni o svojoj budućnosti. Od svih autonomija u Jugoslaviji, Dubrovačka Republika ima najviše razloga da postoji".

Tako su svi zainteresovani i nezainteresovani rekli svoje. Aleksandar Vasić

"NIN", 29. novembar 1991.

SMRT U DUBROVNIKU

Zaludni zapisi 1-2.1992, subota, Pero Zubac

Pesnika Milana Milišića usmrtila je slepa granata koja je poletela sa srpskih uporišta. Ili jugoslovenskih, svejsdno. Granata je anacionalna, ona ne vidi i ne misli. Zagovornici "srpskog Dubrovnika" ubili su velikog srpskog pesnika u Dubrovniku, velikog prijatelja srpskih pesnika i ljubitelja srpskih vina, ne ciljajući u njegovo srce, ne imajući tu nameru

Sinoć je sipila mala, bleđa kiša.

Unagreti: "Niko, majčice, nije tako patio..."

"Večernji list" od 27 januara, već je stigao, a nekada putuje i po sedam dana. Kako bi Arsen kazao "vlakom preko Bosne". Feđa Šehović piše u svom "Dubrovačkom dnevniku". "Upravo je poginuo Milan... Radio Dubrovnik upravo priopćava da je na Pločama, u svom stanu, poginuo pjesnik Milan Milišić. Dirljivo je to kako njegovu pogibiju objavljuje novinar Davor Mojaš. Čita Milanovu pjesmu iz zbirke "Tumaralo". Da pri ruci ima knjigu "Zgrad" siguran sam da bi pročitao pjesmu koja počinje stihom "Ulica koja će se zvati mojim imenom"... ili možda onu iz zbirke "Mačka na smeću", "Osloni se na zemljotres" koja ima stih "Pogođeni ili ne, zatrpani ili ne"... Milan je pogođen granatom minobacača 120 mm upućenom s Ivanjice... Mislim na mrtvog prijatelja pjesnika, a moj mačak Pušo, kao da zna koje se zlo dogodilo, stoji ispod mene, na podu, okamenjen. Ne usuđuje mi se prići. Možda zato što mi je ogorčenje toliko iskrivilo lice, pa me ne prepoznaje..."

Sve sam isecao ovih dana o Milanu, što se u novinama moglo pronaći. Jeleninu izjavu u "Borbi" i "Danasu". Samo da znam istinu, a kao da je i ne bih rad znati. I vidim scenu na Boninovu, pred šaćicom hrabrih Dubrovčana, kako ga katolički sveštenik ispraća na večno boravište, jer je pravoslavni pop utekao na vreme.

Prijateljivali smo duge godine za moga urednikovanja u časopisima "Polje" i "Polet". Najčešće je dolazio sa Slobodanom Rakitićem. Popili smo pokoj. Njegova pesma, "Volele su me dve sestre skupa" u nekoliko je antologija poezije koje sam priredio. Poslednje pismo mi je poslao iz Londona, vidim plava hartija i njegov specifičan krupnoslovan rukopis. I nešto smo se ćutke sretali na Kalamoti. Jedan od prijatelja sa kojim nije bilo neophodno izmenjivati mnogo reči.

Jutros u "Monitoru", ponosu crnogorske opozicione štampe, esej Miljenka Jergovića, pesnika, o Radovanu Karadžiću, "čovjeku koga se boje".

Neku noć mlađi sin, Miloš, nabasao na fotomonografiju "Nikšićkih susreta" i kaže "Ti ne kažeš Čale, vidi, svugde Ti sa Karadžićom..." "Jeste, kažem, prepoznao si, a moglo bi se reći i Radovan sa mnom"...

Za Milana Milišića, ni ja, donedavno, nisam znao da li je Hrvat ili Srbin. Bilo je to tako svejedno.

Pesnika Milana Milišića, jednog od najboljih u mojoj generaciji, usmrtila je slepa granata koja je poletela sa srpskih uporišta ili jugoslovenskih, svejedno. Granata je anacionalna, ona ne vidi i ne misli.

Zagovornici "srpskog Dubrovnika" ubili su velikog srpskog pesnika u Dubrovniku, oženjenog srpskom slikarkom Jelenom Trpković, velikog prijatelja srpskih vina, sjajnog prevodioca sa engleskog, pisca čudesno maštovitih pesama za decu, ne ciljajući u njegovo srce, ne imajući tu nameru. Rat je. "Slučilos", rekli bi Rusi.

Milišić je bio gospar, umereni Srbin, kako volim da kažem, računajući i sebe u takve.

Sve to napadno, bahato, bukačko, srbovanje uvek mi je bilo daleko i strano, kao i hrvatovanje, dabome. Sretao sam i jedno i drugo, najčešće uistinu, za pijanih noći sa prijateljima. Pred zoru se dešavalo da ponekad prokulja iz njih što ja nisam pre primećivao. Nekakva groza, nešto tamno u rečima, nekakav jal. Nešto što na njih ne liči.

Mnogi su mi se znanci i prijatelji u rat odmetnuli.

Vidim u novinama fotose pukovnika Slobodana Praljka, jednog od komandanata hrvatske vojske. Spremali smo davne neke godine tv dramu po scenariju Abdulaha Sidrana! "Jegulje odlaze u Sargaško more", nešto je zakočilo pa su je, kasnije, napravile Sarajlje.

Bio je duhovit, prijatan, malo je u razgovoru "hvatao na snagu" kako bi se reklo. Fotosi su iz Like. Tamo je na Baniji, negde, i Mičaga, lirska duša Mićo Jelić Grnović, pesnik, ali na drugoj strani. Srpski pesnik toliko zaslužan za hrvatski teatr. Nekad bilo, sad se i ne spominjalo.

Na poslednjem gostovanju u Sisku, kod Mića, negde pred rat, obišli smo kuću Grnovića, u njegovom rodnom selu Jasenovčanima, mali etnološki muzej tradicija srpskog naroda. Skupio Mićo sve svojom rukom, izgradio i namenio budućima. Jedan kamen oslonjenna zid, kamen običan, upamtio sam za sva vremena. To je jedino što je ostalo od srpske crkve u onom ratu, tu iznad sela. Tihi su mi i mili roditelji. Sami. Brižni. I kraj prelep. A sve nekako setno kao Mićo na portretima prijatelja u njegovoj radnoj sobi. Bezrazložno, setno, čini se.

Može li odgovor na ovo što nam se dešava dati jedan isečak iz političkog eseja Jelene Lovrić, "Drugo umiranje Josipa Broza" ("Danas", 6.6.1989)... U trenutku kada se nasuprot Titovoj koncepciji federacije na osnovu nacionalne ravnopravnosti nudi koncepcija države s narušenom ravnotežom na osnovi prevlasti najbrojnijih, kada se umjesto bratstva i jedinstva nudi jednonacionalna sloga, u trenutku kad neke nacije ovu zemlju ponovo počinju osjećati kao tamnicu naroda a obnevidjeli nacionalizmi jurišaju na Titovo djelo, kao kad su, što reče Šušar, "u zajedničkoj kući naših naroda i narodnosti koja je podignuta pod Titovim vođstvom, graja i svađa, stiskanje pesnica i psovke uzele toliko maha da podrhtavaju i zidovi i krov i temelji", onda je vjerovatno krajnji čas da se svim snagama i iz petnih žila u Titovom djelu brani ono što je strateško, ono što nije prevladano niti tako lako može biti zamijenjeno drugačijim

principima zajedničkog života. Ne radi Tita – njemu njegovo mjesto u povijesti nitko ne može oduzeti, pa ma kako agresivno nastupao nego radi sadašnjosti i budućnosti ove zemlje. Izgubi li se ta bitka, to može biti definitivna smrt Tita, ali ne i njegov poraz. Ishod ide na dušu onima koji u njoj sudjeluju”.

Odgovor nije, a pitanje jeste. Resko i ubitačno. Jednostavno sada izgledaju naši raskoli.

A moglo je i drugačije.

Oni koji su odlučivali u naše ime nisu umeli a mi nismo umeli da im se oduremo. Ili je većini ovo sve odgovaralo, mada bi mnogi, koji su se u kolo uhvatili, sada rado iz njega. Ali, ne može više. Počelo je i ko zna gde će se završiti. Zaigraće mečka pred svačijom kućom, nažalost. Tako nam je, izgleda, pisano. Sami pali, sami se ubili.

Birali smo i izabrali smo.

Amen.

“Borba”, 10-11. oktobar 1992.

SPASIMO DUBROVNIK

Na mirovnom skupu koji je u Pionirskom parku organizovao Centar za antiratne akcije prisutni su potpisali peticiju za zaštitu Dubrovnika pod nazivom “spasimo Dubrovnik”. Ovaj apel inicirala je grupa beogradskih historičara (Ljubinka Trovčević, Sima Ćirković, Andrej Mitrović i Ivan Djurić). Pored toga formirana je grupa Dubrovčana, inače građana Beograda koja je formulisala posebne zahteve za zaštitu Dubrovnika od svih pretnji razaranja a u skladu sa Konvencijom o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba. Ove zahteve predala je delegacija Dubrovčana i Beograđana SSNO. U jednočasovnom razgovoru sa generalom Ticom upozoreno je na pretnje Momira Bulatovića, predsednika predsedništva Crne Gore i Božidara Vučurovića, predsednika skupštine Opštine Trebinje, kao i na posebno brutalno ponašanje rezervista na terenu. Izraženo je negodovanje što se sve to događa pod okriljem JNA. Delegacija je zahtevala da se zaštite životi stanovnika Dubrovnika i okolina koji su se našli u klopci pod snažnom vatrom, kao i da se svim sredstvima spreče uništavanje spomenika za koje svi znamo da su od neprocenjive svetske vrednosti. General Tica je obećao da će sa ovim zahtevima i informacijama upoznati Vrhovnu komandu JNA.

Beograd, 5. 10. 1991.

“Republika”, 16-30. oktobar 1991.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

355.426(497.5)“1991/1995”(093.2)

DUBROVNIK : “rat za mir” [priredio Branko Vojičić]. – Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006 (Beograd : Zagorac). – 918 str. ; 24 cm. – (Biblioteka Svedočanstva ; br. 24)

Tiraž 750. – str. 7-12: Reč izdavača / Sonja Biserko. – Napomene i bibliografske reference uz tekst

ISBN 86–7208–119–6

a) Građanski rat - Hrvatska - 1991-1995 -
Istorijska građa
COBISS.SR–ID 129539340